

ŞEYX SƏFİ TƏZKİRƏSİ

***«Səfvətüs-səfa»nın
XVI əsr türk tərcüməsi***

Bakı – Nurlan – 2006

*Azərbaycan MEA Məhəmməd Füzuli adına
Əlyazmalar İnstitutu elmi şurasının 15 mart
2006-cı il tarixli 3 №-li qərarı ilə nəşr edilir.*

Tərtibçilər və nəşrə hazırlayanlar:

Möhsün NAĞISOYLU
filologiya elmləri doktoru,
Sevər CABBARLI
filologiya elmləri namizədi,
Rauf ŞEYXZAMANLI

Redaktoru, izahların və lüğətin müəllifi:

Möhsün NAĞISOYLU
filologiya elmləri doktoru

Şeyx Səfi təzkirəsi («Səfvətüs-səfa»nın XVI əsr türk tərcüməsi).
Bakı: Nurlan, 2006, 932 s.

*«Şeyx Səfi təzkirəsi» klassik Azərbaycan tərcümə ədəbiyyatının və
ədəbi dil tarixinin ən dəyərli abidələrindən biridir. Tərcümənin orijinalı
XIV əsr müəllifi İbn Bəzzaz Ərdəbilinin fars dilində yazdığı «Səfvətüs-*

səfa» kitabıdır. Məhəmməd bin Hüseyn Katib Nişati 949/1543-cü ildə «Səfvətüs-səfa»nı türkcəyə çevirərək tərcümə mətnini şərti olaraq «Şeyx Səfi təzkirəsi» adlandırmışdır.

Kitabda XIII-XIV əsrlər Azərbaycan ictimai-siyasi həyatının ümumi mənzərəsi işıqlandırılmış, dövrün sufi baxışları öz əksini tapmışdır.

Əsər ilk dəfə nəşr edilir.

ANA DİLİMİZİN DƏYƏRLİ YAZILI ABİDƏSİ

Klassik Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinin ən parlaq və zəngin dövrlərindən biri XVI yüzillik sayılır. Dahi söz ustadı Məhəmməd Füzuli, qüdrətli qələm sahiblərindən Həbib, Şah İsmayıl Xətai, Həqiri Təbrizi, Zəmiri, Ruhi Bağdadi, Gülşəni Bərdəi, Fədai, Məhəmməd Əmani və digər sənətkarların yaradıcılığı bu yüzilliyə təsadüf edir. XVI əsr Azərbaycan ədəbiyyatı bədii tərcümələrlə də zəngindir. Bu dövrdə ərəbcədən və daha çox fars dilindən tərcümə olunan əsərlər anadilli yazılı ədəbiyyatımızı janr və mövzu baxımından daha da zənginləşdirdiyi kimi, ədəbi dilimizin inkişafında da müstəsna rol oynamışdır. Məhəmməd Füzulinin «Hədisi-ərbəin» (Qırx hədis) və «Hədiqətüs-süəda» (Xoşbəxtlər bağı), Məhəmməd bin Hüseyin Katib Nişatının «Şühədanamə» və «Şeyx Səfi təzkirəsi», Xızır bin Əbdülhadi Bəvazicinin «Kəvamilüt-təbir» (Mükəmməl yuxuyozma) tərcümələri XVI əsr Azərbaycan tərcümə ədəbiyyatının ən kamil nümunələridir.¹

---

¹ Вах: Абдуллаев Т. Тюркоязычный памятник XVI века «Кавамил ат-та'бир» Хызыра ибн Абдулхади ал-Бавазиджи и его лексика: Канд. дисс. Баку, 1991; **Əlizadə S.** «Şühədanamə»də adlar (isim, sifət, say, əvəzlik). Nam. diss. Bakı, 1966; **Mirzəyev A.** Füzulinin «Hədiqətüs-süəda» əsəri orta əsrlər tərcümə abidəsi kimi. Bakı: Nurlan, 2001; **Nağısoylu M.** Orta əsrlərdə Azərbaycanda tərcümə sənəti. Bakı: Nurlan, 2002; Yene onun: XVI əsr Azərbaycan tərcümə

Orta yüzilliklərə aid Azərbaycan tərcümə ədəbiyyatı nümunələri sırasında Məhəmməd Nişatının «Şeyx Səfi təzkirəsi» adlı tərcümə əsəri istər sanballığı və həcmnin böyüklüyünə, istər məzmun tutumuna, istərsə də ideya-bədii keyfiyyətlərinə görə xüsusi yer tutur. «Şeyx Səfi təzkirəsi»ndə XIII-XIV əsrlərdə Azərbaycanda baş verən ayrı-ayrı hadisələr, dövrün ictimai-siyasi durumunun ümumi mənzərəsi və bir sıra səciyyəvi cəhətləri, xalqımızın həyatı, məişəti, adi insanların, müxtəlif peşə sahiblərinin inancları və dünyagörüşləri, eləcə də dövrün tarixi və etnoqrafiyası, fəlsəfə və ədəbiyyatı ilə bağlı bir sıra incə məqamlar və məsələlər öz əksini tapmışdır. Tərcümə həmçinin XIII-XIV əsrlər Azərbaycan tarixinin bir sıra məsələlərinə işıq salır və bu dövrdə yaşamış müxtəlif sənət adamları, görkəmli təriqət nümayəndələri haqqında zəngin və dəyərli məlumat verir. Tərcümənin daha böyük əhəmiyyəti isə, sözsüz ki, onun ədəbi dil tariximizin, xüsusilə də tarixi leksikologiyanın hərtərəfli araşdırılması üçün olduqca zəngin və əvəzsiz yazılı qaynaqlardan biri olmasıdır. Təsadüfi deyil ki, «Şeyx Səfi təzkirəsi» Azərbaycanda indiyədək məhz bu istiqamətdə - dilçilik yönündə araşdırılmışdır².

«Şeyx Səfi təzkirəsi» haqqında ilk qısa bibliografik məlumat Rusiya İmperatorluğu Elmlər Akademiyasının Sankt-Peterburq şəhərində nəşr olunan «Melanges Asiatiques» bülleteninin 1869-cu il sayında rast gəlinir. Burada tərcümənin bir əlyazması haqqında verilən paleografik səciyyəli qısa məlumatda əsər İbn Bəzzaz Ərdəbilinin fars dilində yazdığı «Səfvətüs-səfa» kitabının türkcəyə tərcüməsi kimi

---

abidəsi «Şühədanamə». Bakı: Nurlan, 2003; **Sadiqov Ə.** «Şeyx Səfi təzkirəsi»nin dili (leksika). Nam. diss. Bakı, 1973.

² **Sadiqov Ə.** Göstərilən əsər.

təqdim olunur.³

Məşhur ingilis şərqşünas alimi Ç.Ryo da «Şeyx Səfi təzkirəsi»nin Britaniya muzeyində saxlanılan bir əlyazmasının paleoqrafik təsvirində onun adını, sadəcə olaraq, «Səfvətüs-səfa»nın türkcəyə tərcüməsi kimi qeyd edir.⁴ C.Ryo həmin əlyazma haqqındakı qeydlərində tərcümənin dili məsələsinə də toxunaraq yazır ki, onun dili «cağatayi» deyil, Azərbaycan türk dilinə yaxındır. Çağdaş İran alimi QulamrzaTəbatəbai Məcd də bu tərcümə haqqında verdiyi qısa məlumatda onu yalnız «Səfvətüs-səfa»nın türkcəyə tərcüməsi adlandıraraq mütərcimin adını göstərmir.⁵

Nişatinin «Şeyx Səfi təzkirəsi» tərcüməsi Azərbaycan elmi ictimaiyyətinə isə nisbətən son dövrlərdə - keçən yüzilliyin ikinci yarısında bəlli olmuşdur. Görkəmli dilçi-mətnşünas alim prof. S.Əlizadə 1965-ci ildə tamamladığı namizədlik dissertasiyasında Nişatinin bu tərcüməsinin Leninqrad (indiki Sankt-Peterburq) şəhərindəki Saltıkov-Şedrin adına kütləvi kitabxanada saxlanılan bir əlyazması haqqında məlumat verərək, onu ilk dəfə şərti olaraq «Şeyx Səfi təzkirəsi» adlandırmışdır.⁶ Tərcümə həmin vaxtdan Azərbaycanda elə bu adla da tanınmağa başlanmışdır. Qeyd edək ki, prof. S.Əlizadənin tərcüməyə bu cür şərti ad verməsi təsadüfi olmamışdır. Tərcümənin Sankt-Peterburq əlyazmasında kitabın adı tam dəqiqliyi ilə göstərilməsə də, Nişatinin müqəddimədəki qeydlərində «təzkirə» sözü işlənilmişdir: «*Həzrəti-Şeyxün (Şeyx Səfiəddin Ərdəbilinin-M.N.) təzkirəsi farsî dili ilə yazılmış idi. Bu təzkirənin təsnifinə məşğul oldum*». Kitaba başlıq (sərlövhə) kimi verilmiş aşağıdakı uzun adda da «təzkirə» sözüne rast

---

³ Melanges Asiatiques. Tires de Bulletin de l' Academie imperiale des sciences de St.-Petersbourg. V, St-Pbg. 189, p/ 249.

⁴ Rieu Ch. Catalogue of the turkish manuscripts in the British muzeum. London, 1888, p. 281a.

⁵ ابن بزاز اردبیلی، ضفوه الصفا، مقدمه و تصحيح غلامرضا طباطبائی مجد، تیریز، ۱۳۷۳، ص. ۱۹

⁶ **S.Əlizadə.** Göstərilən əsər, s. 57-60.

gəlirik: **«Xaqanül-övliya və mühəqqiqin Şeyx Səfi əl-həqq vəl-millət vəd-din İshaq (qüddisə ruhəhü) Əl-Əzizün təzkirəsi»**. Bundan əlavə Nişati tərcüməyə yazdığı ön sözdə qeyd edir ki, farsdilli ədəbiyyatın görkəmli nümayəndəsi Şeyx Fəriddədin Əttarın (1120-1230) məşhur sufi şeyxlərindən bəhs edən «Təzkirətül-övliya» əsərini oxuduqdan sonra Şeyx Səfiəddin Ərdəbili haqqında fars dilində yazılmış təzkirə kitabını türkcəyə çevirmək qərarına gəlir». Maraqlıdır ki, Nişati ana dilinə çevirdiyi farsca əsərin adını dəqiq göstərmədiyi kimi, onun müəllifinin kim olması barədə də heç bir məlumat vermir və həmin kitabı, sadəcə olaraq «Təzkirə» adlandırır. Görünür, o vaxtlar İbn Bəzzaz Ərdəbilinin «Səfvətüs-səfa» əsəri çox məşhur imiş və çox güman ki, daha çox «Təzkirə» adı ilə tanınırmış. Qeyd edək ki, əsasən, ədəbiyyatşünaslıq termini kimi məşhur olan ərəb mənşəli «Təzkirə» sözünün «tərcümeyihal» mənası da vardır. Məhz bunu nəzərə alan Nişati də istər Şeyx Səfinin həyatından bəhs edən farsca əsəri, istərsə də onun türkcəyə tərcüməsini elə bu cür «Təzkirə» adlandırılmışdır. Bütün bunları nəzərə alaraq, Nişatinin sözügedən tərcüməsini «Şeyx Səfi təzkirəsi» adlandırmaq daha məqsədəuyğundur.

Araşdırmalar göstərir ki, İbn Bəzzazın «Səfvətüs-səfa» əsəri orta yüzilliklərdə «Mənaqibi-Şeyx Səfi» adı ilə də tanınırmış (ərəb mənşəli «mənaqib» sözü «mənqəbə»nin cəmidir: «ləyaqətli işlər», «tərifli keyfiyyətlər» deməkdir; daha çox məşhur din xadimləri üçün işlənir). Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, «Səfvətüs-səfa»nın orta yüzilliklərdə Azərbaycan türkcəsinə edilmiş digər bir tərcüməsində kitab elə «Mənaqibi-Şeyx Səfi» adlandırılmışdır. Həmin tərcümənin 1019/1611-ci ildə Dərgahqulu Kirmani tərəfindən köçürülmüş bir əlyazması AMEA-nın M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda saxlanılır (şifri: M-268). Bu əlyazmada İbn Bəzzazın «Səfvətüs-səfa» kitabı «Şeyx Səfi mənaqibi» kimi təqdim edilir, farsca kitabın və onun müəllifinin adları isə

göstərilmir. Nişatinin «Şeyx Səfi təzkirəsi» tərcüməsi ilə müqayisədə həcmcə çox kiçik olan bu tərcümədə İbn Bəzzazın əsərindən yalnız ayrı-ayrı hissələr dilimizə çevrilmişdir. Naməlum mütərcimin qələmindən çıxmış bu tərcümə də, fikirimizcə, XVI yüzilliyin məhsuludur. Onun digər bir əlyazması Tehrandakı Milli kitabxanada saxlanılır (№ 3608). İran alimi doktor Hüseyn Məhəmmədzadə Sədiq Tehranda nəşr etdirdiyi Şeyx Səfiəddin Ərdəbilinin «Qara məcmuə» adlı kitabına bu tərcümədən də müəyyən hissələri daxil etmişdir⁷. «Mənaqibi-Şeyx Səfi» tərcüməsinin 1028/1618-ci il tarixli daha bir əlyazması İsveçdə Upsala kitabxanasında saxlanılır (onun fotosurəti M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutundadır-FS-645).

Nişatinin «Şeyx Səfi təzkirəsi»nin əlyazma nüsxələrinə gəldikdə isə, əlimizdə olan əlyazma kataloqlarına və Şeyx Səfi haqqındakı araşdırmalara görə tərcümənin beş əlyazma nüsxəsi məlumdur. Bu əlyazmalardan ikisi mütərcimin öz əli ilə hazırlanmışdır: onlardan birincisi-949/1543-cü il tarixli Sankt-Peterburq nüsxəsi (Saltıkov-Şedrin adına kitabxana, şifri: Xanikov, 91), ikincisi isə-950/1544-cü il tarixli Təbriz nüsxəsidir (Milli kitabxana, Hacı Hüseyn Naxçıvaninin hədiyyə etdiyi əlyazmalar, № 750). Tərcümənin 949/1543-cü ildə Mahmud Şirazi adlı xəttat tərəfindən köçürülmüş daha bir əlyazması Tehran Milli kitabxanasında saxlanılır (№ 2761). Bu əlyazmanın köçürülmə tarixi tərcümənin birinci mütərcim nüsxəsi ilə eynidir, deməli, o, çox güman ki, həmin nüsxədən köçürülmüşdür. Yuxarıda adını çəkdiyimiz Britaniya muzeyində saxlanılan «Şeyx Səfi təzkirəsi» əlyazmasının əvvəli və sonu naqis olduğu üçün onda nüsxənin köçürülmə tarixi qeyd olunmamışdır. Bununla belə, əlyazma haqqında Ç.Ryonun qeydlərinə əsasən güman etmək olar ki, bu nüsxə də XVI yüzilliyin məhsuludur.

---

⁷ Şeyx Səfiəddin Ərdəbili. Qara məcmuə (tərtib edən: prof. Dr. Hüseyn Düzgün Sədiq), Tehran, 2001 (ərəb əlifbası ilə).

Tərcümənin beşinci əlyazması isə 1272/1855-ci il tarixlidir və «Şeyx Səfi təzkirəsi»nin Sankt-Peterburqdakı mütərcim nüsxəsindən köçürülmüşdür. Həmin nüsxə Sankt-Peterburqdakı Şərqsünaslıq İnstitutunun kitabxanasında saxlanılır (şifri: C-568).

«Şühədanamə» və «Şeyx Səfi təzkirəsi» kimi irihəcmli tərcümə əsərlərinin mütərcimi Məhəmməd bin Hüseyn Katib Nişati haqqında əlimizdə olan mənbələrin heç birində məlumat verilmir. Bununla belə, nəzərə alsaq ki, bu tərcümələrin hər ikisi şeirə, sənətə yüksək qiymət verən Səfəvi hökmdarı Şah I Təhmasibin (1524-1576) əmri ilə yerinə yetirilmişdir, onda Nişatinin həmin dövrün tanınmış və təcrübəli tərcüməçilərindən, istedadlı qələm sahiblərindən biri olduğu qənaətinə gəlmək olar. «Şeyx Səfi təzkirəsi»nin əvvəlində Nişatinin adının Mövlana Məhəmməd Katib kimi qeyd olunması da bu fikiri qüvvətləndirir. Bəlli olduğu kimi, Mövlana ləqəbdir, tituldur və orta əsrlərdə müsəlman alimləri, xüsusilə də ruhani alimləri üçün işlənmişdir. Deməli, Nişati artıq həmin dövrdə nüfuzlu bir din xadimi, savadlı bir şəxsiyyət kimi tanınırmış. Nişatinin istər «Şühədanamə»də (bu tərcüməni o, Şeyx Səfi təzkirəsindən cəmi 4 il əvvəl-945/1539-cu ildə tamamlamışdır), istərsə də «Şeyx Səfi təzkirəsi»ndə özü haqqında verdiyi qısa qeydlərindən aydın olur ki, o, Şiraz şəhərində yoxsul həyat sürmüş, ömrünü-gününü Allaha ibadətdə keçirmişdir. Müsəlman Şərfinin dahi söz ustalarından Sədinin, Hafizin yurdu kimi tanınan Şiraz şəhərində qədimdən bəri Azərbaycan türklərinin qaşqay tayfası yaşayır və çox güman ki, Nişati də həmin tayfadan çıxmışdır. Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, görkəmli Azərbaycan filosof alimi-şairi Şeyx Mahmud Şəbüstərinin (1287-1320) məşhur «Gülşəni-raz» (Sirlər bağçası) məsnəvisini 1426-cı ildə türkcəyə çevirən Əlvən (Vəli) Şirazi də nisbəsindən göründüyü kimi, şirazlıdır⁸.

---

⁸ Bax: **Nağısoylu M.** Şirazinin «Gülşəni-raz» tərcüməsi, Bakı, «Nurlan», 2004.

Nişatinin istər «Şühədanamə»də, isərsə də «Şeyx Səfi təzkirəsi»ndə özünün yazdığı orijinal şeir parçaları da vardır ki, bu da mütərcimin şeir yaradıcılığı sahəsində də yetkin bir qələm sahibi olduğunu sübut edir. Nişati eyni zamanda dövrünün tanınmış və yetkin xətt ustalarından biri olmuşdur. Elə onun adındakı Katib sözü də, fikirimizcə, bu məsələ ilə bağlıdır. Bizim axtarışlarımız nəticəsində məlum olmuşdur ki, 936/1530-cu ildə köçürülmüş «Töhfətül-müluk» əlyazması (Dublindəki Çester-Bitti kitabxanasındadır) və 952/1545-ci il tarixli bir Qur'an əlyazmasının (İstanbuldakı Topqapı sarayındadır) katibi Məhəmməd Katib Şirazidir. Maraqlıdır ki, Nişati özünü katib kimi təqdim edərkən Nişati təxəllüsünü işlətməmişdir. Beləliklə, Nişatinin istər xəttatlıq, istərsə də mütərcimlik fəaliyyəti daha çox XVI yüzilliyin 30-40-cı illərinə təsadüf edir.

«Şeyx Səfi təzkirəsi» orta əsrlər Azərbaycan tərcümə ədəbiyyatı nümunələri içərisində həcminə görə ən böyükdür. Tərcümənin hər iki mütərcim nüsxəsi iriölçülü 445 vərəqdən (890 səhifədən) ibarətdir. «Şeyx Səfi təzkirəsi» quruluşuna görə farsca orijinalı olan «Səfvətüs-səfa» ilə tam eynidir: dibaçə, müqəddimə, on iki bab və xatimə hissələrindən təşkil olunmuşdur. Əsərin müqəddimə hissəsi orijinaldan fərqlənir, burada tərcümənin yazılma səbəbi açıqlanır, Şah I Təhmasib təriflənir və onun mədhinə həsr olunmuş şeir parçası verilir.

Tərcümədəki bablar da ənənəyə görə fəsillərə bölünür və burada Şeyx Səfiəddinin həyatı və kəramətlərinin ayrı-ayrı yönləri, cizgiləri açıqlanır. Ümumiyyətlə, kitab «hekayət» adlandırılmış kiçik hissələr şəklində qurulmuşdur ki, həmin hekayətlər də bilavasitə Şeyx Səfiəddinin müasiri olmuş müridləri və davamçıları, yaxınları və qohumları, xüsusilə də Şeyxin xəlifəsi (canişini) olan oğlu Şeyx Sədrəddinin (1334-1392) dilindən söylənilmiş xatirə və söhbətlər əsasında qələmə alınmışdır. Onu da qeyd edək ki, «Səfvətüs-səfa»nın

müəllifi İbn Bəzzaz Ərdəbili də uşaq ikən Şeyx Səfiəddin Ərdəbilini görmüş və bu əsərini Şeyx Səfiəddinin oğlu Şeyx Sədrəddinin tövsiyəsi ilə 759/1357-ci ildə tamamlamışdır.

Kitabın ilk babında Şeyx Səfiəddinin uşaqlıq və gənclik illərindən bəhs olunur. 1252-ci ildə Ərdəbil şəhəri yaxınlığındakı Kəlxoran kəndində doğulan Səfiəddin uşaqlıqdan qeyri-adi keyfiyyətləri ilə yaşlılarından seçilmiş və onu düşündürən, qəlbinə rahatlıq verməyən dini və irfani suallara cavab axtarışında olmuşdur. Ömrünün gənclik illərində kamil bir mürşid axtarışında olan Səfiəddin bu niyyətlə Şiraz şəhərinə gedərək məşhur sufi şeyxi, görkəmli Azərbaycan alimi Şihabəddin Şührəvərdinin (1145-1234) şagirdi olan Şeyx Nəciəddin Bozğuşu (o da Azərbaycan türküdür) görmək istəmiş, lakin ora çatan zaman Şeyxin ölüm xəbərini eşidərək çox məyus olmuşdur. Maraqlıdır ki, İbn Bəzzazın yazdığına görə, Səfiəddin Şiraz şəhərində olarkən məşhur fars şairi Sədi Şirazi ilə (öl. 1292) görüşür və onunla söhbət edir. Səfiəddini «türk piri» adlandıran Sədi Şirazi şeirlər divanının öz əli ilə yazdığı bir nüsxəsini ona bağışlamaq istəyir, ancaq Səfiəddin həmin kitabı qəbul etməyərək bildirir ki, ona İlahinin divanı gərəkdir.

Şirazın məşhur sufi şeyxləri Səfiəddinin söhbətlərini dinlədikdən sonra bu qeyri-adi gəncə məsləhət bilirlər ki, Şeyx Zahid Gilaninin yanına getsin. Səfiəddin 25 yaşında olarkən *Həlyəkərana* (Lənkəran şəhəri yaxınlığındadır) gedərək Şeyx Zahid Gilani ilə görüşür və onun müridi olaraq, mürşidindən bilik, mərifət öyrənir və irfanın incəliklərinə, gizli sirlərinə yetəncə bələd olur. Səfiəddin ömrünün 25 ilini Şeyx Zahid Gilaninin xidmətində keçirərək mürşidinin qızı Bibi Fatimə ilə evlənir və burada gilək dilini də öyrənir. Qeyd edək ki, tərcümədəki bu babın ayrıca bir fəsili də Şeyx Zahid Gilaniyə həsr olunmuşdur. Həmin fəsildə bu görkəmli sufi şeyxinin həyatı ilə bağlı bəzi məqamlara toxunulur, mürşid-mürid münasibətləri açıqlanır. Həmin fəsildə xüsusi

maraq doğuran məsələlərdən biri məşhur Elxani hökmdarı Qazan xanın (1295-1304) Şeyx Zahid Gilanini ziyarət etməsi və ona böyük ehtiram göstərməsi ilə bağlıdır. Bu fakt Şeyx Zahid Gilaninin də o dövrdə böyük nüfuz və kəramət sahibi olduğunu göstərir.

Hələ Şeyx Zahid Gilaninin sağlığında onun canişini təyin edilən Şeyx Səfiəddin çox keçmir ki, Ərdəbilə qayıdır və burada 35 il ərzində «Darül-irşad» adlı xanəgaha rəhbərlik edir, Səfəviyyə təriqətinin qurucusu, başçısı kimi fəaliyyət göstərərək çoxlu sayda irfan əhli tərbiyə edib yetişdirir. Ömrünün sonlarında-1334-cü ildə Şeyx Səfiəddin Ərdəbili Həcc ziyarətinə gedir və Məkkədən qayıdıandan 12 gün sonra Ərdəbildə dünyasını dəyişərək burada dəfn edilir. Maraqlıdır ki, Şeyxin vəfatından cəmi 7 gün sonra ömür-gün yoldaşı Bibi Fatimə də dünyasını dəyişir. Şeyxin vəfatından sonra Ərdəbil şəhərində onun məzarı üzərində məşhur Şeyx Səfi məqbərə kompleksi ucaldılmışdır.

Tərcümənin əksər bablarında Şeyx Səfiəddin şəxsiyyətinin əzəmət və böyüklüyünü, onun qeyri-adi kefiyyətlərini və möcüzə səciyyəli kəramətlərini özündə əks etdirən məqamlar, epizod və hadisələr çoxluq təşkil edir. Bu hekayətlərdən bəziləri ağılsızdır və müəyyən mənada əfsanəvi səciyyə daşıyır (məsələn, cinlərin Şeyxə tabe olması, Şeyxin uzaq-uzaq dənizlərdə çətinliyə düşən insanların köməyinə gələrək onları xilas etməsi və s.). Bununla belə, həmin hekayətlərdə XIII-XIV yüzilliklərdə Azərbaycanda baş verən ayrı-ayrı real tarixi hadisələri, dövrün ictimai-siyasi həyatını əks etdirən bir sıra maraqlı məqamlar, diqqəti çəkən epizodlar da özünü göstərir. Məsələn, kitabın iki yerində gürcü qoşunlarının Ərdəbil şəhərinə hücumundan və onların burada törətdikləri talan və qırğınlardan danışılır ki, bu faktı tarixi qaynaqlar da eynilə təsdiq edir⁹. Bundan əlavə tərcümənin ümumi

---

⁹ Bax. Azərbaycan tarixi, yeddi cildə, II cild, Bakı, 1998, s. 386.

məzmunundan aydın olur ki, Şeyx Səfiəddin Ərdəbili XIII əsrin sonları, XIV yüzilliyin əvvəllərində Azərbaycanda baş verən ictimai, siyasi hadisələrdə mühüm rol oynamış, görkəmli bir şəxsiyyət və misilsiz nüfuz sahibi kimi tanınmışdır. Kitabın bir neçə yerində Elxani hökmdarlarından Əbu Səid, Məhəmməd Ulcaytu və hökumətdə baş əmir vəzifəsində olan Əmir Çobanın Şeyx Səfiəddinlə məsləhətləşmələri, tez-tez onu ziyarət etmələri təsvir olunur. Tarixi qaynaqlarda Elxanilər dövlətinin məşhur vəziri, görkəmli tarixçi alim Rəşidəddin Fəzlullah Həmədaninin (1247-1318) göstərişi ilə Şeyx Səfiəddinin Ərdəbildə yaratdığı «Darül-irşad» xanəqahına hər il maddi yardım göstərilməsi haqqında da məlumatlar verilir.

Tərcümədə həmin dövrdə hakimiyyətdə olan dövlət adamları ilə Şeyx Səfiəddin arasındakı münasibətlərlə bağlı belə bir maraqlı fakta da rast gəlirik. Elxanilər dövlətində vəzir olmuş Xacə Qiyasəddinə çatdırırlar ki, guya Şeyx Səfiəddin onun əleyhinə təbliğat aparır. Xacə Qiyasəddin bu xəbərdən sonra düşünərək öz-özünə deyir ki, Şeyxlə düşmənlik etmək olmaz, çünki onun müridləri və talibləri yüz min nəfərdən çoxdur. Deməli, ona qarşı çıxmaq yüz min düşmən qazanmaq deməkdir. Beləliklə, ağıllı vəzir Şeyx Səfiəddin haqqında deyilənlərə inanmır və onunla görüşüb söhbət etdikdən sonra eşitdikləri sözlərin uydurma olduğuna tam əmin olur. Bu məsələ ilə bağlı onu da qeyd edək ki, kitabda Şeyx Səfiəddinin talib və dərvişlərinin həmin dövrün hökmdarlarının düşmənlərinə qarşı apardıqları müharibələrdə bilavasitə iştirak etmələrinə və qəhrəmanlıqlar, igidliklər göstərmələrinə dair faktlar da vardır. Ümumiyyətlə, tərcümədə o dövrkü Azərbaycanın ictimai-siyasi həyatının bir sıra diqqətçəkən cəhətləri, xüsusilə də etnoqrafik təsvirlər, sufi həyat tərzini, mürşid-mürid, hökmdar-rəiyyət münasibətləri ilə bağlı olduqca maraqlı və əhəmiyyətli hadisə və əhvalatlar, məqamlar və epizodlar öz əksini tapmışdır.

Tərcümədəki babların biri ayrıca olaraq Şeyx Səfiəddinin Qur'ani-kərimdəki ayrı-ayrı ayələrin təfsiri, bəzi hadisələrin şərhı və sufi ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələrindən olan Həkim Sənai Qəznəvi (1070-1140), Şeyx Fəridəddin Əttar (1120-1230), Mövlana Cəlaləddin Rumi (1207-1273) və digər şairlərin şeirlərindən müxtəlif nümunələrin izahı və açıqlamalarına həsr olunmuşdur ki, bu da ümumiyyətlə, istər ilahiyyatın, istərsə də təsəvvüf ədəbiyyatının ətraflı araşdırılması baxımından xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Tərcümədəki ayrıca bir fəsildə Şeyx Səfiəddinin məşhur kəlamları verilmişdir. Ümumiyyətlə, qeyd edək ki, Şeyx Səfiəddin bədii yaradıcılıqla da məşğul olmuş və türk, fars, gilək dillərində şeirlər yazmışdır. Bu şeirlərin bəzilərini ilk dəfə nəşr etdirən İran alimi d-r Hüseyin Məhəmmədzadə Sədiqin qənaətinə görə, Şeyx Səfiəddinin sufi ədəb-ərkanına dair yazdığı risalələri və şeirləri vaxtilə «Qara məcmuə» adlı irihəcmli bir kitabda toplanmışdır. Alim həmin şeir və risalələrdən bəzilərini üzə çıxararaq «Qara məcmuə» adı altında nəşr etdirmişdir¹⁰. Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, həmin kitabda verilən Şeyx Səfiəddinin türkcə şeirlərinin bəzilərinin məhz Səfəviyyə təriqətinin qurucusu Şeyx Səfiəddin Ərdəbilinin qələmindən çıxması, fikirimizcə, bir qədər şübhəlidir və xüsusi araşdırma tələb edir. Məsələ burasındadır ki, həmin kitabda Şeyx Səfiyə aid edilən «*Qoydı öz könlümə qəm ləşkəri hamun-hamun*» mətləbli qəzəlin (səh. 38) görkəmli Azərbaycan ədəbiyyatşünası Salman Mümtazın bir məqaləsində Səfi təxəllüsü ilə şeirlər yazan XVII əsr şairi Səfiqulu xan Şamluya mənsub olduğu göstərilir¹¹.

Tərcümədəki son iki bab (XI-XII bablar) Şeyx Səfiəddinin «aləmin dörd guşəsində» olan xəlifələrinə və müridlərinə həsr olunmuşdur.

---

¹⁰ Şeyx Səfiəddin Ərdəbili. Qara məcmuə (tərtib edən: prof. Dr. Hüseyin Düzgün Sədiq), Tehran, 2001 (ərəb əlifbası ilə).

¹¹ **Salman Mümtaz**. Azərbaycan ədəbiyyatının qaynaqları (tərtib edən R.Tağıyev), Bakı, «Yazıçı», 1986, s. 330-332.

Burada Azərbaycanın bir sıra şəhərlərindən çıxmış ayrı-ayrı sufi şəxsiyyətləri haqqında maraqlı məlumatlar verilir.

«Şeyx Səfi təzkirəsi»nin əsas hissəsi orijinalda olduğu kimi nəsrdir və yeri gəldikcə nəsr arasında şeir parçaları da verilmişdir. «Beyt», «nəzm», «şeir» adlandırılmış bu nəzm parçaları kitabda haqqında bəhs edilən hadisələrin ümumi məzmunu ilə bağlıdır və nəsrə ifadə olunan fikrin müəyyən mənada daha bədii şəkildə, poetik tərzdə ifadəsi təsirini genişləndirir. Həmin şeir parçalarının bir çoxu, adətən, «hekayət»lərin son hissəsindədir və ənənəyə görə əxlaqi-didaktik səciyyə daşıyır. Daha çox 1-2 beyt şəklində olan bu şeir parçalarının ümumi həcmi tərcümədə 2000 beytə yaxındır.

Orijinala tərcümənin mətnlərinin müqayisəli təhlili göstərir ki, «Şeyx Səfi təzkirəsi» İbn Bəzzazın «Səfvətüs-səfa» kitabından sərbəst və bədii şəkildə tərcümə olunmuşdur. Bununla belə, Nişati tərcüməyə yazdığı ön sözdə kitabda verilən şeir parçalarının ona məxsus olduğunu qeyd edir. Tərcümədə, həqiqətən də, Nişatinin öz qələminin məhsulu olan şeir parçaları da vardır ki, onların da çoxu kitabın müqəddimə hissəsindədir. Həmin hissədə olan 47 beytlik şeir parçaları Allahın, sonuncu peyğəmbərin (s.) imamların (ə.) və tərcümənin sifarişçisi Şah I Təhmasibin tərifinə həsr olunmuşdur.

Tərcümənin əsas hissələrində də ayrı-ayrı məqamlarda Nişati mətnə öz şeirlərini də daxil etmişdir ki, onlardan bəzilərinə şair-mütərcim ənənəyə görə öz adını da çəkmişdir. Məsələn:

*Ey Nişati, gər günahın çox isə, qəm yeməgil,
Çün munun tək bir şəfaətçi pənahındur sənün.*

Ümumiyyətlə, orta əsrlərə aid tərcümə nümunələri üzərindəki müşahidələr göstərir ki, o dövrün mütərcimləri bir sıra hallarda özlərini

«müsənnif» (müəllif), «nazim» (şair) adlandırmış, hətta çevirdikləri əsərin adını, müəllifini qeyd etməyi lazım bilməmiş və tərcümələrinə müstəqil ad vermişlər. Bütün bunlar, təbii ki, klassik tərcümə ənənələrinə xas olan səciyyəvi cəhətlərlə bağlıdır.

«Şeyx Səfi təzkirəsi»ndəki şeir parçalarının bədii keyfiyyətlərinə gəldikdə isə, qeyd etməliyik ki, onların çoxu yüksək bədii-sənətkarlıq xüsusiyyətləri ilə seçilməyə də, Nişatinin nəsr dili kimi sadəliyi və ümumxalq dilinə yaxınlığı ilə diqqəti cəlb edir. Nişatinin nəsr dili ilə bağlı onu da qeyd etmək lazımdır ki, ümumiyyətlə, orta əsrlərdə bədii nəsr, bəlli olduğu kimi, bir qayda olaraq, qafiyəli (nəsr-müsəccə) olmuşdur. Nişati də «Şeyx Səfi təzkirəsi»ndə ayrı-ayrı məqamlarda qafiyəli nəsrin tələblərini gözləməyə çalışmışdır. Məsələn, aşağıdakı cümlələrdə olduğu kimi:

«Bəli, əqlüni der və fikir et, gör kim, dağ ilə daşdan nə **hasil olur** və andan nə bərəkət **vasil olur**». «Gilanlu Şeyx Zahidün xatiri məndən **inciyübdür** və mana qeyrət nəzəri ilə baxub **sürübdür**». «Amma İbrahimün şövqi günbəgün **artar idi** və niyaz oxı hər yana **atar idi**».

Bununla belə, qeyd etmək lazımdır ki, «Şeyx Səfi təzkirəsi»nin qafiyəli nəsr M.Füzulinin «Hədiqətüs-süəda» əsəri ilə müqayisədə çox zəifdir¹² və ötəri səciyyə daşıyır. Bütövlükdə götürdükdə isə, «Şeyx Səfi təzkirəsi»nin nəsr hissəsi adi nəsr təsirini bağışlayır və ümumxalq danışq dilinə yaxınır. Burada yazılı ədəbi dil üçün məqbul sayılmayan cümlə quruluşlarına tez-tez təsadüf etmək olur ki, bu da canlı şifahi xalq danışığının və müəyyən mənada farsca orijinalın sintaksisinin açıq-aşkar təsiri ilə izah edilə bilər.

«Şeyx Səfi təzkirəsi» ilə «Səvfətüs-səfa»nın mətnləri üzərindəki müqayisəli təhlil göstərir ki, Nişati farsca mətni, əsasən, dəqiqliklə

---

¹² Bax: **Nağısoylu M.** Füzulinin «Hədiqətüs-süəda» əsəri, Bakı, «Nurlan», 2002, s. 92-123.

çevirməyə can ataraq orta əsrlərdə geniş yayılmış hərfi tərcümə prinsipinə üstünlük vermişdir ki, bunun da nəticəsində əksər hallarda farsca mətndəki cümlələri söz-söz tərcümə etmişdir. Bütövlükdə götürdükdə, «Şeyx Səfi təzkirəsi» orta yüzilliklərin hərfi tərcümə nümunəsi kimi dəyərləndirilə bilər. Nişati farsca mətndəki ayrı-ayrı cümlələri ana dilinə çevirərkən hərfi tərcümə ənənəsinə o qədər aludə olmuşdur ki, bəzən onların məzmununu dəqiq qavramaq müəyyən çətinlik törədir və belə hallarda onların farsca qarşılıqlarına üz tutmaq lazım gəlir. Ümumiyyətlə, Nişati çalışmışdır ki, farsca mətnə olan bütün sözləri onların ana dilindəki qarşılıqları ilə versin. Bu, mümkün olmadıqda isə, həmin sözlərin ərəb və ya fars dillərindəki digər qarşılıqlarını, sinonimlərini işlətmişdir. Maraqlıdır ki, Nişati bəzən farsca mətnə işlənən şəxs adlarını da olduğu kimi verməyərək onları müəyyən mənada türkcələşdirməyə səy göstərmişdir. Məsələn, o, «Şühədanamə»də İbn Ziyad şəxs adını Ziyadoğlu kimi, «Şeyx Səfi təzkirəsi»ndə isə Təbrizi, Tusi, Səravi kimi nisbələri Təbrizli, Tuslu, Səravlu kimi vermişdir. Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, bu və bu kimi sözlərin mətnin transfoneliterasiyasında da böyük hərfə verilməsi məhz bu səbəbdəndir, yəni onlar ümumi isim (təbrizli, tuslu, səravlu) kimi qəbul edilməməlidir.

«Şeyx Səfi təzkirəsi»ndə orta əsrlərin sərbəst tərcümə ənənəsinə xas olan cəhətlər, xüsusiyyətlər də özünü göstərir¹³. Məsələn, Nişati farsca orijinalda olan ərəbcə mətnlərin, demək olar ki, hamısını və bəzi hekayətləri bütövlüklə buraxmış, ayrı-ayrı şeir parçalarını isə (istər ərəbcə, istərsə də farsca) ixtisarla tərcümə etmişdir ki, bütün bunların da nəticəsində «Şeyx Səfi təzkirəsi»nin ümumi həcmi «Səfvətüs-səfa» ilə müqayisədə nəzərə çarpacaq dərəcədə kiçik alınmışdır. Ümumiyyətlə, «Səfvətüs-səfa» ilə «Şeyx Səfi təzkirəsi»nin mətnləri

---

¹³ Bax: **Nağısoylu M.** Orta əsrlərdə Azərbaycanda tərcümə sənəti, Bakı, «Elm», 2000, s. 6-51.

arasında digər səciyyəli müəyyən fərqlər də özünü göstərir ki, bu da orta yüzilliklərin tərcümə sənətinin özəllikləri, səciyyəvi cəhətləri ilə bağlıdır. Maraqlıdır ki, Nişati farsca mətndə tez-tez işlənən Ömər şəxs adını hər yerdə Əli adı ilə əvəz etmişdir ki, bu da XVI yüzilikdə açıq-aşkar özünü göstərən sünni-şiə ixtilaflarının təsiri üzündəndir. Qeyd edək ki, bu məsələ Nişatinin istifadə etdiyi «Səfvətüs-səfa» əlyazması ilə də bağlı ola bilər. Məsələ burasındadır ki, «Səfvətüs-səfa»nın elmi-tənqidi mətnini nəşr etdirən təbrizli alim Qulamrza Təbatəbai Məcdin yazdığına görə, Səfəvilər sülaləsinin hökmranlığının ilk dövründə, xüsusilə də Şah I Təhmasibin zamanında «Səfvətüs-səfa»nın mətninə xüsusi göstərişlə açıq-aşkar müdaxilə edilmiş, kitaba Şeyx Səfiəddinin soykökündə seyidlik olması, Şeyxin şiə məzhəbinə mənsubluğu barədə hissələr artırılmış və əsərin qədim əlyazmaları qəsdən məhv edilərək, onun düzəlişlər edilmiş yeni variantının nüsxələri çoxaldılıb yayılmışdır. Məhz buna görə də Q.T.Məcd «Səfvətüs-səfa»nın elmi-tənqidi mətni üçün əsərin XV yüzillikdə köçürülmüş əlyazmasını əsas götürmüşdür. Beləliklə, bu faktı nəzərə alıqda güman etmək olar ki, Nişatinin tərcümə etdiyi «Səfvətüs-səfa» əlyazmasında Ömər adları Əli ilə əvəzlənibmiş. Bununla belə, bu addəyişdirmənin Nişatinin özü tərəfindən həyata keçirilməsini də istisna etmək olmaz.

Tərcümə ilə onun farsca orijinalının mətnlərinin müqayisəli təhlili göstərir ki, «Şeyx Səfi təzkirəsi»ndə Nişatinin şiəliklə bağlı digər kiçik əlavələri də vardır. Məsələn, tərcümənin yeddinci babında belə bir epizod vardır: Şeyx Səfiəddini bir səfərdə müşayiət edən yaxın adamları meşədə bir aslanı yanında balası ilə birlikdə görür, lakin onlara toxunmurlar. Bu məsələdən xəbər tutan Şeyx Səfiəddin müridlərinə məsləhət şəklində buyurur ki, aslanın balasına əsla toxunmaq olmaz. Nişati bu epizodu təsvir etdikdən sonra özünün yazdığı aşağıdakı iki beytlik şeir parçasını da tərcümənin mətninə əlavə edərək burada

Peyğəmbərin (s.) nəvəsi, imam Əlinin (ə.) övladı imam Hüseyinin (ə.) qətlini yada salır.

*Çünki bir heyvan öz uşağıçün edər çox girü dar,
Mömin isən, ey məvali, yaxşıca fikir et muni,
Mustafavü Murtaza övladına qəsd eyləyən
Ol yezidlərin sonı necə olur məhşər günü?!*

Bu şeir parçasının qarşılığı «Səfvətüs-səfa»nın tənqidi mətnində yoxdur, deməli, o, Nişatının öz şeiridir-mütərcim əlavəsidir. Tərcümənin mətnində bu qəbildən olan digər kiçik epizod və məqamlar da özünü göstərir.

Nişatının «Şeyx Səfi təzkirəsi»nin bu ilk nəşri tərcümənin Sankt-Peterburq şəhərindəki Saltikov-Şedrin adına kütləvi kitabxanada saxlanılan mütərcim nüsxəsinin AMEA M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutundakı fotosurəti əsasında hazırlanmışdı. Mətn çapa tam hazır olduğdan sonra «Şeyx Səfi təzkirəsi»nin Təbriz nüsxəsinin fotosurətini də əldə etdik.¹⁴ Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, tərcümənin bu nüsxəsi də Sankt-Peterburq əlyazması kimi, Nişatının öz əli ilə köçürülmüşdür - mütərcim nüsxəsidir. Tərcümənin birinci nüsxəsinin fotosurətində bəzi vərəqlər çatışmır, ayrı-ayrı yerlər korlandığından oxunmurdu. Buna görə də hazırlanmış mətnə açıq-aşkar müəyyən çatışmazlıq və boşluqlar var idi. Yeni alınmış Təbriz nüsxəsinin fotosurəti (burada da ayrı-ayrı yerlər korlanmışdır) həmin çatışmazlıq və boşluqların aradan qaldırılmasında çox faydalı və əhəmiyyətli oldu. Ümumiyyətlə, mətnin əsas hissəsi tərcümənin Sankt-Peterburq əlyazmasının fotosurəti

---

¹⁴ Firsətdən istifadə edərək bu əlyazmanın fotosurətinin əldə edilməsində bizə köməyini əsirgəməyən İran İslam Respublikasının Bakıdakı səfirliyinin Mədəniyyət Mərkəzinin rəhbərliyinə dərin minnətdarlığımızı bildiririk.

əsasında hazırlansa da, burada çatışmayan hissələr, oxunması mümkün olmayan ayrı-ayrı sözlər Təbriz nüsxəsi əsasında bərpa edildi.

«Şeyx Səfi təzkirəsi»nin bu iki mütərcim nüsxəsinin qarşılaşdırılması mətnşünaslıq baxımından bir sıra maraqlı məqamları üzə çıxardı. Məsələn, məlum oldu ki, Nişati «Şeyx Səfi təzkirəsi»nin 949/1543-cü il tarixli birinci (Sankt-Peterburq) nüsxəsini hazırlarkən «Səfvətüs-səfa»da olan bəzi hissələri buraxmış, bir il sonra – 950/1544-cü ildə hazırladığı ikinci hissədə isə həmin hissələri tərcümə edərək kitaba artırmışdır. Bu, əsasən, tərcümənin son iki babındakı ayrı-ayrı kiçik hissə və hekayətlərə aiddir. Bundan əlavə nüsxələrin müqayisəsi göstərdi ki, Nişati «Şeyx Səfi təzkirəsi»nin ikinci nüsxəsini hazırlarkən onu birinci əlyazmadan, sadəcə olaraq, köçürməmiş, müəyyən məqamlarda tərcümə üzərində yenidən əl gəzdirmiş, onun mətnində redaktə səciyyəli müəyyən düzəlişlər, dəyişikliklər də etmişdir. Məsələn, birinci nüsxənin dibaçəsinin sonundakı bir şeir parçasında o, tərcümədəki şeirlərin özünə məxsus olduğunu bildirir (əslində isə belə deyildir, şeir parçalarının çoxu farsca mətndən bir qədər sərbəst şəkildə edilmiş tərcümələrdir). Nişati ikinci nüsxədə bu şeir parçasını buraxaraq onun əvəzində yeni nüsxənin tamamlanma tarixi haqqındakı şeir parçasını vermişdir (burada o, nüsxənin tamamlanma tarixini əbcəd hesabı ilə göstərmişdir). Bundan əlavə mütərcim-katib birinci nüsxədəki ayrı-ayrı cümlələrdə üslub səciyyəli kiçik düzəlişlər etmiş, bəzi sözlərin əvəzində onların qarşılıqlarını işlətmişdir. Qeyd edək ki, bu və bu kimi nüsxə fərqlərinin mətnin məzmununa ciddi təsir göstərmədiyini nəzərə alaraq, hazırlanmış mətndə yenidən düzəlişlər aparmağı məqsədəuyğun saymadıq, birinci nüsxədəki variantların çoxunu olduğu kimi saxladığımız. Bununla belə, tərcümənin ikinci nüsxəsində olan ayrı-ayrı dəyişiklik və variantları da nəzərə aldığımız.

Bütövlükdə götürdükdə isə deyə bilərik ki, «Şeyx Səfi təzkirəsi»nin

bu ilkin nəşrinin hazırlanmasında tərcümənin hər iki mütərcim nüsxəsindən istifadə edilmişdir.

Tərcümənin mətninin hazırlanmasında «Səfvətüs-səfa»nın tənqidi mətnindən də yeri gəldikcə bəhrələnmiş, ayrı-ayrı sözlərin düzgün oxunuşunda bu dəyərli qaynaqdan da yararlanmışıq. Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, «Şeyx Səfi təzkirəsi»nin dili bütövlükdə götürdükdə sadəliyi, ümumxalq danışığı dilinə yaxınlığı ilə seçilsə də, onda ərəb və fars mənşəli bir sıra nadir və az işlənən sözlər də vardır. Kitabın ümumi həcmnin böyüklüyünü nəzərə alaraq, onun sonunda ərəb və fars sözləri lüğətini verməyi məqsədəuyğun saymadıq.

Orta əsrlərə aid türkçə mətnlərin çoxunda olduğu kimi, «Şeyx Səfi təzkirəsi»nin əlyazmasında da imla sabitsizliyi, yəni eyni sözlərin müxtəlif qrafik variantlarda yazılması halları özünü göstərir. Tərcümənin ədəbi dil tarixi, xüsusilə də tarixi fonetika, orfoqrafiya və dialektologiya üçün əhəmiyyətini nəzərə alaraq, belə hallarda eyni sözlərin müxtəlif şəkillərdə yazılışını biz də mətnin transfoneliterasiyasında mümkün qədər saxlamağa çalışmışıq. Məsələn, çağdaş ədəbi dilimizdəki «torpaq» sözü tərcümənin istifadə etdiyimiz əlyazmasında beş müxtəlif fonetik-orfoqrafik variantda ilənmişdir: «*topraq*», «*toprax*», «*tobraq*», «*tofrağ*», «*toprağ*». Aydın ki, bu sözdə *b-p-f*, *q-ğ-x* hərf əvəzlənmələri özünü göstərir. Əlyazmada *ə-e*, *ı-u*, *d-t*, *b-m* hərf əvəzlənmələrinə aid nümunələr daha çoxdur. Məsələn: «*əl*»-»*el*», «*nərədə*»-»*nerədə*», *yuxarı-yuxaru*, *dışarı-dışaru*, *dün-tün*, *duman-tuman*, *od-ot*, *bunı-munı* və s. Bu sözlərin müxtəlif qrafik variantlarını da olduğu kimi saxlamışıq. Qeyd edək ki, eyni sözün müxtəlif şəkildə yazılışı bir sıra hallarda daha çox tərcümədəki şeir parçaları ilə bağlıdır. Məsələn, nərsdə yalnız «*əl*» şəklində olan isim (bədən üzvü) nəzm parçasında «*el*» şəklində də yazılmışdır. Mütərcim bəzi hallarda bu və bu kimi sözləri qafiyə xatirinə fərqli variantda işlətmişdir və biz də onu əlyazmada olduğu kimi

saxlamışdır. Məsələn: «*baxar*» əvəzinə «*baxər*», «*apararlar*» əvəzinə «*aparərlər*» və s. Oxşar hallar digər məqamlarda isə cağatay (qədim özbək) dilinin, Nəvai şeirinin təsiri kimi dəyərləndirilə bilər. Məsələn, ismin yönlük halının şəkilçisi nəsr nümunələrində yalnız –a –ə və ya –ya –yə şəklində olduğu halda, şeir parçalarında cağatay dilində olduğu kimi –ğə şəklindədir: *könüllarğə*, *dilğə* və s. Eyni hal ismin çıxışlıq hal şəkilçisində də özünü göstərir. Burada da nəsrə verilən hissələrdə bu şəkilçi yalnız –dan –dən şəklində olduğu halda, şeir parçalarında isə –*din* şəklində də rast gəlirik:

*Hər kanun çayından içüpdür suyi,
Utanur, axur su anun **yüzidin**,
Əhli-dilnün xidmətin qılmışlara
Hər nə derlər, keçmə anlar **sözidin**.*

Bəzi sözlərdə isə söz başında «y» hərfinin artırılması özünü göstərir. Məsələn, «*üzüm*», «*ırağ*» sözləri bəzi yerlərdə «*yüzüm*», «*yırağ*» şəklində də yazılmışdır.

Əlyazmada imla sabitsizliyi yer adlarının yazılışında da özünü göstərir. Məsələn: *Güştasfi-Güştasbi*, *Bərniq-Pərniq*, *Səbələn-Səpələn* və s. Tərcümədə dilimizin Cənub ləhcəsinə məxsus xüsusiyyətlər də özünü göstərir. Məsələn: *genə*, *muni*, *neşün*, *dəgül*, *ot* (od), *qavun*, *savux*, *qəmçi* və s.

Əlyazmada təkhecalı sözlərin sonunda ق «qaf» hərfi ilə yazılmış sözləri əksər hallarda ke hərfi ilə vermişik: *çok*, *yok* və s. Bu qəbildən olan sözlər əlyazmada həm də خ «xe» və غ «ğəyn» hərfləri ilə yazılmışdır ki, bu da nəzərə alınmışdır: *Çox-çoğ*, *yox-yoğ* və s.

Mətnə ərəb dilində olan aşağıdakı ifadələrin çox işləndiyini nəzərə alaraq, onları birinci dəfə işlənərkən bütöv şəkildə, sonra isə ixtisarla verməyi məqsədə uyğun saydıq:

Cəllə cəlaləhü (Onun əzəməti böyükdür) - **c.c.**

Əlehirrəhmət (Ona rəhmət olsun) - **ə.r.**

Əleyhissəlam (Ona salam olsun) - **ə.**

Qəddəsəllahü ruhəhü (Allah onun ruhunu rahat etsin) - **q.r.**

Qəddəsəllahü sirrəhü (Allah onun qəbrini pak etsin) - **q.s.**

Rəhmətüllahi əleyhi (Allah ona rəhmət etsin) - **r.ə.**

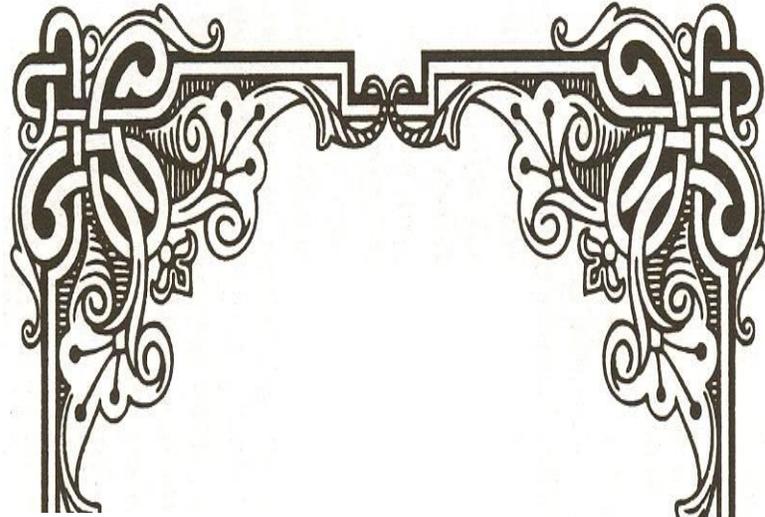
Səlləllahü əleyhi və alihi və səlləmə (Ona və onun nəslinə Allahın xeyir-duası və salamı olsun) - **s.**

Tərcümənin mətnində verilən Qur'an ayələri, hədislər, ərəb dilində olan cümlə və ifadələr, eləcə də farsca şeir nümunələri ardıcılıqla nömrələnmiş və onların tərcüməsi kitabın sonunda, qeydlər hissəsində verilmişdir. Ərəb dilindəki nümunələri filologiya elmləri namizədi Müqəddəs Payızov və elmi işçi Rauf Şeyxzamanlı tərcümə etmişdir, farsca şeirlərin filoloji tərcüməsi isə bu sətirlərin müəllifindədir. Qeyd edək ki, kitabda ərəb dilində olan bəzi cümlə və ifadələrin tərcüməsi mətnin içərisində verilmişdir. Təbii ki, belə hallarda onların çağdaş dilimizə tərcüməsini məqsədəuyğun saymadıq.

Kitabın ümumi həcmnin böyüklüyünü nəzərə alaraq, tərcümədəki hadisələrlə bağlı geniş izah və şərhlər yazmaq fikirindən daşındıq, yalnız ayrı-ayrı şəxsiyyətlər və yer adları haqqında qısa açıqlamalar verməklə kifayətləndik. Bu qəbildən olan leksik vahidlər kitabda fərqləndirilərək kursivlə verilmiş və onların üzərində ulduz işarəsi qoyulmuşdur. Kitabın sonunda verilən həmin sözlərin izahını isə əlifba sırası ilə verməyi məqsədəuyğun saydıq.

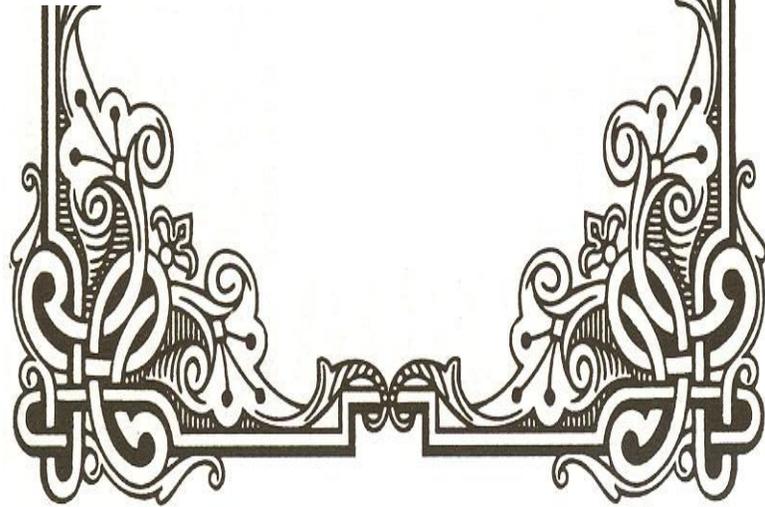
Ümidvarıq ki, XVI əsr Azərbaycan ədəbi dilinin, bədii nəsrinin, nəhayət, tərcümə ədəbiyyatı tarixinin dəyərli nümunəsi olan «Şeyx Səfi təzkirəsi»nin bu ilk nəşri mütəxəssislər və ümumiyyətlə, oxucular tərəfindən rəğbətlə qarşılanacaqdır.

Möhsün Nağısoylu
filologiya elmləri doktoru

ŞEYX SƏFİ TƏZKİRƏSİ

*«SƏFVƏTÜS-SƏFA»NIN
XVI ƏSR TÜRK TƏRCÜMƏSİ*

Hər namə kanun əvvəli bismilləhdür,
Rəhmanü rəhim anun ilən həmrəhdür.
Əncamə yetər xeyrü səlahiyyət ilən,
Bu doğru sözümgə elmi-Həqq ağəhdür.

Bismillahir-rəhmanir-rəhim

Həmd ilə sipas və afərin ilə mədhi-biqiyas ol vacibül-vücudə kim, vücudi-bimisali vücubiyi-bidayət səmtindən münəzzəhdür və ol fəyyazə kim, kərəm ilə cudi kəmalı-nəhayəti-fəzilətdən müqəddəs ol əzimüş-şə'n kim, fəhmün cövdəti anun mərifətindən acizü qasirdür və durbinlik vəhmün qüvvəti anun bilməgindən zəif ilə fatir. **Şeir:**

Zatinin izzətində aciz vəhm,
Künhi-vəsfində tənq meydani-fəhm.
Bilməgi kuyi başinə yol yox,
Hər kim ol yolə düşdi, heyreği çox.

Ol müsəvvər kim, əsma ilə sifati zühuri için **«ə'ta küllə şey'in xəlqəhü»¹** xəzanəsindən mümkünatun ənvaindən hər biri bir surət ilən məxsus qıldı və özünün zati zühuri-qayətində gizlü və izzəti bütunixəfasində məstur kim, **«hüvəl-əvvəlü vəl-axirü vəz-zahirü vəl-batinü»²** və bu qamunun xülasəsi məani idrakinə və iki cəhanun səadəti ehrazinə imtiyaz verdi kim, **«və ləqəd kərrəmna bəni-adəm»³** və hər birisində bir xassi-vəch ilən təcəlli qıldı və qamusından kibriya məqamında biniyaz kim... **«Allah qəni ənil-aləmin»⁴** və hədsiz sələvat və nəhayətsiz təhiyyat ol kövn kəlməsinün məqsudinə ki, **«ləv lakə ləma xələqtül-əflakə»⁵** risalet göginün günəşi və cəlalet fələginün ayı, hidayət çəməninin sərvi və nübüvvət hərfinün nöqtəsi kim, **«küntü nəbiyyən və Adəm beynəl-ma vət-tin»⁶** olsun və anun alinə və Əhli-

Beyti ilə övladına kim, anların məhəbbəti üqbanun tə'bindən xilaslıq yövmidür. Eylə kim, buyurmuş həzrət Rəsulullah səlləllahü əleyhi və alihi və səlləm: **«Məğfirətü ali-Mühəmməd bəratün min ən-nar və məhəbbətü ali-Mühəmməd amanü min əl-əzab vəl-vilayətü li ali-Mühəmməd civarün əlas-sirat»**,⁷ xüsusən əmirəlmö'minin və imamülmüttəqqin və ye'subülmüslimin əbil-Həsən Əli əl-əliyyü fil-ərz vəs-səma vəl-Həsən əl-ləzi həsənə fi'ələhü bir-riza vəl-Hüseyn əl-ləzi istəhsənü və yeğni əla ma yəbqa və Əli Zeynəlabidin müzeyyinül-övlia və Məhəmməd əl-Baqir varisü-ülumil-ənbiya və Cə'fər əs-Sadiq fima öv'a və Musa əl-Kazim əl-afi ən-il-ə'da və Əli ibn Musa ləhür-riza bil-qəza və Məhəmməd ət-Təqi qövlən və fi'lən və Əli ən-Nəqi sidqən və ədlən və Həsən əl-Əskəri və mü'minü ayati Rəbbihil-kübra və hüccətül-qaimil-müntəzir Məhəmməd əl-Mehdi hüccətüllahi-tə'ala əlal-bəraya sahibüz-zəman və qati'ül-bürhan sələvatüllahi və səlamühü əleyhim əcmə'in. Allahümmə valə mən valahüm və adə mən adahüm və ənsərə mən nəsərəhüm və əxzələ mən xəzələhüm.

Amma bə'd. Doquz yüz qırx doquz yıl axirüzzəman Peyğəmbərinün səlləllahü və səlləm hicrətindən keçilmiş şahialəmpənəh ə'ni ə'lahəzrəti-cənnətxüsrət *Keyvanməkan**, *Müştəriməan**, sərvərliğ bürcinün güneşi və mehtərliğ ilə cəlalət göginün bədri, kamkarlığ təxtinün şərəfi və namdarlığ bəxtinün mədarı, ədalət mehrinün sipehri və səltənət sipehrinün mehri, insanlıq sədəfinün dürri və vilayət dənizinün sirri, ruzigari-səlatinün çeşm ilə çirağı və zəvil-iqtidari-xəvaqinün məlaz ilə məadı. **Şeir:**

Qeysəri-*Dara** qulamü *kəsrayi** -cəmi-ehtişam,

Qulları yanında şahundur iki eski qulam.

Zillüllah fil-ərzin, qəhrəmanül-ma' vət-tin xələfi-əxlafi-seyyidilmürsəlin, əs-sultan ibnüs-sultan ibnüs-sultan vəl-xaqan ibnül-xaqan ibnül-xaqan əzdüs-səltənətül-qahirə, qiyasül-millətül-bahirə, əl-müəyyid

min indəllahil-əzizil-vəhhab, müzəffərüs-siyadət vəl-xilafət vəl-ədələt vəl-nəsəfət vəş-şövkət vəd-dünya vəd-din əbul-müzəffər, sultan Şah Təhmasib ibnüs-sultanül-məta sultan Şah İsmayıl, nəvvərəllahü məscə'əhü, ibnüs-sultanül-mühəqqiqin, mürşidüs-salikin sultan Şeyx Heydər, qəddəsəllahü ruhəhül-əziz, ibnüs-sultanil-arifin sultan Şeyx Cüneyd*, rəfə'əllahü fil-ğəradisi rütbəhü, ibnü qüdvətil-mühəqqiqin Şeyx İbrahim zadəllahü fil-cinan fütuhəhü, ibnüs-sultan Xacə Əli, za'əfəllahü fi mənazilil-qürbi qürbətəhü, ibnü xələfil-övliya Şeyx sədrül-həqq vəl-millət vəd-din Musa əs-Səfəvi əl-Hüseyni, qəddəsəllahü-tə'ala ərvahehüm. **Nəzm :**

Şahnun vəsfi andan artuqdur
Ki, qələm dil ilə əda qılalar.
Vacib oldur könül iyəsilərə
Ki, dünü gün ana dua qılalar.

Allahümmə xəlləd zilalə siyadətəhü və xilafətəhü və nəşəfətəhü və ədalətəhü və şücaətəhü və mərhəmətəhü və bərrəhü və ihsanəhü ələməfəriqil-ələmin ələ yövmid-dinün xilafəti çağında kim, bitün ələmün xəlayiqi sidq ilə ixlas beş vəqt namazdan sonra Tanrıya yalvarub zikr ilə duaları budur. **Nəzm :**

Bu dəvşi sevən şahı, İlahi,
Ki, ələm əhlinündür padşahi.
Səlatin eşigində bəndə qılğil,
Zilali-dövləti payəndə qılğil.
Cəhan ədli ilə mə'mur eylə,
Təbahi ölkəsindən dur eylə.
Anun fərmani ələmdə rəvan et,
Kəmin nökerləri sultanü xan et.
İki ələm muradi hasil eylə,
Nə kim istərsə, ana vasil eylə,

Fütuh ilə zəfər ana nəşib et,
İmamlar himməti ana rəqib et.
Çü xəlqi-ələmüdü padşahi,
Ümmidi-xəlqdürür bargahi.
Yeyərlər süfrəsindən xass ilə amm,
Verübdür xəlqə çox surğalü ənam.
Ədalət dünü gün əndişəsidür,
Təharət birlə ismət pişəsidür.
Fəsadü fisqi adəmdən gidərdi,
Rüsumi-cövri ələmdən gidərdi.
Yəqinidür dürüstü dini arı,
Qamu işdə müini *Kirdigari* *.
Qamu sadati qıldı tərbiyə ol,
Olarğə verdi çox malü təcəmmül.
Anun sə'yi qamu islam içündür,
Təmami-cəhdi nəngü nam içündür.
Səfiyyəllahi-Adəm* ta cəhanə
Qədəm basupdurur mundağ yeganə
Vücadə gəlməyübdür, Həqq danuqdur,
Muni inanmayan yeri damuqdur.
Gecə taət qılır, gündüz ədalət,
Verür xəlqi-cəhanə istimalət.
Səfiyyəül-əsfianun məzhəridür,
Xilafət mə'dəninün gövhəridür.
Ana tovfıqi-taət Həqq verübdür,
Xilafət doni Tanrı geydürübdür
Bihəmdüallah ki, şahun dövlətindən,
Cəhan arıldı oğrı zəhmətindən.
Ki, gər bir yük qızıl başinə alsa,

Yapayalğuz kişi yabandə qalsa,
Kimün var zəhrəsi yanına varmağ?
Bir altuncə anun malın aparmağ?
Məhəmməd Mustafanın izzətilən,
Əliyyi-Murtazanun ismətilən
Həsən iki cəhanun müctəbayı,
Hüseyn ol şahı-dəşti-Kərbəlayi.
İbad* ol adəmi-əhli-nübüvvət,
Məhəməd Bağir ol şahı-hidayət,
Biheqqi-Cə'fərü Musayi-Kazim,
Rza şahı nəimü narə Qasim.
Təqi birlə Nəqivü Əskəri həm,
Məhəmməd Mehdi ol şahı-dü aləm
Bularnun heqqi içün, ya İlahi,
Amanda saxlagil Təhmasib şahı.
Nəsibi fəth ilə firuzi eylə,
Nə kim dilxahi olsa, ruzi eylə.
Təni dini kimi daim dürüst et,
Ədu mülkinün tədbiri süst et.
Yerün üstində ta kim insü can var,
Cəhandar eyləgil, ta kim cəhan var.

Fəqirlərin bəndəsi və dərvişlərin ayağı toprağı Məhəməd bin Hüseyn əl-Katib yə'rəf be-Nişati kim, Şirazun şəhərində bir bucağda oturub, təmami-ovqatı dərvişlik ilə Tanrının taət ilə ibadətine keçürür və sələvati-xəmsədən sonra həzrət şahı-aləmpənahun duasına kim, taəti cəmiyi-xələyiqə vacibdür, məşğul olur. Mö'minlərin imamı və müttəqilərin əmiri, Tanrı həbibinün həbibisi əsədullahül-qalib əmirəlmö'minin Əli ibn Əbi Talib (sələvatüllahi və səlamühü əleyhi) kəlamının hökmi ilə kim, buyurubdur. **Kəlam: «Zikrül-övliya yünzilür-**

rəhmə». Tərcümə:

Övliya zikri ötsə hər xanda,
Tanrının rəhməti enər anda.

«*Təzkirətül-övliya*»^{nun}* kitabı mütalie qılırdı, ol kitabda təriqət ilə şəriətün şahənşahı və həqiqət ilə hidayətün pənahı **sultanül-əqtab fil-əqtar xülasətül-mədar fil-ədvar seyyidü-sənadidül-məşayix vəl-övtad fil-xafiqeyn və əfzəlül-müstəfin beynəl-məğribeyn vəl-məşriqeyn sahibül-ayat fil-bidayət vən-nəhayət camiül-əsrar fil-irşad vəl-haiz fil-cəmalil-kəmal bi övfiyələ-əqsamil-faiz fi kəmalil-cəlar biövfəris-siham kəlamühü bühranül-həqq vəlfazühü lisanüs-sidq**⁸ ol irşad iyəsi kim, tərbiyəti cari bu doquz gögün tağında urarlardı və hidayəti rayəti fərqudin yulduzlarınun fərqiyyə çəkərlərdi. Hər qətrə kim, tovfıq bulutu anun irfan dənizinə yetürürdi, tərbiyəti sədəfində bir dürri-şahvar olurdu. Aşıqlərinün büraqı nə'li yedi əflakun tacına lə'li-bərraq qondurur idi, iradəti meydanında kərəmrulərinün səməndi dırnağı mələhət tozu hur ilə rizvanun rüxsarına səpdürür idi, vüsalınun sübhü sadıq nəfəsi «li mə'əllah»un məşriqindən urar idi. **Beyt :**

Surəti surəsi bir ayəti-mə'ni irdi,
Alınun pərtövi bir nuri-təcəlli irdi.

Ovqatınun saət ilə dəqayıqi Tanrının də'vəti izharı ilə sərf olurdu. Hər zəğəli-nəqdlü kim, gizludə nifaq üzərində idi, anun ixlas kargahında kimyanun xülasəsi oldu və hər dilənci kim, təlqin ilə zikri xanından rizəçinlik etdi, iki aləmin xassəsi oldu. Mürşidül-xafiqeyn və hadiül-səqəleyn, sultanül-arifin və bürhanül-vasilin. **Nəzm :**

Həmdü nə'tü mənqəbətdən sonra, ey mömin, eşit,
Bu neçə söz keylərəm izhar sidq ilə səfa.
Dedi Peyğambər, mənüm ümmətlərüm aləmləri
Vardurur Yə'qubnin övladi kimi ənbiya.
«**La nəbi bə'di**»⁹ gər buyurmasaydı Mustafa,

Şəksiz olurdu Nəbiyi-Həqq Səfiyyül-əfsiya.
Anda vardur mö'cüzü vəhyü nübüvvət Tanrıdan,
Munda ilhamü kəramətü vilayətdür əda.
Tanrı feyzi qapusi xəlqinə çün açuqdurur,
Bəhrə alur qismətindən gər şəh isə, gər gəda.

Əkməlül-mükəmməlin və əfzəlül-mühəqqiqin məşhurül-afaqüs-sultan Şeyx Səfiyyül-Həqq vəl-millət vəd-din İshaq (q.s.) əl-Əziznün sirəti gördi, xatiri-fatirində keçdi kim, çün həzrət Şeyxün təzkirəsi kim, əksəri-rəvayəti həzrət qütbül-əqtab fil-məşariq vəl-məğarib mürşidüs-səqəleyn ilə təriqül-Həqq vəs-səvab mə'na dənizinün qəvvası və həzrət Rəbbülaləmün xassül-xassı «li mə'əllah» hərəminün məhrəmi və *Xızır** ilə *İlyasun** həmdəmi, kəhfül-mö'minin və mələzül-müslimin sultanül-məşayix fil-ələmeyn seyyidina və mövlana Şeyx Sədrül-həqq vəl-millət vəd-din Musa rəvvəhəllahü ruhəhü dilindən nəql idi və həm ol həzrətin söhbətində farsı dili ilə yazılmış idi və türk talibləri ilə sufilər parsi dili anlamazlar və mə'lum etmədügindən fəidəsindən məhrum qalurlar, əgər türkiyə dönsə, qamu türk müridləri, bəlkə bitün Türkistan adamları andan fəidələr görələr, bəqayət müstəhsəndür. **Tarixi-təsnif:**

Bihəmdüllah ki, Şeyxün himmətindən

Bu nüsxə surəti-itmam buldı.

Çü Şeyxün halı oldı munda məzkur,

Munun tarixi *hali-Şeyx** oldı.

Bəs, bu kitabun tərtibi bir müqəddimə ilə on iki baba mübəvvəbdür.

Müqəddimə iki fəsildür:

Əvvəlki fəsil: Həzrət Peyğambərün (s.) xəbərlərində kim, ümmətləri həzrət Şeyx Səfiəddinə rücu eyləyübdür tərtib ilə irşad etməgə.

İkinci fəsil: Allahın övliyalarının sultanül-məşayix vəl-arifin Şeyx Səfiəddinün (q.s.) zühurindən müqəddəm anın həqqində verdigi xəbərlər barədə.

Əvvəlki bab: Həzrət Şeyx Səfiəddinün (q.s.) hali-ibtidası: on bir fəsil ilən deyilür:

Əvvəlki fəsil: Həzrət Şeyx Səfiəddin İshaqun (q.s.) nəşəb zikrində.

İkinci fəsil: Həzrət Şeyx Səfiəddinün (q.s.) doğmağ çağı kəramatlarında.

Üçüncü fəsil: Həzrət Şeyx Səfiəddinün (q.s.) viladətində.

Dördüncü fəsil: Həzrət Şeyx Səfiəddin İshaqun (q.s.) uşaqlıq çağı hekayətində.

Beşinci fəsil: Həzrət Şeyx Səfiəddinün (q.s.) tələb ilə tovfıq əhvalında.

Altıncı fəsil: Ol həzrətün yetdüğü Şeyx Zahidün xidmətinə.

Yedinci fəsil: Ol həzrətün kəramatlarında kim, Şeyx İbrahim Zahidün çağında zahir olubdur.

Səkkizinci fəsil: Şeyx Səfiəddinün xəlifəliğı və tövbə və təlqin verməğ[i] həzrət Şeyx Zahidün (q.s.) icazəti ilən.

Doquzuncu fəsil: Ol həzrətün şəcərəsi həzrət Peyğambərədəkin.

Onuncu fəsil: Şeyx Zahidün (q.s.) kəramatlarında iki növ ilən:

Əvvəlki növ: Şeyx Zahidün hali-müqəddimesi. **İkinci növ:** Şeyx Zahidün kəramatlarında.

On birinci fəsil: Həzrət Peyğambərün (s.) ümmətlərim həzrət Şeyxə (q.s.) irşad eyləmək için rücu olduğında.

İkinci bab: Həzrət Şeyxün (q.s.) kəramatlarında kim, xəlayiqün nicatına təlqindür, iki fəsil ilən:

Əvvəlki fəsil: Ol kəramatlarda kim, xəlayiqün nicatına təəllüqdür dənizlərdə.

İkinci fəsil: Xəlayiqi dağlar ilən yabanlarda qurtarmağı.

Üçüncü bab: Həzrət Şeyx Səfiəddinün kəramatlarında kim, lütf ilə qəhr üzərindən zahir olmuş, üç fəsil ilən:

Əvvəlki fəsil: Ol həzrətün (q.s.) lütfində.

İkinci fəsil: Ol həzrətün (q.s.) qəhrində.

Üçüncü fəsil: Ol kəramatlarda kim, qar ilə dəmə dağlarda zahir olmuş və xəlayiqi ol məhalik ilə məxavif vətətində zahir olubdur.

Dördüncü bab: Həzrət Şeyxün kəlimatı təhqiqatında, altı fəsil ilə mürəttəb.

Əvvəlki fəsil: Kəlamüllahun ayatı təhqiqində həzrət Şeyxün rəvayətində, iki qisim ilə münqəsim.

Əvvəlki qisim: Sual ilə cavabların mə'rəzində.

İkinci qisim: Ayatlarda kim, fəvayid ətvarında buyurubdur.

İkinci fəsil: Peyğəmbərün (s.) hədislərində və suallar kim, ol həzrətdən sorubdurlar, iki tərəf ilə.

Əvvəlki tərəf: Əhadisdə.

İkinci tərəf: Neçə suallarda kim, ol həzrətdən eyləyübdürlər.

Üçüncü fəsil: Ol təhqiqatda kim, həzrət Şeyx (q.s.) məşayixün kəlimat ilə ibarətdə buyurubdur.

Dördüncü fəsil: Təhqiqatda kim, əbyatda buyurubdur.

Beşinci fəsil: Nəsayih ilə zəvacir kəlimatında mütələqən.

Altıncı fəsil: Mənsurə kəlimatının rümüzi.

Beşinci bab: Ol kəramatlarda kim, əsnafi-heyvanat ilə qeyrə zühura gəlibdür, üç fəsildə.

Əvvəlki fəsil: Cinnilərün əhvalında.

İkinci fəsil: Sair heyvanatda.

Üçüncü fəsil: Heyvanatdan özgə.

Altıncı bab: Ol həzrətün vəcd ilə səma'ində.

Yedinci bab: Türlü-türlü kəramatlarda, beş fəsil ilə mün'əqid.

Əvvəlki fəsil: Xəlayiqün zəmiri xəbərində.

İkinci fəsil: Sabiq xəbərlər lahiq əhvalında.

Üçüncü fəsil: Kəramat ilə məqamat ölümlərin əhvalında.

Dördüncü fəsil: Kəramatlarda kim, qədəm ilə təəllüqdür.

Beşinci fəsil: Mütəfərriq kəramatlarda.

Səkkizinci bab: Ol həzrətün mərzyyə sərəndə-igirmi yedi fəsil ilə mürtebit və münfəsil.

Əvvəlki fəsil: Həzrət Peyğambərün(s.) mütəbiətində.

İkinci fəsil: Ol həzrətün (q.s.) məzhəbində.

Üçüncü fəsil: Ol həzrətün mücahidəsində.

Dördüncü fəsil: Ol həzrətün riyazətində.

Beşinci fəsil: Həzrət Şeyxün (q.s.) firasətində.

Altıncı fəsil: Anun duaları icabətində.

Yedinci fəsil: Ol həzrətün (q.s.) xəlvətində.

Səkkizinci fəsil: Ol həzrətün zöhd ilə təqvasında.

Doquzuncu fəsil: Anun ruhəfzay kəlamı adabında.

Onuncu fəsil: Anun vəqar ilə təvazö'ündə.

On birinci fəsil: Ol həzrətün hilm ilə həyasında.

On ikinci fəsil: Ol həzrətün təvəkkülində.

On üçüncü fəsil: Ol həzrətün qənaətində.

On dördüncü fəsil: Ol həzrətün yəqinində.

On beşinci fəsil: Ol həzrətün istiqamətində.

On altıncı fəsil: Ol həzrətün səbrində.

On yedinci fəsil: Ol həzrətün şükrində.

On səkkizinci fəsil: Gecələrinün qiyamı və gündüzün ovqatı qismətində.

On doquzuncu fəsil: Ol həzrətün səmahət ilə səxavətində.

İgirminci fəsil: Ol həzrətün heybətində.

İgirmi birinci fəsil: Ol həzrətün uca himmətində.

İgirmi ikinci fəsil: Ol həzrətün vəfasında.

İgirmi üçüncü fəsil: Ol zati-şərifün səfasında.

İgirmi dördüncü fəsil: Ol həzrətün (q.s.) xəlvətində.

İgirmi beşinci fəsil: Ol həzrətün təkəllüfi tərkində.

İgirmi altıncı fəsil: Ol həzrətün zahir sirətində.

İgirmi yedinci fəsil: İlahinün hatifləri səma'ində.

Doquzuncu bab: Həzrət Şeyx Səfiəddinün mərzəi zikrində və fani aləmindən baqi həyatına nəql eyləməgində, iki fəsildə.

Əvvəlki fəsil: Ol həzrətün mərzəində.

İkinci fəsil: Dünyadan rihlət etməgində.

Onuncu bab: Kəramatlarda kim, fani həyatından sonra kim, ol həzrətdən zahir olubdur, üç fəsil ilə.

Əvvəlki fəsil: Kəramatlarda kim, münacatda zühur olubdur.

İkinci fəsil: Kəramatlarda kim, bitün xəlayiq bilübdürlər.

Üçüncü fəsil: Türlü-türlü kəramatlarda.

On birinci bab: Anun əzəməti şöhrətində və xəlifələri kim, aləmin dörd güşəsində imişlər, üç fəsil ilə.

Əvvəlki fəsil: Ol həzrətün mə'nəvi əzəmətində kim, batinünərbabı mükəşifə nəzəri ilə, ya vaqie ilə görübdürlər.

İkinci fəsil: Ol həzrətün zahiri əzəmətində kim, xəlayiq müşahidə eyləyübdürlər.

Üçüncü fəsil: Ol həzrətün xəlifələrinün böyüklüğü kim, yerün üstində zahir idilər və qamu həzrət Şeyxün ardisıra doğru varubdurlar.

On ikinci bab: Ol həzrətün müridləri əhvalında-iki fəsil ilə müfəssəl, vallahü ə'ləm.

Əvvəlki fəsil: Ol həzrətün ulu xəlifələri zikrində.

İkinci fəsil: Ol həzrətün kiçi xəlifələri zikrində.

Çün kitabun dibaçəsi ilə fehristi yazıldı və əbvab ilə füsuli deyildi, məqsudə şüru olur inşaallah və təvəkkəltü əlallah və ma tovfıqi illa billah.

Amma **müqəddimə** və bu iki fəsil ilə deyilür:

ƏVVƏLKİ FƏSİL

HƏZRƏT PEYĞAMBƏRÜN (S.) XƏBƏRLƏRİNDƏ KİM, ÜMMƏTLƏRİNİ HƏZRƏT ŞEYX SƏFİƏDDİNƏ (Q.S.) RÜCU EYLƏYÜBDÜR TƏRBİYƏT İLƏ İRŞAD ETMƏGƏ

Hekayət. Məlikül-ibad vəl-övliya İlvanəqlü Pirə Yusif kim, təsəvvüfdə riyazətlər çəkmiş bir xəlifə idi, dedi kim, duşda gördüm kim, bir qaranğulu gecədə sübhi-sadiqün aydınlığı zühur etdi və aləm andan aydın oldu. Pəs bir əzəmətli günəş aləmin məşariqindən doğdı kim, anun şövqi aləmin dörd güşəsini nurani etdi. Sordum ki, bu sübh nə sübhdür və bu günəş nə günəş? Dedilər ki, bu sübh Şeyx İbrahim Zahiddür kim, cəhanun qaranğulığını gidərüb aydın qıldı və bu günəş həzrət Şeyx Səfiəddindür (q.s.) kim, afaqi tərbiyə nuri ilə münəvvər etdi. **Beyt :**

Bir günəş doğdı cəhanun məşriqindən kim, cəhan
Şərqdən qərbədəkin oldı münəvvər nuridən.

Hekayət. Sultanül-məşayix fi zəmanihi Şeyx Sədrül-millət vəd-din (r.r.) buyurdu kim, məfxərül-itrətüt-tahirə *Xütənlü** Seyyid Cəlaləddin kim, ləqəbi Mə'şuq ilə məşhur olmuş, dedi kim, Əsfəris dərvazəsinün dıxarısında kim, həzrət Şeyxün (q.s.) mütəhhər mərqədi və zaviyəsi anda vaqə olupdur, Ərdəbilün yazılarında həzrət risalətpənah Məhəmmədi (s.) qalın tabein ilə övliyanun ortasında durmuş vaqiədə gördüm və mübarək əllərin qaldurub dua eylərdi və yanındakılar qamu

amin derlərdi. Sordum kim, həzrət Peyğəmbər (s.) kimün için dua qılır? Dedilər: «Şeyx Səfiəddin için». Mən ilərü vardum və həzrət risalətpənahı (s.) ziyarət qıldum və güstaxlığ edüb dedim: «Ya Rəsulüllah, bu duayı kimün içündür və səbəbi nədür?» Vəhyetürici mübarək ləfzi ilən buyurdi: «Şeyx Səfiəddin için ki, mənüm dinümi yenidən zinət ilə qüvvət verür». **Beyt:**

Dövlətinin [cərəsi] ruzi-əzəldən ta əbəd,
Gündə beş qatla bu doquz çərxün üsnə çaldılar.

İKİNCİ FƏSİL

XƏBƏRLƏRDƏ KİM, ÖVLİYA HƏZRƏT SULTAN ŞEYX SƏFİƏDDİN (Q.S.) HƏZƏ ZÜHUR OLMADIN NİŞAN VERMİŞDİLƏR

Hekayət. Həzrət Şeyxün (q.s.) qardaşı oğlu Xacə Cəlaləddin və məşayixün müsahibi Pirə Ziyaəddin və neçə bazərganlar dedilər: «Ərzinganda bir neçə ulu talibi-elmlər ilən bazərganlar və özgələr Rum adamından Ərzinganlı Qazı Cəlaləddinün hüzurində oturmış idük və həzrət Şeyxün q.s. mənəqibindən hər babdan sözlər keçər idi. Söhbət[də] *Rumlu Mövlana Cəlaləddinün** əş'ari kim, anun təb'i-vəqqadından... idi və aşıqlərün məcnun dimağı şeyda və rüsva qılurdi, bəhs olur idi. Rumlu Qazı Cəlaləddin qeyb ülumun üzərində bir risalə həzrət Şeyx Səfiəddinün mənəqibində tərtib etmiş idi, ol risaləni bəcins məclisdə hazır etdi və yazduğları məclis əshabına ərz edərdi. Məzmunu ol kim, Rumlu Mövlana Cəlaləddin, yəni Mövlana Rumi yazmış idi ki, mən bir kimsənün sirri diliəm ki, mundan sonra zühur eyləyəcəkdür və vücud ərsəsinə qədəm basacaqdur və anun aləmə gəlduginə aləmun xəlayiqinə və mustilərəm kim, ol vəlilərün məhbubi və taliblərün mətlubi və siratül-müstəqimün dəlili və rahnəmayidür və cəhan anun tərbiyəti nuri ilən münəvvər olacaqdur. **Beyt:**

Ol yigitnün dövlətindən qarı aləm yenidən
Özgə zibü fərri ilən novcəvan olur dəxi.
Dini-həqqün bürçi... olur (?) can günəşi,
Aləmi rövşən qılır nuri əyan olur dəxi.

Və anun gəldüğündən və getdüğündən nişanəsi oldur kim,
Adərbaycan məmləkətindən ola və doğduğu bir kəntdən ola kim, bir
şəhərə yakın ola. Həman kim anun işi ucala, ol kəntdən qopup, ol
şəhərə varub, Həqqün doğru dinün və Mustafa ilə Murtazanun
sələvatüllahi və sələmühü əleyhima millətin aşkar eyləyə və aləmin
xəlayiqi «la İlahə İllallah»un zikri ilən təhris edə. Və sən'əti ziraət və
əməli taət ola və yedügi halal kəsbindən qıla və müridləri halal kəsbe
buyura və ədəbləri və iktisabı qamu ola. Və özgə taifələr kimi kim,
özlərinün məası və müridləri qamu tələbdən və xəlqdən dilənməkdür
dəgül ola və bəlkim müridləri mundan ötrü zəcr ilə mən' eyləyə [və sual
qapuları] taliblərinün yüzinə bağlaya və qamusına halal lüqmə ilən
məaş [müqəyyəd] eyləyə və hər nəstə kim, Tanrı-təaladan ana qismət
olmuş ola, gələn-gedənün süfrəsinə xərc eyləyə. **Beyt:**

Cudinün bəhridən ər qətrəcə əflakə vara,
Yüz түmən əbri-göhərbar ola zahir andan.

Və zeyy ilə kisvəti özgə dərvişlər kimi dəgül ola kim, türlü-türlü
xudnəmaylik, jindəpuşlik surətinə və mənlik etməkdən özgələrinə
bağlarlar. **Nəzm:**

Zahirləri qamu xudnəmalik,
Batinləri cümlə cangəzalik.

Bəlkim anun taliblərinün geyəsi bir məxsus şəkil ilə vəz'dən ola kim,
libaslarından «**və libasüt-təqva zalikə xeyrün**»¹⁰ asarı zahir ola. **Beyt :**

İşləri qamusı zikr ilə ibadət ola,
Kisvəti cümləsi təqvavü zəhadət ola.

Pəs, həzrət Şeyx Səfiəddinün (q.s.) hilyə ilə şəkli və vəz'i təmam

şərh etmiş kim, mübarək surəti ətlü ola və boyu orta və mütəhhər məhasini kəsif, gözləri kəhil, qaşları qəliz, alnında sağ tərəfində bir nişanə ola. Eşidənlər çün bu sifət ilə mənqəbəti eşitdilər və surət ilə sifət ilə sirəti dinlədilər, çün həzrət Şeyxi (q.s.) eynül-yəqin ilən görmüşdilər, təsdiq dilin açub sidq üzərindən «sədəqə vəliyyullah» dedilər ki, bu, ol qülubun qəbuli və məhbubun vəliyyidir. Və böylə məşhur idi ki, Mövlana Rumi (r.r.) anun gəldüğündən xəlfə xəbər verübdür və özini anun tərbiyə müridi olub, bəşarəti aləmün xass ilə ammına yetürübdür və çox nişanələr dəxi verübdür. Əlqissə, Qazi Cəlaləddin dedi: «Çün bu nişanələrdən mə'lum etdim və həzrət Şeyx Səfiəddinün (q.s.) zühuri çağı özümə müqərrər qıldım, Adərbaycana varmağ əzm edüb, Təbrizə vardum. Və ol vəqtdə Bimaristanlu Mövlana Nurəddin rəhmətullah həzə diri idi. Bu əhvalun keyfiyyəti təhqiq etmək [çün] yanına vardum kim, görə kim, ol hilyə iyəsi kim, Mövlana Rumi əleyhirrəhmə sorag verübdür, olmidur, ya yox? Nişan verdügi hilyə anda görmədüm. Pəs, Təbrizün əkabiri ilən salihlər və abidlərə ol hilyənün kəmiyyətin ərz etdim, bulay kim, hilyənün soragin verələr. Qamu müttəfiq olub həzrət Şeyx Səfiəddinün nişanın verdilər və işarət qıldılar kim, sənün tə'rif etdügün hilyə bəeynə həzrət Şeyx Səfiəddindür (q.s.) kim, bu sifət ilə mövsuf və bu şəkl ilən mə'rufdur.

Beyt :

Günəşün yüzini qeybət buluti örtüləməz,
Qanda kim var isə, pürnur edər sonra zühur.

Və ol çax həzrət Şeyx Səfiəddin (q.s.) həzrət Şeyx Zahid (q.s.) yanına *Güştasfiyə** varmış idi. İttifaq düşmədi Güştasfiyə varmağ. Pəs, qamu əkabirün ittifaqı ilən mühəqqəq oldı kim, Mövlana Cəlaləddinün nişan verdügi həzrət Şeyx Səfiəddindür (q.s.) kim, qeybnün güzgüsində Mövlana Ruminün könlində məşuf olupdur». **Şeir :**

Ta könül güzgüsində tə'l'əti peyda oldı,

Tələbində bu dəlü könlümi şeyda oldı.
Yüzünün şəm'ini pərvanəsifət könlümnün
Yandı bal ilə pəri, bisərü bipa oldı.

Hekayət. Məxfərül-üləma Mövlana Şəmsəddin dedi: «Həzrət Şeyx Səfiəddinün (q.s.) kəramatları yazmağ üçün anun şəhərinə vardum. Gedərkən bir məscidə yetdüm kim, bir bulağın yanında yapmışdılar. Anda durub, iki rük'ət nafilə namazın əda qıldum. Nagah bir dərvişi gördüm salehlərin kisvəti əgində, müsafirlər surətində kim, məscidə girüb, iki rük'ət namaz qıldı. Namazdan sonra mana dedi: «Şeyx Səfiəddinün (q.s.) kəramatların yazarsan?» Dedim: «Bəli». Dedi: «Məndən dəxi bir sözcüqaz eşit və dəftərdə yaz». Dedim: «Buyur». Dedi: «Filan kimsədən və ol filan kimsədən rəvayət edər və ol dəxi bir kimsədən və həm böylə müsəlsəl ta bir xəlifə şeyxül-məşayix fit-təriqət, sahibi-əsrarül-həqiqət *Zənganlı Əxi Fərəc** teyyibüllah ənfəsəhü xəlifələrindən kim, ol dedi: «Bir gün Əxi Fərəcün xidmətində oturmışdum. Bir kimsə Əxi Fərəcdən sual qıldı kim, vəliyyə-kamil kim ola və kimə demək olur?» Dedi: «Bir kimsədür kim, anun mərifəti bir qayətə yetmiş ola kim, əgər bir şəxs ögindən ötə, bilə kim, anun sülbindən neçə uşax zühura gələcəkdür və fərzəndlərindən neçəsi müti' olalar və neçəsi asi». Həm ol kişi dedi: «Böylə kimsə vəliyyə-kamildir». Şeyx Əxi Fərəc dedi: «Böylə kimsə ərlikdən binəsib ola, əgər şeyxliq şeyni anun batinində keçə.» **Beyt :**

Keçsə bir hərf öz vücudından anun,
Həşrədək qala hicabun hərfidə.

Genə həm ol sail dedi: «Bəs şeyxliq kimə yakışur?» Əxi Fərəc dedi: «Şeyxliq ol kişiyyə yakışur kim, əgər anun bir fərzəndi तरीqət fərzəndlərindən ölüm çağında səkeratda olsa, şeyx anun halından vaqif ola və imanı şeytan qarətindən saxlaya». Sail dedi: «Böylə kimsə şeyxliqə saymağ olur?» Əxi Fərəc dedi: «Yox, ərlikdən məhrum qalsun,

əgər şeyxliğ şeyni anun könündə keçə». **Beyt :**

İçində böylə şeyn keçsə, tüman yüz min xəcalətdür,
Əgər ücb eyləsə munda, cəhalətğə dəlalətdür.

Genə sail dedi: «Bəs şeyxliğ kimə demək layiq olur?» Əxi Fərəc dedi: «Ol kimsəyə kim, təriqət fərzendlərindən çün birisi Həqqə vasil ola, qəbirdə *Münkər** və *Nəkirün** sorğusunda ana mədəd eyləyə, ta Münkər ilə Nəkirün cavabını asan verə bilə». Sail dedi: «Eylə kimsəyə müqtədə demək olur?» Əxi Fərəc dedi: «Ərlikdən nəsibsiz qala, əgər batinində şeyxliğ şeyni keçə.» **Beyt :**

Şeyxliğnün şeynidən gər dəm urur,
Şeyni məqlub olur, ana niş olur.

Genə sail dedi: «Bəs könül iyəsi təhqiqən kimdür?» Əxi Fərəc dedi: «Ol kimsə kim, müridləri qiyamət günündə himayət eyləyüb qiyamətin əhvalından qurtara.» Sail dedi: «Böylə kimsə kim, bu sifətlərə mövsuf ola, kim ola?» Əxi Fərəc dedi: «Gilan dənizinün qırağında bir kimsə buluna kim, dedüğüm sifati anun sifəti ola». **Beyt :**

Hərfnün aləmi qıla ayağı altına pəst,
Mə'nanın aləminə girə, qıla cayi-nişəst.

Və anun bir tərbiyətin edinilmiş kimsəni var ola kim, bu sifət ilə müttəsif ola və bu mənqəbətlər anun xassəsi ola və andan sonra ol müridün irşadı ilə tərbiyətin nurindən aləmi aydın olub, afaqun dörd güşəsi anun hidayət ilə irşadı və tövbə ilə təlqini köülləri cəhalət zülmətindən iman nurinə dönə.» Mövlana Şəmsəddin dedi: «Həman kim ol dərviş bu sözi söylədi, məsciddən çıxmaq əzm edüb dedi: «Bu bulaqdan bir təharət alub qayıdayım». Mən qələmi əlümə aldum kim, dedükləri ravilərin adların yazayım. Həman kim göz açdum, genə anı görmədüm. Məscidün eşigində bir kimsə oturmuş idi. Andan anun xəbərini sordum. Dedi: «Mən gördüm kim, başmağ geyərdi, amma çıxduğu görmədüm». Bir saət anda əgləndüm, bulay kim, çıxı, çıxmadı.

Bulağın üstünə varub nə qədər ki istədüm, bulmadum. İkündü çağınadək təvəqqüf etdim, qayıtmadı və qamu kimsələrdən anı sordum, salıq vermədilər. Neçə gün anun təfəhhüsündə idim, heç vəch ilən bulamadum və kimsə dəxi salıq vermədi». **Şeir :**

Dəhrdə eyni-əyandurlar olar,
Can kimi gözdən nihandurlar olar.

Pəs, bu sadıq xəbərlər ilən mühəqqəq oldı kim, ol kimsə kim, Gilan dənizinün qırağında zahir olubdur, şeyxi- rəbbani Şeyx İbrahim Zahid (q.r.) imiş və anun pərvərdəsi kim, günəş kimi tərbiyət nuri ilən afaqı nurani qılmış, həzrət Şeyx Səfiəddin (q.s.) imiş kim, Əxi Fərəc anların zühürindən xəbər vermiş. **Beyt :**

Övliya hər nə kim əyan gözilən
Gördilər, cümləsi olur zahir.

Hekayət. Pirə Zəkəriyyə atası Şeyx Əlidən kim, seyyidül-məşayix Xacə Məhəmməd Köcəcinün müridi idi, rəvayət edər kim, bir qatla kaşifür-rumuz Balə Hüseyin *Binisi** (r.ə.) Xacə Məhəmməd ilən Bişkinün təvafına bir güzar edərtilər. Və andan *Səbəlan** dağınun üstünə vardılar və e'tibar nəzəri ilən Tanrının əsrari-rumuzini baxardılar. Pəs vilayət gözi Ərdəbilün vilayətinə saldılar və bir təkbir söylədilər və bir-birinə dedilər kim, bu Ərdəbil tərəfindən bir yigit baş qalduracaqdır və ətraf məmalikün xəlayiqi anun tərbiyəti ilə faiz olacaqdırlar və anun qəbul sikkəsi könüllərnün nəqdinə caygir olmaludur Və bu nəql Təbrizün mö'təbər kişilərnün dilindən Mövlana Nizaməddin Əbdüssəmədü'n hüzurində deyildi. Pəs, bu vaziheyi-dəlil ilən və layiheyi-bürhan ilən sabitü mühəqqəq və zahirü bahir oldı kim, ol sahibqiran kim, Həqqün dininə müəyyid və müəvvindür, islamun yedi iqlimində və millətün altı cəhətində və dinün dörd ərkanində və şəriətün üç mənəhəcində kim, «şəriət» ilə «təriqət» və «həqiqət»dür, bu iki leylü nəharun mədarində bu irşadun yeganəsidür kim, müridlərnün muradi və məqsəd ilə

mədidür.

Çün kitabun müqəddiməsi təmam oldı, imdi məqsudə şüru olur və billah əlianət vət-tovfiq və əlhəmdülillah əvvələn və axirən.

ƏVVƏLKİ BAB
HƏZRƏT ŞEYX SƏFİƏDDİNÜN HALİ
İBTİDASI: ON BİR FƏSİL İLƏN DEYİLÜR

ƏVVƏLKİ FƏSİL
HƏZRƏT ŞEYX SƏFİƏDDİN İSHAQUN (Q.S.)
NƏSƏB ZİKRİNDƏ

Əbülfəth Səfiəddin İshaq ibn əs-Seyyid Əminəddin Cəbrayıl ibn əs-Seyyid Saleh ibn əs-Seyyid Qütbəddin Əhməd ibn əs-Seyyid Sələhəddin Rəşid ibn əs-Seyyid Məhəmməd əl-Hafiz Kəlamüllah ibn əs-Seyyid Əvəz əl-Xəvas ibn əs-Seyyid Firuzşah Zərrinkülah ibn əs-Seyyid Məhəmməd ibn əs-Seyyid Şərəfşah ibn əs-Seyyid Məhəmməd əs-Seyyid Həsən ibn əs-Seyyid Məhəmməd ibn əs-Seyyid İbrahim ibn əs-Seyyid Cə'fər ibn əs-Seyyid Məhəmməd ibn əs-Seyyid İsmayıl ibn əs-Seyyid Məhəmməd ibn əs-Seyyid Əhməd Əl-Ə'rabi ibn əs-Seyyid Əbu Məhəmməd əl-Qasim ibn əs-Seyyid Əbülqasim Həmzə ibn imam əl-hüمام Musa əl-Kazim ibn əl-imam Cə'fər əs-Sadiq ibn əl-imam Məhəmməd əl-Bağır ibn əl-imam Əli Zeynəlabidin ibn əl-imam əs-seyyidüş-şühəda əbi Abdullah əl-Hüseyn ibn əl-əmirel-möminin və imaməlmüttəqqin Əsədüllahül-ğalib Əli ibn əbi-Talib (sələvatüllah və səlamühü əleyhim əcmə'in).

Hekayət. Sultanül-məşayix fil-aləmin Şeyx Sədrül-millət vəd-din (r.r.) dedi kim, həzrət-Şeyx (q.s.) buyurdu kim, bizim nəsəbimizdə siyədət var.

Hekayət. Seyyid Haşim bin Seyyid Həsən əl-Məkki Təbrizün ulu əkabiri yanında dedi kim, mən həzrət Şeyxdən (q.s.) eşitdüm ki, buyurdu: «Mən seyyidəm». Və keyfiyyət böylə idi ki, mən bir qatla həzrət

Şeyxün xidmətinə vardum. Mana çox tə'zim ilə izzətlər eylədi və mənüm yigitliğüm çağı idi. Pəs bir ağ saqqallu kişi gəldi, həzrət Şeyx ana igən dəxi tə'zim etmədi. Həzrətdən sual qıldılar kim, ya Şeyx, bu yigiti çox izzətlədün və bu ağ saqqallu qocaya ol qədər etmədün? Həzrət Şeyx buyurdi kim, bu yigit mənüm qonağum və qövmümdür. Mən başum həzrət Şeyxün yanına aparub sordum ki, həzrət Şeyx seyyiddür? Buyurdi: «Bəli». Amma mən hicab edüb sormadum kim, Həsəni, yoxsa Hüseyini?

Şeir :

Əslü kökindən xəbər sordum anun,
Sormadum kim, hanğı budağdandırur ?

Amma çün bu hal Təbrizün əkabiri hüzurində idi, güstaxlığ etmədüm kim, soram kim, nəşəbüniz imam Həsənə varur, ya imam Hüseyinə? Bu təfəkkürdə qaldum. İttifaqən qırx gün qarın mərəzinə mübtəla oldum və nə qədər kim, müalicə eylərdüm, heç faidə eyləməz idi. Qırx gündən sonra bir gecə həzrət Şeyxi vaqiədə gördüm kim, mübarək qədəmi rəncidə qılıb gəldi və mübarək barmağı göbəgümə ağrıyan yerə qoydı. Saətdə şəfa buldum.

Şeir :

Əlidür nuşdarusi könülnün,
Dodağı qamu ağrıgə şəfadur.

Məsih* ənfasi tək sözləri anun

Təriqət ululargə canfəzadır.

Ol halətdə mana dedi: «Oğul, neşün nəşəbümü yaxşıca sormadun? Mən Hüseyiniəm». Çün muni eşitdim, ol dəğdəğə dəxi könlümdən bərtərəf oldı.

Hekayət. Seyyid Zeynəddin dedi: «Bir qatla həzrət Şeyxün oğlu (q.s.) Xacə Mühyiəddin öz anası rəhmətüllah əleyhüma hüzurinə varub dedi: «Mənüm qövmələrüm içün bir süfrə göndər». Anası dedi: «Qövmələrün kimlərdürlər?» Dedi: «Seyyid Zeynəddin ilən özgə seyyidlər kim,

gölübdürlər». Anası dedi: «Anlar seyyiddürlər, necəlik ilə sənə qövm olurlar?» Həzrət Şeyx bu kələcileri eşidüb buyurdu: «Mühyiəddin gərçək der. Bunlar bizim qövmümüzdürlər və nəşəbimizdə siyadət var. **Beyt** :

Bizdə vardır qüvvəti-ali nəşəb,
Bizdə vardır nisbəti-fəxri-ərəb.

[**Hekayət.**] Və çün Seyyid Firuzşahun nisbəti nəşəbün zikrinde deyildi, surəti böylə idi kim, ol vəqt kim, bir padşah Sultan İbrahim Ədhəmün fərzəndlərindən Səncar qolından çıxub, ləşkəri Adərbaycana çəkdi və ol yerləri qamu müsəxxər qıldı və *Arran** ilə Əlivan və Darbumun sakinləri qamu kafir idilər.

Çün islam ləşkəri ol məmləkətləri aldılar, andakılar müsəlman olub, dinün ərkanı adabı təlim aldılar. **Nəzm** :

Çünki dinün ələmü rayəti peyda oldı,
Dini-Həqq, milləti-islam hüveyda oldı.

Həman kim ol vilayəti müsəxxər qıldılar, Ərdəbil ilə çevrələrinün hökuməti Seyyid Firuzşaha müqərrər eylədi. Və bu Piruzşah bir bay kişi idi və malı ilə qul-qaravaşı və davarı ilə əkin-biçini igən çox idi. Və davarlar ilə sürüdə qoyunları var idi və davarları çox olduğundan Gilanun bişələri qırağında bir öləngdə kim, ana Rəngin öləngi derlərdi və bəqayət otlu yer idi, yurt dutmuşdu və həyatı çağında orada sakin idi. Və anun sədəqat ilə zəkətinədən fəqirlər ilə xassü amm fəidələr görərlərdi, ta ol çağ kim, dünyadan köçüb cənnətül-ma'vaya vardı. **Beyt** :

Əcəl dəxi ana uğradı nakam,
Yetürdi anı firdövse sərəncam.

Və anun əziz oğlu Seyyid Əvəzşah andan *İsfəranca** kəndinə rücu eylədi kim, Ərdəbilün kəndlərindəndür və ömri təmam taət ilə ibadət orada keçürürdi Tanrı rəhmətinə varınca. Andan sonra anun oğlu Seyyid Məhəmməd əl-Hafizün halı eylə oldı kim, yedi yaşda bir uğurda qövm

ilə qardaşun gözündən napədid oldı. Nə qədər kim istədilər, bulmadılar və heç yerdən dəxi əsəri və xəbəri yetmədi. Çün qövmləri anun bulduğundan naümid qaldılar, yasını dutub aşın verdilər. Yedi yıldan sonra nagh bir gün Seyyid Məhəmmədi qapuda durur gördilər. Və əbadan bir don əgnində və bir börk ki, ol zəmanun rəsmi idi, başında və ağ dulbənd üstə sarmış və Kəlamüllahi-məcrid boynına həmayil qılmış. Qövmləri həman kim anı gördilər, əcəbdə qalub şadlıqlar etdilər. Sonra gecə andan xəlvətdə sordılar kim, imdiyədək xanda idün və itdügün səbəbi nə idi? Dedi: «Cinnilər mənı aparmışdılar və bu yedi yılda mana Qur'an ögrətdilər və islamun vacibatı fəraiz ilə nəvafili tə'lim etdilər». Və təqva ilə məharəti və vərə, ilə zəhadəti qayəti-kəmalda idi və həm böylə bu təharət və ismət ilə gün keçirürdi Tanrı rəhmətinə varınca. **Beyt :**

Cəhanun malü mülkin tərki verdi,
Sonucı cənnətül-ma'vayə girdi.

Andan sonra oğlu Seyyid Səlahəddin Rəşid əkin-biçinə kim, halal kəsbidür və fəidəsi uçana və yeriyənə yetər, məşğul oldı və qamu xəlayiq anun kəsbindən fəidələr görərlərdi və zahir cəmalı batin sifati kimi bəqayət gögçək idi və Kəlxoranun kəndində ovqatın keçürürdi kim, anda Şeyx Səfiəddinün (q.s.) doğduğu yeridür və anun fərzəndi Seyyid Qütbəddin atasından sonra həm anda olur idi ol çağadəkin kim, gürci ləşkəri Ərdəbilə vardılar və çox müsəlmanları şəhid etdilər və ol yerləri taracü talan qıldılar və neçə min müsəlman orada şəhid oldılar. **Beyt :**

Müsəlman oymağinə çakdı bir bərq,
Ki, duyuldi bu sözi qərb ilə şərç.

Və bu Seyyid Qütbəddinün bir oğlu Seyyid Əminəddin Cəbrayıl var idi və həzə bir aylıq uşaq idi. Pəs gürcilərin qorxusından əhli ilə əyalı götürüb Ərdəbil şəhərinə meyl etdi və külfətini anda bir sərdabədə gizlətdi. Bir yigit anun qövmindən ol sərdabənün üstində durmuş idi. Nagah bir gürci ol evə girdi. Ol duran yigit gələn gürciyə dolaşub bir-

birinə yapışdılar. Yigit ol gələn gürciyi basub öldürdi. Gürci ol halətdə çığırdı, dıxarudakı gürcilər anun ünin eşidüb, avazun həncarına varub, ol evəyə girməgə durdılar. Ol yigit fikir etdi kim, çün evə girələr və əhvalı məlum edələr, sərdabənün adamların görələr, olmaya kim, bir məzərrət anlara dəgə və namusları zaye ola. Ölmiş gürcinün üstindən qalxub, bir kəndü ol sərdabənün üstində durur idi, güc eyləyüb anı sərdabənün dəlügi üsnə saldı, ol qəder kim, sərdabənün dəlügi gözükməz oldı. Amma çün gürcilər içəri girdilər və qələbə idilər və ol yigit yalğuz idi. **Beyt :**

Şəhadət şərbətin içdi sonucı

Çü gürcilər ilə qalmadı güci.

İttifaqən ol sərdabə iğən dar idi və övrətlər ilə uşağlardan dolu idi. Seyyid Qütbəddin orada sığmaz idi, sərdabədən çıxdı kim, özi için bir bucağ tapa. Gürcilər anı dutub ayağı üsnə oturdılar və mübarək boynına bir qılıc çaldılar. Qılıcun zərbindən yüzi quyu düşdi. Tanrının təqdirindən boynından bir parə ət kəsildi. Amma ol damarlara kim, diriligün səbəbidür, heç məzərrət dəgmədi. Gürcilər anı ölmüş sağınub andan ötdilər.

«Və ma kanə li-nəfsin ən təmutə illa bi iznillahə kitabən müəccilən»¹¹ mövcibi ilə çün həyatı baqi idi, həm böylə şəhidlərin içində akşamədək qan ilə toprağa bulaşuq qaldı və heç kimsənün xəbəri yok idi. Amma gecədə nəbbaş əvbaşlar ölüləri soydurməgə dəlüklərdən çıxdılar və ölülərin içində gəzərlərdi. Seyyid Qütbəddinün ünün şəhidlərin içindən eşitdilər, yanına varub tanıdılar, əhvalın sordılar. Dedi: «Şirin damarum səhihdür». Belində kətandan bir qurşaq var idi, çizdilər və Seyyid Qütbəddinün boynı ehtiyat ilə bərk bağladılar. Pəs naçar qalxdı və genə həm ol sərdabəyə varmağ əzm etdi kim, əhli ilə əyalı yanına vara. Yolda gedərkən bir məscidün eşigində bir yaş uşağ ağlar gördi. Sağındı kim, məgər ol həzrətün fərzəndi Əminəddin

Cəbrayıldur kim, gürcilər sərdabəyə girüb andakıları aparub, uşağı orada salubdurlar. Bağırı bağırparəsi üçün parə-parə oldı. Çün yaxınına vardı, ol dəgül idi, Tanrıya çok-çok şükrələr qıldı. **Beyt :**

Nütüqün tutisinə şəkkəri-şükr,
Verdivü könlindən apardı fikir.

Türkən əvvəlki sərdabəyə girdi və kəndünün əhli ilə əyalı sağlığı ilə gördi. Pəs anların içinə girüb öz sərgüzəştini anlara dedi və həm orada qaldılar ol çağadəkin kim, gürcilər məmləkəti tarac ilə talan eyləyüb öz yerinə vardılar. Mütəfərriq adamlar genə yığıldılar və Tanrı-təala anları orada salamatlığı ilə saxladı. Çün Seyyid Əminəddin Cəbrayılun sülbində qütbi-zəmanın nütfəsi əmanət idi, lacərəm, anun bərəkətindən atası ilə anası ol münafıqların əlindən sağlığı ilə qurtuldılar. **Beyt :**

Çün anun sülbində ol dərya idi,
Tanrı anı lütfi ilə saxlədi.

Və bu Seyyid Qütbəddin diri idi ol çağadəkin kim, həzrət Şeyx Səfiəddin anadan doğdı və gah-gah buyurur idi kim, çün dədəm Seyyid Qütbəddin məni arxa ilə götürür, dörd barmağcə anun boynında qılıc yarası yeri görərdüm kim, gürcilər ana çalmış idilər. Və Seyyid Qütbəddin (r.ə.) həmişə taət ilə ibadət istitaət qədərincə məşğul idi. Və andan sonra anun fərzəndi Seyyid Əminəddin Cəbrayıl (r.ə.) bir mübarək kişi idi mütədəyyin, mütəşərri', mütəvərri' və daim Xacə Kəmaləddinün söhbətinə kim, bir sahibvilayət pir idi, varur idi. Və ovqatı əkin-biçinə halal kəsbi üçün keçürürdi və igən bay və səxavətlü kişi idi və qət'ən xələyiq ilə ixtilat eyləməz idi və həmişə əpsəm olup taətə məşğul idi. Və anun Barüqlü Baba Camal ilə kim, *Barüq** Ərdəbilün kəndlərindəndür, peyvənd oldı və anun bir təharətlü, ibadətli qızı var idi Dövlətlü adlı kim, əlhəqq, gərçək dövlətlü idi, nikahına gətürdi. **Beyt :**

Sitrü ismət özünə yaraşmış,
Tanrı lütfilə anı yaratmış.

Və ol bir məsturə idi abidə və salihə kim, həmişə ovqatının gündüzün akşama oruc ilə keçürürdü və gecələr taət ilə dana yetürürdü, bəli.

Beyt :

Hər dürri-safi kim, ol ari sədəfdə bilinür,
Arılığdan şahlarnun tacinə layiq olur.

İKİNCİ FƏSİL HƏZRƏT ŞEYX SƏFİƏDDİNÜN (Q.S.) DOĞMAĞ ÇAĞI KƏRAMATLARINDA

Hekayət. Mövlana Mühyiəddin (ədaməllah fəzayiləhü) dedi kim, məlikül-ibad *Xalxallu** Hacı Həsən doğrularnun qövlindən rəvayət qıldı iffət ilə təharətün müxəddərəsi, yə'ni həzrət Şeyx Səfiəddinün (q.s.) anasından kim, dedi: «Həzrət Şeyxün nütfəsi qarnuma düşicək bir əzəmətlü günəş gördüm kim, gögdən mənüm ətəgümə düşdi. Həman kim bu bidar bəxti uyxuda gördüm, oyanub ussız düşdüm və üç gün ilə üç gecə ol ussızlığda qaldım». **Beyt :**

Bir günəş kim, yüz qəmər yanında idi zərrəcə,
Məşriqi-candan könül mehri ilə qıldı nüzul.

Bir xatun kim, həzrət Şeyxün qövmi idi, rəvayət qıldı kim, Dövlətlü xatundan eşitdüm kim, dedi: «Ta həzrət Şeyx qarnumda idi, əcaib nəsnələr görərdüm kim, özgə fərzəndlərdən görməmişdüm və andan çox iztirablar kim, hərgiz ancılayın kimsədə vəqə olmayubdur, zahir olur idi və mütləqən heç zəhmət mana dəgməz idi və heç mələlət ilə zəhmət görməzdüm. Və hər xaçan kim uyxudan oyanurdum, qarnumdan təsbih üni eşidürdüm». **Beyt :**

Ana qarnından vücudun mülkinə
Zikrü təsbih ilə sərxoş gəlmişüz.

ÜÇÜNCÜ FƏSİL HƏZRƏT ŞEYX SƏFİƏDDİNÜN VİLADƏTİNDƏ

Hekayət. Mövlana Mühyiəddin dedi kim, mürid Hacı Həsəndən eşitdim və ol gərcəklərdən nəql etdi kim, çün həzrət Şeyx bu aləmə qədəm basar idi, üç gün doğduğundan ilərü anası sayru oldu və ol üç gündə həm böylə qaldı. Və əcaib hallar ana münkəşif olurdu və böylə görərdi kim, bitün dünyanun məşriq ilə məğribi və şimal ilə cənubi günəşdən münəvvər idi. **Beyt :**

Aləmün nuri çü bu aləmgə basardı qədəm,
Durğuzurdu aləmün afaqi nurani ələm.

Həman kim mübarək qədəmi dünyanun ərsəsini müşərrəf qıldı və qeybün hicabından vücud səhrasına ayağ basdı, üç gün dəxi həm böylə bixud qaldı və heç nəsnə yemədi. Andan sonra andan sordılar: «Bu bihuş olduğunnun səbəbi nə idi?» Dedi: «Görürəm və eşidürəm və siz görməzsiniz və eşitməzsiniz». Sordılar kim, eşitdügün ilə gördüğündən xəbər ver. Dedi: «Bitün yerün üstü qələbəliq ilən avazlardur kim, dil qüvvəti ilən deyilməz». **Beyt :**

Çox sədalar aləmün əczasidən zahir olur,
Məqdəmindən yerü gögdən mərhəba üni gəlür.

Və həzrət Şeyx (q.s.) mütəhhər anasının beşinci qarnı imiş və andan ilərü üç oğlan: Məhəmməd ilə Səlahəddin və İsmayıl və bir qız gəlmiş idi. Və həzrət Şeyxdən sonra iki oğlan: Yə'qub ilə Fəxrəddin Yusif (r.ə.) gəldilər. Və həzrət Şeyxün altı yaşında, atası Seyyid Əminəddin Cəbrayıl Tanrı rəhmətinə vardı, əleyhil- məğfirət və rizvan. Və ol xanəvadənün əzizi və mehtəri və behtəri, bəlkə bitün aləmün nizami və məfxəri həzrət Şeyx (q.s.) Əziz idi və Tanrı-təala anun vücudi için qövm ilə qardaşlarının yüzlərinə səadət ilə bərəkət qapuları açdırdı və günbəgün tərəqqidə idilər. **Beyt :**

Dövlətün tacinə hər baş kim, olur layıq,
Ayağı toprağıdur gözlərə cövhəri-daru.

DÖRDÜNCÜ FƏSİL HƏZRƏT ŞEYX SƏFİƏDDİN İSHAQUN (Q.S.) UŞAĞLIĞ ÇAĞI HEKAYƏTİNDƏ

Çün həzrət Tanrı-təala cəllə-cəlaləhü və əmmə nəvaləhü «**və ateynahül-hükmə səbiyyən**»¹² hökmi ilən anun alınında əzəli dövlət ilən əbədi inayət əsəri qoymış idi, tufuliyyət üzərində və uşağlar içində girərdi və uşağlar öz adətincə eylə ki, rəsmdür, oynamağda anı padşah tikərlərdi və ləşkəri kimi çəp-çevrəsində gəzərlərdi və həmişə bu şahlıq qur'əsi anun adı ilən urulurdu və ol büzürgvar anların içində şeyxliq edərdi və uşağlar ol həzrəti əziz və girami saxlarırdı. Əgər yazıda olsa idi, öz yerini uca yerlərdə düzədür idi və alçaq yerlərdə heç oturmazdı və «təffal bil-xeyri tənleh» qəza ilə qədər ana müvafiq olub, istədügi kimi oldı. **Beyt :**

Hər kimə ruzi-əzəl məqbuli-dövran eylədi,
Ani izzət təxti üsnə sonra sultan eylədi.

Amma çün həzrət Şeyxi uşağlar ilə oynamağdan məktəbə oxumağa göndərdilər və Qur'an ilə fəraiz və nəvafil adabı ögrəndi və əş'ar ilə lətafət nüktələrindən fəidələr gördi və xamu dillərdən türk dili və ərəb dili və moğol dili və parsi dili bəhrələr aldı və demək ilən söyləmək ibarəti igən bilici qopdı. **Beyt :**

Müressə' nüktələr təsci' edərdi,
Müsəccə' ləfzlər tərsi' edərdi.
Qulağına nə sözlər kim, yetəydi,
Tümən yüz min məani söyləyəydi.

Hekayət. Mövlana Mühyiəddin, atası Pire Hacı Mahmuddan rəvayət

etdi kim, dedi: «Bir gün Şeyxün uşaqlıq çağında yanına bir kişi gəldi və kişinin yüzünü yarısı gördü və yarısı görmədi və bir çapalaq lütf ilə ədəb üzərinə həzrət Şeyxün yüzünə urdu və dedi: «Təzək ilə bişmiş yeməyi yemə». Çün qeybdən bu işarət ana oldu, taqətincə acılıqda səbr qıldı. Pəs, acılıq zəhməti ana uğrayub, on səkkiz gün döşəkdə yatdı və heç kimsə ilə bu mə'nayı zahir qılmadı. Və çün ol məmləkətin yeməyi çoxu dəxi təzək ilə bişürürlər, qaçan kim süfrə ortaya gətirürlər, acılıq zərurəti ilə həman kim yeməyə əl uzadur idi, həm ol kişiyi görürdü kim, anı mən' edərdi. Mundan ötrü mərəzi artar idi. Zərurətən ol hekayəti mütəhhər anasına izhar qıldı. Pəs, anası anın yeməyi odun ilə bişürüb tərtib edərdi və ol andan nuşi-can edərdi. Bu səbəbdən ötrü həzrət Şeyxün mərəzi azalmağa yüz urdu. Pəs, çün anası bu halı mə'lum etdi, sonra anın yeməyi təmiz ilə bişürür idi. Bir gün qardaşı Hacı İsmayıl anı cüft sürməyə biləncə yazıya apardı və çün mə'lum etmiş idi kim, ol təzək ilə bişmiş yeməyi yeməz, xəyalladı kim, çün anası anı sevər, nazlanur və anası anın sözünü inanur. İmtahan için təzək ilə bişmiş yemək biləncə apardı. Həzrət Şeyxi anı yeməyə qəhr ilə ünf üzərindən təklif etdi və ol yeməz idi. Üç qatla anı ağaca çəküb, mübarək ayaqların ol ağaca bağladı kim, səğirlərin boynuna yeri şüxm eyləmək için qoyarlar. Əlqissə, həman kim, Şeyx (q.s.) ol təama əl uzatdı, həm ol kişi gördü kim, anı mən' etdi. Aqibət, taqətsiz olub, bir lüqmə ağzına qoydu. Sətdə ağzından qan ilə çıxdı və bulaşlıq ağız ilə qursağı ol yeməkdən boşaldı. **Beyt :**

Hanğı qursaq kim, əzəldən saf camun yeridür,

Lacərəm, cirmü qaranğulıq o yerdən giderür.

Hacı İsmayıl bu halı görincə halı özgə növ olub, ol incitməkdən peşiman olub, qardaşının yüzü ilə gözü öpüb, çox ağladı. Andan sonra anın hörməti ilə izzəti saxlamağ özünə vacib gördü. **Beyt :**

Hər kimə müshil verəcəkdür həkim, əvvəl ana

Buyurur pərhis, sonra ana şərbət içürür.

Pəs, ol çağ kim, həzrət Şeyx Səfiəddin həzrət Şeyx Zahid (q.s.) ilə müləqat qıldı, həzrət Şeyx Səfiəddinə mə'lum oldı kim, ol tək ilən bişmiş yeməgi yeməkdən mən' eyləyən Şeyx Zahid (q.r.) imiş.

BEŞİNCİ FƏSİL

HƏZRƏT ŞEYX SƏFİƏDDİNÜN TƏLƏB İLƏ TOVFIQ ƏHVALINDA

Hekayət. Şeyx Sədrül-həqq vəl-millət vəd-din (r.r.) buyurdu kim, Şeyx tūfuliyyət çağında təharət ilə ibadətə məşğul idi və bəcidd riyazətlər çəkərdi. Sonra anun halı açılıb böylə oldı kim, çün nəzər açub gögə baxardı, firiştələri havada quşlar surətində bu sifət ilən ki, dünyanun quşlarına bənzəməz idi və özgələrdən sorar idi kim, bunlar nə quşlardurlar? Çün xəlayiq anları görməzdilər, bu sözdən təəccüb qılurlardı. **Beyt :**

Kuyinin quşları çünkim açalar balü qanat,

Dustnun kuyi başında xamu pərvaz edələr.

Və vəqt olur idi kim, ol quşlardan neçəsi adam surətinə dönərlər və Şeyx bilməz idi kim, anlar kimlərdürlər.

Hekayət. Həzrət Şeyx Sədrəddin (r.r.) dedi: «Çün həzrət Şeyxün tūfuliyyət çağında tovfıq rəfiq oldı, bir gecə duşda gördi kim, Ərdəbilün came məscidi qülləsində idi. Bir günəş doğa idi kim, aləmi başdan-başa duta idi. Çün yaxşıca baxa idi, kəndünün yüzi ola idi. Bu halı anasına ərz etdi. Mütəhhərə anası dedi: «Sən, inşaallah, bir ulu şeyx olacaqsan ki, aləmin xəlayiqi sənün tərbiyyət ilə irşadun rövşən və aydın ola».

Beyt :

Alnunun şö'ləsi afaqi edər nurani,

Pərtövi-tərbiyyətün feyz verür ruhani.

Hekayət. R.r. Şeyx Sədrəddin dedi: «Həzrət Şeyx bir gecə duşda

gördü kim, əlində çubuqlar var ola idi və yerlərdə tikər idi. Və əlindən dəxi düşərdi, həm sətdə dibi yerdə bərk olub, baş çəküb gögərürdi. Anasına bu halı dəxi bildürdi. Anası cavab verdi kim, oğul, zürriyyatun ilən müridlərin çox olacaqdurlar».

Hekayət. Həzrət Şeyx buyurdu kim, duşda gördüm kim, bir çanağ yoğurt biləmcə idi və əkmək ilən yemək istərdüm və heç kimsə evdə yox idi. Əzm etdim kim, bir əkmək gizlücə götürəyim, genə özümdən münfəil olub, götürməzdüm. Çün uyxudan oyandum, fikirdə qaldım ki, bu duşun tə'biri nə ola? Danlası evimdə igən ac oldum, evin içində gəzdüm, bir yoğurtlu qab durur gördüm. Və kimsə evdə yox idi və qatı ac idim. Bir əkmək götürdüm yoğurt ilən yeməgə. Həman kim lüqməni yoğurtda batdurub ağzuma qoymaq istərdüm, gecəki duş xatirümə gəlüb, tikəni əldən qoydum. Həman kim anam gəldi, ol lüqməni yoğurt içində batdurmuş gördü, keyfiyyətin sordu kim, neşün təam yeməyübsən? Mən gördüğüm duşu ana bildürdüm və dəxi dedim ki, səndən dəstursiz almadım. Çün anası bu sözü eşitdi, zar-zar ağlayub dedi: «Əziz başun sərvərligə və arı gövhərin əfsərligə yetəcəkdür». **Beyt :**

Hanğı dürr kim, şahlarnün tacinə layiqdürür,
Anı bəhr içrə sədəfi-arı içində bəslədür.

Hekayət. Həzrət Şeyx dedi: «Çün həzrət Şeyx Zahidün (q.r.) xidmətinə yetdüm, hər duş kim, uşağlığ ilən yigitliğ çağında Kəlxoranda görüb, anama ərz etmiş idim və ol tə'birin qılmış idi, Şeyxün həzrətinə ərz etdim. Tə'birləri qamusın bəğəndi və doğruluğına təsdiq etdi».

Hekayət. Fərrux Qəvval dedi: «Həzrət Şeyx buyurdu kim, tufuliyyətdə çağında vəqiədə gördüm kim, Qaf dağınun üstində idim. Bir uzun, enlü qılıc belümdə idi və bir səmur börk başımda. Öz-özümə fikir eylərdüm kim, Pirə Cəbrayılun oğluna börk ilə qılıc nə nisbət? Və belimdən qılıcı çizmək istərdüm, çizməz idi. Nə qədər kim, cəhd ilə səy eylərdüm, faidə verməz idi. Özümə dedim kim, çün belimdən qılıc açılmaz, başumdan

börki götürəyim. Həman kim börki başumdan götürürdüm, bir günəş zahir olurdu kim, qamu aləm andan aydın olur idi. Çün genə başuma qoyardım, ol nur gözükməz olurdu. Dəxi başumdan götürürdüm, ol günəşün şövqi şüa verürdi. Üç qatladək böylə vaqə oldu. Çün həzrət Şeyx Zahidün xidmətinə yetüb ol duşun hekayəti ərz etdim, buyurdu kim, ol qılıc vilayətün hökmi və ol bürk vilayətün nuridür». **Beyt :**

Qılıc zərbi ilən şeytanı qaçur,
İbadət tiği ilən nəfsi öldür.

Hekayət. Şeyx Sədrəddin (r.r.) dedi: «Çün Şeyxün məqamı alivü mütəali oldu, əbdal ilə əvtad anun yanına tərəddüd edərdilər və təcərrüb dutər idilər. Amma həzrət Şeyx anları tanıməz idi və anlar dəxi öz əhvalı həzrət Şeyxə zahir etməzdilər. **Beyt :**

Özindən gizlövü mövcuddurlar,
Cəhanun halını yaxşı bilürlər.
Ülumi-»mən lədü» dil təxtəsindən
Necə kim yazıludurur, oxurlar.

Andan sonra həzrət Şeyxün əhvalı günbəgün tərəqqidə idi, ta batinün kəşfi dəxi oldu. Və kəşfinün əvvəli böylə idi kim, Kəlxoran kəndinün yanında bir küçüçük təpə var idi və ol təpə bir ulu kişinün məzarı idi. Yatanun adı Zərrad Əvrəng* idi. Bir gün həzrət Şeyx zahirən görmüş idi kim, bir kişi anun əlini dutub, ol məzarun üstinə apardı. Və aləmin şərqə ilə qərbi büq'ələr ilə məzarlar çevrəsinə gəzdürdi və həzrət Şeyx xəlayiqi səvab ilə iqabda gördi. Neçələri kim, əzabun firişteləri əlində gördi, bildi kim, gördüğü ölülərin əhvalıdır. Bu mə'nadan bəqayət qorxdı və sayru olub, çox müddət ol zə'fdə qaldı. Çün sayrılığı uzandı, mütəhhərə anası təbiblər ilə həkimləri yığışdurub üstinə gətürdi. Anlar ittifaq ilən nə qədər kim davalar qıldılar, faidə vermədi. Anası (r.ə.) çün bu bağlu qapunın heç kilidi görmədi və ol dərdün davası bulmadı, aciz

---

* Farsca mətndə: *Rəng Rəzad.*

qaldı. Pəs həzrət Şeyx öz əhvalının keyfiyyəti anasına bildürdi. Anası çün anun halına vəqif oldı, yəqin ilə bildi kim, bu mərəzün həkimi övliyadan özgə kimsə yoxdur. Və bu dərdün davası «**fə iza mərirtü fəhüvə yəşfini**»¹³ şəfaxanəsindən qeyri bulunmaz. Pəs, hər kim Ərdəbilün şəhəri çevrəsində səlahiyyət ilə təqvada məşhur idi, qonaqlığa evinə çağırub, həzrət Şeyxün mərəzi anlara ərz etdi. Həman kim həzrət Şeyx ağzını söyləməgə açub kələci söylər idi, eşidənlər qamu sözlərində heyran qalurlardı və heç hanğısınun fəhmi anun kəlimatının kəmiyyətinə yetməyüb, qamusına mühəqqəq oldı kim, həzrət Şeyxün mərəbəsi anlardan yuxarudur. Pəs, günbəgün anun əhvalı artar idi və dərdinün davası və halınun məhrəmi bulunmazdı».

Hekayət. Həzrət Şeyx Sədrəddin (r.r.) dedi kim, həzrət Şeyx buyurdu kim, oğlanlıq çağında Kəlxoran kəndindən Ərdəbilə tərəddüd eylərdüm. Rəis Sə'dün dərvazəsindən dıxaru Kəlxoran ilə Sə'dabadun yolu üstində bir məzar var idi Pir Əhməd adlunun ki, bəndələrin salehlərindən biri imiş. Həman kim anun qəbiri yanına yavuxlaşurdu, anı görərdi kim, gordan çıxub, ana salam qılub, könlinün təsəllisin verüb derdi: «Qayğü yemə kim, sənün işün ucalur və əhvalun tərəqqi eylər.

Beyt :

Canuni daireyi-nöqtəyi-əsrar olur,
Könlünü ayineyi-aləmi-əнвар olur.

Və təşviş çəkmə kim, bu yaxında bir könül iyəsinə yetüb, muradını bulacəksən». **Beyt :**

Eşigündə cümleyi-üşşaq canlar saçalar,
Qulluğində əhli-dil canü cəhanlar saçalar.
Çün görələr Kə'beyi-vəslünü üşşaq uyxudə,
Ayağün altında canü dil tümanlar saçalar.

Hekayət. R. r. dedi kim, həzrət Şeyx buyurdu kim, çün süluk

ərbabinun adabı ilə təriqi bilməzdüm və riyazətün keyfiyyətini mə'lum etməmişdüm, gecə-gündüz taətə məşğul idim və həmişə günlər oruca və tünlər ibadətdə idim. Və ovqatımın çoxı dəxi Ərdəbillü Şeyx Əxi Fərəcnün məzarında keçürürdüm ki, ol, *Bağdadlu Şeyx Cüneydün** şiasindən idi və həm böylə Ərdəbillü Rükün Mühyinün məzarında kim, ol *Sührəvərdlü Şeyx Şihabəddinün** şielərindən idi. Və bu məzarlarda iki ayağın üstində durub namaz qılurdum və namazda ikən ol məzarlardan nurdan qərabələr görürdüm kim, çıxub ağzuma batar idi. Və vəqt olurdu kim, Rükün Mühyinün qəbirindən bal arusunun üni kimi bir ün çıxər idi və mənüm başum çevrəsində təvaf edər idi. Çün həzrət Şeyxün anası oğlunun alınında irşad ənvarı və cəhangirliq asarı müşahidə qılurdu, on iki yıl həzrət Şeyxün təharəti suyu ilə orucun açar idi Şeyxdən gizlüdə. Amma çün həzrət Şeyx anı mə'lum etdi, ol işdən anı mən' vacib gördi və rəva görməzdi kim, anası bu əmələ məşğul ola. Pəs, anası bir qaravaş durğuzdi kim, oğlından gizluncə anın təharət suyu gətürə, ta ol anınlən orucun açar.

Beyt :

Təhurun şərbətidür sağınurdu,
Anın yüz min səfa andan olurdu.

Hekayət. Şeyx Sədrəddin (r.r.) dedi: «Həzrət Şeyxün ululuğundan birisi bu idi kim, həzrət Şeyx Zahidün iki xatunı var idi, biri *Həlyəkəranda** və birisi Siyavrudda. Və çün Şeyx Zahidün nəzəri ol xatununda kim, *Həlyəkəranda* idi, artuqraq idi, həzrət Şeyx Səfiəddin ol xatuna çoxraq riyət eylər idi. Bir qatla Siyavruddakı xatunun evinə vardı. Ol xatun həzrət Şeyxə itab bünyad edüb dedi: «Ey ölmüş analı, sən ol evəyə mənüm evimdən artuqraq varub riyət eylərsən, var, anı saxla, munda neylərsən?» Həzrət Şeyx anın cavabında dedi: «Var, öz yeründə otur kim, mən Şeyx Zahidün müridiəm, nə qarı övrətlərün. Və

---

* Əlyazmada: *Hiləkəran*.

əgər övrətlərün müridi ola idim, öz anamun müridi olurdu kim, əgər övrətlərə şeyxliq yakışa idi, mənüm anam aləmün şeyxi ola idi». **Beyt** :

Mi'cərinün tarəsi nuri-hudanun məzhəri,
İsmətü iffətlədür qamu nisanun məfxəri.

Hekayət. Həzrət Şeyx Sədrəddin dedi: «Çün həzrət Şeyxün əhvalı mərtəbəsi ucaldı, öginə müşkil işlər zahir olurdu kim, anun həllində acız qalardı, naçar mürşidün tələbində məşğul oldu kim, anı bu təhəyyür dənizinün mövcindən qurtara. Və ol vəqtdə xəlayiq *Səpəlan** dağına çox varurlardı. Və məşhur böylə idi kim, Səpəlan dağında Tanrının övliyaları vardurlar. Pəs, mundan ötrü həzrət Şeyx Səpəlan dağına varmağ əzm etdi kim, bulay kim, övliyadan birisini görə. Bir qatla vardı və kimsəni görməyüb qayıtdı. **Beyt** :

Çıxmaz olur lə'l Səpəlan dağidən, Səbəlan nədür?
Lə'l ilə gövhər *Bədəxşan** ilə *Ommandən** gəlür.

Bir yıl dəxi yay çağı kim, oraya varmağ mövsimi idi, zira kim özgə vəqtlərdən savuxlıq ilə qarlıqdan kimsənə oraya varamaz, vardı. Qayıdanda eylə kim əvamün- nasun adəti idi kim, Səpəlanun toprağı ilə suyu bilə götürüb aparurlar təberrük için, ol dəxi bir parə topraq və sudan bir bardaq götürdi. Yolda gəlürkən iki dağın ortasında bir gedüğün içində bir türk kişini gördi kim, bir kürsinün üstinə oturub, əlində bir yay ilə ox var və həzrət Şeyxün bususunda durur. Və andan özgə ol çevrələrdə heç kimsə yok. Pəs, ol türk kişi moğol dili ilə həzrət Şeyxi hayxırub yanına çağırırdı. Həzrət Şeyx yamacına vardı. Sordı kim, əlündəki nə nəstədür? Həzrət Şeyx dedi: «Səbəlanun suyudur kim, təberrük için götürübəm». Türk dedi: «Yerə tök». Muni deyincə ox yayına qoyub, çəkməgə durub dedi: «Nə fərq var Səbəlanun suyu ilə axan sulardan və mundan nə təberrük hasil olur?» Genə dedi: «Ol əlündə dəxi nə var?» Şeyx dedi: «Səbəlanun toprağı». Genə oxı yaya qoyub qəzəb ilə dedi: «Anı dəxi tök». Həzrət Şeyx çün anun qəzəb ilə

qəhri gördi, toprağı dəxi tökdü. Türk dedi: «Bu toprağ ilən özgə toprağların aralarında nə fərq var?» **Beyt :**

Xaki-kuyindən anun yüzün suyini istəgil

Kim, o toprağdən olur hasil muradi-canü dil.

Pəs türk dedi: «Eylə kim mən baxaram, sən ya işdən qaçupsən, yoxsa bir kahil yigitsən. Bəli, əqlüni der və fikir et, gör kim, dağ ilə daşdan nə hasil olur və andan nə bərəkət xəlqə vasil olur?! **Beyt :**

Xaçan olur lə'li kani aşikar,

Hər dağın daşından olgil mərdi-kar.

Bu qatla sənün suçundan keçdüm. Əgər dəxi bu yerə ayağ basarsan, bu ox ilə səni oxlaram». Həzrət Şeyx muni eşidincə getməgə yola düşdü. Bir-iki qədəm varub, geriyyə baxdı, heç kimsəni görmədi».

Beyt :

Yüzidin bir bərq çakdı, qıldı rövşən aləmi,

Qeyri-dilbər hər nə kim var idi, yandurdu qamı.

[Hekayət.] Həzrət Şeyx Sədrəddin dedi: «Andan sonra həzrət Şeyxün əhvalı saətfəsaət tərəqqidə idi. Amma bir kimsə kim, anun müşkillərin həll eyləyə, ol yerlərdə gözükməz idi və Şeyxün tələbi günbəgün artar idi. Ərdəbilün guşənişinləri yanına gəzər idi və heç hanğısından könlinün təsəllisin hasil olmaz idi. Anasından səfərə varmağ rüxsət almağa durdı kim, bulay kim, bir kamil mürşidə yetə. Anası rüxsət verməz idi və Şeyxün tələbi dərdi artar idi və mundan ötrü taqətsiz olub, qatlanaməz idi. Anası bavücludi-kim, bu halları görər idi, könli fəraqə rüxsət verməz idi. Və Şeyxün bir qardaşı Məhəmməd adlu var idi və bazərganlıq üçün Şiraz ilə *Hörmüz** tərəfinə varmış idi. Tanrının qəzasından Hörmüzdən qayıdınca *Pürg** ilə *Tarəmün** vilayəti ortasında kim, gərmsir yerləridür, səmum yeli ilə Tanrı rəhmətinə varmış idi. Və bir qardaşı dəxi Səlahəddin Rəşid anun malı ilə əsbabı həvəsinə Şiraz tərəfinə varmışdı və Şirazda anbardar Xacə Nurəddinün

qızını nikahına gətirmiş idi və orada qalmış idi və çox müddət mundan keçmiş idi. Əlqissə, həzrət Şeyx anasından oraya varmağa rüxsət qıldı kim, qardaşum Səlahəddin Rəşidün yanına varurəm. Əgərçi zahirdə bu mə'nəni var idi, amma batinində məqsudi mürşidi-kamilün tələbi idi. **Beyt** :

Dilbərün kuyinə varur aşiq, izin itürür,
Ta həsudlar bilməyələr yar kuyi nerdədür.

Anası çün bir oğlunun fəraq şərbətin datmış idi və birisinün müsibət ağusun çəkmiş idi, Səlahəddin Rəşidün gətürməyinə təmə'i için ana icazət verdi. Həzrət Şeyx yüzini tələb yabanına qoyub rəvan oldu. **Beyt** :

Xarü xəsi-ol kuynun vərđ ilə reyhandur mana,
Yolidə dağ ilə daş, lə'l ilə mərcandur mana.

Və çün həzrət Şeyx eşitmiş idi kim, Şirazda *Bozğuşlu Şeyx Nəcibəddin** adlı bir könül iyəsi var və onun avazəsi məmləkətlərdə məşhur olmuş idi, görməyinə həvəslənüb Şiraza varurdu. Amma yolda gedərkən *Əbhər** ilə *Qəzvində** və özgə yerlərdə, xanda kim bir dərişün xəbərini eşidürdü, əlbəttə, onun yanına varurdu. Və çün dərdinin mübtəlası idi, həman kim bir şeyxə, ya bir salehə uğrardı, tövbə eyləməyə onun əlini əlinə verürdü, saətdə mübarək yüzi qarşusundan çevrilürdü və məcal verməz idi onun yüzini görmək. Həzrət Şeyx mə'lum edərdi kim, bu, ol kimsə dəğül kim, anı cəzb eyləyə bilə və işi andan açılmaz, filfövr əlin özünə çəkərdi: **Beyt** :

Sinəgnün daminə düşməz o quş kim,
İki aləm onun bir danəsidür.

Qəfəsdə necə *ənqa** sığacaqdur
Ki, *Qafi**-qürb onun xanəsidür?!

Və andan *Gülpayigan** şəhərinə vardı. Bir pirün salığın verdilər, onun yanına vardı. Həman kim istərdi kim, əlindən tövbə ala, əvvəlki kimi yüzi ol pirün yüzindən döndü, andan dəxi əl çəkdi. Pəs Şirazun yolına yüzürdü. Onun gəldüğü xəbəri Xacə Səlahəddin Rəşidə yetdi. Qarşulamağa

yaraqlar tertib etdi, namus ilə əzəməti üçün təmizlü zərbəft donlar ilə bəzəklü bədöv atlar, gögçək qullar ilə nöqərlər bir mö'təbər qulunun Temur adlı ilə qarşısına göndərdi kim, göndərdüğü zərbəft donları geyüb, tazi atlara minüb şəhərə girsün. Çün həzrət Şeyxə yetdilər, həzrət Şeyx qəbul etməyüb nə don geydi və nə ata mindi və həm böylə yayağ kəndü fəqr donı ilə şəhərə girdi. Eşitdi kim, Bozğuşlu Şeyx Nəcibəddin bəqa aləminə varmış Bu mə'nidən həzrət Şeyx bəqayət pərişan oldu və tələb dərdindən qardaşının söhbətinə və anunlən oturmağına pərva etmədi və anun otağına varmadı və gecə-gündüz tələbdə idi. **Beyt :**

Eylə sevdaludurur başum anun sevdasidən

Kim, iki aləmgə baş endürməzəm qovğasidən.

Bir gün həzrət Şeyx Şirazun bazarından öterdi, qardaşı Xacə Səlahəddin Rəşidi gördi kim, atlanub keçərdi igən əzəmət və şövkət ilə və yetmiş-səksən adam yasavul ilə *bukavuldan** və qul ilə nöqərlərdən ögində yerirdilər. Və rəvayət edərlər kim, əzəməti ol qayətdə idi kim, on səkiz surna ilə çalğu ögində çalardılar. Həzrət Şeyx çün anı gördi, özini bir qırağa çəkdi və qardaşının görməgindən möhtəriz etdi. Amma ötəndə o qələbəliğ içinde Xacə Səlahəddin Rəşidün üzəngüsü həzrət Şeyxün geyəsələrinə dəgdi. Çün anlar ötdilər, həzrət Şeyx geyəsini suya qoyub yudı. **Nəzm :**

Hər kimə tofıqi-Rəbbani ana qəmxar ola,

Hər işə kim əl uzatdısa, ana təyyar ola.

Taət et, daim təharətlə otur, zikr eylə kim,

Xoşdurur təqvavü taət çün vərə'lən yar ola.

Və gecə-gündüz ovqatın ciddü cəhd ilə riyazət bilə keçürürdi ol qayətdəkin kim, hər yedi gündə bir qatla orucın açar idi».

Hekayət. R.r. dedi: «Bir yigit yaş ilən həzrət Şeyxdən kiçi həzrət Şeyxə müsahib oldu və ibadətdə bilə idilər və ittifaq ilən riyazət

çəkərdilər və ol yigidün tələb gözləri Həqq-təala böylə yaratmış idi kim, ağlamaqdan gözlərindən yaşlar arıxlar kimi axar idi və yaşınun axar yerləri cərahət olmuş idi. **Beyt :**

Bu saru bənzümdə gülgün yaşlər,
Könlümün əhvalini izhar edər.

İttifaqən böylə vaqe oldı kim, yeməkdən nəsnə qalmamışdı və bu qatılığ on dörd günə çəkildi. Sonra taqətsiz qaldılar. Ol halətdə gördilər kim, oturduğu evdə divar yarılıb, bir kişi çıxdı: bir əlində şəm' və bir əlində neçə əkmək ilən bir parə şirini hazır edüb, həzrət Şeyxün ögində qoydı. İki dəxi anlar ilən orucların açdılar. Andan sonra ol əkməgi gətürən kişi həzrət Şeyx ilən müsahib olub, çox zəmanlar bilə idilər».

Hekayət. R.r. Şeyx Sədrəddin buyurdu kim, andan sonra Tanrının övliyalari gizlü gəlürlərdi və həzrət Şeyx ilən söhbətlər edərdilər və hər birisi bir pişə ilə, bir hirfətə məşğul idilər. Birisi baqqal və birisi xəbbaz və birisi təbbax və qeyrihim və «**övliyayi-təhtə-qibabi la yə'rü- fühüm ğeyri**»nün¹⁴ qibabi altında gizlü idi və məhrəmün gözlərində zahir.

Beyt :

Can kimidürlər nihanü həm əyan,
Yarə zahir, likən əğyarə nihan.

Və həzrət Şeyx ovqatının çoxı dəxi həzrət Süleyman nəbiyyüllahnun anası məscidində kim, Şirazun məşriq ilə cənubun ortasında vaqe olubdur və *Ərdəbillü** Şeyx Əbi Zərə'nün məzarında (r.ə.) ibadət ilən keçərdi. Amma ol vəqtdə böylə məşhur olmuş idi kim, əgər bir kimsə Şeyx Əbi Zərə'nün məzarında bir gecə akşam namazı çağından sübhədəkin bir ləhzə təvəqqüf edərdi, danlası anı ölmüş, goristanda düşmiş görərlərdi. **Beyt :**

Yarnun kuyi ki, qanlartökücü mənzildür,
Başini tərək qılır hər kim o meydanə girür.

Qaçan kim həzrət Şeyx oraya varmağa əzm eylər idi kim, gecəni

orada ehya eyləyə və gecəni taət ilə dana yetürə, müsahibləri anı mən' edərdilər kim, Şeyx, oraya varmağ və gecə anda oturmağ məsləhət dəgöl, zira kim ol məzarun halı böylədür. Həzrət Şeyx dedi: «Biz ikimiz dəxi bir şəhərdənüz və tanışdan tanışa mürüvvət üzərindən ziyan dəgməz». Pəs, qorxusız varub danadək anda taət ilə ibadətə məşğul olur idi. Və həzrət Şeyxdən nəqlidür kim, gecələr Şeyx Əbi Zərə'nün qəbirindən nurlar çıxar idi, eylə kim dəmürçilərün kürəsindən otlar necə çıxar. Və ol nurlar mənüm boğazuma girərdi və günbədü bacalarından dəxi çıxar idi. Və həzrət Şeyx gecələr həm böylə ol məzarun üstində danadək otururdu. **Beyt** :

Qılıcından yarıdün çox canfəza peymanələr
Aşiqi-sadiq olan yar ilkidən (?) dəm-dəm içər.

Əvvəl Şeyxi oraya varmağa mən' edici kişilər danlası kəfən ilənl ölülərün yaraqını alub varurlardı kim, həm ol halət kim, özgələrə vaqe olur idi, Şeyxə dəxi zahir olmuş ola və günbədü eşigində dururdılar kim, təchiz ilə təkfininə məşğul olalar. Nagah həzrət Şeyxi görərdilər kim, içərüdən təsbih ilə təhlil söyləyə-söyləyə çıxar idi, duranlar anun nuranlu cəmalına görmək aydınlığından məcalı yox olur idi. **Beyt** :

Yüzünün mö'cüzi çunkim *yədi-bəyza** oldı,
Hər kim anun yüzi gördi, Həqqə bina oldı.

Hekayət. Həzrət Şeyx Sədrəddin dedi kim, həzrət Şeyx tələbdə sərəsimə olub, məzarlar ilə bucaqlarda oturan kişilərün çevrəsində gəzər idi və çün xəlvətdə oturmuş ola idi, görərdi kim, nagah divardan bir kimsə çıxar idi və ya yerdən baş çıxarub yuxaru gəlürdi, ya üstürağdan yerə enər idi və söhbət eylərdi və genə öz yollarına varub qayıdurlardı. Və həzrət Şeyx öz əhvalı ilə vaqiələri anlara ərz edərdi, heç hanğısı fəhm eyləməz idi kim, ol, nə haldur. Bir gün həzrət Şeyx oturur ikən gördi kim, mehrabun divarı yarılub bir kimsə çıxub, həzrət Şeyxə xitab etdi kim, ey türk piri və ol çağ Şeyxə «türk piri» derlərdi,

zira kim rəhmətli atası hüsnü kəmal ilə qayətdə idi. Çün həzrət Şeyx bu xitab andan eşitdi, ana mütəvəccih olub, qulağı anun kəlimatı ilə xitabına asdı. Divardan çıxan kişi dedi: «Yeri, amadə ol ki, üç gündən sonra ikindü namazına yetməyüb, bəlkə günortanun namazı çağı dünyadan köçüb axirətə varəcəksən». Bu sözi deyüb saətdə yüzünü gizlətdi. Həzrət Şeyx bu sözi eşidincə çox heyflər yedi və növmidlik rəqəmi ümidlik səfhəsinə çəkdi. Amma yox ariyət ömri için və zərurət əcəli ötrü, bəlkə mürşidə yetmədin və məqsudi hasil olmadın aləmdən varduğı için. Pəs, naçar ilən könli ölməginə və təslim başı həsrət dizi üstinə qoydı. **Nəzm :**

Dedim şərabi-vəsl ilə sirab olayım,
Kuyi başinə vəsli muradumcə bulayım.
Keçürmədüm xəyalümə hərgiz ki, sonucı
Məqsudə yetmədin qəmü həsrətlə öləyim.

Pəs qüsl ilə təharət alub, orucın açmayub, ölümün intizarında oturub üçüncü günə ki, rihlət çağı olacaq, və'dədür, günortanun vəqtinədək müntəzir oturdu. Nagah bir kişi həm böylə divardan çıxub dedi: «Ey ibadətli türk piri, neşün məlulxatir oturubsən və könlün nədən ötrü məşğuldur?» Həzrət Şeyx buyurdu: «Bir kişi üç gün mundan ilərü divardan çıxub, mənüm ölümün xəbərini verdi. İmdi dedüginə mühəyyə olubəm kim, qaçan Tanrı əmri yetişüb, canun əmanəti iyəsinə tapşurayım». Çıxan kişi dedi: «Qayğu yeməyüb qalx kim, ol sözi söyləyən kişinin cənazəsinə varub, ana namaz qılalım kim, ol dünyadan rihlət eyləyübdür». Həzrət Şeyx qalxub çün anunlən kuyinin başına vardılar, ölünün cənazəsi ötər gördilər və hal ol kim, bu ölmüş kişi övliyanın məşhurlarından idi. Çün ana namaz qıldılar, yoldaşından xəbər sordu kim, bu nə hal idi kim ol kişi mənüm ölümün xəbərini verdi və özi öldi. Cavab verdi kim, ol kişi **«Əl-mü'min mir'atül-mü'min»**¹⁵ hökmi ilən çün sənün könlün güzgüsünə baxdı, kəndünün surətin gördi

və mövtə yaxın mə'lum etdi. Sağındı kim, sənün əcəlündür və hal ol kim kəndünün imiş. **Beyt** :

Cami-cəhannəmayə baxan yüzini görür,
Qeyrün yüzi xəyal edər, amma özidürür.

Hekayət. Həzrət Şeyx Sədrəddin (r.r.) dedi: «Andan sonra həzrət Şeyxün əhvalı günbəgün zahirrak və avazəsi səlahiyyət ilə ibadətdə bahirrak olur idi və türkün uluları və əcəmün usluları ana təcərrüb edüb himmət istərdilər. Anlardan birisi Seyfəddin Bəlukdar adlu kim, igən bay kişi və mərtəbədə uca dərəcətlü idi və Şirazda əməl iyəsi və əməldə həzrət Şeyxün qardaşı ilə şəriki idi. Xəyalladı kim, kəndü qızını həzrət Şeyxün nikahına gətürüb, bu səbəb ilə mərtəbəsi din ilə dünyada ucala. Amma həzrət Şeyxi yuxarı aləminün sevdası aşağı dünyanun fikirindən məşğul və müstəğni eyləmiş idi, bu iş ilə məsləhəti bəgənməyüb, qəbul etmədi. **Beyt** :

Həqperəstün çü gözi eynidə nuri ola,
Hurə gər baxsa gözi, eyn qüsuri ola.

Bir gün Seyfəddin həzrət Şeyxün xidmətinə məzarlar üstinə varub, iltimas qıldı kim, on min qızıl altun verürəm kim, mənüm qızımı nikah eyləyəsən. Həzrət Şeyx qəbul etmədi. Sonra çün mübaliğəsi həddən ötdi, həzrət Şeyx buyurdu kim, çün çox mübaliğələr eylərsən və naçar qəbul eyləməlüəm, xoş, qəbul etdüm. Seyfəddin bu sözi eşidüb, sevinüb, aqçanın həmyanları Şeyxün öginə qoydu. Həzrət Şeyx həmyanun başın açub, avuc-avuc ol aqçaları götürüb, məzarlar içinə saçub, fəqirlər ilə bərrə miskin yetimlər götürürdü. Seyfəddin çün bu halı gördü kim, onun istədiyi diləgüncə degil idi, bəgənməyüb, həmyanı Şeyxün ögindən qapub dedi: «Mənüm məqsudum ol idi kim, bu aqçalar həzrət Şeyxünki ola, yok kim, toprağa saça». **Beyt** :

Eşqnün aləmidə mali-cəhan tərəcədür,
Yarnun kuyi başındə yerü gög zərəcədür.

Və övliyayi-Allah ilə əvtadü zühhad ilə übbaddan yetmiş kişi Şeyxün mərifəti hasil eyləyüb, onlardan neçəsi baqqal idilər və neçəsi xəbbaz və özgə pişəkarlar idilər və gizlü övliyalar dəxi var idilər kim, həzrət Şeyx anları tanurdu. Çün həzrət Şeyx öz əhvalı anlara ərz edərdi, anlar anun vaqiələni fəhm etməyüb derdilər kim, Bəyza bölüğündə bir Rükneddin adlı var. Həzrət Şeyx anun yanına vardı və anun söhbətin gördi. Həzrət Şeyx çün kəndü vaqiəsini ana ərz etdi, ol dəxi öz qüsürinə mö'tərif olub dedi: «Ey pir, təhqiqdür kim, əlbəttə, sən bir könül iyəsinə yetəcəksən və andan muradını hasil olacaqdur. Amma gərək kim, məni xatiründən unutmayasən və pirün xidmətində məni anasən». **Beyt :**

Çün səfa camin içəsən məclisində dilbərün,
Saçə gör bir cür'əni toprağinə aşıqlərün.

Hekayət. R.r. buyurdu: «Çün həzrət Şeyxün tələbi müddəti uzandı və sonucu məali məlala döndü, dərdinə dərman bulunmazdı və iztirabı həddən ötdü. Şirazda Mövlana Rəziyyüddin adlı bir rəbbanı alim idi dinlü, şəriətlü kim, Tanrı üçün xəlqə və'z ilə ögütlər verür idi. Həzrət Şeyx bir gün anun məclisinə vardı və söhbətini bəgənüb bir az müddət anunlən mürafiqət və müsahibətlik etdi. Və bu Mövlana Rəziyyüddin culfalıq edüb hər gün toxunmuş bezlərin götürüb, yarım ağac yol aparub, bazarda satub geri gəlürdi. Şagirdləri nə qədər kim şəfaət ilə iltimas qılurlardı kim, bezi biz aparub, satub, bəhasını həzrət Mövlananun xidmətinə gətürəlim, qəbul qılmayub deyər idi: «Çün siz satasınız, siz kəsb etmiş olasınız və mən sizin dəst rənciniz yemiş olam və mənüm himmət ilə könlümü bu mə'nidə riza verməz». Pəs, öz nəfsi ilə varub satar idi və gündə bir altun anun kəsbə hasil idi. Həzrət Şeyx buyurdu ki, mən xəyalladım kim, bir altun hasil etmək bir gündə çoxdur. Mövlana Rəziyyüddin (r.ə.) fərasət ilə mə'lum edüb dedi: «Bu altun Adərbaycanun altunı dəgül, bəlkə Şirazun altunıdır kim, vəzni bir təsüc ilə iki arpadur və bu cümlədən iki arpa sədəqə verür idi və bir təsüc ilə

quru üzüm və fındıq satun alub və həm özi yeyər idi və həm həzrət Şeyxə yedürürdi. Pəs, Mövlana Rəziyyüddin həzrət Şeyxi elm oxumağa buyurur idi və həzrət Şeyx Qur'ani-məcidi yenidən Mövlana Rəziyyüddinün məclisində keçürdi və Kəlamüllahun təfsiri «iza zülzilet əl-ərz» surəsinədək oxudu və çün Mövlana Rəziyyüddin həzrət Şeyxdə iste'dad mülahizə qıldı, kəlami-məcidin təfsirin etməgə rüxsət verdi.

Beyt :

Çü könlün ari bəhri mövcə gelsün,
Ülumun çeşməsi ana açılsun.

Və gah-gah şair Şeyx *Sə'diyi-Farsinün** (tabə-rəmsəhü) hüzurinə varub söhbət eylər idi. Və buyurdu kim, Şeyx Sə'dini bir sahibməzaq kişini gördüm kim, əgər məlahətlü bir sahibcəmal hüzurinə varur idi, söhbətinə girmək məcal verür idi, yoxsa yox. Əgərçi e'tiqad üzərindən qədəm qoymuş ola idi və xəlqün müsahibəti ilə mücalisətinə ictimab eylər idi. Çün həzrət Şeyxün istədüğü anun söhbətindən hasil olmadı, andan dəxi özini geriye çəkdi. Və Şeyx Nəcibəddin Əlinün oğlu Şeyx Zəhirəddin Şirazda atasının səccadəsi üstinə oturub, qaimməqamı idi. Həzrət Şeyx anun yanına dəxi varub, söhbəti bəgənməyüb, e'raz etdi».

Beyt :

Qamu rəhrovlar bu yolda olmaz ulu rahbər,
Qamu daşlar lə'l olmaz, qamu neylər neyşəkər.

Hekayət. Şeyx Sədrəddin buyurdu kim, Şirazdakı övliyaüllah çün həzrət Şeyxün tələbi-əhvalı mə'lum etdilər, ittifaq ilən dedilər kim, əgər sənün işün açılacaqdur, Əmir Abdullahun (r.ə.) babətdən açılır kim, indəllahun mərtəbəsi igən ucadur və riyazət ilə ibadətdə və zöhd ilə taətdə bəqayət məşğul və nəsəbi zahir və itrəti tahirdür. Pəs, həzrət Şeyx Əmir Abdullahun hüzurinə vardı. Bir əziz kişini gördi, surəti candan yoğrulmuş və alnından Tanrı nuri taban olmuş. **Beyt :**

Kuyidən canə yetərdi rövhi-ruh,

Zahir olurdu yüzündən yüz fütuh.

Həzrət Şeyx kəndünün əhvalı və vəqiat ilə müqəddimatı ana ərz etdi. Əmir Abdullah (r.ə.) bir saət dinc olub, susub, başını aşağı salub, pəs mübarək başını qaldırub, yuxarı eyləyüb dedi: «Ey türk piri, bizim himmətimizün quşı burayadəngic uçmayubdur. Əgər kəşf ilə qədəm istərsən, bu vilayət hasil olur, amma sənün istəduğun mətə' bu bazarda ələ girməz və bu haldan biz bixəbərüz». **Beyt :**

Açməyübdür himmətimiz quşı anda pərü bal,
Andə nə pərvaz edə bilür, nə xud bulur məcal.

Həzrət çün mətlubindən naümid qaldı, gözlərindən həsrət yaşın axdurub hay-hay ilə ağladı və dedi: «Qamu dustlar ilə övliyalar məni sana həvalə qıldılar kim, işüm qulluğında açılacaqdur. Səndən dəxi umduğum hasil olmadı, imdi mənüm tədbirüm nədür?» Əmir Abdullah çün Şeyxün iztirabı gördi, dedi: «Ey türk piri, aləmun şərqindən qərbədəkin kimsə kim, sənün vəqiələrünni təbirin eyləyə, müşkil işlərünni həll qıla, kimsə yoxdur, Şeyx İbrahim Zahid Gilanidən özgə hasil olmaz.» Həzrət Şeyx çün bu söz eşitdi, halı digərgün olub, dedi: «Budur ol kimsə kim, yıllar anun tələbində aləmdə seyr edərəm. Amma çün Şeyx Zahidi bilməzəm və piri tanıməzəm, nəreyə varalım və anı nəredə bulayım?» Əmir Abdullah buyurdu kim, bu Şeyx Zahidün yeri Gilandadır. Həzrət Şeyx sordu: «Hanğı Gilan?» Əmir Abdullah dedi: «Ol Gilan ki, sənün vilayətünə yakındur və xəlvəti dənizün qırağında vəqə olubdur. Qaçan kim dəniz mövc urar, dənizün suyu xəlvətinün eşiginədək gəlür və xəlvətinün qapusu məşriq sarusındadır, eylə kim çün günəş məşriqdən tülü' eylər, günəşün şövqi xəlvətnün içinə düşər».

Beyt :

Təl'əti bir sübhdür kim, mə'nilərdən dəm urur,
Yüzi şəm'i tə'nələr bər nəyyiri-ə'zəm urur.

Pəs həzrət Şeyx Səfiəddin Şeyx Zahidün hilyə ilə hey'əti və zahir surəti Əmir Abdullahdan sordı. Əmir Abdullah dedi kim, ol bir kişidür qısa boylu, qırmızı bənizlü, sürməlü gözlü, çox alınlu, incigə yanağlı. Pəs Əmir Abdullah dedi: «Ey türk piri, sən oraya varmaq gərəksən kim, məşriqdən məğribədəkin kimsə ki, bu mə'nidən xəbərdar ola, andan özgə yoxdur.» Həzrət Şeyx çün bu sözi Əmir Abdullahdan huşi qulağı ilə eşitdi, könlü ilə canı anun şövqi bazarı üstinə göndərdi. **Beyt :**

Çünki saldı aşiqi-şeyda bu sözlərgə qulağ,
Könlünün atı anun düz yolidə basdı ayağ.

Həzrət Şeyx andan sonra məmləkətinə qayıtmak əzm eylədi. Pəs, övliyai-Allahdan ki, anunlən söhbət dutmuşdılar, hər kimsədən zahir ilə batindən mədəd ilə himmət istəyüb vida qıldı və qayıtməgə durdı. Pəs dedi: «Şeyx Sə'dinün vidainə varmək gərək ki, aramızda söhbət vəqə olupdur və bir-birimizün mə'rifəti hasil eylənmişüz». Pəs vida səbəbi ilə anun hüzurinə vardı. Şeyx Sə'di öz əshabinə dedi: «Bu türk piri səfərə varur, təbərrüklər ilə hədiyyələr həzrətinə isar etmək vacibdür». Hər kimsə kəpənəkdən, papuşdan, yolun azuqindən və hər nəstə kim təriqə gərəklüdür, həzrətinə hazır etdilər. Həzrət Şeyx çün ol halı gördi, qamusın iyəsələrinə bağışladı və yüzini anlardan çevirüb, heç nəstə qəbul etmədi. Şeyx Sə'di çün bu halı gördi, dedi: «Ey pir, çün bunları qəbul eyləməzsən, mənüm əş'ar divanum ki, öz xəttüm ilə yazmışam, qəbul eylə ki, yolda yoldaşun olsun». Həzrət Şeyx buyurdu: «Tanrının divanından könlüm ol qədər doludur kim, özgənün divanı anda sığmaz və sənün divanun ilə Tanrıya yetmək olmaz». Şeyx Sə'di çün bu sözi andan eşitdi, bir saət başını aşığa salub, andan sonra baş qaldurub der idi: «Könlüm ol qədər Tanrının divanından doludur kim, sənün divanundan bizərem». Bu sözi təkrar eyləyüb, əllərin başına urub ağlar idi. **Nəzm:**

Məndə var bir dəftəri divan, bu dəftər özgədən,

Kanda çox gizlü rümuşü sirri-pünhan yazmışəm.

Dəftərün dibaçəsində bağırın qani ilən,

Qissələrnün şərhi birlə vəsfi-sultan yazmışəm.

Çün həzrət Şeyx səfərün əzimətinə durdı, qardaşından-Xacə Səlahəddin Rəşiddən iltimas qıldı kim, anunlən müvafiqət eyləyüb, anaları yanına varalar və andan sonra qayıda. Amma çün Xacə Səlahəddin Rəşid mənəşb ilən əməl iyəsi idi, qəbul eyləməzdi və Şirazün əşğalı ətəgin dutmuş idi. Zərurətən öz qulı Temur adlu kim, qamu işlərində sahib vüquf idi, bəlkə məmləkətün ümdəsi qalın, nəfis yükləri ilə barxanələr və çox ağ ilə qara qullar, çakərlər biləsincə rəvan etdi. Amma həzrət Şeyx əsla qulun işlərinə və yüklərinə mültəfit olmayub, anlardan qırağa varub yayağ yerir idi yundin bir könlək əgnində, üstində bir kəpənək geymiş idi. **Beyt :**

Könləginün eşqinə cənnətdəki rizvanü hur

Parə-parə qıldılar istəbrəq ilə hüllələr.

Və kamil mürşidün xidmətinə yetmək için xürrəmliq ilən nişatdan bu qəbira büsatı eylə teyy edərdi kim, gögdəki səyyarələr anun gərdinə yetməzdilər və yulduzlar ayağının tozu gözlərinə çəkərdilər. **Beyt :**

Bu ərsədə ol şah yəyağ varur idi,

Sağın ki, muradi qarşudə görür idi.

Ol cümlədən bir gecə seyr edəndə bir əsa ilə bir ibriq əlində idi və bir bulaqdan ibriqin doldurub iki ağac yol getmiş idi. Nagah bir susızun ünün eşitdi kim, der idi: «Tanrı için bir sucuğaz mana veriniz». Həzrət Şeyx götürdüğü suyu ana verdi və ol susızı xoşnud etdi. Çün həzrət Şeyx suya möhtac oldu, ol qaranğulıqda bulağa qayıtdı və ibriqin yenidən doldurub, karvanun ardisıra ol iki ağac yolu eylə kəsdi kim, həzə karvan mənzilə yetməmişdilər kim, özini karvana yetürdi və bu sür'ət ilən Ərdəbilə anası həzrətinə yetdi və fəraqılu anasının gözi cəmalının vüsali ilən aydın və müşərrəf qıldı. **Beyt :**

Hicrdə vəslün günü Novruz, ya bayrəmmidür?
Dilbərün yüzün günəşmi, yoxsa cami-cəmmidür?

Pəs öz mənzilində sakin olub, canı quşu mürşidün tələbində pərvazda idi və gecə-gündüz adam dutmaz idi və qamu kimsənələrdən Şeyx Zahidün xəbərini sorardı. Amma bu çağlarda kim, həzrət Şeyx anun istəməyində idi, Şeyx Zahid öz mürşidünün buyruğilən əpsəm olub, kimsə ilə mülaqat eyləməz idi və yadlarnun gözlərindən gizli idi və heç kimsənün irşadına məşğul olmazdı, bəs həzrət Şeyxün yüzünə Şeyx Zahidün soruğu qapusun açılmadı. **Beyt :**

Baş ilən çok qətrə urdum yetməgə yar vəslinə,
Kuyinin namü nişanın kimsədən eşitmədüm.

Hekayət. Həzrət Şeyx Sədrəddin (r.r.) buyurdu: «Ol çağda Şeyx Zahid Gilanda əshabı içində derdi kim, bir kəpənəklü yigit Ərdəbildə bizim tələbimizdə sərgərdandır. Amma həman kim buraya gəlür, bir gündə işi təمام olur». Və həzrət Şeyx Ərdəbildə Şeyx Zahidün tələbində idi və qamu gələn-gedənlərdən xəbərini sorardı. Və Baqlanlı Pirə Ziyaəddinün rəvayəti ilə böylədür kim, Şeyx Zahid buyurdu kim, bir kəpənəklü yigit bizim tələbimizdə sərgərdandır kim, anunlən Tanrı-təalanun ortasında bir hicab qalubdur. **Beyt :**

Aşiqi-sadiq sənün yolunda sərgərdandır,
Eşigündə gecə-gündüz bidilü bicandırur.

ALTINCI FƏSİL **HƏZRƏT ŞEYX SƏFİƏDDİN (Q.S.) QÜTBÜL** **ƏQTAB ŞEYX ZAHİDÜN (Q.R.) YETDÜGİNDƏ**

Hekayət. Həzrət Şeyx Sədrəddin (r.r.) buyurdu kim, həzrət Şeyx dörd yıl böyləlik ilə keçürdi kim, Şeyx Zahiddən mütləqə heç xəbər ilə əsər eşitmədi və gecə-gündüz özünü riyazət ilə ibadətə çəküb, övliyanun

məzarlarına varub ovqatını ol yerlərdə keçürür idi və mütəhhərə anası (r.ə.) anı öz halına və Tanrının taəti ilə ibadətine qoymış idi və mütəllaq dünyalık işi ana buyurmaz idi. Və həzrət Şeyx təriqət məşayixün adabı ilə gecələr danadək ibadətdə qaim idi və tələb yolundan heç dönməz idi, lacərəm, istədügi gəncinə yetişdi. **Beyt :**

Tələbdən dutməzəm bir ləhzə ta gövdədədür can,
Tələb yolında canum verəyim, ta bulayım canan.

Hekayət. Şeyx Sədrəddin (r.r.) buyurdu kim, həzrət Şeyxün qövmələrindən İbrahiman Məhəmməd adlu Kəlxoran kəndində bir kişi var idi və bu Məhəmməd Gilanun sarusına dügi satun almağ üçün varmış idi və *Xanbəlidə** bir kənd var *Həlyəkəran** adlu. Ol kəndə varub dügi satun aldı və hal ol kim Şeyx Zahidün iki xatunı var idi, birisi Siyavrudda kim, dənizün qırağında idi və Əmir Abdullah salıq vermiş idi və birisi *Həlyəkəranda*. Və bu çağda kim, Məhəmməd *Həlyəkərana* vardı, həzrət Şeyx *Həlyəkəran* kəndində idi. Məhəmməd, Şeyx Zahidün zaviyəsinə vardı, bir taifə gördi donları arı və kisvətlərü təmizlü və xirqələri təharətlü. Nurun bulağı kimi mütəhhər sufiliğ surət ilə kisvətində səfayə müttəsif və zikr ilə taətə məşğul və Tanrıpərəstlik nuri alınlarında müştəil. **Beyt :**

Bir taifə ruh kib sərəpa qamu nur,
Tanrı ilə xəlvətdə, dil ilə bəhüzur.

Anların qaidəsi ilə adabı Məhəmməd İbrahimün könlinə xoş gəlib, təriqələri bəgənüb, həzrət Şeyx Zahidün əlində tövbə qıldı və onların kisvətin geyüb, öz geyəsiləri bıraxdı. Pəs, andan köçüb Kəlxorana doğrudu. İttifaqən yolda bir qalın qar yağmış idi ol qayətə kim, dedilər Gilanda doquz qarış qar yağdı və savuxlıq çağı idi. Və çün Məhəmməd İbrahimün yolda qarun çox olduğundan çox zəhmətlər gövdəsinə yetdi və yüz min məşəqqət ilə gəlürdi, kəndə xəbər yetdi kim, Məhəmməd İbrahiman qar içində qalubdur. Kəndün adamları onun qurtarmağına

qarşısına vardılar və Şeyx Səfiəddin dəxi cəmaət ilən bilə vardı. Həman kim Şeyxün mübarək nəzəri ana düşdi, Məhəmmədi gördi kim, sufilər kisvətün geyüb, kəndü libasını tərək edübdür və özini taliblərin kisvəti ortasına bıraxubdur. Muni görincə əcəbdə qaldı. **Beyt :**

Gördi bir surət kim, anda var mə'ni sirəti,
Baxdı bir hey'ət kim, anda var təqva hey'əti.

Sordı kim, ey Məhəmməd, bu, nə və'z ilə surətdür? Dedi: «Bu, Şeyx Zahidün kisvəti ilə libasıdır kim, mən anun müridim.» Həzrət Şeyx çün Şeyx Zahidün adın eşitdi, sətdə canı quşu uçmağa durdı və könlü iztiraba düşdi. Pəs, sordı: «Sən Şeyx Zahidi gördün?» Dedi: «Bəli.» Pəs Şeyx Zahidün hey'ət ilə şəkli və surəti, hər nəstə ki, Şirazda Əmir Abdullahdan eşitmiş idi, bir-bir sordı. Məhəmməd dedi: «Bəli, qamu böylədür kim, sən görmədin salıq verürsən.» Pəs, həzrət Şeyxün taqəti taq olub, çün məhbubun nişanəsi və mətlubun xəbərini eşitdi, durmağ məcalı qalmadı və Gilanun əzmin eylədi. Nə qədər kim qövm ilə qardaşlar mübaliğələr qıldılar kim, bu çağ yol qamu qarlıdur və iğən savux, qatlan, ta hava bir parə yumşanub isinsün, andan ana varmağ əzimət eylə, qəbul etmədi, çün Şeyxnün könlündə ol qədər məhbubun həvəsi qalib olmuş idi kim, zərrəcə qatlanamaz idi. Pəs, həm ol savuxluğ çağında kim, yuxarudan zəmhərir yağar idi və aşağıda su daş kimi bağlar idi, rəvan oldu. **Beyt :**

Həvayi-kuyinün odı könlüdə var eylə,
Ki, zəmhərir anun eşqidin səmən bilürəm.

Və qəzadan yolda gedərkən hər gecə həzrət Şeyx mühtəlim olub, məl'un şeytan yolın urardı və ol savuxluğun qatılığından qüsl etməyə möhtac olur idi və utandığınan heç kimsədən su istəməz idi. Amma hər gecə həm duşda görər idi kim, Şeyx Zahid bir yaşıl əsqərlat geymiş, xadimi Məhəmməd Xəlilan adlı ilən bir bardaq issi su götürüb yanında hazır olur idilər və həzrət Şeyx Səfiəddinə verür idilər qüsl

etməgə və həzrət Şeyx ol su ilə qüsl edərdi və qüsləndən sonra anları heç görməz idi. Bu halda xatiri pərişan olub mütəhəyyir olur idi və xəyaldə keçürür idi kim, aya bu qüslü dürüstmidür, ya yok? Şəriətün zahir hökmi için quyularun başına varur idi, ya arxlara varub suya çimər idi və qamu gecələr bu surət ana zahir olur idi və Şeyx Zahid xadimi ilə dəstürincə gələb issi su gətürürlərdi və ol səhər çağı savux su ilə qüsl qılurdi. **Beyt :**

Ol qaranğı gecələrdə çeşmeyi-məqsuddən
İçər idi hər gecə heyvan suyi kimi ilən.

Və bu səbəb ilən bir sabah savux su ilən qüsl eylər idi. Duman olub qulağı ilən burnında və gözində bir hal vaqə oldı kim, zahir həvası mütəğəyyir oldı və bavücudi- ki böylə idi, mütləqa aram dutmayub, təcil ilən eşq qədəmi bilə yerir idi. **Beyt :**

Kim ki mətlubinə urdi püşti-pa,
Kə'beyi-məqsudə irür, lacərəm.

Qəzadan ramazan ayı idi və həzrət Şeyx Zahid xəlvətdə oturmuşdı və Şeyx Zahidün qaidəsi idi kim, qaçan kim xəlvətdə olsa idi, bayramadək heç kimsə ilən söyləşməzdi. Sətdə Şeyx Zahid xadimin çağırub buyurdi kim, zaviyənün içində bir qalın ot yaka gör. Və bavücudi-ki zaviyənün içi issi idi, xadim ot yandırub zaviyəni bəqayət isitdi. Həzrət Şeyx Səfiəddin namazda idi və səccadəsi üstində xeylicə durdi. Zaviyənün issiligi və odun hərərəti anun mübarek məşamında əsərlədi və dimağından gərəkməz nəstələri axdurdı və ol bürudət kim, savux sulardan başında zahir olmuş idi, qamusını gidərdi və sağ oldı. Və Şeyx Zahidün qərəzi bu ot yakmaqdan ol idi kim, Şeyx Səfiəddini bu zəhmətlərdən qurtara. Və Şeyx Zahidün kəramatlarından biri bu idi. Pəs Şeyx Zahid xadiminə buyurdi kim, ol kəpənəklü yigit kim, zaviyənün bucağında namazdadur , var, çağır, xəlvətə gətür. Xadim varub, anı aldı və xəlvətə apardı. **Beyt :**

Üşşaq çü mey içməgə bünyad edələr,
Bir cür'ə ilən iki cəhan oynadələr.

Həzrət Şeyx Səfiəddin Şeyx Zahidün əli ilən ayağın öpdi və nişanələr kim, Əmir Abdullah salıq vermiş idi, qamusın Şeyx Zahiddə gördi. **Beyt :**

Hər nə kim, can güzgüsində nəqş etmişdi könül,
Gördi cananun yüzində qamusini zahir ol.

Pəs, həzrət Şeyx Zahid mübarək ləfzi ilən sordı kim, Ərdəbillü, nə işə gəlmişsən? Həzrət Şeyx Səfiəddin dedi: «Gəlmişəm tövbə qılmağa.» Dedi kim, atan ilə anan vardurlar? Dedi: «Anam həyatdadur, amma atam Tanrı rəhmətinə varubdur.» Həzrət Şeyx Zahid dedi: «Xoş gəldün». **Beyt :**

Həyati-ruh verürdi dodağı,
Sağınurdi ki, cənnətdir otağı.

Pəs, həzrət Şeyx Şeyx Zahidün əlini əlinə alub, tövbə qılmağa. Ol halet kim, özgə övliyanun əlin dutmağında zahir olurdu yüz çevirməkdən, olmadı. Bəllü oldı kim, əmani məqsədi və canı məqsudi və iki cəhanun mətlubi budur. **Beyt :**

Qibleyi-məqsədü məqsud budur aləmdə,
Görmədi kimsə munun kibi bəni-Adəmdə.

Pəs, tövbə ilə zikr təlqinin aldı. Şeyx Zahid xilafi-adət ilən kim, ramazan ayında xəlvətinə kimsəyə yol verməz idi, taliblərin çağırub dedi: «Ol kəpənəklü yigiti kim, mundan ilərü sizə derdüm kim, Ərdəbildə dörd yıldur kim, sərgərdan qalubdur, budur. Və Pirə Ziyaəddinün rəvayəti ilən kim, Həqq-təala ilən bu yigidün arasında bir hicabdan artuq nəsnə yoxdur, budur və ol bir hicab dəxi ortadan götürüldi». **Beyt :**

Könül çün canə, can dildarə yetdi,
Aralıqdan ikilik cümlə itdi.

Pəs, həzrət Şeyx Zahid əgnindəki geyəsileri qamusın çıxarub həzrət Şeyx Səfiəddinə geydürdi və xadim Məhəmməd Xəlilanə buyurdi kim, Şeyx Səfiəddini mənüm xass xəlvətümə apar və yurtı orada müqərrər et və xidməti şərtincə yerinə yetür. Və həzrət Şeyx Zahidün bu oturdugi xəlvətdən özgə bir xəlvəti var idi kim, Şeyx Zahiddən özgə kimsə ol xəlvətə girməz idi. Və bu Məhəmməd Xəlilan bir kişi idi kim, Şeyx Səfiəddin der idi kim, bir xadim kim, Şeyxün müamilələrindən xəbərlüdür, Məhəmməd Xəlilandur. Pəs, Şeyx Səfiəddin işə məşğul olub, işlər qapusu anun yüzinə açıldı. **Beyt :**

Könül məşkutinin çün şəm'i yandı,
Günəş ol şəm' nurindən utandı.

Həzrət Şeyx əvvəlki hallarından tərəddüdxatir idi kim, gördüğü vaqiələri rəhmanlığ imiş, yoxsa şeytanlığ. Qamusın Şeyx Zahidə ərz etdi. Həzrət Şeyx anun müşkillərin həll qıldı və Şeyx Zahid mə'lum etdi kim, Şeyx Səfiəddinin gördüğü vaqiələri zahir ilən batində suri ilən mə'nəvidə qamu səbilüllahun süluki ilən istiqamət üzərindəndür. **Beyt :**

Gərçi çox aləmdə gəzdüm zarü sərgərdan, vəli,
Şükrüllah, sonucı məqsədgə yetürdüm dili.

Hekayət. Həzrət Şeyx Sədrəddin dedi: «Bir çağ neçə gün məzacum zəif olub dimağuma bir zəhmət uğradı və həzrət Şeyx mənüm islahum için qəvvallar çağırdı kim, hüzurimdə yırlayalar, ta dimağumnun tərityibi səbəbi olsun. Bir qatla qəvvalun yırlamağ çağında Səravlu Mövlana Nizaməddin Əbdülməlik bu qəzəli oxudı». **Beyt :**

Bər-deləm ta bərg-e eşğ-e u becəst,
Rounəğ-e bazar-e eşğ*-e mən şəkəst.¹⁶

Ta bu beytə yetdi kim. **Beyt :**

Ateş-e eşğəş ze-ğeyrət ba deləm,
Taxtən avərd həmçün şir-e məst.¹⁷

---

* Farsca mətndə: *zohd*.

Həzrət Şeyx buyurdu: «Ol vəqt ki, Şirazda tələbdə gəzərdüm, məndə bu halət ilə mənziləti var idi.» Şeyx Sədrəddin (ədaməllahü bərəkətəhü) dedi: «Atamdan sordum kim, ol çağ kim, həzrət Şeyx Zahidə yetdün, könüldən heç xəbərin var idi? Həzrət Şeyx Ərdəbil dili ilə söylədi: «Kə bəmande təmum», yə'ni ey abadan evlü, işüm təmam idi, amma mürşidün təlqini ilə tənbəhinə mövquf idi». **Beyt :**

Olmuşdi təmam işüm, əmma
Mövquf idi bir girişmə ilən.

Hekayət. R.r. dedi kim, andan sonra kim, atamun qamu müşkilləri ilə halları açılmış idi, bir gün həzrət Şeyx Zahid həzrət Şeyx Səfiəddinə dedi: «Ərdəbillü, səni buraya Əmir Abdullah salıq verdi?» Dedi: «Bəli». Şeyx Zahid dedi: «Əmir Abdullah bir uzunboylu müxəttət yigitdür kim, yüzində bir yaşıl bən var.» Həzrət Şeyx Səfiəddin çün bu sadıq nişanı gördi, şeyx Zahidün sər və əlini öpüp, könündə keçürdi kim, çün Şeyx Zahid onun əhvalından xəbərdardur və ol onunun şəkli ilə vəsfəndən sahibvüquf, pəs, ikisinün mərtəbəsi bir ola, neşün məni buraya göndərirdi? Həman kim, bu xəyalı xatirində keçdi, həzrət Şeyx fərasət ilə mə'lum edüb buyurdu: «Ərdəbillü, nə fikirdəsən? Əmir Abdullah atlıdur, amma atlandıramaz. Əgər onun bu mərtəbəsi var ola idi və səni tərbiyə eyləməkdə rədd eyləmiş ola idi, sənə zülm qılmış ola idi. Və əgər anda dəxi bu mərtəbə var ola idi, mən səni qəbul eyləməyüb, genə ana göndərürdüm: **«İnnəllah ya'mürüküm ən tüəddul-əmanatə ilə əhliha».**¹⁸ Amma qamu kimsənün bu qədr ilə mənziləti yoxdur».

Beyt :

Çəkəməz qamu kimsə böylə yayı,
Qamu qursağdə sığmaz buğdayı.

Həzrət Şeyx Sədrəddin buyurdu kim, həzrət Şeyx Səfiəddin həzrət Şeyx Zahidə dedi kim, uşağlıq çağında tələbdə idim və heyrət ilə sərgərdanlıq mənə qalib oldı və övliyanun tələbi xəyalı başumda idi.

Səbələn dağına vardum və ol dağın toprağı ilə suyu biləmcə alub təberrük üçün götürürdüm. Yolda bir türk kişi gördüm kim, bir kürsinün üstünə oturmuş idi bir yay ilə ox əlində. Məni ol götürdüyüm toprağ ilə suyu tökməginə hayxırdı və qədəğənledi kim, dəxi Səbələn dağına varmayasan. Bilmədüm kim, məni mən' eyləyən və hayxıran kim idi. Həzrət Şeyx buyurdu kim, ol bir firiştə idi kim, Tanrı-təala səni tərbiyə etmək üçün yolun üstünə göndərmiş idi. Pəs dedi: «Ey Ərdəbillü, Səbələn dağında nə var? Ol dağ kafirlərin gorudur. Və əgər kafirlərin gorların müressə' qılalar və kimsə ol gorun ziyarətinə vara, gora ziyarət eyləmiş ola, ya gorun içindəki yatana?» Həzrət Şeyx Səfiəddin buyurdu: «Yatana.» Şeyx Zahid dedi: «Səbələn dağı kafirlərin gori daşdır. Andan nə təberrük umarlar?» Çün həzrət Şeyx bu kəlamı həzrət Şeyx Zahiddən eşitdi, andan sonra Səbələn dağa varanlara varmağdan mən' etdi, bavücuti-kim hər yıl qafilələr ol dağa varurlardı.

Hekayət. Şeyx Sədrəddin buyurdu kim, Şeyx, həzrət Şeyx Zahidə dedi kim, tələb çağında hər pirə kim, yetərdüm, anun əlini dutardum tövbə qılmağa, mənüm yüzüm anun yüzindən dönərdi və məcal olmazdı kim, anun yüzini yaxşıca görəyim. Amma çün həzrət Şeyxün qulluğına yetdüm, bu mə'na vaqe olmadı və yüzüm sənün yüzün qarşısına həm böylə qaldı. Ol dönmək nə idi və bu dönməmək nə nəstədür? Şeyx Zahid dedi: «Ərdəbillü, mənüm sifətüm sənünlən bilə idi və sən mənümki idin. Özgə kimsənə necəlik ilən səni avlaya idi?» Genə həzrət Şeyx Səfiəddin dedi: «Çün sənün sifətün mənüm ilən bilə idi, neşün məni bu qədər müddət həyat suyunun tələbində heyret ilə zülmət yabanında sərgərdan qılırdun?» Şeyx Zahid dedi gilən dili ilən ki, «unkun buv», yə'ni böylə ola. Əgər səni sərgərdanlık çəkmədin məqsud tələbində məqsədə yetürəydin, sənün nəfsün bu dəğdəğə eylər idi ki, bu müamile özgə yerlərdə dəxi var. Ol qədər səni gəzdürdüm ki, mə'lumun oldı kim, bu mə'na özgə yerlərdə yoxdur və

nəfsün dəğdəğəsi məcalı qalmadı. **Beyt :**

Hər yağışdən hasil olmaz lölöi-lalayi, bil,
Bəhri-Ommandan çıxar gövhər, dedügüm fəhm qıl.

Pəs həzrət Şeyx dedi: «Mundan ilərü hər kimə halımı ərz edərdüm, eşidənlər kəndü qüsurlarına mö'tərif olub, cavab verürlərdi kim, biz bu mərtəbəyə yetməyübüz. Və anlardan biri *Beyzalu** Rükneddindür kim, kəndü bilmədüginini izhar edüb dedi: «Yəqin bilürəm kim, sən bir könül iyəsinə yetəcəksən. Zinhar kim, məndən salam anun qulluğuna yetür və mənüm için bir dua andan iltimas eyləgil.» Şeyx Zahid ana dua qılub dedi: «Tanrı rəhməti anlara gəlsün kim, əmanət ilə diyanəti riayət eyləyübdürlər». Və anlara dəxi dua qıldı və həzrət Şeyx, Şeyx Zahid ilən ittifaq eyləyüb dua qıldı kim, mana dəlil olub, bu həyatun bulağına yetürdilər və muradun yuzi anların vasitəsi ilən gördüm və umduğum nəstələrinə yetdüm. **Beyt :**

Şükr kim, buldum sonucu hər nəstə kim, istər idim,
Olmadı zayə' bu möhnətlər ki, mən çəkər idim.
Vəlhəmdülillahi-Rəbbülaləmin.

YEDİNCİ FƏSİL

ŞEYX SƏFİƏDDİNÜN (Q.S.) ƏHVALI İLƏ KƏRAMATLARI KİM, ŞEYX ZAHİDÜN ÇAĞINDA ZÜHUR OLUBDUR

Hekayət. Şeyx Səfiəddin dedi kim, çün Şeyx Zahid (r.r.) Şeyx Səfiəddinün (q.s.) əzəməti əhvalı və tərəqqisi kəmalı zahir gördi, xatirinün ehtimamı və zahirinün tərbiyəti anun həqqində məsruf edüb, himmət bağladı. Və Şeyx Səfiəddin qatı riyazətlər çəkməkdən

usanmazdı və adəti böylə idi kim, hər yedi gündə bir qatla orucın açar idi. Amma hər gecə barmağın suya, ya toprağa bulaşdurub ağızına qoyar idi, məqsud o kim, ittisal orucu kim, mən'dür, olmaya. Həzrət Şeyx Zahid anı ol riyazətlərdən hikmət ilən aşığaya endürüb, eylə eylədi kim, üç gündə bir qatla iftar edərdi. Və böyləlik ilən neçə yıl riyazətlər çəkdi və bu qayətə yetürdi kim, yenləri ip ilə bərk bağlardı kim, əli bərk olub qoynına soxa bilməyə qaşımaya və canəvərlər kim, geyəsilərənə düşmüş ola, dəfin edə bilməyə və nəfsini qədəğən etmək için bu qatı riyazətlər çəkərdi. **Beyt :**

Mənzilə yetübdürürlər cəhdü cidlə övliya,
Sən zəbunsən nəfsünə, necə yetərsən anlara?

Və əsla mübarək arxası ilə qaburğası yerə yetürməz idi və uyxu öz gözinə haram eyləmiş idi ol qayətədəkin kim, gecələr bir ağaca varur idi və bir budağın üstünə oturur idi, ta kim düşmək qorxusundan uyumaya və gecələr mütləqa uyumaz idi və gündüz balta ilən ip götürüb meşələrə varur idi və arxa ilən odun çəkər idi zaviyənün mətbəxi və Şeyxün xəlvətxanə buxarisi için. **Beyt :**

Yoxdurur namusi-qulluğ eyləmək,
Qulluq etsün hər kimə dövlət gərək.

Hekayət. Şeyx Sədrəddin buyurdu kim, bir qatla hamamda həzrət Şeyxün mübarək çigninə əl sürtər idim. Çignində bir yumru nəstə ətdən çıxmış gördüm. Dedim: «Baba, bu, nə nəstədür?» Buyurdu: «Ol çağ ki, Şeyx Zahidün xəlvəti ilə zaviyənün mətbəxi için odun çəkərdüm arxa ilən, bu yumru ətlər ip zəhmətindən peyda olupdur». **Beyt :**

İmdinün zövqü səfa için bəsi
İlərüdə çox məşəqqət çəkmişəm.

Və əkin eyləyəndə heç kimsə ilən sözləşməyüb ixtilat eyləməz idi, bəlkə öz əhvalına və vəqtinə məşğul idi. Və daima gündüz oruc dutar idi və gecə namaz qılurdu və mücərrəd ilə yalğuz ovqatın keçürürdi ol

həddədəkin kim, həm ol bir kəpənək ilən və yunlu könlək ilən gecə-gündüz ömrin sərf edərdi. Və bir arşun şal mübarək başına sarmış idi və vəqt olurdu kim, ol şal dəxi ortasından iki parə olur idi. Nəleyininün ipini otdan idi və hər yıl mütəhhər anası iki qatla Şeyx için dulbənd və könlək öz əgirdüğündən düzədüb göndərür idi və həzrət Şeyx anları geyməyüb dərvişlərə bağışlar idi və kəndü geyəsi ilən qənaət eylər idi.

Beyt :

Kisvəti qamusi təqvadən idi,
Xirqəsi doptalu mə'nadən idi.

Hekayət. R.r. dedi kim, bir gün qəvallar həzrət Şeyx Zahidün söhbətində nəstə oxur idilər və anlar için bir nəstə gerek idi, taliblər hər biri bir nəstə verür idilər. Şeyx Səfiəddin xatirində keçər idi ki, çün məndə heç nəstə yoxdur verməgə və Şeyx Zahidün könlində mə'lumdur əgər nəstə verməsəm, bir aşağalığ ola. Nagah Şeyx Zahid ana baxub dedi: «Talibi-aşiq der, nəstə biləmcə yoxdur qəvvala vermək. Bəli, əgər əlündə nəstə yoxdur, cüzvi nəstə özgə taliblərdən borc ilən almaq olur kim, verəsən.» Andan sonra özünə eylə müqərrər eylədi kim, ol vəqt kim, qəvallara nəstə verməlü idilər, həzrət Şeyx özgələrdən borc alub isar edərdi və hər bir neçə müddətdə anasına peyğam edərdi kim, bu qədər borcum var. Mütəhhər anası anun borclarınınun əvəzin göndərürdi, ta həzrət Şeyx ödər idi. Pəs, çün həzrət Şeyx Zahid Şeyx Səfiəddinün qatı riyazətlərin müşahidə qıldı, istərdi kim, anı ol qatılığdan ahəstə-ahəstə endürə. Həmişə anı yanuna çağırub orucın açdururdu və Şeyx Səfiəddin bir lüqmə pulav, eylə kim Gilanun rəsmidür, avucı için də sızar idi, ta bir barmağ qədərincə olurdu və mübarək dilini duza dəgdürüb duzlu edərdi, sonra ol lüqməni ağzına qoyar idi. Vəqt olurdu kim, dörd ay, beş ay heyvanlıq yeməz idi və qaçan kim yer qarlı ola idi, qarı yerün üstündən gidərürdi və turpun incigə yapraqları kim, qarun altında idi, götürüb pulav ilən nuşi-can edərdi.

Beyt :

Hanğı quş kim, şah əlindən tö'mə nuş eyləyə,
Dünyayi-dun danəsi cümlə fəramuş eyləyə.

Andan həzrət Şeyx Zahid məsləhət böylə gördi kim, Şeyx Səfiəddinə heyvanlıq əti verə. Pəs, tədris ilən ana buyurdi kim, mundan sonra ət yegil və əvvəl buyurdi kim, hüzurində bir tavuğı sökülmə eylədilər və andan bir qanat Şeyx Səfiəddünə yedürdi. İkinci qatla tavuğun bir budı və böylə hər gün bir parə artururdi, ta heyvanlıq yeməgə ana adət eylədi. Və məşayixün bir hikməti var ki, çün salikün halına baxalar, anı riyazət ilə mücahidət buyururlar və həman kim gördilər kim, riyazətdə kamil oldılar, riyazətdən mən' edərlər kim, anların halında tərəqqi ola. Pəs, həzrət Şeyx Zahid bu halətdə Şeyx Səfiəddinün halını riyazəti tərək etməkdə gördi. **Beyt :**

Çün könülnün bacəsindən nəfsnün tütünlüğü
Gidərəsən, könlün içi cümlə nurani olur.

Hekayət. Həzrət Şeyx Sədrəddin buyurdi kim, çün taliblər və riyazət çəkicilər böylə qatı məşəqqətlər ilə riyazətlər çəkməgə məşğul idilər kim, aylarda heyvanlıq yeməzdilər, Şeyx Səfiəddin şəfəqqət üzərindən xəyalladı kim, bu taliblər çoxı dəxi şəhərlüdürlər və ət ilə yağı yeməgə adət eyləyübdürlər, anları bəküllü heyvanlıqdan mən' etmək hikmətdən irəğdur və olmaya kim, bir zəhmətə uğrayalar. Kəlxorana göndərdi və qalın bal ilə yağ və türlü-türlü yemişlər gətürtdi və həzrət Şeyx Zahidün uluşı ayırub hərəminə göndərdi və taliblərin nəsibi təxtün altında saxladı. Çün xadim Əxi Süleyman taliblər için süfrə gətürürdi və quru pulavı hazır edərdi, Şeyx Səfiəddin xəlvətün qapusını bağlamağ buyurur idi və taliblərin yeməgi bal ilə yağdan şirin və yağlı qılıb anlara yedürürdi və dərvişlərin qüvvəti mundan ötrü artar idi. Amma çün xadim Əxi Süleymanın adəti idi kim, həmişə həzrət Şeyx Zahidün yanında taliblərin qeybətini eylər idi və çox dərvişləri bu səbəb ilən

Şeyxün nəzərindən bıraxur idi, Şeyx Səfiəddin bundan ötrü taliblərə derdi: «Yeməkdən sonra çanaqları yağdan, şirinidən yaxşıca arıdun kim, olmaya kim, xadim Əxi Süleyman duya». Məgər bir gün taliblər çanaqları arıtmağdan təqsir etmişdilər. Çün Əxi Süleyman çanaqları şirin ilə yağlı gördi, həzrət Şeyx Zahidün yanına varub surəti izhar qıldı kim, taliblər imdi riyazəti çəkməz oldılar, bəlkə dadlu yeməklər ilə həlavətlərə ögrənübdürlər. Şeyx Zahid muni eşidincə Şeyx Səfiəddini çağırub tündlik ilə itab etmək başladı kim, bəli, siz imdi datlu yeməgə ögrənübsiniz və mücahidət ilə riyazət dadlu yemək ilə nə nisbəti var? Mən bunları riyazət çəkmək üçün yığışdurubəm, yox nəfsün tənəümi için. Şeyx Səfiəddin dinc olub, ol qədər səbr qıldı kim, Şeyx Zahid ol hayxırmakdan usanub, əpsəm olub xəlvətinə vardı. Şeyx Səfiəddin ardisıra xəlvətə girüb dedi: «Ya Şeyx, bu cəmaət şəhərlərdə pərvərdə olubdurlar və yedükləri qamu şirin ilə yağlı imiş. Əgər əvvəl qatla anları ol yeməklərdən mən' eyləyələr və qatı riyazətlərə buyuralar, dimağları zəif olub, sevdaya mübtəla olalar. Məsləhət oldur kim, anları tədris ilə qatı riyazətlərə çəkdürələr. Və bu yağ ilə balı anlar için mən gətürmüşəm bu qorxulardan ötrü. Baqi həzrət Şeyx hakimdür». Çün Şeyx Zahid bu mə'niyi eşitdi, bəgənüb dedi: «Gərçək dersən, səvab mundadır». **Beyt :**

Hər nəqş ki, bağladı könül, yaxşıdur,
Ərbabi-dilün gözinə şirin görünür.

Çün Əxi Süleyman həzrət Şeyxün yanına durmuş idi, Şeyx Zahid onunla itab ağaz qılıb dedi: «Əxi Süleyman, sən istərsən kim, şəhristanlu talibləri öz adəti yedükləri tərک etsünlər və dimağları müxəbbət olub, əqləri zail ola. Mundan sonra taliblər için datlu yeməklər tərtib et.» Pəs, əmr etdi kim, həftədə bir qatla ətlü yeməgi taliblərə versünlər. **Beyt :**

Cismnün xəttindən özgə bir yemək var ruhnun,

Sə'y qıl andan içə gör kim, səfalanur tənün.

Hekayət. R.r. buyurdu kim, çün həzrət Şeyx Səfiəddin Şeyx Zahidün yanında çox izzətlər tapdı, fəqirlərin xidmətinə məşğul olmaq ana buyurdu və dedi: «Çün mən xəlvətdə olsam, mənüm xidmətümde olgil və sən xəlvətdə oturma ki, mən sənün için xəlvətə otubəm. Və hər nəstə kim, özgə taliblərin xəlvətlərində hasil olur, anlar qamu sənün hasilündür.» Pəs, Şeyx Səfiəddin xidmətdə bir qılca təqsir eyləməz idi və batin ilə xəlvətdə idi və zahir ilə xidmətdə. **Beyt :**

Dustnun meydani-razində könül birlə idi,
Xidmətində ərlərin can sidqi ilə müştəil.

Və Şeyx Səfiəddin hər nə kim, xidmətdə müqərrər və müəyyəndür, can ilə məşğul olur idi ol qayətə kim, Şeyx Zahid buyurdu: «Hər nə kim, xadimlər məxdumları için və qullar xacələri için və məhrəmlər məhrəmləri için xidmət babından yerinə yetürübdürlər, Səfiəddin mənüm için yerinə yetürübdür». **Beyt :**

Xidmət için hər ki, yarun eşiginə oturur,
Şahlıg gənci, gümansız, anun əlinə girür.

Hekayət. Şeyx Sədrəddin (r.r.) buyurdu: Bir gün Şeyx Səfiəddin dedi: «Ol qədər riyazət ki, mən çəkmişəm, əgər bitün zəmanənin taliblərinə ulaşıdular, heç kimsə öz payın çəkəməz olur. Amma mənüm işüm ol riyazət ilə açıldı, bəlkim, çox xidmətlərdən kim, Şeyx Zahidə eylədim, özgülərə dəxi həm nəfsüm ilə və həm malum ilə və həm könlüm ilə. Və Şeyx Zahid ol xidmətlər ilə mana nəzər eylədi və işüm bu mərtəbəyə yetdi».

Çünki xidmət şəhdinin canü dil ilə datmışam,
Xidmətindən dilbərin bu padşahlıg tapmışam.

Hekayət. Şeyx Sədrəddin buyurdu kim, çün aləmdə həzrət Şeyx Səfiəddinin əkin için Kəlxoranda həman bir cüft sığırı var idi kim, anunla ziraət eylədi və türlü-türlü ne'mətlər kim, sadir ilə varidə verür

idi, qamu andən idi və yaxşı xidmətlər kim, Şeyx Zahid ilə hərəmlərinə eylər idi və bitün xadimləri ilə xadimlərinə və çəp-çevrəsi ilə qövmələrinə, məcmu' andan olur idi. Və ol qədər bərəkətli nəstələr gətürüb, qamusına ulaşırdı kim, xəlayiq der idilər kim, məgər Şeyx Səfiəddin bir gənc tapupdur, zira kim hər yıl həzrət Şeyx Zahid üçün iki dəst geyəsi başdan-ayağadək həm qış üçün və həm yay üçün və Şeyxün evdəkiləri və mütəəllimləri üçün dəxi iki dəst düzədürüb hazır edərdi, ta bir qatla böylə ittifaq oldu kim, adətincə geyəsilər mühəyyə eyləmiş idi və yemişdən yüklər tərtib etmiş idi. Və ol çağ həzrət Şeyx Zahid Siyahrudda idi və çün iştiaqı qalib oldu, yükləri yolda dənizün qırağında qoyub, özi ilərü varub, həzrət Şeyx Zahidün hüzurinə müşərrəf oldu. Və özünə böylə müqərrər oldu kim, əliboş həzrət Şeyxə varmağ olmaz. Yarım batman nabat biləsincə götürüb belinə bağladı. Amma çün Şeyxün dəstbusinə müşərrəf oldu, ol nabatları belindən çizüb öginə qoydı. Çün həzrət Şeyxün nəzəri ol nabata düşdi, tündlik eyləyüb dedi: «Pirlərin yanına böylə varurlar və böylə nəstələri aparurlar? Məgər mən uşağam ki, mənüm üçün şirini gətürürlər?» Həzrət Şeyx Səfiəddin həm böylə ki ayağ üstünə durmuş idi, dinc olub, heç söz söyləmədi. **Beyt** :

Ey könül, mə'suqələrnün nazü cəngi xoşdurur,
Sülh içində anların riv ilə rəngi xoşdurur.

Amma çün Şeyx Zahid bu sözlərdən sonra əpsəm olub, çox mübaliğələrdən peşiman oldu və Şeyx Səfiəddin anın yüzindən peşimanlığ əsərin gördi, dıxarı çıxub qapuda xadim Əxi Süleymana dedi: «Neçə kölüklər Navun yolına göndər kim, yüklər ilən təbərrükləri gətürsünlər.» Şeyx Zahid çün bu sözü eşitdi, dedüklərindən peşiman olub xəcil oldu. Pəs, kölükləri göndərüb yükləri gətürdilər və Şeyx Səfiəddin hər nəstə kim, özgələr üçün gətirmüş idi, anlara göndərdi. Məgər ol təbərrüklər kim, xassən həzrət Şeyx üçün gətürmüş idi kim, ol

sat ortaya gətürmədi. Şeyx Zahidün xatirinə keçdi kim, çün qamu kimsə üçün hədiyyə gətürübdür, nədən ötrü mənüm üçün nəstə gətirməyübdür? Ol seşənbe günü idi. Cümə günədəkin səbr qıldı. Amma cümə günü Şeyx Zahidün hüzurinə vardı və Şeyxün başmağını düz qoyub, iltimas qıldı kim, Şeyx bir sat mənüm xəlvətümə təşrif ərzani qılsun. Həzrət Şeyx Zahid qəbul etdi və qalxub Şeyx Səfiəddinün xəlvətinə vardı. **Beyt** :

Xurşid* kim, ol ərseyi-afaqdə sığmaz,
Dün gecə mənüm xəlvətimün içinə girdi.

Amma çün Şeyx Zahid anda oturdu, Şeyx Səfiəddin yemiş yükləri kim, gətürmüş idi, Şeyxün öginə çəkdi.

Beyt :

Ey könül, şadiliğ et, dilbər qonağumdur mənüm,
Öginə canuni çək, çeşmə çirağumdur mənüm.

Pəs dedi: «Həzrət Şeyx bu qədər nuşi-can eyləsün və bu qədər dövlətxanəyə göndərsün». Və çün Şeyx yeməgə əl uzatdı, Şeyx Səfiəddin geyəsillərinün boxçaları başın açub içindəkilər çıxardı və Şeyxün mübarək nəzəri öginə çəkdi və qamusın ərz etdi, ol cümlədən iki börk ilə bir dulbənd idi və iki könlək və iki dizdonı və ədük ilə başmağ. Pəs bir dəst geyəsi həzrət Şeyx Zahidə geydürdü və bir dəst boxçaya bağladı kim, evinə göndərə. Şeyx Zahid gilən dili ilə söylədi: «Ləyaləhu dlə kəç toyi», yəni, Səfi, sənün ulu könlün var, bu qədər gətürmüşdün və heç deməzdün və neçə gün qatlandun. Özgələr əgər iki altun gətürürlər, neçə qatla mana ərz edərlər». **Şeir :**

Yüzünüz qarşudə aşiq dü cəhanı oynar,
Vəslünüz kuyi başində dilü canı oynar.

Pəs Şeyx Zahidün mübarək xatirində keçdi kim, nolaydı kim, hərəmlərüm üçün dəxi bir ərməğan gətürmüş olaydı, xassə nüqrəduz alınbağı kim, ol zəmanda xatunlar geyər idilər və Şeyxün xatununun

könli böyle nəstə için igən nigəran idi. Həzrət Şeyx Səfiəddin bu məniyi məlum etdi kim, Şeyxün xatiri böyle nəstəni istər. Bir boxça dəxi ortaya gətürdi kim, anun içində böyle alınbağ ilə miqnəə və bir dəst övrətlərin geyəsi var. Həzrət Şeyx Zahid həman kim anları gördi, mübarək xatiri ol fikirlərdən xilas olub və ol boxçanı öz əli ilə götürüb, bir saat öginə saldı. Pəs baş götürüb gögə baxdı və gövdəsi başı ilə hərəkətlər eyləyüb təprətdi və Şeyx Səfiəddin için batində dualar qıldı. Həzrət Şeyx buyurdi kim, hər nəstə kim tapdum, ol nəzərdən tapdum.

Beyt :

Çünkim ol sultanların kuyinə oldum bir gəda,
Ol gədəliğdan bu tacü təxti-izzət tapmışəm.

Hekayət. R.r. buyurdi kim, bir qatla beş kişi taliblərdən bir-biri ilə mütənəffiq olub, birisi Məhəmməd Əyyuban və biri Məhəmməd Həcaman və biri Məhəmməd Musayan və iki kimsə dəxi mürtəd olub, Şeyx Zahidə asi olub, mütabiət yolundan döndilər. Və bu beş mürtəd kişinin mütabeləri dəxi var idi kim, anlar dəxi bunlara müvafiq idilər və xəlayiqi Şeyxün xidmətinə varmağdan mən' edərdilər və əgər bir talib həzrət Şeyx için bir təbərrük aparurdi, yolun üstində durub əlindən alurdılar və xadimlər kim, mətbəx için odun çəkərdilər, qoymazdılar, ta mətbəx odunsız qaldığından mətbəxün pərçinləri qaldurub yandırur idilər. Və gah-gah gəlürlərdi və zaviyəyə yaxın oturlardı və Şeyx Zahidə peyğam göndərdilər kim, bizim için yaz kim, irşad ilə tərbiyətin döşəgi bizimkidür və səccadəni bizə rücu eylə. Şeyx Zahid bu mənidən fikirlü olub anlara hilm ilə gün keçürməgə durdi. Pəs, Şeyxün adamları ilə taliblərə iş qatı oldi və uşaqları ilə külfətləri özgə yerə aparmağa niyyət etdilər və bu əzimət ilə niyyəti Şeyxə ərz etdilər. Şeyx Zahid dedi: «Bizim bir bahadur yigitimiz var kim, munda hazır dəgül, anı çağıralım və anunlən danışalım, görəlim kim, nə məsləhət görər?» Sordılar kim, ol bahadur yigit kimdür? Dedi: «Səfiəddin.»

Dedilər: «Ya Şeyx, ol neyləyəcəkdir?» Şeyx Zahid dedi: «Yox, əlbəttə, anı çağırmaq gərəkdir.» Və ol çağ Şeyx Zahid Güştəsfidə idi və yay çağı idi. Pəs Şeyx Səfiəddinə adam saldılar. Şeyx Səfiəddin Ərdəbildən bir təberrük götürüb Muqan yolına rəvan oldu və ol yolun üstündə yılan ilə rüteyl kim, əqrəb kibi ağuludur, ol qədər var idi kim, neçə yigit əllərinə ağac alub, Şeyxün öginə düşüb, anları öldürüb yol açarlardı, ta Şeyx ol yola vara bilürdi. Əlqissə, çün həzrət Şeyxün qullığına yetdi və mürtəd yağılardan hekayətini mə'lum etdi, qalxub ol tağilərin yanına varub, bəhsləşüb dedi: «Hər kim piri ilə mürşidinə və ustadına kim, anlara müstəqim siratı və doğru yolu göstərmiş ola, asi olub küfrani-ne'mət eyləyə, mürtəd olmuş ola.» Ol asilər munı eşidincə işlərində mütəhəyyir qalub, qamu mülzəm olub, bir uğurda fəryad çıxardılar kim, imdi bizim biçarələrin tədbir ilə çarəsi nə ola? Şeyx Səfiəddin dedi kim, əgər dedügümə əməl eyləyüb, böylə eyləyəsiniz kim, mən derəm, tədbir ilə çarənizə yol bulacaqsınız. Dedilər, bəli, qəbul etdük, buyur kim, nə etməlüz. Şeyx Səfiəddin dedi: «Böylə eyləmək gərəksiniz kim, hər kimsə qalxub orağı alsun və öz əli ilə meşədən qamışı kəsüb arxasına alsun və çıplaq olub, baş ilə ayağı yalın, ağsaqqalluları öginə alub, qırğılları ortaya bıraxub, yigitlər qırğılların ardına və uşaqlar qamusından geridə, böyləlik ilə varasınız və mətbəxün qamışlu pərçinləri kim, qaldurub yandurubdurlar, yenidən tikdörösünüz. Andan sonra xəlvətün eşiginə gələsiniz, mən deyəm kim, necə etmək gərəksiniz, zira kim Şeyxün hilminə qırrə olmamağ gərəkdir.» Ol yağılar çün bu sözi kim, anların səlahi anda idi, eşitdilər, qamusın ittifaq edüb vardılar. Və Şeyx Səfiəddinün dedügi kimi meşəyə varub qamışı kəsdilər və arxalarına alub baş ilə ayaqları yalın, zarilik ilə təzərrö eyləyə-eyləyə Şeyx Zahidün həzrətinə vardılar. Pəs Şeyx Səfiəddin anları gördükdə Şeyx Zahidün xəlvətinə varub, anlar üçün şəfaət qıldı kim, həzrət Şeyx dövlət ilə çıxsun və bu cəmətün suçlarını əfv edüb

bağışlasun. Şeyx Zahid xəlvətdən çıxub, anları ol halət ilən gördi, bir saət qapuda durub, anların əcz ilə zarılığı mülahizə qıldı, günahlarından keçüb, gözlərindən yaşlar axıtdı. Pəs anlar dəxi insafa gəlüb, mətbəxün pərçini yenidən bünyad etdilər. **Beyt :**

Çü bəndə kəndü təqsirini bildi,
Həqqün rəhmətlə əfvi ana geldi.

Amma çün Şeyx Zahid halı böylə gördi, əshabı ilə övladına dedi: «Mən demədüm kim, bizim bir bahadur yigitimiz var?!» Şeyxzadə Cəmaləddin Əli ilə övladı və əshabı dedilər: «Əgər Şeyx Səfiəddin qövrümüzə yetməz ola idi, bizim çarəmiz nolurdu?» Və ol cəmaət dəxi dedilər: «İki aləmdə yüzlərimiz qara idi, əgər Şeyx Səfiəddin bizə doğru yolu görsetməz ola idi». **Nəzm :**

Xiclətün bəhrində qər q olmuş idük,
Demək ilə görməgindən rusiyah.
Eymən etdi ol günahlardan bizi,
Rəhmətün çünkim bizə oldı pənah.

Hekayət. R.r. dedi: «Bir qatla Şeyx Zahid Şirvana varmış idi Şirvanşah ilən uşağlarını irşad ilə təqvaya də'vət etməgə. Şirvanda qırx-əlli qələndər cəm olmuşdılar. Təəssüb ilə ədavətə durdılar kim, bu kişinin irşad ilə ibadəti bazarımızı kasad etdi. Çün iş bu qayətə yetdi, biz dəxi anun müridləri çuvalduz zərbi ilən gövdələri dəlük-dəlük edəlim, andan sonra Şeyx Zahidə dolaşub, anı dəxi ortadan götürəlim. Və Şeyx Zahid ol çağ Şirvanun mədrəsəsində qonmuş idi yuxarı damlarında. Və həzrət Şeyx Səfiəddinün yeri şəbistanda idi. Amma gecə-gündüz Şeyx Zahidün qulluğundan ayrılmazdı. Bir gecə Şeyx Zahid təhərət almağa qalxdı və ol vəqtdə Şeyx Zahidün zahir basirəsi bir nəmə zəif olmuş idi. Şeyx Səfiəddin irağdan üç kişi ol qələndərdən gördi kim, ol qaranğu gecədə Şeyxün qəsdinə yüz urdılar. Şeyx Səfiəddin həman kim anları gördi, dedi kim, olmaya kim, Şeyx Zahidi

oxlayalar və ol saət Şeyx Zahid qədəmgah üstinə oturmuş idi. Şeyx Səfiəddin özini ana qalxan edüb öz gövdəsi ana fəda eylədi. Qələndərlər çün hal böylə gördilər, məcal bulmayub, ümitsiz qayıtdılar.

Beyt :

Gövdəsi qıldı ana qalxan rəvan,
Saldı anun yolına canü rəvan.

Danlası Şeyx Səfiəddin bu hekayəti şəhərin daruğasına ərz etdi. Daruğa [adam] göndərdi və ol üç qələndəri gətürüb ağaca bağladı və qulaqları ilə burunları kəsdürdi və ağaca dutdılar. Çün anların qovğası üni Şeyxün mübarək qulağına yetdi, sordı kim, Səfiəddin, bu, nə qovğadır? Həzrət Şeyx dedi: «Bu, şəhərin qovğasıdır». Və keçən vaqieləri həzrət Şeyxə heç bildürmədi və həm böylə gecələr xamı Şeyx Zahidün keşigin saxlar idi. Pəs qələndər[lər] çün ol üç qələndərin siyasətlərin gördilər, düşmənliləri bəter olub, Şeyx Zahidün qəsdinə bəcidd durdılar. Və həzrət Şeyx Səfiəddin dəxi özini anun öginə qalxan eyləyüb, kimsəyə məcal verməz idi. Sonra qələndərlər dörd yüz kişi cəm oldılar və qamusı bu işdə bərk durdılar. Şeyx Zahid onların qəsdindən xəbərdar oldu, könli anlara mütəğəyyir etdi. Pəs şəhərin daruğası ol qələndərlərdən birisin öldürdi və qələndərlər andan bərlü hərgiz ancılayın hücum edəmədilər, zira kim əvvəl dörd yüz-beş yüz cuqə-cuqə gəzərlərdi. Və çün Şeyx Səfiəddin bu mərtəbəyədəkin canı ilə malı Şeyx Zahidə (q.s.) tufəyl eylədi, Şeyx Zahid dəxi zahir ilə batini e'timadı ana eyləyüb dedi: «Əgər bizdə Səfiəddin olmasa idi, kim idi bizi bu zəhmətlərdən qurtaran?» Və buyurdi: «Hər nəstə kim, müridlər şeyxlərin həqqində eyləyübdürlər, Səfiəddin mənüm həqqümdə eyləyübdür. Və şeyxlər hər nəstə kim, zahir ilə batində müridlərin həqqində eyləyübdürlər, mən anun həqqində eyləyübəm, bəlkim andan artuq dəxi. Və qanda kim, ol mənüm iləndür, mən eymanam və hər kim ikimizün aralarında ikilik qoyar, bizdən dəgül». **Beyt :**

Bizi gərçi xəlq iki görür əyan,
Aramızda yox ikilik, bigüman.

Hekayət. R.r. dedi: «Baqlanlu Pirə İshaq rəvayət qıldı kim, bir qatla həzrət Şeyx Zahidün xəlvəti dıxarısında durmuş idim, dəxi Süleyman xəlvətün içində idi və Şeyx Zahid ana bir söz söylər idi, eşitməgə qulağ asdum. Şeyx Zahid dedi: «Bu yigiti, yəni Şeyx Səfiəddin nə qədər kim, imtəhan eylədüm anı hər nəstə ilə andan artuq gəldi.» Ana dedim: «Şeyxliq sənün olsun.» Cavab verdi: «Mən bir kəndlünün oğliəm, şeyxliğə layiq dəgüləm.» Dedim: «Səccadə sənündür.» Cavab verdi kim, səccadəni neylərəm. Dedim: «Zikrün təlqini sənün olsun.» Dedi: «Mən bunun layiqi dəgüləm.» Hər nəstə kim, anı ana ərz etdim, anun himməti andan ucarak idi, ta hər nəstə kim, dilxahı idi, məndən hasil etdi və özgə nəstələr ilə başın endürmədi. Bu mərtəbə ana mübarək olsun. Pirə İshaq dedi: «Bu bəşarəti həzrət Şeyxə yetürdüm, Şeyx dedi: «Əgər ol söhbətlər ki, xəlvətdə aramızda keçər, bilsə idün, bağırun su olur idi». **Beyt :**

Gər uçaydi xəlvətün üstində ruhun quşı,
Yanə idi dər-zəman anun qanatları təmam.

Hekayət. R.r. buyurdi kim, bir qatla həzrət Şeyx Zahid Sərdabəsər dağın üstində idi kim, yay çağında yaylamaq üçün oraya varurlardı. Şeyx üçün neçə qavunlar gətürdilər. Və taliblərin qaidəsi böylə idi kim, hər qavun kim, şirinraq idi, həzrət Şeyxə aparurlardı və Şeyx Zahid qavunu igən sevrer idi. Çün neçə gün neçə qavunu nuşi-can etdi, mübarək təbiəti yağ ilə qoyun əti istədi. Və ol dağın çevrəsində ət az idi və ələ dəxi girməz idi. Və Şeyx Səfiəddin ol çağ Kəlxoranda idi. Şeyx Zahid dedi: «Gəliniz kim, Şeyx Səfiəddini bundan çağıralım kim, bizim üçün qoyun gətürsün.» İkindü namazı çağı idi və Şeyx Səfiəddin ol saət Kəlxoranda xirmənün üstində idi kim, Şeyx Zahidün avazın eşitdi. Dərhal evinə varub, anasından sordı kim, neçə qoyun evdə hazırdu.

Anası dedi: «On iki qoyun ilə bir keçimiz var.» Saətdə bazara vardı və noql ilə özgə təberrüklərdən dəxi satun alub, qoyunları öginə bıraxub atlandı və rəvan oldu. Danlası çaşt çağı həzrət Şeyxə yetdi. **Şeir :**

Can ilə canan arasında irəğliğ yoxdurur,

Leyk hər naməhrəm ol mə'ni ilən ağəh dəgül.

Şeyxzadə Camaləddin Əli imtahan için bir təpənün üstinə varub, yol gözlərdi, naghah Həzrət Şeyxi gördi kim, qoyunların öginə düşüb, ha budur kim, sərsər yeli kibi gəldi. Və qoyunlar ardisıra sürərlərdi. Şeyxzadə qoyunları görmədi. Atası yanına varub dedi: «Şeyx Səfiəddin gəldi, amma qoyun biləsincə dəgül.» Bu sözü deməkdə idilər kim, həzrət Şeyx Səfiəddin yetdi. Çün Şeyx Zahidün dəstbusinə müşərrəf oldu, Şeyx Zahid dedi: «Səfiəddin, mənüm avazum eşitdün?» Dedi: «Bəli.» Dedi: «Qoyun gətürdün?» Dedi: «Bəli.» Sordı: «Neçədür?» Dedi: «On iki qoyun ilə bir keçidür və hala mundan artuğ nəstə hazır dəgül idi.» **Beyt :**

Dilbərüm can istəsə, şükranə verürmən anı,

Baş qoyarmən ayağının altına, qılsa qəbul.

Pəs, Şeyx Zahid buyurdu kim, mən demədüm ki, Səfi mənüm avazum eşidüb tezəcə gəlür. Pəs, *Sultan Mahmudun** hekayəti məsəl ilən dedi kim, Ayazun bir qatla bir zəhməti var idi. Sultan Mahmud bir məhrəmin çağırub dedi kim, türkün yügür və yolda heç əglənməyüb var, Ayazı məndən sor. Əgər yolda əglənürsən, səni siyasət eyləyəcəgəm. Nökəri yügürə-yügürə Ayazun evinə vardı. Həman kim qapudan içəri girdi, gördi kim, Sultan Mahmud Ayaz ilə bilə oturubdurlar. Nökərin ussı başından uçub mütəhəyyir qaldı Sultanun qorxusu ilə heybətindən. Sultan çün anı heyrət dənizində qər q olmuş gördi, dedi: «Qorxma kim, səndən heç təqsir zahir olmayubdur. Amma mənüm ilən Ayazun ortasında bir gizlü yol var kim, bizdən özgə ol yol kimsə bilməz». Və bu beyti oxudu. **Beyt :**

Vardurur bir gizlü yol məndən ana,
Mənsiz olmaz bir nəfəs ol, mən ana.

Hekayət. Bu, bir hekayətdür xəlayiq içində igən məşhur və mə'ruf kim, Şeyx Zahid əshabı ilə Gilana varanda bir meşənün ortasında oturdu. Buyurdu kim, Səfi munda olsa idi, yaxşı idi. Həman kim neçə qədəm vardılar, Şeyxi hazır gördilər. Şeyx Zahid buyurdu kim, Səfi, qanda idin? Dedi: «İmdicə Kəlxoranun bağında gül dərərdüm. Çün həzrət Şeyx lütf edüb, məni andı, budur gəldüm». **Beyt :**

Andı dedilər yar səni dün gecə, dedim:
Ansun anı Həqq lütfiylə kim məni anar.

Hekayət. Bu hekayət dəxi həm məşhurdur kim, Şeyx Zahidün xacəliği çağında gözləri zəif olmuş idi, xamı işlərində cüzvi ilə küllidə derdi: «Səfiəddin böylə eylə, Səfiəddin şöylə eylə». Ol qayətədəkin kim, dili «Səfiəddin», «Səfiəddin» deməgə ögrənmiş idi kim, əgər özgə kimsəni çağırmaı idi, Səfiəddinün adın aparurdu. İttifaqən Şeyx Səfiəddin Kəlxoranda qövm ilə qardaş içində oturmuş idi, nagh bihuşlar kimi qalxub özi hövzün suyına atdı. Oturanlar munı görüncə əcəbdə qalub, səbəbin sora bilmədilər. Amma ol saətün tarixin yazdurdılar. Sonra mə'lum oldı kim, ol saətdə Şeyx Zahidün öz evində gözi ağrırdı və gözinə ot çəkmiş imişlər və gözi yakar idi. Və çün həmişə Şeyx Səfiəddinün adı ağzında idi, gözinə ot çəkənə demək istərdi kim, yanəsən. Dilində adətincə keçdi kim, Səfiəddin yanəsən. Təhqiq oldı kim, ol saət imiş ki, Şeyx Səfiəddin özini Kəlxorana suya atmış idi. Məqsud bu ki, ol qəder Şeyx Zahidün əhvalına mütərəssid imiş kim, mütləqa heç yerdə andan qafil olmaz imiş. Əgər ol çağ özini suya atmaz ola idi, yanmak qorxusu var idi. **Beyt :**

Eşqnün bəhrində hər kim eyləsə qəvvaslik,
Çox bəhalu dürri-əsrar ol dənizdən çıxarur.

Hekayət. Dəmürçi Pirə Camal dedi kim, Şeyx Səfiəddin bir qatla

Şeyx Zahidün hüzurinə varmağ əzm eylədi kim, dəstbusinə müşərrəf olsun .Və ol vəqt Şeyx Zahid Güştəsfidə idi. Bir talib bir uşağ oğlı ilən yolda yoldaş oldılar, dənizə yetüb gəmiyə girdilər. Dəniz üstində gəmi gedərkən Şeyxün bir halı vaqe oldı. Ol halətdə ol yaş oğlan dənizün qorkusından ağlar idi. Oğlan atası mundan ötrü bəqayət pərişan oldı və qorxar idi kim, olmaya kim, Şeyxün halında bir fitrət düşə. Nə qədər ki oğlını təskin edərdi, faidə verməyüb, əpsəm olmazdı. Oğlını qaldurub dənizə bırxdı, ta Şeyxün halı pərişan olmasun. **Beyt :**

Canun hicabi ortadan, ey can, gidərgilən,
Zira *Xəlil** oğlını cananə qıldı zibh.

Amma çün həzrət Şeyx ol halətdən qayıtdı, oğlunun olduğu vaqiesini heç sormadı. Kişi çün dənizdən xilas olub evinə yetdi, oğlı için könli nigəran və pərişan olmuş idi. Həman kim evinə girmək istədi, fikirdə idi ki, oğlunun hekayəti anasına nə deyə. Çünkim göz açdı, gördi kim, oğlı evdən çıxdı və atasına salam verdi. **Beyt :**

Aşiq öz canın edər cananənün qurbaninə,
Hər nə kim, buyruğidür, tabe olur fərmaninə.

Ata oğlından sordı kim, baba, sənün halun necə oldı? Oğlı dedi: «Çün məni syua atdun, bir kimsə məni sunun üstindən qaldurub evə yetürdi və bir qılca mənüm ayağum yaş olmadı.» **Beyt :**

Xıızr ilə əvtad anunçün seyr edərlər dünyada,
Ta yabanda olalar hadi qamu itənlərə.

Hekayət. R.r. dedi: «Bir qatla Şeyx Səfiəddin Siyavruddan Ərdəbilə varmağ əzm eylədi və adəti böylə idi kim, özgə taliblər kimi kim, Şeyx Zahidün zaviyəsindən təbərrük alurlardı, götürməz idi. İttifaqən ol vəqtdə Şeyx Zahid vilayət nuri ilən mə'lum etmiş idi kim, Şeyx Səfiəddinə nə hal vaqe olacaqdur. Buyurdı kim, həzrət Şeyx Səfiəddin için qalın çörəklər bişürdilər, ol qədər kim, yüklər ilən çörəklər gəmiyə çəkдилər və hal ol kim ol vəqtdə dənizün üstində səfər eyləmək girəndən

çıxanadək bir çörək yetər idi. Amma həman kim, Şeyx Səfiəddin gəmiyə girdi, bir halət kim, süluk iyəsilərün öginə gəlür kim, ol halətdə məhəbbətün odından qursaqlarında bir ot düşər. Əgər bitün süluk iyəsilərün öginə gəlür kim, aləmün yeməklərin yeyələr, zərrəcə qursaqlarına girməz və vəqt olur kim, əgər yemək az olsa, vücudi bəküllü yanar. **Beyt :**

Zərrəcə eşqün odi hər kimə düşdi könlinə,
Yandırur varü yokin, qoymaz vücud asarini.

Pəs, həzrət Şeyxün gəmidə ol halət peyda oldı və gəmidəki çörekler qamusın yedi. Çün gəmidən çıxdı, yoldaşları qamu bildilər kim, Şeyxə ol halət vaqe olupdur. Pəs, Şeyxdən ilərü kəndlərə kim, ögünlərinə vaqe idi, varup qalın yeməklər tərtib edərdilər və ol qədər yeməklər kəndlərdə yığışdururlardı kim, çox kimsələrün yeygüsi olur idi. Həman kim Şeyx oraya qonar idi, öginə çəkərdilər. Həzrət Şeyx anları qamusın yeyər idi. Və bu təriq ilə Ərdəbilə yetdilər və yolda on üç kəndə yetdilər. Və hər kənddə beş-altı qoyun bişürüldilər və ol nuşi-can edərdi. Çün evinə girdi, əkmək bişürürlərdi, təndürün başında oturub, hər nə kim, təndürdən çıxarurlardı, yeyər idi, ta əkməkləri təmam oldı. Anası çün oğlını ol hal ilə gördi, evində bir simiz böyük qoç dururdu, anı boğazlatdı və ətlərin qamusı bişürtdi və Şeyxün öginə çəkdi. Anı dəxi yedi və Şeyxdə cu'ün odından içinə iztirab düşdi və çarəsiz qaldılar. Amma çün salikün sülukində böylə halətlər vaqe olur, mürşidi ana bir zikr təlqin edər və ol cu' andan gidərür. Çün Şeyx Səfiəddində bu halət vaqe oldı və işi bir qayətə yetdi kim, həlaka yaxın oldı, ol vəqtdə Şeyx Zahidi gördi kim, gəlüb anı təlqinlədi və ol halətdən qurtardı. **Beyt :**

Vardurur bu bəzmdə bir mey ki, saqiye-ələst
Gəh bizi huşyar edər ol meydənü bir çağ məst.

Və munun kimi halət Kəlxoranda həzrət Şeyx Səfiəddinün dəxi bir müridinə vaqe oldı və gecə xəlvətdən dıxaru çıxub, bir böyük bağçaya

girdi kim, anda türlü-türlü səbzilər əkmış idilər. Ol gecə ol əkinləri bitün yedi və bağçanı eylə süpürdi kim, əkinlərdən bir yaprağ qalmadı. Danlası bostançı bağçaya vardı, bağçanı eylə saf-pak gördi kim, sağına idün kim, hərgiz munda nəstə bitməyübdür. Heyran qalub dedi: «Bu gecə heç sam gəlmədi kim, əkinləri yandura və bir afət bunlara dəgmedi. Bu, nə halətdür?» Çün həzrət Şeyx bu hekayəti eşitdi, bildi kim, nədəndür. Saətdə zikri ana döndərüb, bir zikr dəxi təlqin etdi kim, ol haləti müridindən gidərdi. Və həm böylə Ərdəbildə həzrət Şeyx Səfiəddinün bir talibində böylə halət vaqe oldı. Həzrət Şeyx buyurdi kim, anun için peyapey yeməklər ilə əkməklər bişürdilər və hövzخانədə ol talibin öginə hazır etdilər. Adinə günü həzrət Şeyx xadimi ilə məscidə vardılar və kimsə yanında hazır dəgül idi. Ögindəki yeməkləri xamusın yeyüb, xəlvətdən çıxub bir bağa vardı kim, pəncərənin ögində idi və hər nə kim, ol bostanda var idi, yedi. Pəs ağaclarun yapraqlarına düşdi və hər nəstə kim, yemək olur idi, yedi. Sonra xəlvətinə girdi. Çün yeməli nəstəsi qalmadı, aclığında həlak oldı. Məsciddə həzrət Şeyx namazda ikən vilayət nuri ilə məlum etdi. Çün məsciddən zaviyəsinə qayıtdı, Səlah xadimə buyurdi: «Sənə demədüm ki, layənqət yeməklər bu talibün yanında hazır et. Gəl, xəlvətə gir və bu talibi gör». Səlah xadim çün xəlvətə girdi və talibi gördi kim, oturub xəlvətin divarına dayanmış və yaşıl köpük ağzına gətürmüş, canı təslim eyləyübdür». **Beyt :**

Öldügi aşıqların yaxşıdurur,
Xassə yarun kuyi başı üstinə.

Hekayət. R.r. dedi: «Çün həzrət Şeyxün kəmalı halı ucaldı, qardaşı Xacə Səlahəddin Rəşid Şirazdan Ərdəbilə vardı. Çox əzəmətlər ilə qulları çox olduğu ilə baylıq səbəbindən qardaşına həqarət nəzəri ilə baxar idi və təsəvvüf təriqi ilə dərvişlik qaidəsi yanında əcəb görünür idi. Bir gün ikindü çağı həzrət Şeyxün hüzurində namazın əda qılıb

qaidəsinə «İnna fətəhna» surəsin oxur idi. Ol halətdə həzrət Şeyx cəzbə nəzəri ilə Səlahəddin Rəşidə baxdı. Sətdə Xacə Səlahəddin Rəşidün halı özgə olub və tövbə qılmağ xatirinə keçdi və ağlamağa düşüb, üç gün peyapey ol ağlamağda qaldı. **Beyt :**

Etdügi işdən peşiman oldı son,
Düşdi toprağ üstinə çox ağladı.

Axirüləmr, həzrət Şeyx anı yaxşı sözlər ilə ögütləyüb ol ağlamağdan dindürüb tövbəyə buyurdu. Pəs, Xacə Səlahəddin həzrət Şeyxün əlindən tövbə qılıb işə məşğul oldı və Şeyx Səfiəddin anı həzrət Şeyx Zahidün xidmətinə apardı, ta andan təlqin aldı və cidd ilə işə məşğul oldı və işi ilə müamiləsi ucaldı və sonucı mərtəbəsi bir yerə yetdi kim, xassül-xass olub qütbliğ mərtəbəsinə yetdi və Tanrının gizlü əsrarı yüzünə açıldı. **Beyt :**

Yetdi anun gənci-əsrarə əlin,
Könlünə açıldı rəhmət qapusi.

Amma çün qursağında gizlü razları sığışduramaz idi və elün içində faş edərdi, sonra Şeyx Səfiəddin anı dutub, yerə çalub, boynına bıçaq qoyub başını kəsməyə durdu. Xacə Səlahəddin Rəşid dedi: «Qardaş, neylərsən?» Dedi: «Başun kəsərəm». Dedi: «Neşün?» Şeyx buyurdu: «Hər baş kim, Tanrının əsrarı saxlamaya, anı kəsmək lazım olur». Dedi: «Məni bu qatla bağışla kim, mundan sonra bildüğüm ilə gördüğüm kimsəyə deməyim». **Beyt :**

Deməkdən Həqq rümuzin ağzuni ört,
Yegil, sonra dodağuna kəsək sürt.

Pəs, çün Şeyx Zahidün qulluğuna vardı, qardaşının sözün açub dedi: «Ya Şeyx, əsrar sözi bir kimsələrə zahir edərsən kim, anlar saxlayamazlar». Və qardaşından şikayət qıldı. Şeyx Zahid sordu kim, nə haldur? Şeyx Səfiəddin dedi: «Qardaşum Səlahəddin Rəşid könlündəki sözlər dilinə gətürür və əsrarı faş eylər». Həzrət Şeyx Zahid dedi: «Çün

çox rəncilər çəküb işlər eyləyübdür, imdi ana yetməlüüz». Dedi: «Anı ol mərtəbədən endürmək gərək». Pəs, məşayix ikisi dəxi ittifaq eyləyüb ol yuxarı qütblig aləmdən bir parə endürdilər və abdallig mərtəbəsinə yetürdilər. Amma kəşf ilə qədəm andan almadılar və Xacə Səlahəddin Rəşid bu halda qaldı ol çağadəkin kim, Şeyx Zahid Yəmənlə Şam* məmləkətlərinün xilafətliğı ana rücu eylədi və andan sonra anun əvvəlki halı olmaz idi». **Beyt :**

Raz içində var çok əsrarlar,
Saxlamayan sirləri nəyə yarar?

Pəs, Xacə Səlahəddin Rəşid həzrət Şeyx Zahidün işarəti ilə xilafət etməgə Yəmənlə Şamun məmləkətinə əzm etdi və çün əyalı ilə külfəti Şirazda idilər və anda dəxi əməl eyləmiş idi, əvvəl Şiraza vardı və külfətləri görüb, anlardan halallig istəyüb bir az müddət anda qaldı. Və hər almağ və vermağ hesablar kim, anda xəlayiq ilə var idi, qamulardan ödəşdi. Və çoxı dəxi Şeyx Əbi Zərə'nün məzarında olur idi. Pəs, xəlayiq anun hüzurinə çox varurlardı. Andan məlul olub Yəmənlə sarusına rəvan oldı və qövmi ilə qardaşı və əhli ilə əyalı dəxi hərgiz anı görmədilər. Məgər həzrət Şeyx kim, gündə beş vəqt namaz qədəm ilən gəlürdi və Şeyxün ardında namazın qılurdi. **Beyt :**

Namazı qılmağ için hər dünü gün
Gətürürüz könülnün qibləsinə.

Hekayət. İsfahanlı Mövlana Cəmaləddin Ne'man (r.ə.) dedi kim, çün həzrət Şeyx Səfiəddin ilən namaz qılurduk, namazun səfində eylə dururdım kim, yüzüm həzrət Şeyxün dürüst ardında idi. Qaçan kim namaz qılırdım, bir uzunboylu, ağsaqqallu kimsəni görərdüm kim, həzrət Şeyxün yanında durub namaz qılurdi. Həman kim namazun salamı sol qolına verürdi, dəxi görünməz olur idi. Çün həzrət Şeyxdən anı sorardım, buyururdi: «Bəli, qardaşım Səlahəddin Rəşiddür kim, hər beş namazun çağı qədəm ilən gəlür və genə qədəm ilən gedər». Və

Xacə Səlahəddin Rəşid çün Yəmən məmləkətinə vardı, tövbə ilə təlqin vermağa məşğul oldu və bir ulu zaviyə yapdı və avazəsi çox oldu və Şamun məmləkətində dəxi həm böylə və həmişə qədəm ilən Şama gedərdi və taliblərinə irşad verürdi. Və anun oğlu *Xacə Qiyasəddin Məhəmməd** çün bir az müddət Şirazda qaldı və atasından heç xəbər ilə əsər eşitməyüb görmədi, qalxub Ərdəbilə həzrət Şeyxün qulluğina gəldi və Ərdəbildə evləndi. Və Xacə Səlahəddin Rəşidün əhvalı həm böylə məstur qaldı ol çağadəkin kim, həzrət Şeyx Bağdada varurdi, həm böylə namaz çağları Şeyxün qulluğina gəlüb-gedərdi və gah-gah gizlü həzrət Şeyx ilən söhbətlər eylər idi, ta bir gün Bağdada öz oğlunun Xacə Qiyasəddin Məhəmməd vəfatın xəbər verdi kim, Ərdəbildə Tanrı rəhmətinə varubdur və özünə təsəlli və oğluna yas verdi.

Beyt :

Tanrı qəzasinə nə demək olur, ey həkim,
Təqdir nəyə riza verür, hökminə ol səlīm.

Hekayət. Həzrət Şeyx Sədrəddin (r.r.) buyurdi kim, bir qatla həzrət Şeyxün ayağı mənüm ətəgümdə idi və arxası divara dayanmış idi. Nagah başın qaldurub dedi: **«İnna lillahi və inna ileyhi raci'un»**¹⁹ və bu kəlamı mükərrər dedi. Sordum: «Baba, nə haldur?» Buyurdi: «Qardaşum Səlahəddin Rəşid Tanrı rəhmətinə vardı və Lübnan dağının ayağında anı dəfn etdilər, rəhmətüllahi əleyhi». **Beyt :**

Hər ki gəldi dünyayə, axir gedər,
Tanrının əhli bu dünyayı nədər?!

Hekayət. R.r. dedi kim, andan ilərü kim, həzrət Şeyx Səfiəddin Şeyx Zahidün xidmətinə ulaşa, qaçan kim süt ilə dügi bişmiş və əncir ilən yeyə idi, ağzından qan çıxardı və bir zəhmət ilə məzərrətə uğrardı və bu mə'ni mükərrər vaqə olurdi. Zərurət ilən bu ikini tərək etdi, ol çağadəkin kim, həzrət Şeyx Zahidə yetdi. Anda məlum etdi ki, mürşidül-əqtab Seyyid Camaləddin Əli (təğəmmədəhüllahü biğüfranihi) süt ilə dügi

bişmiş sevir imiş və çün Seyyid Cəmaləddin (ə.r.) bəqa aləminə varmış, Şeyx Zahid məhəbbətdən ötrü bu iki yeməgi yeməgə tərək etmiş, lacərəm, surət ilə mə'ni gərək ixtiyar ilən, gərək ixtiyarsız ana zühura gəlür imiş:

Gövdəmizdə yoxdurur bir qıl ki, sənsiz ola ol,
Yəni kim, bir qılca hərgiz səndən ayrılmaz könül.

Və həm böylə Şeyx Zahid dəxi qavun ilə ənarı sevir idi, həman kim ol bəqa aləminə vardı, həzrət Şeyx Səfiəddin anları yeməgə tərək etdi və Şeyx Zahidün müvafiqəti ilən sütlü pulavı tərək eylədi və bundan bir az müddət keçdi və həm böylə dedügüm nəstələri yeməz idi. Qəzadan həzrət Şeyx bir zəhmətə uğradı kim, təbiblər ol zəhmətün davası için ənər buyurdılar və həzrət Şeyx çün özünə müqərrər eyləmişdi kim, ol dört nəstələri yeməyə, yeməz idi. Həzrət Şeyx Zahidi müayinə gördi kim, bir ənarı kəsüb əli üsnə dutmuş buyurur: «Mənim xatirüm için yegilən.» Həzrət Şeyx anun xatiri için ənər yedi. **Beyt :**

Zəhmətün çox isə, aşiq, qatlan, etmə şikvə kim,
Dilbərün sonra mürüvvət eyləyüb verür şəfa.

Bir çağ dəxi həm böylə Şeyxə bir mərəz uğradı, həkimlər qamu müttəfiq olub qavun buyurdılar. Həzrət Şeyx eylədügi şərt ilən qavunu yeməz idi ki, həzrət Şeyx Zahidi gördi kim, bir qavun kəsüb, əlinə almış gəlüb, mübaliğələr etdi kim, mənim xatirüm için nuşi-can et. **Beyt :**

Rəncü zəhmət çünki dilbərdən gəlür, səbr eyləgil,
Həm şəfa andan olur, andan muradun istəgil.

Və çün ruhani məhəbbəti həzrət Şeyx Zahid ilən Şeyx Səfiəddinün ortalarında var idi, əgərçi surət ilən bir-birindən qaib idilər, amma mə'ni ilən hüzurda idilər. Qaçan kim Şeyx Zahidün isitmə zəhməti olur idi Gilanda, Ərdəbildə həzrət Şeyx Səfiəddin, əlbəttə, isidürdi və əgər Şeyx Səfiəddinə bir zəhmət uğradı, həm böylə Şeyx Zahidə ol zəhmət zahir olurdu. **Beyt :**

Məhəbbət də'visin hər kim qılır, söylə bəri gəlsün,
Məhəbbət necədür, görsün, bu işdə ana pənd olsun.

Hekayət. Şeyx Sədrəddin (r.r.) dedi: «Bir qatla həzrət Şeyx (q.s.) Şeyx Zahidün yanından gəlür idi və gecə bigah idi kim, Ərdəbilə yetdi və bir məsciddə kim, Şeyx Əbdülməlik ilə məşhurdur və həzrətin pəncərəsi andadır, qondi. Çün yoldan gəlmiş idi, ac idi, məscidün bangçısı öz evində yaturkən ol saətdə Şeyx Əbdülməlik duşda gördi kim, ana dedi: «Bir əziz qonağımız gəlürdür, qalx, anun için bir yemək hazır eylə.» Bangçı oyanub muni heçə saydı, genə uydu. Dəxi Şeyxi gördi kim, gəlüb dedi: «Qalx, əziz qonağum için yemək bişür.» Oyanub genə dedi: «Bu, nə xəbərdür ?» Genə uydu. Dəxi Şeyx Əbdülməlik gördi kim, zahir olub, anı hayxırub dedi: «Sana derəm, qalx və qonağum için yemək eylə, ehmal eylərsən.» Bangçı dedi: «Heç nəstə hazır dəgöl.» Şeyx Əbdülməlik dedi: «Budur dügi bardağda və yağ küpdə və qoyunun qax döşi ilə quyruğı asılı hazır durəir. Mənüm qonağum için türkən yemək bişürt.» Uyxudan oyanub özünə dedi: «Bu nişanələr qamu dürüstdür. Hala durayım və məlum edəyim ki, qonağ varmı, ya yok?» Həman kim, məscidə vardı, həzrət Şeyxi gördi kim oturur. Bünyadladı kim, yalan üzrlər söyləyə kim, gecə bigahdur və nəstə hazır dəgöl, mə'zur dutmaq gərəksən. Həzrət Şeyx dedi: «Bəli, ol nəstələr kim, Şeyx Əbdülməlik duşda sana bildürdi, hazır durəir.» Bangçı muni eşidincə münfəil olub saətdə qalxub, evinə varub bir yemək bişirüb, həzrət Şeyxün öginə götürdi.» **Şeir :**

Ol günəşyüzlü nigarum bir gecə
Girdi nagəh külbeyi-əhzanümə.
Mahəzər çəkdüm yanində canumi,
Candan özgə çün yox idi yanümə.

Hekayət. Şeyx Sədrəddin buyurdu kim, ol çağlar kim, həzrət Şeyx Səfiəddin Şeyx Zahidün yanına varub-gəlür idi, hərgiz atlu varmazdı,

bəlkim yayağ varurdu. Bir qatla həm böylə yayağ varurdu və yoldaşları atlu idilər. Nə qədər kim, atları çapardılar, Şeyxün ayağı tozına yetməzdilər. **Beyt** :

Ol yayağ kayağı tozi bərq idi,
Mənzili gəh qərbü gahi şərqi idi.

Ol çağadəkin kim, Şeyx Zahid dedi: «Səfiəddin, Tanrı səni atlandurdu, mundan sonra ata minüb, gəl, get». **Beyt** :

Çünki atlandun muradun atinə,
Qəm yeməgil ərsənün şəhmatinə.

Hekayət. Şeyx Sədrəddin buyurdu kim, atamdan sordum kim, baba, qədəmün əhvalı necə olur və nədən ötrü atlular yolda nə qədər kim, atlarını çapardılar, sana yetməzdilər? Dedi: «Bu, bir mərtəbədür kim, yerün teyyi derlər kim, Tanrı-təala qədəm iyəsinün qədəmləri arasında quru yeri yerir su kimi yeridür və geriye çəker. Həman kim qədəm iyəsi andan ötdi, genə yer həm öz halına varur və hər kim anun ardisıra varur, ana yetməz».

Hekayət. R.r. buyurdu kim, Şeyx Səfiəddin əvvəl çağında nəzəri böylə tünd idi kim, hər kimə baxar idi, saətdə anı kəndüsündən alub özünə müqəyyəd edərdi və halı özgə olurdu. Bir gün Gəncə Bəkulun məzarı üstində kim, Ərdəbildə bir məşhur məzardur, oturmuş idi. Səravlu Xacə Əfzəl kim, xəlifələrin ulusu idi, Gəncə Bəkulun məzarı eşigində ötdürdü kim, Əxi Əhməd şahun bostanına varur idi və hal ol kim, Xacə Əfzəl ispahilər donında idi kim, atası Ərdəbilün şəhərində həm məliki və həm ələmdarı idi. Çün həzrət Şeyxün nəzəri ana düşdü, saətdə anı qapdı və böylə yerdə bərkidti kim, nə yeriməq bilürdü və nə qayıtmaq. Və heç bilməz idi kim, halı nədür və kim anı bərkidübdür. İrağdan Şeyxə baxar idi və gah-gah köprüyə yaxın olurdu və genə geriye dönərdi. Amma sonucu bildi kim, könli quşu həzrət Şeyxün damində giriftardur. Ussızlar kimi yügürüb həzrət Şeyxün dəstbusinə

müşərref oldı və tövbə ilə təlqin aldı və atasından kim, ələmdar idi, ayrılıb ispahiliğ donın bıraxub işə məşğul oldı, ta işi ol qayətə yetdi kim, zəmanənün yeganəsi və xəlifələrin başı oldı. **Beyt :**

Kim ki zülfüm daminə pabəst olur,
Hər nə kim məqsudidür, hasil qılır.
Nəfsini sərkeşligindən döndərür,
Tövsəni-dövrən muradincə yerür.

Hekayət. R.r. buyurdu kim, Bistamlı Pirə Bəhaəddin Zəkəriyyə bir gün *Bistamda** bir məscidə vardı, Şeyx Zahidi gördi kim, ol məsciddə oturubdur. Anı tanımadı, amma bir vəz' ilə yaxşı surət və hey'ət gördi və yüzində bir mütəhhər sifət ilə münəvvər qiyafət. Baxdı, yanına varub, andan sordı: «Sən kimsən və qandənsən?» Dedi: «Mən Gilanlı İbrahim Zahidəm». Dedi: «Səni nəredə bulayım?» Dedi: «Ərdəbildə və andan İsfəhbod Gilana və Ərdəbillü Şeyx Səfiəddindən yerümi salıq almağ». Pəs, tövbə ilə təlqin verdi. Bəhaəddin Zəkəriyyənin şövqi odı və eşqi daiyəsi canına düşüb, Ərdəbilə varmağa yüz qoydu. **Beyt :**

Ta ki gördüm ol mübarək yüzünü,
Düşdi canum içinə sevda odı.

Çün Ərdəbildə həzrət Şeyxün xidmətinə yetdi, Şeyx Zahidün sorağın alub, andan həzrət Şeyx Zahidə vardı və yenidən tövbə ilə təlqin aldı və işə məşğul olub, bir müttəqi kişi oldı və Şeyx Zahid anı həzrət Şeyx Səfiəddinə rücu etdi kim, sənündür və sənün için seyd eyləyübəm.

Pəs, Bəhaəddin Zəkəriyyə öz ədəbi qaidəsinə Şeyxün xidmətinə məşğul oldı və çox müddət mundan keçdi kim, qatı riyazətlər özünə lazım gördi ol qayətdə kim, heyvanlık əti kəndü nəfsinə verməz idi, bəlkim un aşu bişürüb içinə sirkə qatar idi və əsla yağ yeməginə qatmaz idi, qamu yeməklərdən əl çəküb yeməgi mundan ayruq nəstə yox idi. Pəs, müamiləsi ucaldı, ol əsnada xəstə düşdi. Həzrət Şeyx Səfiəddin əshabı ilə anun sormağına varub başı üstünə oturdu və ol hal

qələbəliğindən və ol şövq artıqlığından Həqqə vasil oldu. Hazirlər onun üçün rıqqətlər eylədilər və eylə kim, ol taifənin qaidəsi idi, ol halətdə səma'ə qalxdılar və həzrət Şeyx neçə beyt oxudu kim, ol beytlərdən birisi budur. **Beyt** :

Cor'ei əz mey-e vəhdət be-məzağəm berəsid,
Baz gərdid əz an cor'e həyatəm be-vocud.²⁰

Və Pirə Zəkəriyyənin ayağı Pirə İshaqın ətəgində idi. Həman kim Şeyx bu beyti oxudu, Pirə Zəkəriyyənin ayağı hərəkətə gəlüb, az-az yuxarı varurdu. Nagah gözin açub qalxdı, oturdu. Həzrət Şeyx dedi: «Zəkəriyyə, xanda idin?» Dedi: «Bir fərəhli yerdə». **Beyt**:

Can aləmi ilə kuyi-canandə idim,
Ol yerdə ki, adı yoxdurur, andə idim.

Şeyx buyurdu: «Andan niyə gəldün?» Dedi: «Sən mənə gətürdün». Həzrət Şeyx dedi: «İstərsən kim, genə həm oraya varasan?» Dedi: «Hala yox». Və bir az müddət mundan gedincə bir gün Bəhaəddin Zəkəriyyə həzrət Şeyx Səfiəddinin xidmətinə varub dedi: «İstərəm kim, *Abgərmə** varayım kim, Səbələn dağının dibindədür». Həzrət Şeyx ana icazət verdi. Dəxi dedi: «İstərəm kim, sənün çapar atına minəyim». Və ol at Şeyxdən özgə kimsəyə müti olmazdı və kimsə ana minəməzdi. Dedilər: «Özgə ata min». Bəhaəddin Zəkəriyyə dedi: «Əlbəttə, mən ol ata minərəm kim, onun yaxşı yerisi var». Çün çox mübaliğələr qıldı, həzrət Şeyx dedi: «Var, atlan.» Bəhaəddin Zəkəriyyə atlanub vardı. Şeyx Səfiəddin dedi: «Zəkəriyyə vardı və at dəxi apardı». Çün Bəhaəddin Zəkəriyyə üç gün *Abgərmədə** durdu, üçüncü gün başını bir daşa qoyub dedi: «Yaranlar, mən səfər etməliyəm, zira kim, imdicə həzrət Şeyxün anası (rəhmətullah əleyha) gördüm kim, gəldi və bir boz at biləsinə idi. Mana işarət qıldı kim qalx, bu ata min və gəl kim, həzrət Tanrı səni çağırur və özi bu suya yuxarı vardı». Muni deyincə sunun qırağında namazın qıldı, varı donın geydi və saətdə canın təslim qıldı.

Həzrət Şeyx buyurdu kim, anı andan götürüb öz anasının məzarı yaxınında yerə tapşurdılar. **Beyt :**

Aşiq oldur kim, bilə cananını,
Ana qurban eyləyə öz canını.

Və atı dəxi həm anda səqət düşdi.

Hekayət. Şeyx Sədrəddin (r.r.) buyurdu kim, çün Şeyx Zahid (q.s.) Abgərmə varmış idi, həzrət Şeyx Səfiəddin (q.s.) günbəgün həzrət Şeyx Zahid ilə əshabı üçün töhfələr ilə təbərrüklər göndərürdü və bir saət qafil olmayub, hər nəstə kim, müyəssər olurdu, həzrətinə rəvanə edərdi. Bir gün bir neçə nəstə göndərmək istərdi, davar bulunmaz idi. Bir kişi Məhəmməd adlı Şeyxün qövmlərindən Kəlxoran kəndində var idi və onun beş uzunqulağı var idi. Birisin istədi kim, anları yüklədüb Abgərmə göndərə. Məhəmməd qəbul etməyüb vermədi. Həzrət Şeyx dedi: «Eşəgün ölsün». Anun ol beş eşəgi dəxi həm ol neçə gündə səqət oldılar. Andan sonra nə qədər kim, cəhd eyləyübəni eşəklər satun alurdu, lazimən ölür idi və dəxi hərgiz eşək iyəsi olmadı. Və bu Məhəmmədün ləqəbi Xərmürdə ilən məşhur oldu. **Beyt:**

Almağə eşək qalmaqda dəxi güci,
Xərmürdə ana oldu ləqəb sonucı.

Hekayət. R.r. dedi: «Bir qatla Sultan Qazan (r.ə.) Gilanun sultanı Məlik Əhmədi dutdurub zəncirlədi. Məlik Əhməd həzrət Şeyx Zahiddən şəfaət qılmağa iltimas qıldı. Şeyx Zahid Şeyx Səfiəddini öz oğlu ilən, şeyxzadə Cəmaləddin Əli, Sultan Qazan yanına şəfaət üçün göndərdi. Sultan Qazan onların şəfaətin qəbul edüb, Məlik Əhmədi zəncirdən azad qıldı. İttifaqən ol vəqtdə bir Şeyx adlı kişi var idi kim, ol həman bu şeyxliq adı ilən məğrur olub, özünü mötəbər və müqərrər sağınurdu. Əmir Qutluğşah kim, bəglərbəgi idi, onun canibin riayət qılurdu və Sultan Qazan çün Şeyx Zahidün müridi idi, həzrət Şeyxün canibin saxlar idi. Pəs, Sultan Qazan ilən Əmir Qutluğşahın aralarında şeyxləri üçün

bəhslər olurdu və hər biri öz şeyxi özgələrə tərcih qoyar idi. Pəs, ol gün Sultan buyurdu kim, bir ağır şilan çəkdilər və orduda hər kimün adı ilə sanı var idi, ol şilanda hazır etdilər. Və Sultanun məqsudi ol idi kim, Qutluğşahun şeyxi ilə müridləri isməti və Şeyx Zahidün müridlərinün təqva ilə təharəti mə'lum edələr. Həman kim şilan çəkdilər, Sultan ilə Əmir Qutluğşah ayağ üstinə durub, fəqirlər ilə oturanların qulluğında idilər və baxarlardı kim, süfrənin üstində divanlıq yeməgi kimlər yerlər və kimlər mülahizə qılurlar. Qutluğşahun şeyxi, müridləri mühabəsiz yeməgə əllərin uzadub heç hicab etmədilər. Və Şeyx Səfiəddin yoldaşları ilə mütələqən süfrəyə mülətəfit olmayub yemək yəmədilər.

Beyt :

Hər kimün içi təharətlüdürür,
Əlləri murdarə xaçan uzadur?

Amma şeyxzadə Cəmaləddin Əli fikir etdi kim, əgər ol yeməklər yeməyələr, Sultanun xatiri inciye. Bu mülahizə için barmağın əkməgə yetürmək istədi, Şeyx Səfiəddin anun əlin dutub, geriye çəkdi. Çün Sultan Qazan gördi kim, Şeyx Zahidün adamları süfrəyə əl uzatmadılar və ol Şeyx adlu müridləri ilə xoş yeməgə dolanub yədilər, səfalanub zövq üstində oynamağa səma'lar qıldı və Əmir Qutluğşaha dedi: «Bax kim, mənüm Şeyximün müridləri yeməzlər və sənün Şeyxün müridləri bilə xoş yutməkdədürlər. Biz bunlara təqva və təharət için mö'təqid oluruz. Çün bir kimsədə istədügümüz olmaya, aramızda fərq nə var?»

Beyt :

Kimdə kim vardır təharət, lüqmədən pərhis edər,
Şəhbəlü lüqməyə gər olur isə, qaçan yeyər?

Süfrəni qaldurdılar və qəvvalları hazır etdilər. Sultan Qazan xəti üstində oturub, yalın qılıc əlinə alub buyurdu: «Hər kim, səma'ə qalxar, boynun uraram.» Pəs qəvvallar yırlamək bünyad etdilər və hazırlərdən kimsənün zəhrəsi yox idi Sultanun qorxusından oynamaya qalxmaq.

Amma Şeyx Zahidün bir müridi kim, zövq ilə halun [iyəsi] idi, çün qəvvalun avazın eşitdi, xoşvəqt olub, Sultanun siyasətindən heç fikir etməyüb, qalxub, məclisin ortasına girüb səma'ə qalxdı. Həzrət Sultan münü görincə qılıcı əlindən bıraxub, ağlamağa düşüb, yağluğun gözinə dutub dedi: «Mənüm məqsudum həman bu idi kim, bilələr kim, ol kimsəyə kim, anun bir hal ilə zövqi var, Sultanun qorxusından və yasanun bimindən heç fikiri yoxdur və zövq ilə halın sürür». Əmir Qutluğşah bunları görincə igən münfəil oldu. **Beyt :**

Eşqnün aləmidə şah ilə sultan nə durur?

Aşiq oldı çü könül, hökm ilə fərman nə durur?

Küfrü iman mana şərhləməgil, ey zahid,

Aşiqün məzhəbidə küfr ilə iman nə durur?

Hekayət. Səravlu Xacə Nizaməddin Əbdülməlik dedi: «Bir gün bir kişi gəldi və həzrət Şeyx Zahidün ayağına düşüb dedi: Ya Şeyx, Tanrıçün qövrümə yet kim, yigit oğlumun boğazına bir yılan girmiş və qarnında yer tutubdur. Qaçan kim anun qarnında tərənür, oğlum iztiraba düşüb ol qədər pərişan olur kim, kiçüçük ağaclara yapışub güci ilə kökindən qoparur. Şeyx Zahid Şeyx Səfiəddinə işarət qıldı kim, Səfiəddin, sən var və Fatihe surəsi ilə Ayətül-kürsi oxuyub, nəfəsün ol yigidin boğazına üfür və söylə kim, Şeyx Zahid buyurur kim, bu yigidün boğazından çıx. Şeyx Səfiəddin vardı Fatihe ilə ayətül-kürsi oxudu və mübarək nəfəsi anun boğazına üfürdi, dedi: «Şeyx Zahid der, bu yigidi xilas eylə». Sətdə bir qara yılan anun boğazından çıxub öz evinə vardı və ol yigit qurtuldu». **Beyt :**

Həvanun əjdəhasından əgər zahir, əgər batin,

Nəsimi-lütfidin anun Məsihasa xilas eylər.

Hekayət. Əqimunlu Pirə Hacı dedi kim, Pirə Əcəbdən eşitdim kim, dedi: «Bir qatla Şeyx Səfiəddin Güştəspiyə Şeyx Zahidin həzrətinə varurdu və Səravlu Xacə Əfzəl xidmətində idi. Yolda gedərkən bir çopan

yatur gördilər və yanında bir çanaq yoğurt hazır. Həzrət Şeyx andan ötdi və çopan Şeyxin keçdügündən xəbərsiz idi. Çün oyandı, Şeyxün ardısırakı adamlar ana dedilər: Neşün Şeyxi ziyarət etmədün? Dedi: «Xəbərim yox idi». Pəs, etiقاد üzərində ol bir çanağ yoğurtı götürüb yügürə-yügürə özini həzrət Şeyxün xidmətinə yetürdi və ziyarətdən sonra yoğurtlu çanağı ögində qoydı. Bir az müddət bundan keçincə bir gün həzrət Şeyx mürəqib oturmış idi. Nagah başın qaldurub buyurdi: «Sormazsınız, nərədə idün?» Dedilər: «Şeyx buyursun». Dedi: «Ol çopanı yadınızda varmı kim, etiقاد üzərindən bizim için bir çanağ yoğurt gətürdi». Dedilər: «Bəli». Buyurdi: «Bu çağda ol, bu dünyadan çıxdı və anı damuya aparurdılar. Ol arı etiقادı həqqi için kim, bizə eylədi, vardum və anı Zəmhərir Dərəkənində bulub, Tanrı-təaladan suçın istədim. Allah-təala mana bağışladı və ol yerdən doğru yola gətürüb nicat verdi». **Beyt :**

Hər qədəm kim, sidq ilən doğru yola urar kişi,
Sidq ana rəhbər olur, yaxşı edər sonra işi.

Hekayət. Bərniqlü Pirə Əhməd dedi: «Mövlana Siracəddindən eşitdim kim, ol atası Hacı Hüseyndən nəql etdi kim, ol dedi kim, həzrət Şeyxün qulluğında həzrət Şeyx Zahidə varurduk. Yolda bir əkinçiyə yetdük. Çün bizi gördi, dedi: «Yoğunboyunlar dügi dilənməgə varurlar.» Həzrət Şeyx çün bu sözü eşitdi kim, taliblərə tə'nə urar və zəbunlik nəzəri ilən anlara baxar, qeyrət edüb buyurdi: «Yalancı tökülsün.» Sətdə ol kişinün əlləri ilən gövdələri bir-birindən ayrılıb yerə töküldi. Biz dedük: «Həzrət Şeyx buna şəfəqqət üzərindən bir nəzər eyləsün.» Həzrət Şeyx dedi: «Çün ixtiyar əldən getdi, imdi nə faidə?»

Hekayət. Pirə Əhməd dedi: «Hacı Həsəndən eşitdüm kim, ol dedi: Bir qatla həzrət Şeyxün xidmətində həzrət Şeyx Zahidün qulluğına varurduk. Gəmiyə girəndə bir müxalif yel qopub, dəniz mövcə düşüb, gəmimizi müğərrəqəyə yetürdi. Qamumuz dirilikdən naümid qalduq.

Həzrət Şeyxə yalvarduk kim, ya Şeyx, Tanrıçün dua qıl kim, qərq oluruz. Şeyx buyurdi: «Sən dua qıl». Dedim: «Hacı dua eyləyəməz». Pəs, mübarək əlin budına urdı və dedi: «Ey dəniz, sakit ol». Saətdə dəniz cuşdan oturuşdı və aram tutdı və biz andan salamat ilən qurtulduk». **Beyt** :

O dənizdə ki, yox payani anun,
Mədəd gər qılmasaydı, qərq olurduk.

Hekayət. R.r. dedi kim, Amillü Hacı kim, Həməvi Şeyx Sədrəddinün müridi idi, Təbrizdə bir zaviyədə oturub şeyxlik də'vi qılurdi. **Beyt** :

Kəmər belinə bağlamış qamış tək,
İçi boşü boyi otuz qarış tək.

Və Gilanun bəgi Rükəddin Əhməd çün həzrət Şeyx Zahidün həqqində e'tiqadsız idi, bu Amillü Hacınun şöhrəti için mübaliğələr qılurdi, muradı ol kim, anı Şeyx Zahidün yamacında durğuza. Şeyx Zahidün müridləri bu mə'niyi həzrət Şeyxə izhar qıldılar və dedilər: «Biz bu Amillü Hacıdan çox mələlət görürüz. Anun cəzasın vermək lazımdır ki, də'visi qamu batıldür». Şeyx Zahid dedi: «Çün sufilərün öginə müşkil işlər gələ, Tanrı-təalaya sığınub təvəccöh etmək gərək». Pəs, buyurdi kim, Şeyx Səfiəddin neçə müridlər mürəqib olub, anun dəf'in edələr. İki-üç gecədən sonra Şeyx Səfiəddin vaqiədə gördi kim, Gilanun yolında Heyran gədüğində idi. Hacı Amili gördi kim, gədüğün aşağısından Şeyxə doğru yuxarı varur. Çün Şeyxə yaxınlaşdı, Şeyx baxdı bir aslan surəti kimi gördi. Çün yaxınrak oldı, surəti bir qurta döndi: yüzi çirkin, hey'əti kərih. Həzrət Şeyxün əlində bir balta var idi, ana urdı, kargər olmadı və heç məzərrət ana dəgmedi. Ol halətdə Şeyx Zahidi gördi kim, hazır olub dedi: «Səfiəddin, baltanun arxası ana ur». Şeyx Səfiəddin baltanun yüzi döndərüb arxası anun baldurına urdı. Yoğurdun bardağı kimi sınıb, bir ağ nəstə andan yerin yüzinə töküldi və yaman yiyi andan gəlür idi və qoxusu eylə yaman idi kim, Şeyxün burnına dəgüb ussız

düşdi. Və həm böylə çün uyxudan oyandı, bixud düşmişdi. Danlası Şeyx Zahid sordı kim, Səfiəddin nərədədür? Əcəb əgər pərhiz eyləməmiş ola? Pəs, Şeyx Səfiəddin dedi: «Ya Şeyx, hünər sənündür». Və gördüğü duşu qamusı ərz etdi və ol yaman yiyi həzə dimağında var idi. Qəzadan Hacı Amili həm ol vəqt Gilandan Təbrizə varur idi. Səravun gədügində həramilər ana uğrayub, hər nəstəsi kim, biləsincə idi, qamusın aldılar. Amma özi yalğuz, talanmış Təbrizə vardı. Həman kim *Rey** dərvazəsinə yetdi, iki cəmri yetim bir-biri ilən savaşırdılar. Birisi bıçaq çəküb xəsminə urmağ istər imiş. Hacı Amilini həm böylə at üstində anların ortasına girmiş mən' etməgə. Bıçaq çəkən yanılıb bıçağı Hacı Amilinün baldurına urmuş, saaətdə atdan yerə düşüb həlak oldı.

Beyt :

Əhli-dilnün olma qafil hərbidən,
Özüni saxla olərnün zərbidən.

Hekayət. Mövlana Mühyiəddin dedi: «Bir Xalxallu Hacı Həsən adlu var idi, amma Əbhərdə olurdu. Məgər bir gün bir bostan üstində bir cəmaət ilən oynar idi. Bir kişi bir çig qavun götürüb, Hacı Həsənin qulağına urub, qulağı kər olub, eşitməz oldı. Nə qədər kim əlaclar qılıb, timarlar etdilər, heç faidə vermədi. Bir müddətdən sonra bir gecə həzrət Peyğambəri (s.) duşda gördi kim, xitab eylədi: «Səfiəddin, gəl və munun qulağına bir üfür». Həzrət Şeyx gələ idi və bir nəfəs anun qulağına üfürə idi və qulağından bir avaz çıxa idi. Hacı Həsən həman kim uyxudan oyandı, ol karlığı bərtərəf olub, qulağı sağalmış gördi. Bir az müddət bundan keçincə Şeyx Zahidün həzrətinə vardı və karlığı səbəbi və gördüğü vaqiəni əvvəldən axıradəkin ol həzrətə ərz etdi. Şeyx Zahid dedi: «Sən Səfiəddinün avısan». Andan sonra həzrət Şeyxün xidmətinə vardı. Həzrət Şeyx həman anı görincə buyurdu: «Hacı Həsən, sənün qulağın bizə gərəklü idi». **Beyt :**

Hər qulağ kim, Həqq kəlamın eşidür,

Şeyxnün anı sağaltmağ işidür.

Hekayət. Pirə İsmayıl dedi: «Bir qatla Şeyx Zahid ilə Şeyx Səfiəddin bir yola gedərkən havada neçə ördəklər uçardılar. Anlardan bir ördək ayrılıb, yerə enüb, həzrət Şeyxün atı öginə düşüb ayrılmazdı. Nə qədər kim xadimlər anı sürərdilər, geriye varmazdı. Ol qədər anun ögində yeridi kim, yeriməkdən taqətsiz oldu. Həzrət Şeyx Zahid buyurdu kim, bir talib anı götürüb Şeyxün həzrəti bilə apardılar». **Beyt :**

Oynadı atı ögində canını,

Ta ki, buldı dərдинin dərmanını.

Hekayət. Səravlu Xacə Əbdülməlik Xacə Mühyiəddindən rəvayət etdi kim, Şeyx Zahidnün çağında Şeyx Səfiəddinün cuş ilə qələbat vəqtində bir gün səma'də ikən qəvvallar yırlardılar. Şeyx Zahid işarət qıldı kim, Səfiəddini aparunız və ol ağaca bərk bağlanız. Və ol ağac bir parə yol irəğ idi. Pəs, Şeyx Zahidün buyırığı ilə Şeyx Səfiəddini ol vəcd ilə halətdə aparub ağaca bərk bağladılar. Həman kim qəvvallar yırlamak bünyad etdilər, anların avazı Şeyx Səfiəddinün qulağına yetincə Şeyx hərəkətə gəldi və hər yana ki, meyl eylər, ağac dəxi anunlən hərəkət eylər idi gah sağa və gah sola və duranlar ilə oturanlar qamu zahir gözləri ilə gördilər. **Beyt :**

Könülnün əhli çünkim könli quşi açsa balü pər,

Bu dörd ərkan ilə əflakü ayü kuyi çərx urər.

Hekayət. Mövlana Mühyiəddin dedi: «Bir qatla Şeyx Səfiəddin Şeyx Zahidün çağında bir gecə bir dügi məzrənin qırağında ehya eylər idi. Nagah bir donğuz gəldi kim, düginün içinə girə. Həzrət Şeyx ana bir bang urdu. Sətdə o donğuz durduğu yerdə iki əli yuxarıda və iki ayağı aşağıda səqət oldı». **Beyt :**

Kindürür murdarxari-iti-pəlid,

Kim dura aslan ögində ura dəm.

Hekayət. Əqimunlu Mövlana Şəmsəddin Mövlana Əlidən rəvayət

edər kim, Şeyx Zahidün çağında bir ev yapardılar Şeyx Zahid üçün. Şeyx Səfiəddin bir qəvvala dedi: «Bir nəstə söylə.» Qəvval dedi: «Söyləməzəm». Şeyx Səfiəddin dedi: «Söyləməyəsen.» Andan sonra ol qəvval dəxi hərgiz söyləyəmədi. **Beyt :**

Gül çağı bülbül əgər söyləmədi,
Menzili bayquş tək viranədür.

Hekayət. Sətrəqlü Mövlana Şəmsəddin Mövlana Əhməddən rəvayət qıldı və ol atasından nəql etdi kim, bir qatla həzrət Şeyx Səfiəddin ilə Güştəfidə Şeyx Zahidün qulluğında idük və anda bir padşah var idi kim, naməşru' işlərə məşğul olur idi və daim çaxırlı idi. Və andan çox məzərrət sufilərə dəgər idi. Bir gecə həzrət Şeyx Səfiəddin ilə Şeyxün xəlvətində idük. Ol saətdə ol fasiqün hayühuy avazı Şeyx Səfiəddinün qulağına yetdi və ol çağ Şeyx Səfiəddinün həm hal vəqti idi. Anların üni eşidincə Şeyxün ol halı uçub bərtərəf oldu, qeyrət eyləyüb, əlini qəzəb ilə qaldurub silkdi, eylə heybət ilə kim, donının yeni* yırtıldı. Ol fasiq padşah həm ol saət məclisdə yerə düşüb həlak oldu. Danlası çün bu xəbər Şeyx Zahidə dedilər, Şeyx Səfiəddini çağırub dedi: «Səfiəddin, ol insafda yaxşı varmadı, var anun yasını ver və qardaşının ögində ağlagil». **Beyt :**

Çün könül odi anun canində oldu kargər,
Gözləründən toprağına neçə qətrə yaş tök.

Hekayət. Gilanlı Mövlana Xəlil dedi: «Bir qatla qələbə adam şəltügi tikmək için həzrət Şeyx Zahidün xidmətinə vardılar və Şeyx Zahid məzrənin qırağında oturmuş idi və iki talib bir dulbəndün ucların dutub Şeyxün başı üstinə kölgə eyləmişdilər. **Beyt :**

Ey xoşa, ol yer üsnənün günəşi
Ki, cəhan kölgəsində eymən idi.

---

* Əlyazmada: *yenini*.

Və Şeyx Səfiəddin dəxi taliblər ilən şəltügi tikər idi. Çün çox işlədi, dıxarı çıxdı, ana dedilər: «Sən yorulubsan, bir saət istirahət eylə». Dedi: «Yox, həzrət Şeyxün başı üstinə sayəban eyləduğüniz dulbəndi mana veriniz, ta mən dəxi bu qulluğı eyləyim kim, imdi sayəbanı saxlamaq mənüm işimdür». Pəs, dulbəndi alub, Şeyxün başı üstinə kölgə eylədi və gah-gah dulbəndi təprədürdi. Və böylə vaqe oldı kim, Şeyxün qulluğında bitün oturanların başları üstinə kölgə oldı və günəş heç kimsənün başına düşmədi və xələyiq anı görüb əcəbdə qaldılar».

Beyt: :

Şahlıǵ çətri kana qismət idi, ruzi-əzəl,
Kölgəsi talib ilə süfilərə düşdi qamu.

Hekayət. Hacı Əli atası Ərdəbillü Pirə Nəcibdən nəql etdi kim, həzrət Şeyx Səfiəddin ilən Şeyx Zahidün həzrətindən Astarabada varduk. Dənizdə gəmiyə girdük və yetmiş adam ol gəmidə idük. Nagah bir müxalif yel qopub dənizi bulaşdırdı və qar yağmağa bünyad oldı. Gəmimiz qərq olmağa yaxınlaşdı. Varımız candan naümid qalduk. Neçə taliblər Şeyxün başı üstinə qar dəf'i için bir dulbəndi tutdılar. Çün işimiz ol qayətə yetdi kim, nərədə olduğumuzu və yolımız hanğıdur bilməzdük, ol halətdə həzrət Şeyx qalxub, belini bağlayub, gəmiçilərin əlindəki ağacı əlinə alub, gəmiçilərə işarət qıldı kim, bu yana varun. Bir ləhzədən sonra gəmimizi dənizin qırağında gördük. Pəs mana işarət qıldı kim, Ərdəbillü Nəcib, gəmidən çıx. Buyruğı ilən əvvəl mən çıxdum, dəxi cəmaət çıxdılar. **Beyt:** :

Dənizün tufani gərçi bizgə qılır çok sitəm,
Çün gəmiçimiz ol oldı, qərqü tufandan nə qəm?!

Hekayət. Həm bu Hacı Əli atasından rəvayət qıldı kim, ol çağ kim, Şeyx Zahid Şeyx Səfiəddini Marağaya göndərdi, bir Arif adlunun bir qızı var idi, surəti qayəti-cəmalda və sirəti nəhayəti-kəmalda. Atası ol qızı həzrət Şeyxün şər'i nikahına verdi. Amma həm böylə qız ikən atası

evində olur idi. Bir az müddətdən sonra həzrət Şeyxün könündə Şeyx Zahidün didarı şövqi qalib olub, qayıtmağa əzm etdi. Qızın atasına adam göndərdi kim, mən gedərəm, qızını təslim et. Arif dedi: «İgirmi gün Şeyx mana möhlət şəfəqqət etləsün və özləri dəxi munda əglənsünlər, ta qızın yaraqını təmām olinca». **Beyt :**

Bəxtlü olmuşdi, Arif əlinə girmişdi gənc,

Verdi böylə gənc əlindən, gördi çox möhnətlə rənc.

Həzrət Şeyx buyurdu: «İgirmi yıl möhlət verdüm. Çün mənüm canımın canı Şeyx Zahidün həzrətində pərvaz edər, mənüm gövdəmi sizə gərəklü dəgöl». Və saətdə ayağın üzəngüyə qoyub atlandı və rəvan oldu və Mövlana İzzəddinə dedi: «Anun tərkin qılıb, başdan keçdüm». Bir az müddət mundan keçincə bir yigit Arifün qızını nikahına götürüb, həzə kürəkən olmayub ol yigit ilən ol qız və Arif ilən əhli əyalı qamu öldilər və evləri viran oldu.

Hekayət. Qarasaqqallu Pirə Musa Darurlu Pirə Məhəmməddən rəvayət etdi kim, Şeyx Zahidün bir əkin yeri var idi, imarəti çağında həmişə otuz talib gəlüb işlərdi və bir sığır ol otuz işçi taliblər için boğazlayub yemək etlərdi. Bir qatla bir sığırı boğazladılar və yeməgün yaraqını gördilər kim, danla işçilər gəlürlər. Yatsı* namazın çağında həzrət Şeyx Zahid taliblər içində kəlimata məşğul idi. Həzrət Şeyx Səfiəddin beli alub, yalğuz ol məzrəənün üstinə varub işləməgə durdu. Bir saətdən sonra çün baxdı, otuz kişinün işin işləmişdi. Çün həzrət Şeyxün qulluğına qayıtdı, Şeyx Zahid həzə ol kəlimatda idi. Beli əldən bıraxdı, belün düşdügi səsi Şeyx Zahidün qulağına yetdi. Buyurdu: «Səfiəddin, işi təmām etlədünmi?» Dedi: «Bəli». Danlası çün işçilər iş üstinə vardılar, işi təmām olmuş gördilər. Pəs, sığırın əti yaraqı bilə bişirüb taliblərə yedürdilər. **Beyt :**

Çün könlünün mülki içrə hakimü sultan idi,

---

* Əlyazmada: *yastı*.

Toprağın işi yanında səhl ilə asan idi.

SƏKİZİNCİ FƏSİL

OL HƏZRƏTÜN XƏLİFƏLİĞİ VƏ TÖVBƏ İLƏ TƏLQİN VERDÜĞÜ TALİBLƏRƏ ŞEYX ZAHİDÜN (Q.S.) İCAZƏTİ İLƏN

Hekayət. Şeyx Sədrül-millət vəd-din (r.r.) dedi: «Çün Şeyx Zahid həzrət Şeyx Səfiəddinün ululuğı ilə qabiliyyəti bəqayət mülahizə qıldı, özinün diriliğində məsləhət böylə gördi kim, irşad səccadəsi və tövbə ilə təlqin bitün taliblərə verməgə ana rücu eyləyə. Peyvəstə bu sözi Şeyx Səfiəddinə ərz eylər idi və ol qəbul eyləməkdə təvazö eylər idi. İttifaqən ol məcalda Marağadan bir neçə kimsələr gəlüb, Şeyx Zahidi oraya aparmağ iltimas qıldılar kim, anda varub xəlqə irşad verə və tərbiyə eyləyə. Çün Şeyx Zahidün Marağaya varmaq müyəssər olmadı, Şeyx Səfiəddinə işarət qıldı kim, lazimən mənüm əvəzimə oraya varmağın gerek kim, xəlqə tərbiyə eyləyəsən. Şeyx Səfiəddin der idi: «Mən qanda və xəlqə tərbiyə verməğ qanda? Mənüm ümidüm həman sənün yüzünü görməkdür». Şeyx Zahid dedi: «Oğul, Səfiəddin, Tanrı-təala səni xəlqə görsətdi və Tanrının buyruğı böylədir kim, sən oraya varmağ gərəksən». Şeyx Səfiəddin dedi: «Mən nəstə bilməzəm və anda danışməndlər ilə bilicilər çoxdurlar, anlar ilən bəhs eyləyəmanam». Şeyx Zahid dedi: «Oğul Səfiəddin, bitün münafıqların çövganların ufatdum və topı sənün ögünə bıraxdum, hər yana kim, xatirün meyl eylər, topı çal ki, meydan xass sənündür və mundan sonra mən bir bucağda oturmağın gerek və hər yana kim, səni də'vət eyləyüb çağırılar, varmağ gərəksən kim, taliblərə tövbə ilə təlqin verəsən kim, bu ulu mərtəbə Tanrı-təala sana ərzani qılmışdur. **Beyt :**

Sənündür mülki-dil meydani imdi,
Ki, sənsən aləmün sultani imdi.

Pəs, Şeyx Səfiəddin (q.s.)-nün icazəti ilə Marağaya vardı. **Beyt:**
Hidayətlən bilə oldu rəvanə,
Səadətnün inani həminanə.

Çün Ərdəbilnün vilayətlərindən ötərdi, dedilər kim, Bərnıq kəndində Mövlana Şəmsəddin adlı bir kişi var kim, bəqayət münafıqdır və anun qorxusından heç kimsə taliblərdən buradan keçəməz kim, dil tə'nəsi ilə anları incidür və daş urub zəhmət verür. Məsləhət oldur kim, həzrət Şeyx Bərnıq kəndinə varmaya, ta ol münafıqı görməyə və anun çürük-çürük sözləri eşitməyə kim, göftüگوی sözləri uzanır. Şeyx Səfiəddin dedi: «Əgər əvvəlki mənzildə yol açmayalım, qalan mənzillərdə necə açacaqız?» Pəs, atının cilovini Bərnıq kəndi sarısına doğrulub vardı və Bərnıq kəndinün məscidində qandı. Mövlana Şəmsəddin məscidə gəlüb, salam verməyüb, mehraba varub, iki rük'ət namaz qılıb oturdı və həzrət Şeyx ilə söz başlayub məsələlər sorardı. Hər bir məsələnin cavabın kim, eşidürdi, özini öz yerində bir parə geriye çəkərdi, ol qədər kim təkəbbür yukarusından təvazö aşığına endi. **Beyt :**

Anlədi çün Şeyxnün sözi təmam,
Vəhşi quşi oldı anun sonra ram.

Pəs Şeyx dedi: «Mövlana, xəlvət eylə kim, neçə sözüüm var xəlvətdə sənünlən söyləməgə». Mövlana Şəmsəddin dərhal xəlvət eylədi və həzrət Şeyx deməli sözləri ana bildürdi. Mövlana Şəmsəddin öz naqis e'tiqadına və Şeyxün kamil dedüginə qail olub, həzrət Şeyxi öz evinə aparub şərtincə qonağladı. **Beyt :**

Çünkü günəş qıldı evində məqam,
Çıxdı könlindən qaranğılığ təmam.

Çün Şeyxün qövli ilə fe'li və taliblərin ədəbi ilə doğru yolu eşidüb gördi, dərhal tövbəyə gəlüb, nifaqı vifaqə mübəddəl olub əmələ məşğul oldı və anun kəramatı və ali müamiləsi zahir oldı və işi bir mərtəbəyə yetdi ki, çün Bağdadda Tanrı rəhmətinə vardı, Şeyx Səfiəddin anun

qəbiri üstində durdı və çün anı Həqqə tapşurdılar, bir ün qeybdən eşitdilər kim, dedilər: «haza vəliyyullah», «haza vəliyyullah», yəni bu, Tanrının dostudur. Pəs, Bərnıq kəndindən köçüb Sərava və Gərıruda və Həştruda yetdi. Çox xəlayıq gördi gümrahlıq yabanında sərgərdan və nəfsün həvasında pərişan, heyvan kimi gəzərlər, neçəsi Şeyx Məhəmməd Köcəcinün müridləri. Amma anun doğru irşadından dönüb bid'ət yabanında heyran olmuş və neçəsi mürtəd olub zəlalet badiyəsində mütəhəyyir və sərgərdan və ərəkək ilə dişilərin hörmət hicabı ortadan götürülmüş və gümrahlıq ilə yaman bidətləri dərvişliyə və sünnət ilə şəriət adı qoyulmuş. Səma'də ərəkək ilə dişi bir-biri ilə oynarlar və bir-birinə sücud eylərlər, zahirdə taliblər kimi və batində iblis təkli. Şeyx Səfiəddin lütf ilə anları ol yaman işlərdən mən' eyləyüb, doğru yolu görsədüb, çox kimsələrə tövbə və təlqin verdi. **Beyt :**

Hər kimsə kana səadət oldı yoldaş,

Şeyxün kərəmindən oldı taliblərə baş.

Və ol zəmanda Marağada bir kəlisiya var idi, nagah naqus üni andan Şeyxün mübarək qulağına gəldi. Sordı kim, bu, nə nəstədür? Dedilər: «Bu, naqus ünidür». Həzrət Şeyx dedi: «Anlar bir nəstə çaldılar, biz dəxi bir nəstə çalalım». Üç gündən sonra bir qurci gəldi və ol kəlisiyanın keşişi öldürdi. Gələn cümə namazı anda qıldılar. Bir gün bir əzim söhbət oldı və Mövlana Əbdülməlik kim, alimlərin başı idi, ol söhbətdə hazır idi və zikrin təlqinində bir şübhe der idi. Məqsud bu ki, hər kim «La İlahə illallah» der, gərək kim, pirün təlqini ilə irşadı ilən ola və gərək təlqinsiz, səvabı deyənə yetər, bunun nə mə'nası var kim, əgər Şeyxün təlqini ilən söyləsələr, şeytan ilən nəfsün dəf'inə səlahdur. Əgər təlqinsiz ola, derlər kim, həman səvabı var, amma səlah olmaz. Marağalı Mövlana İzzəddin nə qədər kim, anun cavabını verür idi, Mövlana Əbdülməlikün təsəllisi olmaz idi. Çün məclis axır oldı və sözün bəhsləri uzandı, Mövlana Əbdülməlik qalxub öz evinə vardı. Danlası çün həzrət Şeyxün

qulluğına gəldi, dedi: «Həqiq Şeyxün tərəfindədir kim, zikrdə təlqin gərəkdir və ol nəstə ki, mən gümanlamış idim, bərtərəf oldı». Şeyx sordı: «Necə?» Mövlana Əbdülməlik dedi: «Dünə gün çün mundan evimə vardım, bir kəndin qazısı yanuma gəldi və məndən rüxsət istədi kim, nikah əqdi vəlisiz eyləyə. Mən ana icazə verdüm. Andan sonra bir təəmmül eylədüm ki, çün bu qazı nikah əqdini bilür, gərək icazəlü olsun, gərək icazəsiz və verməğ-almağın icab ilə qəbul ləfzi xamı bilür. Əgər icazəlü olsa, dürüstdür və əgər icazəsiz olsa, ol əqd səhih dəğül və hal oldur ki, bu icazə məndən istərlər ki, mən bir türkün buyruğı ilə bu işə məşğul olub, qazim. Pəs, əql dəlili ilə sabit oldı kim, zikr təlqini məşayixlərdən kim, Peyğambərin əleyhissəlam naibidürlər, almaq gərək ki, dəfi-şeytan və nəfsi-əmmarə olur. Və çün Şeyx xəlqün tərbiyətinə eyləyəndən sonra Şeyx Zahidün xidmətinə qayıtdı, hər töhfə ilə hədiyyə kim, taliblər Şeyxün yanına gəndə və qonanda və qayidanda taliblər və sufilər gətürmüşlər idi, qamusın Şeyx Zahidün qulluğına gətürdi. Şeyxün batınlı məhəbbəti və tərbiyəti anın həqqində artdı və Şeyx Səfiəddin xəlqün tərbiyətinə məşğul oldı. Bir neçə qərəz iyəsi Şeyx Zahidün qulluğında dil uzatdılar kim, Şeyx Səfiəddin səccadənün üstində oturur və şeyxliğ eyləyüb tövbə və təlqin verür. Şeyx Zahid Şeyx Səfiəddindən sordı kim, gərək derlər kim, öz başına şeyxliğ eylərsən və səccadə üstində oturub tövbə və təlqin verürsən? Şeyx Səfiəddin dedi: «Bəli, səccadədə oturub tövbə ilə təlqin verürəm, amma sənün icazətin ilə və sənün könülün danuğdur». Bu sözlər der ikən ol qərəz əshabı qamu dişxarında durub eşidürlərdi, əl urub, öz saqqallarını qoparub xəlvətin bacəsinə atar idilər. Pəs, Şeyx Zahid dedi: «Bəli, mən rüxsət verübəm və mən ilə sənün aramızda heç fərq yoxdur və bu şeyxliğ Tanrı-təala sana ərzani eyləmiş». Andan Şeyx Zahid sordı kim, Səfiəddin, ol qövmi ki, səni oraya apardılar, necə gördün? Dedi: «Ya Şeyx, andakı adamlar qamusı yaxşı e'tiqadlıdurlar.

Zərurətən hər bir yana bir xəlifə göndərmək gərəksiniz, ta xəlayiqi doğru dinə və ibadətə çağırub də'vət eyləyələr». Şeyx Zahid dedi: «Hanğıları göndərəyim?» Şeyx Səfiəddin dedi: «Əxi Süleyman və Müvəffəqəddin və Kəmaləddin Mahmud, dəxi Cəbrayıl. Bunlar hər biri bir şəhərə və bir qola göndərmək gərək». Şeyx Zahid buyurdu. **Misra:**

Ço şərvə mərzban binam-e mən bi.

Yəni əgər bu göndərdüğüm xəlifələr vilayət iyəsi olalar, ad mənüm olacaqdur. Səfiəddin, mən bəxil dəgüləm kim, bü işlər anlara buyurmanam, amma anlar bu işə layiq dəgüdürlər. Həman qoy kim, anlar bu yerdə qalalar kim, Həqq-təala bu işi sana verübdür və səni xəlayiqə görsədübdür, bu mübarək don sənün boyuna biçüpdür». **Beyt**

:

Zülməti gidərmək için xəlqdən
Gün təkü yüzün yetərdür, əpsəm ol,
Boyuna tikdürdi xəyyati-əzəl,
Mürşidiyyət doni geygil, xürrəm ol.

Hekayət. Şeyx Sədrəddin (r.r.) dedi ki, Yəpə* adlu Mahmud Güştəsfidə bir yigit var idi, çox rəncilər çəküb, riyazətlər görmüş kişi idi. Bir qatla Şeyx Zahidə tə'nə ilən der idi kim, Şeyx Səfiəddin özi için müridlər aparur və imdi mürid ilə murad və tərbiyyət ilə irşad anundur və tövbə ilə təlqin verür və çox kimsələr ana uyubdurlar və töhfələr ilə hədiyyələr kim, taliblər gətürürlər, özi için qəbul eylər və bu işdə bərk və müstəqildür. Şeyx Zahid muni eşidincə bəşəriyyət üzərindən məzacı mütəğəyyir oldı və Şeyx Səfiəddin ilən mübarək xatirində bir nəstəcük keçmişdi və hal ol kim Şeyx Səfiəddin qamu talibləri həzrət Şeyx Zahidə də'vət eylər idi. Hədiyyələr və töhfələr, hər nəstə kim, gətürərlərdi, həm gətürənün yanında tapşururdu, ta həm ol kimsə həzrət Şeyxün qulluğına gətürə və özinün hədiyyəsi taliblərin hədiyyələri ilən

---

* Farsca mətndə: Bəbə.

qatmaz idi, bəlkə ayru aparurdu. Andan sonra çün Şeyx Səfiəddin Şeyx Zahidün hüzurinə gəldi, Şeyxün xatiri bir nəmə ağır gördi. İttifaqən ol qeybətəddi Yəpə Mahmud həsudlar ilə xəlvətin dıxarısında durmuşdılar və Şeyx Zahidün inciklü sözləri kim, Şeyx Səfiəddin ilə söylər idi, eşidürlərdi kim, Şeyx Zahid itab eylərdi. Və Şeyx Səfiəddin der idi kim, bilürəm ki, Şeyxün mübarək xatiri danuqluğ verür və qəbul eylər ki, mən Şeyxdən dəstursız müridləri özüm için dəvət etməm və Şeyxün xilafına nəfəs çəkməyəm və taliblərin hədiyyə ilə töhfələri özüm için alməyəm və sənün xidmətündə özümü bir nadan sağınurəm. Əgər tövbə ilə təlqin isə, Şeyxün icazəti ilədür və andan buyruqsız heç əməl etməyəm. Şeyx Zahid anun həqiqətin zahir ilə batini mə'lum eyləmiş idi, həsudlar xatiri için bu bazxastı eylər idi. Pəs, dedi: «Bəli, gərçək dersən, bu icazəti mən sana verübəm və Həqq-təala bu kəramət ilə mənziləti sana verübdür və sənün həqqündür: mübarək olsun, mübarək olsun». Ol həsudlar çün bu sözi eşitdilər, ümitsizlik rəqəmi xatirlərinə çəkildilər və bir-birinə dedilər: «Biz nə güman eylədik və nə sözlər eşitdik? Anların aralarında aşıq ilə mə'suqluğ sözləri keçər». **Beyt :**

Aşıqü mə'suq aralarındadır şövqü niyaz,

Hasidü bədxahlar könlindədür suzü güdaz.

İttifaqən Şeyx Səfiəddinün (q.s.) vilayət ilə kəramatından çün Yəpə Mahmud andan qayıdub öz evinə varub, anası ilə savaşub, anasının başını yardı. Anası durub qanlı miqnəsi götürüb apardı və Şeyx Zahidün xəlvəti eşigində bıraxdı və çığırdı. Şeyx Zahid anı görüb, Yəpə Mahmuda qəzəb eyləyüb sürgün eylədi və hər əməl ilə riyazət kim, çəkmiş idi, qamu zayə' olub fəidələri andan getdi. Bir neçə müddət mundan keçdi, zəlil və səfil qaldı. Taliblərin çevrəsinə gəzüb, şəfaət eylər idi, heç kimsə ana qulağ asmayub, şəfaət eyləməgə rədd eylədilər. Sonra öz-özünə dedi: «Əgər mənüm işüm açılacaqdur, Şeyx

Səfiəddin himmətindən olacaqdır». Xəcalet toz, yüzinə qonmuş və peşimanlığ odı könlini yandırmış Şeyx Səfiəddinün qulluğına vardı, çox zarilik ilə şəfaət etməyə iltimas qıldı. Şeyx Səfiəddin Şeyx Zahidün həzrətinə varub suçunu diləməyə şəfaət qıldı. Şeyx Zahid Şeyx Səfiəddinün xatiri üçün Yəpə Mahmudun şəfaətini qəbul etdi və Şeyx Səfiəddin, Mahmudu Şeyx Zahidün xidmətinə götürüb keçürdi. **Beyt :**

Nə qəm taliblərə, çünkim anun tək bir şəfi'i var,
Gəl, ey suçlu, ümmid üzmə, anun dərgahidə var.

Və təriqətdə qaidədür kim, əgər bir talibdə bir suç zahir olsa, təriqətün cünübidür, gərək kim, həzrət Şeyxi ana yenidən qüsl tövbəsin verə. Pəs, Yəpə Mahmud ayağa qalxdı tövbə almağa. Şeyx Zahid Şeyx Səfiəddinə işarət qıldı ki, Yəpə Mahmuda tövbə ver. Şeyx Səfiəddin ədəb üzərindən bir saət təəmmül eylədi. Şeyx Zahid qədəğən eylədi və mübaliğə qıldı kim, mən derəm ana tövbə ver. Şeyx Səfiəddin dedi: «Padşahun qulluğında özgələrnün nə həddi var ədəbsizlik etmək?» Şeyx Zahid anı qaxub dedi: «Mən derəm, tövbə ver, ol der ki, padşah böylə, vəzir şöylə, tövbə ver». Neçə qatla Şeyx Zahid işarət eylədi kim, ana tövbə ver, ol ədəb saxlar idi və tövbə verməzdi. Sonra Şeyx Zahid iki qatla səcdə eyləyüb ana qədəğənlədi tövbə verməyə. Pəs taliblərin hüzurində Şeyx Zahidün işarəti ilə ana tövbə verdi və Yəpə Mahmudun nifaqı vifaqə və fasid etiqađı sadıq ixlas ilə mübəddəl olub, təmami-ömrin Şeyx Səfiəddinün qulluğında sabitqədəm idi və həmişə der idi: «Mən Şeyx Səfiəddinün satın alınılmışam». Və Həqq ne'mətin unutmaz idi. **Beyt :**

Ana uyan kişi daim şaddur,
Hər kim anun qulidür, azaddur.

Hekayət. Şeyx Sədrəddin (r.r.) dedi: «Bir kəz Gilanun bəgi Məlik Əhməd Şeyx Zahidi də'vət eyləyüb evinə apardı və Təbrizlü Mövlana Əminəddin kim, bəqayət alim idi, anda hazır idi. Çün Şeyx Zahidün

ruh-pərvər kələcisi eşitdi və taliblərin bəgənilməmiş təriqi ilə ədəbi gördi, müti' və münqad olub Şeyx Zahiddən iltimas qıldı kim, çün Təbrizün məmləkətində sadıqlər və iradə t iyəsilər çoxdurlar və tövbə qılmaq istərlər, əgər həzrət Şeyx bəndəyə şəfəqqət və mərhəmət yüzi ilən rücu eyləyə ki, bu qulluğı eyləyüb anlara tövbə verəm, buyruğ Şeyxündür. Şeyx Zahid ana rücu etdi, andan sonra Şeyx Səfiəddin Şeyx Zahidün həzrətinə gəldi. Şeyx Zahid dedi: «Oğul, Səfiəddin, gördün ki, bu kişi təvazö və yalvarmağ ilən hilə üzərinə məndən tövbə ilə təlqin icazəti aldı». Şeyx Səfiəddin dedi: «Əgər Şeyxün buyruğı olsa, mən bu icazəti andan geri alayım». Şeyx Zahid dedi: «Bəli, icazətdür». Pəs, Şeyx Səfiəddin Mövlana Əminəddinün yanına varub gördi kim, ol süffədə oturubdur. Dedi: «Həzrət Mövlana, bir sualım var.» Dedi: «Buyur.» Dedi: «Əgər bir talibi-elm istər ola kim, elmi kəsb eyləyə, əvvəl qatla ana nə vacib olur?» Mövlana dedi: «Nəhvü sərf və lüğət kitabları oxumaq.» Şeyx dedi: «Əgər bunlar oxumuş ola, olurmu kim, «*Kəşşaf*»* kitabı oxuya?» Mövlana dedi: «Yox.» Dəxi Şeyx dedi: «Əgər bir kimse Məkkəyə varmağ istər ola, heç olurmu kim, səfər zəhmətin çəkməyüb, yabanları kəsməyüb Məkkəyə yetə?» Mövlana dedi: «Mümkün olmaz». Şeyx dedi: «Əgər fərzən Kə'bəyə vardı isə və Həcci eylədi və Məkkənün yolları mükərrər görmədi isə, olamı ki, Həcc qafiləsinün qəcərçiligin eyləyə və özgələri Məkkəyə apara?» Mövlana dedi: «Yox.» Pəs, Şeyx dedi: «Çün «*Kəşşaf*» kitabı oxumaq müqəddiməsiz olmaz və Həcc qafiləsinün qəcərçilik etmək, neçə qatla Məkkənün yabanları riyazət ayağı ilən kəsməyüb və yolları şərtincə görməyüb, müyəssər olmaz. Pəs, bu təriqət yolu və süluki təsəvvüfün qaidəsi kim, sirati-müstəqimdir, riyazətlər çəkmədin və mücahidələr görmədin necə hasil olur və necəlik ilən pirü mürşid və xəlifə olmaq olur?» Və Mövlana Əminəddin dedi: «Yox, olmaz. Buyur kim, bu müqəddimələrdən sənün məsləhətün nədür?» Şeyx Səfiəddin dedi: «Hilə və mübaliğə ilən tövbə

icazəti Şeyx Zahiddən almışsan və hal ol kim canyandırıcı yabanlara ayağ basmayubsan və öz vücudunu riyazət butəsində yandırmayub, nəfs ilə şeytanun mərkəsinə girməyüb, təsfiyyə dənizindən təharət almayub, təsəvvüf mənzilində həzə əvvəl qədəmindəsən. Necəlik yuxarı mənzilə varmağ istərsən?» **Beyt** :

Gözibağlı quş necəlik av alır?
Urmadın qətrə necə Məkkə varur?
Hər kim istər kim, bu yolda baş ola,
Çox riyazətlə gərək yoldaş ola.

Pəs, Mövlana Əminəddin dedi: «İmdi netmək gərək?» Şeyx Səfiəddin dedi: «Söylə ki, gerü verdim». Dedi: «Gerü verdim». Şeyx dedi: «Mən dəxi aldum». Dedi: «Qanı?» Şeyx dedi: «Qoynuma soxdum». Şeyx Zahid dedi: «Saxla kim, sənündür və həqqündür». **Beyt** :

Dövlətün gənci ki, bu məxzəndədür,
Heyf ola kim, anı hər nəhl ala.

Beyt: Saxlagil bu gövhəri, bir gün ola
Kim, sənün tacuna ol layiq ola.

Hekayət. Şeyx Sədrəddin (r.r.) dedi kim, Şeyx Səfiəddin buyurdu kim, duşda gördüm kim, Şeyx Zahidün bir dəgirməni var ola idi və tez-tez taxılı yügüdüdü. Və bir dəgirmən dəxi mənümki ola idi kim, qalın un andan hasil olurdu, ol qayətə kim, qapudan-bacadan çıxar idi və aləmi andan dolar idi. Pəs, andan ötüp, bir təpənün üstündə kim, Kəlxoran kəndinün yanındadır, vardum. Şeyx Zahidi ol təpənün üstündə durur gördüm bir boz ata minmiş və moğolanə bir börk başında və özümü dəxi gördüm həm bir at üstündə və bir moğolanə börk başında və şeyxzadə Camaləddin Əli ki, Şeyx Zahidün oğlu idi, atasının ardında durur və başı açux, börksiz. Çün andan ötdük, Şeyx Zahid mənüm börkümü başumdan götürüb oğlunun başına qoydu. Mən əl uzadıb onun başından

börkümi alub, öz başuma qoydum. Və neçə qatla böylə eylədik. Aqibət, Şeyx Zahid dedi: «Səfiəddin, çarə yoxdur kim, bu börki səndən alalar, bil kim, xass sənündür».

Hekayət. Şeyx Sədrəddin dedi kim, irşad səccadəsi Şeyx Səfiəddinə rücu olduğunun nişanələri biri ol idi ki, Şeyx Səfiəddin bir gün Şeyx Zahidün söhbətində oturmuşdı. Şeyx Zahid dedi kim, bir şeyx olamı kim, anun bir kəmal iyəsi müridi var ola kim, sonucu Şeyxün məqamı anun ola? Şeyx Səfiəddin dedi: «Mənüm könlümdə keçdi kim, ol şeyx Şeyx Zahid olacaqdur. Ol mürid, inşaallah, mən olacağam». Dəxi dedi ki, bir şeyx olamı kim, anun bir müridi ta bilə kim, kəmalı bir mərtəbəyə yetə kim, Şeyx öz qızını ana verə. Və ol qızun ol müriddən bir uşağı ola kim, dədəsinün məqamı və atasının mərtəbəsi anun ola. Mən öz-özümə dedüm ki, mən dəgüləm, bəlkə Mövlana Nəcməddin olacaqdur. Pəs, andan sonra Mövlana Nəcməddinün qulluğı bəcidd eylər idüm və Şeyx Zahid hənz seyyidül-əqtab Hacı Şəmsəddinün anası almamış idi. Çox zəman mundan keçdi, ta Şeyxün ömri yetmiş iki yaşa yetdi. Ol çağda Əxi Süleymanun on dörd yaşlu bir qızını aldı və andan bir qız və bir oğlan vücuda gəldilər. Qızın adı Bibi Fatimə seyyidətül-mütəhhərat və oğlunun adı Hacı Şəmsəddin Seyyidül-əqtab.

Beyt :

Ol biri - ismətdə bir fərxəndə nur,
Övliyələr tək bu bir - məhzi-sürur.

Qəzadan *Axsitan** adlu Şirvan padşahının xatirinə gəldü kim, öz qızını Şeyx Səfiəddinə verə. Bir adamı saldı ki, on dörd min qızıl aqça və bir kənd kim, yılda qalın dügi andan hasil olur, verürəm, əgər Şeyx Səfiəddin qəbul eyləyə. Şeyx Zahid Şeyx Səfiəddinə dedi: «Səfiəddin, Şirvanşahın xatiri böylə istər kim, qızını qalın mal ilə sana verə, nə dersən?» Şeyx Səfiəddin dedi: «Mənüm sənün yamacında nə ixtiyarım var? Hakim Şeyxdür. Amma Şirvanşah bir padşahdur və mən bir

dərviş. Mən anı neylərəm?» Şeyx Zahid buyurdu: «Bəli, bəli, Səfiəddin, ol sənün layiqün dəgül, mən sənün həmsərün bir kimsəni bulmuşam, öz qızımı, Bibi Fatimə sana verdüm halallıq ilə və sənün andan kəmal iyəsi bir oğlan gələcəkdir ki, mənüm yerüm və sənün məqamun qamu anun olacaqdur». **Beyt :**

Kafü nun gögində ol bir mah ola,
Mə'rifət təxtində ol bir şah ola.

Arı könüllü taliblər və safi etiqaclu müridlər muni eşidincə zövqü səfaya gəlib hayühuy çəküb səma'ə gəldilər və həm ol məclisdə nikah əqdi bağlandı və iki yandan icabü qəbul ləfzi deyildi. Pəs, Şeyx Səfiəddinə zahir oldı kim, ol dedügi mürid ol olacaqdur. Andan sonra Şeyx Zahid ayağa qalxub bir ikram eylədi. Sordılar kim, ya Şeyx, bu qalxmaq ilə ikram eyləməgün səbəbi nə idi? Şeyx dedi ki, Bibi Fatimənin zürriyyəti mana ərz eylədilər. Anlara təvazö və ikram eylədim ki, mənüm ilə Səfiəddinün yeri və məqamı anların olacaqdur. Və rəvayətdür kim, Şeyx Səfiəddin dedi kim, ol fərzənd ki, Şeyx Zahid ol gün anun için qalxub ikram eylədi, Şeyx Sədrəddin ilə anun zürriyatidürlər.

Hekayət. Şeyx Sədrəddin dedi ki, atam dedi ki, bir gün Şeyx Zahidün xidmətində oturmuş idim. Neçə kimsələr gəldilər və qalın ənar gətürdilər və qiyamət xatunı Bibi Fatimə uşağ ikən anda hazır idi və ol ənarları iki bölər idi. Mən dedim: «Neylərsən?» Dedi: «Turş ilə şirini bir-birindən ayrıluram». Dedim: «Nə bilürsən kim, turş hanğıdur və şirin hanğı?» Şeyx Zahid dedi: «Səfiəddin, ol məşayixün fərzəndidür və anun başında dövlətlər var. Gərəkdir kim, anı yaxşıca saxlayasan kim, bəqayət dövlətlüdür. Sonra ehtiyat eylədik ol ənarları, xamı eylə kim, bölmiş idi, turş ilə şirindən heç yanlışı yox idi. **Beyt :**

Hər ki dövlətlüdür əvvəldən, bulupdur dövləti,
Artuq-əskik olmaz ol nəstə kim, olmuş qisməti.

Hekayət. Şeyx Sədrəddin dedi kim, çün Şeyx Səfiəddinün mərtəbəsi ucaldı və sözi ilə kələcisi qamu Şeyx Zahidün yanında bəqayət müstəhsən və qəbul idi, Şeyx Zahid dilər idi kim, öz həyatında irşad səccadəsi və tərbiyə icazəsi Şeyx Səfiəddinə tapşura. Həsudlar güniləyüb hər kimsə özi üçün istər idi kim, Şeyx ana xəlifəliğini rücu eyləyə və der idilər kim, gərək idi kim, Şeyx Zahid irşad səccadəsi öz fərzəndinə - Şeyx Cəmaləddin Əliyə rücu eyləyə idi ki, bir ağsaqqallu kişi və şeyxzadəyi-bərheqdür və çox kəmalət iyəsi. Və Şeyx Zahid Şeyx Səfiəddini tərbiyə eylər və çox kimsələr ana uydılar. Həman kim ol öz vilayətinə və elinə varur, özi üçün anda şeyxliq edər və burada bu zaviyə ilə xanədan şeyxliq ilə irşadiyyətdən boş qalacaqdur.

Bunlar ittifaq eyləyüb vardılar və Şeyx Zahidün xidmətində ərz etdilər və çox mübaliğələr qıldılar. Çün Şeyx Zahid bu sözləri dinlədi, anlara məsəl ilən dedi kim, ey dustlar, gözi görməyən kişi Tanrıdan nə istər: iki aydın göz. Mənüm niyyətim dəxi həm böylə istər idi, amma murad Tanrının muradıdır. Vəli Şeyx Zahid istərdi kim, öz oğlunun mərtəbəsi və Şeyx Səfiəddinün kəraməti anlara görsədə. Sordı kim, Cəmaləddin Əlinün xəlvəti nəredədür? Dedilər: «Şeyxün xəlvəti altında». Dəxi sordı: «Səfiəddinün xəlvəti xandadır?» Dedilər: «Dənizün qırağında, yarım ağac yol mundan irəğ». Şeyx dedi: «Mən ikisin dəxi çağıruram, görəlim qabiliyyət kimdə var? Əvvəl hanğısın çağırayım?» Dedilər: «Əmr Şeyxündür». Pəs, üç qatla avaz ilən dedi: «Cəmaləddin Əli, Cəmaləddin Əli, Cəmaləddin Əli». Heç cavab gəlmədi. Pəs, çığırdı kim, Səfiəddin. «Ləbbeyk» avazı gəldi, eylə kim hazirlər xamu eşitdilər. **Beyt**

:

Hər qulağ keşitdi cananın üni,
Dinlənür canı, olur rövşən günü.
Dər-zəman ləbbeyk der, hazır olur,
Dilbərün ögində eşitgil buni.

Pəs, «ləbbeyk» ünindən sonra Şeyx Səfiəddin məclisdə hazır oldu. Şeyx Zahid sordu: «Şeyx Səfiəddin, xanda idin?» Dedi: «Xəlvətdə». Dedi: «Nə işə gəldün?» Dedi: «Həzrət Şeyx bəndəni çağırırdı, anun için qulluğa gəldüm». Şeyx Zahid dedi: «Mənüm ünüm eşitdün?» Dedi: «Bəli». Şeyx Zahid hazırlərə baxub dedi: «Ey əzizlər, mənüm gördüğüm məsləhəti və xilafət səccadəsi və irşadi ilə tövbəvü təlqin icazəsi Səfiəddinə rücu' eylədüğüm həqmidür, yoxsa batil?» Cəmaləddin Əli oğlumdur və xəlvətün qonşısı, qafil ünüm eşitdi və «ləbbeyk» deyüb, saətdə hazır oldu. Pəs, mə'lum oldu kim, aramızda bir batinlü müamilə və əsllü qürbət vardır kim, öz güci ilə hasil eyləyübdür. Əgər mən anı bu işə tıkdüm isə, Həqq-təala bu ulu mərtəbə ana əta eyləyüb, ərzani qılıbdur və anun həqqidür. Və siz istərsiniz kim, bu işdə mənə xain çıxarasız. Tanrının verdüginə və təqdirinə xəyanət eyləyəməzəm». Eşidən həsudlar və gören gözləri görməyənlər, münafıqlər öz qüsurinə mö'tərif olub, tövbə ilə peşimanlıq üzərinə gəldilər. **Beyt :**

Hər kimün boyinə bu don tıkdilər,
Könlinə toxmi-məhəbbət əkdilər.
Aşiqü mə'suq əzəl gündən bəri
Cami-nuşanuşi-vəhdət çəkdilər.
Ortadən götürdilər ikiligi,
Bir-birinə ulaşub birikdilər.

Hekayət. Bərudlu Əmir Hüseyin dedi kim, bir gün Şeyx Zahid Şeyx Səfiəddini bir işə göndərürdi. Çün ol varmağa əzm eylədi, Şeyx Zahid anun ardına baxub üç qatla dedi: «Tanrı bilür kim, Səfiəddin hər nəstə kim, Tanrıdan dilədi, Tanrı andan əsirgəmədi». **Beyt :**

Çün bu yola vardı sidq ilə səfa,
Tanrı verdi hər nə kistərdi ana.

Hekayət. Şeyx Sədrəddin dedi kim, bir bayramun gecəsi idi və

həsudlar bir-biri ilə canğıtdılar kim, danla Şeyx Zahidün məclisini böylə tərtib edəlim kim, məcal olmaya kim, Şeyx Səfiəddin Şeyx Zahidün məclisində yer bulub otura bilə. Və çün Şeyx Zahidün zahir basirəsi çox yaşamaqdan bir parə zəif olmuş idi və məclisinə gələnləri tez-tez mə'lum etməz idi, Şeyx Səfiəddini öz yanında oturturur idi kim, gələnlərin tə'rifin edüb, anları Şeyxə anladur idi və anlar ilə sözləşür idi. Və Şeyx Zahidün dəsturi böylə idi kim, bayram günləri hər kim Şeyxün yanında oturur idi, ol günün məclis xidməti və qulluğı eyləmək ol oturan kişinün adam ilə qövmləri idilər. Həsudlar ittifaq eyləyüb müqərrər eylədilər kim, Şeyx Səfiəddini qoymayalar kim, Şeyxün yanında otura. Və Şeyxün ərdebillü qövmləri qulluğ etməgə məcal verməyələr. Danlası çün bayram oldu, Şeyx Zahid için bir kiçi xətt gətürüb dənizün qırağında qoydılar kim, bayram namazı və bayramı anda qılalar, zira kim xəlvətsəranun içi yer dar idi və xəlayiq qələbə idilər. Çün xətti qoydılar, Şeyx Cəmaləddin Əli xəttün üstündə bir qolda oturdu və Mövlana Müvəffəqəddin bir qolda, ta çün Şeyx Səfiəddin gələ, yeri bilinməyə və məclisdə oturmaya. Tanrının təqdirindən Şeyx Səfiəddinün ayağı altına bir çiban çıxmış idi kim, ayağı yer üzrə qoyamaz idi və öz xəlvətində oturmuş idi və ərdebillülər xamı Şeyx Səfiəddinün xidmətində hazır idilər.

Pəs Şeyx Zahid dedi: «Səfiəddin xandadır?» Dedilər: «Öz xəlvətində oturubdur». Buyurdu kim, anı çağırın, gəlsün. Bir adam Şeyx Səfiəddini çağırmağa göndərdi. Şeyx Səfiəddin getməkdə üzr dilədi kim, bir çiban ayağum altında çıxıbdur və ayağum yerə basduramazam. Çün bu üzri Şeyx Zahidün ərzinə yetürdilər, Şeyx dedi: «Mən derəm gəl, ol üzr gətürüb der: ayağumda çiban çıxubdur». Çün bu söz Şeyx Səfiəddinə yetdi, saətdə yerindən qopub Şeyx Zahidün xidmətinə vardı eylə qədəğən ilə kim, ayağ ilə çibanı yadına gəlmədi. Çün Şeyx Zahidün əlin öpdü, Şeyx Zahid anın əlini dutub ahəstə-ahəstə yanına

çəkər idi, ol qayətdə yaxın oldu kim, köksi təxtün qırağına yetdi və Şeyx Zahid həman əlin çəkərdi. Pəs dedi: «Səfiəddin, təxt üstinə çıx.» Şeyx Səfiəddin dedi: «Mənüm nə həddüm var sultanun təxti üstinə oturmaq?» Şeyx Zahid dedi: «Mən derəm: yuxaru gəl, ol der: təxt böylə, sultan şöylə. Səfiəddin, sağınma ki, mən səni təxtün üstinə oturtururam, Tanrı-təala səni təxt üstində oturtubdur». Şeyx Zahid çün bu sözləri qaxımak ilən dedi, Şeyx Səfiəddin həzrət Şeyxün qaxıdığı gördi, təxtün üstinə çıxub, Şeyx Zahidün əlini həm eylə kim dutmuş idi, özünə çəkər idi, ta öz yanında yer eyləyüb orada oturtdı. Və Şeyx Səfiəddinün bilegü dutub, oturanlara görsədüb dedi kim, biliniz kim, bu əl mənüm əlümdür. Hər kim bunun mürididür, mənüm müridümdür və bunun müridi dəgül, mana gərəkməz və anun dəxi dəgül. Və mən Səfiəddinəm və Səfiəddin mən. Düşmənlər çün buni eşitdilər və bu kəraməti gördilər, bir-bir əgərçi qütbliğ də'vi edərdilər, yedi qardaşlar kimi dağılub, qamu pərişan olub dağıldılar. Və qulluğ edən adamlar kim, bunlardan saru idilər, ümid kəməri bellərindən çizüb, hər biri bir bucağa vardılar. Pəs, Şeyx Səfiəddinün adamları xidmət kəməri bellərinə bağlayub qırağdan ortaya gəldilər. **Beyt :**

Ol könül məqsudi axir ortaya

Gəldi yüzi misli-xurşidü aya.

Qəzadan ol sətə Sərav ölkəsindən seyyidül-xüləfa Xacə Əfzəl (teyyəbəllahü ruhəhü) yetdi və bir neçə ərdebillü anun ilə bilə idilər. Anlardan biri Pirə İshaq və Pirə Bəşir və İlyasan Pirə Əli idilər. Çün qulluğ eyləyən ərdebillü cəmaəti ərdebillüləri gördilər, özlərinə muştıladılar. Çün gələnlər Şeyx Səfiəddini Şeyx Zahid ilən bilə bir təxt üstinə oturub gördilər, səma'ə varub hayühuy bünyad etdilər. Şeyx Zahid çün anların zövqi ilə səma' üni qulağına gəldi, sordı kim, bu nə ündür? Dedilər ki, Səravlu Xacə Əfzəl ilə ərdebillülərdürlər kim, imdicə yoldan gəldilər və çün bu məclisi gördülər, səma'ə vardılar. Şeyx Zahid

dedi: «Bəli, bəli, Həqq anların tərəfindədir, söyləyiniz kim, şadiliğ eyləyüb səma' ursunlar kim, anların gündür». **Beyt** :

Anların gündürür bu gün deniz,
Hər biri çərxü səma' ursun deniz.
Ərdəbillü ortayə çün gəldilər,
Özgələr bundan irağ olsun deniz.

Hekayət. Şeyx Sədrəddin (r.r.) dedi ki, çün Şeyx Zahid öz mübarək qədəmi ilə Ərdəbili müşərrəf qıldı, bizim zaviyəmizdə qandı. Neçə kimsələr kim, anın söhbətində hazır idilər, heç hanğısının həddi yox idi ağız açmağa, ya bir nəfəs çəkməgə, netə kim Şeyx mürəqib olub Tanrının vəhdət dənizində seyrə idi. **Beyt** :

Qanatları açub oturmuş idi,
Cəhan qovğasını tərkmüş idi.

Bir saətdən sonra mübarək başını qaldurub şəkəryeyici ləfzi tuti kimi açub dedi ki, heç sormazsınız kim, xanda idin? Dedilər: «Şeyx buyursun». Şeyx dedi: «Mənüm könlüm aləmin dörd güşəsini gəzüb bir məqam istədi ki, Səfiəddinün zahir ilə batin mənzili anda ola, ixtiyar eyləyüb müqərrər eyləyim. Ərdəbil yaxşı yerdür kim, anın toprağı xalis e'tiqad ilə ulaşmış və ol yerdəkinün adamları imana bid'ət ilə naməşru' qaranğılığdan safi və arıdur və Həqqün məzhəbi yeridür və yaman məzhəblərinün bid'ətləri mundan irağdur. **Beyt** :

Behişt yeli kimi canfəzadurur yeli,
Məhəbbət əhli səfa birlə ol yerün eli.

Anların e'tiqadı bostanında müxalif yeli əsməz və heç kimsə məzhəbi-Həqdən özgə şəriətdən bir qədəm dıxarı qoymaz. İmdi, Səfiəddin, gərək kim, bunda bir ev yapdurasan kim, sənün məqamı və dəryanın yurtı burada olacaqdur. Və bir zaviyə yapdur kim, ərşi seyr eyləyən zayırlər və Tanrıyı tapan sufi zakirlər munda olmaq gərəkdürlər.

Gərək kim, xəlayiqi doğru dinə və sirati-müstəqimə kim, imamlarun yolu və təriqidür, çağırasan və «*əcibu da'iyəllahi*»²¹ səlası aləmün dörd güşəsində urasan ki, Həqq-təala səni xəlqə və xəlqi sana həvalə eyləyübdür. **Beyt :**

Dünyanın yüzi bu gün yüzündədür,
Əhli-Həqqün qulağı sözündədür.

Gərək kim, ictihad kəməri aləmün müsafirləri belinə bərk bağlayasan və taliblərün dili zikr həlqəsində açdurasan kim, mundan sonra mən bir bucağda oturmağ gərəkəm. Amma sana mümkün olmaz, bəlkə aləmi özünə yar eyləyüb, böyük ilən kiçi kəşf və kəramət ilən seyd eyləyüb, mürşidiyyət tuğrası islam dinində həqiqətin minbərində öz adun ilən oxutdurmaq gərəksən kim, «*inna cə'əlnakə xəlifətən fil-ərzi*»²² mənşuri sənün aduna əzəl gündə yazılıbdur kim, hər əmanət kim, ustadndan irşadda mana tapşurulmuş idi, qamu əmanət ilə sana tapşurdum». **Şeir :**

Hər əmanət kim, əlümdə idi mənüm,
Cümləsin sidq ilə tapşurdum sana.
Mürşidiyyət gəncinün əsrarini
Tanrının hökmilə bildürdüm sana.

DOQUZUNCI FƏSİL HƏZRƏT ŞEYX SƏFİƏDDİNÜN XİRQƏSİ ƏSNADI HƏZRƏT PEYĞAMBƏRƏDƏKİN (S.)

Şeyx Səfiəddin İshaqun tövbə ilə xirqə sultanül-mühəqqiqin, qütbül-əqtab tacül-həqqüddin Şeyx İbrahim Gilanidən yetmiş idi və ol,

təriqətün mürşidi Seyyid Cəmaləddin Əlidən və ol, əsrarun dənizindən *Şihabəddin Mahmud Təbrizidən** və ol, rümuz mə'dənindən və künuz məxzənindən *Əbülgənaim Rükəddin Sücasidən** və ol, qütbül-övliya vəl-əsfıya Qütbəddin Əbhəridən və ol irşad iyəsi Əbünnəcib Sührəvərdidən və ol, öz əmisi kaşifül-əsrar Qazı Vəcihəddindən və ol, öz atası ümmanül-məani Məhəmməd əl-Bəkridən və ol, qüdsün lisanı Əhməd Əsvəd Dinuridən və ol, övliyanun qəcərçisi Məmşad Dinuridən və ol, seyyidüt-tayifə Cüneyd bin Məhəmməd Bağdadidən və ol, həqiqət bəhri Səri Səqtidən və ol, arıflərün başı Mə'ruf *Kərxidən** və ol, rümuzin kəlməcişi Davud Taidən və ol, məhbubi-qülub Həbib Əcəmidən və ol, aləmün seçməsi *Həsən Bəsridən** və ol, məzhərül-əcaib və məzhərül-qəraib, həqiqət aləminün götüricisi və Tanrının qüvvəti ilə Xeybər qapısı qoparıcısı əmirəlmöminin və imamülmütteqin əsədüllahül-qalib və mətlubi-küllü-talib Əli ibn Əbi Talib (ə.s.)-dən və ol nübüvvət həzrəti və risalət mənqəbətindən və fi fətədəlli- nünün məhrəmi və sübhanəl-ləzi əsra meydanının şahsüvarı, peyğəmbərlərin xatəmi və ülulərəbün imamı Əbilqasim Məhəmməd Mustafa əleyhis-sələvat vəs-sələm vət-təhiyyət vəl-ikramdan və ol Tanrı vəhyinün əmini və gögdəki kitabları ənbıyaya yetürəni *Cəbrəili** - Əmindən əleyhis-sələm və ol həzrət İzzətdən təala şə'nəhü və cəllə sultanəhü. **[Şeir :]**

Hər biri bu rəhnəmalar bir sirati-müstəqim,
Hər biri bu pişvalar məzhəri-dini-qəvim.
Bunların içində sultani-məşayix, bigüman,
Bilgil, ey talib, var isə səndə idmali-səlim,
Mürşidi-əhli-təriqətdür Səfiyyül-Həqqü din
Kim, verübdür Tanrı ana xülqü ehsani-əzım.

ONUNCI FƏSİL HƏZRƏT ŞEYX ZAHİDÜN KƏRAMATLARINDA

VƏ BU FƏSİL DƏ İKİ NÖVDÜR:

ƏVVƏLKİ NÖV ŞEYX ZAHİDÜN HALİ-MÜQƏDDİMƏSİ KEYFİYYƏTİ

Anun adı Şeyx Tacəddin İbrahim bin Şeyx Rövşən Əmir bin Şeyx Babil bin Şeyx Pəndar əl-Kürdi Səncanidür rəhmətüllahi əleyhim. Və yedi dədəyədəkin Şeyx oğlu Şeyxdürlər. Və anun yedinci dədəsi Şeyx Ələşicün müridi idi və həm böylə atadan-anadan pirü mürşid və abid imişlər ta Şeyx Pəndarədəkin. Və bu Şeyx Pəndar vilayət iyəsi və cinn ilə insün müridləri sahibi idi. **Beyt :**

Tinətün tibində hər bir cinnü insə rəhnəma,
Zinətün zibində hər bir var imiş bir padşa.

Və bir padşah cinnilərdən Şeyx Pəndar ilən kamil e'tiqadı var imiş və bir qız cinnilərdən anun nikahi-əqdində imiş. Və Şeyx Pəndarun ol cinni qızdan bir oğlu doğmuş Babil adlu və anun yanında dəxi həm şeyxliğ qaidəsi sabit idi və məşayixin vəzifəsi riayət eylərmiş, ta anun dəxi bir oğlu doğdı Rövşən Əmir adlu. Və ol həm yaxşı təriqəlü imiş. Pəs, bu Rövşən Əmir bir kəntdən Bəhrüllah kim, Gilanun dağlarundadır, bir məsture qız şə'ri nikah ilən aldı və andan Şeyx İbrahim Zahid Gilanda vücuda gəldi. **Beyt :**

Ol günəşgə iki aləm zərrəcə,
Ol dənizgə yedi dərya qətrəcə.

Və Şeyx Rövşən Əmir Siyavrudda Tanrı rəhmətinə vardı və Şeyx İbrahim Zahid uşağlıqda ibadətədicə bir müctəhid idi ol çağadək kim, ana tovfıq mədədkar olub, ol vəqtdə Seyyid Cəmalədin Əli Gilan ölkəsində Butəsər məqamında Malavan kəndində idi. Şeyx Zahid Seyyid Cəmaləddindən (r.ə.) tövbə ilə təlqin aldı və Seyyid

Cəmaləddinün üç müridi var imiş: biri Şeyx Zahid və biri Məhəmməd kim, Kijə ilə məşhur idi, yəni sərçə və biri Babil adlı kim, onun fərzəndləri Seyyid Cəmaləddin (ə.r.) məzarı mücaviri və xadimidürlər.

Hekayət. Şeyx Sədrəddin dedi kim, Təbrizli Şeyx Şihabəddin, Seyyid Cəmaləddini Gilana göndərməyi səbəbi ol idi ki, Şeyx Zahidi tərbiyə eyləyə. Və şərhini böylə idi kim, Dirəkənt kim, Gilanın kəndlərindən bir kənt idi, Əbülqasim adlı bir kişi var idi kim, Gilandan Əhrəyə gedərdi və Şeyx Şihabəddinün hüzurinə müşərrəf oldı. Bir neçə gündən sonra anda Tanrı rəhmətinə vardı. Şeyx Şihabəddin, Seyyid Cəmaləddinə işarət qıldı kim, Əbülqasimün cəsədi Gilana iltürə. Seyyid Cəmaləddin onun nəfəsi qəbul eyləyüb ölünün nəşi götürüb aparmaya durdı. Şeyx Şihabəddin dedi kim, əyalun dəxi götür və Gilana apar kim, bizim anda bir sirrimiz vardır və ol sənün əlündən zahir olacaqdır.

Beyt :

Qeybdə bir gizli gənc amadədür,
Kol sənün əlündə olur aşkar.
Bir bulağ vardır vücudun səhnidə
Kim, olur bir ulu dənizi-bikənar.

Pəs, Seyyid Cəmaləddin öz əhli ilə əyalını götürüb Gilana vardı və bir az müddət anda qaldı. Bir gün Şeyx Zahid uşağ ikən məktəbə varurdu xəttəsi qoltuğu altında. Seyyid Cəmaləddinün mübarək nəzəri ana düşdi. Şeyx Zahidün əlindən xəttəsin aldı və mübarək əlinə onun mübarək başına sürtdi və dedi ki, bu sirdür ol sirdür kim, Şeyx Şihabəddin mənə bu səbəb ilə buraya göndərübüdür. **Beyt :**

Sirlərin hərfi ki, lövhün nəqşidür,
Məktəb içində oxumışdır könül.

Hekayət. Şeyx Sədrəddin dedi kim, çün Tanrının cəzbəsi tovfıqi Şeyx İbrahimi tövbə və təlqin həlqəsinə çəkdi, zahidliq ləqəbi ona qalmağ səbəbi bu idi kim, bir qatla Seyyid Cəmaləddin bir yerdə

panbuğ əkmiş idi. Şeyx İbrahimə buyurdi ki, bu panbuğ məzrəəsi zəğəl xaşakından arıt və yaramaz bitmişləri qopar. Şeyx Zahid gərəkmez zəğəlləri qoparur idi. Hər ot kim, yerdən çəkərdi, qızıl ilə gümişün şuşələri idi. Şeyx Zahid anı gene kəndü yerinə batdurur idi və heç qəbul eyləməz idi. Çün bu iş mükərrər vaqe oldu, ol işi tərək etdi. **Beyt :**

Bu ağü qızıl ki, aldadur insani,

Aldanma ana kim, oldurur şeytani.

Çün Seyyid Cəmaləddinün hüzurinə gəldi, həman kim mübarək nəzəri ana düşdi, buyurdi: «Zahid, yaxşı vardun kim, ol qızıl ilə gümişü qəbul etmədün». Bu səbəbdən zahidliğ ləqəbi ana qoymak ol idi kim, Seyyid Cəmaləddin əyalının məaşü qatılığ ilə keçərdi, ol həddə kim, günlər Seyyidün evində heç nəstə bulunmazdı. Və xatirinə keçərdi kim, olmaya kim, qonşıları anun yoxsulluğunu bilüb, nagh rəhm üzərinə qonşılığ çanağı ana gətürələr və həqarət gözi ilə baxalar. Düginün qabuğları dibəgə qoyub dögdürərdi, ta qonşıları sağınalar kim, dügi döğərlər və nəstələri vardır, yoxsul dəğüllər. Və bu gəncün sirri gizlü qala. **Beyt :**

Bir gövhərdür fəqr kim, ol şahlar gəncindədür,

Tanrının arifləri bu gövhərə ərzəndədür.

Və Seyyid Cəmaləddinün ol panbuğ məzrəəsindən panbuğlar hasil olurdu, ol qədər kim, Seyyidün geyəsiləri əhli ilə əyalı və müridlərinə gərəkli idi, saxlar idi, artuğı Gilana göndərürdi kim, dügi ilə dəğişdürüb gətürirlər və anunlən məaş eylər idi. Bir qatla bir parə panbuğ Şeyx İbrahimə verdi kim, Astarabada aparub, dügi ilə dəğişdürüb gətürə. Şeyx İbrahim anı arxa ilə götürüb, Astarabada aparub satdı və əvəzin dügi aldı və Seyyid Cəmaləddinün hüzurinə - Butəsərə gətürmək istədi. Yolda yorulub yüki kim, arxasında idi, bir ağacın üstinə qoyub dayandı və bir ləhzə rahət almaq istər idi. Bir danə dügi arxadaki çuvalun ağzından Şeyx İbrahimün ətəginə düşdi, anı götürüb ağzına qoydı

çeynəməğə, dişi üstinə qoymağ istər idi. Bu halətdə Seyyid Cəmaləddinin hilyəsi, yəni surəti qarşısında durub, gördi ki, mübarək barmağın dişlədi. Şeyx İbrahim utanub ol dügi danəsi ağzından çıxarub genə çuvala qoydı. Çün andan ötüb Seyyid Cəmaləddin Əlinin hüzurinə vardı, Seyyid dedi: «Zahid, yaxşı vardun kim, ol dügi danəsi yeməyüb genə yerinə qoydun». Pəs, bu səbəbdən zahidliq ləqəbi ana qaldı. **Beyt** :

Tanrı təqdiri əzəl gündə sənün
Aduna qoyuldu zahidliq adı.
Bu ləqəb andan bərü qaldı sana,
Səndən özgə kimsəyə verilmədi.

Hekayət. Şeyx Sədrəddin dedi kim, çün Seyyid Cəmaləddin Şeyx Zahiddən bu zöhd ilə əmanət və təqva ilə diyanəti gördi, xatirinə məqbul düşdi və işinün açıldıqı səbəbi bu idi kim, bir qatla Seyyid Cəmaləddin səma'də idi. Şeyx Zahidün vəcd ilə haləti qalib olub, ixtiyarı əlindən giderüb ol dəxi səma'ə qalxdı. Seyyid Cəmaləddin çün anı meydanda özi ilə səma'də gördi, qeyrət eyləyib əl uzatdı və Şeyx Zahidi yerdən qaldurub yerə çaldı, eylə kim Şeyx Zahidün ussı başından qaçub bixud düşdi. Seyyid Cəmaləddin dəxi bir ağac götürüb ol qədər Şeyx Zahidi dögdü kim, başı üç yerdə yarıldı və həm böylə qəzəblü evinə girdi. **Beyt** :

Başımız tərkmədük, ta başımız yarilmədi,
Başı yarılmadı bu şövqü zövqi bilmədi.

Şeyx Zahid çün ol halətdən qayıtdı, ayağa qalxub, Seyyidün ardına varub, eşiginə baş qoyub özindən getdi və başından həm ol dəstur ilə qan axub, qapunun astanasına bulaşdı. **Beyt** :

Yüzüm döndərmənəm qapundən, ər başumnu yarərsən,
Dilü canum sana qurban, əgər işümğə yarərsən.

Amma çün Seyyid hərəminə vardı, əyalına dedi: «Zahidi çox dögdüm

və üç yerdə başını yardum. Əgər mundan qaçsa, anun nə dini var və nə dünyayı. Və əgər getməsə, həm dünyayı var və həm dini. Hala var, gör, mundamıdır, yoxsa gedüpdür?» Seyyidün əyalı çün çıxdı, Şeyx Zahidi gördi kim, başını Seyyidün astanasına qoyub bixud düşübdür. Qayıdub Seyyidə dedi kim, eşikdə ussız düşübdür və yaralarından qan axar. Seyyid (r.ə.) dedi ki, həm dünyayı apardı və həm axirəti, işi tamam oldu. **Beyt :**

Çün səni zəhmətlü istər yar, qatlan dəmbədəm,
Zəhmətə qatlanmayan dünyayı yoxdur dini həm.

Hekayət. Şeyx Sədrəddin dedi ki, çün Şeyx Zahid Seyyidün qulluğu can ilənlər idi və məşəqqət ilə ələm çəkməyə qatlanurdu, çün Seyyid Cəmaləddin fəna mənzilindən bəqa yurtına varurdu, Şeyx Zahidə dedi: «Zahid, mənüm həyatımdan sonra igirmi yıl gerek kim, tərbiyə ilə irşada məşğul olmayasan və döşəgə girməyüb uyumayasan və arxan ilə qaburğanı yerə yetürməyəsen. Andan sonra bir bulağ kimi olursan. Nə qədər kim, anı yaşurmağa cəhd edənlərsən, bər həm yetməyə, pəs Həqq-təala səni ələmə bildürə. **Beyt :**

Gözləründən yaş axıt, anca ki çayə dönə ol,
Kol yaşun çayından axar bir dəniz olur könül.

Və çün Seyyid Cəmaləddin bəqa ələminə vardı, Şeyx Zahid igirmi yıl Seyyidün buyruğu ilənlər qaburğayı yerə dəgdürmədi və tərbiyə ilə irşada məşğul olmadı və heç kimsə ilənlər söyləşmədi, ol həddə kim, bir şəriki var imiş kim, əkin-biçində ortağ idilər və ol qamu işləri Şeyx Zahidə qoymuş idi və özi heç iş işləməz idi. Və gələb bir əli çuxanun yəlinə çəkərdi və durub der idi: «Pir, nə xoş edənlərsən, mən sənün işlədüyünü bəğəndüm ki, cidd ilənlər işləməyə durubsan». Şeyx Zahid dodağı altında der idi: «Mübarək olsun. Əgər bilsə idin kim, sənün işçin kimdür, heybətdən ölürdün». **Beyt :**

Bilsə idün kimdürür işçin sənün,

Yanə idi qorxudən canu tənün.

Və həm böylə əpsəm idi, ta ol dörd yıl kim, Şeyx Səfiəddin Ərdəbildə anı istəyüb hər yandan xəbərini sorar idi və irşad ilə tərbiyəyə məşğul olduğu işi ol idi ki, ol vəqtdə Seyyid Cəmaləddin Əlinün sifəti Şeyx Zahidə görünüb dedi kim, Tanrı-təala səni anun üçün durğuzubdur ki, xəlqün tərbiyə ilə irşadına məşğul olasan və səni bu işə göndərübdür. Pəs, Şeyx Zahid xəlayiqün tərbiyə ilə irşadı qılmağa sabit oldı. Və çün Şeyx Səfiəddin anun hüzurinə vardı və nuri-Tanrı sübhanəhü və təala aydınlıq qapusını xəlayiqün yüzünə açdurub günbəgün həqiqət yolu zahirrak olur idi və ol zəman bid'ət qaranquluğu aləmi qararmış idi və xəlayiq doğru yolu tanımazdılar, Şeyx Zahidün tərbiyə ilə irşad günəşi dəmbədəm ucalur idi, övci-kəmala yetincə, vallahü ə'ləm.

İKİNCİ NÖV

ŞEYX ZAHİDİN (R.R.) NEÇƏ KƏRAMATI ZİKRİNDƏ

Hekayət. Şeyx Sədrəddin dedi kim, murtazayi- ə'zəm Seyyid Şərəfəddin dedi, ki, mən on dörd yaşında idim və uşaqlıq çağında atam ilə Təbrizdə idim və ol vəqtdə seyyidül-ibad Balə Həsən Binisinün avazəsi ol məmləkəti dutmuş idi. Anam ilə anun ziyarətinə və hüzurinə müşərrəf olmağa gedərdük. Çün oraya varduk, mən sayru olub, bir mərəzə yoluxdum, eylə kim atam məndən naümid olub, özi Balə Həsənün xidmətinə varub mənim üçün bir dua andan istədi. Pəs, Balə Həsən əl qaldurub Tanrıdan mənim sağlığımı iltimas qıldı və dedi: «Tanrı-təala anı mana bağışladı». Anun duası bərəkətinə mən ol zəhmətdən qurtulub səhih oldum. Və bir gün atam məni alub anun hüzurinə varduk. Xidmətində oturmaşduk, naghah Balə Həsən xoşvəqt olub, başı dizi üstünə qoyub, mürəqib oldı. Çün ol halətdən geri qayıtdı, qatı ün ilə dedi: «Allahü əkbər, Allahü əkbər, La İlahə İllallah, Allahü

əkber və lillahil-həmd». Və mübarek gözləri qıpqızıl olub, özini çəküb, ayağların uzadub divara dayandı və kimsəün zəhrəsi yox idi andan munun səbəbin sormağ. Bir saətdən sonra ol halətdən özünə gəlib, sordular: «Balə Həsən, bu nə halətlər idi?» Balə Həsən dedi ki, bir günəş gördüm ki, Gilan dənizinün qırağından çıxdı ki, gögün yedi qatı və yerün afağı üzərinə qərq edüb, anun nurindən aləm aydın oldu. Dedilər: «Balə, ol günəş nə nəstə ola?» Dedi: «Ol günəş bir könül iyəsi kim, Gilan dənizinün qırağında zühur eyləyəcəkdür və anun irşad günəşi nuri aləmi dutulacaqdur». **Beyt :**

Kafü nunun göglərindən çox gərəkdür dövrlər,
Ta ki doğsun şərqi-dildən bir günəş ba-nurü tab.
Kim, verə təlqinü tövbə sidq ilə taliblərə,
Zahir edə Həqq yolu, götürə sərpuşi-hicab.

Sordılar kim, Balə, bizdən kimsə anı görəcəkdür? Balə Həsən qamumıza baxdı, sonra mana işarət qıldı kim, sən anı görəcəksən. Gərək ki, məndən ana salam yetürəsən və mənüm dilümdən söyləyəsən: «Nuş olsun, nuş olsun». Seyyid Şərəfəddin dedi kim, bu sözdən çox zəmanlar keçdi və mən Təbrizdə elm oxumağa məşğul idim. Sonra Sərava gəldüm və ol vəqtdə Səravda Şəmsəddin Əbdülməlikan adlu (r.ə.) bir kişi var idi, alimi-ibadətəddici, vəqt ilə qədəm iyəsi. Çün səfərdən qayıtmış idim, anun ziyarətinə vardum və hüzurinə müşərrəf oldum. Yüzini mana eyləyüb dedi: «Seyyid, səfərdən mənüm için səvğat nə gətürübsən?» Dedim: «Bir töhfətül-fəqir gətürübəm». Və dışra çıxdum və bir parə badam ilə quru yüzümdən alub xidmətinə apardum. Şəmsəddin Əbdülməlikan dedi: «Seyyid, mənüm məqsudum bu dəgüldür və mana bu səvğatı gərəkməzdür, bəlkə anı istərəm ki, ol nəstə kim, Balə Həsəndən (r.ə.) eşitmişsən, mana bildürəsən». Seyyid Şərəfəddin dedi: «Çün ol sözdən çox müddət keçmiş idi, saətdə yaduma gəlüb, ol sözlər kim, Bala Həsəndən eşitmiş idim, izhar etdüm.

Şəmsəddin çün ol sözi eşitdi, əl götürüb, yüzinə və başına urub dedi: «Günəş çıxdı və aləmi nurindən doldı və biz həzə qaranğılığda qalmışuz». Və bu mə'niyi mükərrər söylər idi. **Beyt** :

Biz böylə susız, vüsal arxı dolu su,
Xızrun suyi zahirü biz andən məhrum.

Bunu dedi və filhal ol məclisdən çıxub bir yuxa başmaq ayağına alub, bavücuti-kim hərgiz səfərə varmamış idi, Gilan sarusına varmağa əzm eylədi. Və Məhəmməd Hacıyan adlu Kəlamüllahi-məcidün hafizi bir şagirdi var idi ki, daim anun ilə müsahib idi. Ol dəxi biləsincə çıxdı. Həman kim şəhərin imarətindən və küçə- bağdan dıxarı çıxdılar, Mövlana Şəmsəddin başmağını ayağından çıxarub, əlinə alub rəvanə oldı. Və ol Məhəmməd Hacıyan anun ardında gedər idi və nəzəri təmam Mövlana Şəmsəddinə tiküb getməkdən qafil. Amma çün neçə qədəm vardılar, özlərini Gilan dənizinin qırağında gördilər və Şeyx Zahidün zaviyəsi görüldi. **Beyt** :

Gər qədəm sidq ilə urərsən, yetərsən mənzilə,
Özlüğündən bir səfər qıl, qalmağil abü gilə.

Mövlana Şəmsəddin, Hafiz Məhəmmədə dedi kim, bu zaviyə Şeyx Zahidündür kim, gözüdür və çün taliblərin pişəsidür kim, həman kim bir zaviyəyə girərlər, boş əl ilə varmazlar və bizim əlimiz boşdur və bir layiq töhfə biləmişcə dəğül, neyləyəlim? Bu xəyalda ikən dəniz bir mövc urub, bir simiz balıq qırağa atdı. Hafiz Məhəmmədə dedi: «Ha, bu halal rizqi». Ol balığı götürüb Şeyx Zahidün zaviyəsinə apardılar və Şeyxün qulluğuna müşərrəf oldılar və tövbə eyləyüb, zikr təlqinin aldılar. Çün neçə gün işə məşğul olub, fərağət buldılar, Şəmsəddində ol kəşf ilə qədəm kim, əvvəl var idi, bərtərəf oldı, bu halətdən xatirinə mələlət tozu qondı. Pəs, həzrət Şeyx Zahidə varub dedi: «Ya Şeyx, mən buraya gəldüm kim, əgər kəşfimdə, ya qədəmümdə bir əksüklik var ola, arta. İmdi hər nəstə kim, munda var idi, bərtərəf oldı və qamu batil oldı».

Şeyx Zahid dedi ki, ol kəşf qamu müsəlmanlar ilə millətsizlər içində müştərəkdür, hər kim bir riyazət çəkər, ol kəşf ana hasil olur və qədəm ibadətün nəticəsidür. Amma ikisi dəxi əslsizdür, zira kim məşayixün təlqinindən hasil olmayubdur. İmdi işə məşğul olmaq gerek kim, hər nəstə kim, mundan sonra zahir olur, əsllü olacaqdur və özgə kəşf ilə qədəm bulunacaqdur. **Beyt :**

Hər qamış kim, öz özindən bitdi, olmaz neyşəkər.

Sufi sadıq olsa mürşiddən ana gerek nəzər.

Hekayət. Şeyx Sədrəddin (r.r.) dedi: «Hər yerdə kim, bir vilayət iyəsi var idi, ol həzrətə yüz urdılar və qamu ətrafdan gəlürldi. Ol zəmanda bir işedici, riyazətçəkici var idi Pirə Kəşə adlu kim, havada quşlar kimi uçar idi və çün Baku məmləkətindən gəmi dəniz üstində yerir idi kim, varub, duz ilə nəfti satun alub, geri gətürə, bu Pirə Kəşə dənizün yuxarusı üstində uçar idi və ol yerdə kim, gəmi durur idi, ol dəxi anda enər idi. Və hər nəstə kim, gerekli idi, satun alub gəmiyə girdürür idi və eylə kim gedərdi, genə həm eylə qayıdurdı. Çün bu Pirə Kəşə Şeyx Zahidin xidmətinə vardı, bu uçmaq andan bərtərəf oldı, şikayət Şeyxün xidmətinə apardı. Şeyx Zahid dedi: «İşə məşğul olmaq gerek kim, bu uçmaqun heç əsli yoxdur. Ol uçmağa könül bağlamaq gerek kim, əslli ola». **Beyt :**

Dünyada hər quşun öz uçmağına ərzəndədür,

Qarçağaynın uçmağı qandəvü tavuğ qandədür?

Hekayət. Şeyx Sədrəddin (r.r.) dedi kim, Pir Əli Kərəkanlu adlu bir kişi idi çox riyazət çəkmiş* və kəşf ilə qədəm və kəramatı hasil olmuş, səksən yaşa yetişmiş, qocalamış. Məkkəyə əzm eylədi kim, qələbə xəlayiq ilə Həccə vara. Gedəndə Muqan mənzilində, Biləsuvar da qondılar. Gecə duşda gördi kim, ana dedilər: «Sənün Həccün hala

---

* Əlyazmada: çəkilmış.

Siyavrud şəhrindədür, sən özgə yerə gedərsən, qayıt Siyavruda var». Həman ki oyandı, bu sözdə çox xəyallar eyelədi, genə uyudu, dəxi həm ol mə'niyi gördi kim, dedilər: «Sənün Həccün Siyavruddadır». Bir gecədə üç qatla peyapey gördi, öz-özünə fikir edüb dedi kim, bu, bir hikmətdən xali dəgül. **Beyt** :

Çünki vəhdət kuyinə qoydum yüzüm,
Qandə kim sənsən, o qoldadır Həccüm.

Andan qayıdub Siyavruda vardı. Qəzadan ol saət Şeyx əkinün imarətinə məşğul idi. Bir çuxa çıplaq gövdəsinə örtmiş, köksi açuq, başına bir kiçik qurşaq sarmış. Çün Pir Əli əshabı ilə Şeyx Zahidi ol surət ilə hey'ətdə gördilər, gözlərinə həqir göründi. Pir Əlinün xatirinə keçdi. **Beyt** :

Zahiri necədür, batini oldur,
Böylə kimsədən nə hasil olacaqdur?

Hala çün gələbüz, bu gecə munda qonub, danla qayıdalım. Axşam çağı idi, zərurətən zaviyədə qondılar. Şeyx Zahid çün işdən fariğ oldi, təharət alub zaviyəyə girdi. Çün axşamun fərzini əda qıldı və salam verdi, Pir Əliyə yüz urub dedi: «Ol kimsə kim, bir gecədə üç qatla sana göründi, hənək ilə məsxərəliq idi. Ərlərin zahirinə baxmaq gərəkdir kim, surətdən özgə çox mə'nalar var». **Beyt** :

Eşqbazi yoxdurur bazi, gözün aç, gör necə
Bir gecə üç qatla bu dövlət sana görsətdilər.

Və hər nəstə kim, Pir Əlinün ömrində başına keçmiş idi, qamusın ana aşkar edüb bildürdi. Pir Əli çün bu halətləri məlum etdi, könül etiqađı ilə Şeyx Zahidün əlini dutub, tövbə ilə təlqin alub mürid oldi. Amma əhli-irşadun adəti budur kim, çox yaşamış xacələərə riyazət buyurmazlar, nədən kim, nəfləri güclü olmuş və nəfsün dəf'inə gücləri yoxdur. Çün Şeyx Zahid ana tövbəvü təlqin verdi və ol işə məşğul oldi, andan dəxi əvvəlki kəşf ilə kəramatı getdi, Şeyxə şikayət eyelədi. Şeyx

buyurdu: «Kəşf və kəramat ilə qədəm təriqət qaidəsi iləndür, qayırmaz, ol dəxi zahir olacaqdur». Amma çün Pir Əli əvvəldə çox riyazət çəkmiş idi və mücahidələr görmüş və anun kəmalı bir mürşidün nəzərinə mövquf idi, Şeyx Zahid ana bir nəzər salub, işi təmam olub, bir ulu mərtəbə tapdı. **Beyt :**

Kölgə tapdı çün hümayun fərridin,
Qədri ucaldıvü buldı mərtəbə.
Mürşidindən anca izzət tapdı ol
Kim, edərdi fəxr ana kövkəbə.

Pəs, Pir Əli Şeyxə dedi kim, heyf dəgül kim, sənün kimi bir günəş islam aləmində irşad ilə tərbiyə qılmağa zahir olmaya? Ya Şeyx, bir səfər etmək gərəkdür kim, bitün məmalikün talibləri öz tərbiyə ilə müşərrəf eyləyəsən. Pəs, bu səbəb ilə Şeyx Zahid Güştasfi tərəfinə varmağ meyl eylədi. Və Şeyxün bu, əvvəl səfəri idi və andakı pirlər ilə pırzadələr kim, öz-özindən bitmiş idilər, çün Şeyx Zahidi gördilər, hər biri bir bucaqdan baş qaldurub göftüگوی ortaya bıraxub der idilər kim, bu pirlər bizim cövlanğahımızdur və sana seyd olmazlar. Və Seyyid Bürhanəddin Məhəmməd anda idi kim, nə səbində təharət ilə siyədət var idi. Və bir müvəçə tapmış idi kim, Bərke xanun ulusu və *Hülaku* xanun eli anun əlində müsəlman olmuşdılar. Həman kim gördi kim, ol yerdəki namüvəçələr Şeyx ilə düşmənlik və nəfərmanbərđarlığ eylərlər, ortaya gəlüb Şeyxdən suallar etdi. Çün doğru cavablar kim, sirati-müstəqim və Mustafa ilə Murtazanun (ə.s.) etdüğü və dedüğü idi, eşitdi, dedi: «Nuş olsun sana ki, bu, mənüm cəddümün mirasıdır kim, sana dəgüpdür və sənün sözləründən mənüm atam ilə cəddümnün qoxusu gəlür». Və ixlas üzərindən mö'təqid oldı. **Beyt :**

Hər rəmz ki, əhli-Həqq yanında vardır,
Anlar qamusu bir-biri səndən sorduk.
Andan ötrü sənün ilə yar olduk,

Kim, zərbi-Məhəmmədi sənünlən gördük.

Və ol düşmənlər güc ilə qələbəliǧdən sözlər söyləşürlər. Sonucı, müqərrər eylədilər kim, kəramatlar görsədələr. Dedilər: «Biz mövsimsiz üzüm ilə qavunu hazır eyləyəlim». Şeyx dedi: «Bu, kəramat dəǧül, zira kim, gərsir yerləri çoxdur kim, imdi yemişlər yetişmiş hazırdur, gətirmək asan. Amma əgər uçmaǧun üzümü gətürəsiniz kim, anun hər bir danəsi üç arşundur və cənnətün qavunu kim, hər bir dilimün uzunlıǧı on dörd arşun və qalınlıǧı üç arşun ola, gərçək dersiniz». Çün bu sözləri eşitdilər, qamu dəng və sərəsimə qaldılar. Dəxi dedilər kim, ol ağac ki, bu arxun ol tərəfində bitipdür, bu yana gətürəlim. Şeyx Zahid dedi: «Mən bir dərviş kişim və heç də'vi eyləmənəm, amma siz ol ağacı andan bəri gətürünüz. Əgər mən anı öz yerinə aparmasam, sizin sözünüz qamu doğru ola və mə'lum eyləniz ki, mən bu çürük də'valar eyləməzəm, bəlkə xəlqi Tanrıya oxuyub də'vət eylərəm və bu, ariflərin kəramatı və mürşidlərin məqamatıdır». Bu sözdə dəxi aciz qaldılar və əpsəm olub dəxi heç deyəmədilər. **Beyt :**

Çünki gərçək sözləri eşitdilər,

Ol çürük də'viləri tərək etdilər.

Hekayət. Əqimunlu Mövlana Şəmsəddin dedi kim, Qızılbəǧi Hüsameddin söylədi kim, mən havada uçaram. Hər qaçan kim, səma'də isəm və anda çərx uraram. Və birəǧü dəxi dedi: «Mən qış çağında tazə qavun gətürürəm». Və birəǧü dedi: «Mən su üstinə səccadə salub namaz qıluram». Şeyx Zahid dedi: «Mən bir dərviş kişim və bunları bilməzəm. Siz ki bu sözləri bilürsünüz, zahir eyləniz». Ol kimsə kim, der idi, havada uçub səma' və çərx uraram, həman kim ayaǧa qalxdı, ayaǧları öz yerində götürəməz oldu. Və ol kimsə kim, dedi, su üstinə səccadə salub namaz qıluram, həman ki səccadəsi su üstinə saldı, çün ayaǧı su üstinə qoydı, batmaǧa meyl eylədi, özini geriye çəkdi. Və ol kimsə kim dedi, tazə qavun gətürürəm, nə qədər kim səy

etdi, gətürmədi. Pəs, qamu aciz olup, heyran qaldılar. Pəs, Şeyx Zahid dedi: «Ol kimsə kim, uçar idi, ol özi ilə çərxi urmaz idi, bəlkə divlər anı yerdən götürüb çərxə gətürürlərdi. Və ol kimsə kim, səccadəsi su üstinə bırxub namaz qılurdu, div qoymaz idi kim, suya bata. Və ol kimsə kim, tazə qavun gətürmək də'vi etdi, ana dəxi div gətürürdü. Amma çün dərvişlərin məclisində div girəməz və etdükləri görünməz, ol dəxi bərtərəf oldı. Pəs, qamu kəramatların divdən idi, dərvişlər bərekətindən qamu bərtərəf oldı». Anlar çün bu müamilələri gördilər, insafa gəlüb tövbə qıldılar. **Beyt :**

Verdilər insaf qamu öz-özündən münfəil,
Sözlərin həqq dedilər, əpsəm oturma, söyləgil.

Çün Güştasfinün padşahı Şirvanşah bu mə'naları gördi və bu sözləri eşitdi, doğru e'tiqad ilə müridə mö'təqid olub, Güştasfi eli ilə ittifaq eyləyüb, bir zaviyə Şeyx Zahid için yaptılar. Və Şeyx Zahidün sirəti və kəramatı xəlqi-ələmə günbəgün zahir olurdu və ulu müridlər və böyük taliblər ana uyub, tövbə ilə təlqin alurlardı Pir Əli Kərəkan kimi. Pirə Yusif İshaqan kim, Xarəzmdə Şeyx Zahidi duşda gördi və tövbə eyləyüb təlqin aldı və işə məşğul olub andan sonra Şeyxün hüzurinə müşərref olub, Şeyx ana üçüncü təlqin verdi. **Beyt :**

Kan içinde lə'l alur tərbiyə xurşiddən,
Əhli-dildən himmət istə, ta ki Həqqə yetəsən.

Hekayət. R.r. dedi kim, Güştasfi padşahı Şirvanşah Axsitanun bir oğlu var idi Siyamək adlı. Və bu Siyaməkün könli Şeyx Zahiddən nifaqlı idi. Qəzadan orduya varurdu. Gedəndə dedi kim, Şeyx Zahid bir təriqət öginə dutubdur kim, rəiyyətlerimiz həman kim anın əlindən tövbə qıldılar, ziraət ilə imarəti tərk edüb halları özgə tövr olur. İnşaallah, çün ordudan qayıdayım, anın zaviyəsini dibindən qoparayım və oda yandırayım. Bu sözi Şeyx Zahidün qulağına yetürdilər. Şeyx dedi: «Bəli, siyah mərg, əgər qayıdasan». **Beyt :**

Güclü yaydan ox atar, daşdən anun oxi keçər,
Aqil anun oxinə öz könli amac eyləmər.

Həman kim Siyamək orduya vardı, andan ilərü *Arğun** padşahun xidmətində Siyaməkün atasının qeybətini etmişdilər. Çün oğlı orduya yetdi, Arğun hökm etdi kim, anı dutub, qara keçəyə çulğayub - eylə ki Şeyx dedi, siyah mərg, yəni bu qara keçə [yə] saldılar və ayağ altı ilə təpdilər, ol qədər ki, ol qara keçədə öldi və ol yaman niyyət kim, eyləmiş idi, özi bilə toprağa apardı. **Beyt** :

Hər kim öz canını əziz dutar,
Əhli-irfan ilən ədəb saxlar.

Hekayət. Şeyx Sədrəddin dedi kim, çün Şirvanşah gördi kim, rəiyyətlərinin çoxu həzrət Şeyx Zahidə varub, mürid olurlar və əkin-biçin eyləmək tərki edərlər və mundan ötrü divanun xəracında qüsurlar bulunur, bu səbəbdən münafiq olub dedi: «Mənüm rəiyyətlərim ziraət işindən qafil qalub, qamu ibadətə məşğul olub kahil oldılar. Mən anun müridlərini suya salayım və zaviyəsinə dibindən qopdurayım». Bu kəlam Şeyx Zahidün qulağına dəgdi, mübarək xatiri mundan inciyüb mütəğəyyir oldi. Amma dil ilən heç nəstə söyləmədi. Könüldən anun işini qayırmaga durdı. Qəzadan Şirvanşah öz evində oturub fikirlü idi. Nagah yerindən sıçrayub, yalın qılıcın götürüb divarlar ilə daşlara urardı və nöqərlərindən heç kimsənün zəhrəsi yox idi kim, yanına varub qılıcı əlindən alalar. Bu hekayət Şeyx Zahidün yanında söyləndi. Buyurdu kim, ol qılıc zərbi kim, ana dəgübdür, bu qılıclar anı dəf' eyləmər. **Beyt** :

Əhli-dildən hər ki yüz döndərdi, olur xarü zar,
İki aləmdə qəradur yüzi, canı xaksar.

Hekayət. Pirə İzzəddinün oğlı Pirə Abdullah rəvayət eylədi kim, Şeyx Zahid bir gün dənizün qırağında əshabı ilən oturmuş idi. Nagah bir yigit başı ilə yüzi tozlu həzrətində hazır olub dedi kim, altı yıldur kim, yoldaəm və Çin məmləkətinün Məşriq sarusından gəlürəm və altı yıldan

sonra buraya yetmişəm. Şeyx Zahid anı çox izzətleyüb təvazölər etdi və anun əhvalı əvvəldən axırınadək və yolunun yurtlarınadək qamusın ana bir-bir sanadı. Ol yigit bunları eşidincə Şeyxün ayağına düşüb e'tiqadı artdı. Şeyx anun əlini dutub biləsinçə xəlvətə apardı. Söhbətdən sonra anı xəlvətdə oturtdı. Bir az müddət mundan gedincə bir gün Şeyx ol yigidə dedi: «Oğul, anan can tapşurmağda və nəfəsi sona yetübdür və səni istər. Əlbəttə, sən varmaq gərəksən kim, özünü ana yetürəsən.» Eşidənlər əcəbdə qaldılar kim, bir yol ki altı yıldan kəsmiş ola, bir saət necə qət' eyləyə bilər? Şeyx Zahid dedi: «Mənüm bir yolum var igən yakın, ol yoldan varur». Pəs, ol yigidi dənizün qırağına apardı və özgələri qamu qaytardı. Pəs, özi ol yigit ilə bir xadim anda durdılar və bir ağaca dayanub ol yigidə dedi: «Bax, bax.» Yigit baxdı, dənizün üstinə bir düz yol gördi. Şeyx mübarək əlini anun arxasına qoyub yeritdi. Ol yigit dedi: «Ya Şeyx, əgər qayıtmaq istəsəm, necə gələyim». Buyurdi: «Həm bu yol ilən qayıt». Və ol yigit görsətdüğü yola düşüb vardı və nəzərindən qaib oldı. **Beyt :**

Könlümüzdən vardurur kuyunadək bir doğru yol,
Vərəməz heç kimsə öz başı ilə yoldaşı bol.

Çox zəman mundan keçdi və Şeyxnün axır zəmanı idi. Bir gün həm ol dənizün qırağında oturmuş idi, genə həm ol yigidi gördi kim, qayıtdı. Şeyx Zahid anı tərbiyə edüb dedi: «Ananı buldun?» Dedi: «Bəli». Şeyx anun anası yasın verdi. Bir saət həzrət Şeyx ilən söhbət eylədi. Pəs Şeyx qalxub xəlvətinə varmağa meyl etdi. Ol yigit dedi: «Ya Şeyx, mana nə xoş, asanca yakın yol görsədübsən.» Genə həm ol yol ilən elinə vardı. **Beyt :**

Yol kəsdivü rahbərğə yetdi,
Təlqin alubən yolinə getdi.

Hekayət. Bir qatla Şeyx Zahid Ərdəbilə vardı və Şeyxün xadimi Şeyx için bir mətərə su əlində idi. Cəngəlistanda bir ispahi kişi xadimə

yetdi və xadimün əlindən mətarəyi güc ilə aldı və andan su içdi. Dərhal başından ayağınadək şişüb can tapşurdu. Həman kim Şeyx şəhərə gəldi, xadimindən su istədi. Xadim ol mətarəyi gətürdi. Şeyx dedi: «Mətarəni yerə çal.» Xadim çun anı yerə çaldı, mətarə çatlap, içindən qara nəfti töküldü. Xadiminə dedi: «Ol ispahi kişini anda öldürdün, dəxi istərdün kim, bu qara nəfti mənüm yürəgümə dəgdürəsən». **Beyt :**

Çün səfa bulağidən su içmişüz dildar ilə,
Bu qaranğulu çanağı hərgiz alməzüz ələ.

Hekayət. Həzrət Şeyx Sədrəddin dedi: «Bir gün sabah çağı Şeyx Zahid xəlvətində idi və adəti böylə idi kim, namazı ilə övrədi tükətməyincə kimsənün həddi yox idi Şeyxün yanına varmağ. Xadimlərdən dəstursiz iki kimsə xəlvətə girdilər. Şeyx ol vəqt qəhr ilə cəlaliyyət sifətində idi, girənlərə baxınca saətdə boğazlarından qan sıçradı eylə qüvvət ilə kim, xəlvətün divarına dəgdi və ayağlarından düşüb canları tapşurdılar». **Beyt :**

Ər gərəkdür kim, ədəblə yar kuyinə varə,
Hər kim ol güstax ayağın bassa, başın gidərə.

Hekayət. Şeyx Sədrəddin dedi: «Şeyx Zahidün qayını Əxi Süleymanun iki bədöv atı var idi və mehtərlər Şeyxdən gizlü ol atlara şəltük verürlər idi». Həman kim Şeyx bundan vaqif oldı, dedi: «Mundan sonra atlarını bulacaqsan». Saətdə ol iki at panbuğun əkininə vardılar. Ağacları ki, panbuğun zəbti için çəp-çevrəsinə tikmişlərdi, atların qarınlarına batub, ikisi dəxi səqət oldılar və şəltüklər kim, yemiş idilər, ol yırtılmış dəlüklərdən çıxdı». **Beyt :**

Atların yemi çünkim oldı həram,
Atlusi tez yayağ edər nakam.

Hekayət. Şeyx Sədrəddin dedi: «Bir gün Şeyx Zahid əshabı ilə bir yola gedərdilər. Tikənlü yerün ortasından bir qızıl yılan çıxdı və Şeyxün

sarusına doğru vardı. Əshab anun öldürməginə qəsd etdilər. Həzrət Şeyx dedi: «Dolaşmın, qoyunuz gəlsün». Ol yılan gəlüb boğazını Şeyxün mübarək ayağına və başmağına sürtər idi. Bir saətcə böylə durdı, genə qayıdub öz yerinə vardı. Şeyx buyurdi: «Böylə canəvərlərin dəxi iradətləri var». **Beyt :**

Hər nəstə ki, Tanrı yaradubdur,
Bir canü həyat ana verübdür.

Daş ilə kəsəkdə dəxi var can,
Yox əhli-nəzərdə muni pünhan.

Hekayət. Pirə Zəkəriyyə rəvayət etdi həzrət Şeyx Səfiəddindən ki, dedi: «Bir gün Şeyx Zahid bir xəlvətdə oturmış idi ki, dənizün qarşusunda idi. Mən bir işün ardına vardum. Bir kişi xəlvətün eşigində və bir oğlan dıxarkı qapudan oturdum ki, mən gələnədək anda dursunlar kim, əgər Şeyxün bir işi düşsə, ya bir xidmət ola, hazır olalar. Bir saətdən sonra qayıtdum. Otur[t]duğum oğlan dıxarıda və kişi qapuda düşmiş gördüm. Sonucı kim, özlərinə gəlüb oturdılar, anlardan sordım kim, bixud düşdüginizün səbəbi nə idi? Dedilər: «Dəniz üstindən neçə kimsələr gördük kim, Şeyxün qulluğına gəldilər. Biz ol heybətdən ussumız uçub, bixud düşdük». Şeyx Zahiddən sordum: «Böylədir?» Dedi: «Bəli, yedilər idilər». **Beyt :**

Əhli-Həqqün ortasında kim ki düşdi bu yola,
İkilik yoxdur, gərəkdir birü gərəkdir yedi ola.

Hekayət. Pirə Dövlətşah həzrət Şeyx Səfiəddindən rəvayət edər kim, mən Şeyx Zahid ilə namaz qılırdum və sağında dururdum. Bir gün namazda ikən gördüm kim, qible divarı yarılub, bir kişi çıxub, mənüm yanumda durub namazın əda qıldı. Çün fariğ olduk, Şeyx dedi: «Oğul, Səfiəddin, qorxdun?» Dedim: «Ya Şeyx, Kə'bənün hərimi içində qorxmaq neylər?» Dedi: «Bu, Şirazdan filan kimsədür kim, hər beş

namazun çağı namazını burada mənüm ilən qılır». **Beyt :**

Qafnun nöqtəsi tək bir-birə yakındurlar,
Gərçi qafdən qafədək bir-biridəndürlar irəğ.

Hekayət. Şeyx Sədrəddin dedi: «Bir danişmənd kişi həzrət Şeyx Zahidün xidmətinə gəlüb tövbə qıldı və təlqin aldı və xəlvətə girüb neçə gün oturdu, sonra çıxdı və Şeyxə varub dedi: «Mən anun için Şeyxün həzrətinə gəldüm kim, kəşf ilə kəramatı hasil edəyim və ol nəstələrdən kim, səndən salıq verürlar, görəyim. İmdi gəldüğümdən heç hasil görmənəm». Şeyx dedi: «Dur, xəlvətə gir.» Ol danişmənd genə xəlvətinə girüb oturdu. Vaqiədə gördi kim, anun başını dutub otun küresinə qoyub körüklərdilər. Həman kim ot şölələndi, anun taqəti taq olub, məcalı qalmadı. Bir nə'rə urub xəlvətdən sərəsimə çıxub həzrət Şeyxün xidmətinə gəldi. Həman ki Şeyx anı gördi, dedi: «Mövlana, kimsənün kim, gövdəsini küdürətdən arıtmağ taqəti yox ola, anun içinde necə nəstə bişürmək olur?» Danişmənd həman kim muni eşitdi, şeytanlıq vəsvəsesi dimağından gidərdi və Şeyxə yalvarmağ ilən dedi: «Ya Şeyx, lütfün nəzəri ilən məni tərbiyətlə eylə». **Beyt :**

Kürələrdən xalis altun çıxmədin əxgər kimi,
Padşahun sikkəsi üstinə xaçan urulur?

Hekayət. Şeyx Sədrəddin dedi: «Şeyx Zahidün xatunı bir gün evinün içinde oturmış idi. Şeyx Zahid üstürağdan enüb anun yanında oturdu. Ol xatun bu mə'nadan bəqayət qorxdı. Bir saətdən sonra kim, ol qorxu andan bərtərəf oldı, hənək üzərindən dedi: «Ey qarı qoca, məni qorxutdun.» Həzrət Şeyx andan inciyüb dedi: «Xatun, ədəbün budur kim, məni bu ad ilən oxuyasan və həqarət gözi ilə baxasan, əgər Tanrı-təaladan qorxmaz olsaydum, səni yerə batdururdum». **Beyt :**

Aslanun adını ədəb ilən xitab qıl,
Tilkü dəğüldür, andan igən ictimab qıl.

Hekayət. Pirə Dövlətşah Şeyx Səfiəddindən rəvayət eylədi kim, bir

qatla Şeyx Zahid ilən gəmiyə girmişdük və bir dilənci danışmənd bizim ilən ol gəmidə idi və sufilərin münkiri idi. Nagah dənizdə bir mövc ilə tufan qopdı və gəmidəkilər qorxudan qamu pərişan oldılar. Nə qədər kim çığırdılar və iztirab etdilər, dəniz sakin olmadı. Bu danışmənd çox təşvişlü olub, Şeyxün yanına varub dedi: «Tanrıçün mədəd eylə». Şeyx Zahid dedi: «Mövlana, qorxma kim, heç bak yoxdur». Mövlana dedi: «Ya Şeyx, imdi kim gəmimiz müğərrəqəyə yetdi, necəlik ilən səbr etmək olur?» Şeyx yenini dənizə urub dedi: «Xamuş ol kim, Mövlana qorxar». Filhal dəniz aşubdan oturuşub, gəmimiz salamatlığ ilən qurtuldu. Həman kim dənizün qırağına yetdilər, danışməndin nifaqı vifaqa və inkarı e'tiqada dönüb tövbəvü təlqin aldı. **Beyt:**

Kəştiyi-imanümiz bu bəhri-pürtufandədür,
Kimse yoxdur Şeyxdən özge kim, ola dəstgir.

Hekayət. Şeyx Sədrəddin dedi: «R.r. dedi kim, Sürxə Fəqih adlu bir danışmənd var idi və xatiri nifaqlu olub, etiqaad gətürməz idi kim, taliblər derlər kim, riyazət çəkmək cəsədün yaman sifətləri gیدerür. Bir gün öz xəlvətində oturmış idi, gördi kim, xəlvətün divarı yarılub, bir ulu əjdəha çıxdı kim, böyükliğı ol qədər idi kim, afağı örtər idi. Danışməndə qəsd etməgə ağzın açdı və yaxın oldı kim, anı ilən hər nəstə kim, gözüdür idi, yuda. Sürxə Fəqih çün münü gördi, bir nə'rə urub xəlvətdən dıxarı çıxdı və ussı gedüb, bixud düşdi. Həzrət Şeyxə xəbər apardılar. Şeyx ana bir şərbət göndərdi kim, boğazına tökdilər, özinə gəlmədi. Şeyx qalxub xəlvətinün qapusına vardı, gördi kim, Sürxə Fəqih toprağ üstinə bixud düşübdür. Mübarək əli anun alnına sürtdi, dərhal özinə gəlüb genə ussı uçdı üç qatlayadək. **Beyt :**

Bu vaqiədə ki, dağlar dərəcə yox,
Məlumdurur kim, bəşərün taqəti yox.

Pəs, Şeyx dedi: «Sürxə Fəqih, söylə halun necədür?» Dedi: «Tanrımçün». Şeyx dedi: «Halun necəliğin söylə». Dedi: «Tanrımçün.»

Şeyx dedi: «Söz uzatma, halını söylə». Sürxə Fəqih dedi: «Bir əjdəhayı gördüm kim, gövdəsi afaqı örtülmüş idi, ağzın açub qəsdüm idi». Şeyx dedi: «Sürxə Fəqih, vücudunda munca əjdəhalar ki var, gərək həm munda dəf'in eylə və gərək özün ilən qəbirə apar». **Beyt :**

Batinün şəhridürür doptalu marü əjdəha,
Nəfsüni gərək qılasan munda anlardan rəha.

Hekayət. Şeyx Sədrəddin dedi: «Şeyx Zahid ilən Şeyx Səfiəddin bir qatla bir gəmidə idilər və Şeyx Səfiəddin nabatdan həb-həb Şeyx Zahidə verür idi. Nagah dəniz bir mövc urub gəmi bir müğərrəqəyə yetdi və həlaka yaxın oldılar. Gəmidəkilər qamu həyatdan ümitsiz qalub, dirilikdən əl yudılar və hər kimsə öz halına düşüb, artuq geyəsiləri dənizə bıraxurlardı kim, gəmi yünül olub, özlərini üzmək ilən qırağa yetürələr. Şeyx Səfiəddin üzmək bilməz idi, fikirlü olub, dinc oturmuş idi və Şeyx Zahid bu qovğadan fariğülbal oturub, özgə yerə məşğul idi. Həman kim baxdı, gəmidəkilər iztirabda gördi, sordı kim, nə haldur? Şeyx Səfiəddin dedi: «Dəniz mövcdədür və gəmidəkilərin xatirləri müşəvvəşdür və gəmi qərç olacaqdur və biz həlak oluruz».

Beyt :

Düşdi işdən, əllərüm dutgil mənüm,
Kim, ayağdan nagehan düşməyələüm.

Şeyx Zahid mübarək dizini yerə çökdi. Ol halətdə Şeyx Səfiəddin bir nabat həbi avucına alub Şeyxün öginə dutdı. Şeyx Zahid qəbul etməyüb almadı və bir hal ana qalib olub hərəkətə gəldi. Saətdə ol müxalif yel kim, əsüb dənizi mövcə gətürürdi, iki şö'bə olub, hər bir şö'bə bir yana varub ortalarında bir küçə kimi oldı və gəmi ol küçənün ortasında yerir idi və gəminün ardından bir həmvar yel əsər idi və gəmiyi sürər idi, ta salamatlığ ilən ol vətədən qurtuldılar. Həman kim dəniz sakin olub gəmidəkilər qamu eymənlə oldılar, Şeyx Zahid Şeyx Səfiəddinə dedi: «Oğul, ol nəstə kim, mana verürdün, qanı?» Pəs,

nabatı əlindən alub ağzına qoydı». **Beyt :**

Hər gəmi kim, çadiri Şeyxün yeli sürər anı,
Hadisatün mövcidən görməydürür heç afəti.

Hekayət. R.r. dedi: «Şeyx Zahid bir kəz Güştasfidən Gilana varur idi. Nagah dənizdə bir mövc peyda oldu və gəmiyi müğərrəqəyə yetürdi. Xələyiq naümid qaldılar və Şeyxün oğlu Cəmaləddin Əli könəgi özindən çıxarub tunbanun bağıni bərkətdi və müntəzir oturub gözədürdi kim, gəmi xaçan qər q olur və ol özi üzümək ilə qırağa yetürə. Və Şeyx Səfiəddin çün üzümək bilməz idi, Şeyx Zahidə dedi: «Ya Şeyx , Tanrıçün mədəd eylə». Şeyx Zahid sordı: «Nə olupdur?» Dedi: «Gəmi qər q olmağa yakındur». Şeyx Zahid mübarək yenini dənizə urdı və dənizi hayırdı. Filhal dənizün mövci ilə yeli oturuşub, gəmi asayışlıq ilə dəniz qırağına yetdi». **Beyt :**

Yenini çünkim dənizə urdı, sakin oldı mövc,
Sidqü ixlas əhlinün işi sonucı dutdı övc.

Hekayət. Qütblərin tabınbaşısı və Şeyx Zahidün əziz oğlu Hacı Şəmsəddin dedi: «Bir qatla savuxlıq çağında Şeyx Zahid dənizə çimüb suyun içində oturdu. Müridlərdən birisi dənizün qırağında durur idi. Şeyx ana dedi: «Sən dəxi suya gir». Şeyxün işarəti ilə dənizə girdi. Şeyx derdi, gəl və ol gedərdi, ol qədər ki, Şeyxə yaxın oldı. Və bu mürid dedi: «Nə qədər kim Şeyxə yaxınrak olurdum, su issirak olur idi». Əlqissə, Şeyx ilə bir saat su içində oturduk, sonra çıxduk və savuxdan heç ələm mana dəgmedi». **Beyt :**

Gər savuxdən özgenün əli üşür,
Məndə barı ol savux ot kimidür.

Hekayət. Şeyx Sədrəddin dedi kim, Şeyx Səfiəddin buyurdu: «Ol vəqt kim Şeyx Zahid Dəştavənddə idi, islam padşahı Qazan Sultan Mahmud, Şeyxi ziyarət qılmağa əzm etdi. Yolda gedərkən bəgləri dövlət ərkanına dedi ki, bir niyyət edəlim, əgər Şeyx ol etdügimiz

niyyətləri zühura gətürə, Şeyxün kəramatlarından ola. Hər biri bir niyyət etdilər ayru-ayru. Sultan Qazan dedi: «Mən üç niyyət eylədim, siz mənüm ilə müvafiqət eyləniz. Biri ol kim, həman kim Şeyxün hüzurinə müşərref olauz, Şeyx Zahid, *Mənsur Həllacun** sözünü söyləyə kim, bitün xəlayiq anun həqqinə gərçək ilə yalan sözlər söylərlər, həqiqətün bizə bildürsün. İkinci niyyət ol kim, ədl ilə insafdan sözlər söyləyə. Üçüncü niyyət ol kim, mütəhhər əgnindən könləgin çıxarub mana geydürə». Bəglər qamu bu niyyət ilə müvafiqət qıldılar. Amma çün Sultan Qazan, Şeyxün hüzurinə yetdi, Şeyx anun için ayağa qalxdı və ol vəqt Şeyxün zahir basirəsi aciz olmuş idi. Sultan Şeyxün mübarək əlini əlinə alub, Sultanun gövdəsi titrəməyə düşdi. Moğol dili ilə Qutluğşah bəgə dedi: «Bu kişi Tanrının gərçəkidir. Nədən kim, hər kimün əlini dutardum, anun əli titrəməyə düşərdi. İmdi anun əli çün mənüm əlümə yetdi, mənüm əlüm titrədi». **Beyt :**

Dünyayı sevən kişinün əli çün aldum ələ,
Titrəməyə düşdi əli, qorxu düşdi caninə.
Sevməyən dünyayı dəgdürdüm əlinə çün əlüm,
Bəzi təğyir olmadı, rəhmət anun imaninə.

Çün Şeyxün hüzurində oturdı, Şeyx Zahid dedi: «Sultan, səndən bir sual eylərəm: sənün bir çox nöqərləründən bir xassə məhrəminiz var ola kim, sirlərin andan gizlətməyəsən və hər nə kim var ola, anun ilə ortaya qoyasan?» Sultan Qazan dedi: «Bəli». Şeyx dedi: «Əgər bu sirdaşun gizlü sirrünü əğyara söyləyə, ana neyləyəcəksən?» Sultan dedi: «Anı dardan asaram və andan sonra ot ilə yandıruram». Şeyx dedi: «Oğul, Tanrı-təala Hüseyn Mənsur ilə həm bu əməl etdi kim, çün bir sirr öz əsrarından ana bildürdi, ol anı saxlaya bilməyüb əğyara dedi. Ləcərəm, Tanrının qeyrəti anı dardan asurdı və cəsədi oda yandırub külini dənizə saldurdı». **Beyt :**

Şahların əsrari əğyarinə hər kim söyləsə,

Lacərəm, anı asarlar, yandururlar gövdəsi.

Genə Şeyx Sultana dedi: «Oğul, sənün xəzanən var ola?» Dedi: «Bəli». Dedi: «Xəzanə demək nə nəstədür?» Sultan dedi: «Altun, gümüş, cəvahir, qumaş, özgə mətə'lar.» Şeyx dedi: «Bu, xəzanə dəgül.» Sultan dedi: «Xəzanə necə olur?» Dedi: «Xəzanə sənün yaxşı nöqərləründür kim, həman kim anı aqça içün təhsilə göndərəsən, aqça ilə xeyir-dualar qazansun, aqça ilə xəzanəni mə'mur eyləsün və dua ilə ömrün kisəsi doldursun, yəni ədalət eyləyüb sana dua qılsunlar».

Beyt :

Ədl ilə canuni xoşhal eyləgil,
Ədl ilə xürrəmdürür aləmni bil.
Ədl ilə iki cəhan mə'murdur,
Ədl ilə bu ayü gün pürnurdur.

Üçüncü niyyət kim, Sultan Qazan iltimas qılmışdı kim, Şeyx öz könləğini çıxarub ana geydüre, Şeyx bir saət dinc oldı. Sultan Qazanun könlində keçdi kim, çün Şeyx ol iki zəmiri zahir etdi, üçüncisi dəxi bilür, neşün könləğin çıxarub mana geydürməz? Şeyx fərasət ilə bildi kim, Sultanun könlində nə keçər. Sultana dedi: «Oğul, el içində yakışmaz çıplaq olmağa. Səbr et kim, ev xəlvət olsun». Sultan həman kim muni eşitdi, başını Şeyxün ayağına qoydı. **Beyt :**

Hər şah ki, dərvişlərin qədri bilür,
Yay tək olarun yanında boyın əgilür.
Hər ox kim, atar nişanəyə, doğru varur,
Tanrı ana ömrü dövlət ərzani qılır.

Həzrət Şeyx Səfiəddin dedi: «Ya Şeyx, əgər buyruğun olsa, mən ətəgümi hicab edüb, ögünizə dutayım, ta Şeyx könləğin çıxara». Şeyx Zahid dedi: «Yaxşı ola». Pəs, Şeyx Səfiəddin ətəgin hicab etdi, ta Şeyx Zahid könləğin çıxarub Sultan Qazanun boynına bıraxdı. Sultan Qazan Şeyxün könləgi padşahlıq donlar üstinə geydi və yəkəsindən baş

çıxardı. Amma əli yenindən çıxarmadı və əli ilə ol mütəhhər könəgi saxlar idi, ol qədər kim andan dıxarı çıxdı. Sultan dedi: «Bir iltimasum dəxi var». Şeyx Zahid dedi: «Sultan, hacətünü buyur». Sultan dedi: «Şeyxdən umaram kim, rüxsət versün kim, ayağın öpəyim». Şeyx dedi: «Sən padşahsən, Tanrı-təala bəgənməyüb, rəva görməyə kim, dərvişlərin ayağını öpəsən.» Sultan dedi: « Mən səndən Tanrı üçün bu muradı istərəm». Şeyx çün bu mübaliğələr gördi, ayağların uzatdı və Sultan Qazan başı Şeyxün ayağına qoyub, yanağların ayaqları altına sürtüb çox öpdü. **Beyt :**

Şahlar istərlər ayağı toprağından abru,
Qafil olma əhli-dildən, dutma anlardan kənar.
Qibleyi-hacatdurlar, hacət anlardan dilə
Kim, nə kim anlar dilərlər, hasil eylər Kirdigar.

Sultan çün Şeyxün məclisindən çıxdı, könlək çıxarub öz əli ilə bükdi və xəzanəçisinə tapşurdu ki, mənüm çıxduğum gün dünyadan bunu mana geydürün. Xəzanəçi anı izzət ilə saxladı, ta ol gün ki, Sultan Qazan dünyadan köçdü, Şeyxün könəgi ana geydürdilər». **Beyt :**

Hər kim istər kim, qiyamətnün əzabın görməyə,
İssiliğ məhşərdə anın gövdəsi yandırmaya,
Əhli-dilğə qulluğ etsün, mərifət kəsb eyləsün,
Yeyüb-içüb munda heyvan kibi yatub-durmaya.

Hekayət. Şeyx Sədrəddin dedi: «Şeyx Zahid bir qatla dəxi Sultan Qazan ilə müləqat eylədi və səbəbi ol idi kim, əvvəldə Gilan padşahı Məlik Əhmədün Şeyx ilə bir e'tiqadı var idi və mürid olmuş idi. Sonra mürtəd olub, Şeyxün müridləri gerek-gərəkmez pirlər yanına apardurur idi. Şeyx Zahid çün mundan xəbərdar olub vaqif oldu, qeyrət eylədi. Qəzadan Məlik Əhməd, Sultan Qazanun dutsağı olub, zəncirdə giriftar oldu. Çün Məlik Əhməd öz qüsürindən münfəil və zəncirdə dutsağ oldu, Şeyxə adam saldı ki, Tanrı üçün mənüm qövrümə yet. Şeyx Zahid

mundan ötrü orduya əzm eylədi. Və ol çağ ordu Muqanda idi. Həman kim orduya yaxın oldular, Şeyx Səfiəddin Şeyxdən ilərü padşahun bargahına vardı. Gördi kim, Sultan bir sənduqun üstinə oturub aqçanı bir-birindən seçər. Həman kim Şeyx Səfiəddin gördi, ayağa qalxub, izzət ilən sorub dedi kim, qədəm rəncidə qılıb, nə iş için gəlüpsiniz? Dedi: «Həzrət Şeyx Zahid yakına gəlüpdür.» Padşah saətdə atlanub Şeyxün qarşulamağa vardı. Mülaqatdan sonra sordı kim, həzrət Şeyx mübarək vücudi neşün incidübdür. Şeyx dedi: «Gilanlu Məlik Əhmədi kim, zəncirdədir, şəfaəti için gəlübəm». **Beyt :**

Ey Nişati, gər günahun çox isə, qəm yeməgil,
Çün munun tək bir şəfaətci pənahundur sənün.

Sultan Qazan dedi: «Şeyxdən iltimasum var ki, beş kimsənün şəfaətin eyləməsün kim, qəbul etmək olmaz: əvvəlki, bir kimsə kim, bir padşaha xüruc eyləyüb, yağı olmuş ola, anun həqqində şəfaət qəbul dögül, zira kim mülkün fəsadı səbəbidür. **Beyt :**

Padşalıq eyləmək hər kimsənün işi dögül,
Ədl ilə ehsan gərəkdür şahlərdən, ey könül.

İkinci, bir qazı kim, din ilə şəriətdə xəyanət eyləyə, anun həqqində şəfaət etməmək gərək kim, andan din xərab olub, şəriətün səddi dəlinür. **Beyt :**

Qazı gər qılsa xəyanət, anı öldürmək gərək,
Yoxsa şəhr içinde anı gəzdürüb sürmək gərək.

Üçüncü, bir qəllabın həqqində kim, qəlb sikkəsi urmuş ola, şəfaət qəbul etməmək gərək kim, dünyalıqın fəsadı andan zahir olur. **Beyt :**

Surət ilə sikkədən hər kim urarsa lafı dəm,
Gər dəğəllik eyləsə, qılqıl ana cövrü sitəm.

Dördüncü, bir fərzəndün həqqində kim, atası ilə anasına ağ olmuş ola, həqqində şəfaət qəbul qılmamak gərək, zira kim andan əsl ilə nəşəbün fəsadı zahir olur.

Beşinci, bir qul kim, xacəsinə asi olmuş ola, həqqində səfaət qəbul qılmamaq gərək kim, andan ağalık ilən bəndəligün fəsadı zahir olur. Bu beş kimsəni öldürmək gərək.

Şeyx Zahid çün bu sözləri eşitdi, afərin edüb bəğəndi. Sonra dedi: «Bu kişi öz etdüginün cəzasına giriftar olupdur. Bu kişini mana bağışla, qalanı buyruğ padşahundur». Sultan Qazan saətdə zəncirxanəyə [adam] göndərüb Məlik Əhmədi çıxarub, Şeyxün hüzurinə gətürdi və ana dedi: «Müqərrər eyləmişdüm kim, ətünü ənbür ilən qoparub şişə çəkdürüb, bişürüb sana yedürəyim. Hala günahundan keçüb, Şeyxə bağışladum». Və çün Şeyxün qayıtmağ çağı oldu, Sultana dedi kim, içinizdə çoban kimdür? Sultan buyurdi kim, *Əmir Çopanı** gətürün. Və Əmir Çopan ol məhəldə yüzbəgi idi. Həman kim Şeyx Zahidün hüzurinə gəldi, dedi: «Rəiyyətün qoyunları sana tapşurdum, gərək kim, yaxşıca becərüb saxlayasan». Andan sonra Əmir Çopanun mərtəbəsi günbəgün ucalub tərəqqidə idi və əzəməti bir qayətə yetdi kim, bəglərbəgi və padşahnişan və *Çingiz xanun** dörd oğlunun uluslarına əmirülüməra oldu». **Beyt :**

Pərtövindən günəşün lə'li-*Bədəxşan** oldi daş,
Tərbiyətdən yok əcəb, olsa kişi min başa baş.

Hekayət. Şeyx Sədrəddin dedi: «Bir kəz Şeyx Zahid səma'də idi və Marağalu Baba iki sufi ilən səma'un meydanına girdilər. Şeyx qeyrət edüb məclisdən bir yana varub heybət ilən anlara bir nəzər saldı. Ol iki sufi saətdə həlak oldılar və meydanun içində düşdilər və Şeyx Zahid Şeyx Səfiəddinə dedi: «Oğul, Səfiəddin, Marağalı Babayı sana bağışladum kim, sana çox xidmətlər eyləyüpdür, yoxsa anun halı özgələr kimi olurdu». **Beyt :**

Padşahun məclisində biədəb olma, könül,
Yoxsa gər qılsa ədəb sultan sana, olma məlul.

Hekayət. Şeyx Sədrəddin buyurdi kim, Şeyx Zahid igən qeyrətlü kişi

idi. Həman kim qəzəbə gedüb, qeyrəti cuşlanub otururdu, yanında pirə ilən sufi və yad ilə tanış və xəlifə ilə talib təfavüt eyləməzdi. Bu qayətdə kim, Əxi Musa adlu bir kişi var idi, çox riyazətlər çəkmiş və gecələr danadək zikr ilə namaza məşğul olmuş. Və hərərət qayətindən adət eyləmiş idi kim, qışun savuxluğ çağlarında gecələr su içinə girərdi və xirqəsi bilə su içində otururdu və dənizün köpügi anun çəp-çevrəsində bağlanurdu və danadəkin zikr eyləyüb nəfəs urardı. Çün gündüz olurdu, öz xəlvətinə qayıdub otururdu və hərərəti bu qayətdə idi kim, xəlvətinə yetincə geyəsileri qurmuş idi. **Beyt** :

Olmaz idi hərərəti bir yan,
Ta dəniznün suyinə girməzdi.

Əlqissə, bir qatla Şeyx Cəmaləddin Əli ilən Gərmabə gedərlərdi. Yolda Şeyx Cəmaləddin Əli hənək üzərindən bir qəmçi Əxi Musanun atına urdu. Əxi Musanun xatiri mundan inciyüb, ədəbsizlik ilən bir söz söylədi və dedi: «Var, bir yerdə otur. Xəyalun budur kim, Şeyxün oğlu olduğu için bu hərəkətlər eylərsən. Danla eşidəcəksən kim, kimün eşigində təbil çalınur». Bu söz Şeyx Zahidün qulağına dəgdi, qeyrət üzərindən dedi: «Əgər bağırsağın düşürməyəm». Xeyri-qəzadan həm ol iki gündə Musanun bağırı* parə-parə altından düşüb həlak oldu. **Beyt** :

Hər kim oldı biədəb sahibdil ilən dər-zəman,
Bağırı altından düşər, gedər cəhandən, bigüman.

Hekayət. Şeyx Sədrəddin buyurdu: «Yusif Kuhi adlu bir kişi var idi igən riyazətlər çəkmiş, rəqiqül-qəlb və kəmalı ol mərtəbəyə yetmiş idi kim, çox kimsələr mükərrərən görmüşdilər kim, həman kim günə baxar olsa idi, Günəş öz yerində bir çərx urardı. Və Şeyx Zahidün qaidəsi idi kim, əgər məclisində Yusif hazır ola idi, heç Yusifün adını aparmaz idi, bəs kim anun könli yuxa idi və təhəmmülsiz olub həlak olurdu. Əgər

---

* Əlyazmada: *bağırın*.

nagəh qəzadan bir özgə Yusifi çağırılmalı idi, sağa və sola baxardı. Əgər bu Yusif Kuhi hazır dəgül ola idi, ol Yusifi çağırurdu. Bir gün Şeyx ana bir həy urdu, yox qeyrət ilən. Qorxudan anın bağı parə-parə olub düşdü və həlak oldu». **Beyt :**

Bir mərtəbədür bu, xamu kimsə muna yetməz,
Münkir olanın könlü bu sözləri eşitməz.

Hekayət. Mövlana Mühyiəddin rəvayət edər kim, Xalxallu Hacı Həsən və Dərəsi Pirə Məhəmməd, Şeyx Zahidə vardılar. Həman kim Şeyxün xidmətinə yetdilər, gördilər kim, Şeyx bir qısa çuxa geyüb, düğünün içində işlər. Çün anların gözləri Şeyxə düşdü, kəndü xatirlərində Şeyxi həqir gördilər. Özlərinə dedilər: «Biz bu qədər uzaq yolları kəsdük həman bu kişi üçün özümüzə bir *qəlan** buyurduk». Şeyx Zahid filhal balçıq içindən çıxub, yüzi ilən əlin yuyub gəldi, oturdu və dedi: «Hacı Həsən, əgər Sultan Qazan bu meşənün içində yolu itürə və düz yola yol aparmaya, əgər bir əli-ayağı balçıqlu ana doğru yol görsədə, padşah anın qövlinə və yol görsədüginə e'tibar eyləyüb ardına varurmu, yoxsa yox?» Anlar çün bunu eşitdilər, əlinə-ayağına düşüb tövbə etdilər. **Beyt :**

Görsədürlər Həqq yolu dərvişlər,
Fəhm edərlər muni nikəndişlər.
Padşah dərvişlərə möhtacdur,
Gərçi aləm içrə sahibtacdur.
Anları inanmayan bədbəxt olur,
Doğru yol qoyub, yaman yola varur.

Hekayət. Şeyx Sədrəddin dedi: «Bir qatla Şeyxün xatiri bir səfərə varmağ meyl etdi. Yola gedərkən bir gecə *Xiya** ilə Bişkində yurt müqərrər oldu. Ol gecə bir əzim söhbət quruldu. Amma Şeyxün könlində cüzvicə darlıq var idi, heç bab ilən söz söyləməz oldu və heç kimsənün məcalı yok idi dilini təprətməgə və kimsənün zəhrəsi qüvvət verməz idi

hərəkət eyləyüb dıxarıya çıxmaq və həman gecənün əvvəlindən axırınadək böylə oturub dinəməz oldılar. Sübh çağı Şeyxün xatiri xoşhal olub sözə gəldi və dedi: «Təriqət gündə yetmiş qatla baş qırkmışlara xitab eylər kim, mənı saxlın, ta mən dəxi sizi saxlayım və hər kim təriqətdən düşə, andan bətərdür kim, gögdən yerə düşə, nədən kim hər kim gögdən düşdi, qayəti ol ola kim, həlak ola. Amma əgər dünyadan çıxdı, axirətdən naümid dægül, illa hər kim təriqətdən düşdi, həm dünyadan çıxar və həm axirətdən məhrum qalur, ol qələndər kimi kim, başında tələb dərdi var idi və çün təriqətin həqqi ilə şərti yerinə yetürmədi, təriqət anı özindən sürüb yad eylədi və tələbsiz heç kimse yok. Amma əgər talib bir ifrit şeytana yoluxa, anun yolını azdurur və əgər bir mürşidə yetdi, tanış olub yol bilici olur. **Beyt** :

Yolurucu çoxdurur, yol dəxi çox,
Hər ki mürşidlən varur, yoldur yavux.
Çəkməzüz bi-Şeyx yolda bir nəfəs,
Qafiləsalarımız Şeyx oldı bəs.

Pəs, Şeyx andan Sərava vardı, çox xəlayiq qarşuladılar. Ol qədər qələbəliğ oldı kim, Şeyx yeriməgə məcal bulmaz idi. Bir güreşçi Pəhləvan Əhməd adlu gəldi və həzrət Şeyxi çigninə alub yerir idi və bir əl ilə adamları ögindən sürüb yol açar idi, ta həzrət Şeyxə bir zəhmət dəgməsün. Çün ol qələbəliğ içindən çıxdılar, Şeyx Pəhləvan Əhmədün arxasına əl urub, dua qılıb dedi: «Arxan ağrıməsün, Tanrı-təala sana güc ilə qüvvət versün». Pəhləvan Əhməd dedi: «Andan sonra heç zəhmət ilə ağrığ mana dəgmədi və heç kimse mənüm arxamı yerə dəgdürmədi». **Beyt** :

Hər kim ol Həqqə sığındı, dəxi zəhmət çəkmədi,
Qayğu ilə möhnətü qəm hərgiz ana dəgmədi.

Hekayət. Pirə İzzəddinün oğlı Pirə Abdullah rəvayət qıldı ki, Məhəmməd Sədiqan adlu kim, taliblərdən bir əməllü kişi idi, eşitmiş

kim, *Şeyx Əbu Səiddən** rəvayət etdilər kim, ağzında mütləqə diş qalmamış idi. Həman kim yemək yer idi, ağzını xəlillərdi. Dedilər, çün ağzunda diş yoxdur, neşün xəlillərsən? Şeyx Əbu Səid demiş kim, həzrət Mustafanın sünnətinə mütabiət eylərəm. Məhəmməd Sədiqan çün munı eşitdi, Şeyx Əbu Səidə etiraz qıldı və dedi: «Bu qədər sünnətə giriftar qalubdur». Munı dedi və andan sonra həzrət Şeyx Zahidün qulluğına vardı. Şeyx Zahid həman kim anı gördi, vilayət nuri ilə bilüb buyurdu: «Sədiqan, ari, bala bə-gur, ulularun etdüyünə e'tiraz eylərsən. Hər nəstə kim, ulular qılsunlar, qamu şəriət ilə müvafiqdür. Əgər sən dəxi istərsən kim, nəstəyə yetəsən, ol ulularun sünnətinə əməl eylə». **Beyt :**

Dutma höccət ulularğə, zinhar,
Anların etdüyünə qılğil əməl.
Mustafavü Murtazanun sünnəti
Ögünə dut, doğru var, olma dəğəl.

Hekayət. Həm Pirə Abdullah rəvayət qıldı kim, Xəlvətlü - Mərufa Pirə Əli adlı uşağlıq çağında culfalık edərdi və bir altun ol əməlindən hasil etmiş idi. Öz-özünə dedi: «Əgər başmağa verürəm, dulbənd yox və əgər dulbəndə verürəm, başmağ yox». Sonra dedi: «Mundan yaxşıraq yoxdur kim, Şeyx Zahidün həzrətinə hədiyyə aparayım. Pəs, Şeyxün xəlvəti eşigünə vardı, Əxi Süleymanı gördi, iltimas qıldı kim, anı Şeyxün xidmətinə apara. Və ol vəqtdə Şeyx Zahidün zahir basirəsi pərişan olub, görməz idi. Həman kim Pirə Əli Şeyxün qulluğuna müşərrəf oldı, öz vəqiəsini bildürüb, ol bir altun aqçanı Şeyxün gilimi altına qoydı və dıxarı çıxdı. Çün Şeyx Səfiəddin xəlvətə vardı, Şeyx Zahid dedi: «Bu miskin Pirə Əli əməlindən bir altun hasil eyləmiş idi, nə başmağına yetər idi və nə də dulbəndinə. Son fikiri bu oldı kim, hədiyyə içün buraya gətürüb gilimün altına qoydı. Anı götür və mənüm xassə xərcümə sərf et». **Beyt :**

Hər kimün burninə ixlas qoxusin dəgdi,
Caninün məzrədə toxmi-məhəbbət əkdi.

Hekayət. Həzrət Şeyx Səfiəddin dedi: «Ol vəqtdə kim, Şeyxün zahir basirəsi görməz oldı, gələn-gedənün gəlişi və gedişi və adların bilürdi. Şeyx Səfiəddin dedi: «Çün qamu nəstələri görüb bilürsən, nədən gözün görməz?» Şeyx Zahid dedi: «Bu, zahir basirədür və ol batin basirə».

Beyt :

Görməz oldı gərçi zahir gözləri,
Batini göz daima açıxdurur.

Hekayət. R.r. dedi: «Çün həzrət Şeyx Zahid Ərdəbilə gəlüb Pirə Daşyəmün evində qondı və bir mənzildə oturdu, andan bərlü indiyədək heç kimsə anun oturduğu yeri üstində oturamaz və əgər xəbərsiz birəgü varub anda otura, ixtiyarsız andan qaldurub özgə yerə atarlar. Və heç kimsənün həddi və zəhrəsi yoxdur kim, orada otura. Bir qatla İlyasan Həsən kim, zakirlər zikrdə ikən varub anda oturdu, saətdə qeyb əli anı andan qaldurub, evin üstürağınadək yuxaru aparub, eylə yerə çaldı kim, keyli zəman ussüz yatmış idi». **Beyt :**

Hər ki başun yerinə qoya ayağ,
Ayağı yerinə başın qoyalar.

Hekayət. Şeyx Sədrəddin dedi: «Əlariq kəndində Şeyx Zahid bir evdə qonmuş idi, andan sonra heç kimsənün həddi yox idi kim, ol evə* girə. Bir kişi xəbərsiz ol evə girdi. Ardına vardılar, anı ölmüş gördilər. Mundan ötrü ol evin qapusını bağladılar, ta kimsə oraya varmaya. Qəzadan bir qatla bir siğir ol evə girməgə qəsd edüb, buynuzı ilə ol qapuyı qopardı, dərhal öldi». **Beyt :**

Tilkü çünkim canidən bizar olur,
Bixəbər aslanun evinə girür.

---

* Əlyazmada: evəyə.

Hekayət. Şeyx Sədrəddin dedi: «Bir yıl məmləkətdə qıtlıq düşdi və xəlayiq pərişan olub hər biri bir yerə dağdağan oldılar. Və gürüncdə, yəni bir anbar kim, dügi orada zəbt idilər, dügi az qalmış idi. Bu səbəbdən Şeyx Zahidün xatiri müşəvvəş olub Şeyx Səfiəddinə buyurdi: «Gürüncə varub, gör, gürüncdə ol qədər dügi qalmışdur səyfi hasilinədək kim, dərvişlərin məaşına vəfa eyləyə?» Şeyx Səfiəddin vardı, gördi və anda ol qədər dügi durur gördi kim, on beş gün məaş eyləyələr. Və üç ay qalmış idi dügi yetənədək. Şeyx Səfiəddinün xatiri bu səbəbdən qayğulu olub dedi: «Mundan bəter nə ola kim, mətbəx için üç aylık dügi gərəkdür və hala on beşlik qalupdur». Çün Şeyx Zahidün yanına vardı, Şeyx sordı: «Oğul, Səfiəddin, xəbər söylə». Dedi: «Ya Şeyx, gürüncdə dügi bərəkətdür». Şeyx Zahid dedi: «Qayırmaz, bərəkət Tanrıdandır, inşaallah». Həman münü deyincə Şeyxün himmətindən ol cüzvi dügidən üç ay doquz gün məaş qonaqları ilə keçürdilər». **Beyt :**

Tanrı çün bəndələrin rizqinə zamin oldı,
Hər ki rəzzaqə sığındı, dəxi eymən oldı.

Hekayət. Şeyx Sədrəddin buyurdi kim, Məngli Həsən adlı ki, Babi Yaqubun xəlifəsi və naibi idi və *Sultan Əhmədün** yanına müqərrəb idi, bu səbəbdən kim, bu Həsənün mübahilik təriqəsi və bənglik yemək pişəsi idi, Sultan Əhməd anunlən xoşvəqt idi və ikisi dəxi fisqü fücra məşğul olurlardı. Və mundan ötrü neçə qələndərlər ilə təmizsizlər Məngli Həsənə müttəfiq oldılar. Amma çün həzrət Şeyx Zahidün irşadı asarı günəşün nuri kimi aləmi dutdı, Məngli Həsən güniləyüb həsədün odından yanardı və Sultan Əhmədün yanında qeybət eyləyüb der idi: «Şeyx Zahidün müridləri və anun oğlu Cəmaləddin Əli qırk adam bizim adamımızdan öldürüb suya salubdurlar, elçi göndərmək gərəkdir ki, Şeyx Cəmaləddin Əli Şeyx Zahidün müridləri ilə qisas eyləyə. Bu böhtandan ötrü Sultan Əhmədün xatiri mütəğəyyir olub xatirində yaman niyyətlər

keçdi. Tanrının təqdirindən ol vəqtə Arğun padşahun xüroc etdüğü çağı oldı və Sultan Əhməd anun dəfi için təxtdən qopub Ərdəbilün sarusına rəvan oldı. Ərdəbillünün əkabiri ilə alimləri Xacə Kəmaləddin bilə qarşuya vardılar və Şeyx Səfiəddin ol cəmaət ilən bilə idi. Həman kim ərdəbillülər Sultan Əhmədə yetdilər, ulu vəzir Xacə Şəmsəddin-sahibdivan atdan enüb Xacə Kəmaləddini qucaqladı. Məngli Həsən ol böyük dulbəndləri görincə sağındı kim, Şeyx Zahidün müridləridürlər. Genə Sultan Əhmədün yanına varub, Şeyx Zahidün qeybətini bünyad etdi. Sultan Əhməd çün nəfsaniyyət həvası ilən müvafiq idi, dedüklərinə qulağ asub, qəbul eylər idi və yaman əqidəsi təbiət xəsasətində batinindən gözüdür idi. Məngli Həsən dedi: «İmdi *qurçı** göndərmək gərəksən». Sultan Əhməd dedi: «Qurçı göndərmək hacət dəgül, zira kim ulu işlər kiçilər başarmazlar. Səbr etmək gərəkdir ki, mən bu işdən qayıdayım, öz nəfsüm ilə varub anlardan qisas alayım və zaviyəsi qoparub, müridlərinün bünyadı kökindən kəsüb zirü zəbər edəyim».

Beyt :

Ol qəl'əyə ki, Tanrı anun pasibanidür,
Qəl'ə demə ki, Kə'beyi-əmnü əmanidür.

Şeyx Səfiəddin çün bu sözlər eşitdi, saətdə Şeyx Zahidə varmağ təvəccöh eylədi və ol vəqt Şeyx Zahid Siyavrudda idi. Həman ki Şeyxün həzrətinə yetdi, gördi kim, Şeyx bir kürsinün üstünə oturubdur. Salam verdi. Şeyx Zahid sordı: «Səfiəddin, ordudan nə xəbər?» Şeyx Səfiəddin dedi: «Yanunuzda zahir ola». Şeyx Zahid dedi: «Qoy getsin, axı qəbir anı özinə çəksün. Səfiəddin, oğul, sunun üstünə su bağlamak gərəkdir». Tanrının qəzasından Şeyx Zahidün hüzürünə yetincə Sultan Əhməd Sərav vilayətinə yetmiş idi. Və ol tərəfdən dəxi Arğun padşah Yüzağaca yetmiş idi. Əlqissə, bir-birinə yavuxlaşub uğraşdılar. Sultan Əhməd basılıb qaçdı, ardısıra ləşkər vardı. Səravun yanında Mərakuh dağının dibində anı dutdılar və keçəyə çulğayub ayağın altı ilən

basdırdular. **Beyt** :

Ulularlə olma sərkeş, zinhar,
Kim, gedər başun sonucı xarü zar.

Və Məngli Həsən ki, bu qovğaları qoparmış idi, qazana salub
bişürdilər. **Beyt** :

Var idi başındə çün sevdayi-xam,
Lacərəm, anı bişürdilər təmam.

Hekayət. Şeyx Sədrəddin dedi kim, Şeyx Səfiəddin buyurdu kim, güstax taliblər Şeyxün hüzurində bitəqərrüb sözlər söylərlərdi və Şeyx Zahid mənüm ilən itab və qəzəb qılırdı. Öz-özümə fikirlədim ki, çün Şeyx ədəbsiz taliblər üçün mənə incidüb itab eylər, bu qəzəblərin yükü çəkəməzəm və mundan artuq taqətüm yoxdur. Məsləhət böylə görərəm ki, Kə'bəyə varub, anda mücavir olayım və ömrümün qalası orada sərf edəyim. Pəs, xəlvətdən dıxarı çıxdum, Şeyx dəxi xəlvətdən dıxarı gəldi. Həman kim mübarək nəzəri mana yetdi, buyurdu: «Oğul, Səfiəddin, bəri gəl». Çün yaxınına vardum, dedi: «Oğul, Kə'bənün Tanrısı bu yerün Tanrısından ayrumıdır?» Dərhal ayağına düşüb dedim: «Ya Şeyx, hər günah kim, özgələr eylərlər, mana itab eylərsən və mənüm taqətüm yoxdur və qorxaram ki, dinümi zayə ola». Şeyx dedi: «Səfi, böylə ola, zira kim taliblərin qayıtduğu sanadur və sənün qayıtduğun mana». **Beyt** :

Könlünün razi çün sənün iləndür,
Sənünləndür itabum andan ötrü.
Qamu taliblərin yüzi sanadur,
Sənün yüzündürür yüzümə qarşu.

Hekayət. Şeyx Sədrəddin dedi: «Şeyx Zahidün bir əkin yeri var idi kim, anun adı Aşiqəhir idi və ol yıl kim, ana əkərlərdi, zaviyənin əkməgi çox olurdu və adət böylə idi kim, adamlar ancaq ol yeri şüxm eylərlərdi və anda dəxi heç iş işləməzdilər, zira kim cinnilər ziraətün qalancəsi

işlər qılurlardı və əkini canəvərlər ilə quşlardan saxlarlar idi və donğuzlar görərlərdi ölü düşmüş və heç kimsənün xəbəri yox. Əlqissə, toxmı əkmək və biçmək və özgə qulluğlar qamu anlar edərdilər». **Beyt :**

Hər ki bu aləmdədür, can ilə aşıqdür sana,
Adəmə cinnü mələk cümlə müvafiqdür sana.

Hekayət. R.r. dedi: «Gilan padşahı Məlik Əhməd Dəriqlü Əhməd ilə ədavəti var idi və bu Əhməd də Xuda Əhmədi Şeyxün xidmətinə göndərdi kim, Məlik Əhməd mənüm qəsdüm eyləyübdür və Şeyxdən özgə heç mədədüm yoxdur». Şeyx həman kim bunu eşitdi, günortanın namazı çağdı idi, buyurdu kim, xəlvəti boşadub qapısı örtsünlər. Adamlar qamu çıxdılar və mən xəlvətdə oturub çıxmadım ikindünün namazı çağınadək. Pəs, Şeyx baş qaldurub dedi: «Dəriqlülər ox ilə şumdurlar». Və mundan artuq nəstə demədi. Sətdə xəbər gəldi kim, Məlik Əhməd Dəriqlülər ilə savaşıdı və yüz adam Dəriqlülərdən dağdan aşağı enüb Məlik Əhmədin ləşkərini ox ilə yaraladılar və Məlik Əhmədi dutsağ eyləyüb zindana saldılar. Mən dedim: «Yaxşı vardun kim, Dəriqlüləri Məlik Əhmədə ox zərbi ilə müzəffər eylədün və basdurdun». **Beyt :**

Hər kimsə ki Tanrı anın ilə bilədür,
Yüz ləşkər əgər uğraşə ana, basılır.

Hekayət. Şeyx Sədrəddin dedi: «Şeyx Zahidün mürşidiyyətindən əvvəl çağında Gərmkuh ki, bir məşhur yerdür, dənizün qırağında yılanın doptalı idi və çün ol yerdə bir issi bulağ var idi kim, yellü adamlar oraya varub suya çimərdilər və xeyli fəidələ su idi. Amma çün yol yılanın doptalı idi və heç kimsə yılan qorxusundan oraya varamaz idi, Şeyx Zahidün dilinə keçdi kim, bu yılanlar buradan yox olacaqdurlar və bu dağ ilə yazı bunlardan boşalacaqdur və mənüm fərzəndlərim burada mənzil eyləyüb şəhristan olacaqdur. Və bir Sultan adlı kişi biləsincə idi, nəzər qılıb dedi: «Bu kişi burada padşah olacaqdur və

fərzəndlərümə vəsiyyət eylərəm ki, bu Sultan ilə müdara eyləsünlər».

Beyt :

Hər kimün nuri-vilayətdən könül aydın olur,
Hər nə kim var gögdə, pərdeyi-qeybdə vari bilür.

Qırx yıl andan sonra ol dağ ilə yazı yılanlardan boşandı və imarət yaptılar və bir şəhər oldu və ol Sultan adlu orada bir güclü padşah oldu və andan sonra anun oğlu-Əbu Nəsr adlu yerində oturdu və Şeyx Zahidün fərzəndləri orada mənzil dutub oturdılar və şeyxzadə Hacı Şəmsəddinün (r.ə.) qəbiri andadır». **Beyt :**

Sahibdilün hər yerdə kim əsdi nəsimi-lütfini,
Cənnət kib etdi ol yeri, toprağı oldu tutiya.

Hekayət. R.r. dedi: «Şeyx Zahid səksən yaşında evlənüb bir yigit qızı nikahına gətürdü və bir gün xatunı dedi: «Səndən bir qız ilə bir oğlan istərəm». Şeyxün mübarək xatiri münü bəgənüb dedi: «İnşaallah, Həqq-təala verə». Ol növmidliq çağında əvvəl ana bir qız verdi kim, sonucu həzrət Şeyx Səfiəddinün qəbaləsində və mundan ilərü anun hekayəti deyildi. Andan sonra boğaz oldu. Ol vəqtdə bir talib vaqiədə gördü kim, Şeyx Zahidün bir oğlu oldu ki, bir nəfəs ilə Gilan dənizinün suları bir uğurda çəkdi. Bu duşu həzrət Şeyx Zahidə ərz etdi və buyurdu kim, sufi Şəmsəddin Məhəmməd (r.ə.) vücuda gəldi. İttifaqən bir gün şeyxzadə Cəmaləddin Əli ki, bu məsturə xatunun ögəsi idi, ana bir qatı söz söylədi. Xatirinə ağır gəldi və Şeyx Zahidün hüzurinə gəlib dedi: «Ya Şeyx, bir dua eylərəm, himmətün ol dua ilə bilə olsun». Şeyx dedi: «Tanrı muradun versün». Ol məsturə dedi: «İstəduğüm oldur kim, səndən ilərü öləyim. Şeyx dedi: «Yigit idin, özünə zülm etdün.» Qəzadan böylə vaqe oldu kim, Şeyx Zahiddən ilərü Tanrı rəhmətinə vardı». **Şeir :**

Hər nə Həqdən dilədi sahibdil,
Lövhi-məhfuzun üsnə yazıldı.

Hər nə kim keçdi könlinə anun,
Ol əzəldə müqərrər olmuşdi.

Hekayət. Şeyx Sədrəddin dedi: «Bir gün Şeyx Zahid dənizün qırağında ötərdi. Bir kişi gördi kim, qolı bir küçücük gəmiyə urub sürərdi və ol halı ilə bir beytcüğaz yırlar idi. Şeyxün xatiri sevinüb bir nəzər ana saldı. Saətdə ol kişi cuş ilə xüruşə gəlüb könül iyəsi oldı».

Beyt :

Mə'rifət iyəsindən aldı abru,
Oldı bir dəniz cəvahirdən dolu.

Hekayət. Şeyx Sədrəddin dedi: «Ol çağ ki, Şeyx Zahid Kəlxoran kəndinə gəlmiş idi, Mövlana Kəmaləddin Əhməd kim, Ərdəbilün talibi-elmlərindən biri idi, ziyarət qılmağa Şeyxün xidmətinə varub, ziyarətdən sonra Qur'andan bir ayətün mə'nası Şeyxdən sordı. Şeyx ana bir cavab verdi kim, Mövlana Kəmaləddinün fəhmi oraya yetməyüb anlamadı. Bu mə'nada fikirlü olub, Qur'anun tə'birinə rücu eyləyüb, həm ol mə'na kim, Şeyx buyurmuş idi, yazılı gördi. Fikirə düşdi kim, çün Şeyx bu tə'bir kitabı oxumayub, kimsədən eşitməyübdür və gögdən vəhy Peyğəmbərdən sonra yerə enməz, Şeyx bu söz nərədən söylər? Danlası Şeyxün mübarək hüzurinə vardı. Vilayət üzərindən Mövlananun könlindəki sözlər qamusı məlum etdi, dedi: «Mövlana, xatiründə nübüvvət ilə vilayət və həyy ilə ilhamü mö'cuzat peyğəmbərün xassəsidür və vilayət ilə ilhamü kəramat övliyanun nəsibi, hal ol kim vilayət nübüvvətün nəticəsidür və ilham vəhyün nəticəsi və kəramat möcuzat övrəngi. Əgər ol üç nəstə kəsilübdür, bu üç nəstə qalubdur». Mövlana Kəmal[əddin] bu mə'naları eşidincə saətdə Şeyxün ayağına düşüb təvəccöh qıldı». **Nəzm :**

Datlu ağzı kim ki gördi, söylədi,
Bir quyidür abi-heyvandan dolu.
Can bağışlar hanğı söz kandan çıxar,

Dirilür, gər ölü andan içsə su.

Hekayət. Şeyx Sədrəddin dedi kim, Səravlu Hafiz Mövlana Cəmaləddinün qardaşı hüzurində rəvayət qıldı kim, ol çağ kim, Təbrizdə elmün təhsilinə məşğul idim, bir gün Şeyx Nəcməddin Kübranun (r.ə.) «Töhfətül-bərərə» kitabını mütaliə qılurdum. Anda yazılı gördüm ki, Şeyx Nəcməddin Kübra *Ceyhun** çayının qırağında əshabı ilə oturmuş idi. Ol saətdə bir bulut bulunub yağmur yağmağa bünyad etdi. Şeyx Nəcməddin barmağ ilə işarət qıldı kim, «üburən», «üburən», yəni «keçə gör», «kecə gör». Ol bulut andan keçdi və gög gözükdü. Çün bu məna ol kitabda gördüm, öz-özümə dedim: «Nə dövlətli kimsə kim, eylə kimsənün xidməti ilə söhbətinə müşərrəf olmuş ola. Nolaydı kim, ol zəmanda diri ola idim, ta anun əlindən tövbə eyləyə idüm». Çün etiqad üzərindən bu sözi dedim, akşam olub yatdım. Uyxuda həm ol halet ilə Şeyx Nəcməddini gördüm əshabı ilə oturmuş, Bağdadlu Şeyx Məcdəddin dəxi anun söhbətində idi. Mən ilərü varub Şeyx Nəcməddini görüb, əlini əlümə alub tövbə qıldım və könlümdə keçdi kim, başımı qır xayım. Şeyx Nəcməddin başumdan bir əlif qırxdı. Bu fərəh ilə uyxudan oyandım. Ol gün bəqayət fərəhli idim kim, gündüz istədüğüm gecədə buldum. Bu mənadən üç yıl keçdi və mənüm xatirümdən bu vaqiənin hekayəti unudulmuş oldu. Üç yıldan sonra Şeyx Zahid Ərdəbildən gəldi və Kəlxoran kəndində qondi. Oraya varub, mübarək əlində tövbə eylədim və təlqin aldım. Dəxi xatirümdə keçdi kim, nolaydı kim, Şeyx mənüm başımı qırxa idi. Dərhal Şeyx mana dedi: «Mövlana, sənün başun Şeyx Nəcməddin Kübra (r.ə.) qır xubdur, yetərdür və ana artuq etmək olmaz». Şeyxün mübarək ayağına baş qoydum. **Beyt :**

Çün məşayixnün aralarında birlik var idi,
Bəllü idi, hər nə kanun könlində keçər idi.

Pəs, Şeyx buyurdi kim, bir börk mənüm için gətürələr. Baxdum

Şeyxün başında bir kəsilmiş börk var. Könlümdə keçürdüm kim, nolaydı kim, Şeyxün başındakı börki mana bağışlaya idi. Şeyx vilayət nuri ilə saətdə bildi, pəs mana dedi: «Mövlana, bir börk səndən diriğ eyləmənəm, amma neyləyim kim, igən əski ilə kirlüdür. Dedim: «Ya Şeyx, mənüm istədügüm həman budur.» Şeyx mübarək başından ol börki götürüb mənüm başuma qoydı. **Beyt** :

Gögə baş endürməzəm şimdən gerü,
Sərfəraz oldum çü Şeyxün börkinə.
Gördüğüm duş gecə-gündüz gördüm uş,
Xürrəməm ol xilqətinün görkinə.

Hekayət. Şeyx Sədrəddin buyurdu kim, *Duzluqlu** Mövlana Tacəddin bir elm iyəsi kişi idi həzrət Şeyx Səfiəddindən ilərü. Zahirən Şeyx Zahidün qulluğuna varub tövbə və təlqin almış idi və Şeyx Zahid gündə neçə qatla anun xəlvətinə varub anı müşərrəf eylər idi və ol öz xəlvətinin vaqiəsi Şeyxə ərz eyləyüb cavabın alur idi. Bir az müddət mundan keçincə işi ucaldı. Mövlana Tacəddin özinə qirre olub təkəbbürliyə vardı və dilünə keçürdi ki, imdi tövbə və təlqin vermək mənüm işümdür və Şeyx Zahid xirqə ilə təlqinün şəcərəsi mana tapşurmak gərəkdür. Nikxahlar ana mən' etdilər kim, bu artuq sözlər ədəbsizlükdür söyləmək. Dedi kim, ay bədr olunca, yəni dolu olunca dəxi nə qalmış ola? Bu xəbər Şeyx Zahidün qulağına dəgdürdilər. Şeyx dedi: «Bəli, ay həman ki bədr olub kəmalə yetdi, məhaq ilə nöqsanınun məcalıdır». **Beyt** :

Kim ki başındə təkəbbürliq xəyalidür, anun
Olmasun qirre özinə kim, zəvalidür anun.

Şeyx Zahid qeyrət edüb, mübarək saqqalına əl urub dedi: «Bəli, əgər anı kiricilərin içinə girdirməsəm, Seyyid Cəmaləddin Əlinün pərvərdəsi dəgül olam». Mövlana Tacəddin çün bu qeyrətlü kəlamı eşitdi, dedi: «Aləmdə Şeyx Zahiddən özgə şeyxlər çox, özgə pirə varayım». Təbriz

sarusına yüz qoydı və andakı məşayixün çevrələrində gəzər idi və əhvalı anlara ərz edərdi. Heç kimsə onun işi sərəncamına aparmaz idi.

Beyt :

Taclulərnün işi xandə yakışur dərvişlərə?

Ər gərək yolın bilə, sonucı ol yolə varə.

Çün anlardan ümitsiz qaldı, eşitdi kim, Şirazda Bozğuşlu Şeyx Nəcibəddin Əli adlı bir kimsə var. Mundan ötrü Şiraza varmağ əzm eylədi. Öz kitabların bir boxçaya bağlayub, arxasına alub, Şiraz sarusına rəvan oldu. Qəzadan yolda gedərkən bir xacə gördi kim, qulı ilə neçə eşəklü kircilər bilə gedərlər. Anlara yoldaş olub, bir parə yol kim vardılar, anlar Mövlana Tacəddində sufilər kisvəti gördilər, ana rəhm ilə mürüvvət edüb, kitabun boxçasını arxasından alub, eşəgə yüklətdilər. Neçə mənzildən sonra Tanrı qəzasından xacə ilə qul və kircilər qamu sayru olub, xəstə düşdilər və Mövlana Tacəddin anların içindən sapəsağ qaldı. Ana vacib oldu kim, sayrulara qulluq edüb, eşəklərini yüklədüb endürə. Eşəkləri öginə alub gedərdi, sonucı eşəklərin yüklərinə baxdı, qamu nəft idi. Ol halətdə Şeyx Zahidün dedüğü xəyalına gəldi kim, demiş idi kim, səni nəftün kirciləri içinə girdürəyim. **Beyt :**

Ol nəstə ki, keçməzdi xəyalində onun,

Gördi anı sonucı əyan gözi ilən.

Əlqissə, çün Şiraza vardı, Şeyx Nəcibəddin Əlinün zaviyəsinə vardı və ol zaviyənin bucağında iki-üç gün oturdu. Şeyx Nəcibəddin həman ki zaviyəsinə girdi, dedi: «Bu zaviyədən bir yaman iyi gəlür. Görünüz kim, kimdən gəlür?» Müridlər gəzə-gəzə Mövlana Tacəddini ol zaviyədə qərib gördilər. Şeyxə söylədilər: «Bir qərib kişi bu zaviyəyə gəlübdür. Biz anı tanımazuz». Şeyx Nəcibəddin Əli dedi: «Bu yaman iyi andan gəlür. Sorunuz kim, nərədən gəlür və kimdür?» Vardılar, həm ol bucağda onun halını sordılar. Dedi: «Muqanun ölkəsindənəm və Gilanlu

Şeyx Zahidün müridlərindənəm və Gilanlı Şeyx Zahidün xatiri məndən inciyübdür və mana qeyrət nəzəri ilə baxub, sürübdür. Amma sizin mürsidliğiniz xəbəri ki, aləmin şərqiindən qərbədəkin dutub, məşhur olubdur, can ilə eşidüb buraya gəlmişəm. Mürüvvət sizündür». Şeyx Nəciyyəddin dedi: «Yaman varubsən kim, müşiddən yüz döndərubsən».

Beyt :

Sə'y qıl kim, olmayasən əhli-dildən xarü rədd,
Çün bağırğə dəgdi ox, yoxdur həkimlərdən mədəd.

Mövlana Tacəddin dedi: «Bəs mənüm tədbirüm nə olacaqdur?» Şeyx Nəciyyəddin Əli dedi: «Ta Şeyx Zahid bu aləmdə dirilik qeydindədür və sən dirisən, anun mütabiətində durmağ gərəksən, yoxsa xüsreddünya vəl-axirət olacəqsən. İmdi nə qədər kim tezrak isə, bu zaviyədən qopub əvvəlki yurtuna var». **Beyt :**

Hər ki verdi dərd, həm verür dəvə,
Kim ki urdi zəxm, həm verür şəfa.

Pəs, buyurdi kim, saətdə anı ol zaviyədən çıxarsunlar və ol qədər gilim kim, ol anun üstində oturmuş idi, kəsdürdi və dörd adam hər biri gilimün bir ucı dutub Mövlana Tacəddin ilə dıxarıya bıraxdılar və oturduğı yeri dəxi qazdurub toprağların götürüb, yabana aparub tökdilər və yeni toprağ əvəzin götürüb, ol çuxura tökübdoldurdılar.

Mövlana Tacəddin çün bu xarlığ ilə ihanəti gördi, Şirazdan qayıtdı və heyrət yabanında sərgərdan gəzərdi və öz çarəsi heç bilməz idi. Sonra ana dedilər kim, sənün müşkilün Füzulan Cilinün yanından açılacaqdur ki, ol, həzrət Şeyx Zahidün yanında igən müqərrəbdür və Şeyxün yanında yüzinin suyu var və anun şəfaəti ilə iltiması qamu qəbul olur. Mövlana Tacəddin bu fikirdə idi kim, anı şəfaətci eyləyə, Tanrının buyruğı ilə xəstə düşdi və ol sayrılığda öldi. **Beyt :**

Dünyadən novmid vardı, axirət Tanrı bilür
Kim, bağışlar suçların, yoxsa damudə yandırur.

Və bir rəvayətdə dəxi dedilər kim, Şeyx Səfiəddin buyurdu kim, eşitdüm kim, çün Mövlana Tacəddini qəbirə tapşurdılar, qəbir anı qəbul etməyüb topraqdan daşra bıraxdı. **Beyt :**

Yerə baş endürməyən Həqq lütfidən məhrum olur,
İki aləmdə qəradur yüzi, bəxti şum olur.

İgirmi yıl anun halı böyləlik ilən keçdi və nə qədər kim toprağa gömdürürlər, yer anı daşra salurdu, böyləlik ilən igirmi yıl keçdi. Və çün həzrət Şeyx Səfiəddin Şeyx Zahidün həzrətinə vardı və igən əziz və müqərrəb oldı, bir gün xəlvətdə ikisi dəxi yapayalğuz oturdılar və aralarında ruhani kələcilər keçər idi və qeyrün zikri orada keçməz idi. **Beyt :**

Var idi canan ilə canun içində söhbəti,
Kanda sığmazdı mələyik birlə Cibrili-əmin.

Gah Şeyx Zahid həqiqətlü bir beyt söylər idi və gah Şeyx Səfiəddin canadəkin bir pəhləvi der idi. Filcümlə, Şeyx Səfiəddinün bu pəhləvi Ərdəbil lüğəti ilən dilinə keçdi. **Fəhləvi:**

Çera nayi kolle xəstom nəkiri,
Əva dər-mandəəm, dəstəm nəkiri.
Vündüri dərdisi ku mən bəri lav,
Çera nayi əva mərzəm nəkiri.²³

Munı deyüb mübarək gözlərindən yaş axıdurdu və Şeyx Zahid dəxi munı eşidincə ağlamağa düşdi. Bu halətdə Şeyx Səfiəddin çün Şeyx Zahidün vəqti xoş gördi, bildi kim, hər nəstə kim bu çağ andan iltimas qılır, qamu qəbul olur. Ayağa qalxub mübarək başını çıplaq etdi. Şeyx Zahid dedi: «Səfiəddin, nə nəstənin insafın verürsən?» Şeyx Səfiəddin dedi: «Bir dutulmuşun şəfaətin eylərəm». Şeyx Zahid dedi: «Kimün içündür?» Şeyx Səfiəddin dedi: «Duzluqlu Mövlana Tacəddin ki, imdi igirmi yıldur kim, ölüpdür və sənün könlün giriftarı və əzabludur». Şeyx Zahid dedi: «Rəhmət sana olsun kim, igirmi yıldan sonra anun şəfaətin eylərsən. Anı sana bağışladım». **Beyt :**

Suçlarından keçdi çünkim Şeyx, buldı afiyət,
Toprağın altında asayışlə yatdı aqibət.

Hekayət. Gilanun Butsərə xətibisi Mövlana Zeynəddin rəvayət etdi kim, Məhəmməd Səyyad adlı quşların səyyadı idi və bu işdən ötrü qəlan ilə *qəpçurdan* azad və məaf idi. Nagah Qazan padşah Misrün üstünə çəri çəkdi və buyruğ etdi kim, donluğ yeyən və yeməyən, azad ilə bəndə hər kim var, çəriyə varsunlar. Bu Məhəmməd Səyyad dedi: «Məni dəxi Misir məmləkətinədək gərək-gərəkmez apardılar və mən Şeyx Zahidün müridi və tövbəkəri idim və anun müridlərinün kisvəti geymiş idim. Uğraş günündə nagah bir toz qopdı və Qazan xanun ləşkəri basıldı və ləşkər içində talan ilə qarət düşdi. Nagah padşah Qazanı gördüm kim, mənüm yanumda göründi. Həman kim məni gördi kim, Şeyxün kisvəti geymişəm və məni dəxi yüz ilən tanurdi, dedi: «Məhəmməd, bizim ulusumuz ilə qəytulimiz hanğı qoldadır?» Mən ol tozun içində bir yana işarət etdim və dedim: «Sultan, neşün sorarsan?» Dedi: «Anun için kim, Şeyx Zahid kim, mənüm Şeyxümdür, gəlsün və bizi bu qovğadan qurtarub çıxarsun». **Beyt :**

Başəd ki, anun himməti ilən çıxəüz,
Öz elümizə görsədə bir yol dübdüz.

Bu sözdə idük kim, nagah Şeyx Zahidi gördük kim, zahir olub, Sultan Qazanun atının yügəni dutub ol ləşkərin tozu içindən çıxardı və basılmış ləşkər anda cəm olub salamatlıq ilən çıxdı. **Beyt :**

Eşqinün fitrakinə anun için əl urmuşüz
Kim, qatı işlərdə bizni qayğulərdən qurtarə.

Hekayət. Səravlu Xacə Əbdülməlik dedi kim, Şeyx Səfiəddin dedi kim, Təbrizlü Qazı Mühyiəddin Şeyx Zahidün xidmətinə yazub ərz etdi kim, bir hədisdə oxumışam kim, hər kim Tanrı için elm oxumamış ola, Tanrı-təala anı üç bələdan bir nəstəyə giriftar eyləsün: ya padşahların eşiginə möhtac eylər, ya yigitlik çağında cəvanəmərg ölür, ya kəndlərdə

rustailər içində mübtəla qalır. İmdi həm atam və həm mənüm şagirdlərimiz vardurlar kim, elmdən bəhrəmənd olubdurlar və şəhərdədürlər. Amma batil yeyərlər və harama düşübdürlər, həm gizlü, həm aşkar. Və rustalarda dəxi vardurlar kim, halal kəsbinə məşğuldurlar və zəkat ilə sədəqə verürlər və taət edərlər və haramı yeməzlər. Və dəxi peyğəmbərlərdən neçəsi və övliyalardan bəzi xəlqün məsləhəti üçün padşahların eşiqinə varubdurlar. Və dəxi görmüşəm ki, anlardan neçəsi qocalayubdurlar və cəvanəmərg ölməyübdürlər və hal ol kim, hədis ol alimlərin həqqində kim, rustalarda giriftardurlar, ya padşahların eşiqinə möhtac olubdurlar, eyb surəti ilə deyilübdür və çoxu dəxi yaşayubdurlar. Pəs, bu hədisün mə'nası nə ola? Şeyx Zahid cavabında yazdı kim, bəli, böylədür. Bu hədis səhihdür, amma bilmək gerek kim, Peyğəmbərin (s.) məqsudi «şəhristan» deməkdə «könül şəhristanıdır» və «rusta» deməkdə xənnas divün sifətin istər. Əgər elm Tanrı üçün oxumamış ola, xənnasın rustasına giriftar olur və könül şəhristandan məhrum qalır. Və ol kim, yigitlikdə cəvanəmərg öl, cavabı bu kim, əgər aləmdə çox dirilüb qocalana, çün əməli Tanrının rızası ilə olmaya, xaçan kim öl, saleh əmələndən cəvanəmərg ölmüş ola. Həqiqət üzərinə kamil ömr oldur kim, saleh əməl ilə keçə və ol ki, padşahların eşiqinə möhtac olur, cavabı bu kim, padşahların eşiqinə müsəlmanların işi məsalihi üçün varmaya, bəlkə xariliğ ilə təmə' üçün vara və dünyalık mənəbi üçün günah qazanməgə yalvara.

Hekayət. Mövlana Müvəffəqəddin Übeydüllah Xətib rəvayət edər Həştrudlu Mövlana Məhəmməddən Şeyx Səfiəddin dedi ki, Şeyx Zahidün mübarək ayağında bir zəhmət peyda oldı və bir zə'fi var idi və Ərdəbilə varmağ istər idi və Gilandan anı arxa ilə alub bir parə yol gətürdüm və bir çayun qırağına yetürüb qonduk. Və Şeyx Zahid rahat üçün bir saət yatdı və mən təharət almağa vardum. İrağdan baxub Şeyxi gördüm kim, yatışından qalxub oturdu və sağa-sola meyl eylər idi və

yerdən söz eşitməgə qulağ asardı. Həman kim qayıtdum, Şeyx Zahid dedi: «Gəl, eşit». Vardum, qulağ asdum. Böylə mə'lum oldı kim, bir qavuncunun qəbiri anda var imiş və adətincə qavuna çağırurdu bu ləfz ilə kim, «qavunha» və «qavunha». Şeyx dedi: «Səfiəddin, eşitdün?» Dedim: «Bəli.» Genə dedi: «Anı bu sözi deməkdən xilas edəyimmi?» Dedim: «Hakim Şeyxdür». Pəs, Şeyx Zahid üç kərrət «La İlahə İllallah» zikri ana tələqin verdi, sətdə ana hal dönüb, «La İlahə illallah» üni qəbirindən çıxdı və ikisi dəxi eşitdük. **Beyt** :

Eski tobrağ içrə ölü yatmış idi, nagehan
Xızrnun ənfəsindən buldı həyati-cavidan.

Hekayət. Əqimunlu Mövlana Şəmsəddin dedi: «Əmirzadə Abdullah rəvayət eylədi atasından Əmir Məngutay ki, ol çax ki Sultan Qazan xəft üstinə oturdu, Aydüxtay ilə dörd qardaşı bilə öldürdilər. Mən on dörd yaşında idim. Səlvət kəndinə, Ərdəbilün vilayətlərinə qaçdum və anda gizləndüm. Altmış atlu mənüm arduma gəlüb, mənı dutub Siyavrud çayının qırağınadək gətürdilər və bizim ulusımız anda qonmuş idi. Bitikçilər gətürdilər və malımız ilə davarımız qamusın yazdurdılar. Neçəsi der idilər: «Məngutayı öldürəlim». Neçəsi məsləhət görməzdilər kim, padşaha aparub, nə ki buyruğı isə, yerinə yetürəlim. Çün gecə oldı, mənı bir otağa göndərüb ayağımı buxavladılar və bir kəpənək üstümə uzatdılar və kecənün qırağlarında beş kişi üstinə oturdılar və igirmi adam otağın içində yatdılar. Və qalan adamlar otağın çəp-çevrəsində keşik saxladılar və hal ol kim mənüm bir e'timadlu nökerüm var idi Məhəmmədşah adlı. Ana demiş idüm ki, əgər Tanrı-təala mənı bunların əlindən xilas eyləyüb qaçam, gərək kim, sən filan yerdə durmuş olasan, mən özimi sana yetürincə. Əlqissə, çün gecədən iki dang keçdi, uyxu mənı alub uyudum. Duşda həzrət Şeyxi gördüm kim, gəlüb mana dedi: «Türk Mahmud, dur, qaç». Dərhal oyandum, öz-özümə dedim: «Bu, bir xəyaldur, yoxsa bunların içində ayağım böylə

buxavlu necə qaçmaq olur?» Genə uyudum. Dəxi həzrət Şeyxi gördüm kim, gəlüb mübarək əli köksümə urub dedi: «Oğul, mən derəm kim, səni qurtardım, qalx, get». Çün göz açdım, kimsəni görmədim, amma mübarək əli kim, mənüm köksümə dəgdürmüş idi, nişanəsi bellü oldı. Öz-özümə dedim: «Bu, xəyal işi dəgöl». Ayağımı özümə çəkdüm, buxavı gördüm iki ayağumdan ayrılmış. Kəpənəgün altından çıxdım və keşikçilərin heç hanğısı xəbəri yox, qamu uyumuşdılar. Yatanlardan otağ eylə dolu idi kim, ayağ yerə basmağın yeri yox idi kim, anların qapırğası ilə arxalarına dəgər idi. Anlardan ötüb daşra çıxdım. Tanrının qüdrətindən ulusun neçə min adamları heyvanlar ilən atlar kim, anda hazır idilər, birisi təprənməyüb səs vermədilər. Və mən ol məqama kim, Məhəmmədşah ilən və'də qılmış idim, vardım və anı götürüb Ərdəbilə yüz qoyduk və Ərdəbilədək qələbə yol idi. Məhəmmədşah dedi: «Biz Ərdəbilə yetməzüz, zira kim dana yaxındır.» Dedim: «Ol Şeyx ki, bizi bu zalimlərin əlindən qurtara bilür, həm mədəd eyləyüb bu gecə Ərdəbilə yetürə bilür». Neçə saat mundan keçincə şəhərə yetdük və Ərdəbilün ziyarətlərində gizləndük və neçə müddət anda ovqat keçürdük və Şeyxün himmətindən ol zalimlərin əlindən qurtulduk». **Beyt :**

Doğrulərnün ətəginə sidq ilə kim yapuşur,
Himmətindən anların yüz min bələdən qurtulur.

Hekayət. Mövlana Şəmsəddin dedi kim, Əqimunlu Xacə Məhəmməd buyurdi: «Şeyx Səfiəddinün mübarək dilindən eşitdim kim, Şeyx Zahid çağında bir gün təharət alub Şeyx Zahidün zaviyəsinə varurdum. Yolun ortasında Şeyx Zahidün bir müridi kim, öz könlinün küdürətindən mənüm ilən səfası yox idi, gözükdi. Həman məni görincə doğru yoldan dönüb, özgə yana meyl edüb vardı. Xatirüm mundan ötrü məlul oldı ki, neşün bir müsəlman qardaşın xatiri məndən inciye kim, həman kim məni görə, yolını döndərə. Bu fikir ilən həzrət Şeyxün hüzurinə vardım.

Həzrət Şeyx çün məni gördi, gülüb dedi: «Səfiəddin, məlul olma kim, aslandan qaçmaq tilkünün adətidür». **Beyt :**

Tilkü aslanun yamacində dura bilməz, qaçər,
Gərçi aslandan ana yoxdur qəzəb birlə zərər.

Hekayət. Mövlana Şəmsəddin Şeyx Səfiəddindən rəvayət eylər kim, Şeyx Zahidün çağında bir talib var idi çox rəncilər çəkici və sufiliğdə işlər edici. Mərtəbəsi ucaldı, amma qursaqsız idi və gizlü əsrarı öz vücudində sığışduramazdı. Və neçə qatla Şeyx Zahid anı ögütləyib nəsihət edərdi kim, gizlü sirri faş etmə. Ol saxlamayub zahir qılurdu, ta bir gün ana bir əzəm vaqie göründi. Anı dəxi gizləməyüb özgülərə söylədi. Anı Şeyxə bildürdilər. Şeyx ana qəzəb eyləyüb qeyrət qıldı və çün neçə qatla Şeyx ana demiş idi kim, sirrünü xəlqə söyləmə və ol qəbul etməmiş idi, Şeyx ana dedi: «Gor səni qəbul etməsün». Həman kim ol məclisdən çıxdı, kişi öldi. Anı kəfən eyləyüb qəbire tapşurdılar. Danlası gördilər kim, qəbirdən dıxarı düşmüş. Genə anı gora qoydılar. Dəxi biri gün gordan daşra gördilər. Nə qədər kim anı yerə gömdürürlərdi, yer anı qəbul etməyüb daşra bıraxurdu. Sonra anı canəvərlər yedilər. **Beyt :**

Hər ki yerün üsnə sahibdil anı etməz qəbul,
Yer dəxi anı qəbul etməz, özindən sürür ol.

Hekayət. İsfərəncanlı Pirə Yusif rəvayət eylər Şeyx Səfiəddindən kim, bir gün bir kişi üç alma təberrük ilə mənim üçün gətürdi. Xatirümdə böylə keçdi kim, bu almaları Şeyx Zahidün xidmətinə aparam. Həman kim bu fikiri eylədüm, almaları oturduğum yerdə qoydum və təharət almağa çıxdum. Ol alma gətürən kişi almaların qabuğlarını götürmüş, yerə qoydu. Mən qaydınca anı gördüm, dedim: «Bunun qabuğlarını götürməmək gərək idi, zira ki mən niyyət eyləmiş idim kim, bunları Şeyx Zahid üçün aparam». Dedi: «Sən bunları ye kim, mən munun əvəzi üç batman yaxşı almalar gətürəyim, ta Şeyxün

yanına aparasan». Saətdə vardı və dedügin gətürdi. Mən anları alub, Şeyxün xidmətinə aparub öginə qoydum. Şeyx Zahid təbəssüm qılıb dedi: «Səfiəddin, əmanət böylə saxlamak gərəkdir ki, ol nəstə ki niyyət eyləmişdün, həm eylə qabuğsız yanuma gətürmək gərəkdir idün». **Beyt :**

Hər nə kim nəzr eylədün, yerinə yetürmək gərəkdir,
Kim dedi kim, xatiründən anı itürmək gərəkdir?

Hekayət. Əmirzadə Abdullah rəvayət etdi kim, Şeyx Zahid bir gün Şeyx Səfiəddinə dedi kim, filan kəndün adamlarına söylə kim, filan gündə iş işləməğə gəlsünlər. Şeyxün buyruğı anlara yetürüb, qamu qəbul etdilər və xadimlər dəxi müvafiqət eyləyüb əkin için toxmlar hazır etdilər. Qəzadan ol gün işçilər gəlmədilər və hal ol kim qalın yeməklər bişürüb hazır etmişdilər və qamu zaye' olur idi. Şeyx Səfiəddin Şeyxün yanına gəlib dedi: «Çox yeməklər bişürmüşəm və işçilər gəlmədilər və yeməklər zaye' olur». Şeyx Zahid dedi: «Anları dərvişlərə ulaşıdır kim, Tanrı-təala bizim işimiz önərür». Şeyxün buyruğı ilə yeməkləri qamu bərrə miskinə verdürdi. Danlası Şeyxün hüzurinə varub dedi. «Toxm çoxdur və xərab olur. Məsləhət nədür?» Şeyx Zahid dedi: «Hala var, toxmun əhvalını gör». Şeyx dedi: «Həman ki vardum, neçə min-min quşlar gördüm kim, hər biri bir danə şəltük ağzına alub aparurlardı və yerə gömdürürlər. Bir saətdə ol toxmlar qamu yerdə tikdilər. Mən münü görüncə Şeyxün xidmətinə qayıtdım. Şeyx gülə-gülə dedi: «Səfiəddin, sən dərvişlərin işini qayırdun, Tanrı-təala sənün işün dəxi minnətsiz qayırdı». **Beyt :**

Bərrə miskinün işini qayıra gör, zinhar,
Kim, sənün işün qayırur lütf ilə Pərvərdigar.

Hekayət. Hüsəməddindən rəvayətdür kim, Dehxudayan Əhməd dedi kim, Şeyx Zahidün çağında bir danışmənd Şeyx Zahidün yanına gəlib bir neçə müddət anda qaldı. Sonra öz-özinə dedi: «Bu, bir saleh kişidür, bundan mana nə faidə yetəcəkdir. Lazım oldı kim, Şeyxdən icazə alub

mundan varayım». Çün Şeyxdən rüxsət istədi, Şeyx dedi: «Bu gecə dəxi munda ol, danla sağlığ ilə var». Çün danişmənd ol gecə dəxi qaldı, duşda uçmağı gördi və girməgə hər qapuya kim, varur idi, girəməz idi, andan ötrü kim, öz başını ol qədər böyük görərdi kim, heç qapulardan içəri girəməz idi. Çün ol vaqiədən oyandı, Şeyx Zahidün yanına gəlüb, əhvalın şərh etdi. Şeyx dedi: «İstərsən kim, ol qapulardan içəri girəsən, təkəbbürlük başundan gidərə gör və başunu küçücük eylə». Danişmənd muni eşidincə Şeyxün ayağına düşüb insaf verdi və tövbə qılıb təlqin aldı. Çün üç-dörd gün zikrə məşğul oldu, həm ol əvvəlki vaqiəni gördi kim, uçmağun hanğı qapudan kim, girmək istərdi, girə bilür idi və heç nəstə ana mən' etməzdi. **Beyt** :

Ta ki başından təkəbbürlük gidərməz bilici,
Qapusından uçmağun girməz, görəməzdür içi.

Hekayət. Bərurlu İsmayıl atasından Fəxrəddin rəvayət eylər kim, ol dedi: «Mən Şeyx Səfiəddindən eşitmişəm kim, buyurdi: Şeyx Zahidün bir yaxşı avazlu bangçısı var idi. Bir gün dan namazının bangı verdi. Həman kim Şeyxün hüzurinə gəldi, Şeyx dedi: «Bu gün avazun hər günki kimi dəgül idi». Bangçı dedi: «Gecə bir kimsədən bir parə buğda əkməgi istəyüb yedim». Şeyx dedi: «Bir kimsə kim dilencilik qapusu özünə açsın, bizim söhbətimizə layiq dəgül». Ol bangçı andan dəxi bang verəməz oldı». **Şeir** :

Hər kim ol dilencilik qapusını açdı yüzünə,
Nəfsini qıldı xəsisü heyf qıldı özünə.

Hekayət. Vərzəqanlı Hacı Məhəmməd rəvayət qıldı ki, Şeyx Səfiəddin İshaq dedi: «Bir talib xəlvətdə ahəstə zikr eylər idi. Şeyx Zahid buyurdi: «Səfiəddin, bu kişi ahəstə zikr eylər, mənzilə xaçan yetəcəkdür?» Şeyx Səfiəddin dedi: «Anı mənzilə yetürmək gərəkdir». Saətdə ol talibdən bir ün gəldi ki, məqsudə yetdüm». **Beyt** :

Atlular, himmətlülər yabandə görsələr yayağ,

Mindürürlər anı, qoymazlar böylə badərdü dağ.

Hekayət. Qazı Şəmsəddin öz atasından Pirə Əhməd rəvayət eylədi kim, ol dedi: «Həzə tövbəkar olmamış idim, bir gecə duşda gördüm ki, bir cəmaət gəlüb mənüm saçumı əllərinə alub çəkərlərdi və mənı yüzi quyı damuya salurlardı. Həman kim damuya yaxın ola idüm, sağ tərəfümə baxa idüm, bir qoca kişi görə idüm və anun sağ qolında bir yigit və sol qolında bir yigit durmuşlar ola idi. Sağdakı qolda duran yigit gələ idi və mənı dutub ol qocanın yamacına apara idi. Mənı damuya bıraxan cəmaət gəlüb ol qoca kişiye salam verə idilər. Qoca deyə idi kim, bu yigiti mana bağışlanız. Anlar deyə idilər: «Bu yigit yaxşı dirilməz, anı damuya bıraxmalu». Qoca der idi: «Tövbə qılsun, əlbəttə, anı mana bağışlamaq gərəksiniz». Mən qorxudan ol sağ qolda duran yigidün ayağına düşə idim və iki əl ilə ana yapışa idim və anun ətəgi dişim ilə duta idim və qorxar idim kim, mənı anların ögünlərindən qapalar. Ol yigitdən sordum ki, sənün adun nədür və bu qoca kişi kimdür? Deyə idi, mən Səfiəddinəm və bu qoca Şeyx Zahiddür. Bu halətdə uyxudan oyandum və Şeyx Zahidün həzrətinə vardum və tövbə qıldum. Şeyx Zahid həman ki mənı gördi, gülüb dedi». **Beyt :**

Pirə Əhməd, necəsən ol çəkməgün qayğusidin?

Tanrı qurtardı səni, şükr et anun vergüsidin.

Hekayət. Hacı Əli öz atasından Pirə Nəcib rəvayət qıldı ki, Kəlxoran kəndində Şeyx Səfiəddinün zaviyəsi eşigində bir bulağ var idi. Hər qaçan kim Şeyx Zahid oraya varurdu, ol bulağın suyu axar idi və həman ki Şeyx andan gedər idi, qurur idi. Taliblər bu məna məlum etmişdilər. Pəs qaçan ki Şeyx Zahid Kəlxorana gəlməlü olur idi, taliblər ol quru bulağın başı üstinə varub, oturub gözədülərdi kim, su nahaq bulağdan sıçrardı və ta Şeyx Zahid anda idi, ol bulağdan su axardı. Həman kim andan gedərdi, bulağdan su axmayub qururdu və Şeyx Zahid Tanrı rəhmətinə varalı imdiyədək ol bulağ həm böylə quru qalubdur. **Beyt :**

Ayağın altındadır abi-həyat,
Kim ki andən içdi, bulmaydur məmat.

Hekayət. Həm bu Pirə Hacı Əli atasından rəvayət etdi kim, bir gün Şeyx Zahid dəniz qırağında oturmış idi. Bir kişi bir navə, yeni kiçücük gəmiyə minmiş, dənizün qırağındakı evlərin qapularına gəzərdi və natif satar idi və satluğına çağırurdu kim, natif getdi, yeni natif tükəndi. Anun üni Şeyxün qulağına ağır gəldi, dilinə keçürdü kim, natifi satan özi getdi və bilməz və: «natif getdi», - çağırur. Şeyx bu sözdə ikən ol nav ilə navdakı suda qərq oldı.

Hekayət. Həm bu ravi qardaşından rəvayət edər kim, bir qatla Şeyx Zahid ilən Güştasfidən Xanbəliyə gəmi ilən varurduk və yel muradca idi və gəmi xoş, asanca yerir idi və dəniz üstində bir gəmiyə yolukduk kim, Güştasfiyə varurdu və yel anlara mədəd eyləməz idi. Gəmiləri əl güci ilən yeridürlərdi. Həman kim Şeyxi gördilər, çığırub yalvardılar kim, ya Şeyx, mədəd eylə kim, gecə yaxın oldı və yel muradımızcə dəgül və bu gecə dəniz içində qalacaqız. Şeyx dedi: «Yel gah bizimki ola və gah sizinki». Saətdə yel döndü və anlar gəminün çadırını yuxarı çəkдилər və biz çadırımız endürdük və əl ilən gəmimizi sürərdük, ta çox zəhmət ilən gecə mənzilə yetdük və anlar rahat ilən vardılar.

Hekayət. Sultanül-məşayix Zahidlü Şərəfəddinün oğlu Bürhanəddin rəvayət qıldı kim, bir kişi Öndəkan Kərəkinün vilayəti rəiyyətlərindən qaçub Şeyx Zahidün hüzurinə gəldi. Ardınca gəldilər və anı Şeyxün yanından öz kəndinə aparmağ istədilər. Ol kişi iki əli ilən Şeyx Zahidün ətəginə yapışub zarilik ilən derdi: «Tanrıçün məni aparmağa qoyma». Və ol saət Şeyxün geyəsiləri yuyardılar və bir yaşıl əsqərлатdan özgə gövdəsində yox idi. Ayağa qalxub anun ilən bilə vardı. Nə qədər kim şəfaət qıldı, kəndlülər qəbul etmədilər və ol evdə kim, şəfaət için qədəm basdı, bir ağac divara bərkitmişdilər. Ol kişilərdən ki, şəfaət qəbul etməmişdilər, bir kişi ayağa qalxdı. Xəbərsiz başı ol ağaca dəgüb

ufandı və qan rəvan oldu. Bədbəxt qəzəb üzərindən dedi: «Ta mən öz rəiyyətümü aparmasam, mümkün dəgöl». Şeyx dedi: «Hala sən varub öz çarəni bul kim, dünyadan böylə çıxasan kim, süpürgə ilə gövdəni yığışduralar». Neçə gündən sonra böylə vaqə oldu ki, ə'zaları ayru-ayru bir-birindən töküldi və süpürgə ilə süpürüb kürək ilə cəm etdilər və tabut içinə salub yerün altına gömdürdilər. **Beyt :**

Hər kim oldu biədəb, kəndüsünə qıldı qəzəb,
Cəhd qıl ulular ilə saxlagıl, zinhar, ədəb.

Hekayət. Bürhanəddin dedi: «Bir qatla Siyavrudda bir əzim ləşkər qondılar. Siyavruddakılar qayğulu olub, Şeyx Zahidün yanına vardılar və ərzədaşt qıldılar ki, bir ağır çəri gəldi. Buyurdu kim, iş oldur kim, Tanrı-təala önərə. Saətdə ol çərinün bəgi Şeyx Zahidün yanına gəlüb oturdu və Şeyxə dedi: «Sən Şeyxmisen?» Dedi: «Əgər Tanrı-təala qəbul eyləyə». Mübarək alnına əl qoyub dedi: «Başun götür kim, mən çox şeyləri dıxarı çəkübəm». Şeyx mübarək ayağı ətəgindən çıxarub dedi: «Gəliniz, bu murdarı götürünüz». Saətdə ol ədəbsiz bəg şişüb canı damunun maliklərinə tapşurdu». **Beyt :**

Hali gör ol biədəbnün, sonucı azardən,
Qıldı bir güstaxlıq, oldu həlak inkardən.

Hekayət. Həm Bürhanəddin rəvayət qıldı kim, Güştasfidə bir ağır ləşkər qondi. Şeyx Zahid evinə [adam] göndərdi kim, heç hazır təam varmı? Dedilər: «Yeməlü yeməklər mövcud dəgöl». Bu sözdə ikən ol çərilər Şeyxün hüzurinə gəldilər. Şeyx qalxub mətbəxə varub qazanlara baxdı. Bir qazanun dibində bir cüzvicə yemək gördi. Üç qatla qazanun çevrəsində çevrildi. Pəs dedi: «Çanağları gətürünüz». On yedi çanağ ol cüzvi yeməkdən doldurdu və həzə qazanun əvvəlkiçə təam var idi. Dəxi sordı kim, yağ var? Dedilər: «Mühəqqərcə var». Dedi: «Gətürünüz». Çömçə alub ol yağun içində gəzdürdi, pəs yağlar çanağlar üstinə tökdürdi. Həzə qabda ol qədər yağ ki var idi, qalmış idi. **Beyt :**

Süfrəsinün xürdəsini iki aləmğə yetər,
Bəxtlü ol kimsə kim, anun təamini yeyər.

Hekayət. Əhməd Dehxudayandan rəvayət edərlər kim, dedi: «Bir gün Şeyx Zahidün xidmətində oturmuşduq, iki yılan gördük kim, gəlüb başları Şeyxün qədəminə qoyub genə qaldurdılar və Şeyxün mübarək əlini öpdilər. Əhməd Dehxudayan dedi: «Mən qorxdum». Şeyx mana baxub dedi: «Qorxma ki, bu, mənüm qövmlərümdürlər, yəni cinnilər».

Beyt :

Çün könülnün barmağında var Süleyman üzügi,
Nə əcəb gər cinnü ins olsa anunlən həmdəmi.

Hekayət. Pirə Musa, Darurlu Pirə Məhəmməddən rəvayət eylər kim, dedi: «Bir qatla Şeyx Zahid ilə Şeyx Səfiəddin bir gəmidə idük. İxtiyarsız gəmimiz bir müğərrəqədə giriftar oldı. Gəmicici çün anı gördi, andan xilas olmaq mühal gördi. Çığırmağa düşdi. Şeyx Zahid sordı kim, nədən çığırursan? Gəmicici dedi: «Gəmi bir qatı yerə yetübdür və bu yer bir yerdür ki, hərgiz mundan salamatlıq ilə heç gəmi qurtulmayubdur, zira kim gəminün yolında bir ağır daş var ki, gəmi həman kim ana dəydi, ufanur». Şeyx Zahid bir işarət qıldı, dərhal gəmi andan qurtulub, salamatlıq ilə keçdi və qamumuz sağlıq ilə çıxduk». **Beyt :**

Nuh ilə hər kim gəmiyə girdi, yoxdur heç bim,
Qərqliğdən yeməsün qəm kim, çıxar andan səlim.

Hekayət. Şeyx Sədrəddin dedi kim, çün Şeyx Zahidün axır dövranı oldı, taliblərin içində müxalifət düşdi kim, mübarək mərəqədi nərədə ola? Güştəfilülər istərlər kim, anda ola və şeyxzadə Cəmaləddin Əli umardı kim, Çobanabadda kim, Muqana yaxındur və imarət ilə əkin yerləri çoxdur, anda oturub əkin-biçinə məşğul olsun. Və Şeyx Zahid istərdi kim, Gilanun Siyavrudunda olsun. Çün vilayət nuri ilə bilürdi kim, anda olacaqdur, zahir etməzdi. **Beyt :**

Canı quşi çün bilürdi yerini,

Söyləməzdi kimsəyə tədbirini.

Dedi: «Xəlifələr, evmənz kim, bir adamımız dəxi qaibdür. Anı həm istəyəlim, məsləhət andan sonra bir eyləyəlim». Sordılar: «Qaib olan adamımız kimdür?» Dedi: «Səfiəddindür və bir kimsə istərəm kim, varub anı türkən mana yetürə». Munun için bir qasid istərdilər və Şeyx dedi: «Ol Əlivanlu oğlan qandadır, yeni Bərzəndlü Xızır». Anı çağırub həzrət Şeyxün qatına gətürdilər. Şeyx dedi: «Əlivanlu, istərəm kim, bir gündə mundan Ərdəbilə varasan Səfiəddini çağırmağa və bir gündə qayıdasan. Əgər iki gündə varub qayıdasan, mən səni cənnətə yetürməğə zəman oluram». **Beyt :**

Çünki surətnün ikilik pərdəsi götürəsən,
Cənnət içrə özünü hurilərə yetürəsən.

Pirə Xızır dedi: «Əgər mana qanat verəsən, iki gündə varub-gələb Şeyx Səfiəddini yanuna gətürəyim». Şeyx mübarək əllərin anun budlarına sürtüb dedi: «Var kim, Tanrı yoldaşun olsun». Və Şeyx ol vəqtdə Surəmürdədə idi kim, ol mövze bir günlük yol eski Mahmudabaddan irəğ idi. Və bu eski Mahmudabad imdi dəniz suyu dutubdur və Mahmudabaddan Ərdəbilədək yedi günlük yoldur. Və Surəmürdədən dan namazı çağrı Pirə Xızır yola düşdi. Gün çıxanda Zirdəndanda* idi və andan Belasun dəştinə düşdi və yel kimi ol yazıda yerir idi. **Beyt :**

Yerir idi tez, sərsər yelidək,
Bəlkə quşun uçmağundan tezrak.

Eylə çüstü çabuk qədəm urardı kim, bədöv atlu bir yigit ana yoluxdı. Çün anun yerışı böylə tə'cil ilən gördi, Pirə Xızırdan sordı kim, nəərəyə gedərsən, Şeyxi gətürdilər və sən ana yetəməzsən. Pirə Xızır muni eşidincə qeyrət edüb, sıçrayub atlunun başından bir samur börk qapub əlinə aldı və yügürməğə düşdi. Ol yigit atlu atına məhmiz urub anun

---

* Farsca mətndə: *Zirundan*.

ardısına səgritdi. Ana yetəmədi, çomağın ardına atdı, ana dəgdürmədi. Çün bildi kim, ana yetəmən və mə'lum etdi kim, ol Şeyx Zahidün mürididür, Şeyx Zahidün başına and verdi kim, börki geri ver. Bu and eşidincə borkini geri verdi və dedi: «Dəxi gərək kim, dərvişlərə tə'nə urmayasan». **Beyt** :

Hər kim ulularla saxlamaz olsa ədəb,
Gər başı küləhsiz olursa, nə əcəb?

Əlqissə, axşam namazı çağı Kəlxoran kəndinə yetdi və ol məcalda Şeyx Səfiəddin taxılun xirməni üstində idi. Qulluğına varub, mübarək əlini öpüb durdı. Şeyx Səfiəddin dedi: «Pirə Xızır, xeyirmidür, nə xəbər?» Pirə Xızır dedi: «Həzrət Şeyx Zahid məni türkən göndərübdür kim, nə qədər kim tezrak isə, bir gündə özünü mana yetürəsən və mən bir gündə andan buraya gəlmişəm». Şeyx Səfiəddin saətdə evinə varub, şərbətlərdən hər nəstə kim gərəklüsü idi, götürdi və dan namazı çağı atına mindi və Pirə Xızır cilovində yeridilər. Axşam namazı Zirdəndana yetdilər. Anda axşam namazı əda qılıb navə girdilər və atı suya bıraxdılar. Yatsı namazı çağı Şeyx Zahidün həzrətinə yetdilər. Çün Şeyx Zahid anı gördi, həm böylə silah və yaraq ilən, dedi: «Oğul, Səfiəddin, məni bunların əlinə yalğuz qoyub rəvamıdır?» Pəs ahəstəcə Şeyx Səfiəddinə dedi kim, canımın şahbazı əvvəlki mənzilə qayıtmağı çağı olubdur və hər kimsə mənim yatduğum yeri için bir məsləhət görərlər və bir tədbir edərlər. Biri Güştasbi der və biri Çobanabadda və birisi Şirvanda. Sən nə məsləhət görərsən? Şeyx Səfiəddin dedi: «Mana mə'lum oldı kim, Şeyx Zahidün xatiri Gilandadır». Dedim: «Ya Şeyx, Gilan yurtumuz ilə məqamumuzdür və yaxşı yerdür». Dedi: «Mən dəxi həman istərəm, getməkdə ol və yaraqın edə gör, eylə ki kimsə bilməsün». Pəs, Şeyx Səfiəddin gəminün yaraqı ilə tərtibin görüb anda bir arı yer yumşağ, igən səfalu Şeyx için düzətdi və qayıdub həzrət Şeyxə bildürdi və ol saətdə hər yanun adamı silah

ilən mükəmməl yollar üstində durdılar. Pəs, Şeyx Səfiəddin (q.s.) Şeyx Zahidi (q.r.) gizlü ilən evdən çıxarub gəmiyə girdürdi və ol çağ varduğı ilə getdügini mə'lum etdilər kim, gəmi dənizün ortasına yetmiş idi. **Beyt** :

Görəməz əğyar öz gözi ilən
Ol yoli kim, kimsə can ilən varur.

Həman kim *Ləngərkünana** yetdilər, Şeyx Səfiəddin navdan çıxub Şeyx için bir ükək düzətdürdi və bir yumşaq yer tərtib etdi və Şeyxi gəmidən çıxarub ol miheffəyə oturtdı. Şeyx Zahidün xatirinə igən xoş gəldi. **Beyt** :

Hər kim ol götürdi Şeyxün ükəgi,
Eylə sağın kim, götürmüş ərşni.

Neçə adam Şeyx Səfiəddin ilən ol miheffəni andan götürüb Siyavruda yetürdilər. Həman kim ol məqama yetdi kim imdi mübarək həzirəsidür, buyurdi: «Səfiəddin, ükəgümi yerə qoy». Çün yerinə yetürdilər, mübarək əllərin qaldurub, nuranlı yüzinə sürtüb dedi: «Əlhəmdülillah kim, özümüz gərxanəyə yetürdük». Və Şeyx Səfiəddin ol mövzei nişanladı. **Beyt** :

Şeyxnün könli xəbər verdi əxi
Kim, vüsalun kuyinə yetdük dəxi.

Andan sonra Şeyxi götürüb xəlvətinə apardılar. On dörd gün döşəgün üstində yatdı və Şeyx Səfiəddin anun xidməti kəndü eylədi və heç kimsəyə dəxl verməyüb bir ləhzə xidmətdən qafil olmazdı. Və bu on dörd gündə Şeyx heç yemək yeməyüb qərar dutmadı və həzrət Şeyxi öginə alup, Şeyx Zahid ana dayanurdu. Həman kim namaz çağı olurdu, kəndü qövmlərindən birisin çağırub öz yerində oturtdurur idi. Və namazdan sonra gəlüb yerində oturur idi. Və çün Şeyx Zahid peyvəstə: «Səfiəddin, Səfiəddin!»-çağırurdu, hər qaçan kim özgə kimsə cavab verürdi, Şeyx qəzəb eyləyüb qatılıq eylərdi kim, Səfiəddin qandadır?

Cavab verürlərdir kim, ol namaza məşğuldur. Məqsud ki, bu qədər Şeyxdən ayırmazdı. Və der idi: «Səfiəddin, gərək kim, bir ləhzə surət ilə məndən ayrılmayasan». Və daim mübarək əlin Şeyx Səfiəddinün (q.s.) əlinə qoymışdı və aralarında gizlü əsrar kim, dil ilə deməli dəgü idi, keçərdi. **Şeir :**

Eşqün rümuzü sirri, billah, bəyandə sığmaz,
Vəhdət kəlamı, həqqa, iki cəhandə sığmaz.
Məhbub xəlvət etdi Həqq sözi söyləməgə
Həqqün sözi əgərçi kövnü məkandə sığmaz.

Ol müddətdə kim, gəmidə idilər, gördilər kim, gögün ayı dörd parə olub dənizün içinə batdılar, genə çıxdılar və dördü dəxi bir olub yuxarı vardılar. Bu sözi Şeyx Zahidə (q.s.) söylədilər. Buyurdu kim, mənüm getməgüm çağıdır. Həman kim on dörd gün mundan keçdi, buyurdu: «Səfiəddin, danla çin sabah mən dünyadan getməlüəm və Tanrıya ulaşmağ gərəkəm». Və hər nəstə kim, vəsiyyəti idi, qamu yerinə yetürdü və dedi: «Mənüm tərtibümi hər nəstədən olsa, öz nəfsün ilə qayıрмаq gərəkən». Çün sabah oldu, vəslün qoxusu canun burnına dəgdi və dili zikrə məşğul olub, ruhun münəvvər qədəmi mə'qidi-sidq astanına qoydu və mütəhhər canı cənnati-ədni-xalideyn fiha əbədən mənzilində qandı.

Beyt :

Qüdsün quşi genə evinə varmağ açdı bal,
Uçdı bu tən həbsidən, uçmağə vardı bizəval.
Bu qaranğulu hicabi qoydu, tərki etdi anı,
Nurə oldu qərqi, sonra ana göründi cəmal.

Ol vəqtdə mütəhhər gövdəsi Şeyx Səfiəddinün (q.s.) qucağında idi. İkisün ruhi çün həqiqətən bir idi, böylə uçub qüds aləminə vardılar. İki dəxi bir döşəkdə düşdilər və həm eylə Şeyx Zahidin gövdəsi Şeyx Səfiəddinün köksinə yapışmış idi və bir-birindən ayrılmazdılar və bu iki vəfalu yardan özgə ol evdə kimsə yox idi və bu halətdən kimsənün

vüqufi yok. **Nəzm** :

Canü dil cananənün vəslinə həmrəz oldılar,
Saqiyi-canbəxş əlindən cami-safi içdilər.
Oldılar vəhdətdə qərqi-nuranun ruxsaridən,
İkisinün boyinə birlik libasın biçdilər.

Bir saət mundan keçincə dıxarıdakı adamlar içərüdən kimsənün səsinə eşitmədilər və xəlvətə girüb gördilər kim, ikisi dəxi qürb vüsalında bir-biri ilən yatubdurlar və ruhnun nəqdi tən qəfəsindən uçmağ gülşəninə uçurubdurlar. Görənlərin canından fəryad ilə fəğan çıxdı və əzim cəmət cəm olub hər kimsə kim Şeyx Səfiəddindən ümidvar idi, çün halı böylə gördilər, heyf ilə dəriğə düşüb dedilər kim, bizim ümidgahımız Şeyx Zahiddən sonra Şeyx Səfiəddin idi. Nagah Əhməd Dehxudayan gəlüb, bir şərbət tərtib edüb, anun boğazına tökdü, aşağı getmədi, bəküllü ümitsiz qaldılar. Baqlanlu Pirə İshaq Şeyx Səfiəddinün (q.s.) mübarək ayağı qucağına alub avar idi. Nagah Şeyxün ayağının ulu barmağı təpərdi. Pirə İshaqdan bəşarət avazı çıxdı və Dehxudayan Əhməd inanmaz idi, ta gördi kim, ol hərəkət artdı. Pəs, gözlərin açdı və oturanları pərişan gördi, sordı kim, sizə noldı və bu nə haldur? Kimsənün qüdrəti yox idi kim, olduğu vaqienı söyləyə və qorxardılar kim, əgər bu halətdə Şeyx Zahidün (q.s.) əhvalını deyələr, Şeyx Səfiəddinün taqəti taq olub, nagah bir xəta çıxa. **Beyt** :

Yoxdurur heç kimsənün taqət ki, bir söz eşidə,
Ya könülni bərk edüb, səbrü təhəmmül kiş edə.

Dostları bu hekayəti zahir etməyüb hala gizgətdilər ol qədər kim, gövdəsinün həvasları yerinə qoydılar. Andan sonra həqiqəti sonra ana zahir etdilər. İttifaq ilən xəlayiqün canından fəryad ilə fəğan qopdı. Üç günədəkin heç kimsənün öz canı pərvası yok idi. Və məcal düşmədi kim, Şeyxə təchiz ilə təkfin eyləyələr. Üçüncü gün Şeyx Səfiəddin (q.s.) Şeyx Zahidi (q.s.) hal aləmində gördi kim dedi: «Səfiəddin, bax, bax».

Çün Şeyx Səfiəddin baxa idi, görə idi ki, Şeyx Zahidün qarnı açuqdur və mübarək əli ilə Şeyx Səfiəddinün (q.s.) əlini dutub qarnına sürte idi, yeni içində heç fəzlə qalmayıbdur. Pəs hal dili ilə der idi: «Səfiəddin, biz böylə arıuz, heç fikir etmə və qüsl ilə kəfənüm eyləyüb Tanrıya tapşur».

Beyt :

Xakdən idi, yenə oldı xak ol,
Pak gəldi, sonra vardı pak ol.

Pəs, qüsl ilə kəfəninə məşğul oldu və evi boşatdı. Həman kim Şeyxi yumağa xətt üstinə qoydılar, Nəhavəndlü Hacı gəlüb istərdi kim, əlini Şeyxün mütəhhər gövdəsinə qoya, Şeyx Zahid ana dönüb qəzəb gözi ilə baxdı. Nəhavəndlü Hacı dıxarıya qaçub bixud düşdü. Sipaş Şeyx Səfiəddin yapayalguz ol xəlvət içində qaldı və qüslün vacibinə məşğul oldu. Dıxarıdan bir adam su verür idi və Şeyx Səfiəddin qamu fəraiz ilə nəvafili yerinə yetürüb, əgər məsələ, təchiz və təkfindən dəhşət üzərindən bir nəstə unudurdu, Şeyx Zahid cəsəd hərəkəti ilə anı ana bildürərdi kim, anı əmələ gətürüb təmam olurdu. Və yuyanda Şeyx Səfiəddin ilə çevrilməkdən və hərəkət eyləməkdən müvafiqət eylər idi, ta qamu vacibat adabı ilə təmam oldu. Sonra mütəhhər mərqədinə və münəvvər qəbirinə surətən tapşurdılar və ol mərqədün çevrəsinə bir hərəm yaptılar kim, ölədən bərlü hər hacət kim, andan istədilər, qamu müstəcab olubdur və kəramatlar kim, ol mütəhhər həziredən zahir olubdur, andan artuqdur ki, qələm dili ilə anı şərh edə bilüz. Və həmişə Tanrının feyzləri ol mütəhhər mərqədə nazildür (qəddəsəllahü sirrəhül-əziz və bərədəllahü məzcə'əhü).

Hekayət. Hənəvi Pire Nəcib dedi kim, bir Rəcəb adlu Şeyx Zahidün(q.r.) həzrətinə mülazim idi və qasid kimi yerlərə varub gəlürdi. Bir gün həzrət Şeyxün xidmətində hazır idi. Şeyx buyurdu: «Rəcəb, ulu rəcəb qaçan gəlür?» Rəcəb dedi: «Bilməzəm ki, Şeyx nə mə'na ilə

dedi?» Şeyx Səfiəddinün (q.s.) xidmətinə varub bu sözi söyləyüb mə'nasın mə'lum etmək istərdüm. Şeyx Səfiəddin muni eşidincə mə'lum olub dedi: «Şeyxin ulu rəcəb dedügendən murad həyat vədəsidür. Həman kim hicrətdən yedi yüz yıl keçdi, ol yılun rəcəbində bəqa aləminə vardı (qəddəsəllahü sirrəhül-əziz). Əgərçi Şeyx Zahidün lətif cəsədi surət niqabında gizlətdi, amma anun məani lətaifi cəhangir xəlifəsi səbəbindən günəş kimi aləmin üstində zahir idi.

[TƏKMİLƏ]

ŞEYX ZAHİDÜN (Q.S.) KƏRAMATLARINDA KİM, HƏYATİ-BAQİDƏN SONRA ZÜHURA GƏLÜBDÜR

Hekayət. Şeyx Sədrəddin dedi: «Gilanlu Məlik Əhməd, Dehxudayan Əhmədə qəsd etdi. Dehxudayan Əhməd qaçub Şeyxün mübarək həzirəsinə vardı və Məlik Əhməd istərdi kim, anı oradan çıxara, amma varmağa cürəti yok idi. Xukəkoş adlu bir kişi var idi, dedi: «Mən varayım və Dehxudayan Əhmədi andan çıxarayım». Pəs güstaxlıq ilən ol hərəmə ayağ qoydı. Filhal yüzi quyu düşüb, ağzından qan sıçrayub həlak oldi. Xələyiq həman kim anı gördilər, qorxdılar və kimsənün zəhrəsi yok idi kim, vara və anı ol həzirədən çıxara. Naçar dışxarudan ayaqlarını dutub dışxarı çəkdilər.

Beyt :

Çün ədəbsizlik ilə qoydı qədəm,
Canı getdi, varlığı oldı ədəm.

Hekayət. Bu mə'na məşhurdur və bitün ol məmləkətün adamları yanında məşhud kim, dənizün suyu Şeyxün mütəhhər həzirəsinün çəp-çevrəsini dutdı və həzirənin xəndəginədək gəldi və heç həzirəyə ziyan dəgdürmədi. Pəs şeyxzadə Hacı Şəmsəddin (r.ə.) neçə qatla Şeyx

Sədrəddin ilə bu mə'nada gənəşüb dedi: Məsləhət oldur ki, həzrət Şeyxün mübarək məzarı mundan götürüb, Siyahbəlrin məqamına aparauz ki, bir uca yerdür. Şər'un rüxsəti ilə müqərrər eylədilər kim, yaz çağı bu əmələ məşğul olsunlar. Nagah Şeyxün vilayətindən dəniz suyu otruşub azaldı və iki ox atınca ol həzirədən irəğ oldı və məzarın çevrəsində qum ol qədər yığıldı kim, təpələr kimi oldı və həzirənin sağında və solunda ki, Butəsər və Sə'dəkərandur, dağın ətəginədək ulu təpələr bağlandı. **Şeir :**

Çü Şeyxün lütfidən idi, dəniznün abruyini,
İgən müştəq idi, gəldivü öpdü xaki-kuyini.

Hekayət. Ol çağda Davud Bıǵlu qıpçaqun uğraşına Gilana varmışdı və qıpçaq basılıb qaçdılar. Qaçanlardan çox adam Şeyxün həzirəsinün həyatına girüb Şeyxün himmətinə dayandılar. Bu halında Davudun ləşkəri ilə oymağı gəlülərdi və həzirənin pərçini üstindən həzirənin evlərinə baxardılar. Və ol qələbəliǵ kim, həyatın içində idilər, görməzdilər və neçəsi dəxi anları görərdi, amma qəflət anlara qalib olub, anlardan qafil olurlardı və qaçanlar Şeyxün bərəkətindən qamu salamatlıǵ can apardılar. **Beyt :**

Çünki aslanə pənah apardılar,
İtlərin şerrindən eymən vardılar.

Amma çün Davudun ləşkəri Siyavruda kim, Şeyxinki idi, talana əl uzatdılar və qarət etdilər, munun cəzası ilə yıl başına yetmədilər və Məlik Əşrəfün buyruǵı ilə öz əməllərinə giriftar olub birisi qalmadılar.

Hekayət. Şeyx Sədrəddin dedi kim, Şəmsəddin adlı kim, həzirənin mücaviri idi, güstax-güstax həzirəyə girüb çıxardı və ədəb saxlamaz idi və çün həzirənin qapusu qıfılı açmaǵa dururdu, güc ilə dəmüri dəmürə ururdu. Bir gün həm böylə, ədəbsiz içəri girdi və Şeyxün mübarək səccadəsini yırtub təbərrük için xəlqə verürdi. Bu halətdə arxası mərqudə verüb durmuşdı və başını həzirədən dıxarı çıxarmış idi. Şeyx

Sədrəddin ana dedi: «Şəmsəddin, ədəb ilən diril kim, həzrət Şeyxün qeyrəti ilən qatıdır. Anun ilən məğrur olma kim, Şeyxün əməkdarısan». Şəmsəddin dedi: «Qayırmaz, Şeyx mənüm ilən qeyrət eyləməz».

Qəzadan ol gün cümə gecəsi idi. Şəmsəddin istərdi kim, ol gecə həziredə şəbzindədarlıq eyləyə. Çün gecənün yarısı keçdi, Şeyxün qeyrətindən bir nəstə zahir oldı ki, Şəmsəddin kəndü yerindən bixud sıçrayub daşra çıxdı və anda bir tikənlü yer var idi. Özini ol tikənlərə urub gövdəsi ilə könleşi parə-parə cərahətlü oldı. Çün özünə gəldi, bu qədər dedi kim, Şeyx mana qeyrət eylədi, əz bəs kim güstaxlıq eylərdüm. Üç gündən sonra öldi.

Hekayət. R.r. dedi: «Şeyx Zahid həyati-baqiyə varalı otuz yıldan sonra mərqədün üstü sənduqi eski olmuş idi və Şeyx Səfiəddin yenidən bir sənduq ana tərtib eyləmiş idi və mərqədün üstünə salmaq istərdi. Eski sənduqi götürdilər, mübarək tabutı zahir oldı. Tabutun örtüğü həzə həm eylə ağ və tazə qalmış idi və mübarək cismi öz qərarında və əslən təğyir bulmamış idi. Və çün övliyanun nişanəsi budur kim, anların dərisi ilə əti toprağa haramdur, istərlərdi kim, təberrük için tabutunun örtüğündən bir parə götürələr, müyəssər olmadı. Dürudgər Şəmsəddin istərdi kim bir parə mübarək sənduqindən yonub təberrük için çıxara, qoparamadı».

Hekayət. Pirə Nəcib Şeyx Səfiəddindən (q.s.) rəvayət etdi kim, buyurdi ki, çün Şeyx Zahid bəqa aləminə vardı, duşda gördüm kim, Şeyx Zahid dəniz qırağında oturmuş idi və qələbə məşayix yanında durur idi və Şeyx Zahidün insafın verürlərdi. Mən sordum kim, bu, nə insafdur kim, məşayix verürlər? Dedi kim, məşayix derlər bu qardaşın insafını verürüz kim, şəriətdə hər xürdəcük kim, bizdən fəvt olmuş idi, bu qardaş riayət eyləyüb xamusın yerinə yetürübdür.

ON BİRİNCİ FƏSİL

HƏZRƏT PEYĞƏMBƏRÜN (ƏLEYHİS-SƏLƏVAT VƏS-SƏLAM) İŞARƏTİ İLƏN ÜMMƏTLƏRİNƏ ŞEYX SƏFİƏDDİNİ İRŞAD EYLƏMƏGİNDƏ

Hekayət. Pirə Abdullah rəvayət eylər kim, atam Pirə İzzəddin həzə həzrət Şeyxün (q.s.) tövbə silsiləsinə iradət əli urmadın və müridlərin həlqəsinə girmədin çox riyazətlər çəkmiş idi, ol qədər kim xeylicə yüzinə fəthül-bab açılmış idi. Bir gün Rəis Sə'd dərvazəsinə kim, Ərdəbil şəhərinün dərvazəsindən biridür, su üstində oturub bir qoyunun dərisi yuyar idi. Şeyx Səfiəddin (q.s.) gördi kim, Kəlxoran kəndindən atlu gəlür. Həman kim Şeyxün (q.s.) mübarək gözləri Pirə İzzəddinə düşdi, atının cilovunu çəküb durdı. Pəs könül işarəti ilən dedi kim, Pirə İzzəddin, xaçanadək böylə sərgərdan gəzərsən? Pirə İzzəddin dedi: «Hər nə kim Şeyxün (q.s.) könül dili ilən mana işarət oldı, mə'lum eylədüm». Mən dəxi içərümdən ana cavab verüb dedim: «Ta ol çağ kim, bir mürşidi tapam». Genə Şeyxün könli dedi: «Gəl bizim yanımıza». Mən dedim: «Səndən nə hasil ola?» Genə Şeyxün könli dedi: «Məndən kəşf ilə kəramat və qədəm hasil olur». Cavab verdüm: «Mən kəşf ilə kəramat neylərəm? Amma sən mə'na gözi ilən Rum sarusına bir nəzər sal». Həzrət Şeyx (q.s.) çün mükaşifə gözi ilən Ruma baxdı, kəlisialarda keşişlər gördi kim, qamu kəşf ilə qədəmdən dəm urarlardı. Çün Şeyx anı baxdı, könül ilən dedim: «Mən kəşf ilə kəramat başumı endürmənem». Dəxi Şeyx dedi: «Sana kəşfi-ə'zəm verəyim». Mən bilmədüm kim, kəşfi-ə'zəm nə nəstədür? Mən dedim: «Kəşf və kəramat ilə aldanmanam». Şeyx bunları eşidincə atını sürüb rəvan keçdi. Mən sonra peşiman olub heyrət qayğusunda qaldum və dedim: «Heyf kim, böylə rəvan gənci əlümə girmişkən qədrini bilməyüb məndən ötdi». Andan sonra gecə-gündüz tələbdə idim və baş ilən mürşidi bulmaqda qətrə urardum və çox riyazətlər çəküb tələbdən heç

dönməz idim. Sonra salıǵ verdilər kim, Həmədanda bir dərviş var Şəms Əhməd adlı, müamilə iyəsidür. İradətüm qalib olub, ana varmağa əzm eylədüm, neçə kimsələr dəxi özümə bu tələbdə yar etdim ki, Həmədan yolında yoldaş olalı. Çıxmaq günü şənbə müqərrər eylədük, cümə günü ertə məscidə varub səccadə üstində oturdum, filhal uyudum. Duşda gördüm bir qələbə xəlayiq anda oturub, qamunun yüzləri qiblə sarusına və mənüm yüzümi qiblədən dönmiş. Çığırdum ki, bavücuti-bu qəder riyazət ilə mücahidələr kim, mən çəkərəm, bu, nə halətdür? Nagah bir ün qulağıma gəldi kim, sən könül əhlindən yüz döndərübsən, andan ötrü yüzün qiblədən dönmiş. **Beyt :**

Könül qibləsindən çü döndün özün,
Dönər qibleyi-abü gildən yüzün.

Dedim: «Könül iyəsi kimdür kim, mən yüzümi andan döndərmişəm». Dedi: «Ərdəbilün şəhərində müsəllada oturur. Oraya var və anun xidmətinə özünü tapşurub muradını istə». Çün bu ün qulağıma gəldi, həm ol uyxuda yüzümi müsəlla sarusına qoyub yügürürdüm. Həman kim müsəllaya yetdim, bir qələbə cəmaətlər gördüm: qamu nuranlı, cəmi peyğəmbərlər ilə övliyalar anda hazır. Şövq artuqluğundan bunlara heç nə deməyüb gedərdüm. Nagah bir ulu şeyxi gördüm kim, Peyğəmbəri-ərəbi (sələvatüllah və mələikə əleyhi) Məhəmmədül-Mustafa ol təxtün üstində oturur:

Övliyanun rəhnəmayi, ənbiyanun sərveri,
İki aləmnün ümmidi, yaradılmış mehtəri.

Və ol həzrətün yanında bir kişi niqablu oturur və Peyğəmbərün əshabı qarşuda durub səflər çəkübdürlər. Həman kim həzrət Peyğəmbərün (ə.s.) qutlu yüzini gördüm, çığırdum kim, ya Rəsulüllah, qövrümə yet və bir mürşid mana görsət. Ol həzrət işarət eyləyüb, mənə öz yanına aparub buyurdu kim, irşadi-müstəqim kim, Həqq yoludur, əvvəl mən eyləmişəm və məndən sonra əmirəlmöminin Əli ibn Əbi Talib

(ə.s.). Pəs mürşidlər kim, anun sərvəridürlər, biri birindən sonra adların Şeyx Zahidədəkin apardı. Pəs buyurdi: «İmdi mürşidi-kamil bu kişidür ki, mənüm yanımda oturubdur». Dedim: «Ya Rəsulullah (s.), bu, nə kişidür?» Mübarək əlini uzadub ol kişinin yüzindən bürqə'i götürdi. Həman kim mən anun yüzinə baxdum, Şeyx Səfiəddini gördüm (q.s.). Bir ah çəkdüm kim, nə həyasızlar ilə ədəbsizlik etdim kim, böylə irşad sultanı hazır ikən Şəms Əhmədün yanına varurdum. Bu heyrətdə aciz qaldum və bilməzdüm kim, sonucı işüm nəreyə yetər. Həzrət şahidinpənah əmirəlmöminin Əli (ə.s.) ögümə gəlib buyurdi: «Qorxma kim, kərəm ilə mürüvvət anundur, suçunu bağışlar». Mən Peyğəmbərə (ə.s.) derdüm: «Ya Rəsulullah, mənüm için şəfaət eylə kim, anunla ədəbsizlik etmişəm»: Peyğəmbər (s.) mənüm əlümi dutub tövbə ilə təlqinüm verdi. **Beyt :**

Hər nə kim istər idüm tün ilə gün zari ilən,
Şükr kim, buldum anı sonucı Həqq ənamidən.

Bu halətdə bir nə'rə urub uyqudan oyandum. Yanumdakılar sordılar kim, bu çığırmağun səbəbi nə idi? Anlara gördüğüm vaqieni hekayətlədim. **Beyt :**

Yar evimdə hazırü aləmdə mən heyran gəzüb,
Qarşuda mövcud gül, canumdadur çox çörü çöp.

Çün məsciddən dıxaru gəldüm, Mövlana Əbdüllətif kim, Şeyxün (q.s.) zaviyəsində pişnamazlıq edirdi, görüldi. Dedim: «Şahı seversən, məni həzrət Şeyxün (q.s.) qulluğına apar». Pəs, anun yoldaşlığı ilən Şeyxün (q.s.) xidmətinə yetdim və Şeyx (q.s.) öz zaviyəsində oturmış idi və fəidəlü sözlər deməgə məşğul idi. Mövlana Əbdüllətifdən sordı kim, bu, kimdür? Dedi: «İranilərün qövmündəndür». Mana işarət qılıb buyurdi: «İlərü gəl». Çün əlüm Şeyxün əlinə qoydum, buyurdi: «Mövlana, ta yüzün qiblədən dönməyə və Peyğəmbər (ə.s.) səni yanuma göndərməyə, yanumıza gəlməyəsən». Pəs, dönəndə

gördüğüm hekayətləri qamusın əvvəldən axıradəkin dedi. Anları eşidincə başımı ayağına qoyub tövbə ilə təlqin aldum və Şeyxün himmətindən hər nəstə ki, umardum, buldum. **Beyt :**

Qibleyi-məqsud hər kim istəsə, gəlsün bəri,
Bizgə tabşursun özi, dəm urmasun andan gəri.

Hekayət. Seyyid Zeynəddin dedi ki, Seyyid Müşərrəfəddin (r.ə.) dedi ki, qardaşlarum ilə Ərdəbil şəhərinə varduk və bir tanışun evində qonduk. Bir gün ittifaq eylədük kim, cəmaət ilə Şeyxün ziyarətinə varauz və xidmətinə müşərrəf olauz. Pəs qamumuz müttəfiq olub, həzrət Şeyxün ziyarətinə varub və xidmətinə müşərrəf olduk və mübarək əllərini öpdük. Həzrət Şeyx (q.s.) nəsihət eyləməgə məşğul idi. Mən dəxi istərdüm kim, siyadət ilə elmün üzərində kim, məndə var idi, iki sözcüqaz izhar edəyim. **Beyt :**

Var idi məndə çün siyadətü elm,
Fəzlüm izhar eyləmək dilədüm.

Deməgə fürsət bulmadum. İkindü namazı əda qılduk, getməgə rüxsət istəməgə durduk. Şeyx (q.s.) icazət verməyüb dedi: «Bu gecə sizin ilən şəbnişinlik ilə söhbət edəlim». Buyruğı can ilən qəbul eyləyüb gecə qullığında oturduk. **Beyt :**

Sanasın kim, ol gecə verdi bəşarət gündüzə,
Qədr idi ol gecə, qədrin bildük öz-özümüzə.

Pəs, həzrət Şeyx (q.s.) dövlətxanəsinə girdi və biz xəlvətə varduk. Həman kim uyuduk, həzrət risalətpənahlı Məhəmməd Mustafa əleyhissələvat vəs-səlamı duşda mana zahir oldı kim, bir təpənün üstində durur. Həman kim qutlu nəzəri mana düşdi, qucağların açub mana dedi: «Oğul, gəl». Mən ədəb qədəmi ilən ögünə vardum. Məni dutub qucaqladı. Çün yaxşıca yüzinə baxdum, Şeyx Səfiəddin (q.s.) idi. Bir nə'rə urub uyxudan oyandum. Qardaşlarum çığırdüğumdan oyanub sordılar: «Bu, nə halətdür?» Dedim: «Xeyir ola». Dərhal qalxub və

təharət alub, neçə rükət namaz əda qılıb, genə uyudum, dəxi həman Peyğəmbəri (ə.s.) gördüm. Həm ol təpənün üstində durur: **«tə'al, ya vələdi»**, yəni «gəl, ey oğlum», - der idi. Yanına vardum, genə məni qucaqladı. Çün baxdum, Şeyx Səfiəddin (q.s.) idi. Səksənüb uyxudan oyandum, dəxi təharət alub, namaz qıldum və bir kəz dəxi uyudum. Üçüncü qatla həm əvvəlki kimi Peyğəmbəri (ə.s.) gördüm. Həm ol təpənün üstində durur və: **«tə'al, ya vələdi; tə'al, ya vələdi»**, - çığırur. Xidmətinə vardum. Məni yenidən qucaqladı. Çün yüzinə baxdum, Şeyx (q.s.) idi kim, gah Peyğəmbər görürdüm və gah Şeyx Səfiəddin. **Beyt :**

Çünki açıldı səadət yüzümi,
Pürsəfa aləmdə gördüm özümi.
Gah Peyğəmbər görürdüm, gah Şeyx,
Sözümə danuğdurur agah Şeyx.
Aralarında ikilik görmədim,
Şadiliğdən öz yerümdə durmadum.

Pəs, uyxudan oyanub qardaşlaruma görmüş vaqiələri bildürdüm kim, bu gecə üç qatla həzrət Peyğəmbər (s.) məni Şeyx Səfiəddinün (q.s.) tövbə ilə irşadına həvalə qılıbdur, mən ana mürid olacağam. Dedilər: «Biz dəxi sana müvafiqət eylərüz və bu, bir ulu dövlət olacaqdur». Danlası tövbə eylədik və təlqin aldük və riyazətə məşğul oldük. Seyyid Şərəfəddinün oğlu Seyyid Nəcməddin dedi: «Çün atam başını qırxdı və siyadət asarı, yəni saçların gidərdi, özgə seyyidlər dedilər kim, seyyid, bu qədər elmü fəzl ilə ulu mərtəbə xələyiq içində kim, səndə var idi, neşün böylə eylədün? Seyyid Şərəfəddin dedi: «Rəhmətüllah əleyhi, cəddümdən Məhəmməd Mustafa (ə.s.) siyadət nəsəbi yalğuz mana miras dəgmiş idi və ol nəstə ki, siyadətün əslidür ki, ol Tanrıyı bilmək və mərifəti hasil etmək və təqva və təharətə əməl etməkdür, munda tapdum». **Şeir :**

Mundadur qibleyi-mətlubü məani qamu,

Mundadur Kə'beyi-əmn ilə əmani qamu.

Tanrının mərifətindən mən idim bir yoxsul,

Buldu mən uş munda olan gənci-nihani qamu.

Hekayət. Bu, bir hekayətdür aləmdə məşhur və bir rəvayətdür həqiqət əhlinün dilində məzkur kim, çün Marağalu Pirə İzzəddin bir ulu mərtəbə Şeyxün (q.s.) himmətindən bulmuş idi və kəramatı ilə məqamı xamu dillərdə cari olmuş idi və işi bir qayətə yetmiş idi ki, Şeyx Sədrəddin (r.r.) dedi kim, yigitlikdə xatirüm daim meyl eylər idi kim, riyazət çəkilməmiş sufilər ilə oturub söhbət dinləyim. Həzrət Şeyx Səfiəddindən (q.s.) iltimas qıldum kim, buyursun kim, kimün ilə söhbət eyləyim kim, mərifətdən xəbərdar ola. Şeyx (q.s.) dedi: «Pirə İzzəddinün söhbəti yaxşı söhbətdür və onun ilə oturmaq və kəlamını eşitmək dinləyəne faidə verür və qulluğdan hər nəstə ki, mən Şeyx Zahid ilə eyləmişəm, ol mana eyləyüb yerinə yetürübdür». **Beyt :**

Şeyxnün himmətindən mərtəbəsi ucaldı,

Mürşidə sidq ilə vardivü muradın aldı.

Pəs, Pirə İzzəddin öz mərtəbəsinə məğrur olub Şeyxün kürekənliyini xatirinə keçdi və bu işdə bərk durub peyğam göndərdi. Şeyx Səfiəddin (q.s.) bu sözi bəgənməyüb qəbul etmədi. Pirə İzzəddin çün bu mə'na məlum etdi, xatirinə ağır gəldi və bəlkə bir neçə bitəqrib sözlər ağzından çıxdı. Anlardan biri bu kim, Şeyx Səfiəddin imdi çox yaşamış qocadur, səlahi-vəqt oldur ki, imdidən sonra bir qırağda fərağət ilə otura və irşadun səccadəsi və tövbə və təlqin vermək müridlərə mana işarət eyləyə, ta mən Şeyxün niyəbəti ilə bu işə məşğul olam. **Beyt :**

Bu meydandə atum cövlan edəyim,

Nə yerə kim, buyursa, mən gedəyim.

Qəzadan bir yalancı kişi Pirə İzzəddinün qulağına yetürdi kim, Şeyx Səfiəddin (q.s.) sənə gördüğün məsləhəti qəbul etdi və hal ol kim yalan idi. Əlqissə, Pirə İzzəddinün yanındakı adamlar muni eşidincə şadiliq

təbilin çaldılar və eyşlər etdilər. Bu xəbər* Şeyx Səfiəddinün mübarək hüzurində deyildi. Şeyxün (q.s.) xatiri mundan incidi. Pirə İzzəddin çün gördi kim, Şeyxün səfası anun ilən hər gün kimi dəgül və məzacı mütəğəyyir olubdur, dedi: «İmddən sonra məsləhət oldur kim, Kə'bə sarusına varam və hər yerdə kim, bir xəlifəni görəəm, səccadəsi ilə xəlifəliyi andan çəküb alam və Kə'bəyə varub anda sakin olam». Həzrət Şeyx (q.s) çün bu xəbəri dəxi eşitdi, xatiri cuşlanub qeyrət dili ilən dedi: «Əgər *Firəngistandan** bir firəng oğlı gətürməsəm və bu mərtəbələrini ana verməsəm, Şeyx Zahidün pərvərdəsi dəgül olam». **Beyt :**

Sandı kim, bir iş edər, başinə düşdi bu xəyal,
Gülə-gülə əql ana dedi, zehi fikiri-mühal.

Amma çün Pirə İzzəddin Şeyxdən məsləhətsiz Kə'bəyə varmağ və anun bucağında oturmağ xəyal etdi, Şeyxün qeyrət əli anun ixtiyar yaxasını dutub Qarabağ sarusına bıraxdı kim, bid'ətlü yer və fəvahiş məqamıdır və dünyalıq kəsbi için oraya varub gəlürdi. Amma riyazət çəkməkdə və təhərət vəzifəsində bərk idi. **Beyt :**

Aşiq çü sərasimə olursa, netsün?
Mə'suqəyə varmasa, nəreyə getsün?

Və çün Şeyx (q.s.) dilinə keçürmiş idi kim, bir firəngi Firəngistandan gətürə və Pirə İzzəddinün müamiləsi ilə kəşfü kəramatı qamu ana tabşuralar, amma dedügi zühura gəlməlü idi. İttifaqən Siys kim, Firəngistandan bir məmləkət idi, bir Əfraha* adlu, yəni, İbrahim var idi. Nəsara millətinin qesisi kim, anların içində qılqoslik ana ad və namizəd olmuş idi və anların istilahi ilən qatoliqan derlərdi, yəni həzrət İsanun (ə.s.) qaimməqamı ilə xəlifəsi. Və anların adəti böylədür kim, bir qövm ilə qəbilə içlərində vardur kim, ol taifənin kəlanteri və ulusu və

---

* Əlyazmada: *xəbəri*.

* Farsca mətndə: *Əfrahəm*.

padşahıdurlar seyyidlər kimi ki, həzrət Mustafa və Murtaza əleyhima-sələmun fərzəndləridürlər müsəlmanlar içində. Pəs, bu padşahun çün neçə oğlu var ola, birisi kəlisiyada oturturur, ta elmi hasil eyləyə və bilici və alim qoya. Və çün həzrət İsa (ə.s.) mücərrəd idi, ol dəxi mücərrəd ola, ta nəsrani dininün pişvalığın edə bilə, xaçan ki qılqos ki, padşahdur, ölə, ol anun yerində oturub padşahlıq eyləyə. Və anların içində qılqos eylə əzizdür kim, çün anun nişanını görərlər, səcdə edərlər və özgə padşahlar və bəglər qamu ana müti* olalar. Və çün bu alim və abid qılqos yerində otura, bir qardaşı kəlisiyaya göndərüb öz yerini ana tapşura, ta bilici və alim qopa və bu adət ələlittisal anların içində qaimdür və bu dedügüm Əfraha adlu qılqosligə namizəd olmuş idi və kəlisiyada otururkən İncil ilə Tövriyyətnün elmini yaxşı anlamış idi və igən dana okumuş idi və kəlisiyasında İncil kitabları çox idi. Bir gün kəlisiyada gəzərkən bir eski İncil kitabı gördi kim, heç kimsənün təfsir əli ana dəgməmiş idi, bəlkə eylə kim gögdən həzrət Cəbrəil (ə.s.) endürmüş idi, dururdu. Anı igən tə'zim ilə götürüb öpdü və sonra açub oxudu, həzrət Mustafanın (ə.s.) nə'ti ilə sifəti kim, anda yazılı idi, mütaliə qıldı. **Beyt :**

Çün bəşarət verdi İsa, Əhmədün gəldüğünü,
Andan ötri dirilürdü ölülər ənfəsindən.

Və bir qəsidə dəxi gördi bir doğru qəsisün dedüğündən Mustafa (ə.s.)-ün məhdindən, anı dəxi oxuyub sevindi:

Kəlisiyada çü gördi Məhəmmədün adı,
Sevindi canü könüldən, çox eylədi şadi.
Zehi səadət anun dedi kim, yüzün gördü,
Şəriətinə uyub özin ana tapşurdu.

Ümmidüm ol ki, müsəlmanlar içinə girəyim,
Olərlə taət edüb, sonra canumi verəyim.

Batində bir şövq peyda oldu və başında bir sevda bulundu kim, nə

gündüz otura bilürdi və nə gecə bir dәм uyurdi. Amma heç yerə yol aparmaz idi və kimsəni bulmaz idi kim, ana həqq dinini irşad eyləyə. Gecə-gündüz Peyğəmbərün (s.s.) nə'ti ilə mədhi oxuyub, müştəqlığ ilə ixlas üzərindən gözlərindən yaşlar axdururdi və bir ibadət müsəlmanlığına yaxın öz əqlindən müqərrər eyləmiş idi və islam qibləsinə yüz qoyardi. Amma Fatihə ilə Qur'an və namaz ilə islamun ərkanı bilməz idi və qədərincə müsəlmanlığa mütəbiət eylər idi və özini **«əl-ləzinə yəttəbi'unər-rəsulən-nəbiyyil-ümmiyyəl-ləzi yəcidunəhü məktubən indəhüm fit-Tövreyti vəl-İncili»²⁴** silsiləsinə daxil edərdi. Sonra bu xəbər anın əmüsi qulağına ki, ol zəmanda qılqos idi, yetdi. Bu mənadan inciyüb qəzəb eylədi və İbrahimi çağırub hayxırdı və aralarında çox kələci-sözlər keçildi. Amma İbrahim doğru yolu əldən qoymayub, əmüsinün sözlərini bir çöpə saymadı və dinün yolında sabitqədəm və şəriəti-müstəqimdə sadıqdəm idi. Pəs, az müddətdə bu söz məşhur oldı. **Beyt :**

Düşdi bu söz hər ağızda dil tək,
Oxudılar şərhini İncil tək.

Bir gün İbrahim ol İncil kitabı ki, Mustafanın nə'ti ilə sifəti anda yazılı idi, əmüsi yanına apardı və tәмamiyyətin ana bildürdi və İncil ilə nəsara dinini mənsux olduğu və Qur'an ilə islam dini ki, sirati-müstəqimdür, zühur olduğu qamu ana şərh eylədi. Əmüsi dəxi çün dedüklərin fəhm etdi və həqqi batildən seçdügi məlum etdi, könli meyl eylədi kim, imana dönə və şirk ilə küfri tərک eyləyə, amma bəqlik ilə hökumət ətəginə bərk dutub qoymadılar kim, doğru dinə girə. **Beyt :**

Bu dövlət işi hər kimsəyə yetməz,
Bu doğru yola hər əgriyə getməz.

Amma İbrahimün şövqi günbəgün artar idi və niyaz oxı hər yana atar idi, ta bir gecə duşda gördi kim, bir köşkdə bir minbər qoyubdurlar və

həzrət axirüzzəmanun Peyğəmbəri (səllallahü əleyhi və alihi) ol minbərün üstündə oturub və'z buyurur və qələbəliq əshablardan sağında və solında ayağa durur və mübarək kəlamına qulaq asub xamuş olubdurlar. İbrahim ilərü varub, anı həzrət Risaletpənahun hüzurinə varmağ yol verdilər. Pəs, Peyğəmbər (ə.s.) işarət eylər idi, ta minbərün ayağına vardı və ana şəhadət kəlməsinün təlqinin verdi və ol imanı qəbul eyləyüb müsəlman oldı. **Beyt :**

Susiz idi, abi-heyvan buldı ol,

Qoydı kafirliq, müsəlman oldı ol.

İbrahimün xatirinə keçdi ki, çün həzrət Məhəmmədün (ə.s.) əlində müsəlman oldum, şəriətün ərkanı və islamun fəraiz ilə nəvafili kimdən ögrənəyim və dəxi həzrət Peyğəmbəri (əleyhissələvat vəs-səlamı) nərədə görəyim. Bu mə'na həzrət Rəsulüllahdan sual qıldı ki, din ilə şəriətün ərkanı kimdən təlim almaq gərəkəm? Peyğəmbər (ə.s.) buyurdi kim, din ilə şəriətün adabı və irşad ilə təriqətün ərkanı mənüm xələf ilə xələfəmün Səfiəddin Ərdəbilidən ögrən. Dedi: «Ya Rəsul, mən anı tanımazam, anun yeri nərədədür?» Həzrət Peyğəmbər (ə.s.) çağırub dedi: «Ya Şeyx Səfiəddin!» Şeyx Səfiəddin bu avaz eşidincə minbərün ögindən ayağa qalxub ləbbeyk cavab verdi. Peyğəmbər (ə.s.) İbrahimi Şeyxə tapşurdi və əlini Şeyxün əlinə qoyar idi. Ol, Şeyxün əli və Şeyx anun əlini dutar idi, dəxi İbrahimün xatirində keçdi kim, hər qaçan kim anı istər olam kim, andan din təlqini və təriqət irşadı təlim alam, anı nərədə bulayım? Şeyx (q.s.), İbrahimün əlini bərk dutdi, yəni əpsəm ol. Pəs, İbrahim, Şeyxün hüzurində oturdi və islamun ərkanı və ibadətlərün fərizələri və təharət vacibatı və cənabət qüsli və namaz ilə oruc keyfiyyəti təlim alurdi və ol qəbul eylər idi. Həman kim uyxudan oyandı, duşda ögrəndüğü təmam xatirində var idi. **Beyt :**

Əbcədi-eşq çü yazıldı könül lövhində,

Qalmaq atasınun milləti tən mülkində.

Andan islam dininün ibadetine səy eyləyüb, bəcidd məşğul olur idi və atası ki, bəglərbəgi idi, muni fəhm eyləyüb nə qədər kim lütf ilə qəhr və siyasət ilə ünə ana söylər idi, heç faidə verməz idi və bir qılca islamun dinindən qədəm dıxarı, qoymaz idi. Pəs anlar ittifaq eyləyüb İbrahimi bir qələyə ki, dənizün ortasında idi, aparub qəl'əbənd etdilər kim, olmaya kim, ol məmləkətdən ayağın dıxarı basa və nəsrani dini dələ və islam məmləkətinə vara. Bir neçə müddət ol qəl'ədə giriftar idi və xilas olmaq andan naümid qalmış idi və diri ikən yapayalğuz ol dənizün ortasında ölümlər kimi dirilürdi, ta bir gecə bir kətan könlək geyüb, qəl'enün damı üstində gəzüb, hər tərəfə nəzər salurdi və dənizün suyu kim, çəp-çevrəsini dutmuş idi, təfərrüc eylər idi və ayun aydınlığı günəş kimi dəniz suyunda əksin gözüdür idi. **Beyt :**

Pərtövindən aynun ol gecə çün novruz idi,
Gögdəki yulduzları qamu cəhanəfruz idi.

Bu gecə İbrahimün xatirinə keçdi kim, Şeyx Səfiəddin (q.s.) dedi kim, hər qaçan kim bir işdə aciz qalasan, mənə çağır kim, mən orada sana gözüdürəm. İmdi bu gün heyran və pərişan qalubəm. Pəs dedi: «Ya Şeyx Səfiəddin, duşda mana böylə vədə qıldun kim, xaçan kim dərmandə qalmış olam, səni çağırım. İmdi ol vəqtdur, mürüvvət edüb üstümə hazır ol». Bu söz der ikən bir gəmi gördüm kim, havada gəlür. Çün qəl'əyə yaxın oldı, Şeyx Səfiəddini gördüm (q.s.) həm ol don və kisvət ilə kim, həzrət Peyğambərün (ə.s.) xidmətində mana görünmüş idi. Pəs, mana işarət eyləyüb dedi: «Gəl». Mən ilərü vardum, mənüm əlümi dutub özünə çəkdi. Mən ol halətdən mütəhəyyir olub, bir hal mana vaqe oldı. Pəs həman ki göz açdum, özümü dənizün qırağında gördüm. Pəs cəngəlistan içindən bir yol mana görsətdi kim, bu yola var. Və bu yol bir gizli yol idi, ta düz yola varmasam, olmaya kim, kimsə mənə görə. Andan Şeyx (q.s.) gözümdən qaib oldı.

Yol mana görsətdi anda rəhnəma
Kim, bu yola var rəvan, yetgil mana.

İbrahim getməkdə tez oldu, amma qəl'ədə ikən bir üzük kim, qılqoslik möhri anda var idi, barmağında idi kim, nəsara millətində hər kim anı görərdi, səcdə eylərdi. Çün dənizün qırağına yetdi, barmağında görmədi. Gümanladı kim, məgər dənizə düşübdür, çox heyfləndi. Çün çarəsiz idi, xatirindən unudub özünə dedi. **Beyt :**

Çün müsəlmanlıq kəmalı tapmışəm,
İtdisə küfr üzügi, mana nə qəm?

Pəs, ol yol ilə kim, Şeyx (q.s.) işarət eyləmiş idi, rəvan oldu, amma hər yerdə kim, yol gözükməz olurdu və getdüyünü bilməz idi, Şeyxi çağırurdu. Şeyx (q.s.) zahir olub anı genə yol üstünə götürür idi, ta Rumun ölkəsinə yetdi, başında tələb həvəsi və ayağında yerimək dəğdəğəsi. Tanrının qəzasından anı Rum məmləkətində tanıdılar kim, bu, nəsrani padşahınun oğludur və qılqoslik ana ar olubdur. Anı dutub zindana bıraxdılar və atası ilə əmüsünə kim, anda ulular idilər, adam salub xəbər göndərdilər kim, İbrahim* burada bulundu, biz anı dutduk və zindana salmışuz sizdən xəbər gələnədəkin. Firəngdən neçə adam müqərrər eylədilər kim, Ruma gələb, anı alub, geriye aparalar. Amma çün İbrahim Rumda məhbus oldu, çarəsiz qaldı, genə Şeyx Səfiəddindən himmət ilə mədəd istədi. Zahirən gördi kim, Şeyx (q.s.) gəldi və anı ol zindandan qurtarub, doğru yol üstünə götürüb rəvan etdi və buyurdu kim, mənüm nişanəmi Qarabağda istəgil və Qarabağdan Arrana var. İbrahimün boynında şövq zənciri yügürtdürür idi, ta Qarabağa və Arrana yetdi və Şeyxün andakı müridlərindən xəbər sorar idi, ta anun səsi bəzzaz Hacı Əxiyə yetdi kim, Ərdəbil səhərinün bəzzazlarından idi. Pəs, varub Hacı Əxiyi gördi və bu Əxi Hacı, Pirə Hacıya kim, Şeyx Sədrəddinün çakəri idi, vardı və İbrahimün hekayətini

---

* Əlyazmada: *İbrahimi*.

dedi kim, bir yeniyetmiş yigit, yüzində bənöfşə kimi xətlər baş çıxarmış, Firəngistandan mal ilə cah və bəqlik ilə qövmi, qardaşını tərک edüb Şeyxün qulluğına gəlübdür. **Nəzm :**

Qoymış əldən mülkü gəncü girü dar,
Eşqdən canü dili şeydavü zar.
Şeyxün qulluğına varmağ dilər,
Şövqdən bilməz özinə pavü sər.
Bir qəcərçi istər ol pakizədin
Kim, anı Şeyxə yetürə tez həmin.

Pirə Hacı anun yanına vardı, bir novcavan gördi kim, Tanrının tələb nuri alnından zahir və Firəngistandan Adərbaycanadəkin sidq ilə ixlas qədəmi sayir. Anı izzət ilə öz evinə apardı və taliblər kim, anda idilər, xəbərdar olub bir-biri gəlürldi və anı görüb təmənnalaşurlardı. Və çün taliblər zikr çağında zikrə məşğul olurlardı, ol görürdi və mütəhəyyir olub, gecələr danadək yatmayub tətə məşğul olur idi. **Beyt :**

Dustnun şövqində əsla gecələr yatmaz idi
Yemək-içmək xatirinə gəlməyüb datmaz idi.

Çün taliblər içində özinün halı və atasının gənci və malı və qılqoslik hekayətin təqrir edərди, adamun neçəsi xatirləri münkir olub qəbul eyləməzlərди, ta bir gün bir qılqoslik möhri kim, bir nəstəyə urmuş idi və biləsinçə idi, görsətdi. Əxi Hacı anı alub, bir nəsara keşişün yanına kim, Adərbaycanun kəlisiyalarında olur idi, aparub görsətdi. Qesis çün anı gördi, öpüb başına və yüzinə sürtdi və gərçəkliğini məlum oldi. Bu xəbər padşah *Sultan Əbu Səid** xana yetişdi, anı məclisinə çağırub əhvalını əvvəldən axıradək sorub mə'lum etdi və yollar zəhməti və yayağ dağ ilə daşa qədəm urduğı qamusın zahir oldi. Padşah sevinüb, ana ikram və e'zaz eyləyüb: «barəkallah», -dedi. Pəs, bir gecə həzrət Şeyxi duşda gördi kim, işarət qıldı kim, orada əqlənməyüb, tez bizə gəl. Çün uyxudan oyandı, şövq odı zəbanə urub, Ərdəbil yolın dutub sərsər

yeli kimi yerir idi. Həman kim Ərşəqüleyvan kəndinə kim, Ərdəbilədək bir mənzil idi, yetdi, Şeyx (q.s.) buyurdi kim, üç gün şəhəri bəzətsünlər. Və Şeyx Sədrəddinə əmr oldu kim, sufilər qamusın götürüb qarşuya varalar və İbrahimi tə'zim ilə şəhərə götürələr. Çün anlar ilə Şeyxün (q.s.) zaviyəsinə düşdi, həman kim nəzəri Şeyxün mübarək tələtinə yetdi, pərvanə kimi kim, şövqün odı canında ola, özini dəxi görmədi və heyran və valeh olub sərəsimə qaldı və ol kimsə kim, duşda Peyğambərün (s.) qullığında və özgə yerlərdə görmüş idi, müayinə gördi. **Şeir :**

Çü cananun yüzi şəm'i görünsün,

Xoşa ol kim, özi pərvanə qılsun.

Çü nürə qərqə ola, bəs əcəbdür,

Gər özi öz yerində dəxi bilsün.

Həzrət Şeyx çün İbrahimi gördi, izzətin saxlayub tə'zimin etdi və yenidən şəhadət kəlməsi və tövbə ilə təlqin ana bildürdi və bir xəlvətdə ki, zaviyənin münzirlərindədür, anı oturtdurub altı gün buyurduğu zikrə məşğul oldu. Çün əvvəlki zikri ana döndi, Şeyx (q.s) ikinci zikr ana rücu eylədi. Pəs, Şeyx (q.s.) bir xəlvət kim, çahartaqun təxtində idi kim, imdi mübarək həziresidür, təyin etdi kim, otura. Bir aydan sonra kəşf ana zahir oldu. Eylə kim hər nəstə kim, şəhərdə vaqə olur idi, bəlkə şəhərin evləri içində həman kim ol nəzər salurdi, təmamiyyətin ana gözüdür idi. Eylə ki Şeyx Sədrəddin dedi kim, neçə qatla imtahan eylər idük və çahartaqun bacalarında oturub səhraya ol qədər kim göz görə bilürdi, baxırdı, adam ilə canəvərlər və gələn-gedən hər nəstə kim, görərdük, İbrahimdən kim, çahartaqun altında bağçada oturmuş idi, sorardık, təmam söylər idi və nişanələri dəxi verür idi və cinnilər həm ana kəşf oldu. Eylə ki həzrət Şeyxün bir neçə gün ayağı barmağı ağırırdı və ulu barmağı bir eski ilə bağlar idi, bir gün cinnilərin bir dişisi ol eskiyi təberrük için götürüb aparmış idi kim, bir cinninün bir qulıncı var

idi. Ol eski ol qulıncun yerinə qoydı. Şeyxün bərəkətindən dərhal qulıncı sağaldı. Pəs, Şeyxün barmağı üçün həm ol eskiyi istərdilər, İbrahim anda hazır idi. Dedi: «Ya Şeyx, bir cinni bu eski bir dava üçün aparmış idi və budur, mən aldum və gətürdüm». Şeyx (q.s.) münü görünce xoşhal olub, bu mərtəbəyi ana ən'am eyləyüb arturdi. **Beyt :**

Ol qədər himmət gərəkdür kişiye kendirməsün,
İki kövnə başı, ta kim yetə öz məqsudinə.

Çün bir neçə müddət mundan keçdi, anun kəşfi-halı ucaldı və batin kəşfi dəxi zahir oldı, ol qayətədəkin kim, gögün qat-qat mələkləri ilə bürcləri nişan verür idi və hər nəstə kim xəlayiqün zəmiri ilə xatirlərində keçər idi, xamusın bilür idi və taliblər bunları görüb neçələr inanur idilər və neçələr inanmazdılar. Vardılar, Şeyxdən keyfiyyətin sordılar, Şeyx (q.s.) buyurdi: «Bəli, böylədür». **Beyt :**

Çün könülnün güzgüsü nuri-vilayətlən bilə,
Rövşən oldı hər nə kim pünhandurur, zahir görər.

Və əcaiblərdən birisi oldur kim, ana bir kəşf olmuş idi kim, xamu dillərinün lüğətin bilür idi və türlü-türlü xətlər təlimsiz oxur idi. Əlqissə, işi bir qayətə yetdi kim, bitün xəlayiq anun işlərində heyran qaldılar və dedükləri qamusı sordılar. Şeyx (q.s.) təsdiq edüb gerçəkliğini xəlqə bildürür idi. **Beyt :**

Hər könül gözi ki, Həqq aydın qılır,
Hər nə kim görür, qamu doğrudurur.

Pəs, Şeyxün tərbiyəti gözi ana ol qədər mütəvəccih oldı kim, gündə bir qatla xəlvətinə varur idi və gördüğü vaqiələri eşidüb cavabın verürdi.

Beyt :

Hər kim ol ixlas ilə Şeyxün eşiginə varur,
Xəlvətinə dəmbədəm məqsudini zahir görür.

Və İbrahim gah-gah öz məmləkətinün hekayətini və qılqoslik möhri və üzüğü kim, barmağında idi və qəl'ədən çıxanda barmağından düşüb

itmiş idi, der idi. Eşidənlər anı məsxərəliyə alub inanmazdılar. Andan məlul olub, bu mə'nayı həzrət Şeyxə bildürdi kim, ol gecə kim, həzrət Şeyx mənüm əlümi dutub qəl'ədən dənizün qırağına yetürdi [və üzügüm] barmağdan düşdi və bilmədüm kim, nərədə itdi və imdi həman kim anun hekayətini derəm, adamun neçəsi inanmayub təsxərəyə alurlar. Həzrət Şeyx (q.s.) muni eşidincə gülüb, əli cibinə soxub, ol üzügi çıxarub əlinə verdi. İbrahim çün kəndü üzügini gördi, sevinüb iğən xürrəm olub Şeyxə dedi kim, ol saətdə kim, dəniz içində əlüni dutdum və qəl'ədən dıxarı gətürdüm, bu üzük mənüm əlümdə qaldı. İbrahim dedi: «Şeyx neşün anda geri vermədi?» Şeyx dedi: «Munun için kim, munda verəyim, ta sənün yəqinün üstinə yəqin arta». Və ol üzügi münkir ilə müvafıqlərə görsətdi. Anlar bildilər ki, dedükləri qamu gərçək imiş. Andan sonra İbrahimün öz xəlvətində bir istiğraq halı oldu kim, yedi gün, yedi gecə ol istiğraqda bixud düşüb, nə gözin açdı və nə yemək yedi və nə su içdi və çün taliblər xəlvətün bacasından anı çağırurlardı, heç cavabın gəlməzdi. Həzrət Şeyxə xəbər apardılar. Şeyx (q.s.) öz mübarək ayağı ilə oraya qədəm basdı və çün xəlvətün qapusu içərüdən çiftləyüb bağlamış idi, açmağa müşkil idi, Dürudgər Şəmsəddini gətürdilər, ta qapuyı qopardı və Şeyx (q.s.) içəri girdi. Həman ki Şeyx ana əl dəgdürdi, dərhal özünə gəlüb ol istiğraqdan qayıtdı. Şeyx öz əli ilə anı için bir şərbət eylədi. **Beyt** :

Çünkü şərbət içdi, gəldi özünə,
Baxə qaldı mürşidinün yüzünə.

Pəs, İbrahimün mərtəbəsi ol qayətə yetdi kim, xəlayiq eylə sandılar kim, Şeyxün mənzili və irşadı sonra anı olacaqdur və Şeyxün könlində bu mə'na yer eyləmiş idi. Andan bir gecə duşda Şeyx Zahid, Şeyx Səfiəddinə (q.s.) zahir olub dedi: «Səfiəddin, istərsən kim, mənüm məqamum ilə yerümi bir tərsa oğluna tapşurasan. Mən fərzəndüm Sədrəddini içərümdə bəsləyüb yer eyləmişəm». Və öz köksini açub,

Şeyx Sədrəddini köksi üstində oturturub, köksinə və qarnına ulaşmış idi. **Beyt** :

Çün könül təxtində oldı caygir,
Oldı andan sonucu sahibsərir.

Həzrət Şeyx Səfiəddin (q.s.) çün duşda bu vəqəni gördi, Tanrının həmd ilə şükrinə dilin açub dedi: «Əlhəmdülillahi Rəbbülaləmin kim, irşad bulağı məndən sonra həm mənüm övladumdan zühura gələcəkdir». Anun için ki, Şeyx Zahid (q.s.) mənüm fəzəndüm Sədrəddini öz könlində oturturub yer eyləmişdür. Bir az müddət mundan sonra Şeyx (q.s.), İbrahimə rüxsət verdi kim, öz mənzilinə qayıtsun. Və ol öz qövminə və eli ilə məmləkətinə vardı və xələyiqi sirati-müstəqimə və Həqqün ibadətinə işarət eylər idi və çok kafirləri müsəlman etdi və bir ulu zaviyə ilə xanəgah yaptı və Şeyx Sədrəddinün irşad çağınadəkin həm ol işdə səy eylər idi. **Şeir** :

Mərhəba ol kim, gətürsün bir firəngün oğlını,
Doğru yola xəlqi irşad etməgə himmət bilə.
Küfri canından gidərsün, dinə dəvət eyləsün,
Naib etsün özünə, qaytara yüz izzət bilə.

Hekayət. Şeyx Sədrəddin (r.r.) dedi kim, Təbrizlü Xacə Qütbəddin həzrət Şeyxi Təbrizə dəvət eylədi kim, həzrət Şeyx (q.s.), əlbəttə, bu məmləkətə mübarək qədəmi basmaq gərəkdir. Həzrət Şeyx (q.s.) anun xatiri için oraya rəvan oldı və cümə günü şəhərə girməli idi. Duşda gördi kim, bir carçı Təbriz şəhərində gəzər və çağırur kim, həzrət risalətpənah Məhəmməd Mustafa (əleyhissəlam) şəhərə girər. Bu xəbər şəhərlü eşidincə qamu qarşuya varurlardu. Pəs, Peyğambər (ə.s.) şəhərə girdi və Təbrizün ulu məscidində bir minarənün dibində ki, ol mənzildə mürşidül-mütəkəllimin Təbrizlü Şeyx Şihabəddin ki, öz zəmanının yeganəsi idi və anda ibadət eylər idi, oturdu. Danlası bu duşu görə Mövlana Nəcməddin bu məscidün eşigində öterdi, bir qələbəliğ

gördi. Sordı kim, bu qələbəliğ nə nəstədür? Dedilər kim, Şeyx Səfiəddindir kim, yoldan gəlüb bu məsciddə qondu. Mövlana məscidün içinə girdi kim, həzrət Şeyxi ziyarət eyləyə. Şeyx gördi kim, ol yerdə kim, gecə duşda görmüş idi kim, həzrət Peyğambər (ə.s.) oturmuş idi, oturubdur. **Beyt :**

Çün müqərrər idi ana padşalığ məsnədi,
Lacərəm, anda oturdu, özgə yerə getmədi.

Həzrət Şeyx (q.s.) çün Mövlana Nəcməddini gördi, anun için ayağa qalxub qucaqlamağa qollarını açdı. Mövlana Nəcməddin dedi: «Haşa, mənüm nə həddüm var? Həman iltimasum budur kim, mübarək ayağını öpəyim». Şeyx təvazö ilə mən' edüb qoymaz idi. Mövlana Nəcməddin çox andlar verdi ki, əlbəttə, mənüm iltimasum qəbul eyləmək gərəksən. Zərurətən icazə verdi. Mövlana Nəcməddin əgilüb Şeyxün mübarək ayağını öpdü və yüzi ilə saqqalını ayağına sürtüb der idi: «Mən bilürəm kim, kimün ayağını öpərəm». **Beyt :**

Dustlar, əcəb etməsiz, gər xaki-rah oldum ana,
Mən bilürəm kim, bu gün kimün vüsəlin tapmışəm.

Hekayət. Pirə İbrahim dedi kim, ol vəqt kim Şeyx Səfiəddin (q.s.) *Sultaniyyəyə** varurdu, mən dəxi qulluğında bilə idim. Buyurdu: «Mən dua eylərəm, siz «amin» söyləniz». Pəs, mübarək əllərini qaldurub duaya məşğul oldu və biz qamumuz: «amin», - dedük. Sonra Zəngana vardı və Zənganlı Şeyx Əxi Fərəcün məzarına girüb ziyarət eylədi və andan atlanub dərvazədən çıxdı və bavücudi-kim Şeyx ilə (q.s.) çox qələbəliğ var idi, heç kimsə xəbərdar olmadı. Həman kim dərvazədən çıxduk, ardımızda gördük çok atlu ilə yayağ yügürürlər. Çün Şeyxün (q.s.) xidmətinə müşərrəf oldılar, kəndlərinə həzrət Şeyxi qaytarmak iltimas qıldılar kim, bir qulluğ şərti yerinə yetürələr. Şeyx (q.s.) anların iltimasını qəbul etdi ol şərt ilə kim, imdi Zəngana varmaya, amma qaydanda anda qona. **Beyt :**

Vədə qıldı kim, gəlürmən qayıtmağ çağı sizə,
İmdi Zənganə gələməzmən dedim uşbu sizə.

Pəs andan türkən keçdilər. Sorduk kim, çün şəhərdən irəğ olduk, yurtumuz nərədə olacaxdur? Şeyx dedi: «Bir yaxşı yurtumuz bəllü və imdicə görəcəksiniz». Gecəyə yaxın Küləhdiz kəndinə yetdük, çayun qırağında orada bir kişi gördük kim, yügürə-yügürə gəlüb iltimas qıldı kim, Şeyx (q.s.) anun evinə qona kim, qonağlığ yaraqı şərtincə tərtib etmişəm. Şeyx (q.s.) anun iltimasın qəbul eylədi. Ol kişidən sorduk kim, nədən bildün kim, Şeyx (q.s.) bu gecə sufilər ilən buraya yetəcəkdür? Dedi: «Bu keçən gecə mən qızum ilə gəlinüm bilə üçümüz dəxi həzrət qabi-qövseyinün sultanı Məhəmməd Mustafa (ə.s.) duşda gördük və bizə bəşarət verdi kim, Şeyx Səfiəddin danlanun gecəsi buraya qonacaxdur. Biz bu mə'nayı bildük və qonağlığ yaraqı bərhəm yetürdük və yeməklər xamu bişmiş mövcuddurəir və Şeyxün intizarını çəkərdük. Lillahil-həmd ki, bu dövlətə müşərrəf olduk». Şeyx (q.s.) anun evinə varub qondi və ol kişi xidmət adabından sonra Əhli-Beyti ilən kəndlülər qamu gəlüb Şeyxün əlinə tövbə qıldılar. **Beyt :**

Ey xoşa ol kimsə kim, Şeyx ana bir salsa nəzər,
Ya günəş tək bir dəm anun evinə dutsa məqərr.
Xanümanü canı qılsun Şeyx ayağinə nisar,
Bağlasun can belinə xidmətdə sidq ilə kəmər.

Hekayət. Mövlana Məhəmməd öz atasından Xalxallu Mövlana Siracəddindən rəvayət eylər kim, dedi: «Çün Təbrizdən elm ögrənməkdən qayıtdum, atam məni Şeyxün (q.s.) xidmətinə aparub xəlvətdə oturtdı və həzrət Şeyx (q.s.) gah-gah bir kəlami-mübarək dilindən çıxardı kim, anun mə'nasını heç anlamaz olurdu. Bir gün nəfsüm dedi kim, bu kəlam kim, həzrət Şeyxdən eşidürəm, aya özgə yerlərdə demək olur, ya deməməlüdür? Çün gecə xəlvətümə girdüm, həzrət risalətpənah Məhəmmədi (əleyhi əfzəlüs-sələvat və əkməlüt-

təhiyyat) duşda gördüm. **Beyt** :

Nübüvvət mülkinün şahi, risalet göginün mahi,
Həqiqət kaninün lə'li, əmini-xassi-İlahi.

Kim, zövq və səfa ilə səma' eylər idi. Mən ol həzrətün mübarək başmağını götürüb başum üstinə qoyardım. Çün həzrət Peyğəmbər (ə.) səma'in təmam etdi, nuranlı yüzini mana eyləyüb buyurdi: «Mövlana, hər nəstə kim Şeyx Səfiəddin söylər, qamu həqdür. Neşün xatiründə özgə xəyallar keçər. Andan tövbə alubsan?» Dedim: «Bəli». Buyurdi: «Təhqiğ ilə bil kim, anun tövbəsi mənüm tövbəmdür. Gəl, məndən dəxi təlqin al». Mən təlqin ol həzrətdən aldum, pəs həzrət Rəsulüllahun əshabından birisi bir əsa mana verdi və dedi: «Sən mənüm fərzəndümsən». Və bu halətdə xəlvətdən dıxaru çıxdılar. Həm ol saətdə məndə bir zövq və səfa görünüb səma'ə vardum. Pəs, ol uyxudan oyanub özümi xəlvətdən dıxaru bir həyatdə gördüm və həm ol qaranğılığ içində Şeyxi (q.s.) gördüm kim, çıxub gülə-gülə gəlür. Mana dedi: «Ha, Mövlana, neçüksən? Sənün için mən həmişə həzrət Mustafanı (s.) qandan gətürəyim kim, danuğluğ verə, ta sən qəbul eyləyəsen». **Şeir** :

Nişanumdur mənüm mə'nidə böylə mö'cizi-bahir,
Dəlilümdür mənüm, batində böylə et zahir.

Pəs, mənüm əlümi dutub xəlvətimün eşiginə gətürdi və hal ol kim mən xəlvətün qapusu içərüdən çiftləmiş idim və andan çıxmaqdan xəbərsiz idim. Həzrət Şeyx (q.s.) mübarək barmağını qapuya urub, dərhal qapu açıldı, mənə xəlvətə göndərüb dedi: «Yegil və dodağuna kəsək sürtgil». **Beyt** :

Mey içənlər kim, bizim bəzmində içmişlər şərab,
Sərxoş olmuşdurlarü dodağə sürtmişlər türab.

Hekayət. Pirə Abdullah rəvayət eylədi kim, səfərici Küçücük Əlidən eşitdim kim, ol dedi: «Bir gecə «ləv lakə ləma xələqtül-əflak»ün

məmduhi ə'na axirüzzəman Peyğəmbəri (s.) duşda gördüm və vəhy yetürici dili ilə bir neçə hədis buyurdu kim, bunları Şeyx Səfiəddinə ilət. Danlası çün zaviyəyə vardum, Şeyxi (q.s.) gördüm kim, zaviyədə oturub can bağışlayıcı sözlərə məşğul idi. Məcal düşmədi Peyğəmbərün (s.) peyğamların yetürməyə. Qalxub evimə vardum, bir saətdən sonra Şeyxün xadimi Pirə Məmi gəldi ki, Şeyx (q.s.) səni çağırur. Durdum və Şeyxün qulluğına vardum. Şeyx hazır cəmaətə buyurdu kim, qulaq asınız. Pəs dedi: «Küçük Əli, peyğam böylə yetürmək gərək, ilərü gəl və həzrət Peyğambərün (s.) buyurduğu peyğamlar söylə». Mən dedim: «Çün Şeyx (q.s.) xamusın bilür, mən nə deyim?» Şeyx (q.s.) Peyğambərün (ə.s.) hədislərin qamu əvvəldən axırınadək kim, mana demiş idi, buyurdu. Mən anun mübarək ayağına düşdüm və dedim: «Çün Şeyxün mübarək xatirində Peyğambərün (s.) buyurduğu peyğamlar qamu var idi, mənə neşün çağırdu və neşün sordu?» Şeyx dedi: «Şəriətün zahiri riayət eyləmək vacibdür». **Beyt :**

Hər könül kim, bir olubdur yar ilə,
Qalmamış ortalarında bəndəlik.
Hər nə könlində munun var, ol bilür,
Qamu taətdəndürür ixlası-yeg.

Hekayət. Pirə İzzəddinün oğlu Pirə Abdullah rəvayət eylədi kim, uşağığ çağında gözümə bir zəhmət uğradı, nə qədər ki əlaclar eylədilər, heç faidə vermədi. Sonra gözüm görməz oldu və gözün aydınlığından naümid qalduk və qövm ilə qardaşlarımız çün çarəsiz qaldılar, riza qədəmi səbrün ətəginə çulğayub səbur oldılar. Bir cümə gecəsi duşda gördüm kim, aləm nuranlı olmuş və çok qələbəliğ gəlürlər. Baxdum, bir ulu kimsəni gördüm kim, hərgiz ol əzəmət ilən kimsəni görməmiş idim və ol qələbəliğ anınlən gəlürlərdi. Sordum kim, bu, kimdür? İçlərindən bir kişi mana dedi kim, bu, Peyğambərimiz Məhəmməd Rəsulüllahdur (s.) **Şeir :**

Əcəb yüz kim, əgər açsa niqabini cəmalindən,
Cəhan aydın olur, bişəkk, anun bir zərrə nurindən.
Zehi şahi ki, İncildə gəlүpdür Tanrıdin buyruğ
Ki, versün İsayi-Məryəm xəbər anun zühurindən.

Munı eşidincə dərhal mübarək ayağına düşdüm və ətəgini dutub yalvardum ki, ya Rəsulüllah, mənüm qövrümə yet və Tanrıçün mədəd eyləyüb bir dua qıl, ta sənün bərəkətündən gözüm sağala. Peyğambər (s.) təbəssüm edüb, yəni mübarək dodaqların açdı ol qədər kim, mübarək dişləri açıldı və dedi: «Qayırmaz, qəm dəgül, amma gözün şefası Şeyx Səfiəddinün yanından olur. Anun yanına var, ta dua qılsun». Çün bu kəlamı həzrət Peyğambərdən eşiddüm, fərəhdən oyandum, yanumda oturan qövmlərümə bu bəşarəti verdüm. Anlar qamu xürrəm olub, gündüzün intizarında oturub, heç yatmaduk. Danlası cümə günü namaz çağı dədəm Pirə Yunis bir neçə kişi ilə mənı götürüb Pirə Muradun arxasına verdilər. Yolda gedərkən ayağlar səsi qulağuma gəldi. Sordum: «Bu, nə səsdür?» Dedilər: «Şeyxdür kim, cümə məscidə varur». Həman kim Şeyxün mübarək gözi dədəmə - Pirə Yunisə düşdi, buyurdi: «Pirə Yunis, Pirə İzzəddinün oğlı gətürübsən kim, gözi için dua eyləyim». **Beyt :**

Çü Mustafa mana göndərdi oğluni bu gecə,
Gətür yanumğə ki, timar edəyim gözinə.

Pirə Yunis dedi: «Bəli, ya Şeyx, anun için xidmətünə gətürübəm». Pəs, Şeyx (q.s.) mənı Pirə Muradun qucağından aldı və at üstində mənı öz mübarək budına alub və bir nəstə oxuyub gözümə üfürdi. Dərhal gözüm açdum və Şeyxün mübarək yüzinə baxdum, gördüm kim, bir yaşıl don geymiş idi və ağ dulbənd başında idi. Həzrət Şeyx (q.s.) dedi: «Ha, gözün açılıb aydın oldımı dəxi? Həzrət Peyğambərdən dua istə». Dərhal atdan aşağı enüb Şeyxün ayağını öpdüm və heç mərəz əsəri və qaranğulıq ələmi gözümdə qalmadı. **Beyt:**

Ey Məsihadəmi İsa rüxi-fərxəndəliqə,
Yüz түmən canü könül ol ləbi-lə'lünğə fəda.
Kimyadur, dur, nəzərin sayrularə, sal ki, verür
Nəfsi-ruhəfzayun qamu bimarə şəfa.

Hekayət. Mövlanai-aləm Ərdəbillü Bəhaəddin Əli dedi kim, Təbriz şəhərində ögrənməgə məşğul idim və sufilərin təriqində e'tiqadumda bir xələl var idi və anlara münkir idüm və anları Mustafanın doğru şəriətindən irağ sanurdum. Bir çox müddət mundan keçdi, qəzadan bir gecə Əbdürrahətinün məscidində yatub uyumuş idüm. Duşda görərəm ki, *Bəlyan dağınun** bağında bir hovuz var idi və çox qələbəliğ sufilər ilə xirqəpuşlar və dərvişlər anda hazırduurlar. Nagah bir avazə xəlqün içinə düşdi kim, gögün qapusu açılıb, həzrət Məhəmməd Mustafa (ə.s.) enər. **Beyt :**

Ey cəhanara yüzün aşıqlərə arami-dil,
Vey həyatəfza ləbündən çeşmeyi-heyvan xəcil.
Ənbiya püştü pənahi, əsfianun rəhbəri,
Səndən ötrü oldı peyda kafü nundən abü gil.

Ol bağda duranlar qamu Peyğambərin qarşusına vardılar. Pəs həzrət Peyğambər (ə.s.) ol bağı mübarək ayağı ilə müşərrəf eyləyüb atlu-əmmamələ gəldi. Mən yügürüb büküldüm və mübarək ayağın öpdüm və dedim: «Ya Rəsulullah (s.), çoxdan bəridür kim, mənüm nəfsüm ilə xatirüm istərlər kim, mə'lum edələr kim, çün aləmin xəlayiqi hər bir taifənin özgə müddəası var və türlü-türlü xirqə ilə donlar geyərlər bir-birinə müxalif. Və biz anların ixtiraliğini fəhm etməyüb, arada sərgərdanuz və bilməzüz kim, hanğı taifə doğrudurlar». Həzrət Peyğambər (ə.s.) qamuya baxdı və bir-birini yaxşıca gözlədi. Nagah ol qamu sufilərin içindən neçə talib Şeyx Səfiəddinün kisvəti geymiş gördi, anları mana görsədüb buyurdi: «Bunların təriqi həqdür və mənüm şəriətümdən bir qılca dıxarı çıxmıyub, doğru varurlar». Mən

çün Peyğambərdən (ə.s.) bu mübarək kəlamı eşitdüm, sadıq etiqaad ilə anların iradətinə səy eyləyüb, Şeyxdən (q.s.) tövbə və təlqin alub zikrə məşğul oldum. **Şeir :**

Bu taifə kim, bizimkidürlər,
Tanrı oları güzidə qılmış.
Həqqün yoli üsnə doğrudurlar,
Xülqü əməli həmidə qılmış.

Hekayət. Pirə Sirac dedi ki, mənüm atam Bərniqlü Pirə Əli dedi kim, həzrət Şeyxi (q.s.) duşda gördüm kim, bir yaşıl əsa əlində idi və qələbə xəlayiqi öginə alub həzrət Peyğambərə (s.) yanına aparur idi və ol həzrətün ələmi altında durğuzurdu və əsası əlində təfriqə olmağa qoymaz idi. **Şeir :**

Ey iki aləm pənahi, *Yəsribün* * bürcində çıx
Kim, sana müştəqdurlar aləmün xəlqi qamu.
Mürüvvət et, durğuz livayi-həmd, Tanrı həqqiçün
Kim, sənün dinünə girən görməyəcəkdür damu.

Hekayət. Bərniqlü Əhməd dedi kim, Bərniq kəndinün xətibisi Mövlana Siracəddin dedi kim, hənuz həzrət Şeyxün (q.s.) tövbə həlqəsinə girməmiş ikən Şeyxün uca mərtəbəsi və həmidə əxlaqı və böyüklüğünü xəlayiqdən eşidürdüm, amma nəfsaniyyət mərəzi mana zəhmət verüb, der idim: «Çün Kəlamüllahi-məcidi və həzrət Mustafanın mübarək hədisləri kim, qamu xəlayiqün rahnəmayıdır, ortada var, nə hacət Şeyxün yanına varmağ?» Nagah Xalxallu Hacı Həsən Gərmrud kəndinə gəldi və söhbət edüb bir neçə kəlam həzrət Şeyxün nəfsindən nəql eylədi. Könlüm yumşanıb, filcümlə, bir parə təsəllisi oldı. Çün gecə gəldi, uyudum, həzrət Mustafanın (s.) mübarək cəmalını həp aşkara gördüm əshabı ilə. Pəs, yüzünü mana eyləyüb, Şeyxə işarət edüb buyurdu: «Bilürsən kim, bu, kimdür?» Bir dəxi buyurdu: «Mövlana Siracəddin, bu duran kişi Şeyx Səfiəddindür, var, anun əlindən tövbə

eylə ki, ol mənüm xəlifəmdür və tövbə ilə təlqin icazəsi anundur». Mən həzrət Peyğambərün hüzurində (ə.s.) Şeyx Səfiəddinün (q.s.) əlindən tövbə eylədim və təlqin aldım. Pəs, həzrət Risaletpənah (s.) dedi: «İmdi və mundan sonra qiyamətədək bu hökm anların əlində olacaqdır». **Beyt :**

Zehi bu uca qədrü mənzilət kim, Tanrı hökm etmiş,
Peyğambər buyruğı ilə ümmətinə şeyxliq qılmaq.

Mən çün bu vəqienün halın gördüm, həm saətdə yüzümü həzrət Şeyxə (q.s.) qoydum. Həzrət Şeyx həman məni görincə dedi: «İlərü gəl kim, həzrət Peyğambər (ə.s.) səni göndərübüdür». Mən varub Şeyxün ayağına düşdüm və tövbə ilə təlqin aldım.

Hekayət. Pirə Hacı Əli rəvayət eylər atasından Pirə Nəcib ki, ol dedi: «Mən eşitdim məlikül-xüləfa Admanlu Hacı Məhəmməddən kim dedi: Mənüm atam bir dərvişün müridi idi. Həman kim ikisi Tanrı rəhmətinə vardılar, mən həm ol şeyxnün oğluna xidmət eylərdüm, ta bir gün mana dedi: «**Ərrücu' əlal-Həqq ula**». ²⁵ Ol nəstə kim sən istərsən, mende yoxdur. Xəyanətliq eyləyəmənam. Məqsuduni özgə yerdən istə». Mən öz işümdə heyran qalub gecə yatdım. «Taha» və «Yasin» tuğrasının iyəsi, sübhanül-ləzi əsra bə'idənün şahsüvarı Məhəmməd Mustafa (s.) duşda gördüm qələbə əshabı ilə. Mən ilərü varub düşdüm və mübarək ayağını öpdüm. Pəs, ol həzrət bir kimsəyə kim, ögində durmuşdı, çağırdı kim, ilərü gəl. Ol kişi həzrətə yaxın oldu. Həzrət Risaletpənahı əli ilə mənüm əlümi dutub anun əlinə qoydı və ana ismarladı kim, bunu sana tapşurdum, tərbiyə eyle. Mən ol kişiyyə dedim: «Mən səni tanımazam, neylim?» Mənüm əlümi bərk dutub dedi: «Ərdəbilə gəl». Həman kim uyxudan çıxdım, Ərdəbilə varmağa əzm eylədim. Çün Ərdəbilə yetüb Şeyxün xidmətinə müşərrəf oldum, həm ol kimsəni gördüm ki, duşda Peyğambər (ə.s.) məni ana tapşurdu. Başum ayağına qoydum, paybusinə müşərrəf oldum və tövbə və təlqin aldım və hər nəstə kim,

tapdum, Şeyxün himmətindən tapdum. **Beyt :**

Ruhnun güzgüsində hər nə ki can gözi ilən
Görmüş idüm, qamusi munda əyan oldu mana.
Hər nə kim istədi bu xəstə könül vəslindən,
Tapdı, bil imdi ki, bu, cümlə cəhan oldu mana.

Hekayət. Gəmrudlu Pirə Yusif dedi: «Bir kərrət həzrət Peyğambəri (ə.s.) duşda gördüm və göhərbar dili ilən dedi: «Var, Şeyx Səfiəddindən (q.s.) tövbə al». Bir az müddət mundan keçdi, bir mərzə yoluxub xəstə düşdüm. Genə risalət təxtinün sultanı Məhəmməd Mustafa (s.) gördüm, başum üstinə mübarək qədəmi rəncidə qılmış gəlүpdür və neçə gül yaprağı yatduğum yerdə üstümə saçdı və ərşsay ayağı dıxarıya basub Şeyx Səfiəddini çağırdı. Şeyx saətdə hazır oldu. Peyğambər (ə.s.) buyurdi: «Bu sayruya himmət ilən bir nəfəs üfür, ta sağalsun». Şeyx (q.s.) ol dəmdə bir dua qılıb mana üfürdi. Tanrı-təala həm ol gündə mana şəfa verüb sağaldım. Neçə müddətdən sonra Ərdəbilə vardım və Şeyxün mübarək əlini öpüp, tövbə qılıb təlqin aldım. Şeyx mana buyurdi kim, Yusif, sayrılığın çaği xatiründə varmı? **Beyt :**

Ey könül iyəsi, dodağundur qamu dərdə dəva,
Sayrularğə bir nəfəs qılğil kərəm, vergil şəfa.

Hekayət. Xalxallu Pirə Çənginün oğli Əbdülkərim dedi: «Bir övrət Mərheştlü Mövlana Tacəddinün yanına varub tövbə qıldı və bir neçə müddət Mövlana Tacəddinün qulluğın edərdi. Həsudlar mundan ötrü bir böhtan Mövlana Tacəddinə yaptılar və xəlayiqün içində bu söz şöhrət tapdı və Mövlana Tacəddin mundan ötrü xəcalətdən Şeyxün qulluğına varamaz idi. Bir az müddət böylə qaldı, amma çün Şeyxə varmağa utanduğundan tərək etdi, ayağı dəxi yeriməkdən aciz qaldı. Çün zəhməti sağalmağa yüz urdı, bəxti açılıb həzrət Peyğambəri (ə.s.) duşda gördi, yaxınına vardı kim, əlin öpməginə müşərrəf ola, Peyğambər (ə.s.) yüzini andan çevirdi. Mövlana Tacəddin dəxi ol həzrətün qarşusına vardı, dəxi

mübarək yüzini andan çevirdi. Hər yana kim varurdu, Peyğəmbər ana iltifat etməyüb yüzini baxa qoymaz idi. Mövlana Tacəddin bu halətləri görünce çıxırmağ ilən: «Ya rəhmətül-ələmeyn!-dedi. Nədən ötrü şefəqqət gözi ilən mana baxmazsınız?» Həzrət Peyğəmbər (s.) dedi: «Ta Şeyx Səfiəddinün xatiri səndən təsəlli olmaz, mən sana baxmayub iltifat eyləməzəm». Mövlana Tacəddin bu sözi eşidüb, yügürə-yügürə Şeyxün (q.s.) xidmətinə vardı. Həman ki Şeyxün nəzəri ana düşdi, dedi: «Mövlana, ta Peyğəmbər (ə.s.) səni ögütləməyə kim, filanın xatiri saxla, sən yanuma gəlməyəsən?» **Beyt :**

Tanrının rəhməti ki hər kimə yoldaş oldu,
Böylə dövlətlər ana dəst verüb baş oldu.

Hekayət. Sultaniyyəlü Pirə Bədrəddin dedi: «Şeyx Əlaüddövlənün müridlərindən birisi Pirə Əmin adlu bir əzim vaqiə gördi ki, Tanrının təcəllisinə mütəəlliq idi». Vaqiəsi Şeyx Əlaüddövlətə ərz eylədi. Şeyxi çün anun şərhin etməyə aciz qaldı, dedi: «Şeyx Nəcməddin Kübranun bu halı vaqe oldu və özgə kimsəyə vaqe olmaz». Və bu Pirə Əminəddin mükərrər bu vaqiə gördi. Həman kim şeyxinə ərz eylər idi, şeyx anı incidüb mən' eylər idi. Pirə Əmin çün müşkil vaqiəsi həll olmadı, şeyxinün qulluğundan çıxub, Simnanda bir bulağın üstinə varub mənzil eylədi və neçə dəvəsi var idi biləsincə oraya aparmış idi. Amma gecə-gündüz heç tələbdən dinməz idi və həzrət Tanrı-təaladan bir fəthül-bab zarilik ilən istər idi. Nagah bir gecə həzrət Rəsulüsseqəleyn və seyyidülələmeyn Məhəmmədün-nəbiyyəül-ümmyül-ərəbi (sələvatüllahi və səlamühü əleyhi və alihi əcmə'in) vaqiədə gördi. Xidmətinə varub sordı kim, ya Rəsulüllah, bu vaqiə ki, mən görmüşəm, həqmidür, yoxsa batil? Həzrət Peyğəmbər (ə.s.) dedi: «Həqdür». Pirə Əmin dedi: «Bu vaqiənin şərhin kimdən sorayım?» Buyurdu: «Ərdəbillü Şeyx Səfiəddindən sor». Bu halətdə uyxudan oyanub, Şeyxün qulluğına varmağ fürsət düşmədi. Öz-özünə sərgərdan və pərişan qalmış idi.

Genə bir kəz həzrət Peyğambəri (ə.s.) duşda gördi, dedi: «Ya Rəsulullah (ə.s.), mənüm vaqiəmni həqq buyurdunuz və Şeyx Səfiəddinə şərhini deməgə həvalə etdiniz. Ol qanda olur və mən anı necə tapayım?» Sətdə həzrət Peyğambər (ə.s.) Şeyxi ana görsədüb dedi: «Ha, bu, Şeyx Səfiəddindir». Pirə Əminəddin Şeyxün (q.s.) əlində tövbə eyləyüb təlqin aldı və Şeyx ana dedi: «Danla mənzilündən köçüb Ərdəbilə gəl». Çün uyxudan oyandı, təharət alup, dan fürsəti əda qılıb başmağın geydi və Ərdəbil şəhərinə varmağa əzm etdi və malı ilə əsbabı və barxı ilə dəvələri tərək edüb rəvan oldı. **Beyt :**

Çünki bu vadidə canun qədri yoxdur zərrəcə,
Dünyanın malü mətə'i dəgməz olur tərəcə.

Və nərədə kim heyran qalub getdüğü yolu bilinməz olurdu, Şeyx ana gözükb yolu görsədürdü, ta ol çax ki Sürxəyə yetişdi. Orada Şeyx Əlaüddövlənün bir xəlifəsi gördi, sordı kim, nərəyə gedərsən? Dedi: «Neçə devəmi itübdür, ardısıra gəzərəm, bulay kim, tapam». Ol xəlifə bir ağ cübbə və arpadan iki çörək ana verdi. Əminəddin oradan Sultaniyyəyə vardı və doquz gündə bir çörək ilə yarım yemiş idi və yarım çörək həzə qalmış idi. Anda Pirə Əhməd Səqqə'nun zaviyəsində qondı və heç kimsə ilənlə söyləşmədi və üç gündə mütləqə yemək datmadı. Nə qədər kim süfrə gətürdilər, mültəfit olmadı. Bədrəddin dedi: «Şeyxi (q.s.) duşda gördüm kim, buyurdu: «Bədrəddin, bu zaviyənün yeməkləri anun qursağına layiq dəgüldür. Yaxşı vardı kim, yemədi». Pəs, mən anı evimə aparub özgə yemək anun için gətürdüm və filcümlə yeməgə məşğul oldı. Sonra oturub başına keçmiş hekayətləri əvvəldən axıradək mana söylədi. Mən dəxi anun ilənlə varmağa yola düşdüm. Həman kim Xalxalun Siyahkəmə məqamına yetdük, şövqlü talibləri gördük kim, hayühuy ilənlə çüstü çabük səma' edərlər. Ana bir hal vaqə oldı, mən ol halətdə Şeyxi gördüm kim, mana dedi: «Cəmaət ilənlə gəlmə. Həman sən yapayalğuz gəl». Mən anı orada qoyub türkən

Şeyxə vardum. Həman kim Şeyxün mübarək nəzəri mana düşdi, buyurdi: «Bədrəddin, qonağun qanı?» Mən dedim: «Ol Siyahkəmərdə əgləndi». Dedi: «Yaxşı vardun, amma danla sən anı gözət kim, gəlür. Çün buraya gələsən, anı xadim Hacı Əliyə tapşur». Və özi anı Hacı Əliyə ısmarlamış idi və bir xəlvət anun için müqərrər qılmış idi. Pəs danlası gəldi. Mən anı Hacı Əliyə tapşurdum və anı dəxi heç görmədüm, amma Hacı Əlidən anun halını sordum. Dedi: «Xəlvətdə oturubdur». Və Şeyx (q.s.) gah-gah yanına varub vaqiələrini eşidür idi və müşkilləri həll qılır və cümənün namazına varurdi və başmağçıxar yerdə səccadəsin salub namaz qılurdi. Bir az müddət mundan keçdi. Bir gecə Şeyx başdan-ayağadəkin geyəsilərini çıxarub ana geydürdi və Şeyx ilə biz dəxi dərvazəyədək böylə varduk. Şeyx anı vida eyləyüb buyurdi kim, Şama var. **Beyt** :

Yenidə var idi çü gənci-rəvan,
Öz muradınca andan oldı rəvan.

Hekayət. Təbrizlü Pir Əli rəvayət eylədi Təbrizlü Xeyrəddindən kim, ol dedi: «Mən yigitlik çağında ovqatımı bitəqrib işlərdə sərf edərdüm və namə'qul fe'llər ilə gün keçürürdüm. Nagah bir gecə qiyamət gününün şəfaətcisi Məhəmməd Mustafa (ə.s.) vaqiədə gördüm və ol həzrətün xidmətinə varub ayağına düşdüm və dedim: «Ya Rəsulüllah, suçluyam, istərəm kim, tövbə eyləyim». Həzrət Peyğambər dedi: «Tövbə qılmağ istərsən, bu kişinün yanına var və anun əlindən tövbə al». Və bir nuranlı kimseyə işarət qıldı. **Beyt** :

Gün anun yüzidin oldı münəvvər,
Cəhan cismi için oldı müsəvvər.

Dedim: «Ya Rəsulüllah, bu, kimdür?» Buyurdi: «Bu, Ərdəbillü Şeyx Səfiəddindür». Bu heybət ilə uyxudan oyandum. Bir dəxi uyudum, genə yer ilə gögün yaradılmışdan məqsudi Peyğambəri (ə.s.) gördüm. Qulluğına vardum, ziyarətin eyləmək istərdüm və ayağın öpməgə əzm

eylədim. Peyğambər buyurdi: «Var, əvvəl bu kişinin əlindən tövbə eyle, andan sonra yanuma gəl». Mən dedim: «Ya Rəsulullah, bu, kimdür?» Dedi: «Şeyx Səfiəddin Ərdəbillü». **Beyt :**

Xəlqnün fəryadinə irən budur,
Mənüm ilən uçmağə girən budur.

Həman kim uyxudan qalxdım, saətdə Ərdəbilə getməgə əzm eylədüm. Yolda gedərkən mə'lum oldı kim, Şeyx (q.s.) Təbrizə gəldi və Xacə Rəşidün xanəgahına qondı. **Beyt :**

İgən müştəq idüm, billah, çü buldum vəsli-cananə,
Sağın kim, Xızr peyğambər yetübdür abi-heyvanə.

Yügürə-yügürə Xacə Rəşidün xanəgahına vardım. Şeyx Sədrəddini (damət bərəkətəhü) xəlvətnün eşigində durmuş gördüm, girməgə rüxsət alub içəri girdüm. Marağalu Mövlana İzzəddin Şeyxün (q.s.) ögində dizin çöküb oturmış idi. Mən dərhal mübarək əlin öpdüm və tövbə ilə təlqin aldım. **Beyt :**

Könül hər nəstə kim istərdi, buldı vəsli-canandən,
Əlindən tövbə aldı, oldı sonra əhli-imandən.

Pəs Şeyx (q.s.) Mövlana İzzəddinə dedi: «Mövlana, kim muni buraya göndərübdür? Bu, «la İlahə illallah» kəlməsi deyə bilməz idi. Kim muni yanımıza göndərübdür?» **Beyt :**

Kimdürür ol kim muna görsətdi yol?*

Buraya göndərdi irşad için ol.
Mustafadur rahnəmasi, bil yəqin,
Yüz tümən ana dürüdü afərin!

Hekayət. Mövlanaül-aləm Ərdəbillü Əbdülxaliq dedi: «Yigitlik çağı və cəhl ilə nadanlıq zəmanı zahirgörici fəqihlərin adəti birlə və həqiqətə yol aparmayan zəif talibi-elmlərin məğrurlığı ilə özümə güvənürdüm və gözüm mə'na aləmindən bixəbər idi və könlüm irfan təriqətindən

---

* Əlyazmada: ol.

bulmadın əsər sufilərün yəqinindən ki, Peyğambərün sirati-müstəqim yolına və irşadına sabitqədəmdürlər, xatirimdə bir inkarlıq var idi. Mundan ötrü sufiləri bəgənməyüb anlar ilə heç söhbət eyləməzdüm və Şeyxün qulluğına az-az varurdum.

Beyt :

Nigarun yüzidin hər kim olubdur nəfsinə tabe',
Səfalu güzgünün qabi ilən olmuşdurur qane'.

Bir gecə duşda bir avaz eşitdüm kim, iki aləmün günəşi Məhəmmədül-ərəbiyyül-Haşimi (s.) filan yerdə durubdur. Yügürə-yügürə Rəis Sə'dün dərvazəsinə vardum, gördüm kim, Risaletpənah Məhəmmədi (ə.s.) Pirə Bə'linün məzarı yanında atlu, yüzi qibləyə saru durubdur. Ardına vardum, baxdum, başdan-ayağınadək geyəsiləri qamu Şeyx Səfiəddinün geyəsiləri kimi idi. Özümə cəzm eylədüm kim, əlbəttə, bu, Şeyx Səfiəddin (q.s.)-dür. Anun sağ qolına vardum. Mübarək saqqalı dürüst atam alimi-rəbbani Kəmaləddin Mahmudun saqqalına bənzər idi. Mübarək əlini əlümə aldum və dedim: «Əssəlamü əleykə, ya Rəsulüllah!» Cavabumda bir saət təvəqqüf eyləyüb sonra dedi: «Əleykəssəlam». Və neçə hədis ilən bəndəni müşərrəf eylədi. Bu halətdə uyxudan oyandum və gördüğüm vaqiələri qamu yadumda var idi. Pəs, mana bu taifənin doğruluğı və sufilərün süluki və sidq ilə həqiqəti mə'lum oldı. Və bildüm kim, salamum cavabında ki, bir saət təvəqqüf oldı, ol etibarsız inkarlığınun şumluğundan idi kim, andan ilərü xatirümdə keçmiş idi. **Şeir :**

Sufilarğə olma münkir, ey könül,
Anların yolına ixlas ilə var.
Doğrulərnün könlidür güzgü kimi,
Hər nə var güzgüdə, olur aşkar.

Sonra təvəqqüfsiz həzrət Şeyxün xidmətinə müşərrəf olub, tövbə qılıb, təlqin aldum və ol gümrahlığdan qurtulub, inkarı gidərüb həqiqətə

yoluxdum və Şeyxün himməti bərəkətindən muraduma yetdüm». **Beyt :**

Yüzi şəm'idür günəş pərvanəsi,
Ey xoş ol kim, oldurur cananəsi.
Cənnətə varmağ diləmƏz, hər kimün
Yarıdur həmxabəvü həmخانəsi.
Böylə dövlət mö'min sufilərə nəsib olsun!

İKİNCİ BAB
HƏZRƏT ŞEYX SƏFİƏDDİNÜN (Q.S.) KƏRAMATLARINDA KİM,
XƏLAYİQÜN NİCATINA TƏƏLLÜQDÜR VƏ BU, ÜÇ FƏSİLDÜR

ƏVVƏLKİ FƏSİL
OL KƏRAMATLAR KİM, DƏNİZLƏR İÇİNDƏ
VƏ GƏMİLƏRDƏ VAQE OLUBDUR

Hekayət. Şeyx Sədrəddin dedi kim, Əmir Nasirəddin ilə Makə *Çopanlu Əmir Həsənün** böyük bəgləri idilər, dedilər kim, biz Bəsrənün dənizi qırağında idük. Bir gəmi gördük kim, dənizdən gəldi və andan bir bazərgan bir sənduqçə başı üstinə alub gəmidən çıxdı və götürdüğü əziz saxlar idi. Biz eylə sanduk kim, anun içində bahalu, nəfis mətə'lar var kim, padşahlara layiq olur, biz Əmir Çopan için satun alalım. Sorduk kim, bu sənduqçənün içində nə var kim, böylə əziz saxlarsan və başun üstinə alub gəmidən çıxarursan? Bazərgan dedi: «Şeyx Səfiəddinün (q.s.) nəziridür». Sorduk: «Bu nəzir eyləməgün səbəbi nə idi?» Dedi: «Dənizdə ikən bir gün bir tufan qopdı və gəmimiz bir yerə girdi kim, qərğ olmağa yaxın oldı». Pəs, qamu fəryad ilə fəğanı başladuk və Şeyx Səfiəddindən (q.s.) mədəd ilə himmət istədük. Nagah ol halətdə Şeyxi (q.s.) gördük kim, ol tufanun içində göründi və mübarək əlini uzadub gəminün yügənini dutub, çəkə-çəkə dənizün qırağına yetürdi. Mən sənduqçənün içindəki ol həzrətə nəzir eylədüm. Mundan ötrü əmanətin əziz saxlaram kim, iyəsinə tapşuram. **Beyt :**

Dəniz qərğabidə, hər kim anı yad eyləsə, bişəkk,
Bulunur üstinə, dər-dəm dənizdən qurtarur ani.
Unutma Şeyxi, zinhar, yalvargil ana daim
Kim, ana yalvaran heç yerdə görməydür pərişani.

Hekayət. Pirə Əvəz dedi: «Bir qatla səravlu oxçı Pirə Nurəddin, Pirə Əli Vəravci ilə Pirə Şəmsəddin Güştasfiyə varmağa əzm etdik. İkinci namazı çağır Zərrinbənddə gəmiyə girdük və su üstünə rəvan olduq ki, həm ol gecə mənzilə yetəüz. Gecə qaranlıq oldu. Nagah dənizdən bir mövc qopub yaxın oldu kim, qəmimiz qərq ola. Halımız pərişan oldu və dirilikdən ümitsiz qaldük. Və biz hərəməz bir şeyxün müridi idük. Hər kimsə öz şeyxindən mədəd istədük. Mən Şeyx Səfiəddin (q.s.)-dən mədəd ilə himmət istədüm və ol çağır Şeyx Səfiəddin dəxi Güştasfidə idi. Filcümlə, həm ol zəmanda tufan bərtərəf oldu və dəniz öz qərarına vardı və gəmimiz su üstünə xoş yeridi. Pəs, biz hər birimiz söylədük kim, mənüm şeyxüm mədəd eyləyüb qövrümizə yetdi və mundan ötrü aramızda bəhslər düşdi. Sonra ittifaq ilə müqərrər etdik kim, çin sabah kim, dəniz qırağına yetəüz, gözümüz əvvəl kimsəyə kim, düşə və dəniz qırağında gözüke, mədəd ilə himmət andan olmuş ola. Dan çağır kim, sahilə yetdük, Şeyx Səfiəddini (q.s.) dənizün qırağında durur gördük və yoldaşlarımızın şeyxləri heç kimsə anda hazır dögül. Həman ki qamumuz muni gördük, xidmətinə vardük. Ziyarətdən sonra bizə dedi: «Oğullar, gecə dənizün zəhmətindən necə idiniz? Əlhəmdülillah kim, salamatlıq ilə tufandan qurtuldunuz». Muni eşidincə ayağına düşdük». **Beyt :**

Bu dənizün ki, qərqabi tümən min qan urar mövci,
Munun tək olmasa mürşid, necə çıxmaq olur andan?

Hekayət. Şərəfan Pirə Əli ilə Bədəlan Pirə Əhməd rəvayət edərler kim, Gərmrudlu Şeyx Əli dedi kim, Küçük Pirə Əhməddən eşitdim kim, dedi: «Bir qatla dayım ilə Ərdəbilə varurduk. Neçə xorasanlı adamı bizim ilə yoldaş oldılar. Gərmrudlu Sürxə çayınun qırağına yetdük. Çayda bir əzim sel axır idi, eylə kim keçməgə məcal verməz idi və heç davar ol sudan keçəməz idi devədən özgə. Və heç devə biləməz dögül idi. Mənüm dayım dedi kim, mən Şeyxdən (q.s.) bir kəz eşitdim

kim, dedi: «Hər yerdə ki, bir müşkil işüniz düşə, məni çağırınız». Muni deyincə Şeyxdən (q.s.) etiqad ilə himmət və mədəd istəyüb özini suya urdı və ol heybətli çayun içində xoş yerir idi və ol saət sunun içindən bir avaz eşitdüm kim, der idi: «Məni qoy»*. Və salamat ilən ol sudan çıxdı. Biz dəxi devə bulduk və qamumuz devə ilən ol çaydan keçdik. Çün Ərdəbildə Şeyxün qulluğuna müşərrəf olduk, Şeyx dedi: «Pirə Əhməd, çayun içində: «məni qoy, məni qoy», - derdün. Necə səni qoya verəydüm kim, sel səni aparurdu. Neşün köprüdən keçməzsən və özünü və mana zəhmət verürsən?» **Şeir :**

Bu tufanlar ki, vardur ögümüzdə
Kim, anun heybətindən can olur riş.
Çü ötsə başumizdən mövc, əgər Şeyx
Əlümüz dutmasa, müşkil olur iş.

Hekayət. Səravlu Pirə Yusif dedi: «Öz atam Hacı İsmayıldan eşitdüm kim, dedi: Hindustana varurdum, dəniz üstində bir heybətli sel qopub tufan oldu. **Beyt :**

Sağü soldan qopdı bir tufani-tiz,
Sana idük zahir oldu rəstəxiz.

Gəminün sükkanı, yəni yügəni ufandı, gəminün içindəki xəlayiq candan əl yudılar və hər kimsə öz halına heyran və sərgərdan qaldılar. Mən başum dizüm üstə qoyub uyumuş idüm. Bir kimsəni gördüm kim, gəlüb mana dedi: «Şeyx Səfiəddin (q.s) buyurur: Bilənizcə əkməkləri qamu dənizə bıraxunuz dənizün canəvərləri için və azuqdan ötrü qayırmamız ki, mən əvəz verürəm, ta bu dənizün tufanından qurtulasınız. Mən filhal baş götürüb bu sözi cəmaətə dedim. Sonra gərək-gərəkməz əkməkləri dənizə tökdilər. Saətdə ol mövc ilə tufan bərtərəf oldu və gəmi sükkansız yeridi. Bir gün azuqsız səbr etdik, ikinci gün Hindustan sarusından bir gəmi gəldi, türlü-türlü ne'mətlərdən

---

* Bu söz əslində «qoya ver» (xilas et) olmalıdır.

dolu. Anlardan yol azuqı satun alub, gəmiyi sürdük sahilə yetincə və Şeyxün kəramatından həm dənizdən salamat ilən çıxduk və həm tökdüğümüzün azuqı əvəzin bulduk. **Beyt :**

Hər kimün var bir gəmicisi Şeyx tək,
Qurtulursa mövci-tufandan, nə şəkk!

Hekayət. Bağban Pirə Səxi dedi kim, Təbrizdə bir quyıqazıcı kişi Pirə Əmin adlı var idi və onun bir qövmi var idi kim, həm quyı qazar idi. Aralarında bir düşmənlik düşmüşdü. Bir gün bu qövm olan kişi Pirə Əmini əbtər, xərab, eski quyını arıtmağa göndərdi, olay kim, anda həlak ola. Və ol quyının yolu bağlanmış idi və doptalu su arxa verüb durmuş idi. Həman kim Pirə Əmin qazmayı yerə urdı, suyun yolu açılıb, rəvan olub, Pirə Əmini götürüb bir dar dəlügə yetürdü, Pirə Əmin həyatından ümid götürüb ol saətdə Şeyxdən (q.s.) himmət ilə mədəd istədi. Dedi: «Filhal Şeyxi gördüm ki, gəlüb əlümi dutdı və bir cida boyınca məni ol sudan yuxarı götürdü. Mən baxdum, özümü ol quyının ortasında gördüm. Şeyxün kərəmindən yuxarı gəlüb qurtuldum». **Beyt :**

Quyünün suyu içində həlak olmuş idüm, gördüm
Kanun lütfindən özgə heç kimsə qövrümə yetməz.

Çıxanda ol düşmən qövm quyının başında durub, mənim ölümün intizarını çəkər idi. Çün məni quyudan sağ çıxmış gördü, sordu ki, bu sudan nə əcəb çıxdun? Dedim: «Şeyxüm qövrümə yetüb məni qurtardı. Amma, inşaallah, tez ola ki, səni böylə yerdə həlak eyləyə». Beş gündən sonra ol kişi bir quyı arıtmağa vardı, üstünə quyı tökülüb, başı toprağın altına qalub həlak düşdü, mən vardum və leşin ol toprağın altından çıxardum. **Beyt :**

Hər ki bir qərdaş üçün qazə quyı düşmək üçün,
Özi gər düşə quyiyə, sonra demə kim, niçün.

Hekayət. Seyyid Zeynəddin dedi: «Seyyid İbrahimdən eşitdim ki, dedi: Bir kəz dəniz üstünə bir gəmidə idük. Hava bulutlu olub, yağış

yağmağa başladı və gəmimiz bir qərqab yerə düşdi. Gəminün əhli qamu ölümü özlərinə müqərrər eylədik və heç yerdən qurtulmaq əsəri gözükməz oldu. Mən ol pərişanlıq içində uyudum, Şeyxi (q.s.) gördüm kim, gəlib buyurdi: «Seyyid İbrahim, halun necədür?» Mən dərhal ayağına düşüb dedim: «Ya Şeyx, zinhar, bizə mədəd eylə kim, qərqab içində qalmuşız və dirilikdən ümid ipi üzüldi». Buyurdi: «Qorqma, gəl, gedəlim». Dedim: «Ya Şeyx, yol hanğıdur?» Dedi: «Mənüm ardisıram gəl». Pəs yeridi və mən ardından gedərdüm. Dərhal oyandum, Şeyxi gördüm kim, dəniz üstində həm ol dəstur ilə yerir idi. Çığırub dedim: «Yaranlar, budur, Şeyx gəldi və gəmimiz qərqabdan qurtarur». Gəmidəkilər dedilər: «Qanı?» Dedim: «Ha budur, görməzsiniz». Borkümi başumdan götürüb Şeyxi anlara görsətməgə Şeyxün sarusına atdum. Dəniz aram dutub, yağış yağmaz oldu və günəş gözükdü və gəmimiz salamatlıq ilə dəniz qırağına yetdi». **Beyt :**

Böylə tufanda ki, hər bir mövcidür bir əjdəha,

Şeyxdən olmasa himmət, kimsənə olmaz rəha.

Hekayət. Səravlu Hacı Yə'qubun oğlanları rəvayət etdilər kim, ol çax kim Pirə İsmayıl Hindustana varmış idi, Hacı Əli dedi: «Bir gün qardaşum ilə Hacı Məhəmməd, Şeyxün qulluğına varduk və ziyarət eylədik və Şeyxün mübarək məzacında bir cüzvicə zə'f uğramış idi. Şeyx dedi: «Hacı, Pirə İsmayıl neşün böylə eylər? Burada iki əkmək anun əlinə girməz idi kim, durub Hindustanun səfərinə varur. İmdi bu zəhmətdə mən Hindustana varmağ gerekəm anı qurtarmağa dənizün qərqabından. Bir yıldan sonra Pirə İsmayıl Hindustan səfərindən qayıtdı. Sorduk kim, halun dəniz üstində necə idi? Dedi: «Dənizdə bir gün bir tufan qopdı və həlaka yaxın olduk və qamumuz həyatdan əl yuduk. Mən Şeyxdən mədəd ilə himmət istədüm. Ol halətdə Şeyxi zahirən gördüm kim, dənizün üstindən gəldi və gəmimizi ol qərqabdan çıxarub, bizi sahile yetürüb gözdən qaib oldu. **Beyt :**

Nuhnun tufanidən verür xəbər hər mövcini,
Olmasa mun tək gəmicı, kimsə andan çıxamaz.

Hekayət. Mövlana Şəmsəddin rəvayət eylər Səravlu Hacı İsmayıldan kim, çün Şeyx (q.s.) bəqa aləminə köçdi, mənüm iradətüm Şeyx Sədrəddin (r.r.) ilə bir nəməcə zəif idi. Həm ol tarixdə dəniz səfərinə əzm eylədüm. Gəmidə ikən naghah bir müxalif yel əsüb, gəmimizi alub, dəniz üstində sərgərdan gəzdürürdi. Neçə gün böylə mütəhəyyir və pərişan qalduk, sonucı bir qərqab yerinə yetürüb qərq olmağa yaxın oldı. Varımız həyatdan nəümid olduk, əzm etdük kim, gəmidəki ağır yükləri dənizə salauz. Mən ol halətdə Şeyxün batınindən himmət ilə mədəd istədüm. Və üç gün idi kim, heç aram bulmayub uyumamışdum, başum dizüm üsnə qoyub, filcümlə bir uyxu almağa mütəvəccih oldum. Şeyx Sədrəddini gördüm kim, hazır olub bir yaşıl əsa əlində idi və dedi: «Hacı İsmayıl, təşviş çəkmə ki, atam Şeyx Səfiəddin dua qılıb mana işarət eylədi kim, sizi bu qərqabdan çıxaram». Mən muni görincə şadılığdən bir nə'rə urub uyqudan sıçradum, gördüm adamun neçəsi yüklərini dənizə bıraxmışdılar və neçəsi işdə idilər. Dedim: «Yaranlar, səbr eyləniz kim, mən Şeyx Sədrəddini gördüm və bu vəhşətdən xilas olmağa məni müştiledi». Hənuz yarım saət keçməmiş idi kim, ol müxalif yel otuşub dəniz sakin oldı və biz ol qərqabdan qurtulduk. **Beyt :**

Şeyxnün ehsanidən abi-həyat
Zülmət içrə istədük, bulduk nicat.

Hekayət. Dəstgərdlü Hacı Həsəndən rəvayətdür kim, həzrət Şeyxün qulluğına Darur kəndinə varurduk. Çün Həştruda yetdük, bangcı Pirə İshaq özini çayun suyına urdı. Həman ki çayun ortasına yetdi, su anı alub, həlaka yaxın oldı. Ol saətdə Şeyxdən himmət istədi. Saətdə su iki bölüb, yol verdi və ol, ol çaydan sağlıq ilən çıxdı. Andan sonra çün Şeyxün xidmətinə yetdük (q.s.) buyurdi bizə: «İshaq, heç sormadun ol

kimsədən kim, səni çaydan qurtardı ki, sən kimsən?». Pirə İshaq muni eşidincə başın Şeyxün (q.s.) ayağına qoyub himmət istədi. **Beyt :**

Könlinün Musayi Nil irmağından
Qövmini qurtarübən verdi nicat.

Hekayət. Əxi Mirmir Hacı Rəvəndədən rəvayət edər kim, yigitlik çağında dörd müsahib ilə Misrün şəhərində idük. Bir gün dördümüz dəxi müqərrər eylədik kim, varub Nil çayınun bulağı mə'lum edüz kim, nərədən çıxar. Dördümüz bu mə'nada ittifaq eyləyüb yola düşdük. Üç ay Nilün sərçəşməsi bulmağa çayun qırağında qətrə urarduk. Nagah dənizün içində bir cəzirə göründi, bişmiş kirpücdən bir imarət anda yapılı və çayun qırağında iki gəmicük durur və iki adam anda hazır. Həman kim bizi gördilər, gəlişimiz ilə gedişimiz nərədən və nərəyə xəbər sordılar. Cavab verdük kim, biz dörd müsafirüz və üç aydur kim, Misirdən çıxub qətrə ururuz burayadəkin. Anlar muni eşidincə bizi gəmiyə girdürdilər və ol cəzirənin içinə apardılar. Baxduk, bir imarəti gördük və bir cəmaət qamu sufilər kisvətində ol mənzilə oturur. Həman kim bizi gördilər, qarşulayub bizi qucağladılar və dərvişlik soruşu ilə bizi soruşdılar. Anların ulusu mana baxub sordı kim, sən nə yerlüsən kim, dilün bunların dilinə bənzəməz? Dedim: «Adərbaycanun məmləkətindənəm, Təbriz şəhərindən». Dedi: «Sən Ərdəbil şəhəri görübsən?» Dedim: «Bəli». Dedi: «Necə şəhərdür?» Ol nəstələr ki, bilürdüm, söylədüm. Sözüün ortasında dedim: «Ol şəhərin içində bir şeyx var kim, anın müridləri bu kisvət ilə surət kim, siz geyübsiniz geyərlər». Sordı kim: «Ol şeyxün adı nədür?» Dedim: «Şeyx Səfiəddin». Ol kişi həman kim məndən bu sözi eşitdi, bir nə'rə urub yerdən sıçradı və səma'ə vardı və sərxoşlar kimi cuş və xüruş eylədi.

Şeir :

Hər yerdə ki bir can var, aduna durur aşiq,
Mənzilgə yetər hər kim, yolunda durur sadıq.

Eşqün dəlüsidürlər əql iyəsilər, bişəkk,
Əmrünğə müti' olmağ hər dəgməyə yox layiq.

Səma'dən sonra yanımıza gəlüb, oturub dedi: «Bu zaviyə Şeyx Səfiəddinündür və biz onun müridləriüz». Biz dedük: «Siz Adərbaycana varub, Şeyxi görübsiniz?» Dedi: «Yox». Dedük: «Çün siz oraya varmayubsınız və həzrət Şeyxi görməyübsiniz, necəlik ana mürid olasınız?» Dedi: «Bizim bir əcəb hekayətimiz var. Bu səffədə qəbiri görərsiniz, mənüm atamundur. Bir bazərgan kişi idi və səfəri daim dəniz üstində idi. Tanrının qəzasından dəniz içində bir böyük daş gözükmüş, gəmissi ilən gəmidəkilər anı görincə fəryad ilə fəğana düşdilər. Mənüm atam ol səətdə nəzir eylədi kim, əgər bu qatla bu fitnədən can aparam, mundan sonra bir bucaqda oturub malumı müstəhəqlərə sərf edəyim. Həman kim bu niyyəti xatirümdən baş çıxardı, dəniz üstindən bir kişiyi gözükdü kim, bir cübbə geymiş idi və başına bir qurşaq sarmış idi. Mübarək əlini uzadub ol daşa urdu və gəmiyi andan qurtarub dəniz üstində yeritdi və salamatlıq ilən ol pərişanlıqdan qurtuldılar. Sonra atam ol nəzir kim, eyləmiş idi, yerinə yetürüb bu imarəti yaptı və xurma ağacları tikdirdi və gələn-gedənün süfrəsi müqərrər eylədi. Hər gün mehrabda otururkən Tanrı-təalaya bir münacat edüb derdi: «Nolaydı kim, biləydüm kim, ol dəniz üstində gözükmən kim idi və adı nə idi və nə yerlü idi»? **Şeir :**

Ey həyatümğə mədəd verən, xəyalundur sənün,
Yüzüni görsət ki, ümmidüm cəmalundur sənün.
Dutubəm canum əl üsnə kim, nisar edəm sana,
Həqq bilür kim, umdugum Həqdən vüsalundur sənün.

Bu sözləri der ikən göz açub həm ol kişi kim, dəniz üstində görmüş idi, gördü ki, mehrabda durub namaz qılırdı. Atam filhal ayağına düşüb ağlamağ ilə zarilığe vardı. Ol kişi atamun çigninə əl urub yumşağlıq ilən soruşdı. Atam öz halını təmam həzrətində ərz etdi. Pəs dedi: «Tanrıyı

sevərsən, adını söylə». Buyurdi: «Mən Ərdəbillü Səfiəddinəm». **Beyt :**

Ey xoş ol ad kim, könüllərgə səfayi-can verür,
Vey xoş ol yel kim, həvayi-vəsli-canandən gəlür.

Pəs, atama tövbə və təlqin verüb, gərəklü nəstələri bildürüb, rücu' eylədi. Genə həm ol yoldan kim, gəlmiş idi, qayıtdı. Və mənüm atam andan sonra səkiz yıl diri idi və hər qaçan kim atama bir müşkil iş düşərdi, Şeyxi çağırurdi və filhal öginə hazır olub müşkilin həll eylər idi və imdi üç yıldur kim, atam Tanrı rəhmətinə varubdur». Hacı Rəvəndə dedi: «Çün bu sözləri eşitdim, andan qayıdub Ərdəbilə gəldüm və Şeyxün (q.s.) hüzurinə müşərrəf olub tövbə və təlqin aldum». **Beyt :**

Çü Misir sarusına düşdi talibnün səfəri,
Gətürdi Misri-həqiqətdə datlu şəkkəri.

Hekayət. Fəqih İsmayıl dedi kim, bir kəz həzrət Şeyx Səfiəddin ilə Şeyx Zahidün ziyarətinə varurduk. Həman kim gəmiyə girdük, bir müxalif yel əsüb gəmiyi bu qırağdan ol qırağa və ol qoldan bu qola salurdi. Və biz qamumuz tirtərəməgə düşdük və çığıрмаq ilə Şeyxdən mədəd istədik. Şeyx (q.s.) gülüb mübarək əlini dizinə urdi, saətdə yel sakin olub, dəniz öz qərarına vardı və gəmi həm ol dəm qırağa yetdi.

Beyt :

Qərqedən yoxdur hərasü mövcdən yox rəncü bim,
Hər kim ol girdi gəmiyə, Nuh ilən olur səlim.

Hekayət. Qarasaqqal Pirə Musa dedi: «Bir qatla şəltük toxmı quyıya salmışduq islanmağa, sonucı anı çıxarub tikmək üçün yazıya aparurduk. Çayda bir əzim sel axmış idi və mən şəltügi bir uzunqulağa yükləyüb sudan keçər idim. Sel güclü idi, məni uzunqulağ ilən alub apardı və bir dar yerə yetürdi. Qərqə olmağa yakın oldum və dirilikdən əl yudum. Ol halətdə Şeyxdən mədəd istədüm. Nagah ol vaqiədə kim, özümdən bixəbər idim, özümü uzunqulağ ilən çayun qırağında gördüm və ol pərişanlıqdan qurtuldum. Bu söz Darurlu Pirə Məhəmmədə söylədüm,

dedi: «Bəli, Şeyx idi kim, səni ol qərqabdan çıxardı». **Beyt :**

Ol kimsə ki qurtardı səni mövci-fənadən,
Şeyx idi, yəqin özgülərə qılma güman sən.

Hekayət. Sultaniyyələ Pirə Bədrəddin dedi: «Bir *Xətaylu** bazərgan var idi Müsafir adlu, dedi: Xətay məmləkətinün dənizində bir cəmaət üç gəmiyə girdük. Bizim gəmimiz yerdə bənd oldı və heç təprənməyüb qopmaz idi. Gəmidəki adamlar çox fəryad ilə zariliklər etdilər, faidə verməz idi. Mənüm xatirümdə keçdi kim, bir qatla Qülzüm dənizünün üstində gəmidə idük və həzrət Şeyxün neçə müridi dəxi anda bilə idilər. Nagah gəmimiz qərqab yerə düşdi. Anlar Şeyxdən mədəd ilə himmət istədilər. Pəs, ol tufandan xilas oldılar. Biz dəxi həzrət Şeyxə (q.s.) yalvarauz, olay kim, anun himmətindən bu dənizdən qurtulauz. Bu söz gəmidəkilərə dedim, dedilər: «Biz Tanrı-təalanı oxuruz və faidə verməz. Şeyxdən mədəd istəmək nə hasil olacaqdur?» Dedim: «Anı siz bilürsünüz». Amma mən qalxub bir dəstnamaz aldum və iki rük'ət namaz qılıb Şeyxə (q.s.) yüz urdum və mədəd ilə himmət istədüm. Nagah dənizün üstində bir atlu gördük kim, qədəğən ilən gəldi və gəminün sükkanı çəküb yeritməgə əmr etdi bir qatı heybət avaz ilən kim dənizdən bir qovğa qopdı. Gəmimiz filhal yeridi və biz salamat ilən çıxduk və gəmidəkilər neçəsi derlərdi kim, bu atlu Xızır idi (ə.s.). Mən dedim: «Şeyx Səfiəddin (q.s.) idi». Bir az müddət mundan sonra bir gün Pirə Həsən ilən Şeyxün (q.s.) həzrətinə varduk. Həman kim anun mübarək cəmalını gördüm, təhqiqlə eylədüm kim, bizi dənizdən qurtaran həzrət Şeyx imiş. Ziyarətdən sonra gəmidəkilərin sözləri ərz etdim kim, derlərdi kim, bizi xilas əyləyən Xızır idi (ə.s.). Şeyx (q.s.) gülüb dedi: «Bəli, Xızır idi». **Beyt :**

Qərqə olmağ bəhrdə qalmışdı bizdən bir nəfəs,
Lütfünüzdən özgə yox idi bizə fəryadrəs.

Hekayət. Həm bu Pirə Bədrəddin dedi: «Bir qatla Səqqə' Pir Əhməd

ilən Sultaniyyədən Şeyxün qulluğına varurduk. Həman ki şəhərdən çıxduk, Ənzər* çayına yetdük kim, Zənganadəkin bir ağac yoldur. Su bəqayət güclü idi. Üç kişi Səqqə' Pirə Əhməd ilən suya girdilər. Su qələbə eyləyüb anlarun dördini dəxi yerindən qopdurub aparurdi. Ol halətdə mən bir təpənün üstində durmuş idim. Mana bir hal vaqe oldı, ol halətdə Şeyxi gördüm (q.s.) kim, hazır oldı. Məndə bir zövq ilə səfa zahir oldı. Gördüm kim, su ol dörd kişiyi alub aparur, ta bir dar yerə yetürdi kim, andan xilas olmaq gümanda keçməz idi. Anlar ağlarlardı və mən sunun qırağında anları gözləyü gülə-gülə yügürərdüm. Pəs, Şeyx (q.s.) ol halətdə anlarun əllərini dutub, bir-biri sudan çıxarub dördini dəxi qırağa endürdi. Həman ki xilas oldılar, mana qəzəb ilən dedilər: «Yoldaşlık böyləmi olur kim, biz həlak olurduk və sən səma' eyləyüb qırağda gülürdün?» Pirə Əhməd anlara dedi: «Heç dinmin kim, ol Şeyxi (q.s.) görər idi kim, bizi qurtarmağa gəlmiş idi və zövq ilə səma'i andan idi». **Beyt** :

Şeyxi görərdi ki, qurtarur idi
Bizi sudan, yoxsa aparur idi.
Ol səbəbdən xürrəmü xəndan idi,
Şeyxə qurtarmaq bizi asan idi.

İKİNCİ FƏSİL ŞEYX SƏFİƏDDİNÜN (Q.S.) XƏLAYİQİ DAĞLARDA QARDAN VƏ YABANLARDA DUMAN İÇİNDƏN QURTARMAĞ KƏRAMATLARINDA

Hekayət. Bərniqlü Pirə Əhməd dedi kim, otuz beş adam Bərniq kəndindən və Cundis ilə Zaviyədən qopduq və Şeyxün (q.s.) xidmətinə

---

* Farsca mətndə: Ənzəl. Tərcümədəki variant düzdür.

varduk. Qayıdanda hava qatı savuq idi. Şeyx (q.s.) buyurdu kim, Siyahdulan yolına varunuz kim, yurtunuza yaxunrakdur və Səravun yolına varmanız kim, irağ düşər. Həman kim rəvan olduk, Kar kəndinə kim Ərdəbilün kəndlərindəndür, yetdük. Andan bir qəcərçi aldük yol görsetmək için və niyyət etdük kim, ol gecə Məkrindən keçüz. Tanrının qəzasından bir güclü qar yağmağa bünyad etdi və bir qaranğılığ ilə duman çıxdı. **Beyt :**

Zəman bir qarə don geydi dumandən,
Yerə döşəndi ağ don asimandən.
Həvanun yeli sərsər tək əsərdi,
Kimə uğraşubən anı basərdi.

Və biz qamumuz ol gədəkdə qar ilə duman içində qaldük və qaranğılığdan bir-birimizi itürüb ayrıldük və heç kimsə kimsəsindən xəbəri yox idi. Danlası gün açıldı və qamumuz bir yerdə cəm olduk və heç kimsə qar ilə dumandan zayə olmamışdı və hər kimsə kəndüsü ilə xürrəm və xəndan idi və der idi kim, bu gecə Şeyx mənim yanumda idi və məni becərüb saxlar idi və ol otuz beş kişi ayru-ayru hər biri bu sözi söylərlərdi. **Beyt :**

Şeyxnün lütfü ətasindən bu gecə danadək
Qamu möhnətlərdən eymən, xürrəmə xəndan idük.

Və anlardan biri Məhəmməd Mücdan adlı idi Zaviyənin kəndlərindən və bir yuxa könlək geymiş idi, dedi: «Bu gecə mən bir böyük daşın kölgəsində yatmış idim və qarın savuqluğu və tumanın qaranğılığından fərağətüm var idi». Şeyxi gördüm kim, gəlüb mənə dedi: «Mundan qalx». Mən savuğun qorxusundan qalxmaqda təvəqqüf etdim və qalxmadım. Üç qatla həzrət Şeyx (q.s.) gəlüb məni hayxırub dedi: «Bu daşın dibindən qalx kim, imdicə bu daş düşəcəkdir». Həman kim yerimdən qalxdım, ol böyük daşı gördüm kim, bir dağ kimi yerindən ayrılıb irağa düşdi. Əlqissə, Əmuqin kəndinə xəbər vardı kim,

bir neçə adam dündən bərlü bu yolda qar altında qalubdurlar, yoxsa əlləri-ayaqları qar yandırub aparubdur. Həman kim bizə yetüb salamatlıq ilə bizi gördilər, əcəbdə qaldılar və hal ol kim anlar qamu Şeyxə (q.s.) münkir və etiqaatsız idilər. Çün bizi eylə gördilər, doğru e'tiqadlı oldılar. **Beyt :**

Sidq ilə basgil qədəm bu yolda, bul məqsuduni,
Qıl ibadət sidq ilən Tanrıya, gör mə'buduni.

Hekayət. Şeyx Sədrəddin (r.r.) dedi kim, Çari Bayan Əbdül kim, Əmir Şeyx Həsən Çopanun (r.ə.) naibi idi, padşah Sultan Əbu Səid xanun hüzurində dedi: «Bir bəg bir iş üçün Hümaşəhrə gedərdi. Yolu Ərdəbilə düşdi, anda həzrət Şeyxün (q.s.) ziyarətinə varub himmət etdi, sonra getməgə əzm eylədi, həman kim qayıtdı, dedi: «Bir dağda qar ilən tuman içində giriftar idim və qar ol qayətdə idi kim, neçə adam qar altında qalub öldilər və neçəsi dirilikdən ümitsiz qalub özlərinə ölmək müqərrər etdilər. **Beyt :**

Sanə idin kim, qiyamət günü qopdı ortadən,
Adəmi yutmağə əjdərhayi-mərg açdı dəhən.

Və mən öz canumdan ümitsiz qalub, Şeyxdən himmət ilə mədəd istədüm. Nagah bir əl gördüm kim, gözükdü, amma əl iyəsinün şəkli ilə hey'əti görməzdüm. Mənüm əlümi dutub ol vətədən çıxardı. Neçə qədəm anunlən böylə vardum. Həm ol saət bulut açılıb, hava aydın olub, xoş oldı. Çün qayıdanda Ərdəbilə yetdüm, həzrət Şeyxün hüzurinə vardum, həman kim nəzəri mana düşdi, dedi: «Baba, necə idin qar ilə savux zəhmətindən?»

Kimə kim dəstgir olursə ana böylə dinpərvər,
Nə qardən incinür zati, nə savuxdan zərər görər.

Hekayət. Xacə Əminəddin dedi: «Bir qatla İsfahandan gəlürdüm, Pərdəlizün gədüginə yetdüm. Karvan ötmiş idi, mən yalğuz qaldum və gecə qaranğu oldı və yağmur yağırdı. Aciz qalub, filcümlə atımı sürər

idim. Tanrının qəzasından bir yerə yetdim kim, ayağ qoymaq olmazdı. Mən qorxdum və yol gözükməz oldu və bilməzdüm kim, ol yer düzmidür, yoxsa daş ilə kəsək. Atuma məhmiz urub bir qəmçi sağrısına yetürdüm. Atum sıçrayub yuxarudan bir aşağı yerə endi və dəxi ayağ yerə basmaq məcal qalmadı. Aciz qalub, yayağ olub yaxşıca baxdum, özüm ilə atum bir kəmərdə gördüm kim, havada müəlləq durmuş idim və heç yandan yol gözükməz idi. Və andan aşağıadəkin bir alçax yer idi ki, vəhm anun qövrinə yetməz idi, çarəsiz və aciz qaldum. **Beyt :**

Qatılığ çağində əlüm dutmasa, mən nedəyim?

Dilbərüm gər yetməsə qövrümə, kimə gedəyim?

Naçar yüzümi döndərüb ol qaranğuda bir kimsəni gördüm kim, ögümdə gedər idi. Mən eylə sağındum ki, bu, yoldur və bu gözüken bir yerici. Anun ardına düşdüm və atumı əl ilə çəküb gedərdüm. Nə qədər kim mən anı çağırurdum, cavabum verməz idi. Xəyalladum ki, çün bu qədər ki mən çağıruram və cavabum verməz, olay kim, bu, Şeyx ola ki, mənüm himayətümə gəlmiş ola düz yolu göstətmək üçün. Ol qaranğuda yaxşıca baxdum, Şeyxi gördüm, amma həman kim karvan irəğdən gözükdü, gözüm Şeyxdən götürüb karvana baxmağa, genə Şeyxi görməgə nəzər saldum, kimsəni görmədim». **Beyt :**

Can təkini özünü göstətdi, genə yaşurdu yüz,

Qayğumun yüzdən bir oldu, şövqüm oldu biri yüz.

Hekayət. Ərdəbillü Zərgər Nizaməddin dedi kim, Qəribşah adlı Kazirün kəndində bir dəmürçi idi və həmişə sərxoş gəzərdi. Bir gün qış çağında Kazir kəndindən uşaqlarını alub Bərzənd kəndinə varurdu. Yolda bir qatı duman qopdı və anların əhvalı bir yerə yetdi kim, həlaka yaxın oldılar və həyatdan ümidləri kəsildi. **Beyt :**

Gördilər öz ölümü kəndü gözilən qamusı,

Deməgil duman kim, ol idi cəhanun damusu.

Sonucı, ittifaq ilə Şeyxdən mədəd ilə himmət istəyüb dedilər: «Ya

Tanrı-təala, əgər Şeyx Səfiəddinün (q.s.) sənün yanında bir mənziləti var, bizi bu dumandan qurtar və bizə bir yeməli nəstə göndər. Filhal ol dəmə ilə duman bərtərəf olub, gün açılıb, hava aydın oldu. Bir parə yol kim getdilər, bir qurşaq yol üstində düşmüş gördilər kim, içində üç çörək ilən issi halva var idi. Bunlar xürrəm olub, ol çörək ilə halvaları yedilər və mundan ötrü çaxır içməkdən tövbə eyləyüb, Şeyxün hüzurinə vardılar. Çün Şeyxün mübarək nəzəri anlara düşdi, anlar öz halları ilə savuxun qatılığından və Şeyxdən mədəd və çörək ilə halva istəməkdən qamu təqir eylədilər və Şeyxün ayağına düşüb, yenidən tövbə eyləyüb arı e'tiqadları artdı. **Beyt :**

Qatılığ çağında anun kölgəsində tapdılar
Canı tapşurmağda susuzlar kimi abi-həyat.

Hekayət. Xacə Əminəddin dedi kim, qardaşum Əmir Mahmud dedi: «Biz Hacı ilən Əlivanda qar içində qalduk və qar yağmağdan heç dinməz idi və həyatdan ümid götürdük və iman ilə şəhadət ərz etdük. Ol halətdə qardaşum, Pirə Musaya dedi: «Sən qalx və altundan dolu bu xurcini atuna yüklədüb atlan və yeri-var kim, bu at səni bu möhnətdən qurtarub xilas eylər. Həman kim atlandı, Əmir Mahmud baxdı, yaşıl donlu, boz atlu bir kişi gördi kim, Hacı Musanun öginə düşüb yerir. Əmir Mahmud munı görincə dedi: «Yaranlar, bir boz atlu Hacı Musanun ögünə düşüb xoş türkən gedərlər, biz dəxi atlanalım. Durduk, atlanduk və anların izin alub ardına düşdük və qamumuz ol boz atlunu gördük. Həman kim ol atlu Əvtadun eşiginə yetdi, Əvtada girüb gözükməz oldu. Amma çün həzrət Şeyxün qulluğına yetdük və olduğumuz hekayəti Şeyxə ərz etdük, Şeyx (q.s.) gülüb dedi: «Bu, Şeyx Zahidün bərəkəti idi (q.s.)». **Beyt :**

Bu heyrət yoli kim, yoxdur anun heç yerdə payani,
Munun tək olmasa rəhbər, necə getmək olur ani?

Hekayət. Mövlana Mühyəddin dedi: «Bir qatla həzrət Şeyx(q.s.) bir

neçə kəklik istədi. Mövlana Siracəddinün yanına vardum və çox kəkligi yığışdurub, Mövlana Siracəddin yoldaş olub gəldi kim, bizi Səfidrudun çayından keçürə. Keçəndən sonra ol qayıtdı. Biz Bavərs kəndinə varmağ qəsd eylədük kim, gedükə yetəməzdük. Qar yağmaqdan işümüz bir qayətə yetdi kim, ölümü özümüzə cəzm etdük. Və eylə duman oldı kim, göz gözi görməz oldı və heç yana yol aparmazduk. Dərhal atlardan enüb atları salı verdük və iman şəhadət gətürüb həlaka yavuxlaşduk. Mən dedim: «Ya Şeyx, biz sənün qulluğuna varurduk, bir mədəd eyləyüb həlakətdən bizi qurtar». Ol halətdə ki kimsə öz ayağının altı görəməz idi, nagh nəzər saldux, bir ağacı gördük kim, kəndün yanında bitmiş idi. Anı görincə saətdə kəndə girüb xilas olduk». **Beyt** :

Anun mədədi birlən can rahətini bulduk,
Mənlik gidərüb, sonra xoş oturubən güldük.

Hekayət. Ərdəbillü Mövlana Nəcməddin öz atası Pirə Əlidən rəvayət edər ki, Xudabəndə Sultan Məhəmmədün (ə.r.) çağında neçə ərdəbillü ilə Məkkənin saru səfərə varduk. Həman kim Mərdin şəhərinün çevrəsindən ötdük, iki mənzil abadanlıqdan irağ olduk, mənüm atum xəstə düşdi, yoldaşlar mana baxmayub köçdilər. Mən orada qaldum ol ümid ilə kim, atum sağalandan sonra anların ardısına varayım. Atumun sayruluğı bətərrak oldı, eylə ki qalxmak ümidi andan kəsildi, iki gün ilə gecə mundan ötdi. Mən ol yazıda yapayalğuz mədədsiz qalub, canumdan əl yudum. Bu halətdə himmət ilə mədəd Şeyxdən istədüm və çox yalvardum və andan özgə kimsəni bilməzdüm. Gecə düşdi və yılan tək özümə çulğanurdum. Uyxu güclənüb, təgəltü üstinə uyumağa baş qoyub, gözüm yumdı. Nagh Şeyxün mübarək tələti mana gözükdü kim, yayağ gəlüb bir başmağ ayağında və yolun tozu mübarək yüzinə və başmağına qonmuş və bir əsa əlində ərdəbillü dili ilə dedi: «Əli, neçüksən, qayğulanma, budur, at gətürdüm». Və mübarək nəzəri sayru

atuma saldı və ahəstə əsası atuma urdı və dedi: «Hey di». Xəstə atum saətdə yerdən qalxub durdı. Mən atun qalxduğu səmindən oyanub gördüm ki, atum ayağa qalxub özini silkər. Bu halətdə bir atun ayağı səsin eşitdüm, həman kim arduma baxdum, bir türk qoca kişini gördüm sufilər kisvətində, bir ata minmiş, bir at dəxi kutəl eyləmiş. Mana dedi: «Qalx və bu mənüm atımı iyərlə». Mən qalxub atumun iyərini anun atına urub mindüm və ol qoca dəxi mənüm sayru atumun cilovını əlinə alub, mən anun atına mindüm. Ol derdi: «Atını sür». Və özi dəxi atını sürərdi ikindiyədəkin. Pəs, bir heyrət mana vaqe oldı ki, anun əhvalını sorub kim olduğunu mə'lum edəyim, müyəssər olmadı, ta karvana yetdük. Və ol həman ögümdən gedər idi, ta məni yoldaşlaruma yetürdi. Mən ana dedim: «Gəl, bir saət bir-birimiz ilə oturalı». Dedi: «Gələcəgəm». Və qaib oldı. Mən öz əhvalımı ərdebillü Hacı Nəfisə və çəkməçi Hacı Məhəmmədə və Hacı Süleyman ilə qardaşına dedim. Anlar e'tiqad gətürüb əcəbdə qaldılar. Andan sonra Hicaz səfərində hər müşkil iş kim düşərdi, ittifaq eyləyüb Şeyxdən mədəd istərdük. **Şeir :**

Ey neçə sərgəştələr, dilxəstələr, biçarələr,
Qatılığ gündə olarğə qıldı heyretdən xilas.
Pişvalıq şüğlinə xass ilə ammun rəhbəri,
Rəhnəmalığ halətində lütfi anun xass, xass.

Hekayət. Gərmrudlu Pirə Xızır dedi: «Darurlu Pirə Məhəmməddən eşitdim kim, bir qatla Ərdəbildən həzrət Şeyxün qulluğundan gəlüb Darura varurdum, Siyahrudun gədüginə yetdüm. Bir dəmə ilə duman qaranğuluq qopdı və məni dutub getməgə məcal verməz idi. Şeyxdən yalvarmağ ilən mədəd və himmət istədüm. Saətdə həzrət Şeyxi (q.s.) gördüm kim, gəlüb dedi: «Qorqma kim, mən sənün yanundəəm, otur». Oturdum. Namaz çağı gəldi, su bulmadum təharət almağa, aciz qaldum. Genə Şeyxi (q.s.) gördüm kim, gəlüb dedi: «Qayırma, bir bulağ ayağun altında var. Qalx, dəstnamaz al». Çün yaxşıca baxdum, bir

bulağ yanumda gördüm. Təhərət alub, namaz əda qıldum, andan sonra iki atlu gördüm kim, gəldilər və məni götürüb aparurlardı. Həman kim göz açdum, özümü Sunğurabadda gördüm». **Beyt :**

Anun həvasidə abi-həyat var, həyat,
Anun vüsali içində nicat var, nicat.

Hekayət. Gərmrudlu Pirə Məhəmməd dedi kim, Ərdəbildən gəlürdüm, Siyahdulan gədüginə yetdüm, yoldaşlarum məni qoyub getdilər. Mən ol gecə gədükdə qaldum, nagah bir dəmə qopdı. Mən aciz qalub, oturdum və başum dizüm üstünə qoydum. Sətdə Şeyxi (q.s.) gördüm kim, gəlüb dedi: «Pirə Məhəmməd, qorqma kim, yoldaşlarından iki adam gəldilər». Gözüm açup iki adam gördüm. Anlar ilən yoldaş olub gecə Əmuqinə yetdük.

Hekayət. Pirə Həsən dedi: «Bir gün Ərdəbildən gəlürdüm. Bir dəmə qopdı və mən giriftar qalub, bir bulağ üstünə yetişdüm, təhərət alub, iki rük'ət namaz qılıb dedim: «Ya Şeyx, sən, bilürsən kim, yağız qalmışam, qövrümə yet». Nagah Şeyxi (q.s.) gördüm kim, gəldi. Yerim-dən qalxub öginə varub, əlin öpməgə əzm eylədim, amma ol atını tez sürər idi. Mən ardına yügürüb özümü ana yetirməgə cəhd eylərdüm, yetəməzdüm. Həman ki yaxşıca baxdum, özümü Səravda gördüm. Şeyx (q.s.) gözümdən qaib oldı. **Beyt :**

Yüzünə bir nəzər et, nuri-Xuda gör mövcud,
Bir qədəm ardına bas, sidq ilə bulgil məqsud.

[Hekayət.] Gərmrudlu Pirə Əminəddin Pirə Əmirşahdan rəvayət eylədi ki, bir bəzzaz kişinin Sultaniyyədə bir oğlu var idi Bədrəddin adlı. Bir gün atasına xəbər apardılar kim, oğlun damdan düşdi. Bu söz eşidincə yügürə-yügürə evinə vardı, oğlını gördi kim, ev içində gəzər. Sordı: «Baba, halun necə oldı?» Bədrəddin dedi: «Həman kim damun qırağından ayrıldum, bir kişi gördüm kim, gəlüb məni hava yüzində əl üsnə alub, ahəstəcə yerə endürdi». Dedi: «Anı tanursən?» Dedi: «Əgər

görsəm, tanım». Qəzadan ol bəzzaz kişi bir qatla oğlı ilə Ərdəbilə vardılar və Şeyxün ziyarətin etdilər. Həman kim Bədrəddinün gözi Şeyxün yüzünə düşdi, bir nə'rə urub dedi: «Baba, ol kimsə ki məni havada dutdı, bu idi». **Beyt** :

Ta əlin dutdı həvadə məni ol cani-cəhan,
Eylə bil kim, verdi Tanrı ölüyə bir yeni can.

Hekayət. Gəmrudlu Pire Əvəzşah dedi: «Bir qatla bir kişi ilə Ərdəbilə varurdum. Həman ki yarımgecə iki dağın arasına yetdik, bir savux yel əsməğə və qatı dəmə qopdı. Biz anı görincə mədəddən ümidimiz kəsildi və özümüzdən əl yuduk, ol gədəkdə ağlamağa düşdük və Şeyxdən mədəd ilə himmət istədik. Ləhzədə bir kişi gördük kim, gəldi və ol qaranğuluğda ögümüzə düşüb rəvan oldu. Biz anın ardına varurduk Pəncmərç kəndinədək ki, Ərdəbilün kəndlərindən biridir. Çün həzrət Şeyxün qulluğuna müşərrəf olduk, mübarək nəzəri bizə salub dedi: «Dəxi yağmurlu gecələr gədəklərə varmanız kim, mana zəhmət düşər». **Nəzm** :

Yol uzun, gecə qaranğu oldisə,
Gər qəcərçi böylə olsa, qəm dəgül.
Bir nəzər salsa könül iyəsi daşə,
Nə əcəb daşdən əgər bitdisə gül?!

Hekayət. Sərəskanlı Mövlana Əbdülhəmid, Marağalu Mövlana Tacəddindən rəvayət eylər kim, bir neçə taliblər ilə tövbəlülər Marağaya varurduk. Həman kim Raşidi gədəginə yetdik, bir duman qopdı kim, göz gözi görməz oldu. Qamumuz həyatdan naümid qalduk və dirilikdən əl yuduk və yol bilinməz oldu. Mövlana Tacəddin düz durub, bir saət gözlərini yumdı, sonra gözün açub dedi: «Qorxmanız, Şeyxi (q.s.) gördüm kim, gögə işarət eylər idi». Həman kim bu sözi dedi, yel otuşub, gün zahir oldu və yol gözükdü və qamumuz salamatlıq ilə ol zəhmətdən xilas olduk.

Hekayət. *Niləqlü** Pirə Bədəl dedi: «Bir qatla Şeyxün xidmətinə varurdum. Həman kim Ərdəbilə yaxın oldum, Şarədağdan kim, Ərdəbilün kəndlərindən idi, naghah bir qarlu bulut zahir olub məni dutdı və heç bab ilə qurtulamazdım. İşim oraya yetdi kim, canı verüb təslim olam. Naghah bir boz atlu gördüm kim, gəlüb məni atına mindürüb bir saətdə Ərdəbil dərvazəsinə yetürdi. Həman kim Şeyxün xidmətinə müşərrəf oldum, mana dedi: «Ol zəman ki taliblər başaçıx, ayağyalın gəlülərdi, yaxşı idi. İmdi bədöv atlar gərəkdür kim, qarşularına aparub, anları atlandurub gətürələr». **Beyt :**

Yar kuyində könül pürdərdü dağ olmaq gərək,
Başaçıx, ayağyalın yolda yayağ olmaq gərək.

Hekayət. Zaviyənün mətbəxçisi Pirə Bəhaəddin dedi: «Bir kəz Sultan Əbu Səid xanun bir ulu bəgi Şeyxün (q.s.) mülazimətinə müşərrəf olub hekayətlədi kim, qış çağı Sultaniyyədən gəlürdüm. Bir qatı yel ilə duman qopdı, hava eylə qaranğu oldı kim, bir-birimizi görməz olduk. Hər saət ol dəmə ilə duman artar idi ol qədər kim, atlarımızun qulağlarını görməzdük. Ol halətdə özümüzdən ümidsiz olduk ki, canun qorxusından fəğanlar çəkdük və Şeyxdən (q.s.) mədəd ilə yarlıq istədik. Saətdə ol duman yoldan irəğ olub günəş göründi və biz ol zəhmətlərdən nicat bulduk və salamatlıq ilə rəvan olduk». **Beyt :**

Doğdı yüzün nuridin bir gün, duman oldı nihan,
Sanəsən kafurun üsnə sürtdi dövrən zə'fəran.

Həman kim andan xilas olduk, Mətən gədüginə yetdik, aclıq əsəri bizdə peyda oldı. Genə xatirümə gəldi kim, Şeyxdən issi əkmək ilə issi halva iltimas qılayım. Bu tələbi batinümdə keçincə gördük ögümüzdə, qarun üstində bir buxar çıxır. Bir nökerə dedim: «Var, gör kim, bu buxar nə nəstədən çıxar?» Nökərim varub, qayıdub dedi: «Bir dəstə əkmək ilə bir çörək, üstində issi halvadır kim, anda qoyubdurlar və bu buxar andan çıxar». Yanına varub gördük eylə tazə kim, sağınurdun kim,

imdicə təndürdən çıxarubdurlar. Cəmaət qamumuz oturub anları yedük, e'tiqadun üstinə e'tiqad gətürdük. Həm candan aman bulduk və həm cəsədün quti ilə qüvvəti ələ gətürdük. **Beyt :**

Ümmid əlin götürüb eşiginə yalvarduk,
O nəstələr ki dilərdük, qamusini gördük.

Hekayət. Əndərudlu Mövlana İzzəddin Yusif dedi: «Bir qatla Əxi Həsən adlı ilən kim, bir mürid idi çox riyazətlər çəkmiş, həzrət Şeyxün qulluğundan qayıtduk. Qış çağında vafir qar yağmış idi və gədəkdə qalub yol bilməzdük və mə'lumimiz dəgül idi kim, qandauz. İkimiz dəxi mütəhəyyir olub sərəsimə qalduk. Nagah Şeyxi (q.s.) gördük kim, ögümüzə gəlib doğru yolu bizə dələlət eylədi və ol qatılıqdan çıxardı».

Beyt :

Anun lütfi ilən sağü səlamət
Xilas olduk həlakətdən təmamət.

Hekayət. Xəlifələrin böyügi kəndüsi zəmanında Pirə Bədrəddin dedi: «Bir qatla Əmir Çopan Xorasandan qayıdub Tərəmə yetdi, anda av əzminə atlandı və anun böyük nökeri Daştəmür biləsinə idi. Və Əmir Çopan bir qatıbaşlı at ana bağışlayub, Daştəmür ol gün ol ata minmişdi. Bir uca dağın üstünə çəkinüb atları səgirdürürlərdi və bu Daştəmür ol atun adəti ilə xuyi bilməz idi səgirtməkdə. Cilovı əlindən alub ixtiyarsız at bir kəmərin üstünə çıxdı kim, andan aşağayadək xeyli yol idi. Tanrının qəzasından atı ilən ol kəmərdən rədd olub düşdi və Daştəmür yuxarıdan aşağıya yetəndə kəmərin ortasında atdan ayrıldı. Və at eylə heybət ilən yerə düşdi kim, gövdəsi parə-parə olub, sümükləri qamu ufandı və Daştəmür salamatlıq ilən yerə, dübdüz ayağ üstünə durdu və gövdəsinə mütləqən heç zəhmət uğramadı və bir qılca incimədi. Əmir Çopan bu haləti görüb xeyli pərişan oldu. Çün başına vardılar, gördilər at parə-parə olub, Daştəmür sağlıq ilən qurtulub anda durubdur. Əcəbdə qalub ol haldan xəbər sordılar, dedi: «Hava yüzindən

kim, at ilən yuxarudan aşağıya düşərdüm, Şeyxi (q.s.) gördüm kim, hazır olub, əlin uzadub, mənüm yakam ilən köksümi bərk dutub, at üstindən qopdurub, zəhmətsiz, ahəstəlik ilən yerə endürdi və bu düşməkdən ki, həlaka yaxın idi, qurtardı». **Beyt :**

Atun üstindən qapub sahibüqul,

Yerə endürdi məni zəhmətsiz ol.

Vəs-səlatü vəs-səlamü əla Mühəmmədin və alihi.

ÜÇÜNCÜ FƏSİL ŞEYX SƏFİƏDDİNÜN (Q.S.) KƏRAMATLARINDA KİM, ZİNDAN İLƏ SAYRULIĞLARDA XƏLAYİQƏ ZAHİR OLUBDUR

Hekayət. Şeyx Sədrəddinün nökeri Xacə Ziyaəddin dedi kim, bir bazərgan-Həmədanlu İsmayıl dedi ki, mənüm ilən bir neçə türklərin aralarında düşmənlik var idi və anlar mənüm başımın qəsdində idilər və fürsət intizarını çəkərdilər. Və mən gecə-gündüz bu fikirdə idim kim, olay kim, anlardan sağlamlıq ilən canım aparam. Ol məcalda anlara fürsət düşməzdi. Pəs, ordudan kim, Qarabağda idi, evimə ki, Rudavər vilayətində Tur kəndində idi, varmağa əzm etdim. Həman kim anlara xəbər yetdi kim, mən ordudan ayrılıb evimə varmalüəm, qəsd etdilər kim, yolda mənə uğraşalar. Çün yolum Ərdəbilə düşdi, Şeyxün həzrətine (q.s.) varub yarılıq ilə himmət istədim. Həman kim Səncəbəd kəndinə yetdim Xalxalun kəndlərindən, gecə anda qondum. Nagah türklərdən xeylicə adam oraya gəldilər. İraxdan baxdum, gördüm, mənüm düşmənlərim anların içində idilər və mən bir sufi dərvişün evində ki, Şeyxün müridlərindən idi, qonmuşdum. Mənüm anda olduğum anlar bildilər, gəldilər və ol evün çəp-çevrəsini aldılar. Evün iyəsinə dedim: «Məni bir bucağda gizlət». Dedi: «Mənüm evim mundan artuq

yokdur». Və andan çıxub qaçmaq məcal düşməzdi. Ol evdə bir əkmək təndürü bulandı igən kiçi ki, mənüm gövdəm ol təndürdə sığmaz idi. Çarəsiz qalub ol təndürə girdim və təndürün başını örtməğ buyurtdum. Və ol təndür ol qədər küçüçük idi ki, təndürün başı üstinə dürüst oturamaz idi ki, başum mane idi. Və dörd-beş min aqça bir xurcində təndürdən dıxaru qalmış idi. Və dörd nökerüm var idi və anlar ol evdə idilər. Türklər içəri girdilər və nökerlərümi dutdılar. Mən bu səslər eşidincə öldüğüm öz-özümə cəzm etdim. Ol halətdə Şeyxdən (q.s.) himmət ilə mədəd istədüm. Nagah anlar içəri girüb, təndürün başını ayağ ucu ilə bir yan eyləyüb, çok təfəhhüslər qılıb məni bulmadılar. Sonucı, dıxaru çıxub, ol altunlu xurcinə dəxi mültəfit olmadılar. Mən ol təndürdən qalxub qaçdum və anlardan salamatlığ ilən qurtuldum. **Beyt** :

Lütfinün kölgəsi himayətinə
Kim ki vardı, nicat buldı, nicat.
Ol ki datdı səfasi camindən,
İki aləmdə içdi abi-həyat.

Hekayət. Ərdəbillü Xacə Nizaməddin dedi: «Bir qatla Qarabağdan gəlmiş idim və bir əzim zəhmət mana uğramış idi və çox müddət isitməlü idim. Çarəsiz qalub anam, Şeyxün həzrətinə saldum, olay kim, Şeyxün yedüklərindən bir təberrük mənüm için mana gətürə kim, anun bərəkətindən isitmədən şəfa bulam. Şeyx (q.s.) bir parə bal mana göndərdi. Həman kim ol balı yedüm, ol zəhmət ilə isitmə məndən gedüb səhhət buldum». Qit'ə:

Var şərbətxanəsi içində çox dürlü dəva,
Hər kimə olur nəsib, andan şəfa bulur, şəfa.
Kim ki səhhətliğ dilər, varsun yanına, diləsün,
Ol Məsiha tək dodağlardan mədəd birlə dua.

Hekayət. Hümaşəhrəlü Pirə İsmayılun oğlu Pirə Məhəmməd dedi:

«Bazərganlığa Hindustana varmışdum. Orada hindlü kafirlər ayağuma bir qatı zəxm urdılar və ol yaranun zəhmətindən döşəkdə çox müddət yatdum və zəhmətüm gecikdi və sonucu istisqa zəhmətinə döndi. Üç ay bu məşəqqət ilə keçürdüm. Bir gün xatirümə keçdi kim, yüzümü Şeyxə (q.s.) götürüb hacətümü ərz edəyim, əgərçi Şeyxün qulluğuna varmayub yüzini görməmişəm, amma cəhantutıcı avazəsi eşitmişdüm. Üç qatla Şeyxdən himmət ilə mədəd istədim. Nagah gördüm kim, bir yaşıl donlu gəldi kim, Tanrının yüzü alnından günəş kimi görünürdü. Dedi: «Nə istərsən?» Mən qarnum zəhmətindən mərzüm ilə şikayət qıldum. Buyurdu: «Dərvişləri qoymazsan kim, öz bucağında oturlar, naçar buraya gəlmək gərək». İşarət qıldı kim, əlün aç. Mən əlüm uzadub açdum. Yügüdülmüş iki nəstə: biri ağ, biri saru əlümə töküüb dedi: «Mundan iki dangcuğaz ye». Mən saətdə iki dang andan yedim. Və bir qulum var idi Nikruz adlu. Ana dedim: «On beş altun aqca muna ver». Aqca adın aparmadın çox iltifat eylər idi. Həman kim aqca adın eşitdi, gözden qaib olub, dəxi anı görmədüm. Amma çün ol otlardan yedim, sağaldım. Və bir dişi xatunı dəxi ol evdə var idi, bir yıl yarım idi kim, müstəsqi idi və bir kişi on bir ay idi kim, həm bu zəhmətə giriftar idi, hərəsinə cüzvice verdim, ikisi dəxi sağaldılar». **Beyt :**

Kuyidür sayrulərə darüş-şəfa,
Ana varsun hər kim istərsə şəfa.

Neçə müddətdən sonra çün Ərdəbilə vardum, Şeyxi görincə mə'lum etdüm kim, ol otlar mana verən həzrət Şeyx(q.s.) idi.

Hekayət. Bərniqlü Pirə Əhməd dedi: «Məlik Məhəmməd Həsənan ilə mənüm əmüm Məhəmməd Zəkiyan Bərniq kəndindən ötrü aralarında bir çəkişmək var idi və bu də'vi eskiləmiş idi. Və Məlik Məhəmməd Həsənan mənüm əmüm Məhəmməd Zəkiyanı dutub zəncirlədi və bir dama saldı və neçə kimsələr ana keşikçi etdi və özi orduya varub Əmir Çopanun oğlu Əmir Həsəndən neçə qorçı munun

içün alub gətürdi. Bir gecə canğıtdılar kim, danlası əməmi çıxarub el içində rüsva qılalar. Məhəmməd Zəkiyan çün gördi kim, heç bab ilən qurtulmaq olmaz, özinə dedi kim, həzrət Şeyxdən mədəd ilə himmət istəmək gərək, olay kim, anun bərəkətindən bu üqubətdən qurtulam.

Beyt :

Lütfünüzdən özgə yok biçarələrnün çarə,
Qeydə düşmişlərə sənsən anları qurtarəsi.

Bir gecə Şeyxə pənah aparub mədəd ilə himmət istədi. Həm ol saət uyudu, Şeyxi gördi kim, gəlüb ana dedi: «Qayğulanma və oyağ ol kim, bir quş həm bu gecə bu evün damundan avaz verür, həm ol dəm ayağundan zəncir və evün qapusu açılacaqdur. Gərək kim anı görincə qalxub özünü dıxarıya salasan kim, keşikçilər qamu uyuyubdurlar». Məhəmməd Zəkiyan çün uyxudan oyandı, bu fikirdən qərsiz olub, səhər çağınadəkin böylə qayğulu qaldı. Nagah dam üstindən bir quş avaz verdi, özünə baxdı, zənciri gördi ayağından çizilüb irağa düşüpdür. Saətdə qalxub özünü qapuya yetürdi, qapuyu açılmış gördi və keşikçilər qamu yatub özindən xəbərsiz. Salamatlıq ilən öz evinə, Bərnıq kəndinə vardı. Sabah olunca Məhəmməd Həsənan anı rüsva etməgə qalxdı, zənciri irağa düşmüş gördi və qapu açux və kimsə içəridə yox və divar ilə bacaları öz halında. Xəyalladı kim, çün divarun ucalığından kimsə özünü yuxarudan aşağıya atamaz, munda bir gizlü sırr var. Əlqissə, Məhəmməd Həsənan ilən Məhəmməd Zəkiyanun qardaşı ilən Əli Zəkiyanun aralarında məhəbbət var idi.

Məhəmməd Həsənan ana peyğam göndərdi kim, bir düşmənlik kim, aramızda var idi, qamusı xatirdən gidərdüm və mundan sonra aramızda qamu məhəbbət ilə ixlasdur. Amma istərəm kim, məlum edəyim kim, Məhəmməd Zəkiyan bu zəncirdən necəlik qurtuldu? Anun cavabında duşda Şeyxi görünmüşü və quş çıxırdığı və ayağından zəncir çizildüğü

və qapu açıldığı - xamusın yazub şərhledi. Məhəmməd Həsənan dedi: «Şeyxün (q.s.) azadkərdəsi dutmaq olmaz». Andan sonra üzrxahlığ ayağı ilə Məhəmməd Zəkiyanun yanına varub təqsirinə üzrlər dilədi və ol düşmənlik ilə xüsuməti aralarından götürüldi». **Beyt :**

Hanğı ümmid əli həzrətine götrüldi

Ki, ümmidsiz qalubən bulmadı sonucı güşad.

Hekayət. Şeyx Sədrəddinün nökeri Əxi Əmir Əli dedi kim, ol çağ ki Əbu Səid xan həzə xətt üstinə oturmamış idi və atası Sultan Məhəmməd padşah idi, mən Xorasanun ölkələrində *Səbzabadda** idim və Sultan Əbu Səid xan Mazandaranda idi. Mənüm qeybətüm anun yanında etdilər, mundan ötrü xatiri mütəğəyyir olub məni öldürməgə qorçı göndərdi. Həman ki mənüm xəbərüm oldı kim, qorçı gəlür, çarəsiz qaldum və Şeyxün (q.s.) lütfinə sığındum və özümə dedim kim, andan ilərü kim məni dutub xəlaqət ilə aparalar, Sultan Əbu Səidə varayım və bu töhmət kim, mana bağlayubdurlar, yəni mən Sultan Məhəmmədə bitik yazub, andan şikayət etmişəm və günahsızlığümü ərz edəyim. Yolda gedərkən qorçıya yoluxdum. Mən anları gördüm və anlar məni tanımadılar və bir-birimizdən ötdük. Mən *Gürgana** vardum və elçi Səbzabada vardı. Gürgandakı dostlar məni qonağlıqlar qıldılar və bilürlər kim, məni öldürürlər. Və orucun ayı idi. Mən bir gün bir yıxılmış hasarun divarı üstinə çıxdum və öz halumda pərişan idim və neçə tanışlar mənüm yanumda idilər. Nagah Şeyxi (q.s.) gördüm kim, bir yaşıl don geymiş gəldi. **Beyt :**

Axir oldı qüssəvü qəm gecəsi,

Çıxdı məşriqdən ümmidüm günəşi.

Mən ol barudan özümü atub anun ardına düşdüm. Yanumdakı dostlar dəlülügə gümanladılar. Ol halətdə Şeyx yüzini döndərüb mana dedi: «Təşvişlənmə, neşün qorxarsan, öz halunda ol». Mən bu muştuluqdan xürrəm olub rəvan oldum və bir gün türkün-türkün yeriyüb gecə

qardaşım Hacı yanında qondum. Həman ki süfrə ortaya gətürdilər, qorçılar gəldilər və məni dutub-aparub ol gecə saxladılar. Xələyiq mana istimalət verüb təsəlli verürlər. Mən der idim kim, e'timadum Şeyxün himayətindədir. Danlası Rəşidlü Xacə Əbdüllətif yanuma gəlib bir bitik kisəsindən çıxardı və padşah Əbu Səid qəzəb ilən mana baxub dedi: «Bu, nə bitikdür?» Mən bir cavab verdim. Buyurdu kim, ol kimsə kim, bu bitigi dutub divana gətürübdür, hazır eyləsünlər. Çün ol bir yalan bitik idi və mana böhtan yapmışdılar, kişi qorxudan qaçub Xarəzmə vardı. Çün padşah Əbu Səid muni gördi, Şeyxün vilayətindən könli xeyrə dönüb mənim günahsızlığımı mə'lum etdi və Xacə Əbdüllətif dəxi mana yardım olub, Sultan məni bağışladı və xəl'ət geydürüb tə'zim ilən şəhərdə gəzdürdi və Şeyxün bərəkətindən xilas oldum. **Şeir :**

Canumuz qurtarmaq için lütfünə dutduk ümmid,
Bu pərişanlıq cəhanun afətindən sübhü şam.
İki aləmdən gətürdük yüzümüz eşigünə,
Ol ümmid ilən ki, başəd buləüz məqsudü kam.

Hekayət. Öz zəmanında seyyidlərin böyügi Seyyid Zeynəddin dedi: «Bir qatla Gilandan qayıtanda yolda bir neçə talış həramiyə uğraduk. Bizi dutdılar və düz yoldan döndərüb dağa aparurlardı kim, qamumuzu qarət eyləyələr və iki yad adam ortamızda var idi, qorxudan qarın zəhmətinə mübtəla oldılar. Nagah Seyyid Şərəfəddin bir nə'rə urub dedi: «Yaranlar, qorxmanız ki, budur, Şeyx gəldi və ögümüzə düşüb bizi qurtarur». Seyyid Şərəfəddin bu sözdə idi kim, həramilər bizi qaytardılar və yol üstinə gətürdilər və ol yaman işdən tövbə qıldılar və bizə bədrəqə verüb mənzilə yetürdilər». **Beyt :**

Böylə karvanbaşı kim, var bizgə, aya kimdə var?
Yüz tümən canü cəhan anun ayağinə nisar.

Hekayət. Xacə Əminəddin dedi: «Bir qatla Şirazdan gəlürdük, İsfahana yakın bir gədügə yetdük. Yolurucu həramilər karvana uğradılar

və anlar yedi adam idilər və biz on iki. Biz dəxi zərurətən uğraşmağa durduq, anlar bizim qarşımıza durmayub, arxa verüb qaçmağa başladılar. Biz anların ardına düşüb varurduq. Tanrı qəzasından qırx hərami busudan çıxub, ögümüzə gəlüb savaşımağa durdılar. Çün bizim adamımız az idi və anlar çox və cavabları verəməzdük, basılduk. Mən bir daşın ardında gizləndüm. Həramilər məni görüb, qəsdümə gəlüb, ox ilə yaya əl uzatdılar. Mən ol qovğanun içində Şeyxə sığınub, anın pənahında vardum. Bir ox kim, anlar atar idilər, mən derdüm: «Ya Şeyx, mədəd!» Və anların oxları daşa dəgər idi və mana andan heç ziyan dəgməz idi. Sonucı həzrət Şeyxün himmət ilə kəramatından məndən yüz çevirüb, karvanun qumaşları ilə yüklərinə göz tiküb talatmağa vardılar. Həman kim mənüm yüklərimə təmə' eyləyüb devələrümü dutdılar, sarvanum dedi kim, bu yüklər kim, bu devələrin arxasındadır, qamu Şeyx Səfiəddinündür (q.s.). Bu sözi eşidincə ol devələrin yüklərinə dolaşmadılar və heç zəhmət ilə nöqsan mənüm nəfsüm ilə maluma dəgmədi. Çün səfərdən qayıtdum, həzrət Şeyxün xidmətinə varub əhvalımı xamu bildürdüm. Şeyx dedi: «Bəli, böylə gərəkdür kim, qatılığ yerlərdə Şeyxdən himmət ilə mədəd istəyələr». **Beyt :**

Namərdlərin oxindən incinmə, könül

Çün mərdlərin himmətidür birlə sana.

Hekayət. Alaraqlı Pirə Məhəmməd dedi: «Bir qatla kədxuda Mahmud, Şeyxün həzrətinə (q.s.) varurdu və bir kişi Qulə Murad adlu getməkdə biləsinə idi. Yolda gedərkən Muradın gövdəsinə bir mərəz uğrayub, müztərib oldı. Ana dedilər: «Kəndünə qayıt kim, zəhmətün qatıdır». Dedi: «Necə qayıdayım və könül iyəsinün şəfaxanəsindən necəlik yüzümü döndərəyim? Mən Şeyxün həzrətinə varuram ki, mana bir timar ilə əlac eyləyə». Həman kim həzrət Şeyxün (q.s.) xidmətinə yetdilər, Şeyx buyurdu: «Mən təbib dəgüləm ki, əlac eyləyəm, amma Tanrı-təala eylə ki rənc ilə zəhmət verübdür, şəfa ilə rahat verür. Amma

sən var, bal ye». Şeyxün buyruğı ilə bal yedi, ol zəhmətdən qurtulub dəxi hərgiz ol mərəzi görmədi». **Beyt :**

Könül, titrəməgil arifi-cəhan cövrü cəfasindən,
Var, ey sayru, dəva algil anun darüş-şəfasindən.

Hekayət. Mövlana Mühyiəddin dedi: «Mənüm tövbə qılduğum səbəbi ol idi kim, bir qatla Tanrının əmri xilafına məşğul idim. Müddəilər busuda durub məni gözlərlərdi. Nagah üstümə tökülüb, məni dutub bir dama soxdılar və öldürməgə qəsd etdilər kim, evimi dəxi talayalar. Mən müztərib və heyran qaldum və heç çarə bulmazdum. Nagah ol halətdə Şeyxi gördüm kim, gəlüb məni ətəgi altında gizlədüb, ol evdən çıxarub bir yerə yetürdi kim, igən əmin oldum. Pəs bir çapalaq qulağıma urub dedi: «Dəxi hərgiz böylə işə məşğul olma». Çün ol qorxudan qurtuldum, Şeyxün həzrətinə varub tövbə qıldum». **Beyt :**

Anun himayəti altında eymən oldı can,
Gidərdi rəncivü dərdümgə eylədi dərman.
Qulağumə çapalaq urdı, tərbiyə qıldı,
Zehi məhəbbətü şə'n ilə, lütf ilə ehsan.

Hekayət. Hacı Novəmir dedi kim, uşağlıq çağında isitməli oldum. Anam məni götürüb, həzrət Şeyxün (q.s.) xidmətinə aparub bir dua iltimas qıldı. Şeyx (q.s.) mübarək əlin qaldurub dua qıldı və mütəhhər nəfəsi mana üfürdi. Saətdə səhhət buldum. **Beyt :**

Kuyindən əsən yellər canun qoxusi verür,
Bir kəz mana üfür kim, sayrulığum aparur.

Hekayət. Əqimunlu Mövlana Şəmsəddin rəvayət eylər Mövlana Fəxrəddin İsmayıldan kim, dedi: «Bir kəz ayağuma bir zəhmət uğramış idi və igən ağrırdı. Bir az müddət dualar qılurdum, heç faidə verməz idi. Gecə duşda Şeyx Səfiəddin Şeyx Sədrəddin ilə bilə gördüm kim, ötərdilər. Xidmətlərinə vardum və Şeyxün mübarək ayağına düşdüm. Xatirümdə böylə keçdi: «Nolaydı kim, ayağum sağalub Şeyxün

xidmətində yeriyə bilə idim, ya bir atum ola idi kim, ana minüb, qulluğundan ayrılmaya idim «. Çün bu mə'na xatirümdə keçdi, saətdə həzrət Şeyx dedi: «Qayğulanma ki, bir kəz Marağalu Pirə Baba Şeyx Zahidün qulluğuna yayağ varur idi. Şeyx Zahid anı atlandurdu. Pəs, Şeyx (q.s.) mübarək əlin mənüm ayağuma sürtdi və buyurdu kim, Şeyx Sədrəddinün yanına var. Yaxşıca baxdum, Şeyx Sədrəddini gördüm. Dərhal rəvan oldum. Çün uyxudan oyandum, xatirümə gəldi kim, ayağa qalxub görəyim kim, yeriyə bilürəm, ya yok. Qalxub gördüm, xoş yerirəm. Andan sonra dəxi hərgiz ayağ ağrığı görmədüm». **Beyt :**

Hər kimsə kim dəhri-dun anı ayağdən saldurur,
Şeyxün mübarək əlləri anı ayağə qaldurur.

Hekayət. Mövlana Şəmsəddin dedi: «Pirə Babadan eşitdüm kim, Sətrəqlü Fəqih Məhəmməd ilə həzrət Şeyxdə idük Ərdəbilün çayında. Şeyx andan şəhərə varmağ meyl eylədi. Yolda gedərkən düz yoldan atun cilovını sağ tərəfinə çəkdi. Pirə Yusif Fəqih Məhəmmədə dedi kim, həzrət Şeyx buraya nəyə varur? Fəqih Məhəmməd dedi: «Dəm urma kim, həzrət Şeyxün buraya meyl etdügi bir məsləhətdən irəğ dəgüldür. Nagah gördük ki, neçə əvanlar bir məzlumi dutub nahəq ilən incidüb aparurlar. Həzrət Şeyx (q.s.) anı zalimlərin əllərindən qurtardı. Qurtulan kişidən necəliklənlə dutulduğunun xəbər sorduk, dedi: «Bunlar məni bu yazıda dutdular. Mən mədədsiz qaldum. Heç bab ilən qurtulmaq çarəsi bulmadum, Şeyxün mədəd ilə himmətindən özgə. Şeyxə yalvardum. Həzə bu sözdə idim kim, Şeyxi gördüm kim, bu təpədən gözükdü və gəlüb məni qurtardı». **Beyt :**

Şeyxün mədəd lütfi əgər olmasə idi,
Ənduhü qəmü qüssə məni öldürə idi .

Hekayət. Mövlana Şəmsəddin rəvayət eylədi Hüreyzlü Pirə Davuddan kim, bir gün Hüreyz məscidindən dışxarı çıxdum, bir qərib kişi gördüm ki, məscidün eşigində oturmış idi. Yanına varub, salam

verdüm, sordum kim, gəlişün xandan? Dedi: «Məkkədən». Dedim: «Nərəyə gedərsən?» Dedi: «Şeyxün qulluğına varuram». Və bir nə're urdı. Dedim: «Bu gəldüğün səbəbi nə idi?» Dedi: «Səbəb ol idi kim, ol yıl kim, həzrət Şeyx Məkkəyə varurdu, Kürdistanda bizim evimize qondi və mən bir dərvişanə xidmət eylədim və anun əlindən tövbə qıldım və dəxi Şeyxi hərgiz görməmiş idim. Bir qatla Məkkənin yolları yabanında karvandan ayrılıb, ol yabanda sərgərdan qalub gəzərdüm. Nagah iki ə'rabi gördüm kim, gəlüb, məni soyub, geyəsilərümi xamı aldılar və məni çıplaq qoydılar. Gecə yapayalğuz, çıpçıplaq, ac-susuz qaldım. Yerün üstinə düşüb, nagah Şeyxi gördüm kim, əlinün ucu mana dəgdürüb dedi: «Qalx və təşviş çəkmə, ta səni karvana yetürsünlər». Çün bu mə'nayı gördüm, gözüm açub kimsəni görmədüm. Öz-özümə fikir etdim ki, Şeyx burada neylər? Bu gördüğüm xəyal olacaqdur. Danlası gördüm ki, ol iki ərəb kim, məni talayub soydılar, gəldilər və məndən alduğları geri gətürdilər, dedilər: «Qalx və geyəsilərünü gey». Sordum kim, mənim yaraqlarımı nədən ötrü geri gətürdünüz? Dedilər: «İkimiz dəxi bu gecə uyxuda gördük kim, bir kişi gəldi, sirəti böylə və hilyəsi şöylə və boyı ilə sirəti böylə». Və Şeyxün surəti başdan-ayağınadək təmam ərz etdilər: bir əsa əlində, boz ata minmiş idi. Buyurdu: «Durun, ol kişinin geyəsiləri geri verin kim, ol sərgərdan gəzər və anı karvana yetürün». Pəs, məni bir cəmmazəyə mindürüb, üç günlük yol bir gündə ılğayub karvana yetürdilər. İmdi Şeyxün didarı müştəqlığından canumdan pərvam yoxdur. Hala Şeyxün xidmətinə varuram kim, ziyarətinə müşərrəf olayım. **Şeir** :

Verürəm can ayağınün xakinə,
Ta mədəd andan yabandə görmişəm.
Sıgmazam kövnü məkandə bir zəman,
Ta kim anı ol məkandə görmişəm.

Hekayət. Həm Mövlana Şəmsəddin Pirə Davuddan rəvayət etdi kim,

Həzirdə bir ispahi kişi var idi. Rum sarusına təhsilə varmış idi, təhsilini bitürüb qayırdı. Kəndüsi ilə niyyət etdi kim, çün bu malı salamat ilə mənzilə yetürəm, bir inək halal maldan Şeyxün (q.s.) zaviyəsi üçün aparam və andakı oturanlar üçün. Pəs, bir gün yolda bir yazıda qandı. Öz nöqərlərinə dedi: «Bu yer həraminün yeridür. Hazır olun kim, nagh həramilər üstümizə tökülməyə». Gecə qamu uyudılar. Ol kişi uyxuda gördi kim, Şeyx (q.s.) gəlib anun yakasını dutub dedi: «Niyə yatmışsan? Hərami yetişdi!» Ol kişi dedi: Həman kim gözüm açdum, həramilər yanımda durur gördüm. Nöqərlərümi çağırdım. Sıçrayub həramilərün ardına düşdilər, həramilər qaçdılar və biz anlardan qurtulub salamatlığ ilə evimizə gəldük və mən ol inəgi gətürdüm və Şeyxün xidmətində tapşurdum. Şeyx buyurdu: «Həramilərdən qorxdun. Hər kim Tanrı anı saxlar, gerek kim, əjdəhadan qorqmasun»:

Hər kim ol Tanrı əmanində ola,
Qorxi yoxdur bəbirdən, ya əjdəha.

Hekayət. Xacə Abdullah dedi: «Şirazlu Əxi Şihab dedi: «Şirazda Əxi Əli adlı bir kişi var idi və mən yigitlik çağında anun yanında olurdum və müsahibətlik aralarımızda var idi. Qəzadan bir müşkil iş ana vəqə oldu və Şirazun bəgi anun qəsdı etməgində idi. İkimiz dəxi şəhərdən qaçduk. Yolda neçə oğrılar bizə təmə' eyləyüb gecə üstümizə töküldilər. Və biz dörd adam idük, bu dördəndən ikisi öldürdilər. Və Əxi Əli qaçdı və məni ortaya aldılar. Bir saət savaşdım, sonucı aciz qaldım. Məni dutmaq istədilər. Ol halətdə bir atlı kişi gördüm kim, ata minüb əlində bir cida hazır olub, anlara yüz urub qaçurdu. Və mana dedi: «Yeri kim, bir gün mana yetəcəksən». **Beyt :**

Əgər yüz düşmənüm var olsa, anlardan nə bakum var,
Himayətqılğucu çün sən tək bir ruhi-pakum var.

Mən Əxi Əlinün ardsıra yügürüb ana yetdim və ikimiz dəxi xilas olduk. Çox müddət mundan keçdi, ol çağ kim həzrət Şeyxün (q.s.)

xidmətinə vardum və tövbə qılıb dedim: «Ya Şeyx, bu mərtəbələr kim, sizdə var, bizi məhrum qılmayub bir nəсіб bağışla». Buyurdi: «Hala yadunda var kim, yolda həramilərə uğradun və iki nökrünü öldürdilər». Dedim: «Bəli, ya Şeyx». Buyurdi: «Ol kəhər ata minilmiş kişi səni qəsd eyləyənləri qaçurdi». Muni eşidüb başum Şeyxün ayağına qoydum. Buyurdi kim, bu halı kimsəyə demə kim, biz öz avımız qurtların əlinə qoymazuz». **Beyt :**

Ol kimsə ki gecələr şəbani saxlar,
Öz avını qurtlar əlinə qoymaz.

Hekayət. Əvəzşah dedi: «Muqandan gəlürdüm və Pirə Mustafa adlu neçə kimsələr ilən yoldaş olduk. Və yol qorxulu idi. Çün Badnav gedüginə yetdük, altı həramiyə uğraduk. Çığırub dedük: «Ya Şeyx, mədəd eylə». Saətdə Şeyx Səfiəddin ilən Şeyx Sədrəddini (q.s.) gördük kim, ögümüzə hazır oldılar və oğrılar öz yerlərində hərəkətsiz qaldılar. Bizi gördilər və yanımıza gəlib məcal bulmazdılar. Şeyxlər (q.s.) ögümüzə düşüb gedərdilər və biz anların ardına düşüb gedərdük, ta bir əmin mənzilə yetdük». **Beyt :**

Hər kimün var ola bir rəhbər munun tək, yok əcəb,
Yetse mənzilgə muradü kami ilən sağ-əsən.

Hekayət. Xacə Abdullah dedi: «Atam Pirə İzzəddin əvvəl çağda çəkməçilik edərdi. Bir yıl Mahmudabaddan qalın bolğar satun almış idi. Pəs kim bolğar kəsərdi çəkmə üçün, anun qoxusundan dimağında bir xələl peyda oldı və eylə oldı kim, bəküllü işdən düşdi və heç iş işləyəməz idi və səbəbin dəxi bilməz idi. Çox müddət böyləlik ilən zəhmətdə idi, neçə vəqtdən sonra Şeyxi (q.s.) vaqiədə gördi, buyurdi: «Pirə İzzədin, necəsən?» Dedi: «Xeyli müddət oldı ki, munun zəhmətin çəkərəm»: Buyurdi kim, sənün zəhmətün bolğar qoxusundan oldı. Çəkməçilik tərək et, sağ olunca. Çün bu işarəti eşitdi, çəkməçilik tərək etdi, neçə gündən sonra sağaldı. Həman ki Ərdəbilə gəldi və həzrət Şeyxün (q.s.)

mülazimətinə yetdi, buyurdi: «Pirə İzzəddin, dimağın xərab olmuş idi, sən bilməz idün kim, nədən idi, ta mən sana mə'lum eyləmədüm, sən islahına məşğul olmadun». **Beyt :**

Könül sayru isə, cana, şikayət qılmağil, zinhar,
Mərəzdən çəkmə qəm, çünkim anun tək bir həkimün var.

Hekayət. Xacə Abdullah rəvayət qıldı Ərdəbillü Pirə Əvəzdən kim, bizim məhəlləmizdə bir Dilgüşa adlunun bir oğlu var idi İbrahim adlı. Gözinə bir zəhmət uğrayub, görməz oldu. Nə qədər kim əlaclar edərlərdi, faidə verməz idi. Pirə Əvəz Dilgüşaya dedi: «Oğlunu Şeyxün qulluğuna apar, ta gözinə bir timar eyləsün». Dilgüşanın könli inkarlı idi, bu sözə qulağ asmayub qəbul etmədi, ta bir gün Pirə Əvəz İbrahimi həzrət Şeyxün xidmətinə gətürdi və Şeyx zaviyədə oturmuş idi və dilpəzir kəlimalara məşğul idi. Dedi: «Biz içəri girdük və cəmətün ardına oturduk». Bir saətdən sonra mübarək başını götürüb Əvəzi çağırdı. Əvəz dedi: «Ləbbeyk». Buyurdi: «Yanında oturan kimdür?» Dedi: «Məhəlləmizdən bir hacətlü». Buyurdi: «Bəli, anun gözi kor olmuş, gətür». Çün öginə vardı, Şeyx (q.s.) mübarək əlləri gözlərinə sürtdi və dedi: «Evinə apar kim, sağlıqdur». Amma munun atası ol inkardan dıxarı çıxmaz. Anı evinə apardı. Danlası Dilgüşanın evinə vardı, İbrahimi sormağa. Gördi kim, İbrahim evdən çıxdı, gözləri yaxşıca olmuş. Sordı kim, halun necə idi? Dedi: «Çün uyxudan qalxdum, gözüm aydın olub görərdi və ol qaranğulığı bərtərəf olmuşdu». Və atası həman inkarın qaranğulığında qaldı və bu zahir kəramatlardan ana heç faidə dəgmedi. **Beyt :**

Yaz çağı yağmur bulutdan yağar olsa gərçi kop,
Yaxşı yerlərdən gül bitər, duzlu yerdən çörü çöp.

Hekayət. Pirə Xızır dedi: «Bir çağ Xorasandan bir ağır çəri gəlürdi və Şeyx (q.s.) Miyanədə idi. Bir cəmət həzrət Şeyxün yanına vardılar və şikayət etdilər kim, neyləyəlim kim, öz əhvalumıza heyran və pərişan

qalmışuz. Şeyx (q.s.) dedi: «Qorxmanız kim, Tanrı-təala səhl eyləsün, təşvişlənməyiniz». Amma çün ləşkər Miyanənün dağı üstinə gəldilər, könüllərinə keçürdilər kim, Miyanə ilə Gərmrudı talayalar. Həman kim oraya yetdilər, heç qarət etməyüb talatmadılar, dedilər: «Çün gözümlər Gərmrudada düşdi, ol talatmağ xəyalı könlümüzdən çıxdı. Və ol ləşkərin bəglərindən birisi dedi: «Bir ağ saqqallı gördüm, boyu böylə və şəkli şöylə və surəti böylə». Və Şeyxün təmam surəti ilə sifəti bəyan etdi kim, alnından nur zahir idi, əlində bir qılıc. Və buyurdu kim, əgər dərvişlərə qəsd eylərsiniz, bu qılıc ilə boynunuzu uraram. **Beyt** :

Canı almağdur qılıcun işi, xəlqədür əyan,
Bu əcəb kim, bu qılıc verür həyatı-cavidan.

Hekayət. *Malatyalı** Pirə Həsən dedi kim, bir gün Təbrizdə idim, öz kəndümə varmağ istərdüm və bir parə aqça mana əmanət vermişdilər kim, kəndə aparub iyəsilərənə tapşurayım. Yolda dörd hərami mana uğrayub, qəsdüm etməgə qılıc çəkдилər. Mən həzrət Şeyxə (q.s.) pənah aparub mədəd istərdüm. Sətdə həzrət Şeyxi gördüm kim, mənüm əlümi dutub, ol həramilər içindən çıxarub kəndümə yetürdi. **Beyt** :

Xəlqi-ələm qoydılar fərmanınün xəttinə baş,
Ol ümmid ilə ki, dutsun əllərin yövmül-hesab.

Hekayət. Həm bu Pirə Həsən dedi: «Bir kəz dağda idim, acılıq zəhmətindən aciz oldum, dedim: «Ya Şeyx, acam». Zahirən Şeyxi gördüm kim, qarşumda görünüb bir əkmək mana verdi. Sabahdan akşamədək ol əkməkdən yarisin yer idim, həzə yarisı qalmışdı. Genə həzrət Şeyxi gördüm kim, buyurdu: «Ol qalmış yarım çörəgi kəndünə aparub, kəndlülərə ulaşdur». **Beyt** :

Süfrəsindən hər kimün girsə əlinə bir çörək,
Doğru gər varsa, verürəm gücü qüvvət, həm yürək.

Hekayət. Həm ol dedi: «Bir qatla həzrət Şeyxün qulluğında idim. Mana buyurdu: «Heç nəstə yemə». Bir az müddət riyazətlər çəkdüm,

gücüm-qüvvətüm qalmadı, ayağlarum məfluc olub yeriye bilməzdüm. İki adam məni arxa ilən alub həzrət Şeyxün qulluğuna apardılar. Həman kim mübarək nəzəri mana düşdi, buyurdi: «Qalx!» Dedim: «Ya Şeyx, qalxamazam». Dəxi dedi: «Qalx!» Həzrət Şeyxün bərəkətindən yerdən sıçrayub ayağa qalxdum və ol gün dörd ağac yol yügürdüm».

Hekayət. Gəmrudlu Pirə Yəhya dedi kim, Məlik Məhəmməd ilən bir niza'mız vaqe oldı və aramızda savaşı ilə göftüگوی qopdı. Məlik Məhəmməd orduya varub, divan nökerləri alub bizi dutmağ için kəndimizə gətürdi. Biz damlar üstinə varub savaşımağa durduk və ox ilə yaya əl uzatduk. Neçə kimsələr dedilər: «Sizin kəxdudalarınız bunda hazır dəgüldürlər və siz cahil yigitlərsiniz. Məsləhət oldur kim, hər biriniz bir bucağda bir dəlügə gizlənəsiz böyükləriniz gələnədəkin». Anların sözlərin qəbul eyləyüb hər birimiz bir bucağda gizləndük. Mən bir evnün gəncinəsinə girdüm. Türklər məni istəyü, ol evə girüb, gəncinənin yanına gələb, nə qədər kim gəzdirilər, məni görmədilər. Dışxarıdakı adamlar dedilər: «Yəhya bu evün içindədür». Mən munı eşidincə həzrət Şeyxün (q.s.) pənahına sığındum. Türklər genə içəri girüb gəncinəyə ol qədər yaxın oldılar ki, əlləri mənim silahuma dəgər idi və məni görmədilər həzrət Şeyxün bərəkətindən. **Beyt :**

Hər ki Şeyxün himməti hizindədür,
Cümleyi-afatdən eyməndürür.

Hekayət. Ərdəbillü əkməkçi Əxi Şadi dedi: «Oruc ayının axır günləri idi. Həzrət Şeyx (q.s.) məni çağırub Kürd İbrahimə dedi: «Munı əkmək bişürməğə mətbəxə apar». Vardum və iki günlük əkmək bayram için bişürdüm, əlüm yandı. Bir gecə dan çağından ilərü həzrət Şeyx mətbəxə gəldi, dəstbus eyləməğə xidmətinə vardum. Həzrət Şeyx həman kim mənim yanmış əlümi gördi, əlümi mübarək əlinə alub, yanmış yerlərə əl sürtdi. Dərhal sağalub yanmış əsəri əlümdə qalmadı. İgən xürrəm olub şadiliğdən evimə vardum. Danlası çün bayramun

namazını qıldım, xatirimdə keçdi: «Nolaydı kim, həzrət Şeyx mənüm için bir təpşi saru pulav göndərə idi.» Bir saətdən sonra xadimi gəlüb bir təpşi saru pulav gətürüb dedi: «Həzrət Şeyx buyurdi: «Əgər Əxi Şadinün bir sayru dostı var ola, bu pulavdan ana yedürsün». Qəzadan bir dostum var idi kim, qayətdə bihüzur idi, ol qədər kim, dirilik ümidi andan götürmüşdük və neçə gün idi kim, yeməkdən kəsilmiş idi. Mən ol pulavı anun yanına aparub dedim: «Həzrət Şeyxün (q.s.) buyruğı ilən bu pulavı yanuna gətürmüşəm kim, yeyüb sağalasan». Ol dedi: «Mənüm heç halum xoş dægül, sən bir-iki dügicük ağzuma qoy». Üç dügi ağzına qoydum, yedi. Dəxi istədi, dəxi verdim, genə tələb etdi, verdüm. Dərhal döşəkdən qalxub düz oturdı və ol pulavlu çanağı özünə çəküb, yeyüb, sağaldı və dəxi hərgiz bihüzurlik çəkmədi». **Beyt :**

İsəvinün mö'cüzidür, yoxsa gögün xanidür

Kim, dirildür ölüyi, diriyə quti-can verür?

Hekayət. Şeyx Sədrəddin (r.r.) dedi: «*Ərdəqan** kəndində bir Heydər adlunun dili lal olmuşdı və söyləməkdə nitqi dutulmuşdı. Həzrət Şeyxün (q.s.) xidmətinə vardı. Həzrət Şeyx buyurdi: «Heydər, söylə!» Saətdə dili açılıb sözə gəldi və həman kim zikr söylər idi, ya Qur'an oxur idi, ya bir vaqiəni həzrət Şeyxə (q.s.) ərz edər idi, dili açuq idi və çün özgə sözlər deməgə məşğul olmaq istər idi, dili dinəməz olurdu». **Beyt :**

Deməlü sözlərə dili dönərdi insan tək,

Deməməlü sözi lal idi dili heyvan tək.

Hekayət. Ərdəbillü Hümam bəg dedi kim, Yusif Buka bəglərdən bir bəg idi. Anı qardaşları ilən oğlanları Sultaniyyədə padşah buyruğı ilən siyasət etdilər. Dişiləri ilən öksüzləri həzrət Şeyxün himayətinə Ərdəbilə varub sığındılar. Və mən üç ay idi kim, mərəzli, zəif olmuş idim və evdən bazara varmaq qüvvətüm yox idi. Nagah həzrət Şeyx (q.s.) məni çağırmağa adam saldı. Mən əcz üzərindən gedəməzdüm. Nə qədər kim yalvara gördüm, qəbul etmədilər, gərək-gərəkməz, naçarlıq ilən ayağa

qalxub, əlümə bir ağac alub, ahəstə-ahəstə həzrət Şeyxün (q.s.) xidmətinə vardum. Buyurdi: «Qalx, Sultaniyyəyə var!» Dedim: «Üç aydır kim, xəstəlik çəküb bu hala düşmüşəm, necə gedəyim?» Buyurdi: «Mən derəm, imdicə rəvan ol!» Pəs, mübarək əli mənüm buduma sürtüb rəvanə qıldı. Mən çarəsiz olub yola düşdüm Sədiqə kəndinədək kim, şəhərdən oraya bir ağac yol idi, varub, orada yorulub, gedəməz oldum, qayıtmağa əzm qıldım. Həman kim yüzümi şəhərün sarusına qoydum, həzrət Şeyxün avazı eşitdim kim, buyurdi: «Hey, demənəm kim, yeri!» Sağuma və soluma baxdum, heç kimsəni görmədüm. Genə Sultaniyyəyə varmağa əzm eylədim. Neçə qədəm ki vardum, dəxi gücüm qalmayub dönməgə qəsd eylədim. Nagah bir əl gördüm ki, mənüm yüzümi şəhər sarusından döndərüb, doğru yola yeritdi və dedi: «Sana deməzmiyəm var, yoldan dönmə!» Və əlin mənüm arxama sürtdi və güc ilən yola eylədi, eylə heybət ilən kim, yaxın idi kim, yüzi quyı düşəm. Göz açdum, heç kimsəni görmədüm. Qorxu mənüm yüregimə düşdi kim, sərxoşlar kimi bixud gedərdüm və yoldakı mənzillər ilən kəndlərə kim yetüb, ötərdüm, xəbərüm yok idi. Nagah özümi bir dəhlizdə gördüm və bir qoca kişi orada bir imarətcük yapmış idi. Yanına varub, sordum: «Bu, nə yerdür?» Dedi: «Sultaniyyənin bir dəhlizidür». Və həzə ikindü namazınun çağı idi və mən çaşt çağı Ərdəbildən çıxmış idüm. Özümə baxdum, heç yorulmaq əsəri özümde görmədüm və ol zə'f ilə xəstəlik qüvvət ilə səhhətliyə dönmiş. Ol qoca kişi bir issi aş ögümə gətürdi. Gecə anda mənzil qıldum, danlası Sultaniyyəyə girüb əmir Çopanun yanına vardum və həzrət Şeyxün peyğamı ilə bitigi yetürdüm. Rəhmətlik Əmir Çopan həzrət Şeyxün xatiri için Yusif Bukanun əhli ilə əyalına şəfəqqət eyləyüb bağışladı və bitik yazdurub məni qaytardı. **Şeir** :

Ayağə vermək yerimək qüvvəti
Ol himayətedici əldən gəlür.

Lütfinün saqisi heyvan şərbəti,
Sayrularğə səhhətü qüvvət verür.

Hekayət. Əqimunlu Mövlana Şəmsəddin bir doğru talibdən rəvayət eylədi kim, ol yıl kim, adil padşah Özbək adlı Qıpçaqdan çıxub Kür çayınun qırağınadək gəlmiş idi, İrənzəminün xəlayiqi qamu qorxulu olub bir-birinə derlərdi kim, bu ağır ləşkər əgər bu məmləkətlərə girələr, çün çoxu kafirlərdürlər, müsəlmanların evi-barxı, malı-davarı talayalar və müsəlmanların uşağı ulcaya aparalar. Mən bir gecə duşda Şeyx Səfiəddini (q.r.) gördüm kim, padşah Özbəkün ordusuna qona idi. Padşah Özbəkə xəbər apara idilər kim, həzrət Şeyx (q.s.) orduda qondu. Padşah Özbək Şeyxi ziyarət etməyə durub, yanına vara idi. Şeyx bir çapalaq anun başına ura idi. Və mən gördüm kim, anun börkindən toz çıxı idi. Özbək andan yüz döndərüb, məmləkətdən çıxı idi. Həman kim uyxudan oyandım, ol duşu Mövlana Nəcməddin Süleymana dedim. Dedi: «Əlhəmdülillah kim, həzrət Şeyx (q.s.) anun yüzini bu məmləkətdən döndərirdi». Həzə beş gün bu vəqiədən keçməmiş idi kim, xəbər gəldi kim, padşah Özbək qaçub öz məmləkətinə döndü və bu məmləkət kafirlərin şərindən eymən oldu.

Beyt :

Dinə qüvvət vermək için böylə qol güci gərək,
Kafirün köksi yarılmağə qılıc uci gərək.

Hekayət. Kəlxoranlı İbrahim Culcin Bahadurun nöqərlərindən Hüsəməddin adlı rəvayət eylər ki, ol çağ kim, padşah Əbu Səid xan, Culcini elçiliğə *Qaana* göndərürdi, gedəndə həzrət Şeyxün (q.s.) xidmətinə müşərrəf olub, himmət istəyüb rəvanə oldu. Həman kim Qaanun hüzurinə yetdi, Əbu Səid xanun peyğamın yetürdi. Söz ortasında bir kəlməcük dedi kim, Qaana xoş gəlmədi. Qəzəb eyləyüb, anı dutdurub, zindana saldurdu. Culcin ol zindanda iğən pərişan olub qorxardı. Həzrət Şeyxdən (q.s.) himmət ilə mədəd istəyüb dedi: «Bu

elün içində qərib və məhbus qalmışam və Şeyxdən özgə məni buradan qurtaramaz». Həman ki xatirinə keçdi, danlası yarlıq sadir oldu kim, anı zindandan çıxarub xəl'ətlədilər və peyğamün cavabını yazdırub İranzəminə göndərdilər. Qayıdanda həzrət Şeyxün mülazimətinə müşərrəf oldu. Həzrət Şeyx (q.s.) ana dedi: Culcin bəg, ol zindandan qorxardun?» **Beyt :**

Kimün ki könlində vardır təəyyün ilə ixlas,
Olur cəmiyi-bəlalərdən ol sonucı xilas.

Hekayət. Mövlana İzzəddin Yusif dedi: «Ol çağ ki, həzə həzrət Şeyxün (q.s.) xidmətinə varmamış idüm, gecə-gündüz Tanrıdan umardum kim, xaçan ola kim, anun həzrətinə varub, tərbiyəti ilə müşərrəf olayım. Nagah oğlum Tacəddin Əlinün başına bir mərəz və zəhmət uğradı kim, bitün həkimlər anun əlacından aciz qaldılar. Xatirüm mundan ötrü igən pərişan idi. Bir gecə həzrət Şeyxi (q.s.) vəqədə gördüm ki, buyurdu: «Eşitmişəm ki, sən baş yaxşı qırxarsan». Mən dedim: «Bəli, qırxaram». Buyura idi kim, yülgüci mana ver. Mən alub mübarək əlinə verə idim. Yülgüci əlinə alub dedi: «Yaxşı dur, qalx, mənim başımı qırx». Mən Şeyxün işarəti ilə başını qırxar idim, sonucı buyura idi: «Gəl, otur, ta mən dəxi sənün başını qırxayım». Dedim: «Mənüm başum səhldür, amma mürüvvət edüb Tacəddin Əlinün başını qırx kim, başında bir zəhmət var, olay kim, əlün bərəkətindən ol zəhmətdən qurtula». Pəs, Şeyx (q.s.) yülgüc alub Tacəddinün başını qırxdı. Çün uyxudan oyandum, oğlum dedi: «Baba, başum zəhməti getdi və sağınuram kim, məgər hərgiz heç zəhmət məndə yox imiş».

Hekayət. Tullu Pirə Mahmud dedi: «Mənüm bir lal qızum var idi və nə deyə bilürdi və nə söz eşidürdi. Və yedi yıl böyləlik ilə keçürürdi. Bir gün həzrət Şeyxün vəqti xoş gördüm, dedim: «Ya Şeyx, bir qızum var ki, imdi yedi yıl oldu kim, lal olub, qulağı dəxi eşitməz oldu. Tanrı için həzrət Şeyx ana bir mədəd eyləyüb bir dua qılsun, olay kim, Şeyxün

bərəkətindən bir şəfa bulub, qurtula». Şeyx mübarək əlini qaldırub dua qıldı. Sonra çün mən Tul kəndinə vardım, Tanrı-təala ol qızun dilinə demək və qulağına eşitmək vermiş idi. **Beyt** :

Xəlayiq gövdələrindən qamu illətlər aparur,
Məgər kim, İsayi-Məryəm anun yoldaşı olmuşdur.

ÜÇÜNCÜ BAB
HƏZRƏT ŞEYX SƏFİƏDDİNÜN (Q.S.) KƏRAMATLARINDA KİM,
LÜTF İLƏ QƏHRÜN ÜZƏRİNDƏN ZAHİR OLUBDUR: ÜÇ FƏSİL İLƏ
DEYİLÜR

ƏVVƏLKİ FƏSİL
XASS LÜTFÜN NƏZƏRİNDƏ

Hekayət. Həzrət Şeyx Sədrəddin (r.r.) dedi kim, həzrət Şeyx Səfiəddin (q.s.) ötərdi, *Təğatu** köprüsinə yetdi və igən xoşhal idi və ağzında bir nabat həbi var idi. Qəzadan bir türk oğlu Xızır adlı ki, təmami-ovqatın dağlar ilə yazılarda keçürmüş idi, ol köprüdən ötərdi. Həzrət Şeyx (q.s.) ol nabatı mübarək ağzından çıxarub Xızırın ağzına qoydı. Sətdə anun halı özgə olub, başında bir şur peyda olub, ana kəşf hasil oldı, bir qayətdə kim, qamu xəlayiq anı mə'lum etdilər və teyyiqədəm dəxi ana peyda oldı kim, hər yerə ki varmağ istərdi, vara bilür idi. Və eylə oldı kim, yazılarda hər qatıbaşlı ata kim yetər idi, ana minüb dağa-daşa, yoxuşa-enişə səgirdür idi və heç zəhmət ana yetməz idi. Və suyun üstində at sürərdi və atun ayağı suya batmayub yaş olmazdı və vəqt olurdu kim, uşağlar kimi qamışa minərdi və dağdan dağa və tēpədən tēpəyə havada uçardı. **Beyt :**

Qanatlar quşlarımız çün açarlar,
Zəmanda şərqu qərbi teyy edərlər.

Andan sonra işi ucaldı və ulu mərtəbə buldı və tərbiyəverici xəlifələrin birisindən oldı və Şeyx Sədrəddinün hüzurinə müşərrəf olub tərbiyə aldı.

Tərbiyətlən hər quşə kim, verdi tö'mə, aqibət,
Oldı Ənqa ilə həmsər Qafi-qürbün dağinə.

Hekayət. Şeyx Sədrəddin (r.r.) buyurdu kim, Kavzənlü Pirə Yusif bir kişi idi ki, şövqün tələbi və eşqün dərdi başında ələddəvam var idi. Və bir kamil mürşid istərdi və tələb vadisinün səhrasına gəzər idi və ol məmləkətdə kimsə yox idi. Sonucı ana Nəğlədərlü Məhəmmədə nişan verdilər. Anun yanına vardı və bir az müddət anda oldu. Andan mütləqə işi açılmadı. Amma çün çox riyazətlər çəkmiş idi, ana kəşf hasil olmuş idi və dəmbədəm tələbün susuzluğu vücudində artuq olurdu, ta bir gecə duşda gördü kim, gögdən bir əsa enüb anun əlinə gəldi və ol əsanun başında bir top var idi dəlük-dəlük. Və hər dəlükdən türlü-türlü rənglər nurdan zahir olurdu. Pirə Yusif ol əsayı gögə atar idi və ol əsadan avazlar gəlürdi kim, istəgün Şeyx Səfiəddinün yanından hasil olur, anun yanına var. **Beyt :**

Könül, var, gövhəri dəryadən istə,
Muradun himməti-valadən istə.

Pirə Yusif tələbün yolında qədəm urardı və andan məqsud Kə'bəsinə rəvan oldu və Şeyxün həzrətinə varmağa əzm eylədi. Ol vaxtdə həzrət Şeyx (q.s.) Kəlxoranun kəndində bir zaviyəsi var idi. Pirə Yusif ol eski zaviyədə qondu. Qəzadan ol saət Şeyx (q.s.) anda hazır dəgül idi. Amma çün Pirə Yusifün könül odı cuşda idi, səbr eyləyüb oturamaz idi. Zaviyədən dıxarı çıxdı və şeyxzadə Camaləddin Əlinün Şeyx Səfiəddin (q.s.) çün zaviyəsinə girdi, buyurdu kim, bir yigit buraya gəldi, nəreyə getdi? Dedilər: «Dıxarı vardı». Saətdə anun ardına adam saldı anı qaytarmağa. **Beyt :**

Külbəmizgə seydimiz çün kam ilə bir kəz qədəm
Qoymadı, nakam damə çəkdük anı sonucı.

Ardına varan kişi Pirə Yusifi irağdan gördü, bir qurşaq bir ağacın başına bərkidüb başı çevrəsinə çevirürdü. Pirə Yusif həman kim irağdan ol əlaməti gördü, bildi kim, anun tələbinə gəlürdü, dərhal qayıtdı. Çün həzrət Şeyxün (q.s.) xidmətinə gəldi, əlini Şeyxün əlinə qoydu. Amma

çün anun əli Şeyxün əlinə yetdi, qamu kəşf ilə kəramatları ki, otuz yılda riyazət ilə hasil etmiş idi, təmam bərtərəf olub, anlardan zərrəcə qalmadı. **Beyt :**

Himmətinün yanında bir zərrəcə yox kuhi-Qaf,
Yulduzun yox həddi kim, günəş yanında ursa laf.

Pəs, həzrət Şeyx (q.s.) könül aydınlığı ilə ana bir nəzər saldı, filfövr Tanrının nuri yüz göstərdi və hər nəstə ki məqsudi idi, hasil oldu. Həman ki Tanrının ətayı ana dəstgir oldu, əvvəldən artuğ kəşflər ana zahir oldu. Bu halətləri məlum edüb, Şeyxün (q.s.) ayağına düşüb, başı basmağı yerinə qoyub dedi. **Beyt :**

Hər nə kövnü məkəndən istərdüm,
Anları burada əyan gördüm.

Tövbə qıldı və təlqin aldı. Həman kim andan evinə vardı, əhli ilə əyalına və uşağ ilə şagirdlərinə salam verüb gördi kim, evdəkilərin zikri qamu dönmiş və hər biri bir mərtəbə iyəsi olupdururlar, bəlkə rəvayət etdilər: «Bir neçə adam anun bəllü adamlarından ki, Pirə Yusifün sığırlarından dəxi sərihən zikr üni eşidürdük». **Beyt :**

Aftabun nuri xamu yerlərə pərtöv verür,
Padşah ilə gədanun evinə lazim girür.

Hekayət. R.r. buyurdu kim, bir qatla Şeyx (q.s.) Xalxala vardı və andakı əkabir ilə əsağırlər hər biri Şeyxi (q.s.) kəndü evinə aparmağ iltimas qılurlardı və əgər Şeyx anların birisi evinə qona idi, əlbəttə, onların aralarında düşmənlik ilə savaş vaqə olur idi. Həzrət Şeyx ötəndə bir dərviş kişinün evinə qondu kim, ev iyəsinün adı Gazur Bəhaəddin idi. Və bu Bəhaəddin bir yoxsul kişi idi kim, anun əli heç nəstəyə yetməz idi və məaşı halal kəsbi ilə keçər idi. Dərviş dedi: «Mənüm evüm budur». Şeyx (q.s.) həman kim anda endi, evinə girmək rüxsət istədi. Bəhaəddin filhal evinə girüb, bir arı gilim çıxarub, Şeyx için saldı və həzrət Şeyx (q.s.) ol gilimün üstinə oturdu. Pəs xatunundan

sordı kim, evdə mahəzəri nə var? Dedi: «Əkmək ilən bir parə ət və bir çanağ bal hazırdur». Dedi: «Var, gətür». Bunları götürüb həzrət Şeyxün yamacına çəkdi. Həzrət Şeyx (q.s.) sadıq iştaha ilən neçə lüqmələr andan nuşi-can etdi. Pəs, irfan gözi ilən Bəhaəddinə nəzər saldı. Bəhaəddinün halı Şeyxün bərəkətindən özgə oldı, xatunı yanına varub dedi: «Ey xatun, mən əvvəlki Bəhaəddin dəgüləm, mənüm halum özgə olupdur». Övrəti dəxi dedi: «Mənüm halum dəxi özgə olmuş». **Şeir :**

Bir günəş saldı bizə nagah nur,
Bizgə göndərdi qamu zövqü hüzur.
Verdi əl bizgə səadəti-kimya,
Pərtövindən qəlbümüz buldı səfa.

Çün həzrət Şeyx (q.s.) andan köçdi, Bəhaəddində bir şur ilə sevda vaqe oldı kim, özini saxlamağda taqəti taq oldı və dağdan dağa və yabandan yabana yügürür idi. Sonra Ərdəbilə gəlüb, həzrət Şeyxə (q.s.) yetüb dedi: «Ya Şeyx, hər tükümdən bir təsbih ilə zikr ünü eşidürəm». Şeyx dedi: «Sən işündə təqsir etmə kim, bu quru ağaclardan dəxi zikr eşidəcəksən». Və evün üstüraq ağaclarına işarət qıldı. Pəs, Bəhaəddin yaxşıca baxub ağaclardan zikr ünün eşidürdi: **«Və in min şey'in illa yüsəbbəhü bihəmdihi».**²⁶ **Beyt :**

Sağü soldan doptaludur zövq ünü,
Eşidür hər kim ki, aşıqdür ani.
Zikr edər daşü kəsək ağac ilə,
Bir açuq könül gərəkdür kim, bilə.

Hekayət. Çopanlu Məlik Əşrəf* Şeyx Sədrəddinün (r.r.) hüzurində rəvayət qıldı kim, padşah Əbu Səid xan *Bağdad xatun** ilən məmləkətün əkabiri birlə həzrət Şeyxün xidmətinə varduk və Əmir Müərrəfun oğlanları və Əmir Çopanun nəvələri hazır idilər. Anların içində mən uşağ-tifl idim. Şeyx (q.s.) ol cəmaətdən mübarək nəzəri mana saldı, dəxi öz yanına çağırub alnumı öpdü, pəs padşah Əbu Səidə

dedi: «Munun başında dövlət gözüdür. Padşah Əbu Səidxan dedi: «Bəli, eylədür». Pəs, Şeyxün mübarək nəzəri mana düşəndə bu səadəti buldum kim, hər nə istərdüm və muradum idi, mana yüz verdi və bu padşahnişanlıq dövlət ilə əzəməti ol həzrətün mübarək nəzərindən taptum. **Beyt** :

Pirün nəzərindən bu qədər dövləti tapdum,
Şeyxün kərəmindən bu qədər şövkəti tapdum.

Hekayət. Şeyx Sədrəddin(r.r.) dedi kim, Cəlairlü Əmir Hüseyn bir qatla öz fərzəndi Əmir Şeyx Həsən uşağ ikən Daştəmür ilə kim, onun vekili idi, həzrət Şeyxün qulluğuna göndərirdi və dedi ki, Şeyx Həsəni həzrət Şeyxün mübarək ətəginə bıxub, iltimas qıl ki, Tanrıçün bu uşağı qəbul eylə. Daştəmür Əmir Həsəni alub həzrət Şeyxün mütəhhər ətəginə bıxırdı və dedi: Əmir Şeyx Hüseyn iltimas qılupdur kim, Şeyx Tanrıçün bu uşağı qəbul eyləsin. Şeyx (q.s.) dedi: «Qəbuldur». Dəxi iltiması budur kim, həzrət Şeyx muna bir nişanə versün. Şeyx (q.s.) bir dulbənd ilə bir bök ana şəfəqqət etdi. Ol gün Şeyx Həsən vardı və danlası atası ilə həzrət Şeyxün xidmətinə gəldilər və Əmir Şeyx Həsən atasının əlini dutub çəkə-çəkə həzrət Şeyxə gətürdi, dedi: «Ya Şeyx, atamı gətürübəm». Əmir Hüseyn Şeyxün mübarək əlini öpüb, gözinə sürtüb dedi: «Ya Şeyx, padşahlar ilə bəglərin ortasında bir törə vardır kim, padşahzadələrdən hər kimün alında bir dövlət nişanəsi gözüdür, bəglər hər biri bir oğlı ol padşahzadənin xidmətinə aparub nökr edərlər, ta bir gün ki padşahzadə dövlətinə yetüb, xətt üstində otura, bu əbəkçilər onun yanında izzətli olub qoca atalarına və oymağı ilə qövmi-qardaşına padşahın sədəqəsindən himayətçi olalar. İmdi mən Şeyx Hüseyni onun için qulluğuna tapşurdum kim, həzrət Şeyx andan şəfəqqət ilə tərbiyə nəzəri əksük etməsin, ta qiyamətdə bizə himayət edüb, Şeyxün bərəkətindən məşğər gününün əzabından bir qurtarıcı ola ki, lillahilhəmd, dünyalıkdə heç nəstəyə möhtac dəgölüz, bəlkə

himmətimiz təmām axirətün əhvalına qoyupduruz». **Beyt :**

Anun için ətəgünə urubdur öz əlümüz

Ki, həşr gündə bizi rəstgar eyləyəsiz.

Çün Şeyx Həsən Şeyxün mübarək nəzərinə müşərrəf oldu, mərtəbəsi bir qayətə yetdi kim, təmami- ömri dövlətdən düşmədi və xacəliğ çağınadək heç afət ana dəgmədi və hərgiz bir namaz andan fəvt olmadı və daimül-ovqat şəhadət kəlməsi dilində idi. Və ol çağ kim sultan Əbu Səid qəzəb gözi ilən anı dutsağ eylədi və Ruma göndərdi, Marağalu Pirə Baba anı vaqiədə gördi kim, həzrət Şeyx (q.s.) Əmir Həsəni ətəgi altına saxlardı və Pirə Babaya der idi: «Munı al və könül içində saxla kim, anunlən işim var». **Beyt :**

Hər kim anun ətəgi altına gizlətdi özi,

Dünyanın qüssəsi tozu ətəginə qonmaz.

Hekayət. Əzhərlü Pirə Eyn dedi: «Mənüm atam Pirə Sadiq Şeyxün mübarək hüzurinə müşərrəf oldu və Pirə İsa ol çağda yaş ilən kiçi və nabaliğ idi. Çün həzrət Şeyxün mübarək hüzurinə və əl öpməginə sərfəraz oldu, Şeyx işarət qıldı kim, İsa bəri gəlsün. Pəs Şeyx üç qatla mütəhhər tükürdügin anun ağzına tükürdi. İsa ol gecə yatub, həman kim sabah oyandı, Qur'ani-kəlamüllahı təmām yadında idi və Şeyx Sədrəddin çağında həzə Qur'an bərdən oxur idi, amma hərfi tanımazdı və əgər bir kimsə Müshəfdən barmağı bir ayətün üstinə qoyar idi, ol der idi kim, filan ayətdür. **Beyt :**

Ləbləri Xızrun suyi dadı verür,

İsayi-Məryəm dəmindən diridür.

Hekayət. Pirə Yə'qub kim zikr həlqəsinün sabitqədəmlərindən idi, rəvayət qıldı kim, bir qatla həzrət Şeyx Gərmruda vardı və lütf nəzəri ilə Gərmrudun sarusına baxdı və bu beyti oxudu. **Beyt :**

Dər in dəşt-e Turan şəkəri konim,

Ke, əndər cəhan yadəqari konim.²⁷

Çün mərhəmət gözi ilən oraya baxdı, Tanrı-təalanun cəzbəsi odı ol yeri mənzil dutdı. Neçə min aşıqlər başları ol yerdə ayağ etdilər və oraya rəvan oldılar. **Beyt :**

Oraya yüz qoydılar əz-hər tərəf,
Baş-ayağ yalın, könül nəqdi bə-kəf.

Hekayət. Mövlana Mühyiəddin dedi: «Səncəbəd kəndində bir kişi var idi Pirə Şərvın adlı və anın bir oğlu var idi Xəlil adlı və bu Xəlilün bir oğlu var idi Məhəmməd adlı, anadan kor doğmuş. Çün bu kor Məhəmməd baliğliğ çağına yetdi, bir gecə Şeyx Səfiəddini duşda gördi kim, dedi: «Oğul, Məhəmməd, bu şərbəti al, iç». Məhəmməd anı alub içdi, həman kim uyxudan oyandı, Qur'ani-kəlamüllahı təmam bərdən söylərdi. Sabah məscidə varub hafizlər ilən dərs oxudu, xələyiq anı görinçə əcəbdə qaldılar». **Şeir :**

Vardurur ağzında anın ayəti-mö'ciznəma,
Kim ki andan içdi bir cür'ə, olur həyyi-laməmat.
Görməyən gözlarğə çünkim saldı ana bir nəzər,
Anadan kor doğmuş ikən buldı yenidən həyat.

Hekayət. Mövlana Mühyiəddin dedi: «Həzrət Şeyx (q.s.) Sultaniyyədən gəlürkən Qəzavniyanlunun oymağına yetdi. Anda üç gün Şeyxi (q.s.) saxlayub qonağlıqlar için çox qoyın ilə sığırı boğazladılar və qalın yeməklər bişürdilər. Şeyx (q.s.) buyurdu kim, heç kimsə süfrəyə əl üzətməsün və yemək yeməsün. Çün andan Pərdəlizə yetdilər, üç gün aclıq çəkmiş taliblər ac-susuz qalmışdılar. Nagah Sövrəq kəndindən bir kişi Xurşir adlı gördilər kim, yügürə-yügürə gəlüb, dəstinə həzrət Şeyxün atının cilovını dutub dedi: «Tanrıdan qorxmazsan?» Şeyx dedi: «Bəli, qorxaram». Pəs dedi: «Bir saət əglən və mənüm ardumdan gələn kişilərə baxgil». Həman kim Şeyx baxdı, çox qələbəliğ gördi kim, gəlürlər. Pəs, Şeyxün atının yügəni dutub Pərdəlizün köprüsi yanında qondurdılar. Ol qədər yeməklər çəkdilər kim, şərhin etmək olmaz və

Pirə Əminəddin rəvayət etdi kim, yetmiş ərəkək ilən dişilər bişmiş yeməklər başlarına alub gəldilər. Həzrət Şeyx (q.s.) lütfün nəzəri anlara saldı. Ol yetmiş adamun zikri təbdil olub özgə zikrə məşğul oldılar. Və Ağara kəndində bir yoxsul dərviş kişi külfət iyəsi var idi və bir ərük ağacı evində tikilü idi. Öz-özinə dedi: «Neçə ərügi dərüb, bir təbşiyə qoyub, yolun üstinə aparayım, olay kim, yolda bir kimsə mana yoluxub ərükləri ala və mənüm həqqümdə bir ən'am eyləyə». Həman kim yol üstinə yetürdi, gördi kim, bir qələbə adam gəlürlər. Anlardan sordı kim, siz kimlərsiniz? Dedilər: «Bu, Şeyx Səfiəddindir». **Beyt** :

Çünki sidq ilən qədəm urdı təriqət yolinə,
Ol yolun üstində ol gənci-rəvani buldı uş.

Munı eşidincə həzrət Şeyxün hüzurinə müşərrəf olub ayağına düşdi və ərükləri Şeyxün öginə qoyub dedi: «Aləmün xəlayiqi Tanrıdan hacət ilən Qədr gecəsi istərlər, amma Tanrıya yüz şükr ki, mən gündüzdə Qədr gecəsi gördüm. İmdi mənüm muradum ver». Şeyx (q.s.) mübarək əli ilən ol ərüklərdən neçəsi götürüb nüşi-can etdi və qalanı özgülərə ulaşırdı və dedi: «Hər kimsə muna bir nəstə versün». Ol qədər donlar ilə xəl'ətlər və aqça ilən dirlik ana verdilər ki, vəsfin demək olmaz və ol qədər yemək ilə büryanlar yanında yığıldı kim, götürməkdən aciz qaldı, dedi: «Ya Şeyx, bir adam mənüm ilən qoş ki, bunlar mənüm ilən götürsün, ta evimə aparub əyaluma yetürəyim». Pəs, Şeyx (q.s.) buyurdu kim, hər nəstə kim bunun yanında yığıludur, biləsincə götürüb evinə yetürsünlər. Və ol dərviş ta diri idi, dirilik qaidəsincə eylər idi və iğən bay oldu və dəxi hərgiz möhtac olmadı.

Hekayət. Mövlana Şəmsəddin rəvayət etdi kim, Sətrəqlü Pirə Əhməd dedi kim, atam ilən Pirə Fəqih Məhəmməd Şeyxün həzrətinə (q.s.) varduk. Taliblərə çox nəzər saldı, andan sonra Fəqih Məhəmməd dedi: «Ya Şeyx, qələbə dərvişlər və qoca kişilər və məsture dişilər vardurlar ki, Şeyxün qulluğına müştəqdurlar və buraya gələ bilməzlər.

Əgər Şeyx anlar üçün bir təberrük göndərə, mürüvvətdəndür». Pəs, Şeyx buyurdu kim, anlar üçün bir nəstə apar kim, gözləri aydın olsun və qulaqları xəbərdar. **Beyt** :

Həyat bağidən ol nəstə sən təmə' qıla gör

Ki, İsanun nəfəsi oradan zühur qılır.

Həman kim qayıtduk, çox kimsə dərvişlər ilə dişilərdən gördük kim, gözləri aydın olubdur və qulaqları eşidür və qamu taət ilə ibadətə məşğul olubdurlar və zikr söyləyüb derlər: «Bizim gözümüz görməz idi, aydın olub görücü olduk və qulaqlarımız eşitməz idi, açıldı». **Beyt** :

Çünki bizgə düşdi bir pərtöv cəmalindən anun,

Gözlərimiz aydın oldu, guşumuz buldı şəfa.

Hekayət. Xacə Abdullah dedi kim, süfrəci Əmir Əli dedi kim, Muqanda Hümaşəhrədə idim. Bir gecə duşda gördüm kim, Şeyx (q.s.) bir yerdə durmuş idi, gördi kim, Kəmaləddin Mahmud ki, Şeyx Zahidün (q.r.) ulu xəlifələrindən idi, gəlür və əlində bir həmyan aqça var. Həman kim Şeyx Səfiəddinə (q.s.) yaxın oldu, ol aqçalı həmyanı əlinə verdi. Çox müddət mundan sonra həzrət Şeyxün (q.s.) qulluğına yetdim, Şeyxi gördüm kim, bir bağun içində durur və Pirə Xəlil və Pirə İshaq xidmətində hazır. Həman ki mən Şeyxün dəstbusinə müşərrəf oldum, buyurdu: «Əmir Əli, Hümaşəhrədə ol duş ki, görmüş idün, söylə». Dedim: «Hanğı duş?» Buyurdu: «Ol duş kim, Kəmaləddin Mahmudda gördün ki, mən anun əlindən aqçalı həmyanı aldum və aqçaları götürüb boş həmyanı geriye verdim». Dedim: «Cəmaət durubdurlar, necə deyim?» Buyurdu: «Qəm dəgül, söylə». Dedim: «Nə deyim, çün Şeyxün könli bilür». Pəs, Şeyx əvvəldən axırınadək vaqiələri bəyan etdi. Mən öz-özümə dedim: «Zehi ustadi-bər-həqq, ustad ilə müridün ortasına böylə gərəkdür kim, qamu əhvalından xəbərdar ola». Ta mən bu fikirdə idim, gördüm kim, bağban bağa su verürdi. Şeyx dərhal beli bağbanun əlindən aldı və bağbanun çevrəsinə su bağladı. Pəs işarət qıldı kim:

«Bəri gəl». İlərü vardum. Buyurdi: «Ustadun halı müridi ilə böylə olur». Pəs, başum ayağına qoyub dedim: «Ya Şeyx, zinhar, zinhar». Şeyx dedi: «Təşviş çəkmə kim, suyu bağladum». Mənüm haluma bir halət vaqə oldı ki, kəşf mana yüz verdi və ol nəstə kim, çox yıllar riyazət ilə mücahidələr ilə istərdüm, ol bir nəzər ilə hasil oldı. **Beyt :**

Şükr kim, istəgüm bəkam oldı,
Hacətüm quşi sonra ram oldı.
Hər nə kistər idim riyazət ilə,
Bir nəzərlə qamu təmam oldı.

Hekayət. Pirə Məhəmməd Tirabadlunun oğlu Pirə Xəlil dedi: «Pəltək idim və dilim Qur'an oxumağda dönməz idi. Səfərə varmağ əzm eylədim və Bozkoşun dağında bir işim var idi. Çün oraya yetdim, dəstnamaz alub, iki rük'ət namaz qıldum. Nagah Şeyxi gördüm kim, gəlib mübarək ağzının tükürdügün ağzıma bıraxdı. Saətdə dilüm deyici olub, ol pəltəklik bərtərəf oldı və Qur'an oxumağda dilüm rəvan oldı».

Beyt :

Ağzının tükürdügündən abi-heyvan günlər
Kim, kəramat ilə dər-dəm pəltəgi guya edər.

Hekayət. Məlikül-ibad Bişkinlü Hacı Məcdəddin dedi: «Bir qatla Şeyx (q.s.) Güştasfinün səfərindən müraciət qılıb Aqdama yavux mənzil qıldı və Düluzlu Əxi Əli ilə Pirə Xızırdan özgə kimsə yanında hazır dəgül idi. Amma ətrafda türklər cuşü xuruşda idilər. Ol halətdə mən igirmi adam ilə həzrət Şeyxün (q.s.) xidmətinə yetdüm və təberrük süfrəsi öginə çəkdüm. Və hal ol kim ol vəqtdə dünyalıkdən ol qədər əlüm dar idi kim, bir talib məndən bir altun istədi və mən təmam evim ilə barxuma gəzdüm və bulmadum. Və ev adamlarında dəxi nəstə yox idi kim, borc alub ana verəyim. Çün ol dərvişlərin süfrəsi sidq ilə kəramətsiz idi, lütf nəzəri ilə dedi: «Məni türklərin süfrəsindən qurtardun, Tanrı-təala sana bərəkət verə». Həman kim bu duayı eylədi, həm ol yılda Həqq-təala

ne'mət qapuları yüzümə açdı və çox dünyalığa mana hasil oldu. Andan sonra bəqayət halım xoş oldu və evim ne'mətlərdən doldu və hərgiz dəxi yoxsulluq görmədim. **Beyt :**

Lillahil-həmd, kanun süfrəsindən olduq tox,
Himmətindən anın əksüklüyümüz dəxi yox.

Vəlhəmdülillahi Rəbbülaləmin vəs-səlamü əla
Mühəmmədin və alihi.

İKİNCİ FƏSİL HƏZRƏT ŞEYX SƏFİƏDDİNÜN (Q.S.) ÜNF İLƏ QƏZƏB KƏRAMATLARINDA

Hekayət. Şeyx Sədrəddin (r.r.) dedi: «Bir qatla Şeyx Səfiəddin (q.s.) bu məqamda kim, imdi müqəddəs həzrətidür, oturmuş idi və könüllərə şəfaverici sözlərə məşğul idi və məclisdə oturanların könüli səfalu.

Beyt :

Necə məclis, eylə kim, can ilən istər ruhi-qüds,
Məclis əhli xoş-səfalu, yeri sağın bağı-üns.

Nagah Coşkanlı Əlişah kim, ol zəmanda baylardan bay idi və padşah Əbu Səid ana ata demiş idi, gəldi. Şeyx (q.s.) anı izzətləyüb öginə qalxdı, amma bu Əlişah ədəbsizlik edüb Şeyxi qucağlayub dedi: «Hazır ol, kim hərifün yetdi, yəni sözüni ehtiyat ilən söylə». Və əli həzrət Şeyxün dalusına sürtdi. Şeyx çün bu ədəbsizlik andan gördü və anın bitərib sözi eşitdi, buyurdu: «Sən hazır ol ki, hərifün yetəcəkdir». Pəs oturdu və Əlişah ordunun hekayətlərin söyləməyə başladı və ol ruhani məclisi şeytani məhfələ döndü və Şeyx həm ol qeyrətdə idi məclisün axırınadək. Sonra Əlişah çıxub genə orduya kim, Veyləq öləngində idi

ki, Ərdəbilün çevrəsində idi, vardı. Və ol gün çaharşənbə günü idi və günortanın namazı çağı qəzadan Rəşidlü vəzir Xacə Qiyasəddin Sultan Əbu Səidə Əlişahnun əhvalı ərzədəşt qıldı kim, ol söylər ki, Əmir Çoban həzə diridür və gələcəkdür. Bu söz *Bağdad xatuna** dəxi söyləyübdür və bu sözdən ötrü məmləkətün adamları ələcə* olubdurlar. Padşah Əbu Səid buyurdu kim, anı dutsaq eylədilər və çaharşənbə günü ilə pəncşənbə Əlişah həm eylə dutsaq idi. Adinə gününün çaşt çağı anı öldürdilər və əlləri-ayaqları gövdəsindən bugün-buğun etdilər və hər bir vəsləsi bir məmləkətə göndərdilər və ol əl kim, ol gün güstaxlıq edüb Şeyxün mübarək arxasına sürtmiş idi, üçüncü gün qancuğəyə bağlayub ətrafa göndərdilər». **Beyt** :

Çünki nəxvət yeli düşdü burninə,
Yelə verdi sonucu öz başını.

Hekayət. Şeyx Sədrəddin (r.r.) dedi: «Bir qatla həzrət Şeyxün (q.s.) bir halı vaqə oldu kim, neçə gün evdən çıxamaz oldu. Bu neçə günlərdə dürüdgər ustad Şəmsəddin ilə Xacə Şərafəddin danışub dedi kim, axar su hovuzxanəyə aparmaq asandır. Və Xacə Şərafəddin evün çəp-çevrəsinə hovuzlar düzəltmiş idi. Əlqissə, böylə müqərrər oldu kim, arxı eylə düzədələr ki, həman ki Şeyxün qapusından ayağ dıxarı qoya, bir dördguşə daş kim, qapuda durur idi, üstinə ola və orayadəkin qazdurdılar. Qəzadan müqənnilərin mizanı eylə vaqə oldu kim, su oraya yetincə, xeylicə alçaq olur idi. Bu məcalda Şeyxün xəstəliği bir nəməcə azaldı və Şeyxün (q.s.) adəti böylə idi kim, həman kim könli istirahət istərdi, gəlüb ol daşın üstinə otururdu kim, imdi mübarək həziresi anda vaqə olubdur. **Beyt** :

Hər xaçan ki içərüdən bir nəfəs çıxar idi,
Ol daş üstində oturub möizə söylər idi.

Pəs, Şeyx (q.s.) orada oturmaq için hərəmindən çıxdı. Həman kim

---

* Təbriz nüsxəsində: *iki bölük*.

qapuya gəldi, ol arxı gördi və ayaq basmaq məcal yox idi. Bir ah çəküb dedi: «Bunu kim eyləyübdür?» Dedilər: «Xacə Şərafəddin». Sordı kim, bu iş kim anun öginə qoyubdur? Dedilər: «Dürudgər ustad Şəmsəddin». Və bu ustad Şəmsəddin anda hazır idi. Şeyx ana baxıb dedi: «Şərafəddinin yigidliyinə rəhm edəyim, amma sən neyləyəcəksən?» Ustad Şəmsəddin çün bu söz eşitdi, bildi kim, ömri tükəndi. Dərhal andan çıxdı və axirət səfərinə varmaq yarağın gördi və qamu kimsələrdən halallıq istədi və saətdə zatülcənb mərzinə yoluxdı və üç günə çəkdi kim, bu fani dünyadan axirətə vardı. **Beyt :**

Dəgdi çün yüreginə ağulu ox,
Bildim kim, dünyadə dəxi yeri yox.

Şeyx Sədrəddin (r.r.) dedi kim, anun sormağına vardum. Dedi: «Ya şeyxzadə, mənüm işüm bir yan oldu. Səndən iltimasum oldur kim, həzrət Şeyxnün yanında mənüm şəfaətüm eyləyəsən kim, məni bağışlayub suçumu əfv etsün ki, çün dünyadan naümid oldum, qiyamətdə məni öz şəfaətündən məhrum qılmasun». **Beyt :**

Dünyadən çün naümid oldum, atandan umərəm
Kim, qiyamətdə şəfaətçim olub, qılsun kərəm.

Hekayət. Mövlana Zeynəlabidin rəvayət etdi kim, Kəlxoran kəndində bir nahaq qan vaqə olmuş idi. Anun islahı için q.s. oraya varmağa əzm eylədi. Qanistəyici həman kim eşitdi ki, Şeyx (q.s.) oraya varur, yüzini çevirüb, kənddən çıxub dağa vardı. Amma çün Şeyx kəndə yetdi, keyfiyyət sordı, dedilər: «Qanistəyici qaçub dağa varubdur». Şeyx (q.s.) qayıtmağa cilovın döndərdi və dedi: «Çün vardı, vardı». Andan sonra heç kimsə hərgiz dəxi anı görmədi və xəbərin eşitmədi və adı ilə bəyanı xəlqün ortasından itdi və evdəki əhli ilə əyalı qamu öldilər və evi xərab və bayır qaldı. **Şeir :**

Kim ki bu yüzdən yüzini döndərə,
Ruhinün quşi damuyə göndərə.

Hər kimün köksinə dəgsün mundan ox,
Canı tapşurmakdən özgə çarə yox.

Və həzrət Şeyxi (q.s.) andan Daralaruq kəndinə apardılar və Pirə Məlikşah adlı bir kişi anda var idi, həzrət Şeyxi qonaqlamağa evinə aparmağ istərdi və Şeyxün cilovunda yerir idi. Çün Şeyx (q.s.) kəndin dərvazəsinə yetdi, buyurdi kim, İbrahimi neşün bu kənddə yer verürsünüz? Və hal ol kim bu İbrahim Çigunə İbrahim ilə məşhur olmuş idi və bir əyğəğ, fəttan, müfsid kişi idi və zalimlərin yanına varub məzlumların quyısı qazardı və yamanfəllü idi. Bu Çigunə İbrahimün bir simiz qardaşı Mahmud adlı anda hazır idi. Çün bu sözi Şeyxün mübarək dilindən eşitdi, dedi: «Ya Şeyx, Çigunə neyləyübdür kim, «Çigunə, Çigunə « söylərsən?» Şeyx geriye baxdı, anı görüb sordı: «Bu, kimdür?» Dedilər: «İbrahim Çigunənin qardaşıdır». Şeyx dedi: «Tökül!» Sətdə bu Mahmud ayağdan düşdi və Şeyx (q.s.) andan ötüb Pirə Məlikşahın evində nüzul etdi. Və həzə Şeyx anda yaxşı oturmamış idi kim, fəryad çıxdı kim, Mahmud öldi və başından ayağınadək şişüb topraq üstində düşübdür. **Beyt** :

Könüldən ağulu navək çıxınca can alur dər-dəm
Həzər qıl, zinhar, urma könül iyəsi yanında dəm.

Və ol Çigunə İbrahim Basirəq kəndində olurdu və yaman işlərdən dönməyüb qardaşının ölməsinə ögüt almadı. Bir az müddət mundan sonra neçə yigitlər ana qəsd eyləyüb, bir bıçaq bağırına dəgdürüb həlak etdilər. **Şeir** :

Tanrıdan qorq, ey yamankirdar, çox,
Xəlqi incitmə kim, anlardur yazux.
Bu fəsadi tərki qıl, zinhar,
Müfsidə Tanrı qəzasıdır yavux.

Hekayət. *Urumlu** Cəmaləddin dedi kim, Duzluqlu Məhəmmədşahnun oğlu Cəmaləddinün boynına bir qan bağladılar.

Qövmləri anı götürüb həzrət Şeyxün himayəti kölgəsinə apardılar və hekayəti həzrət Şeyxün ərzinə yetirdilər. Həzrət Şeyx anların aralarında islah eyləməq xatirinə keçdi və ordudan elçi gəlmiş idi anı aparmağa. Amma Şeyxün qorqusından ana dolaşmaq məcal bulmaz idi. Sonucı, bir gün elçi həzrət Şeyxün qulluğına vardı və zalimlər tək Cəmaləddini Şeyxün həzrətindən çəkmək istərdi. Həzrət Şeyx ana qəzəb gözü ilə bir baxdı, dərhal elçinün dili dutuldu və Cəmaləddini andan çıxara bilmədi. Qanalıcılar fürsətdə durub intizar çəkər idilər kim, olay kim, bir yerdə anı bulalar, ta bir gün bu Cəmaləddin Səlah xadimün xəlvəti damı üstində dururdu və zaviyədəki adamlar, andan qafil düşmənlər mundan vaqif olub, xəlvətün çevrəsini saxlayub, anı dutmağ istədilər. Cəmaləddin çün yeri dar gördü və qövrə yetən kimsəni görmədi, özünü xəlvətün damından aşağıya bıraxdı, qəzadan arxası bir daşın üstünə ki, xəlvətün eşigində düşmüş idi, dəgüb yarıldı. Düşmənlər anı qapub saətdə şəhərdən çıxardılar. Çün bu əhvalı Şeyxün ərzinə yetirdilər, Şeyx (q.s.) Seyyid Şərafəddin ilə Seyyid Cəmaləddin və Əxi Əli anların ardısına saldı. Çün bular anlara yetdilər, Cəmaləddin ya ölmüş idi, ya elçilər anı öldürmüşdilər. Məəlqissə, əldən ixtiyar getmiş idi.

Beyt :

Əgərçi adəmün tədbiri çoxdur,
Qəzanun hökminə tədbir yoxdur.

Çün bu xəbər həzrət Şeyxə yetdi, bir saət ayağ üstünə ev içinə gəzüb der idi. **Beyt :**

Be nefrinət nəquyəm xeyr-o-şər hiç,
Xodavənda, to midani, dəgər hiç.²⁸

Bir zəman mundan keçincə Pirə İzzəddin ilə Pirə Mahmuda dedi: «Bu kişi, yəni Poladqiya bizim ilə nifaq üstündədir. Varunuz, xəlvətdə oturunuz». Taliblər ilə Pirə İzzəddin həzrət Şeyxün işarəti ilə bir gün, bir gecə xəlvətdə oturdu. Və çün Şeyx (q.s.) qeyrət qılıcı sürüb işin

işləmiş idi və könül yayından qəzəb oxı atmış idi, Poladqiya Sultaniyyədə oturmuş ikən nagah çığırdı kim, mana bir ox atdılar və yürəgümə dəydi və saətdə fəryad ilə fəğana düşdi. **Beyt** :

Hər ki könül iyəsilen uğraşa,
Öz əli ilə başına toprağ qoya.
Bağıra çün dəydi himmət navəki,
Ölümün çağı məgər anı duya.

Və neçə müddət bu zəhmətdə giriftar idi. Sonucı bağırı parə-parə olub altından düşərdi və gövdəsi dəlük-dəlük olub, yaman qoxu burunlara dəgər idi. Nökərləri anı andan götürüb *Yüzağac** yurtına apardılar və anda çox üqubətlər ilən öldi və qəssaləyə beş yüz altun verürlərdi kim, anı yuya, qəbul eyləməz idi yaman qoxusundan. **Şeir** :

Ərlərə, zinhar, sən dolaşmagil,
Anlara daim ədəblən söyləgil.
Ögüt algil bunların əhvalidən,
Qafil olma dəhr məkrü alidən.

Hekayət. R.r. dedi kim, Əmir Mübarək peyvəstə Şeyx Zahidün nəvəsi Şəmsəddin Məhəmməd ilən xüsumət eylər idi Xanbəli ölkəsi için və bu mə'na uzandı və ortalarında göftüguy çoxaldı. Nagah Sultan Əbu Səid Əmir Mübarəkşahı Xorasana göndərür idi və yolu Ərdəbilə düşdi. Çün həzrət Şeyxün xidmətinə müşərrəf oldı, Şeyx ana çox ögütlər verüb nəsihətlər qıldı. Ögütlərin içinde dedi: «Əmir Mübarək, həzrət Şeyx Zahidün nəvələri ilən xüsumət eyləmək mübarək dəgöl kim, əgər anların könli mütəğəyyir olur, iş müşkildür». Əmir Mübarək dedi: «Ya Şeyx, hərgiz könül mütəğəyyir olurmu?» Bu sözdən ötrü Şeyxün xatiri mütəğəyyir olub buyurdi: «Könül andan safirakdur ki, təğyir bula, amma əgər bir kimsə özini iti qılıca urub həlak ola, qılıcun suçu olamı, ya özün?» Əmir Mübarək dedi: «Suç özünün ola». Şeyx buyurdi: «Könül Tanrının qılavlu qılıcıdur kim, təğəyyür pası ana

qonmaz, amma adam gərəkdür kim, özini andan saxlaya və şərrindən həzər eyləyə». Zahirən bu sözi der idi, amma batininün qeyrəti qılıcı öz işin eyləmiş idi. Məclisdən sonra Əmir Mübarək öz ordusına qayıdıb yolına vardı. Çün Kəcinnün yurtına yetdi, ardından Sultan Əbu Səid xanun buyruğı anun öldürməginə yetdi. Anı həm orada öldürdilər və həm başını kəsüb orduya apardılar və ol güstaxlıq sözi kim, həzrət Şeyxün hüzurində demiş idi, səzasın gördi. **Beyt :**

Qilavlu tiğ əlümdədür, qılıcı urma özünni,
Mənüm qarşumda uslusan, ədəblə söylə sözünni.

Hekayət. Şeyx Sədrəddin (r.r.) dedi: «Ol vəqt ki, Abdullah Təvəkküli ilə Təvəkküli Əsilinün aralarında düşmənlik var idi, Abdullah orduya varub Təvəkkülinün üstinə qorçı götürmüş idi. Təvəkküli andan xəbərdar olub özünü Şeyxün xidmətinə apardılar. Həzrət Şeyxün (q.s.) ol vəqtdə cüzvi bihüzurlığı var idi və döşəkdə yatmış idi. Məsləhət üzərinə barışmaq üçün nəsihətli sözlər söylər idi, olay kim, anların aralarında savaşıq barışmağa və düşmənlik dostlığa dönə. Sözünn ortasında Abdullah yüzünü Təvəkküliyə qoyub, öz saqqalını əlinə dutub ana dedi: «Əgər mən səni böylə eyləməyəm ki, tobra boynuna taxub, oymağlar içində gəzüb dilencilik eyləyəsən, ər dəgül olam». Həzrət Şeyx çün bu sözi eşitdi, qeyrət edüb, cuşlanub, qalxub oturdı və Abdullaha dedi: «Hey sən bunu edəməzsən, amma dərvişlərin himməti ilə sənün beytün malını azca-azca gərək-gərəkməz alsunlar və sonucı bu küçüçük əl ilə həlak olasan». Və mübarək əlini çıplaq edüb işarət qıldı.

Beyt :

Yenidən ol dəm çıxarur əhli-dil qutlu əlin
Kim, anun qeyrət qılıcı eşiginə sala baş.

Abdullahun əhvalı sonucı bir yerə yetdi kim, malını aldılar işkəncə zərbi ilə və hər nəstəsi kim, var idi, gərək-gərəkməz əlindən qapdılar və eylə yoxsul oldı kim, dilenciligə düşdi. Ol halətdə bir bukavul Bayəzid

adlu ordudan gəldi və anı dutub, Ərdəbilün Əsfəris dərvazəsində qılıca dutub öldürdi». **Beyt :**

Hər kim ol əhli-dilün yanında güstaxlıq edər,
Bilməz ol biçərə kim, sonra anun başı gedər.

Hekayət. Şeyx Sədrəddin (r.r.) dedi: «Fərxan Hacı İzzəddinün xatunı kim, Ərdəbil şəhərinün ulularından idi, bir gün həzrət Şeyxün (q.s.) anası yanına gəlmiş idi və qulluğında oturmuş idi və yeni gələn idi, yigitlik qürurunda qəhqəhə ilə gülərdi və əllərin ədəbsizlər kimi birbirinə urardı və nişat sürərdi. Qəzadan anun gülmək üni Şeyxün qulağına yetdi, mütəğəyyir oldu. Amma çün həzrət Şeyxün həzrətinə gəldi, Şeyx (q.s.) sordu kim, bu nə gülmək idi və gülən kim idi? Dedi: «Fərxanun xatunı idi kim, yenəcə gələn olupdur və bizi görməginə gəlүpdürür». Şeyx dedi: «Böylə kimsələrin yaxşırağı oldur ki, lal ilə ağsaq ola». Həman kim ol övrət evinə vardı, həm lal oldu, həm ağsaq və həman böylə qaldı. Nə qədər kim ana əlac ilə timar etdilər, faidə vermədi. Sonra mə'lum eylədilər kim, Şeyxün qeyrəti sə'yi idi kim, anı işdən salubdur. Pəs, əlacını tərkd etdilər və ta diri idi, həm böylə qaldı».

Yığlamaq yegdür o gülməkdən ki, bitəqrib ola.

Kim ki gülə bicəhət, ol layiqi-tə'dib ola.

Hekayət. Şeyx Sədrəddin dedi: «Bir gün Şeyx zaviyəsində oturmuşdu. Bir kişi içəri girüb dedü: «Ya Şeyx, mənüm bir parə aqçam Kürdə İbrahimün yanında var idi və ol dünyadan köçübdür. Şeyx dedi: «Mən neyləyim?» Kişi dedi: «Çün Kürdə İbrahim sənün müridün idi, sən anun borcını ödəmək gərəksən». Şeyx çün bu ədəbsizlik söz andan eşitdi, qeyrət eyləyüb mübarək əlini mütəhhər saqqalına endürdi, üçüncü gün ol ədəbsiz kişi öldi». **Beyt :**

Çün kişi özindən artuq söz deyə,
Kisvəti-qəhrü məlamətliq geyə.

Hekayət. Şeyx Sədrəddin (r.r.) dedi: «Həzrət Şeyxün (q.s.) ayağında

bir yara uğrayub nasur olmuşdı və bir cümə məscidə vara bilmədi, ol şər'i üzr ilən zaviyəsində namazın qıldı. Və Sürxə Əvəz adlı bir kişi var idi ki, həzrət Şeyxün yaxın qulluğçısı idi, öz-özünə dedi ki, mən dəxi bu gün Şeyxə müvafiqət eyləyüb evdə namazımı əda qılayım. Və Hacı Naxçıvanlı və Mövlana Əbdüllətifün oğlu Əbdürrəhman dəxi xəlvətinə girdürüb, ittifaq eyləyüb, bir yemək bişirməgə məşğul oldılar və cüməyi tərək etdilər. Nagah Şeyx anların xəlvətinə girdi. Hacı Naxçıvanlı və Əbdürrəhman qaçub yazıya vardılar. Sürxə Əvəzə dedi: «Neşün cümə namazına varmayubsan?» Dedi: «Çün həzrət Şeyx məscidə vara bilmədi, mən dəxi sizə müvafiqət eyləyüb varamadım». Şeyx dedi: «Mənüm bir üzrüm var getməməkdən ki, ayağum ağrır. Sənün nə üzrün var bu təqsirdən ötrü kim, avara olasan?» Və hal ol kim bu Sürxə Əvəz hərgiz Ərdəbildən bir ağac yol dıšra varmamışdı və heç yerə yol aparamaz idi, ol qayətdə kim, bir gün həzrət Şeyx (q.s.) anı Bərud kəndinə kim, yarım ağac yol şəhərdən irəğ idi, göndərmiş idi qavun gətürməgə. Bu Sürxə Əvəz vardı və nə qədər kim gəzdi, ol kəndə yol aparmadı. Pəs, qayıdub dedi kim, Bərud kəndi bu yerlərdə yoxdur. Amma çün Şeyx (q.s.) Sürxə Əvəzə qeyrət nəzəri ilən baxub dedi: «Avara olasan!» Sürxə Əvəz avara olub Xəta və Xütənədəkin vardı və andan qayıtmağa heç bab ilən ana müyəssər olmadı və dəxi Ərdəbili görmədi». **Beyt** :

Səvab yolına hər kimsə kim qədəm qoymaz,
Əgər xətayə düşə, sonucı xəta olmaz.

Hekayət. Şeyx Sədrəddin dedi kim, Fəqih Hüseyin adlı bir kişi Qıbçağay kəndlərində olur idi və çox riyazətlər çəkmiş kişi idi və zahir ilə batin elmlər ana hasil olmuş idi və qamusından xəbərdar idi və igən sahibhal olmuş idi. Bir gün ixtiyarsız: «**Sübhanə ma ə'zəmə şə'ni**», dilinə keçdi və bu sözi deməkdə təkrar eylərdi və nə qədər kim mən'in edərlərdi, faidə verməz idi və bu kəlamı tərək etməzdi, ta bir gecə həzrət

Şeyxün hüzurində zaviyədə oturmış idi və həzrət Şeyx (q.s.) kəlimatey-yibata məşğul idi. Fəqih Hüseyinün ol ixtiyarsızlığı qalib olub, həm ol kəlimatey deyüb, təkrar edərdi və ağızına köpük gətürüb ol sözi deməkdən heç dinməz idi. Nə qədər kim həzrət Şeyx anı ögütləyüb, bu sözi deməkdən mən' edərdi, müyəssər olmazdı. Pəs həzrət Şeyx (q.s.) dedi: «Bu mərtəbə Əbu Yəzid Bistaminün xassəsidür ki, ol, bu sözi peyvəstə söylər idi». Talibləri dedilər: «Ya Şeyx, səndən hal çağında böylə söz zahir olur, necəliğin bizə söylə». Şeyx dedi: «Ol çağ kim məndən ol söz zahir oldu, siz neylədiniz?» Dedilər: «Heç». Dedi kim, şər'ün hüdudi için mənə parə-parə eyləyəydiniz. Əgər bu söz dəxi məndən zahir olsa, nə qədər kim silahınız var isə, xəncərdən, bıçaqdan, hərbedən mənə parə-parə qılınız. Genə bir gün Bayəzidün ol halı vaqə oldu, cəmaət zahir oldılar və nə qədər kim bıçaq ilə xəncərlər ana urdılar, birisi batmadı və saətfəsaət Bayəzidün gövdəsi böyük olur idi, ol qayətə kim evün içi andan doldu. Taliblər bıçaq ilə xəncər urmaqdan usandılar. Çün Bayəzid ol halətdən geri gəldi, ötdüğü hekayəti qamu ana söylədilər. Buyurdu: «Neşün siz təqsir edüb şər'ün buyruğı yerinə yetürmədiniz?» Dedilər: «Nə qədər kim zərblər urduq, heç nəstə sənün gövdəndə batmadı». Dedi: «Mə'lum oldu kim, Bayəzidün ixtiyarı ilən dəgüldür və ol, öz-özündən bu sözi söyləməz. Və illa imdi Bayəzid burada oturubdur». Bir ignə diləyib barmağına urdu. Dərhal qan çıxdı. Pəs, Şeyx Səfiəddin (q.s.) Fəqih Hüseyinə dedi: «Bu halət Şeyx Bayəzidün xassəsidür». Amma Fəqih Hüseyin bu sözdə qərq olmuş idi və ağızına köpük gətürüb həm ol söz söylər idi. Pəs Şeyx Səfiəddin Şeyx Sədrəddinə dedi: «Di ana ur!» Şeyxün buyruğı ilən neçə bərk yumruğ Fəqih Hüseyinün boynına urdu, faidə vermədi. Çün bu mə'na həzrət Şeyx (q.s.) mə'lum etdi, qeyrətə varub, mübarək dizi üstinə çöküb dedi: «Hey, tərə ilə ayran yemiş ədəbsiz, sərxoşluq eylərsən». Mübarək əlini mütəhhər məhasininə sürtüb dedi: «Çox

kimsələrin devələrini çökdürmüşəm. Əgər sənün devəni dəxi çökdürməsəm, Şeyx Zahidün pərvərdəsi dəgül olam». Həman kim Şeyx (q.s.) bu qeyrəti zahir qıldı, Fəqih Hüseyn ol haldan dönüb, ol məqamat ilə halətləri bərtərəf oldı və ol mə'nadan hicablu olub, ovqatı yamanlığa və işi bir qayətə yetdi kim, dilenciligə məşğul olub, xəlayiqün nəzərində həqir oldı. Çün həzrət Şeyx (q.s.) bəqa aləminə vardı, Şeyx Sədrəddinün həzrətinə gəldi və genə riyazət ilə mücahidəyə məşğul oldı və vəba çağında «*nə'uzübillahi min əvdihi və əhdihi*»²⁹ vəfat oldı və taliblərin məzarında anı tapşurdılar. **Beyt :**

Hər kim ol əndazəsiz qoya ayağ uca yerə,
Qəhr əli anı yuxarudan aşağı endürə.

Hekayət. Bərniqlü Pirə Əhməd dedi: «Mənüm bir dayım var idi Hüdyə adlu, Bərniq kəndində bir tövbəkar kişi idi və Şeyxün (q.s.) mübarək əlindən tövbə eyləmiş idi. Amma təharətdən bir parə irəğ idi və təqvada zəif və naməhrəmdən özini saxlayamaz idi. Şeyx (q.s.) qeyrət edüb dedi: «Çün ögüti qəbul eyləməyüb naməhrəmdən gözünü saxlamazsan, var kim, on yıl korlığı ilə dirilik eyləyəsən». Nagah həzrət Şeyxün (q.s.) qeyrət nəzəri işlədi və Hüdyənün gözi görməz olub kor oldı və özgələr anun əlini dutub gəzdürürlərdi. Və on yıl həm böylə qaldı. On yıldan sonra öldi». **Beyt :**

Hər kim ögrənməyə ədəb andan,
Söyləgil kim, yusun əli candan.

Hekayət. Həm bu Bərniqlü Pirə Əhməd dedi: «Gəmrudun Müvəffəq kəndində bir kişi İbrahim adlu var idi kim, neçə vəqt kəramat iyəsi idi, ol qayətə kim dəmürcilərin kürelərinə əl soxub qıpqızıl dəmüri çıxarurdu. Və bu mə'na mükərrərən andan zahir olurdu, bu işdən ötrü kəndü vücudində bir əzəmət qoydu və təkəbbürlük pişə qıldı. Şeyx (q.s.) dedi: «İbrahim, var, otur və bu etdüyün işi bir yana bırax». Ol eşitməyüb öz

işində bihədd məşğul idi, həddən ötincə Şeyx (q.s.) qeyrət qılıb dedi: «Əgər eylə eyləməsəm kim, Gəmrudun kəndlərində buzavcuqları güdməgə razı olub kimsə səni qəbul etməsün, ər dəgül olam». Sonra İbrahimün işi bir qayətə yetdi kim, eylə ki Şeyx (q.s.) buyurmuş idi buzavcuqları güdməgə razı olmuş idi və heç kimsə anı ol işə dəxi durğuzmaz idi». **Beyt :**

Ol ümmid ilən ki, fərmanındadır otlə dəmür,
Getdi yüzi suyivü oldı otı cümlə kömür.

Hekayət. Həm bu Pirə Əhməd dedi: «Çün Şeyx (q.s.) Gəmruda gəlmiş idi, Kəndüvan kəndində bir təpənün üstündə çadır tikdilər. Həzrət Şeyx (q.s.) anda qondı və məvalı və əshab igən qələbə cəmaət xidmətində hazır oldılar və qəvvallardan Əbdül adlu bir düdükçi və Əhməd adlu bir yırlayıcı qulluğında idilər. Düdük çalmağa və qəzəl yırlamağa məşğul oldılar. Şeyxün (q.s.) vəqti xoş olub səma'ə qalxdı. Səma'də ikən qəvvallar məqamı xaric eyləyüb döndərdilər. Mundan ötrü Şeyxün mübarək xatiri müşəvvəş olub, əl ilən işarət eyləyüb dedi: «Foru mirid, yəni həlak olunuz». Saətdə Əbdülün əlindən düdük düşüb, özi ayağdan yerün üstinə düşdi. Evinə aparmağa arxa ilən götürdilər, yolda öldi. Və yırlayıcı Əhməd üç gündən sonra canın tapşurdi. **Şeir :**

Əhli-dil məclisində, ey qəvval,
Sazuni rast eyləgil, pəs çal.
Sə'y qıl kim, müxalif olmayəsən
Kim, işün düşməyə bə-cəngü cidal.

Çün həzrət Şeyxi (q.s.) səma'dən oturdı, iki yigit-Hafiz Əhmədşah adlu və Təvəkküli adlu, Qur'andan neçə üşr oxudılar. Hazirlər qamu bəgənüb təhsinlər etdilər. Həzrət Şeyx buyurdi: «Nə için bu qəder bunları ögərsiniz? Bunlar Qur'anun üstinə çaxır tökərlər və çaxır içicüdürlər. Və Qur'an anlara lə'nət edər». Pəs buyurdi: «Varun ki, xar olasınız, eylə kim Qur'anı xar dutarsınız». Sonra eylə ki həzrət Şeyx

(q.s.) demişdi, xəlf içində xarü zar və zəlilü səfil qaldılar. Və ta diri idilər, Qur'anı oxumağa dilləri dönməz idi: «**Nə'uzübillahi min su'il-əzab və şərril-iqab**». ³⁰ Və öz dili ilə iqrar etdilər ki, biz ol gün həzrət Şeyxün qulluğında sərxoş idük və Qur'an ilə ədəbsizlik etdük idük».

Beyt :

Hər kim ol izzət yüzünə xarilig tozin qoya,
Eylə xar ola ki, toprağ üstünə yüzün qoya.

Hekayət. Pirə Əhməd dedi ki, Pirə Yusif adlu Bəniq kəndində Şeyxün bir müridi idi və bir yigit İlyas adlu həm Bəniq kəndində Pirə Yusifün əkinindən su kəsüb məcal verməz idi. Və Pirə Yusif panbuğ əkmış idi və susuzlıqdan qurur idi. Pirə Yusif dedi: «İlyas, mən dəxi divanın qəlanın çəkərəm, əkinümdən su kəsmə». İlyas eşitməyüb anunlən savaşıdı və Pirə Yusifi dutub suyun arxı içində yatdırdı və neçə qatla yüzünə tükürtdi». **Beyt :**

Yüzünün suyi getdi, çün kim anun suyini kəsdi,
Bəhari-ömrüdin bər yeməyüb, badi-xəzan əsdi.

Pirə Yusif çün bu xarlığ İlyasdan gördü, qalxub nəstə deməyüb kəndü evinə vardı. İlyas həm ol saətdə ayağdan yerə düşüb, toprağın üstündə ağnar idi. Kəndinə xəbər apardılar. Anun qövmləri üstünə yığılub pərişan oldılar. İlyas dedi: «Pirə Yusifi çağırınız». Çün hazır oldu, İlyas əlin uzadub, Pirə Yusifün ətəgin dutub dedi: «Tanrıçün qövrümə yet kim, mən yaman etmişəm kim, səni ol halda incitmişəm. Həman kim sən andan getməgə yüz çevirdün, Şeyx Səfiəddini gördüm (q.s.) kim, gələb bir əsa eylə bağırma urdu kim, cibiri arxamdan çıxdı. Yusif dedi: «Mən neylim, olay kim, Tanrı-təala bağışlaya». Pəs, İlyas oturanlara dedi: «Yaranlar, biliniz kim, Şeyxün qeyrəti məni urubdur və Pirə Yusifün heç suçu yoxdur və mənüm için ana dolaşmanız». Muni deyincə bağırı parə-parə altından düşüb həlak oldu.

Beyt :

Çünki zalimnün əli zülm ilə dərvişə dəgə,
Tanrının ədli anun əlin verür kəsdürməgə.

Hekayət. Yalğuzacağıclu Pirə Hüseyin dedi ki, Şeyxün Sinan kəndində mülki var idi və bir kişi Ərəb adlu ilən anda ortağ idilər və bu Ərəb, Sinan kəndinün rəiyyətlərinə peyvəstə zəhmət verüb dolaşurdu və sitəm ilə zülm eylər idi. Bir qatla həzrət Şeyx (q.s.) ol kənddə ana şəfaət edüb dedi: «Bunlara zəhmət vermə». Ərəb qəbul etmədi. Həzrət Şeyx təberrük üçün bir börk anun başına qoydu və dəxi şəfaət qıldı. Faidə verməyüb qəbul etmədi və arxa verüb məclisdən döndü. Şeyx (q.s.) qeyrət eyləyüb dedi: «Var kim, gözləründən məhrum olasan». Bir ay mundan keçmədi kim, gözləri örtüldü. Çığırdı kim, məni həzrət Şeyxün qulluğına aparınız. Qövmləri anı alub həzrət Şeyxə yetürdilər, çox zariliklər etdi. Həzrət Şeyx (q.s.) dedi: «Əldən ixtiyar gedübdür». Həman böylə dünyada kor dirildi və dünyadan kor getdi. **Beyt :**

Əgri idi çü etiqadi anun,
Doğrulərdən gözinə ox dəgdi.

Hekayət. Həm bu Pirə Hüseyin dedi kim, atamdan Mahmud eşitdüm kim, Əmir Dərviş bir qatla Ərdəbilün çevrələrinə yetincə kəndlülərə zülm ilə təəddi eylər idi. Eşidənlər bu xəbər həzrət Şeyxün ərzinə yetürdilər. Həzrət Şeyx neçə kimsələr şəfaət üçün ana göndərdi. Qəbul etmədi, bəlkə neçə bitəqrib sözlər dilinə keçürdi. Varanlar qayıdub cavabı həzrət Şeyxün qulluğında ərz etdilər və mən ol saət həzrət Şeyxün (q.s.) xidmətində idim. Mana baxub buyurdu: «Mahmud, çün Əmir Dərviş yaxşı varmayub, şəfaəti qəbul eyləməz, öz səzasını görəcəkdür». Tanrının qəzasından həm ol gün atdan düşüb ayağı sındı. **Beyt :**

Ərlərin meydanidə səgiritdi atın biədəb,
Lacərəm, sındı ayağı, gördi öz etdügünü.
Çün kəndü dedüginün cəzasını gördi, çığırdı ki, həzrət Şeyxün (q.s.)

qeyrəti məni urdı, zinhar kim, məni həzrət Şeyxün qulluğına aparınız. Yaranları anı götürüb həzrət Şeyxün xidmətinə yetürdilər. Həman kim həzrət Şeyxün qulluğuna yetdi, Şeyx (q.s.) anı ögütləyüb buyurdi: «Dəxi böylə eyləmə, qəm yemə kim, yaxşı olarsan, amma gərək kim, dəxi sərkeşlik etməyəsən, ta ayağın ufanmaya». **Beyt :**

Sağlıq istərsən, gərək kim olmayasən tündü tiz
Kim, başun gedər, ayağ sınar, əgər etsən sitiz.

Hekayət. R.r. dedi: «Ol çağ kim həzrət Şeyx (q.s.) Marağaya varur idi, Tirab kəndinün rəisi, Şərvın adlu, Musqın kəndinün rəisi əlindən həzrət Şeyxə (q.s.) şikayət qıldı kim, çox zəhmətlər anların əlindən görürüz. Həzrət Şeyx dedi: «İmdi mən netməlüəm? Anları ögütləyim kim, mundan sonra sizə zəhmət verməyələr». Şərvınün rəisi dedi: «Buyruğ həzrət Şeyxündür, amma ol kəndi kəndlüləri ilə bilə həzrət Şeyxün könlinə həvalə etdüm». Həman kim həzrət Şeyx (q.s.) muni eşitdi dedi: «Ah, zülm etdün». Qəzadan Musqınün rəisi həm ol gündə öldi və oğlı dəxi atası ardına vardı və əhli ilə əyalı və evdəkilər qamu aləmdən getdilər və kənt xərab oldi və otız yıl kim, nə qədər ol kəndün imarətin yenidən düzədürlərdi, imarət dutmayub, genə xərab olurdu».

Beyt :

Əhli-dil hiddətidən özünə titrər aləm,
Saxlanız özünüz anlar qəzəbindən həmə dəm.

Hekayət. Şeyx Sədrəddin dedi: «Məhəmməd Sədiqan adlu bir kişi var idi Şeyx Zahidün taliblərindən və xeyli riyazətlər çəkmiş idi və Şeyx Zahiddən sonra səccadənişinlik də'vi eylərdi. Ol çağ ki, Şeyx Səfiəddin (q.s.) Güştəsiyə varur idi, Hacı Şəmsəddinün iclası üçün Muqan yolında Bərin dərredə Şeyxün söhbətində nəql etdilər kim, Məhəmməd Sədiqan demiş kim, səccadənişinlik və irşad vermək Şeyx Səfiəddinə nə nisbət? Həzrət Şeyx (q.s.) qeyrət edüb gecə mürəqib oturdı. Gecədən bir parə keçincə baş qaldurub dedi: «Miskin yigit idi». Pirə Xəlil ilə İshaq hazır

idilər, bu mə'nadan sual qıldılar kim, Şeyx buyurdi: «Miskin yigit idi, hal necədür?» Buyurdi: «Gördüm kim, bir qılıc kim, anun enligi bir gilimcə idi, və əlümdə idi və Məhəmməd Sədiqanun başına urub, başından aşağısınadək iki böldüm və iki yana düşdi». PİRƏ XƏLİL İLƏ PİRƏ İŞHAQ SAƏTÜN TARIXI VƏ GECƏNÜN ÇAĞI yazdurub saxladılar. Üç gündən sonra xəbər gəldi kin, həm ol yarımgecə ki, Şeyx dilinə keçürmüşdi, Məhəmməd Sədiqan ölüpdür».

Hekayət. Şeyx Sədrəddin dedi kim, Şeyx (q.s.) Gərmrudun tərəfinə varurdi və Cəmalabadun kəndində bir talibi-elm var idi Sədrəddin adlu kim, doğru yoldan batil təriqə düşmüş idi və səlah qaidəsindən dönüb, fəsad rəsmi pişə eyləmiş. **Beyt :**

Surəti insan kib idi, batini şeytan təkli,

Gər anı ğuli-biyabani desəm, dutma şəkki.

Həman kim Şeyx (q.s.) Sərav çayına yetdi və Cəmalabad kəndi Şeyxün mübarək qədəmindən zib ilə cəmal tapdı, ol kişi evindən çıxmıyub, həzrət Şeyxün (q.s.) həzrətindən gəlməyüb, müşərrəf olmadı. Bəlkə taliblərin həqqində münkir idi və kəndü sifətini öz vücudində görüb anlara nisbət edər idi. Sufilər Şeyxün həzrətində söylədilər ki, Mövlana Cəmaləddin həzrət Şeyxün ziyarətinə müşərrəf olmadı. Şeyx dedi kim, ol, nəcasətün quyısı içində batubdur. Anı həm orada qoyunuz. Pəs Şeyx (q.s.) andan köçüb rəvan oldı. Qəzadan bir tövbəkari-döğru və talibi-elm ol kəndə vardı. Məsciddə gecə sübhədək: «La İlahə illallah» zikrinə məşğul oldı. **Beyt :**

Ol gecə zikr eylər idi danadək ol huşyar,

Zikrdən usanmayub dutmadı bir saət qərar.

Dana yakın Mövlana Sədrəddin məscidə gəlüb ol zakir talibi-elmi gördi kim, zikrə məşğul idi. Şəqavət odunun tütünü başına varub səfahət üzərindən anı mən' etdi və dedi: «Ağzun nəcasətdən dolu olsun». Və bıçaq çəküb talibi-elmün dulbəndi uci kəsdi və çox azarladı. **Beyt :**

İblis qulağı qanda, iman qanda?

Şeytani-lə'in qandavü Qur'an qanda?

Amma çün Mövlana Sədrəddin məsciddən dıxarı çıxub evinə vardı, qəzadan kəndində bir kişi vəfat olmuş idi. Anı yuyub, kəfəne çulğayub, Mövlana Sədrəddini çağırdılar ölüyə namaz qılmağa. Ol qalxdı kim, yenidən təharət ala və cəmaət intizarında idilər. Gəldigindən gecikdi və heç kimsə dıxarı gəlmədi. Ardından evinə girdilər, gördülər kim, necə nəcasətün quyısına düşüb qərç olmuş və ağzı ilə burnı və boğazı ilə qarnı nəcasətdən dolu və canı da mövtün maliklərinə tapşurmuş. **Beyt :**

Zahir ilə batini öz dedüğindən qoxulu,

Batini kib zahiri poxla, nəcasətdən dolu.

Varanlar çün anun halı böylə gördilər, əcəbdə qalub çəkməgindən çarəsiz qaldılar və heç kimsə ol nəcasətdən dolu quyuya varamaz idi anı çıxarmağa. Sonra tədbirlər edüb qüllab ilə çəngallar anı andan çəküb toprağa tapşurdılar. **Beyt :**

Əhli-irfanun həqqində hər ki bədkirdar olur,

Dirilikdə, ölülükdə gövdəsi murdar olur.

Hekayət. Pirə Zəkəriyyə dedi kim, çün Şeyx (q.s.) Ərdehlü Pirə Mahmudı kim, müridlərdən bir kişi idi, xassə əkini üstinə durğuzdı kim, zəbt eyləyüb qoymaya kim tələf ola və Pirə Mahmud Şeyxün buyurduginə bəcidd məşğul oldı və heç kimsəyə məcal verməzdi xəyanət eyləməgə. Pəs, anlar ki, Pirə Mahmuddan ilərü xainliğ edüb taxılı oğurlardılar, tənge gəlüb canğıtdılar kim, anun həqqində bir böhtan bağlayalar, olay kim, bu işdən mə'zul ola və onlar öz işləri üstinə varalar. Nə qədər kim Şeyxün (q.s.) həzrətinə Pirə Mahmudun həqqində töhmətlər bağlarlardı, həzrət Şeyx mütləqa anlara qulağ asmaz idi, ta bir gün bir dilənci övrəti buldılar və bir nəstə müqərrər etdilər kim, ana verələr və ol, həzrət Şeyxə vara və sərihən bir töhmət bağlaya kim, Pirə Mahmud nə'uzübillah mənüm ilən bir nameşru'

hərəkət etdi. Bavücuti-böylə sözlər, həzrət Şeyx mültəfit olmadı, amma Pirə Mahmud bu töhmətdən bəqayət incidi və ol işdən kim, ana buyurmuşdılar, əlin çəküb infialda qaldı. Və düşmənləri genə xəyanət üstinə vardılar, ta bir gün həzrət Şeyx (q.s.) zaviyəsindən çıxdı, Pirə Mahmudı gördi kim, qapuda durur, buyurdu: «Pirə Mahmud, neşün durğuzduğum işün üstində dəğülsən? Hər şeyx kim, müridinün zahir ilə batinində vaqif dəğül ola, muridi neşün dutar? Bəlkə dutdugi dəxi haram ola. Var, işün üstində ol kim, ol töhmətdən mənüm xatirümdə zərrəcə əndişə yoxdur və böhtan tozu sənün ətəgünə qonmayubdur və ol töhmət bağlayanlar qamu kəndü cəzasına giriftar olacaqdurlar». Həzrət Şeyxün buyruğı ilə Pirə Mahmud öz işi üstinə vardı və həm ol neçə gündə ol yalancı övrət bir mərəzə giriftar oldu kim, əldən-ayağdan düşdi və dili lal olub itlər kimi öldi. **Beyt :**

Yalan demə kim, yüzün suyini aparur,
Tanrı səni andan ötrü damuyə salur.

Hekayət. Şeyx Sədrəddin (r.r.) dedi ki, çün həzrət Şeyx (q.s.) Əmir Çopanun yanına vardı, bitün xəlayiqün xatirü içün və Əmir Çopan bəglik nəxvətindən ötrü Şeyx ilə müləqat eyləməkdə bir parə təvəqqüf etdi, *Dəməşq Xacə** ilə Əmir Bayəzid kim, naibləri və vəkilləri idilər, həm böylə. Pəs, həzrət Şeyx (q.s.) Marağalu Mövlana İzzəddin ilə Kürdə İbrahimə dedi: «Bu gecə hərəməz bir iş edəlim». Danlası sordı kim, hər kimsə gecə öz etdügini söyləsin. Cavab verdilər kim, həzrət Şeyx (q.s.) durur ikən kimün məcalı var bir əməl etmək? **Beyt :**

Məşriqi-iqbaldən çün doğdı Xürşidi*-münir,
Kimdürür kim, görsədə yüzini *Bercis** ilə *Tir* *?

Pəs, Şeyx (q.s.) dedi kim, bu gecə bir uzun yabanı gördüm kim, anda çün yanar şamlar var ola idi və qamu çopanları ilə övladlarınkı ola idi və mənüm əlümdə bir bardağ su var ola idi və ol şamlara su səpərdüm və hər bir avuc bir şamı kor eylərdüm, ta qamu şamlar kor

oldı, illa bir şam kim, anı həm böyle yanar qoydum və ol bir şamdan neçə şamlar dəxi aydın oldılar. Az müddət mundan gedəcək eski zəmana lulaçopanrdan bir adamdan özgə qoymadı və gördüğü kimi təmam vaqe oldı. **Beyt** :

Eşq içində yüz tımən şah ilə xaqan tərəcə,
Qeysərü fəğfur ilə həm *Zali**-dəstan tərəcə.
Hər kim ol iki cəhanun oldı şahü sərveri,
Himməti yanında yüz mülki-Süleyman tərəcə.

Hekayət. Şeyx Sədrəddin (r.r.) dedi: «Bir qatla Kəşhirlü Pirə Əhməd evinə qayıtmağa həzrət Şeyxdən rüxsət istəmiş idi. Yolda gedərkən *Viyənd** kəndinə kim, Ərdəbilün kəndlərindən biridür, yetdi. Həman kim kəndə girdi, bir oğlandan sordı kim, kəndün məscidi nərədədür? Ol oğlan lal idi, cavab verə bilməz idi, amma bir səs eylədi. Pirə Əhməd sordı: «Məgər lalsan?» Oğlan başı ilən işarət eylədi, yəni «bəli». Pirə Əhməd dedi: «Oğul, ilərü gəl!» Oğlan ilərü vardı. Pirə Əhməd dedi: «Dilün çıxar». Oğlan dilin ağzından çıxardı, Pirə Əhməd anun dilini dutub təprətdi. Lal oğlanun saətdə dili açılıb deyici oldı. Yügürə-yügürə anası yanına varub dedi: «Ey ana, dur, qoyun boğazlat, yemək bişür, bir ulu himmətlü pir gəldi». Anası oğlını deyici görüb əcəbdə qaldı kim, necəlik ilən anun dili açıldı. Oğlan dedi: «Bir səfalu kişi mənüm dilümi dutub təprətdi, saətdə açıldı. Və imdi kəndün içində durur, anı qonağla.» Anası qonağlığı yarağın görüb, kəndlüləri çağırırdı və hal ol kim ol kəndün adamları heç bab ilən e'tiqad gətürməyüb Şeyxə (q.s.) mürid olmazlardı. Çün bu kəramatı gördilər, qamusı mö'təqid olub tövbə qıldılar. Həzrət Şeyxün (q.s.) hüzurindən məhrum olduğundan iğən peşiman olub Pirə Əhməddən iltimas qıldılar kim, anları həzrət Şeyxün (q.s.) xidmətünə apara. Pirə Əhməd yoldan qayıdub genə həzrət Şeyxə (q.s.) vardı və anları Şeyxün ayağını öpməgə müşərrəf qıldı. Anlar Pirə Əhməddən çox azadlıq söylədilər kim, anun himməti ilən bizim lal

uşağımız deyici və fəsih oldı. Həzrət Şeyx (q.s.) həman kim muni eşitdi kim, Pirə Əhməd kəramatın izhar edər və pəltəkləri söylədür, xatiri incidi və qeyrət eyləyüb buyurdi: «Pirə Əhməd, kəramat söylərsən bu qədər deməkdən ötrü». Və Pirə Əhmədün işi günbəgün tənəzzülə döndi və dəxi hərgiz andan kəramat zahir olmadı və ol mə'na andan vardı, bavücudi-kim, əvvəldə çox kəramatlar andan zühura gəlmişdi.

Beyt :

Hər kim ol öz mənzilindən bir qədəm dışra qoya,
Ruzigar anı bağır qanı ilə başın yuya.

Hekayət. Xalxallu Mövlana Məhəmməd dedi: «Atam Mövlana Siracəddin nəql etdi kim, Ney kəndinün sakinləri kim, Xalxalun kəndlərindəndür, dedilər ki, biz altı cüft tərhan verəməzüz, yəni atam için. Babam muni eşidincə xatiri məlul olub ol kənddən könül götürüb, həzrət Şeyxün (q.s.) xidmətinə vardı bizə heç söz demədin. Həzrət Şeyx(q.s.) buyurdi: «Mövlana, əgər filan kimsənün uşaqları səni istəməzlər, var *Zərəncin** kəndinün məzrəəsi ardında otur kim, əgər xəlyaiq xamu səni istəyici olalar, səni tapa bilməyələr. Və mütəhhər saqqalına əl sürtüb buyurdi: «Əgər eylə eyləməsəm kim, anlar tobra ilə daracıq bilə Gilandan Muqana toxum çəksünlər, Şeyx Zahidün əlinə su tökməmiş olam.» Həm ol yıl bir illət ol kənddə zahir oldı ki, yedi yüz altmış adam ərdən, övrətdən, uşağdan, uludan, kicidən öldilər və qalanı Gilana və Muqana avarə və biçərə vardılar».

Beyt :

Çün könül yerdən qopa, aləm qıla zirü zəbər,
Sə'y qıl anı pərişan etmə, ey əhli-hünər.

Hekayət. Mövlana Siracəddin rəvayət etdi kim, bir oğrı həzrət Şeyxün (q.s.) yanına gətürdilər tövbə qılmağa. Həzrət Şeyx ana tövbə

---

* Əlyazmada: *Əzərəncin*.

verdi və bir xirqə dəxi ana bağışladı. Sonra ol oğrı genə öz işi üstinə vardı. Kişilər busuda durdılar anı dutməgə. Qaranğulu gecədə oğrı bir damdan özini aşağıya atdı, həm ol xirqə kim, ana geydürmişdilər, əgnində idi. Damdan aşağı enərkən xirqənün ətəgin bir ağaca kim, divara bərkitmişdilər, bərk olub havada müəlləq asıldı sabahadəkin. Çün sabah anı həm eylə asılı ölmüş gördilər. **Şeir :**

Hər ki tövbə qıldı, geydi xirqə, uçmağə girür,
Sındurursa tövbə, sonuc ana daməngir olur.

Hekayət. Şeyx Sədrəddin (r.r.) dedi: «Bir qatla Cəlairlü Şeyx Həsənün bir nökeri Əmir adlu tərsa millətlü Vələkcan ölkəsinə ki, Ərdəbilün vilayətindəndür, gəlmiş idi və Vələki Rüstəmi dutmuş idi. Rüstəmün xatunu qaçub həzrət Şeyxün (q.s.) xidmətinə vardı mədəd qılmağ için. Həzrət Şeyx (q.s.) atlanub Rüstəmi qurtarmağa vardı, Şərəfabad^{*} kəndində Əmirəyə yoluxdı. Tərsa Əmir anda çadırın tikdürdi və çadırına girdi və həzrət Şeyx (q.s.) günəşdə çadırdan dıxaru oturdi və həzrət Şeyxün (q.s.) sözinə mültəfit olmadı. Çün oturduğumuz günəşdə həddən ötdi, atama dedim: «Bu donğuz oğlı donğuz bizim sözümüzü qəbul etməz. Rüksət ver, ta mən kəlxoranlu ilən əlariqi adamları yığışdurayım». Həzrət Şeyx (q.s.) tez-tez mana baxub buyurdi: «Mən şəfaətə gəlmişəm, ya sən?» **Şeir :**

Heybət ilə qorxu anca başarırlar işləri
Kim, iti qılıclar anda zərrəcə kar eyləməz.

Sonucı özgələr ortaya düşüb barışdurdılar ol şərt ilən ki, Rüstəmi əlariqlü Mahmuda zəmanət verələr kim, üç gündə iki min aqça verə və Rüstəmi Mahmuda tapşurdi. Pəs, qamu andan köçüb Kəlxoran kəndinə vardılar. Həzrət Şeyx (q.s.) Kəlxoran kəndinə yetincə saətdə öz xəlvətinə girüb xəlvətün qapusını örtdi və könül bacasın açdı. Həm ol gün ki, həzrət Şeyx xəlvətə girdi, xəbər gəldi kim, Ucanda Cəlairlü Şeyx Həsən ki, Tərsa Əmirün ağası idi, dutdılar. İkincisi gün Təvəkkül

Əsilanun qulı gəldi və Şeyx Həsənün dutulduğu xəbəri təhqiq gətürdi. Tərsa Əmirün nökeri kim, anda iki min aqçanın təhsildarı idi, muni eşidüb, aqçanı yetürməyüb qaçdı və Rüstəm qurtulub, cəmaət ilə xəlvətün qapusına gəlüb dedilər: «Ey din ilə dünyanın sultanı, xəlvətdən çıx ki, sənün himmətün işlədi!» Pəs, həzrət Şeyx mana dedi: «Oğul, mən etdüyüm yaxşıraq idi, yoxsa sənün məsləhət gördüyün? Siz savaşırdınız və ol dinsiz bir tərsa kişi idi, yaxşı olmaz idi. Suyun üstində su bağlamaq gərək». **Beyt :**

Himmətü tədbir ilə yüz ləşkəri basmaq olur,
Hikmət ilə bir qıla on batmanı asmaq olur.

Hekayət. Mövlana Mühyiəddin dedi kim, Xalxallu Qazı Rəzi həzrət Şeyxün qulluğına gəlüb tövbə qıldı. Həman kim Şeyxün xidmətindən ayrıldı, ribaxorluğ ilə dilənməgə və çaxır içməgə məşğul oldu. **Şeir :**

Şəqavət hərfi çünkim katibi-təqdir yazmışdı,
Anun alınına, necə sə'yü tədbir ilə poza idi?

Bu halı həzrət Şeyxün (q.s.) ərzinə yetürdilər. Şeyx (q.s.) qəzəbə varub qeyrət sözlər söylədi ki, heç qulağ anı eşitməyə. Tanrının qəzasından bu Qazı yigit ikən dünyadan getdi. Çün onun son nəfəsi çağı oldu, qövmləri bir çadır gətürüb onun üstünə örtülər. Hazirlərdən neçəsi çadırın ucını götürdilər. Gördilər kim, barmaqları bir-birindən ayrılıb qanlar axar. Gecədə anı yuyub kəfəyə çulğadılar kim, danlası çin sabah cəmaət ana namaz qılalar. Həman ki cəmaət hazır oldılar, Qazı Rəzini tabut içində yatur, gövdəsi yarılmış gördilər və çox qanlar yer üstünə axmış:

Ah o gündən kim, yüzümüzdən hicablar açıla,
Gövdəmiz üstünə toprağı-mələmət saçıla.

Aqibət, anı götürüb qəbirə tapşurdılar və üstünə toprağ tökdülər, saətdə qəbiri yarıldı və anı yazıya atdı. Bir heybət ilə qorxu xəlqə düşdi: **«Nə'uzübillahi min qəbahil-ə'mal və fəzaihil-əhval».**³¹ **Şeir :**

Zehi xiclət anun əhvalinə kim, ölü çağında
Qəbul etməyə qəbir anı, sala dıxarı özindən.
Zehi bədbəxt ol kimsə ki, Şeyx ana verə tövbə.
Sonucı tövbəsin sındura, dönə Şeyxi sözindən.

Sufilər münü görincə dedilər ki, bu, Şeyxün, (q.s.) qəhr ilə qəzəbi əsərindəndür və bu rüsvalıq dəf'i həm Şeyxün (q.s.) kərəmindən olur. Pəs, anun qövmləri bir adamı həzrət Şeyxün (q.s.) qulluğına göndərdilər, olay kim, həzrət Şeyx (q.s.) anun suçundan keçüb, əfv eyləyüb, şəfəqqət ətəgi ana və qövmlərinə örtsün. Və üç gün böylə idi kim, nə qədər kim anı toprağ altında gömdürürlər, gor anı qəbul etməyüb, genə dıxarı salurdu. **Beyt :**

Ey günəhedicilər, tövbə qılınız, zinhar,
Vey yatanlar, qəflət ilən mundan alun e'tibar.

Amma çün ol şəfaətə varan kişi həzrət Şeyxün xidmətinə yetdi və vaqiələr bildürüb istiğfar ilə tövbə qıldı, həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu: «Varınız, anı tabşurun». Həman kim həzrət Şeyx münü dedi, Xalxalda anı toprağa qoydılar. Həm eylə gorda qalub, dəxi qəbirdən daşra salınmadı. Amma bir hal vaqe oldu kim, insan ilə heyvan- heç hanği anun gori çevrəsində öte bilməzdilər, bəs kim qəbirdən fəryad ilə çığırmağ üni gəlürdi. **Beyt :**

Suçların yad et, könül, ağlagil, ey göz, zar-zar,
Rüsvalıq gər böylə isə tövbə, ya Rəbb, zinhar.

Hekayət. Mövlana Mühyiəddin dedi: «Xalxalda bir Pir Əli adlu kişi var idi və həzrət Şeyxdən tövbə almış idi. Çün həzrət Şeyxün buyurduğu əmələ məşğul idi, işi ucaldı və qələbə xəlayiq ana cəm olub eylə mərtəbəlü oldu kim, Xalxalda andan ulu mərtəbə kimsə yox idi. **Nəzm :**

Özini özgə aləmdə görərdi,
Yuxaru aləmindən dəm urərdi.

Bir qatla həzrət Şeyxün qulluğına varub eşikdə səma'ə vardı, sonra dedi: «Əgər Şeyxnün buyruğı olsa, gürciləri qamu bu eşigə gətirəyim». Muni deyüb cümə məscidinə vardı və anda dəxi səma'ə durdı və əcaib sözlər söylər idi. Çün Şeyx (q.s.) evinə qayıtdı, qəvvalları hazır etdüdü və səma'ə qalxdılar, Pir Əli dəxi qalxub səma' eyləməkdə qələbə durdı və çün anun dövləti paydar dəgül idi, ixtiyarsız əli həzrət Şeyxün mübarək köksinə dəgdi və ol saət həzrət Şeyx pürhal vəqtində idi. **Beyt**

:

Çün əzəldən anı bədbəxt etmiş idi dadgər,
Öz əli ilə dövləti qıldı qamu zirü zəbər.

Çün həzrət Şeyxün vəqti anun ədəbsizliyindən bərtərəf oldu, qeyrət qəmçisinün ucu tərədüb buyurdu: «Bu bityeyicini mundan sürün getsün». Taliblər anı dutub dıxarıya bıraxdılar. Saətdə anun cəmiyyət ovqatı pərişanlığa dönüb, uca mərtəbəsi sərnigün olub əhvalı bəqayət xərab oldu. Çün öz məmləkətinə vardı, xatunı ilən oğlu öldilər və xələyiq andan yüz çevirüb döndilər və Surəbərur kəndi kim, ana bağışlamışdılar, andan geri aldılar və izzət döşəgindən məzəllət tofrağına düşdi və Tanrı ilən xələyiqün mərdudi və rüsvayi oldu. Və sonucı əhvalı ana yetdi kim, oğrılığ eyləyüb namaz qılmazdı və eldən sədəqə dilənüb gəzərdi və kimsə ana zəkət ilə sədəqə dəxi verməzdi. Və Şeyxün qeyrət əsəri zahir oldu». **Beyt** :

Qeyrətün odi yüzi suyi qamu məhv eylədi,
Qəhr yeli xariliğ toprağı səpdi yüzinə.

Hekayət. Mövlana Mühyiəddin dedi: «Xalxal vilayətində bir Pirə Məhəmməd adlu var idi və işi bəqayət ucaldı və çok adam anı inanub öz kəndindən Şəvir kəndinə vardı və anda dəxi çok kimsələr ana uyub der idi: «Hər kim üç gün mənüm yanumda ola, öz məqsudinə vasil olacaqdur». Və bir zaviyə özi için yapdurub üstində oturmağ için düzətdürmüş idi. Ol çağda Seyyid Şərəfəddin Giləşəhərdən gəlürdi.

Yolda Şəvir kəndində PİRƏ MƏHƏMMƏDÜN yanına vardı və ol gecə anda bir söhbət ilə səmə' eylədilər. Həman kim səmə'dən oturdılar, PİRƏ MƏHƏMMƏD dedi: «Danla həzrət Şeyx dünyadan bəqa aləminə köçəcəkdir və səccadəsi mana tapşurəcəkdir». Çün sabah Seyyid Şərəfəddin ilə həzrət Şeyxə (q.s.) vardılar. Seyyid Şərəfəddin dedi: «Xalxalda bir kimsə deyübdür kim, üç gün həzrət Şeyxün fani ömrindən baqi qalubdur və səccadəsi mana tapşurəcəkdir». Şeyx (q.s.) bilür idi kim, Xalxalda kimsə yoxdur kim, anun bu sözi demək həddi ola. Buyurdu: «Neşün anun ağzını toprağdan doldurmadun?» Seyyid Şərəfəddin dedi: «Ol sözi deyən bu kişidir». Şeyx buyurdu kim, anı incidüb məclisdən sürdilər. Ol bəxtsiz çün ol həzrətdən sürüldi, səlahiyyət ilə afiyət donından çıplaq olub, əhvalı bir mərtəbəyə döndi kim, şərhin eyləmək olmazdı və oruc ilə namazdan qaldı. Sonucı xirqəni bırxub əvamün-nasun donı geydi». **Beyt :**

Çün ədəb əhli yanında sandı özi baveqar,
Ol ədəbsizlikdən axir yerə düşdi xarü zar.

Hekayət. Bu PİRƏ BƏDRƏDDİN dedi: «Xalxal vilayətində bir kimsə var idi Məndkini Əvəz adlu və Şeyxün müridi idi və işi ol mərtəbəyə yetmiş idi kim, həman kim səmə'ə qalxar idi, üç gün, dörd gün, beş gün sərxoşlar kimi xəbərsiz qalurdu. Bir gün həzrət Şeyxün (q.s.) xidmətinə varub, ədəbsizlik edüb, ayağı həzrət Şeyxün (q.s.) səccadəsi üstinə qoydu. Həzrət Şeyx (q.s.) anun güstaxlığından qeyrətə varub buyurdu: «Di, ey it! Di, ey it!» Üç qatla dedi. Həman ki Şeyxün (q.s.) xidmətindən Xalxala qayıtdı, əhvalı dönüb işlədüğü təmam zayə oldı və namaz ilə zikrdən qaldı. Sonra bir yaman iş işlədi və andan ötrü anı dutub öldürdilər».

Şeir :

Zinhar, könül qeyrətinün oxindən,
Fəryad gözi navəki hər yanə atən.

Ol qeyrət edər qarəti iman ilə din,
Bu navək edər canü könül içrə vətən.

Hekayət. Bir yolurucu oğrı İshaq adlu var idi və bu işdə igən məşhur olmuş idi. Qəzadan bir ləşkər Tulun ölkəsinə varur idilər. Bu İshaq dəxi anlar ilə bilə vardı və Tul vilayətinə qalib olub, talayub Əleyvana* yüz qoydılar və ol bir qəl'əlü mövzedür. Tula yaxın ol qəl'əni hasarladılar. İshaq qəl'əyə varmağa yüz qoydı. Qəl'əlülər dedilər: «Biz qamumuz Şeyx Səfiəddininkiüz. Şeyx bizə mədəd eylər». İshaq bir yaramaz söz həzrət Şeyxün həqqində dedi. Ol söz deməkdə qəl'ədən bir ox anun ağzına dəgüb, saətdə həlak oldu. **Beyt :**

Qeybət etmə əhli-dilğə, özünə rəhm edə gör,
Kanların qeyrət oxı ağzunğə nagahan gəlür.

Hekayət. Mövlana Mühyiəddin dedi: «Xalxalda Pirə Cəbrayıl adlu bir kişi var idi və Şeyxün (q.s.) müridlərindən idi və həzrət Şeyxün xidmətində bir xəlifə kimi dirilürdi. Bir az müddət mundan keçincə türkün oymağları anı inanub çoxı ana mürid oldılar. Ol halətdə mægər bir türk xatunı görüb, könlü ana nigəran olub, anunlən birikdilər. Ol gecə ki, xəlvətə girdilər, zahirən Şeyxi gördi kim, orada hazır olub ana dedi: «Tökül!» Saətdə kişi ala olub saqqalı ilə qaşı, kirpügi bitün toküldi. Andan sonra bir cəmaət anı alub həzrət Şeyxün (q.s.) xidmətinə apardılar. Həzrət Şeyx həman kim anı gördi dedi: «Bala be-gor, qayırmaz kim, yunun düşdi». **Beyt :**

Hər kimsə ki bir qılca dönə yolindən,
Verür saqqalı yelə, qaşı dax üsnə.

Hekayət. Rəvayət eylər Mövlana Mühyiəddin kim, Xalxal vilayətinün məliki həzrət Şeyxün əlindən tövbə alub tac geymişdi. Bir az müddət mundan keçincə tövbəyə arxa verüb başından Şeyxün (q.s.) qoyduğı

---

* Farsca mətndə: *Ələvan*.

tac bıraxdı və çaxır içməgə məşğul oldu. Nagah həzrət Şeyxün sifəti ana heybət ilən görüldü. Ol qorxudan dəli olub divardan divara sıçrardı və qılıc özgülərə çəkərdi. Nökərləri anı dutub əlləri ilə ayaqları zəncirlədilər. Bir neçə gün böylə qaldı, sonra yüz məzəllət ilən öldi. **Beyt :**

Hər kim ol mürşid əlinə əl qoyə, tövbə edə,
Tövbəsin tərək etməsün gərək, əgər başın gedə.

Hekayət. Həm Mövlana Mühyiəddin dedi: «Xalxalun ölkəsindən Niy kəndində İsmayıl oğlunun bir oğlu Əffan adlı var idi. Bir gün bu Əffan mənüm cüftümü şüxm eyləməkdən güc ilən əkin yerindən sürüb dedi: «Bu yer mənüm yerümdür». Mən həzrət Şeyxə sığınub mədəd istədüm və zahirən dedim: «Ya Şeyx, sən bilürsən». Əffan dedi: «Xəlqün yerini qəsb ilən təsərrüf edərlər və derlər kim, səni Şeyxə tapşurdum». Danlası Əffanun qardaşı Əffan ilə savaşıb, bir bıçaq Əffana urub anı öldürdü». **Beyt :**

Kimün ki köksi vərəmlüdürür zərurət ilən,
Sağılmağa bıçaq ucı gərəkdür anı yaran.

Hekayət. Pirə Mə'mun bəg dedi: «Padşah Əbu Səid xan bir qatla Veyləq öləngində Ərdəbilün çevrəsindən qandı. *Canı bəgə** ki, Qıpçaqun bəglərindən idi və Xanbəlidə oturur idi, buyurdu kim, həzrət Şeyxün xidmətinə varub mənüm için bir büryan gətür. Canı bəg vardı və Əbu Səid xanun buyurduğu həzrət Şeyxə yetürdi. Söz ortasında həzrət Şeyx Canı bəgə dedi ki, sən Xanbəli ölkənin məhəbbəti xatiründən gidərməlsən ki, ol yer həzrət Şeyx Zahidün mənzilidür, yoxsa özünə ziyan eylərsən. Canı bəg dedi: «Şeyxün əlindən gəlür kim, kimsəni öldürə?» Şeyx (q.s.) nəzər salub bir türk kişi gördi kim, eşikdə durur və belində bir qılıc bağlı. Pəs dedi: «Əgər ol duran kişi qılıcı çəkə və bir kişi varub özini ol yalın qılıca ura, gövdəsi yarılurmu, yoxsa yok?» Dedi: «Yarılır». Şeyx dedi: «Mürşidlər ilən güstaxlıq etmək ol qılıca bənzər». **Şeir :**

Anların könli iti qılıcdürür, bəl tizrak,
Urmasun ol qılıca özini, kimə can gərak.

Canı bəg bu sözə baxmayub, qalxub yerinə vardı. Pəs, Şeyx (q.s.) xadiminə buyurdu kim, nə qədər kim tezrak isə, bir biryan yetürə gör. Buyurduğu az zəmanda bərhəm yetdi. Xadiminə dedi: «Büryanı bir süfrəyə çulğayub padşahun xidmətinə apar». Xadim biryan ilə süfrəni qaldurub padşahun qulluğına yetürdi. Çaşt çağı idi və padşahun iştahası bəqayət yetişmiş idi. Canı bəg Şeyxdən şikayət eylər idi. Padşah anı hayırdı kim, tək dur kim, həzrət Şeyx (q.s.) əcəb məcalda bu süfrəni bizə yetürübdür. Əgər sən gətürürdün, mən uyumuşdum və yemək zayə olurdu. İki gün mundan keçincə Canı bəg kim, həzrət Şeyxün hüzurində güstaxlıq etmiş idi, dəlük-dəlük olub həlak oldu».

Beyt :

Canı ki, Şeyx sözi ana qılmadı əsər,
Bədbəxt bilmədi ki, özünə ziyan edər.

Hekayət. Əqimunlu Mövlana Şəmsəddin dedi kim, Azadlu Pire Əlidən eşitdüm kim, Şeyxün zəmanında bir kişi var idi İsmayıl adlı, Ərəsbarda otururdu və Şeyxə münkir idi və özündən tövbə ilə təlqin verürdü. Bir gün onun söhbətinə vardım. Məni igən izzətlədi. Gecə Şeyxün (q.s.) xanədanına qeybət eyləməyə məşğul oldu. Çün döşəkdə yatdım, həzrət Şeyxi gördüm kim, buyurdu: «Bu yabanun ğulı dəxi yanına varmayasan». Həzrət Şeyxün ayağına düşüb qəbul eylədüm kim, dəxi varmayım. Danlası öz mənzilümə vardım və bir həftə ana varmadım. Bir gün bizim oymağımızda anı qonaqladılar və məni dəxi çağırtdılar. Naçar vardım. İsmayıl məni yanına çağırtdı və çox təvazö'lər etdi. Həman kim ol oymağdan çıxdı, hər gecə mən öz xəlvetümdə zikrə məşğul olurdu. İsmayılın sifəti gəlür idi və mən görürdüm, pəs Şeyxün işarətindən çağırurdum. Bir gecə çox zarilik etdim və Şeyxi (q.s.) mədədə çağırurdum. Həm ol gecə duşda gördüm kim, bir ağ qarçağay

mənüm xəlvətümə girdi. Həman kim yaxşıca baxdum, həzrət Şeyx idi.

Beyt :

Dövləti-bidar oldu çarəsaz,
Sərçənün evinə girdi şahbaz.

Pəs bir nə'rə urub səma' eyləyə-eyləyə xəlvətdən çıxdı və qeyrət yüzini anun yurtına qoydı və mübarək əli ilə anun evinə bir işarət eylədi və genə andan qaib oldu. İki gündən sonra xəbər gəldi kim, İsmayıl ölübdür və hənüz bir həftə ötməmiş idi kim, bitün evi ilə barxı viran və xərab oldu. **Beyt :**

Qeybət etmək mürşidə çün pişə idi münkirün,
Badə verdi xakini qeyrət əli sonra anun.

Hekayət. Mövlana Mühyiəddin dedi kim, talibi-elmlig çağında Təbrizdə Qəznə mədrəsəsində zikr etməyə məşğul idim. Cahil talibi-elmlər mana münkir olub mən' edərlərdi, ol qayətə kim, həzrət Şeyxə dəxi dil uzatdılar və bunlar biri Sədəddin Ne'man və savəlülər: Cəmaləddin və Şərəfəddin idilər. Və mən bu mə'nadan bəqayət pərişan olurdu. Bir gecə duşda gördüm kim, həzrət Şeyx gəlüb mana dedi: «Təşviş çəkmə kim, hər kim səni Tanrının zikrindən mən' eylər, anı dilim-dilim edəyim». Və mübarək əli ilə işarət qıldı. Bu duşdan bir az müddət keçincə anlar qamu yigit ilə cavanəmərg öldilər. **Beyt :**

Hər kim ol Tanrı zikri mən' eylər,
Tanrı tez ol kişi həlak eylər.

Hekayət. Ucanlu Mövlana Şəmsəddin Pirə Babadan rəvayət etdi kim, həzrət Şeyxün (q.s.) yanında dedi: «Ya Şeyx, igən mələm». Sordı: «Nə için?» Dedi: «Kəndimizdə bir məlik var və atam ilə peyvəstə bəhsləşür. Və kəndün adamları qamu anun əlindən zarıncıdurlar». Şeyx (q.s.) mübarək əlin mütəhhər saqqalına endürüb dedi: «Qayırmam kim, Tanrıdan umaram kim, mundan sonra ol məlikün qüvvət ilə güci yok olacaqdur talibləri içində. Həman kim andan

qayıtduk, bitün kəxdudalar ilə havadarları andan dönüb anı heçə saydılar və dəxi hərgiz güc ilə qüvvət iyəsi olmadı». **Beyt :**

Hər quş kim, ol xilafimizə çəksə bir nəfəs
Uçmaq ilə qanatını ol quşdan aluruz.

Hekayət. Səravlu Mövlana Nizaməddindən rəvayətdür kim, dedi: «Ərdəbildə Türk Əhmədün oğlu Xəlil adlı bir yigit var idi. Gün batanda Mövlana Nizaməddin ilən niza' etdi və mundan ötrü həzrət Şeyxün həqqinə (q.s.), haşa, bir söz söylədi. Mövlana Nizaməddin andan akşam namazı çağı həzrət Şeyxə (q.s.) varub namaz qıldı. Namazdan sonra Şeyx düz oturub dərzi Pirə İshaqa dedi: «Danla Xəlili daruğanun yanına apar, ta ana bir ədəb eyləyə». Genə Pirə Xəlilə dedi: «Filan kimsələrə söylə kim, anun boynına bir neçə bərk yumruqlar uralar». Genə mübarək bənizi müteğəyyir olub dedi: «Anı qoyunuz kim, mən biləm anunlən». Çün ol gecə keçdi, çin sabah xəbər gətürdilər kim, Xəlilün bir qulıncı zahir olub ölüm halətinə düşübdür. Atası neçə uluları həzrət Şeyxün qulluğına göndərdi şəfaət eyləməgə. Şeyx (q.s.) buyurdu kim, ol özini qılıca urubdur və ixtiyar əldən çıxubdur və ox yaydan çıxmış geri gətürmək olmaz. Və həm ol gün Xəlil zəlil olub öldi». **Beyt :**

Hər tərəfğə gərçi atdı oxi çox,
Atmadı hərgiz xəta ilən bir ox.

Hər dua kim qıldı, oldı müstəcab,
Ruhinə rəhmət əla yövmül-hesab.

Hekayət. Mövlana Şəmsəddin rəvayət etdi kim, ol çağ kim həzrət Şeyx (q.s.) Təbrizə varub Rəşidiyyənin xanəgahında nüzül etdi və ol məqamı hüzuri-fərri ilən müşərrəf qıldı, həzrət Şeyxün xidmətkarları neçə gündən sonra gəlüb ərz etdilər kim, işimiz qamu təmam olupdur və bir nişandan ötrü mövqufuz ki, Yəzdlü Mövlana Şəmsəddin içündür kim, Qazı Bəhaəddin himayət və təəssüb eylər. Həzrət Şeyx (q.s.) muni

eşidüb bənizi mütəğəyyir olub, mütəhhər məhasininə mübarək əlin endirüb dedi. **Misra:**

Anra ke bər-əndazi, ba-maş dər-əndazi.³²

Neçə gündən sonra xəbər gəldi ki, Qazı Bəhaəddin öldi. **Beyt :**

Hər kim ol dolaşdı bizgə, ömrindən bər yemədi,

Dünyadə dəxi səlätə kisvətini geymədi.

Hekayət. Mövlana Şəmsəddin Məhəmməd dedi kim, ol zəman kim Təbrizdə elm oxumağa məşğul idim, bir gün mədrəsəni imarət edərlərdi. Balcıçılarun şagirdlərindən birisi həzrət Şeyxün müridlərindən idi. Həm iş işlərdi və həm Tanrının zikrin edərdi. **Beyt :**

Aşiqün canü cəhanı yarnun yadıdurur,

Bidilün ruhü rəvanı dilbərün adıdurur.

Kafi adlu bir talibi-elm ol mədrəsədə idi. Ol mülhid ol müvəhhidün zikrindən məlul olub imarətnün sərkarına dedi: «Neşün erməni şagird götürmədün işləməyə və bu sufi kişini götürdün kim, anun zikri ünindən mütalie qılamazam?» Və neçə nasəza sözi dəxi dedi. Miskin sufi muni eşidüb, bir ah çəküb dedi: «Ya Tanrı, əgər mənüm Şeyxüm sənün həzrətündə qədrliüdür, bu kişinin cəzasın ver ki, mənüm Şeyximün həqqində yaman sözlər söylər». Genə dedi: «Bu kişi həzrət Şeyxün (q.s.) könlinə həvalə qıldım». Həm ol gündə Tanrı-təala ana bir ağrıq verüb dili şişdi, çığıra-çığıra həlak oldi. **Beyt :**

Hər kim öz dili xəlq qeybətine

Uzadur, sonra dili şişər anun,

Kimsəni sögməgil, ədəb saxla,

Ta ki saxlaya Kirdigar tənün.

Hekayət. Səravlu Pire Məhəmməd dedi: «Həzrət Şeyxi (q.s.) Səravun şəhərinə dəvət etdilər və həzrət Şeyx (q.s.) oraya qədəm basub Ziyaəddinün evinə qondi. Qəvvallar hazır oldılar və həzrət Şeyx (q.s.) səma'ə qalxdı. Bir qələndər ədəbsizliq edüb səma' eyləməyə

qalxdı və həzrət Şeyxün hal vəqti pərişan olub oturdı və ögütləməgə məşğul oldu. Canbağışlayıcı kəlimat içində buyurdu kim, bu, ərlərin meydanıdır. Həman kim məclis axır oldu, məclisdəkilər qamu ayağa qalxdılar. Ədəbsiz qələndər qalxa bilməzdi. Yaxşıca baxdılar, gördilər kim, ayaqları geriye yapışıpdur və həman böylə qaldı, ta diri idi». **Şeir :**

Bir yerdə kim, anda başını sığmaz idi,
Qoydu ayağı, ayağı üstünə qodı.

Hekayət. Pirə Məhəmməd dedi: «Ağun kəndində İsmayıl adlı bir tövbəlü talib var idi və qızqardaşı anı məsxərəliyə dutub, bir saman yaprağı götürüb atdı kim, sənün Şeyxün mənüm yanumda bu qədərçədür. İsmayıl ana baxub dedi: «Əgər mənüm Şeyxüm bərhəqdür, səni bir illətə mübtəla eyləyəcəkdür kim, anun heç əlacı bulunmaya». Yedi gün mundan ötincə, cüzam illəti ana yoluxub ala oldu». **Beyt :**

Batinində çü var idi illət,
Zahir oldu sonucı illətini.

Hekayət. Kürdə Pirə Əhməd dedi: «Əlğər kəndində bir kişi həzrət Şeyxün (q.s.) dilindən bir söz nəql etdi. Ol sözi həzrət Şeyxə yetürdilər. Həzrət Şeyx dedi: «Mənüm bu sözdən xəbərüm yoxdur. Anı parə-parə eyləyələr». Bir ay mundan keçmədi kim, tullular anı parə-parə qıldılar».

Beyt :

Ulularğə kim ki bir böhtan yapa,
Ya dilindən anların böhtan deyə,
Sonra anı parə-parə qılalar,
Xəlq içində kisvəti-xari geyə.

Hekayət. Rəvayət edərlər kim, bir qatla əlarqlülər ilə kərəganlıların aralarında kim, Ərdəbil vilayətindəndürlər, bir qan hekayəti vaqə oldu. Əlariqilər həzrət Şeyxə (q.s.) vardılar kim, ortaya düşüb barışdura. Kərəganun rəisi Mahmud adlı dəxi həzrət Şeyxün

qulluğına gəldi. Həzrət Şeyx ana buyurdu kim, bu işi keçür. Qəbul qılıb dedi: «Hər nə kim Şeyxün buyruğı isə, can ilə əməl eyləyim». Andan sonra həzrət Xacə Mühyiəddin, Mahmudun yanına göndərdi, ta ol qanun hekayəti islahə gətürə. Mahmud yüzini Xacə Mühyiəddindən çevirüb gizləndi və bəhanə ilə peyğam göndərdi kim, həzrət Şeyx (q.s.) özi gəlməyübdür. Və həzrət Şeyx ol çağ xəlvətdə idi. Çün bu söz eşitdi, buyurdu: «Mahmud mənüm yanumda dil verür və özgələr yanında özgə dil ilə söz söylər». Və bu sözi mükərrər söylədi. Tanrının təqdirindən bir zəhmət Mahmudun ağzına uğradı kim, dili ağzından çıxdı. Nə qədər kim əlacın etdilər, faidə verməyüb həman bu zəhmətdə bir yıldan sonra öldi. **Beyt :**

Hər kim oldı ikidillü, dilini kəsmək gərək,
Bir münafiqdür, boğazından anı asmək gərək.

Hekayət. Məlik Qubad dedi kim, Əmir Pureçar mənüm atam Məlik Əhmədi dutdurub Qarabağa göndərdi. Həman kim həzrət Şeyxün zaviyəsinə yetdük, həzrət Şeyx (q.s.) Məlik Əhməd için şəfaət qıldı, Pureçar qəbul etmədi. Həzrət Şeyx qeyrət edüb buyurdu: «Əgər sən dəxi bəqlik edəsən, mən dərişlərdən məhrum qalam». Məəlqissə, həman kim Qarabağda orduya yetdük, Pureçarı dutdılar, çox işəncələr ilə malı ilə əsbabı aldılar və bəqlikdən dəxi düşürdilər və hərgiz dəxi bəqlik qılmadı. **Beyt :**

Var idi anun dimağında qüruri-e'tibar,
E'tibari getdi, döndi ana dövrü-ruzigar.

Hekayət. Məlik Qubad dedi kim, Ruz vilayətindən bir bitikçi kişi Keyxosrov adlı, vəzirdən qaçub, həzrət Şeyxün (q.s.) xidmətinə gəlüb tövbə qıldı. Bir az zəmandan sonra tövbəsin sındurdu və genə öz işi üstinə varub əvanlıq bünyad etdi. Tanrının qəzasından orduya varmağ əzimət etdi. Gedərkən Ərdəbilə yetdi, həzrət Şeyxün ziyarətinə vardı. Həzrət Şeyx tövbəkarlıqlar kəsvəti anda görməyüb, əvanlar surətində

gördi. Ana dedi: «Ey şum yüzlü, tövbəni sındurdun. Var kim, eylə öləsən kim, bağırun parə-parə olub altundan düşə». Az müddət mundan keçincə, xəstə düşüb bağırı parə-parə altından düşdi və min üqubət ilən öldi. **Beyt :**

Sufi çünkim qıldı tövbə, verür anun üsnə can,
Tövbəsi sınduran yok dini, bişəkkü güman.

Hekayət. Məşhur və mə'rufdur kim, Pirə Əvəz bir riyazət görmüş kişi idi və çox rənclər təsəvvüfliğdə çəkmiş idi. Sonra burnında bir ücb ilə təkəbbürlük bulundu və könül iyəsilik də'vi qıldı və der idi: «İrşad səccadəsi imdi mənümdür». Və qalın müridlər cəm etdi, həman kim həzrət Şeyxün (q.s.) xidmətinə yetdi və Şeyxün nəzəri ana düşdi, buyurdi: «Pirə Əvəz, var, otur kim, mən çox kimsələrin devəsini çökdürmüşəm, sənün devəni dəxi çökdürəyim». Məclisdəkilər çün bu sözi eşitdilər, Pirə Əvəzün bənzini mütəğəyyir olub gördilər. Sordılar: «Pirə Əvəz, sana nə oldı?» Dedi: «Mənüm məsəlüm ana bənzər kim, bir güzün yeli bir tazə ağaca toxuna və yemişi ilə yaprağlarından əsər qoymaya». Andan sonra yüz xariliğ ilən canın tapşurdi. **Beyt :**

Qüdrət iyəsi qılsa işarət əli ilən,
Çok kimsələrin başını salur bədənindən.

Hekayət. Pirə Turan dedi kim, Cəbrayıl adlu Mudiyə kəndində bir kişi var idi. Həzrət Şeyxün (q.s.) xidmətinə vardı və xəlvətün vaqiələri ərz edərdi və gördüğü vaqiələri içində yalanlar qatardı. Həzrət Şeyx (q.s.) vilayət qüvvəti ilən yalan dedükləri mə'lum edüb dedi: «Var kim, saqqalun tökülsün». Sətdə anun saqqalı töküldi. **Beyt :**

Doğru söylə, olma Cəbrəili-yalancı kibi kim,
Dedi bir yalan, saqqalı üsnə qoydı dər-zəman.

Hekayət. Barqanlı Cəbrayıl dedi kim, bir qatla qələbə cəmaət ilən həzrət Şeyxün (q.s.) xidmətinə varurduk və bir talibi-elm Piruz adlu, Vəndaruşa kəndindən bizim ilə yoldaş idi. Həman kim şəhərə yaxın

olduk, bu Piruz dedi: «Pirə Cəbrayıl, sənün ilən bir sözüm var, söyləyimmi, ya yok?» Mən dedim: «Söylə». Dedi: «Bu qədər ki taliblər həzrət Şeyxə varurlar, qamusının öhdəsindən çıxıb bilür, ya yok? Vay, əgər çıxmasa». Və dil tənəsi ilən neçə namə'qul sözlər söylədi. Mən ana çox mən'lər ilə zəclər etdim, heç faidə vermədi. Həman kim şəhərə girdük, cəmaət Piruz ilən həzrət Şeyxə (q.s.) vardılar. Şeyx (q.s.) öz zaviyəsində oturmuş idi və qələbə xələyiq hüzurində idilər. Varanlar çün həzrətün dəstbusinə müşərrəf oldılar, oturdılar. Həzrət Şeyx (q.s.) mübarək ağzını açub kəlimata gəldi və sözün ortasında buyurdi: «Neçə kimsələr vardurlar kim, derlər: Şeyx bu qədər cəmaətin öhdəsindən çıxıb bilürmi, ya yok. Nə qədər kim ana ögütlərlər, qəbul eyləməz. İmdi əgər ol kişinün qarnın açsalar, toprağ ilə qumdan özge nəstə çıxıb, mən bu məqamda dəxi oturmayım». Nagah Piruzun qarnına bir ağrığ uğradı və nə qədər kim özünü saxlar idi, faidə verməz idi. Qusmağa düşdi, bir giləcə toprağ ilə qum ağzından çıxdı. Məclisdəki qamu heyran olub əcəbdə qaldılar. Pirə Cəbrayıl ayağa qalxub anun insafın verdi. Şeyx (q.s.) qəbul etmədi. Nagah Tanrı-təala Piruzun köksinə bir illət həvalət qıldı. Nə qədər kim əlaclar etdilər, faidə vermədi. Sonra öz əli ilən özünü həlak etdi. **Beyt** :

Kim ədəbsizlik ilən çəksə nəfəs,
Nəfəsi birlə boğazını duta.

Hekayət. Bəlbəlan Pirə Həsən dedi: «Mən Mikailan Həsən ilən Əli Talış zaviyənün mətbəxində əkmək bişürməgə məşğul idük. Üçümüz dəxi müqərrər eylədik kim, Marağaya varauz, ta əkmək bişürmək için bir neçə gün sərgərdanlık çəkələr və qədrimiz buluna. Və hər birimiz özümüz için bir bəhanə düzətdük. Həman kim həzrət Şeyxün hüzurinə varduk rüxsət almağa, Seyyid Cəmaləddin ilən Talış Pirə Əhməd xidmətində oturmuşdılar. Şeyx (q.s.) buyurdi: «Neşün gedərsiz?» Əli Talış dedi: «Marağaya varmağ istərəm ki, anda bir sənət ögrənəyim».

Kürdə Mahmud dedi: «Kürdistana varuram qövm ilə qardaşlarımı görməğə». Həsən Mikailan dedi: «Həzrət Şeyxün devələrini Sərava aparuram duz gətürməğə». Həzrət Şeyx (q.s.) dedi: «Ey bala bə-gorlar, yalan dersiniz və işdən qaçarsınız». Həman kim həzrət Şeyxün hüzurindən çıxduk, eşütdüm kim, Şeyx der idi: «Əgər bunlar ölməyələr, mən quru ağacdən əkməkçi yonayım». Mən munı eşidüb, qorxub Seyyid Cəmaləddini şəfi' eylədüm əksüklüğüm istəməğə və Əli Talışa dedim ki, Şeyx vilayət nuri ilə bizim əhvalımızı mə'lum edübdür. Gəl kim, bu əziməti bərtərəf edəlim. Əli Talış qəbul etmədi və gecə yol azuqı bişürdi və Həsən Mikailan Şeyxün devələri duz bəhanəsi ilə götürüb rəvanə olduk. Çün zaviyənin məzrəsinə yetdük, neçə qavun gətürdük əkmək ilə yeməğə. Əli Talış qavun kəsməkdə özünə bir qatı yara urdı. Dedim: «Əli, zəxm yedün, qalx kim, qayıdalım!» Eşitmədi. Genə yola düşdük, Səravun gəduğı dibinə özümüzü çaya urduk. Su güclü idi, mənı apardı, sonra yüz min cəhd ilə qurtuldum. Genə dedim: «Qayıdalım!» Eşitmedilər. Səravda Xacə Əfzəlün zaviyəsində qonduk. Əli Talış anda yatdı. Nagah çığırdı. Dedim: «Duşda nə gördün?» Dedi: «Şeyxi (q.s.) gördüm ki, mənı əsası ilə döğürdi». Genə dedim: «Qayıdalım kim, bu halətlərdən Şeyxün qeyrəti əsəri mə'lum olur və bu varduğumuz səfər yaxşı dəğül». Eşitmedilər. Dəxi varduk. Həman kim Sinan kəndinə yetdük, mənüm gözüm ağrıdı və bəqayət taqətsiz oldum. Hacı Naxçıvanlı anda idi. Ana yalvardum kim, mənı Ərdəbilə göndər kim, həzrət Şeyxün qeyrətindən qorxuram. Genə yoldaşlar mənı qayıtmağa möhlət verməyüb, devəyə mindürüb bilələrincə apardılar. Çün Tabtab kəndinə yetdük, bir bostançıya yoluxduk. Sordı kim, siz kimlərsiniz və gəlişiniz qandan? Dedük: «Həzrət Şeyxün xidmətkarlarıuz və bu devələr Şeyxinkidür». Munı eşidincə dərhal düşüb devələrin ayaqları öpdü və bərekət için bostanınun çevrəsində gəzdürdi və iki yük qavun bizə verdi və andan *Muqancuqa** varduk,

Marağanun kəndlərində bir pozuğ viranədə qonduk. Anda bir övrət, yigit oğlı ilə gəlüb bizdən sordılar kim, nərədən gəlürsünüz və kimün adamsınız? Biz öz nişanəmizi verdük. Övrət dedi: «Əzizlər, üç yıldur ki bu oğlan için gəlin gətürübəm və həm böylə biki qız qalupdur. Biz zaviyədə bişürdügi əkmək kim, həzə bizdə qalmış idi, üç əkmək ana verdü: biri övrət için və biri oğlı için və biri gəlini için. Verdüğümüzü oğlan yeyincə gecə gəlininün işini qayırdı. Çün sabah gəldilər və bizi qonaqlığa apardılar və devələri anda saxlayub becərdilər. Pəs biz Marağaya varduk. Marağalular Mövlana İzzəddin və Pirə Baba (r.ə.) devələrin yükləri yemişdən düzətdilər və biz devələri Muqancuqdan aparub ol yemişləri yükləyüb Ərdəbilə gətürdük. Oraya yetincə Əli Talış ilə Həsən Mikailan və Kürdə Mahmud həzrət Şeyxün heybətindən qaçdılar və yemiş yükləri yanumda qoydılar. Mən arxa ilə götürüb evə aparurdum. Həzrət Şeyx qapuda durmuş idi. Hər qaçan kim girərdüm, ya çıxardum, mübarək əsası mana dəgdürür idi. Mən andan sevinürdüm kim, həzrət Şeyxün qeyrəti mənüm ilə bu növ ilə keçər, amma Şeyxün qeyrəti qorxusından iki gözüm görməz oldu və əlaclar faidə verməyüb böyləlik ilə qaldum və Əli Talış mətbəxin eşigində düşüb qarnı şişdi və içi getməgə düşdi və igirmi gün diri idi, sonra öldi. Və Kürdə Mahmudun iki ayağı qarardı və ol zəhmətdə öldi».

Hekayət. Gərmrudlu Pirə Murad dedi: «Pirə İlyas ilə Pirə Rüstəm dedilər: Bir qatla həzrət Şeyx (q.s.) Əlğər kəndində idi. Lülə Hacı adlu, Viyənd kəndindən ki, Ərdəbilün vilayətləründəndür, hazır oldu. Həzrət Şeyx (q.s.) dedi: «Oğrılığ tərək et, yoxsa qızıl qan ilə yakarı baxacaqsan». Dəxi buyurdu: «Qəbul etdün?» Dedi: «Bəli, qəbul qıldum». Üç-dört gündən sonra həm ol işün üstinə gedüğe vardı yol urmağa. Bir Ürük adlu ana yoluxub, anı dutub başını kəsdi və yakarı qan ilə qıbqızıl oldu».

Hekayət. Kəlxoranlu İbrahim atası Mövlana Nəcibəddindən rəvayət

etdi kim, bir gün bir qələbə cəmaət Şeyxün hüzurində idilər. Həzrət Şeyx (q.s.) Kəlxoranlu Əhməd kim, igən bir bay kişi idi, buyurdi: «Əhməd, filan zaviyədə ki, fəqirlərin mənzilidür, odun yoxdur». Əhməd yüzini həzrət Şeyxdən özgə yana çevirüb cavab vermədi. Şeyx (q.s.) dedi: «Əhməd, yüzün döndi». Az saət mundan keçincə ala olub ol zəhmətdə öldi.

Hekayət. Həm bu Hacı İbrahim dedi: «Bir Əli adlu kim, axtacı Turğaynun nəvələri nökeri idi, Çurəq ilə Maçurəq kəndinün mirəki ilə kim, həzrət Şeyxün mülki idi, peyvəstə niza' ilə savaşı eylər idi ki, anda dəxi mənüm bir payum var və gah-gah gedər idi və anlara dolaşub xərabliq edərdi və kimsənün ögüdin almazdı. Bir gün həzrət Şeyx (q.s.) mənüm ilə ana peyğam göndərdi kim, sənün anda heç heqq ilə payun yoxdur, oraya varma, yoxsa varacaqsan və oraya yetməzsən. Eşitməyüb rəvanə oldi. Çün bir günlük yola vardı, atdan düşüb saətdə öldi. Yoldaşları anı tərsə, ata bağlayub geriye gətürdilər və Ərdəbilün goristanında toprağa tapşurdılar». **Beyt :**

Təkəbbürlig çağında özünü unutma, pənd eşit,
Nə kim desə sana aqil, könüllən can anı iş et.

Hekayət. Həzrət Şeyx Sədrəddin (r.r.) dedi: «Bir kişi var idi kim, Şeyxün hal məclisində otururdu, ixtiyarsız olub nə'rələr çəkərdi. Bir qatla həzrət Şeyx (q.s.) anun nə'rələrindən incinüb dilinə keçürdi kim, öl. Kişi saətdə ağzın açub canın tapşurdu».

Hekayət. Hacı Əli atası Pirə Nəcibdən rəvayət eylədi kim, ol dedi: «Həzrət Şeyx bir gün mənə Pirə Xəlil ilə bukavul Yusifün yanına ki Ərdəbilün çevrəsində bir güclü bəg idi, saldı kim, bir kənddən neçə adamı dutsaq eyləmiş idi şəfaət eyləməgə. Bukavul Yusif bir evdə idi kim, *Xüşkrudun** qırağında yapmış idi. Yanına xəbər apardılar kim, Şeyxün neçə müridləri bir məsləhət için gəlүpdүrlər. Bizi içəriyə apardılar. Həzrət Şeyxün (q.s.) salamın ana yetürdük. Sonra dedük:

«Həzrət Şeyx bizi filan cəmaət üçün şəfaət eyləməgə göndərübüdür». Bir saət başın aşağı salub, genə qaldurub dedi: «Şeyxə söyləniz kim, məndən keçsün, yoxsa mənüm fərrüm ana dəgər». Və mundan artuq heç cavab vermədi. Biz andan qayıdub həzrət Şeyxə (q.s.) dedük: «Şəfaətimiz qəbul etmədi». Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdi: «Həm dəxi sögmiş ola?» Dedük: «Bizə dedi: Həzrət Şeyxə söylin ki, məndən keçsün, yoxsa fərrüm ana dəgər». Həzrət Şeyx həman ki bu sözi eşitdi, üç qatla dedi: «Sənün fərrün öz evində». Pəs, hazır cəmaət saətün tarixin yazdılar, doquz gün mundan keçincə, onuncı gün anı Sultaniyyədə dar ağacının qüllablarına çəkdilər və evi ilə barxı taladılar».

Hekayət. Mövlana Şəmsəddin Təbrizlü Pirə Davuddan rəvayət edər kim, bir qatla Həşrudlunun adamlarından bir kimsə Xacə Əfzəlün həqqində bir bitəqrib söz kim, vəhşət çağında demiş idi, Şeyxün (q.s.) yanında ərz etdi və Xacə Əfzəl dəxi anda hazır idi. Həzrət Şeyx Xacə Əfzələ buyurdi: «Əfzəl, bu, necə sözdür?» Xacə Əfzəl dedi: «Özgələr həzrət Şeyxün xidmətində yaramaz sözlər mənüm həqqümdə söylərlər. Mən vəhşətdə idim kim, neşün mənüm qeybətüm edələr?» Şeyx (q.s.) dedi: «Qayıрма ki, hər kim sənün qeybətün eyləsə, mən anun qulağlarını qoparayım». Qeybət edən kişi dərhal çığırdı kim, qulağ, qulağ! Sonra qulağı düşdi. **Beyt:**

Qeybətə hər kim qulağ asar, qulağları düşər,
Qeybət edən, həşrdə Tanrı anun dilin kəsər.

Hekayət. Əndarudlu Mövlana Yusif dedi: «Bir qardaşum oğlu Zeynəddin adlu var idi kim, talibi-elmliqdən sonra həzrət Şeyxün tövbəkarı oldı və zikr təlqinin alub, zikri təbdil olmuş idi. Həzrət Şeyx (q.s.) ana ikinci zikr təlim verdi. Bir müddət mundan gedincə, şəqavət rəqəmi kim, əzəldə anun alnına yazılmış idi, zühura gəlüb, Şeyxün hüzurində bir güstaxlıq söz söylədi. Şeyxün (q.s.) qeyrəti işləyüb

nəzərindən saldı. Zeynəddinün işi zayə' olub dəlülük zəhmətinə giriftar oldu və həm eylə dəlü aləmdən köçdi». **Beyt:**

Əhli-dilnün qeyrətindən, ey könül, istə əman,
Xidmətində anların saxla ədəb, çəkmə ziyan.

ÜÇÜNCÜ FƏSİL KƏRAMATLARDA KİM HƏZRƏT ŞEYX SƏFİƏDDİNDƏN (Q.S.) VAQE OLUBDUR LÜTF İLƏ QƏHRÜN ORTASINDA

Hekayət. Şeyx Sədrəddin (r.r.) dedi kim, bir qatla həzrət Şeyx (q.s.) Həştrud yolunda bir kənddə qondi, Səravlu Xacə Əfzələ dedi: «Bir xəlvət yercüğaz təharət almağa mənüm üçün bula gör». Və çün kəndlərdə abxanə rəsm dəgül, Xacə Əfzəl öz nəfsi ilə mütəvəccih olub bir damcuğaz ixtiyar eylədi. Məgər ol evün içərusi yaxşıca axtarmamış idi və bir övrət yatmış idi. Çün Şeyx (q.s.) ibriqi alub ol evə girdi, bir diş xatun evün bucağında yatur gördi. Xacə Əfzəl ilə tire olub dedi: «Evi yaxşıca ehtiyat eyləməmişdün». Sətdə Xacə Əfzəlün yüzi şəkli cuşlanub üzüm salxumu kimi çiçəklər çıxdı. Bir neçə müddət ol zəhmətdə giriftar və çarəsiz qaldı, sonra Şeyxün həzrətində çox zarilik edüb şəfaətlər qıldı. Genə Şeyx (q.s.) şəfəqqət nəzəri ana salub mübarək əlin yüzünə sürtdi və ol zəhməti yüzindən gidərdi.

Hekayət. Şeyx Sədrəddin (r.r.) dedi: «Bir qatla Şeyx (q.s.) Şərəfabad kəndində idi. Şərəfabadlu Pirə Əli iradə əhlindən olup həzrət Şeyxi (q.s.) öz evinə apardı. Həzrət Şeyx (q.s.) lütf nəzəri ilə

ana baxdı, Pirə Əlinün halı dönüb yüzünə səadət qapuları açıldı və ulu müamilələr iyəsi oldu. **Beyt :**

Gənci-mə'nidən doludur Şeyxnün ehsanini,
Hər səadətli ki, buldı, bildi Həqq erkanini.

İttifaqən həm bu kənddə Xəlil adlu var idi, bəqayət batil e'tiqadlu və təsəvvüfün mürtəddi, savux-savux sözlər sufilərün həqqində söylər idi və bu taifənin məzhəbində namə'qul kələcilər ağzından çıxar idi. Kəndlülər qamu ana varub fasid e'tiqadına muti oldılar. Həzrət Şeyx (q.s.) ol kəndə qeyrət nəzəri ilə baxdı. Həm ol yaxında ol kənd xərab oldu, amma Pirə Əlinün evinə heç zərər dəgmedi. Sonra nə qəder kim ol kəndi imarət etdilər, faidə vermədi və həm böylə xərab qaldı». **Beyt :**

Qeyrət nəzəri çü kəndə saldı,
Kənd oldı xərabü şöylə qaldı.

Hekayət. Şeyx Sədrəddin(r.r.) dedi: «Ol vəqt kim Gürcistanda Əmir Çopan *Mənkutay Qurumişi** ilə *İrəncin** birlə savaşı edərdi və Mənkutanun ləşkəri qırx min adam idilər və Əmir Çopanun iki min adamı var idi. Bir gün sabahdan ikindüyədəkin uğraşmağda idilər, sonra Əmir Çopanun ləşkəri basıldı, neçələrin öldürdilər və qalanı qaçdılar və Əmir Çopanun üstünə həman yüz adam qalmış idi. Qurumişinin nöqərlərindən bir Xarəzmi adlu Əmir Çopanun iki oğlını oxladı və bir yanından dəxi Qurumişi yavuxlaşub cidası ana həvalə qıldı. Əmir Çopan ol halətdə atdan düşdi. Saətdə bir qaranğuliğ toz qopdı kim, kimsə kimsəni görməz oldu. Əmir Çopan dedi: «Ol halətdə gözüm açdum, həzrət Şeyxi (q.s.) yaşıl don birlə on atlu mükəmməl yanumda hazır gördüm. Buyurdi: «Qalx, qorxma ki Tanrı-təala sənün mədədüne dərvişlər göndərübdür». Əlin dutdı kim, atuna mindüre, atı qaçdı. Bir nöqəri Həzar bəg adlu ol saətdə yetdi, dərhal atından yayağ olub ağası atuna atlandurdi. **Beyt :**

Ey neçə şah ilə bəglər kim, müxalif cəngində,

Qurtarubdur, qoymayubdur kim, anun başın gedə.

Amma ləşkəri çoxı pərişan olub kimsə durmadı. Şeyx ana dedi: «Qorqma ki, bu gecə bu zalimlərin əlindən xilas olacaqsan. Və bir müddətdən sonra bunlar sənün əlündə giriftar olacaqdurlar». Gecə yetişdi və Əmir Çopan neçə nöker ilən dağa varub odlar yandurdılar. Qurumişi ləşkəri həman ki ol dağdan yanar od gördilər, təhqiqlədilər ki, Əmir Çopan ol gecə dağdadur. Dedilər: «Dağun çəp-çevrəsini alub keşik saxlayəüz danadəkin». Əmir Çopan dedi: «Şeyxə sığınub özümü anun himayətinə tapşurdum və çin sabah dağdan aşağı enüb ol ləşkerün içində gəzərdüm və qamu kimsələri görərdüm və heç kimsə mənə görməz idi və ol ləşkerün içindən sağ çıxdum». Və Pirə Həsən dedi: «Mən gecə zaviyənün mətbəxində idim. Yarımgecə gördüm kim, bir kimsə heybət ilə əlin qapuya urdı. Dedim: «Kimdür kim, bu gec vəqtdə qapuyı qaxar?» Həman ki qapu açdum, həzrət Şeyxi (q.s.) gördüm, qorxub qaçdum. Buyurdi: «Qaçma, böylə gərək. Amma sana ismarlaram ki, bu donda bir türk kişi gələcəkdür, gərək mənə xəbərdar eyləyəsən». Pəs həzrət Şeyx (q.s.) hərəminə vardı və mən gələnin intizarında idim. Nagah bir kimsə qapuya əl urdı. Qapu açdum, həzrət Şeyxün dedügi türki gördüm. Şeyxə (q.s.) xəbər aparmağa vardum. Şeyxi qapuda gördüm. Buyurdi: «Var, mehmanxanəyə bir şam apar». Şam apardum və qoydum. Genə dedi: «Var, qapuda duran türk çağır». Vardum, çağırdum. Bir neçə nöker ilən gəldi. Pəs böyükləri həzrət Şeyx ilən (q.s.) bilə oturdılar və mən anun nökerləri ilən qapuda durduk. Pəs həzrət Şeyx(q.s.) mana buyurdi kim, filan qurşağda bir nəstə bağlamışam, alub gətür. Vardum, dedügi gətürdüm. Bir cübbə ilə bir nimtənə anun içində bağlı idi. İkisən dəxi ol türkə geydürdi. Pəs, ol türk nökerləri ilən atlanub getdilər. Andan sonra həzrət Şeyx xəbər verdi kim, bu gələn Əmir Çopan idi. Əlqissə, bir az müddət mundan keçincə genə Əmir Çopan, Qurumişi ləşkəri ilən *Zənganda** uğraşdılar. İki

yandan savaş dənizi cuşa gəlüb yigitlər can hövlindən sərbazlik edərdilər. Əmir Çopanun çün ləşkəri az idi, basmağdan naümid qalub bilməzdi kim, neyləyə. Ol halətdə bir kişi Əmir Çopanun yanına gəlüb dedi: «Qayğulanma kim, mən Şeyxi (q.s.) gördüm kim, bizim himayətimizə gəlübdür». Və Pirə Əhməd rəvayət etdi kim, Şeyxi gören kişi Həzara oymağından bir Məhəmməd adlu idi kim, dedi: «Ol çağ kim, uğraş qatı oldu, həzrət Şeyxi gördüm kim, bir avuc toprağ yerdən götürüb və **«ma rəmeytə iz rəmeytə və ləkinəllahü rəma»**³³ anunlən oxuyub, Qurumişi ilə İrəncin ləşkərinün yüzünə səpdi. Saətdə yerdən bir toz qopub, məzəllət toprağı ol çərinün yüzünə səpildi. Əlqissə, Əmir Çopan bu muştuluq eşidincə ümidvar olub düşməninün tipinə urdı və anları basdurub Qurumişi ilə ulu bəgləri öldürdi.

Beyt :

Çəri əgər çox, əgər az, mərdi-kar gərək,
Çərilərün içində böylə şəhsüvar gərək.

Çün bu qovğalar məmləkətdən bərtərəf oldu, bir gün Çənzvanəq öləngində neçə atlu iki atı güdər gördilər, biri boz və biri qüllə. Bir-birinə dedilər: «Qurumişi ilə İrəncin ləşkəri bu iki atun atluları kim, yaşıl əsqərlət geymiş idilər, cidanun zərbi ilə basdurdılar».

Genə *Xərəqanlu** Mövlana Məhəmməd dedi kim, Səravlu Xacə Əfzəl ilə xirmənün üstündə idük. Silahlı iki atlu gördük kim, yanımıza gəldilər və güc ilə atlarınun yemini istərdilər. Xacə Əfzəl anları hayxırub qaxıdı. Ol iki atlu yerə düşüb başlarından usları uçdı. Bir saətdən sonra özünə gəlüb dedilər kim, bu kişi idi kim, həzrət Şeyx ilə (q.s.) Qurumişi uğraşında idilər. Ayağa qalxub Xacə Əfzəlün ayağına baş qoydılar.

Xərəqanlu Pirə Əvəz rəvayət etdi Sətrəqi Məhəmməddən kim, həzrət Şeyx ilə (q.s.) deymün əkini üstündə idük və taxılı biçərdük. Bir neçə atlular gəldilər. Həman kim anların gözləri həzrət Şeyxə (q.s.) yetdi, saətdə atdan yayağ olub həzrət Şeyxün mübarək ayağına

düşdilər və bir-birinə söylədilər kim, bu Şeyx idi kim, İrəncin ilən Qurumişi ləşkəri uğraşında Əmir Çobanı atlandurdu və anların ləşkəri basdurdu:

Hər çəri kanun içində böylə ər vardurur,
Ayəti- «*Nəsr min Allah*»³⁴ sağidəvü solidə.

Hekayət. R.r. dedi: «Sultan Əbu Səid xanun dayısı Əmir Əli adlu *Oyrat** oymağı içində taliblər ilən zakirləri gördi kim, issi-issi zikrlər edərdilər. Anların ovqatı ilə zikrini mülahizə qılıb həvəsləndi və e'tiqadlu olub iradəti qalib oldı və cündilər içindən özini sufilər yanına çəkdi və həzrət Şeyxə gəldi (q.s.) və tövbə qılıb təlqin aldı və sufilik kisvəti içində bəqlik edərdi və gündüz bəqlik döşəgində oturub hökumət qılırdı və gecə zikr ilə taətə məşğul olurdu. **Beyt :**

Xələyiq üsnə gündüz hökm edərdi,
Gecə sufilər içinə girərdi.

Çox zəman böyləlik ilən keçürincə həzrət Şeyx(q.s.) Məkkəyə varmağ niyyət etdi. Gedərkən Cığatu yolında Kidəlan kəndinə yetdi və *Əmir Əli Paşanın** eli ilə ulusu anda idilər. Gecə anda qondılar. Qəzadan həm ol gecə Əmir Əli Paşa Sultaniyyədən yetdi kim, Sultan Əbu Səid anı çəri üstinə bəglərbəgi tikmişdi kim, Əmir Dəməşq Xacə üstinə varalar. Çün həzrət Şeyxün xidmətinə yetdi, ziyarətdən sonra həzrət Şeyx (q.s.) ana dedi: «Qayıрма kim, anların dövləti tükənübdür və sən Sultaniyyəyə yetincə Sultan Əbu Səid xan öz təxti üstinə istiqlal iyəsi olubdurur və əhvalı qamu təğyir-təbdil bulubdurur. İmdi dövrən sizinkidür. Gərək kim, ədl ilə insaf eyləyəsiniz və Tanrının bəndələri kim, sizin hökminiz altındadurlar, şəfəqqət ilə mərhəmət gözi birlə baxasınız və siz anlar kimi zülm ilə ədlsizlik etməyiniz. Və Sultan Əbu Səid xana dəxi bu sözi məndən yetür». **Beyt :**

Kim cəhanun güzgüsü yaxşı-yaman əf'aluniz,

---

* Farsca mətndə: **Əli Padşah**. Tarixi mənbələrdə də belədir.

Gözünüzə günbəgün bişəkkü şübhə görsədür.

Amma Əmir Əli Paşa Sultaniyyəyə yetincə Dəməşq Xacənün işi bir yan olmuşdı və Sultan Əbu Səid xanun dövlətində istiqlal bulunmuş idi. Əmir Əli Paşanın bəqlik mərtəbəsi ucaldı, amma həman kim dünyanın neçə günlük dövlətinə uğradı, ibadət ilə təti untdı və qış çağı Qarabağa varub qışladılar və yaz çağı Veyləq öləngində Ərdəbilün çevrəsində qondılar. Həzrət Şeyx (q.s.) Şeyx Sədrəddinə (r.r.) dedi: «Dur, orduya var və Əmir Əli Paşayı götür və anun ilən Sultan Əbu Səid xanun həzrətinə var və mənüm salamımı yetür». Şeyx Sədrəddin (r.r.) dedi: «Mən həzrət Şeyxün buyruğı ilən orduya varub Əmir Əli Paşanın çadırı yanında qondum, gördüm kim, ol səadətsiz neçə günlük dövlətinə məğrur və sərxoş olubdur». **Beyt :**

Dövlətin sərxoşlığı məğrur qılmışdı anı,

Ol təvazö'lər ki əvvəl çağda eylərdi, qanı?

İki gün anda oturduk və ol, eylə qəflət uyxusından oyanmayub bizə heç mültəfit olmazdı. Üçüncü gün çadırınun dişxarısında bir öləngün üstində oturdu. Yanına varduk və həzrət Şeyxün təberrüki öginə çəkdük. Əmir Əli Paşa dırnağı ucı ilən bir zərrəcə ət götürüb ağzına qoydu və məhəbbət issiligi kim, həmişə andan gözükdü, zahir olmadı, bəlkə məclisində bir dərviş kim, ana Əmiriv* der idilər, gələb ədəbsizlər kimi oturdu. Əmir Əli Paşa anunlən məşğul olub hənəklər eyləyüb gülüşürdü. Biz dedük: «Ya Əmir, mültəfit olmaq gərəksən ki, biz Sultan Əbu Səid xanı görüb həzrət Şeyxün peyğam ilə salamını yetürüz». Əli Paşa Hacı Şeyx Əliyə buyurdu kim, bizi götürüb Sultan Əbu Səid xanun sayəbanı yaxınına apardı və özi qayıtdı. Biz sayəbanun altında oturduk. Qəzadan eylə ki padşahların dəsturidür, *yasavul** Ərəs Çuqa xələyiqi çadırın çevrəsindən sürərdi. Bir ağac ixtiyarsız bir talibə urdu və sayəbanun altına girmək istərdi, ayağı sayəbanun tənabına dəgüb yuzi quyu düşdü

---

* Farsca mətndə: *Həruri*.

və börkinün qübbəsi özgə tənaba dəgüb ufandı. Ağacı əlindən bıraxub qorxdı və dəxi sufilərün yavuxına gəlmədi. Əlqissə, Səncərlü Bəhaəddin Yə'qubun oğlu e'tiqad üzərinə bizi alub Sultan Əbu Səid xana yetürdi. Padşah Əbu Səid bizə çox təvazö'lər eyləyüb, həzrət Şeyxün salamı izzət ilən aldı və çox-çox soruşdı və həzrət Şeyxə (q.s.) bitün e'tiqad ilən dua və salam göndərdi. Həman kim andan çıxduk, Əli Paşayı gördük kim, öginə şilanın çəkdilər və at əti bəqayət çirkin, qara süfrəsinə hazır etdilər. Anı hirs ilən yerdı. Və toğlı əti ki, Şeyxdən təbərrük için gətürmişdük, dururdı və datmazdı. Çün bunları gördük, həzrət Şeyxün qulluğına qayıtduk. Ötmüş hekayətləri qamu şərhlədik. Həzrət Şeyx dedi: «Səhldür, ol kimsə kim, bu eşəgi dam üstinə aparubdur, genə endürə bilür». Həm ol neçə gündə Əli Paşa həzrət Şeyxün (q.s.) xidmətinə gəldi. Həzrət Şeyx (q.s.) anı çox ögütleyüb bir səccadə ilən bir börk və bir dulbənd ana verdi və bu səccadə ana vermək bir bəglik işarəti idi. Pəs ana dedi: «Özüni vəzir Xacə Qiyasəddinün şərindən saxla ki, özgə yerlərdən sana yamanlıq dəgməyəcəkdür». Əli Paşa çün orduya vardı, vəzir Xacə Qiyasəddinün yanında dövlətün təkəbbürlük üzərindən nəmmamlıq başladı kim, Şeyx mana dedi kim, özünü Xacə Qiyasəddindən yaxşıca saxla kim, sənün qəsdün eylər və ol hənüz yəhud millətindədür. Xacə Qiyasəddin dedi: «Həzrət Şeyx (q.s.) könül iyəsیدür və hər nəstə kim demiş, böylə olacaqdur və ana e'tiraz etmək olmaz». **Beyt :**

Əhli-dil hər nə dedi, gərçəkdürür,

Sanma kim, sözinə bəhs etmək olur.

Pəs, Əli Paşa ol səccadə ilən börk və dulbənd kim həzrət Şeyx ana vermiş idi, gətürüb qamusı Xacə Qiyasəddinə bağışladı. Qiyasəddin anları alub izzət ilən öpdü və başına qoyub dedi: «Bunlar dövlət ilən məmləkət işarəti idi kim, Şeyx sana rücu eyləmiş idi. Pəs, anları saxlayamadun və nəсібün dəgül idi. Lillahilhəmd ki, mana yetdi».

Amma çün Xacə Qiyasəddin bu sözi Əli Paşaya dedi, özi fikirlü olub özünə dedi: «Olmaya kim, andan bir məzərrət mana dəgə». Fürsət çağına baxardı. Bir gün Sultan Əbu Səid xana dedi: «Xorasanun qolından yağılar baş çıxarubdurlar, anların dəfin etmək vacibdür». Və çün Əmir Çopan həmişə bu işə varurdu, bir anun kibi bəg gərəkdür kim, bəglərbəgi ola və Əmir Əli Paşadan özgə bu işün öhdəsindən kimsə çıxamaz. Padşah Əbu Səid yarlıq verdi kim, Əli Paşa düşmənin dəfin etməgə Xorasanı varmağ gərəkdür. Əli Paşa munı eşidincə mütəğəyyir olub pərişan oldu. Xacə Qiyasəddin dedi: «Çün padşahun buyruğı olupdur, qayırmaz, rəvanə ol kim, həman kim iki-üç mənzil getmiş olasan, ardundan qayıtmağa adam göndərəcəgüz. Həm padşahun buyruğı yerinə yetürmüş olasan və həm sənün məqsudun qayıtmağda hasil olmuş ola». Əli Paşa gərək-gərəkməz Sultaniyyəyədəkin vardı və kimsə anun ardına varmadı, bəlkə günbəgün qorçı gəlürdi kim, getməkdə türkən ol. Əli Paşanın xatirinə bu məna xoş gəlmədi, qəhr və qəzəb üzərindən padşahun hökmindən baş döndərüb Xorasanun yolına varmayub, Oyrat oymağına vardı. Bəqlik əlindən çıxdı, bir az müddət Oyratda fəlakət ilən gün keçürdi. **Beyt :**

Burnidən nəxvət yeli oldu irağ,
Bəqlik için köksi oldu dağ-dağ.

Sonra öz əqlinə fikir etdi kim, çün padşah Əbu Səid ilən qövmligüm var və anun dayisiəm, andan heç məzərrət mana dəgməyəcəkdür. Və munı bilmədi kim, ulular deyibdürlər: «**Leysə lil-mülük qərabət**», yəni, padşahların qövmliginə etimad etməməkdür. Məəlqissə, orduya varmağ əzm eylədi və ol çağ ordu Ucanda idi. Həman kim Ucana yaxın oldu, padşahdan qorçı gəldi kim, qayıdub genə Oyrata öz yurtına varsun və həm anda dursun. Lazimən qayıtdı və Oyrata varub dəxi hərgiz padşahun yüzini görməyüb orduya girmədi. Bəli, hər kim dünyanın padşahı təqərrübi için üqba padşahının xatirini incidə, dünyalıkdən

çıxar və dini dəxi əlindən gedər». **Beyt :**

Dünyayə kim dini satdı, özinə etdi ziyan,
Dinüni, zinhar, saxla, ta ki bulasan aman.

Hekayət. Şeyx Sədrəddin (r.r.) dedi və xəlayiq içində dəxi məşhurdur kim, Ərdəbillü Çanağcı Şəmsəddin kim, Şəmsə* ilə mərəf olmuş idi, riyazətdə uca məqamı yapmış idi və özini qayəti-kəmalə yetişmişə sagınurdu. Burnında təkəbbürlük yeli yer dutmuş təxəyyül artuqluğundan və xüdbinlik çoqluğundan istərdi ki, həzrət Şeyxün kəmalı mərtəbəsini mə'lum eyləyə. İttifaqən xəlvətdə həzrət Tanrı-təaladan dərxast etdi ki, Şeyxün ali mərtəbəsi ana verə. Çün Şeyx ana baxdı, vilayət nuri ilə istədügi mə'lum etdi, dedi: «Ari, bala bə-gor, neşün bir nəstə ki, sənün həddün dəgül, istərsən». **Beyt :**

Sərçənün güstaxlığın bax kim, xəyal eylər ki, bir
Qarçağay tək padşalar əli üsnə otura.

Pəs buyurdu ki, bu istəmək Əbülqasim Bağdadlu Cüneydün müridlərindən bir mürid istəmiş idi, öz xəlvətində Tanrının qəhri odı anı xəlvəti ilə bilə yandurdu. Tanrının fəzli sənünlən böylə idi ki, xəlvətün qapusın açuq idi kim, özünü dıxarıya saldun, yoxsa yanmış olaydun. İmdi gərək kim, böylə işlərə dəxi cür'ət etməyəsən və güstaxlıq qədəmi öz yeründən yuxaru qomayasan. Bavücudi-bu ögütlər Şəmsənün xatiri təsəlli olmadı və çün dimağı nəxvət murdarından dolu idi, ol istəməkdən zərrəcə enməz idi. İttifaqən eski zaviyədə bir qatla bir səma' olur idi, ol dəxi səma'ə qalxub səma'un içində bu beyti bünyad eyləyüb oxudu:

Beyt :

Eski satanlarınun ötdi növbəti,
İmdi növbətdür bizim, cümlə bilin.

Və bu deməkdə həzrət Şeyxə işarət qıldı. Həzrət Şeyx bu sözi eşidincə qeyrət qəmçisini təprədüb dedi: «Bəli? Yə'ni, biz eski

---

* Farsca mətndə: Şəmə.

satanlaruz və sən yeni satanlardansan? Əgər toprağın altında səni həlak etməyim, xeyr». **Beyt** :

Səpdi sevdasi odinə bir su,
Kim, anun burni yeli xak oldı.

Pəs, şəfəqqət nəzəri andan götürüb əsla anun əhvalına mültəfit olmayub, tərəqqisinə məşğul olmadı və gördüğü vaqiələri həll qılmadı. Şəmsə andan sonra özgülərün çevrəsinə gəzərdi və qürur sirabı təhur şərabi sağınurdu və vaqiələri eylə kimsələrə ərz edərdi kim, bu məşrəbdən dodağları quru idi və həzrət Şeyxün iltifatsızlığından gümanlanurdu kim, Şeyx ol mənzilə qədəm basmayubdur. Əlqissə, halı bir mərtəbəyə yetdi kim, şərhin etmək olmaz və ol nəstə kim öz dili ilə eşitdilər, yazmağ olmaz. Sonucı yaramaz işlərə məşğul oldı, eski çaxırçı müsaibləri ilə oturub-dururdu. Bir gün bir dəmürçi dükanında oturdılar və çaxır məclisini bəzədilər və Şəmsə dəxi anların içində idi. Əgərçi, çaxıra əli uzatmayub təsərrüf etməz idi, amma anları ol işdən mən' eyləməz idi, bəlkə anlar üçün kabab eylərdi. Anlar ol halətdə sərxoş oturub, nagh Şəmsə gördi kim, həzrət Şeyx dəmürçünün kürəsindən çıxdı və qəhrü qəzəb ilə əsasın ana çəkdi. Şəmsə çün anı gördi, halı özge olub düşdi və ussı getdi. Müsaibləri anı ölmüş sağınub, qaldurub evinə yetürdilər. Üç gün, üç gecə həm böyləlik ilə qaldı. Pəs, həzrət Şeyxə varub dedilər: «Şəmsə öldi». Nagh ussı başına gəlib, nəfəs çəkdi. Pəs, Şəmsə öz ədəbsizliğin və təqsir etdüyünü mə'lum edüb bildi kim, iş qandandır kim, anun halı bu pərişanlığa döndü. Sonra öz işi sərəncamına fikirlü olub Xacə Mühyiəddinün həzrətinə kim, əsfiyanun gözi nuri idi, vardı və anı şəfi' eyləyüb biləncə həzrət Şeyxün xidmətinə vardı və çün Xacə Mühyiəddin həzrət Şeyxün ulu fərzəndi və könli mətlubi idi, şəfaəti qəbul eyləyüb Şəmsənün suçundan keçüb buyurdu: «Gərək ki, Şəmsənün qaburğası üç yıl yerə yetməyə və oruclu olub asayiş dutmaya, ta tövbəsi qəbul ola və Tanrı-təala cəllə cəlaləhü

və əmmə nəvaləhü və əzzəmə şə'nəhü öz kəmalı-kərəmi ilə suçlarını bağışlaya. Şəmsə həman kim bu sözi eşitdi, fürsəti qənimət bildi və çün əvvəldə çox riyazətlər çəkmiş idi, bu məşəqqət səhl idi. **Beyt :**

Dustnun bayramı üçün canı qurban etməğə,
Aşiqün bayramidür ol işə fərman etməğə.

Pəs həzrət Şeyx (q.s.) dedi: «Tanrı-təaladan umaram kim, bir kimse ki məndən tövbə ilə təlqin almış ola, şeytan anı qarət eyləyə bilməyə və əgər bir suç eyləyə və sonucı tövbəyə gəlüb, istiğfar edüb sirati-müstəqimə yüz qoya». Amma çün Şəmsənün həqqində qeyrət əsəri işləmiş idi, Arranun Qarabağında çanağ üçün bir çuxurdan balçıq qazardı, üstinə toprağ tökülüb, altında qalub həlak oldu və eylə ki, həzrət Şeyx(q.s.) demiş idi, toprağ altında səni həlak edəyim, öldi. **Şeir :**

Hər ki həddindən qədəm daşra qodı,
Başinə yüz min tükən xari gəlür.
Yerün üsnə kim yeridi ücb ilə,
Toprağın altında sonucı qalur.

Hekayət. Pire Əvəz dedi: «Bir qatla həzrət Şeyx ilən Güştəsfidə idük və Məhəmməd Sədiqan və Məhəmməd Mübarəkan və çox xələyiq biləmiş idilər və qəvvallar yırlardılar. Həzrət Şeyx(q.s.) səma'ə vardı. Məhəmməd Sədiqanun qolu həzrət Şeyxün qoluna dəgdi. Həzrət Şeyx(q.s.) səma'dən durub ortadan çıxdı. Dərhal düdügün üni kəsildi. Nə qədər ki düdükcü nəfəs urardı, əsla üni çıxmaz idi. Səma'nun məclisi zayə oldu. Bir saat mundan keçdi və duranlar qamu həzrət Şeyxə göz dikmişdilər və həzrət Şeyx (q.s.) qədəmi üstinə durmuş idi. Amma çün həzrət Şeyxün himməti əvvəlki halətdə və zövqində var idi, qəvvallara işarət qıldı kim, çalun. Saətdə genə düdük üni çıxdı. Və qəvvallar yırlamağa və dəf ilə düdük çalmağa durdılar. **Beyt :**

Pərdənün sazi əgər rast çalar mütribi-eşq
Təb'i xoşhal qılır, yox isə gər çalmaşa yeg.

Hekayət. Bərniqlü Pirə Əhməd dedi: «Bərniq kəndində Pirə Saleh adlu bir tövbəkar var idi, məgər Xondisi Əvəzə ki, həzrət Şeyxün sürgünü imiş, bir etiqad görmüş imiş və əsli e'tiqadından dönüb, batilə yapışub ana uymuş. **Beyt :**

İstər idi zərrədən gün pərtövi.

Etiqadi süst olmışdı qəvi.

İttifaqən bir Əzizə adlu Xalxallu Əhmədün qızını nikahinə götürmüş idi. Toy gecəsində həman ki Saleh gəlinün yanına vardı, xatunı bir ərəkək kimi gördi. Saleh heyrətdə qalub dedi: «Bu, necədür?» Danlası bu söz xəlayiq içində deyildi, eşidənlər əcəbdə qaldılar və gərçəki ilən yalanı bilməz idilər. Əlqissə, neçə gecələr ki yaxınına varurdu, xatunı həm eylə görərdi. Qızun atası mundan xəbərdar olub, qızını əbələr ilə dişilərə ərz etdi. İttifaq ilən dedilər: «Bu qız dişı xatundur, amma Pirə Salehə ərəkək kimi gözükdürdi». **Beyt :**

Fasid oldı e'tiqadi çün anun,

Dişi gözükdü ana ərəkək kimi.

Üç yıl anların ovqatı böylə keçdi və həmişə Saleh ilən qızun atası aralarında bu də'vi etmək var idi. Bu söz xəlayiqün içində şöhrət taptı. Sonra bir tövbəlü Pirə Nurəddin adlu Pirə Salehə dedi: «Sənün bu müşkilün həzrət Şeyxün xidmətindən açılacaqdur. Bəlkə ol həzrətdəndür ki, sən Xondisi Əvəzə e'tiqad gətürübsən». Pəs, Pirə Saleh həzrət Şeyxün qulluğına varub başını həzrət Şeyxün ayağına qoydı. Həzə Pirə Saleh söz demədin həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu: «Əgər ol dəgül ola idi kim, sana çox rənclər aparub tərbiyə etmişəm, səni həm bu halda qoyar idim, hala günahundan keçdüm. Var ki, müşkil işün açıldı». Pirə Saleh həman kim evinə gəldi, xatunı dişilər kimi görüb kürekən oldı. **Şeir :**

Çün ərə vardı, günahın istədi,

Ər suçindən keçdi, şəfəqqət eylədi.

Müşkilin həll oldı, vardı qayğusi,
Uçmağə girdi, itürdi damusi.

Hekayət. Mövlana Mühyiəddin dedi ki, bir Pirə İbrahim adlu niyyət etdi kim, yüz altun həzrət Şeyxün (q.s.) nəzirinə apara. Aqçanı sanayub tobraya qoydı. Övrəti ərindən dəstursiz əlli altun andan götürdi. Həman kim aqçanı təsərrüf etdi, əlləri qurudı və ağrımağ bünyad etdi, çığırmağa düşdi. Nə qədər kim davalar etdilər, sağalmadı. Sonucı, həzrət Şeyxün(q.s.) xidmətinə varub halını ərz etdilər. Həzrət Şeyx (q.s.) anı bağışladı, saətdə əli sağalub xoş oldı. **Beyt :**

Oğrılığ qılma ki, əllərün qurur,
Xain olma kim, yerün damu olur.

Hekayət. Əqimunlu Mövlana Şəmsəddin Mövlana Hafizdən rəvayət etdi kim, ol dedi kim, Adman Məhəmmədün bir sayrılığ zahir olub döşəkdə yatdı. Şirazlu Mövlana Nasirəddin məni Urumiyə göndərdi anu sormağına. Çün anun xidmətinə varub Mövlananun dilindən anı sordum, yaturkən mana baxub ağladı və dedi: «Hafiz, görərsən kim, həzrət Şeyx məni bu hala bıraxub qanatlarımı ufatdı». **Beyt :**

Dilbərün heybətindən böylə zəif oldumü zar,
Kimse görkəymü mənüm kibi pərişanü nizar?

Səbəbin sordum, dedi: «Bir gün öz-özümə xəyal etdim ki, çox müddət oldı ki, mən yılda bir qatla həzrət Şeyxün qulluğına varuram. İmdi qocalamışam və Şeyxün himmətindən şöhrət tapmışam və mürid ilə xəlifələrüm çoxalubdur. Mundan sonra müridlərin tərbiyətinə məşğul olmağ gerekəm. Lazımdur kim, həzrət Şeyxün xidmətinə az-az varam. Həman ki bu fikir eylədüm, həm ol gecə həzrət Şeyx qeyrət edüb bulduğum mərtəbələri məndən alub ortada bir hicab zahir oldı və ol haldan böylə nəkbət oldum. **Beyt :**

Himmətindən hər nə kəsb etmiş idim,
Qeyrət edüb məndən aldı qamusı.

Və ol qeyrətdən bu zəhmətə uğrayubəm və hal ol kim yüz minə yaxın xəlifələr ilə müridlərim var idi və hər yandan dürlü-dürlü nemətlər götürüb təqərrüb edərdilər. Çün bu qeyrət mana əsər qıldı, xəlifələr ilə müridlər məndən e'raz eyləyüb ortadan qırağa vardılar və gəlmək-gətmək məndən kəsdilər və imdi iki aydur ki, həzrət Şeyx (q.s.) mana qeyrət eyləyübdür. Ol çox müridlərdən birisi mənüm qapuma əl urmadılar və bir alma və iki misqal şəkər ögümə gətürməyübdürlər və mən böylə zəif, çarəsiz evin bucağında düşmüşəm. İmdi təhqiqlə ilən məlum etmişəm kim, ol işlər eyləyən və xəlifələr ilə müridlər yanuma göndərən Şeyx imiş. **Beyt :**

Hüma tək başumə bir kölgə saldı,

Çü qədrin bilməz oldum, məndən aldı.

Ey Hafiz, şahı seversən, Mövlana Nasirəddinə mənüm əhvalımı eşitdügün kimi bildür və iltimas eylə kim, başı sədəqəsi həzrət Şeyxün xidmətinə varsun. İnsaf verüb mənüm suçumu diləsün kim, dünyanun işi səhldür, axirətdən qorxaram». **Beyt :**

Halumə yüz vay, əgər Şeyx iltifati yetməsün,

Canun işi səhldür, imanum əldən getməsün.

Mövlana Şəmsəddin dedi: «Mən bu ibarət ilə Adman Pirə Məhəmməddən eşitdim. Ol cax kim həzrət Şeyx bəqa aləminə nəql eyləmiş idi, pəs Pirə Məhəmməd, Şeyx Sədrəddinün (r.r.) xidmətinə vardı və qayıtmağ çağında mənüm yanumda qondu və bu nəsihət mana verdi kim, sən həzrət Şeyx Sədrəddinün yanına varmağ gərəksən ki, yenidən tövbə ilə təlqini alasan. Və dəxi dedi: «Çün mənüm zə'f ilə sayruluğum artdı və müridlər qamu məndən döndilər, ol zəiflikdə bir gecə həzrət Şeyxi (q.s.) Şeyx Sədrəddin ilə duşumda gördüm və Şeyx mütləqən mana heç iltifat etməz idi. Mən həzrət Şeyx Sədrəddinün ayağına düşdüm kim, həzrət Şeyxün yanında mənüm üçün şəfaət ilə iltimasum qəbul qılıb, həzrət Şeyx (q.s.) məni ana bağışlayub suçumu

əfv qıldı. Mən şadılığdən bir nə'rə urub ol halətdən oyandum, sonra zəhmətüm sağalmağa yüz qoydı və xəlifələr ilə müridlər kim, məndən dönmişdilər, genə günbəgün yanuma gəldilər və cəmiyyətliğüm artdı».

Hekayət. Mövlana Şəmsəddin bir səhihül-qövlün dilindən rəvayət etdi kim, ol, həzrət Şeyxün (q.s.) xidmətinə müşərrəf olmuş idi kim, Əqimunlu Xacə Kəriməddinün oğlanları həm Əqimunlu Şəmsəddin Bəşirün fərzəndləri ilə bir savaşı etdilər. Ortada Şəmsəddin Bəşirün bir oğlu Nəcməddin adlı həlak oldu. Bu qorxudan Kəriməddinün oğlanları qamu kəndlülər ilə köçüb ətbə'i ilə həzrət Şeyxün qulluğına vardılar və bir az müddət anda qaldılar. Şəmsəddinün oğlanları anların evinə-barxına əl uzadub, sürün qoyunları ilə atları-sığırları qamu taladılar və evlərinün divarları dəxi yıxdurdılar. Bir neçə müddətdən sonra həzrət Şeyx Kürdistana varur idi, Əqimun kəndinə nüzul etdi kim, onların araları bir sülh ilə səfa eyləyə. Pəs, Bəşirlü Şəmsəddinün qövlərini çağırdı kim, barışdurub müqərrər eyləyə kim, dəxi anlara dəgməyələr və göndərüb Ərdəbildən anları evi ilə barxı gətirüb öz vətəninə qondura. Bəşirlü Şəmsəddinün oğlanları derlər kim, qanistəyici bir neçə dişi elidürlər və barışmağa razı olmazlar və derlər ki, ta biz anlardan neçələri öldürməzüz, faidə verməz və şəfaət qəbul eyləməzüz. Həzrət Şeyx muni eşidincə qeyrəti zühura gəlüb mütəhhər məhasininə əl endürüb dedi: «Bu evləri xərab edəyim və dişiləri həlak qılayım, çün mənüm sözümi eşitməzlər. Bir taifə gələcəkdürlər ki, bu sözləri anlara eşitdülər və bu evlər ki, siz pozdurubsunuz, Tanrı-təala genə anlar üçün yapdurəcəkdir». Bu söz dedi və Kürdistan sarusına rəvan oldu. Kəriməddinün oğlanları Ərdəbildə eşitdilər kim, həzrət Şeyx bu qeyrət eyləyübdür, bəqayət ümidvar olub, qalxub orduya vardılar və az zəmanda qayıdub Əmir Çopanun nöqərləri ilə gətirdülər və eylə ki həzrət Şeyxün dilinə keçmiş idi, gərək-gərəkməz barışdurdılar və sonra Şəmsəddinün qövləri nəkbətlü olub, evləri qamu xərab oldu və

Kəriməddinün qövmələrinün evləri bitün mə'mur oldı. **Beyt :**

Kim ki mürşidnün kəlami can ilən eşitməyə,
Lacərəm, din ilə dünya evini olur xərab.

Hekayət. Xacə Abdullah dedi: «Bir cümə günü həzrət Şeyx məscidə varurdu, bir niqablu kişi qulluğına gəlüb dedi: «Ya Şeyx, məscidə varmağ nə hacət? Gəl kim, Məkkəyə varub cümə namazı anda qılalım». Və ol kişi qədəm iyəsi idi. Həzrət Şeyx qeyrətə varub buyurdu: «Hər kim şəriətdən qədəm dışxarı qoya, qədəmini qələm edəyim». Sətdə ol kişinin qədəm müamiləsi bərtərəf olub, qamu etdükləri batil oldı və dəxi əvvəlki halətləri özində görmədi, bildi kim, həzrət Şeyxün qeyrəti işlədi. Öz dedüğündən peşiman olub ovqatı pərişan oldı. Genə həzrət Şeyx (q.s.) ana mərhəmət nəzəri salub, mərifətdən bir şəmməcük ana bağışlayub, əvvəlki mənzilinə rücu etdi. **Nəzm:**

Kim ki öz həstiliğın bu yolda başdan salmaya,
Nistlik bəhrində çıplaq əl-ayağı çalmaya,
Neçə kəz bəhr içində qəvvaslər tək dalmaya,
Gövhəri-məqsudi könül iyəsindən almaya.

Hekayət. Hacı Maqsud Vərzəqanlı Hacı Əmulədən rəvayət etdi kim, həzrət Şeyx (q.s.) bir cümə günü məsciddən qayıdub xəlvətə girdi və başından dulbəndi alub bir təxfifə mübarək başına sardı. Nagah ana bir hal vaqə olub öz vəqtində idi. Mən durub həzrət Şeyxün dulbəndi dəstələrdüm. Həzrət Şeyx iki qatla çıxmağa mana işarət qıldı, mən anlamadım. Pəs, bir halət mana uğradı kim, başum ayağumadək şişüb ayağdan düşdüm və ussum uçdı. Amma həzrət Şeyx çün ol halətdən qərarına gəldi, mübarək əlini mənüm başuma və köksümə sürtüb çağırıldı. Filhal ussum başuma gəlüb qalxdım. Pəs mana dedi: «Maqsud, həman sən dəgül idin, bəlkim mən dəxi xətərdə idim». **Beyt :**

Təcəllinün zühurində çü Turun yoxdurur taqət,
Necə *Musayi-İmran** anda bula qüdrətü qüvvət?

Hekayət. Urumlu Pirə Cəmaləddin dedi: «Bir cümə günü Urumidə Pirə Məhəmməd Admanun zaviyəsində səma' idi və bitün xəlifələr Marağalu Mövlana İzzəddin kimi və Xacə Əfzəl və Marağalu Pirə Baba və Bərniqlü Mövlana Şəmsəddin hazır idilər. Baqlanlu Pirə İshaq qalxub səma'ə vardı. Həzrət Şeyx (q.s.) qeyrət eyləyüb səma' meydanından çıxub xəlvətə girdi. Pirə İshaq saətdə ayağdan düşüb, bir ölü kimi quru yatdı və dili kəsildi. Xəlifələr qamu xəlvətə yüz qoyub, başları çıplaq edüb, şəfaət etdilər. Həzrət Şeyx çün xəlifələri qamu şəfaətçi gördi, filcümlə bir parə təskin buldı. Pirə İshaq dəxi ol halətdən geri gəldi. Pəs anı götürüb xəlvətün eşiginə bıraxdılar. Xəlifələrin başları həm böylə açuq şəfaət edərdilər, ta həzrət Şeyxün xatiri bəküllü öz halına gəldi və dedi: «Məvali, sufilər, taliblər, ol nəstə ki, məşayixdən qalubdur, səma'dür və anun qaidəsi bərk saxlamalı və böylə kim siz mana yalvarursınız, vücudun evində dəxi bir kimsə var ki, mən ana yalvaruram». Andan sonra əmr etdi kim, bir təbşi üzüm gətürdilər. Səviz gündə kim xəlvətdə idi, səviz-doquz danə üzüm ancaq yemiş idi, amma bu saətdə beş-beş danələr mübarək ağzına qoyar idi, ta qamu üzümləri yedi. Nagah Pirə İshaq sözə gəlüb dedi: «Ya Şeyx, Tanrıçün mana rəhm et». Həzrət Şeyx (q.s.) dedi: «Sənün için yeməgə məşğul olubəm». Bir saatdan sonra Pirə İshaq sağalub, ayağa qalxub, yenidən tövbə qıldı».

Hekayət: Pirə Əminəddin Məlik Məs'uddan rəvayət qıldı kim, dedi: «Hacı Əmulə rəvayət etdi kim, ol çağ ki, həzrət Şeyx (q.s.) Kə'beyi-müəzzəmənün səfərinə varurdu, günəşün hərərətindən dimağında bir quruluş peyda oldı, buyurdu kim, mənüm için tavuqdan bir yemək bişür, ta qokusu dimağuma yetüb qüvvətlənə. Mən neçə tavuqı satun alub boğazladum və yaxşıca qoxulu yemək bişürdüm və həzrət Şeyxün (q.s.) xidmətinə yetürdüm. Ol yeməgün qoxusundan mübarək dimağımı müəttər olub xoşvəqt oldı. Dedim: «Əgər neçə lüqmə nuşi-can

eyləyəsiniz, yaman dəgül ola». Həzrət Şeyx (q.s.) iltifat etmədi. Mən mübaliğə qılıb təkrar edərdüm. Nagah dilüm dutulub nitqüm kəsildi və yedi gün həm böylə qaldım. Yedi gündən sonra buyurdi: «Əmulə, söylə!» Saətdə dilüm açılıb sözə gəldüm. Pəs dedi: «Sana dedim söz öz məcalında ədəb ilə söylə.»

Çün məhəlsiz bir söz izhar oldı, ey cani-əziz,
Pəltək olur dil, yox isə baş gedər, saxla təmiz.

Hekayət: Pirə Cəlal dedi: «Bir gün həzrət Şeyx (q.s.)-nün xatiri özgə yerə məşğul idi. Pirə Novəmir bir beyt yırlamağa bünyad etdi. Həzrət Şeyx (q.s.) dedi: «Lal ol!» Saatda dili dutulub lal oldı və bir az müddət həm böylə pəltək qaldı və dəsturincə gəlüb-gedərdi və heç nəstə söyləməz idi, ta bir gün həzrət Şeyx (q.s.) buyurdi kim, Axtacı Qütbəddinə söyləyiniz kim, atları iyərləsin». Buyruğı yerinə gətürdilər, həzrət Şeyx atlandı. Pirə Novəmir dəxi rikabında idi. Yerir ikən həzrət Şeyx dedi: «Novəmir!» Dedi: «Ləbbeyk!» Və dili açıldı. Buyurdi: «Nəstə oxu!» Novəmir bir qəzəl yırlamağa bünyad etdi». **Beyt :**

Yarələr kim qənzələrnün oxidən canə dəgər,
Ah, əgər qılmasa mərhəm dilbərün lə'li-ləbi.

Hekayət: Surəqlü Pirə Əli dedi: «Bir gün həzrət Şeyx (q.s.) oturmuş idi. Nagah Əmir Dövlətşahun nökrələri Səncəbəd kəndinün adamların dutub gətürdilər və zəhmət verürlərdi. Həzrət Şeyx (q.s.) anları qurtarmağ üçün şəfaət etdi, qəbul etmədilər. Şeyxün xadimlərindən birisi elçiyə dedi: «Siz bir kimsənin ögində yüzünüz turş eylərsiniz kim, ol sağınur kim, sizin kimi bəginiz ilə mini yerə batupdurlar». Elçilər muni eşidincə birisi durduğı yerdə gövdəsi dəstinə şişdi. Pəs anı bir gilimə çulğayub həzrət Şeyxün (q.s.) xidmətinə apardılar və çox zarilik edüb dedilər: «Tanrı üçün əziz xatirüni munun ilə xoş eylə». Genə həzrət Şeyx şəfəqqət üstinə gəlüb xatiri yerinə gətürdi. Saatda kişinin şişi bərtərəf olub, qalxub oturdi». **Beyt :**

Hər kim ol əhli-dilün sözünü eşitməz, şişər,
Xidmətində anların saxla ədəb, bağla kəmər.

Hekayət: Bəlbanan Pirə Həsən dedi: «İbrahim adlı bir bağban kişi var idi. Bir türk anı dutdu kim, yedi yüz altın andan almalı imiş və çox incidürdü. Anın şikayəti həzrət Şeyxün ərzinə yetürdilər. Həzrət Şeyx (q.s.) Qərib Muradın çağırmağına göndərdi. Çün getürdilər, həzrət Şeyx mülatif yüzi ilə andan möhlət dilədi. O türk şəfaət qəbul etməyüb güstaxlıq edüb, ətəgin qaldurub dedi: «Bala bə-gor, dur var!» Türk qalxub dıxarı varub qatırına mindi. Küçədə gedərkən qatırından düşüb arxası yaralandı. Çığıra-çığıra dedi: «Şeyxün himməti mənə uğrayub böylə düşdüm. Yaranlar, mürüvvət eyləyüb mənə Şeyxün xidmətinə ilətün». Pəs anı getürdilər. Həzrət Şeyx mübarək əli anın arxasına sürtüb ağrısı gidərdi. Pəs bir ağ börk türkə bağışladı. Türk dəxi bağbanın borcundan keçüb öz yanına vardı». **Beyt :**

Bir çanağdan iki şərbət: biri nişü biri nuş,
Anı verdi ol İlahinün həkimi, qıldı xoş.

Hekayət: Bəlbanan Həsən dedi: «Həzrət Şeyx (q.s.) bir qatla mənə Daşəm İbrahimi çağırmağa Təbrizə göndərdi. Mən Ərdəbildən Əhmədabadəkin yayağ vardım, yorulmağ əsəri mənə zahir olmadı. Anı əgləndüm. Marağalı Mövlana İzzəddin Ərdəbildən Marağaya varurdu. Anın ilə Mağaraya vardım. Həman ki Marağadan genə Ərdəbilə qayıtdım, Ərdəbilə yaxın bir əkinün üstinə həzrət Şeyxə (q.s.) ki, taxıl biçdürürdü, yetdüm və həman ki salam verdüm mənə qəzəb üzərindən dedi: «Həsən, mən səni Təbrizə göndərürəm, sən Marağaya varursan!» Hacı Səravğanluya işarət qıldı kim, mənə dutub dögsün. Hacı atlı idi və mən yayağ. Bir daş götürdüm və Hacı'nın atına urdum. At geriye döndü. Mən dərhal ayağdan düşüb gövdəm bəqayət ağrıdı. Özümi ahəstə-ahəstə evimə çəkdüm və üç ay döşəkdə yatdım. Nə qədər kim əlaclar etdilər, heç faidə vermədi. Bir gün yüz min zəhmət

ilən özümü həzrət Şeyxün xidmətnə yetürüb eşigində yatdum və Xacə Mühyəddin (ə.r.)-ün ayağına düşüb həzrət Şeyxün (q.s.) yanında şəfi' eylədüm. Həzrət Şeyx (q.s.) ikindü namazı üçün çıxdı kim, zaviyəyə təşrif-i-şərif ərzani qılsun. Məni düşmüş gördi, yüregümə əsası ucı qoyub buyurdi: «Eylə urayım kim, arxandan çıxsun. Mən səni Təbrizə göndərəm və sən Marağaya varasan?» Muni deyüb zaviyəyə girdi. Qəzadan Pirə Abdullah üçün deymə bir çuval qavun göndərmək istərdi, buyurdi kim, Həsəni çağırın kim, bu çuvalı alub aparsun. Məni çağırmağa gəldilər kim, Şeyx (q.s.) səni çağırur . Mən bavücludi-kim üç ay idi kim, döşəkdə yatmış idim və igən zəif olmuş, xürrəm olub, yerimdən sıçrayub həzrət Şeyxün xidmətinə vardum. Gördüm bir tay çuval qavundan dolu pəncərə yanında durur. Əmr edüb dedi: «Hey, bala bə-gor, bu çuvalı alub Pirə Abdullah üçün deymə apar». Saətdə anı arxama alub andan Pirə Abdullaha ki, bir ağac yol artuğ idi, eylə apardum ki, heç yügrük at mana yetməz idi. Əlqissə, qavunu Pirə Abdullaha yetürüb filfövr qayıtdum. Həzə həzrət Şeyx zaviyə içində ikindü namazınun intizarında durmuş idi. şəfəqqət dili ilən dedi: «Hey, bala bə-gör, var kim, can apardun». Dəxi özümdə heç zəifliq ilə sayruliq əsəri görmədüm. **Beyt :**

Kuyi başi toprağindən abi-heyvan bulmuşam,
Ölmüş idim heybətindən, nitqidən can bulmuşam.

Hekayət: Bir gün həzrət Şeyx (q.s.) evindən Pirə Daşəmün ziyarətinə kim, həzrət Şeyxün qövmlərindən idi, Ərdəbilün dıxardakı goristanına varur idi. Yolda gedərkən Əsillü Təvəkküliyə kim, Ərdəbilün bir böyük kişisi idi, gördi kim, bir kaşursatan tata yetüb, kaşurun çuvalı eşəgindən endürüb güc ilən almağ istər. İrağdan həman kim gözi həzrət Şeyxi (q.s.) gördi, dərhal kaşurları tatun çuvalına qoyub dedi: «Dur, var, itgilən». Amma həzrət Şeyx (q.s.) anun əf'alına vaqif oldi. Təvəkküli qorxulu-qorxulu ilərü gəlüb ədəb ilən salam verdi. Həzrət

Şeyx çün bu qorxu anun canında gördi, xatirinə xoş gəldi və ana şəfəqqət nəzəri ilə baxdı. Andan sonra Təvəkkülün əhvalı günbəgün tərəqqidə idi, ta bir bəg kimi oldu və bir az müddət dəxi təbil ilə ələm iyəsi oldu, amma həman kim dövlətinə məğrur oldu, gah-gah yaramaz sözlər bu taifənin həqqində dilindən zahir olur idi. Bavücuti-böylə güstaxlıqlar, həzrət Şeyxi (q.s.) ana qeyrət nəzəri eyləməz idi. Sordılar: «Ya Şeyx, çün Təvəkkülidən munın kimi bitəqrib sözlər zahir olur, əcəbdür ki, Şeyxün (q.s.) qeyrəti ana yetməz». Həzrət Şeyx dedi: «Qayırmaz, hər kimsə kim könül anı qəbul eylər, qamu afatdan eyməndür». **Beyt :**

Çün köüllər qıldılar səni qəbul,
Gər yamanlıq eyləsən, olma məlul.

Əlqissə, həzrət Şeyx (q.s.) bir gün Pirə Xəlil, Təvəkkülün yanına bir kimsənin dərxastı üçün göndərdi. Təvəkkülü, Pirə Xəlilə dedi: «Səni oda bırxmaq gərək». Xəlilün xatiri bu mə'nadan incinüb, həzrət Şeyxə gəlib Təvəkkülidən bu sözdən ötrü şikayət qıldı. Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu Pirə Xəlilə: «Odda düşəcəkdür». Çün Şeyxün qeyrəti ana dəgdi, həm ol gecə yay aylarında köşkinün damı üstində yatmış idi və anda nə şam yanar idi və nə ot. Bir ot anun yorğan-döşəginə düşüb kürki dəxi yarısı yandı. Çün uyxudan oyandı, yanar odun içində özini gördi. Çığıra-çığıra kəndü andan qurtarub, danlası özini həm eylə kürkinün yarısı yanmış həzrət Şeyxün qulluğına yetürüb ayağına düşdi. Həzrət Şeyx dedi: «Təvəkkülü, yaxşı eyləmədün. Sən bilməzsən ki, dərvişlərin həqqində yaman söz deməmək gərək, bəlkə xəyalında dəxi keçürməmək gərək, yoxsa hər yamanlıq kim, anların həqqində kimsə eylər, yamanlığı həm ana dönər». **Beyt :**

Hər yamanlıq kim, eyləsə adəm,
Xeyrü şərri ana dönər dər-dəm.

Hekayət. Gəmrudlu Pirə Murad dedi ki, həzrət Şeyx (q.s.) Gəmrudlu Pirə Cəbrayılə tövbə ilə təlqin vermək icazəti vermiş idi. Ol, bu işə məşğul olub meydanı gen gördi, təkəbbür atını səgirdüb özindən artuq sözlər söylər idi. Anun halını həzrət Şeyxün qulluğında deyildi. Həzrət Şeyx ana qeyrət edüb, işarət eyləyüb dedi: «Qılları tökülsün!» Həm ol gündə saqqalı, bığı, qaşı, kirpügi töküldi və döşəkdə yatdurdı, amma nə döşəgində yata bilürdi və nə oturmağda qərar dutardı. Anı götürüb həzrət Şeyxün xidmətinə gətürdilər və çox yalvardılar. Həzrət Şeyx ana rəhm edüb mübarək əli anun başına sürtdi. Pirə Cəbrayılun qələq ilə iztirabı bərtərəf olub sakin oldı, amma qılları genə bitmədi və həm ol halətdə neçə yıl ki, diri idi, qaldı:

Hər kimün dilindən artuq söz gəlür,
Dili yanar, həm saqqalı tökülür.

Hekayət. Hacı Əli atası Pirə Nəcibdən nəql edər kim, bir qatla Bərniqlü Mövlana Şəmsəddinün könlinde həzrət Şeyx ilən (q.s.) nifaq dəğdəğəsi keçildi, nagh anun dimağında bir mərəz qalib olub sər' zəhmətinə döndi. Kəndindən bizim evimizə gəldi və çox zarilik ilən dedi: «Mən bilürəm ki, zəhmət ki, mana uğrayıbdur, həzrət Şeyxün qeyrətindəndür. Mənüm suçumu ol həzrətdən istəniz». Mən qalxub, Şeyxün həzrətinə varub, anun halını şərh etdim. Həzrət Şeyx (q.s.) dedi: «Mən zaviyədə yapayalğuz otururam. Sən var, anı gətür türkən». Mən varub, anı alub həzrət Şeyxün (q.s.) yanına aparurdum. Yolda gedərkən oynayan uşağlara yoluxduk. Çün Mövlananun dimağı səhih dəğül idi, uşağları söğərdi. Əlqissə, çün zaviyəyə yetdük, Mövlana başını çıplaq edüb həzrət Şeyxün əlini-ayağını öpdü. Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu: **Beyt :**

Hər kimün könli bizimlən bir dəğül,
Böylə zəhmətlər başinə uğrar ol.

Mövlana Şəmsəddin çün bunu eşitdi, ayağa qalxub həzrət Şeyxün ayağına düşdi. Sətdə ol zəhmət andan getdi və səhhət buldı. Çün anunlən bilə Şeyxün həzrətindən döndük, yolda həm ol oynayan uşaqları gördük. Ana dedim: «Gedərkən bunları sögürdün». Mövlana munı eşidüb əcəbdə qalurdu. **Beyt :**

Yüz түmən zəhmətlə varduk Şeyxə tez,
Sağlıq ilə döndük andan, görüniz.

Hekayət. Pirə Mö'min bəg dedi kim, bir qatla həzrət Şeyx (q.s.) mənə üzüm gətürmək üçün Gərmruda göndərirdi. İki yigit mənüm ilə yoldaş oldılar. Qayıdanda bir yerdə qonduq. Ol yigitlər birisi bir salxum üzüm və biri-iki danəcük alub yedilər. Birininün barmağında bir zəhmət uğradı və birininün qarnı ağrıdı. Çün həzrət Şeyxün xidmətinə yetdik, mən anların güstaxlığını və üzüm alduğu və zəhmətlərə uğradığı şərh eylədim. Həzrət Şeyx anlara rəhm eyləyüb hərəmindən bir parə gülşəkər istəyüb gətürtdi və anlara yedürtdi və zəhmətləri bərtərəf oldı.

Beyt :

Kişinün gözi, əli gərək ədəblən təprənə,
Yox isə, əhli-ədəbdən elmü hikmət ögrənə.

Hekayət. Pirə Bədrəddin dedi: «Sultaniyyədə Pirə Əhməd Səqqanun qonşısında bir Həsən adlı var idi kim, həzrət Şeyx ilə (q.s.) nifaq üstində idi. Sonra gəlüb həzrət Şeyxün əlindən tövbə aldı, amma həm ol munafıqlıq batində var idi. Nə qədər kim ana rəmz ilə mən'lər etdilər, faidə verməyüb andan qayıtmazdı. Axır bir zəhmətə uğradı kim, yüzi ənsəsinə dönüb nitqi kəsildi. **Beyt :**

Əhli-dilnün yüzünə olma münafıq, qılma eyb,
Yoxsa yüzünü dönər ənsəyə bişəkk ilə reyb.

Altı ay böyləlik ilə gün keçürdi və həm böylə pəltək və yüzi geriye dönmiş qaldı və döşəkdə yüzi quyu yaturdı və görənələr andan ibrət alurlardı: **«Nə'uzübillahi birəhmətihi min şərri iqabihi və**

niqmətihi.³⁵ Bu müddətdə yeməgi həman bu idi kim, panbuğ ilə şərbəti alub dodağlarına sıxar idilər. Altı aydan sonra mən Səqqa Pirə Əhməd ilə zaviyəsində mürəqib oturmuş idük və başımız dizimiz üstünə qoymuş idük. Ol halətdə ikimiz dəxi həzrət Şeyxi (q.s.) gəlür gördük, özümüzə titrəyüb oyanduk. Mən gördüğüm vaqieni Pirə Əhmədə dedim. Pirə Əhməd dəxi dedi: «Mən həm böylə gördüm». Bu sözdə ikən Həsənün xatunı gəlüb dedi: «Tanrının lütfindən Həsənün yüzi genə öz halına gəlüb, dili söylər oldı, imdi sizi istər». İkimiz dəxi təəccüb eyləyüb, qalxub Həsənün yanına varduk. Yüzi əvvəlki kimi öz halına gəlüb, dili natiq olub gördük. Sorduk: «Bu nə haldur?» Dedi: «Həzrət Şeyxi gördüm, gəlüb yüzümi dutub öz halına gətürdi və dedi: «Bir kimsəyə kim, mən ana tövbə ilə təlqini vermiş olam, zayə olmaz». Və buyurdi kim, imanı ərz et kim, ömrün tükəndi və dünyadan getmək gərəksən. Mən iman gətürdüm və son nəfəsümdür. Siz Yasin surəsi oxuyunuz ki, mən dinləyim. Mən dedim: «Sənün halun yaxşıdır, qayıрма». Dedi: «Həzrət Şeyx (q.s.) böylə buyurdi kim, gedəcəksən və anun sözi gərçəkdür». Biz Yasin surəsi oxumağa başladuk. Saətdə təslim olub ixlas üzərindən bitün iman ilə axirətə vardı. **Beyt :**

Aşiqün günü keçər zülf ilə yüzi mehridin,

Dilbərün tün ilə gün küfr ilə iman, kişü din.

Həman kim anun tabutın götürdilər, zakirlər zikr bünyad etdilər. Aparanlar gördilər kim, tabutı iki arşun götürənlərin çignindən yuxarı qalxub, genə çiginlərinə endi. Və bu söz taliblərin içində xoş məşhur oldı və təmam el ilə ulus mə'lum etdilər. Vallahü ə'ləm.

DÖRDÜNCÜ BAB
HƏZRƏT ŞEYX SƏFİƏDDİNÜN KƏLAMİ
KİM, BUYURUBDUR TƏHQİQATDA:
ALTI FƏSİL İLƏN

ƏVVƏLKİ FƏSİL
KƏLAMÜLLAHNUN AYATI TƏHQİQLƏRİ:
ÜÇ QİSİM İLƏN

ƏVVƏLKİ QİSİM
OL NƏSTƏLƏR KİM, SUAL İLƏ CAVAB
HÖKMİNDƏDÜR HƏZRƏT ŞEYX SƏDRÜL-MİLLƏT VƏD-DİN,
ƏDAMƏLLAHÜ BƏRƏKƏTƏHÜNÜN RƏVAYƏTİ İLƏN

Sual qıldılar bu ayətdən ki: **«Ə la innə övliya'əllahi la xövfün əleyhim və la hüm yəhzənunə»**³⁶ və bu kəlamdan ki, **«Əl-müxləsunə əla xətərin əzimin»**.³⁷ Bu iki taifənin ortasında ki, bir-birinə nəqizdürlər xovf ilə hüznün yok olduğundan və böyük xətərin isbatında necədür?

Cavab. Buyurdu ki, **«Əl-müxləsunə əla xətərin əzimin»** anlarındur ki, nəfsün əlayiqin qət' eyləmiş olalar və nəfsün keydindən xilas olmuş olalar, amma xətərlüdürlər nəfsün məkrindən kim, naghah ömr vəfa eyləməsün kim, sonucı məqsədə yetələr. **Beyt :**

Daima müxlislərin könli doludur xovfdən

Kim, sonucı necə olur anların əhvalini?

Anların işi ana bənzər ki, bir kimsə Məkkəyə varmağ əzimət eyləmiş ola və mal ilə mənal və əhl ilə əyalun əlayiqi ətəgin dutmuş ola. Əgər anlar ilə məşğul olur və sözlərin eşidür, məqsəd ilə məqsuddan qalır və əgər bu qeydləri bir yan eyləyüb varmağa yüz urar və yola qədəm

basar, bu əlayiqdən qurtulmuş ola. Amma yolurucularun qorxusu və yolun azuqi və davarının fikiri canında var kim, Kə'bəyə yetə, ya yetməyə və ömri bu qədər möhlət verə, ya verməyə. Pəs, həmişə xəterün fikirində ola, amma çün Məkkəyə yetdi və qamu əndişələr ilə fikirlərdən eymən olur və bu, mübtədilərün zahir əhvalıdır. **Beyt :**

Getmədin bu qanyeyici dünyanun fikirin çəkər,
Eymən olur qayğulərdən Kə'bəyə çünkim yetər.

Amma çün sufi mə'na halından nəfsün qeydi ilə fikirindən xilas oldı və nəfsani ilə şeytani əlayiqi qət' etdi, müstəqim siratına qədəm qoyar ki **«və ənnə haza sirati müstəqimən»**³⁸ qamu yollardan kim, şeytanlıqdur ki, **«təttəbi'us-sübülə fətəfərrəqə biküm ən səbilihi»**³⁹ qorxuludur, eylə kim Nisai və «Müsnəd»ün kitablarında rəvayətdür: **«İnnəhü qalə xəttə ləna Rəsulüllahi səllallahü əleyhi və səlləmə xəttən sümmə qalə haza səbilüllahi sümmə xəttə xütutən ən yəminihi və ən şimalihi. Və qalə haza səbilü əla külli səbilin minha şeytan yəd'u ileyhi və qəra'ə»**.⁴⁰ **«Və ənnə haza sirati müstəqimən fəttəbi'uhü və la təttəbi'us-sübülə fətəfərrəqə biküm ən səbilihi»**.⁴¹ Pəs, həzrət Şeyx (q.s.) bu beyti inşa qıldı. **Beyt :**

Yoxlığun dərvazəsindən şahnun eşiginədək,
Yüz min ilən yedi yüz yetmiş yol ilən yolcu var.

Və neçə kim salik yoldadır, qorxu ilən xəterdədür, amma həman kim məqsədinə yetüb vüsal hərəminə qədəm qoydı **«və ənnə ilə rəbbikəl-müntəha»**⁴² eymən oldı **«və mən dəxələhü kanə aminən»**⁴³ və qamu qorxulardan qurtuldu ki, **«ə la innə övliya'əllahi la xəvfün əleyhim və la hüm yəhzənunə»**,⁴⁴ amma ol qorxu ilən xəter bimi kim, anların könlindən gedər, dünya ilə üqbanun xovf ilə xəteridür və Tanrının xovf ilə qorxusu anun qəlbində qalib olur, nə qədər kim mərifəti artar, xovf ilə qorxusu artuqrak olur **«və inni lə'ləmühüm billahi və əşəddühüm**

ləhü xəşyəten⁴⁵ kim, əgər Tanrının qorxusu olmasa, işdə ziyan bulunur: ***«Fəla yə'mənü məkrəllahi illal-qövmül-xasirunə»***.

Sual etdilər: ***«Fəmən kanə yərcu liqa'ə Rəbbihi fəlyə'məl əmələn salihən»***⁴⁶ ayətindən, yəni hər kim Tanrının liqasına ümidlidir, gərək kim, saleh əməl eyləyə və ol saleh əməl kim, Tanrının liqası görmək səbəbidür, hağıdır?

Cavab. Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu ki, saleh əməl iki növdür: biri zahir surəti ilə və biri batini mə'nəvi. Amma zahir **suri** saleh əməl oldur kim, qamu fərziyyələr ilə sünətləri və şər'i ədəbləri yerinə yetürsün və andan xəlayiqə heç incinmək zahirən yetməyə və bir fe'l andan zahir olmasun kim, dininə ziyan dəgə. Amma batinlu mə'nəvi saleh əməl oldur ki, könli fasid nəfsün buyruğundan səlahə gətürə və ol hicab kim, həman kim anı götürüldi, kişi vasil olur nəfsdür ki, ***«vədə' nəfəsəkə və tə'al»***. Pəs, bu **nəfsani** hicablar çün gidərdi, könül aydın olur, sadıq ümid ilə Tanrının liqasına müşərrəf olur. **Beyt :**

Şəbistani-vüsalündə əgər canum hicab olsun,

Sənün canun için, billah, hicabimni edəm bir yan.

Sual. **Sual** etdilər bu ayətdən ki, ***«Və in tūbdü ma fi ənfüsiküm öv tūxfuhü yūhasibküm bihillahü»***⁴⁷ və ol hədisdən kim Buxari və Müslimün kitablarında var: ***«Qalə Rəsulüllah, səllallahu əleyhi və səlləmə: «İnnəllahə təcavəzə ən ümməti ma vəsvəsət bihi südürüha ma ləm tə'məl bihi öv tətəkəlləm»***,⁴⁸ yəni hər nəstə ki, nəfsün qüvvətində var, əgər fe'lə gələ və əgər gəlməyə, Tanrı-təala andan hesab alır və neçə hədisdən məlum olur ki, hər nəstə kim nəfsdədür, əmələ gəlincə və ya dilinə keçməyincə, Tanrı-təala andan keçər. İmdi bu iki hökmün ortasında bəhs vacib olur.

Cavab. Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu kim, xəlayiq iki sinifdörlər: biri əbrar və biri müqərrəb. Amma əbrar əgər könlüdə keçürməsünlər və qövl ilə fe'lə gətürməyələr və şəriətün zahiri bərk saxlayalar, anlardan

keçürür və hesabın almaz, bəlkə andan dəxi təcavüz eylər ki, **«innəllahə təcavəzə min ümməti ilə axirə»**.⁴⁹ Amma ol müqərrəb ki, Tanrının mərifətin hasil etmiş ola, əgər günahun xəyalını könündə keçürə və ya Tanrıdan özgə bir nəstə xatirinə gətürə, iraqlıq əzabına müəzzəb olur ki, **«yühasibküm bihillahü»** və müqərrəblərin yanında iraqlıq əzabı qamu əzablardan artuqdur.

Sual qıldılar bu ayətdən: **«Ya eyyühan-nəfsül-mütmə'innətü, irci'i ilə Rəbbiki raziyətən mərziyətən, fədxüli fi ibadi, vədxüli cənnəti»**.⁵⁰ Bu cənnət ki, Tanrı-təala özi ilən zikr eylər və **«cənnətüm»** der, hanğıdur?

Cavab. Həzrət Şeyx (q.s.) dedi kim, mütmə'innə nəfsinün iki sifəti var: biri raziyə və biri mərziyə. Və cənnət dəxi iki növdür: biri ammun cənnəti və biri xassun cənnəti. Və ammun cənnəti oldur ki, anda yemək ilə içmək və şəhvət var və ol, bəndələründür. Və xassun cənnəti oldur kim, Tanrı ilən müzafdur. **«Vədxüli cənnəti»** bir cənnət xassələründür və ol, Tanrının vüsali və cəmalun müşahidəsüdür kim, anda içmək ilə yemək və şəhvət yoxdur.

Sual etdilər bu ayətdən: **«Allahü yətəvəffal-ənfüsə hinə mövtiha vəl-ləti ləm təmüt fi mənamiha fəyümsikül-ləti qəza əleyhal-mövtə və yürsilül-üxra ilə əcəlin müsəmmən»**. Ol nəfs ki, mövt çağında olur, hanğıdur?

Cavab. Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdi: «Ol nəstə ki, ölüm çağı olur, bu cisimdür ki, zahirdür və ol nəstə ki, ölüm vəqtində olmaz, mütmə'innə nəfsidür ləvvamə ilən ki, qamu taifənün istilahi ilə insani ilən heyvani nəfsidürlər ki, mövt çağında gövdədən müfariqət qılurlar və bunların iyəsi səvab ilə iqabdan ləzzət ilə ələm görər və ol nəstə ki, ölüm çağında olmaz, həm cisimdür ki, ol saatda heyvani ruhi müfariqət qılır. Amma çün insani ruhi müfariqət qılmaz, gövdə diridür və diriligi baqidür və ta gövdə uyxudadur anun seyr ilə süluki olur və ol seyrlərdə yemək

ilə içmək və şəhvəti var və gene saatda oyanmağ çağında öz bədəninə qaydır, amma insani ruhi ölüm çağında gövdədən müfariqət eylər və cəsədinə qayıtmaz, illa məhşər günü kim, cəsədlər qamu dirilür.

Sual qıldılar bu ayətdən: «**Və qül Rəbbi zidni ilmən**». ⁵¹ Çün Həqq-təala buyurur: «**Və la rətbın və la yabisin illa fi kitabın mübinin**», ⁵² yəni qamu elmlər, gərək yaş, gərək quru Kəlamüllahda var və həzrət Peyğambər anları bilür, amma ol elm ki, Tanrı-təala anı artmağa Peyğəmbərinə əmr edübdür, hanğıdır?

Cavab. Şeyx (q.s.) buyurdi: «Ol rətb ilə yabis elmi ki, Qur'andadır, mükəvvənat elmidür, gərək təfsil ilən olsa, gərək icmal. Və hər nə kim, əzəldən əbədədəkin vardır, oldur kim, Qu'ran içində var. Amma ol elm ki, «**Rəbbi zidni ilmən**»dür, üluhiyyət elmi, yəni Tanrının zat ilə sifatinün elmidür kim, ol elmün nə əvvəli var və nə axırı və ol elm bu elmün yanında bir qətrə kimidür dənizün yanında.

Sual qıldılar bu ayətdən ki: «**Liyəğfirə ləkəllahü ma təqəddəmə min zənbikə və ma tə'əxxərə**». ⁵³ Çün Tanrı-Təala Peyğəmbərin əvvəli ilən axırı bağışlayubdur, gündə yetmiş qatla istiğfar nədən eylərdi kim, «**Səhihi-Buxari**»də Müzənidən rəvayətdir: «**İnnə Rəsulüllah, səllallahu əleyhi və səlləmə, qalə: - İnnə şeytanə ləyüğanü əla qəlbi və inni ləstəğfirüllahə və ətübü ileyhi fil-yövmi əksərə min səb'inə mərrətən**». ⁵⁴

Cavab. Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdi kim, Peyğəmbər (ə.s.) günah için istiğfar eyləməzdi, bəlkə andan ötrü istiğfar eylərdi kim, əgər dünənki halətdə qalaydı, bugünkü halətdən hicablu olurdi və günbəgün anun qürbində tərəqqi olurdi.

Sual qıldılar bu ayətdən ki: «**İnnəs-səlatə tənha ənil-fəhşa'i vəl-münkəri və ləzokrüllahi əkbərü**», ⁵⁵ yəni çün namaz islamun ərkanlarının ə'zəmidür, ittifaq ilə sərihən, təhqiqən, çox zahir dəlillər ilən və ol cümlədən ol kim, çün ərəfədə vüquf vəqtı dar oldı və fərz

namazı eyləmələdür, əgər namazun ədasına məşğul olur ərəfenün vüqufi, fövt olur, zira kim ərəfenün fövti ilə Həcc fövt olur və əgər ərəfenün vüqufinə məşğul olur, namaz fövt olur. Pəs, əvvəl namazı qılmaludur və Həcci fövt etmək, yok kim Həcci qılmak və namazı fövt etmək. Pəs, bu dəlayil ilə namaz islamun əkbər ərkanı ola, necə zikri-»Allahü əkbər« olur?

Cavab. Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdi: «Zikri-»Allahü əkbər« anun içündür kim, namazda fəhşa ilə münkər birlə etmək olmaz, bəlkim zahir fəhşa ilə münkəri örtər, zira kim zahirən xəlq anı görərlər, amma namaz batinlü fəhşa ilə münkərə məşğul olur və batin Həqq və Tanrının nəzərgahıdır, zikr anı münkər ilə fəhşadan pak edər. Bu dəlil ilə zikrullah namazdan böyükrakdur ki, **«və ləzikrullahi əkbərü»**.

Sual qıldılar: **«La tūdrikühül-əbsarü»⁵⁶** ayəti ilə və **«Ma qədərullahə həqqə qədrihi»⁵⁷** yeni vasil olmuş saliklər vüsul ilə rö'yət və mə'rifət dəm urarlar və bu mə'na ol iki ayətün müxalifidür.

Cavab. Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdi kim, bizdə bəsər var və bəsərin bəsireti ilə Tanrı-təalanı görmək olmaz dünyada və bu etiqaad ilə də'vi etmək küfrdür, amma könül bəsireti ilə olur və ol dəxi Tanrının bəxşişindən olur kim, bəsirət bağışlaya. Bu qüdsi hədisün dəlili ilə kim, Buxaridədür: **«Qalə Rəsulullah (s.): «İnnəllahə tə'ala qalə mən ada li vəliyya fəqəd əzəntühü bil-hərbi və ma təqərrəbə ileyyə əbdi bişey'in əhəbbə ileyyə mimma iftərzətü əleyhi və ma yəzalü əbdi yə təqərrəbü ileyyə bin-nəvafili hətta ühibbəhü fəiza əhbəbtühü küntü səm'əhül-ləzi yəsmə'ü bihi və bəsərəhül-ləzi yübsirü bihi və yədəhül-ləti yəbtüşü biha və ricləhül-ləzi yəmşi biha in sə'ələni ə'teytühü və lə'in istə'azəni ləü'izənnəhü»**, **«və ma qədərullahə həqqə qədrihi ey ma ərəfullahə həqqə mə'rifətihi»⁵⁸** Və dəxi həzrət Şeyx (q.s.) buyurdi ki, Həqq-təala və təqəddüsün eylə ki, mə'rifəti

həqqidür, kimsə tanımaz, bəlkə hər kimsə öz qabiliyyətincə mərifəti hasil edər: **«Sübhanəkə ma ərəfnəkə həqqə mərifətikə»**.⁵⁹

Sual qıldılar bu ayətdən ki, **«fə əs'əlu əhləz-zikri in küntüm la tə'ləmunə»**⁶⁰ ki, əhlüz-zikr hanğıdurlar?

Cavab: Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu: «Anlar «la İlahə illallah»un əhlidürlər, yok həman dil ilə demək, bəlkə «la İlahə illallah»un mərifəti əhli, yəni anlar ki, bilici olalar, «la İlahə illallah»a andan ötrü kim, «la İlahə illallah» deyənlər özgədürlər və «la İlahə illallah»un mərifətinə arif olanlar özgə və anlar ki, bu sifət ilə mövsufdurlar, anların əli Tanrının əsrarı xəzinəsinə yetüpdür. Çün anlar əhdürlər, hər nəstə kim, anlardan sual qılalar, əgər bilməyələr, Tanrıdan mə'lum edüb cavab verələr».

Sual qıldılar bu ayətdən: **«Yövmə yəfirrül-mər'ü min əxihi və ümmihi və əbihi»**⁶¹ ki, qiyamətdə qövm ilə qardaş bir-birindən neşün qaçarlar?

Cavab: Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu: «Həqq sübhənə və tə'ala Mustafanın hörməti için ümmətləri zahirən məsx eyləməz, amma batin məsx var və məsx adamun surəti heyvanların surətinə dönməkdir kim, hər kimsə kim bir səbə' sifəti ilə müttəsif ola və dünyada ol heyvaniyyət sifəti özindən gıdərmiş ola, qiyamət sorğusunda ki, **«yövmə tüblas-səra'irü»**⁶² həm ol sifət və surət ilə həşr olur, eylə kim, zalimlər ilə muzi it surəti ilə həşr olurlar və ribayeyici, yəni aqçanın sudın yeyici ilə uruspi donğuz sifətinə və məkkar ilə tərəzu daşı əksük ayu ilə tilkü və şadicük surətinə və hirsli çok malı yığmağa siçan surətinə və taxılı anbarlayan qarınca sifətinə və təkəbbürlü qaplan sifətinə və hər bir sifət kim, bir heyvana yaxındır, anın sifəti ilə həşr olurlar və neçə hədis bu babda gəlübür, eylə ki **«Ehyayi-ülum»*** kitabında yazılıdır kim, xəlayiq igirmi firqədürlər, hər firqə özgə surət

ilən. Çün dünyaya bir kimsə kimsəni adam surətində görmüş ola, qiyamətdə səba' ilə heyvanlar sifətində görə, andan qaçarlar.

Sual qıldılar bu ayətdən ki: «*Innəllahəştəra minəl-mü'mininə ənfüsəhüm və əmvaləhüm biənnə ləhümül-cənnətə*»⁶³ nədən ötrü Tanrı-təala ki, canalıcı və cənnəti satıcıdır, mömünin nəfsi ilə canı birlə satın alır, yok könül ilən?

Cavab: Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdi: «Anun için kim könül Tanrının xassəsidür və mülkidür və anun buyruğı altında və əmanəti xəzanəsi, amma nəfsün batində baş çəkmək ilən təkəbbürlük var. İstərdi ki, nəfs dəxi müti' eyləyüb bəndəlik zənciri boynına bıraxa. Pəs, anı satın almağa əmr etdi, ta ol dəxi qəbullıq kəməri belinə bağlaya».

Sual qıldılar bu ayətdən: «*Innə ərəznal-əmanətə əlas-səməvati vəl-ərzi vəl-cibali fəəbyənə ən yəhmilnəha və əşfəqnə minha və həmələhal-insanü innəl-insanü kanə zə'ifən*».⁶⁴ Göğ ilən yer və dağ ilə daş ol əmanəti saxlaya bilməzdilər və bu zəif adam anı götürməgə qail oldı. Pəs, neşün ana «zülüm» və «cühul» buyurdi?

Cavab: Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdi kim, mövcudatun xülasəsi və yegrakı adamdır və adamun xülasəsi köndür və bir əzizi-şərif yer gərəkdür kim, əziz ilə şərif nəstəsi götürə bilə. Göğ ilən gögdəkilər və yer ilən yerdəkilər və dağ ilən dağdakılar insandan özgə heç hanğısının həqiqətdə könli yox idi, lacərəm, ol əmanətün götürməgindən aciz qaldılar və qüdsi işarəti ilən ki, «*ma vəsə'əni ərzi və la səmə'i və lakin vəsə'əni qəlbül-mü'mini*»⁶⁵ ki, özgə kitablarda yazılıdır, işarət bu mə'nadadır. Amma anun için ana zülüm ilə cühul dedi ki, çün insanun ərvahı üns aləmindən idilər və bilici və hazır idilər, çün Tanrı-təala anları cəsədün zindanına göndərdi, əgər anlara səhv ilə qəflət müstövli etməsə idi, iztirab edüb, girməyüb anda qərar dutmaz idilər, lazimən Həqq-təala qəflət anlara verdi, ta əmanətün götürməgindən cahil olalar. Mundan ötrü ana «**cühul**» dedi ki, həm ol cəhalətdə qalub kəndü

götürdüğü əmanətün mərifətini hasil etməyə və bilməyə kim, öz nəfsinə zülm eyləyübdür və zülüm ola və Tanrının cavabını verə bilməyə, bu dəlil ilə həm zalım ola və həm cahil.

Sual qıldılar bu ayətdən: **«Sümmə ənşə'nahü xəlqən axərə»** Bu **«axərə»**⁶⁶ dedügendən muradı nə idi? Əgər cism isə, cismün yaradılmışı şərhilə ilərüdən bəyan etdi: **«Və ləqəd xələqnal-insanə min sülaləti min tinin, sümmə cə'əlnahü nütfətən fi qərarin məkinin»** ilə **qövlihi tə'ala «fəkəsəvnal-izamü ləhmən»**.⁶⁷ Çün türlü-türlü mərtəbələr və kəmiyyətlər qamusın izhar qıldı, neşün **«sümmə ənşə'nahü xəlqən axərə»**⁶⁸ dedi? Əgər məqsud ruh isə, təfəsis kitablarında *İbn Abbasdan** sabitdür ki, **«xələqəllahül-ərvahə qəbləl-əcsadi biərbə'əti alafi sənətin»**, yəni Tanrı canı yaratdı cismün yaratmağından dörd min yıldan ilərü və bəs bu **«xələqə axərə»** hanğıdır?

Cavab: Həzrət Şeyx (q.s.) dedi: «Bu **«xələqə axərə»**dən sifət məşayixün istilahi ilən yok, xələyiqün istilahi ilən murad ruhi-heyvanidür ki, cism ilə ruhun birligindən hasil olur kim, ana nə cismi-mütləq demək olur və nə ruh. Fəqət qüzruf nisbətine ki, bədəndə nə sümükdür və nə ət və ruh ilə cismün ortasında ortancı və kəlməci ola, andan ötrü kim, bədən ruhun elmindən cahil düşmüş, zira kim anun cinsindən dəgül və ruh dəxi həm bədənin cinsindən dəgül və ol ikisinün cinsindəndür və ikisinün bildüklərin bilür və ikisinün ortancısıdır və bildügendən ötrü andun yeridür ki, **«və la üqsimü bin-nəfsil-ləvvaməti»**.⁶⁹ **Beyt :**

Hüsninün pərtövi can güzgüsində qıldı zühur,
Güzgünün əksi qamu can ilə canan oldı.

Sual qıldılar ki, nəfs üçdür: biri ə'la və biri ədna və biri orta: ikisinün ortasında. Neşün ol ə'la nəfsi ilən and içmədi və orta nəfs ilən and içilür?

Cavab: Həzrət Şeyx (q.s.) dedi: «Elmün şərəfi vasitəsi için kim, ol bilicidür ikisinün elminə və ol iki nəfs hər kimsə öz nəfsinün elminə

alimdürlər və bu nəfs ikisinün ortancısı ilə kəlməcidür və munun için bir məsəl buyurdi və İskəndər Zülqərneynün kələcisi danuğlığa gətürüb dedi kim, İskəndər aləmün dörd güşəsi girəngində məşriqün dənizi qırağına yetdi, istərki kim, mə'lum eyləyə ki, dənizün ol yanında dəxi quru yer varmı, ya yok? Bir gəmi düzətdi və neçə kimsələr ol gəminün içinə girdürdi və bir yıllık azuqi gəmiyə qoydurdi kim, altı ay varalar və altı ay qayıdalar. Gəmidəkilər altı ay gəmi sürdilər, naghah bir gəmi gəlür gördilər. Çün bir-birinə yavuxlaşdılar, nə bunlar anların dilini bilürdilər və nə anlar bunların sözünü anlardılar. Zərürətən özlərindən biri adam anlara qoşdılar və anlardan biri adam alub iki gəmi hər biri öz məmləkətinə qayıtdılar. Amma çün İskəndərün gəmisi bu yana qayıtdı və keçdügi hekayəti şərhledilər, gətürdügi kişi hazır etdilər, dörd yüz həkim kim, İskəndərün xidmətində idilər, heç hanğı ol kişinün dili ilə lüğəti fəhm etmədilər. Məsləhət böylə gördilər kim, ana bir övrət verələr, ta bir uşağ anlardan doğub, atası ilə anasının dilləri ögrənüb bunlara şərh edə. Bu tədbir ilə mə'lum etdilər kim, dənizün ol tərəfində quru yerlər ilə məmləkətlər dəxi vardır. İskəndər həman kim münü eşitdi, Tanrı-təalanun ululuğunu və məmləkəti vəsi olduğunu mə'lum edüb qayıtmağa əzm etdi.

Pəs, bu dəlil ilə ruh ülvi aləmindəndür və cism süfli aləmindən və ikisinün ortasında heç münasibət yok və Həqq-təala bu iki ruhun ortasında izdivac ilə birlik qodı, ta ol birlikdən heyvani nəfs hasil oldı ki, həm ülvi ruhün nisbəti və həm süfli bədənün sifəti anda var və ikisinün elmində sahibvüqufdur. Pəs, elmün şərəfi vasitəsi ki, iki yanından hasil eyləmiş, andun yeri mərtəbəsi bulupdur.

Sual etdilər: «*Ələm nəşrəh ləkə sədrəkə?*»⁷⁰ kim, Peyğambərün mübarək köksi inşirahi zahirən Cəbrəilün əlində idi, neşün səhabə ilə könül iyəsələrə zahir ilə dəgül, bəlkə batil iləndür?

Cavab: Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu kim, Həqq-təalanun təsərrüfi xəlqün zahir ilə batində var, amma sünnətullah böylədür ki, vasitəsiz olmaya və əlbəttə, ortada vasitə gərəkdür, şeyxlik ilə müridliq adabı və Cəbrəil təsərrüfi batində idi, zahir təsərrüfi ehtiyac dəgöl idi.

Sual qıldılar bu ayətdən: **«Əl-ləzinə yəzkürunəllahə qiyamən və qü'udən və əla cünubihim və yətəfəkkərunə fi xəlqis-səməvati vəl-ərzi»⁷¹** kim, zikr fazilrakdur, yoxsa fikir?

Cavab: Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu kim, zikr fikirdən fazilrak və yegrakdur, hər vəch ilə kim, dutarlar anun için ki, zikr könlün bəsirətin arturur. Pəs, ol fikir ki, zikrün nəticəsi ola, yegrak ola ol fikirdən ki, könlün bəsirətsizligindən ola və anunlən fikir eyləyə və qamu nəstələr görmək könül bəsirəti ilə zikrə mövqufdur və əşyada, yəni qamu nəstələrdə fikir eyləməkdür, yok xaliqə, zira kim Tanrının zatına təala və təqəddüs fikir eyləmək mümkün dəgöl, bəlkə zahirən sahibi-şəriətün hədisi ilə kim, **«təfəkkəru fi xəlqillahı və la təfəkkəru fillahı»**, yəni Tanrının yaratduğına fikir eyləyin, yok Tanrının zatına və çün **zikr iştiğal bihillah** ola, yok özgəyə və **fikiri-iştiğal bihi geyrillah**. Pəs, qamu vəch ilə mə'lum olur ki, zikr fikirdən ə'ladur.

Tənbeh. Ərdəbillü Mövlana Ətaüllah dedi: «Bir qatla Şeyxün xidmətində bir əzim söhbət oldı ki, bitün alimlər ilə əkabir cəm oldılar və həzrət Şeyx (q.s.) fəidələ kəlamlar buyurdu. Sözü ortasında məvali ilə alimlərdən sual qıldı bu ayətin mənasından ki: **«Ya eyyuhar-rəsulü, bəlliğ ma üzilə ileykə min Rəbbikə və in ləm təf'əl fə ma bəlləğtə risalətəhü»⁷²** Ərdəbillü Qazı Cəmaləddin müfəssirlərin nəqlindən hər nəstə kim, məlum etmiş idi, bəyan qıldı. Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu: «Yaxşıdur, amma mundan yeg mə'na var». Dedilər: «Həzrət Şeyx (q.s.) buyursın». Həzrət Şeyx dedi: «Anun mə'nası budur kim, Tanrı-təala hər nəstə kim, göndərübdür, ümmətlərinə yetür və sən dəxi anunlən əməl eylə kim, əgər sən

dedüğün öz nəfsün ilə əməl etməyəsən, özgələrə yetürməmiş olasan, **«və in ləm təf'əl fə ma bəlləğtə risalətəhü»**. Əshab təhsin etdilər ki, buyurduğun mə'nə bəqayət lətif və bəgənməlüdür və Qur'anun həqiqətində iğən zahir. **Beyt :**

Hər nə kim buyurdu, Həqq bürhanıdır,
Mə'nalar kim dedi, canlar canıdır.
Vəs-səlam əla mənittebə'əl-hüda.

İKİNCİ QISM **HƏZRƏT ŞEYX (Q.S.) MƏANİLƏRDƏ KİM, AYAT İLƏ ƏTVARDA** **BUYURUBDUR**

Faidə. Şeyx Sədrəddin (r.r.) dedi kim, həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu ki, «La İlahə illallah»un təyyibat kəlməsi çox deməgün xasiyyətlərindən biri budur kim, könlün məzrəəsi yumşadır və ibadət ziraətinə qabil edər və köki könlünün dibinə batdurur və nəfsün xəbis kökünü qoparur. Misalı bu kim, bir fəidəlü ot kim, içərlər, ağrıq zəhməti gidərməgə ağrıqun ardınca varur. Həman kim ana yetdi, anın kökünü qoparur, eylə kim *Sə'libi təfsirindədür**; **«Qalə Rəsulüllah (səllallahü əleyhi və alihi və səlləm): İnnəş-şeytan vazi' xürtuməhü əla qəlbi ibni Adəmə fəiza zəkərəllahə əzzə və cəllə xənesə və iza nəsiyəllahə əzzə və cəllə iltəqəmə qəlbəhü»**. Və özgə təfasirdə sabit olupdur: **«Əş-şeytan casim əla qəlbil-insani fəiza zəkərəllahə tə'əxxərə və vəliyyə və in ğəfələ rəcə'ə və vəsvəsə ileyhi və fi rivayətin fə iza xənesə və iza ğəfələ vəsvəsə və qalə qinadəhül-xənnasü ləhü xürtum kəxürtumül-kəlbi fi süduril-insani fəiza zəkərəllahə xənesə»**, yə'ni şeytan adamın könlünü burnına alupdur. Həman kim Tanrının zikrin edər, geri qaçar. Amma **«və fər'üha fis-səma'»**un mə'nası oldur kim, həman kim könlünün dibində köksini bərk etdi, budağı dəxi bərk eyləyər,

yə'ni yukaru varmağa tərəqqi eyləyə və öz məqamı ilə müstəqərrinə yetə, ol qədər kim, ortada heç hicab qalmaya. **«İleyhi yəs'ədül-kəlimüt-teyyibü vəl-əməlüs-salihü yərfə'ühü»**nun mənası bu kim, «la İlahə illallah»un kəlimesi-təyyibəsi saleh əməli qabil və məqbul edər.

Faidə. Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu: **«Və limən xafə məqamə Rəbbihi cənnətani»**⁷³ ayətinə kim, ol kimsə kim, Tanrı-təaladan qorxar, anun iki uçmağı var. Yə'ni zahirdə qorxsun və hər nəstədən kim, Tanrı-təala andan nəhy edüpdür, tərki eyləsün və batində Tanrı-təaladan özgə e'raz edüb könlinə qeyri zikri yavutmasun, ana iki uçmağ vacib olur. Bir uçmağ zahir qorxmanın əvəzinə kim, ol uçmağda yemək-içmək ilə şəhvət var və bir üçmağ batin qorxmanın əvəzinə kim, ol uçmağda vüsal ləzzəti var, yəni, cəmalun müşahidəsi.

Faidə. Həzrət Şeyx buyurdu: **«Sənürhim ayatına fil-afaqi və fi ənfüsihim»**⁷⁴ ki, hər nəstə ki, Həqq-Təala yaradupdur afaqda ülvi və süfli, anun misalı ənfüsdə peyda eyləmiş, amma nəfsün hicabı ortadadır. Xaçan kim nəfsün hicabı ortadan götrülə, hər nəstə kim, afaqda bəllüdür, ənfüsdə bilinür və qamu nəstə əşyadakı və xəlqdəki ana hasil olur. Pəs sonra Həqqün həqiqəti anda bilinür.

Hekayət. Həzrət Şeyx buyurdu: **«Yəstəmi'unəl-qövlə fəyəttəbi'unə əhsənəhü»**⁷⁵ kim, hər qaçan kim, könlün qulağı eşidici ola və Qur'anun eşitməyi eylə kim, eşitməgün həqqi ola, eşidə və eşitdügünə mütabiət eyləyə, eylə kim, Tanrının əmri ilə nəhyi buyruğı olmuş ola, yerinə götürə, eylə kim, könül qulağı ilə eşidə, nə nəfsün qulağı ilə kim, əgər könül qulağı ilə eşidə, yəgrak mütabiət eyləmiş ola. Yoxsa əgər nəfsün qulağı ilə eşidə, xəta eyləmiş ola. Hər xaçan kim könül ilə eşitmiş ola, ana bənzər olur kim, bir avçı başından bərki götürə və müztərib ola, öz avını ələ gətürməyincə qərar dutmaya. Vəcd ilə halun əhli dəxi çün qəvvalun qövlindən bir yerdən kim, anun məqamı ilə mənzili ola, xəbər ala, canında bir izzət buluna, öz məqamına yetməyincə qərar ilə aram

dutmaz. Və ol kimsə kim, nəfs ilə həva qulağından eşidür, şəhvətün vasitəsi ortaya gəlür və nəfsani ilə şəhvani səma' eylər. Və həm böylə buyurdı kim, səma' üç dürlüdü: biri təvacüd, biri vəcd, biri halet. Amma təvacüd səma'i ana bənzər kim, bir sayru səma'ə qalxa, titrəmək anun cəsədinə qalib ola, cüzvicə ixtiyar anun əlindən ala, amma əqli ixtiyarı baqi qala və anun səma'i bir təkəllüflü səma' ola. Əgərçi könül ilə eşidür, amma çün könlü səhih dəgül, zə'fi həzə baqidür. Və vəcd əhlinün səma'i ixtiyarsızdur, dəgirmənün çərxinə bənzər kim, hərəkəti anun ixtiyarı ilə dəgül. Nə qədər kim, suyu artuğraqdur, çərxün çevrildüğü dəxi tezrakdur. Və həzrət Şeyxün istilahi ilə vücud səma'i kim, ol, halet səma'idür, oldur kim, əgər istər ola, vəqti öz halına gətürə bilər. Və əgər istəməsə, ixtiyar əlində ola, gərək hərəkət eyləyə, gərək eyləməyə.

Faidə. Həzrət Şeyx bu ayətün mə'nasında buyurdı: **«Ya eyyühalləzinə amənut-təqüllahə vəbtəğü ileyhil-vəsilətə və cahidu fi səbilihi lə'əlləküm tüflihunə»**⁷⁶ kim, munda bitün möminlərin mərtəbəsidür ki, imandan sonra təqva ilə təharət əmrdür, dəxi xəvasun mərtəbəsi ki **və cahədu fi səbilihi** təriqətün həqqində cəhd eyləməkdür ki, Rəsulüllahun qədəminə mütabiət eyləməkdür. Ol qədər ki bir qılca andan təqsir etməyə, taqəti qədərincə və nəfsün müxalifətinə səy eyləyə və dəxi xasların xass mərtəbəsi **vəbtəğü ileyhil-vəsilətə** Tanrının həzrətinə yüzi suyu vəsiləti ilə kim, çün həzrət izzətə təqərrüb eyləmiş ola və mərifət hasil etmiş ola, yüzi suyu peyda eyləmiş ola. Nə qədər kim mərifəti artuğraq, qürbəti dəxi andan çoxrak və nə qədər kim, qürbəti artuğraq, yüzi suyu artuğraq. Ol dəlil ilə kim, dua eyləyəndə yəglərin yüzi suyu həzrət izzətün dərgahında şəfi eylərlər, zira kim anların yüzi suyu həzrət izzəti-cəllə izzəhü çoxrakdur. **Beyt :**

Yaxşuların yüzi suyu olmasa idi, şəfi,
Suçlulərnün tövbəsi xaçan eşidürdi səmi.

Faidə. Həzrət Şeyx buyurdı bu ayətün mə'nasında:

«İnnəma yaxşallahə min ibadihil-üləma»,⁷⁷ yəni fərmanbərdarlığ ilən qorxu nişanı olmaz, məgər ol kimsə kim, Tanrıyı bilmiş ola. Və bu mə'nə alimlərə cəbr ilə qəhrdür ki, qorxu ilən xeyr, taət ilə fərmanbərdarlığ öz nəfslərinə riayət eyləməlüdürlər və bu qəraətdən ki, Tanrı-təalayı mərfu' qılalar. Və üləmayi-mənsub mə'nisi oldur kim, kişi qorxu ilən fərmanbərdarlığ həzrət Bari-təalanun dərgahında bir yüzi suyu hasil eyləmiş ola. Tanrı-təala dəxi anun istədiği kimi əməl eyləyə və bu fərmanbərdarlığ dəxi həm həzrəti-izzətdən ola.

Faidə. Həzrət Şeyx buyurdu bu ayətün mə'nasında: **«Və mən yaxrüc min beytihi mühacirən ilallahi və rəsulihı summə yüdrikhül-mövtü fəqəd vəqə'ə əcrühü əlallah»,⁷⁸** yəni çün salik kişi tələb için yola ayağ basa və yolda ölə, həm hacı olacaqdur və həm qazi və həm şəhid. Hacıdur anun için kim, həqiqi Kə'bəsi tələbində yola düşmüş ola. İkinci, qazi ola bu dəlil ilən ki, öz nəfsi ilən Tanrının rizası için müxalifət eyləmiş ola. Üçüncü, şəhid ola, andan ötrü kim, dostun şövqində ölmüş ola və hər kim dostun şövqində ölmüş ola və hər kim dostun şövqində can oynamış ola, şəhid olacaqdur. Və hər kim yola düşüb məqsəd ilə məqsudinə yetməmiş ola, Tanrı-təalanı öz məqsudi nəhayətinə yetürə. Amma gərək kim, təriqətün müstəqim siratından dönməyüb doğru vara: **«Fəqəd vəqə'ə əcrühü əlallah».⁷⁹**

Faidə. Həzrət Şeyx buyurdu bu ayətdə: **«Fənzür ila asari rəhmətillahi keyfə yühyl-ərzə bə'də mövtiha»⁸⁰** ki, həm böylə ki, bu zahir ölmüş yerə yaz yağışı və təbii əsəri yetincə yenidən dirilür və türlü-türlü güllər ilən otlar bitürür və ölü könül ki, nəfün həvasına unudulmuş [və] qışun savuxlığına ölmüş ola, həman kim zikrə məşğul ola, anun əsərindən Tanrının məhəbbəti odı hasil olur kim, ol nəfsanınün zəmhərir savuğı anun batinindən gidürür və yaz havası batinində zahir qılır və könlün yeri yumşaq və əkinə layiq və ziraətə qabil edər: **«Sümmə təliynü cüludühüm və qülubühüm ila zikrillahi».⁸¹**

Andan sonra həm tovhid kəlməsinün xasiyyəti ilə rəhmət yağışı könlün yerinə yağdura və anun arasından yumşana və qüvvət buluna türlü-türlü mərifət riyahin ilə güllər Tanrının məhəbbətindən könlindən baş çıxara və mundandır kim, neçə kitablarda yazılıdır kim, Həqq-təala buyurur kim:

«Əbdi cənnəti büstanükə və qəlbükə büstani»,

yəni, ey mənüm bəndəm, mənüm uçmağum sənün bustanundur və sənün könlün mənüm bustanımdur.

Faidə. Həzrət Şeyx: **«Ə fəmən şərəhəllahü sədrəhü lil-islam»⁸²** ayəti şərhinə buyurdu kim, hər qaçan kim, köksün inşirahı ola, yəni açıla və köküsdən məqsud könüldür və səfası hasil ola. Pəs, Tanrının nuri anda enüb, qərar duta və inşirah qədərincə Tanrının nuri ilə mərifəti məhəlli ola, nə qədər kim, inşirah genraq, nur artuğraq.

Faidə. Həzrət Şeyx buyurdu: **«Fələmma cənnə əleyhil-leylü rəa kövkəbən. Qalə haza Rəbbi».⁸³**

Həqq-təala İbrahimə bu halətdən ilərü göglərdəki ilə yerlərdəki qamu ana görsətmiş idi və İbrahimün yəqini hasil olmuş idi. **Qalə Allahü-təala: «Və kəzalikə nürü İbrahimə mələkutəs-səməvati vəl-ərzi və liyəkunə minəl-muqininə».⁸⁴**

Və göglərin yulduzları ilə Ay və Günəş birlə və göglərin qalınlığı yerlər ilə andan ilərü ana görsədüb bildürmüş idi. Pəs bu yulduzlar ilə Ay və Günəş batınlı idi kim, sonra İbrahimə zahir oldılar, eylə kim buyurdu Tanrı-təala: **«Fələmma cənnə əleyhil-leylü rəa kövkəbən».** Çün əvvəl yulduz gördi, batini aləmində dedi: **«Haza Rəbbi».** Həman kim yulduz batdı, dedi: «Bu, Tanrı dəgül». **«Qalə la ühibbül-afilinə»⁸⁵** çün halətinə və mərifətinə tərəqqi bulandı, genə ayı gördi: **«Fələmma rəal-qəmərə baziğən».⁸⁶** Dedi: «Yəni budur mənüm Pərvərdigarum». Həman ki ol dəxi batdı, andan dəxi dönüb e'raz qıldı və həzrət Allah-təalaya təvəccöh edüb dedi: **«İnni vəccəhtü vəchiyə lil-ləzi fətərəs-səməvate**

vəl-ərzə».⁸⁷

Faidə. Həzrət Şeyx buyurdi: **«Əl-ləzinə amənu və tətəinnü qülübühüm bizikrillahi ə la bizikrillahi tətə'innül-qülübü».**⁸⁸

Könlün istiqaməti Tanrının zikri ilə olur, amma həman bu demək ilə dəgül, bəlkə ol qədər zikr eylesün kim, gövdəsinün tüklerin hər biri bir dil olub, zakir ola, andan sonra istədüginə yetər. Və munun misalı ana bənzər kim, kişi qupquru yabanda susız qalub sunun tələbində pərişan olubdur. Həman sunun adun aparmağ ilə susızlık andan bərtərəf olmaz və suya yetməyincə və sudan içməyincə susız qalacaqdur. Bəli, gərək kim, zakir ol qədər zikrə məşğul olsun və könli Tanrı-təalanun məhəbbətinə istəsün kim, vüsəl susızlığı ana qalib olub, şövq ilə iztirabı arta, ol qədər kim, Tanrının vüsəli hasil olsun. Pəs, ol könül təsəllisinün bir xass nuri var kim, həman ki ol nur könülə enə, könlün itminanı, yeni təsəllisi hasil olur.

Faidə. Həzrət Şeyx buyurdi: **«Ə fərəeytə mənittəxəzə İlahəhü həvahü».**⁸⁹ Xaçan kim kişi öz könlünün təxti üstində nəfs və həva oturtdurubdur və üzük divün barmağında, kişi anı padşahlığa qəbul edüpdür, nəfsperəstdür. Amma həman kim üzük anun barmağından aldı və könli təxti nəfsün həvasından arıtdı və təxti öz təsərrüfinə çəkdi və iblisi sürdi, xudaypərəst oldı. **Beyt :**

Süleymanlıq sana ol gün müsəlman olur, ey dana,
Ki, nəfsün divi barmağından alasan üzügünni.

Misalı ol kim, bir dişi eli bir kimsənin nikahında ola, özgə kimsəyə nikah eyləməğ olur, yox. Amma həman kim anun nikahından çıxdı və iddəsi tükəndi, özgənin nikahı əqdinə vara bilür. Pəs, könül dəxi ta nəfsün qeydindədür, həqiqətün təsərrüfinə gəlməz. Amma çün nəfsün həvası qeydindən qurtuldu və səfalandı kim, ol iddənin misalıdır, layiq olur ki, həqiqətün təsərrüfinə gələ. Pəs bu könül qamu köüllərin ə'lası ola ki, **«beynə isbə'eyni min əsabi'ir-rəhman»** yeni, iki barmağın

ortasında Tanrının barmağlarından.

Faidə. Həzrət Şeyx buyurdu bu ayətdə: **«Və axərunə'tərəfu bizünubihim xələtu əmələn salihən və axərə seyyi'ən»**,⁹⁰ yəni çün könül təqva ilə günahun ilhamı yeridür, **«fəəlhəməha fücürəha və təqvaha»**,⁹¹ lazım olur kim, əməli dəxi bir-birinə qarışmış ola: **«Xələtu əmələn salihən və axərə seyyi'ən»**.⁹²

Çün nəfsani ilən şeytani andan kəsile və mələkinün yeri qala, andan sonra anun saleh əməli arı ilən təmizlü ola: Əla lillahid-dinül-xalis.

Faidə. Həzrət Şeyx buyurdu: **«Ma zağəl-bəsərü və ma təğə»**.⁹³

Çün Peyğəmbərün (s.) uca himməti var idi və himməti nəzəri heç nəstəyə Tanrıdan özgə qarışmadı və iltifat etmədi, ta kim öz məqsudi ilə məqsədinə yetdi. Həman kim nəzəri mətlubin yüzindən münəvvər qıldı, qayıdanda qamu əşyayı gördi. Andan sonra kim, Tanrı-təala anun gözində və könlinde qərar dutmuş idi və həzrət izzətün əzəməti anun könlinde yer eyləmiş idi, heç nəstə dəxi anun gözində və könlinde yer dutmadı, ana xitab oxundu. Pəs, bu dəlil ilən gərək kim, salik gözi bağlı mənzilinə yetə və getməkdə yolun üstində və çəp-çevrəsində sağa-sola heç nəstəyə baxmaya, zira kim imkanı var kim, yoldakı nəstələrə məşğul olub, məqsuddən məhcub qala.

Faidə. Həzrət Şeyx buyurdu bu ayətdə: **«Və innə ila Rəbbikəl-müntəha»**,⁹⁴ kim, yolun axırı Tanrıyadancdur və yolun intəhası var, amma Həqq-təalanun intəhası yox. Və talib həman kim yolun vəzifəsi Tanrıyadəkin riayət eyləyüb yerinə yetürə, yol tükənə və talib mətlubinə vasil ola. Və talib gərək kim, təriqi-Allahun üstinə daim yeriməkdə ola. Əgər düşüb-qalxub ilən ola və doğru yoldan dönməyə kim, olay kim, bir bədöv atlu ana yoluxub, anı qaldurub, qancuğasına bağlayub məqsudinə yetürə.

Faidə. Həzrət Şeyx buyurdu bu ayətün mə'nasında: **«Fəəmmal-ləzinə fi qülubihim zeyğün fəyəttəbi'unə ma təşabəhə**

minhübtığa'əl-fitnəti vəbtığa'ə tə'vilihi,⁹⁵ yəni dinün əmr ilə nəhyinə rüxsət istəmək və dəlillər gətürmək könülnün məqsudi hasil etməkdür və Həqdən dönmək və nəfsün meydanın gen etmək. Amma salik gərək kim, meydanı nəfsinə dar eyləsün kim, əgər dar eyləməsə, fitnə oyatdurur və özgüləri dəxi fitnəyə salur və həmişə təvil istər və hal ol kim, hər nəstə kim, Tanrı əmr ilə nəhy eyləyübdür, anun həqqını Tanrı bilür və təvil istəməz: **«*Va ma yə'ləmə tə'viləhü illallah*»**.⁹⁶ Və anlar kim, ülumda bərkdürlər, həqiqətün elmi əhlidürlər. Yəni hər kim, Həqq-təalanı tanıdı, elmlər qamu anun ola. Və ol qamu nəstələri tanur. Ləcərəm, qamu nəstələrin təvili anun yanında əyandur. **Beyt :**

Həqiqət razı gərçi özgülər gözündədür gizlü,
Həqiqət əhlinün yanında pakü rövşəndür.

Hekayət. Həzrət Şeyx buyurdi bu ayətdə: **«*Vəl-ləzinə cahədu fina lənəhdiyənnəhüm sübüləna*»**.⁹⁷

Və bu sübülün dedügi murad şəriət ilə təriqət və həqiqətnün yollarıdır kim, buyurur. Çün bizim rizamız için cəhd eylər, bu üç yol dəxi ana görsədəlim. Amma şəriət yolu surət ilə qət eyləmək olur kim, ol Həccün yolu və qəza ilə zahiriğ və batinliğ elmi tələbi və məbahisəfər halal kəsbi için ola və təriqət yolu sifət ilə qət etmək olur. Amma xaçan kim nəfsi şəriət qeydi ilə dutdurmuş ola, sifətin qeydi açılır və təriqətün təriqi sifəti ilə həqiqətün yolu qət etmək olur kim ol, bir yoldur könüldən Tanrıya ol vəqt kim, nəfsün əlayiq ilə əvayiqi qət' eyləmiş ola. Ol yol könlün yüzünə açılır. **Beyt :**

Doğru yollara varur salik, müdam,
Hanğı yol kim, layiqi yox, varamaz.

Faidə. Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdi bu ayətdə: **«*Fə minhüm zalim linəfsihi və minhüm müqtəsəd və minhüm sabiq bil-xeyrati*»**,⁹⁸ yəni zalim ol kimsədür ki, axirətün evini xərab eylər və dünyanun evini abadan edər. **Beyt :**

Oldurur aşiq ki, mə'şuqun yolində oynasun,
Xanüman ilə vücudu budi əsirgəməsün.

Hekayət. Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu bu ayətdə: **«Fə'ləm ənnəhü la ilahə illallah»⁹⁹** kim, özgə yerlərdə əmrdür, yəni buyurmak, **«la ilahə illallah»** deməgi ilən, eylə ki islamun müqəddiməsində **«Səhihey»*** kitablarda yazılıdur: **«Qalə Rəsulullah (s.): Ümirtü ən üqatilün-nasə hətta yəşhədu ən la ilahə illallah və ənnə Mühəmmədən Rəsulullah və yüqimussəlatə və yü'tuz-zəkətə fə əza fə'lu zalikə əsəmu minni dimaəhüm və əmvaləhüm illa bi həqqil-islamə və həsabühüm əlallah»¹⁰⁰** amma əmrdür bilmək ilən, yəni böylə ki, **«la ilahə illallah»**nun deməgi islamun vacibatlarındandır və anun bilməgi dəxi həm vacibdür və bu kəlməni deməkdə danuqluq verməkdür Tanrının birliyinə. Və munun için bir məsəl buyurdu kim, bir kişi darül-qəzada qazınun yanında danuqluq verə, bir nəstə kim, anı bilməz ola, şər'ən tə'zirə, yəni siyasət eyləməgə mütəvəccih olur, amma qəflət ilən bu kəlməni deməkdə şəriətdə tə'zir vacib olmaz, amma həqiqətdə suçludur və təriqətdə tə'zir vacib olur və təriqətün tə'ziri oldur kim, nəfsinə hədd taziyanəsi ura və gərək-gərəkməz nəfsə riyazət buyura, ta təqliddən təhqiqə yetə.

Faidə. Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu bu ayətdə: **«Və mən kanə fi hazihid-dünya ə'ma fəhüvə fil-axirəti ə'ma»¹⁰¹** kim, məqsud könlün ə'masıdır, yəni korluq yox zahir gözi ki, hər kim dünyada gözi aydın etməyüb, bəsirət hasil etməmiş ola, axirətdə dəxi gözi kordur kim, əgər zahir gözi kor ola, qiyamətün əmvalı və mənzili və yaxşı-yamanı mülahizə eyləyə bilməsə. Pəs, mə'lum oldı kim, murad könlün bəsirətidür kim Tanrı-təalanun xitabı an unləndur: **«Qül hazihi səbili əd'u ilallahi əla bəsirətin»¹⁰²** və hər kim bu dünyada Tanrıya gözi görməz olur, qiyamətdə dəxi görüci olmayacaqdur.

Faidə. Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdi: **«Və in tūsibhüm həsənətün yəqulu həzihi min indəllahi və in tūsibhüm seyyi'ətün yəqulu həzihi min indikə».**¹⁰³ Millətsiz bir taifənin etiqađı budur kim, hər həsənə ki, zahir olur və anlara yetər, Tanrıdadur və hər seyyi'ə kim yetər, qeyrdən ol məzhəbün puç olduđına buyurur: **«Qül küllü min indillahi».**¹⁰⁴ Xəlq ilə təqdir hökmindən ikisi dəxi Həqq-təaladandır, amma həsənədə qamu həzrət Tanrının rızası iləndür, yok nəfsün rızası ilə və seyyi'ədə qamu nəfsün rızası iləndür, yok Tanrının rızası ilən, **«Ma əsabəkə min həsənətin fəminəllahi və ma əsabəkə min seyyi'ətin fəmin nəfsikə».** Pəs, biz Adəmi-Səfinün məzhəbini dutmaq gereküz (sələvatullah əleyhi), yox iblisün məzhəbi kim, Adəm (əleyhissələvatullah) günahının təqdirini bilürdi ki, **«və əsa adəmü Rəbbəhü fəğəvya»**¹⁰⁵ və anunlən elmi hasil olmuş idi, amma istiğfar ilə insaf ortaya gətürüb mə'siyət öz nəfsinə həvalə etdi və **«rəbbəna zələmna ənfüsəna»**¹⁰⁶ dedi, amma iblis mə'siyətini təqdire həvalət etdi və **«fəfəsəqə ən əmri Rəbbihi»**¹⁰⁷ dedi. Bilürdi kim, mə'siyəti özindəndür, amma günahını Tanrının təqdirinə izafət eyləyüb ana həvalə etdi, mundan ötrü Adəmün (ə.s.) nəsibi rəhmət gəldi və iblisə lə'nət. İmdi gerekdür kim, biz fərmanbərdarlıđ eyləyəüz və Tanrının əmri ilə nəhyi ilə buyruđı yerinə yetirəyüz, yok kim təqdire həvalət edəüz.

Faidə. Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdi bu ayətdə: **«İnnə əshabəl-cənnətil-yövmə fi şüğülin fakihunə»**,¹⁰⁸ yəni cənnətdəkilər hər kimse öz mərtəbəsinə eylə məşğuldurlar kim, özgələrin söhbəti ilə mülazimətinə eylə ki dünyadadurlar, yetəməzlər. Və nəsihət eylədi ki, taliblər, dünyada bir-biriniz ilə söhbət eyləyüb qənimət biliniz və qardaşlıq ilə yarlıq şərti bir-biriniz ilən yerinə yetürünüz kim, axirətdə bu söhbət olmaz və qiyamətin meydanında ol gün ki, **«yövmə yəfirrül-mər'ü min əxihi və ümmihi və əbihi»**¹⁰⁹ məşhərün xəlayiqi bir-

birindən qaçarlar və damulularun əhvalı qatılığından kimsə kimsənün söhbətini istəməz və cənnətdəkilər dəxi ol qədər cənnətün hurilər qüsür ləzzətinə məşğuldurlar kim, kimsə kimsənün müsahibətinə möhtac dəgüldür. Məgər həman salam verməğ ilə ziyarət etməq. Məqsud kim, bu cəmiyyət ilə söhbətlər kim, dünyada dutulur, qiyamətdə dutulmaz.

Faidə. Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdi bu ayətdə: **«Əl-yövmə nəxtimü əla əfvahihim və tükəllimüna eydihim və təşhədü ərcülühüm bima kanu yəksibunə»**,¹¹⁰ yeni qiyamətdə ol kimsələrin ə'zaları anun günahlar etdüginə danuğlığ verür kim, dünyada insaf verməmiş olalar və öz günahına müqirr dəgüdürlər kim, əgər anlarda insaf olsa idi, danuğ gərəkməz idi. Pəs, bu taifədürlər kim, dünyada nəfsdən insaf almamış olalar və mundan qiyamətə insaf bilə aparurlar. **Beyt :**

Mundən algil nəfsdən insaf kim, qurtulasan,
Həm qiyamət sorğusindən eymən azad olasan.

Faidə. Həzrət Şeyx (q.s.) bu ayətdə buyurdi: **«İnnəmal-mü'mi'nunəl-ləzinə iza zükirəllahü vəcilet qülübühüm»**,¹¹¹ yeni çün zikr könüldə əsər eyləyə, könüldə bir qorxu ilə bim hasil olur. Bu qorxunun nəticəsi elmdür kim, əgər Qur'andan bir ayət oxuyalar **«və iza tülüyət əleyhim ayatühü zadəthüm imanən»**¹¹² və imanı imanına artar. Və elmün nəticəsi yəqindür və yəqindən təvəkkül hasil olur **«və əla Rəbbihim yətəvəkkəlunə»**¹¹³ və əgər təvəkkülün yəqini olmasa, təvəkkül andan dürüst gəlməz, zira kim təvəkkül bir nəstə iləndür kim, ana yəqin olmuş ola kim, əlbəttə, ana yetəcəkdür və könli ol mə'lum etdüginə bərkdurur ola və yəqin kəşfün üstindən olur və hicab ilə pərdə yəqin iyəsinün bəsirəti basirəsindən götürilmiş ola. Pəs, ana münacat **«əl-müsəlla yünaciyə Rəbbəhü»** ola. **«Vəl-ləzinə yüqimunəs-səlatə»**¹¹⁴ bu mənadan ibarətdür kim, çün könül Tanrının çox zikrin etməgindən Tanrısı bulmuş ola və Kəlamüllahun tilavətindən imanı imanına artmış ola və yəqin iyəsi olmuş ola və gözindən hicab pərdəsi

götürülmüş ola münacati **«müsəlla Rəbbəhü»** iyəsi olur və zikri çox etdüyündən könlü açılır. Həman kim könlü açıldı, əlləri dəxi açılır: **«Və mimma rəzəqnahüm yünfiqunə»**.¹¹⁵ Və əlnün açıldığı könlü açıldığındandır və zikri çox etdüyünə və könlü açıldığından iki danuğı əlaməti var: biri yaxşı xuy və biri səxavət kim, həman kim könlü açıldı və nəfsün düşmənlilik acılığı ortadan götürüldü, könlün həlavət ilə şirinliğı zahir olur və andan yaxşı xuy hasil olur. Çün könlü açıldı, ol dəxi səxavətdə açılır. Pəs, əgər kişinin bu iki danuğı var, hər hal kəlamı kim, söylər, andan qəbul etməlü və əgər yox isə, qəbul etməsiz. Və çün kişidə yaxşı xuy könlün qorkusundan və imanı artuqlığından və təvəkkül ilə namaz könlün hüzuri ilə vəbalı yoxsullara bağışlamaq qamu zikrün əsərindən hasil olmuş ola, ol, mö'mini-kamil ola: **«Ula'ikə hümül-mü'minunə həqqən»**.¹¹⁶ Pəs, böylə kişilərin məratibi **«Ləhüm dərəcətün ində Rəbbihim»**¹¹⁷ indəllah ola və **«rizqün kərimün»**¹¹⁸ kəraməti kim, andan Tanrı-təalanun didarı muradıdır. **Beyt :**

Çünki cananun şərabi etdi canü dilğə kar,
Canü könlüni edər gəh məstü gahi hüşyar.

Hekayət. Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu bu ayətdə: **«Və'büd Rəbbəkə hətta ya'tiyəkəl-yəqinü»**¹¹⁹ kim, bəndə gərək kim ol qədər Tanrını pərəstiş eyləyə kim, nəfsün bəndəliyindən xilas ola və həzrət İzzətün yəqininə yetə. Ol çağ bir bəndədür azad və nəfsün qulluğundan azadlıq bulmuş. Misalı ol kim, hər bəndə kim, mükatib oldı, yəni özini xacəsindən satun aldı, ta bir həbbə bahasından qalmışdır, bəndədür, ta talibün nəfsi vəsvəsəsindən bir şəmməcük vücudında baqi qalmış ola, həzə bəndədür. Amma həman kim azadlığı bəlli oldı, gərək kim, bəndəliğ artuğraq eyləyə və ixlas üzərindən nəfsün şəvayibindən azad ilə fariğ Tanrının bəndəsi ola kim, ol bəndədən olur kim, Tanrı-təala anı özünə izafət eyləmiş ola və ana **«innə ibadi»**,¹²⁰ yəni «mənüm bəndəm» demiş ola və bu ayətün zahir mənasından bu mə'lum olur

kim, «ey bəndə, Tanrını tap ölümün yetincə» və ol yəqin deməkdən məqsud ölümdür. Və (q.s.) buyurdi: «Yəqin deməkdən məqsud Tanrının mərifətidür. Amma həman kim bəndə ol qayətədəkin ibadət qıldı kim, azad oldı, andan sonra şükranə için ibadət eylər: **«Əfəla əkunü əbdən şəkurən»**.¹²¹ Məsələn, hər padşahnun bir bəndəsi var ki, anun qulluğında qarımış ola, padşah anı azad eyləyə və qulluğ etməkdən anı tərhan edə. Danlası özgə qulluğçılardan eylər və xidmətinə gələ və özgələrdən artuq xidmət vəzifəsi yerinə gətürə. Sultan buyura kim, mən səni qulluğdan mə'zul edüb azad eyləmişəm, bu, xidmətindəndür. Qarı qul söyləyə: «İmdiyədək qul olduğumdan ötrü qulluğ eylərdüm, imdi azad olduğumdan ötrü şükranə için qulluğ edərəm». **Beyt :**

Gər bilsə idim kim, ayağın xakinə yarar,
Şükranə için canımı qurban edə idim.

Faidə. Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdi bu ayətdə: **«İnnəl-mülukə iza dəxəlu qəryətən əfsəduha və cə'əlu ə'izzətə əhliha əzillətən»**,¹²² yeni çün zikrnün səltənəti hökmi könüldə enə, nəfs ilə nəfsün sifati gögi andan qoparub qət' eyləyə və nəfs kim, gövdədə əzizdür, zəlil və xar eyləyə və könül kim, Tanrının həqqidür, öz təsərrüfinə gətürə. Andan gövdənün xidmətkarları ilə ləşkəri toxtaşsun. Eylə ki bir daruğa bir şəhərə vara və bir izzirab ilə qovğa şəhərlinün içinə düşə və hər birisi bir fikirdə olalar kim, aya bu daruğadan nə hökm zahir olacaqdur? Ol qədər kim daruğa şəhərə girə və öz mənzilinə qərar duta, sonra şəhərin adamı toxtaşur və həm böylə. Çün bir padşah bir məmləkətə varmalu ola, əvvəl neçə bəglərin ilərü göndərür, ta anun mənzilini yasarlar və qonduğı yeri müqərrər eylərlər və arıdurlar. Pəs, mərifətün padşahı həman kim, könül mülkinə girmək istər, ol zikr kim, mərifətün pişrovidür, eylər və göndərür, ta anun için nəfsani sifati ilə nəfsün əzizləri xar və zəlil eyləyüb andan sürə və təxtgahı arıda və əgər

nəfsani sifətindən bir nəstə qalmış ola, mərifətün padşahı anda qonanda anı dəxi sürdürüb mənzilin pak eyləyə, eylə kim, bir ulu çay axdı, hər nəstə kim, anun yolu üstündə qalmış ola, qamusın süpürüb gidərə. **Şeir :**

Ta sifati-nəfs təndə baqidür,
Mərifət sultanı dutmaz anda yer.
Anları gidərmədin, pak etmədin,
Xaçan olur kim, ana desən ki, gir.

Faidə. Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu bu ayətdə: «**Ə ləm yə'ni lil-ləzinə amənu ən təxşə'ə qülübühüm lizikrillahi**»,¹²³ yeni baş endürmək qorxudandır və qorxu zikrdən hasil olur və baş endürmək bir çağ olur ki, çox zikr etdügindən könülün dərisi yuxalanub yumşana: «**Sümmə təliynü cüludühüm və qülübühüm ila zikrillahi**». ¹²⁴ Pəs, könüldə qorxu zahir olur və qərar dutar, sonra ol könül mə'mur olur. Və misalı bu kim, əgər bir kimsə bir evdə oturmasa və gərəklü imarətin etməsə, ol ev mə'mur qalmaz və əlbəttə, xərab olur saətənfəsaətən baxar kim, evinə nə imarət gərəkdür, eylər və dəlüklərin dutar və gərəkməz yolları bağlar və arıdur. Sonra anda oturub qərar dutar. Pəs, çün könül evi qeyrdən pak eylədün, mərifətullah anda nüzul eylər və mundan mə'lum olur kim, baş endürmək zikrdən hasil olur və andan sonra kim, zikr könüldən təsərrüf eylədi və anı qorxudub yumşatdı, Qur'andan qorxulu olub, hər nəstə kim, Tanrıdan enübdür, anı əmələ gətürür. **Beyt :**

Çün könül bağı arıtdun tikənindən nəfsün,
Türlü-türlü yerlərində tikənün güllər bitər.
Nuşi-can etdün çü tövbə şərbəti ixlas ilə,
Sonucu heyvan suyi canun bulağından çıxar.

Hekayət. Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu: «**İnnəl-həsənati yüzhibnəs-seyyi'ati**»,¹²⁵ yeni, xaçan kim ixlas üzərindən tövbə eyləmiş ola və saleh əmələ məşğul olmuş ola və riyazət çəkmiş ola və zikrə müdavimət

qılmış ola, budur. Və nəstənin xasiyyətindən faidə ol verür kim, yaman xuy ilə sifətini yaxşı xuya dəyişdürə ki: **«İnnəl-həsənati yüzhibnəs-seyyi'ati»**. **Beyt :**

Qorxu çün yumşatdı dil, yağdı ana zikrün suyi.

Mə'rifət bağında türlü-türlü güllər bitürür.

Hekayət. Vərzəqanlı Fəxrəddindən rəvayətdür kim, bir neçə bilicilər ilə danışməndlər həzrət Şeyxün hüzurində idilər. Həzrət Şeyx (q.s.) anlardan bu ayətün mə'nasın sordı: **«Fəmən kanə yərcu liqa'ə Rəbbihi, fəlyə'məl əmələn salihən»**,¹²⁶ yəni əməli-saleh hanğıdur? Danışməndlər dedilər: «Şeyx buyursun». Həzrət Şeyx buyurdu: «Əməli-saleh könül islahı ilə tərbiyətidür kim, anı nəfsün fəsadlığından qurtarasan. Çün zahir surəti səlahə gələ və könül dəxi islah tapa, Tanrının liqasına layiq olur». **Beyt :**

Pak olmayınca güzgü qaranğulu pasdan,

Mə'şuqənin cəmalı xaçan anda görünür?

İKİNCİ FƏSİL

**HƏZRƏT ŞEYX SƏFİƏDDİNÜN (Q.S.) TƏHQİQ SÖZLƏRİ KİM,
HƏZRƏT PEYĞƏMBƏRÜN (S.) NEÇƏ HƏDİSLƏRİNDƏ
BUYURUBDUR VƏ NEÇƏ SUALLAR KİM, OL HƏZRƏTDƏN
SORUBDURLAR, MÜŞTƏMƏL İKİ TƏRƏF İLƏ:**

ƏVVƏLKİ TƏRƏF

HƏZRƏT PEYĞƏMBƏRÜN (Ə.S.) ƏHADİSİNDƏ

Həzrət Şeyx Sədrəddin (r.r.) buyurdu kim, Güştəsfidə iki talib bir-biri ilə bəhsleşürlərdi bu hədisdə kim, «*Səhihi-Buxari*»də* və «*Müslim*»də*

yazılıdır kim, hədisün axırı budur kim, Peyğəmbər (s.) buyurdi: **«La tuxeyyiruni min beynil-ənbiya'i fəinnən-nasə yəs'əqunə yövməl-qiyaməti fəəkunə əvvələ mən yüfiqü fəizən bi Musa axizün biqaimətin min qəvaimil-ərşi fəla ədra afaqə qəbli övcərə bisə'qətit-turi və fi rivayətin fəəkunə əvvələ mən yənşəqü ənhül-ərzü fəiza əna bi Musa axizün biqaimətin min qəvaimil-ərşi və zəkərə nəhvəhü»**. Və bu mə'nada təəccüb edərdilər və bu ki, çün Peyğəmbərimiz toprağdan baş qaldura, Musa (ə.s.) ərşi-əzimün baldurına əl urmuş ola, munda Musanın ululuğı bilinür, yoxsa Musa, Məhəmmədən (ə.s.) ilərü baş qaldurur? Həzrət Şeyx anların bəhslərin eşitdi, sordı: «Məvali, bəhsiniz neçindür və nədən ötrü təəccüb eylərsiniz? Ol Musa ki, toprağda yatur, qalxmakda həzrət Mustafanın intizarındadır kim, əvvəl həzrət Mustafa (ə.s.) baş qaldura, andan sonra həzrət Musa baş qaldura və ol kim ərşün baldurına əl urmuş ola, Musanın (ə.s.) sifəti ola, yok Musa. **Beyt** :

Məşriqi-Yəsribdən, ey iki cəhanun günəşi,
Başuni qaldur ki, mövqəfundururlar ənbiya.
Yüzünü görsət ki, müştəqundururlar insü can,
İntizaruni çəkərlər suçlular ruzi-cəza.

Sual. Sual etdilər ki, Peyğəmbərin (s.) seyri surət ilən idi. Neşün özgələrin seyri sifət iləndür və surət ilən dəgül? Yoxsa Peyğəmbərin seyri dəxi sifətdə imiş?

Cavab. Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdi kim, Peyğəmbərin cismi (ə.s.) ruhdan idi, andan ötrü anın kölgəsi yox imiş və surəti özgələrin sifətinə oxşar. Qaçan kim riyazət ilə sifətləri ruhani edələr və surətin hicabı giderələr, pəs ol yerlərdə ki, özgələrin sifəti seyr edər, Peyğəmbərin surəti anda sairdür və ol yerlərdə kim, özgələrin əsrarı, yəni batini anda

yeter, Peyğambərün mə'nayı o yerlərə yetüpdür və heç kimsə andan xəbərdar etməyübdür və heç kimsə dəxi oraya yetəmz. **Beyt :**

Qanda kim razun sənün, aləmdür andan bixəbər,
Xanda kim sirrün sənün, adəm qaçan anda yetər?
Anda kim yetdi ayağun, anda yetməz Cəbrəil,
Anda kim seyrün sənün, ərvahlar bipavü sər.

Hekayət. Sual qıldılar bu hədisdən kim, Nisainin kitabında var ki, **«Hübbibə ileyyə min dünyaküm səlasün: ət-tibü vən-nisa'ü və qürrətü eyni fis-səlati»¹²⁷** kim, neşün xass bu üç nəstə iləndür və mundan özgə nəstələrə demədi və dünyanı özgələrə neşün nisbət edübdür, buyurdi «dünyaküm», çün ol həzrət dəxi dünyada idi?

Cavab. Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdi kim, dünyayı özgələrə anun için nisbət etdi kim, anun toprağı cənnətdən idi, andan ötrü kölgəsi yox idi və özgələrin toprağı dünyadan. Anun için dünyayı özgələrə nisbət etdi.

Beyt :

Özgələrin nisbəti toprağ ilə sudandurur,
Toprağın firdövsdendür, abi-heyvandən suyun.

Və bu üç nəstəni anun için xass etdi kim, adəmi üç nəstədən mürekkəbdür: cism ilə ruh və könül. Pəs, mübarək cismi həzzi için nisa buyurdi, yə'ni dişi xatunlar, ol dəlil ilən kim, çün Tanrının feyzi, ya vəhyi ana yetər idi və anı dünyadan alur idi, xatunlarına məşğul olur idi, ta ol ruhani halətdən cismani halətinə qayidub ümmətün tərbiyətinə məşğul ola idi. Misalı bu kim, gəmi dənizdə ikən çün yellər güclü olub tufan qopdi, saxlamağ ixtiyarı gəmicinün əlindən ala, naçar anı ləngərləməq gerek, ta dəniz öz qərarına gələnədəkin, yoxsa qərarsız olur. Və əgər bir ləngər ilən durmadı, iki ləngər ilən, ya üç, ya dörd, ya beş, ol qəder ki, qərar ilə sükuni hasil olsun. Və ruhi həzzi xatiri için tib buyurdi, yəni yaxşı qoxu ki, xass ruhun həzzidür və **«qürrətü eyni fis-səlati»** anun

içün kim, namazda ikən türlü-türlü mükaşifələr kim, ol könül gözinün qürrəti-eynidür, ol həzrətə gözüdür idi və ol mükaşifələrdən türlü-türlü mərifələr hasil olurdu. Pəs, buyurdu ki, üç nəstə: biri cismün həzzi için və biri ruhun kifayəti için və biri mübarək könülnün fəidəsi için. Dedi: **«Sələvatüllahi və səlamühü əleyhi və alihi».**

Sual qıldılar kim, rəvayət edərlər kim, Peyğambər (s.) aclığdan qarnına daş bağlardı. Həzrət Şeyx bəyan etsün kim, aclığdan idi, ya yox?

Cavab. Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu kim, aclığdan dəgül idi, bəlkim qarna daş bağlamağ aclığ artırur və dəxi bu, səhih hədisdür ki, mən' etmiş vüsali-orucdan, yəni gecələr iftar etməyüb oruc oruca aparalar və buyurmuş: **«Eyyüküm misli inni əbitü ində Rəbbi yüt'imüni və yüsğini».**¹²⁸ Bu, bir bəllü dəlildür kim, aclığdan dəgül idi, bəlkim andan ötrü qarnına daş bağlar idi kim, mütəhhər cismi sifəti ilən müşabih idi ol dəlil ilən kim, kölgəsi yox idi. Qaçan kim könli Tanrı-təalanun meylin edərdi, könül uçmağa qəsd edərdi və yaxın olur idi kim, mübarək cismi dəxi qopub yuxaru aləminə vara. Andan ötrü dünyadan bir ağır nəstə kim, ol daşdur, qarnına bağlar idi, ta mübarək surəti ümmətinə tərbiyə için xəlqün için də qala.

Sual etdilər bu hədisdən kim, «Səhihi-Buxari»dədür: **«Ənnə Rəsuləllah(s.) qalə: «Latəqumüs-sa'ətü hətta la yüqalə fil-ərzillah»,**¹²⁹ yəni qiyamət qopmaz, ta Yerün üstində bir Allah deyən var ola, bu mə'na necə olacağdur: olamı ki, Yerün üstində bir Allah söyləyən olmaya?

Cavab. Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu kim: «Bu, Allah deyəndən məqsud bir kimsədür kim, könül iyəsindən təhqi alub Allah demiş ola və könli anun dili ilən deyici olmuş ola. Xaçan kim munun kimi bir Allah deyən Yerün üstində var, qiyamət qopmaz».

Sual qıldılar bu hədisdən kim, «Ehyayi-ülum»dadur: **«Qalə Rəsulüllah (s.): Əl-ibadətü əşərətü əcza'i tis'ətün minha fi tələbil-həlali»**.¹³⁰ Mə'nası bu ki, ibadət on çüzvdür, doquzı halal kəsbinün tələbindədür, neşün?

Cavab. Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdi: «Anun için kim, bəndədən bir taət kim, sadir olur, könül ilən gövdə və əllər ilən hasil olur, amma əgər halal lüqmə adamun qursağına girər, könül taətə qüvvət verür və gövdə ilən qanatlar taətə meyl edərlər və əgər haram lüqmə hövsələyə girər, könül zəif edər və şəhvətlərin həvası arturur və qanatlar mə'siyətə və nəfsi mə'siyət etməgə durğuzur və hər nəstə kim gövdədən hasil olur, taət ilən mə'siyətdən könül ilən nəfsün vasitəsindən eylər və qamusının qeydi lüqmədəndür kim, əgər kişi halal lüqmə yeyər, gövdəsi qamu taətə meyl edər və əgər haram yeyər, qamu mə'siyətə meyl edər və mundandır kim, Tanrı-təala buyurur: **«Ya eyyühar-rüsülü külu minətteyyibati və'məlu salihən»**¹³¹ kim, əgər yeygüsi arı və halal ola, saleh əməl andan bitər və əgər xəbis ilən haram olsa, yaman fe'llər hasil olur. Pəs, əlbəttə, əvvəl halaldan yemək gərək. Məsəli bu ki, əgər bir duzlaq yerdə kimsə ziraət eyləyə, heç nəstə bitməz, amma əgər günbəgün şirin su ol yerə verələr, yerün duzlığı əksilür. Çün yer şirin oldı, ziraətə qabil olur. Andan sonra hər nəstə kim, anda əkərlər, qamu muradca bitər və səmər verür. Və əgər yer şirin isə və anda əkin eyləyələr və dənizün suyu günbəgün ana verələr, ol yeri yandırur və şirinliyi bərtərəf olur və xasiyyəti gidərür və əkdukləri batil və zayə' olur, bəlkim andan çör ilə çöp bitər. Haram lüqmə dəxi həm böylədür kim, dənizün şor suyu şirin yerə eylər.

Sual qıldılar bu sözdən kim, təzkir kitabında hədis ilən məşhurdur, amma Şeyx Həsən Bəsrinün kəlamıdır ki: **«Mən istəva yövmahü fəhüvə məğbun»**, yəni çün talib kişinin iki günü bərabər ola, bəs ol məğbundur.

Cavab. Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu kim, bu sözdən məqsud mənzillərdür kim, hər kim hər gün bir özgə mənzili qət' etməyə və bugünkü mənzildə qala, məğbun olur və bu mənzil sifətündür kim, ana məkandır. Amma sufinün mə'nası gerek kim, gündə bir əsaca seyr eyləyə və bir əsa bir adam boyincadır və adamun boyı ərşdən toprağadəkındür kim, əgər bu seyri olmasa və əvvəlki məqamında qala, məğbun qalacaqdur.

Sual etdilər bu kəlamdan kim, hədis ilə məşhur olubdur ki, **«Mən əkələ mə'ə məğfurin ğüfirə ləhü»**¹³² kim, çün həzrət Peyğambərdən (s.) məğfurrak kimsə yoxdur ki: **«Liyəğfirə ləkəllahü ma təqəddəmə min zənbikə və ma tə'əxxərə»**.¹³³ Və münafıqlər ilə kafirlər ol həzrət ilə yemək yeyübdürlər, gerek idi kim, anlar dəxi məğfur ola idilər.

Cavab. Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu ki, bu deməkdən murad imanun xanı ilə süfrəsidadür kim, müsəlman qardaşı ilə ol xanda oturub din lüqməsi ilə yeməgə müvafiqət eyləyə, eylə kim ol məğfurdur, ol dəxi məğfur olacaqdur və əgər imanun xanında müvafiqət etməmiş ola, əgərçi Peyğambər ilə (ə.s.) yemək yemiş ola, məğfur olmaz.

Sual etdilər kim, neçə möminlərin eylə ki hədisdədür kim, gorları göz görincə gen olur və neçə möminlərin eylə kim xəbərədədür, yetmiş arşun-səksən arşun olur və kafirlər ilə münafıqlərin neçələri gorı eylə dar olur kim, qapurğaları qapurğalarından keçər **«nə'uzübillahi min zalikə»**.¹³⁴ Pəs, gerek idi kim, ol kimsənin kim gorı genliği göz görincədədür, qonşıdağı gorı vəqt olamı kim, bu genliği məcal olmaya, bəlkə neçə rəvayatlərdə var kim, möminlərin neçəsi gorı genliği məşriqdən məğribədəkindür və bu qövmdən kim, anların gorı bu qədərdür, neçə min-min kimsələr vardurlar.

Faidə. Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu kim, bu sözdən məqsud vücud gorıdur kim, köksi inşirahı genrak və gorunun genliği genrak və nə qədər kim darrak-darrak və əgər kimsənin köksi açıldığı kəmalə yetişmiş ola,

gorının genliği məşriqdən məğribədəkindür: **«Fəmən yürid Allahü ən yəhdiyəhü yəşrəh sədrəhü lil-islami və mən yürid ən yüziləhü yəc'əl sədrəhü zeyyiqən hərəcən»**.¹³⁵ Pəs, hər kimün köksi inşirahı genrak, anda nurullah ilə mərifətullah məcalı artuqrak və gori genrak.

Faidə. Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu kim, bu ayətdən kim, **«əlmü'minunə la yəmutunə»**¹³⁶ məqsud möminün könlidür ki, çün Tanrının zikrinə məşğul olmuş ola, hərgiz ölməz.

Sual etdilər bu hədisdən kim, «Ehyayi-ülum» ilə «Əvarif»də* və «Mərsad»dadur* kim, **«təxəlləqu biəxlaqillahı»**, bəndə Tanrının əxlaqı sifətinə necə müttəsif olur, zira kim, bəndə bəndədür və Tanrı Tanrı və bəndənün sifəti qanda və Tanrının sifəti qanda?

Faidə. Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu: «Tanrı-təala hər bəndəni kim seçdi, anı bir sifət ilə öz sifətinə məcaz ilə mövsuf edər, eylə kim, Həqq-təala kərimdür, bəndəyə bir kərəm verür və Tanrı-təala rəhmdür, bəndənün könlində bir rəhim salur. Allah-təala mömindür, bəndəsi dəxi mömin edər və munun kimi misalları çoxdur.

Sual qıldılar bu hədisdən ki, **«Övliya'i təhtə qübabi la yə'rifühüm ğeyri»**¹³⁷ anlar hanğıdurlar və olamı kim, anlar dəxi özlərini vəli sağınmayalar?

Cavab Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu kim, vəlilik üç qismdür. Əvvəl, ol kim, ol özi bilə ki, vəlidür, amma el anı bilməyələr. İkinci, oldur kim, nə özi bilür kim, vəlidür və nə el. Və Mustafanun (s.) **«övliya'i təhtə qübabi»** deməkdən məqsudi bu vəlidür. Üçüncü, ol kim, özi bilə ki, vəlidür və el dəxi bilələr ki, vəlidür və Tanrı-təala anı vilayət sərhəddinə yetürmüş ola və kəndü mərifətini ana bildürmüş ola və anı andan qayıtdurmuş ola xəlqə tərbiyət ilə irşad vermək için və xəlqə görsetmiş ola. Pəs əvvəlki vəliyi-amlardurlar, yeni, abdallar ilə övtadlar və anlar üç yüz qırx yedidürlər kim, xələyiq anları bilməzlər. İkinci, vəliyi-xaslardurlar kim, bəküllü Həqq-təalaya məşğuldurlar kim, özini

tanımaqlar və Tanrıdan özgə kimsə anları tanımaqlar. Üçüncü, xassül-xasdurlar kim, anlar Tanrı-təalayı bilübdürlər və Tanrı-təala anları xəlqə görsədübdür irşad etməyə və kəmal mərtəbəsi verüb xəlqə göndərübdür.

Sual qıldılar bu hədisdən kim, təzkir kitabında var ki, «**Hübbül-vətəni minəl-ımanı**»¹³⁸ ki, çün kafir öz vətəni və firəngi Firəngistanı sevə, necəlik imandan olur və munun mə'nası nə ola?

Cavab. Q.s. buyurdi: «Hübbül-vətən»ün mə'nası budur kim, kişi üns ilə müşahidə aləmindən həbs ilə zindan aləminə gəlübdür və imdi ol aləmi sevər. Bu sevmək imandandır. **Beyt :**

Dustnun küyi için canun quşı açar qanat,

Kim, bulay kana yetürə özini, bula həyat.

Və səllallahü əla xeyri xəlqihi Mühəmmədin və alihit-tahirin.

İKİNCİ TƏRƏF
NEÇƏ SUALLARDA KİM, HƏZRƏT ŞEYXDƏN
EYLƏYÜBDÜRLƏR VƏ CAVABLARI HƏZRƏT ŞEYX
SƏDRƏDDİNÜN RƏVAYƏTİ İLƏN

Sual qıldılar həzrət sülтанül-vilayətə və bürhanül-hidayətə emirəlmöminin və imamülmüttəqin əsədüllahül-ğalib. **Misra:**

Əmirəlmöminin Heydər Əliyy ibni Əbi Talib.

Əleyhis-səlat vəs-səlamun kəlamından ki, «**Mən ərəfə nəfsəhü fəqəd ərəfə Rəbbəhü**» kim, bu kəlamdan anı məlum eyləruz ki, hər kim öz nəfsini tanıdı, Tanrı-təalanı tanımış ola.

Cavab. Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdi ki, «**mən ərəfə nəfsəhü**»nün mə'nası budur ki, hər kim öz nəfsinün eyiblərinə bilici oldı, gərək kim nəfsinün islahına məşğul olsun. Məsələn, kimsə əgər cüzvicə çirkinliq kəndü geyəsisində görə, anun gidərməginə durub sə'y eyləyə, ol,

təhərət eybinün təzkiyəsindəndür və hər kim təzkiyə qıldı, nəfsdən qurtuldu və həman kim nəfsün pəlidliğindən qurtuldu, Tanrı-təalanun əzabından rəstgar oldu. Pəs, ol vəqt kim nəfsdən qurtuldu, nəfsdən təbərta edüb bizar oldu, həzrət Həqq-təalaya təvəccöh eylər. Andan sonra kim bu nəfsinün mərifəti hasil etmiş ola, özini tanıyub özligindən çıxmış ola, gözləri Tanrıya görüci olur və Tanrı-təalanun mərifəti nəfsün bildügendən sonra hasil olur və yaradılmış Yaradana dəlildür, vallahü ə'ləm.

Sual qıldılar bu sözdən kim: **«Əs-sə'idü mən sə'ədə fi bətni ümmihi vəş-şəqiyyü mən şəqiye fi bətni ümmihi»** və əgərçi neçələr münü hədisdən sayırlar ki, çün səadət ilə şəqavət uşağa ana qarında yazubdurlar və ol heç təğyir bulmaz, bizim cəhdimizdən nə faidə, bəlkə nəyə yarar?

Cavab: Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu kim, bu bətn, yəni qarın, tərbiyə bətnidür, ta bu bətnədən necə doğar, eylə ki **«Fitrətəllahil-ləti fəterən-nasə əleyha»**¹³⁹ -əl-ayə. Və eylə kim Səhihi-Buxari>dədür: **«Ən Əbi Hüreyrə* (rəziyəllahü ənhü) qalə; qalə Rəsulüllah (səllallahü əleyhi və alihi və səlləm): Ma min muludin illa yulədü əlal-fitrəti fəəbəvahü yühivvidanihi və yünəssiranihi öv yüməccisanihi kəma tünticül-bəhimətü cəd'an həl tühissunə fiha min cəd'aə sümmə yəqulü» «fitrətəllahil-ləti fəterən-nasə əleyha la təbdilə lixəlqillahi zalikəd-dinül-qeyyimü»**.¹⁴⁰ Pəs, xəlayiq fitrət ilə doğarlar və ataları ilə anaları anları yəhud, ya nəsrani, ya məcusi edərlər. Əgər mücərrəd ananın bətni olsa idi, ataları ilə anaları anları yəhudi ilə nəsrani, ya məcusi edəməzdilər. Həman böylə əgər kimsə bir özgə millətli qövme yetər, həm anların millətində böyür və anların millətin dutar. Pəs, bətnədən məqsud tərbiyə ilə söhbətdür. **Qit'ə:**

Hər kimünlən oturub söhbət dutarsən, ey oğul,
Gər yaman, gər yaxşı sana söhbətin eylər əsər.

Sə'y qıl yaxşılar ilə söhbət et, dövlətli ol,
Kim yamanlarla oturur, dövləti andan qaçər.

Sual qıldılar kim, ol fəqir hanğı fəqirdür kim, könül iyəsilər deyübdürlər: **«Əl-fəqrü səvadül-vəchi fid-dareyn»**.¹⁴¹

Cavab. Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu kim, ol fəqir bir nəstədür ki, fillahun fənasında hasil olmuş ola, yəni bəşəriyyət asarı və ol fənanun bir nuri var ki, ol nur qararağ görünür. Həman kim ol nur təcəlli edər, anun səfəlu güzgüsində həm ol rəng ilə görünür və **«səvadül-vəchi»** andan ibarətdür, yok kim dünya ilə axirətin yüz qaralığı, bəlkə **«Yövmə təbyəzzü vücuğun və təsvəddü vücuğun»**¹⁴² günündə anların şə'nində zühur olubdur, **«və əmmal-ləzinəbyəzzət vücuğun fə fi rəhmətillahi»**¹⁴³ zümresində olacaqdurlar. **Beyt :**

Hər kimün yüzi yuyuldu eylə fəqrün suyidən,
İki aləmdə yüzidür gün təkə bişəkkü zənn.

Sual qıldılar kim, Həqq-təala (c.c.) çünkim şirin damardan bəndəyə bəndədən yaxınrakdur, eylə kim buyırmış: **«Və nəhnü əqrəbü əleyhi min həblil-vəridi»**,¹⁴⁴ pəs **«əs-seyrü ilallah»** və **«seyrün fillah»** və **«əs-seyrü mə'əllah»** necəlik ilə olur və bunların mə'naları nədür? Və çün Tanrı-təala yeriməkdən münəzzəhdür, **«əs-seyrü mə'əllah»** necə olur?

Cavab. Həzrət Şeyx buyurdu: **«əs-seyrü ilallah»** nəfsün irağlığından həzrətdəndür, yok həzrətin irağlığı bəndədən kim, ol qamu kimsəyə yakındur və bir irağlığı ki var, nəfsdəndür, həzrətdən bir neçə hicabdan ötrü kim ortadadır. Pəs, bəndənin sə'yi **«əs-seyrü ilallah»**un hicabı gidərmək içindədir. Ol qədər kim, nəfsün hicabı ortadan götürülə, **«əs-seyrü fillah»** məcalı gəldi, yəni nəfsün yamanlığı ortadan götürüldi:

Dilbərün küyinədək çok yol dəgül, dedim sana,
Bir qədəm nəfəs üsnə qoy, ikincisi məqsuduna.

Və «əs-seyrü fillah»un cavabına, yeni «əs-seyrü fis-sifatillahi-təala» ola, amma ta sifətdən sifətə tərəqqi olur, həzə təkvindədir. Həman kim həqiqətə yetdi, andan sonra təmkin olur. Pəs, «əs-seyrü mə'əllah» olur təmkin halətində və «əs-seyrü mə'əllah»un cavabında ki, məiyyət, Tanrı ilə seyrdə necə olur? Həzrət Şeyx buyurdu: «Bu məiyyət ol mə'na ilə dəgül kim, birlik ilə ikilik ola kim, anda birlik olur, kəsət olmaz, amma mənası ana bənzər kim, bir kimsə bir qətrə su dənizə sala, ol qətrə bəhrdə müstəhlək olub yok olur və ikiligi birligə müstəğrəq gözüdür və qamu birlik dənizündür, amma ittihadı, yeni birlik olmaz, anun için kim, dəniz dəniz ola və qətrə qətrə və özgülək anların ortasında zahir. Əgər dəniz cümbüşə gəlüb mövc ura, ixtiyar bəhründür, yok qətrənin.

Sual qıldılar kim, həzrət Şeyx (q.s.) buyurur kim, zahirlü kəşf ilə kəramat və qədəm bizdə yolun hicabıdır, bu, necədir?

Cavab. Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu kim, anun için kim, keşislərdə dəxi kəşf var ki, batil ilə ibadət edərlər və qədəm cin ilə şeytanların dəxi var ki, bir göz yumunca məşriqdən məğribə varub gəlirlər və kəramat dəxi şeytanlıq olur. Pəs, kəşf ilə kəramat və qədəm ortağdır, islamun əhli ilə keşislər ilə cin və şeytanlar ortasında:

Kəramatü qədəm üsnə qədəm qoy, arifi-aşiq,
Ki, bunlar iştirakindən hicabun qoxusu gəlür.

Sual qıldılar kim, müsəlman ilə keşislərin kəramatları ortasında fərq nə nəstədir?

Cavab. Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu kim, keşislərin kəramatı ana bənzər kim, pehin içinde bir su durmuş ola, danlası həman kim ana baxalar, pehinün üstində su safi görünür və kişinün surəti ol suda gözüdür, amma ol sudan nə içmək olur və nə təhərət almaq:

Surətində zahirün bir-birinə bənzər, vəleyk
Batının arılığında fərqlər çox anların.

Sual qıldılar kim, ol hanğı kəşf ilə kəramat və qədəm ilə himmətdür kim, anları e'tibar etmək olur?

Cavab. Həzrət Şeyx (q.s.) dedi ki, bizdə kəşf ilə kəramat və himmət ilə qədəm var. Və kəşf oldur ki, kişi öz eybinə və hünərinə görüci ola və içindəkinə bilici ola. Və kəramat oldur ki, batinindən əlayiqi görə və öz könli mücərrəd eyləyə. Və qədəm oldur ki, özindən ayağ dıxarı basa və özindən dıxarı bir səfər eyləyə və məqsəd ilə məqsudinə yetə. Və himmət oldur ki, başı Tanrıdan özgə iki aləmə endürməyə. Pəs, bu kəşf ilə kəramat və qədəm ilə himmətdür kim, Tanrıya məşğullıkdur və hər kəşf ilə qədəm kim, kişinin könli özgələrə məşğul edər, yolun hicabıdır.

Özün eybünlə bina ol, mücərrəd eyləgil könlün,
Vücuti-baqi mütləqi-Xuda bil, dəxisi mə'dum.

Sual qıldılar ki, fəna neçədür?

Cavab. Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu kim, fəna üçdür. Biri, surətün fənası sifətün bəqasına, yəni surət fani olmayınca sifət baqi olmaz və fənadən məqsud sifətün eynidür surətdən ki: **«Ənnövmü əxul-mövti»**.¹⁴⁵ Və biri, sifətün fənasıdır mə'na bəqasına kim, ol ruhdur və anı bəşəriyyət fənası derlər və ol, eşqün artuqlığı ilən olur kim, bəşəriyyətin asarı yok eylər. Üçüncü, ruhun fənasıdır Tanrı-təalanun bəqasına. Ol vəqt ki, Tanrının ənvarı təcəlli qılsa, bəşərliq ilə insanliq ismi və rəsmi yok eylər və bu üçüncü fənayə fillahun fənası derlər və bu beytün məzmunin inşa qıldı. **Beyt :**

Tanrı təcəllisində fəna buldı çünki ruh,
Tanrıdan özgə qılmadı nəzzarə Tanrıyı.

Sual qıldılar kim, könlün kisvəti neçədür və nə nəstədür?

Cavab. Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu: «Könlün kisvəti ikidür: biri Günəş və biri Yer, yəni bunlarda yüz görsədür. Amma əvvəlki Günəş andan ötrü kim, Günəş qamu Yerə və qamu nəstəyə yetər və qamu bitənlər ilə

yeriyənlərə və mə'dənlər ilə kanlara tərbiyə verür. Lacərəm, könül iyəsi Günəş kimidür, eylə kim qamu nəbat ilə yemişlər və kanlar ilə mə'dənlərdə və yurtlar ilə məqamlarda gerek dağ isə, gerek yazı, hər yerdə ki, var, qamunun tərbiyəti andandurur. Həm böylə taliblərin tərbiyəti və tərqiətün rəng ilə qoxusu vermək və ulu könullərin yerləri kim, qamu günahlar zəmhərirində savıyup yok olubdurlar, Günəşün tərbiyəti hərərətində irşadun qüvvətində dirildür və eylə kim Günəş qamu yerlərə yetər, könül iyəsinün tərbiyəti dəxi bitün taliblər ilə müridlərin hallarına yetər. **Beyt :**

Dirilik lafin uraruz cavidan,

Bu həyatun abidən kim, içmişüz.

İkincisi, Yerdür, anun için kim, Yer ziraət ilə imarətün məhəllidür. Könül iyəsinün könli dəxi eşqün imarəti məhəlli və məhəbbətün ziraəti və Tanrının mərifəti yeridür və eylə kim, zahir yerdə cəmiyi-insan ilə heyvanun yeygüsü için əkin edərlər və biçərlər, könül iyəsi dəxi gerek kim, qamu taliblər ilə müridlər için yumşaq və səlim və zəhmətlərinə qatlayan ola. Və qamu kimsələrdən Tanrı xatiri için təhəmmüledici ola və eylə kim Yer in miskinliq ilə üftadəlik qamu kimsə ilə var, könül iyəsi dəxi Tanrı xatiri için qamu kimsələr ilə təvazö' və miskinlik eyləyə və eylə kim Yer bitün cəvahirün mə'dəni və kanıdır, könül iyəsi dəxi gerek kim mə'nalar ilə mərifətün kanı ola kim, ulular buyurubdur: «**Ən-nasü mə'adinün kəmə'adiniz-zəhəbi vəl-fizzəti**»,¹⁴⁶ yə'ni adəmi qızıl və gümüşün mə'dəni kimidür. **Nəzm :**

Adəmi mə'dəni-məarifdür,

Özi gər bilsə muni, arifdür.

Əhli-dil adəmin xülasəsidür,

Nə xülasə ki, Tanrı xassədür.

Sual qıldılar ki, çün həzrət Şeyx (q.s.) taliblərinə məşayixün sözləri ilə yazduqları oxumağdan mən' eylər kim, hicabdur? Pəs, məşayix bu

məqalələr ilə risalələr nəyə yazdurubdurlar və anların məqalətləri oxumaq nədən hicab olur?

Cavab. Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu kim, məşayix ilə könül iyəsilər Tanrının əsrarı gəncinə yetübdürlər və gəncnamələr yazubdurlar kim, gələn qardaşlar ol gəncnamə oxuyub gənci istəyələr və anı ələ götürələr və andan fəidələr görələr, yok ol kim həman gəncnaməyi oxuyub, könül anun oxumağına məşğul edüb gəncün tələbindən eymən oturalar. Eylə kim bir padşah kəndü yaş uşağları için bir fikir edüb hərəsi için bir gənc ayru-ayru bir yerdə gizlətdi və vəziri ilə danışub dedi: «Bilgil ki, hər oğlum için bir gənc qoyubəm ayru-ayru və gəncnamələr budur. Sana tapşurdum oğlanlarum baliğ olunca. Pəs, məndən sonra hər hanğıda ki, padşahlıq qabiliyyəti anda görəsən, padşahlıq ana rücu' eylə və qalanına gəncnamələr tapşur kim, varub hər kimsə öz verdüğüm gənci alub məaş eyləyə». Neçə yıl mundan sonra padşah dünyadan nəql etdi, vəzir ol gəncnamələri saxladı ol qədər kim, padşahun ulu oğlu kəməla yetdi. Vəzir gəncnamələrdən birisi ana verdi. Padşahzadə çox sə'ylər eyləyüb, öz gənci tapub padşahlığa yetdi. Vəzir dəxi ol ortada dünyadan nəql etdi. Gedəndə gəncnamələr ulu padşahzadəyə tapşurdu, amma padşahzadələr həman ol gəncnamənin oxumağına məşğul oldılar və gənci istəməgində durmadılar və həman anun mütaləsinə qənaət etdilər. Lacərəm, nə padşahlığa yetdilər və nə gənci buldılar və təməmeti- ömri yoxsul və müflis və e'tibarsız qaldılar. Pəs, ol dedüğüm padşah Peyğambərdür (s.) və vəziri və vəsisi əmirəlmöminin və imamülmüttəqin Əli ibn Talib (ə.s.)-dür. Və gəncnamə Qur'ani-məcrid ilə hədis. Pəs, hər kim gənci tələb eyləyə, əlinə götürüb din ilə dünyanun padşahlığına yetə. Və hər kim gəncnamənin oxuduğına qənaət eyləyə, yoxsul qala. **Şeir :**

Gəncü gövhər çoxdurur gəncinəsində aləmün,
İstəyənlər ayrudurlar, oxuyanlar ayruca.

İstəyən gənci bulur, istəməyən məhrum olur,
İstə kim, sənün içündür gəncü kanlar ayruca.

Sual qıldılar kim, mücahidət hanğıdur və riyazət hanğı?

Hekayət. Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdi kim, mücahidət cəhd eyləməkdür və gövdə ilə Tanrı-təalanun ibadətine və nəfsün müxalifətinə riyazət çəkmək, Həqq-təalanun rizayi ilə deyə bilmək və həzrət Peyğambər ilə vəsinün şəriətinə baş endürmək və anların buyurduğu sidq ilə əmələ gətürmək və könül iyəsinün rizasını saxlamaq. Və riyazət yemək ilə içməgün tərkin etmək dəgül, bəlkim oldur kim, Tanrı ilə Peyğambəri və vəsiyyi və şeyxi ki, tərbiyətin atasıdur, rizalarını saxlaya. Və əgər nəfs xəlvət istər ola, ana müxalifət eyləyüb cəm'un ortasına gələ və əgər nəfsi cəmaət içinə girmək istər ola, ana müxalif olub, xəlvətə girə və əgər nəfsi zikr istər ola, zikri tərki eyləsün. Və bu düstur ilə hər taət kim, anda bir nəfsaniyyət rüunəti var ola, ana xilaf eyləsün ol qədər dəxi yok kim, özünə aclıq ilə susuzluq kim, qeyri-millət öz nəfslərinə qoyarlar, qoya kim, Həqq-təalanun buyruğı və Peyğambərin şəriəti olmaya. **Rübaiyyət:**

Hər nəqş ki, nəfsün rəqəmi olsa, xərab et,

Hər yerdə ki, dur dedi isə, durma şitab et.

Gər taətə meyl etsə, səni azdurur andan,

Eşitmə sözi, anun ilə cəngü itab et.

Və qatırak hicab kim, xəlqün içindən sonucı pak olur, riyadur. Pəs, ana cəhd etmək gərək kim, işi və ibadəti riyadən pak eyləyə və andan pəhriz edə və nəfsün məkrindən eymən olmaya. Əgərçi kim igən zəif olub müti' gözüke kim, ol bir məkkardur kim, çün öz həvası ilə halını tərki eyləyə, bir busuda oturub məkrün fikirində ola kim, yabanda qurt həman kim zəif oldı və yügürməkdən güci qalmadı, özünü bir çuxura, ya bir quru arxa toprağ içinə yatdura və gizlüdə anun intizarında ola kim,

qoyunlar qafil ikən anun üstinə, ya yavuxına gələlər, bir uğurda sıçrayub qoyunun boğazını dutub həlak eyləyə. **Beyt :**

Bususindən nəfsnün pərhiz qılıgil kim, səni
Divnün məkrü fünün çəngalinə bırxmaya.

Sual qıldılar kim, məşayix neçəsi zikri gizlü söyləyübdürlər və həzrət Şeyx aşkarən buyurur. Müridlər üçün gizlü yaxşımudur, yoxsa aşkar?

Cavab. Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu kim, mübtədi müridlərə, yeni yeni mürid olanlara açux yegrakdur, zira kim açuxda müşahidət artuqdur. Məsələn, bir sayrunun bir qatı mərəzi var. Əgər həkim ana səhlə cüllab ilə şərbət versə, anun fəidəsi ana dəgməyə, bəlkə zəhməti arta. Pəs, lazım ana bir güclü şərbət vermək gərək, ta kim əməli güclü ola və qatı zəhmətlər ilə mərəzlər gövdəsindən gidərə. Andan sonra zəif əlaclar eyləyə, ta səhhət bula. **Beyt :**

Gər mərəz qatıdurur, qatı əlac etmək gərək,
Hər nə könül iyəsi der, anı eşitmək gərək.

Dəxi aşkar zikr etmək zahir əməllərdəndür və zahir əməllər cismə təəllüqdür kim, ol dəridə əsər ilə əməl eylər. Andan sonra könülə **«sümmə təlinü cüludühüm və qülubühüm ilə zikrillahı»**.¹⁴⁷ Pəs, dıxarkı əməllər gərək kim, zahir ilən ola və andan sonra güclü zikr ustadun tərbiyəti mə'dənindən hasil olur və həm böylə *Rəşidlü Xacə Qiyasəddin** Məhəmməd sual qıldı kim, ya Şeyx, zikr gizlü demək yaxşıdır, yoxsa aşkar? Həzrət Şeyx (q.s.) cavab verdi kim, fərzənd, əgər bir kimsə düşmən ilən savaşa olsa, düşməninə əgər bir qatı zərb ursa, yaxşımudur, yoxsa səhlə? Dedi: «Yok, qatı gərək». Pəs dedi: «Həman böylə, hər kim nəfs ilə şeytana savaşa, zərbi qatırak ursa , yaxşırakdur kim, əgər səhlə ursa, müti' olmaz, bəlkim həman kim sən anunlən yumşağ söyləyəsən, ol sənünlən mühaba eyləməyüb səhlə dutmaz. Pəs, qatı zikr eyləmək yegrakdur, ol qədər kim zakir aşkarən zikrə yetə kim, ol ixtiyarsızlık zikrdür. Andan sonra könül gizlü zikrə

məşğul ola və əvvəlki aşkarən zikri ilə axır gizli zikri cəm etmiş ola». Genə vəzir Xacə Qiyasəddin sual qıldı kim, zakirlər neçəsi çahar zərbi zikri buyururlar, eylə kim nəfy kəlməsi ki, «La İlahə» ola, bir yandan söylərlər və isbat kəlməsi ki, «illallah» ola, bir yandan və könül içində təmam edərlər, həzrət Şeyx (q.s.) necə buyurur? Şeyx (q.s.) anun cavabında söylədi: «Oğul, «La İlahə illallah» ixtlas kəlməsidür, ixtlas ilə söyləmək gərək kim, ol xüd öz məqamı ilə nişanı bilür və məqsudi mə'lum edüb öz işin işlər. **Beyt** :

Tayiri-qüdsi kimi hər yerdə kim, açsa qanat,
Bir bilici quşdurur kim, öz məqamini bilür.

Hekayət. R.r. buyurdu kim, həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu kim, övliyanun fəidəsi ilə həzzi təfavüt ilə Həqq-təalanun bu dörd adəti himayətindədür kim, «**hüvəl-əvvəl, hüvəl-axir, hüvəz-zahir, hüvəl-batin**»¹⁴⁸ və anların durduğu vəqti həm bu adlar iləndür. Hanğının kim, həzzi bu zahir adlardanur, Tanrının əcaib qüdrətlərinə görücidür, yəni hər nəstə kim, göz ilə anı görmək olur və hanğının kim, həzzi bu əvvəlki adlardanur, hər nəstə kim, əvvəldən zahir olubdur, bilici olacaqdur. Və Bayəzid Bistami deyübdür ki, hər kim bu dörd addan fəidə görüb məhzuz oldı, vəliyyə-kamildür. Və Şeyx Əbülqasim Qüşeyri söyləyübdür kim, ol kimsə həzə vəliyyə-kamil dəgüldür və bu sözlər könül iyəsi yanında heçdür və könül elmi oldur kim, bunlardan ayrudur və ol Tanrının zat ilə sifati elmidür. **Rübai**:

Anlar kim, anun eşqidə söz söylərlər,
Dil lövhidə əsrari-cəhan yazərlər.

Ol mədrəsədə ki, əqldür anda hicab,
Dərsi-qəmi- eşqünni edərlər əzbər.

Sual qıldılar ki, kimyagərlik hanğıdur və simyagərlik hanğı?

Hekayət. Q.s. buyurdu kim, simya kimyanun məcazlığıdır, andan ötrü kim, hər nəstə kim, simyagər görsədür, məcaz ilə xəyaldandır və həqiqət dəgül. Amma hər nəstə kim, könül iyəsi görsədə, həqiqətlü kimyadır, zira kim həqiqətlü kimyagər oldur, eylə ki paqırın vücudi həqiqətdə qızıl eylər. Pəs, munda həqiqətdür, yok məcaz. İmdi hər nəstə kim, könül iyəsi görsədə, həqiqət kəramatından olur, eylə kim əgər öldürsə ölür və əgər bir ölü könli tərbiyə ilən dirildə, əbədədəkin diri qalacaqdur. Və əgər kimya nəzəri ilən talibün vücudi paqırı qızıla döndərə, qızıldur və gənci-rəvan ki, əvamün-nasun dilində məzkurdur, könül iyəsinün vücudidür ki, bir şəhərdən bir şəhərə rəvan olur, ta hər kimün əzəli səadətdən nəsibi var, ol gəncdən ana bir faidəyə yetüb məhzuz ola, yok cəmad gənci, zira kim cəmad mütəhərrik olmaz. **Beyt** :

Hər kim əzəldən anun dövlət olupdur nəsib,
Sonra əlini yetər böylə rəvan gəncinə.

Sual qıldılar kim, sifati-zəminə gidərmək olurmı kim, həmidə sifati yerində oturduralar?

Cavab. Q.s. buyurdu kim, bəli, sifati-zəminə, yeni yaman sifətlər çün gedər, həmidə sifati yerində qaimməqam olur, eylə kim mə'siyət ilə günah gedər və taət ilə ibadət yerinə gəlür və riyə gedər və ixlas gəlür və olur kim, bitün sifati-zəminə gedə və yerinə həmidə sifət gəlüb qona. **Beyt** :

Çün qaranğuluğ gedər, aydın gəlür,
Gecə çünkim keçdi, lazim gün olur.

Və könül təxtün misaludur və gövdə məmləkətin üzəngi və ləvvamə ki, sifətdür rəyyət kimi. Pəs, hər xaçan kim, könül təxti divün fərmanında ola və üzük anun barmağında, məmləkət anun təsərrüfi ilə hökmində ola və rəyyətlər qamu anun buyruğında, qamu sürülmiş sifətlər anlardan vücuda gəlür. Və əgər könül təxti divün əlindən

qurtarub, üzügi anun barmağından çıxarub öz təsərrüfi təxtində gətürə və mütməinnəyə verə, könül mülki anun buyruğı altında ola, hər nəstə kim, andan sadir olur, həmidə sifati olacaqdur və rəiyyətler qamu ana mütabiət edərlər və anlardan yaxşı sifətlər zühur eyləyəcəkdür. **Beyt :**

Süleyman mülki ilən üzügi divün əlindən al

Kim, üzükdür sənün malun, Süleyman xətti mülkündür.

Sual qıldılar kim, yaxşıların yaxşılığı və müqərrəblərin yamanlığı necə olur?

Cavab. Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdi: «Yaxşılar bir əməl kim, edərlər, əgərçi Tanrı-təala üçün edərlər, amma axirətin səvabı ümidi üçün qılurlar, həm eylə kim əməl ilə Tanrıyı pərəstişlik qərəz ilən edərlər, amma vasitə ortaya gətürürlər, ləkin müqərrəblərin himməti ucadur və anlar həman Tanrı üçün Tanrıyı taparlar, yok kim uçmağ təmə'i üçün, ya damunun qorxusından anlar riza məqamındadırlar, ta kim təqdir anların həqqində necə isə olsun. **Beyt :**

İstəməni cənnəti-ədn ilə cəhan əsbabi

Ki, həman iki cəhandan səri-kuyun dilərəm.

Və Tanrıdan özgə heç nəstəyə baş endürməzlər. Həman ki zərrəcə bu qaidədən döndilər, hicablu olurlar və ulu əzab anların yanında hicabdur.

Sual qıldılar kim, həzrət Şeyx buyurur kim, ribaxarlıq bir ulu günahdur və qiyamətdə ribayeyici çox əzablar görəcəkdür. Əvvəla, bir cins götürürlər və artuq baha ilən müqərrər edərlər və kifayətini bir müəyyən müddət ilə yəqin edərlər və bir-birinün üstə aparub hesablarlar və andan sonra əl verüb bey' edərlər ki, əgər ol müəyyən məta' kim, müqərrər edərlər, ortada olmasa, ol bey' batil və ribadur. Bir neçə talibi-elm hazır olub dedilər: **«Və əhəlləllahül-bey'ə və hərrəmə-riba»**,¹⁴⁹ yəni Tanrı-təala bey'i halal eyləyübdür və riba haram deyübdür.

Cavab. Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu ki, çün satan ilən alan və yazıcı ilə danuğlar qamu bilürlər kim, ol bey' hesab eyləyüb sudını üstinə aparubdurlar və özlərinə müqərrər eyləyübdürlər kim, iki altunun müəyyən müddətədəkin kifayəti nə qədər olacaqdur. Qamusın cəm eyləyüb bitik yazarlar və məqsud bunlardan ribadur kim, dürlü-dürlü kisvətlərə çulğayub müqərrər edərlər, Tanrı-təala bunları bilməz. Və hal ol kim, iş niyyət iləndür və niyyətlər qamu mə'lumdur ki, nə nəstədür. Genə dedilər: «Bunlar şəriətün müxəyyələ ilə hiylələridür». Həzrət Şeyx (q.s.) dedi: «Ah, ah! Şəriət idi kim, anda hiylə yok idi, anun içində dəxi hiylə gətürdilər». **Şeir :**

Türlü-türlü hilələr qazı edər,
Şər'nün buyruğidür adın qoyar.
Eylə sanur kim, anı bilməz Xuda,
Hiləsindən qurtulur ruzi-cəza.
Ah o gündən kim, Xuda qazı ola,
Mustafa işində narazi ola.
Ola məkrü alı cümlə aşkar,
Nə utanmaqdur, Xudaya, zinhar.

Hekayət. Ərdəbillü Təvəkkülü Mövlana Şəmsəddin Məhəmməd (q.s.) sual qıldı bu kəlamun mənasından ki: «**Mən məşa mə'ə alim xətvəteyni və cələsə indəhü cəlsəteyni və səmi'ə minhü kəliməteyni və cəbət ləhü cənnətani**». ¹⁵⁰

Hekayət. Q.s. buyurdu kim, bu alimdən məqsud «**Müəyyəd min indəlləhi**» könül iyəsüdür kim, həman kim kişi ixlas ilən iki qədəm biləsincə yerə basa, birisi şəriətdə və biri təriqətdə və anun məclisində iki qatla otura, əvvəlki məclisdə hər müşahidət xəlvətində masivallahdan, yəni Tanrıdan qeyri qət' eyləyə və iki kəlmə andan eşidə, birisi teyyibat kəlməsi kim, sirati-müstəqim ola, ikinci eşitdügi əmələ gətürüb hər vaqie kim, ana görünə, könül iyəsinə ərz eyləyüb

dedügi can ilən qəbul eyləyə, şövqi günbəgün arta və ana cənnətül-mə'va lazım olur: **«lil-ləzinə əhsənül-hüsna və ziyadətün»**.¹⁵¹ **Beyt :**

Kim ki könül iyəsilən oturə,
Hər nə kim məqsudidür, hazır görə.

Sual qıldılar kim, nədən alimün yatduğı zahidün ibadətindən yegrakdur?

Cavab. Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdi: «Bu, bir məşhur hədisdür, amma ol alim bir kimsə ola kim, könli məşayixün tərbiyəti ilə Tanrının tövhidinə dirilmiş ola kim, gözi uyxudadur və könli Tanrı-təalanun münacatına məşğul ola». **Beyt :**

Uyuduğı bu kimsənün yeg zahidün taatidin,
Bu, riyaludur, vəli ol biridür bikübrü kin.

Sual. Bir danişmənd bir talibdən sordı kim, Xızır peyğəmbərün batin elmi var idi kim, gəmiyi dəldi və bir uşağı öldürdi. Sizdə əgər elmi-batin var, neşün birisini öldürməzsiz?

Cavab. Həzə Şeyxdən sual etmədin ol talibə buyurdi: «Neşün cavabını verməzsən ki, biz Peyğəmbərün (ə.s.) peyrəviüz. Əgər Xızır peyğəmbər bir uşağı öldürdi, dərvişlər ulu könülləri dirildürürlər və həzrət Məhəmməd Mustafa (s.) surət ilən me'racə vardı, anun ümməti sifət ilən varurlar məqsud tələbi için, amma Məhəmməd həzrəti öz qursağı qədərincə və taliblər öz qursağı sığışınca, qarçağaynun tö'məsi sərçəyə verməzlər. **Beyt :**

Hər quşun bir tö'məsi var, anun ardınca varur,
Sərçə həm bir quşdurur, yedügi yeməz şahbaz.

Sual qıldılar kim, çün talib uzax yolları kəsüb mənzildən dəxi ötmüş ola, ana dəxi heç iş qalmış ola, ya yox?

Cavab: Həzrət Şeyx buyurdu kim, ana həzə iki iş qalmış ola. Biri ol ki, bilə kim, Tanrının qəbulidür, ya yox. Və biri ol kim, bavücuti-

qəbuliyyət, bilə kim, gəncinün kilidini ana tapşururlar, ya yox? Əgər tapşururlar, işi təməmdür, yoxsa natəməmdür. **Şeir :**

Talibün işi təməm ol çağ olur kim, sidq ilən,
Əhli-dil anı könülnün içinə yer verələr.
Çün könül anı qəbul etdi, kilidi-mə'rifət
Əllərinə tapşuralar, məxzən içinə girər.

Hekayət: Bir gün Gəmrudlu Mövlana Yusif ilən Pir Əli həzrət Şeyxün (q.s.) yanında oturmuşdılar. Yusif Fəqih sual qıldı kim, taliblər ilən tövbəlülər qamu ümmidürlər və çoxı dəxi türk birlə tatdurlar və çün Kəlamüllahı eşidürlər, əgərçi kim ərəb dili bilməzlər, ixtiyarsız anlardan fəryad çıxar və hal ol kim, nə anun mə'nasını bilürlər və nə ayatınun üsul ilən fūru'i fəhm edərlər və məlumları dəgül kim, ayətün mə'nası ümmidmidür, yoxsa qorxu, bizdə igən əcəb gəlür.

Hekayət: Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdi: «Əgərçi kim anların dili türk ilə əcəmdür və çoxı dəxi ümmidürlər, amma könülləri xamu dil ilə bilicidür və könül Kəlamüllahun dilini bilür ki, könül ərəbdür və kəlam ərəbi».

Beyt :

Mə'rifətün məktəbində eşqnün ustadidin
Tifli-dil ixlas ilən tə'limi-eşq alupdurur.

Hekayət. Pirə Zeynəddin dedi kim, neçə taliblər ilə həzrət Şeyxün xidmətinə varurduk. Fəqih Baba peyğam göndərüb dedi kim, həzrət Şeyxdən (q.s.) sual eyləniz ki, mən hər qaçan kim, həzrət Şeyxün xidmətində mülazim oluram, mana zövqlər qalib olub eyni-səfadəəm. Çün xidmətindən ayrıluram, neçə gündən sonra ol zövq ilə hüzurda fitrət zahir olur. Genə həzrət Şeyxün qulluğına varınca zühur eylər. Anun peyğamını həzrət Şeyxə yetürdük. Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdi kim, ana söyləniz: «Sən cücəlü yumurtalar gətürürsən, mən Tanrının tovfiqi ilə Şeyx Zahidün himməti birlə anları sındurub, cücələri çıxarub sana verürəm. Necə kim mundasan, ol cücələr uçmağdadur, genə ol

uçanların qanatlarını sən kəsərsən, lacərəm, uçağdan qalurlar və uçdukları batil olur». **Şeir :**

Vardurur bu yumurtalar içrə
Quşlar kanların yeridür Qaf.
Kəsdilər çün qanatların, naçar
Dəxi uçağdan uramazlar laf.

Hekayət. Pirə Cəmaləddin dedi: «Həzrət Şeyxdən sual qıldılar bu mənadan ki: **«Əl-mü'min kən-nəhləti la yəkülü illa teyyibən və la yəzə'ü illa teyyibən».**¹⁵²

Cavab. Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu ki, iman bir batınlı işdür və imanı qəbul eyləyən könlüdür. Pəs, könlün əsl kəliməyi-teyyibədür kim, imanun əslidür və anun fə'ri islamdur və könl kim, mömindür, tövhid qüvvəti ilə arıdır və «La İlahə illallah» anun quludur. Amma mömini nəhlə, yəni bal arusına bənzətmək anun içündür kim, Tanrı-təala nəhlə vəhy göndərübdür: **«Və övha Rəbbükə ilan-nəhli».**¹⁵³ Möminün könlünə dəxi iman endürübdür ki: **«Ula'ikə kətəbə fi qulubihimül-imanə».**¹⁵⁴ Və munda doquz məqam var. **Əvvəlki** ol kim, nəhl imansız və sultansız heç yerdə durmaz və sultan gəlməyincə qərar dutmaz, mömin dəxi həm böylə Peyğambərün mütabiətinə (s.) və islam əhli ilə qərar dutar və Peyğambərün müxalifətini hərgiz eyləməz. **İkinci.** Çün nəhl sultansız qərar dutmaz və andan buyruqsız heç yerə varmaz, mürid dəxi hüzur ilə qeybətdə pirün irşadından dönməz və andan işarətsiz dirilməz. **Üçüncü.** Nəhl hər lətafət kim, nəbatlardan hasil edər, sultanun xidmətinə aparub, qanda kim, sultanun buyruğı olur, qoyar. İşarətdür kim, mürid dəxi könlü iyəsinün təlqini zahir ilə batində əməl eylər və hər lətafət kim, tövhid kəlməsindən hasil olur və ol gördüğü vəqielərdür kim, gərək kim, şeyxdən özgə kimsəyə söyləməyə, ta şeyxün buyruğı ilə qanda kim, əmri olsa, tapşura. **Dördüncü.** Ol kim, nəhl əvvəl kəndü evinün içi doldurub mə'mur edər, andan sonra zahirdə

özlərə faidə görsədür. Mürid dəxi gərəkdir kim, əvvəl kəndünün vücudi içi mərifətdən dolu və mə'mur eyləyə, sonra dinlü qardaşlarına ulaşıdura. **Beşinci.** Ol kim, nəhlün qaidəsidür kim, heç canəvər sinəkdən, muçəkdən, qarıncadan və özgə heyvanlardan evlərinə girdürməzlər və əgər bunlardan xəbərsiz birisi girə, anı görincə dutub evdən çıxardurlar və anınlən söhbət eyləməzlər. Mürid dəxi böylə gərəkdir ki, Tanrının rizasızlığından pərhiz edüb, özgənün zikri ilə xəyalı könlünə yer verməyə və əgər nagağ girə, anı gidərməgində səy eyləyüb müxaliflərin söhbətindən ehtiraz eyləyə. **Altıncı.** Nəhl fərasət ilən hər mövsimün ovqatı bilür və işləri öz çağında eylər. Məsələn, yaz çağı toxum üçün su aparur və həman ki çiçəklər bitər, evləri yapar və çiçəklərdən doldurur və çün uşağı becərmək çağı gəlür, evdəki çiçəkləri yeyüb, evlərini boşadub baldan doldurur: **«Şərabün [müxtəlifün] əlvanühü fihi şifa'un lin-nasi».**¹⁵⁵ Mürid dəxi həm böylə gərəkdir ki, öz ovqatı qismət edüb günün zayə' əməl ilən keçürməyə kim, fəvz mövtdən bəttərrəkdir, zira kim mövtdə ümidvarlıq var və fəvtdə yok. Və çün zahir vəqti saxlaya, batini dəxi bəzətsün. **Yedinci.** Ol kim, nəhlüdür və ay kim, üç ərbə'in, yəni üç çilədür və yılun üç dangından bir dangıdır, xəlvətdə sultanın hüzurində oturur və cəmalınun təfərrühindən özgə nəstəyə məşğul olmaz. Mürid dəxi gərəkdir kim, bir gün ilə bir gecənün iki dangı könlünün cəmalı müşahidəsində hüzur ilən otura. **Səkkizinci.** Nəhl hər qut kim, dıxarıdan gətürüb cəm eylər, anların hesabına məşğul olmaz və özinün yığduğı özininki saymaz və əməl ilən məşğul olur, nə təsərrüf. Mürid dəxi gərəkdir kim, hər nəstə kim, öz əlinün kəsbindən hasil olur, bəlkə hər nəstə kim, əlinə girər, mütləqən kəndü üçün təsərrüf etməsün və qamu mürşidi yanına iltərə və minnət dəxi bilə və işə məşğul olsun, yok hesaba və taət ilən keçürə, yok nəzərə və əmələ məşğul olsun, yok təsərrüfə. **Doqquzuncu.** Ol kim, nəhlün uşaqları vücuda gələndə hər qatla neçə sultanadələr zahir olurlar kim, qamu

padşahlığa layiqdürlər, ittifaq eyləyüb hanğısı kim, padşahlığa yakışur və qabiliyyətliüdür, sultanlığa müqərrər edərlər və anunlən bey'ət qılurlar və qalanı içlərindən sürərlər və içlərində qoymazlar. Və əgər ol padşahzadələrdən birisi də'viyə durur, müttəfiq olub anı öldürürlər və dıxarıya bıraxurlar. Mürid dəxi həm böylə gərəkdür kim, mürşidi ilə piri və inandığı həman bir ola və hər ün ilə səsdən mütəhəyyir olmayub, məşrəbi bir bilsün və bu məqamda özini yelə verməsün kim, çox müstəid taliblər bu məqamda mənligə düşüb özini həlakətə salubdurlar, zira kim bir namaz iki qiblədə qılmaq dürüst olmaz. Qiblə bir və peyğambər bir və mürşid ilə yol və təriq bir bilmək gərək. İmdi şəbihi-**«əl-müminü kən-nəhləti»**¹⁵⁶ bu zahir doquz məqamdur və doquz məqam dəxi **«və övha Rəbbükə ilan-nəhli»**¹⁵⁷ batınində var kim, anları dil ilə deməlü dəgöl. **Beyt :**

Vardurur gizlüdə çox avazlar,
Anları açuq qulağlar eşidür.
Kim ki könlinün qulağıdur açuq,
Mə'rifət eşitmək anun işidür.

Amma bu nəhlün nəqizi bir saru aru dəxi var kim, balun arusına bənzər və ol aruda dəxi bir gizlü sırr var və anlarda dəxi bir ittifaq var kim, bir yerdə cəm olurlar və anların içində bir neçə sultanlar var və qamuları qəbul edərlər və qamusına müttəfiqdürlər. Hər gün birisinün buyruğı ilə əməl edərlər və nəhlün arusu kimi evlər düzədürlər, amma hər biri özgə təriq ilə. Və evlərindən şəm' hasil olmaz və bal dəxi verməz və qalan əhvalı böylədür. Dəxi sordular ki, ya Şeyx, bu müridlərin əhvalıdır, şeyxün əhvalı dəxi necəlik ilə mə'lum etməq olur? Buyurdu kim, nəhlün sultanı əmri iş buyurmağ və dad vermağdur və ədəblər ögrətmək. Hanğı yerdə kim, bu müamilə müşahidə qılurlar, mə'lum edərlər. **Beyt :**

Sözlərində bir həlavət var kim, arif bilür

Dadı anun, yoxsa hər namərđi-cahil nə bilə?

Hekayət. Urumlu Cəmaləddin dedi kim, məğfuri-məbrur Xacə Mühyəddinün (r.r.) vəfatından sonra Makulu Mövlana Cəmaləddin həzrət Şeyxün xidmətinə gəldi Yasin verməgə və hal ol kim, anun dəxi bir oğlı ölmüşdi və bu matəmdə igən pərişan idi və ağladı ol qəder kim, həzrət Şeyxi dəxi ağlatdı. Sonra sual qıldı kim, çün biz qamumuz bilürüz kim, ölüm haqdur, gərəkdir kim, yanımızda ölüm məkrüh dəgöl ola idi.

Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu kim, Mövlana, bilürüz kim, ölüm haqdur və hər bəndənün iki evi var: biri dünyada və biri axirətdə. Və biz gəlmişüz kim, axirət evi mə'mur edəüz. Çün nəfsani ləzzati ilə dünyanun imarətinə məşğul oluruq, şəksiz, axirətin imarəti fəvt olur və bilürüz kim, ol yanun imarəti xərabdur. Bir kimsə kim, abadanlıqdan xərabaya varmağı gərəkdir, xatiri pərişan və qayğulu olur. Mövlana saətdə həzrət Şeyxün ayağına düşüb tövbə qıldı və təlqin aldı. **Beyt :**

Qatı işdür gülüstandən külxənə varmağ, könül,
Sə'y qıl kim, gülüstanə qılasan bir doğru yol.

Hekayət. Həm bu Urumlu Cəmaləddin dedi: «Çün Şeyx (q.s.) Urumi şəhərinə vardı, bitün danişməndlər Mövlana Salahəddin kimi və şəhid Mövlana Sədrəddin təkimi kim, şəhərin müftiləri idilər və Əsəs Mövlana Məcdəddin və Şeyx Müinəddin həzrət Şeyxün qulluğına ziyarət qılmağa vardılar. Və bunlardan neçəsi imtahan üzərinə gəlmişdilər və günortanın namazı çağı idi. Cəmaət namaz qıldılar. Qəzadan pişnamazlık edən kişi əvvəlki təşəhhüdi unudub, ayağa qalxub, üçüncü rük'ət ilə dördüncü rük'əti təmam edüb salamdan sonra səhv səcdəsin qıldı və salam verdi. Çün namazdan fariğ oldılar, həzrət Şeyx (q.s.) dedi: «Bu qəder ki namaz qılubəm, hərəgiz muncılayın namaz qılmayubəm». Pişnamaz dedi: «Səhv eylədim, andan ötrü səhv səcdəsin qıldım». Həzrət Şeyx dedi: «Bilürəm, amma qalx kim, yenidən namazı qılalım ki, mən bu parə-parə namazı sevmənəm». Əlqissə,

qalxubəni yenidən namaz qıldılar. Həman kim namazdan fariğ oldılar, Əsəs Mövlana Məcdəddin dedi: «Həzrət Rəsulullahun (s.) ikindü namazında, haşa, səhv oldu və əvvəlki təşəhhüdə salam verdi və çün səhabələrdən *Zülyədeyn** adlu xəbər verdi və təhqiq qıldı, qalxub namaz təmam əda qılıb və səhv səcdəsin qıldı. Əcəb ki, həzrət Şeyx əvvəlki namazı bəgənməyüb yenidən namaz qıldı?

Cavab. Həzrət Şeyx (q.s.) dedi: «Ol nəstə kim, zahir namazdan mə'lum etdilər, eylədür və şəriətdə yaxşıdır və andan heç bəhsimiz yoxdur. Amma muni bilürsünüz kim, peyğambərlər ilə imamlara səhv ilə xəta və nisyan nisbət etmək olmaz və həzrət Rəsulullahun hər namazı bir me'rac idi və ol həzrətün namazı mə'na üzərində batində me'rac idi və zahirdə namaz surəti. Və çün Rəsulullahun (s.) ol namazda uzun seyri vaqe oldu, əvvəlki təşəhhüdə məcmui-me'racun keyfiyyəti hasil olmuşdı, andan ötrü salam verdi. Amma çün zahir qaidəsinə baxdı, əvvəlki təşəhhüd idi, zahir vəzifəsi dəxi riayət qıldı kim, zahirdə heç xələl ilə nöqsan tapılmaya. Amma səhv səcdəsi anun için qıldı, ta dinün müddəiləri dində tə'nə urmayalar və özlərindən təzvir ilə mühal nəstələri bağlamayalar, amma sufilərün məzhəbi böylədür kim, böylə səhvlərə böylə şərh ilə tövcihlər edərlər. Mövlalar həman kim muni eşitdilər, qamu tövbəyə gəlib ramazan ayında xəlvətdə oturdılar. Mövlana Salahəddin ilə Mövlana Xəsbəgün işləri açılıb mö'təqidlərdən oldılar.

Pəs, Şeyxdən sual qıldılar kim, mürşidliğin nişanəsi nə nəstədür? Buyurdu kim, böylə ki görərsiniz, yeni inkardan sonra etiqada gətürən.

Beyt :

Ruh ilə könüllərin qutidürür böylə kəlam,
Adəmün canü dili bu danədən düşər bə-dam.

Hekayət. Xətib Mövlana Məhəmməd ilə Dehxuda Məhəmməd rəvayət qıldılar ki, bir danişmənd həzrət Şeyxdən sual qıldı kim, zina

əməli kim bəndədən sadir olur, Tanrının (c.c.) anda rızası var, ya yok? Həzrət Şeyx (q.s.) dedi: «Yok». Ol kişi dedi kim, pəs qüdrət ilə hərəkət neşün verür?

Faidə. Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu kim, ol hərəkətin yaradanı oldur: **«Vəllahü xələqəküm və ma tə'məlunə»**.¹⁵⁸ Neşün ol hərəkəti halal yerdə xərc etməyəlim, ta andan bir fərzənd vücuda gələb müsəlmanların mənfəəti səbəbi ola. **Beyt :**

Hər yamanla yaxşı Tanrı yaradupdur, bil, vəli

Yaxşılığ Andan, yamanlığ bəndədən görmək gərək.

Sonra həzrət Şeyx (q.s.) anlardan sordu: «Məvali, sizin yanınızda kimə əhl derlər?» Dedilər: «Ol kimsəyə əhl derlər kim, elmdə bəqayət sə'y eyləmiş ola». Həzrət Şeyx (q.s.) dedi: «Məşayixi-təriqət eylə kimsəyə əhl deməzlər, bəlkə əhl bir kimsəyə itlaq edərlər kim, ol iki aləmi tərhi edüb ayağı altına gətürmüş ola və hal ol kim, eylə kimsə həzə yarımərddür. **Beyt :**

Bunlar qamu hərfü surətün aləmidür,

Sonra səfəri aləmi-mə'nidə olur.

Məvali dedilər: «İki aləmin yuxarısında nə nəstədür?» Həzrət Şeyx (q.s.) bir təbəssüm qılıb dedi: «Məvali, bir nəstə veriniz, ta mən deyim». Əlqissə, ol gün keçdi. Danlası ertə məvali həzrət Şeyxə gəldilər. Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu: «Məvali, sordugünüz əmanətdür. Qamu kimsəyə demək olmaz: **«İnnəllahə yə'mürüküm ən tü'əddul-əmanati ilə əhliha»**.¹⁵⁹ Çün kişi ol aləmə qədəm basa, andan ana xəbər verürlər». **Beyt :**

Kə'bənün təvafin yabandə eyləmək olmaz, bilün,

Kə'bəyə varun, görün, andan təvafini qılun.

Hekayət. Hacı Əli öz atasından Pire Nəcib rəvayət edir kim, iki danışmənd Kəlxoran kəndindən həzrət Şeyxün xidmətinə yetdilər. Anlardan birisi dedi kim, ya Şeyx, bir yerdə yazılmış gördüm ki, hər yüz

yılda Tanrının məhəbbində bir yel qopar kim, hər kimün yüzünə dəgdisə, məğfur olur və Allah-təala hər yüz yılda bər-həsbi: **«İnnəllahə yəb'əsü lihazihil-ümməti əla rə'si külli mi'əti sənətin mən təcəddid ləha deyənha»**.¹⁶⁰ Bunların nə mə'nası var?

Faidə. Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu: «Bəli, hər yüz yılda Tanrı-təala bir könül iyəsi zühura götürür ki, hər kim anın nəfsin qəbul eyləyə və mütabiətin qıla, Allah-təala anı yarlıgaya. **Beyt :**

Əhli-dil İsa kimi dirildür ölüyi, yəqin,

Yarlığar Tanrı suçün hər kim kələmin anladı.

İkinci dənışmənd yaman məzhəblü idi və məzhəbin gizlərdi. Dedi: «Ya Şeyx, həzrət Fatimeyi-Zəhrayı (ə.s.) vəqiədə gördüm kim, başını bir göy mi'cər ilə örtmiş idi». Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu: «Ol qiyamətün xatunı və ümmətün şəfaətçisidür, amma bu duşı görənün etiğadında xələli var». Ol dənışmənd arı etiğad ilə qalxub başını həzrət Şeyxün ayağına qoyub dedi: «Böylədür kim, həzrət Şeyx buyurur. **Beyt :**

Xəffaş ki, gözlərində zülmət vardır,

Günəş nuri gözi bilə görməz olur.

Ol kimsələrün mədhi necə kimsə desün

Kim, Müshəf içində Tanrı, anlar ögünür.

ÜÇÜNCÜ FƏSİL

MƏŞAYİXÜN SÖZLƏRİ İLƏ İBARATI TƏHQİQİ KİM, HƏZRƏT ŞEYX SƏFİƏDDİN(Q.S.) BUYURUPDUR HƏZRƏT ŞEYX SƏDRƏDDİNÜN RƏVAYƏTİ İLƏN

Vəqtün təhqiqində

Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu kim, vəqt bir halətdür kim, həzrət Tanrı-təaladan kişiyyə enər və ol həman andadur, eylə ki Həqq-təala yaradılmışların əhvalı müqəddər eyləyübdür iman ilə küfrdən və səadət ilə şəqavətdən və baylıq ilə yoxsullıqdan və sayrılıq ilə sağlıqdan və şadlıq ilə qayğudan və təqdir qiyməti anun ilə boğaz eyləyübdür və bə-həsbi: **«Küllə yövmin hüvə fi şə'nin»**.¹⁶¹ Həqq-təala anları hər biri öz vəqtində zühura gətürür. **Beyt :**

Qeybnün nəqşi ki, vardur pərdeyi-təqdirdə
Hər biri öz çağidə bişəkkü reyb eylər zühur.

Və **«Əl-vəqtü seyfün qati'ün»**¹⁶² mə'nası xud həman budur ki, çün bunlardan birisi zühura gəlür, hər nə kim, sonradur, ilərüsini kəsdürür, eylə kim gecə ilə gündüz ki, həman kim gecə gəlür, gecənin qaranlıqlığı ilə gündüzün aydınlığı qət' eylər və həman kim gündüz olur, gündüzün nuri gecənin qaranlıqlığını gidürür:

Əl-ümrü bərqün lami'ün vəl-vəqtü seyfün qati'ün.

Və bu ki, sufilər deyübdürlər: **«Sufi ibnül-vəqt»**dür, mə'nası budur kim, ol qarın kim, qismət ilə hamilədür, bu vəqtdə anun için nə doğar? Əgər fərəh doğar, ol anun fərzəndidür ol çağadəkin ki, ibnül-vəqt bərtərəf ola və munun kimi qamu əhval, gərəkdir yoxsullıq olsa, gərəkdir baylıq, ya sayrılıq, yoxsa əsənliq və qeyriha. **Beyt :**

Eşqdən doğduk, qamumuz eşqnün uşağıüz,
Zinhar, ey vəqt iyəsi, eşqsizliq demə söz.

Gərəkdir kim, vəqt iyəsinün vəqt çağından ehtiraz eyləyələr kim, olmaya kim, ol vəqt qeyrət vəqti ola və zərəri ana yoluxub naçiz eyləyə.

Beyt :

Qəmzeyi-xunrizi hər qaçan ki çəksə navəki,
Kim qılır güstaxlıq, öz canı ilə oynadur.

Məqamun təhqiqində

Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu kim, məqam durmağ yeridür və dünyanun uşağlarınınun məqamı həm dünyadur ki, özlərinə iqamət mənzili qılubdurlar ömri qədərincə və taət ilə məişətün kəsbi qədərincə kim, əgər taəti kəsb eyləmiş ola, anun yeri cənnətün dərəcətinə ola və əgər günah ilə mə'siyət kəsb etmiş ola, yeri damunun dərəcətinə ola. **Beyt** :

Görgil ki, məqamun nərədə yapupsən?

Uçmağ ilə damu, hanğısın tapubsən?

Amma süluk əhlinün məqamı uca himmət ilə anun cəhdindədür və əsli məqsədi tələb etmək. Əgər nə'uzübillah, şeytani anı sirati-müstəqimdən özgə yola apara, anun məqamı ol ola və əgər himmət başı dəxi sirati-müstəqimə endürməyə, saliki-təمام ola, ol qədər kim, məqsədə yetə və təmkin iyəsi ola, pəs anun məqamı ol ola. **Beyt** :

Himmətün rəxti çü bu yerlərdə baş endürmədi,

Bir məqamə yetəsən kim, anda yok bimi-zəval.

Və bir kimsə kim, sülukda lətif məqamatda kəşf ilə kəramat və qədəm kimi, ya bir aləm cinnilərin aləmlərində, ya mələk ilə ruhanilərin mənzili kim, ol uçmağ ilə uçmağın datlu nəstələri ola, hur ilə qüsür kimi və yeməklər ilə içməklər başın endürə, anun məqamı həman ol ola. Və məqamun nəhayəti ol qədərdür kim, yoludur və mənzili ilə yol ol qədərdür kim, məkandır. Həman kim məqamı tükətdi, dəxi məqam yoxdur və mundan sonra seyr olur, amma süluk dəgül. **Beyt** :

Dilbərün kuyinədək var bir uzağ yol korada,

Məqsəd ilə yolü mənzil qamu andadur hicab.

Hekayət. Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu kim, məqam kəsb ilə hasil etmək olur, amma hal kəsb ilə hasil olmaz və ol Tanrının ətasından olur kim, çün birində riyazət çəkməyə layiq görür, öz fəzli ilə Tanrı sübhanəhü və təala ana hasil edər. **«Zalike fəzlüllahi yü'tihi mən**

yəşə'ü vəllahü...»¹⁶³ Və buyurdu kim, bizim bir vəqiəmiz vardır və vəqiə ol ola kim, salik sə'y və kəsb ilə öz mənzilində uyxunun arasında qərib şəkillər ilə rənglər görər öz məqamında və mənzillərində. Əql anı nəqşbəndlik eyləyüb təəqqül edər və həman kim anı surət aləminə gətürə, ana vəqiə derlər və anun gərçəkliyinə heç xilaf yoxdur və əqlün mədxəli ol yerdə dəxi yox. **Şeir :**

Hər nə kim, əql anı nəqş etdi, gətürdi surətə,
Andan ayru eşqnün çok vəz' ilə halati var.

Amma hal kəsb və sə'y ilən olmaz və çün halun enməgi çağı ola, əql anda yol bulmaz və vəqiəsi örtülür və halun enməgi gah ola kim, türkənlik ilən ola və vəqt ola kim, gecikə və çox zəman qala və bu çox zəman qaldığı qələbatda ola ki, halun sultanı ana qalib olmuş ola və hal iyəsi tərəqqidə ola haldan hala və sifətdən sifətə və halun iyəsi bir halda qalmaz. Nə kim, haldan hala tərəqqi eylər və hal günəşün şövqi ilə nurinə bənzər kim, yemişlərin daşına-içinə girüb anları bişirür və əsər edər, ta kim rəng ilə qoxu və tə'm ilə datı təmam edər və bişürür. Həman kim püxtə oldı, yekrəng və yekcəhət olur və əhvalda qəmgin olur, ol çax təlvindən çıxmış ola və təmkin iyəsi olmuş ola:

Ta təcəllinün şərabi nuşi-can etdi könül,
Ol şərabun dadlığından həşrədək sərxoş qalır.

Heybət ilə ünsün təhqiğində

Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu kim, heybət ilə üns qürb ilə vüsal əhlinün məxsusidür, eylə kim bir kimsə bir padşahun padşahlığı və əzəmət ilə şövketi avazəsi eşitmiş ola və andan bir heybət ilə qorxu anun könlində düşmüş ola və həzrətinə varmağ qəsd eyləyə, nə qədər ki yaxınrak ola, heybəti artuğraq olur. Həman kim ol padşahun ordusına yetə, heybəti arta və çün padşahun divanxanəsinə yaxınlaşa, heybəti dəxi arta.

Amma çün padşahun xass hərəminə yetə və padşahun əzəməti ilə səltənəti görə, qorxu ilə heybət anda qalib ola və vəqt ola kim, sultanun heybət ilə əzəmətindən özindən qafil qala. **Beyt :**

Aşiq ər qaldı özindən qaib, anı qılma eyb,
Özini itirməyüb mə'suqə görsətməz cəmal.

Amma çün neçə qatla padşahun məclisinə varub, padşah anunlən oynayub tələttüf edə, ol vəhşət andan gedüb heybəti üns ilə mübəddəl olur. **Beyt :**

Aşiqün canı nigarun vəslinə çün buldı üns,
Qeyrdən qeyrətlü olur, özidən vəhşisifət.

Bu dəlil ilə üns heybətdən hazırak ola və yaxınrak və üns iyəsi dəxi yaxınrak. Pəs, əgər ünsün iyəsinə aləmün bəlası yağışı başına yağa, zərəcə ünsün səfası qararmaya. **Beyt :**

Hər bəla kim gəlsə dilbərdən, qənimətdür mana,
Gər əzabü zəhmət olsa, cümlə rahətdür mana.

Amma heyrət iyəsi orta ola heybət ilə ünsün ortasında və anlar kim, heybətdə qalmış olalar, eylə heybətün dənizində müstəğriq olalar kim, təfərrüce pəva etməyələr padşahun cəmal ilə kəmalı və səltənəti ilə zinətindən. Və heyrət əshabı həm ortadurlar və eylə qərç olubdurlar kim, görələr və eşidələr və bilməyələr kim, nə görələr və nə eşidələr və deyələr və bilməyələr ki, nə derlər və aşiq olalar və bilməzlər kim, kimə aşiqdürlər və bilməzlər kim, özlərindədürlər, ya yok və müsəlmandurlar, ya kafir və islam ilə küfrün arasında fərq edəməzlər. Və q.s. bu beyti inşa qıldı. **Beyt :**

Aşiqəm, amma kimə, heç bilməzəm,
Nə müsəlmanəm, nə kafir, pəs nəəm?

Amma ünsün əhli həzrətün lütf və şəfəqqəti ilə bu halətdən qurtulub həzrətün lütfi ilə üns dutmuş olalar. **Beyt :**

Dustun lütfilə buldı ol qədər vəslində üns,

Közgenün hərgiz xəyalı xatiri etməz xəyal.

Təvacüd ilə vəcd və vücudun təhqiqində

Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu kim, **təvacüd** mübtədilərün olur və vəcd ortaların və vücud müntəhilerün. Təvacüd əhlinün bir titrəməgi zahir olur isitmə kimi, anun için kim, könli mərəzdən qurtulmuş ola, amma bəkölli səhhət ilə qüvvət bulmamış və hər babdan qəflətə yoluxmuş ola. Eylə ki bir sayrunun cəsədinə titrəmək qalib olub güclü olmuş ola, həman ki isitmə ilə titrəməgün səsin eşidə, titrəməgə düşə və səma' ilə hərəkətlər kim, andan zahir ola, təkəllüflü ola. Eylə ki bir zəif bimar ki, sayrulığı sağalmağa yüz urmuş ola və bu halet sayrulığı ilə səhhətün ortasında, munda dəxi bir hərəkət var təvacüd ilə vəcdün ortasında və bu kimsə əgərçi vəqt anı sıçradur və zövqə gəlür, amma ixtiyarı əlində ola:

Yəxəsini dutar öz əli ilə,
Gəlür meydanə ərlər kimi türkün.
Nə qəhr alır əlindən ixtiyarı,
Nə vardur ixtiyarı, etibarı.

Amma vəcd bir kimsənündür kim, ixtiyar iyəsi ola. Və vəcd iyəsi bir kimsədür kim, könli sayrulıqdan səhhət tapılmış ola və cismaniyyəti ruhaniyə dönmiş ola və könli Tanrıdan gəldügi məhəlli olmuş ola. Həman kim varidat, yəni gəldügi ana varid və sultan anun halı güclü qılmış ola, anun hərəkəti güclürək və ixtiyarı qatırək ola və əgər zəifrak ola, hərəkəti dəxi zəifrak ola, dəgirmənün çarxı misalı kimi kim, əgər su ki, dəgirmənün hərəkəti verən və çevridəndür, artuq və güclüdür, dəgirmənün çevrildügi tezrakdur və ol ağır daşı yünürək gəzdürür. Həm böylə vəcdün iyəsinə çün varidatı qüvvətlüdür, cismaniyyəti ağırlığı

tezrak və çüstrak gəzdürür. Və vəcdün iyəsi öz ixtiyarı əlində dəgül və vəqt ola kim, vəcdün artuqluğundan və varidat ilə hal qüvvətlüğündən eylə ussız-ixtiyarsız qala kim, əgər bir yara ana uralar və ya gövdəsindən bir üzvi kəsdürələr, anun heç xəbəri olmaya. Amma həman kim hal ilə varidatı azala, özindən xəbərlü olub, bilə kim, nə olur. Misalı ana bənzər kim, bir laçınun gözi tumağəlü ola, həman kim anı başından götürələr və anun avı görsədələr, laçın həman kim öz avını görə, adətincə uçub qərar dutmaya, öz avını almayınca. Pəs, vəcdün iyəsi çün qəvvaldan bir nəstə eşidə kim, anun mənzil ilə məqamından xəbər verür, ruhaniyyət qüvvəti ana qalib olub, ol tumağəyi gözindən qalxa və məqamatı ilə halı ana məxşuf ola, ana vəcd derlər. Pəs, vəcd iyəsi öz halı ilə vəqti yaxşıca zəbt eyləyə, ta halı ilə vəqti muradınca sürə və həman ki vəqti axır ola, qayıda. **Beyt :**

Çünki laçın seydi ardınca gedə,
Alubən avı yerinə qayıda.

Amma vəqt iyəsi öz halı ilə vəqtinün zəbtin eylər və iradə ilə ixtiyar anun mələkəsidür və cilovı əlində əgər istər, ol halda hərəkət eyləyüb təprənür və əgər istəməsə, eyləməz, amma bir yerdə kim sakin olur, özünü yerdə və yeriməkdə görür zahirən hərəkətsiz. Eylə ki Əbülqasim Cüneyd Bağdadi bir səma'də heç hərəkət eyləməz idi və anun müridləri ilə məşayix ki, hazır idilər, qamu səma'də və vəcddə idilər, Şeyx Cüneydə dedilər: «Neşün sən heç təprənməzsən?» Buyurdu kim, siz nərədən məlum etdiniz ki, mən heç hərəkət eyləməyüb, təprənməzəm. Dedilər: «Biz munda heç sənün hərəkətin görmədük». Dedi: **«Və təräl-cibalə, təhsəbüha camidətən və hiyə təmürrü mərrəs-səhabi»**, yəni siz dağlar kim, görərsiniz, sağınursunuz kim, bir yerdə durub sakindürlər, hal ol kim bu dağlar bulutlar kimi seyrdədürlər. Və həzrət Şeyx (q.s.) bu vücuda məqam haləti deyübdür, yəni hər yerdə ki, var, öz çağında enər, anun üçün kim, vəcd əhlinün heç ixtiyarı yoxdur vəcd ilə halı

gətürməyə və vücud əhlinün var və bu ixtiyardan ötrü vücud halına yetər, əgər hərəkət eyləyə və əgər eyləməyə. Dəxi (q.s.) buyurdi: «Təvacüd bir səma'dur gövdə ilə və vəcd bir səma'dur könül ilə və vücud bir səma'dur ruh ilə və təvacüd iyəsinün həman ki, haləti zahir olur, əgər ol qədər hərəkət eyləməyə kim, anun hiddət ilə tündliğin bir yan eyləyə, gövdəsinə zəhmət dəgər. Və vəcdün iyəsi əgər andan ilə kim, ana bir halət enə, özini saxlayub bir hərəkət etməyə, könli andan incinə və ufana və vücud əhli əgərçi kim ixtiyar əlindədür, amma əgər ol ruhaniyyət mütabiəti ilə ol dat ilə hüzur və zövq ilə sürür kim, andadur, etməyə, ruhinə pərişanlik ilə xəstəlik düşər. Məsələn, bir quş kim, uçmaqda iğən uçqun ola, ya bir kişi seyrdə yeldən dəxi yerigən ola, əgər bir kimsə anları uçməkdən, ya yeriməkdən mən' eyləyə, ol saətdə uçana və yeriyənə çox-çox mələlət ilə pərişanlıq yetər. Və bu üç növ səma' mübahdur və təvacüdün səma'i ammə sufiləründür və vəcd səma'i xassə sufiləründür və vücud səma'i xassül-xassə sufiləründür və əvam xəlayiqün səma'i həm böylə üç qismdür: biri, ayaq yerə urmaq və ikinci, oynamaq, üçüncü, adət. Amma ayaq yerə urmaq oldur kim, oynamağa varub yağluğ ilə eylə kim bid'ət əhli erkək ilə dişilərdə var və oynamağın səma'i ilə kim, bid'ət əhlinde var kim, yigitlər yatub başları bir-birinün ayaqlarına qoyarlar və təkəllüf ilə bir-birini qucağlarlar və oynamağa çəkərlər və nəfsani ilə şəhvani hərəkətlər peyvəstə edərlər. Və adətin səma'i eylə kim fisq ilə fücür əhlinün adət ilə rəsmidür kim, məclislərdə kim, dişi xatunlar və saya oğlanlar hazırduurlar, anlara baxıduurlar və bu üç növ səma' sufilərin yanında haramdur, amma mübah səma' könül iyəsinün mütabiətin eyləmək gerek kim, anun zövq ilə süruri qamu Tanrı-təaladandır. **Beyt :**

Hər vəcd ki, Tanrıdən irəğ, böhtandır,
Hər zikr ki, qeyri-Tanrıdur, nisyandır.

Cəm' ilə təfriqənün təhqiğində

Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu kim, cəm' ikidür və təfriqə iki. Əvvəlki təfriqə oldur kim, dünyanun əlayiq ilə əvayiqi və nəfsanlığı bilə xatiri mütəfərriq və pərişan olub, nəfs anı öginə alub məşğul edə. Xaçan kim özini ol təfriqə ilə pərakəndəlikdən cəm' edə və nəfsani təfriqəni nəfy edüb gidərə, ana əvvəlki cəm derlər və bu mərtəbə mücahidlərün, yeni qazi salikləründür ki, nəfs ilə cihad-dadurlar ki, saətfəsaət nəfsanlığ həva ilə həvəsi nəfy edüb sürərlər. Və bu əvvəlki cəm' mənzilə yetənlər ilə kəmal əhli yanında təfriqədür andan ötrü kim, həzə özinə məşğuldur və kəndüyə məşğullıq təfriqədür. **Beyt :**

Salik ol dəm cəm' olur kim, kəndüsindən dıxaru
Seyr edə ol vadidə kim, kəndüsini itürə.

Cəm'i-cəm'ün təhqiğində kim, əvvəl cəm'i-cəm'dür, oldur kim, kişi özindən alub Tanrı-təalaya məşğul ola. Pəs, əgər daim cəm'i-cəm'də ola, ol bir qeybətdür bəşəriyyətdən və şəriətün ehkamı ilə əmrinə qiyam edəməz və əgər həmişə özinün, ya özgenün təfriqəsində ola, ol haldan məhrum ilə hicablu qalır və mərifəti hasil olmaz. Pəs, gərək kim, zərurətən bir çağ cəm'də ola və bir çağ təfriqədə. Eylə ki «Səhihi-Müslim»ün kitabında var kim, həzrət Peyğambər (s.) buyurmuş *Hənzələ ibn ər-Rəbi' əl-Əsədiyə**: **«Vəl-ləzi nəfsi biyədihi löv tədumunə əla ma təkununə indi və fiz-zikri ləsafəhətkümül-mələ'ikətü əla furişiküm və fi türüqiküm və lakin, ya Hənzələ, sa'ətən sələsə mirarin».**¹⁶⁴ Və dəxi vəhyün nüzuli çağında kim, həzrət Peyğambər əleyhissəlam dünyadan nəql edərdi, xatunına derdi: **«Kəllimini, ya Hümeyra»**, eylə kim, hədislərdə var kim, əgər həmişə ol halda qala idi, bitün himməti anın din irşadı ilə tə'limindən məhrum qalurlardı. **Beyt :**

Gər qalaydı daima ol cəm'i-cəm'ün içində,

Necə hasil olur idi ümmətün islahini?!

Fəna ilə bəqanın təhqiqində

Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu kim, hər ölümün bir fənası var, amma hər fəna ölüm olmaz və bu taifə surətün bəqası bəqa saymazlar. Anun üçün kim, hər kim dirilik əbədi bəqasından hasil etməmiş ola və kəndünün könlini dirildürməmiş ola və ölü könüllü olmuş ola, əgərçi məhşərdə dirilə, həman ölü könüllük həsrəti anda qalmış ola və zindədillik ne'məti andan fövt olmuş ola. **Beyt :**

Kim ki qoxu almadı bu dirilikdən, ey oğul,
Bil ki, ölü doğdı, ölü qaldı, murdar oldı ol.

Amma bu taifənin bəqası fənadur, yəni ta kimse kəndüdən fani olmaya, baqi olmaz kim, **«həyati fi məməti və məməti fi həyati»**, yəni mənüm diriligüm ölümümdədir və ölümüm dirilüğümdə. Və **«mutu qəblə ən təmutu»**dan murad bəşəriyyət fənasıdır, yəni nəfsani sifətindən ölünüz andan ilərü kim, ölüm gələ və dirilün andan ilərü kim, bu sifətün ölümü gələ, yəni ölüm ilə gor və qiyamət ta yəqin əhlindən olasınız və qeybiniz iman ilə yəqinə dönsün. Və q.s. buyurdu kim, kişi ta kəndünün nəfsani fəidələrindən fani olmaz, bəqa məşrəbindən zövq ilə bəqa şərbətin içməz. **Beyt :**

Nəfsnün fəidəsindən kecə gör, fani ol,
Ta bəqadən içəsən zövqü səfa şərbətini.

Və həm böylə buyurdu kim, fani ilə bəqa üç növdür: surətün fənasıdır, andan sonra sifətün bəqası, yəni ta surətdən qaib olmaz sifəti-seyran ilə təfərrüce gəlməz. Və dəxi sifət surətinün fənasıdır kim, ruhun bəqası andan sonradur, yəni bəşəriyyət sifətindən kim, ol mütləq

sifətdür ki, əqlü hiss və vəhmü xəyal anun yoldaşdırlar, ta ol xəyaldan qaib olmaz, ruh mə'na aləmində eşq ilə baqi olmaz. **Beyt :**

Könül quşi ki, qaib olmuş idi,
Genə eşq ilə gəldi yuvasinə.
Uçubən eşqi aldı biləsinçə,
Xirədlə candən imdi assisi nə?

Dəxi ruhun fənasıdır Həqqün bəqasına, ta kəndüden təmam fani olmayınca Tanrıya baqi olmaz və ta öz həstiliğindən bəküllü fani olmaz, Tanrının həstiliğinə yetməz. **Şeir :**

Həqqə baqi olmağ istərsən, özündən fani ol,
Ta könülnün bağçəsindən açıla yüz türlü gül.

Qeybət ilə hüzurun təhqiqində

Həzrət Şeyx buyurdu ki, qeybətün bir növü oldur kim, surətdən qaib olalar. Və bir növ dəxi oldur kim, könüldən qaib olalar və böylədür kim, bir heybət ilən qorxu damudən, ya özgə nəstədən, ya kəlamüllahdən bir ayət eşitməkdən kəndü surətindən qaib olurlar. Və bu surətün qeybəti böylədür ki, hərəkət ilə təprənməkdən qala və bu halətdə vəqt ola kim, könül ilə hazır ola və vəqt ola kim, könüldən dəxi qaib ola və muna suri qeybəti derlər və ol kim, könül dəxi qaib olur, Tanrının əzəmət ilə heybətindən ola və: **«Və'ləmu ənnəllahə yəhulü beynəl-mər'i və qəlbihü».**¹⁶⁵

Amma hüzur çün kəndüden və xəlqdən qaib olur, Tanrıya hazır olur və bu mərtəbəyə mühazirə ilə hüzur derlər.

Səhv ilə sükrün təhqiqində

Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu kim, səhv əql ilə bəşəriyyətün aləmidür və sükr eşqün aləmi. Və hər kim səhvədə, yəni huşyarlıqda ola, əql ilə bəşəriyyətün aləmində ola və kəndüyə və qeyrə və dünya ilə axirətün əhvalına məşğul ola. Və bu ixtiyar aləmidür. Və sükr, yəni əsrülik eşqün aləmidür. Həman kim, eşq aləminə yetdi, eşqün həvası anda əsər eylər və çün eşqün sükr ilə əsrüligi göründi, sərxoşların bixudlığın zahir olur, amma həman kim, əsrüligi artdı, əql andan qaçub bucağa varur. **Beyt :**

Çünki eşq aslani könlün bişəsində dutdı yer,
Əql andan tilkü dik qaçər, dəluginə girir.

Və hər kimün məstiliği eşqün şərabi qədərincədür və nə qədər kim, şərabi çoxrak, sərxoşlığı dəxi artuğraq. Amma həman kim, sükrü kəmal həddinə yetdi, qeybət götürür. Və əgər kəmal həddinə yetməmiş ola, sükr qeybətdən artuqraqdur. Və ta kimsədə bəşəriyyət sifati var ola və əql ilə vəhm və hiss ilə fəhm anunlən bilə ola, bunlar ilə eşq aləminə qədəm qoymaz, zira kim eşq aləmi öldürəndür və ölmək əql ilə bəşəriyyətün sifətidür. **Beyt :**

Böylə məclisdə ki, mey qandur, əyağ baş kasəsi,
Aşiqi-sadiq gərəkdür, yox hərifi-sərsəri.

Və kişi eşqün çaxırı içməyincə bəşəriyyətün əqli ilə sifati bucağa girməz və sükrün cür'əti ilə bəhadurlığı anda görünməz. Amma haman kim, eşqün çaxırı içdi və əql ilə bucağa girdi və sükr güclü oldu, ol aləmə əyağ basar və ta sərxoşlığda yürekli olmayınca can ilə həstiliğin bir yan eyləməz və həqiqətün dənizində qövs edəməz və həqiqətün qapusına yetəməz:

İxtiyarum əllərimdə var idi mey içmədin,
Sərxoş oldum, urdum iki aləm üsnə püşti-pay.

Və sükr iyəsiləri ixtiyarsızdurlar və anlardan tərbiyə ilə irşad gəlməz.

Zövq ilə şübbün təhqiği

Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu kim, zövq ilə şürb təcəlli ilə kəşfün nəticəsidürlər və təcəlli ya nurludur, ya suri. Əgər təcəlli nurlu olsa, mə'naları bilməkdən və mə'aninün zövqindən hasil olur və çün kişi andan qayıda, bir zövq ilə hüzur və şadiliq ilə sürur anda var. Və əgər təcəlli suri olsa, mə'ani şahidün zühurindən olur və anların müşahidə ilə kəşfində və anların röiyyəti ilə vüsalın varlığı hasil olur və anların vüsalı görməkdən şərab lazım gəlür. İmdi bu şürb ilə şərab üç qismdürlər. Bir qism mö'min ilə sufiyi-əvamundur kim, ol **«şərabən təhura»**dur və anı içməkdən vüsalın tələbi və təmənnası hasil olur. Və ikinci qism bir şərabdur kim, Tanrı-təala anı kəndü xass bəndələri üçün saxlayubdur kim, ol eşq ilə mə'həbbətün şərabıdır və anı içməkdən **«masivəllah»**ı tərki etmək və Tanrıya vasil olmaq hasil olur. Və üçüncü bir şərabdur ki, Tanrı-təala kəndü xassül-xass bəndələri üçün mühəyyə qılupdur və ol, mə'rifət şərabıdır ki, müayinə məşrəbindən içərlər və safi olub köülləri təskin bulur və bu çaxırın sükrü yoxdur. **Beyt :**

Ol şərabi-xasdən kim, camı yok qeyri-vüsal,
Məstivü bəzmü şərabü cam olur anda hicab,

Və şərabun şürbi dəxi təfavüt ilə kişinün hövsələsi qədərincədür, yeni nə qədər kim hissi odı artuğraqdur, şürb ilə zövqün mə'həlli çoğraqdur və çaxır içməkdə əyağ ilə peymanə və küp vardır. Əyağ ərləründür və peymanə ilə küp kamil ərləründür. Və zövq dəxi iki növdür: bir zövq var ki, mə'aninün əhvalı zühurindən hasil olur və bir zövq var ki, şürbdən hasil olur və **«şərabən təhura»** şürbindən vüsalın tələbi və təmənnası hasil olur və eşq ilə mə'həbbətün şərabi şürbindən **«masivəllah»**ı tərki etmək və vüsal hasil olur və mə'rifətün şərabi şürbindən qamu ləzzatın tərki hasil olur və həqiqətün mə'rifəti və həqqi hasil olur. **Beyt :**

Çaxirimiz rümuздur, vəchi-həbib rövzəimiz,

Nüqlimiz oldı sirr sözi, nəqlimiz oldı zikri-dust.

Məhv ilə isbatun təhiqiqində

Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu kim, məhv iki növdür. Biri oldur kim, Tanrı-təala anı məhv ilə yok edüb kəndü həstiligini isbat edə. Və dəxi oldur ki, bəndə öz sə'y və cəhdi ilə məhv ilə isbat eyləyə, kəndüsini məhv edə və Tanrı-təalanı isbat edə və gərəkməz sifətləri məhv edüb özindən gidərə zahir ilə batinindən və gərəklü sifətləri isbat eyləyə və təbdil ibarətinün mə'nası budur. Amma ol məhv ilə isbat dəxi kim, Tanrı-təala edər, iki növdür. Biri oldur kim, bəndənün könlindən küfri gidərüb məhv edə və bəndəni isbat edə və günahları məhv edə və təətləri isbat qıla və həm böylə hər nəstə ki, *lövhi-məhfuzda** müqəddər eyləyübdür müəlləq, yəni asılı səbt edüpdür kim, nəstələri məhv edə və artuq-əskük eyləyə. Eylə kim bəndənün könli ilə dilindən qeyrnün zikrini məhv edə və kəndinün zikri isbat eyləyə. İkinci ol kim, kəndü yolında saliklərinün bəşəriyyət asarını məhv edə və isbatın edə, ta kim ibadətə qiyam edə bilə. **Şeir :**

Məhv ola ol fənanun yoxinə,
Bəs bula isbatdən cümlə bəqa.
Kəndü rəsmindən qamu fani ola,
Həqq bəqasından bula zövqü səfa.

Sitr ilə təcəllinün təhqiqində

Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu kim, sitr örtməkdür və təcəlli kəşfdür və Tanrının örtüğü xəss bəndələri için lütf ilə rəhmətdür. Anun için kim, əgər daimüt-təcəlli ola, bəndə mütəlaşi və heyran olub, bəşəriyyət ləvazimindən kim, ol ibadət ilə kəmalatı kəsb etməkdür, məhrum qalur

və gah-gah təcəllinün halətində Həqq-təalanun mərifətinə məşğul ola bilür. **Beyt :**

Çalmasıydı hər nəfəs bir pərdə eşqün mütribi,
Pərdədən xaçan çıxardı aşiqün əsrarini?

Və təcəlli neçə dürlüdür: cəmal ilə lütfün təcəllisi və cəlal ilə qəhrnin təcəllisi və surət təcəllisi. Və nur təcəllisi və qəhr ilə cəlaliyyət təcəllisindən bəndəyə fəna lazım olur kim, bəşəriyyət ilə cismani rəsmi məhv edər və bir qeyrət munın ilə böylədür ki, qeyri ortaya qoymaz.

Beyt :

Mənligün rəsmü rüsumi yandura cümlə bu bərq,
Kim, ruxi-yari-həqiqidən təcəlli eyləyə.

Və lütfi ilə cəmal təcəllisi kim, bəndəyə bu sifət ilə mütəcəlli ola və əgərçi kim kişi kəndözindən alır, amma götürücü və tərbiyyət vericüdür. Misalı bu kim, günəş çün şövqi ilə şüası kölgəyə sala, kölgəlik andan gıdərür və anun kölgəliyi öz vücudində məhv edər və həman kim günəş hicab pərdəsinə girər, ya məğribdə batar, genə kölgə öz halına gəlüb gözüdür. **Şeir :**

Lütf ilə qılır təcəlli, gəh cəmalı günəşi
Kölgəni kəndü vücudində edər naçizü məhv.
Ərsənün xəlvətsərayində gəhi məstur olur,
Eylə kim kəndüsi bilür kəndözi biəmdü səhv.

Və qəhr ilə cəlal təcəllisi eylə ki həzrət Musanın (ə.s.) Turun dağında gəldi və cəmal ilə lütfi təcəllisi eylə kim həzrət Məhəmmədün (s.) me'racda görüdü kim, həm özi gördi və andan xəbər verdi və səhih hədislər bu mə'nada sabitdür. **Beyt :**

Hər nə kim gördi Məhəmməd gözini,
Görməz anı kimsə hərgiz dər-xəyal.

Və cəlalı nuri kim, anda izzət ilə qəhrün sifəti var, cəmalınun pərdəsidür kim, əgər bu cəlal nuri və cəmal pərdəsi olmasa idi, cəmalı

nuri məkunat ilə **«masivəllah»**ı yandura idi, eylə kim, «Səhihi-Müslim»ün hədisində var: **«Hicabühün-nurü löv küşifə ləəhrəqət sübühatü vəchihi mantəha ileyhi bəsərü mən xələqəhü»**.¹⁶⁶ **Beyt :**

Ey xoşa ol can ki, bu nurundurur həmxanəsi,
Oldı şəm'i canlara *ruhülqüdüs** pərvanəsi.

Amma suri ilə nuri təcəllisi türü-türü və qism-qismdür: ibtida təcəllisi və orta təcəllisi və intəha təcəllisi və bunların şərhi demək ilə yazmağ olmaz:

Həqiqət sözi kim, hərfü ibarət anda yol bilməz,
Bu dəftərlərdə anın şərhi yüzdən biri yazılməz.

Mühazirə ilə mükəşifə təhqiqində

Həzrət Şeyx buyurdu kim, mühazirə köndür, yəni pərakəndəlik ilə pərişanlıqdan kim, ol Həqdən qeybətdür, kəsilə və Həqqə hazır ola. Və bu müqəddimə mükəşifənin nəticəsidür kim, ana əşyanın kəşfi olur və onun əsrarı gözüke, yəni görücü ola və bu məqamdan yuxarı mükəşifədən Tanrının təcəlliyyat ənvarı və sifət kəşfidür. **Beyt :**

Hər nə kim, Həqdən təcəlliyyat-sifatü nuridür,
Münkəşif olsa, xaçan Musa oradə qatlənür?

Və müşahidədən məqsud Tanrının cəmalıdır, təala şənəhü. Və Tanrının vücudi ol qədər kim, şəkk ilə güman bəküllü kəsilib bir yan olsun, ol qayətə kim, mərifətün gögi saf və aydın olmuş ola və hicabın bulutu ortadan kəsilmiş ola və həqiqi günəş tovhidün bürcindən zahir olmuş ola və həm bu əşyada bəsirəti kamil iyəsinün heç nəstəyə güman ilə şəkki qalmayıbdur. Müşahidə iyəsinün dəxi Həqq-təalanın şühudinə mütləqa şəkk ilə reyb yoxdur və murad bu müşahidədən və

Tanrının ro'yətindən mütəfavitdür, neçəsində çoxrak və neçələrdə azraqdur. **Beyt** :

Dilbərün hüsni çü qayətsizdürür,
Hər kəs öz qədərincə anları görür.

Və müşahidədən ucarak oldur kim, yaxınrakdur və ana həqiqət derlər andan ötrü kim, müşahidə gah olur kim, hər saət özgə libas ilən özini cilmə edər və aşiqdə qələq ilə iztirab arturur və könli təsəlli olmaz, zira kim şahid birdür və libas türlü-türlü. **Beyt** :

Özgə kisvətdə cəmalı cilmə edər hər nəfəs,
Andan ötrü aşiqün halı pərişan oldu bəs.

Yoxsa böylə ola kim, həman kim mə'suqəsin irəğdan görə, müşahidə ola. Amma külli müayinə hasil olmaz və nə qədər kim, müşahidə yaxınrak, müayinə ilən təsəlli artuqraq və müşahidə ilən mühazirə əşyanun təəqqüli əql ilən eylər və mükəşifə iyəsi Tanrını idrak eyləmək elm ilən eylər və idrak iyəsi mərifət ilən eylər. **Beyt** :

Ey neçə nurü səbahət kim, nəzər ögindədür,
Hər birində dəmbədəm bir cilmə eylər hüsndən.

Ləvayih ilə ləvame' və təvame' təhqiğində

Həzrət Şeyx buyurdu kim, bu üç ibarət mütəcəlliyyat ənvarından müqəddimələridür. Və amma **ləvayih** oldur kim, ol çağ kim, könlün gögi hicabun bulutundan təmam olmamış ola, yaz ayınun bərqi misalı ənvarun ləvayihini ola. Pəs, sufinün dəxi bir yaz çağı kim, könlün yerini dirildür və könlün gögi bulutdan hicablu ola və bir ildirimdür kim, anun nuri sürət ilən çakub genə gizlənür. Həm böylə kim, suri yaz görünür və **ləvame** bu çakmaqdan ibarətdür və çün könlünün hicabı azraq və yuxaraq olur, nur ilə aydınlıq artuğrak olur ol qədər kim, nurdan zərəcə durmaq qala, ana ləvame' derlər kim, göründüğü cüzvicə məks oldu. Və

çün könlün gögündə heç hicab qalmaya və bu gög pak və safi oldı, ənvarun tülü'idür qeyb aləmindən kim, kişinün könlinə zahir olur. Bu nur yoğunrak və baqirakdur ləvame'ün nurindən və muna **təvale'** derlər və bu təvale'ün nuri dəxi hicab və örtmək var, eylə kim günəş ilə ayun çıxduğı və batduğı var. **Beyt :**

Ol ayun hicrindən olmuşam dəlü,
Kim görünür gahi incə, gəh dolu.

Və bu ənvara iqtibas ənvarı derlər kim, nuri özgə nurdan tərəqqi eyləyüb qırx rəng ilə zühur eylər və sonrakı nura təvale' derlər. **Beyt :**

Şəm'lərdən şəm'lər yandurdılar,
Ta könül pərvanələr yandurdılar.

Büvadə ilə hücumun təhqiqində

Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu kim, büvadə bir nəstədür kim, kişiyə enər şadlıq ilə qayğu misalı kim, könlüdə zahir olur və andan könlünün bir həyəcanı, yəni bir quruluğı olur qasif adlunun yeli kimi kim, dənizə əsər və dənizi mövcə gətürüb tufan zahir edər. Və vəqt olur kim, bu həyəcan könül hərəkətə gətürə və vəqt ola kim, təmkin əhlinün hücumdan könül həyəcanı olmaya. Və könlün hücumu ilə həyəcanı ana bənzər ki, bir ulu balıq dənizdən qırağa düşə və dənizün mövci tufanı xəyalına qələq ilə iztiraba düşüb istəgi həman ol ola kim, özini dənizə sala. **Beyt :**

Nigarun öginə aşiq ki, zarü bicandur,
Dəniz qırağında balıq kimi pərişandur.

Təlvinün [və təmkinün] təhqiqində

Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu kim, salik təlvinün iyəsidür kim, ol Tanrının doğru yolına qədəm basubdur və yol xovf ilə xətərdən eyməndür və salik sə'y ilə cəhdəddür kim, özini mənzildən mənzilə və

aləmdən aləmə və sifətdən sifata Tanrının hidayəti ilə tərəqqisi ola və xaçan kim tərəqqidədir, təlvinün iyəsidür. Və həman kim qamu xovf ilə xəter yolları sidq qədəmi ilə yeriyyə və bunlardan keçə, ol qəder kim məqsuda yetə və həqiqinün Kə'bəsi hərəminə qədəm basa və anda qonub aram duta və ol məxaviflərdən eymən ola, ana təmkin iyəsi derlər. Misalı ana bənzər kim, susuz badiyədə su istəməgə hər yandan sorağ ala və həman ki bulağın üstinə yetə və ol sudan doyunca içə və yenidən tazələne, anun könli təsəlli bulur. Və əgər susuzun yanında min qatla suyun adı və vəsfi söyləyələr, susuzluk andan bərtərəf olmaz, bəlkə nə qəder kim suyun adın eşidür, susuzraq olur və suya yetməyincə və su içməyincə susuzluğu getməz. Həm böylə Tanrının talibləri kim, Həqqün yolında ayağ basubdurlar və Həqqi tələb edərlər və vüsəl zülalinün susuzlarıdırlar, vüsəla yetməyincə vüsəlin dadını dadmayınca, köülləri təskin bulmaz. **Beyt :**

Ta Xızr kimi həyatın suyu bir dəm içməz,
Aşiqi-süxtənün könlünü təskin bulməz.

Və həm böylə padşahun xassələri ilə naibləri kim, səətfəsaət padşahun vüsəlinəadırlar və vüsəlda mütəməkkin oturubdurlar və özgə kimsələr kim, irəğda durub padşahun vüsəli zəhmət ilə bulurlar və ta vüsəlda təmkin bulmayubdurlar, bərabər dəğüldürlər:

Hər kimə olur müyəssər şah vəsli dəmbədəm,
Məsənədi-izzətdədir peyvəstə şadü möhtərəm.

Bö'd ilə qürbün təhqiqində

Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu kim, bizdə bö'd var və bö'di-bö'd var və qürb və qürbi-qürb var. Amma **bö'd**, yəni irəqlig oldur kim, talib əgərçi Həqq-təalanın taəti ilə mütəvətinə məşğul olmuş ola, özünə dəxi məşğul ola və çün kəndü axirəti için taətə məşğuldur, kəndözünə məşğuldur.

Və **bö'di-bö'd** oldur kim, kişi nəfsinün mütaviətinə məşğul olub, ovqatı anun istədüginə sərf eyləyə. Və **qürb** oldur kim, kəndü nəfsinün itaətindən və həvasından iraq olub yüzini Tanrı həzrətinə qoya və nəfsün etdüginə arxa verə. Nə qədər kim Həqq-təalanun taətinə və nəfsün müxalifətinə sə'y artuq eyləyə, Allah-təalaya yaxınraq olur. Amma **qürbi-qürb** ol bəndəlükdür kim, xass Tanrı-təala için ola, nə uçmağın təm'i için və nə damunun qorxusundan. Və bu, bir təqərrübdür, Həqq-təalaya ki, **«yüridunə vəchəhü»** xalis etiqaad ilən və nə qədər kim ol, Tanrı həzrətinə təqərrüb artuğraq eyləyə, Həqq-təala dəxi ana təqərrüb artuğraq edər, eylə kim «Səhihi-Buxari»dədür: **«Yərvihī ən Rəbbəhi əzzə və cəllə qalə iza təqərrəbəl-əbdü ileyyə bişibrin təqərrəbtü ileyhi zira'ən və iza təqərrəbə ileyyə zira'ən təqərrəbtü minhü ba'ən və iza ətani biməşyin əteytühü hərvələtən»**. Pəs Tanrı-təala ana göz ilə qulağ bağışlaya kim, anlar ilə görə və eşidə, eylə kim, «Səhihi-Buxari»dədür: **«Qalə Rəsulullah səllallahü əleyhi və alihi və səlləmə: İnnəllahə-tə'ala qalə mən ada li vəliyyən fəqəd azəntühü bil-hərbi və ma təqərrəbə ileyyə əbdi bişeyin əhəbbü ileyyə mimma-ftərəztü və ma yəzalü əbdi yəteqərrəbü bin-nəvafili hətta ühibbəhü fəiza əhbəbtühü küntü səm'əhül-ləzi yəsmə'ü bihi və bəsərəhül-ləzi yübsirü bihi və yədəhül-ləti yəbtişü biha və riclihül-ləti yəmşi biha və ən sə'ələni ə'teytühü və lə'in istə'azəni ləü'izənnəhü»**. Və buyurdu kim, Həqq-təala münəzzəhdür andan kim, qürb ilə bö'd ana itlaq eyləyələr, amma çün nəfsün hicabı kəndünün həstiliği ortadan götürülə, **«və nəhnü əqrəbü ileyhi min həblil-vəridi»**¹⁶⁷ həqiqəti bulunur. **Beyt :**

Çünki nəfsün zülmət ilə tozi yoldan götrülə,
 Sonra yüz türlü səfayi-qürbi-əndər-qürb var.

Şəriət ilə təriqət və həqiqətün bəyanında

Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu kim, şəriət həzrət Məhəmmədün (s.) vəzi və qoyulduğudur Tanrı-təalanun buyruğı ilə həzrət Məhəmmədün (ə.s.) qövlindən. Və təriqət həzrət Məhəmmədün fe'lidür və həqiqət həzrət Məhəmmədün (s.) halidür. Və anun şəriəti əvami ilə nəvahi və təklifdür kim, surətdə vəqə olur və təriqət anun əməli. Və əməl oldur kim, hər nəstə kim, vacibatda və şəriətin mənsubatında qatıraq və müşkilraq ola, anunlə əməl eyləyə və təriqətnün yolu ol yoldur kim, Həqqə varur və yolun müntəhası kövn aləmincedür.

Sual qıldılar kim, bəs bu necə olur ki, **«ət-türüqü ilallah biədədi ənfasil-xəlayiqi»**.¹⁶⁸

Cavab. Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu kim, yol bu mükəvvənat aləmin nəhayətincədür və bu ki, hər könlün həzrətinə bir özgə yol var, həqiqət əhlinün yoludur. **Beyt :**

Həzrətinə səd həzaran yol açupdur Həqq, vəli

Hər könlün bir yolu var kim, yetər dərğahinə.

Pəs, süluk əhlinün me'racı sifət iləndür, eylə kim həzrət Peyğambərün (s.) surət ilə idi və həqiqət Tanrı-təalanun mərifəti ilə müşahidəsidür və anı bulmaq ilə tanımak. Pəs, həqiqət eylə ola kim, yemişün məğzi və əgər məğzün əti ilə dərəsi olmasa, bəslənməz və əlsiz ola, və əgər yemişün əti ilə dərəsi olmasa, bəslənməz və əlsiz ola və əgər yemişün əti qabuğsız və salxumsız ola, ol yemiş kəmalə yetməz, bəlkə zayə olur. Pəs, təriqət şəriətsiz və həqiqət təriqətsiz dürüst olmaz.

Xəvatirün təhqiqində

Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu kim, xəvatir bir ilhamdur kim, kişinün zəmirinə və içinə girər və bu ilham beş növdür: ya nəfsanidür, ya

şeytani, ya mələki, ya qəlbi, ya Həqqi və Rəbbani. Amma nəfsani vəsvəsədür və şeytanlıq iblisün təsərrüfidür və mələki firişdənün ləmməsədür və qəlbi yəqinün ilhamıdır kim, ol Həqdəndür və sadıq danuğ anun həqiqətinə eylə kim «Müsnəd» kitabında var: **«istəfti qəlbəkə»**. Və ol nəstə kim, könül anun ilən deyici ola və ol danuğ ola, amma Həqqi və Rəbbani ilhamı anda heç xilaf ilə şəkk və şayibə yoxdur və ol nəstə ki, nəfsün vəsvəsəsidür, qamu batıldür və hər nəstədə kim, vəsvəsə və təməna eylər, ol istəməkdən bəcidd dura və ta öz məqsudin hasil etməz, qərar dutmaz və ol ilham ki, şeytanlıqdür, həm batıldür və bitün günahdır. Amma həman kim şeytanun istədüklərindən birisini mən' eyləyələr və qəbul etməyələr, özgə təməna ilə istəmək öginə gətürür. İstədügi ol kim, kişi üsyana bıraxa anun şərrindən Tanrı-təalaya pənah və nəfs ilə şeytan hərgiz kişiye doğru yol görsədüb tətə buyurmazlar üsyandan özgə. Və əgər dəxi bir tətə rücu' eyləyə, ana bənzər ki, ağıy bala qatmış ola və istər kim, anı içürüb həlak eyləyə. **Nəzm :**

Sənün xəsmündürür iblisi-mə'lun,
Həzər eylə anun buyurdugindən.
Əgər şeytan sana tətə buyursa,
Eşitmə kim, səni azdurur andən.

Və bu nəfsani vəsvəsəsindən və şeytani ləm- məsindən bir kimsə xilas olur ki, həmişə riyazətlə ola və anun müxalifi olub, hər nəstə kim, könlinə və xatirinə gəlür, təmiz eyləyüb anların ilhamı məlum edər. Amma mələki ilham oldur kim, xeyir işlərə buyurur. Əgər kişi anun buyurduğuna mütabiət eyləyə: **«fəni'məl-mə'unətü minəllahi»**.¹⁶⁹ Amma ilhami-qəlbi oldur kim, könli Tanrının elm və mərifət və hikməti ilə dindürə. Pəs, hər nəstə kim, ol buyurur, xeyri-məhz ola. **Beyt :**

Hər nə dil dedi, xamu dilbərdürür,
Hər nə kim can dedi, ol behtərdürür.

Bir gün neçə kimsələr həzrət Şeyxdən bir sual etdilər. Şeyx əvvəl sağ qolına baxdı və bir təəmmül etdi, genə sol qoluna baxdı və bir təəmmül etdi. Dəxi könlinə nəzər qıldı və cavab verdi. Səbəbin sordular, buyurdi: sordunuzı mə'lumum dəgül idi, sağumdakı firiştedən sordum, bilməzdi, solumdakı firiştedən sordum, ol dəxi bilməzdi, könüldən sordum, cavabum verdi. Andan mən dəxi cavabunuzu verdüm. **Beyt :**

Çün könül güzgü kibi aydın olur,
Hər nə kistərsən, orada görünür.

Və Həqqi və Rəbbani bir könülnündür kim, arı və səfalu olmuş ola. Pəs, ol ilham ana yetər və ol ilham qamu töhmət ilə şəkk və reybdən bəri və aridur. Və bu Rəbbani ilham bir çağ olur kim, hərf ilə sövtdən irağ ola, anun mə'nası könülə yetər və könülə bildürür və vəqt ola kim, bu ilham hərf ilə sövtdən bilinə və könülnün qulağına dəgə. **Beyt :**

Hər nə kim könül dedi, eşitdi, cümlə Həqdürür,
Zira kim anunladur Həqq, ol dəxi Həqq ilədür.

Amma nəfsün vəsvəsəsi ilə şeytanun ləmməsi ortasında bu qədər fərq var kim, nəfsanınün vəsvəsəsi aşağıdan tütün kimi yuxaru varur, eylə kim əgər kimsənün ol qədər hissi var isə kim, mə'lum eyləyə bilür kim, aşağıdan könülə yaxın varur və şeytanlıq ləmməsi sağ qoldan və sol qoldan və arddan gəlür. Amma mələkinün ləmməsi yuxarudan gəlür və vəqt olur kim, balun arısı kimi avazı gələ və vəqt ola kim, qonqırazun üni kimi gələ və vəqt ola kim, sərihən bir avaz eşidə, eylə kim sağına kim, kimsə bir kimsə ilə söyləşür, amma qəlbinün xəvatiri eylə ola kim, kişi kəndü içərusindən ehsas eyləyə. Amma Rəbbani ilham eylə ola kim, cəmi cəhatdən «*dəf'ətən vahidətin*», yəni bir uğurda gələ və könül andan xəbərdar olub əsəri zahir ola. **Beyt :**

Dörd yanü şeş cəhətdən çün gəlür Həqdən nida,
Aşiqün hər tüki bir dil olubən ləbbeyk edər.

Və mələkinün ləmməsi və nəfsaninün xəvatiri şeytani ləmməsi ilə bilə olur, talib gərək kim, əvvəlki xatirinin mütabiətin edə.

Elmül-yəqin və eynül-yəqin və həqqül-yəqinün təhqiqində

Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu kim, elmül-yəqin dərasetün elmidür və eynül-yəqin fərasətün elmi və həqqül-yəqin dərayətün elmi. Amma elmül-yəqin bir elmdür ki, qələm ilə kəsbdən hasil olur və bu elmül-yəqində bir iman var qeybdən ki, **«Əl-ləzinə yü'minunə bil-ğeybi»**.¹⁷⁰ Və eynül-yəqin bir elmdür kim, saleh əməl ilə hasil olur ki, çün elmül-yəqin əmələ gətürələr, eynül-yəqinin elmi olur, pəs, görsün və yəqini hasil etsün. Və eynül-yəqində şeytanun məcalı ilə mədxəli yoxdur, zira kim eynül-yəqinün iyəsi andan döndərməz, amma elmül-yəqində məcalı və mədxəli var və həqqül-yəqin görmüş ola və anun həqiqəti ana görsətmiş ola. Eylə kim **«ərinal-əşya'ə kəma hiyə»**¹⁷¹ Peyğambərdən (s.) sadir olubdur anun üçün kim, olur ki, talib bir nəstənin surətini görə və həqiqətini eylə ki var, dəgül ola və Peyğambərün (s.) məqsudi **«kəma hiyə»**dən **«əşya»**nun mə'nası ilə həqiqətidür. **Beyt :**

Əql ilə fəhmü xəyaldən gizlü sözlər var kanun,
Bir həqqivü bir həqiqət var, likən örtülü.

Və elmül-yəqin şəriət əhlinündür və həqqül-yəqin həqiqət əhlinün. Amma elmül-yəqin surət ilə və surətün gözi ilə hasil etmək olur və eynül-yəqin sifət ilə və sifətün gözi ilə hasil etmək olur və həqqül-yəqin mə'na gözi ilə fəhm etmək olur. **Beyt :**

Vardurur elmül-yəqin əsraridə çox rəmzlər
Kim, anun təlqinü dərsi qamu kimsə verəməz.

Varidatun təhqiqində

Həzrət Şeyx buyurdu kim, varidat Tanrının ətasıdır kim, könüldə keçirür kəsb etmədin. Və bu varidat ol çağ olur kim, kimsənün bir elmi ilə mərifəti hasil olmuş ola və andan fəhm ilə irfanı kəsb etmiş ola və vəqt ola kim, bir nur ola kim, enə, yoxsa bir lütf ola Tanrının əltafından və vəqt ola kim, eşq ilə məhəbbətün odı ola. **Beyt :**

Ta ki eşqün bərqi urdu könlümə,
Sındı zöhdün rövnəqi-bazarini.

Və anun endüğindən eşq ilə məhəbbətün odı şö'lə urur, ya şadiliğ ilə qayğu səbəbsiz. Və vəqt olur kim, varidat ruhani olur və anun etdüğindən bir fərəh ilə rövh ana yetər ya yaxşı nəğmələrin üni eşidür. Və vəqt olur kim, ol kişiye kim, varidat varid olur, bir ağırlıq zahir olur, eylə kim vəhy halətində həzrət Peyğambərə (s.) sadir olur idi və zahirində bir incimək və fürumandəlik zahir olur. Amma həman kim ol halətdən qurtuldu, özində bir yünüllik ilə şadiliğ və tərəb ilə ləzzətlər bulur. Və vəqt ola kim, ol varidatı mə'lum eyləyə və vəqt ola kim, bilməyə. **Beyt :**

Anun cəməli xəyalindən eylə şadəm mən
Ki, dünyanün yok ilə varı heç bilməzmən.

Şahidün təhqiqində

Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu kim, şahid deməkdən məqsud oldur kim, könüldə hazırdu və qamu əhvaldan danuğdur və həqqi batildən seçər və halalı haramdan fərq eylər. Və təsəvvüfün əhli kəlimatında şəm' ilə şərab çoxdur və şəm' imanun nurindən ibarətdür ki, kişinin könülündə yanar və şahid könülnün içindəki hazıra derlər kim, ol danuğdur. Və bu danuğdan murad **«istəfti qəlbikə»** bazgeştidür, yeni könülnün

danuğından fitva istə. Və çün könül şəm'i könül evində rövşən ola, könülnün mətə' ilə qumaşı kim, ol iman ilə taətdür, oğrıdan eymən qala, zira kim, əgər oğrı oğrılığa əzm edə, könlün şəm'i şövqindən rüsva ola. Və çün könülnün şahidi yüzindən pərdə götürülə və hər nəstə kim, Həqq-təalanun xilafi-rizası ola, ana keçməyə və hər nəstə kim, Tanrının xəzanəsi kim, ol könüldür, layiqi olmaya, ana girməyə. **Beyt :**

Çün niqab alur yüzindən şahid bazibü fərr,
Yüzidin aşıq görər Həqqün cəmali cilvəgər.

Nəfsün təhqiqində

Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu kim, nəfs üçdür: əmmarə, ləvvamə və mütməinnə. Amma ləvvamə ilə mütməinnə şəxsinküdürlər və şəxsə daxildürlər. Amma əmmarənin nəfsi şəxsə müvəkkildür və ana yakın və cibilləti küfr ilə üsyana müttəfiqdür və sürülmüş əxlaqı kim, ana zəvimə əxlaqı derlər, məhəllidür, eylə kim mütməinnənin nəfsi əxlaqi-həmidə, yəni bəgənilməmiş əxlaqınun məhəlli və yeridür. Və **əmmarə nəfsi** bir gizlü cismdür kim, anı görmək olmaz və eylə kim şeytan adamun gövdəsində damarlar ilə sinirlər içindədür ki: **«İnnəş-şeytanə yəcri min ibni adəmə məcrad-dəmi»**.¹⁷² Əmmarə nəfsün dəxi məcalı var və əmmarə nəfsi həmişə üsyan ilə günaha əmr eylər: **«İnnən-nəfsə ləəmmarətün bis-su'i illa ma rəhimə Rəbbi»**.¹⁷³ Və vəqt olur kim, əmmarə nəfsi şəxsün əlindən müsəlman olur, amma münafiqdür və həqiqi müsəlman dəgül və acizliğindən özini müsəlman kimi görsədür və anı aciz və müsəxxər eyləmək olmaz, məgər güclü riyazət və qatı aclıq ilə: **«Əc' kəlbəkə yüti'kə»**, yəni itüni ac saxla, ta sənün müti'ün olsun. **Beyt :**

Nəfsünə vergil riyazət, eyləgil anı zəbun,
Sonra anı bəndə çək, yoxsa anın bəndindəsen.

Və **mütməinnə nəfsi** kim, Tanrının fərmanı altında aram dutupdur və heç yamanlıq andan sadir olmaz və həmidə əxlaqun yeridür və lətif cisimdür, qamu yaxşı sifətlər ilən bəzəklüdür və gözlərdən gizli bu qalibdə əmanət durur. **Beyt :**

Məxzəni-gənci-lətayif, mə'dəni-hüsnü xisal,
Can kimi dibaçeyi-ənvə'i-lütfi-zülcəlal.

Və **ləvvamə nəfsi** bir lətif cisimdür kim, görmək olmaz, züçəsədeyndür, yəni ikiyüzlüdür: bir yüz mütməinnənün aləminə qoyupdur və bir yüz əmmarə aləminə. Əgər əmmarə nəfsi güclüdür, anunlən bilədür və anun mütabiətin eylər və andan dəxi əxlaqi-zəminə vücuda gəlür. Və nəfsi-ləvvamə anun için məhəlli-qəsəmdür Tanrıya, eylə kim buyurmuş və: **«Lə üqsimü bin-nəfsil-ləvvaməti»** anun içündür kim, anun elm artuğlığı var kim, gah mütməinnə nəfsün tərəfindən kəsb eylər və gah əmmarə nəfsün yanından faidə alır. Və ləvvamə ol iki nəfsün ortasında vasitə və kəlməcidür və elmün artuğlığı için Tanrı anunlən and içər. Və bu nəfsi-ləvvamənin iki tərəfi var: bir tərəf yuxarıya mütməinnə aləmində və bir tərəf aşağıya, əmmarənin canibində.

Ruhun təhqiqi

Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu kim, ruh bir lətif cisimdür pak, arı kim, şəhvət ilən yemək-içmək yeri dəgül və Tanrı-təala anı Peyğəmbərün nurindən yaradupdur və qarşusunda müşahidə aləmində durğuzubdur və müşahidə qüvvəti ilən bəsləyübdür. Və ruh müşahidədə qamu görməklikdən göz idi. Və ərvahı yaratmaq çağında səf-səf durmaq buyurdu və neçələri neçələrə tanışlıq ilən ülfət: **«Fəma tə'arəfə minha i'tələfə»**¹⁷⁴ verdi və neçələrə inkar və ixtilaf: **«Və ma tənəkərə minha ixtələfə»**¹⁷⁵ verdi və bu aləmdə ol surət anlardan zühura gəldi. Pəs,

gövdə ilə əcsamun yaratmaq çağrı ol ərvah bir biri üns aləmindən cəsəd zindanına götürüb diri etdi və cəsəd anın həyatı ilə diridür və çün gövdədən müfariqət qıla, cəsəd ola və uyquda cəsəddən ayrılmaz kim, əgər ayrılardı, cəsəd ola idi və ona «insani ruh» oxurlar. Və ol ruh kim, düş çağında gövdədən ayrılır və oyanmaq çağrı geri gəlür, ana «heyvanlıq ruhi» derlər, anın için kim, ol halətdə anın yemək ilə içmək və şəhvəti var kim, zahirdə qüsl səbəbi olur. Və nəfs ilə cəsəd və heyvani ruh xəlqün yaradılmış aləmindəndürlər və insani ruh əmr aləmindən: **«Ə la ləhül-xəlqü vəl-əmrü təbarəkəllahü Rəbbül-ələminə»**.¹⁷⁶ Və ruh əql aləmindən dıxarudur və hər nəstə kim, əql aləmində sığmaz, anın tərifin etmək olmaz kim, əgər bir ibarət andan mümkün ola idi, Tanrı-təala anı bəyan edərdi və Peyğəmbər dəxi şərhin der idi və **«qülir-ruhü min əmri Rəbbi»**¹⁷⁷ mücməlindən bəyanın varid olur idi. **Beyt**.

Türlü-türlü cövhəri-əsrar kim, bu təndədür,
Nikbəxt ol kimsə kim, mə'ni gözi ilə görür.
Olma qafil zərrəcə özündən, ey əhli-kəmal,
Hər nə kim iki cəhanda var, qamu səndədür.

Sirrün təhqiqində

Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu kim, sirr Tanrının əmanəti lətifəsidür kim, əmanət ilə qoyulupdur və ol sirrə kimsənün ittila'i ilə vüqfi Tanrıdan özgə yoxdur və adam bu sirrün səbəbindən ötrü mələikənün məscudidür. Və şeytan çün Adəmün tinəti qaranğulığını gördi və Tanrı gəncinün həqiqəti kim, Adəmün pozulmuş vücudində var, görmədi, Adəmə (ə) münkir olub mə'l'un oldı. **Beyt** :

Ol İlahi gənci kim, bu topraq içrə gizlüdür,
Tanrının sirridür kim, yaradılmış nuridür.

Və könül mərifət ilə məhəbbətün məhəlli ilə yeridür və ruh müşahidənün məhəllidür və sirr müayinənün məhəlli və əmanətün həqiqəti sirrün lətifəsi «**və hüvə mə'əküm eynəma küntüm**»dür¹⁷⁸ və bu sirr ruhdan lətifrak və şərifrakdur və əsrarun həqiqətindən Tanrıdan özgə kimsə bilməz. **Nəzm :**

Hangı məclisdə ki, sirrün şəm'ini yandurdılar,
Qeyrnün gözini anun görməgindən tikdilər.
Görmədilər əqlü fəhm anun hərimün məhrəmi,
Yadlarnün gözlərinə mili-qəflət çəkdilər.
Vəs-səlatü vəs-sələmü əla Mühəmmədin və alihi.

DÖRDÜNCÜ FƏSİL

ƏBYATUN TƏHQİQİNDƏ KİM, HƏZRƏT ŞEYX SƏFİƏDDİN (Q.S.) BUYURUPDUR HƏZRƏT ŞEYX SƏDRƏDDİNÜN RƏVAYƏTİ İLƏN

*Rumlu Mövlana Cəlaləddinün * əş'arı:*

Məryəm-e del nəfx-e mən ruhi bexord,
İsa-ye tefləm bezad əz-kafəri.¹⁷⁹

Həzrət Şeyx buyurdu kim, bu ruhdan murad insani ruhidür kim, çün könülə ittisal buldı, ikisinün birligindən heyvani ruhi ki, sifətdür, doğar. Və mundan murad küfrdən sirdür kim, örtülüdür və küfr lüğətün yüzindən örtməkdür və Tanrı-təaladan özgə ol sirrə kimsənün ittilə'i yoxdur. Pəs, bu örtülü sirri-insanın sifəti doğmağı ola kim, ol insani ruhun nəticəsi və könlün Məryəmidür kim, toprağa dəxi nisbəti vardır. Pəs, insani ruh könlüdə qərar dutar və bir-birinə müttəsil olurlar, ol heyvani ruh ki, sifətdür, anların nəticəsidür və anlardan doğmuş ola.

Beyt :

Mö'cizi-İsadürür Ruhülqüdüsnün nəfxəsi

Kim, anı saətfəsaət Məryəmi-dil doğdurur.

Bu beytün təhqiqində həm Ruminün sözində:

Beyar bade ke, dirist dər- xomar-e toəm,¹⁸⁰

Əgərçə dəlgəkeşanəm, nə yar-e ğar-e toəm.

Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu kim, çün əzəl gündə **«ələstü birəbbiküm»**nün¹⁸¹ çaxırın içmişüz, əgərçi kim qalibün dəlqi ilə xirqəsinə girmişüz, həzə ol çaxırın xumarindəüz. Və bu vücud dəlqindən murad cismün qalibidür və imdi canı təmənnalar və həm ol şərabi istər kim, anun saf məşrəbi toprağın çör ilə çöpdən safi ola. Və **beyt :**

Beyar rətl-e geran, karəm əz-ğədəh boqzəşt,
Ğolam-e hemmət-e rad-e bozorgvar-e toəm.¹⁸²

Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu kim, qədəh yarım kişinündür. Və rətl, yəni cam təmam kişinün və qədəh sifətün məşrəbidür və rətl ruhun məşrəbi və hər biri öz məşrəbindən içərlər: **«Qəd əlimə küllü ünasin məşrəbəhüm»**.¹⁸³ **Beyt :**

Nigarun məşrəbindəndür könül sərməstü can məxmur,
Xoşa ol can ki, cananın əlindən cami-mey alır.

Bu beytün təhqiqi:

Əcəb ke, şişe şəkafid -o- mey nemirizəd,
Çequne rizəd -o- danəd ke, dər kənar-e toəm.¹⁸⁴

Həzrət Şeyx buyurdu kim, mey deməkdən məqsud mə'nadur və şişədən məqsud insanın sifəti kim, çün sifət fani olur, mə'na fani olmaz və öz halında baqi qalır və necəlik ilə fani ola və baqi qalmaya kim, vüsul şərəfinə müşərrəf olmuş ola. **Beyt :**

Çün dodağından nigarun tapdı can mey qokusi,
Səhdür gər olmasa toprağlı sağər ortadə.

Bu beytün təhqiqində Şeyx Əvhədinün:

Del poxte əst bəste bedan məhd-e kebriya
Və ayin-e əql-o-can həmə rəng-o-dəryadel.¹⁸⁵

Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu kim, könül püxtiyə anun üçün nisbət eyləyübdür kim, könül Tanrı-təalanun əmanəti götürücüsüdür və dəxi oldur kim, püxti, yəni mayə, çün qatarda ola, əmr ilən fərmana müti'dür və hər kim anun nüqtəsin çəkər, ardısıra varur və ol xəzinələrin götürücüsüdür və könlünün nüqtəsi çün barmağında ola, düpdüz yerici və müti' ola və Tanrı əsrarının xəzanəsi götürücüsü. **Rübai:**

Hər könül kəmri məharində olur,
Yerə andan əmrsiz qoymaz ayağ.
Məhdidə bir püxtiyi-sərməstdür,
Sahibindən bir nəfəs olmaz irəğ.

Bu misra'un təhqiqində kim, Mövlana Rumi söyləyübdür:

Yek bar zayəd hər kəsi, mən barha zayideəm.¹⁸⁶

Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu kim, murad bu çok doğmaqdan oldur kim, əvvəlki doğmağ bu, suri bəşərin doğmağıdır kim, ananın rəhəmi-məşiməsindən doğar və suri aləmin fəzasına gəlür. İkinci doğmağıdır sifətün doğmağ kim, ustadun tərbiyəti ilən anun sifəti doğar və həzrət İsa (ə.s.) buyurubdur kim, kişi yuxarı aləminə yetməz iki qatla doğmayınca. Və dəxi bu sifət insanın qarnından mundan sonra doğacəgdür kim, ol qarınlarda ol nəstə kim, insanın xülasəsidür, gizlüdür. Yəni bir aləmdən bir aləmə tərəqqi eyləmək ki, çün qədəm

özgə aləmə qoya, ol aləmün uşağı ola və anda dəxi bəslənüb böyük olur və andan dəxi tərəqqi eyləyə son aləminədək ki, Tanrının aləmidür və ol son qarın ola və bu ki, Şeyx Əttar* söyləyübdür:

To an tefli ke, dər qəhvare-ye to
Tora kəc mikonəd an daye-ye tost.

Əgər baleğ şəvi, zaher bebini,
Berun əz-hər do aləm paye-ye tost.¹⁸⁷

Bu mə'nadan ibarətdür və bülüğdan ibarət vüsuldur və bu əsrarun sirri dəftərdə yazılmaz. **Nəzm:**

Bu uşağıla yigitlikdə ol kim, mərđanədəür,
Aqilü fərzənə oldı, ərlərə oldı qərin.
Pəhləvanlər tək yokuşu, enişi qət' eylədi,
Dilbərün vəsli ilə oldı qərinü həmnışin.

Bu beytün təhqiqində Mövlana Ruminün dediklərindən:

Zəmani-əz mən abestən cəhani,
Zəmani çon cəhan xəlqi bezayəm.¹⁸⁸

Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu kim, könül iyəsinün könli Tanrının feyzindən kim, dəmbədəm ana enər, əsrardan boğaz olur və genə andan müridlərin köülləri feyz alurlar və müridlərin köülləri dəxi ol feyzdən boğaz olurlar. Bəs kim əsrar feyzləri anun könlindən müridlərin köüllərinə yetər dəmbədəm, pəs andan çok əsrar xəlqi mütəvəllid olurlar:

Ruhülqüdüs əsraridən çünkim könül oldı boğaz,
Bəs köüllər Məryəmün qarnındadır İsayi-raz.

Bu beytün təhqiqi həm Mövlana Ruminün dedüklərindən:

Tərsabəççə-ye məstəm, həmçö bot-e ruhani,
Əz-deyr borun aməd sərməst benadani.¹⁸⁹

Həzrət Şeyxün (q.s.) hüzurində səma' idi və bir neçə danişməndlər anda hazır idilər. Qəvval bu beyti oxudu, danişməndlər səma'ə qalxub: **«əleyhis-səlat vəs-səlam»**, - derlərdi. Anun üçün kim, tərsabəççə həzrət Peyğambəri sağınurdılar kim, kafirlərin içindən məb'us olmuşdu. Həzrət Şeyx bu mə'nayı ol danişməndlərdən eşidüb gülərdi. Sonra həzrət Şeyx Sədrəddin atasından sordu kim, «tərsabəççə» deməkdə məqsud kimdür? Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu kim, saliklərin ögində çox yollar var kim, ol yollarda seyr etməlüdürlər. Anlardan biri ruhanilər aləmidür. Tərsabəççə ol aləmin əhlidürlər ol e'tibar ilə kim, tərsalar qamu həzrət İsanun ümmətləridürlər və İsayə «Ruhüllah» derlər. Və salik bu aləmdə yaxşı surətlər və bəğənilmiş məqamlar görər və salikə heç aləm bu aləmdən qatırak yoxdur, zira kim bu aləmdə gökçək surətlər və yaxşı məqamlar görə. Və çox vaqə' olur kim, bu aləmdə müqəyyəd olur və başı endürüb və ülüvvi- himməti ol qədər yoxdur ki, bu aləmdən tərəqqi eyləyə və həm böylə kim, suri tərsalarun naqus ilə kəlisiyə və səlib ilə zünnar və donğuzı güdmək var. Salikün dəxi bu aləmdə munun kimi işləri öglərinə gəlür və hər birinün bir mə'nası var. Və çün salik bu aləmə yetər və nəfsdən nəstə anunlən həzə baqi ola, anların məclisinə layiq olmaya. Pəs, donğuzı güdmək anlara zahir və məkşuf olur və çün salik oraya yetər və eşq ana qalib olur, anun zöhd ilə ibadəti qamu badi-fənaya verür və eşqün həvasindən həba olur. Ana naqus münkəşif və zahir olur kim, ol zöhd ilə ibadətün nöqsanından ibarətdür və eşqün kəmalı **«həsənətül-əbrari seyyi'atül-müqərrəbinə»** mundan hal danuğıdır. **Beyt :**

Zöhddən hər nəstə kim, lövhi-əzəldə var idi,
Gəldi eşqün seylivü anlarını qamusin yudi.

Və çəlipanun mə'nası şahidlərin iki zülfindən ibarətdür kim, hər kim könli anların zülflərinə bağladı, təqlidlü olub, imanı itürdi və çün salik ol məqama yetər, çəlipa ana zahir və münkəşif olur və təqlidlü imanı oynadır. **Beyt :**

O yüzün eşqidür kim, dəftəri divanümüz oldı,

O zülfün küfridür kim, mayeyi-imanümüz oldı.

Və çün salik ol məqama yetər və mənlilik ilə həstiliğ anınlən bilər olur, zünnar ana münkəşif olub, öz belinə bağlı görür. **Beyt :**

Çünkü mə'ni gözi ilə işümüz görsən əyan,

Belimizgə bağlıdır zünnari-kübra, bigüman.

Və eylə kim tərsalar səlibi həzrət İsanun niyəbətində təqlid ilə yetərlər kim, həzrət İsanun həqiqətinə yetməzlər, salik dəxi çün mə'na şahidləri görür və ruhun həqiqətinə yetməz və anı təhqiğini bilməmiş ola və görməmiş ola, bunların eşqi ol təhqiq eşqinün təqlidinə müti' olur, zira kim ana mə'na şahidlərindən bu büt ilə səliblər zahir və münkəşif olur. Və bu eşqlər qamu təqlid iləndür və sufiyi bu təqlid eşqdən ol həqiqi eşqə yetürməz, illa məhəbbət çaxırının zövqi kim, anı həstiliğini andan gidərüb, sonra anı həqiqi həstiliğine yetürür və ta anı varlığını nist olmaz, eşqün həstiliğün yüz görsətməz. **Beyt :**

Ol çaxırdan kim, həm andan yokü həm var oluram,

Eşq camından mana vergil ki, bidar oluram.

Deyrün təhqiğində

Həzrət Şeyx buyurdu kim, deyr, yəni kəlisiya ruh aləmindən ibarətdür kim, ana təvəccöh eyləmək qiblənin təvəccöhi kimidür, andan ötrü ki, fər'ün qayıtməği əslədür və bu ruhani aləm ruh aləmin nisbətinə fər'ün nisbəti əslinədür. Və salik əgər zöhd ilə ibadət və qeyrihüma ali

mərtəbəsində qala və ol ruhani aləmin zövq ilə səfasına yetməyə, andan məhcub qalur. Və əgər ol aləmə yetüb, ruhani zövq ilə səfanun dadına müqəyyəd qala və himmət başı ana endürə və andan tərəqqi etməyə, ol aləm anun hicabı olur və müqərrəblərin məqam ilə mərtəbəsinə yetməyə və ol aləm anların yanında həsənət mərtəbəsindədür və müqərrəblərin seyyi'at dərəcəsinde: **«Həsənətül-əbrari seyyi'atül-müqərrəbi-nə»**. **Beyt :**

Xızr heyvan suyin istər, arxnun suyi nədə?
Cənnətü rizvani neylər kim ki, Tanrıyı tapər?

Bu beytün təhqiqi kim, Şeyx Əttar deyüpdür:

Beyt :

Əz-bəşəri rəste bud baz bəra-ye bəşər,
Ta be-kəmal avərd, xane-ye nöqsan gereft.¹⁹⁰

Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu ki, salik ol vəqt bəşəriyyətdən xilas olur ki, Tanrı-təalanun cəzbələri yetə və anı məczublardan eyləyə. Yeni ta salik əql ilə bəşəriyyət aləmində ola, andan məhcub qalub nöqsanda ola və əql ilə bəşəriyyətin müqəyyədi ola və həman kim məczub olup Tanrının cəzəbatında bəşəri aləmdən xilaslıq tapa, bəşəri aləmin fikiri ilə pərvası andan götürülə və mərifətlər hasil edə və sirlər məlum qıla və Allahına bilici ola, pəs, əgər ol aləmdə qala, andan tərbiyə ilə irşad hasil olmaz. Pəs, irşad və tərbiyə üçün anı genə bəşəri aləminə göndərələr kim, ol nöqsan evidür, ta xəlqün tərbiyətinə və təkmil etməyə məşğul olmağ bilə. **Beyt :**

Gər qalaydi daima qüdsün məqamində müqim,
Necə bu toprağlularğə tərbiyə qıla idi?

Bu beytün təhqiqində ki, Mövlana Rumi deyüpdür:

Ey bağban, ey bağban, dər mən çera piçidei,
Gər xordeim ənqur-e to, to bordei ənban-e ma.¹⁹¹

Həzrət Şeyx buyurdu kim, bağ ilə bostan deməkdən murad möminün könli evidür kim, Tanrının nəzərgahıdır. Və bağbandan məqsud Allah-təaladır kim, anı saxlar və əngurdan müddəa mərifətullahdur və ənban deməkdən məqsud adamun sifati ilə surəti vücudidür. Pəs, bu, bir münacatdur kim, Tanrı-təala ilən eylər kim, necə məni imtahan eyləyəsen? Əgər sənün mərifətün hasil etmişüz, sən dəxi surət ilə sifətün ixtiyarı bizdən qapupsan:

Bu əyağdən kim, sənün eşqün meyindən içmişəm,
Bixud olub, tərki-əql edüb, başumdən keçmişəm.

Bu beytün təhqiqində kim, Şeyx Əttar söyləyübdür:

Beyt :

Əz-an madər ke, mən zadəm, degər bare şodəm coftəş,
Bedanəm gəbr mixanənd ke, ba-madər zina kərdəm.¹⁹²

Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu kim, çün ərvahun gizlü qarnından ki: «**Əl-ərvahü cünudün mücənnədətün**»¹⁹³ doğar və bu zindan aləminə gəlür və genə bu zindan aləmindən ciddü cəhd ilən kəndü qurtarmağa dura və ol aləmə təvəccöh eyləyə kim, çün qayıtmağı həm oraya olur kim, əsli andan idi və andan doğmuş idi və anunlən izdivac tapar, sağın kim, anun cüfti olur və çün oraya yetər və anun əsrarına ittila hasil edər və sahibvüquf olur, ol əsrarı saxlamaq və gizlətmək ana vacib olur. Və çün əsrarı gizlədə kim, küfr lüğətdə gizlənməkdür və gəbrlik mundan ibarətdür və ol kim, anam ilən zina eyləyübəm, oldur ki, talib bu halətdə duşda həm bunu görər kim, anasına cəm' olubdur.

Bu beytün təhqiqində kim, Şeyx Əttar deyüpdür:

Beyt :

Hər ke dər rah-e həğiğət əz-həğiğət bineşan şod,

Moqtəda-ye aləm aməd, pişva-ye ens-o-can şod.¹⁹⁴

Həzrət Şeyx(q.s.) buyurdu kim, talib nə qədər kim, təriqətdə və əql aləmində ola, anun bir nişanı var, həman kim həqiqət aləminə yetər kim, ol üluhiyyət aləmidür və üluhiyyət ənvarı ana təcəlli qıla, anda bəşəriyyət qalmaya. Pəs, Həqq-təala ana bir həstiliğ bağışlaya kim, ol Tanrının həstiliğində nist ola və cinn ilə insün pişvası və aləmin müqtədası ola.

Bu beytün təhqiqi həm bu qəzəldən:

Ta xelasi yaft Əttar əz-miyan-e do dərya,

Ğərqe-ye dərya-ye digər gəşt-o-daem kamran şod.¹⁹⁵

Həzrət Şeyx(q.s.) buyurdu kim, bu iki dənizdən məqsud isbatun dənizi və məhvün dənizidür və isbat dənizindən məqsud əqlün dənizidür və «**künfə kanə**» mükəvvənat aləmidür. Və məhvün dənizindən murad yoxluğ ilə fənadur kim, çün Tanrının qalib eşqi salikə məstuli və güclü olur, anun əqli zail edər və çün əqli zail edər, kişi fani olur. Və üçüncü dəniz kim, özgə dənizə qər q oldu, həqiqətün həqqidür kim, ol fillahun bəqasidur kim, çün ol mərtəbəyə yetə, ol, əbədi bəqa ola və həmişə kamran qala.

Bu beytün təhqiqi kim, *Kirmanlu Şeyx Əvhədəddin deyüpdür:**

Mərdom neşəste fareğ-o-mən dər-bəla-ye del,

Del dərmdənd şod, ze-ke cuyəm dəva-ye del?¹⁹⁶

Həzrət Şeyx(q.s.) buyurdu kim, əhli-zahir qəflətdədürlər və ol sitrdür, yeni örtülü. Və təcəlli əhli könül əhlidürlər kim, anlar mükəşifə və müşahidə və müayinə aləmindədürlər. Və anlar ki, sitr aləmindədürlər, təcəlli əhlinün aləmindən fanidürlər və könül əhlinə çox mükəşifələr ilən

müşahidə və müayinə Tanrının əsrarından zahir olur kim, əgər andan zərrəcə dağa zahir olsa, dağ zərrə-zərrə olub bəküllü məhv və nist ola: **«Lərə'eytəhü xaşi'ən mütəsəddi'ən min xəşyətillahi»**.¹⁹⁷ Və bu misra'a işarət ki «del dərdmənd şod, ze-ke cuyəm dəva-ye del» bu mə'nadandır kim, əshabi-zahir mundan qafildürlər və xəlq ol davadan kim, Həqdən könülə yetər, acizdürlər kim, könlün davası həm ol həzrətdəndür. **Beyt :**

Könüldür dərdməndi-anun, sənün vəslün dəvasidür,
Cəsəddür müstəməndi-anun ləbi-lə'lün şəfasidür.
Dirildür ölüyi hər yel kəsər cananə küyindən,
Həmana İsayi-Məryəm o yelün aşinasidür.

Bu beytün təhqiqində:

Boqzər be-şəhr-e eşğ ke, bini hezar can,
Del-del zənan ze-hər sər quyi hezar del.¹⁹⁸

Həzrət Şeyx buyurdu kim, bizdə ruhi-heyvani var və ruhi-insani var. Və heyvani ruh təklif aləmindəndür və anun keçməgi təklif aləmindən yok olubdur və eşq aləminə varamaz və andan xəbəri yok. Amma insani ruh əmr aləmindədür və laməkandır və eşq ilə mərifətün məhəllidür və könül bu sənubərlü ət dəgül, bəlkə insani ruhdur kim, laməkanlıdur və əmr aləmindən və eşq ilə mərifətün mənzilidür. **Beyt :**

Səadətli qanatlar istəirlər qüds tairlər
Ki, seyran edələr ol bal ilə məhbub küyində.

Beyt :

Əz-rə'ye del qozar nəbaşəd be-hiç ruy,
Soltane-deləst, ruy ke piçəd ze-rə'y-e del.¹⁹⁹

Həzrət Şeyx(q.s.) buyurdu kim, könül Tanrının ilhamı ilə varidat yerüdür və Allah-təalanun ilhamı könülə varid olur və ol əsrarı ilə ilhamun kəlməçisidür və kimsənün məcalı yox və anun buyruğundan yüz çevirmək və anun hökmi bəhssiz rəvandur. Pəs, hər nəstə kim, Tanrı-

təaladan övliyanun könüllərinə yetər, könül anun tərcümanı ilə kəlməçisidür və anun hökmindən keçmək olmaz. **Beyt :**

Könülnün təxtgahidür cəhanun canı mülkini,
Anun hökmindən özgə kimsənün fərmanini keçməz.

Bu beytün təhqiqi:

Biqane-ra be-xəlvət-e ma dər-məyavərid,
Ta nəşənəvəd vaqee-vo-macəra-ye del.²⁰⁰

Həzrət Şeyx(q.s.) buyurdu kim, hər kim əhlüllah dəgül, əgərçi şəriət ilə təriqətün əhlidür, bu müamilənün yadıdır və varidat feyzindən ki, könülə yetər, əql anun fəhmindən acizdürür və çün aciz ola, ana dəxl eyləməz. Pəs, əql güman ilən görər və könül əhli əyan ilən. Və anlar kim, əyan ilən görərlər, yəqin ilən görərlər və anun mərifəti ilən arif bilicidürlər. Və anlar kim, əql və güman ilə görərlər, vəqt ola kim, anların fəhmi ilə əqli andan aciz və qasir qalub, qeyri-vaqə xəyal edərlər və anlar kim, əyan ilən görərlər, yəqin ilən görərlər və anun mərifəti ilən arif və bilicidürlər. Amma anlar kim, əql ilən görərlər, xətanun ortasında qalalar və hər kim ol xəta aləmində qala, könül xəlvətində anun yolu yoxdur və andan yad ola.

Bu beytün təhqiqində:

Sərpuş-e ceşm gər ze-sər-e can bər əfkəni,
Feyz-e əzəl nozul konəd dər-fəza-ye del.²⁰¹

Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu kim, könül sərpuşi pərdədən ibarətdür kim, şəxsün bəsirətinə enmiş ola. Həman kim, ol sərpuşi riyazət ilən bəsirət basirəsindən götürülə, hər elm kim, Tanrı-təala əzəldən müqərrər eyləyübdür, anun könli fəzasına enər. Və bu, bir vəqt olur kim, könülnün inşirahı və təsfiyyəsi olmuş ola. Və fəza deməkdən məqsud inşirahdur, yəni açılmak və nüzul ülumun əzəl inti'aşından ibarətdür. Könüldə eylə kim, nəqşlərin inti'aşı səfalu güzgülərdə gözüdür və həzrət əmirəlmö'minin Əlinin (ə.s.) kəlamı: **«Löv küşifəl-ğita'ü**

mazdədtü yəqinən»²⁰² bu mə'naya işarətdür və hər kimün inşirahı artuğraq, elmi artuğraq. **Şeir.**

Çün könülnün gözindən olsun irağ,
Pərdələr olur könül misli-çirağ.
Pəs ülumi-əvvəlinü axərin
Görünür anda Həqqə olur yakın.

Bu beytün təhqiqində:

Neqarəm məst-o-layə'qel ço mahi,
Dər-aməd əz-dər-e məscəd begahi
Siyəh çeşm-o-siyəh zolf-o-siyəh del,
Siyəhgər bud puşide siyahi.²⁰³

Həzrət Şeyx(q.s.) buyurdu kim, yəni şahidi-mə'nəvi Tanrının məhəbbət şərabından sərxoş, əqlədən irağ könlün qapusundan içəri girdi. Və məscid deməkdən murad könlüdür və bu qaralar deməkdən murad həman bir qara dəgül kim, anda qaranğulıq ilə küdurət təsəvvür etmək ola, bəlkim ənvardur ki, saətfəsaət tale' olur və qaradan yuxarı heç rəng olmaz. Və bu neçə qatla qara deməkdən göz ilə zülf və könül ilə geyəsi məqsud oldur kim, içi ilə daşı yekrəng olmuş ola və iki rənglik anda qalmamış ola. Və qaralıq mə'suqənün əsbabıdur kim, aşıqlərin köülləri anlar ilə seyd eylər, eylə ki Tanrı-təala gözdə qaralıq qoyupdur. Könül dəxi çün bu nur ilə aydın olur, aydınlığı artar və zülf ilə bəngdə bir sirri-tə'biyəd edüpdur kim, anı tanımaz, məgər bir kimse kim, anı görüb ana yetişmiş ola və aşıqlərin könli bu dam və danə ilə bağlamağ və avlamağ olur. **Beyt :**

Anun için könül quşini zülfü xalı seyd eylər
Ki, qılmışdur saçı altında xalı danəsi pünhan.

Bu beytün təhqiqində kim, Şeyx Əttar söyləyübdür:

Beyt :

Ela, ey mah-e nurani*, bər a əz-çah-e zolmani,
Be-Mesr-e aləm-e can şo, neşin anca be-soltani.²⁰⁴

Həzrət Şeyx(q.s.) buyurdu kim, mahi-nurani deməkdə işarət mə'nanın Yusifinədür ki, mütməinnənün sifətidür. Çün mə'na mülki mütməinnənündür, mə'na Yusifi dəxi sirrün mə'nasında naibmənab və xəzinədarıdır. Və canun Misri aləmi mə'nanın aləmidür ki, ruhun aləmidür. Və hər birinün kəndü aləmində bir səltənəti var istiqlal ilə və bu məmləkətin vüs'əti və genliği səkiz cənnətdən genrağdur, anun için kim, bir gün bir əsa boyınca seyr etmək gerek və bir əsa boyı bir adamun boyıncadır və bir adamun boyı ərşdən toprağa- dəkindür. **Şeir**
:

Bu zindanxanədən qopgil, mə'ani göginə vargil,
Oturgil səltənət təxtində sultan ilə xaqan tək.
Səfər qıl mə'ni şəhrinə, o yerlərdə təfərrüc qıl
Kim, anda görəsən bu künfəkanun mülki viran tək.

Bu beytün təhqiqində kim, Şeyx İraqi* deyübdür:

Beyt :

Sobhani an nəfəs ze-mən ər beşnəvi, çe bak?

An u bud, nə mən, nəşəvi hiç monkerəm.²⁰⁵

Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu kim, çün sübühət ilə vəchüllahun nuri zühur eyləyə, anun asarı ilə əlaməti oldur kim, qeyrnün asarı ilə əlaməti və rəsmi əsla qalmaya. Əgər ol nur surətə zühur eylər, surətün rəsmi ilə rüsumi məhv edüb yandırur: **«Ləəhtərəqət sübühətü vəchihi mantəha ileyhi bəsərühü»**. Və əgər salikün içinə zühur eyləyə, şəxsün nəfs ilə əql həstiliği bəküllü fani olur və həman kim həstiliği qalmaya, kəndü kəndü mülkinə mütəsərrif olur. Eylə kim rəvayətdür

---

* Farsca mətndə: *Kən'ani*.

Bayəzid Bistamidən* kim, gah-gah sübhani ləfzi andan sadir olur idi və həman kim ana söylədilər, dedi: «Neşün siz bu söz məndən çıxan çağda şər'ün buyruğı mana sormayub öldürmədiniz. Mundan sonra qaçan kim bu söz məndən çıxsa, nə qədər kim silahınız var isə, qılıcdan, bıçağdan, xəncərdən manaurunız». Bir az müddət mundan gedəndə genə ol söz anun ağızından çıxdı. Nə qədər kim qılıc ilə xəncər və bıçaq ana urdılar, əsla ana batmadı. Çün öz halətinə qayıtdı, dedügi söz ana söylədilər. Dedi: «Ol sözi məndən zahir olanda, siz netdiniz?» Dedilər: «Biz çok silahlar sana urduk, amma heç sana batmadı». Gövdəsini çıplaq etdi, əsla anun cəsədində yaranun nişanı görmədilər. Bir ignə diləyüb əzasına urdı, saətdə batub qan çıxdı. Pəs dedi: «Əzizlər, Bayəzid budur kim, bir ignənin zəhmətinə qatlanamaz və ol sübhani deyən Bayəzid dəgül imiş kim, ana silahlar batmadı». İmdi çün Həqq-təala talibün könlinə nəzər salsa, anun könli kəndü mərifətinün xəzinəsin eyləyə və anun dilini könlinün kəlməçisi eylər və anun dili ilə söyləşür, eylə kim nidayi-»**Ya Musa, inni ənəllahü rəbbül-ələminə**»²⁰⁷ kim, ağacdan gəldi, çün bir yaban ağacdan bu mə'na caiz olur, insani ağacdan həm caiz olur. **Beyt :**

Çün gəlür inni ənəllahun səsi ağacdən,
Nə əcəb gər adəmün ağacidən gəlsə nida?

Bu beytün mənası kim, Şeyx İraqi söyləyübdür:

Çon əks-e aftab bər-ayine uftəd,
An dəm əz-u bepors, nəqu ke, ahənəm,
Çün piş-e aftab şəvəm, məhv zərrevar.
Mə'zur başəm ər ze-»ənəş-şəms» dəm zənəm.²⁰⁸
Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu kim, çün talibün könli güzgüsü safi ola, hər nəstə kim, ana zahir və mütəcəlli olur anda görünür. Çün Tanrı-təala

anda təcəlli qıla, könülnün güzgüsü qamusını duta. Pəs, əql kim, xəffaşsifətdür, anun nurinün tabı ilə qüvvəti gətürəməz, qırağ dutar və çün talib ol haləti görə və ol məstiliğ tapa, əql qırağa vara və əqlsiz qala. Və çün həzə özini ortada görə, «ənəş-şəms»dən dəm urar, çün güzgü bəküllü günəşün nuri dutmuş ola, eylə kim özgülərdən nəqldür kim, hər kəs öz kəlməsindən dəm urubdur, neçə taliblər bu məqamdan qələtə düşübdürlər və Tanrı-təala cəhətdən müstəğnidür. **Şeir :**

Nurnun əksi şüa'i kim, günəşün yüzidən
Bir bilicinün könülni səfhəsində görünə,
Sadəliğdən gər urar bir laf, axir bilür ol
Kim, qələt qılmış, günəş çün qarşusində görünə.

Bu beytün təhqiği kim, Şeyx Əhməd Cam* (ə.r.) deyübdür:

Beyt :

Nəzər kərdəm əndər del-e xiştən,
Bedidəm həm ancaş-o anca nəbud.²⁰⁹

Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu kim, Tanrının mərifəti könül ilə könlün bəsirəti ilə hasil etmək olur və **«həmancaş didəm»**, yəni həm orada gördüm, yəni çün könülnün güzgüsü safi olur, ta Tanrının nuri anda təcəlli qılır və talib bəsirət ilə mərifəti nuri ilə müşahidə qıla və Tanrının mərifəti mənzil ilə cəhətdən münəzzəhdür:

Hər nə kim ayinədə görünsə, əksin zahirən,
Güzdəndür, leyk güzdəndən irağdur görsədən.

Bu beytün təhqiği kim, Şeyx Əttar söyləyübdür:

Ta nə lal ayəd, zolal-e cavedani key xorəd?
Teşne-ye eşğ-e to ab-e zendeqani key xorəd?²¹⁰

Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu kim, ta dil tutulub lal olmasa, hikmətün zülali suyına kim, bəşərin zülmətində gizlüdür, yetməz. Dəlil buna bu kim, həzrət Musa (ə.s.) həzrət Xızra (ə.s.) e'tiraz dilin uzadub səbr etmədi, lədünni elmün çox fəidələrindən məhrum qaldı. Pəs, talib gərək kim, dilini bağlayub mürşidün əmrinə müti' olub mütləqə e'tirazdan e'raz eyləsün, ta hikmət ilə mərifətün heyvan suyına yetə. Və ol cavidanlu zülal Tanrının məhəbbət şərabıdır kim, mərifət çanağı ilə içilir. Və anun susuzluq dirilik suyu içməz, zira kim həyat suyu dirilik xəteri üçün içərlər və eşqün susuzluq canın oynamağ istər, eylə kim bir talib Xızır həzrətinə yetdi. Xızır anunla söhbət etmək iltimas qıldı, ol talib qəbul etməyüb dedi: «Sən həyat suyu dirilik xəteri üçün içübsən və mən istərəm kim, nə qədər ki tezrak isə, canımı oynadayım. Və hər nəstə kim, əql aləmindədir və əql anun müdəbbiri və tərbiyətçisidir, zənn ilə gümanın məhəllidir. Və vəqt ola kim əql anda bir xəta eyləyə və hər nəstə kim, eşq aləmindədir, qamu yəqindədir və yəqin zənn ilə gümanı giderür. Pəs, mə'nası ol ola kim, mənüm könlüm eşqün ləzzətin içdi kim, ol yəqin ilə mərifətün nuşdarusudur, dəxi əqlün bədgümanlıq ağusu içməz. Və hər kim eşqün nuşdarusu ləzzətini datdı, bədgümanlu əqlün ardına varmaz və munun içündür kim, könül iyəsilərin sözi şəkklə gümanın yüzindən irəğdur, bəlkə bəküllü yəqindəndür. **Beyt** :

Çün cəməli-eşqi-vəslün çağı götürə hicab,
Aşiqün canı orada zərrəcə qalmaz güman.

Bu beytün təhqiqində kim, Şeyx Əttar deyübdür:

Beyt :

Əz-naz bər kəşide koləhquşə-ye «bəla»,
Dər quş kərde həlğə-ye mə'suğə-ye «ələst».²¹¹

Həzrət Şeyx buyurdu ki: «**Ələstü birəbbiküm**»²¹² xitabı çağında bitün zərrat «**bəla**» dedilər. Ol kimsələr kim, anun bəndəliyi həlqəsi

qulağlarına çəkübdürlər, əzəldən ol eşqi kəndü ilə böylə gətürdilər, anların mə'süq ilə çox naz ilə qəmzələri var **«bəla»** deməğün təslimi için və bəndəlik ilə itaət həlqəsi qulağlarına çəkmək və andan ötrü kim, biz eski bəndələr öz məxdumlarımıza naz edərüz. **Beyt :**

Aşiqün mə'süqə ilə vardur çox razlar,
Andan eylər dilbərinə qəmzə ilə nazlar.

Həm anun dediklərindən:

Qahi ze-fəxr, tac-e sər-e aləm-bolənd,
Qahi ze-əc, xak-e rəh-e in cəhan pəst.²¹³

Həzrət Şeyx buyurdu, bir vəqt **«bəla»** e'tirafı və təslimi için və ilərüki xidmət və sabitqədəmlik əzəldən əbədədəkin fəxr ilə naziş edərlər yuxarı mələklərə. Və bu, bir vəqt olur kim, özini tanıya, zira kim Tanrı-təala Adəmi qamu yaradılmışlardan ucarak və ə'larak yaradubdur. Andan ötrü qamusına fəxr eylər və özindən ulurak kimsəni görməz və həman kim Tanrı-təalanı tanıya və anun əzəmət ilə həşəməti müşahidə qıla, əcz ilə iztirarun eşiginə oturub, özindən acizrak və miskinrak bilməyə və görməyə. **Beyt :**

Gəh mələklərlə fələklərgə edər çox fəxrü naz,
Gəh məzəllət tofrağına yatur, edər əczü niyaz.

Bu beytün təhqiqində kim, Mövlana Rumi söyləyübdür:

Beyt :

Be-çəşm-e mərdom-e surətpərəst xace berəft,
Vəleyk xace be rəng-e degər qəba sazəd.²¹⁴

Həzrət Şeyx buyurdu kim, surətgöricilərin gözləri qarşusunda ol kimsə kim, ana insani-həqiqi derlər, bu cəsəd evindən çıxdı, amma ruhi kisvətin geydi kim, bu toprağlı gövdədən mücərrəd oldu və ruhun şəxsi qaldı. **Beyt:**

Çünki bu toprağlı surət kisvətin çak eylədi,

Ruhi-pakun şəxsi qaldı, kisivətin pak eylədi.

Bu beyt həm Şeyx Əttarun dediklərindən:

Zan piş ke, bud-e ma nəbudəst,

Bud-e to ze-ma coda nəbudəst.

Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu kim, fərqdür «bud» ilə «vücut»un aralarında andan ötrü kim, mümkinatun olduğu Tanrının elmində var idi həzə mövcud olmadın. Və Tanrı-təalanun elmi anun sifətidür və qədimdür və anun qədim elmində var idi bizim mövcud olduğumuz və ədəmdən vücuda gəldüğümüz. Bəs nə qədər kim anun elmi var imiş, bizim «bud» ilə «vücut»umuz var idi. Amma bizim vücudumuz mühdisdür kim, ədəmdən sonra vücuda gəlübür, genə fani olduğumuz Həqq-təalanun elmində var, ta kim genə bizi yenidən dirildürə. **Beyt :**

Çün əzəlnün dəftərində var idi ruzi-nüxüst,

Budimiz dibaçəsi yazdurdılar axir dürüst.

Bu beytün təhqiqində kim, Mövlana Rumi söyləyübdür:

Hər xoşi ke, fout şod əz-to, məbaş ənduhgin,

Ku be nəqşi digər ayəd piş-e to, midan, yəğin.

İn xoşi çizist biçun kayəd əndər nəğşha,²¹⁶

Gərdəd əz-hoğge be-hoğge dər miyan-e ab-o- tin.

Cavab. Həzrət Şeyx buyurdu: «Əvvəlki beytün mə'nası, yəni bu dəni dünyanın gövdəliq ləzzəti ilə həzzi və əsbabı kim, zəval məqamındadurlar, əgər səndən fəvt olalar, ya hasil olalar, gərəki ki var olduğuna fərəhlü və yox olduğuna qayğulu olmayasınız: **«Likeyla ta'su əla ma fatəküm və la təfrəhu bima ataküm».**²¹⁷ Və hər nəstə kim, muncılayın ola, əgər səndən fəvt olur, əvəzin özgə nəqş ilə surətdə

yanuna gəlür, eylə kim sədəqələrin səvabı, əlbəttə, sana gəlür. İkinci beyt «tənasüx» mə'nası ilən dægül kim, özgülər özgə növ xəyal edərlər, bəlkə mə'nası budur kim, Tanrı-təalanun əltafi asarından fəidələr və xoşilər bu ab ilə gilün aləmindən xəlayiqün vücudinə həmişə gəlür, eylə kim yağış yağar. Amma anun necəlik keyfiyyəti ilə mənafe'i və kəmiyyəti ilə xasiyyətləri kimsənün mə'lumi və məfhumi dægül kim, həman kim yerə kim, su ilə toprağın hüqqəsidür, yağar, andan türlü-türlü otlar bitər və heyvanların yemi olur və genə ol heyvanlar insanın qəzası olurlar və insanın qalibi hüqqəsinə gəlür. Və genə insanın içində anlardan neçəsi nütfə olub, andan rəhəm hüqqələrinə girər və anda uşağ təmam olub kamil olanda öz çağında zühur edüb insan olur və neçəsi fəzəlat olub, insandan ayrılıb, genə yerün qəzası olub əkinlərə qüvvət verür və bu əməl həmişə işlər. Pəs, bu xoşi bu nəqşlərdə surətdən surətə su ilə toprağın içində hüqqədən hüqqəyə gəzər, bu vəz' ilən yok kim, tənasüx bəyani ilən:

Hüqqeyi-təqdirdə vardır müxalif möhrələr,
Türlü-türlü surət ilən zahir olur dəmbədəm.

Bu beytün təhqiği kim, Şeyx Əttar demiş:

Damənəş çon be-dəst begereftəm,
Dəst- e u əndər astin didəm.²¹⁸

Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu ki, insanın sifəti Tanrının mərifət ilə müşahidə məhəlli və Həqqün məzhəridür və çün sifət mə'naya yetər, ortadan hicab mürtefe' olur və vəqt olur kim, anda Tanrının sifəti mə'nası ana mütəcəlli olur və ol mə'nada zühur eylər. Talib ol mə'nanı Həqq sağınur və tələbün əli uzadub ol muradın ətəgin dutar və eylə sanur kim, məqsudə yetdi və ol xüd anun mə'nası ola. Pəs, çün bu ətək kim, əli ilən duta, anun mə'nası ətəgi ola kim, kəndü əli ilən dutmuş ola,

eylə kim Bayəzid Bistaminün sözində var kim, neçə yıl Həqqün tələbində idim. Otuz yıldan sonra kim, tələbün qapusında müqim olmuş idim kim, məqsudə yetəm, həman kim pərdə açıldı, içəridən Bayəzid çıxdı və həm genə Bayəzid idi kim, Bayəzidə təcəlli qıldı. Və ol nəfs kim, **«mən ərəfə nəfsəhü ərəfə rəbbəhü»**dür,²¹⁹ ol nəqşdür ki, çün anun mərifəti hasil olur, andan sonra Tanrının mərifəti hasil olur kim, mərifət əvvəl məzhərdə hasil olur, andin sonra əyanda zühur eylər. Və bu mə'na bir kimsənün nisbəti iləndür kim, öz-özindən yeganə olmuş ola və özini tanımış ola ki, **«mən ərəfə nəfsəhü»**. Amma ol kimsə kim, mərifətüllahı hasil qıldı və əhlüllah oldı və əsrarun gəncinə müttələ' oldı, ol əl kim, ol əsrar gəncinə yetə, həm ol əl ola ki, **«və bihi yəbtişü»** və ol göz ki, anı görə, həm ol göz ola **«və bihi yəbsirü»** və yin sirrün məhəllidən ibarətdür və ol əl kim ancılayın yində ola, Tanrının sirrinə yetər.

Bu beytün təhqiqində kim, Şeyx Əttar söyləyüpdür. Şeir :

Kəsi ke deyrneşin-e moğan əst peyvəste,
 Çe mərd-e din-o-çe şayeste-ye ebadat əst.
 Ze nik-o- ze bəd-o- ze kofr-o- din-o- elm-o- əməl,
 Borun şəvəm ke, borun zin bəsi məğamat əst.²²⁰

Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu kim «deyri-moğan», yəni kəlisiya və atəşkədə eşqün aləmindən ibarətdür, eylə kim deyrdə və atəşkədə odı taparlar, aşıqlərin dəxi eşq küyində işlədügi eşqdür və qibləsi eşqdür və ibadəti eşq. **Beyt :**

Dinümüz aşıqivü qibləmizi eşqdürür,
 Qibləvü dini kimün kim bu dəgül, bidindür.

Və atəşkədə bir vəqt atəşkədə olur kim, anun içində daim od var ola və Tanrının eşqi dəxi daimül-əbəd var və anun heç zavalı yoxdur və

hər kim ol eşqdə müstəğrəq ola, anun nə pərvası var ol ibadatdan kim, cənnətün qərəzi ilən aludə olub qılınılmış ola. Zira kim ol daim Tanrı-təalaya məşğul ola və hər taət kim, andan zahir olur, qamu ixlas ilən xassi-Allah-təala için ola və yaxşı ilən yaman və küfr ilə din və elm ilə əməl, qamu əql aləmindədür və eşqün aləmi kim, ol laməkanludur və anda çox məqamat var, eylə kim təcrid ilə təfrid və eşq ilə məhəbbət və mərifət ilə fəqr və tovhid və özgə məqamlar kim, anlar ibarətdə gəlməz.

Beyt :

Mavü mən dıxarıdır Tanrı eşqi, lacərəm,
Demək olmaz dil ilən anun sifətü şərhini.

Beyt kim, Şeyx Ruzbehan* söyləmiş:

Dər hal-e bəççegi ço borunəm ze-hər do kəvn,
Pərvaz ta koca konəm, ər pər bər-avərəm?²²¹

Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu kim, çün könül quşu vücudun yumurtasından kim, bəşəriyyətnün sülukı ilə ətvarıdır, mütəvəllid olur və ol qarından kim, mükəvənnatun son qarınılardandır, çıxa, həzə tifi ola, amma iki kövndən dıxarı ola. **Beyt:**

Vüsalun qürbi quşlar kim, həmişə seyrdədürlər,
Cəhanun ikisindən dıxarıdır aşıyanlarını.

Və bu həzə seyrdə əvvəlki mənşildür, həman kim qanatların açs, gör kim, uçdığı nəreyədəkindür? Və ol aləmin nəhayəti yoxdur, anun için kim, çün əvvəlki mənzil iki aləmdən dıxarıdır, pəs, ol mənzillər kim, andan özgə ola, Tanrının aləmində ola və ol aləm nəhayətsizdür. Və q.s. bu söz kim, buyurmuş kim, talib gərək kim, gündə bir dəgənəkə seyr eyləsün və bir dəgənəkə toprağdan ərşədəkindür və ol seyr bu aləmdədür:

Niyazun kuyidə yüz min yaban var

Kim, ol yabandə canlən getmək olur.

Bu beytün təhqiqində:

Anəm ke hər do kəvn yeki dane-ye mənəst,
Van niz həm ze-holğ be-noşxor bər-avərəm.²²²

Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdi kim, könül əhlinün əzəməti bir qayətdədür kim, iki aləm anun yamacında bir danəcədür və çün bir quş yedügi nüsxür ilən qursağından qaytara, vəqt ola kim, ağızından bir danəcük düşə kim, iltifat hesabında olmaya və andan bəküllü müstəğni ola. Pəs, söyləyənün muradı oldur kim, iki kövn mənüm yanumda ol danəcükdür kim, ağızundan düşmiş ola və anunlən heç iltifatım yoxdur və iki aləmin məhəbbəti Tanrı-təalanun məhəbbəti yanında eylədür kim, ol nüsxür quti ilən ağızundan çıxan danəcük. Pəs, Tanrının məhəbbəti dövlətindən iki kövn mənüm yanumda saymağ olmaz.

Bu beytün təhqiqində kim, Şeyx Ruzbehan demiş:

Beyt :

Əz xom-e sebğətollah canra konəm berəng,
Vangəh berəng can-e Məsiha bər-avərəm.²²³

Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdi kim, söyləyənün muradı təlvin aləmidür kim, türlü-türlü ənvar rəng-rəng ana mütəcəlli olur və heyvanlik canı ol rənglər ilən mütələvvin olur və həm ol rəng ilən gözüdür saf şişə camı nisbət kim, hər boyağlı nəstə kim, anun içinə tökələr, həm ol rəng ilən görünür və çün talib bu aləmdən ki, təlvin aləmidür, tərəqqi eyləyə və insani ruha yetə, ol rəngsiz aləmidür və deyənün muradı cani-Məsiha deməkdən budur. **Beyt :**

Mən qalmışam birəngü bu ussız nigarun eşqidən,
Birəngü bu meylər içəm mundan geri can camidən.

Bu beytün təhqiqində kim, Mövlana Rumi deyüpdür:

İn çeşm-o- in çerağ do nurənd, hər yeki
Kışan behəm rəsənd, kəs işan coda nəkərd.²²⁴

Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu kim, göz bir nurdur və çırağ bir nur kim, bir birinə hicab və kölgə olmazlar və ta bu iki nurun ittisalı olmasa, heç nəstəni görmək olmaz. Məsələn, qaranğulu ev içində əgər gözün nuri var ola, amma çırağın nuri olmasa, yoxsa çırağın işığı var ola və gözün nuri olmasa, heç nəstəni görmək olmaz. Pəs, gözdən murad bəsirətdür və məqsud çırağdan bir misbah, yəni çırağdır kim, könül mişkatındadır. Amma ta bəsirətin bəbəginə bir pərdə var kim, iki nurun ortasına hicabdur, mümkün dəğül ki, heç nəstəni görə bilə, amma həman kim ol hicabı ortadan götürülə və iki nur bir biri ilə ittisal tapalar, mərifətullahun idrakını eyləmək olur. **Beyt :**

Ta könlünün güzgüsindən qopmadı zəngi-hicab,
Ol pərirüxsar yüzün pərdəsiz görsətmədi.

Yəni ruh bir nəstədür fənalı və sonrakı fənalardan ruhun fənası çağıdır. Pəs, bir vəqt ki, həqiqətün sultanı həqqi ruha mütəcəlli olur, ruh özindən fani olur və insanın həstiliğ həqiqəti heç baqi qalmaz, əgərçi kim rüh müşahidənin məhəllidür kim, onun müşahidəsi var, amma anda kim, həqq həqiqətdür, Tanrının nəzarəsi Tanrıdan özgə eyləyəməz: «**La tūdrükühül-əbsarü sübhanəkə ma ərəfnakə həqqə mə'rifətikə**».²²⁵

Göz gerek idi qamu bu gövdəmiş,
Ta görəydi yar yüzü pərdəsiz.

Bu beytün təhiqiqində kim, Rumlu Mövlana Cəlaləddin deyüpdür:

Beyt :

Ey qovm-e be-Həcc rəfte, kocayid, kocayid,
Mə'suğə həm incast, beyayid, beyayid.²²⁶

Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu kim, Kə'bə ikidür: biri balçıqlı Kə'bə və biri könül Kə'bəsi. Amma bu xitab balçıqlı Kə'bənün talibləri iləndür, əgərçi kim islamun ərkanı adabı anınlən hasil olur, amma mərifətullah ilə Tanrıyı bulmaq könül Kə'bəsi ilə hasil olur. Pəs, ey Tanrıyı istəyən hacılar və mərifətullahı tələb eyləyən taliblər, könülnün Kə'bəsi Həccinə gəlünüz və anı bu Kə'bədən istəyiniz və Tanrıyı istəmək surət ayağı ilən qət' etmək olmaz: **«Və iza sə'ələkə ibadi ənni fəinni qəribün»²²⁷ «və nəhnü əqrəbü ileyhi min həblil-vəridi»²²⁸** Və q.s. buyurdu: «Ərlərin oturağ yeri qabarur və namərdlərin ayağı altı, yəni ərler oturlar və Tanrının səfəri tələb edərlər və namərdlər gecə-gündüz qədəm ururlar və mənzilə yetməzlər». **Beyt :**

Kə'beyi-dilğə müşərrəf ol ki, doğru yol budur,
Olma sərgərdan yabandə, haciya, vargil otur.

Və bu beytün təhiqiqində:

Mə'şuğə be-həmsayə -vo- divar be-divar,
Dər-badiyə sərgəştə şoma dər-çe həvayid?²²⁹

Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu kim, Həqq-təala bəndəyə bəndədən yaxınrakdur, pəs anı irağda və heyrət yabanlarında tələb etmək olmaz və ol irağlıqda sərgəştəlikdən vüsəl hasil olmaz. Pəs, sənün mənligün ortada hicabdur. Mənlük hicabı aradan götür kim, mənzilə yetərsən: **«də' nəfsəkə və tə'ala».** **Beyt :**

Özlügündən gər qədəm dıxaru qoysən, eylə bil
Kim, yetübsən məqsədü məqsuduna Həqq yolidə.

Bu beytün təhiqiqi kim, İraqi demiş:

Ke həme ust hər çe həst be-yəqin.
Can-o- canan-o- del-o-delbər-o- din.²³⁰

Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu «Yəqin Tanrının yəqin sifətindədür və hər nəstə kim, mümkinat ilə mükəvvənat aləmində var, zənn ilə gümanlıdur

və hər nəstə kim, anun əvvəli mə'lumdur və axırı mə'lum dəgül, zənn ilə gümanun məhəllindədür. Amma ömr ilən yemək və içmək və sağlığı ilən sayrılığın axırları bəllü dəgül və qamu zənnün məhəllindədür və hər nəstə kim, anun bir vücudi var, yəni həstiliğ Tanrı-təalanun əzəməti ilə vücudi qarşusunda vücudsızdır. Bəs bu ki, demiş **«həme oldur, hər nə kim var»**, yəqin zahiri-məhsusat və məxluqat dəgül, pəs, ol ki yəqindür ki, zənn ilə təbdil və təxminün qabili dəgül, Tanrının sifətidür ki, varlığı bətəhqiğ anundur və yoklığı ana rücu' etmək olmaz».

Beyt :

Hər nə kim aləmdədür, həstiliğindən aridür,
Tanrının həstiliği zənnü gümandən arıdur.

Bu beytün təhqiği kim, Şeyx İraqi* demiş:

Gənc dər ca-ye xərab oulatərəst,
Gənc boved u, dər-xərabı zan neşəst.²³¹

Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu kim, rəsm ilə adətdür kim, pozulmuş yerlərdə gənci gizlədürlər, ta hər dəgmə kişi məhrəmdən özgə, ana yol aparmaya. Pəs, Həqq-təala kəndü əsrarı gənci insanun pozulmuş vücudində qoydu kim, naməhrəm ana yol aparmaz və hər nəstə kim, pozuldu, sınar: **«Əna indəl-mümkəsirət qülubihim liəcli»**.²³² Və Həqq-təalanun şəfəqqət nəzəri sınıqlı könüllərdədür, lacərəm, əsrarı gənci sınıqlı könüllərdə tə'biyə qılmış. **Beyt :**

Həqq yixux-sınux könüllərdə olur,
Gənci-əsrar orada gizli durur.

Bu beytün təhiqiğində kim, Şeyx İraqi söyləyüpdür:

Ğeyrətəş ğeyr dər-cəhan nəgozaşt,

Lacərəm, eyn-e comle eşya şod.²³³

Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu kim, çün talibün içi safidür, bitün eşya anun nəzərinde güzgü kimi gözüdür və bunu zahirdə həml etməmək gerek ki, hər xaricün vücudində cümlə eşyanun eyni ola ki, çün Tanrının sifəti zühur eyləyə və təcəlli qıla, talibün nəzərinde anun bitün məsnuatunda təcəllisi zahir olur.

Bu iki beytun təhqiqi kim, Şeyx Əttar söyləyüpdür: Nəzm :

Eşğra gər rəhi bedidəsti,
İn dər-e bəste-ra kelidəsti.
Nərəsəd hiç kəs be-dərgəh-e eşğ
Kaş ki, hiç kəs rəsidəsti.²³⁴

Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu: «Yol məkandadır və eşq laməkandır və anda yol yoxdur və kimsə oraya kəndü başı ilən varamaz məgər Tanrının tovfıqi ilə cəzəbatı ilən. Və orada əqlün yolu ilə mədxəli yoxdur kim, əgər ola idi, bu bağlı qapunun bir kilidi var ola idi, amma bu qapu əqlün yüzində bağlıdır, yok kim könül yüzinə və kimsə eşqün eşiginə yetməz. Pəs, məqsud nəfsi tapar kişi ilə xəsisətə' ki, nəfsün alçaq qeydində və təb'ün alçaqlığında qalmış oladur kim, əlbəttə, eşqün uca eşiginə yetməz. Və mə'nayi- **«hiç kəs kaşki rəsidəsti»** ana mərhəmətdür, yəni nola idi, əgər kimsə oraya yetə bilə idi. Və bir mə'nası dəxi budur kim, **«hiç kəs»** deməkdən məqsud bu cismün vücudi qalibidür, yəni bu cismün vücudi qalibidür, yəni bu cismün vücudi qalibi eşqün dərgahına yetməz, bəlkə özgə nəstə yetər, nolaydı kim, bu cism dəxi yetə bilə idi». **Beyt :**

Bu eşqün vadisidür, munda baş ilən ayağ sığmaz,
Anun küyi başinə can ayağilən könül varur.

Bu beytün təhiqiqində kim, Şeyx Sənai* söyləyüpdür:

Məkon dər cesm-o-can mənzel ke, in dun əsto an vala,
Ğədəm zin hər do birun nəh, nə inca baş-o nə anca.²³⁵

Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdi: «Cism surətdür və can sifət və çün surət sifətün mülki ola və toprağlı cismün qeydindən kim, igən alçaqludur, üruc eyləyə, göglü olub yuxaru aləminə tərəqqi eyləyə. Və cism kim, aşağıdur və sifət andan ə'la və yuxarudur, təhris edüb çağırur kim, bu iki mənzildə əglənmə kim, əgər toprağın həbsi aləmində əglənəsən, görün ləhəbində qalasan. Və əgər heyvani canun aləmində durasan kim, ol dəxi əgərçi yuxaru aləmindəndür, amma qürbün aləmində hicabdur və vəsldən məhcub qalasan. «Ğədəm zin hər do birun nəh» şəxsün mə'nasına işarət dəgül kim, qədəm qürbün aləmində qoya müşahidə için:

Yuxaru aləminə var çıxa gör zirü baladən
Kim, anda zirü balanun hüdudi zərrəcə sığmaz.
Bu toprağın həzizi qoy qatlu, himmətün açgil,
Hürufun rəsmiini pozgil kim, anda tərəcə sığmaz.

Bu beytün təhiqiqində kim, Rumlu Mövlana Cəlaləddin deyübdür:

Hər ke səhrayı boved, eymən boved əz-zəlzələ,
Vanke dəryayı boved, key şəm xorəd əz camekən.²³⁶

Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdi, hər kim cismün qeydindən qurtuldi və Tanrının fəzasına yetdi, vücudun binasından kim, yer təprənməkdən xərab və münhədim olur, eyməndür və qayğulu olmaz, və hər kim Tanrının dənizinə yetdi, oğrı ilə hərəmilərdən qurtulubdur. Pəs, salik həman kim yolun oğrusı ilə hərəmilərdən qurtuldi və dənizdə hər kim

üryan ilə çıplaq gəzər, caməkənlərdən eymən oldı kim, bunlar şeytanlığ
hicabı və nəfsani ilən bəşəri libasıdurlar, pəs, Tanrının eşqi aləminə
yeter. **Nəzm :**

Çadır urduk çün ədəm səhrasınə,
Yeri təprənməkdən eymən olmişüz.
Çün bıraxduk bu vücudun dəlqini,
Caməkənlərdən fərağət bulmişüz.

Bu beytün təhqiqi kim, deyübdürlər:

Dad carubi be-dəstəm an negar,
Qoft kəz dərya bər-əngizan ğobar.
Baz an carub-ra atəş besuxt,
Qoft kəz atəş to carubi bər-ar.²³⁷

Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu kim, süpürgə deməkdən murad «La İlahə
illallah»un kəlməsidür və dənizdən murad təriqət dənizidür. Pəs,
təriqətdən tozu gidərüb, safi qılqıl, eylə kim *Sənai** deyübdür:

Pəs be-carub-e «la» foru rubim,
Koukəb əz-səhn-e qonbəd-e dəvvar.²³⁸

Və çün bu zikr müntəha olur kim, nəfy ilə isbatun kəlməsidür və bu
zikrün davamından isbatun sultanı nəfyə məstuli və güclü olur və
isbatun odı nəfsün çör ilə çöpi bəküllü yandurub, xatir evindən gidərür və
«oddan süpürgə çıxarun» mə'nası bu ki, zikrdən sonra bir zikr kim,
anun hərərəti artuqraq ola və anda isbatun məhzi ola, əmələ gətür kim,
əvvəlki zikr nəfyün çör ilə çöpi gidərür və bu zikr ol zikri dəxi yandurur.

BEŞİNCİ FƏSİL
NƏSİHƏTLƏR İLƏ ZƏVACİRLƏRDƏ KİM, ŞEYX SƏFİƏDDİN
İSHAQ BUYURUBDUR

Hekayət. Həzrət Şeyx Sədrül-millət vəd-din (r.r.) buyurdi: «Ol çax ki, Sultan Əbu Səid xanun yolu Ərdəbilə düşdi, Qazı Şəmsəddin Mübarəkşah kim, məmalikün qaziyi-qüzatı idi və bitün məmalikün qazıları anun buyruğı altında idilər, neçə alimlər ilən qazılar həzrət Şeyxün ziyarətinə və dəstbusinə varmaq istədilər. Qazı Şəmsəddin əvvəl hamama vardı və səfalanub Şeyxün həzrətinə varmağ əzm eylədi. Yolda gedərkən neçə saya oğlanlar kim, hər birisi bir rəng ilən donlar geymişdilər, biləsinçə idilər və Təbrizlü Qazı İftixarəddin və Ərdəbillü Hafız İshaq yolda gedərkən bir-birinə məşvərət ilən dedilər kim, Qazı Şəmsəddin, bu bəzəklü oğlanlar ilən həzrət Şeyxün məclisinə varmağ bəqayət bitəqribdür və, əlbəttə, həzrət Şeyx mundan incir və nəsihət ilən və'z üzərində Qazını incidür. Və çün bildilər ki, bu deməkdən Qazı Mübarəkşaha faidə verməz, əpsəm olub nəstə demədilər. Amma çün həzrət Şeyxə yetdilər, həzrət Şeyx (q.s.) bunları görincə, nəsihət ilə zəcr üzərinə buyurdi kim, hər bir dişi xatuna iki div mütəvəkkildür kim, anı şəhvət istəyənlərə ərz edər, amma hər bir əmrəd oğlana on səkiz div mütəvəkkildür kim, anı şəhvət əshabına cilvə verür». **Beyt :**

Bu damı ki, sən açupsən, sinəkdən özgə seyd etməz,
Götürgil torunu, bilgil ki, bu, laçını qeyd etməz.

Və xaçan kim bir şəhvətlü öz dodağını bir əmrədün yüzinə, ya dodağına qoya öpmək için, Tanrı-təala cəza günində buyura kim, odlu qayçı ilən öpənün dodağlarını kəsələr və genə bitün olub dəxi kəsələr və həm böylə qala, ta ol çax ki Həqq-təalanun iradəti olsa, böylə əzablu qala və əgər, nə'uzübillah, anlar ilən bir fahişə hərəkət: **«İnnəküm lə-tə'tunər-ricalə şəhvətən mən dunin-nisa'i»**²³⁹ eyləyə, qiyamət günü Allah-təala buyura kim, bir it cəhənnəmün odlu itlərindən ana durğuzalar və ol it başın anun içi ilə qarnına soxub, qarnının

içindəkini aşağı dəluginədən çıxarı çəkə və parə-parə qıla və genə yenidən bitün olub, ol it dəxi əvvəlki çəkdügi kimi çıxara və andan bir iy çıxı ki, damunun əhli andan canına yetüb, Tanrı-təalaya sığınar və həm böylə bu əzabda qala, ta ol çax kim Tanrının iradəti ola. **Beyt :**

Hər ki iğlam eyləsə, anun cəzası böylədür,
Böylə işdə Şahi-mərdanı sevən irağ olur.

Amma çün Şeyx (q.s.) bu nəsihətləri təhdid və zəcr ilən dedi, Qazı Mübarəkşahun ixtiyarı və əql ilə huşi əlindən gedüb başını infaldan öginə saldı. Həzrət Şeyx çün bu kəlimatı zəcr ilən söylədi, bir nəfəs mübarək başını öginə saldı. Pəs, baş qaldurub əlini Qazı Mübarəkşahdan keçürüb, Qazı İftixara urub dedi: «Oğrı». Əpsəm oldı və dəxi nəstə demədi və hazır olan cəmaət bir-birinə baxub der idilər: «Əgər bir müqərrəb padşahun müqərrəblərindən bir oğrılığ eyləsə və əlin kəsməlü olsa və ol, meydanun içində elün rüsvası olub fəzihət tapa. Əgər padşah özgenün şəfaəti ilən anun günahından keçüb əfv etsün, bəllüdür kim, anun padşah yanında dəxi nə e'tibarı qalur?». **Şeir :**

Hər kimün yüzi suyi töküldi,
Elün içində hörməti qalmaz.
Arxnun tazəliğini su ilədür,
Bitəhərət təravəti qalmaz.

Hekayət. Səravlu Xacə Əbdülməlik dedi kim, Qurumdan* bir şeyxzadə həzrət Şeyxün qulluğına gəldi və mübahat ilən derdi kim, altmış cild kitab məşayixün məqalatında oxuyubəm və alim olduğundan ötrü çox laflar urar idi. Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu kim, bir padşah bir igçi dükanuna keçüb ana dedi kim, bu qısğa ağacdən mənüm için bir ox bir qulacca yon. Və əllərin oxı çəkmək şəklinçə çəkdi və dedi: «Gərək kim, oxun uzunluğu bu qədər ola və mən qaydıncə buyurduğum ox təməm olmaq gərəkdür». Və atun cilovını salub keçdi. İgçi pərişan və heyran

---

* Farsca mətndə: *Qirm (Kırım)*.

qaldı kim, bu qısğa ağacdan bir uzun ox necə yonmaq olur? Öz işində mütəhəyyir oldu. Nagah bir uslu ana yoluxub əhvalun keyfiyyətindən xəbər sordı. İgci padşahun buyurduğu iş ana dedi. Ol bilici kişi dedi: «Var, bu qısğa ağacdan bir ox yon və şəhərdə gəz. Bir güclü yay kim, andan qatırak yay heç şəhərdə bulunmaya, tap. Həman kim padşah qayıdub ox istəsün, əvvəl anın əlinə yay ver, sonra ox ver». Pəs, igçi ol ağacdan bir ox yandı və bir qatı yay tapub saxladı. Həman kim padşah qayıtdı, ox istədi. İgçi əvvəl yay əlinə verdi, sonra ox. Padşah dedi: «Mən demiş idim kim, ox bu uzunluğ ilə yon». Və əlini ox çəkənlər kimi çəkdi. İgçi dedi: «Padşah bu yonduğum ox bu yaya qoyub çəksün». Padşah ox yaya qoyub, nə qədər kim güc eylədi, çəkə bilmədi, aciz qaldı. İgçi dedi: «Uzun ox yaysız çəkmək səhldür, amma yay ilə çəkmək gərəkdir və ox yayun əndazəsi ilə yonmaq gərəkdir». Pəs, həzrət Şeyx, Qurumi şeyxzadəyə dedi kim, məşayixün məqalati oxumak səhldür, amma əmələ gətürmək gərəkdir və boş əl çəkmək asandır, amma yay ilə çəkmək çətinədir. **Beyt :**

Dustnun qatı yayı çəkmək dəğül

Hər gədayi-bisərü pa layiqi.

Hekayət. R.r. dedi kim, həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu kim, çün Peyğambər (s.) me'racdan qayıtdı, damuda dişilərdən bir cəmaət gördü kim, odlu qayçılar ilə anların gövdələrindən ətlər kəsərlər. Sordı kim, bunlar kimlərdürlər? Dedilər kim, bunlar anlardurlar kim, uruspilik ilə uşağlar hasil eylədübdürlər və ərlərinə bağlayubdurlar. Pəs, Şeyx (q.s.) buyurdu kim, bir qövm kim, nəfsün ayağı altında paymal olmuş olalar və irşad ilə mürşidiyyətdən dəm urub də'vi eyləyələr, bunların əzabı yetmiş qatla anlardan qatırakdır. **Beyt :**

Məryəmi-dil çünki candandır boğaz, İsa doğar,

Nəfsdən boğaz olan doğmaz bəcüz divi-pəlid.

Hekayət. Şeyx Sədrəddin (r.r.) dedi: «Bir gün Mövlana Nəsirəddin kim, zəmanənün yeganəsi idi, həzrət Şeyxün qulluğında idi və nəfsani qərəzi yüzindən könündə zakirlərin həqqində sözlər söylərdi. Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu: «Mövlana, bu şəhərdə fasiqlər ilə çaxırıçilər və zalım ilən əvanlar və özgə taifələr vardurlar və Mövlana anları mən' eyləməz və bu sufi taifələr kim, anların ərkan ilə islamı var və şəriətün adabı yerinə gətürürlər və riyazətlər çəkərlər və üsyan ilə günahun yavuxına varmazlar və cəmi' ma hərrəməllahdan möhtərizdürlər və Tanrının zikrinə müdavimət edərlər, mən' qılıb tə'nə urar. Munun səbəbi nədür?» Mövlana Nəsirəddin aciz qalub heç cavab verə bilmədi. Həzrət Şeyx (q.s.) dedi: «Mən cavabun verəyim, amma olmaya kim, Mövlana sözümdən inciyə». Mövlana Nəsirəddin dedi: «Yox, incimənəm». Həzrət Şeyx dedi: «Mövlana, əgər padşah bir suçluya öldürmək buyurdu və cəllad anı meydana apardı ki, padşahun buyruğı ilə anı öldürə, ol suçlunun qövmi ilə qardaşı padşah ilə cəllada alqışını edərlər, yoxsa qarğış?» Mövlana dedi: «Dua eyləməzlər, bəlkim qarğarlar». Şeyx dedi: «Mənüm suçum oldur və mundan artuq yok kim, zikrün qılıcı zakirlərin əlinə verürəm kim, anlar zikrün siyasətəh həlqəsi mə'rəkəsində nəfsün boynına urarlar, ol nəfsün qövmləri incirlər və mana və zakirlərə qarğayub sögərlər». Mövlana Nəsirəddin bunları eşidincə başını aşağı salub bir saat əpsəm oldı. Pəs, dedi: «Ya Şeyx, qatı söylərsən, amma gerçək dersən». **Beyt :**

Yaxşıdur qamu çağidə insaf,
Xassə mürşid dilindən eşitmək.

Pəs, Şeyx dedi: «Mövlana, siz satıcılarınsız və biz alıcılar. Siz dəllalsınız və biz müştəri. Siz oxursunuz və dersiniz və biz eşidüb əmələ gətürürüz. Siz bizdən minnət götürməyə gərəksiniz kim, məta'inizi biz aluruz». Mövlana Nəsirəddin insafa gəlib qaranğulıq inkarı etiqaad səfasına mübəddəl oldı». **Beyt :**

Çün təsəvvüfnün zülalı aldı saf,
İçdi, oldu münkir olduğdan məaf.

Hekayət. Xacə Əbdülməlik dedi kim, Şeyx (q.s.) dedi: «Anların məsəli ki, sufiləri zikr etməkdən mən' edərlər, ana bənzər ki, neçə ala gövdəlülər bir neçə səhih cəsədlülər ilə qararıqlu gecə çırağısuz bir hamama varalar, ta onların alalıqlı ilə eybləri kimsə[yə] görünməyüb bilinməsün. Əgər bir kimsə bir şəm'i yandırub hamamun içinə apara və hamamı rövşən eyləyə və onların eybləri qamu zahir olsun, ol şəm'ün öldürməyinə və şəm'i gətürənün qəsdinə sapasaqlarmı dururlar, yoxsa ol alagövdəlülər?» Kişilər dedilər: «Alagövdəlülər ana qəsd edərlər». Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu: «Ol kimsələr ki, nəfsün illətinə mə'luldurlar, zikri mən' edərlər, onun için kim, zikrün bir nuri var kim, həman kim ortaya gəldi, qamu nəfsün illətləri zahir olur. Pəs, zikrün mən'i onun için edərlər kim, nəfsün zülumatında illətləri örtülü ola və görünməyüb, rüsva olmasunlar. **Nəzm** :

Şəm'nün aydınlıqlını istəməzlər kanların
Örtülür gecə qararıqlılığında illətləri.
Vay ol çağ kim, gecə rövşən ola gündüz kimi,
Zahir ola xəlq içində suç ilə zillətləri.

Hekayət. Həzrət Şeyx Sədrəddin buyurdu kim, bir gün həzrət Şeyx (q.s.) Ərdəbillü Mövlana Nəsirəddinə kim, qəza mənsəbi xass anunki idi, dedi: «Mövlana, çün bilürsən kim, zülm ilə cövrü qəza etməmək gərək, neşün eylərsən? Oxumayubsan kim, damuda Allah-təalanun bir dəgirməni var kim, zalim padşah ilə hakimlərin qanı ilə çevrilür və qazıların başı ol dəgirmənin danəsüdür». Mövlana dedi: «Bizim başımız ümid ki, dəgirmənci dəgirmənin həqqi için götürə». Şeyx (q.s.) buyurdu kim, dəgirmənci öz həqqi dəxi narın yügüdəcəqdür. **Beyt**

:

Çün qəhrü qəzəb dəgirməni gəzdürələr,

Namərdlərün başı orada un olur.

Hekayət. Səravlu Xacə Əbdülməlik dedi kim, həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu kim, anların məsəli kim, elm oxurlar və oxuduqlarına əməl eyləməzlər, eylədür kim, bir sayru bir təbibün yanına vara və təbib anın mərzini təşxis eyləyə və anın mərzini davası üçün bir nüsxə yazı kim, yazdığı otlar ilə davalar satın alub içsün, ta mərzdən qurtula. Əgər sayru ol yazdığı otlar hasil etməyə və dedüginə əməl qılmaya və həman ol nüsxənin oxuduğuna məşğul olub anınlən qənaət eyləyə və əlacına məşğul olmaya, ol mərzdən qurtulurmu, yoxsa yox? Eşidənlər dedilər: «Yox, bulmaz». Pəs buyurdu: «Həm böylə hər kim daim oxumağa məşğul olur və heç nəstə əmələ gətürməz və anınlən işləməz, batin mərzindən qurtulmaz və həman mücərrəd oxumaq ilən faidə verməz: **«Əl-Qur'an hüccətün ləkə və əleykə».**²⁴⁰

Hekayət. Xacə Əbdülməlik dedi: «Bir gün Qazı Mübarəkşah və Seyyid Qütbəddin həzrət Şeyxün qulluğında idilər. Həzrət Şeyx (q.s.) kəlamun ortasında dedi: «Məvali, əgər xadim bir çanağ təam götürüb deyə kim, zinhar, mundan yeməyəsiniz kim, bir ağulu əqrəb muna düşübdür və munun yedügi məzərrət yetürür və qamu kimsələri anın yedügindən mən' eyləyə, amma özi oturub ol yeməkləri yeyə və əsla andan pərhiz etməyə, görənlər anın ısmarladuğu andan inanalar, ya yox və deməyələr kim, əgər gərçək der ki, muna əqrəb düşübdür, özi neşün yeyər? Pəs, məvali xəlayiqi haram lüqmələrdən mən' edərlər və özləri yeyərlər, xəlq deməsünlər kim, əgər gərçək derlər, neşün özləri yeyərlər?» **Beyt :**

Yeməgindən mən' edərlər xəlqni,
Pəs yeyərlər özləri şəkər kibi.
Aqıl anın sözinə asmaz qulağ,
Sözləridür cahili-əbtər kibi.

Hekayət. Xacə Əbdülməlik dedi kim, həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu: Ol kimsələrin həqqində kim, kəndüləri sufilər sifətinə zahir edərlər və xəlqə tərbiyə verməğə dururlar, amma batində mübahı olub namə'qul işlər edərlər, ana bənzər kim, bir yaban qurtı sürü qoyunlara qəsd eylər və görənələr andan eymən olurlar və ol öz işini işlər»:

Zərq etmək aqilə ayin dəğül,
Zərq edən bil kim, əhli-din dəğül.

Hekayət. Xacə Əbdülməlik dedi kim, həzrət Şeyx (q.s.) Təbrizdə Xacə Qiyasəddin Məhəmməd Rəşidlünün xanəğahında qonmuş idi və Mövlana Şəmsəddin Tuti həzrət Şeyxün hüzurində oturmuş idi. Və əshab həmişə Mövlana Tutinin tərbiyətinə sözlər söylərdilər kim, Mövlana Şəmsəddinün vəzifəsi budur kim, padşahlar ilə vəzirlərə mədhü sənə eylər və məşayixün tərfin eylər. Həzrət Şeyx (q.s.)-nün iltifat ilə ehtimamı zahir fəzailindən batil fəzailinə artuq idi, buyurdu kim, qəfəsin vəsfin edərsiniz, tuti qanı? Pəs, Mövlana Tutinün çigininə əl urub dedi: «Bu, qəfəsdür, tuti qanı?» **Beyt :**

Eşqnün bağində bir tutiyi-xoşəlhan gərək,
Yoxsa bülbül tək qəra qarğa nəva necə çəkər?

Hekayət. Şeyx Sədrəddin dedi kim, həzrət Şeyx (q.s.) Təbrizdə Qazı Ziyaəddinün evində qonmuş idi və qalın xələyiq anda hazır idilər və Damğanlı Mövlana Bəhaəddin Yə'qub ol məclisdə idi. Qazı Ziyaəddin Mövlana Bəhaəddinə dedi: «Mövlana, gəl kim, həzrət Şeyxdən sənin için təlqin alayım». Mövlana Bəhaəddin dedi: «Şeyx Zahiddən zikri-təlqin alubam, yenidən ehtiyac dəğül». Dedilər: «Noldı, qılıcun künd olubdur, yenidən itit». Mövlana Bəhaəddin dedi: «Hacət dəğül». Çün həzrət Şeyx (q.s.) anun nəfsi təkəbbürin gördi və bu söz eşitdi, dedi: «Mövlana, də'vi eylərsən kim, şahun laçını mendedür. Var isə, avun qanı? Yox, yox, sendedi ki quş qara qarğadur». **Beyt :**

Dustun eşqi həvasində gərək bir şahbaz

Kim, usanmasun tələbdən gecə-gündüz, qışü yaz.

Hekayət. Şeyx Sədrəddin dedi: «Təbrizdə bir Arif adlı var idi, iğən məşhur və mə'ruf. Şeyxün həzrətinə gəldi. Həzrət Şeyx andan sordu kim, adun nədür? Dedi: «Adum Məhəmməddür, amma Arif ilə məşhürəm». Şeyx (q.s.) dedi: «Özünü tanıyubsan kim, səni bu ad ilə oxurlar, ya yox?» Dedi: «Mən neçə kitab məşayixün məqalatında və təsəvvüf elmində oxuyub bilmişəm». Həzrət Şeyx dedi: «Xub, oxuduğun anların əməli və işi və müamiləsidür, sənünki qanı»? **Beyt :**

Öz qanatun gücü ilə uça gör,
Sonra yet məqsədğə, məqsudun götür.

Və buyurdu kim, bu oxumağın məsəli ana bənzər kim, bir xacə öz qulamını Misir məmləkətinə göndərə ticarət etməyə və ol qul qalın qumaşlar ilə nəfis mətə'lar anda satun alub alduğunun adların bir bitikdə yazdurub xacəsinə göndərə kim, böylə mətə'lar satun alubam. Əgər bu xacə bazərganları yığışdurub qulından gəldüğü bitik kim, qumaşların nüsxəsidür, olamı kim, qumaş əvəzinə sata, ya yox? Dedilər: «Yox». Pəs, dedi: «Ol oxuduğun məqalat ilə eşitdüyün müamilələr qamu ol məşayixdən sadir olubdur. Amma orada kim, qumaşlar ilə müamilələr ərzidür, ol nüsxəcüq ilə iş bərhəm yetməz». **Beyt :**

Özgələrnün riyazəti, talib,
İşünə yaramaz, anı tərək et.
Əməlün görset, özünə gülmə,
Mürşidün ətəginə əl bərk et.

Hekayət. R.r. dedi kim, əvvəl qatla Qüşeyrinün risaləsin mütalie qılurdum və Tərəmlü Mövlana Cəmaləddinün yanında oxurdum. Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu kim, əvvəl riyazət çəkubəni dərvişlərnün müamilələri hasil etmək gərək, sonra bu məqalatlar mütalie qılmaq gərək, ta fəidələr verə və kəndü etdüklərnün müamilələri ol risalələrdə görəsən və

qamunun keyfiyyətlərin mə'lum eyləyəsən. Və əgər ol məqalətin risalələləri mütalə eylərsən, ol müamilələri hasil etmədin faidə verməz və işdən qalursan. Eylə kim, məsələn, bir qara qul hər gün meydana varurdu və yarım dirəm hasil qılıb anınlən qənaət qılırdı. Bir gün bir gənçnamənin bitigi tapdı, andan sevinüb ol gün axşamədəkin anınlən mütaləsinə məşğul oldu və hal ol kim, gənçnamənin oxuduğundan heç faidə hasil olmazdı, bəlkə hər günki qazandığından qalırdı. **Beyt :**

Hasil olmaz gənçnamə oxumağdan bir dirəm,
Bəlkim anı oxumağdan kişi işindən qalır.

Və həzrət Şeyx (q.s.) dedi kim, əgər bir bazərgan İsfahanda, ya özgə məmləkətdə bir bağılu yük satın ala ol etiقاد ilə kim, alduğum xam ipəkdir və yükünü açmayub baxmaya və həqiqətin mə'lum etməyə və həm böylə bağılu Ərdəbil şəhərinə gətürə və andakı bazərganları yığışdura kim, mən ipək satıram. Həman kim yükünü aç, qamu şal ilə keçə ola, ana nə qədər mələlət ilə mələmət olur həm mal nöqsanından və həm bazərganların xəcalətindən? Pəs, hər kim bu aləmdən e'mal yükləri qiyamətin bazarına apara və dünyada anı açmayub, yaxşısını yamandan seçməyüb, bir-birindən ayrılmamış ola və eylə güman eyləyə kim, qamu yaxşıdır, həman kim qiyamətin ərəsətində anınlən yüklərin açalar və «*yövmə tüblas-sərayirü*»n büsatına qoyalar və təətlülərin yamacında ərz eyləyələr, çün qamu yükindəki günah ola, nə qədər mələlət ilə xəcalət ana yetər? Pəs dedi: «İmdi mən derəm kim, vücudunuzin yükü mundan açınız, ta qamu yaxşı-yamanlar kim, anda var, mə'lum edəsiniz və yamanları bərtərəf edüb, əvəzin həsənət qazanasınız kim, əgər munda açmayub bir-birindən seçməyəsiniz və gora böylə aparasınız, həm gorda yoldaşunuzdur və həm qiyamətdə əzabunuz səbəbi». **Beyt :**

Yüklərünni munda açgil, seç yamandan yaxşısı,
Ta qiyamət sorğusunda olmayasən münfəil.

Hekayət. R.r. söylədi: «Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu kim, hər kim tövbə qıldı, ana vacib oldu kim, üç nəstəni təbdil eyləyə. Əvvəl, söhbətdür, andan ötrü kim, əgər söhbət təbdil etməyə və bir kimsələr ilə söhbət eyləyə kim, bu yolun caddəsinə varmamış olalar, tez irşad yolundan döndərürlər. İkinci, ol kim, hey'ət ilə surətinin təbdilin eyləyə, zira kim əgər surətinin təbdilin etməyə, çün sufilərin kisvətinə girə və səlah əhli ilə oturub-dura, namus eyləyə günah etməkdən kim, olmaya kim, çün sufilər donına girübdür, bir iş işləməyə kim, xəlqün dilini özünə uzada və gerek kim, lüqməni təbdil eyləyə kim, əgər anun haram lüqməsi var ola, andan ehtiraz eyləyə, zira kim əgər andan yesə, genə əvvəlki halətinə aparur». **Beyt :**

Hər kim urar tövbəyə əl, söylə tə'cil eyləsün,
Lüqmə ilə söhbətü hey'əti təbdil eyləsün.

Hekayət. Şeyx Sədrəddin (r.r.) dedi: «Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu: Hər kim tövbə qıldı, şeytan kim, insanun düşmənidür, ana düşməniğin artuq edər və tün ilə gün cəhdi budur kim, anı bir üsyanun vətəsinə bırxaxa, ta tövbəsini fasid eyləyə ki: **«İnnəş-şeytanə ləküm ədüvvün»**.²⁴¹ Və ol, bir düşməndür kim, ol, bunu görər və bu, anı görməz: **«İnnəhü yəraküm hüvə və qəbilühü min heysə la tərəvnəhüm»**.²⁴² Və ol, bir güclü düşməndür və bu, bir zəif. Pəs, naçar ilə buna zərurətdür kim, özini anun şerrindən saxlaya və hisni-həsinün qəl'əsində kim, ol: «La İlahə illallah» hisnidür, girə, eylə kim hədisdədür: **«La İlahə illallahü hisni fəmən dəxələ hisni əminə min əzabi»**...²⁴³ Pəs, talibə gerekdür kim, çün tövbəyə gələ «La İlahə illallahü»n zikri qəl'əsinə girə və daim zikrə məşğul ola, ta şeytanun şerrindən eymən ola. **Beyt :**

Ey pənahun kölgəsində hər günəhkarun yeri,
Hər ki qıldı zikrün, oldu şərri-şeytandən bəri.

Hekayət. Şeyx Sədrül-millət vəd-din (r.r.) dedi: «Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu kim, çün ölüyi gora tapşururlar, ol pak toprağın içində, ya pak tabutda, ya pak bez ilə panbuğun içində heç qurt ilə canəvərlər varmıdır? Dedilər: «Yox». Pəs dedi: «Çün ölüyi ol toprağın içində gömdürürlər, andan sonra ol toprağın altında yılan ilə əqrəb və vəqt olur kim, donğuz ilə it surəti görürlər: «**Nə'uzübillahi birəhmətihi min şərri iqabihı və niqmətihi**».²⁴⁴ Çün ölü anları biləsincə gora aparmayubdur, ol pak yer ilə panbuğ və tabutda qandan gəlirlər? Bəli, hər kim kəndüyi bu dünyada bunları kim, nəfsün sifətindəndürlər, arıtmamış ola, oldur ki, bilələrincə gora aparurlar. **Beyt :**

Ta sifati-nəfsdən arıtmayasan gövdəni,
Yatmayasan toprağın içində rəhmətğə qərin.

Həzrət Şeyx Sədrəddin dedi: «Şeyxün həzrətindən (q.s.) sordum kim, əgər kimse saleh və müttəqi ola və cənnətün əhli və dünyada nəfsün səfasına və bu həşəratı özindən dəf' etməyə məşğul olmamış ola, bu sifətin canəvərləri anın gərində görünürləmi, ya yox?» Cavab buyurdu: «Bəli, anın bilə olalar, amma anlardan əzab görməyəcəkdir. Amma anları kəndü qarşusunda gördüğündən mələlət tapa, vəli əzab görməz. Amma əgər niyyəti bu ola kim, ol sifətləri özindən gidərə və müyəssər olmamış ola, ləkən gecə-gündüz zikrə məşğul olub müdavimət etmiş ola, çün anı gora qoyalar, zikrün nuri gəlüb anları qamusını yandura». **Şeir :**

Necə hüsn oldi kanun bir cəlvəsi
Canü dilnün yüz hicabın yandırur.
Necə nur oldi kanun bir ləm'əsi
İki aləmnün iqabın yandırur.

Hekayət. R.r. dedi kim, q.s. buyurdu kim, yerün üstü qəflətabaddur və yerün altı həsrətabad, yəni nə qədər kim yerün üstündə nəfsün həvası ilə məşğuldurlar, qəflətdən qalubdurlar, həman kim yerün altına girərlər

və əməlləri ilə nəfsün əf'alı ana zahir olur, mə'lum edərlər kim, hanğı ne'mətdən məhrum qalubdurlar. Pəs, həsrəti həsrətinə artar. **Beyt :**

Qəflət ilən ömrümi verdüm yelə, vahəsərəta,
Topraqə girdi vücudum əcz ilən, vaqəfləta.

Hekayət. Səravlu Pirə Yusif dedi kim, atamdan Pirə İsmayıl eşitdüm kim, ol dedi: «Həzrət Şeyx (q.s.) dedi kim, yoğun gövdəlü bir ispahi kişi var idi və güci ol qayətdə idi kim, atlu meşələrə girərdi və ulu ağaclarun budağlarına yapışub, ayağların üzəngiyə bərkidüb güci ilən altındakı atı ayağları qüvvəti ilən yerdən götürürdi. Ölmək çağında bir otağda yatmış idi və silahun qamusi ol otağda asılı idi və ol halətdə çok ıztirablar eyləyüb ağlardı. Qardaşı ana təsəlli verürdi kim, ölüm haqdur və qamu kimsələr ölmək gərəkdürlər və çarəsiz işdür. Cavab verdi kim, ölümdən ötrü ağlamanəm, bəlkə ağladuğum mundan ötrüdür kim, tirkeşüm oxdan doludur və bir oxcuğaz ilən bəhadurlıq etməmişəm. Həzrət Şeyx bu sözi cəmaətə ögüt üzərinə der idi və buyurdi: «Heyf ola kim, kişinün tirkeşi oxdan doptalu ola və dünyadan eylə vara kim, bir ox ilən bir hünər etməmiş ola». **Beyt :**

Oxdan doludur tirkeşün, amma hünərin yox,
Səndən hünər istərlər, yox tirkeş ilən ox.

Hekayət. R.r. dedi: «Şeyx (q.s.) buyurdi kim, ol taliblərin məsəli kim, mürşiddən təlqin alalar və əmələ gətürməyələr, eylə ola kim, bir quyı qazıcı çox qazma satun ala, amma anlara heç iş buyurmaya və xatiri munun ilən xoş ola kim, mənüm bu qədər qazmam var. Əgər işləməsəm, əsbabum hazır durair, amma quyı qazan kişi gərək kim, həman kim qazma aldı, işə gətürə və işlədə, ta anun səbəbi ilən bulağlar gözüke və arxlar axıda. Pəs, talib gərək kim, həman ki «La İlahə illallah»un zikri təlqinin ala, ol qədər təkrar eyləyə kim, hikmət bulağı anun könlindən axa. **Beyt :**

Eşqnün küyinə, ey dil, bir güzar etməzmişən?

Cəm'dür əsbabun, amma heç kar etməzmişən?

Hekayət. Başmağçı Pirə Cəbrayıl dedi ki, çün həzrət Şeyxün (q.s.) irşad avazəsi cəhanun dörd guşəsində xələyiqün qulağına yetdi, həzrət Şeyx Zahidün oğlu Şeyx Cəmaləddin Əli Kəlxoran kəndinə həzrət Şeyx (q.s.)-nün hüzurinə gəldi və təniz üzərinə derdi kim, irşadun səccadəsi üstünə oturmağ kimsəyə ol çağ layiqdür kim, anun əşrafliğ ilən gözinün görıcisi qüvvəti ol qayətdə ola kim, Bağdadun şəhərində əgər bir talib xacənün bardağında cüzvicə taxılı var ola, ol danələrün ədədi ilə sanı mə'lumi ola. Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdi: «Ey atan ilə anana rəhmət, bu sözcüğaz sənün həqqündə layiq dəğül. Amma mürşidün mürşidliği ol çağ dürüstdür kim, anun irşadı ol qayətdə ola kim, əgər anun müridləri məşriq ilə məğribdə, ya Xətay ilə Çində olalar, anun əşrafı anların əhvalına ol qayətdə ola kim, gərəkmez nəstələri anlardan gidərə və rəva görməyə kim, anlardan ol yaman fe'li zühur eyləyə və gərəkli nəstələri anlara göndərə və könüllərinə kecdürə. Və əgər Qaf dağının ətrafında anun dörd müridi var ola kim, dördinün dəxi ölümü bir çağda ola və son nəfəsləri ola və şeytan anların imanına qəsd eyləyə və Mələkül-mövt (ə.s.) canların almağda ola, dördinün bir nəfəsdə mürşid anların qövrinə yetüb mədəd eyləyə və imanların şeytanın qarəti ilə qəsdindən eymən saxlaya kim, əgər bu qayətdə olmasa, səccadə ilən xirqə ana haram ola və qiyamət günündə qarayüzlü toprağdan qalxa və həzrət İzzətün (c.ş.) yanında şərmsarlığ çəkə. **Beyt :**

Məhrəm qulaqları eşidür böylə razlar,
Mehrabı-sidqdə qılınur bu namazlar.

Hekayət. Əqimunlu Pirə Hacı dedi ki, *Fərguşlu** Pirə Əcibdən eşidüm kim, Şeyxün həzrətində oturmış idim. Bir kişi qalxub dedi: «Ya Şeyx, yolda bir adamın əli gövdəsindən ayru düşmüş gördüm kim, vasitəsiz təprənür idi. Əcəbdə qaldım, anı sindurdum, içindən bir əqrəb çıxdı. Bu, nə hal ola?» Həzrət Şeyx bu sözi eşidüb buyurdi kim, heç

bilirsünüz kim, ol əlün iyəsi kim imiş? Dedilər: «Şeyx buyursun». Buyurdu kim, ol əl bir mütəkəbbir kişinin əli imiş kim, bir vəqt bir dərviş kişi bir dua eylər imiş. Ol, təkəbbür qayətindən ar etmiş kim, ol dərvişün duasına amin deyüb əl qaldura. Allah-təala ol əqrəbi ana qalib edüb və anunlən müəzzəb etdi. **Beyt :**

Toprağın içində vardır mun təkəbbürün əzab,
Zinhar, etmə təkəbbür xəlqə, çox etmə itab.

Hekayət. Səravlu Xacə Əbdülməlik dedi: «Həzrət Şeyx məsəl ilə dedi: Əgər bir kafir bir müsəlmanun qızı qarət ilən apara və anunlən yata-dura və anlardan bir uşağ doğa, haramzadədür. Və əgər adil padşah kim, ol kafirə hakimdür, ol qızı anun əlindən qurtarub, bir müsəlman oğluna verə kim, qızun dindaşı və həmsəridür, bir uşağ kim, anlardan hasil ola, halalzadədür. İndi ol kafir dedügüm əmmarənün nəfsidür və müsəlman qız könül kim, qarət ilən aparub, ana təsərrüf etmiş, hər nəstə kim, andan vücuda gəlür, qamu zənimə sifətidür: büxl ilə həsəd və riyə ilə zina və qeybət ilə nifaq və şəhvət ilə qəzəb və təkəbbür ilə xüdpəsəndlik. Və adil padşah «La İlahə illallah»un kəlməsidür və çün bu adil padşah könül qızı əmmarə nəfsün əlindən geri ala və özgə kimsəyə kim, anun həmsəridür, nikah eyləyə, hər nəstə kim, anlardan doğar, halalzadədür kim, ol bəgənilmiş sifətlərdür.

Beyt :

Çün könlünün Məryəmi qurtuldu nəfsi-gəbrdən,
Nəfəsindən ruhunun İsayi-mə'nidür doğan.

Hekayət. R.r. dedi kim, həzrət Şeyx buyurdu: «**Əlmü'min hülv və yühıbbül-hələvi**» mütabiqindən ki, mömin şirindür və şirinliyi sevər, yəni mömin ol kimsədür ki, iman ilə zikrün həlavyyəti datmış ola və günahun acılığını gıdərmiş ola. **Beyt :**

Çün açar şirin ağzını, abi-heyvan tökülür,
Ləblərindən yüz tımən e'cazi-İsa görünür.

Hekayət. R.r. dedi: «Q.s. buyurdi: Hər mürid kim, şeyxün əlindən xirqə geyə və geydüginə yakışur əməl eyləməyə, ol xirqə anun surəti dünyada izzət ilən dutar və hər nəstə kim, surətə təəllüqdür, eylər, amma axirətdə himayətin eyləməz. Və əgər xirqə geyə və xirqəsinə layiq əməl eyləyə, həm dünyada himayət eyləyə və həm axirətdə faidə verə». **Beyt :**

Savaş üçün geyərlər cövşənü bərgüstvan ərlər,
Nə kim rə'nəliq üçün, xəlq içində anı geyərlər.

Hekayət. Mövlana Şəmsəddin rəvayət etdi Xərəqanlı Mövlana Məhəmməddən kim, Xərəqanda Pirə Kərim adlı bir bay kişi var idi və çox mallu idi və sədəqələr ilə xeyirlər çox edərdi, amma özgə kəndlülərə* verür və kəndü kəndində fəqirlərə mültefit olmayub nəstə verməz idi. Bir qatla Sətrəqi Fəqih Məhəmməd ilən həzrət Şeyxün (q.s.) xidmətinə gəldi. Həman kim oturdılar, həzrət Şeyx Fəqih Məhəmmədə yüz urub buyurdi: «Fəqih Məhəmməd, rəva ola kim, mən sənün qonşun olam və yeməgünnün iyisi mənüm burnuma dəgə və mənə məhrum qoyub sən özgələrə yemək verəsən?» Pirə Kərim çün bu kəlamı eşitdi, ayağa qalxub Şeyxün mübarək ayağına düşüb insaf verdi və andan sonra ən' am ilə xeyirlər qamu kəndü kəndlülərinə verürdi. **Nəzm :**

Şeyxünün süfrəsində hər kəs kim
Ögüdün yeməgin yedi, içdi.
Aldı can qutivü dil qüvvəti,
Mal ilə mülki başidən keçdi.

Hekayət. Vərzəqanlı Pirə Fəxrəddindən rəvayətdür kim, dedi: «Bir gün bir mürid həzrət Şeyxdən sual qıldı kim, derlər, hər bəndə kim, çaşt çağı iki rük'ət namaz qıla, Tanrı-təala anun səvabı otuz yıllık taət ilən yazdura». Həzrət Şeyx dedi: «Təharət ilən qılsa, ya təharətsiz?» Talib

---

* Əlyazmada: kəndlülərə.

dedi: «Ya Şeyx, hərgiz kimsə təharətsiz namaz qılurmu?» Həzrət Şeyx buyurdu kim, hər kim batinün təharətin etməmiş, sufilər yanunda eylədür kim, namazın təharətsiz eylər». **Beyt :**

Könülnün qüslü hər kim qıldı, yetmiş qatla pak olur,
Yox isə, talibün qamu namazı eybnak olur.

Hekayət. Vərzəqanlı Pirə Fəxrəddin dedi kim, Pirə Babadan eşitdüm kim, Vərzəqanda bir kişi Pirə Əhməd adlı ulu-ulu sözlər söylərdi. Əşnuyanlu cəmaət ilə həzrət Şeyxün xidmətinə varurlar idi. Biz dəxi anlar ilə varduk. Çün Şeyxün həzrətinə müşərrəf olduk, həzrət Şeyx (q.s.) cəmaətə yüz qoyub dedi: «Pirə Əhməd mundadır, ya Vərzəqanda?» Dedim: «Vərzəqanda». Buyurdu kim, qülləteyn gərək kim, dənizün cuş ilə xüruşindən dəm urmaya, zira kim dənizə yakışur kim, dənizdən dəm ura kim, qülləteynün əgər zahiri saf ola və batini bulaşuq, çün dənizdən söz söyləyə, altındakı balçıklar aşağısından yuxarı gələb üstünün səfasın gədə və andan təharət almaq olmaz.

Beyt :

Lədünni elmi için Xızrdən ögrənməgə, Musa,
Gərəkməz qülləteyn, amma gərəkdür məcməül- bəhreyn.

Hekayət. Pirə Cəbrayıl dedi: «Bir gecə həzrət Şeyxi (q.s.) duşda gördüm kim, bir hovuzun içində oturmış idi və ol hovuz qandan dolu idi. Sordılar kim, Şeyxa, bu nə haldur? Dedi kim, sizə ögrədürəm kim, hər kimə təharət gərəklüdür, gərək kim, qan içində oturub təharət alsun.

Beyt :

Aşiq gərək kim, qan ilə qılsun təharət qüsl ilə,
Zira ki bu rəhrovların qan içrə batmaqdur işi.

Hekayət. Fərrux Qəvval dedi: «Bir gecə iradətümnün əvvəl çağında həzrət Şeyx ilə hamamda idim və həzrət Şeyxün (q.s.) qardaşları Hacı İsmayıl və Fəxrəddin Yusif (tabəllah sərahüma) Şeyxün həzrətində idilər. Fəxrəddin Yusif sual qıldı kim, ya Şeyx, təəccüb eylərəm kim,

məhəllələr ilən köylərdə küçücük uşaqlar kim, həzə təmyiz mərtəbəsinə yetməyübdürlər, oynamağda ikən bir-biri ilən şeyxün başına and içərlər və hal ol kim anlar bilməzlər kim, Şeyx kimdür və hal nədür? Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu kim, ey qardaş, əgər bir bəndə özini bazarda sata, anun bey'i dürüst dəgül, amma əgər xacəsini anı sata, bey'i səhih və mö'təbərdir. **Şeir :**

Hanğı Yusif kim, anı bazar içində satalar,
Duta Misri-can içində səltənət birlə kəmal.
Aləmün ola əzizi cümlə ərvahi-qüdüs,
Alalar canü dil ilən anı, yok gənc ilə mal.

Hekayət. Ucanun xətibisi Mövlana Tacəddin Əvəzşah dedi: «Bir qatla Qazı İmadəddin, Şeyxün həzrətində (q.s.) oturmuş idi və həzrət Şeyx (q.s.) nəsihətlər ilə tərbiyə verməğə məşğul idi. Sözü ortasında dedi: «Mövlana, aqil kimdür və cahil kim?» Dedi: «Həzrət Şeyx buyursun». Şeyx buyurdu: «Aqil sənən kim, kitabun elmi ilə fihi bilürsən və çox elmləri hasil edürsən. Və cahil bir rustayidür kim, bir kənddə olub nəstə oxumamış ola: **«Həl yəstəval-ləzinə yə'ləmunə vəl-ləzinə la yə'ləmunə?»**²⁴⁵ Və buyurubdur həzrət əmirəlmöminin və imamülmüttəqin Əli ibn Əbi Talib (ə.s.s.):

«Və hüvəl-ləbbeybül-fətinəl-mütqinü

Qiymətü külli imruin indəna.

Və ində əhlil-ilmü ma yühşinü».²⁴⁶

Qazı İmadəddinün qulağına bu söz xoş gəldi. Genə Şeyx buyurdu: «Mövlana, yılda sən eldən nə alursan?» Dedi: «Beş yüz altun». Şeyx dedi: «Çün igirmi yıl böyləlik ilən keçə, axirətə varanda on min altun xəlqün məzləməsi gora bilə aparursan və ol cahil rustayi yılda beş yüz altun verür. Həman kim axirət aləminə varur, neçə min altun malından xəlqün yanındadır? İmdi Mövlana dövlət ilən fikir eyləyüb görsün kim, aqil özidür kim, bu qədər məzləmə ilən axirətə varur, yoxsa ol rustayi

tat kim, bu qədər malı xəlqdan almalıdır?» Qazı İmadəddin həman münü eşidincə əllərin qaldurub başına urar idi. Həzrət Şeyx buyurdi: «Mövlana, bu peşimanlığ ilən nədamət yaxşıdır, amma əgər xəlvətdə olsa idi, yaxşıraq idi».

Hekayət. Xalxallu Pirə Əbdülkərim öz atasından Çəngi adlu rəvayət etdi kim, ol dedi: «Bir qatla Xətib Mövlana Məhəmməd İsmayılın ilən həzrət Şeyxün (q.s.) qulluğına varduk. Mən yolda iki beyt oxudum. **Beyt**

:

Hər ke u-ra mənə be-nam boxvənd,
Şovo ro bəste dari kəəmro bənd.
Kar ya mirəsi cəhəname daran,
Xodavənd bənde-ye bibənde, Xodavənd.

Xətib Məhəmməd dedi: «Bu mə'na rəva dəgül və demək olmaz». Amma çün həzrət Şeyxün (q.s.) xidmətinə yetdük, oturduk, əvvəl söz kim, həzrət Şeyxün mütəhhər ağzından çıxdı, bu idi kim, buyurdi: «Pirə Çəngi, yolda necə oxudun o iki beyti: « Xodavənd bənde-ye bibənde, Xodavənd ». Çün bu sözi eşiddük, mana bir heyrət qalib oldı və Xətib Məhəmməd bir nə'rə urub ussız düşdi. Pəs, həzrət Şeyx (q.s.) buyurdi: «Xətib, munun iki mə'nası var, eşit. Biri oldur kim, bir talibün bir nəfs ilə bir həvayi var kim, ana tanrılıq edər: **«Ə fərəeytə mənittəxəzə İlahəhü hüvahü»**.²⁴⁷ Və çün talib bəcidd ilən qatı riyazətlər çəkməgə dura, ol nəfs ilə həva kim, ana tanrılıq edərdilər, özünə müti' edüb bəndə eyləyə və ol kim, mundan ilərü nəfsün bəndəliğin edərdi, nəfsə qalib olub hökmedici və Tanrısı olur. Dəxi oldur, eylə kim «Səhihi-Buxari»dədür: **«Qalə Rəsulüllah(s.): «Allahü əşəddü fərəhən bitövbəti əbdihü hinə bətabü ileyhi min əhədiküm kanə əla rahilətin bi-ərzi fəlatin fənfələt minhü və əleyha tə'amühü və şərabühü fə-eyisə minha fəəta şəcərətən fəztəcə'ə fi zilləha...»**.²⁴⁸ Bu mə'na Tanrının rızası ilə fərəhinə münasib və müvafiqdür. Sağın kim, Həqq-təala buyurur: «Mən

imdi bəküllü sənün rizandəəm və istədügünə müvafiq və hər nəstə kim, dilərsən, sənə verürəm». Çün Xətib muni eşitdi, həzrət Şeyxün ayağına başın qoyub afərin oxudu. **Beyt :**

Könüllərdən gələn sözlər könüllərgə əsər qılır,
Əgər arıdurur canun, dəxi cana xəbər verür.

Hekayət. Şeyx Sədrəddin (r.r.) dedi: «Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdi kim, zahirlü həvas beşdür və batinlü beş, amma zahirlü həvasları bənd ilə zəncirə çəkməyincə batinlü həvaslar açılmaz. Misalı ol kim, göz bir nəstə görməgindən kim, şər'ən haramdur, yummayınca batinün bəsirətindən heç nur zahir olmaz. Və çün qulağ qeybət ilə yalan eşitməkdən və hər nəstə kim, Tanrı-təala andan mən' və nəhy eyləyübdür, saxlaya, könli qulağı Tanrının ilhamına və mələki ilə Rəbbani xitabına eşidici olur. Və çün dili böhtan ilə yalandan və şəriətün xilafından saxlayub zikr etməgə məşğul eylər, könli dili Həqqün hikməti ilə Tanrının mə'rifətinə deyici olur. Və çün əli **«ma nəhyəllahü ənhi»**den²⁴⁹ xəyanət ilən oğrılıq və xəlqi incitməkdən qisada, əli Tanrının xəzanəsinə yetə kim, anun batinində gizlidür və bay ola. Və çün ayağ şəriətün müxalifətindən saxlasun və həva ilə həvəsnün ardına varmaya, Həqq-təala ana bir qədəm verə kim, ol qədəm ilə məqsədi-sidqə vasil ola: **«Və innə ləhüm qədəmə sidqin ində Rəbbihim»**.²⁵⁰ Və çün özinün hiss ilə xatiri Həqq ilən cəm' eyləyə, batinün mədrəkati açıla, əql ilə nəfs əşyanun idrakın eyləyə və ruh ilə könül Tanrının mə'rifətin idrak eyləyə. **Beyt :**

Öz tefərrücgahinə əqlü könüllən nəfsü ruh
Pərdənün içində bir razü xəyalü eyşi var.

Hekayət. R.r. dedi: Həzrət Şeyx(q.s.) dedi: «Vilayət üç növdür: biri ammun vilayəti və biri xassun və biri xassül-xassun vilayəti. Amma ammun vilayəti məhsusatun aləmi və yer ilən yerün üstindəki dünyanun göginədəkindür. Və ammun könli mundan artuq şüru' ilə şüuri yoxdur.

Və xassun vilayəti qeybün aləmidür və ol ərşdən toprağadəkındür və anun təsərrüfi ilə seyri və mərifəti və gördüğü bu hərfün aləmindədür kim, ol aləmi-xəlqdür. Və xassül-xassun vilayəti bu aləmi-xəlq ilə hərfdə dəğül, bəlkə şüru'i-əmrün aləmindədür kim, anun həddi ilə nəhayəti ol kimsə bilür ki, Həqq-təala ana nəsib etmiş ola: «**Və fəvqə külli zi ilmin əlim**». ²⁵¹ **Beyt :**

Quşlarnün uçdugi cümlə qanat iləndürür,
Leyk hər quş uça bilür öz vücudü budinə.
Birisi bu aləmi-məhsusə, dəxi birisi
Aləmi-xəlqə, üçüncü, məqsəd ilə məqsudinə.

ALTINCI FƏSİL

NEÇƏ MƏNSURƏ KƏLİMATDAN KİM, HƏZRƏT ŞEYX SƏFİƏDDİNDƏN(Q.S.) ZAHİR OLUBDUR, ŞEYX SƏDRÜL-MİLLƏT VƏD-DİNÜN RƏVAYƏTİ İLƏN AZACUQ İBARƏT İLƏN MƏANİLƏRDƏN DOLU

Kəlmə: Eşqün məşvərəti yoxdur.

Beyt : Çün könüldə eşq bir yol eyləyə,
Hər nəfəsdə dürlü sözlər söyləyə.

Kəlmə: Aşiqə bənd ilə zəncir yoxdur.

Beyt: Aşiqi bənd etmək olmaz, qılma cəhd,
Aşiq olan kişi bilməz şərtü əhd.

Nüktə: Müridə böylə və şöylə yoxdur.

Şeir: Yok iradətdə necəlik, muni bil

Demək olmaz böylə qıl, ya şöylə qıl.

Çün müridün işi təhqiqi ola,

İşi anun cümlə təsdiqi ola.

Kəlmə: İradətə minən yayağ dəğül.

Nəzm : Sidq ilən kim eşq yolinə varur,

Tövsəni-dövrən anun hökmindədür.

Atludur kuyi-vəfadə, yok yayağ,

Mənzilidür daima bustanü bağ.

Tənbih: Hər kim söhbət ilən dirildi, hərgiz ölməz.

Beyt : Hər ki söhbətlən dirildi, buldı can,

İki aləmdə diridür cavidan.

Cismi qamu can olur, sə'y eyləgil

Ki, sana qılsun nəzər bir əhli-dil.

Kəlmə: Hər kim sahibdilün xidmətinə müşərrəf olub, anun hüzurindən mərifət hasil etməyə və bir iş qılmaya kim, nicatınun səbəbi ola, xərif ola, yok ol xəriflərdən kim, xəlq içində məşhur və mərufdur, yəni əqlsiz əbləh, bəlkim bir növ ilən can verə kim, küfr ilə islamun arasında fərq etməyə.

Nəzm : Hər ki bir könül iyəsinə yetə,

Qulluğindən mərifət kəsb etməsün.

Dünyadən ussız gedər əhbabinə,

Söyləgil kim, yavuşına getməsün.

Kəlmə: Hazır ol kim, sədəfün içində dürrün çürüməsün kim, əgər çürüsə, vay dürr, vay dürr!

Nəzm : Gövhərünni saxla, yə'ni mərifət,

Gər sədəfdə çürülə, ey vay, dürr!

Kanun əslində anı pərvərdə qıl,

Canun içində anun yeridürür.

Nüktə: Sədəfdə qamu yağış incü olmaz, neysanun yağışından özgə.

Şeir : Hər yağışdan incü olmaz, bəllü bil,

Girsə əlünə, anı çürütməgil.

Mürşidün irşadıdurur ol yağış,

Dedüğüm dürr mərifətdür, saxlağıl.

Tənbiḥ: Qamu zikrlər hicabı gidərməz, məgər könül iyəsinün təlqini ilən.

Nəzm : Hər kim ol, bir mənzilə yol aparur,
Mürşidün irşadı təlqin ilədür.
Hər kim ol, bir məmləkətdə baş olur,
Şahnun əmri ilə bəglik qılır.

Kəlmə: Əkməgi vermək və üstinə minnət qoymak ana bənzər kim, daşun üstinə toprağ töküb toxmı tökdürəsən.

Beyt : Qoyma minnət hər kimə verdün yemək,
Zira kim ol verdüğün zayə' qılır.
Hər kimə bir nəstə bağışlar isən,
Tanrıçün ver kim, sana yaxşıdurur.

Nüktə: Haram lüqmə toprağa batar və halal lüqmə könülə bitər.

Şeir : Lüqməniz pak olmasa, xakə girür,
Pak isə bilgil ki, əflakə varur.

Arpa əksən, dəxi həm arpa bitər,
Buğda əksən, bər həman buğda verür.

Kəlmə: Hər kim süfrə üstində əvvəlki lüqmədə «**bismillah**»ı deyə və Tanrının yadı ilə ol yeməgi yeyə və anun fikirində ola kim, olmaya kim artuğ yeyüb, könlüm çok yedüğündən ölə, hər nəstə kim qursağına girə, qamu nur olub könlün hüzuri və Tanrının mərifəti andan hasil olur və əgər nəfsün hirsii ilə yeyə, nəfsinə faidə verür və qaranğulığa bədəl olur.

Şeir : Hər nə Tanrı yadı ilə yeyilür,
Cümlə mömin gövdəsində nur olur.
Nəfsün hirsii ilə hər nə yeyilə,
Gövdə içrə qamu zülmət gətürür.

Tənbiḥ: Bu gün ki düşmənün ögindədür və silahun hazır, sə'y edüb düşmənünü gidərə gör kim, danla gorda düşmən var və silah ilə gücün yoxdur.

Nəzm : Çün silahun var, öldür düşmənün,
Andan eymən olma, ta sağdur tənün.
Yoxsa danla nəfs əlindən gordə,
Acizü biçarə qalursan özün.

Kəlmə: Qamu nəstə yeyən qamu nəstə söyləyəndür və qamu nəstə söyləyən qamu nəstə qılandur və qamu nəstə qılan damuda olur.

Beyt : Hər ki hər nəstə kim, öginə gəlür,
Yeyə, çox söz söyləmək adət qılır.
Hər kimün yedügi-dedügi budur,
Damuyə bişəkkü bişübḥə girür.

Kəlmə: Kişilərün yegi oldur kim, çaxırxanədən ağlayan göz ilən və peşiman olmuş könül ilən, yüz min həsrət və nədamət ilən gəlüb tövbə qıla, yok ol sufi kim, xanəgahdən zöhd ilə pəndarun yükü arxasına alub gələ.

Beyt : Çaxır içən kim nədamətlən gələ,
Yeg o zahiddən ki, taətlən gələ.

Ol, peşimanlıq anundur taəti,
Bu, təkəbbürlüq, munundur zilləti.

Nüktə: Dünyanın mal ilə mənalı misalı dünyalulara ana bənzər kim, bir sayrunun zəiflikdən bir dəgənək əlində ola, ixtiyarsız əlindən alalar və ol ayağdan düşə. Və dəni dünyanın əsbabı din iyəsinün yanında eylədür ki, bir kimsə bir ağaca bir bərk ip ilən bağlamış olalar, həman kim anun ipini çizələr, ol xoşvəqt olub qeyddən xilas olmuş ola.

Şeir : Kim ki dayandı cəhanun malına,
Çün əlindən alalar, qala zəbun.

Kim ki t rk etdi bu d nyayi-dəni,
C nn t  ana n bid r r hn mun.

BEŞİNCİ BAB
KƏRAMATLAR KİM, HƏZRƏT ŞEYX SƏFİƏDDİNDƏN (Q.S.)
SADİR OLUBDUR HEYVANLAR İLƏN ÖZGƏ NƏSTƏLƏRDƏ VƏ OL
ÜÇ FƏSİLDƏ DEYİLÜR

ƏVVƏLKİ FƏSİL

CİNNÜN ƏHVALINDA

Hekayət. Urumlu Cəmaləddin dedi: «Səravlu Xacə Əfzəl və Marağalu Pire Babadan kim, həzrət Şeyxün müqərrəblərindən idilər və gecələr xidmətinə həzrət Şeyxün ayağların avardılar, eşitdüm ki, neçə gecələr həzrət Şeyxün ayaqları avan çağında naghah özümüzü qapudan dıxarı gördük. Nə qədər kim içəri girməgə səy eylərdük, müyəssər olmazdı və mütəhəyyir qalurduk və sübhədəkin məcal bulmazduk. Danlası həzrət Şeyxdən sual qılurduk kim, bu, nə halət idi? Buyururdu kim, sizin qardaşlarınız idilər, cinnilər kim, anlar dəxi qulluğ etməgə müştəq idilər, eylə kim siz istərsiniz. Dedük: «Bizi neşün dıxaru salurlar?» Buyurdu kim, eylə kim siz xidmət ilə mülazimət istərsiniz, anlar dəxi istərlər və qorxarlar kim, olmaya kim, sizdən anlara, ya anlardan sizə bir məzərət dəgə. **Beyt :**

Xaki-kuyundən taparlar dirilik hər kim ki var,
Yüzünü görmək dilərlər insü cinn leylü nəhar.

Hekayət. Həm bu Urumlu Cəmaləddin dedi kim, bir yıl ramazan ayında həzrət Şeyx xəlvətdə idi və aydan beş gün keçmiş idi. Xadimlər ilə mülazimlərin hədləri yok idi xəlvətə girmək. Və oruc açmaq çağında Xacə Əfzəl ilə Pire Baba süfrə ilə yeməgi aparmağa dururlardı. Həman kim ayaqları eşikdən içəri qoymak istərlərdi, anları süfrə ilən

çanağı bilə dıŝra atarlardı. Çün bayram oldı, Şeyxdən sual qıldılar kim, bu, nə halətlər idi? Buyurdı kim, cinn cəmaəti gəlmişdilər tövbə ilə təlqin almağa və xəlvətdə oturdılar və anların ulusu Məhəmməd Zəkəriyyə adlı idi kim, tabınları ilə gəlmişdilər. Anun için yol anlardan dolu idi kim, ol iki min cinni xəlvətdə idilər. **Beyt :**

Candən özgə kimsə dilbər xəlvətinə girəməz,
Can dəxi heyrandur, eylə kim nişanın verəməz.

Hekayət. Şeyx Sədrəddin (r.r.) dedi: «Xalisə adlı bir övrət var idi kim, bizim ilən qövm idi. Qəzadan kafir cinnilərdən bir zəhmət ana uğradı kim, gah-gah yüzi ənsəsinə dönər idi və boynı həm eylə əgri qalurdu. Və vəqt olurdu kim, başı ilə ayağı bir-birinə yetüb, yay kimi həlqə olurdu. Və çağ olurdu kim, anı yerdən qaldurub, uca yerə aparub andan yerə bıraxurlardı və ol aşağa yetənədəkin çərxlər urub enər idi və qatı əzablar ilən zəhmətlər ana yetürürldi. Nə qədər kim davalar qılurlardı, heç faidə verməz idi. Aqibət, bu Xalisə həzrət Şeyxün dövlətxanəsinə qısılub Şeyxə sığındı. **Beyt :**

Nəfs ilə cinn afətindən ol dəm eyməndür kişi,
Keşiginə Şeyxnün daim sığınmağdur işi.

Və çün kafir cinnilər oraya vara bilməzdilər, ittifaq eylədilər kim, qələbəliğ ilən gələlər və anı oradan çıxarub parə-parə eyləyələr və məcal bulmazdılar, ta bir gün kim, həzrət Şeyx hərəmdə yüzini qiblə sarusına qoyub mürəqib oturmış idi. Və Şeyxün hərəmi kim, Şeyx Zahidün qızı idi, neçə məhrəm övrətlər ilən oturmışdılar və ol Xalisə adlı anların içində idi. Cinnilər qəsd etdilər kim, gələb anı yerindən qapub aparalar. Şeyxün hərəmi baxdı, gördi kim, cinnilər ləşkəri gəldilər, neçəsi atlı və neçələr yayağ və neçəsi gəmilər ilən və r.ə. dedi: «Gördüm gəmilər doptalu cinnilərdən və türlü-türlü silahlar ilən anda durub əpsəmdürlər. Həman kim Xalisəyə qəsd etdilər götürməgə, ol qoymaz idi və qaidə böylə idi kim, ol çağlarda əgər cinnilər bir övrətə

zəhmət verürlərdi, anı Bibi Fatimə xatunun yanına götürürlərdi. Çün ol xatun bir çapalaq ol övrətün yüzünə urardı, cinnilər saətdə qaçarlardı və ol övrət xilas olurdu. Amma ol çağ Şeyxün mübarək hüzurində ədəbsizlik etmədi və həzrət Şeyx müraqib idi, yeni başı dizi üstünə qoyub irfan ilə vəhdətün dənizində seyr edərdi və kimsənün həddi yok idi nəfəs çəkməgə. Həman kim neçə qatla ol cinn ləşkəri Xalisəyə qəsd eylədilər, Xalisə anların qorxusundan eylə çığırdı kim, həzrət Şeyx (q.s.) baş qaldurub cinniləri gördi. Anları eylə hayırdı kim, bir saət anun sədası hava içində baqi qaldı və cinnilər eylə pərişan oldılar kim, Xalisə dedi: «Anlardan otuz min həlak oldılar və otuz min kor və kar olub, əlləri ilə ayaqları dutmaz oldu». Və Xalisə anların zəhmətindən qurtuldu. **Beyt** :

Çün Süleyman cinnilərnün dəf'icün əl qaldura,
Neçəsi qıla həlakü neçəsini qaçura.

Hekayət. Səravlu Xacə Əbdülməlik ki Şeyxün xəlvətində məhrəm idi, dedi: «Gilanlu Mövlana Şəmsəddin çün Ərdəbildən Təbrizə varmağa əzm eylədi və həzrət Şeyxdən (q.s.) icazət aldı, mana dedi kim, mənüm bir hekayətüm var idi və həzrət Şeyxə ərz etmək məcal bulmadum, gərək kim, sən ərz eyləyəsən. Dedim: «Nola?» Dedi: «Təbrizdə bir gecə aftarəyi götürüb təharət almağa vardum. Həman kim abxanəyə yaxın oldum, bir qələbəliğ gördüm. Qamu qısğaboylu oğlanlar kimi, neçəsi ağ saqqallı və neçəsi yigit və neçəsi saya. Anlardan bir qorxu mana düşdi. Pəs mana salam verüb dedilər: «Həzrət Şeyx bizi göndərübdür kim, sənün əlündən tövbə qılalım». Sordum: «Siz kimlərsiniz və yurtınız ilə məqamunuz nərədədür?» Dedilər: «Biz cinnilərüz və yurtımız *Nəsibeyndədür*»*. **Beyt** :

Kim ki durğuzdı elm aləmi-dildə, bişəkk,
Elmi altına can ləşkəri hazirdürlər.

Pəs mana dedilər: «Sən əvvəl var və təharət al». Mən təharətümü sındurmək istərdüm və anlardan hicab edüb utanurdum. Dedilər: «Biz bilürüz kim, təharəti sındurmək istərsən. «Bismillahir-rəhmanir-rəhim» söylə kim, ortamıza hicab olur». Həman kim «bismillah» dedim, bir hicab ortamızda bulındı, ol qədər ki təharəti təmam aldum, genə anlar gözükdilər. Pəs gəlüb mənüm əlümdən tövbə qıldılar. Mövlana Şəmsəddin münü deyüb rəvanə oldı. Andan sonra anun mülaqatı Şeyx ilən vaqe olmadı və Tanrı rəhmətinə vardı və bu hekayət mənüm xatirümdən dəxi çıxdı və Şeyxün həzrətinə ərz etmədüm». **Beyt :**

Könül sahibqıranı çün otursun təxti üstində,
Təmamı-cinnü ins olur fərmani altində.

Hekayət. Şeyx Sədrəddin (r.r.) dedi: «Bir qatla həzrət Şeyx (q.s.) Bələ Yusifün evində kim, Ərdəbildə bir məşhur ilə mə'ruf ev idi, dəhlizində xəlvətdə oturmış idi. Gecə yerün üstində bir yuxacuq qar yağmış idi. Bir ağır ləşkəri kim, anların ədədi ilə sanı kimsə verəməzdi, cinnilərdən kim, bir qəzaya varurlardı, həzrət Şeyxün ziyarətinə gəldilər və bitün məhəllələr ilə köylər kim, zaviyənin çəp-çevrəsində idi, yuxaru ilən aşağısı anlardan doptalu idi. Həman kim zaviyənin həyətinə gəldilər, qapuçı Hacı Seyfəddindən rüxsət istədilər. Çün gecə bivəqt idi, Seyfəddin rüxsət verməz idi. Dedilər: «Qapuyı aç kim, biz munda ədəb saxlarız, yoxsa qapu ilə divar bizə hicab olmaz». Seyfəddin girdürməməkdən bərk durdı. Cinnilər qapuyı qoparub içəri girdilər, Seyfəddinün boğazını dutub divara yetürdilər, eylə kim həlak olmağa yaxın oldı. Həzrət Şeyx (q.s.) xəlvətin qapusu açdı və anlara girmək rüxsət verdi. Pəs, anlar qoşun-qoşun gəlüb, ziyarət edüb getdilər. Danlası atlarının izlərini bəllü idi, təmam el mundan mütəəccib oldılar və həzrət Şeyx (q.s.) ol gün qatı yorulub dedi: «Bəs kim məni ziyarət qıldılar, yorulubəm». **Nəzm :**

İki kövnün dirisi, cümlə xəlayiq zübdəsi,

Aləmi-əsrarinün dibaçəsi, dil iyəsi.

Ol idi kim, xəlqə məqsud idi, həm məqsədi,

Cinnü insün qüdvəsi ol idivü həm qibləsi.

Hekayət. Bu, bir hekayətdür el ilə ulusun içində məşhur kim, Ucanlu İsmayıl cinlərə eylə qalib olmuş idi kim, anun şərhin demək olmaz. Və anun əhvalı böylə idi kim, əvvəldə riyazətdə iğən ciddü cəhd eylər idi ol qayətə kim, özi üçün bir gor qazmış idi. Və bir zəncir hazır etmiş kim, özinün əli-ayağı ol zəncirə çəküb, görün içinə girüb taət ilə ibadətə məşğul olur idi. Və riyazəti bir heysiyyətdə idi kim, başından ayağınadək geyəsiləri qamu bit ilə canəvərlərdən dolu idi və mütləqən gövdəsi ilə geyəsi anlardan arıtmaz idi. Və ol canəvərlər ilən ovqat keçürür idi və müamilədə bir mərtəbəyə yetti kim, həzrət Şeyx (q.s.) cinnilərin bəgliği ana rücu' etmiş idi və anı cinnə qalib qılmış idi, ta eylə oldı kim, hər kimə cinnilərdən bir zəhmət uğrardı, həman kim ol, əlin ana sürtərdi, səhhət bulur idi. Və bitün ətraf ilə nəvahidə bu xəbər məşhur olmuş idi və hər kimə ağır cinnilərdən yetər idi, anun nəfəsindən şəfa bulur idi. Ol cümlədən bir Mahmud adlı bir kişi var idi Ucanda kim, ana cinnilər zəhmət verürlərdi və on yıl çıplaq dəlülər kimi gəzərdi və vəqt olurdu kim, özgələri incidürdi. Nagah İsmayılun nəzəri ana düşdi, bir nə'rə urub özünə gəldi və İsmayılun ayağına düşdi və çıplaq idi, özünü yığışdırub münfəil olurdu. İsmayıl könləgin çıxarub anun üstünə saldı. Pəs, İsmayıl bir çubuq anun əlinə verdi və dulbəndindən bir vəslə kəsüb ol ağaca bağladı və Mahmud həftədə bir gecə, iki gecə itərdi. Qayıdanda andan sorarlardı kim, nərədə idin? Derdi kim, anların üstünə varmış idim kim, on yıl mana zəhmət verürlərdi. Sorarlardı kim, qorxmazsan? Cavab verürdi kim, həman kim bu ağacı anlara çəkərəm, qılıc kimi olur və qamu ögümdən qaçarlar. **Beyt :**

Eşginnün sinəgi pili-dəmanə hökm edər,

Ol yabanun tilküsi şiri-jiyanə hökm edər.

Və çün bu İsmayılun hekayəti Sultan Əbu Səid xana yetdi, anı çağırub yanında oturtdı və buyurdi: «Bir nəstə mana görsət». Dedi: «Taqətün yox». Dedi: «Bağdad xatuna görsət». Dedi kim, ol dəxi qatlanamaz. Bir Xacə Səray yanlarında durur idi. Dedi: «Ana görsət». İsmayıl bir nəfəs ana üfürdi. Xacə Səray saətdə ayağdan düşüb eylə oldı kim, bir ölü kimi. Sultan Əbu Səid xan Bağdad xatun ilə mundan qorxub Xacə Səray için pərişan qaldılar. İsmayıl dedi: «Gördünüz?» Dedilər: «Bəli». Öz dulbəndi anlara verüb dedi: «Üstinə örtün». Həman örtincə Xacə Səray özünə gəlüb, ayağa qalxub sapasağ durdı. Padşah Əbu Səid xan bu haldan əcəbdə qaldı, neçə məzrəələr ilə kəndlər ana bağışladı və yaxşı xəl'ətlər geydürtdi. Aləmün eli ilə ulusu anı görincə dünyalık malı ana çok-çok verdilər. **Beyt :**

Kölgəsinə çok xəlayiq girdilər,
Türlü-türlü ne'mət ana verdilər.

Sonucı eylə oldı kim, anun bir qılı, ya könləgindən bir vəsləsi kim, bir cinnilüyə bağlarıdı, saətdə şəfa bulur idi və çün cinniləri yığışdurmağa dururdi, əlin yerə ururdi və derdi: «Allah, Şeyx Səfiəddin». Cinnilər qamu hazır olurlardı. Və vəqt olurdi kim, özgülərə dəxi görsədürdi və əgər cinnilərdən birisin öldürmək istərdi, əlini qılıc kimi sürər idi, ol cinni həlak olurdi. Və qalın cinnilər anun tabını idilər, ol qayətədəkin kim, iki övrət kim, anun nikahində idilər, güstaxlıq ilən damun üstünə vardılar, həlak oldılar. **Beyt :**

Hər kim ol güstax dam üsnə vara,
Yerə düşə, başı dər-dəm yarıla.

Anun çağında bir övrət öz başında çox ağır riyazətlər çəkmiş idi və əli cinnilərin aləminə yetmiş idi ol qayət ilən durub-oturur idi və cinnilərdən birisi özünü ana görsədürdi ki, mən sənün Tanrınam. Və ol övrət dişiliğ gümrəhlığında anı qəbul eyləyüb inanmış idi və bu

gümrahlığı özində bir halet sağınurdu. Bir kəz bu övrət İsmayıl ilə mülaqat eyləyüb aralarında münazirə düşdi. Övrət dedi kim, çağsuz qavun ilə xiyar gətürəyim. İsmayıl dedi: «Bu, səhldür, gərmsir yerlərdə çok olur və cinnilər gətürürlər, amma əgər gərçək dersən, Şeyxün bir biləvi filan yerdə asıludur, anı gətürə gör. Ol övrət bir saət başını aşığa salub, sonra baş qaldurub dedi: «Munı qoy, özgə nəstə dəxi istə». İsmayıl dedi: «Mana həman bu, gərəkdür». Və İsmayıl istədiği anun için idi kim, cinnilərin qüdrəti ilə qüvvəti yoxdur kim, könül iyəsilərin geyəsiləri ilə yaraqlarına yavuxlayalar. Bu mə'nada aciz qalub kəramatları qamu zayə' oldı. **Beyt :**

Yavux olmaz əhli-dilgə cinn ilə şeytanü div,
Mürşidə kar eyləməz cinnilərin məkr ilə riv.

Pəs İsmayıl dedi kim, anı kim sən batil xəyal ilə təsəvvür eyləyübsən, əgər inandığın sana görsədəyim, necə ola? Övrət dedi: «Əgər gərçək isə, görsət». İsmayıl öz adətincə əlini yerə urdu, «Vallah!» və «Şeyx Səfiəddin!» söylədi. Saətdə cinnilər ləşkəri hazır oldılar. Övrət baxdı, inandığı gördü, yerdən sıçrayub oynamağa durdu. Pəs İsmayıl əlini qılıc çalanlar kimi sürdü, saətdə ol cinninün başı yerə düşdi. Ol övrət həman kim ol cinniye həlak olmuş gördü, oynamağdan qalub məlum etdi kim, oynadığı batil imiş: **«Tə'alallahü əmma yəqulüz-zalimunə ülüvvən kəbirən». Beyt :**

Layəzalun vəsfini olmaz dil ilə söyləmək,
Əqlü fəhm ilə fərd acizdürür anı demək.

Və ol vəqtdə Əsirlü Pirə Xızrun kim, bir sahibiradət kişi idi, bir oğlu ilə bir qızı var idi kim, ikisi dəxi anadan kar doğmuşdılar. İsmayıl dedi: «Mən anları eşidici edəyim». Və Ucandan munun için Ərdəbilə vardı. Çün həzrət Şeyx bu haldan vaqif oldı, qeyrət eyləyüb dedi: «Əgər doğru dersən, öz ayağını timar eylə. Və hal ol kim, bu İsmayılun ayağı ağsaq idi və dili pəltək və əli məfluc və titrər idi. Pəs, həzrət Şeyxün

qeyrətindən İsmayıldan ol hünərlər bərtərəf oldu, amma çün xəlayiq içində ol əməl ilən məşhur olmuş idi, el anun yanına varub əvvəlki kimi əzayim eylərdi. **Beyt :**

Ulular yanında olma biədəb, əqlünni der,
Zərq ilə tammatdan keç, mənligün tərkinə ver.

Hekayət. Nəftisatan Kələvnün oğlu Həmzə dedi: «Bir su kəhrizi evimizün bağçası üçün gətürmüşdük. Atam istərdi kim, gecə baxçaya su verə. Arxı arıdurdı, suyun yolunda bir ağır daş bulandı. Atam bir qazma əlinə alub anı ufatməgə durdı. Nagah əllərin titrəyüb, əlindən qazma düşdü, dəxi ol daşa dolaşmayub qayıtdı. Danlası həzrət Şeyxün (q.s.) yanına vardı. Həzrət Şeyx anı görincə dedi: «Kələv, yaxşı vardun kim, ol daşa dəxi qazma urmadun kim, ol saleh cinnilərin məqamıdır və mən bu gecə danadək sənün fikirində idim». **Beyt :**

Ədəblinün işi bəs xub olur,
Qamu yerdə ədəb məhbub olur.

Hekayət. Bağban Pirə Səxi dedi kim, Xalxallu Pirə İbrahim kim, *Kərəcün* kəndindən idi, dedi kim, çün xəlvətdə oturmuş idim, dimağumda bir hərərət zahir olub, vaqiələrümi həzrət Şeyxə ərz etmək qatlanamazdum. Həzrət Şeyx (q.s.) rüxsət verdi kim, hər xaçan kim xatirün istəsə, yanuma hicabsız gəl. Bir yarımgecə qalxub həzrət Şeyxün qulluğına vardum. Xəlvətsərayun qapusunda cinnilərdən çox qələbəliğ gördüm kim, bir-biri üstinə mövc urarlardı. Keçmək məcalı bulmazdum. Pəs anlar yol açub küçə verdilər keçməgüm üçün. Pəs mana ismarladılar kim, həman kim həzrət Şeyxün xidmətinə yetəsən, girməgə bizim üçün icazət ala gör kim, ta ziyarətinə müşərrəf olalım. Çün Şeyxün həzrətinə yetdüm və istədügüm hasil etdüm, çıxmaq istərdüm, cinnilərin peyğamun unuttum. Həzrət Şeyx buyurdu kim, anlar kim, səndən yanuma girməgə rüxsət istərdülər, var, gətür.

Vardum, anlara dedim kim, həzrət Şeyx rüxsət verdi. Qamu həzrət Şeyxə vardılar və ziyarət qıldılar. **Beyt** :

Gögün altında mislün yox, əgərçi xəlqi-aləm çox,
Ümmidi-xəlv içün daim eşigün qapusu açux.

Hekayət. Dürudgər Ustad Şəmsəddin dedi: «Bir gecə zaviyənün sərâyında oturdum. Zaviyənün çəp-çevrəsi cinni ləşkərindən dəniz kimi mövc urar gördüm. Anların birisindən sordum kim, nəreyə varursınız? Dedilər: «Uğraşmağa varuruz. Gəlmişüz kim, həzrət Şeyxdən bir mədəd ilə himmət istəyəlim». Mən anlardan keçdüm. Danlası çün həzrət Şeyxün qulluğına yetdüm, mübarək ləfzi ilə dedi: «Gecə ol ləşkəri tamaşa qıldun?» **Beyt** :

Oldurur kiki cəhanun mələcidür məfxəri,
Həzrətindən himmət istərlər qamu divü pəri.

Hekayət. Gəmrudlu Pirə Yəhya dedi kim, kəndimizdə karvansərâyın eşigində bir bulağ var idi. Həman kim sufilər ol bulağa təhərət almağa varurdılar, bir qoca kişini görərlərdi kim, təhərət alurdi. Şeyxün xadimlərindən Pirə Yusif adlı bir kişi var idi, dedi: «Bu qoca cinnilərdəndür və bunun qövmləri ilə eli meşədədürlər və kafirlərdürlər. Amma bu qoca müsəlman olub, həzrət Şeyxün əlindən tövbə alubdur. Həzrət Şeyx anı Xacədəh kəndinə göndərübür, ta ol kafirlərdən ana məzərət ilə zəhmət dəgməyə və Şeyxün bərəkətindən anlar munun çevrəsinə gəzəməzlər». **Beyt** :

Zöhdün dibaçəsi islam əhlün rəhbəri,
Xafiqeynün mürşidi, çümlə xəlayiq sərveri.

Hekayət. Pirə Əminəddin Pirə Əmirşahdan rəvayət eylər kim, ol dedi: «Bir gecə xəlvətün eşigində oturmuşdum, qapunun səsin eşitdüm və Hacı Əmuləni qapuda gördüm. Həman kim qapu açıldı, Şeyxi (q.s.) gördüm kim, mütəhhər məhasini darardı. Əlindən darağı qoyub bir söz söylər idi. Baş qırmağın səsin dəxi eşitdim. Çün sabah çağı oldı,

qapuyı bağladılar. Dan namazı qılından sonra dedim: «Bu gecə sübhədək qapu açuq idi və gələn-gedən dəxi qələbə idi. Səhər çağı qapu bağlandı. Anlar nə qövm idilər?» Buyurdu kim, pərilər idilər kim, gəlüb, tövbə qılıb təlqin eylədilər və başları qırxdılar və dedügüm söz anlara derdüm kim, başlarınızı qırxınız». **Beyt :**

Çün səfadə zübdəyi-hər növ ilə hər cins idi,
Anun için qiblevü məqsud cinnü ins idi.

Hekayət. Şeyx Sədrəddin (r.r.) dedi: «Həzrət Şeyx bir gecə Marağanun kəndlərindən bir kənddə idi və Marağalu Pirə Baba qulluğında idi. Bir cəmaət həzrət Şeyxə gəlüb girməgə rüxsət istədilər. Pirə Baba dedi: «Gecədən bir dang keçübdür və Şeyx istirahətdədir və girməgə məcal yox». Gələnlər ədəb ilə təvəqqüf qıldılar və dəxi rüxsət diləməgə durdılar. Pirə Baba mütləqən rüxsət verməzdi, bəlkə mən' eylər idi. Axır Pirə Babayı dutub dıxaruda çəkdilər. Eşikdə bir süffə var idi, anı əl üsnə alub yerə çalarlardı, ol qədər kim, ussı başından uçub özindən getdi və gövdəsi cümlə pərişan oldu. Pəs içəri girüb Şeyxi gördilər. Həzrət Şeyx baxdı, Pirə Babanı gördi kim, dıxarı durur və çox zəhmətlər ilə məşəqqətlər görmüş. Buyurdu: «Baba, neşün anları mən' eylərdün». Bavücudi-kim, heç nəstə anlara hicab olmaz». **Beyt :**

Canü dil aşüftədür kim, həzrətinə varalar,
Əqlü huşdur müntəzir kim, bir söz ana aydalar.
Vəs-səlam əla Mühəmməd Rəsulüs-səqəleyn və alihi.

İKİNCİ FƏSİL

KƏRAMATLARDA KİM, HƏZRƏT ŞEYX SƏFİƏDDİN (Q.S.)-DƏN ZAHİR OLUBDUR HEYVANLARUN ƏHVALINDAN

Hekayət. Şeyx Sədrəddin dedi: «Bir çağda Hindustandan bir pil Ərdəbilə gətürdilər və görənlər onun əcaibliğindən heyran qalurlardı

kim, dəxi pili görməmişdilər. Həzrət Şeyxün yanına gətürdilər. Həman kim Şeyx ana baxdı və pil dəxi Şeyxi gördi, kimsə tə'lim etmədin başını yerə qoyub sücudə vardı». **Beyt :**

Tanrı yer kim, seçdi, anı xəlqə qıldı mədəd,
Nə əcəb kim qılsa ana səcdə divü damü dəd?

Hekayət. R.r. dedi kim, Şeyx (q.s.)-nün bir bədöv atı var idi kim, bitün məmalikdə tayı yox idi və öz başı ilə yazıya varurdu və otlayub gəzərdi və heç canəvərün həddi ilə yürəgi yox idi kim, ana dolaşub yavuxlana. Və əgər bir yabanlu canəvər ana qəsd eyləyə idi, əlbəttə, anı öldürür idi və bir axtacıdan özgə qoymazdı kim, anı iyərləyə. Və həman kim, axtacının əlində yüngəni görərdi, anun yanına varub, xamuş durub, mütləqən hərəkət eyləməz idi. Və çün həzrət Şeyx cümə günləri Kəlxorandan cümə namazı üçün şəhərə varurdu, həman kim namaz çağı olurdu, ol at yazıdan gəlüb zaviyənin eşigində dururdu. Və qaçan kim ol at gəlürdü, bilürdilər kim, namaz çağıdır. Axtacı anı iyərlərdi və həzrət Şeyx (q.s.) ana minüb xəlifələr ilə taliblər cilovında şəhərə varurdu. Və həm bu at idi kim, bir gündə Ərdəbildən Sürəmərvanadəkin kim, altı-yedi günlük yoldur, həzrət Şeyx Zahidün qullığına yetməgə yeridi kim, ölümə yaxın çağı anı çağırmışdı. Və həm bu at idi kim, Bistamlu Bəhaəddin Zəkəriyyə dərxtast ilə Şeyxdən istədi Abgərmə varmağ üçün və Şeyxün rüxsəti ilə ana mindi və çün Şeyxün xidmətindən ayrıldılar, Şeyx dedi kim, ikisi dəxi getdilər. Pəs, Şeyxün batində gördüğü kimi, at Abgərmdə səqət düşdi, eylə kim ilərüdə deyildi və Bəhaəddin dəxi öldi.

Beyt :

Əhli-dilnün dilinə hər nə kim, keçdi, olur,
Zira kim dedükləri zahir gözi ilə görür.

Hekayət. Şeyx Sədrəddin (r.r.) dedi kim, Kəlxoranun kəndində bir pişik var idi kim, həmişə zaviyənin içində olur idi. Bir qatla uşağları üçün bir parə ət istərdi. Süfrənin yanına varub qonağlar hüzurində

mütəvəccih oldu kim, süfrə üstindən bir lüqmə ət qapa. Genə özini saxlayub əl uzatmadı. Sonra çün uşaqları ac idilər, qonaqların ögindən bir parə qapdı. Həzrət Şeyxün xatirinə xoş gəlmədi, buyurdu kim, anı içərüdən sürsünlər. Savuxlıq çağı idi və yer qamu qarlu. Neçə gün zaviyənin eşigində qatlanub durdu və zaviyəyə girəmədi və özgə yerə varamazdı və savuxlıqdan bir ayağ götürürdü və birin qoyar idi. Sufilər çün bu halı gördilər, hay-hay ilən ağladılar kim, çətük həzrət Şeyxün qorxusundan böylə zəlil və səfil qalubdur və özgələr qafildirlər. Pəs, sufilər qamu insafa gəlib Şeyxdən mərhəmət istədilər. Həzrət Şeyx (q.s.) şəfəqqət üzərinə gəlib xatirində anın günahını bağışladı. Həman kim həzrət Şeyxün xatiri anın səfalandı, pişik zaviyənin içinə girüb çıxırurdu və başını oturanların ətəklərinə sürtər idi. **Beyt :**

Hər gəda kim oldu, bir əhli-dil ana rəhnəmə,
Cümleyi-ələmdə oldu xosrovi-fərmanrəva.

Və bu pişigün adəti ol idi kim, qaçan kim bir münafiq cəmətün içində gəlib otururdu, anı iyi ilən tanıyub ana işərdi və ol müvafiq kişiyi rüsva qılurdu və həmişə böylə eylər idi, ta bir gün bir namus iyəsi cəmət içində oturmuşdu. Pişik çün andan nifaq qoxusun eşitdi, ana işədi. Kişi rüsva olub xəllaqət tapdı. Həzrət Şeyxün mübarək xatirinə xoş gəlmədi, pişigi qarğab qəzəb ilən dedi: «Tökül». Pişik andan çıxdı və bir gün gözükmədi. Sonra təfəhhüs qıldılar, bir hamamın külxənində ölü gördilər. **Beyt :**

Gər şiri-jiyanə nəzəri-qəhr etsə,
Ağzında anın Xızr suyu zəhr etsə.

Hekayət. Şeyx Sədrəddin (r.r.) dedi: «Həzrət Şeyxün adəti bu idi kim, hər yıl həzrət Şeyx Zahidün (q.r.) zaviyəsinə adam salurdu. Bir yıl Marağalu Mövlana İzzəddin mənüm ilən yoldaş eyləyüb göndərdi, qayıdanda *Aynı** kəndinə kim, meşənin qırağında yapupdurlar, yetdük. Anda bir gögçək tazə ölengi gördük bəqayət xürrəm, çox buzovlar ol

öləngdə otlarlardı. Anların içində bir buzovcuq var idi, rəngi ilə şəkli iğən məhəbub və heç otlamazdı. Həman kim bizim atlarının üni eşitdi, yüngürüb özini atların öginə salub yüngürür idi və atlar ilə yerirdi. Nə qədər kim anı qaytarurlardı, qayıtmaz idi. İyəsi gəldi və çox cəhdlər edüb ağac zərbi ilə anı qaytaramadı. Sonra aciz qalub ağlamağa düşdü. Görənlər əcəbdə qaldılar kim, kişinin ağladığı nə içündür? Andan ağlamağ səbəbin sordılar. Dedi: «Öz haluma ağlaram, zira kim bu buzov məndən danarakdur və mən qafiləm və anın gördüğü ilə bildüğü mən görməyüb, bilməyübəm». Sordılar: «Necə?» Dedi: «Ol çağ kim, bu buzov anasından doğardı, mən nəzir eylədüm kim, əgər bu doğan buzov erkək ola, həzrət Şeyx Səfiəddinün (q.s.) nəziri olsun. Qəzadan erkək doğdı. Çün yaxşıca baxdum, bəqayət xoşrəng idi, amma çün böyüdü, ol nəzir etməkdən peşiman oldum və könlüm rüxsət verməzdi kim, oraya yetürəm. İmdi çün sizi gördü, bildi kim, siz atun adamı iyəsisiniz və özünü öz iyəsinə yetürmək istər». Pəs, ol buzov atların öginə düşdü və mənüm atumnun ögindən ayrılmazdı. Gecə olanda otlamağa gedərdi və gündüz köç çağı özünü genə bizə yetürürdü. Bu düstur ilə Ərdəbilə gəldük, bu sözü həzrət Şeyxün ərzinə yetürdük. Dedi: «Bəli, öz iyəsinə tanıdı, çün kəmalə yetdi». Pəs, həzrət Şeyx (q.s.) anı xassə cüft işləməğə göndərdi». **Beyt** :

Gögdəki Sövrər müyəssər ola idi kim, enə,
Fəxr için boynin bıraxub cüftinə sala idi.

Hekayət. Şeyx Sədrəddin dedi: «Həzrət Şeyxün bir qülle atı var idi ki, həmişə ana minər idi. İttifaqən *Həştrudda** bir at həzrət Şeyxə peşkəş çəkdilər. Qüllənün iyəri arxasından götürüb ana urdılar və Şeyx ol ata mindi. Qüllənün təhəmmüli qalmaq və ol atun ardından yüngürüb özünü ana urub dişlərdi və bu mənə təkrar oldu. Nə qədər kim anı hayxırub mən' edərlərdi, faidə verməz idi və gözlərindən yaşlar axar idi. Sufilər ilə taliblər münü görüncə ağladılar. Həzrət Şeyx ol atdan

enüb, iyəri andan götürüb, genə muna qoydılar və Şeyx mindi. Pəs, qüllə at öz halına gəlüb xamuş oldu. **Beyt :**

Gər biləsən eşqnün yolü təriqü rəsmi,
Dilsizlərnün hədisin eşidəsən hər nəfəs.
Mənligi tərək edəsən, eşqün rümuzin istəsən,
Eşqdür kim, aşiqün hər işdədür fəryadrəs.

Hekayət. Bir gün həzrət Şeyx (q.s.) bu qüllə ata minmiş idi. İxtiyarsız at çığırub düşdi və həzrət Şeyxi saldı, eylə kim mübarək dizi ilə əli yere dəgüb ağrıdı. Həzrət Şeyx anı qarğayub mübarək dilinə keçürdi kim, var kim, itəsən. Qəzadan ol atı oğurlayıb Sərava apardılar və anda tanıyub, geri alub və genə həzrət Şeyxün axtaxanəsinə gətürdilər. **Beyt :**

Nəfsüni saxla kim, həmişə yaman iş qılmasun,
Kandan ötrü bir kəmalun əhli qarqış qılmasun.

Hekayət. Şeyx Sədrəddin dedi: «Bir qatla Duzluq kəndinün əkinciləri həzrət Şeyxün (q.s.) qulluğına gəlüb siçan çok olduğundan şikayət qıldılar kim, nə qədər kim taxıl əkəruz, hasil çağında siçanlar anları dibindən kəsüb, taxılı qurudub tökdürürlər. Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdi: «Siçanlar qantarlasunlar». Eşidənlər bu sözdə əcəb qaldılar kim, anları yügənləmək necəlik müyəssər olur? Sonra sordılar kim, ya Şeyx, bu necə olur? Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdi kim, malınız ilə taxıllarınızın zəkətini ayırub bürrə miskinə veriniz, ta Tanrı-təala taxıllarınızı afətdən saxlasun. Əkinçilər qamu sadıq e'tiqad ilə tövbə qıldılar və şərt ilən dedilər kim, mallarınun zəkətini ayıralar. Pəs, həzrət Şeyx (q.s.) əl qaldurub dua qıldı. Gələn gecə Alasuvurun kəndinə qondi. Gecədə ol qədər yağış yağdı kim, siçanların dəlükləri sudan doptalu oldu və siçanlar dəlüklərində və dıxardakılar qamu suda batub qərç oldılar və birisi diri qalmadı və taxıllar afətsiz kəmalə yetdi. Həzrət Şeyx qayıdanda yolu Duzluq kəndinə düşdi. Kəndlülər gəlüb Şeyxün əlinə-ayağına düşüb Tanrının ne'məti şükri əda qıldılar». **Beyt:**

Nəfsün başı şər'ün yügəninə çəkgil,
Sonra oturub hüzur ilən işrət qıl.

Hekayət. Bangcı Pirə Əhməd dedi: «Bir gecə bir yuxacuq qar yağmış idi. *Ərdiyə** kəndindən həzrət Şeyxün ziyarətinə varmağ əzm eyelədim. Sübh çağı mənzilə yetdüm, həzrət Şeyxi gördüm. Qapunun dıxarısında durub iki yabanlu qurt ögində yüzlərini yerə sürtərlərdi. Həzrət Şeyx anlara buyurdi: «Varunuz, mundan sonra bir-biriniz ilən savaşı etməniz». Qurtlar ikisi dəxi başlarını qaldurub ittifaq ilən yazı sarusına rəvan olub vardılar». **Beyt :**

Gər Süleyman tək gətürmüşsən əlünə mülki-dil,
Məstilik aləmdə divü dəd müsəxxərdür sana.

Hekayət. Şeyx Sədrəddin (r.r.) dedi: «Bir at kim, həzrət Şeyxün (q.s.) bargiri idi, oğurladılar». Taliblər dedilər: «Anun bulmaginə təfəhhüs edəlim». Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdi: «Yok, təhəmmül eyeləniz kim, ol oğrı kim, atımıza əl uzadubdur, at anun başını gətürür». Danlası atı gördilər kim, eşikdə durur və bir kəsilmiş baş boynında asılı. Və hal böylə imiş kim, bir türk ol oymağlardan kim, Ərdəbilün çevrəsində oturmışdılar, Şeyxün atını görmüş ki, bir oğrı oğurlayıb aparur. Ana uğraşub anı dutar və başını kəsər və atun boynına asub qoya verdi ki, həm böylə Şeyxün xidmətinə apara». **Beyt :**

Kim ki güstaxılıqla Şeyxün atını oğurlaya,
Sonra atun boynına başını böylə asalar.

Hekayət. Şeyx Sədrəddin (r.r.) dedi: «Bir qatla həzrət Şeyx (q.s.) Güştəsfiyə varurdi. Muqanun Bərzənd kəndinə yetdi və gecə anda nüzul etdi. Bir iradəti iyəsi talibün bir məzrəəsi var idi kim, anda arpa əkmış idi və əkini hasilə gəlmiş, biçmək çağı olmuş idi. Ol talib e'tiqad ilən dedi: «Həzrət Şeyxün xassə atların bu gecə əkinün içinə qoyalar». Çün xassə atlar əkinə saldılar və özgələri kim, həzrət Şeyx ilən bilə idilər, atların dəxi qamusı taxıla qoydılar. Davarlar bitün əkinləri ol gecə

yedilər. Danlası əkin iyəsi talib ki, bir dərviş yoxsul kişi idi, taxılı tükənmiş gördi, acizlikdən məgər xatirinə bir nəstəcük keçdi. Həzrət Şeyx (q.s.) vilayət nuri ilən bildi, ana rəhm gözi ilən baxdı. Şeyxün himmətindən ipəgün qurtı ol əkin yerində peyda oldu və əkinün çöri-çöpində kim, yerdə qalmış idi, ipəklər toxudılar və ol yerlər qamu ipəkdən dolu oldu. Yerün iyəsi ilən özgələr ol ipəkləri götürüb, toxudub geyəsilər tikdilər». **Beyt :**

Rəhmətün yağışı hər yerdə yağa,
Sündüsü istəbrəq ol yerdən bitə.

Hekayət. Şeyx Sədrəddin (r.r.) dedi: «Həzrət Şeyx (q.s.) Bərzənd kəndində bir dam üstinə təhərət alurdu. Nəzər saldı, dağda örümçəgün pərdəsi kimi toxunmuş gördi kim, yazının yüzi qamu andan örtülmüş idi. Sordı kim, bu, örümçəgün toxuduğudur? Dedilər: «Yok kim, rütila adlu canəvəründür kim, bu yazı ilə səhrada qalib olupdurlar». Həzrət Şeyx (q.s.) dedi: «Bunlardan heç məzərrət kimsəyə dəgərmi?» Dedilər: «Bəli, hər kimi dişlər, sətdə ölür və nadir kimsə bunun ağusından çox davalar ilən qurtulur». Həzrət Şeyx çün munı eşitdi, mübarək yüzini dağ ilə səhraya qoyub qamusına baxdı və dedi: «Ya Tanrı, bunları həlak eylə». Şeyxün bərəkətindən ol canəvərlər ol dağ ilə yazılardan eylə bərtərəf oldılar kim, anlardan əsər qalmadı və dəxi heç kimsə anları anda görmədi». **Beyt :**

Hər kimün qüdrət ayağı gəşti-əflak eyləsə,
Canəvərlərdən yer üsti səhdür, pak eyləsə.

Hekayət. Pirə Mömin bəg dedi: «Bir gün həzrət Şeyx (q.s.) zaviyəsində məşğul idi. Bir sərçə bacada oturub çığırurdu və kəlimatun içinə fitrət düşərdi. Həzrət Şeyx (q.s.) göz ucı ilən ana baxdı, filfövr ol sərçə bacadan yerə düşdü və eylə yerə yapışdı kim, təprənmək ilə uçmaq qüvvəti anda qalmadı və mən ol sərçəni dutdum». **Beyt :**

Qanda kim simürğ anda öz qanatın tökdürə,

Sərçənün nə həddi var kim, anda balü pər urə?

Hekayət. Seyyid Zeynəddin (ə.r.) dedi: «Bir çağ Seyyid Şərəfəddin ilən kəndə varurduk. Mən ilərü varurdum. Bir axar çaya yetdük. Mənüm atum balçığda batdı. Mən atdan ayrıldum, ədügüm ilən donum qamu balçıqlu olub xərab oldı. Çok zəhmətlər ilən atımı andan çıxardum, donum ilə ədügüm yumağ ilə qurutmağ için çıxardum. Atum qaçdı. Mən yalın ayağ ilən yügürdüm, atı dutmağ mümkün olmadı. Həman kim çok yügürməkdən aciz qaldum, həzrət Şeyxdən himmət ilə mədəd istədüm. Səətdə atımı gördüm, qaçarkən öz yerində durdı, sağın kim, əli ilən ayağlarını bərk bağlayubdurlar. Vardum, anı dutub üstinə mindüm». **Beyt :**

Hağrı sərkeş at kim, ol meydanda yel tək səgridür,
Əhli-dilnün buyruğında ol sinək kimi durur.

Hekayət. Xacə Ağa dedi: «Bir gün həzrət Şeyx yapayalğuz Kəlxoran kəndinə varurdu. Bir elçi yol üstində həzrət Şeyxə yoluxdı və Şeyxi tanımazdı. Şeyxün atı ulağ ilən dutdı, həzrət Şeyx dəxi atını ana verdi. Həman kim elçi ata mindi, at öz yerində qubquru durub, ayağ ayağdan götürməzdi. Elçi nə qədər kim məhmiz ana urdı, mütləqən hərəkət qılmayub təprənmədi. Elçi mütəhəyyir qaldı. Ol saət neçə adam oraya yetişdilər. Elçi anlardan sordı kim, bu əziz kişi kimdür? Dedilər: «Həzrət Şeyx Səfiəddindür (q.s.)». Elçi muni eşidincə atdan enüb, Şeyxün ayağına düşüb üzrxahlıq etdi». **Beyt :**

Mən bu meydanun içində eylə ata minmişəm
Kim, bəhadurlar əlümdən alamazlar yügeni.

Hekayət. Xətib Mövlana Mühyiəddin dedi kim, bir çağ həzrət Şeyxün vəqti xoş idi. Ol halətdə evdən çıxdı, heç kimsəni görmədi kim, ana nəzər sala. Nagah bir it gözükdi, nəzəri ol itə düşdi. Səətdə ol itdə bir halət peyda olub, səma'ə varub çərxlər urdı. **Beyt :**

Bağlasə gər sərçəyə himmət, olur dər-dəm hüma,

Toprağə salsa nəzər, gözlarğə olur tutiya.

Hekayət. Mövlana Şəmsəddin, Bucəndlü Hacı Fəxrəddindən rəvayət qıldı kim, ol dedi: «Atam ilə həzrət Şeyx (q.s.) xidmətinə varurdum və atlara minmişdük və atam kəndü atını türkən sürərdi və mana çok zəhmətlər yetərdi. Əlqissə, yoruldu, dedim: «Ya Rəbb, əgər sənün dərgahunda Şeyx Səfiəddinün yüzi suyu var, qayıdanda mənüm atum dəxi yerigən et». Çün həzrət Şeyxün xidməti ilə ziyarətinə müşərrəf olduk və neçə gün anda qalduk, qayıtmağa əzm eylədük, yolda atum eylə yerigən oldı kim, atamun atı çok yerlərdə geridə qalurdı». **Beyt :**

Dağə gər desə yeri, dər-dəm yerür,
Yelə desə əsməgil, yerdə durur.

Hekayət. Pirə Şərəfəddin rəvayət qıldı kim, bir atımız itdi və heç yerdən sorağı görünməz oldı və kimsə dəxi salıqın verməz idi. Nagah xəbər gəldi kim, həzrət Şeyx budur, yoldan gəldi ki, müşahidə ziyarəti ilə Həccə varur. Dedim: «Heyf ol atdan ki, itdi. Əgər hazır olsa idi, ana minüb qarşuya varurdum». Bu söz ağzumdən çıxınca ögümdə itmiş atımı yügürür gördüm zaviyənin qapusınadək. Həman kim oraya yetdi, durdı. Mən atımı iyərlədüm və minib qarşuya vardum. **Nəzm :**

Gərçi iplər uzaduruz əvvəl,
Axir ol ipni kəmənd edərüz.
Neçə gün gər ana əman verürüz,
Həm ol ip ilə anı bənd edərüz.

Hekayət. Alğarlu Rüstəm dedi: «Bir qatla Ərdəbildən kəndimizə varurduk. Deymə yetincə kim, mütəbərrik zaviyənin vəqfi idi, bir türki gördük kim, əkinlər içində gəzüb buğdaları xərab edərdi. Çün əkinün içindən çıxdı, dedim: «Neşün bu taxılun içinə girüb xərab etdün? Məgər bilməzsən kim, bu əkin kimündür?» Dedi: «Bəli, bilürəm ki, kimündür, Şeyxünkidür». Münü deyincə atdan enüb atını buğdaya sürdi və dedi: «Görəyim, Şeyxün mana nə edə bilür?» Həzə atı taxıla girmədin

ayağdan düşüb ayağları uzatdı. Türki gördüm kim, halı özge olub, zinhar ilən barmağın qaldurub dedi: «Tövbə!» Dedim: «Həzrət Şeyxün xidmətinə var, ya həm munda üzrünü istə». Türk muni eşidincə, dulbəndi boynına bırxub yüzini yerə qoydı və çox zarilik ilən təzərrö'lər qıldı. Bir saətdən sonra at yerdən qalxub, sağ olub durdı. Türk bunları görincə həzrət Şeyxün qulluğına vardı. Və Şeyx (q.s.) ol çağda Alğar kəndində idi. Həman kim anı gördi, dedi: «Han, dərvişlərin nəvaləsin yeyübsən. Gəl, gəl». İlərü varub Şeyxün ayağına düşdi və tövbədən sonra qayıtdı». **Beyt** :

Ərsəsində şahlərin yamacinə
Kim ki fəzrin tək yerir, at oynadur,
Oynamağda sonra olur pilbənd,
Rüx kimi varur qırağə, mat olur.

Hekayət. Sühalu Pirə Musa dedi: «Alğar kəndində idük neçə kimsələr ilən və neçə cüft sığır dəxi yanımızda idi. Və Şeyx buyurmuş idi kim, əgər nagah kimsə sizə, ya sığırınıza təmə' eyləyə, anda mənüm xəlvətüm yerində bir həyat var, sığırlarınızı oraya sürünüz və eymən oturunuz. Bir gün neçə atlu gördük kim, irağdan sığırları görüb atların çapdılar kim, olay kim, sığırları sürüb aparsunlar. Biz həzrət Şeyxün buyurduğu kimi, sığırları həyatə sürdük və özümüz anda durduk. Və biz anları görərdük və anlar bizi görməzdilər. Mən derdüm: «İmdicə bizi dutarlar və sığırları dəxi aparurlar». Bu sözdə idük kim, gördük kim, bir ördək gəldi və anlara yaxın oturdu. Anlar anı görincə ardına atların çapdılar. Ördək yerindən uçdı və bir parə yol dəxi vardı, genə oturdu. Bunlar dəxi atlarını səgirdilər, ol qədər vardılar kim, kəndi görünməz oldu. Gecə yetişdi və anlar dəxi geriyyə dönmədilər və biz eymən qalduq. Biz dedük: «Danla varub ötmüş hekayəti Şeyxə deyəlim və ərz edəlim kim, bu kənddə kimsə oturamaz». Həman kim çin sabah oldu, Şeyxi

gördük kim, gəlüb yanımızda durub, dedi: «Gecə qorxdınız və* ördək gəlüb sizə himayət qıldı. Çün ördək himayətçinizdür, türklərdən nə qorxunuz var? Tanrı ilən olun kim, hər kim Tanrı iləndür, qamu nəstə anun saxlayıcısıdır». **Beyt :**

Hər kim anun tək himayətçisi var,
Baki yox, gər düşmənidür min həzar.

Hekayət. Zakirlərin başı Pirə İsa əmüsindən-Səravlu Şərəfəddindən rəvayət edər kim, bir qatla Şeyxün həzrətində (q.s.) idük. Bir Səravlu kişi bir oğlan biləsinçə gətürüb dedi: «Bir yılan bu oğlanun boğazına girübdür, həzrət Şeyx mədəd eyləsün». Həzrət Şeyx dedi: «Bu iş həzrət Şeyx Zahidün (q.r.) hünəri idi kim, bir adamı böylə zəhmətdən qurtardı və mundan ilərü bu hekayət deyildi. Amma sən bu otı al və bu oğlana yedür kim, Tanrı, inşaallah, mədəd eylər». Kişi anı alub oğlana yedürdi. Həman kim boğazına girdi, yılan ağızından çıxdı. **Nəzm :**

Əjdəhayi-nəfsdən kim, könlinün qəsdindədür,
Olmasaydı gər anun lütfi, xərab olurdu iş.
Dəstgir ər olmasaydı əhli-dillər himməti,
Necəliklən qurtulurdu bu dənizdən cani-riş?

Hekayət. Butəsərnün xətibisi Mövlana Xəlil rəvayət edər kim, bir Məhəmməd adlı dedi kim, bir gün dənizün qırağında oturmışdum. Suyun üstində bir adamun kölgəsi gördüm kim, mənüm sarusına gəlür. Həman kim yaxınlaşdı, baxdum, Şeyx idi (q.s.) və neçə min-min dənizün canəvərləri anunlən bilə suda gəlürdilər və xamu təsbihlər derdilər və ünlərin eşidürdüm. Çün bu halı gördüm, bir hal məndə zahir oldu kim, istərdüm kim, özümü dənizə salam. Özümdən qaib olup mübarək ayağına düşdüm. Buyurdu: «Məhəmməd, yəqinün dürüst oldımı, könlünü saxla». **Nəzm :**

---

* Əlyazmada: nə.

Dənizdə canəvərlər xamu anun hökmidədürlər,
Qulağ as kim, qamu təhlil ilə təsbih oxurlar.
Sədəflər bəhrün üstində acupdurlar ağızlarını,
Həmana kim, kəmalun əhlidən gövhərlər alurlar.

Hekayət. Bozğuşlu* Əmir Sədrəddin dedi: «Bir atum var idi igən yerigən və qaçan kim qaçar idi, neçə atlular ilən anı dutmaq güc ilən müyəssər olurdu. Bir gün bir yazıda əlümdən qaçub dağlara vardı. Mən ol yabanda yayağ-yalğuz, qərib qaldım və gecə yetişdi və heç yerə yol aparmazdım. Aciz qaldım, həzrət Şeyxə sığınub andan mədəd ilə himmət istədim. Bu halətdə gördüm kim, atum yügürmədən dindi və eylə öz yerində xamuş durdu kim, sanaydun kim, anı yerə yapuşdurubdurlar. Mən anı görincə yügürməyə düşdüm. Ana yetincə anı dutub, minüb ol yazıdan çıxdım». **Beyt :**

Ey neçə aciz fəqir kim, ol
Himmətindən muradinə yetdi.
Vey neçə kimsə kim, yabanlərdə
Sığınub ana hacəti yetdi.

Hekayət. Pirə Əbdülkərim dədəsindən-Marağalu Mövlana Tacəddindən rəvayət edər kim, ol dedi: «Bir qatla Səravun Kiləkabad kəndinə varurdum. Bir qatıbaşlu at ariyət ilən mana vermişdilər. Mən ana mindüm və atun cilovını bir kişinin əlinə verdilər kim, qatıbaşlıq etməsün. Tanrının qəzasından at yügənin anun əlindən alub, məni götürüb öz başında ol yazılarda səgridür idi. Mən anun saxladuğundan aciz qaldım, cilovını dağ sarusına eylədim kim, həman ki bir parə yoxuşa vara, bulay kim, yorula. Amma ol at eylə qatıbaşlu idi kim, məni dağın üstünə yetürüb, genə enişə yüz qoydu. Və ögümdə çox çuxur yerlər var idi. Bəqayət qorxdım və həzrət Şeyxə sığındım və mədəd ilə

---

* Farsca mətnə: *Yuğruş*.

himmət andan iltimas qıldum. Sətdə at yerində quru durdı və mən ol qorxudan xilas olub eymən oldum». **Beyt :**

Çün cəhanun afətindən əl-ayağ işdən düşə,
Dəstgirüm olsa böylə kimsə, andan qəm yemən.

Hekayət. Tullu Pirə Məhəmməddən rəvayətdür kim, bir yıl həzrət Şeyxi qonaqlığa Tula də'vət qıldılar. Çün iltimasları qəbul qıldı, oraya gəldi. Həman kim atdan endi, atını buğdanun əkininə qoydılar. At mütləqa ol taxıllardan bir yaprağ yemədi. Münü həzrət Şeyxə ərz etdilər. Buyurdi: «Bəli, bizim atımız adamun yeygüsi yeməz». **Beyt :**

Himmətindən atlulərnün atını
Başın endürməz bu otü su ilən.

Hekayət. Ərdəbilün ədükçisi Pirə Məhəmməd dedi: «Şamaxıdan gəlürdük. Bir dərədə ki, Pələngəboz ilən məşhur idi, Nəsamulun ağzında gecə yerirdük. İki devə yüklü biləmizcə idi və ol dərədə bir köpri bir çayun üstində yapmışdılar. Və ol dərə ilən köpri igən alçaq idi. Çün devələri köprüyə çəkdüm, əvvəlki devə keçdi, ikinci devənin ayağı daşa toxunub, köprüdən rədd olub, yüki ilən dərənin aşağısına düşdi. Nə yuxarudan qurtulmaq ümidi var idi və nə aşağıdan çıxmaq məcalı və gecə qaranğu. Yüz min məşəqqət ilən aşağı varub, yüki iplərə bağladum və yuxaru çəkdüm. Və devənin durmaq yeri yox idi və heç tərəfdən xilaslıq ümidi görünməzdi. Sərgərdan və heyran qaldum. Pirə Əfzəl adlu bir nökerüm var idi. Devənin məharında iki ip burnında çəkilmiş idi. Bir ip Pirə Əfzəlün əlinə verdüm və biri öz əlümə aldum və dedim: «Bu iki əl, biri Şeyx Səfiəddinün əlidür və biri Şeyx Sədrəddinün». Və anlardan himmət ilə mədəd istədük və ipləri çəkdük. Devəni gördük ki, bir quş kimi yuxaru gəldi və ol alçaq yerdən qurtuldi və heç bilmədük kim, necəlik ilən yuxaru gəldi və necə xilas oldı». **Beyt :**

Xilas olmağ dilərmisən məşəqqətlərdən, ey sərvər?

Ululardən dilə himmət ki, Həqqün xassəsidürlər.

Hekayət. Miran adlı bir kişi həzrət Şeyxün çopanı idi və onun Zirəng adlı bir qayını var idi və bu qayın anı iləridə satın almış idi, amma əsildən azad idi. Və ol Zirəngün e'tiqadı bitün dəgül idi və içi nifaq xibasından dolu idi və gah-gah ədəbsizlik edüb sözlər sufilərin həqqində söylər idi. Bir gün həzrət Şeyxün xırqəsi ilə sufilik təriqində kim, elün içində izzətli idi, həqqində dilini uzadub bitəqrib neçə sözlər söylədi. Qəzadan həm ol gün Kəncus kəndindən Ərdəbilün vilayətindən bir eşəgə minüb qoyun üstünə varurdu. Yolda bir ayu ana yoluxub, iki ayağ üstünə durub, əlləri ilə şapalaqlar onun yüzünə urardı, ol qayətdə kim, başından dulbənd ilə bərki götürüb, parə-parə eyləyüb yazıya atdı və özi kəndü yolına vardı. **Beyt :**

Hər kim ol insani-kamillən ədəbsizlik edər,
Ögrədürlər ana divü dəd ədəb şamü səhər.

Hekayət. Ol çax kim, həzrət Şeyx (q.s.) Bağdada varurdu, Kürdistanun ölkələrində Kübalə kəndinə yetdi. Bir yoxuşdan enişə enərdi, ol yazının taxılları sapsaru gördi. Sordı kim, bu taxıllar nədən böylə sarı və zəifdürlər? Dedilər: «Bir qurt bu yerdə bulunubdur kim, taxılları dibindən kəsər». Həzrət Şeyx (q.s.) dedi: «Bir avuc toprağ mana veriniz». Verdilər. Bir nəstə oxuyub toprağa üfürdü və dedi: «Munı alun və toprağınıza səpün». Buyurdu ki kimi eylədilər. Ol yerün qurtları ol həzrətün nəfəsi bərəkətindən qamu həlak oldılar və əkin yerləri anlardan pak oldı və dəxi hərgiz ol qurtlardan kimsə salıq vermədi. Pəs, hanğı yerdə kim, qurt peyda olurdu, ol yerün toprağını alub gətürürlərdi və əkinlərinə səpərlərdi, qurtlar qamu həlak olurlardı. **Beyt :**

Nuşdarı olur ol toprağ kim, onun ləfzindən
Bəhrə alır üfürməkdin ölüyə can verür.
Həşrədək topraqdan bitə həyatı-cavidan,
Xızr tək hər yerdə kim, onun ayağı qoyulur.

ÜÇÜNCÜ FƏSİL

HƏZRƏT ŞEYX SƏFİƏDDİNÜN (Q.S.) KƏRAMATLARINDA KİM, HEYVANLAR İLƏ ÖZGƏ NƏSTƏLƏRDƏ ZAHİR OLUBDUR

Hekayət. Həzrət Şeyx Sədrəddin (r.r.) dedi: «Bir qatla Əmir Dövlətşah kim, Dövləş ilən məşhur olmuş idi, həzrət Şeyxdən bir səccadə iltimas qıldı və həzrət Şeyx bir səccadə vermağ mübarək xatirində var idi. Evində iki səccadə durur idi: biri yundan və biri qıldan. Həzrət Şeyx (q.s.) qıllu səccadə vermağ buyurdi və Şeyxün hərəmi yunlu səccadə vermağ istərdi. Həzrət Şeyx dedi: «Yox, bu yunlu səccadə verməzəm, zira kim anun məndə haqları var». Dedilər: «Ol necə haqdur?» Buyurdi kim, bir kəz təharət almış idim və bir nəstə istərdüm kim, üstində namaz qılayım. Bu səccadə evün bucağında durur idi. Öz yerindən qopub gəldi və özini ayağum altında döşəndi və mən anun üstində namaz qıldum». **Beyt :**

Hər nə kim düşdi ayağı altına,
Ucalandı ərşədək qədrin anun.

Hekayət. Xacə Əminəddin dedi kim, Marağalu Mövlana İzzəddin Şeyxün həzrətində Marağada yağış yağmadın hekayətlərdi kim, bu yıl anda yağış yağmadı və yerlərdən bir çöpçügaz baş çıxarmayub bitmədi. Və el qamu mundan ötrü pərişandurlar. Həzrət Şeyx (q.s.) himmət bağlasun, olay kim, anda yağış yağa. Bu sözdə idilər kim, Gilan

sarusından bir bulut görüldü, həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu: «Mövlana, əgər bulutu Marağaya göndərəyim, necə ola?» Mövlana İzzəddin dedi: «Şeyxün kərəmindən bəqayət yaxşı ola». Həzrət Şeyx (q.s.) buluta yüz qoyub xürrəmliq ilən işarət qıldı kim, xoş ola və mübarek başını Marağa sarusına tərptdi. Mövlana İzzəddin gün ilə saətin yazdı. Və ol gün çaharşənbə günü idi, ikindü namazı çağı. Neçə gündən sonra Marağadan xəbər gəldi kim, çaharşənbə günü ikindü namazı çağı bir yağış yağdı kim, bitün yazılara yetdi və xamu kimsələr xürrəm oldılar.

Nəzm :

Dağə gər qılsa işarət kim, yeri,
Dəxi durmaz yerinə, dər-dəm yerir.
Buluta yağgil desə, dər-dəm yağar,
Daşə desə kim, ərit, filhal ərir.

Hekayət. Şeyx Sədrəddin (r.r.) dedi: «Həzrət Şeyx (q.s.) taxılun xirməni üstinə vardı, andakı duran adamlara dedi kim, xəyanət əli bu taxıla yetübdür və bir xəbt olupdur. Cəmaət münkir olub qəbul etməzdilər. Sonra işarət qıldı kim, ol toprağı qazun. Həman kim yeri qazdılar, quyıdan neçə çuval buğdadan dolu gördilər. Anları çıxardılar, duran kimsələr qamu münfəil qaldılar. Pəs, həzrət Şeyxdən (q.s.) sordılar kim, necə bildün kim, buğdayı oğurlayubdurlar? Buyurdu kim, həman kim xirmən üstinə gəldüm, neçə danələr kim, çuvaldan düşmiş idi, mənümlən söyləşüb özgələrün xəyanətlərin zahir etdilər». **Beyt :**

Kəndimizdən hər taxıl kim, baş çəkər,
Cümləsi təsbih ilə təhlil edər.
Hər xəyanət kim, edərlər oğrılar,
Xamusı mana derlər danələr.

Hekayət. Bişkini Pire Əvəz dedi kim, bir qatla Sufiyan Məhəmməd ilən Mübarekan Məhəmməd Güştəsfidə Şeyxün (q.s.) xidmətində idük. Şeyx mana baxub işarət qıldı kim, su kuzəsin mənüm için gətür. Mən

kuzəni götürdüm, aparmağa. Çün hava issi idi, öz-özümə dedim: «Su issidür, əgər bir parə yoğurt gətürsəm, yegrak ola». Şeyx (q.s.) buyurdi kim, nə, su gətürəsən. Aparдум. Çün həzrət Şeyxün əlinə verürdüm, gördüm, kuzədə buz bağlamış idi və su çıxmaz idi. Həzrət Şeyx (q.s.) əlümdən aldı və içdi və mən ol kuzəni təbərrük için saxladum. **Beyt :**

Həyat şərbəti hər kim dilər, degil gəlsün,
Anun təharəti suyini alubən içsün.

Hekayət. Bəniqlü Pirə Əhməd dedi: «Mövlana Siracəddindən eşitdüm kim, həzrət Şeyx (q.s.) ilə Kəlxoran kəndinə varduk taxılun biçmək çağında. Nagah bir bulut ilə ildurum zahir olub Səpəlan dağına dolular yağdı və taxıllara dəgməyüb salamat ilən qaldı». **Beyt :**

Hər kim ol qoydı şəbistani-qəbulində ayağ,
Lacərəm, anun yüzi suyi cəhani qıldı bağ.

Hekayət. Pirə Musa dedi: «Bir məzrəyə su verürdüm və adət böylə idi kim, məzrələrə növbət ilən su bağlardılar. Çün mən əkinimə yarımcuq su verdüm, yuxarudan suyu kəsdilər. Növbət çaği keçdi və bir böylə yarımcuq qaldı və səkiz günədəkin qatlanmaq gərək idi kim, dəxi növbət mana yetə idi və taxılımız qamu qurumağa başladı. Dedim: «Ya Şeyx, mədəd kim, taxılum susuzlıqdan qurur və su verməzlər». Həman kim əkinümə yaxın oldum kim, görəəm su içməyüb nə qədər yer qalupdur. Baxdum, gördüm ki, su verdüğüm yerlərdə həzə su durub və su çoxluğundan mərzün başından çıxub su içmədin yerə varurdi və bitün əkinlər doynca su içdilər, bəlkə su əkinlərdən artuğ oldu. Çün bu kəramatı gördüm, vəqtüm xoş oldu, əlümdən beli bıraxdum və səma'lər qılıb təsəlli oldum». **Beyt :**

Hər əkin kim, arxımızdan su içə,
Danənün böyükliği həddən keçə.

Hekayət. Pirə Əhməd dedi kim, dədəmdən Zəki eşitdüm kim, Bəniq kəndində bir bulağ var idi kim, xəlqün içdüğü su andan idi və panbuğun

əkinləri dəxi andan su içərlərdi. Nagah ol bulağ qurudı və xəlayiq andan ümitsiz qaldılar və yaxın idi kim, xəlayiq andan köçüb özgə yerə varalar. Nagah xəbər gəldi kim, həzrət Şeyx Bağdaddan məşahidün ziyarətindən qayıtdı və budur kim, Aərbaycana yetdi. Kəndlülər Şeyxün həzrətinə ziyarət etməyə vardılar və su az olduğundan və bulağ qurduğundan şikayət qıldılar. Həzrət Şeyx (q.s.) dedi: «Hər kim arxun aşağısındadır, ümidgahı Tanrıdur və hər kim arxun başındadır, suya ümid bağlayubdur. Heç fikir etməyiniz kim, Tanrı-təala su verir». Çün həzrət Şeyx (q.s.) Bəniqdən ötdi və bir parə yol getdi, bulağın suyu axdı əvvəldən artuq və imdiyədəkin həzə su axar və hərgiz əksük olmadı. **Beyt** :

Hər qətrə su kim, çıxar bulağından anun,
Andan içsən, səfalənür canü tənün.

Hekayət. Gərmrudun Tirəabad kəndinün cəmaəti dedilər kim, kəndimizdə su azaldı və kəndün cəmaəti su az olduğundan iğən pərişan idilər. Həman kim həzrət Şeyx oraya yetdi və anların susuzluğın gördi, dedi: «Qayırmən kim, bu kənddə su çok bulunacaqdır». Pəs ayağın yerə urdı, yerdən bir bulağ saətdə sıçrayub yer üstinə axar oldı və hər kimün bir zəhməti, ya bir ağrığı var idi, həman kim ol bulağdan su içərdi, şəfa bulur idi və əgər oraya gələməzdilər, andan su aparub içərlərdi və şəfa bulurlardı. **Beyt** :

Hər sayru kanun bulağıdən su içdi,
Heyvan suyi tək ömri-Xızr verdi ana.

Hekayət. Məhəmmədşah dedi: «Səravda Xacə Əfzəlün zaviyəsində həzrət Şeyx hazır idi və qalın əkəbir ilə danışməndlər həzrət Şeyxün (q.s.) xidmətində idilər. Xacə Əfzəlün xadimi Mahmud Xəyyat adlu əl yumak için su gətürdi. Şeyx (q.s.) buyurdu kim, xadimi-mümsiklər bu ibriq kimidürlər kim, içindən bir qətrə su çıxmaz. Şeyxün ağzından bu

qədər söz çıxınca ibriqdən su axmaz oldu. Nə qədər kim cəhd qıldılar, mütləqən bir qətrə çıxmadı».

Hekayət. Xacə Ağa dedi: «Bir kimsə həzrət Şeyx üçün bir qavunlu bostan əkmış idi və gecə ana su vermişdilər və balçıq idi. Yarımgecə qoyunlar palizə düşdilər və sabahadəkin ol palizün içində gəzdilər və mütləqən qavunun ağaclarına dəgməmiş idilər. Amma həman kim yeni qavun yetişdi, təberrük üçün yeni gəldüğü yemişdən bir-iki qavun dərdilər kim, həzrət Şeyx üçün töhfə aparalar. İttifaqən ol vəqt həzrət Şeyx deymə varmış idi kim, şəhərdən orayadəkin bir ağac yol idi. Məəlqissə, varmağa əzm etdilər. Həzə həzrət Şeyxün xidmətinə yetmədin bir kişi dəxi bir yeni yetişmiş qavun bunlardan ilərü Şeyxün həzrətinə (q.s.) aparmışdı. Və Şeyx əshabına demiş idi: «Siz bu qavunu yeniz kim, bizimki yoldadır və imdicə yetər». Bir saət mundan ötincə bostancı talib gəldi və gətürdüğü qavunu ərz etdi. Həzrət Şeyx ana bir nəzər salub dedi: «Bu, sənün palizün məni dəştban eylədi, ta gecə qoyunlardan saxlayam». **Beyt :**

Bağimizgə hər kim əkdi toxmi-mehr ilə vəfa,
Hasil etdi sonra andan yüz tümən şövqü səfa.

Hekayət. Əqimunlu Mövlana Şəmsəddin dedi: «Hüreyzlü Pirə Zahid dedi: Hüreyz kəndində bir saleh kədxuda kişi var idi kim, çox ibadətlər ilən təətlər qılurdu, amma malından hərgiz bir altun zəkət verməmiş idi. Və buğdadan bir köşk doldurmuş idi. Bir qatla bizim ilən yoldaş olub Şeyxün həzrətinə (q.s.) varduk. Həman kim oturduk, həzrət Şeyx (q.s.) xəlqə nəsihət eyləməgə məşğul idi. Buyurdu kim, əcəb halətdür. Taliblər zəkətin mə'nin edərlər və özlərində buğdadan köşkdən doptaludur və diləkləri bu kim, buğdaları əksülməsün və siçan yeməsün və axirətdə əzabları olmasun. Qələt xəyal eyləyübdürlər. Bir buğdanun kim, zəkəti verməyələr, həm siçan yeyəcəkdür və həm dünyada dəxi bəqası yox və qiyamətdə əzabın çəkəcəkdür. Amma əgər zəkətin yılbayıl verə,

dünyada siçan yeməz və hər nəstə kim, daşub, anbarlar heç əksükməz. Buğda iyəsi həman muni eşidincə, dərhal qalxub, həzrət Şeyxün ayağına düşüb, əhd qıldı kim, dəxi zəkət mən'in etməyüb, öz malının zəkətini bərrə miskinə verə. Çün kəndinə qayıtdı, köşkdəki buğdanun zəkətini verdi. Həman kim yaz çağı gəldi, ol buğdaları daş tərəzu ilə çəkdi, dürüst gəldi və ol qədər kim, zəkət vermiş idi, dəxi üstində idi və heç əksük olmamış idi». **Beyt :**

Çün zəkati-mal verdün, sanma malun əksilür,
Bəlkə Tanrı verdüğünni malun üsnə arturur.

Hekayət. Mövlana Şəmsəddin rəvayət etdi Pirə Babadan kim, ol dedi: «Bir qatla Hacı Naxçıvanlı həzrət Şeyxdən (q.s.) mədəd ilə himmət istədi kim, Naxçıvanda bir kürəkənüm var. Umaram kim, həzrət Şeyx (q.s.) ana bir nəzər salub nəfsinün küdurətindən bulay kim, qurtulub, səadəti yoldaş olub, tövbə ilə təlqin ana nəsib olsun. Və ol gecə kim, bu Naxçıvanlı Hacı həzrət Şeyxdən bu söz açub himmət dilərdi, kürəkəni Naxçıvanda duşda gördi kim, havadan bir daş endi və bir yazılı bitik biləsinçə idi. Sordı kim, bu daş nə daş və bu bitik nə bitikdür? Dedilər: «Bu, Səfiəddin İshaqdan bir bitikdür kim, səni çağırmağa göndərübüdür». Oyanınca fikirsiz qalxub Ərdəbilə vardı və həzrət Şeyxün qulluğına yetdi və tövbə qılıb təlqin aldı. Qayıtmağ çağında həzrət Şeyxdən rüxsət istəməgə vardı. Şeyx (q.s.) buyurdi: «Getməkdə səbr qıl və munda ol, ta cümənün namazından sonra köçəsən». Cümə günü həzrət Şeyxün qulluğında cüməyə varmağ əzm etdi. Həzrət Şeyx (q.s.) məscidün hərgünki qapısından girdügi girmədi və özgə qapudan içəri girdi. Ol naxçıvanlı yigit həman kim ol qapuya yetdi, bir nə'rə urub həzrət Şeyxün ayağına düşdi. Andan sordılar ki, bu çağırmağın səbəbi nə idi? Dedi: «O daş kim, bitik ilə mənə çağırmağa Naxçıvana gəlmiş idi, bu daşdur kim, bu adinə məscidün eşigində durur». **Beyt :**

Çünki daş ilə kəsək əhli-dilün elçisidür,
Səngdil ol kimsədür kim, anı inanmaz olur.

Hekayət. Həm bu Pirə Babadan rəvayətdür kim, Sətrəqlü Fəqih Məhəmməd ilə həzrət Şeyxün qulluğuna varurduk. Çün Ərdəbilə yaxın olduk, sürü qoyunlarımız kim, Muqanda idilər, Ərdəbilün çevrəsinə gəlmişdilər. Mən vardum kim, anlardan neçə qoyun həzrət Şeyxün mətbəxi üçün seçib bilə aparayım. Nə qədər ki gəzdüm, heç bulmadum. Naçar boş əl ilə həzrət Şeyxə vardum, amma igən pərişan idim qoyunu gətürməməkdən. Həman kim ziyarət etdük, yüzini mana eyləyüb dedi: «Pirə Baba, andan ötrü mələlsən kim, qoyunları gətürməyübsən? Sənün evün dərvişləründür, qayırmaz». Və hal ol kim ol yıl igən quru yıl idi və yağış yağmaz idi. Həzrət Şeyx (q.s.) qalxub quru çayun içinə varub arxları arıtmağ buyurdu. Vilayətlərin böyükləri ilə rəiyyətləri dəxi gəldilər və suyu kəndlərinə varmaq yolları qismət etdilər. Pəs, həzrət Şeyx Fəqih Məhəmmədi neçə taliblər ilə bir qırağa aparub dedi: «İmdi bu deymdəki taxıllar hal dili ilə mana söylədilər kim, susuzlikdən məluluz. Himmət bağlanız kim, Tanrı-təala bunlara dəxi su versün». Pəs, zövq ilə səfa üzərindən gögə baxdı. Ravi dedi kim, saətdə bir bulud peyda oldı və igən əzim yağış yağdı və **«Fəfətəhna əbvabəs-səma'i bi ma'in münhəmirin»²⁵²** gögdə zahir oldı. **Beyt :**

Çün yerün üstindəki su ilə tapar pərvəriş,
Tanrı göndərirdi anın yüzü suyu üçün yağış.

Andan sonra taliblərinə yüz urub buyurdu: «Sufi taliblər çox zəhmətlər çəktilər və zahirün arxları arıtdılar. Tanrıdan umaram kim, lütfi ilə könullərinün arxları dəxi arıda. Həm ol gecə igirmi talibün fəthül-babı oldı, illa bir kişi. İki aydan sonra genə Şeyxün həzrətinə varduk. Ol fəthül-babı olmayan bir talib həzrət Şeyxün qarşusunda ayağ üsnə durub ağlar və həzrət Şeyxi ana baxar gördük. Həzrət Şeyx (q.s.) ana nəzər salub dedi: «Qayıрма kim, Tanrı-təala sənün muradun dəxi

verür». Və həm ol gecə işi təmam oldu. **Beyt** :
Z lali-l 'l n  m taqdurlar Xızr ilə İlyas
Ki, canun  em sində yüz t m n irfandurur mövcud.
Ne e yüz min könül s rg t d r heyvan suyi i n,
Bulay kim, ol ayaĖun topraĖından bulalar məqsud.

Hekayət. Pirə Abdullah rəvayət qıldı Pirə H mz d n kim, ol dedi: «Həzrət Őeyx n qulluĖında Ərdəbilün çevrəsində deym n xirməni  stine varduk. Ő hildl r n ziyar tine ki, Ő h r n goristanına m tt sild r, yetdük. Nagah bir adamun baı s m gi gördük kim, yer n  stine aĖnaya-aĖnaya gəldi və  zini həzrət Őeyx n atı ayaĖına s rdi. Həzrət Őeyx dedi: «Bəli, bəli, böylə eyley lim».  n andan  td k, dedi: «He  sormazsan kim, bu ba s m gi hal dili ilən nə dedi?» Pirə Həmzə dedi: «Həzrət Őeyx buyursun». Buyurdu kim, dedi: «Biz qamu böylə yer n üstində sitrsiz d mi z, həzrət Őeyx (q.s.) bizi  rtm ge  mr eylesün». Mən dedim: «Bəli, böylə eyley lim».  n andan  td k, həzrət Őeyx buyurdu, Ő hidl r n  stine d rd yandan divar  ekdil r v  Ő hidl r n s rdab l ri baı qamu örtmək buyurdu».

Beyt :

Ey xo ol kim, canı anun eydin  qurban qıla,
Vey xo ol ba kim, anun meydanidə cövlan qıla.

Hekayət. Muqanlu Pirə B yati dedi: «Həzrət Őeyx mana buyurdu kim, ev n çevrəsində baĖ ilə baĖ a i n d rd yanından divar  ek v  baĖ ada aĖaclar tik. Cavab verdüm kim, su yoxdur və yer qurudur. Necəlik ilən m y ess r olur? Buyurdu: Quru yer n çevrəsində divar  ek». Buyurduki kimi divarun  sbabın bərhəm yet rd m kim, danla divar b nyadın qoyam. Həman kim sabah i  stine vardum, yanumda bir eski quru arx var idi. Andan bir barmaĖ boyınca su axar gördüm. Biri gün su artub bir qolac boyınca axdı v  divarı yapduk v  aĖaclar tiki k». **Beyt** :

 n könülnün Musası açdı y di-beyzasini,

Rəhmətindən Tanrının yüz min zülali-Xızr axar.

Hekayət. Xacə Deyhilü Pirə Mahmud dedi: «Bir qatla həzrət Şeyx xəlvətdə idi zilhiccə ayında. Mən xəlvətün içinə girdüm, həzrət Şeyxi (q.s.) gördüm kim, mübarək ayağın uzatdı. Xəlvət igən dar idi və divarlar bir-birə yaxın. Həman kim ayağ uzatdı, xəlvətün divarını gördüm kim, üç-dörd arşun geriye çəkildi». **Beyt :**

Vardurur dil xəlvətində çox güşayışlər, vəli
Açılır xəlqə, əgər qılsa nəzər Şeyxi-vəli.

Hekayət. Pirə Kəmal, Pirə Musadan rəvayət eylər kim dedi: «Alğar kəndində taxıl əkmişdük bir məzrədə ki, Şeyxün məzrəəsindən yuxarı idi. Həzrət Şeyx gəlüb dedi: «Tanrı bərəkət verə. Amma, Pirə Musa, qar yağanaədəkin bu məzrədən buğda çəkəcəksən». Çün həzrət Şeyxün mübarək dilinə bu kəlam keçdi, ol taxılun bərəkəti ol qədər oldı kim, qışadək andan daşırduk və tükənməzdi». **Beyt :**

Gər cəmad ilə nəbatə lütf ilən bir söz deyə,
Daş olur gövhər, nəbat olur neyşəkər kimi.

Hekayət. Əqimunlu Xacə Mahmud dedi: «Səravlu Xacə Şəmsəddin ilən Kirman şəhərinə ticarət üçün varmışdük. Andan qayıdanda Yəzdə yaxın olduk. Yəzdlü Əmir Mübarizəddin Məhəmməd Müzəffərün nöqərləri qafilənün yolu dutub, orada mövquf edüb, bir külli məbləğ aqça karvanlulardan istərlərdi. Biz şəkərdən bir təbəq düzədüb, Əmir Məhəmmədün yanına töhfə üçün aparduk kim, qafilədən istədügi bir parə təxfif alauz və razı olmuşdük kim, beş min aqça verüb qurtulauz. Əmir Məhəmmədün gözi həman kim bizə düşdi, sordı kim, siz nə yerlürsünüz? Dedük: «Səravluüz». Dedi: «Siz Şeyx Səfiəddini tanursınız?» Dedük: «Bəli, biz qamumuz ol həzrətün müridləriüz və tövbə ilə təlqin anun əlindən almışuz». Həman kim bu sözi bizdən eşitdi, izzət ilən bizə oturmağ buyurdu, sonra dedi: «Gətürdünüz töhfəni bizə qəbul oldı, amma anı götürün kim, yolda xərciniz olsun». Pəs bizim

içün cəvaz bitigi yazdurub bizə verdi və nökrələrinə qədəğənlədi kim, kimsə bizə dolaşmayalar». **Nəzm :**

Hər kim adun eşitdi, sidq ilən,
Sevinüb canü könli şad olur.
Hər qatı iş kim, ana yüz urdı,
Adun aparıcaq güşad olur.

Hekayət. Sonra Əmir Məhhəmməd dedi kim, Şeyx (q.s.) bir qatla bir ağ börk mənüm için Ərdəbillü Şah Bəhram adlunun əli ilən göndərdi. Həman kim ol börk başuma qoydum, günbəgün fəth ilə nüsret mana gəlür və hər uğraşa kim varubam, hərgiz basılmayub yüzümi döndərməmişəm və yetmiş düşmən ilən uğraşubam və qamusında xəsmə müzəffər olubam. Və vəqt olur idi kim, beş nökr ilən min bəhadura urub anları basardum. Tanrı-təala məni həzrət Şeyxün (q.s.) vilayəti və göndərdügi börkün bərəkəti ilən kim, daim başumda idi, nə qədər kim iti qılıclar başuma endürdilər, heç məzərrət mana dəgdürmədilər. **Qit'ə:**

Hər ki şahun taci başində ola,
Başı qılıc zəxmidən eyməndürür,
Hər kim ana sığınur, hər dəmbədəm,
Tanrıdan başinə yüz rəhmət gəlür.

Hekayət. Mövlana Mühyiəddin dedi: «Ol vəqt kim, həzrət Şeyx (q.s) Sultaniyyəyə varurdu, Pərdəlizdə qondu. Nagah bir cuqə qələndərlər gəldilər və Şeyxdən (q.s.) bir nəstə dilədilər. Nə qədər yeməklər kim, kəndlülər həzrət Şeyx için gətürmüşdilər, qamusın anlara verdi. Qələndərlər ol yeməkləri yeyüb genə gəldilər və yüz altun dilədilər və Şeyx Zahidün ruhi şəfi' gətürdilər. Ol saətdə heç nəstə hazır dəgül idi kim, anları təsəlli eyləyə və əlbəttə, anların istədügi vermək gerek idi. Yazının tikənləri dibinə əl soxub bir həmyan çıxardı kim, içində yüz altun var idi. Qamusın anlara verdi». **Beyt :**

Hər kim iki aləmün gənci əli altındadır,
Toprağ eylər zəri-xalis, daşlar gövhər qılır.

Hekayət. Şeyx Sədrəddin (r.r.) dedi: «Sultaniyyədə murtazayi-ə'zəm Qazı Seyfəddin bir kürk kim, kəndü boyına dürüst idi, geymək üçün həzrət Şeyxün xidmətinə göndərdi və hal ol kim Qazı Seyfəddin bir uzunboylu kişi idi və həzrət Şeyxün (q.s.) boyı orta idi. Həman kim ol kürki çigninə aldı, boyınca idi və heç uzun dəgül idi. Pəs, həzrət Şeyx (q.s) könlek əgnindən çıxarub təberrük için ana şəfəqqət etdi. Anun boyına dürüst idi və heç qısa dəgül idi. Görənlər qamu bu mə'nadan heyran qaldılar». **Beyt :**

Ey libasi-əzəmət qəddün ilə boyuna çüst,
Müşəfün mö'cüzidür ol qaş ilə ol yüzü göz.

Hekayət. Əlqimunlu Pirə Hacı rəvayət eylər Pirə İsadən kim, ol dedi: «Bir qatla Sətrəqlü Fəqih Məhəmməd ilə Səvinlü Pirə Əhməd həzrət Şeyxün qulluğına varmağ əzm etdilər və hər biri Şeyx için bir neçə qutilər aldılar. Sətrəqlü Məhəmməd çün qutiləri evinə apardı, anlardan cüzvicə əhli ilə əyalına verdi. Amma Pirə Əhmədün bavücudi-ki evində bir sayru var idi, heç nəstə ana və əyalına vermədi. Çün həzrət Şeyxün qulluğına vardılar, ikisi dəxi töhfələri həzrət Şeyxün öginə çəkdilər. Sətrəqlü Məhəmmədün töhfəsini qəbul etdi və Pirə Əhmədün töhfəsini qəbul etməyüb rədd qıldı və dedi: «Mundan əhlün ilə əyaluna və evdəkilərə nəstə verməyübsən və anların gözi munun ardındadır. Götür, geri apar». Pirə Əhməd mundan ötrü bəqayət pərişan oldu. **Beyt :**

Zahida, qürrəmi siz taət ilə zöhdünizə
Gər qəbul etməyələr, taətiniz vay sizə.

Həzrət Şeyx çün anun əcz ilə təhəyyüri gördi, buyurdi: «Mən derəm, gətürdügün bizim için bizə layiq dəgül. Əgər qəbul etməzsən, qutinün başın aç». Həman kim başın açdı, gördi kim, qamu əzvaydur. Pirə

Əhməd münü görüncə münfəil olub zərurət ilə gətürdüğü götürüb genə evinə apardı. Və bu heyrətdə idi kim, mən şəkər aparmışdum, necə əzvay oldı? Genə qutinün başın açdı, içində qoyduğu şəkər gördi. Heyrəti üstünə heyrət artdı. Andan bir parə şəkər ol sayrulara verdi və bir parə uşağlarına. Qalası həzrət Şeyxün nəzərinə apardı. Bu qatla həzrət Şeyx qəbul edüb dedi: «Böylə gərəkdür». **Beyt :**

Eşqnün bazaridə əttar mövcud eyləmiş,
Dustiçün nuşü xəsmçün qamu ağuvü niş.

Hekayət. Ağunlu Pirə İsmayıl dedi: «Kəndümüzdə yellər çox əsərdi və yelün əsdüğündən taxılımız qamu yatur idi və əkinçilər bu mə'nadan iğən pərişan idilər, ta ol çağ kim, həzrət Şeyx (q.s.) Təbrizdən qayıdır idi. Çün bizim kəndimizdə qondı, mənüm atam Cəmaləddin həzrətün dəstbusinə müşərrəf olub dedi: «İltimas oldur kim, həzrət Şeyx bir dua qılsun kim, bu yel böylə güclü əsməsün, olay kim, taxılımız salamatlıq ilən qalsun». **Beyt :**

O mənzillərdə kim, könül iyəsi bir dəm oturdi,
Qaçan badi-müxalif oraya əsməğ bilür hərgiz?

Həzrət Şeyx dua qıldı, dəxi hərgiz əvvəlki yellər oraya əsməyüb taxılları muradlarınca məhsula gəldi».

Hekayət. Məlikül-xüləfa Pirə Bədrəddin dedi: «Bir qatla həzrət Şeyx Sultaniyyədə təharət alub iki rük'ət namaz əda qıldı. Salamdan sonra məhasini darardı. Bir qıl məhasinindən darağandan ətəginə düşdi. Bir Pirə Məhəmməd adlu anda durmuş idi, könündə keçdi kim, nolaydı kim həzrət Şeyx bu mübarək asarı mana şəfəqqət eyləyə idi. Saətdə həzrət Şeyx ol qılı ana bağışladı. Pirə Məhəmməd ol qılun bir ucı bir nəstəyə bərkitdi və hər kimsənün kim, bir mərəzi var idi, anı su içində qoyar idi və ana içürürdi. Əlbəttə, səhhət bulur idi və sayruluğı qamu gidərürdi.

Beyt :

Sənün hər bir qılun, cana, iki aləm bəhasidür,

Məhəbbət sayrularğə ol ləbi-lə'lün şəfasidür.

Amma çün ol qıl suya salurlardı, əgər su üstinə qalsa idi, ol sayru xoş olurdı və əgər suyun altına batar idi, sayru ölürdi. Və bu mə'na məşhur olmuş idi. Xələyiq xamu təbib ilə əlacını tərək etdilər. Nə qədər kim anı mən' etdilər və dedilər: «Munı tərək et kim, bu mə'na Şeyxün könlinə xoş gəlməz»,- faidə verməzdi və tərkin qılmazdı. Sonra bir Kəmal adlu *Ulçaytu Sultan Məhəmməd* Xudabəndənün yasavullarından sayru oldı. Adətincə bir çanağ sunun içində saldılar. Ol qıl suyun altına girüb itdi və dəxi heç bulunmadı». **Beyt :**

Görsədələr xəlqə gər bir qılca əsrarun sənün,
Açdururlar yüz tımən heyrət qapusi yüzlərə.

Vəs-səlatü əla seyyidina Mühəmmədin və alihi.

ALTINCI BAB

Həzrət Şeyx Səfiəddinün (q.s.) səma' ilə vəcdində

Hekayət. Həzrət Şeyx Sədrəddin (r.r.) rəvayət etdi kim, həzrət Şeyx bir gün Ərdəbildə gəzərdi və Ərdəbilün çəp-çevrəsi həzə gürcilərin xərab etdüğindən xərab idi və hasarından yıxılmış divarlar yarımçuq baqi qalmış idi və anun üstində bir luli qəvval oturub Şeyx Əttarun sözlərindən bir qəzəl oxur idi. Çün həzrət Şeyx öz mübarək qulağı ilə anun yırladığını eşitdi, səma'ə əzm eylədi və yaxşıca söhbət oldu. **Beyt**

:

Çü mürği-can əzəli mənzilün yerin gördi,
Tərəb qanadı açub dil həvasinə uçdı.

Pəs buyurdi kim, ol feyz kim, Həqq-təaladan anda endi, ol yerə dəxi bir feyz yetdi. Və hal ol kim Şeyxün həzrəti (q.s.) ol vəqtdə şəhərdə heç ev ilən zaviyəsi yox idi, bəlkim həzə evi Kəlxoranda idi. Andan sonra füqqailərin dərvazəsi kim, Ərdəbilün aşağısında vaqe olubdur, qondi və anda məqam ilə məskən yapmağ bünyad etdi, amma təmam olmadı. Dəxi Sə'dün bağında Şeyx Sədrəddinün (r.r.) mülki idi, ev yapmağa başladı, ol dəxi bərhəm yetmədi. Sonra bu məqamda kim, imdi ev ilən zaviyə və xəlvətsəraydur, imarət başladı və təmam oldu. Və ol yerdə ki, Şeyx (q.s.) anda səma' qıldı və buyurdi kim, ol Tanrı feyzi kim, mənüm könlümdə endi, bir nəsib dəxi ol mənzilə yetdi, ol məqamdur kim, imdi həzrət Şeyxün münəvvər mərqədi və müəttər məşhədi andadur kim, ümidlülərin qibləsi və cəhanun əmanı Kə'bəsi və dinün cəmiyyəti və səfanun asarı qiyamətədəkin bu məqamdan zahirdür. **Beyt** :

Oldurur kim, qibleyi-əhli-səfadur, bigüman,
Hacətünərbabinədür Kə'beyi-əmnü əman.

Hekayət. R.r. dedi kim, Sərav şəhərində bir məsciddə kim, Xacə Əfzəlün zaviyəsi eşigində idi, bir səma' vaqe oldu. Çün həzrət Şeyx

mübarək qədəmin səmə'ə gətürdi, şəhərdə bir zəlzələ düşdi kim, çox kimsələr evlərindən dıſra çıxdılar. **Nəzm :**

Çün qədəm meydanə saldı ol iki gözlarğə nur,
Düşdi can ilə cəhanun içrə çok qovğavü ſur.

Səmə'dəki adamlar görərdilər kim, məscidün divarları öz yerindən qopub, Tanrının nuri meſ'əlləri ſö'lə urmuş idi. **Beyt :**

Çün cəhanun zərrələni məhrəmi-raz olalar,
Aſiqün ſurü ſəri birlə həmavaz olalar.

Və anlardan kim, səmə' çağında evlərindən dıſxaru düşmüşdilər, birisi Quſçi Əmir Cəmaləddinün xatunı idi və çün köyün başına gəldi və bir əzim ün ilə qovğa avazı qulağına gəldi, ol ünün ardına vardı, ta Xacə Ziyaəddinün məhəlləsindək yetdi. Anda sordı kim, bu nə halət ilə ſur və qovğadur kim, kimsənün yürəgi ilə qüvvəti öz yerində qalmadı?» Dedilər: «Şeyxdür kim, səmə' ilə vəcddədür». Dedi: «Yol veriniz, ta mübarək cəmalını doynca görəyim». Məscidün dəhlizindək gəlib durdı və Şeyxün cəmalına və səmə' etdüginə baxa qaldı, amma həman kim gözi Şeyxə düşdi, həzrət Şeyx səmə'dən durub oturdu. Xadimlər çün Şeyxün qaidəsi ilə adabı bilürdilər kim, qaçan kim bir naməhrəm Şeyxi səmə'də ikən baxa qalır, həzrət Şeyx vilayət nuri ilə mə'lum edüb dərhal oturur. Pəs damun yuxaru ilə aſağasına baxub təfəhhüslər etdilər, evün dəhlizində ol övrəti durmuş gördilər, ana dedilər: «Mundan dıſxaru çıx». Övrət dedi: «Neſün?» Dedilər: «Anun için kim, həzrət Şeyx vilayət nuri ilə mə'lum etdi kim, bir naməhrəm ana baxar və hal ilə vəqtı ana ſuridə olub səmə'dən durdu». Ol övrət daſra çıxdı və öz-özi ilə fikir qıldı kim, əgər bu səmə' nəfsani olsa idi, naməhrəmin nəzərində artar idi. Çün Tanrılık səmə'sidür, naməhrəmin nəzərindən məstur gərəkdür». Sadiq e'tiqad ilə mürid oldu, danlası bir qalın yeməklər bişürdi və həzrət Şeyxi (q.s.) qonağlayub Əhmədabadun

hissəsi kim, anun mülki idi, həzrət Şeyxə pişkeş etdi və həzrət Şeyx Xacə Əfzələ bağışladı. **Beyt :**

Məclisün dövrində məhrəmlər içində cami-mey
Binəvalər yadı birle nuş edərlər cür'ələr.

Hekayət. Şeyx Sədrəddin (r.r.) bir gecə həzrət Şeyxün (q.s.) kəndü zaviyəsində səma'də idi və səma'inün hərərəti odı bitün talibləri eylə eyləmiş idi kim, zərrələr kimi başsız-ayağısız günəşün şövqində çərnlər urarlardı və həzrət Şeyxün (q.s.) səma'i gec olduğundan xəlqün içində bir qiyamət qopdı. Və bu zövqnün səfəliğindən asılı qəndillər dəxi hərəkətə gəldilər və həm böylə yanarkən taqun sağına və solına gəlüp gedər idi. Sonra qəndilün zənciri çəp-rastdan kəsülüb qəndil həm böylə yağdan dolu yerə düşdi və kə'binə durdı və özi sınımayub içindən yağ tökülmədi və fitiləsi həm böylə yanar idi və şö'ləsi əksülmədi». **Beyt :**

Könül anun həvasində çü qəndili-müəlləqdür
Ki, Tanrı nurilə rövşən qamu işdən müvəffəqdür.

Hekayət. R.r. dedi kim, bu hekayət igən məşhur və mə'rufdur kim, çok müddət həzrət Şeyx (q.s.) bu qəzəl ilə səma'lər edərdi. **Beyt :**

Beyar bade ke, dirist dər-xomar-e toəm,
Əgərçə dəlgkeşanəm, nə yar-e ğar-e toəm.²⁵³

Ta bir bayram geçəsi kim, səma'nün qaidəsi idi, həzrət Şeyx xəlvətdən çıxdı. Qəvvallar çok nəstələr söylədilər, amma Şeyx səma'ə qalxmadı və məçlis axır oldu və həzrət Şeyx (q.s.) genə kəndü xəlvətinə girdi və məlikül-xüləfa Səravlu Əbdülməlik xəlvətsəranun eşigində durur idi. Şeyx (q.s.) ana nəzər salub dedi: «Mürşidlərün sözi böylə eşüdürlər?» Mövlana Əbdülməlikün bu xitab ilə itabdan könli bəqayət qorxdı və hal ol kim ramazanun on beşində ana işarət qılmış idi kim, bu qəzəli bərdən eylə və Mövlana Əbdülməlik anı bərdən eyləməkdən təqsir etmiş idi. Amma üç beyt ol qəzəldən yad dutmuş idi, saətdə oxumağa bu qəzəli bünyad etdi:

Beyar bade ke, omrist dər-xomar-e toəm.²⁵⁴

Həzrət Şeyx (q.s.) həman muni eşidincə bir nə'rə urdı kim, divar ilə evün üstürağı bir-birindən ayrıldı və xəlvətdən hovuzxanəyə gəldi həm böylə səma' eyləmək ilən. Və hal ol kim ol gecə bir dumanun əsəri yerə qonmuşdı kim, yer üsti qamu balçıq olmuş idi və xəlvətsərayun qapusında imarət için toprağ ələmişdilər və iriləri dəxi həm anda tökülü dururdu və kiçüçük daşlar ilə saxsı və sümüklər anda çox tökülmiş idi. Və həzrət Şeyx ol daş ilə topraqlar içinde səma' edərdu kim, görənlər baş ilə ayağdan seçməzdilər Şeyx ilən müvafiqət eyləməkdən. Və həzrət Şeyx (q.s.) çərx uranda bir arşun yarım xəlqün başından dəxi yuxaru varurdu. **Beyt :**

Hər kim ol olmadı öz nəfsün həvasinə müti',
Dustun xəlvətsərayində ucalur paygah.

Çün səma' təmam oldu, həzrət Şeyx (q.s.) genə xəlvətinə girdi, Şeyx Sədrəddin dedi: «Teşt ilə aftabəni gətürdük Şeyxün mübarək ayaqlarını balçığdan yumagə, bəlkim gümanımız ol kim, olmaya kim daş ilə kəsəkdən və sümük ilə nüxalədən ayaqları incimiş ola, zira kim özgə kimsələrin ayaqları xərab olmuş idi». Həman kim həzrət Şeyx ayaqların görşətdi, gördük kim, ayaqları gün təkə pakvari idi və heç nəstə ana yapışmayubdur və bu mə'na kim, həman kim bir könül iyəsi səma' eyləyə, firıştələr qanatlarını açalar, ta səma' eyləyənin ayaqları toprağa, ya özgə nəstəyə dəgməyə. **Şeir :**

Ayağun altında qüdsilər qanatlar açdılar,
Yoluna üşşaq ixlas ilə canlar saçdılar.

Hekayət. Mövlana Əlaəddin Ətaüllah kim, Ərdəbilün ulu danişməndi idi, dedi: «Bir səma'də kim, həzrət Şeyx (q.s.) öz vəcd ilə halətində idi, baxdum, mübarək ayaqları yerün üstindən bir arşun yarım yuxaru gördüm kim, mütləqən yerə yetməz idi, bəlkim havada səma' eylər idi.

Beyt :

Əhli-dilnün vəcdü hali əqldən dıxarıdır,
Hər nəyə kim, bənzədəm anlarını, andan arıdır.

Hekayət. Şeyx Sədrəddin (r.r.) dedi və qamu ellər içində məşhurdur kim, bir qatla həzrət Şeyx Təbrizdə Xacə Rəşidün məscidində namazda hazır idi. Namazdan sonra Mövlana Şəmsəddin Tuti minbər üstünə vardı və'z söyləməgə və bir hərəretlü məclis oldı kim, ancılayın məclis hərgiz kimsə görməmiş idi kim, bitün sultanlar ilə vəzirlər Sultan Yəsür kimi və Rəşidlü Xacə Qiyasəddin və aləmün əkabiri kim, ol çağ Təbrizdə idilər, hazır idilər və danişməndlər ilə alimlər Seyyid Əbri kimi və *Çarpərdlü Mövlana Fəxrəddin* və *Mövlana Qütbəddin* və *Şəbankarəlü* Mövlana Hüsəməddin və Təbrizün danaları kim, hər birisi bilməkdə bir dəniz kimi idilər və Şeyxün bitün xəlifələri. **Beyt :**

Cənnət idi məclisü məclisdəkilər hurrvəş,
Sağınurdun bir gög idi doptalu Ayü Günəş.

Və Mövlana Şəmsəddin Tuti məclisün büsatı ilə zikri bu ayətün mə'nası ilə bəzətmiş idi: **«Məsəlül-ləzinət-təxəzu min dunillahi övliya'ə»**,²⁵⁵ yəni hər kimsə kim Həqq-təaladan özgə bir nəstəyə e'timad eyləmiş ola, eylə ola kim, örümcəgün toxuduğuna e'timad qılmış ola kim, nə issidən himayət eylər və nə savuxdan və cüzvi çöpcügaz ilə bərtərəf olur. **Şeir :**

Örümcəgün evinə necə sığınur o quş
Ki, Qaf dağı anun aşıyanı dəx olmaz.

Və andan sonra söz bir yerə çəkildi kim, misalı ilə dedi kim, qaçan kim bir qarlanğuc bir evün üstürağına bir ev yapa və anda yumurtalar qoya, əgər bu yumurtaları saxlamağa və uşaqlarını becərməgə məşğul olmayub işi həman gəlmək-getmək ola, ev iyəsi anun bu hərəkətlərindən və evün içi anun cənabətindən müləvvəs olduğundan tənqə gəlüb bir uzun ağac alub anun evini xərab eyləsün: **«Amənnə əssəsə bünyanəhü əla şəfa cürüfi harin»**.²⁵⁶ Anun yumurtaları

yuxarudan aşağıya düşüb ufansun, qarlanğucun əməli ilə səyi qamu batil olmuş ola və əgər uşağınun becərməyinə və yumurtasını saxlamağınə məşğul olur, uşağları kəmalə yetürür. Çün evün iyəsi andan pərişan olub anun evini xərab etməğə ağac götürə, çün yuvası ufatdura, uşağları andan uçub sultanların köşkləri damında oturalar.

Beyt :

Çün qanatın açə bu övcün quşı,
Şahlərnün damı üsnə oturur.

Həzrət Şeyx çün bu mə'nayı eşitdi, ixtiyarsız bir nə'rə andan çıxdı kim, bir saətədəkin anun sədasi qulağlarda baqi idi və din ilə dünyanun əshabı kim, anda hazır idilər, qamu sərəsimə olub heyranlıq yabanında mütəhəyyir qaldılar. Pəs Şeyx qalxub səma'ə vardı və məscidün içindəki qamu təfərrüc etməğə hücum eylədilər və əzbəs kim qələbəliğ oldı, məclisün halı özgə növ olmağa yaxın oldı. Rəşidlü Xacə Əmir Əhməd bir ağac götürüb yasavullıq etməğə durdı və xəlqi geriye döndərməğə cəhd edər idi, amma qələbəliğ ol qədər dəğül idi kim, qılıc ilən anı dəf' olmağ olur idi. Məəlcissə, xələyiq Xacə Əmir Əhmədi ayağları altına aldılar, nökerləri yüz min güc ilən anı anların ayağı altından çıxardılar. Xacə Əmir Əhməd ağacı əlindən bıraxub dedi: «Bu, Tanrının qüdrəti asarıdur, yok kim padşahlar ilə vəzirlərnün həşəmətidür». Sadiq taliblər kim, zövq ilə şövq odunun şöləsi canlarında var idi, ortaya varub səma'ə durdılar və bir-birinün üstinə düşüb kimsə özini bilməz idi və bu gərmərlərnün hərərətindən Seyyid Bürhanəddinün bağırina od düşüb gözlərindən yaşlar axdı. Bavücuti-kim anun məzhəbini hikmətə rücu edər idilər, yəni kim təsəvvüf ilə irşadun müamiləsinə mö'təqid dəğül idi, hazirlər çün anı ağılyu gördilər, ixtiyarsız qanlar gözlərindən axıtdılar və süluk iyəsilerün hay ilə huyı və müluk ilən əkabirün heyretil bir qayətə yetdi kim, aləmün eli içində dastan oldı. **Beyt :**

Eylə məclisdə ki, mey məhbub əlindən içdilər,
Heyrətün meydanidə qamu özindən keçdilər.

Mövlana Şəmsəddin Tuti minbərün üstində heyran qaldı və nitqin açmığe məcal bulmadı, ol qəder kim səma' axır oldı və hazirlər qamu əpsəm oldılar, Rəşidlü Xacə Qiyasəddinə yüz qoyub dedi: «Əgər Xacə min məscid yapa, böylə məscid və böylə məcmə' kim, qamu din ilə dünyanun ərbabıdurlar, hazır və müyəssər olmaz. Və əgər mən dəxi min məclis bərhəm yetürəyim, böylə məclis ki, zövqi könlün iyəsinə yetə, mümkün olmaz». Pəs Xacə Qiyasəddin qəvvalı çağırdı və dedi kim, bir nəstə oxuy, olay kim, Şeyxə dəxi bir hal nüzul eyləyə. Müyəssər olmadı və söhbət dutulmadı və həzrət Şeyx özgə yerə və özgə hala məşğul idi. **Beyt :**

Qarçağay çün avına açsa qanat,
Yolda özgəlarğə pərvə eyləməz.

Aqibət, Təbrizlü Xacə Qütbəddin qalxub səma'ə vardı. Şeyxün xatirinə xoş gəlüb anı alqışladı kim, məni səbükbar eylədün və xatirüm qeyddən qurtardun. Pəs Xacə Qiyasəddinə yüz qoyub dedi kim, qarçağay qaçan kim bir seyd gördi və anı dutmağına bərk durdı, yolda uçar ikən əgər bir av dəxi ana yoluxa, gərək kim, əvvəlki əziməti bərtərəf etməyə və anun ardına düşməyə və öz avını almayınca fərağət dutmaya. Həm böylə çün könlü məqsud seydinün ardına düşə, gərək kim, yolda özgə nəstələrə mültefit olmayub öz məqsudi ələ gətürməyincə toxtaşmaya. **Beyt :**

Çün səlatinün əlindən yedi laçın tö'məni,
Dəxi xaçan endürür başini hər murdar ilə.

Hekayət. Şeyx Sədrəddin dedi ki, çün mərhumi- məğfur Xacə Mühyiəddin bəqa aləminə vardı, həzrət Şeyx bir yiladək mübarək ayağını səma'dan çəküb heç səma' etmədi və heç kimsənün şəfəqqəti eşitməzdi, ta bir gecə öz mübarək zaviyəsində oturmış idi. Neçə sufi

hafizlər ol həzrətün hüzurində idilər, ixtiyarsız qalxub səma'ə durdı. Çün qəvvalardan kimsə hazır dəğül idi, hafiz Mövlana Əbdürrəhman oturmuş idi. Qur'ani-məciddən bir ayə oxudu, həzrət Şeyx (q.s.) vəcdlər sürüb gözlərindən yaşlar axıtdı və səma'ə durub çox çərxlər urdı. Çün səma' axır oldu və genə məclis oldu, otururkən hazirlərdən sordı kim, səma'ün səbəbini sormadınız. Dedilər: «Şeyx buyursun». Buyurdi: «Gördüm kim, fərzənd Xacə Mühyiəddin gəldi əlində bir şəm' və Şeyx Zahid anun ardında. Mənüm əlüm öpüb dedi: «Baba, Şeyx Zahidi şəfaət eyləməğə gətürmişəm kim, səma' eyləyəsen». Və boğazını dutdı. Naçar Şeyxün işarəti və Xacə Mühyiəddinün şəfaəti ilə səma'ə qalxdım». **Şeir :**

Seyr için gül çağı bustan ilə bağə gedəlim,
Yarnun yadı bilə eyş ilə işarət edəlim.
Ev bucağında neçə qüssə ilə oturalım?
Bülbülün üni, çəkavək sözünü eşidəlim.

Hekayət. Fərrux Qəvval dedi kim, bir qatla on beş gün bir zəhmət həzrət Şeyxə (q.s.) qonağ oldu və cismani qüvvət zə'fə bədəl oldu və mən gecə-gündüz mülazim idim və içəri girəməzdüm. On yedisində, ya on səkizində eşikdə çox təvəqqüf etdim. Çün mülaqat vaqe oldu, pərişanxatir olub məhrumluğdan candan bizar olub qayıtdım və evimə gəlüb mələlətdən yastuğuma yatmağ için baş qoydum. Nagah bir ün eşitdim ki, bir kimsə: «Fərrux, Fərrux!»-çağırur. Ayağa qalxub qapuya vardım kim, görəm kim, bu çağıran kimdür? İyərçi Əzizi gördüm kim, başı-ayağı yalın gedər yügürə-yügürə. Həzrət Şeyxün qulluğuna vardım, gördüm kim, Şeyx (q.s.) zəifliğindən Hacı Naxçıvanlının qucağındadır və həzrət Şeyxün məhrəmləri dəxi oturubdurlar. Mən dəxi bir saət oturdum, nagah həzrət Şeyx mana baxdı. Çün söz deməğün qüvvəti ilə güci yox idi, işarət ilə mana buyurdi kim: «Yırla». Mən bu beyti oxudum. **Beyt :**

Gələbdür sayrusi üsnə həkimi-İsəvisirət,
Yüzinə əllərin sürtər, ümmid ol kim, bula sihhət.

Həzrət Şeyx (q.s.) bir nə'rə urub, qalxub düz oturdu və ol mərəzlər bəküllü andan gedüb zail oldu. **Beyt** :

Ey xoş ol dərd ki, dərmani ola vəsli-təbib,
Vey xoş ol cam ki, saqisi ola ruyi-həbib.

Hekayət. Fərrux Qəvval dedi kim, bir qatla həzrət Şeyx (q.s.) Pirə İzzəddinün əlin dutub evinə apardı və məni dəxi bilə apardılar. Həzrət Şeyx xəlvətdə təkyə urdu və əgnində bir fərəcidən özgə nəstə yox idi və cübbə ilə könlək və dizdonı heç nəstə geyməmiş idi. Pəs mana işarət qılıb dedi: «Fərrux, bir nəstə oxuy». Oxudum.

Beyt :

Həqiqət yolidə hər kim nişansızdur həqiqətdən,
Cəhanun müqtədasidür, xələliq pişvasidür.

Həzrət Şeyxdə bir hal vaqə oldu və ayağa qalxub səma'ə durdu. Mən batinümdə fikir eylədim kim, olmaya kim, fərəcinün ətəgi açıla və mübarək gövdəsi görünə. Baxdum, gördüm kim, fərəcinün dodaqları eylə bir-birinə yaxın olmuş idi kim, sağındum kim, məgər bir-birinə tikübdürlər. Və çox səma' etməkdən sonra oturdu. **Şeir** :

Çıplaq olduk çün libasi-qeyrdən,
Qıldı pünhan sitrimiz qeyrət əli.
Eşq çün can hicri qıldı ixtiyar,
Canü dilni biz dəxi tərək edəli.

Hekayət. Bərniqlü Pirə Əhməd dedi kim, Bərniq kəndində bir qəvval var idi Xalxallu Həsən adlu. Həzrət Şeyx Sultaniyyədən gəlür idi. Bərniqlü qamu həzrət Şeyxün qarşusına vardılar. Bu Həsən adlu qəvval dəxi anlar ilən bilə idi. Bərniq kəndi ilən Bərayiq kəndinün ortasında həzrət Şeyx ilən mülaqat qıldılar. Ol halətdə qəvval bu beyti oxudu: **Beyt** :

Budur can qarşudə, mundə dəgülsən,

Çü yoxsan candə, söylə nərədəsən?

Həzrət Şeyxün könli dənizi cuşlanub, atdan yayağ olub səma'ə vardı. **Beyt :**

Gözə çəkmək ayağınınun toprağı gög istədi,

Vəcdü halet vəqtidə hər yerdə kim, basdı qədəm.

Çün bu qəvval Həsən dünyadan köçdi, Pirə Seyfəddin adlu bəniqlülərdən bir tövbəkar anı vaqiədə cənnətdə gördi, dedi: «Həsən, sənün ol qədər əməlün yok idi kim, bu mərtəbəyə yetəsən? Nədən bu məqam ilə izzəti buldun?» Dedi: «Filan gün ki, həzrət Şeyx için ol beyti oxudum və Şeyx səma' eylədi, Allah-təala məndən bəğəndi və suçlarımı qamu bağışladı». Andan sonra Pirə Seyfəddin Şeyxün (q.s.) qulluğına gəlib gördüğü vaqiəni ərz etdi. Həzrət Şeyx buyurdi: «Bəli, ol gün Həsən ol gərçək sufilərə bir zövq yetürdi, Tanrı-təala anı qəbul məhəllinə gətürüb suçların qamu bağışladı». **Beyt :**

Çün bu bazar içrə dövlətəni satarlar xoş ucuz,

Nikbəxt ol kimsə kim, aldı bu ucuz dövləti.

Hekayət. Mövlana Şəmsəddin Mövlana Nizaməddinün oğlından rəvayət edər kim, ol çağ kim, mən on iki yaşında idim, məktəbdə uşağlar ilə Qur'an oxurdum, gördüm kim, məktəbün divarları dörd yandan hərəkətə gəlib təprənür. Mütəəccib olub, qalxub dıxaru vardum, gördüm kim, zaviyənin divarları hərəkətdədir. Mə'lum edərdüm kim, həzrət Şeyx səma' eylər. Çün zaviyəyə varurdum, Şeyxi səma'də görərdüm. **Beyt :**

Tərəblən gər könül bir əl uzadub bir səma' etsə,

Cəhanun cümlə zərrati dü aləmni vida etsə.

Hekayət. Sərəskanlı Mövlana Əbdülhəmid rəvayət etdi Həştrudlu Məhəmməd qəvvaldan kim, ol dedi: «Həştrudun zaviyəsində Şeyxün həzrətində bu beyti oxudum: **Şeir :**

Sənmisən simürğü Qafi-qürb yeründür sənün,
Bu pozuğ viranədə bayquş tək oturmağil.
Gördüm kim, həzrət Şeyxün (q.s.) bir vəcd peyda oldı və səma'ə
vardı və üç günədək peyapey səma' eylər idi. **Beyt** :
Ərlərin meydanidə çünkim, qədəm qoysa kişi,
Başini tərək eyləməkdür tünü gün anun işi.
Vəs-səlam əla mənittəbə'əl-hüda.

YEDİNCİ BAB
TÜRLÜ-TÜRLÜ KƏRAMATLARDA KİM, HƏZRƏT ŞEYX
SƏFİƏDDİNDƏN (Q.S.) ZAHİR OLUBDUR, BEŞ FƏSİLDƏ

ƏVVƏLKİ FƏSİL
XƏLQÜN ZƏMİRİNDƏN XƏBƏR VERMƏK

Hekayət. Bərniqlü Pirə Əhməd dedi kim, kəndimizdə bir kişi Qələndər Şeyx adlı var idi. Çox qələndərlər ilən surətdə dərvişlər kimi anun yanında yığıldılar və Məlik Məhəmməd Həsənan ana bir surğal ən'am etmiş idi və anlar öz adəti kimi həman yeməgə və səma' etməgə məşğul idilər və daim bu işdə müvazibət edərdilər. **Beyt :**

Adəmisurət, vəli çün gavü xər,
Yemək-içmək işləri şamü səhər.

Kənddəki sufilər Şeyxün qulluğına varmağ əzm etdilər. Qələndər Şeyxə getmək üçün heç səla urmadılar, zira kim **«Əş-şeytan bazə və fərxə fi sədrihi və dəbbə və dərcə fi nəhrihi»²⁵⁷** səmti anun alnında zahir və vazeh idi, amma anun Pir Əhməd adlı bir oğlı var idi. Ana dedilər: «Biz gedəruz, sən dəxi bizim ilən müvafiqət eylə, ta Şeyxün həzrətinə varayım». Cavab verdi: «Mənüm atam öz başı ilən şeyxdür. Özgə kimsəyə neşün varuram?» Gecə halalına dedi: «Sufilər Ərdəbilə varurlar həzrət Şeyx Səfiəddinün (q.s.) həzrətinə, mana dəxi təklif qıldılar, mən qəbul etmədüm». Xatunı dedi: «Sən dəxi anlar ilən var. Amma biz iki niyyət eyləruz. Əgər həzrət Şeyx bizim zəmirimizdəki söylədi, vilayət nuri ilən gərçək mürşiddür». Əhməd dedi: «Nə niyyət eylərsən?» Övrət dedi: «Biri ol kim, həman kim səni görə, sana Şeyx oğlı deyə. İkinci niyyət ol kim, mənüm üçün bir ənər verə. Əgər bu iki kəramat andan zahir ola və zəmirimizi izhar eyləyə, Şeyxi-bərhəqqdür». Əhməd dəxi ol cəmaət ilən yola düşdi və ixlas qəntərəsinə təvəccöh

eylədi. Həman kim Şeyx anları gördi, Əhmədə dedi: «Şeyx oğlu, xoş gəldün». Əhməd bu sözdən mütəhəyyir oldu və e'tiqadlı olub inkarı qamusu bərtərəf oldu. **Beyt :**

Çünki gördi aləmi-hikmətdə məhbubi-qülob,
Rəğbət ilən Şeyxnün fərmaninə oldu müti'.

Taliblər neçə gün Şeyxün həzrətində idilər, qayıdanda dəstbusinə vardılar. Çün ziyarət qıldılar, Əhmədün xatirindən ənar hekayəti unudulmuş oldu, amma həman kim vida qıldı, getməgə durdı, həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu: «Şeyxzadə, xatunun ismarladuğı unuttun? Neşün ənarı istəməzsən?» Və bir ənar anun əlinə verdi və buyurdu: «Ol saət ki, xatunun səndən ənar istədi, bu ənarı yeməgə əlümdə idi, yemədüm və anun için saxladum». **Beyt :**

İradət bağidə yüz min yemiş var
Ki, rəngü buy ilən canlar bağışlar.

Amma atana söylə kim, şeyxlik böyləmi olur kim, təharətsiz namaz qılalar?» Əhməd çün bu kəramatlar gördi, bir halət ana vaqə oldu və inkarı e'tiqada döndü. Əlqissə, evindən e'tiqaddan müflis ilə yoxsul vardı və ixlas sərmayəsi andan hasil eyləyüb qayıtdı. Çün evinə yetdi, əhvalun keyfiyyəti xatunına bildürdi və ənar verdi. Xatunu dəxi xalis e'tiqad ilən mürid oldu. Amma Əhməd dəxi daim bu fikirdə idi kim, Şeyxün (q.s.) peyğamın atasına yetürə. Bir gün ana dedi: «Həzrət Şeyx Səfiəddin mana ismarladı kim, sana bu sözi söyləyim kim, şeyxlik böylə olur kim, təharətsiz namaz qılalar?» Qələndər çün bu sözi eşitdi, özünə titrədi və bu peyğamun heybətindən əqli başından uçub dedi: **Beyt :**

Şeyx hər nə kim dedi, gərçəkdürür,
Sanma kim, dedükləri sürçəkdürür.

«Bəli, Şeyx (q.s.) gərçək buyurubdur. Üç yıldır kim, sələsül-bövl, yeni sütügüm daim axar, zəhmətinə uğrayubam və mən adətümçə namaz qıluram və heç kimsə məndən özgə bu sirri bilməz. Əhməd çün bu

kəramatı dəxi eşitdi, sınıx e'tiqadı kəmalə dönüb muradınca oldu. Amma çün Qələndər Şeyx gördi kim, Əhməd doğru yola varur və atasının müridliğini tərək edüb ana münkir oldu və anun sözünü eşitməz, Əhmədi evindən sürdü və ol andan köçüb Davənd kəndinə vardı və anda vəfat oldu. **Beyt :**

Olmadı tofviq hər kimə rəfiq,
Oldı heyrət bəhrinə axir qəriq.

Hekayət. Gərmrudlu Pirə Əhməd rəvayət etdi Mövlana İsmayıldan kim ol dedi: «Bir qatla Ərdəbildə həzrət Şeyxi gördüm, bir ağır bahalı don geymiş idi və bir bədöv ata padşahlar kimi minmiş idi və səlatinlər kimi məscidə varurdu. Könlümdə keçdi, bu, şeyxlik libası dögül kim, həzrət Şeyx (q.s.) geyübdür, bəlkim padşahanə varur. Həzrət Şeyx (q.s.) vilayət nuri ilə bildi, saətdə mübarək yüzünü mana eyləyüb buyurdu: «Mövlana, bu mə'suqələrin və'zidür, yok padşahanə və Tanrı-təala hər kimi sevər olur, anun zahir ilə batini bəzətdürür: ***Innəllahə cəmilün yühübül-cəmal***».²⁵⁸ **Beyt :**

Mə'suqə cəmalı zahir etsə,
Xürşid cəmalı qasir etsə.

Hekayət. Səravlu Xacə Əbdülməlik dedi kim, Mövlana Abdullah rəvayət etdi kim, Şeyxün (q.s.) xidmətində idim və ol vəqt mərhumi-məğfur Xacə Mühyiəddinün bir zəhməti var idi və döşəkdə yatmış idi və həzrət Şeyx anun için çün pərişan idi, könlümdə keçdi kim, gərək idi kim, Şeyxün könli mundan təsəlli olaydı və oğlunun işi Tanrıya qoya idi. Filfövr Şeyx (q.s.) mana baxub dedi: «Mövlana, bu fərzəndlər həzrət Şeyx Zahidün əmanətləridürlər. Mənüm mələlətüm Şeyx Zahidün (q.r.) əmanəti içündür, yok ol fitnə ki, sən fikir eylərsən». **Beyt :**

Xatirün dəftərlərində hər nə kim yazdurdılar,
Eşqün lövhindən anun rəmzini oxumuşüz.

Hekayət. Pirə Fəzil dedi: «Atam Pirə Məhəmməddən eşitdüm kim, dedi: Bir qatla həzrət Şeyx ilən gəmidə idük və həzrət Şeyx Zahidün ziyarətinə Güştasfiyə varurduk. Gecə şeytan mənim yolum urdı, qüsl eyləməgə ehtiyac düşdi. Dan namazı çağı həzrət Şeyx mana pişnamazlıq etmək buyurmaq istərdi. Bu fikirdə bəqayət məlul oldum ki, mənüm tədbirüm nə ola? Dənizdür və gəmi və dənizə girəməzəm və gəmidə qüsl etmək olmaz. Özümə fikir eylədüm kim, əlümi gəminün qırağında bərk edüb suya çiməyim. Həzrət Şeyx (q.s.) vilayət nuri ilən mə'lum edüb buyurdu: «Dəniz ilən güştaxlıq etmə və səbr qıl, ta qırağa varalım və andan qüsl eylə kim, dənizə güştaxlıq igən xəterlü olur».

Beyt :

Bu dənizdədürür çox mövci-xunxar,
Qədəm oraya asan qoymaq olmaz.

Hekayət. Bəlvanlu Mövlana Nizaməddinün Ərdəbil divanında bir surğalı var idi. Qardaşı Mövlana Əbdürrəhimi həzrət Şeyxün qulluğına göndərdi kim, hakimlərə buyursun kim, anun surğalı ana versünlər və hal ol kim həzrət Şeyx divanun malına məzəmmət eylərdi və talibi-ehlərə ki divandan idrarları var idi, mən' edərdi və özünə və özgülərə dəxi layiq görməz idi. Pəs mundan ötrü Mövlana Əbdürrəhimün sözinə iltifat etməyb qalxdı kim, zaviyədən daşra çıxa. Mövlana Əbdürrəhim dedi: «Könlümdə keçdi kim, məndən ötrü soyurğal haramdur və almamaq gerek və Kəlxoran malı halaldur və özləri təsərrüf edərlər». Saətdə həzrət Şeyx (q.s.) əli ilən mana işarət qıldı kim, bəri gəl. Həman kim həzrətine yaxın oldum, qulağuma söylədi: «Oğul, mə'lumun olsun ki, hərgiz Kəlxoranun malın almayubam və qəbul etməmişəm. Bu fikir ilə xəyalı xatiründən gedər». **Nəzm :**

Batinündə yaman xəyal etmə,
Ruzigarun yüzində fikiri-məhal.
Zira kim batinümdə yazılıdur,

Hər nə könlündə var fikirü xəyal.

Hekayət. Pirə İshaq dedi kim, Bərniqlü Pirə Əli dedi: «Bir qatla həzrət Şeyxün (q.s.) xidmətində idük. Sorağvan kəndinün rəisi içəri gəlüb, güstaxlıq edüb, iləri varub həzrət Şeyxün qulağına bir söz söylədi: «Könlümdə keçdi kim, biz tövbəkar taliblərüz. Hərgiz Şeyx bizim ilən bu qədər lütfü mərhəmət kim, bu gün bu kişiye qıldı, qılmadı». Qayıtmaq çağında kim, xəlqə təberrük verür idi, buyurdi: «Pirə Əli, sən Pirə Əhmədi tanursan?» Dedim: «Bəli». Buyurdi: «Əgər bitün şəhərin dəmürçiləri anun başına çəküclər uralar kim, sülükdən keç, keçməz, amma zalımlar ilən müdara eyləmək və anlar ilən yavaş-yavaş söyləmək gərək, ta kim yumşanub iradəyə gələlər və biz anun için anlara müdara eyləruz kim, hilmün həlavəti dadsunlar və zülmün mərarəti, yeni acılığı tərək etsünlər». **Beyt :**

Qılmaq olur hilmü əxlaq ilə köülləni seyd

Kim, bu damü danə edər xəlqnün könlün şikar.

Hekayət. Pirə Əhməd dedi kim, Bərniqlü Xətib Mövlana Tacəddindən eşitdüm ki, dedi: «Əvvəl qatla kim həzrət Şeyx Gərürda gəldi, kəndinün cəmaəti və qazılar ilən kədxudaları həzrət Şeyx (q.s.) yanına varurlardı, mən əmüm oğluna - Mövlana Nureddinə dedim: «Gəl kim, Şeyxün həzrətinə varalım və sən dəxi təlqin ilə tövbə al». Mövlana Nureddin dedi: «Biz talibi-əlmələrüz, tövbə nədəlim?» **Beyt :**

Kibr ilən könlü nuri oldı qəra,

Yolun itürdi, gümrəh oldı yana.

Sonra dedi: «Əgər Şeyx bir kəramət görsədə , tövbə eylərəm». Dedim: «Necə kəramət istərsən?» Dedi: «Mən mollalık donun çıxaruram və ümmilərin donına girüb Şeyxün həzrətinə varuram. Əgər ol məni tanıya və çıxanda bir ənar mana verə, bilərəm kim, könlü iyəsüdür». Pəs, könləgin təğyir edüb ümmilər donına girdi. Çün Şeyxün həzrətinə vardı, Şeyx, Mövlana Nureddinə dedi: «Mövlana, bəri gəl». Və öz

yanında oturdu və buyurdu: «Mövlana, çün tanışsan, özünü yadlar donına neşün girdürübsən?» Muni eşidincə saətdə tövbə qılıb, Şeyxün mübarək ayağına düşüb tövbə qıldı. **Beyt :**

Hər raz kim, ol pərdeyi-əsrardədür,
Güzgü kimi qamusi yanında gözükür.

Hekayət. Əxi Əmir Əli dedi kim, Pirə İzzəddin ilə müsahibət eyləyübəm və mücalisət qılıbam və hal ol kim andan bir təğəyyür qubarı həzrət Şeyxün xatirində var idi. Və Pirə İzzəddin Qarabağda Əmir Əliyə demiş idi kim, Qarabağın yazılarında çox evlər yapdursun kim, gah-gah sufilər ilə taliblər oraya gələcəkdürlər. Çün Şeyxün həzrətinə yetdüm, könlüdə keçürdüm kim, çün mən Pirə İzzəddin ilə söhbətlər eyləmişəm, olmaya kim, Pirə İzzəddindən ötrü Şeyxün xatiri məndən incimiş ola və mənüm ilə itab eyləyə. Çün bu xəyalı könlümdə keçürdüm, nagh həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu: «Pirə İzzəddinin söhbəti yaxşıdır, könlüdə heç məkr ilə yaman xəyal keçürmə, amma Qarabağda ev yapma, bəlkim Siracəddin Cəbrayılun evi yerində yap».

Şeir :

Bim ilə ümmid hər nə var idi,
İkisi dəxi öginə qoydı Şeyx.
Hər nə kim, könlüdə gizlətmiş idi,
Kəşf ilə irfan qamusin duydu Şeyx.

Hekayət. Əqimunlu Mövlana Şəmsəddin dedi: «Ol çağ kim, həzrət Şeyx Zahid (q.r.) cənnati-ədnə varmış idi və həzrət Şeyx Səfiəddin (q.s.) irşadun səccadəsi üstinə oturmuş idi, mənüm atam Mövlana Nəcməddinün e'tiqadında bir qaranğulıq var idi, dedi: «Bir gecə duşda gördüm kim, çox dərəcə, yeni minbərün payəsi kimi yapmışdılar və Şeyx Zahidün yeri ol dərəcələrin ortasında idi və Şeyx Səfiəddinün (q.s.) yeri üç dərəcə, ya dörd dərəcə Şeyx Zahidün yerindən yuxarı idi və hər biri öz yerində oturmuşdılar. Mənüm xatirümdə keçdi ki, imdi

e'tiraz məhəlli güclü oldu və Şeyx Zahidün ziyarətinə və dəstbusinə qəsd eylədim kim, ziyarət eyləyəndə bir sözcüqaz söyləyim. Şeyx Zahid məni çağırub dedi: «Han, nə söylərsən?». Və barmaqları ilə qulağımı burub, Şeyx Səfiəddinün yanına çəküb dedi: «Ol yerdə kim, Şeyx Səfiəddin oturubdur, mənüm yerümdür, amma ol, Tanrının buyruğı və mənüm icazətüm ilə oturubdur». **Beyt :**

Hər kim, ol bizimkidür, canü dil anun yeridür,
Xafiqeynün mürşidi, iki cəhanun miridür.

Çün bu duşu gördüm, Tanrının əltafı yağışı inkar tozu xatirüm fəzasından giderüb, həzrət Şeyxün ziyarətinə əzm eylədim. Həman kim həzrət Şeyxə (q.s.) yanına vardum və ol çax ol həzrət Kəlxoranun kəndində idi və bir ağaca dayanmış idi. Həman məni görincə ayağa qalxub məni qucaqladı və ahəstəcə mana dedi: «Ta Şeyx Zahid qulağın burmayub yanımıza çəkdürməsə və təsəlli verməsə, e'tiqadun küdurəti səfaya mübəddəl eyləməyəsen və bizə gəlməyüb e'tiqad gətürməyəsen?» Çün anı gördüm və bunu eşitdim, sadiq etiqaad ilə tövbə qılıb təlqin aldum. **Nəzm :**

Ta sənün ululuğun dutdı qulağum ucini,
Sanasan mülki-cəhanı cümlə verdilər mana,
Canü dil susiz idi, istərdi Xızrun suyini,
İstədükleri olarnun cümlə irdilər mana.

Hekayət. Fərrux Qəvval dedi: «Bir cümə gecəsi həzrət Şeyx (q.s.) hamama vardı və Səlah xadim an unlən bilə idi, dedi: «Hovuzun suyu mö'tədildür. Əgər bir saat həzrət Şeyx anun içinə girə, ta vücudi-şərifinə bir rahət yetə, münasibdür». Həzrət Şeyx ana bu söz deməkdən mən' etdi və buyurdu kim, imdi məndən fitva almağ istərsən, ta hər kim hamama gələ, hovuzə çimə. Əgər qüllətəyn ola və əgər olmaya, dəxi ol kim, üləmayi-din fitva içün kağız ilə bitik alurlar və məşayixdən əməl

ilən. İmdi sən istərsən kim, əvamün-nas üçün məndən fitva alasan?

Beyt :

Olmasaydı gər vərə' mürşidlərünnün pişəsi,

Qövlü fe'li xaçan olur idi hər dərde dəva?

Çün hamamdan çıxdı, səccadənün üstində durub, namaza məşğul olub çox namazlar əda qıldı. Mən öz könlümdə dedim: «Çün mübarək vücudı zəifdür, bu qədər zəhmət nədən çəkər? Olmaya kim, bir məzərrət ilə incimək bu təhəccüd namazından gövdəsinə yetə?» Çün namazun salamın verdi, yüzün mana eyləyüb dedi: «Fərrux, nə fikirdəsən? Dinün uluları gecələr namazlar qılıbdurlar: **«Əleyküm biqiyamil-leyali fəinnəhü dəbbüs-salihinə»**.²⁵⁹ Biz dəxi anlara müvafiqət eyləruz». **Beyt :**

Gecə hər kim namaz edər, bişəkk,

Gündüz olur anun yüzi ay tək.

Hekayət. Dəllal Pirə Mömin dedi kim, Ərdəbillü Hacı Əbdül bir səfərdə Sepidrudun qırağına yetdi və bir yük ipək biləsinə idi. Çayda bir əzim sel axar idi və keçməyə məcal verməz idi. Könülünün xəzanəsindən istianət Şeyxə aparub mədəd ilə himmət istədi. Tanrı-təala anı ipəgi ilə ol çaydan xilas qıldı. Çün Ərdəbilə yetdi, bir qalın yemək eyləyüb həzrət Şeyxi (q.s.) evinə də'vət eylədi və anun evində bir qarı qaravaş var idi və dəhlizdə durub çün həzrət Şeyx yetdi, ziyarətdən sonra həzrət Şeyxdən azadlığın iltimas qıldı. Həzrət Şeyx Hacı Əbdülə anun azadlığı üçün şəfaət qıldı. Hacı Əbdül dedi: «Ya Şeyx, bu qarı qaravaş mənüm evimi becərən və malumı saxlayandır, anı azad eyləyəməzəm». Həzrət Şeyx işarət qıldı və yanına çağırdı və gizlü ana dedi: «Nədəndür kim, Sepidrudun qırağında mənüm mədədüm işdədür və evində yox?» Hacı Əbdül muni eşidincə başını Şeyxün ayağına qoyub ol qarı qaravaşı iki bəndə ilə azad etdi. **Beyt :**

Kimə kim Tanrı ana izzət qılır,

Qamu yerdə anun əli işdədür.

Hekayət. R.r. dedi: «Bir qatla həzrət Şeyx əyalı ilə Güştəsfidən gəlür idi. Ərdəbillülər Qazı Cəmaləddin və Təvəkküli Əsilan və Nəsirəddin Həkiman əqdami-mənzilinədək qarşuya vardılar. Qayıdanda həzrət Şeyxün (q.s.) rikabında çün Bərzəndə yetdilər, həzrət Şeyx orada mənzil etməyüb rəvan keçdi. Mövlana Cəmaləddin yoldaşları ilə dedilər: «Əgər munda qonmaduk, yol üstində dəxi abadanlığ ilən qonacaq yer yoxdur və həzrət Şeyx mə'murədən ötrü munda mənzil eyləməz. Gecə yazıda qalacağuz və adamun yeri və davarun yemi ələ girməyəcəkdür». Bəhər hal andan türkən yeridilər. Həzrət Şeyx ol gecə yazıda çadırlar dutdırdı. Nagah uluslardan qələbə adamlar gəldilər və neçə çadırlar və alacuqlar gətürüb anda tikdilər və həzrət Şeyxün hərəmi için dəxi çadırlar ayru tikdilər və Mövlana Cəmaləddin için ayru, Təvəkküli və Nəsir için ayru-ayru çadırlar dutdılar. Pəs Şeyxün əshabı ilə müridlər büryan həvəslədilər. Saətdə ətrafdan müridlər gəldilər və türlü-türlü ne'mətlər büryandan, baldan və dügidən, yağdan, əkməkdən gətürdilər. Həzrət Şeyx çün müridlərin istədukləri yanlarına göndərdi və dedi: «Hər kim pirləri ilə yoldaşlıq eyləyə, ana fikir etmək, ya təşviş çəkmək gərəkməz, Tanrı-təala *min heysü la yəhtəsib* göndərür». **Beyt :**

Hər kimün yoldaşı rizvan, məqsədi cənnətdür,
Azuq için qəm yesə, canına yüz möhnət gəlür.

Və ol gecə Tanrı-təala ol qədər ne'mətlər anlara göndərdi ki, çok artuq qaldı. Gətürənlər dəxi yedilər və danlası çaşt yemək için dəxi götürdilər və davarların yemi dəxi ol qədər gətürdilər kim, üç-dörd günlük için götürüb bilə apardular. Mövlana Cəmaləddin və Təvəkküli və Əsili və Nəsir Həkimisi çün hər nəstə kim, könüllərində keçmişdi, gördilər, öz e'tiqadları qüsürinə mö'tərif oldılar. Bu, Tanrının fəzli və kəramati asarıdır, yoxsa əgər padşah Əbu Səid xan ol məcəlda ol

məqama yetəydi, yüz min işkəncə zərbi ilə anın yarısı böylə türkən hasil olmazdı və bu, Şeyxün (q.s.) kəramatı və Tanrının lütfi idi». **Beyt :**

Bu kəramat ki, mən böylə əyani gördüm,
Tanrının lütfidürür bu ki, nihani gördüm.

Hekayət. Ərdəbillü Rükəddin, Xacə Nizaməddindən rəvayət edər kim, ol dedi: «Bir gün Qəsranlı Cəlaləddin Mahmud ki, Qazı Mübarəkşahun qövmi idi və Cələndərlü Seyyid və Xorasanlı Mövlana Rükəddin və Qazı Səfiəddin və *Cəhrəmlü** Seyyid Şəmsəddin və Bidəgəlü Qazı Şəmsəddin mənüm evimdə idilər və eylə kim bədgümanlıların adətidür, bəde'tiqadlıq ilə sözlər söylərdilər. Neçəsi dedilər kim, bir saət həzrət Şeyxün hüzurinə varalım və neçəsi qəbul etməzdilər. Cəlaləddin Mahmud dedi: «İmdicə həzrət Şeyxi (q.s.) duşda gördüm, getmək gerek». Neçəsi qəbul etdilər, amma ittifaq ilə dedilər: «Hər birimiz bir nəstə istəyəlim. Əgər istədüğümüzi verür, gərçək kəramətlüdür, yoxsa biz qanda və Şeyx qanda?» Genə Cəlaləddin Mahmud dedi kim, irağ yerlərdən hasil olan nəstələri istəyəlim. Cəlaləddin Mahmud dedi kim, mən ipar istərəm. Mövlana Rükəddin Məs'ud dedi: «Mən abnus istərəm: Seyyid Cəhrəmi və Cələndərlü Seyyid ənar istədilər və ol çağda ənar tapılmazdı. Qazı Səfiəddin dedi: «Mən bal ilə çörək istərəm». Pəs, ittifaq ilə təvəccöh eyləyüb həzrət Şeyxə (q.s.) vardılar. Həzrət Şeyx (q.s.) bir evdə ki, Bələ Yusif evi ilə məşhur idi, oturmışdı. Həman kim oturdılar, həzrət Şeyx (q.s.) Pire Xəlilə işarət qıldı kim, süfrə gətürsünlər. Süfrədə lətif çörəklər ilə bal gətürdilər. Hazirlər çün anı gördilər, bir-birinə baxub mütəhəyyir qaldılar. Çün süfrəni qaldurdılar, həzrət Şeyx (q.s.) bir darağlıq çıxarub dedi: «Munda bir abnuslu darağ var kim, mənüm layiqüm degül». Bir nafə ipər ilə və anların öglərinə qoydı və dedi: «Hər biriniz istədüklerinizi götürünüz». Amma çün bir saət oturdılar, ənarın sözi heç ortaya gəlmədi. Çün qalxdılar, həzrət Şeyx buyurdi: «Bir ənar var idi, gətürünüz».

Çün gətürdilər, ənarı istəyən kişiye verdi. Əshab çün bu keyfiyyətləri gördilər, ixlas ilən e'tiqad gətürdilər». **Beyt :**

Hər könülnün lövhidə kim, Tanrının əsrari var,
Xəlqnün fikirü zəmiri andadurur aşkar.

Hekayət. Mövlana Mühyiəddin dedi: «Xalxalun vilayətindən *Heris** kəndində bir Kürd Əmir adlu kişi var idi, min qoyunun iyəsi idi. Ərdəbilə gəldi kim, qoyunlarını qışlağa göndərə. Həzrət Şeyxün xidmətinə vardı, amma igən etiqaumlu kişi dəgöl idi və Şeyx ana azacuq iltifat qıldı. Kişi çün çıxdı, öz-özinə dedi: «Gərçək demişlər: hər kim Şeyx için nəstə aparur, izzətlüdür, yoxsa yünül olur». Gecə Kəlxoranda qaldı. Gecədə yüz əlli qoyunu qurt yedi. Çünkim etiqaumluq ilən batil fikirdə böylə nöqsanı gördi, danlası qoyunların Muqana göndərdi və özi Şeyxün həzrətinə gəldi. Həzrət Şeyx (q.s.) dedi: «Kürd Əmir dünə gün qulluğunda kim dedi kim, əgər kimsə Şeyx için nəstə aparur, anunlən iltifat eylər, yoxsa yok. Bizim nəzərimiz şəxsün etiqaındadır kim, ana bais olur kim, nəstə aparmaq gərək, yoxsa kişinin gətürdükləri yanımızda igən həqirdür. İmdi çün xatiründə ol yaman xəyal keçdi, lacərəm, ol ziyanı gördi». **Beyt :**

Malü mülki dünyanun bir çöpcüğazdur yanumə,
Əhli-himmət yanidə toprağ kimidür iki kövn.

Hekayət. Bağban Pire Səxi dedi kim, Xalxallu Pire İbrahim dedi kim, Xalxalda bir talibi-elm var idi, zahir ülumində bəqayət bilici. Çok zəmanlar anı sufilərin təriqətinə və sülukinə də'vət eylərdüm və ol qəbul eyləməz idi və mənüm sözümi rədd eylər idi. Aqibət, tovfıq əli anun yakasın dutub həzrət Şeyxün qulluğına aparmaq işarət qıldı. Yolda gedərkən *Səncəbəd** gədüginə yetdi. İnabət cəzbəsi qüvvət dutdı. Özinə müqərrər eylədi kim, əgər əcəl möhlət verməsə və ömrüm müddəti mənə oraya yetürməsə və ölüm gələ, tövbəsiz aləmdən gedəm, igən təqsir ilə qəbn ola: «**Və leysətit-tövbətü lil-ləzinə yə'məlunəs-**

seyyi'ati hətta iza həzərə əhədəhümül-mövtü, qalə inni tübtül-anə».²⁶⁰ Pəs həm ol gədəkdə oturdı və anda bir süsənün güli açılmış gördü. Anı əlinə alub dedi: «Bu süsənün çiçəgi həzrət Şeyxün (q.s.) əli sağınub anun niyabəti ilən dutaram». Və Pirə İbrahimi muna danuğ dutdı və tövbə qıldı. Çün andan sağlıq ilə Ərdəbilə vardı, Şeyxün mübarək hüzurinə vardı və yenidən tövbə qılmaq istədi və həzrət Şeyx (q.s.) dedi: «Mövlana, nə tövbə qılmışsan?» Dedi: «Yox, qılmamışam». Buyurdu: «Gədəkdə nə mənüm əlümün əvəzi ilən süsəni dutub tövbə qıldun?» Muni eşidincə başın Şeyxün xidmətinə qoyub təlqin aldı. **Beyt** :

Bu, bir nəfəs ki ömri-əzizün mədaridür,
Zinhar, qılma fövt ki, yoxdur əvəz anun.

Hekayət. İlyasan Pirə Maqsud kim, salehlərdən biri idi, dedi kim, mənüm qardaşum tövbəkar olmuş idi. Gecələr çok zikr etdügündən bizi yatmağa qoymaz idi. Bir gün ana dedüm: «Sənün şeyxün «Fatihə»ni dürüst oxuyamaz, necə bizi incidəsən?» Qardaşum dedi: «Gəl ikimiz bilə Şeyxün həzrətinə varalım. Əgər ol dedigimizdən xəbər verə, xub, yoxsa mən dəxi tövbədən tövbə eyləyim». Saətdə ikimiz həzrət Şeyxin qulluğına varduq. Akşam namazun çağı idi. Bangçı akşam bangın çağırdı. Həzrət Şeyx (q.s.) dedi: «Bu gecə mən imamət eylərəm». Və mehraba varub, mənə çağırub yanında yer verdi. Pəs namazun təkbiri dedi, çün namazdan fariğ oldı, yüzini mana eyləyib buyurdu: «İlyasın oğlu, «Fatihə»- ni dürüst oxuya bilürəm, yoxsa, yok?» «Muni eşidincə taqətüm taq olub, nifaqum vifaqa mübəddəl olub saətdə tövbə qıldum və ixlas ilən mürid oldum. **Beyt** :

Razdə çünkim könül düz oldı, dildür tərcüman,
Eşq dərsin çün könül oxur, dil olur əşərxan.

Hekayət. Zərgər Niyaməddin dedi kim, bəzzaz Hacı Adil rəvayət etdi kim, İsfahandan gəlürdüm, könlümdə nəzir qıldum kim, bir neçə

bəgənilməmiş üzük qaşığı bir yaxşı dulbənd ilə həzrət Şeyxün qulluğuna töhfə aparayım. Həman kim Ərdəbilün müsəllasına yetdüm, şəhərdən dıxarı nəzir etdüklərümdən peşiman oldum. Qəzaüllah dərvazənin eşigində həramilər durmuşdılar və Dəllal Qeybinün qardaşı öldürmüşdilər. Mənüm qarşumda durdılar. Genə könlümdə keçürdüm kim, nəzir etdügümə vəfa eyləyüb təğyir etməyim. Həramilər mana dolaşmadılar. Çün andan ötüb Xacə Kəmaləddinün küyinə yetdüm, dəxi özümə dedim kim, nəzir etdügümü verməyim. Çün Şeyxün (q.s.) dəstbusinə yetdüm, həzrət Şeyx mənüm nəzir etdügümdən və peşiman olduğum və həramilərə uğraduğum və genə fəsx etdügümdən qamusın mana xəbər verdi. Saətdə dedüğümləri öginə gətürüb ərz etdüm və sonra daim həzrət Şeyxün zəmirindən qorxulu idim. **Beyt :**

Çün bilürdi Şeyxnün elmi zəmirüm cümləsi,
Saxlar idüm hər yamanlərdən könlünün gizlusi.

Hekayət. Xalxallu Mövlana Məhəmməd atasından Mövlana Tacəddindən rəvayət etdi kim, ol dedi: «Xəlvətdə iğən bir vaqiə gördüm. Danlası Şeyxün qulluğundan xəlvətə varurdum, yolda bir kişi bir qəsəbcüqaz mana verdi, yedüm. Çün xəlvətdə işə məşğul oldum, vaqiədə gördüm bir dəgirmənin çortanından eşək aşağı gəlürdi. Məlul oldum, öz-özümə dedim: «Bunu Şeyxə ərz edəyim?» Dəxi dürlü-dürlü vaqiələr gördüm. Çün həzrət Şeyxün qulluğuna vardum, özgə vaqiələri ərz etdüm, amma əvvəlki vaqiələri ərz etmədim. Həzrət Şeyx buyurdi: «Mövlana, ol bir duşu dəxi neşün deməyüb qoltuğun altına gizləyübsən? Söylə!» Mən anı eşidincə özümə titrədüm və gördüğümü ərz etdim. Buyurdi: «Hər kim özgələrin qəsəbnin yeyə, böylə aşüftə vaqiələr görəcəkdür». **Beyt :**

Sə'y qıl kim yedügün pakü təharətlü ola,
Böylə duşlar görə, hər kim şöylə lüqmələr yeyə.

Hekayət. Həm bu Mövlana Məhəmməd dedi: «Atam nəql etdi kim, bir qatla zikrüm təbdil olmuş idi və həzrət Şeyx (q.s.) icazə verdi kim, dəxi zikr söyləmə. Bərniq kəndində idim və oğlum Məhəmmədşah uşağ ikən beşikdə ağlar idi və mən anun beşigin təprədürdüm. İki-üç qatla: «La İlahə illallah», - dedim, ta ol ağlamağdan dinə. Neçə vəqt mundan sonra çün Şeyxün həzrətinə vardum, buyurdi: «Mövlana, neşün dəxi zikr qıldun?» Dedim: «Ta Şeyx məni zikr etməkdən mən' etdi, dəxi zikr deməmişəm». Buyurdi: «Mövlana, ol gecə kim, beşigi başun ilə təprədürdün, Bərniq kəndində nə zikr eylərdün?» Ayağına düşüb insaf verdüm». **Beyt :**

Könlümün casusi İsa kibi aləmdə gəzər,
Hər nə kim xəlqün könüllərdə keçər, zahir görər.

Hekayət. Xalxallu Əxi Bədəl dedi: «Üç vaqiə gördüm, birisi İlvanəqlü Pirə Yusifün yanında demiş idüm. Çün həzrət Şeyxün (q.s.) xidmətinə yetdim, ol iki vaqiəni ərz etdim və Şeyx (q.s.) cavab buyurdi. Ol biri dəxi dedim, həzrət Şeyxün mübarək bənizi mütəğəyyir olub, cavab verməyüb buyurdi: «Munun qızlığı gedübdür». Dedim: «Ya Şeyx, nədən bu sözi buyurdunuz?» Dedi: «Anun için kim, özgə kimsəyə demişsən».

Beyt :

Hər kim ol bilicidür əsrari-qeybün rəmzini,
Könlinün yanında zahirdür qamu güzgü kibi.

Hekayət. Mövlana Məhəmməd Mövlana Siracəddindən rəvayət etdi kim, həzrət Şeyx ulu zaviyənün damı üstində oturmuş idi və mübarək məzacında bir zə'f var idi və mən xidmətində durmuş idim və həzrət Şeyxün əsası əlümde idi. Bir yigit gəlüb Şeyxün qarşusunda bir saət durdi. Şeyx buyurdi: «Mövlana Cüneydün çağında bir kimsənün xatirində keçdi kim, Cüneydün boynı yoğundur. Şeyx Cüneyd dedi: «Sənün tənq nəzəründəndür, yoxsa boynumuz iki aləmdə siğmaz».

Beyt :

Çün cəlaət yakəsindən baş çıxara əhli-dil,
Sığmaz olur mütləqə iki cəhanda boynini.

Ol kişi həman kim muni eşitdi, bir nə'rə urub ussız düşdi. Həzrət Şeyx qalxub, məndən əsasın alub damdan endi. Mən bir saət ol yigidün başı üsnə durdum, ol qədər kim, ussı yerinə gəldi. Andan sual etdim kim, bu, nə halet idi? Dedi: «Mənüm xatirümdə keçdi kim, Şeyxün boynı yoğundur. Həzrət Şeyx mənüm zəmirümdə keçdügi filhal bu surət ilən izhar etdi». **Beyt :**

Çün olərnün yanidə kövnü məkanun razini
Mubəmu zahirdürür, zinhar, saxlın könliniz.

Hekayət. Mövlana Məhəmməd dedi atasının rəvayətindən kim, bir qatla həzrət Şeyxün xidmətinə vardum. Bir cəmaət qalın ne'mətlər gətürdilər. Məgər bir qarıcuq iki dirəm bir kişiyyə tapşurmuş idi kim, nəzir ilən həzrət Şeyxə versün. Kişi çün həzrət Şeyxün əzəmətinə baxdı, gətürdügindən münfəil olub özünə dedi kim, bu iki dirəmi həzrət Şeyxün əlinə necə verəyim və bu iki dirəm nə nəstə ola? Saətdə həzrət Şeyx əlin yastuğun altına uzadub iki kəlafə iplik çıxarub buyurdi: «Mövlana, bu iki kəlafə bir qarıcuq bizə göndərübdür kim, bizim malımız arta, yok, yok, anun içündür kim, Yusif peyğəmbərün (ə.s.) müştərisi bu əməl eyləmiş idi, ta kim qiyamətdə ol dəxi anlardan ola kim, Yusifi satun alurlardı». Ol kişi çün bu kəlamı kəndü zəmirindən eşitdi, həzrət Şeyxün (q.s.) ayağlarına düşüb, ol iki dirəmi çıxarub həzrət Şeyxün xidmətində qoydi. **Beyt :**

Dünyanın malü məta'i yoxdur əsla etibar,
Ey xoş ol kim, eylədi cənnati-ədni ixtiyar.

Hekayət. Mövlana Tacəddin Məhəmmədşah dedi: «Bir qatla Səravlu* Xacə Əfzəlün zaviyəsində bir əzim söhbət vaqə olmuş idi və Səravun əkabiri ilə uluları anda hazır idilər. Qəvvallar bir qəzəl oxudılar. Həzrət Şeyx (q.s.) səma'ə qalxdı. Çün səma' axır oldı, buyurdi kim, bu

qəvballara bir nəstə versünlər. Bir əziz mana bir məbləğ aqça vermişdi kim, Ərdəbildə bir kimsəyə verəyim. Xatirümdə keçdi kim, bu aqçadan necə verəyim kim, əmanətdür. Saətdə həzrət Şeyx (q.s.) buyurdi: «Mənüm yanumda oturubdurlar və aqçaları biləsincədür və derlər kim, əmanətdür, necə verəyim? Andan vergil və əvəzin yerinə qoy». Çün bu sözi eşitdim, dərhal neçə dirəm çıxarub verdüm. Buyurdi: «Bəli, böylə eylə». **Beyt** :

Əlündə var ikən bir nəstə, Tanrı yolına sərf et.

Birisin on əvəz algil, Pəyəmbərnün sözün eşit.

Hekayət. Mövlana Mühyiəddin dedi: «Xalxal vilayətində Diyükəziv kəndində bir Xətib Mövlana Həsən adlu var idi. Bir qatla cəmaət ilə həzrət Şeyxün qulluğına vardı. Gecə Ərdəbillü Hacı Nəcməddinün məscidi içinə vardı və ol gecə ol məsciddə neçə xəbis talibi-elmlər var idilər. Otururkən sufilərün qeybətine məşğul oldılar. Mövlana Həsən dəxi anlar ilə şərikin olub müsahib oldı və bir yaşıl əsqərlat bir kimsədən ariyətilən almış idi. Gecə ol əsqərlata ot düşmüş, təmam yandı. Danlası çün həzrət Şeyxün xidmətinə vardı, həzrət Şeyx dedi: «Mövlana, **«əl-ğibətü əşəddü min əz-zina»**. Çün qeybət zinadan bətərrakdur, qardaşların qeybətini eyləməmək gərək». Mövlana Həsən çün muni eşitdi, tövbə qıldı». **Nəzm** :

Qeybət için dilüni təprətməgil,

Tanrı anı zikr için xəlq eylədi.

Kim ki bir qardaşını qeybət eyləsə,

Özi damu bəhrinə qər q eylədi.

Hekayət. Xacə Ağa dedi kim, bir tövbəkar övrət Ağabanu adlu var idi. Bir gün şövqi odı şö'lə çəküb xatirində keçdi kim, həzrət Şeyx mana heç iş buyurmaz. Dilin uzadub bu *fəhləviyi** inşa qıldı: **Pəhləvi**:

Diyər kin sər besevdayi-tə kici,

Diyər kin çəş çu xunun əsrə rici.

Dirə sər bastanə əç tə darəm,
Xüd nəvaci küvər bəxti çu kici.

Andan sonra oğlı gəlüb zaviyənün mətbəxi üçün bir parə səbzi gətürdi. Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu kim, anana söylə, istərsən kim, biz səni daim anaüz, dəxi tərə ilə səbzi tərəzusiz satma». Və bu hal ol övrətün qaidəsi idi. **Nəzm :**

Hər kim ol özi ilə həmrəhdürür,
Doğru söylər, doğru varur, doğrudur,
Əgri olma xəlq ilən, bil muni kim,
Hər kim ol doğrudur, uçmağə girür.

Hekayət. Mövlana Mühyəddin dedi: «Bir gün alaruqlular Şeyxün həzrətinə varurdılar. Anlardan Pirə Nuşirəvan cəmətə dedi kim, bu yıl igən zəhmətlər çəkübəm əkməgi çox satun alduğumdan. Bir Mahmud adlu dedi: «Alaruqdan köçüb Ərzistana varmaq gərəkdir kim, anda taxıl ucuzdur, zira kim Səpələn dağa yaxındır». Çün həzrət Şeyxün xidmətinə yetdilər, Şeyx (q.s.) yüzini Pirə Nuşirəvana eyləyüb buyurdu. «Pirə Nuşirəvan, otuz yıl Tanrı-təala əkmək bol verdi, şükrün etmədik, bu yıl kim azacıq oldı, şikayət etməyəlim». Andan Alaruqlu Mahmud dedi: **«Şər və mərvan bəmərzi-xud bi»**. İkisinin yolda sözlər etdügi və xəyallar qıldugi anlara dedi. **Beyt :**

Könülnün məktəbində hər nə kim əsrar hərfindən
Səbəq almışdılar, qamu olarğə aşkar oldı.

Hekayət. Xacə Əminəddin dedi: «Uşağ ikən duşda görərdim kim, məni gora qoyarlar. Bu mə'nidən qorxardım. Bir gün həzrət Şeyxün (q.s.) xidmətinə vardım. İşarət qıldı kim, Əminəddin, yuxarı gəl. Ədəb üçün yuxarı varmazdım. Mübaliğələr qıldı və buyruğı ilən yuxarı vardım. Könlümdə ol gördüğüm duş keçərdi. Həzrət Şeyx dedi: «Baba, qayıma kim, mən dəxi uşağ ikən duşda görərdüm kim, məni gora

qoyarlar və bu gordan çıxarub ol gora qoyarlar». Çün bu sözi ol mübarək dilindən eşitdüm, eymənlə oldum». **[Beyt :]**

Hər könünlün razidür könlində anun aşkar,
Fikiri-batıl qılma dedim sana, ey dil, zinhar.

Hekayət. Pirə Mömin bəg dedi: «Bir qatla həzrət Şeyx (q.s.) mana buyurdu kim, filan yerə var və taxılı biçmək üçün işçilər gətür. Vardum, gətürdüm. Qayıdanda çün gün issi idi və mən yayağ idim, hərərim qalib olub, susuz oldum, öz-özümə dedim: «Nolaydı kim, həzrət Şeyx (q.s.) mana bir savuq nəstə verə idi». Çün həzrət Şeyxün xidmətinə yetdim, sordu kim, işçilər gətürdün? Dedim: «Bəli». Məni öz yanına çağırub üç mələci (?) mana verüb buyurdu: «Munı ye kim, susuzluğun giderür və sən savux nəstə istərdün». **Beyt :**

Çünki eşqi atəşi canü könül içindədür,
Tazə qılmağ bağrımı hər dəm mana nəstə verür.

Hekayət. Əqimunlu Mövlana Şəmsəddin dedi kim, bir səravlu talibün dilindən eşitdüm kim, ol Səravlu Xacə Zəkiəddindən rəvayət etdi kim, neçə xacələr ilə Qarabağdan gəlirdük. Çün Ərdəbilə yaxın olduk, dedük: «Çün buraya yetübüz, heyfdür, Şeyxün həzrəti (q.s.) ziyarət etmədin ötüz. Pəs ittifaq ilə ziyarət etməyə mütəvəccih olduk, Xacə Əvəzşah mana dedi: «Bizi Şeyxün ziyarətinə gətürdün. Əgər Şeyx könül iyəsidir, bizim üçün bal gətürdürür və əvvəl mənüm ögümə qoyarlar». Çün həzrətinə yetdük və ziyarət qılduk, həzrət Şeyx bizi xəlvətinə aparub xadımlərə buyurdu kim, süfrə gətürün. Süfrə hazır edüb saldılar. Həzrət Şeyx xadiminə baxub buyurdu: «Əshab yoldan gəlib, savux görübdürlər. Bal gətür». Çün hazır etdilər, buyurdu: «Əvvəl ol xacənin öginə qoy kim, balı sevr». **Şeir :**

Çün könül gözi ilə görsünlar,
Hər kəs öz istədügi alsunlar.

Hekayət. Mövlana Şəmsəddin dedi kim, Urqanlı Mövlana Cəbrayıldan eşitdüm kim, ol dedi: «Həzrət Şeyx duşda gördüm kim, bir yerdə səma' qılırdı və zövqi sürərdi. Çün duşdan oyandum, ol məqamı nişanladum və anda bir zaviyə bünyad qıldum. On səkiz yıldan sonra həzrət Şeyx (q.s.) Təbrizə varurdu, gəldi və orada mənzil dutdı. Çün gecədən neçə saət keçdi və adamlar hər biri öz yurtına vardılar və yer boşaldı, Şeyxün bir halı vaqe oldı kim, ayağa qalxub həm ol yerdə səma'ə vardı və zövqi sürdi. Çün anı gördüm, bir nə'rə çəküb ağladum. Andan sonra həzrət Şeyxün (q.s.) könlində əyan olub buyurdu: «Neşün çıxırursan? Ol nəstə ki, on səkiz yıl mundan ilərü görmüşdün, imdicə gördün. Əpsəm ol». **Şeir :**

Hər nə kim könlündə təsvir eylədün,
Qarşunizdə durur, anı baxa gör.

Hekayət. Hüreyzlü Pirə Zahid dedi kim, Hüreyz kəndində bir səlimül-qəlb talib var idi kim, dünyanun işlərinə iğən dəxi təsərrüfi yok idi. Bir qatla səkiz dirəm götürüb Ərdəbilə vardı kim, həzrət Şeyxə deyə kim, ol səkiz dirəmi nəyə sərf etsün. Çün neçə gün mundan keçdi və zaviyədə oturdu, utanır idi kim, bu sözi həzrət Şeyxə ərz eyləyə. Bir gün həzrət Şeyx (q.s.) kəlimatda idi. Ol halətdə ikən cəmaətə yüz qoyub, ol talibə işarət qıldı kim, bizim taliblərimiz var kim, anlar dünyanun yüzində səkiz dirəmün iyəsidualər və ol qəder ilən kədxudalıq eyləməzlər. Çün həzrət Şeyx (q.s.) xəlvətə vardı, ol talibi çağırub buyurdu: «Ol səkiz dirəmüni götür». Talib saətdə anı çıxarub ortada qoydu. Həzrət Şeyx buyurdu: «Sən munı götürübsən kim, Şeyx söyləsün kim, nəyə sərf eyləyəsən? Munı şirniyə ver və uşağın için apar». Və iki cərib taxılun bəratı dəxi verdi kim, munı öz əyaluna sərf et. **Nəzm :**

Vardurur bazari-razun içrə əbləhlər, gavlər,
Süstdürlər mal əmrindən, vəli hal içrə çüst.
Süstlikdən arxaları gərmü varlığdən savux,

Gövdə ilən xəstə-bəstə, niyyətü himmət dürüst.

Hekayət. Mövlana Şəmsəddin əmusinün oğlu Mövlana Tacəddindən rəvayət edər kim, ol dedi: «Mövlana Süleyman ilən Pirə Fəxrəddin bir neçə taliblər ilən Şeyxün xidmətinə varurduk. Çün Pirə Fəxrəddinün dünyalık işi var idi, öz işinün ardına vardı. Saətdə atından xurcini düşdi qalın ne'mətlər ilən və itdi. Çün qayıtdı, Şeyxün həzrətinə varduk, həzrət Şeyx (q.s.) zaviyədə kəlimat ilə məşğul idi. Filhal yüzini Mövlana Nəcməddinə eyləyüb buyurdi: «Mövlana, hər talib kim, Şeyxün hü-zurine varur və yolun ortasında dünyalık işi için qayıdur, əlbəttə, xurcini ne'mətləri ilə tələf olur və cəmətün söhbətindən ayrılır. Tanrının yolında sabitqədəm olmaq gerek». **Beyt :**

Dilbərün yolində xoş sabitqədəm getmək gerek,
Dünyalık malü mətə'i cümlə tərək etmək gerek.

Hekayət. Mövlana Şəmsəddin rəvayət etdi Mövlana Hacıdan kim, bir qatla Şirazdan bir danişmənd bazərganlik için Təbrizə vardı və neçə gün anda idi. Şirazlu Mövlana Nasirəddin ana dedi kim, iradətə gəl və həzrət Şeyxün əlindən tövbə qıl. Əsla könli yumşanmaz idi, ta bir gün Mövlana Nasirəddin həzrət Şeyxdən neçə sözlər nəql etdi. Ol dedi: «Mən bunlar ilən baş endürməzəm və mö'təqid olmazam həzrət Şeyxi görməyincə və andan imtahanlar etməyincə». Neçə gündən sonra qalxub Şeyxün həzrətinə vardı. Çün Təbrizə qayıtdı, mö'təqid olmuş idi və tövbə qılub təlqin almış idi. **Beyt :**

Sidq ilən urmuşdi düz yolda qədəm,
Mürşidindən dəm urərdi dəmbədəm.

Andan sordum: «Səbəb nə idi ki, tövbə qıldun və həzrət Şeyxi necə gördün?» Dedi: «Çün Ərdəbilə vardum, xatirümdə var idi kim, neçə suallar həzrət Şeyxdən eyləyim. Həman ki zaviyəyə girdüm, ikindü namazı çağı idi. Həzrət Şeyx çün namazın əda qıldı, düz oturub kəlimate məşğul oldı və sağ qolında bir Seyyid Cəmaləddin adlu

oturmuş idi və solunda iki kimsə dəxi və mən ol ikisinün üçüncüsü idim. Kəlimat içində Seyyid Cəmaləddinə baxa qaldı və neçə taliblər kim, hazır idilər, dəmbədəm nə'rələr urub çığırurlardı və mən çün istərdüm kim, Şeyxün (q.s.) kəlamını eşidəyim, taliblərin çığırduğundan eşitməkdən qalurdum və taliblərə münkir olurdum. Şeyxdən sormağ istərdüm ki, taliblərin bu nə'rələri nədən ötrüdür və mə'nası nədür? Həzə bu xəyal xatirümdə təmam olmadın həzrət Şeyx (q.s.) kəlimatun ortasında yüzini mana çevirüb mübarək əlinün ucı cignümə dəgdürüb bu misrai oxudu: **Misra:**

Çon eşğ piş-e mən bud, labod konəm fəryad əz-u.²⁶¹

Çün bu halun rümuzi mana görsətdi, həzrət Şeyxə baxa qaldum və ixtiyarsız oldum. Pəs Şeyx qalxub xəlvətə vardı və məni çağırıldı və hər müşkil ki, xatirümdə var idi, qamusın mana dedi və təlqin verdi. **Beyt :**

Xatirümnün xəlvətində pərdəpuşlar var idi,
Yüzlərindən kimsə bürqə' almamış məhbublər.
Şeyxnün eşraf əli götürdi anlardan niqab,
Hər birinün cilvəsini qıldı könlümdə əsər.

Hekayət. Mövlana Şəmsəddin Fəqih Məhəmməddən rəvayət edər kim, ol dedi: «Bir qatla həzrət Şeyx ilə (q.s.) xəlvətdə idim. Bir gün həzrətinə varub vaqiələrümü ərz etmək istərdüm. Taliblərdən xəlvətün eşigində qələbəliğ idi. Mən öz-özümə dedim kim, bunlar məndən ilərü gələdürlər və bunların vaqiələri var, sorınca gec olur. Hala varayım, bir saətdən sonra gələyim. Pəs qayıtdum və xəlvətümə girdüm və mürəqib olub oturdum, gördüm kim, xəlvətümnün bacası-qapısı açılıb. Gün xəlvətümə düşdi və günün işığında canəvərlər ilə qarınca zərərlər kimi ol işıqun içində hərəkət edüb gəzərlər. Nagah həzrət Şeyxi (q.s.) gördüm ki, xəlvətümə girdi və əlin uzadıb ol neçə min canəvərdən bir qarınca düdü mənüm əlümə verdi və ol qarınca ayağ ilə ağsaq idi. Pəs buyurdu: «Fəqih Məhəmməd, kimsə kim anun

əlindən gələ kim, neçə min heyvandan bir ağsaq qarıncanı seçə, bilməzmi kim, bir talibi xəlvətün eşigində durubdur və anı çağıra və vaqəni eşidə və təsəllisin verə?»

Hər Süleyman kim, olur qafil qarınca halidin,
Ol, Süleymanlığa yakışmaz, anı inanmagil.

Hekayət. Mövlana Şəmsəddin rəvayət qıldı Xərəqanlı Pirə Əvəzdən kim ol dedi: «Xəlvətdə oturmış idim bir müsahib ilən və uçmağın sözi ortada keçər idi və hur ilə qüsurdan və ənar ilə eşcardan bəhslər olur idi. Bir saətdən sonra həzrət Şeyxün (q.s.) xidmətinə vardum. Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdi: «Oğul, hər kim xəlvətdə ola, gərək kim, Tanrı ilən məşğul ola, yok kim hur ilə qüsura. Saətdə Şeyxün ayağına düşüb tövbə qıldum». **Beyt :**

Aşiqün himməti hur ilə qüsürə baxmaz,
Hər kim anlarğə tikər gözləri, var anda qüsur.

Hekayət. Hacı Fəxrəddin rəvayət edər kim, dedi: «Şeyxün qulluğında idim, mana dedi: «Hacı Fəxrəddin, mətbəxdə odun yoxdur, qanlıların halını gör kim, çoxdan bəridür kim, odun için gedübdürlər. Nə qədər kim tezrak isə odunu yetürə gör». Mən dedim: «Həzrət Şeyxün buyriğı ilən mən varuram, amma ol yolu görməmişəm». Buyurdi: «Qayıрма kim, Tanrı-təala sənün yoldaşlarını yanuna göndərür». Pəs rəvan oldum. Çün şəhərdən çıxdum, yol bilməzdüm. Bir parə yol varınca iki kimsə ardundan gəlür gördüm. Çün mana yetdilər, dedim: «Siz nərəyə gedirsiniz?» Dedilər: «Oraya varuruz kim, Şeyx (q.s.) səni göndərübdür». Və mana yoldaş oldılar. Nə qədər kim anlardan sordum ki, siz kimlərsiniz, salığ vermədilər. Könlümdə keçürdüm kim, Şeyx bunları qeybdən göndərübdür. Xeyli yol ki vardum, qanlıları gördüm kim, odundan yüklədüb gətürürlər. Anları şəhərə rəvanə qıldım və dedim: «Burayadəngic gəlmişəm, boş qayıtmak heyfdür. Hala varayım və səkiz şənə götürüb Vərzəqana aparayım və hər şənə bir qəfiz

buğdaya satayım və həm ol buğdaları Təbrizə aparub, gah-gah ol buğdadan kəşkəg, ya buğda aşu bişürəyim və talibi-elmlər ilə nuş edəlim». Bu fikiri qılıb vardum və şənə alub biləmcə apardum. Çün Şeyxün (q.s.) həzrətinə vardum, Şeyx bir təbəssüm edüb buyurdi: «Hacı Fəxrəddin, mən səni bir işə göndərdüm, sən varub şənə satun aldun və Vərzəqana apardun və buğda dəyişdürdün və buğdanı Təbrizə apardun və andan buğda aşu və kəşkəgi bişirdün və talibi-elmlərə yedürdün. Bəli, ər böylə gərək kim, bir işə varınca neçə işlər düzədə». **Beyt :**

Hər kim bir usluya bir iş buyurur,
Yüz iş ol bir işdən əncam eyləyə.

Hekayət. Həm rəvayətdür bu Hacı Fəxrəddindən kim, Təbrizdən üç yüz altun kətan satun aldum və Gərmruda apardum. Yolun ortasında gedərkən özümə dedim: «Bu kətanun mayası bu qədərdür və kifayəti bu qədər. Kifayətindən neçə arşun kətan həzrət Şeyxə ərməğan aparayım». Çün bu niyyəti qıldum, kətanları satdum. Pəs neçə arşun kətan və Şeyxün hərimi üçün dəxi bir micər götürüb Şeyxə (q.s.) aparurdum. Xacədəh kəndində qondum. Kəndlülər bir parə təberrük üzümlər gətürdilər, anı dəxi bir təmizlü səbədə qoyub saxladum və iki qavun dəxi bazardan aldum töhfə üçün. Və andan çıxub Ərdəbilə vardum. Həzə şəhərə girmədin yolda Pirə Babayı gördüm kim, bir arxun qırağında təharət alub namaz qılırdı. Çün anun gözi mana düşdi, işarət qıldı, yanına vardum. Ol iki qavundan birisini ana verdüm. Pəs, həzrət Şeyxün xidmətinə vardum və ziyarətinə müşərrəf oldum. Təbəssüm qılıb buyurdi: «Hacı Fəxrəddin, qaidə böylə olur kim, dərvişlər rə'sül-malun kifayəti hesab etməyincə öz piri üçün bir təberrük ilə bir töhfə fikir etməyələr və iki qavundan birisi qardaşlara verələr. Amma qayırmaz, hər nəstə kim, bizimkidür, qamu dərvişlər ilə fərzəndləründür». **Beyt :**

Çün sizünlən qamu yolda həmrəhüz,

Könlünüzlən niyyətündən agəhüz.

Hekayət. Həm bu Hacı Fəxrəddindən rəvayətdür kim, dedi: «Talibi-elmliq çağında Təbrizdə idim. Bir gün Güştasfilü Mövlana Əsəd ilən Cüneyd və bir talibi-elm dəxi bir bağa varduk don ilə geyəsilerimizi yuməgə. Və əkmək ilə bal bilə aparmışduk. Çün süfrə gətürdük, həzrət Şeyxün hədisi ortaya gəldi. Mövlana Əsəd əzim münkir idi, inkarlıq sözi bünyad etdi. Mən dedim: «İnkar qılma kim, sənün münkirliğin həzrət Şeyxün yanında əyandur və bilür kim, biz nə derüz». Ol dedi kim, mündandur kim, siz sufilər bu e'tiqad ilən kafir olmuşsınız». Neçə müddətdən sonra çün həzrət Şeyxün (q.s.) xidmətinə vardum, buyurdi: «Hacı, neşün bir kimsələr ilən söhbət eylərsən kim, sən anlara bal verürsən və anlar tə'nə urarlar kim, sufilərin yaman etiqadı ilən kafirdürlər?» Mən həman muni eşidincə Şeyxün ayağına düşdüm və dedim kim, ol talibi-elm Təbrizdə bu söz mənüm ilən söylədi. Sizə necə mə'lum oldi?» Buyurdi kim, bizim bir quşumuz var kim, ana könuələr casusu derüz. Ol quş bizim için bu xəbərler gətürür». **Beyt :**

Vardurur bir quş bizim qüdsisifət,
Ərşü kürsidən xəbər verür mana.

Hekayət. Səravlu İsmayıl dedi kim, həzrət Şeyxün çağında bir səfərdən gəldüm və bir nabat ilə bir təblə şəkər həzrət Şeyx için gətürdüm və bir Səravlu Pirə Baba Hacı adlu mənümlən bilə idi. Çün həzrət Şeyxün xidmətinə varduk, Şeyxün xadimi Baba Hacınun əlindən təberrüki aldı və eylə izhar etdi kim, Baba Hacı gətürübdür. Mən utanub demədüm kim, mən gətürmişəm. Mundan ötrü xatirümdə bir məlalcuq zahir oldi. Çün məclis boşaldı, həzrət Şeyx məni çağırub dedi: «Neşün məlulsan? Əgər kimsə bilməz kim, nabatı sən gətürübsən, Tanrı xud bilür». **Beyt :**

Hər nə kaydır adəmilər, xəlq bilməzlər anı,
Əhli-dil yanında oldur səhl, çün Tanrı bilür.

Hekayət. Gərmrudlu Pirə Məhəmmədşah dedi: «Bir günün ortasında bir xəlvət yerdə bir işə məşğul idim. Nagah üç qatla bir ün eşitdim kim, dedilər: «Şeyx gəldi». Sağa və sola baxub kimsəni görmədüm. Kəndün içinə vardum və xəbər sordum. Kəndlülər dedilər: «Həzrət Şeyxün (q.s.) gəlməgindən heç xəbərimiz yox». Yazıya vardum, heç kimsədən xəbər eşitmədüm. Qayıtdum, ikindü namazı çağı oldı. Namaz qıldum. Nagah avazə düşdi kim, həzrət Şeyx yetdi. Cəmaət ilə qarşuya varduk. Çün həzrət Şeyxün xidmətinə yetdük və mən tövbə almağa qəsd etdim, öz-özümə dedim: «Yüz min xəcalet ilə necə həzrət Şeyxün (q.s.) əlini dutam və necə tövbə alam?» Həman kim bu xəyal xatirümdə keçdi, həzrət Şeyx (q.s.) məni çağırub dedi: «Xatiründə yaman xəyal keçürmə». Vardum və tövbə aldum və mübarək əlini mənüm daluma sürtüb dedi: «Tanrı muradun versün». Sonra məqsudum qamu hasil oldı». **Beyt :**

Himmətindən Şeyxnün ən'amidən,
Hasil etdim hər nə kanı istədim.

Hekayət. Sifrici Əli Küçük dedi: «Bir gün Xacə Mühyiəddinün günbədi imarəti için kirpüc çəkərdük. Həzrət Şeyx (q.s.) gəlüb bir səbəd quru üzüm gətürdi və mübarək əli ilə ulaşırdı. Özgələrə çox verdi və mana az ən'am eylədi. Çün hər nə kim nəсібüm idi, aldum, öz-özümə dedim: «Əgər Şeyxün bir vilayəti var, genə varub mənüm için yenidən üzüm gətürür». Bunu deyüb intizarda idim kim, necə ola? Nagah Şeyxi (q.s.) gördüm kim, evinə girüb bir saətdən sonra çıxub buyurdi: «Əli Küçük, bəri gəl». Xidmətinə vardum, buyurdi: «Əgər mən sana üzüm verməsəm, şeyxliğə layiq dəgül olam. Bu üzüm al». Başımı ayağına qoydum. Genə həzrət Şeyx hərəminə girdi. Pirə İzzəddin məni incitdi kim, neşün ədəbsizlik etdün? Bir saətdən sonra həzrət Şeyx (q.s.) çıxub dedi: «Pirə İzzəddin, neşün anı incütdün? Biçarə

mübtədudur. Əgər böylə kəramatlar görməsə, heç iş işləyəməz». **Beyt**

:

Böylə danə eylə quşlarğə gərək,
Ta qılalar istədükləri şikar.

Hekayət. Pirə Əvəz dedi: «Pirə Məmidən eşitdüm kim, cümə gecələri həzrət Şeyx hamama varur idi. Öz-özümə dedim ki, cümə gecəsidür və həzrət Şeyx hamama varur. Gərək idi kim, böylə eyləməyə idi. Saətdə Şeyx dedi: «Bismillahir-rəhmanir-rəhim» qatı avaz ilən. Pəs dedi: «Dərvişlər arı hamama gəlүpdүrlər. Yaman fikirlərdən keç». **Beyt** :

Paklar toprağə arı gəldilər,
Abi-heyvan içrə qutə urdilər.

Hekayət. Sabuncı Pirə Bəhaəddin dedi: «Bir gün Pirə Əhməd ilən bir parə qəsbimiz var idi. İkindü namazından sonra bir su qırağına varub yedük. Sonra zaviyəyə varduk. Həzrət Şeyx (q.s.) kəlimata məşğul oldı. Çün biz içərü girdük, həzrət Şeyx buyurdu: «Hər talib kim, ikindü namazdan sonra akşamədək bir nəstə, ya qəsb yeyə, bir qara nöqtə anun könlinde yer eyləyə və çox müddət gərəkdür kim, ol nöqtə anun könлиндən bərtərəf ola». Bu sözi deyüb, qalxub yüzini bizə eylədi və buyurdu kim, yedүgүniz ol neçə qəsbler bu zəhmət gətürür». **Beyt** :

Sayruyə pərhiz əgər buyurmasa,
Necə timar eyləyə ana həkim?

Hekayət. Səravlu Mövlana Hacı dedi: «Qazı Mənsur ilə varalım və həzrət Şeyxi (q.s.) ziyarət edəlim və görəlim kim, necə kimsədür və elmlərdən nə nəstə bilür?» Çün həzrət Şeyxün qulluğına yetdük, buyurdu: «Bəli, bəli, imtahan etmək için gəlүpdүrlər kim, mə'lum eyləyələr kim, biz nə karəüz və nə nəstə bilürüz». Mövlana Hacı, Qazı Mənsur ilə çün bunu eşitdilər, nə'rələr urub tövbə qıldılar». **Beyt** :

Şeyxnün həqqində, ey talib, könүlnün içidə

Əgri fikir etmə kim, anun yanidə mə'lumdur.

Hekayət. Mövlana Əli dedi: «Bir gün Hacı Əmulə Şeyxün xəlvəti eşigində durmuş idi və bir dəviş için nəstə dilərdi. Mən vardum və nəstə verməyüb dedüm: «Bu, könül iyəsinün eşigidür, ya bəglərün qapusu. « Çün gecə oldı, duşumda siçan gördüm. İki gün mundan ötüb fürsət düşmədi kim, gördüğüm vaqəni həzrət Şeyxə ərz edəyim. Üçüncü gün vaqəni söyləməgə vardum. Həzə dodağum açmadın həzrət Şeyx (q.s.) buyurdi kim, bir küpdə, ya bir qabda kim, siçan düşmiş ola, nəstə yemək olmaz». **Bejt :**

Könülnün quti xoş ari gərəkdür,
Həqqün dərgahidə zari gərəkdür.

Hekayət. Xacə Abdullah dedi: «Ərdəbillü dəmürçi dedi: Xacə İbrahimdən eşitdüm kim, dedi: Vaqiedə gördüm kim, həzrət Şeyx (q.s.) bir əzim ləşkər ilən atlu gedərdi və qamu xəlifələr ilən müridlər qulluğında idilər və qamumuz qiblə sarusına gedərdük. Nagah bir hüma quşu peyda oldı. Xəlifələr ilə müridlər atları çapardılar və ol hümanın kölgəsi altında gedərdilər. Mən həzrət Şeyxün qulluğında durmuş idim. Şeyx buyurdi: «Sən dəxi neşün hümayun kölgəsi altına varmazsan?» Mən dedim: «Mənüm hümayum sənsən». Çün həzrət Şeyx bu sözi eşitdi, buyurdi: «Yanuma gəl». İlerü vardum. Həzrət Şeyx əl uzadub məni qaldurdi və dedi: «Gözün aç, gör». Ol nəstə ki, mənüm istəgüm idi, gördüm. Çün ol haldan qayıtdum, həzrət Şeyxün yanına vardum və salam verdüm. Cavab verdi: «Neşün hümayun kölgəsi altına varmadun?» Dedim: «Mənüm hümayum sənsən». Buyurdi: «Ol kimsə kim, səni götürdi, Şeyx Zahidün sifəti idi». **Bejt :**

Ta hümayi-dövlətün başumda saldı kölgəsi,
Olmişəm bir padşa, iki cəhan mülkümdürür.

Hekayət. Xacə Abdullah Sabuncı Pirə Bəhaəddindən rəvayət etdi kim dedi: «Çok müddət Pirə Əhməd ilən müsahib idim. Qəzadan ol

müsaibətliğimizün içində bir fitrət düşüb, ortada hicablar mane oldu və heç səbəbin bilməzdük, bu heyrətdə sərgərdan idük. **Nəzm :**

Şəm'nün nurində pərvanə yanar,
Biz hicabun pərdəsində yanmışüz.
Qayğu ilə keçürürüz ikimiz,
Tanrının əltafinə dayanmışüz.

Bir az müddətdən sonra Pirə İzzəddin *Mahmudabaddan** bir bitik gətirdi və anda yazulu idi kim, siz kəlləcinün dükanında bir qoyunun başı satun alub yemişsiniz və həzrət Şeyxün xatiri sizdən mundan ötrü inciyübdür və işiniz xatiri hicaba düşübdür. Gərək kim, Şeyxün hüzurinə (q.s.) varub insaf verəsiniz, ta işünüzün üstindən hicab götürülə». **Beyt :**

Güzügünüz təqsirinizdən paslu olmuş, sufilər,
Ol səbəbdən ortanızda bu hicab olmuşdür.

Çün bu bitigi oxuduk və təqsirümüzü bildük, yarımgecə qalxub həzrət Şeyxün xəlvəti eşiginə varduk və anda durub təqsirümüzü istəməgə insaf verdük və ol saətdə yağış yağmağda idi. Xorasanlu Hacı Əli həzrət Şeyxün (q.s.) xadimi idi, gəlib dedi: «Bu duranlar kimlərdürlər kim, insaf verürlər? Həzrət Şeyx buyurur, yağış altunda durmayub içəri giriniz». Çün xəlvətə varduk, həzrət Şeyx buyurdu: «Ta Mahmudabaddan İzzəddin sizi xəbərdar etməyüb, siz agah olmayasınız? Günahınızı bağışladum: **«La təsrib əleyküm əl-yövm»**.²⁶² Bu gün sizə heç baş qaxımak yoxdur». Pəs bir çörək bizə verdi. Biz bir-birimizə dedük: «Bu çərəgi Pirə İzzəddinə göndərəlim». Həzrət Şeyx dedi: «Siz münü yeyiniz». Və bir çörək dəxi verdi kim, münü Pirə İzzəddinə göndəriniz. Çün Şeyxün həzrətindən çıxduk, bağlı işlərimiz yenidən açıldı». **Beyt :**

Günəşün nuridin qayğularımız cümlə dur oldu,
Qaranğu gecələr sübh oldu, zülmət qamu nur oldu.

Hekayət. Sabuncı Pirə Bəhaəddin dedi kim, vaqiələrümi həzrət Şeyxə (q.s.) ərz etməyə həmişə varurdum, amma utanmaq dəhşəti mana qalib olurdu və mundan ötrü zəhmətdə idim. Bir qatla xatirümdə keçdi: «Nolaydı kim, həzrət Şeyx (q.s.) mərhəmət yüzi ilə bir səbəb buyura idi kim, mana ol zəhmət dəgməyə idi». Bu fikirdə ikən həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu: «Pirə Bəhaəddin, utanırsan ögümə gəlüb vaqiələrüni ərz etmək. Mundan geri, gəl, mənüm qarşumda dur kim, müşkillərün həll olur». Andan sonra ta Bəhaəddin diri idi, böylə eylər idi və müşkilləri həman kim qarşuda durur idi, həll olurdu. **Beyt:**

Könülnün səfhəsində yazmadın əsrarlar həzə,
Qamu mə'lum idi yanında qeybi-ilhamidən ana.

Hekayət. Xacə Abdullah dedi: «Atam Pirə İzzəddin dedi ki, Mahmudabadda idim və qalın danişməndlər yanumda idilər və bərat gecəsi idi. Dedilər: «Bərat gecəsinün namazı yüz rük'ətdür». Pirə İzzəddin dedi kim, ol gecə yüz rük'ət namazı qıldum. Danlası səfalarum hicaba döndü və bir az müddət böylə hicabda qaldum və səbəbin bilməzdüm. Andan sonra bir neçə zarilik edüb Şeyxdən (q.s.) mədəd ilə himmət istədim. Həm ol gecədə həzrət Şeyxi vaqiədə gördüm. Buyurdu kim, hicabun andan ötrüdür kim, bərat gecəsinün namazın yüz rük'ət qılmayubsan. Yenidən namazı qəza eylə, ta yoldan hicabun gidərə. Çün oyandım, yüz rük'ət namazın qəza qıldum. Saətdə ol hicabı bərtərəf oldı və əvvəlki səfalarım genə yüz görsətdi. Pəs çün Pirə İzzəddin andan Ərdəbilə qayıtdı və Şeyxün həzrətinə (q.s.) yetdi, həman kim ana baxdı, buyurdu: «İzzəddin, müxlisləri nafilə ilə sünətlərə dutarlar. Amma Şeyxün batini səni qurtardı». **Beyt :**

Qütb tək sabitqədəmdür Şeyx, amma seyr edər,
Sağü sola, şərqu qərbə, dağü səhra, bəhrü bər.

Hekayət. Sifrici Pirə Mahmud dedi: «Bir gecə duşda gördüm kim, uçmağda ötərdüm. Çün cənnətün zinəti gördüm, enməgə meyl etdim. Nagah ol halətdə həzrət Şeyxi gördüm kim, məni çağırub, bir yumruğ boynuma urub dedi: «Ey əqlsiz, Yaradanı bulmağda ol kim, yaradılmış xud anun tufeylidür». Danlası çün Şeyxün qulluğına vardum, buyurdi kim, talib gərəkdür kim, başını Tanrıdan özgə nəstəyə endürməyə, amma hər kim andan özgə kimsəyə dayana və xürsənd ola, eylə yumruğlar yeyə». **Beyt :**

Hər kim anun himməti alidürür.

Sanma başın qeyri-Həqqə endürür.

Hekayət. Həm bu Pirə Mahmud dedi: «Bir qatla əcib vaqiə gördüm və özümdə böylə təsəvvür etdüm ki, aləmdə böylə müamile bir kimsəyə vaqe olmayubdur. Qalxub həzrət Şeyxün xidmətinə vardum. Həzrət Şeyx (q.s.) həman kim məni gördi, buyurdi: «Mahmud, heç vaqiən varmı?» Dedim: «Bəli». Buyurdi: «Əvvəl müsəlman ol, sonra vaqiəni söylə». Dedim: «Neyləmişəm ki, kafir olubam kim, müsəlman olmaq gərəkəm?» Buyurdi: «Sənün təsəvvürün küfrdür, müamile dəgül». Saətdə məni ol halətdən qaytardi və özümü eylə sağındum kim, ol halətdə müsəlman olubam». **Beyt :**

Küfri- zülfün zülməti qılmışdı günümünü qəra,

Qıldı aydın nuri- imandən genə yüzüm mənüm.

Hekayət. Sabuncı Pirə Bəhaəddin dedi: «Bir az müddət işdən qalub, müyəssər olmazdı kim, gecələrdən iki dang oyağ olub zikr ilə taətə meşğul olam. Həzrət Şeyx vilayət nuri ilə mə'lum etdi, məni çağırub buyurdi: «Bəhaəddin, çox müddət oldı kim, işdən qafil olubsan. Qalx, Gilanun sarusına səfər et». Şeyxün buyruğı ilə Gilan səfəri ixtiyar eylədüm. Gedərkən bir meşədə bir neçə adamlar gördüm kim, küçücük ağaclar kəsüb yandurur idilər. Anlardan ötüb bir suya yetdüm. Andan təharət alub iki rük'ət namaz əda qıldum. Həzrət Şeyxi gördüm ki,

müayinə gəlüb mana buyurdi: «Qayit kim, bu gün gördüğün ögüt için sana yetərdür». Çün hal böylə gördüm, danlası qalxub qayıtdum. Çün həzrət Şeyxün (q.s.) xidmətinə vardum, buyurdi: «Bəhaəddin, ol ağacları gördünmi?» Dedim: «Bəli». Buyurdi kim, taliblərin hekayəti muna nisbətdür. Əgər çok yıllar əməl eyləyələr, həman ki bir müddət işsiz qalalar, eylə kim Tanrıdan qeyri dolu olalar, ol yerlər kimidür kim, məttəl olub ol ağacları bitürə kim, lazım olanları kəsdürüb yandururdılar. Çün işün qayəti ilə nəhayəti məlum etdün, dəxi işsiz gəzmə». Çün həzrət Şeyx bu sözi dedi, mana ögüt olub əmələ məşğul oldum və özgə hallar ki, mənüm batinümdə bitüb budağlar çəkmişdilər, həzrət Şeyxün himməti ilə təvəccöhi anları kəsdürüb qamusına od urdi. Çün genə həzrət Şeyxün (q.s.) qulluğına vardum, həman kim mübarək gözi mana düşdi, buyurdi: «Bəhaəddin, sizdən təvəccöh etmək və bizdən qeyrün asarını yandırmaq». **Nəzm :**

Qeyrət əli işə gətürmək gərək,
Qeyrnün asari yandırmaq gərək.
Yandurəsən çün könülnün yeri kül,
Hər tikənnün diblərindən bitə gül.

Hekayət. Pirə Yunis, Qabağlu Pirə Məhəmməddən rəvayət edər kim, bir qatla vaqiədə həzrət Şeyx (q.s.) mana Təbrizə getməgə işarət qıldı. Dedim qışdur və savuxlıq çağı və getməkdə təvəqqüf etdüm. Və üç qatla buyurdi, mən təəllül edərdüm. Qeyrət eyləyüb mübarək əlini mütəhhər saqqalına sürtdi. Mən oyanub, əzm eyləyüb Sərav şəhərində həzrət Şeyxün xidmətinə müşərrəf oldum. Həman kim gözi mana düşdi, buyurdi: «Ta üç qatla işarət qılduk, qəbul etmədün?» Dedim: «Bəli, amma ol qeyrət nədən ötri idi kim, mübarək əlüni mütəhhər məhasinünizə endürdün?» Buyurdi: «Bəli, çün əvvəlki işarət və ikinci ilən qəbul etmədün, üçüncü kərrət, lacərəm, qeyrət etmək gərək idi».

Beyt :

Su ilə toprağə gər hökmi keçər sultanlərün,
Şahimiznün hökmi gizlü can ilə dilğə keçər.

Hekayət. Gərmrudlu Pirə Cəlal dedi kim, Gərmrudun məliklər ilə sufiləri həzrət Şeyxün xidmətinə varurlardı. Yolda taliblər bir birinə der idilər kim, çün Şeyxün hüzurinə varalım, əgər sufilər sarusından söz söyləyə, məliklər deyələr nəfsani aləmindəndür. Çün xidmətinə müşərrəf olduk, həzrət Şeyx (q.s.) buyurdi: «Börklər gətürünüz». Həman kim gətürdilər, məliklərin başlarına qoydurdi. E'tiqadsızlar dedilər: «Şeyx bizim sarusındandır». Həzrət Şeyx (q.s.) yüzini anlara eyləyüb buyurdi: «Çopan həman kim qoyunlar üstinə varur, apardügi əkmək itlərə verür, ya qoyunlara?» Dedilər: «İtlərə verür». Pəs buyurdi: «Biz dəxi anun için itlərə əkmək verürüz kim, qoyunları saxlayalar!» **Beyt :**

Hər kimün könlində bir fasid xəyalı var idi,
Öz sözün eşitdilər, sonucda əpsəm oldılar.

Hekayət. Pirə Yə'qub rəvayət etdi atasından Əmir Əli kim dedi: «Həzrət Şeyxün hüzurində idük. Zəmirümdə keçdi kim, ilərüki əkabir ilə məşayixlərin neçəsindən sirr ilənlər sözlər zahir olupdur və bizim Şeyxümüzdə bunlardan heç yoxdur. Həzrət Şeyx vilayət nuri ilənlər mə'lum etdi. Mübarək əlini məhasininə sürtüb buyurdi: «Bəli, taliblərin könlində keçər kim, əvvəlki zəmanənin pirlərindən məqamat ilə qəzəliyyat və əsrar zahir olupdur. Amma biz bu zəmanənin piriüz, hikmət ilə mərifət yegrakdur ol üç nəstələrdən: **«Və mən yütəl-hikmətə fəqəd utiyə xeyrən kəsirən».**²⁶³ **Beyt :**

Könülnün mə'dənində gövhəri-hikmət gərəklüdür,
Səlatin tacinə layiq bilür hər kim ki usludur.

Hekayət. Əxi Mirmir dedi: «Təbrizdə bir danişməndə yetdüm kim, sufilər kisvətində idi. Bir saət anun söhbətində oturdum. Sözləri qamu dilpəsənd və özi bir xirədmənd kişi gördüm və söhbəti bəqayət mötədil idi. Sordum: «Kimün müridi sən?» Dedi: «Şeyx Səfiəddinün (q.s.)

müridiəm». Dedim: «Nərədə həzrət Şeyxün xidmətinə yetübsən?» Dedi: «Ərdəbildə». Dedim: «Necəlik ilən oraya vardun?» Dedi: «Səfər üstində idim, yolum Ərdəbilə düşdi, həzrət Şeyxün (q.s) hədisin və şeyxliğin eşitmişdüm, qulluğına varmağ əzm eylədüm. Donumı dəğşürdüm və bir qara börk ilən başımı örtüdüm və zaviyəsinə varub üç gün oturdum. Üç gündən sonra zaviyənin dərvişlərindən birisinə dedim: «Mən bir talibi-elm kişim və müsafir və buraya gəldüm və sizdən heç kimsə mana bir iltifat etməyüb, məhrum qoydunuz». Bu sözdə ikən bir xadim gəlib mana dedi: «Gəl kim, həzrət Şeyx səni çağırur». Mən ayağa qalxub anu ilən həzrət Şeyxə vardum. Çün qulluğında oturdum, mana baxub buyurdi: «Mövlana, əvvəl evdə çirağ yandırmaq gərək ta ev aydın olub, hər kim ol evə girə, çirağ işığı ilən anu gəldüğü mə'lum eyləyə. Amma çün ev qaranğulu ola, öz cürmünü özgə kimsəyə bağlamağ olmaz». Çün muni eşitdüm, ol həzrətün ayağına düşüb tövbə aldum. Mənüm tövbəmün səbəbi bu idi. Andan sonra təlqin alub zikrə məşğul oldum və qamu pərişanlığum cəmiyyətə mübəddəl oldı». **Beyt :**

Könlümün aydınlığı anu çirağindəndürür,
Bu kəmalum çiçəgi bəstanü bağindəndürür.

Hekayət. Həm bu Əxi Mirmir dedi: «Bir gün Səlməs şəhərində Pirə Əbdüssəlamun zaviyəsində Pirə Yusifün xidmətinə kim, Əzrəqpuş ilən məşhur olmuş idi, yetdüm. Hekayətlədi kim, Hacı Daştər ilə Mövlana Təbib və Hacı Müzəffər həzrət Şeyxün (q.s.) ziyarətinə əzm eylədük. Yolda gedərkən Mövlana Təbib dedi: «Mən Şeyxdən üç imtahan eylərəm. Əvvəlki ol kim, mən özümü gizlədəyim. Gərək kim məni buldursun. İkinci ol kim, imamət qılmağ mana işarət qılsun. Üçüncü ol kim, öz gövdəsindən könləgi çıxarub mana geydürsün». Çün həzrət Şeyxə müşərrəf olduk, qamumuz dəstbus eylədük və Mövlana Təbib zaviyənin ardında gizləndi. Çün cəməət ziyarətdən fariğ oldılar, Şeyx

qamusına baxub xadiminə buyurdu kim, ol taqun ardında bir danışmënd oturubdur. Anı dəxi yoldaşları yanına gətür. Xadim varub, anı alub əshabı yanına gətürdi. Ol dəxi gəldi və əl öpməginə müşərrəf oldı. Pəs məclisdə oturdı. Akşam namazı çağı oldı, akşamun bangın verdilər. Həzrət Şeyx ana işarət eyləyüb səflərin ögində pişnamazlık etməgə durğuzdı. Çün Mövlana Təbib ilərü varub, namazun niyyətin edüb təkbir dedi, amma «Fatihə»ni unudtı. **Şeir :**

Oldı əpsəm Şeyxnün qorsidin,
Qıldı çün niyyət, unudtı «Fatihə».

Mehrabda dururkən heyran qaldı. Pəs xatirində keçdi kim, bu halet həzrət Şeyxün kəramatı ilə vilayətdəndür. Pəs həzrət Şeyx (q.s.) sağ əlnün ucu Təbibün sol əlinə yetürdi. Saətdə «Fatihə» yadına gəldi. Pəs namaz etdi. Çün namazdan fariğ oldılar, həzrət Şeyxün ayağına düşdi. Həzrət Şeyx (q.s.) gövdəsindən mübarək cübbəni çıxarub ana geydüdü. **Nəzm :**

Ta kişi öz mənligin tərək etməyə,
Gəlməyə yoxsul kimi ögümüzə,
Hacətini olmadın bizdən rəva,
Mütləqa asmaz qulağ sözümüzə.

Hekayət. Əxi Mirmir dedi: «Səravlu Pirə Hacıdan eşitdüm ki, bir qatla Əmir Çopan həzrət Şeyxün xidmətinə gəlmiş idi. Məlikül-ibad Kürdə İbrahim zaviyənin eşigində durmuş idi. Əmir Çopanun *inaqlarından** Bülqədr ağa adlu dəstursiz zaviyəyə girmək istərdi. Kürdə İbrahim çün anun güstaxlığın gördi, əlini anun köksinə eylə urdu kim, Bülqədr on arşun geriyə dönüb arxa ilən yerə düşdi. Bülqədr qalxdı və öz güstaxlığından peşiman və münfəil olub, bir yana varub durdu. Mən öz könlümdə dedim: «Bu hekayəti həzrət Şeyxün ərzinə yetürəyim, ta Pirə İbrahimə mən' eyləsün». Həzə bu fikirdə idim kim, nagh Şeyx (q.s.) zaviyənin eşigindən çıxdı. Həman kim mübarək gözi mana düşdi,

buyurdu: «İsmayıl, İbrahimi mən' etmə kim, ol könül iyəsinün səltənətin görübdür və anun yürəgi kimsədən qorxmaz». **Beyt :**

Hər ki gördi padşahun şövkəti,
Hər diləncidən götürməz minnəti.

Hekayət. Əxi Mirmir Təbrizli ustad Həsəndən rəvayət edər kim, ol dedi: «Ol çağda ki həzrət Şeyxün xidmətinə varub həzə yeni tövbə eyləmiş idim, *Arranun** tərəfinə səfərim düşdi. Həzrət Şeyxdən (q.s.) icazət istədim, buyurdu kim, tövbə üstində ol və haram lüqmədən pərhiz et. Qəzadan bir zərgər məni öz evinə çağırub bir don tikmək buyurdu. Süfrə ortaya gətirdi. Mən əl uzadub iki-üç lüqmə yedim və həm anun evində uyudum. Duşda gördüm kim, həzrət Şeyx (q.s.) gəldi və heybət ilən buyurdu kim, bu iti dutun kim, murdar yeyübdür, ta qarnın yırtalım. Mən qorxudan oyanub ayağ ilən baş yalın yügürə-yügürə həzrət Şeyxün qulluğına vardum. Ayağum parə-parə olub qabarmışdı. Həman ki Şeyxün mübarək nəzəri mana düşdi, buyurdu: «Bala bə-gor, vardun və haram lüqmə yədün». **Beyt :**

Könlümüz bir quşdurur kim, qamu yerlərdə gəzər,
Hər nə kim görər cəhan içrə, bizə verür xəbər.

Hekayət. Zeynəddinün oğlu, Fəqih Süleymandan rəvayət etdi kim, imtahan etmək üçün Şeyxün həzrətinə Tərk kəndinə vardum. Həzrət Şeyx Tərk kəndindən çıxdı. *Kəndüvanlular** həzrət Şeyxi qarşuladılar və çox ne'mətlər gətürdilər. Mənüm xatirümdə keçdi kim, əgər Şeyx (q.s.) bir büryan böylə bitün mana bağışlaya və buyura kim, evinə apar əyalun üçün, e'tiqadum xalisrak olur. Saətdə xadiminə buyurdu kim, bu büryanlardan bir büryan böylə bitün Fəqih Süleymana ver, ta kəndü əyalı üçün evinə aparsun. Çün anı gördüm, inkarum e'tiqada mübəddəl oldi. **Beyt :**

Hər kimün batinində bir nəstə keçər,
Şeyxnün zahir gözi anı görər.

Hekayət. Pirə Əvəz dedi kim, bir qatla zaviyənün kəndlüləri ilə Şeyxün həzrətinə varduk. Yolda yoldaşlar bir-birinə dedilər: «Əgər Şeyx bizə pulav ilə bal və balıq verür, gərçək mürşiddür». Çün zaviyəyə girdük, həzrət Şeyx (q.s.) işarət qıldı kim, bizim için bal ilə pulav və balıq gətirdilər. **Beyt :**

Süfrəsi üstində çox vardur yemək,
Hər kəs öz qursağınə bəhrə alır.

Hekayət. Pirə Əminəddin dedi: «Gərzəlü* Pirə İsmayıl dedi: Bir az müddət bağda bir xəlvət yapdum və çox riyazətlər çəkdüm. Özümde fikir etdüm ki, bu iş ki, mən eyləmişəm, hərgiz kimsə eyləməyübdür. Çün zaviyədə həzrət Şeyxün (q.s.) xidmətinə yetdüm və ol həzrət kəlimata məşğül idi və hər babdan sözlər söylər idi, mən qəbul etməzdüm ki, mən bu sözə layiq dəgül olam. Nagah mübarək yüzini mana eyləyüb mana dedi: «Hacı İsmayıl, var özünü sat kim, əgər özünü satmayasan, Tanrı-təala səni xarü zəlil eyləyər. Bulağdan su götürmə, Ceyhun suyun al kim, nə qədər kim götürəsən, Ceyhundakı su nə artar və nə azalur. Hacı İsmayıl, yəni sən dəxi işlər ilə əməllər eyləyübsən». Çün muni eşiddüm, dedim: «Allah, Allah! Böylə kimsə ilə necə dirilmək olur kim, mən Gərzədə və ol Ərdəbildə?! Ol nəstə ki, mənüm zəmirümdə anda keçdi, bu, munda bilür». **Beyt :**

Böylə hərif ilə necəlik oynamaq olur,
Kim kə'bətəyn içinde ana cümlə şeş gəlür.

Hekayət. Pirə Mahmud dedi: «Qardaşum Mövlana Zeynəddin əvvəldə münkir idi və Sürlüqdən ikimiz dəxi həzrət Şeyxün qulluğınə varduk. Həzrət Şeyxün əlində bir dəgenək var idi. Çün Mövlana Zeynəddinün gözi ol dəgenəgə düşdi, könündə keçdi kim, nolaydı kim, həzrət Şeyx bu dəgenəgi mana bağışlayaydı. Dərhal həzrət Şeyx (q.s.)

---

* Farsca mətndə: *Gəzrei*.

yüzini Mövlana Zeynəddinə eyləyüb buyurdi: «Mövlana Zeynəddin, bu əsayı al. Qaçan kim minbərün üsnə çıxasan, əlündə ola». Çün iş böylə gördi, inkarı etiqada mübəddəl olub, tövbə və təlqin alub mürid oldı və etiqadı bu qayətdə idi kim, dünyadan getmək üstində hazır olanlara dedi: «Qalxınız kim, həzrət Şeyx sormağuma gəlübdür». Və vəsiyyəti qıldı kim, mən sadıq etiqaad ilən gedərəm və, şükrillillah, işi bildüm kim, bu təriq Həqq təriqidür və həzrət Şeyx (q.s.) imdi bu halətdə mana himmət ilə mədədüm verür». **Beyt :**

Çün əsasindən anun e'cazi-Musa tapmışəm,
Sözidin İsa kimi ehyayi-mövti tapmışəm.

Hekayət. Gəmrudlu Pire Şirvanşah dedi kim, Ərdəbil tərəfinə varurdum, bir talışı gördüm kim, neçə qəvval ilən gəlülərdi. Sordum: «Nəredən gəlürsünüz?» Dedilər: «Ərdəbildən». Dedim: «Şeyxun həzrətinə (q.s.) yetdiniz?» Dedilər: «Bəli». Çün biz Ərdəbilə varurduk, yolda dedük: «Biz varubəni bir parsi söyləyəlim kim, həzrət Şeyxi hal ilə hərəkətə gətürəlim». Həman ki zaviyəyə yetdük, Şeyxün həzrətində bünyad edüb bir nəstə dedük. Həzrət Şeyx(q.s.) sağ qolına meyl eyləyüb əgildi. Saətdə bir halət zahir oldı kim, biz sanduk kim, məgər zaviyə yıxılacaqdır və ağaclar ufanur. Ol qorxudan dışarı çıxduk. Çün dışxaruda bir neçə saət durduk, baxduk zaviyə öz halında gördük və heç ağac ufanmamış. Genə həzrət Şeyxün (q.s.) xidmətinə varduk. Şeyx (q.s.) bizə baxub buyurdi: «Də'vi için bizə gəlmişdiniz kim, biz Şeyxi hərəkətə gətürəlim. Həman kim mən qolumı döndərdüm, halınız böylə oldı. Əgər hərəkət eylərdüm, sizin halınız nə olurdu?» **Nəzm :**

Arizində çün səba zülfin pərişan eyləsə,
Yüz tümən aşıqlərün könlini viran eyləsə,
Canümüzden əl yuduk bir təprənindən dilbərün,
Necə olur halümüz, sərvin xürəman eyləsə?

Hekayət. Pirə Seyfəddin dedi: «Çün cəmaət ilə həzrət Şeyxə (q.s.) varduk, dedim: Əgər Şeyx (q.s.) könül iyəsidür, xamusından ilərü mənüm əlüm dutar. « Və biz səksən adam idük. Ol saətdə həzrət Şeyx (q.s.) mübarək zaviyəsində oturmuş idi. Xadimlər birinün əlini dutub Şeyxün (q.s.) öginə apardı. Buyurdi: «Seyfəddin, sən ilərü gəl». Mən ilərü vardum. Əvvəl mənüm əlüm dutdı. Mən tövbə eylədüm. Pəs dedi: «Pirə Seyfəddin, hər nəstə kim, istərsən, bizdə var». **Beyt :**

Yolinün salikləri aydan girəv aparələr,
Küydə sakin olan firdövsi-ə'layi nedər?

Hekayət. Kəndüvanlu Pirə Maqsud dedi kim, atam Pirə İlyasdan eşitdüm kim, dedi: «Çün həzrət Şeyx Bağdaddan qayıtdı və Kəndüvan kəndinə yavuxlaşdı, Mizəçində Əhmədşah adlu bir ribayeyici kişi var idi Lağəriyə məşhur. Özinə dedi: «Əgər Şeyx (q.s.) bir alma mana verə, mən bu ribayı yeməkdən tərək edəyim». Həman bu fikir Əhmədşahun könlində keçərkən həzrət Şeyx bir alma götürüb xadimə verdi kim, muni Lağəri Əhmədşaha ver və söylə kim, ol yaman əməli tərək et. Əhmədşah çün bu halı gördi, saətdə qalxub tövbə qıldı və halı yaxşı oldı». **Beyt :**

Əhli-dildən hər işarət kim olur, mə'nisi bil,
Alma verdi əlinə, yeni ribayi almagil.

Hekayət. Həm bu Kəndüvanlu Pirə Maqsud Pirə İlyasandan rəvayət etdi kim, ol dedi: «Şeyxün həzrətine (q.s.) varurduk və Rükneddin biləmizcə idi, dedi: «Əgər həzrət Şeyx (q.s.) üzüm ilə tazə pulav bizə göndərür, gərçək könül iyəsidür». Həman kim zaviyəyə yetdük, həzrət Şeyx (q.s.) xadiminə buyurdi kim, Rükneddin için üzüm gətür. Xadim üzüm gətürdi. Genə buyurdi: «İssi pulav dəxi gətür». Xadim vardı və pulav dəxi gətürdi. Pəs buyurdi: «Rükneddin, hər nə kim, könlün dilər, istə kim, dərvişlər şəhərində xamu nəstə var». Rükneddin qalxub, həzrət Şeyxün (q.s.) ayağına düşüb mötəqid oldı. **Nəzm :**

Hər yemiş kim istər isən, var anun bustanidə,
Leyk hər kəsnün əli yetməz anun budağınə.
Kim ki nəfsün başını qoyar ayağı altına,
İstədükləri qamusı döşənür ayağınə.

Hekayət. Pirə Seyfəddin dedi: «Şeyxün (q.s.) həzrətinə varurdum. Gecə Hümistan kəndinə qondum. Nədiman adlu bir sufi anda var idi, yanuma gəlüb dedi: «Mənüm bir halum var, sana derəm kim, Şeyxün (q.s.) yanında ərz eyləyəsen». Dedim: «Peyğam aparmağ mənüm işüm dəgül və sən dəxi aksaq və kor olmayubsan. Özün gəlüb söyləsen». Çün mənüm yanumda məhrum qaldı, varub öz əhvalı Pirə Tacəddinə dedi. Çün həzrət Şeyxün (q.s.) xidmətinə yetdük, buyurdi: «Xəlvət eyləniz, ta sufilər öz vaqiələri söyləyələr». Mən vardum və xəlvətnün eşigində oturdum. Və Nədimanun vaqiəsi özünə bağlayub dedi: «Bu vaqiəyi mən gördüm». Və ərzədaşt qıldı. Həzrət Şeyx (q.s.) bir çapalaq Pirə Tacəddinün yüzünə urdı və dedi: «Ta canun çıxsun. Eylə kim öz halunu gədükdə bıraxdun, çıxargil. Neşün dəxi Nədimanun vaqiəsi eylə ki Pirə Seyfəddin eşitmədi, sən dəxi eşitməmək gərək idin». **Beyt :**

Sufilərnün nəqdini qamu məhəkə urmuşüz,
Qəlbüniz bazarımızda narəvadur, saxlanız.

Hekayət. Zərgər Pirə Xacə dedi kim, Xətib Mövlana Məhəmməddən eşitdim kim, dedi: «Mən bu sufi taifələrnün münkiri idim. Bir gecə həzrət Şeyxi duşda gördüm və dedi: «Mövlana, qalx kim, məscidə varalım». Qalxub həzrət Şeyxün (q.s.) öginə düşdüm. Yolda gedərkən bir yerə yetdüm kim, iki yanumdan iki çuxur yer var ola idi kim, dibləri cəhənnəmə yetər idi. Çün ol qorxulu yerə yetdim, bəqayət qorxdum və qorxudan sərəsimə və heyran qaldum. Həzrət Şeyx buyurdi: «Yeri!» Mən vara bilməzdüm, dəxi derdi: «Mövlana Məhəmməd, yeri!» **Beyt :**

Getməgindən ol yolun heyran idi canum mənüm,
Qorxulərdən getməgə yox idi dərmanum mənüm.

Ol saətdə öz işümdə dəstpaçə olub, netməgin bilməyüb başuma urardum. Dərhal uyxudan oyanub qalxdım və Ərdəbilün yolını dutub yeridüm. Çün həzrət Şeyxə (q.s.) yetdüm, xəlvətnün qapusından içəri girdüm. Həman kim mübarək nəzəri mana düşdi, buyurdi: «Mövlana Məhəmməd, ta damunun darlığı yolu görmədün, yanımıza gəlmədün? Əgər yericisən, neşün məscidə yol aparmazsan? Talibi-elmlər ta kəndü gözi ilə görməzlər, inanmazlar». **Beyt :**

Əgri yollu kim, xəyali-ruzi-məhşər eyləməz,
Ta göz ilə görməsə, damuyi bəvər eyləməz.

Hekayət. Pirə İsmayıl dedi kim, qardaşım ilə Muqandan gəlürdük. Çün Ərdəbilə yaxın olduk, mənüm xatirümdə keçdi kim, əgər biz varanda həzrət Şeyx (q.s.) zaviyənün eşigində filan daşun üstində ayağa durmuş ola və işarət eyləyə kim, bizim için hərissə götürələr, gərçək könül iyəsüdür». Çün zaviyəyə yetdük, həzrət Şeyx həm ol daşun üstində durmuş idi, mən demişdüm. Çün dəstbusinə müşərrəf olduk, xadimə dedi kim, bu cəmaət için hərissə götür kim, dərvişlərdən hərissə istəyübdürlər. **Beyt :**

Məxzənində dürlü-dürlü nəstələr var, ey oğul,
Andan istə e'tiqad ilə, nə kim istər könül.

Hekayət. Pirə Mahmud dedi: «Mövlana Fəxrəddindən eşitdüm kim, dedi: Bir qatla həzrət Şeyxdə (q.s.) idim. Xatirümdə keçdi kim, derlər: «Övliyanun kəşf ilə kəramatı var. Nədən ötrü həzrət Peyğəmbərün (s.) qəzadə xatunına böhtan ilə töhmət yapıdılar və Peyğəmbər bilmədi». Filhal həzrət Şeyx (q.s.) mana baxub buyurdi: «Fəxrəddin, nə fikir eylərsən? Həzrət Peyğəmbər (ə.s.) ol xatunı çok sevər idi və Tanrı-təala (c.c.) istər idi kim, özinün məhəbbətindən özgə kimsənün məhəbbəti Peyğəmbərün (s.) könündə olmaya. Ol həzrətün könündə həm ol hekayət için bir pərdə asdurdi, ta ol sözi Ayişənün həqqində

söylədilər, ta Peyğəmbərün könli hərəmində Tanrı-təalanun məhəbbətindən özgə anda gözükməyə». **Beyt :**

Aşiq həmişə könlidə dilbər qəmi gərək,
Qeyrün xəyalı qonsa, anun üsnə xamə çək.

Hekayət. Mövlana Əbdülhəmid dedi kim, Həştud vilayətində idim yigitliğ çağında və Şeyxün həzrətində (q.s.) xütbə oxudum. Çün minbərdən endüm və cümə namazın əda qıldum, gördüm kim, Şeyxün səccadəsi üstində səcdə yerində «Bismillahir-rəhmanir-rəhim» nəqş ilən yazmışdılar. Könlümdə keçürdüm ki, həzrət Şeyxdən əcəb kim Tanrının adı qoyupdur kim, səccadəsində yazdurubdurlar və Şeyx (q.s.) munun üstində namaz qılır?» Həzrət Şeyx ələfövr salam edüb dedi: «Bu bismillahdan nə fikir eylərsən? Könlümdə keçdügi dedim. Həzrət Şeyx buyurdu kim, istərəm kim, Tanrı-təalanun adı qamu saətdə gözümün qarşusunda ola». **Beyt :**

Sanasan lövhi-məhfuz oldı könli
Kim, anda yazılıdur qamu sirlər.

Hekayət. Mövlana Şəmsəddin dedi: «Bir gecə atam ilən evimiz içində oturmuşduk və əhl ilə əyalımız qamu anda cəm idilər. Nagah evün divarı tərəndi və səqfi hərəkətə gəldi, igən qorxulu olub atama dedim: «Sən qalx, zaviyəyə var kim, əgər ev yıxıla, dişilərün üstinə ola və sən salamatlığ ilən qurtulasan». Pəs atam ilən zaviyəyə varduk və həzrət Şeyx ilən (q.s.) dan namazını əda qılduk. Pəs həzrət Şeyx cəmaətə yüz qoyub məni çağırdu və hal ol kim həzrət Şeyxün adəti böylə idi kim, dan namazından sonra övrədlərin tükətməyincə heç kimsə ilən söyləşməzdi. Amma həman kim məni gördi, çağırdu, dedi: «Təşviş çəkmə və xatiründən mələlət gidər kim, evün yıxılmaz, bəlkə neçə yıldan sonra anı açalar. Qalx və bu xəbəri uşağlarına yetür kim, anlar qorxarlar». **Beyt :**

Eylə şahun kölgəsində eymənüz afatdən,
Hər kim ana sığınur, qalır həmişə sağ-əsən.

Hekayət. İbn Hacib dedi: «İsidürdüm. Atam bir parə iplik Pirə Xəlilün əlinə verüb dedi: «Muni həzrət Şeyxün xidmətinə apargil». Həzrət Şeyx (q.s.) ol ipligi alub, bir dua oxuyub ana üfürdi, amma Pirə Xəlilə heç baxmadı. Pirə Xəlil ol ipligi atam yanına götürüb dedi: «Həzrət Şeyx (q.s.) əlümdən iplik alub, mübarək nəfəsi ana üfürüb mana gerü verdi və mana heç nəzər salmadı. Səbəbin bilmədüm». Atam dedi: Çün şeyxün həzrətinə vardum, məni öginə çağırub dedi: «Pirə Əhməd, oğlan sənün ola və iplik Pirə Xəlil götürə?» Atam dedi: «Ya Şeyx, oğlum talibi-elmlərin içində olur, qorxdum ki, andan həzrət Şeyxün mübarək xatirinə bir ağırlıq var ola. Gizlənmək istərdüm, buyurdi: «Yigitliğim çağında sənün əhvalun bilürdim, imdi kim, qarıdum, oğlunun əhvalı bilməzəm». **Beyt :**

Qeybnün dərşin oxur könlüm təmamət mubəmu,
Aləmi-qeybün rümuzi dəftərində yazılı.

Hekayət. Ahulu Pirə Xəlil dedi: «Atam dörd kişi ilə həzrət Şeyxün xidmətinə (q.s.) vardılar. Yolda bir biri ilə canğıtdılar kim, əgər Şeyxün kəramatı var, bizə sucuq verür». Çün dəstbusinə müşərrəf oldılar, həzrət Şeyx (q.s.) xadiminə buyurdi: «Taliblər üçün bir ev aç». Və gənə bir sucuq bizə göndərdi və xadimə dedi: «Müridlərin muradını verün, ta dərvişlərin yanından muradsız qayıtmayalar». **Beyt :**

Hər kim ol gəldi, iradətlən muradını tapar,
Bu muradun küyidür, ta kimə bu dövlət yetar.

Hekayət. Bərniqlü Mövlana Süleyman dedi: «Bir qatla tövbəkarlar Ərdəbildən qayıdurdılar. Həzrət Şeyx (q.s.) xadiminə buyurdi: «Var, hər bir talibə bir çörək ver». Xadim hərəsinə bir çörək təbərrük üçün verdi kim, evlərinə aparalar. Bir kişi öz könli ilə dedi: «Mənüm iki övrətüm var və bu, bir çörəkdür». Həman kim bu talibün könlində bu xəyal keçdi,

həzrət Şeyx (q.s.) xəlvətdən anı çağırırdı. Çün xəlvətə girdi, buyurdu: «Filani, sənün iki övrətün var?» Dedi: «Bəli». Buyurdu: «İki çörək orada qoyubam, andan birisin götür». Ol talib varub, anı götürüb çıxdı. **Beyt :**

Çün əyalıdurlar anun xani-ehsanında xəlq,
Lütfi xanından edərlər qamusini tazə xülq.

Hekayət. Hüreyzlü Mövlana Əhməd ilə Mövlana İbrahim dedilər: «Bir qatla inkar yüzi ilən Ərdəbilə varduk və həzrət Şeyxün həzrətinə müşərrəf olduk. Bizi zaviyədə yer verdilər və buğda aşı əkmək ilən gətürdilər, yedük. Nagah ispahilər gəldilər. Anlar için bal ilə ağ çörəklər gətürdilər. Çün anı gördük, inkarımız artdı. Dedim: «Qalxın, gedəlim kim, munda heç xeyir yoxdur». Məəlqissə, ol gecə anda qalduk. Danlası qalxub rəvanə olduk. Bir yaxşı gün idi və cünəş şərəf bürcində və hava açuq. Həman kim şəhərdən çıxduk, bir bulut ilə yağış və rə'd ilə ildirum zahir oldı kim, şərhin etmək olmaz. Hər qola kim, meyl eylərdük, sel ilə su və balçiq idi və sudan keçmək məcal olmazdı. Dedük: «Bunlar qamu Şeyxün kəramatındandır, qayıdalım və həzrət Şeyxi (q.s.) görəlim». Pəs qayıtduk. Və ikindünün namazı çağı idi, zaviyəyə girdük. Həzrət Şeyx (q.s.) gəlüb namazın əda qıldı. Pəs oturub, yüzini əshabına qoyub buyurdu: «Bir neçələr inkar üzərinə gəldilər. Çün buraya yetdilər, inkarları artdı kim, neşün bizim için ağ çörək ilən bal gətürmədilər». Biz çün muni eşitdük, qalxub mübarək ayağına düşdük. Genə həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu: «Siz danışməndlərsiniz və ağsaqqallular, ta sel ilə yağış və bərq ilə balçiq görməyəsiniz, qayıtmayasınız?» Genə mübarək ayağına düşdük və üzr ilən dillər açduk və ixlas üzərindən tövbə qılduk». **Beyt :**

Qalmış idük nəfsnün zülmü həvasində qəriq,
Ol günəş tək hüsni anun olmasa idi rəfiq.

Hekayət. Əhmədşah öz atasından, Əllaf İbrahim rəvayət etdi kim, Zəngan şəhərində bir kişiye uğramış. İbrahim soruşdan sonra anun adını sormuş. Kişi demiş: «Adum Məğriblü Salehdür». Ol dəxi anun adın sormuş. Demiş: «İbrahim». Dəxi sormuş: «Nərəyə varursan?» Demiş: «Ərdəbilə». Kişi demiş: «Sən Şeyx Səfiəddini (q.s.) tanursan?» Atam demiş: «Mən anun müridim və hər gün anun ziyarəti ilə dəstbusinə müşərrəf oluram». Pəs Saleh bir cüft nəleyn atama verdi kim, məndən muni Şeyxün həzrətinə yetür və söylə: «Saleh çok bəndəlik yetürüb, Məğrib sarusına vardı». Çün atam İbrahim Ərdəbilə yetdi, həzrət Şeyxün xidmətinə müşərrəf oldı. Salehün salamını yetürdi. Həzrət Şeyx (q.s.) cavabın verüb dedi: «Ol nəleyn ki, əmanət ilən sana tapşurmuş idi, gətür». **Beyt :**

Gizlətmə könülnün içində inkarı
Kim, biz bilürüz cümlə nihan əsrarı.

Hekayət. Bərniqlü Pirə Əhməd dedi: «Kərzəlü Əlişahun oğlu Məhəmməd dedi: «Atam bir kürk dağ qoyunun dərisindən cəm etmiş idi həzrət Şeyx üçün (q.s.). Çün ol həzrətin xəlvətinə vardı ziyarət etməgə, həzrət Şeyx (q.s.) buyurdi: «Ol kürk ki, bizim üçün düzətmiş idün, qanı? Neşün biləncə gətürməmişsən? Gətürə gör kim, hava savuxdur». Ol vardı və kürki aparub tapşurdi». **Beyt :**

Həzrətdən həme dəm lütf gəlür,
Arxamız mərhəmətindən issidür.

Hekayət. Naxçıvanlı Mövlana İzzəddin dedi: «Həzrət Şeyx (q.s.) Təbrizdə Xacə Əddənün evində idük və həzrət Şeyx namazın əda qılurdi. Xacə Əddənün oğlu ilə Mövlana Məs'ud başmaqçıxar yerdə oturmuş idilər. Məgər anların gümanı böylə oldı kim, həzrət Şeyx (q.s.) alnını çıplaq səcdə yerində qoymadı. Və bu sözi məşvərət ilən bir-birinün qulaqlarına der idilər. Çün həzrət Şeyx (q.s.) namazdan fariğ oldı, Xacə Əddəyə dedi: «Xacə, sənün oğlanlarına kim baş qoşar ki,

mənüm alumnun fikrinə düşüpdürlər?» Xacə Əddə çün keyfiyyəti bilməz idi, təəccüb edüb oğlından sordı kim, bu nə haldur? Anlar dedilər: «Hal böylədür kim, bizim zəmirimizdə böylə söz keçildi». Dərhal qalxub, həzrət Şeyxün ayağına düşüb güman etdüklerinden tövbə qıldılar». **Beyt :**

Əgri fikir eyləmə, sufi, düz otur,
Hər nə könlündə keçər, mə'lumdur.

Hekayət. Ərdəbilün qazısı Mövlana Bədiəddin Mahmud kim, Ərdəbilün fazillərindən idi, dedi: «Bir qatla həzrət Şeyx Səfiəddin ilə yoldaş idim və xidmətində kəndə varurduk. Mən bir qit'ə həzrət Şeyxün məhdində demişdüm. Ərz etmək istərdüm, könlümdə keçürdüm kim, həzrət Şeyxün xatiri xoşdur, ərz edəyim. Dəxi dedim, özgə məclisdə izhar edəyim. Neçə qatla deməgə əzm etdim, genə mövquf eylədim. Həzrət Şeyx (q.s.) nagah dedi: «Necə fikir eyləyəsen kim, dedügümü ərz edəyim, ya yok? Oxuy görəyim». **Beyt :**

Mədhü zəmm hər nəstə kim könlündədür,
Etmədin izhar, Şeyx anı bilür.

Hekayət. Əkməkçi Pirə Bəhaəddin dedi: «Bir qatla həzrət Şeyx (q.s.) həzrət Şeyx Zahidün ziyarətinə (q.s.) varurdu və biz rikabında idük. Alaruq kəndinədəkin kim, Ərdəbilün bölügündəndür, varduk. Gecə anda qonduk. Ol gecə Şeyxün müridlərindən bir çig sufi özgələrə hənək üzərinə mütayibələr qılurdu və mənüm xatirüm anları bəgənməz idi, bəlkim iğən incidüm. Nəfsüm başı qatılıq eyləyüb dindən döndi və nəsrani milləti ixtiyar etdi və islamun əqidəsi küfrün millətinə döndərdi və özümə müqərrər eylərdüm ki, küfr diyarına varam. Ol gecə sabahadək bu niyyətdə idim. Danlası kim, həzrət Şeyx (q.s.) atlanurdu, mən irəğda durub gecəki niyyətdə bərk idim. Nagah Şeyxün həzrəti məni çağırmağa Bülbülan Həsəni göndərdi və özi dəxi işarət ilə məni çağırdu. Çün xidmətinə vardum, mana bir nəzər saldı, gördüm kim,

içimdən bir qara nəstə uçdı. Pəs buyurdi: «Oğul, ərlərin xidməti nəfsün xoşlığı üçün etməmək gərək, zira kim nəfsün xilafı çox olur. Gərək kim, sabitqədəm olub doğru etiقادından dönməyələr». Çün könlümdə nəfsün keçmiş hekayətləri xamusın gördüm və öz qulağum ilə eşitdüm, ol gümrahlıq könlümdən bəküllü bərtərəf olub həqiqi müsəlman oldum». **Beyt :**

Küfri-zülfün zülmətində olmuş idim mübtəla,
Yüzi əksindən anun din nuri görsətdi mana.

Hekayət. Kəlxoranun ədibi Hacı İbrahim atası Mövlana Nəcibəddindən rəvayət edər kim, bir qatla həzrət Şeyxün xidmətində oturmuşduk. İki kişi gəlüb, bir kişini dutub dedilər: «Ya Şeyx, dövlət ilə qövrümüzə yet. Bu kişi bu qədər malumuz oğurlayubdur və geri verməz». Həzrət Şeyx bir zəman anlara baxub təbəssüm qıldı. Andan sonra də'viçilərin birisinə dedi: «Hey, sən sağınursan kim, sənün şərikün bilməz kim, bu kişiyi töhmət ilə dutubdur və sən bilməzsən ki, böhtandır. Qalx və alduğun nəstəni ortaya gətür və dutduğun kişini salı ver». Oğrı çün muni eşitdi, özünə titrəyüb, başını Şeyxün mübarək ayağına qoyub tövbə qıldı. **Beyt :**

Hər könlüdə kəndadur kövneyn elmi aşkar,
Muncılayın nəstələr yanında yoxdur e'tibar.

Hekayət. Həm bu Hacı İbrahim dedi kim, Ərdəbillü Pirə hekayətlədi kim, bir qatla cənabətliqədə hamama varmağ istərdüm qüsl eyləməgə. Yolda neçə yoldaşlara uğradum kim, Şeyxün hüzurinə varurlardı. Dedilər: «Sən dəxi bizim ilən gəl». Mən anlar ilən həzrət Şeyxün (q.s.) xidmətinə vardum. Həman ki oturduk, igən qələbə adam yığıldılar. Həzrət Şeyx (q.s.) işarət qıldı kim, çün əshab yığılubdurlar, *Siparə** gətürün, ta Kəlamüllahun xətmən edəlim. Mən fikirdə qaldum kim, çün Kəlamüllahı oxuyamazam, Müshəfi almağ bitəqribdür və əzabun səbəbi». Genə öz-özümə dedim: «Müşəfi alayım və dinc oturub nəstə

oxumayım». Əlqissə, oturanlar qamu oxumağa başladılar və Şeyx heybət ilən mana baxub dedi: «Sağınalım kim, dil ilən oxuyamazsan, axır qulağ ilən eşitməzsən?» Saətdə qalxub, dıšra çıxub qüslledüm.

Beyt :

Məkkənün içində Tanrının kəlamı, ey kişi,
Qüslü vacib olanun necə olur axır işi?

Hekayət. Ədib Hacı İbrahim rəvayət qıldı kim, əkinün çevrəsində yolun üstində bir çuxur xəndəq qazardum. Bir atlu oraya yetüb, qoynında bir parə aqça var idi. Həmyanun başı çizilüb, aqçaları yerə tökülüb, pərişan düşdi. Atdan enüb götürürdi. Mən dəxi mədədinə vardum. Təmə' için aqçaların üstinə ayağ qoyub balçığda batdururdum ol niyyət ilən kim, həman kim ol kişi atlanub gedə, mən bulayım. Çün aqça iyəsi getdi, nə qədər kim istədüm, heç bulmadum. Neçə müddət mundan keçüb, bir gün həzrət Şeyxün qulluğına vardum. Bir imarət yapdururdu və çok adam işdə idilər. Həman kim mən yetdüm, işsiz durdum. Pəs həzrət Şeyx mana baxub dedi: «Xəlqün aqçası üstinə toprağa batdurmağa ayağ qoya bilürsən, balçığa qoyamazsan?» Həman kim bu sözi eşitdüm, ol yaman əməldən peşiman olub, tövbəyə gəldüm. **Beyt :**

Etdüğün işləri heç kafir özinə qılməz,
Sağınursan ki, sənün gizlədüğün Həqq bilməz.

Hekayət. Ərdəbillülərdən Bələ İsa adlu dedi: «Bir yerdə neçə geyəsicüklər tapdum ki, bir kimsə gizlətmış imiş. Neçəsini götürdüm və xəyalumda idi kim, qalanın dəxi aparayım. Bu halda həzrət Şeyxün (q.s.) xidmətinə vardum. Və neçə adam tövbə qılmağ için gəlmişdilər və tövbə alurlardı. Mənüm dəxi rəğbətüm oldı kim, tövbə eyləyim, qalxub həzrət Şeyxün xidmətinə varub mübarək əlini dutdum. Həzrət Şeyx mana baxub buyurdu: «Tövbə eylərsən?» Dedim: «Bəli». Buyurdu: «Gərək kim, tapduğun nəstələri evinə aparmayasan və götürdüyünü

genə yerinə aparub qoyasan». Çün bu gizlü halı zahir gördüm, ussum uçub bixud düşdüm və məni həm eylə bixud andan arxa ilən qaldurdılar və mənim xəbərüm yok idi». **Beyt :**

Məclisində ərlərin ərlər kimi getmək gərək,
Hər nə kim anlar bəgənməz, anı tərək etmək gərək.

Hekayət. Mövlana Hacı Mövlana Zeynəddin Xəlildən rəvayət edər kim, dedi: «Bir gün məsciddə oturdum. Nagah bir yigit içəri girdi. Məscidün əhli qamu ana qarşulamağa varub anı min izzət ilən gətürdilər. Dedim: «Bu, kimdür?» Dedilər: «Həzrət Şeyxün (q.s.) mürididir». Xatirümdə keçdi kim, bunun Şeyxi çok oxuyubdur. Bu kim, onun müridi ola, məlumdur kim, nə mərtəbəyə yetmiş ola. Gecə yatdum, atam Mövlana Bədrəddin duşda gördüm ki, gəlüb mana dedi: «Bu kişiye çok tənə urma kim, sənün zahir gördüğündən özge nəstələr var və onun avazəsi özgə aləmdədir və əgər xatiründə yaman güman var və məndən inanmazsan, qalx və mühəzzəb kitabın ardına bax kim, nəstə yazubam». Oyandum və mühəzzəb kitabı götürdüm. Anda yazılı gördüm Çin nəqqaşların hekayəti məsəli kim, xətalular ilə rumlular nəqqaşlığda bir-biri ilən dəvilər edərdilər. Sonra müqərrər eylədilər kim, bir evün ortasında bir pərdə asalar və çinlilər bir divarı nəqş edələr və rumlu bir divar. Çinlilər nə qədər kim söyləri var idi, divarda zibə nəqşləri çəkdilər və rumlular öz divarına səfa verüb sıgalladılar ol qayətə kim, ol evün içində əgər bir sinək təprənə idi, ayaqlarınadək onların müseqqəl divarında gözükdü. Axirülmür, çün ortadan pərdəni götürdilər, hər nə kim çinlilər nəqş etmişdilər, bəynə qamu bunların müseqqəl divarında gözükdü. Çün bu misalı mühəzzəb kitabın ardından oxudum, özümə dedim kim, atamın işarəti muna nisbətdür kim, hər elm kim, alimlər kitablardan oxurlar, həzrət Şeyxün (q.s.) mübarək könli lövhində kim, riyazət ilən seqqəl urubdur, nəqş olub gözükdür. Həm ol saət qalxub həzrət Şeyxün xidmətinə vardum. Həman kim qapudan

içerü girdüm, həzrət Şeyx bir təbəssüm qılıb buyurdi: «Mövlana Zeynəddin, əgər Mövlana Bədrəddin duşda səni ögütləməsə idi, sən yanuma gəlməzdün?» Çün könlümdəki halı eşitdüm, əlini öpüb tövbə qıldum». **Beyt :**

Könlümüzdə var casuslar nihan
Kim, cəhanun halın eylərlər əyan.

Hekayət. Rəvayət edərlər kim, bir qatla Gərmrudlu Qazı Həsən ilə Fəqih Həsən Şeyxün həzrətinə (q.s.) vardılar. Çün mübarək zaviyəsinə yetdilər, ol gecə Fəqih Həsən duşında görər kim, ayağı Tanrı-təala ilə Rəsulüllahun yüzlərinə qoyar. Bu səbəbdən uyxudan səksənüb, oyanub, fikirdə idi kim, bu nə halət ola? Danlası çün həzrət Şeyxün xidmətinə vardılar, salamun cavabından sonra dedi: «Mövlana, rəva ola kim, aqçanı ədügün içinə qoyasan və ol aqçalar ayağın altına tökülə və Tanrı ilə Rəsulinün adları üsnə ayağ qoyasan və ədügünü ayağundan çıxarmayub böylə yatasan, ta duşda sana bildürələr». **Beyt :**

Çəkmədi bir nəqşi-əzəl nəqqaşi mövcudatdə,
Kol müsəqqəl güzgümüzdə zahirən gözükmədi.

Hekayət. Pirə Şərəfəddin Pirə Məhəmməddən rəvayət qıldı kim, həzrət Şeyx (q.s.) buyurdi: «Darura var və anda xəlvətdə otur və andaki taliblərə tərbiyə et». Mən qayıtdum, amma xatirüm mütərəddid idi. Əzm qıldım kim, Gilana varam və Şeyx Zahidün xanəvadəsinə yanaşub tərbiyə alam. Gecə duşda gördüm kim, çok qoyunlar yazıda çobansız gəzərlər. Mütəfəkkir oldum kim, bu qədər sürü qoyunlar bu yazıda çobansız necə otarlar? Çün həzrət Şeyxün xidmətinə vardum, mübarək ləfzi ilə dedi: «Pirə Məhəmməd, var, ol qoyunlara çobanlıq et kim, qurt yeməsün. Hacət dəgül kim, Gilana varasan». Çün mənüm könlümdən xəbər verdi, ol tərəddüdlər ilə fikirlər qamusı könlümdən zail oldi. **Beyt**

:

Aləm içrə könlümüz quş tək uçər,

Aşkarü gizlü hər nə varsa, görər.

Hekayət. Ərdəbillü Nasir dedi: «Bir qatla Ərdəbilün dərvazəsindən bir cənazə çıxardılar və Gəncə Bəkül birinün məzarınadək gətürdilər. Həzrət Şeyx (q.s.) meyyit namazı üçün bir qatıra minüb səgridürdi namazına yetməgə və qatırın təri ol həzrətün geyəsilərə dəgüb yaş olmuş idi. Xəyalumda keçdi: «Qatırın tərliği ilə namaz dürüstmidür?» Çün Şeyxün xidmətinə yetdüm, həman kim məni gördi, buyurdi: «Biliniz kim, qatır ilə eşəgün təri, madam ki diridürlər, arıdur». **Beyt :**

Arifün çün könüldürür pak, sözi pakdur,
Paklarınun sözləri könüllərə tiryakdur.

Hekayət. Həzrət Şeyx Sədrəddin Xacə Mənsurdan rəvayət eylər kim, dedi: «Bir qatla Kirmanun əkabiri üləmalar ilə hakimlər və xacələr bir-biri ilə düşmən olub imiş. Orduya varmağ əzm etdilər və Ərdəbilə gəlib Qarabağa varurlardı. Həman kim Ərdəbilə yakın oldılar, bir-birinə dedilər: «Çün həzrət Şeyxün şəhəridür, varalı və həzrət Şeyxün ziyarətinə müşərrəf olub himmət diləyəlim». Və dəxi dedilər: «Əgər Şeyxün kəramatı var, ortamıza barışmaq sözi salur və bizi barışdurur və çörək ilə balı bizim üçün göndərür». Çün Şeyxün mübarək hüzurinə vardılar, əvvəl qatla barışmağın sözi ortaya saldı və dedi: «Əshab, irəğ yoldan gəlübsiniz və xətlü yerə varursınız. Bir-biriniz ilə barışunuz və öz evlərinizi xərab etmənz kim, din ilə dünyada fədesizdür». Çün şəfəqqətlü sözlər ol həzrətdən eşitdilər və niyyətləri hər nəstə kim, fikir etmişdilər, zühura gəldi, bir-biri ilə barışdılar və e'tiqad ilə həzrət Şeyxün (q.s.) ayağına düşdilər. Andan sonra həzrət Şeyx (q.s.) bal ilə çörək anlar üçün gətürdi. Anların e'tiqadları dəxi artdı və işləri muradınca olub müvafiqət ilə müraciət qıldılar. **Beyt :**

İki xəsmün ortasında çok xüsumətliğ olur,
Hər kim ol barışdurur anlarını, cənnətlüdürür.

Hekayət. Ucanun xətibisi Mövlana Tacəddin Əvəzşah dedi: «Əmümdən eşitdim kim, dedi: Həzrət Şeyxün qulluğına vardum. Nagah həzrət Şeyx hərəmindən dıšra çıxdı və əlində bir börk var idi. Könlümdə keçdi: «Nolaydı kim, bu börki mana bağışlaya idi». Həman kim mübarək nəzəri mana düşdi, buyurdi: «Xətib, ilərü gəl». Çün yanına vardum, əlindəki börki mənüm başuma qoydı və mənüm xətiblüğüm dəxi eşitməmiş idi. Mübarək ayağına düşüb ayağın öpdüm və ol börki təberrük için saxlayubam». **Beyt :**

Hər kim ol kəsb etdi bir mə'na munun tək Şeyxdən,
Surətü mə'ni ilən oldı cəhanda tacdar.

Hekayət. Ərdəbillü Xacə Hacı Təvəkkül dedi: «Bir neçə adam Seyyid Şərəfəddin kimi və Sürxə Əvəz ilən dürudgər Şəmsəddin bilə oturmuşduk və Sürxə Əvəz gah-gah güstax-güstax sözlər söylər idi və ol gün dəxi bitəqrib bir söz söylədi. Ortamızda bir bəhs oldı. Çün vaqiəmiz söyləmək çağı Şeyxün həzrətinə yetdük, həman kim bizə baxdı, dedi: «Bəli, divarun ardından sözlər söylərsiniz və bilməzsiz kim, iki üzgüci çün dənizün içində üzələr, həman kim bir-birinün əlin dutalar, ikisi dəxi həlak olurlar». Bu sözdən mən qatı qorxdum. Çün genə əshab ilən söhbətümüz oldı, Sürxə Əvəzə dedim: «Həzrət Şeyx (q.s.) bizim sözüimizi ilə dedüğümüzü vilayət nuri ilən məlum eyləyübdür və qəzəb ilən bu sözi mana dedi. Sürxə Əvəz dedi: «Mən dəxi vaqiəmi ərz etməkdə buyurdi, iki şişə əgər bir birinə uralar, ikisi dəxi ufanur». **Beyt :**

Anun zəmiri cəhanun sirrindən ağəhdür,
Təmami-sufilərə qamu yerdə həmrəhdür.

Hekayət. Pirə Yə'qub ki, bir xəlifənin oğlu idi, atası Əmir Əlidən rəvayət eylər kim, həzrət Şeyxün (q.s.) iki bal arusunun kəndusi atamun yanında idi kim, anı Gərmrudda saxlar idi. Bir gün ol kəndudən bal çıxarurdi. Barmağları bala bulaşmış idi. Barmağların yalamağa durdı. Genə öz-özinə dedi kim, Şeyxdən dəstursiz rəva dəgül. Genə dedi:

«Həzrət Şeyx (q.s.) təriqətün atasıdır. Əgər fərzəndi bu qədər atasının malından təsərrüf eyləyə, n olur?» Pəs barmağların yaladı. Çün Ərdəbildə həzrət Şeyxün xidmətinə müşərrəf oldı, həzrət Şeyx buyurdi: «Əmir Əli, oğlan atasının malını təsərrüf etmək rəva olmaz». Çün bu kəlamı kim, anun zəmirində keçmiş idi, eşitdi, dərhal mübarək ayağına düşdi. **Beyt :**

Sadiq olan sufi xəlqün malı bir pul alamaz,
Gər əli bal içrə olsa, barmağını yalamaz.

Hekayət. *Amasiyalu** Əli Çələbi dedi: «Gərmrudun kəndində bir gecə bir məsciddə sayru idüm və bir mərəzə mübtəla qalmış idim. İki zakir gəldilər kim, gecəni ehya qılıb danadək zikr eyləyələr. Mən anların dedüğündən və çox söyləduğündən ağır zəhmətümdən ötrü taqətsiz oldum. Anlardan iltimas qıldum kim, bu gecə bu ehyayı özgə məscidə aparun və mana çox minnət qoyun kim, bu zəhmət məni incidübdür. Pəs, yüzümi qiblə sarusına eyləyüb filcümlə uyudum. Duşda həzrət Şeyxi (q.s.) gördüm əsası əlində və nələyni ayağında. Mən ilərü vardum və ziyarət qıldum. Həzrət Şeyx bir parə əkmək ilən səbzi mana verdi. Mən anları yedüm. Çün uyxudan oyandum, mənüm zəhmətlərüm ilən mərəzlərüm bəküllü zail olmuş idi. **Beyt :**

Sağınursan kim, anun süfrəsinün xürdəsini
Abi-heyvandurü ölüyə verür can yenidən.

Andan Ərdəbilə vardum. Müsəllada bir cənazə durur gördüm və həzrət Şeyx namaz qılmağa durubdur. Qarşusına varub mübarək əlin öpdüm. Amma həman kim Şeyxün nəzəri mana düşdi, içimnün mərəzindən xəbər verüb buyurdi: «Dərviş, ol mərəzdən qurtulub yaxşı oldunmı?» **Beyt :**

Pərdənün ardında hər nəstə ki, gördi can gözi,
Şeyxün ləfzi-göhərbarindən eşitdüm anı.

Hekayət. Məliküs-sadat İsfahanlı Seyyid Qütbəddin Murtaza dedi: «Bir gecə Mövlana Nizaməddin Əbdülməlik ilə *Marağalu** Mövlana İzzəddin və Qazı Tacəddin ilə Seyyid Həmidəddin və Mövlana Mahmud Şeyxün həzrətinə (q.s.) varduk. İmtahan üzərində neçə suallar fikir etmişdük kim, həzrət Şeyxdən soralım və hal ol kim Mövlana İzzəddindən sormuşdük kim, həzrət Şeyxün (q.s.) heç elmi hasil olubdur?» Dedi: «Yok». Və biz təəccüb eylərdük kim, çün anun elmi yok, məsələlərin cavablarını necə verür? Bilməzdük kim, ol elmlərin ucarakı ilə ə'larakı kim, ol, Tanrının elmidür, bilicidür. Əlqissə, imtahan üçün xidmətinə varduk. Həman kim oturduk, Şeyxün kəramətindən dillərimiz bənd olub təprənməzdi. Marağalu Mövlana İzzəddin başını öginə salub heç qaldurmaz idi. Çün bir saət mundan keçdi, həzrət Şeyx (q.s.) başın qaldurub ol suallar kim, biz fikir etmişdük, arı zəmir ilə pak himmətindən bir-bir cavabını dedi bir ibarət ilə kim, mən derdüm: **«Həqq ləhü ən yəktübə bisəvadil-əbsari əla bəyazil-eyni»**.²⁶⁴ Çün anun kəramatı zəmirimizün kəşfini gördük və eylə cavablar eşidük, qeybdən bir heyrət mana endi və bir nə'rə urub əlümi həzrət Şeyxün (q.s.) ətəginə urub tövbə qıldum və e'tiqadımız safi olub mürid olduk. Çün məclisdən dıxarı çıxduk, Mövlana İzzəddinə dedim: «Mən sənün fikrindəəm ki, böylə əzəmət və cəlalət kim, həzrət Şeyxün var elmdə, neşün dedün ki ol, elmdən az nəstə oxuyubdur?» Mövlana İzzəddin and içdi kim, həzrət Şeyx (q.s.) bu nəstələri mədrəsələrdə talibi-elm ilə oxumayubdur». **Beyt :**

Hər kimə elmi lədünni eylədi Tanrı nəsib,
Heç gərəkməzdür ana elmü qələm xəttü kətib.

Hekayət. Pirə İsa rəvayət eylər Pirə Zeynəddindən kim, dedi: «Bir gecə həzrət Şeyxün (q.s.) xidmətində idim və məclis xoş uzandı. Mən könlümdən keçürürdüm kim, xaçanadək oturalım? Çün könlümdə bu keçdi, həzrət Şeyx işarət qıldı kim, gəl, ayağlarum ətəginə al. Mən

varub ayağlarını ətəgümə aldum. Bir saətdən sonra ayağum ağrıdı. Xatirümdə keçdi kim, nolaydı kim, həzrət Şeyx bir saət ayağını özine çəkə idi. Xatirümdə bu hal keçincə ayağını özine çəkdi. Dəxi fikirlədim kim, nolaydı kim, mübarək ayağını genə uzadub ətəgümə qoyaydı. Dəxi filfövr ayağı ətəgümə qoydı. Dan namazı çağı oldu. Pəs həzrət Şeyx qalxdı təharət almağa. Mən çıxdum və bir gecədə bu qədər kəramatlar müşahidə qıldum».

Beyt :

Cami-cəhannəma tək köksidürür nigarun,
Zahirdürür yanında həm nəqşü həm nigarun.

Hekayət. Şeyx Zeynəddin dedi: «Bir gecə yatsı namazından sonra məclisdə qalxub xəlvətümə girdüm və həzrət Şeyx dəxi xəlvətinə vardı. Və xadim hənüz şam yanımıza gətürməmiş idi, igən ac idim, özümə dedim: «Nolaydı kim, Şeyx (q.s.) mənüm için bir yemək göndərə idi». Həzə bu xəyalda idim kim, ol qaranğulıqda xəlvətün qapusın açılıb bir təbşi göründi. Mən əl uzadub anı aldum. Təbşinün içində bir böyük çörək idi bir parə quru yüzüm ilən. Anun əlindən aldum və xəlvətdən dıxaru çıxdum kim, mə'lum eyləyim kim, çörək ilən quru yüzüm mana verən kimdür. Yaxşıca baxdum - həzrət Şeyx (q.s.) idi». **Beyt:**

Hər raz kim, ol gəzər könüllər içində,
Qamusı əyandur gözinün qarşusində.

Hekayət. Həm Seyyid Zeynəddin dedi kim, Seyyid Şərəfəddindən eşitdüm kim, dedi: «Bir gecə həzrət Şeyxün (q.s.) xidmətinə yetdüm. Məclisdə çox taliblər var idilər. Bitün anların gizlü halların bir-birinə zahir etdi».

Hekayət. Əqimunlu Mövlana Şəmsəddin rəvayət qıldı Əxi İzzəddindən kim, ol dedi: «Bir yigit ilən Şeyx Bayəzid Bistaminün fərzəndlərindən həzrət Şeyxün (q.s.) xidmətinə vardum və hal ol kim ol yigidün könündə cüzvi inkarlıq var idi. Çün xadimlər süfrə gətürdilər, ol

yigit dedi: «Mən öz-özüm ilən dedim: Əgər Şeyx könül iyəsidür, ol nəstə kim, mən niyyət eyləyübəm, yerinə yetürür». Çün bir ləhzə mundan keçdi, gördüm ki, xadim gəldi və bir çanağ bal yanımıza qoyub dedi: «Həzrət Şeyx buyurdi kim, bu balı yeyiniz kim, yoldan gəlüksiniz». Ol yigit ayağa qalxub xadimün ayağına düşdi kim, məni həzrət Şeyxün qulluğına apar kim, tövbə qılayım». Andan sonra andan sordum kim, bu, nə hal idi? Dedi kim, niyyət qıldum, əgər Şeyx könül iyəsidür, həm bu saət bizim için bir çanağ bal göndərür. Hər nəstə kim, mənüm zəmirümdə keçdi, həzrət Şeyx (q.s.) göndərdi». **Beyt :**

Eşigidür qibleyi-hacat, istə hacətün,
Can ilən olgil müti' ana, gərəksə rahatün.

Hekayət. Həm Mövlana Şəmsəddin rəvayət qıldı Səravlu Hacı Fəxrəddindən kim, Şeyx məni bir iş için Darura göndərdi. Çün Darurlu Məhəmmədün yanına vardum, məndən sordı kim, Şeyxün (q.s.) mənüm ilən heç inayəti varmı, ya yok?» Dedim: «Bəli, inayət nəzəri sənünlən vardır». Çün varduğum işə düzəldi və Şeyxün həzrətinə qayıtdum və xidmətinə müşərrəf oldum, buyurdi: «Darurlu Məhəmməd sana nə dedi?» Söyləduği yadumda yok idi. Həzrət Şeyx buyurdi kim, ol səndən sordı kim, Şeyx mənüm ilən necədür? Həman kim bu kəlamı Şeyxdən eşitdim, dedim: «Bəli, böylə dedi». Şeyx dedi: «Neşün əvvəldə demədün?» Dedim: «Unutmuşdum». Genə Şeyx dedi: «Neşün demədün kim, könlünə bax, əgər özünü safi görərsən, yəqin bil kim, Şeyxün səfası sənünlən var». **Beyt :**

Könlünün səhfəsinə hər kim baxər,
Kəndüsindəndür nə kim andan görər.

Hekayət. Həm bu Mövlana Şəmsəddin Əqimunlu Hacıdan rəvayət qıldı kim, dedi: «Gilan tərəfindən Nəriman Pirə Əhməd ilən gəlürdük. Çün Ərdəbil şəhərinə yetdük, mən ana dedim: «Şəhərə varub həzrət Şeyxün ziyarətinə müşərrəf olalım. Amma gərək kim Şeyx (q.s.) andan

ilərü bizim için bir süfrə göndərə». Saətdə gördük kim, bir xadim gəlüb bir süfrə gətürdi, dedi: «Həzrət Şeyx çox-çox sizi sorub buyurdi: «Sizə anun için süfrə gec göndərdüm kim, siz zaviyəyə gəlürsünüz». Çün xəyalladığımız ikisin dəxi zahir gördük, təvəqqüfdən və süfrə istəməkdən sadıq ixlas ilən mö'təqid olduk». **Beyt :**

Xatirində xəlqnün hər nəqd kim, gizlüdürür,
Elminün sərrafi anlarını qamu yaxşı bilür.

Hekayət. Həm Mövlana Şəmsəddin rəvayət edər Pirə Hüreyzdən kim, ol dedi: «Bir qatla Şeyx (q.s.) Səravda qonmuş idi Xacə Əfzəlün zaviyəsində. Mən kənddən gəldüm. Həzrət Şeyx kəlimata məşğul idi və əshabına ögütlər verürdi. Sözüün ortasında bu beyti oxudı: **Beyt :**

Ba-to u gər eşğ bazəd, ey ğolam,
Eşğ-e u ba-son'-e u başəd modam.²⁶⁵

Mən həman kim bu beyti eşitdüm, ögrənməgə düşdüm, özümə dedim: «Nolaydı kim, həzrət Şeyx (q.s.) yenidən mükərrər eyləyə idi, ta mən ögrənə idim». Və ol gecə bu fikirdə idim. Həman kim dan oldı, həzrət Şeyx (q.s.) atlandı. Qələbə cəmaət yığılmışdılar. Həzrət Şeyx yüzini mana eyləyüb gecə oxuduğı beyti genə oxuyub buyurdi: «Han, yad dut. Necə vəsvəsə qılasan». Hər nəstə kim, könlümdə idi, eşidüb dəxi yad dutdum.

Nəzm :

Zəmiri lövhi-məhfuz oldı anun,
Ki, qamu nəstə anda yazılıbdur.
Könüllərdə nə kim fikirət edərlər,
Qamusın lövhidə mərquq olubdur.

Hekayət. Mövlana Şəmsəddin Pirə Davuddan rəvayət edər kim, Hüreyz kəndində bir ulu kəndxuda kişi var idi, çox zəmanda Şeyxün həqqində inkarlu idi. Bir gün kəndüsi ilə fikir qıldı kim, mən bir qatla həzrət Şeyxün qulluğına varub imtahan edəyim. Pəs, öz qövmləri ilən

qalxub sidq ilə nifaqun üzərinə həzrət Şeyxün xidmətinə (q.s.) vardular və iki-üç gün anda qaldılar və öz işlərində heyran qalmış idilər. Qəzadan gördilər kim, dərvişlər üçün buğda aşı gətürürlər və özgələr üçün pulav ilə büryan və türlü-türlü ne'mətlər hazır idilər. Anların inkarı artdı, öz kəndinə qayıtmağ əzm etdilər. Həzrət Şeyx (q.s.) vilayət nuri ilə mə'lum etdi, onların ardına adam saldı və kəndü yanına çağırtdı. Həman kim hazır oldılar, həzrət Şeyx (q.s.) buyurdi: «Oğullar, hər kim bizim yanımıza gəlür, Tanrı üçün gəlür və pulava, ya buğda aşına göz tikməz, bəlkim ərnlərin müamiləsi üçün və Tanrının mə'rifəti hasil etmək üçün gəlürlər. Əgər arpa çörək, ya buğda aşı anlara verəlim və əgər pulav ilə büryan, yanlarında təfavüti yoxdur». Əshab çün bu sözi eşitdilər və etdükləri zəmiri ilə fikiri qamusın zahir gördilər, tövbəyə gəlüb e'tiqad ilənlə qin aldılar. **Beyt :**

Çəkərlər mətbəxindən xassü ammə türlü ne'mətlər,
Nəvavü binəva hər kimsə kəndü qismətin yeyər.

Hekayət. Pirə Əlidən rəvayətdür kim, bir qatla sufilər ilənlə həzrət Şeyxün (q.s.) xidmətinə varurduk. Çün Xalxalun vilayətinə yetdük, Mövlana Siracəddin dəxi bizə yoldaş oldı. Həman kim Siyahkəmə kəndinə qonduk, Künckahi Mövlana Şərəfəddin anda idi və nifaq damarı könlində hərəkətə gəlüb, bir neçə türklərə dedi kim, bizi incitdilər kim, nədən ötrü məni qoyub Mövlana Siracəddinün yanına vardunuz?» Çün həzrət Şeyxün (q.s.) xidmətinə yetdük və dəstbusinə müşərrəf olduk, saətdə dedi: «Ol yabanlu ğul sizi türklərə həvalə qıldı». **Beyt :**

Verdi çün tovfıq bizə Kirdigar,
Könlümüzdə qamu sirdür aşkar.

Hekayət. Pirə Əmir Əli dedi: «Bir gün həzrət Şeyxün (q.s.) qulluğında oturmışduk. Könlümdə keçdi kim, çün həzrət Şeyxün (q.s.) fəqir kisvəti var, bu qiymətlü geyəsilər neşün geyər?» Dərhal həzrət Şeyx (q.s.) fərasət nuri ilənlə mə'lum edüb buyurdi: «Bəli, bəli, taliblər

doğru derlər, amma əmirəlmöminin imam Həsən və imam Hüseyin (ə.s.) həzrət Mustafa ilə Murtazanun (s.) fərzəndləri idilər və əmirəlmöminin Həsən (ə.s.) himmətlü geyəsilər geyübdür və həzrət imam Hüseyin (ə.s.) jəndə geyübdür, ikisi dəxi caizdür». **Nəzm :**

Dilbərün hüsni çü müstəğnidürür,
Zivərü zibü libasü hülldən,
Nuri-məhz oldı cəmali təl'əti,
Məzhəri-zati-İlahi zülmənən.

Hekayət. Kəlxoranlu İbrahim dedi kim, bir kişi hekayətlədü kim, səfərdə idim və yol qorxulu idi. Könlümdə nəzir qıldım kim, çün sağlıq ilə mənzilə yetəyim, filan nəstə həzrət Şeyxə (q.s.) nəzir için aparayım. Çün salamat ilə evimə yetdüm, əzm etdüm kim, qılduğum nəziri aparayım. Genə peşiman olub aparmadım. Neçə gündən sonra həzrət Şeyxün xidmətinə yetdüm. Həzrət Şeyx dedi: «Sufilər çox nəstələr qorxax yerlərdə nəzir edərlər, amma həman kim ol qorxudan eymən olurlar, peşiman olurlar». Mən münü eşüdübm qalxub, evimə varub nəzir etdüyüm nəstəni alub gətürdüm, yüz min infial ilə tapşurdum. **Beyt :**

Könüllər lövhidə hər nəqş kim, surətpəzir olur,
Anı eşitmədin heç kimsədən qamu yəqin bilür.

Hekayət. Kəlxoranlu Hacı Ədib atası Mövlana Nəcməddindən rəvayət eylər kim, bir gün bir dostum gəldi və mənüm için bir darağ erməğan gətürdi. Öz-özümə dedim kim, bu darağa bir qab gərəkdür. Neçə gündən sonra həzrət Şeyxə (q.s.) vardım, xidmətində bir təberrük darağqabı darağı ilə durmuş gördüm. Həzrət Şeyx (q.s.) həman kim məni gördi, anı götürüb darağı içindən çıxarub qabı ögümə bıraxdı kim, bu qab sənün darağuna layiqdür, götür. **Beyt :**

Çün zəmiri kainatün sirləri qamu bilür,
Pəs, bu cüzvi nəstələr yanında anun səhldür.

Hekayət. Mövlana Süleymandan rəvayətdür kim dedi: «Həzrət Şeyxi (q.s.) bir gün bir yerə qonağığa aparmışdılar. Bir danişmənd anda hazır idi. Nagah həzrət Şeyx qalxub dıxarı vardı və ol danişmənd orada yalğuz qaldı. Bir müsahib yanında oturmuş idi. Danişmənd ana dedi: «Əgər Şeyx könül iyəsüdür, bizi anar». Çün süfrə ortaya gətürdilər, həzrət Şeyx (q.s.) işarət qıldı kim, bu süfrəni ol talibi-elmün yanına aparun kim, bizdən istəyübdür. Və ögümüzə süfrə gətürdilər. Çün bu kəramatı müşahidə qıldum, talibi-elmlər mundan xəbərdar olub, qamu qalxub Şeyxün həzrətində yığıldılar və ittifaq eylədilər kim, həzrət Şeyxdən neçə suallar qılalar. Mən dəxi könlümdə keçürdüm kim, bir sual qılayım. Həzrət Şeyx (q.s.) vilayət nuri ilən bilüb dedi: «Mən çox danişməndlərin tirkeşlərin boşatmışam». Pəs mən bir hədis məsəbih elminün babından sual qıldım. Həzrət Şeyx (q.s.) ol qədər bəyanlar ol elmdən izhar qıldı və təhqiqlər söylədi kim, qamu heyrətdə qaldılar. Andan sonra bir qələbə xəlayiq gəldilər və türlü-türlü qalın ne'mətlər gətürdilər. Genə mən özümə dedim: «Əgər Şeyxün kəramatı var, xadiminə buyurur ki, bir büryan mənüm için həm böylə bitün gətürür». Dərhal həzrət Şeyx xadimə qalxub dedi: «Mən bir bitün istərəm, bu, yarı gətürür». Çün bu kəramatı dəxi gördüm, könlümdə heç şəkk qalmadı və etdügüm gizlü fikirləri müayinə gördüm, qorxub tövbə qıldum və talibi-elmlər qamu heyran qalub məcal bulmadılar kim, hər məsələni zahir edələr». **Beyt :**

Ruhi-məhz oldı meğər bu arı ünsür, bil, yəqin,
Yoxsa toprağdən bu fəzlü kəramət xaçan gəlür.

Hekayət. Nəcarəqlü Şəyavuş dedi: «Bir qatla yatsı namazı çağı həzrət Şeyxün (q.s.) xidmətində idim və çox fikirlər namazda xatirümdə keçərdi və namazda bir kişi çox nə'rələr urardı. Mən öz-özümə dedim: «Bu kişinin namazı batıldür». Çün namazdan xaric oldum, həzrət Şeyx (q.s.) buyurdi: «Bəli, bəli, bu kişinin namazı batıldür və sənün namazun

dürüstdür kim, Bağdadda eşək oğurlarsan». Mən münü eşidincə halum özgə olub fasid xəyallar etdügümdən tövbə qıldım». **Beyt :**

Könülnün qibləsinə qoy yüzün, qılıgil namaz, ey dil,
Münacat eylegil, söylə ana razü niyaz, ey dil.

Hekayət. Pirə Əbdülkərim atasından Pirə Çəngi rəvayət eylər kim, bir kişi var idi Çəngə Əvəz adlu kim, həmişə oğrılığ eylər idi. Bir Məlikşah adlunun qızını oğlı üçün istəməkdə idi. Amma Məlikşah çün anun adı oğrılığ ilə çıxmış idi, qəbul etmədi və qızını ana vermədi. Pəs Çəngə Əvəz əzm qıldı kim, həzrət Şeyxə (q.s.) gəlüb tövbə eyləyə, amma yok ixlas ilə, bəlkim anun üçün kim, Məlikşah qızını anun oğluna verə. Mənüm atam Pirə Çəngi, Çəngə Əvəzi həzrət Şeyxün qulluğuna apardı tövbə qılmağa. Həzrət Şeyx (q.s.) çün anun yüzünə baxdı və zəmiri mə'lum etdi, ana tövbə vermədi kim, illətlüyə tövbə verməzəm. Çəngə Əvəz mundan naümid qaldı. Andan sonra Seyyid Harun Şeyxün həzrətinə gəlüb eylə sağındı kim, Pirə Çəngi həzrət Şeyxə Çəngə Əvəzün sözün demiş kim, tövbə anun üçün eylər kim, Məlikşah qızını ana verə. Dedi: «Ya Şeyx, Çəngə Əvəzün tövbəsini qulluğında yaman bildürübdürlər». Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdi kim, kimsə mana nəstə deməyübdür, amma mənüm könlüm danuğluğ verür kim, həman kim Məlikşahun qızını aldı, genə öz işinün üstünə varur. Və əlhəqq idi. Çün Şeyx ana tövbə vermədi, ol vüslət bərhəm yetmədi. **Şeir :**

Sufiliğdə niyyəti-sadiq gərəkdür, sufiya,
Əgri niyyət qılmağil kim, gün təkə zahirdürür.
Doğrulərnün kuyidür, ol kuyə əgri varmağil,
Hər nə kim niyyət qılırsan, anda rövşən görünür.

Hekayət. Bərniqlü Pirə Əhməd dedi kim, Mövlana İsmayıl rəvayət qıldı: «Gərmrudlu Qazı Həsən neçə kimsələr ilə həzrət Şeyxün xidmətində idi. İki kişi gəldilər kim, vəqiələrini bildürələr. Qazı Həsən anlara baxub könlində keçürdi kim, bular ümmidürlər, nə bilürlər vəqiə

söyləməgə? Həzrət Şeyx (q.s.) neşün bunlara qulağ asar? Saətdə həzrət Şeyx (q.s.) Qazı Həsənə yüz eyləyüb buyurdi kim, bunlar ol sirlər kim, həzrət Peyğəmbərdən (ə.s.) ümmətinə yetübdür, söylərlər, yok ol nəstədən kim, sən dəftər ilə vərəqdən oxuyubsan. Sən dəxi ol iş kim, bunlar eylərlər, eylə, ta mə'lumun olsun ki, bunlar əsrardan nə söylərlər». **Şeir** :

Aşiqün yüzində vardur özgə yüz,
Aşiqi-sadiq olan bilür bu söz.
Həqq yolında elmü fəzlündür hicab,
Sadiq ol, qoy bunları, çəkmə əzab.

Hekayət. Həm bu Pirə Əhməd dedi kim, Darurlu Pirə Məhəmməd dedi: «Bir gün həzrət Şeyxün qulluğında idim və çox taliblər vaqiələrin söylədilər və həzrət Şeyx cavabların verdi. Mən xəyalumda keçürdüm kim, Şeyx necə bu qədər taliblərin vaqiələrinə qulağ asar, zira kim eşitmişəm, Cüneyd Bağdadlunun on üç müridi xəlvətdə idilər. On ikinün vaqiələrin eşidürdi və on üçünciyə məlamət edərdi. Həzrət Şeyx (q.s.) vilayət nuri ilə bilüb buyurdi kim, həzrət Mustafanın (s.) dövlətindən və Şeyx Zahidün (q.r.) himmətindən əgər qamu aləm mana mürid olalar və cümlə mana vaqiələrin söyləyələr, qamusından eşidüb cavabların verürəm». **Nəzm** :

Aləmün elmi ki, dəftərlərdədür,
Qamusin dil səfhəsindən oxurəm.
Hər məni kim, könül lövhindədür,
Almadın tə'lim cümlə bilürəm.

Hekayət. Qarasaqqal Pirə Musa dedi kim, çün Darurlu Pirə Məhəmmədün əlündən tövbə qıldum, çok müddət zikr ilə məşğul idim. Qəzadan iki-üç yıl Pirə Məhəmməd həzrət Şeyxün xidmətinə varmadı və mən dəxi varamadum. Və ol vilayətdə bir Ərəb adlu var idi və həmişə məşayixün kəramatı ilə məqalatı oxur idi. Bir gün söhbətində

hazır idim, kitabımda yazılı gördüm kim, Bayəzid Bistami: «**Sübhani ma ə'zəmə şə'ni**»,²⁶⁶ - der idi və Cüneyd Bağdadi: «**Leysə fi cübbəti sivallahı**»,²⁶⁷ - söylər idi və Hüseyn Mənsur: «Ənəlhəqq», - çağırurdu. Çün bunları oxudum, dimağumda bir nəstə zahir olub, yazıya vardum əkinə su verməğə. İxtiyarsız məndən: «Əna hüvə», - zahir oldı. Həm böylə bu halətdə bir az müddət qaldım. Pirə Məhəmməd mənüm halumdan xəbərdar olub, mənı mübaliğə ilən gərək-gərəkməz həzrət Şeyxün qulluğına varmağa təklif eylər idi. Mən getməkdə kahillük edərdüm və üzrlər gətürürdüm kim, hava savuxdur və yol qarlu, gedəməzəm. Mənüm üzrlərimə qulağ asmayub, sonra mənı həzrət Şeyxün qulluğına göndərđi. Həman kim ol həzrətün xidmətinə müşərrəf oldum, mana dedi: «Sən mübahilərin söhbətinə varubsan və ol iş ilən ol əməl bizim təriqəmiz dəğül». Saətdə dedüğüm: «Əna hüvə,» - dilümdən qaçdı və andan xilas oldum. Genə mənüm könlümün gizlü halından xəbər verdi kim, sən Pirə Məhəmmədün əlindən tövbə qılıbsan, amma təlqin kimdən alubsan? Mən vaqiədə bir kimsədən təlqin almış idüm və gümanum ana gedərđi kim, mana təlqin verən Cəbrəildür və kimsəyə söyləyəməzdüm. Aqibət, həzrətində zahir etdüm, buyurđı: «Sən yok, güman etdüğün batıldür, sana təlqin verən həm sənün ustadun idi, ta biləsən». **Beyt :**

Hər nə peyğambərlərə Həqdən gəlür,
Əhli-dilğə qamuyə ilham olur.
Sufilərnün gizlü sözlər sərbəsər
Ana zahir etmədin cümlə bilür.

Hekayət. Pirə Şaşa dedi: «Mənüm atam Pirə Əyyub dedi kim, Şeyxün hüzurində oturmış idim. Xatirümdə keçdi kim, nolaydı kim, biləydüm kim, nəfs nə nəstədür? Dərhal həzrət Şeyx (q.s.) mənüm gizlü zəmirümi bilüb, baş qaldurub buyurđı: «Əgər bilsə idün, heç taqət gətürməzdün». **Beyt :**

Muni bilmək gərək kim, Həqq gərəkməz nəstəni qılməz,
Bəsi hikmətdürür kim, bəndə qeyb əsrarini bilməz.

Hekayət. Ərdəbillü Pirə Rükəddin dedi: «Mən həzrət Şeyxün əlindən tövbə qıldum. Andan sonra Qarabağa vardum, orada bir neçə kimsələr ilə müsahib olub, tövbəni sındurub, çaxır içməgə məşğul oldum və bir qış yazadəkin ol halətdə anda qaldum. Həman kim yaz çağı oldı, Ərdəbilə qayıtdum və heç kimsə müridlərdən mənüm halumdan vaqif dəgüllər idi. Genə ol tövbəkarlar kisvətün geyüb həzrət Şeyxün zaviyəsinə girdüm və qələbə cəmaət hazır idilər və həzrət Şeyx (q.s.) kəlimata məşğul idi. Mən özümü müridlərin ardında gizlətdüm. Saətdə həzrət Şeyx (q.s.) mənüm surətüm səriətini zahir qılıb buyurdi: «Taliblər özgə şəhərlərə varub tövbəni sındururlar və çaxır içməgə məşğul olurlar. Həman kim buraya gəlirlər, sufilər kisvətin geyərlər və bizə təşviş verürlər». Çün öz əhvalımı həzrət Şeyxdən (q.s.) sərihən eşitdim, iğən münfəil olub könlümdə keçürdüm kim, həzrət Şeyx Zahidün könli sirri yanuna şəfaətçi gətürdüm kim, dəxi böylə sözlər söyləməyəsen». Saətdə həzrət Şeyx (q.s.) bu sözə məşğul oldı». **Beyt** :

Pərdənün ardında var çox həsrətü rüsvaylıq,
Ah o gündən kortadən bu pərdə bir yan edələr.

Hekayət. Aşçı Pirə Rükəddin dedi: «Həzrət Şeyxə (q.s.) vardum vaqiəmi ərz etməgə. Hənuz söz izhar etmədin həzrət Şeyx (q.s.) mənüm vaqiəmi əvvəldən axıradəkin bir-bir söyləyüb mə'nalarını dəxi bəyan etdi. Sonra buyurdi kim, hər əhval kim, taliblərin öginə varur, əvvəl mənüm yanuma gəlür, andan sonra müridlərin yanına varur. Əgər mürid unudur, mən unutmazam və bilürəm ki, nə vəch ilə varid olupdur». **Beyt** :

Könlümüz güzgü kimidür, hər nə kim aləmdə var,
Anda zahir gözüdür, gər gizlüdür, gər aşkar.

Hekayət. Dəbbağ Xacə Abdullah Pirə Yə'qubun dilindən rəvayət etdi kim, bir gün həzrət Şeyxün (q.s.) xidmətində idim və imarət üçün qalın kirpüclər urmuşdılar. Həzrət Şeyx (q.s.) işarət qıldı kim, bu kirpüclər imarət üstünə aparmak gerek. Bu söz dedi və hərəminə vardı. Mən səbr qıldum gecə olanadəkin kim, xamu kimsələr dağıdub evlərinə vardılar. Mən yalnız vardum və ol kirpüclər qamusı sabahədəkin daşdım və neçə kimsənün işi idi kim, mən yapayalğuz eylədim və heç kimsə bilməzdi kim, ol kirpüclər kim çəküpdür. Çün sabah kim, həzrət Şeyx dan namazın əda qıldı, kəlimata gəlüb işarət qıldı kim, hər kim bizim işimiz iradət ilən eylər, böylədür kim, heç kimsə bilməz. Əgər mən anda hazır dəgül idim, Tanrı-təala hazır idi və anun həqqin verür». **Beyt :**

Kim ki bir taət qılır, gər xəlq anı bilməz, nə qəm?

Tanrı anı bilürü verür səvabü muzdi həm.

Hekayət. Mövlana Yusif dedi: «Bir qatla həzrət Şeyx (q.s.) Sultaniyyədən qayırdı. Yol üstündə bir övrət gördüm əlində bir cübbə ilə bir başmağ. Dedim: «Ey xatun, nəreyə gedərsən?» Dedi: «Varuram kim, həzrət Şeyxi görəyim». Dedim: «Həzrət Şeyx bir ulu kişidür və naməhrəm övrətlərə baxmayub söz söyləməz». Dedi: «Mən bir təpənün üstünə varayım və həzrət Şeyxün yolına göz tikəyim və anun əzəməti ilə kövkəbəsini mülahizə qılayım kim, əlbəttə, Şeyx dəxi anların içində olacaqdur». Dedim: «Qayıt kim, mən sənün üçün Şeyxün (q.s.) batinindən himmət istəyim». Dedi: «Qorxaram kim, unudasan». Dedim: «Yox, unutmazam». Çün həzrət Şeyxə (q.s.) yetdüm, mənüm ilən xəlvət eylədi və «**Əslüha sabitün və fər'üha fis-səma'i**»²⁶⁸ ayətinün təhqiqin söylədi. Ol övrətün hekayəti mənüm xatirümə keçdi. Nagah həzrət Şeyx (q.s.) ol sözi qoyub, yüzini mana eyləyüb, mənüm zəmirümü söyləyüb dedi: «Əgər bir övrət məşriqdə, ya munda mənə görmək istəsə, müyəssərdür». **Beyt :**

Günəşün şövqi cəhan sərbəsər eylər aydın,
Dağəvü daşə verür tərbiyətü nur həmin.

Hekayət. Həm bu Mövlana Yusif dedi kim, taliblər ilən Xalxalun vilayətindən Bişi kəndinə yetdük və andan həzrət Şeyxün (q.s.) xidmətinə varurduk. Ol kəntdə məndə bir zövq ilə vəcd peyda oldı və iki-üç gün mövquf olduk və anda bir talibi-elm var idi Nurəddin adlu. Məgər bir qatla demiş idi kim, Cüneyd Bağdadi demiş kim, sufi oldur kim, hər nəstəsi ki var, bıraxa və nəfsinə cəfa tə'mini datdura. Və Şeyxün dünyalık malı çoxdur. Bu söz mana yetürdilər. Ol nəstə ki, mənüm fəhmümdə sığar idi, filcümlə cavabını verdüm. Andan sonra rəvan olduk. Çün Şeyxün (q.s.) xidmətinə yetdük, Marağalu Mövlana Tacəddin Məhəmmədşah hazır idi. Sətdə həzrət Şeyx (q.s.) Məhəmmədşaha dedi: «Bir cəmaət vardurlar kim, söylərlər kim, sufi oldur kim, hər nəstəsi kim var, ardına bıraxa və nəfsinə cəfa tə'mini datdura. Ol bala bə-gorlar deməzlər kim, hər nəstə kim, sufinündür, ya sufinündür, ya özgənün. Əgər sufinün isə, necəlik ilən bıraxa və şər' dəxi caiz görməz və əgər özgənün isə, çün anun əlində əmanətdür, saxlamağı ana vacibdür, ta könül iyəsinə tapşura». Və hər nəstə kim, mənüm zəmirümdə idi, qamusın izhar qıldı. **Beyt :**

Şər'nün surətinə cilveyi-mə'na verdi,
Surətü mə'na ilən həzrəti-Həqqə erdi.

Hekayət. Həm Mövlana Yusif dedi: «Bir qatla eski zaviyədə kim, həzrət Xacə Mühyiəddinün mərqədi andadır, durmuş idim. Xatirümdə keçdi kim, həzrət Şeyxdən əcəbdür kim, imarətə mültəfit olur. Bu fikirdə idim kim, naghah həzrət Şeyx (q.s.) gəldi və həzirəyə girmək istərdi. Mən anun öginə düşdüm. Həzrət Şeyx mənüm əlüm dutub içəri girdi və qübbəyə baxub mübarək əli ilən işarət qıldı və mana dedi: «Mövlana, Tanrının həqqiçün ki, mən bu imarəti buyurtmamışam. Amma

Mühyiəddinün anası dostları ilə cəhd etdilər, mən dəxi mane olmadum. Amma mənüm xatirüm istədüğü ilən dəgöl». **Beyt :**

Hər kimün qapusinün həlqəsi əflak ola,
Heyf ola kim, yer üzrə mənzili bu xak ola.

Hekayət. Təbrizlü Mövlana Qütbəddin dedi: «Şeyxün həzrətində (q.s.) idim və həzrət Şeyx fəidəlü sözlərə məşğul idi. Çün mən bir parə irağ idim, eşitməzdüm. Ahəstəcə Tərəmlü Mövlana Şərəfəddinə dedim: «Nolaydı kim, həzrət Şeyx (q.s.) mundan qatırak söyləyəydi, ta mən hüzur ilən eşidə idim». Həzrət Şeyx (q.s.) vilayət nuri ilən bilüb dedi: «Mövlana, mə'zur tut kim, qocalamışam və qatı-qatı söz söyləyəməzəm. Yaxına gəl, ta kim yaxşıca eşidəsən».

Hekayət. Həm Təbrizlü Mövlana Qütbəddin dedi: «Bir qatla neçə adam ilən həzrət Şeyxün xidmətinə varurduk. Hava issi idi və issilik bizdə əsər qıldı. Könüldə fikirlədik kim, nolaydı kim, həzrət Şeyx bizə qarpuz verə idi kim, issilik bizi basubdur». Və ol çağda qarpuz əziz idi. Həman kim mənzilə qonduk, həzrət Şeyx bir mərdanə qarpuz iki qavun ilən bizə göndərüb, buyurdu kim, issilik görmüşsünüz, bu qarpuzı yeyiniz». **Beyt :**

İssilik hər kimə kim bağrını əfgar qıla,
Xürrəm ol kim, ana bir su ilə timar qıla.

Hekayət. Novdehlü Pirə Xəlildən rəvayətdür kim, dedi: «Bir qatla iki simiz tavuq həzrət Şeyx için (q.s.) töhfə apardum. Çün həzrətinə yetdim və tavuqlar əlümdə idi, buyurdu: «Tanrı bərəkət versün». Xadim Hacı Əliyə işarət qıldı kim, ol tavuqları al, bişürt və filan talib için kim, dimağı zəifdür, apar». Xatirümdə keçdi kim, mən bunları həzrət Şeyx için gətürmüşdüm. Həzrət Şeyx (q.s.) zəmirümi bilüb buyurdu: «Oğul, mənüm için gətürübsən, mana dəgdi». **Beyt :**

Yar ayağıne nisar etməgə çok var, könül,
Ta kimün töhfəsi həzrətdə bulur izz-i-qəbul.

Hekayət. Hacı İmad Hacı Bəgiden rəvayət qıldı kim, dedi: «Duşda özümü ölmüş gördüm. Pəs, məni yuyub kəfəne çulğadılar və qəbirün qırağınadəkin yetürdilər. Bu heybətdən səksənüb oyandum. Danlası həzrət Şeyxə (q.s.) vardum tövbə qılmağa. Həman kim mübarək gözi mana düşdi, buyurdi: «Hacı Bəgi, ta səni gorun qırağınadəkin yetürmədilər, tövbəyə gəlmədün? Yəqin bil kim, aqibət bəxeyr tövbə qılmağdadur».

Hekayət. Tullu Pirə Məhəmməddən rəvayətdür kim, Şəmsəddin ilə Hənifə və Əhməd üçü dəxi həzrət Şeyxün xidmətinə varurlardı. Yolda gedərkən bir-birinə dedilər: «Hər birimiz Şeyxdən bir nəstə təmənnə edəlim. Əgər həzrət Şeyx hərəməzün istəduğimizi bizə verə, e'tiqadımız artar». Şəmsəddin qavun istədi, Hənifə alma dilədi, Əhməd büryan həvəslədi. Həman kim həzrət Şeyxün (q.s.) xidmətinə yetdilər, həzrət Şeyx xadiminə buyurdi: «Qavun ilən alma gətür». Və büryanun adın aparmadı. Çün xadim qavun ilən alma ögümüzə gətürdi, buyurdi: «Bunları yeginiz büryan yetincə». Və mübarək əli ilən almanı Hənifənin öginə bıraxdı və qavun Şəmsəddinün öginə ağnatdı. Həman kim büryanı gətürdilər, Əhmədün yanına qoydurdi və buyurdi kim, yeyiniz. Çün üçümüz dəxi fikir etdüğümüzü gördük, etiqadımız dəxi artdı və sidq ilən mürid olduq. **Beyt :**

Çün könülnün qazani cuş etsün,
Hər kəs öz istəduğu nuş etsün.

Hekayət. Gilanlu Hacı Məhəmməd dedi: «Dübac oğlu Əmirə Rüstəmdən kim, *Fumənün** padşahı idi, eşitdim kim, nəql etdi kim, ol çağ kim, *Hicaza** varurdum, Şamda bu kəlamı nəql etdilər kim: «**Mən əkələ mə'ə məğfurin ğəfirə ləhü**»²⁶⁹ və hədisə nisbət edərlərdi. Çün andan həzrət Şeyxün xidmətinə yetdüm, Ərdəbildə mənüm için bir otağ açdurdi. Bir gün mübarək hüzurində oturmuşdum. Süfrə ortaya gətürdilər. Mənüm könlümdə keçdi kim, Şeyx övliyaüllahdandır, nolaydı

kim, mənüm ilən bir yemək yeyə idi, ta mən dəxi anun dövlətindən məğfur ola idim. Sətdə həzrət Şeyx (q.s.) dedi: «Əmirə Rüstəm, ilərü gəl və dərvişlər ilən çanağdaş ol». Həman kim əl uzatdum, dedi: «Dərvişlər ilən yemək yaxşıdur və ol kəlam kim, Şamda eşitmiş idin və etiقاد eyləyübsən, yaxşıdur, amma yaxşı əməllü olmaq gərək kim, məğfirət səbəbi olur». **Beyt :**

Dərvişlər ilən yemək yeməgə

Qüfran səbəbi olur, inangil.

Gər cənnəti-ədn istər isən,

Yaxşı əməlün ilə qazangil.

Allahümmərziqna bihürməti övliyail-müqərrəbin.

İKİNCİ FƏSİL

HƏZRƏT ŞEYX SƏFİƏDDİNÜN KƏRAMATLARINDA KİM, GƏLƏN VAQİƏLƏR KİM, HƏZƏ ZÜHURA GƏLMƏDİN BUYURUBDUR

Hekayət. Bərniqlü Pirə Əhməd dedi: «Tuslu bir Pəhləvan Məhəmməd var idi kim, bizim kəndimizdə şəhnə idi və çok müddət anda olur idi. İttifaqən Mövlana Siracəddin kim, həzrət Şeyxün xəlifələrindən idi, kəndimizə gəlüb Pəhləvan Məhəmmədün məscidində qondi. Pəhləvan Məhəmməd anun ziyarətinə vardı və Mövlana Siracəddin ol gecə kim, cümənün gecəsi idi, həzrət Şeyxi (q.s.) duşda gördi kim, dedi: «Pəhləvan Məhəmmədə desün kim, tövbə eyləyüb bu səfərə kim, varmağ istər, varmasun kim, ömrindən on gün qalupdurur». Mövlana Siracəddin danlası köçmək istərdi. Şeyxün peyğamı Pəhləvan Məhəmmədə yetürmək için əgləndi. Pəs cümə namazın anda qıldı. Çün Pəhləvan Məhəmməd məscidə gəldi, Mövlana Siracəddin anı öginə çağırub həzrət Şeyxün peyğamı ana dedi. Pəhləvan Məhəmməd çün bu sözi eşitdi, dedi: «Hala bir səfərə varuram, inşaallah, sağlıq ilən qaydınca tövbə eyləyim». Mövlana Siracəddin dedi: «Bu peyğam

Şeyxdəndür və böylə buyurubdur. Mən sana dedim, qalanı sən bilürsən». **Beyt :**

Sağınma sözümi kim, aldamekdür,
Eşitmək səndənü məndən deməkdür.

Pəhləvan Məhəmməd bu söz eşidincə özünə titrədi və ispahiliğ donı özünə yırtıdı və xorasanlu börk başından götürüb yerə çaldı və ixlas üzərindən Mövlana Siracəddinün əlindən tövbə qıldı». **Beyt :**

Çün rəfiq oldı ana tovfıq, qıldı tövbəni,
Yırtıdı vəhşət donı, geydi məğfirətnün hülləni.

Pəs Mövlana Siracəddinə dedi: «Sənün sözün qəbul etdüm və həzrət Şeyxün peyğamı eşitdim və tövbə qıldum. Sən dəxi bu gün munda əglən, ta kəndün adamları yığışdurayım və qamusından halallığ istəyim». Mövlana Siracəddin anun xatiri için ol gün anda təvəqqüf qıldı və Pəhləvan Məhəmməd kəndün adamları cəm eyləyüb, çün anda daruğalığ etmiş idi, anlardan halallığ istədi. Və Mövlana Siracəddin həm ol gün andan köçdi və Pəhləvan Məhəmməd dəxi ol gün sayru olub doquz gün yatdı, onuncu gün Tanrı rəhmətinə vardı.

Beyt :

Çün suçindən şəhnəliğnün tövbə qıldı Pəhləvan,
Uçmağə girdi, özin qurtardı damu odıdan.

Hekayət. *Tirabadlu** Pirə İsmayıl bir talib idi çok riyazət çəkmiş. Bir gün həzrət Şeyxün (q.s.) qulluğına varub vaqiesin ərz etdi. Həzrət Şeyx (q.s.) ana dedi: «Qüsl ilə təharət eyle kim, köçdügün çağıdır». Pirə İsmayıl qüsl ilə təharət qıldı və dırnağın aldı və başın qırkdı. Həman kim donın geydi, Həqqə vasil oldı. Həzrət Şeyx (q.s.) anun tabutın mübarək çigninə alub neçə qədəm vardı. **Beyt :**

Mərtəbətdən ol qədəm kim, qoydı ərşün üstinə,
Xadiminün nə'şi altında yer üsnə yeridi.

Hekayət. Həzrət Şeyx Sədrəddin (r.r.) dedi: «Ol çağ kim, Batimur adlu Ərdəbildə daruğa idi, bir oğrıyı dutdılar. Buyurdi kim, anı öldürüb başını dərvazəyə assunlar. Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdi kim, anı qoya ver kim, danla ol öz başını sənün muradunca dərvazədən dıxarı aparur». Batimur anı qoya verdi. Ol kişi öz evinə varub gecədə öldi. Danlası eylə ki həzrət Şeyx (q.s.) buyurmuş idi, anun cənazəsi dərvazədən dıxarı apardılar». **Beyt :**

Hacət dəgül kim, öldürəsən anı tiğ ilən
Kim, danla bişəkk ölməlüdür Tanrı hökmidən.

Hekayət. Həzrət Şeyx (q.s.) ol vəqt kim, Bağdaddan məşahidün ziyarətindən qayıdurdı, bir yola düşdi kim, ol yolun üstində Sultan Əbu Səid xanun hərəmi Əmir Çopanun xatunları ilə oturmuşdılar. Marağalu Mövlana İzzəddin dedi kim, bu yoldan özgə yola varmak gerek kim, olmaya kim, bizə dolaşalar. Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdi: «Mövlana, qorkma kim:

«Noubət-e Çupaniyan aməd be-sər».

Və bu misradan özgə həzrət Şeyxün mübarək təb'indən eşitməyübdürlər. Və çün həzrət Şeyxün yolu ol yana zərurət idi, əshab gerek-gərəkməz həzrət Şeyxün (q.s.) xidmətinə varmak gerek idilər. Çün bir yerə yetdilər kim, Şeyxün (q.s.) qafiləsi padşah Əbu Səid xanun ordusına üç mənzil qalmış idi, xəbər yetdi kim, Əmir Çopanun dövləti tükənüb basıldı. Pəs, mundan ötrü yolun qorkusu ortadan götürüldi.

Beyt :

Hər könül lövhində kim, Həqq razidür anda rəqəm,
Aləmün əhvali gər anda görünürsə, nə qəm?

Hekayət. Həzrət Şeyx Sədrəddin (r.r.) dedi: «Bir qatla həzrət Şeyxün (q.s.) mübarək ayağı mənüm qucağumda idi və mən avardum və həzrət Şeyx (q.s.) mənə ögütləyüb buyurdi kim, zaviyənün fükərə süfrəsi için kəndlərin hasili necəlik ilən sərf edəsən və sədəqələr ilə

xeyratü müberratda böylə və şöylə xərc et. Və ol qədər sözlər buyurdılar kim, kəndlərin məhsulı anların yarusına vəfa eyləməz idi. Mən öz könlümdə keçürdüm ki, bu qədər məhsul necəlik ilə bunlara yetürəyim. Həzrət Şeyx (q.s.) bu fikir mənüm xəyalumda keçərkən aydın könlində əyan olub ayağının baş barmağı mənüm qarnuma qoyub buyurdi: «Nə fikirdəsən? Eylə bil kim, süfrənin əhvalı və fəqirlərin yeməgi bir qayətə yetə kim, yemək çəkilən çağı nəqarələr çalalar, ta dərvişlər ilə fəqirlər xəbərdar olub süfrəyə gələlər». Sonra zaviyənin əhvalı ol qayətə yetdi kim, on iki yıl həzrət Şeyxün (q.s.) cənnəti-əlaya varduğundan sonra Əmir Çopan iltimas qıldı kim, istərəm kim, həzrət Şeyxün bargahı qapusu üstində nəqarələr ilə kuslar çalalar. Və təbl ilə ələm göndərdi və bu qaidə qaldı, ta bu tarixdə kim, hicrətdən doquz yüz qırq doquz yıl keçübdür, qırq iki yıldur kim, bu xanəvadənin zürriyyatından bətəxsisi-şahi-ələmpənəh məzhəri-lütfüllah, Süleymani-ədlgüster, *Cəmşidi**-*Fəridunfər**, məşriq ilə məğribün padşahi, nübüvvət ilə vilayət nəşəbindən dinpənəhi, sahib-qıranların əfzəli və səlatinün əkməli və ə'dəli, əs-sultan zillüllahun mətlə'i və bitün bəhadurların eşcə'i, ə'niyi-xaqanül-xafiqeyn və sultanül-məşriqeyn əl-müəyyəd bis-siyadəteyn vəl-cələləteyn, əzdüs-səltənət vəl-xilafət vəl-ədələt vəd-dünya vəd-din Əbul-Müzəffər şah Təhmasib (***Allahümmə valə mən valahü və adə mən adahü və la zalət zəlalü səltənətihi və əhsanihi müxəllədətün əla məfariqi***)²⁷⁰ əhli-dünyanın dövlətindən dün ilə gün zaviyənin mətbəxindən ol qədər türlü-türlü yeməklər çəkilür kim, bitün Ərdəbilün şəhəri adamı və ol mütəhhər həzirənin gələn-gədəni ilə zairi məhzuz və bəhrəməndürlər və inşaallah, qiyamətdək ol həzirənin yatanları bərəkətindən günbəgün arturacaqdur». **Beyt :**

Fani olur dünyalular həşəməti,
Əksük olmaz əhli-dilnün dövləti.

Hekayət. Şeyx Sədrəddin (ədaməllahü bərəkətəhü) dedi: «Ol çax

kim, vəzir Xacə Rəşidi siyasət qıldılar, anun oğlu Qiyasəddin Məhəmmədün yigitligi çağı idi, qaçub bir bucağa varub gizlənmək istərdi. Gecə Təbrizün goristanında bir sərdabəyə girüb gizləndi və gecə anda min qəmü qayğu ilə dana yetürdi. Həman kim sadıq sübh çıkdı və günəşün nuri gecənün qaranğulığını gidərdi, irağdan baxdı, bir yaşamış qocanı gördi kim, ol sərdabənün bucağında oturubdur. Bu mə'nadan Qiyasəddinün könlünə qorxu bəqayət müstövli olub yakın idi kim, can könləğini parə-parə eyləyüb çığıra. Ol əziz qoca mübarək nəfsi ilə ana təsəlli verüb dedi: «Oğul, qorkma və könlündə heç yaman fikir keçürmə kim, sana heç məzərrət dəgməz. **Beyt** :

Hər qaranğu gecənün ardında bir aydın olur,

Olma məhzun qayğudan kim, sonra çok şadi gəlür.

Amma gerek kim, Tanrı-təala ilə əhdlər eyləyəsən kim, həman kim dövlətün günəşi genə iqbalı-məşriqdən doğa və bu qaranğuluq nikbət gecələri gidərə, hər kimsə kim sana və atana yamanlıq etmiş ola, günahlarından keçüb əfv edəsən və əvəzin etməyə durmayub intiqam almayasan». Qiyasəddin Məhəmməd qəbul etdi və şərt eylədi. Ol əziz qoca dedi: «İmdi eymən ol və yaman fikir xatiründən gidər kim, işlərin qamu diləgüncə olur. Çün Qiyasəddin Məhəmməd bu sözləri eşitdi, xatiri təsəlli olub əlin qocanın ətəginə urub dedi: «Sən kimsən?» Qoca kişi öz adını heç demədi, amma həman kim getməyə durdı, Xacə Qiyasəddinün qulağını dutub dedi: «Aramızda bu, nişanə ola». Və rəvanə oldı. Xacə Qiyasəddin ol qorxulardan eymən oldı və neçə müddətdən sonra genə vəzarət müvçəsinə yetdi və mərtəbəsi ucaldı. Amma əgərçi həzrət Şeyx ilə (q.s.) zahir etiqadlı idi, amma könlü nifaqdan boş dəgül idi kim, Əmir Əli Paşadan yalan sözlər həzrət Şeyxün dilindən eşitmiş idi. Və ana demiş idi həzrət Şeyxün dilindən kim, Şeyx der: «Qiyasəddin həzə yəhuddur». Və mundan ötrü etiqadı bitün dəgül idi və müqərrəbləri dəxi gah-gah qeybət edərdilər. Amma

yüzini Şirazlu Mövlana Məcdəddinə və Zeynəlabidinə və ulu əkabirə qoyub dedi: «Ol çağda ki, etiqadum bir nəməcük süst ilə zəif idi, xəyalumda keçər idi kim, həzrət Şeyx bir saleh kişidir ki, bir bucağa varub taətə məşğul olur və gələn-gedənə və çəp-çevrəsinə oturana əkmək verir, ta ol çağ ki, ol həzrətün qulluğında gecələr söhbət ilən dana yetürdüm, hər müşkillü mə'nalar kim aləmin məşayixi anun həll etməyindən aciz idilər, qamusı bəyan ilən şərh etdi. **Beyt :**

Lövhi-məhfuz idi könli, sağınurdun, bigüman,
Tanrının əsrari-qeybi dili idi tərcüman.

Və mən təsəvvüfün elmi yaxşıca bilmişəm və əməli dəxi *Mərəndlü** Şeyx İmadəddinün xidmətində kəsb etmişəm, amma çün həzrət Şeyxün (q.s.) təriqi qamu məşayixün qaidəsindən artuqdur, anların təriqələri ilən heç nisbəti yoxdur və bu təriqətün təriqində və həqiqətün müstəqim siratində me'racun misali gördüm». **Beyt :**

Bəhri-irfanında yüz min dürri-mə'na gizlüdür,
Nəhri-ə'zəm ol dəniz yanında qətrə görünür.

Hekayət. Həzrət Şeyx Sədrəddin (r.r.) dedi: «Bir çağ Sultan Əbu Səid xan ilən *Özbək** padşahun aralarında xüsumət ilə müxalifət düşdi. Özbək padşah ləşkərin yasayub Adərbaycana gəlmək istədi. Sultan Əbu Səid xan həzrət Şeyxün (q.s.) qulluğına [adam] göndərüb mədəd ilə himmət iltimas qıldı kim, Özbək mənüm qəsdüm eyləyübdür, halumdan qafil olma. Həzrət Şeyx (q.s.) peyğam geri göndərirdi kim, xatirini təsəlli dut ki, ta mən bu ab ilə gülün aləmindəəm, sənün heç bakun yoxdur və düşmənlərinə zəfər və sana zərər dəgməz. Heç təşviş etmə, amma həman kim mən bəqa aləminə varuram, sən bilürsən və böylə mə'lum et kim, sənün mülkin xərablığı dıxarı düşməndən olmaz, bəlkim həm bu mülkün adamlarından olacaqdur. Axirüləmr, həm böylə oldı kim, həzrət Şeyx (q.s.) ilərüdə xəbər vermiş

idi, irağdan heç düşmən ol məmləkətə varmadı. Sonucı, həm ol ləşkərin müxalifətliğində məmləkət xərab oldı». **Beyt :**

Ta həzrəti-Şeyx dünyadə sakin idi,
Aləm yağının ləşkəridən eymən idi.
Çün vardı bəqa aləminə, oldı xərab
Kim, ləşkəri bir-biri ilən düşmən idi.

Hekayət. Şeyx Sədrəddin (r.r.) buyurdu kim, bir qatla Bəzzaz Hacı Əli həzrət Şeyxün (q.s.) xidmətinə vardı və dedi: «Mərheştlü Mövlana Əbdüləziz ənbiya ilə övliyanun həqqində savux sözlər söylər». Həzrət Şeyx (q.s.) qeyrətə varub dedi: «Bu söz ol deməz, bəlkim sən söylərsən, andan ötrü kim, anun sözi bir ox kimidür kim, divarun ardından atar və hər nəstə kim, sən hüzurda söylərsən, eylədür kim, bağıra batar. Amma əgər mənüm həqqümdə bir söz söylər, hər növ ilən ki var, təhəmmül eylərəm, amma əgər pirimün həqqində söylər, qarnın dişüm ilən yırtaram. Amma Əbdüləziz bir ətlü yavrudur qanatsız. Həman kim qanadı bitər, anı Hindistana salur». Və dəxi Hacı Pəhləvan ilən Şərəfşah və Hacı İzzəddin Şeyxün həzrətinə vardılar və Mövlana İzzəddin için şəfaət qıldılar kim, həzrət Şeyx anun ilən mütəğəyyir etməsün kim, ol bir talibi-elmdür və həzrət Şeyxün hilm ilə lütfi qamu xəlayiq ilən xass və ammun həqqində şamildür, mürüvvət Şeyxündür. Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu kim, mənüm öz nəfsüm için anunlən heç yamanlığum yoxdur və hər nəstə ki, mənüm həqqümdə söylər, təhəmmül edərəm, amma əgər Şeyxümnün həqqində bir sözcügaz söyləyə, anun cəzası ilə səzası görəcəkdür. Dəxi oldur kim, ol ənbiya ilə övliyaya düşüpdür. Anlar anun ayaqlarını dutub Hindistana biraxacakdurlar. Və dəxi həzrət Şeyxün dilinə keçmiş idi kim, anun dabanından Hindistanun issisi gəlür». Sonra eylə kim buyurmuş idi, çün həzrət Şeyx (q.s.) bəqa aləminə vardı, iki yıldan sonra padşah Əbu Səid xan bir elçi Hindistana göndərür idi, buyurdu kim, Mövlana Əbdüləziz dəxi ana yoldaş olub

varsun. Pəs, Mövlana Əbdüləziz Hindistana vardı və anda qalub dəxi hərgiz İran məmləkəti görmədi. **Beyt** :

Əhli-dil hər nə kim dedi, sonucı,
Zahir olur, gətürmə şəkk anda.

Hekayət. Ərdəbillü Xacə Nizaməddin dedi: «Bir qatla həzrət Şeyxün xidmətində Abgərmə varduk Səpəlan dağının ətəgində yaz çağında və arxların qırağında çiçəklər açılmış idi. Nagah bir qatı qar yağdı ol qayətə kim, çiçəklərin başı örtüldü. Andakı olan adamlar qamu kəndlərə qaçdılar. Həzrət Şeyx dedi: «Getməiniz kim, danla qayıtmağınız müşkil olur». Eşitmədilər, danlası qayıdanda yolda bir sel axdı kim, çaylardan kimsə keçəməz idi, genə gecəki kəndlərə qayıtdılar». **Beyt** :

Hər kim eşitmədi anun sözünü,
Qayıtməkdən danla məhrum oldu ol.

Hekayət. Həm bu Xacə Nizaməddin dedi kim, ol çağ kim, həzrət Şeyx Məkkəyə varur idi, ulu xəlifələri Marağalu Mövlana İzzəddin kimi və Bərniqlü Mövlana Şəmsəddin və Sətrəqlü Fəqih Məhəmməd və Mövlana Nəcməddin mübarək rikabında idilər. Çün Bağdada üç mənzilə yakın yerə yetdilər, mən bir dulbənd bir uzun ağacın ucına bərkidüb, həzrət Şeyxün başı üstünə dutub kölgə eylərdüm. Qəzadan bir meşəyə yetdük. Çün ol qamışlıqdan çıxduk, bir kişi həzrət Şeyxün yanına gəlib dedi: «Yüküm bu meşədə düşüpdür və həramilərin yeridür və mən borclu bir dərviş kişim. Tanrının həqqi için mana mədəd eyləməgə buyur, bulay kim, Şeyxün bərəkəti ilə himmətindən salamatlıq ilə yüklü davarum andan qurtula». Mən dedim: «Səbr et kim, həzrət Şeyx mənzilə yetsün». Həzrət Şeyx mana buyurdu: «Ana yoldaşlıq eyləyüb yükünü qurtara gör». Və həzrət Şeyx bir təpənün üstündə qondu və Türk Əhməd dəxi bizim ilən göndərdi. Çün neçə qədəm yeridük, həzrət Şeyx məni çağırub dedi: «Nizaməddin, bu meşədə bir aslan görəcəksən. Gərək kim, heç hərəkət eyləməyüb, ana

dolaşmayasan, ta azarsız səndən keçə». Dedim: «Can-baş ilən». Pəs rəvanə olduk. Həman kim ol meşənün içinə girdük, qamışun ortasında bir yol gördük kim, andan bir aslan uşağı ilən bir tərəfdən çıxdı. Çün anı gördük, həzrət Şeyxün sözi yadımıza gəlüb, atun cilovını çəküb durduk. Və ol aslan uşağı ilən yolun ortasında dürüb tez-tez bizə baxdı və biz öz yerimizdən qımıldamaduk. Bir saətdən sonra bir uşağı dəxi meşədən çıxub anası yanına vardı. Pəs üçü dəxi qamış içinə girdilər və biz rəvan olduk və ol dərvişün yüki ol qorxulu yerdən qurtarub mənzilə yetürdük. Çün həzrət Şeyxün (q.s.) xidmətinə yetdük, ötmüş hekayəti deməgə həzə ağız açmadın həzrət Şeyx (q.s.) buyurdi: «Ol aslanı necə gördünüz?» Biz görmüş vaqiələri - meşəyə girmək və aslanı uşağları ilə görmək və ana dolaşmamak - qamusın şərh ilən dedük. Həzrət Şeyx (q.s.) dedi: «Əgər aslana qılıc uralar, kəndü nəfsi için inciməz, amma əgər uşağına kimsə dolaşa, qəzəbə varub, nə kim andan bətər yok, zahir edər». Çün xəlifələr muni eşitdilər, Mövlana Nəcməddin qalxub, başın yalın edüb insaf məqamına durdı. Duran xəlifələr dəxi ana müvafiqət eyləyüb, ayağa qalxub durdılar. Həzrət Şeyx (q.s.) xoşvəqt olub anlara oturmağ buyurdi. Gərək ki, bu insaf həzrət Şeyx Sədrəddin (r.r.) için imiş. **Nəzm** :

Çünki bir heyvan uşağıçün edər çox girü dar,
Mö'min isən, ey məvali, yaxşıca fikir et muni.
Mustafavü Murtaza övladinə qəsd eyləyən
Ol yezidlərün soni necə olur məşşər günü?

Hekayət. Zərgər Nizaməddin dedi: «Mərhəştlü Mövlana İzzəddin sufilərün həqqində münafiqlik dili açub, həmişə yaramaz sözlər söylər idi. Bir vəqt Zərgər Mövlana Şəmsəddin ilən müvafiqət eyləyüb həzrət Şeyxün (q.s.) dəstbusinə yetmək istədi. Yolda gedərkən Mövlana Şəmsəddinə dedi: «Sən məndən ilərü həzrət Şeyxün qulluğına var və mənüm gəldüğüm ərz et, ta rüxsətsiz varmayalum». Və özi

Əbdülməlikün məscidində təvəqqüf etdi Mövlana Şəmsəddin qayıdınca. Çün Mövlana Zərgər Şeyxün həzrətinə yetdi və Mövlana İzzəddinün gəldüğü deyüb girməgə icazə istədi, həzrət Şeyx (q.s.) buyurdi: «Mövlana, anun gəldüğü buraya hala neçə gün mövqufdur. Bu gün gəlməsün». Zərgər Mövlana dedi kim, ol Pirə Əbdülməlikün məscidində mənüm intizarumda oturubdur. Həzrət Şeyx (q.s.) dedi: «Var, ana peyğamum apar». Çün Zərgər Mövlana məscidə vardı, Əbdüləziz andan qalxub öz evinə varmış idi. Zərgər Mövlana ol xəcalətdən kəndü evinə vardı. Həzrət Şeyx (q.s.) Zərgər Mövlananun ardınca adam saldı. Mövlana neçə kişi qövmlərindən biləsincə götürüb öz dedüğündən münfəil həzrət Şeyxün qulluğına vardı. Həzrət Şeyx çün anı gördi, bir təbəssüm qılıb ana dedi: «Mövlana, özgenün tərəfindən neşün münfəil olubsan? Neçə gün mundan sonra ol bizə iltimas qılacaqdur kim, mənə Şeyxün həzrətinə aparunız, qəbul etməyəcəksiniz». Əlqissə, bir az gündən sonra Mövlana Əbdüləziz neçə cürmilər ilə müvafiqət eyləyüb xərabatxanə ilə buzəxanəyə vardılar, kəndü şöhrəti için çox xərablıqlar etdilər. Məhəmməd bəgün nöqərləri Hüseyin adlu kim, anda daruğa idi, Əbdüləzizün yoldaşlarını dutub izzətsiz eylədi və kötəkləyüb əzabladı. Mövlana Əbdüləziz aciz qalub müztərr oldı və şəhərin etibarlıları vəsilə eyləyüb, anlar ilə həzrət Şeyxün qulluğına varub, həzrət Şeyxün ayağına düşdi. Həzrət Şeyx (q.s.) adam daruğaya saldı ki, Mövlana Əbdüləziz hər nəstə kim, eyləyübdür, əmri-mə'ruf ilə nəhyi-münkərdəndür. Əgər anlardan bir xilaf vəqə olmuş ola, mən eyləmiş olam? Və qamusını ol əzablardan qurtardı». **Beyt :**

Hər nə kim mə'na gözilən gördi ol fəxri-cəhan,
Aləmün xəlqi yanında zahir oldı, bigüman.

Hekayət. Seyyid Zeynəddin (ədaməllahü səyadətəhü) dedi: «Bir vəqət həzrət Şeyxdən (q.s.) icazət istəyüb Sərava - evimə varmağ əzm etdüm. Həzrət Şeyx (q.s.) atlandı və biz rikabında idük və xirmənün

üstünə varduk. Həman ki mübarək ayağı taxılun xirməninə qoydı, biçilmiş taxılı dərzələr çəp-çevrəsində qoyulmuş idi. Belini bağlayub taxılı yığışdurmağa əmr etdi. Anlar kim, xirməndə işlərdi, Seyyid Şərəfəddinün yanına varub ərz etdilər kim, həzə hava issidür və türkün ulusları həzə oturublar və vəqt baqidür. Həzrət Şeyxə ərz etsün kim, hala böylə qoyalım və mundan sonra fərağət ilən döğəlim. Seyyid Şərrəfəddin dedi: «Hər nəstə kim, həzrət Şeyx (q.s.) ilərü əhvalından görər, biz bilməzüz». Əlqissə, xirməni yığışdurdı, və cəm eyləməkdə bəqayət ehtimam qıldı. Biz dəstur alub getməgə əzm etdük və gecə Səravcanun kəndinə yetdük. Yarımgecə bir qalın qar yağmağa bünyad etdi və ol qədər yağdı kim, biz iki gün anda qalduk. Sonra kənddən neçə adam çıxarduk kim, qar içində keçit kəsdilər və keçmək yolu bizim için açdılar və yazadəkin xirmən yazıda qaldı».

Hekayət. Seyyid Zeynəddin dedi: «Bir çağ dəxi həm böylə Şeyxün xidmətindən dəstur alduk kim, Sərava - evimizə varalım. Həzrət Şeyx Seyyid Şərəfəddinə dedi: «Elə sağın kim, vardun və bir kəndün bucağında giriftar qaldun». Biz mübaliğə qılduk kim, əlbəttə, bizə dəstur versün. Axır rüxsət verdi və ol gecə Urumi kəndinə varduk. Gecə qalın qar yağdı və dörd gün ol səbəbdən ol kənddə qalduk ki, çıxmaktan məcal bulmaz idük. Andan sonra bir sabah Seyyid Şərəfəddin kəndü başını açub həzrət Şeyxün insafın verdi və himmət ilə mədəd istədi. Dərhal hava açılıb gün çıxdı və biz andan köçdük»:

Çün könülnün gögidən doğsun səadət günəşi,
Qeymi-zülmətdən cəhani rövşənü taban edər.

Hekayət. Seyyid Zeynəddin dedi: «Seyyid Harundan eşitdim kim, ol dedi: Ol gün ki, müridlərin məzarı için bir yer təyin edərlər, həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu: «Əvvəlki səf sadatun məzarı olacaqdur». Aqibət, həzrət Şeyxdən sonra böylə vaqə oldı kim, Şeyx buyurmuş idi». **Beyt :**

Çün nişansız mülkidə biz çox nişanlar görmüşüz,

Aləmün yaxşı-yamanni necə mə'lum etməzüz?!

Hekayət. Mövlana Mühyiəddin dedi: «Xalxalun vilayətində Rəşidanlu İbrahim adlu bir tacir kişi var idi kim, Gürcistanun ticarətin eylər idi. Və xacələndi və heç uşağı yox idi və Tanrıdan bir oğlan istərdi. Bir gecə Gürcistanda duşda həzrət Şeyxi (q.s.) gördi kim, ana buyurdi: «Oğlun yok?» Dedi: «Yok». Buyurdi: «Danla bazara var kim, bir qaravaş bazara götürürlər Xurşah adlu, anı satun ala gör kim, andan bir oğlun gəlür». Çün uyxudan oyandı, sabah bazara varub bir qaravaş gördi kim, bazara saldılar. Anun adını sordı. Dedilər: «Xurşah». Anı satun aldı və biləsinçə öz vilayətinə götürdi və bir oğlan andan hasil oldu Xəlil adlu və Allah-təala bu Xəlilə tovfıq kəramat qılub işi bir qayətə yetdi kim, həzrət Şeyxün xəlifələrindən biri oldu». **Beyt :**

Qeybnün aləmidən hər nə kim sonucı gəlür,
Gözinün qarşusidə cümləsini zahir görünür.

Hekayət. Mövlana Mühyiəddin dedi: «Şeyx (q.s.) Xalxal vilayətindən Kərəc kəndi satun aldı. Kərəcilər sərkeşlik edüb doğruluğa baş endürməzdilər. Bir gün həzrət Şeyx qeyrət üstində idi, buyurdi: «Kərəcilər, öz ədəbünüz ilən oturunuz və füzullik etmənz, yoksa sizi ol qədər qoyaram ki, ətiniz ilə dəriniz tökülə və sümüklərinizi quruya qala, andan sonra Xacə Sədrəddin himayətinizi edə». Çün mundan bir az müddət keçdi, kəndlülər qamu borclu əbtər qaldılar və bağları satdılar və xalxallulara əsir oldılar. Pəs, Şeyxdən sonra həm ol həzrətün işarəti ilə Şeyx Sədrəddin anları Xalxallu Xacə Xosrovdan geri alub, borcları ödəyüb, anları qurtarub eymən qıldı». **Beyt :**

Hər və'də ki qıldı Şeyx, zahir oldu,
Talib nə kim istər idi, asan buldı.

Hekayət. Əqimunlu Mövlana Şəmsəddin dedi kim, Kürd Əmir adlu bir talibdən eşitdim ki, dedi: «Pirə Əlidən rəvayətdür kim, *Gavrud** vilayətində taliblər gecə bal arusunun kənduyi iradəti ilən həzrət Şeyxə

vermişdilər və hər yıl anların məhsulı zaviyəyə yetürülərdi. Bir yıl kənddə bal yaxşı gəlmədi. Taliblər kənddə bal az olduğundan mütəhəyyir olub bal çıxaranda kənddə bal görmədilər. Etiqad üzərindən bir-birinə dedilər kim, məgər bu yıl həzrət Şeyx bizim əhvalımıza kəməltifətdir kim, kəndlərimiz baldan boşdur. Çün bu söz bir-birinə söylədilər, həzrət Pirə Əli yanına gəlmədin Pirə Əli dedi: «Pirə Kürd Əmir, həzrət Şeyxi (q.s.) vəqiədə gördüm kim, mana dedi kim, bal verən Tanrıdır. Əgər bu yıl bal azacıqdır, gələn yıl çox olacaqdır. Şikayət neşün eylərsiniz?» Çün taliblər iki gün mundan sonra gəldilər, Pirə Əli taliblərdən sordu kim, əhvalunuz necədir? Dedilər: «Ol çağ kim, balı kənddən çıxarurduq, bir-birimizə dedük kim, məgər həzrət Şeyx (q.s.) şəfaət nəzəri bizdən götürübdür?» Pirə Əli anlara muştuluq verdi kim, həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu kim, gələn yıl balınız çox olur. Həman ki yıl yeni oldu, Həqq-təala ol qədər bal anlara verdi ki, hərgiz ancıləyin görməmişdilər». **Beyt :**

Dilbər etdi və'də kim, vəslümğə bir gün yetəsən,
Şükrüllah kim, muradumca vüsəlin bulmuşəm.

Hekayət. Mövlana Şəmsəddin dedi: «Sətrəqlü Mövlana Əhməddən eşitdim kim, ol atasından Fəqih Məhəmməd nəql etdi kim, ol çax kim, İrəncin ilən Qurumişi ağır ləşkər ilən Zənganun yanında Əmir Çopan ilən uğraşurlar idi, biz həzrət Şeyxün xidmətinə yetdük. Həman kim oturduq, həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu: «Fəqih Məhəmməd, ol zalimlər Səravun yanından keçdilər?» Dedim: «Bəli». Buyurdu: «Zəhmətləri kimsəyə dəgdimi?» Dedim: «Çok». Buyurdu: «Qayıрма kim, anları qazma ilən yonmuşam və çox kimsələr gərəkdür anların yüklərün götürməgə». Həzrət bir həftə bu sözdən keçmədin xəbər gətürdilər kim, anların çoxını qırdılar və qalanı pərakəndə qaçdılar». **Beyt :**

Zalimün kökini kəsdüm, yelə verdüm başini,
Heçə saydum gövdəsinün qurusilə yaşini.

Hekayət. Bucəndlü Mövlana Şəmsəddin Hacı Fəxrəddindən rəvayət qıldı kim, həzrət Şeyxün (q.s.) xidmətində qütbül-əqtab Hacı Şəmsəddinün ziyarətinə varurduk kim, cüzvi zəhmətə uğramış idi. Bir meşəyə yakın yetdük. Həzrət Şeyx atını türkən sürərdi. Yoldaşları yolda geriye qaldılar. Mən Şeyxün ardında yügürürdüm. Meşənin içinə girdük, bir gədügə yetdük. Andan ötincə bir çayda qonduq, səfalu çəmənlər çevrəsində. Həzrət Şeyx neçə rükət namaz əda qılıb, namazdan sonra bir saət mürəqib oldı, yəni başını dizi üstinə qoydı. Pəs başın qaldurub dedi: «Hacı, imdicə bir cəmaət gəlürlər. Gərək kim, ol kiçi təbşi kim, ağ əkmək üstindədür, mənüm ögümə qoyasan və ol iki təbşi ol büryan quzı ilə kim, özgə cəmaət dəxi gətürəcəkdürlər, taliblərə verməyəsən kim, anların qursağına layiq dəgüldür». Bir saət andan keçincə bir qoşun gördüm kim, gəldilər və üç təbşi bal eylə kim həzrət Şeyx buyurmuş idi, gətürdilər. Ol kiçi təbşi kim, həzrət Şeyx salıq vermiş idi, Şeyxün öginə qoydum və iki təbşi həm böylə dururdu. Saətdə kənddən bir tائفə gəlüb, bir quzı büryan eyləyüb gətürdilər. Şeyxün buyurduğu kimi, onların öglərinə qoydum. Çün təfəhhüs etdüm, məlum etdim kim, quzının bahası kəndün içində tövcih eyləmişdilər və özgə kimsə için aparurlar imişlər. Çün eşitmişlər kim, həzrət Şeyx (q.s.) oraya gəlübdür, yanına gətürdilər. Bir talib iradət üzərinə gətürmüş idi və ol iki təbşi kəndün rəisi öz evindən kim, malı şübhəlü idi, hazır etmiş idi. Və ol gecə ol gədükdə keçürdük. Danlası kim, andan rəvan olub bir parə yol varduk, həzrət Şeyx işarət qıldı kim, ilərü var və ol gədügün ardında neçə dişi xatunlar oturubdurlar və bizim varduğumuzın intizarını çəkərlər. Məndən anlara dua yetürüb söylə kim, Şeyx sizin için dua qıldı və siz məqsudinizə yetdiniz. Bizim için nigəranlıq çəkmənz ki, biz türkən öterüz». Buyruğı ilə mən ilərü varub gədügün ardında əlliye yaxın övrətlər yolun üstində oturmuş gördüm və Şeyxün (q.s.) intizarında idilər. Mən həzrət Şeyxün peyğamın anlara yetürdüm. Qamu bir uğurda

çığırmağa düşdilər kim, biz qoymazuz kim, həzrət Şeyx (q.s.) mundan ötə kim, bizim erkəklərimiz bir gəlin gətürməgə varubdurlar, imdicə qayidurlar. Həman kim eşidələr kim, həzrət Şeyx (q.s.) mundan keçübdür, bizi incüdüb azarlarlar. Sən Tanrı xatiri için qayit və həzrət Şeyxün ərzinə yetür ki, əgər bizim evimizdə qonmaz, biz qamumuz Şeyxün ardına düşüb gəlürüz, hər qanda kim varur. Mən qayitdum və anlarun iltiması Şeyxün ərzinə yetürdüm. Həzrət Şeyx (q.s.) qəbul etdi, buyurdi: «Var, anlara söylə, siz evlərinizə qayidınız kim, biz dəxi ardınıza gələb anda qonaruz». Mən vardum və Şeyxün peyğamın anlara yetürdüm. Anlar qamu evlərinə qayitdılar. Həzrət Şeyx bir saətdən sonra gələb anlarun evlərinə qondi və bir ləmhə orada oturdi və mürəqib oldi. Nagah mübarək başın qaldurub buyurdi kim, bu xatunlara söyləniz kim, sizin adamınız mə'lum etdilər kim, biz munda qonmuşuz, qalxub gəlürlerdi. Amma kürəkən atını səgridür idi, atından düşdi, amma qayıрман kim, zəhmət ana dəgməyübdür və atı ha budur gələir. Durunuz anı dutınız. Həzə bu sözdə idük kim, kürəkənün atı yetdi, qalxub anı dutdılar və kürəkənün qarşusına aparub, anı atlandurub gətürdilər. Pəs, biz gecə anda əgləndük. Danlası çün yola düşdük, həman kim küçüçük çaşt çağı oldi, həzrət Şeyx dedi: «Şeyx Zahidün (q.s.) qoxusu burnuma dəgər. **Nəzm** :

Nəsimi-yar mənüm burnuma əsər imdi,

Nigarnun qokusi canuma dəgər imdi.

Saçı müəttər edüpdür məşami-canumnı,

Məgər ki cani-cəhanum mana yetər imdi.

Hacı, səgirt kim, Hacı Şəmsəddin qarşumıza gəlür. Anun sağlıq xəbəri tez mana yetürə gör. «Mən atımı çapa-çapa Cürəq ilə Macürəq kəndinə yetürdüm, gördüm kim, Hacı Şəmsəddin məscidün içində namazdadur. Mən xidmətinə varub, ziyarətinə müşərrəf olub dedim: «Həzrət Şeyx budur, yetdi.» Dərhal qalxub Şeyxün qarşusına vardı.

Çün iki aşiq biri-birini buldılar və söhbətə müşərrəf oldılar, andan Ərdəbilə mütəvəccih olduk. Həman kim Ərdəbilün Siyavrud çayınun qırağına yetdilər, Şeyx (q.s.) anda qonub iki rük'ət namaz qıldı. Çün namazdan fariğ oldı, mana işarət qıldı kim, fərzəndlər Mühyiəddin və Sədrəddin qarşulamağa gəlürlərdi. Bu yolu itürüb bir özgə yola vardılar. Mən qarşularına varub, anları alub, məşayixün xidmətinə gətürüb, andan Ərdəbil şəhərinə varduk. **Beyt :**

Ol nur ki, canun gözi ilən görələr,
Könül iyəsi anı bətəhqiq görər.

Hekayət. Əmuqinlü* Pirə Məlikşah dedi: «Bir Səxi adlu Pirə Mahmudun əkin yerinə güc ilən cüft bağlar idi. Pirə Mahmud şikayətə həzrət Şeyxün yanına vardı. Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdi: «Ol təmə' eyləyübdür ki, səndən nəstə ala. Həman kim sənün malun yeyər, ala olur.» Çün Səxi, Pirə Mahmudun xanədanından nəstə aldı, sayru olub məxdum və ala oldı». **Beyt :**

Qonşilərnün zülm əli bir-biridən mə'zul yeg,
Hər kim ol anı pəsənd eylər, əli mə'lul yeg.

Hekayət. Pirə Yusif dedi: «Ol çağ ki həzrət Şeyx (q.s.) Gərmruda gəldi, çün Kitə kəndinün yavuxına vardı, gürcilər gəldilər və Şeyxün mübarək cəmalını təfərrüc etdilər, Pirə Əvəz dedi: «Bu kənddə qamu gürcilərdürlər. Əgər həzrət Şeyx anlara nəzər eyləsün, bulay kim, Tanrı-təala anlara şəfəqqət eyləyüb imana gələlər». Həzrət Şeyx buyurdi: «Sən kəndü gürcini müsəlman et kim, anlar bir uğurda müsəlman olacaqdurlar». Şeyxün mübarək nəzəri [ilə] az zəmanda qamu ərkək ilən dişilər müsəlman olub tövbə aldılar və zakir oldılar. **Beyt :**

Nuri-iman anların könlinə düşdi gün kibi,
Aldılar təsbəh əlinə, kəsdilər zünnar ipi.

Hekayət. Əqimunlu Mövlana Şəmsəddin rəvayət qıldı Sətrəqi Fəqih Məhəmməddən kim, ol dedi: «Həzrət Şeyx (q.s.) ilən bir gün Kəlxoran

kəndində idük. Çün ziyarətinə müşərrəf olduk, nagh həzrət Şeyx başın qaldurub buyurdi kim, Ərdəbilün qapusu açıldı və heç nəstə dəxi demədi. Və biz bilmədük kim, bu deməkdən məqsud nə idi və bu sözi söyləyəndə ikindü namazınun çağı idi. Akşam namazı vəqtində qalın talibləri gördük kim, hazır oldılar. İkindü namazı çağı on kişi idük, akşam namazı vəqti iki yüz adam idük. Pəs sonra bizə mə'lum oldı kim, Şeyxün söylədügi sözi bunların gəldügi xəbəri imiş. Andan bərlü hər namazınun çağı yüz adam, ya artuq həzrət Şeyxün qulluğına gəlüb ol həzrət ilən namaz qılurdılar». **Beyt :**

Tanrı ilən ol gecə-gündüz əyan
Kim, sənünləndür qamu xəlqi-cəhan.

ÜÇÜNCÜ FƏSİL HƏZRƏT ŞEYX SƏFİƏDDİNÜN (Q.S.) KƏRAMAT İLƏ MÜKAŞİFATINDA ÖLÜLƏRNÜN ƏHVALINDAN

Hekayət. Həzrət Şeyx sədrülmillət-vəd-din (ədaməllahü səvabəhü) dedi kim, ol vəqt kim, Baba Kərəşt həzrət Şeyxi (q.s.) qonağlığa evinə apardı, həman kim həzrət Şeyx (q.s.) mübarek ayağını anun evi dəhlizinə basdı, təvəqqüf eyləyüb, əl qaldurub dua qıldı. Duadan sonra səbəbin sordılar, buyurdi kim, munda dörd ruh qarşuma gəlüb salam verdilər. Mən dəxi anlar için dua qıldum. Çün Baba Kərəşt ilə oğlı Abdullahun xatirlərinə hərgiz keçməmişdi kim, evlərində bir məzar var ola, bu mə'nadan əcəbdə qaldılar. Pəs, Abdullah qazma götürüb ol məqamı qazdı. Nagah bir sərdabə zahir oldı kim, dörd kişi yatur idilər. Pəs, həzrət Şeyxün dedükləri zahir gördilər. **Beyt :**

Çünki ünsi ruh ilən oldı, qərini-ruhi-qüds,
Ölülərlə dirilər dutarlar anun ilə üns.

Hekayət. Şeyx Sədrəddin (r.r.) buyurdu kim, bir cümə günü həzrət Şeyx Ərdəbilün came məscidindən çıxub Vaqid dərvazəsinə doğru vardı kim, Ərdəbilün dərvazələrindən biridür və andan yuxaru vardı Məqabir dərvazəsinədək. Anda qatırın cilovını çəkdi və əllərün qaldurub dua qıldı. Pəs, mübarək yüzini Hafiz Əbdüllətifə eyləyüb dedi: «Bu toprağdan könülnün isisi gəlür». Hafiz Əbdüllətif ol məqamı nişanlayub yerün üsnə bir xətt çəkdi. Pəs təfəhhüsə düşdi, ta ol halı məlum eyləyə. İttifaqən yüz on yaşlu bir dişi xatuna yetdi. Andan xəbər sordı. Ol övrət dedi: «Bir vəqt bir qərib şeyx bu şəhərə gəldi və ol zəmanda çayun suyu axanda sel çoxalub, çaydan yuxaru gəlüb, məzarları aparub xərab edərdi və ölümlərün diriləri mundan ötrü həmişə qayğulu idilər və çarəsin edə bilməzdilər. Ol qərib şeyx dedi: «Çün mən öləyim, mənə bu çayun qırağında toprağa tapşurun». Çün anun əcalı yetdi, dedügi kimi anun gövdəsi anda tapşurdılar. Tanrının hökmi ilə həm ol yıl çayun suyu bu tərəfdən dönüb, ol qola vardı və dəxi hərgiz bu tərəfə axmadı və köprülər kim, çayun üstinə bağlamışdılar, həm böylə işsiz quru qaldılar. Hafiz Əbdüllətif çün bu sözi eşitdi, ol qarıya dedi: «İstərəm kim, mənüm ilən gəlüb ol yeri mana görsədəsən». Qarı dəxi Mövlana Əbdüllətif ilən varub ol yeri ana görsətdi və hal ol kim ol mövzedə heç qəbirün əsəri ilə nişanı bilinməzdi. Pəs Hafiz Əbdüllətif neçə kimsələr ilən müttəfiq olub ol yeri qazdurdılar. Nagah bir türbəti gördilər, başını ördilər və çevrəsinə bir həzirə çəktilər və hala ol məzar anda bir bəllü yerdür. **Beyt::**

Hər raz ki kövnün içidə gizlüdürür,
Kəşfün təbəqində biz əyani gördük.

Hekayət. Əqimunlu Pirə Hacı Fərguşlu Pirə Əcibdən rəvayət qıldı kim, dedi: «Həzrət Şeyx (q.s.) bir səfərdə ikən Dəlüzlü Əxi Əliyə dedi kim, neşün səccadə bir məzarun üstinə saldun? Əxi Əli dedi: «Mənüm mə'lumum dəgül idi». Buyurdu: «Gəl, qulağın as». Əxi Əli varub

qulağların asdı, ol toprağdan bir avaz eşitdi qavun satıcılar üni kimi kim, derdi: «Qavunha, qavunha». Pəs buyurdi: «Əxi Əli, bilürsən kim, bu, kim imiş?» Dedi: «Həzrət Şeyx buyursun». Şeyx dedi: «Bu yatan bir qavun satıcı kişi imiş kim, ömrini ol işdə sərf etmiş imiş. İmdi adətincə həm ol ün qəbirdən çıxar, amma biz anı böylə qoymayalım və işinə nəzər salalım». Saətdə bir zikr ana təlqin verdi, genə buyurdi: «Əli, gəl eşit». Əxi Əli gəlüb qulağ asdı, gordan eşitdi kim, «La İlahə illallah»un zikri gəlür və munun kimi iş Şeyx Zahidün əlindən zahir olmuş imiş. **Beyt :**

Əhli-dillər hər qədəm kim toprağ üsnə salalar,
Toprağın altındaki çok feyz andan alalar.

Hekayət. Pirə İbrahim dedi: «Mövlana Mühyiəddin kim, Devəçi ilə mələm idi, dedi: «Təbrizdə bir mürid həzrət Şeyxi qonaqlıq üçün evinə çağırdı və qalın adamlar Şeyx ilə bilə idilər. Pəs həzrət Şeyx üçün bir yer təyin edüb oturmağa bir nəstə saldılar. Həzrət Şeyx anın üstində oturmuyub, özgə yerə varub oturdu. Dedim: «Neşün həzrət Şeyx ol məqamda oturmaz?» Buyurdi: «Anda bir ölünün məzarıdır. Qəbir üstinə necə oturayım kim, rəva degül». Əlqissə, çün həzrət Şeyx ol evdən çıxdı, ol yeri qazdurdılar, bir ölü anda yatur gördilər». **Beyt :**

Kimə kim eynül-yəqin Həqdən nəsib olur ana,
Hər nə kim toprağ içində gizlü, zahirdür ana.

Hekayət. Ərdəbillü Əminəddinün oğlu dedi: «Bir qatla həzrət Şeyx (q.s.) Marağalu Mövlana İzzəddin ilə Pirə Baba Məndişin məzarında kim, Ərdəbilün məzarlarında bir məşhur yerdür, Ərdəbillü Kaküli Mövlana Məcdəddinün məqbərəsi üstində kim, ol Şeyx Əttarun müsa-hibi ilə həmdərsi imiş, oturub Kəlamüllahun dərşin oxurlardı. Mövlana İzzəddin ilə Pirə Baba dedilər kim, Mövlana Məcdəddinün qəbirindən ünün eşidürdük kim, həzrət Şeyx ilə dərş oxur idi. **Beyt :**

Gər yerün üstindəki adəm müvafiqdür ana,
Yok əcəb kim, ölümlər toprağda aşıqdür ana.

Hekayət. Əkməkçi Pirə Bəhaəddin dedi kim, həzrət Şeyx Gilandan gəlürkən *Bələvan** kəndinə kim, Ərdəbilədək iki ağac yoldur, yetdi. Odun çəkicilər yolda həzrətə uğradılar, dedilər. «Ya Şeyx, biz gecə bu kəndün goristanından keçərdük, eşəklərimiz bir uğurda ürkdilər, nə qədər kim anları sürüb düz yola gətürürdük, varmazlardı və ol məzarlar bir təpənün üstində vaqe olupdur kim, ol böyük təpə iki bölüb ortasında yol açılıbdur. Çün uzunqulağlarımız ürüb getməzdilər, sağınduk kim, həramilər təpənün üstində durubdurlar. Təpənün üstinə varduk, gördük kim, bir gordan otun gög zəbanələri çıxar və birəkünün qatı naləsi gəlür. Çün ol haləti gördük, yürəgümüz qorxudan yarılıb həlaka yaxın olduk».

Beyt :

Hər kim ol qılsa yaman-yaxşı, cəzasını görür,
Vay bizə, çün böylə halətlər ögümüzdə durur.

«Əl-qəbrü rövzətün min riyazil-cənnəti öv hüfrətün min hüfərin-nirani».²⁷¹ Həzrət Şeyx buyurdi: «Ol qəbiri tanursız?» Dedilər: «Bəli». Həzrət Şeyxün ögünə düşüb vardılar, ol qəbiri görsətdilər. Çün həzrət Şeyx ol qəbirə nəzər saldı, gördi kim qəbirin daşı yarılıb odun hiddətindən qızarmış. Sordı kim, munun qövmlərindən kimsə diri varmı? Dedilər: «Bəli». Vardılar və hazır etdilər. Həzrət Şeyx durub anun için dua qıldı və mübarək yüzini anun qövmlərinə eyləyüb buyurdi kim, xatirinizi xoş dutınız kim, Həqq-təala bizim məşayiximizün şəfaəti için anun suçların bağışlayub rəhmətinə yetürdi». **Beyt :**

Ayağınun toprağına dünya ilə üqba dəgər,
Ey xoş ol tobrağ kim, anun ayağı ana dəgər.

Hekayət. Məlik Qubad dedi kim, həzrət Şeyx Gəmrudun kəndlərinə Türkkənddə qondi və bir eski məsciddə kim, Əmir Mə'sudun eşigində vaqe idi, namazın qıldı. Pəs mehrabun sol tərəfi divarına baxdı, buyurdi kim, bu divarun içində şəhidlərin məqbərəsidür. Otuz yıl mundan keçincə Məlik Əmir Məs'uda Tanrı-təala tovfıq verüb ol məscidün

imarətinə məşğul oldu, eski divarları pozdururdu kim, yenidən imarət eyləyə. Bir gecə ol eski divar düşdü, danlası imarət üstinə vardılar, bir səfalu yer gördilər kim, içində neçə adam yatubdurlar və şəhadət asarı anlardan zahirdür. Çün anları zahir gördilər kim, ol məqbərənin başın örtüb imarət eylədilər. **Beyt :**

Bu vücudun aləmində yokdurur bir zərrə kim,
Əhli-dil ol aləmün əhvalidəndür bixəbər.

Hekayət. Seyyid Zeynəddin dedi: «Bir qatla həzrət Şeyx Sərava gəldi və Xacə Əfzəlün zaviyəsində qondi və ol vəqtdə atam Seyyid Əmir Tanrı rəhmətinə varmış idi. Əbəm söylədi kim, həzrət Şeyx sormağımıza kimse göndərmədi və xatirimizi sormayub, könlümüzü almadı. Danlası həzrət Şeyx xəlifələrin bizə göndərüb bizi sordurdu və özi mübarək qədəmi rəncidə qılub, atamun məzarı üstinə varub dedi: «Seyyid Əmir Əhməd bu gecə gəldi və mana itab qılub dedi: «Ya Şeyx, gecə təşrif gətürmədün və məni sormadun və mən çox intizarun çək-düm». **Beyt :**

Yazıya çünkim qədəm basar idi,
Ölülər diri olurdu dər-zəman.
Qamu kimsəyə dəgərdir rahəti,
Rəhməti-Həqq idi yer üsnə əyan.

Hekayət. Əqimunlu Pirə Hacı dedi: «Əqimunlu Pirə Məhəmməd şah rəvayət etdi kim, bir qatla Şeyxün həzrətində idük. Əxi Əliyə buyurdu: «Var, Rəis Sə'dün dərvazəsinə filan yerdə bir tazə qəbir var kim, anın içində yatan bir bəzərganun qulu idi və qonşuları anın qonşılığından əzabdadurlar. Ol qulu ol gordan çıxarub özgə yerə apar. Mən ol gün Əxi Əli ilən bilə vardum kim ol ölünün əhvalı mə'lum edəyim. Əxi Əli oturub ol gün işə varmadı. Danlası Şeyx buyurdu: «Əli, sana demədim, var, ol qulu gordan çıxarub apar, özgə yerə gömdür kim, ölülər andan əzabdadurlar». Əxi Əli ilən varduk və anı çıxarub gördük kim, qulun

arxası əgilüb, ayağlarınınun dırnaqları burunlarına keçürmişlər. Bir qorxu andan bizə düşdi kim, gövdəmiz titrədi. Anı götürüb, goristandan irəğa aparub bir yerdə gömdürdük».

DÖRDÜNCÜ FƏSİL

HƏZRƏT ŞEYX SƏFİƏDDİNÜN KƏRAMATLARINDA KİM, QƏDƏMƏ MÜTƏƏLLİQDÜR

Hekayət. Şirvanlı Mövlana Məhəmməd bir alim abid kişi idi, dedi kim, Kə'bədə Mina dağının üstində idim. Bir kişi gördüm sufilərün donın geymiş və Şeyxün müridlərinə bənzər. Öz-özümə dedim kim, bu kişi bizim məmləkətimizin vilayətindən olacaqdur, an unlən tanışlık verüb qayıtmakda yoldaş olalım. Yanına vardum və Şeyxün halı andan sordum. Dedi: «Mən həzrət Şeyx Səfiəddinün müridiəm». Məmləkətindən xəbər sordum, dedi: «Mənüm məqamum altı aylıq yol Məkkədən onarıdadur». Dedim: «Sən Əcəm məmləkətinə necə vardun kim, Şeyx Səfiəddinün müridi oldun?» Dedi: «Mən ömrümdə hərgiz Əcəm mülki görməmişəm». Əcəbdə qaldum, dedim: «Çün sən Əcəm mülki görməyübsən, Şeyxi necə bilürsən?» Dedi: «Bizim elimizdə həzrət Şeyxün bir ulu zaviyəsi var və gündə iki namaz çağı yanımıza gəlür və müridləri ilə namaz qılır və taliblərinə tərbiyə verür və gəldügi ilə getdügindən kimsənə mə'lum dəgöl». **Beyt :**

Günəş kimi gəlürü Ay kimi gedər hər gün,
Nə gəldüğün bilür anun, nə getdüğün kimsə.

Hekayət. Şeyx Sədrəddin dedi: «Ərdəbillü Hacı Pəhləvanan ilə Hacı Əli çün Məkkənin səfərindən qayıtdılar, həzrət Şeyx Səfiəddinün xidmətinə müşərrəf olub, mübarək ayağına düşüb dedilər: «Biz sənün şəhərində oluruz və gözsüz və Çinün adamları Çində gözlüdürlər».

Sorduk kim, bu sözi nədən söylərsən? Dedilər: «Biz Mina dağının üstündə bir cəmaəti gördük sufilər kisvətində və hey'ətləri iğən bəgənilmiş, sağınduk kim, məgər bizim məmləkətimizün adamlarıdırlar. Yanlarına varduk kim, tanışlık verüb yoldaş olalım. Anların məmləkət ilə ellərindən xəbər sorduk». Dedilər: «Biz Çin məmləkətindənüz və Ərdəbillü Şeyx Səfiəddinün müridləriüz». Dedük: «Siz Ərdəbilə varubsiniz?» Dedilər: «Yok, bəlkim dəniz yolından gəmi ilə gəlübüz». Dedük: «Çün Ərdəbilə varmayubsiniz, necəlik ilə Şeyxün müridisiniz?» Dedilər: «Şeyxi (q.s.) Çin məmləkətində görmüşüz və onun müridi olmuşuz». Dedük: «Çün Şeyx Adərbaycandan anaru hərgiz varmayubdur, Çinə necə gəlmiş ola?» Dedilər: «Biz muni bilməzüz, amma həzrət Şeyxün (q.s.) Çin məmləkətində bir ulu zaviyəsi var və qalın müridlər ol zaviyədə hazırırlar və hər gün həzrət Şeyxün (q.s.) orada xidmətinə yetəruz və taliblərinə tərbiyə verür və irşad qılır və bir-iki namaz anlar ilə eylər və vəqt olur kim, hər beş namaz anda qılır». Biz bu sözdən əcəbdə qalduk və dedük: «Biz Şeyxün şəhərindənüz və gecə-gündüz içimizdə olur». Anlar bu sözi eşidincə ayağa qalxub bizi çox izzətlər eylədilər və əllərimiz ilə ayaqlarımızı öpdilər. Pəs bir-birimizi vida eyləyüb ayrılduk. Taliblər çün muni eşitdilər, ayağa qalxub nə'rələr urdılar və hayühuy çəküb səma'ə vardılar. Həzrət Şeyx dəxi anlara müvafiqət eyləyüb səma'ə qalxdı və xeyli vəqt vəcd ilə haləti sürdilər. **Nəzm :**

Çün qədəm surət üsnə qoyardı,

Kafü nunun* hasarın açardı.

Gah Çində idi, gəh İranda,

Gah Məğribdə, gah *Ommanda**.

Hekayət. Səravlu Xacə Nizaməddin Əbdülməlik dedi: «Əhməd adlu bir talib dedi kim, Kürdistanda mənüm bir qardaşum var idi kim, on iki yıl, on üç yıl riyazətlər çəkmiş, qatı məşəqqətlər görmüş idi və çox

ibadətlər yerinə yetürmüş idi və kəşfi hasil olmuş idi ol qayətə kim, Yerün yedi təbəqəsindən və Günün səkiz qatından və mələikün salığı verürdi və cənnət ilə damunun sifətin eylər idi və ümmi kişi idi. Anun söylədiyi üləmadan sorarduk, hər nəstə kim, nişan vermiş idi, qamu eylə imiş və təfəsis ilə əhadisdə həm müvafiq idi». **Beyt :**

Seyqəli çün güzgüdən apardı zəng,
Andə zahir gözüdür əşkalü rəng.

Qardaşuma derdüm: «Çün sənün bir mürşid şeyxün və tərbiyəverici pirün yoxdur, olamı kim, gördüğün qamu şeytanlıq ola?» Dedi: «Çün «la İlahə illallah»un zikrinə məşğul oluram, həman kim şeytan qəsdümə gəlür, «la İlahə illallah»dan bir şölə çıxar və şeytanı qaçdurur və əgər qaçmaz olsa idi, yanar idi. **Beyt :**

Çün günəş çıxdı, qaranğulıq gedər.
Şəm' çünkim yandı, pərvanə yakər.

Sordum kim, gördüğün zahir gözün ilən görərsən, yoxsa batil ilən? Dedi: «Batinümdə iki göz dəxi zahir olupdur kim, ol göz ilən baxaram». Dedim: «Bir müşkilün düşicəq, anı həll eyləyən kimdür?» Dedi: «Həman kim bir müşkil ögümə gəlür, bir kişi görərəm kim, gəlüb mənüm müşkillərümi həll eylər və mana zikr təlqinin verür». Dedim: «Biz Ərdəbilə varuruz, bizim ilən müvafiqət eylə, ta həzrət Şeyxün xidmətinə müşərrəf olaüz». **Beyt :**

Kə'beyi-məqsudnün sarusinə olduk rəvan,
Mana yoldaşlık edən kimdür əyan etgil, əyan.

Sözümü qəbul edüb, qalxub bizim ilən rəvan oldı. Çün Ərdəbilə yetdük, həzrət Şeyxi gördüm kim, evdən çıxub zaviyəyə varurdi. Həman kim qardaşumun gözi həzrət Şeyxə düşdi, dedi: «Mana təlqin verən və vəqielərümi həll eyləyən budur». Sətdə əvvəlki halı ana təbdil olub dedi: «Mundan ilərü iki göz ilən görərdüm, imdi dörd göz ilən görərəm». Pəs, həzrət Şeyx xəlvətə varub anı çağırıldı və bir saət həzrət Şeyx ilən

xəlvətdə idi. Həman kim xəlvətdən çıxdı, dedi: «İmdiyədəkin dörd göz ilən görərdüm, hala gövdəm qamu nur olubdur və ön ilən arddan və sağ ilə soldan qamu görərəm, bəlkə gövdəm qamu göz olubdur və altı cəhətdən müşahidə qıluram». **Beyt :**

Ta ki girdüm xəlvətinə bir nəfəs,
Gövdəmün başdan-ayağ göz oldu bəs.

Hekayət. Səravlu Xacə Əbdülməlik dedi: «Səravda Hacı İmad adlı bir kişi var idi və söhbətinə çox adamlar varurlardı. Bir gecə atam Xacə Tacəddin anun söhbətində idi və eylə kim elün qaidəsidür, gecə oynamağa məşğul olub üzük oyunu başladılar. Çün gecədən bir neçə saat keçdi, atam andan qalxub evinə varurdu və atamun evindən Xacə Əfzəlün zaviyəsinədək qaranğulu bir uzun küçə var idi. Atam ol qaranğuluğda gedərkən həzrət Şeyxi gördi kim, atamun qulağını burub buyurdu: «Neşün əziz ovqatını oynamağa sərf edərsən? Dəxi böylə eyləmə». Və hal ol kim ol çax həzrət Şeyx Ərdəbildə idi, atam çün ol vəqtdə orada həzrət Şeyxi gördi kim, ana tərbiyə eyləyüb ögütlədi, dəxi hərgiz oynamadı və həzrət Şeyxə varub, tövbə qılıb, işə məşğul oldu».

Beyt :

Qamu yerlərdə sənünlən biləüz,
Ta səni şeytəndən eymən qıləüz.

Hekayət. Başmağçı Pire Cəbrayıl dedi: «Ol çağ kim Əmir Çopan Ulus xanun uğraşından qayıdurdı, yoldan Aqsunqurı həzrət Şeyxün qulluğuna göndərdi və salamdan sonra çox niyazməndlik izhar etdi və ol məclisdə söylədi kim, həzrət Şeyx Əmir Çopanı çəriləri ilə həlakətdən qurtarub salamatlıq ilən mə'mənə yetürdi. Və şərhi böylə idi kim, ağır çəri ilən Qınaqa varub bir dar gədügə yetdük kim, ləşkər andan bir-bir keçməlü idilər və eylə qatı yer idi kim, əgər düşmən ləşkəri halımızdan xəbərdar olurlardı, əlbəttə, qamumuzu qırarlardı. Ol halətdə Əmir Çopan baxdı, həzrət Şeyxi gördi kim, gəlüb, gərək-gərəkməz ləşkərimizi

döndərüb, Əmir Çopanun cilovın dutub bəriyə çəkdi. Əmir Çopan lazimən ol qorxulu yerdən ləşkəri ilə qayıtdılar və salamatlığı ilə elimizə döndük». **Beyt :**

Düşmüş idük bir yerə kim, andan idük xovfnak,
Qövrümüzə yetməseydi Şeyx, olurduk həlak.

Hekayət. Zərgər Mövlana Nizaməddin dedi Ərdəbillü Hacı Əbdüldən kim, bir qatla bir neçə türklər ilə yoldaş olduk. Bir dəhlizdə bir duman qopdı və bizi zəbun etdi və ol türklərdən dəxi birisinin atı yoruldu və güc ilə sürərdi. Ol halətdə bir türk dedi: «Bu çağda biz həzrət Şeyxdən əkmək ilə halva diləruz». Yorulmuş atınun iyəsi dedi: «Əgər Şeyxün bir himməti var, mənüm atuma mədəd eyləyüb qüvvət verür». Azacıq yol kim getdük, yolun üstində neçə issi əkmək düşmüş gördük, içində issi halva. Anı görcə sevindük, götürüb Şeyxün bərəkətindən şadlığı ilə yedük və ol yorulmuş atınun iyəsi nagh həzrət Şeyxi gördi kim, gəlüb anun atına bir nəfəs üfürdi. Sətdə at eylə güclü oldı kim, atların öginə düşüb özgəyə məcal verməz idi. **Beyt :**

Hər kim anun qancuğasına urar ümmid əli,
Tez anı atlandurur, görsədür anun mənzili.

Hekayət. Həm bu Zərgər Nizaməddin dedi: «Arrandan bir talibi-elm Şəmsəddin Məhəmməd adlu kim, ana Arranişah derlərdi, Zərgər Mövlana Məhəmmədün yanında elm təhsilin edərdi və sufilərün həqqində igən bədgüman ilə əzim nifaqlı idi. Nagh Hicaz sarusına vardı və altı yıl qədəm ilə qətrə urardı, amma dörd yıl təmam Məkkənün hərəmində mücavir idi. Altı yıldan sonra qayıtmağa əzm etdi, dedi: «Çün Bə'lbək şəhərinə yetdüm kim, Lübnan dağına yavuxdur və anda övliyaüllahun məqamları var, həvəslədüüm kim, Lübnan dağına varam, bulay kim, bir dərvişə yetəm». **Beyt :**

Vəlini görməgə Lübnanə vardı,
Göhər istəməgə Ommanə vardı.

Dedi: «Çün Lübnana vardum, bir yapayalğuz kişiye yetdüm, anunlən söhbət etdüm və anı mətlubum sağınub andan bir himmət iltimas eylədüm». Ol dedi: «Himməti bağışlamaq sultanül-övlia Ərdəbillü Şeyx Səfiəddinün vəzifəsidür». Ol inkarlığdan kim, könlümdə anun həqqində var idi, ərbədə bünyad eyləmək istərdüm. Əlqissə, ol qədər anda əgləndüm kim, günəş gögün ortasına yetdi. Nagah ol kişi mana dedi: «**Ya seyyid, üzür iləş-şeyx**», yəni həzrət Şeyxi gör. Həman kim baxdum, həzrət Şeyxi gördüm kim, qibleyə mütəvəccih olub imamətliq ilən namaza əqdin bağladı. Filhal üç yüz adama yaxın hazır olub, ardında namaza durdılar. Çün namazdan fariğ oldılar, bir heyrət mana endi kim, özümdən qaib oldum. **Beyt :**

Qeybnün aləmidən yüzümə açıldı qapu,
Şadiliğ gəldivü könlümdən apardı qayğu.

Həman kim ussum başuma gəldi, həm ol əvvəlki şəxsi gördüm yapayalğuz öz yerində durur. Genə andan inayət ilə şəfəqqət iltimas etdim. Dəxi həm ol cavab verdi kim, bu, zəmanənün qütbi ilə mədarı Şeyx Səfiəddindür övliyanun ittifaqı ilən. Əlqissə, hər beş namazun çağı müşahidə qıldum kim, həzrət Şeyx Səfiəddin Lübnan dağının üstinə hazır olub cəmaətə pişnamazlık etdi və ol cəmaət ol həzrətə iqtida eyləyüb müti oldılar. Bunları görincə könlümdən inkarlıq pası bərtərəf oldı və etiqaad yolu yüzümə açıldı. Dedim: «Ya Rəbb, bu Ərdəbillü Şeyx Səfiəddinün hörməti həqqiçün kim, məni sağliq ilə Ərdəbilə yetür, ta həzrətinün xidməti səadətine müşərrəf olayım və bu mə'naları ustaduma bildürəyim, ta anun inkarı dəxi etiqada dönsün». **Beyt :**

Heyf ola gün böylə zahir çün çirağ,
Evdə hazır dust, biz andan yirağ.

Bu təməna ilə uyudum, vaqiədə həzrət Şeyxi gördüm kim, mana qayıtmağa işarət qıldı. Oyanub el ilə yurtımızun sarusına qayıtmağa əzm etdim. Çün Marağaya yetdüm, xəlayiq içində bir qovğa gördüm.

Səbəbin sordum, dedilər: «Həzrət Şeyx Səfiəddin Tanrı-təalaya vasil olub, baqi həyata yetübdür». Bu xəbərdən bixəbər düşdüm və ümidimdən naümid qaldım. Genə Marağada bir gecədə həzrət Şeyxi duşda gördüm kim, mana dedi: «Bəri gəl kim, sənün nəfsün əlayiqi bərtərəf olubdur və məqsuduni Tanrı-təala sana yetürür». Danlası qalxub Marağadan Ərdəbilə vardım və gördüğüm işləri şərhu bəst ilə Zərgər Mövlana Məhəmmədə hekayətləyüb dedim: «İmdi özümü müsəlman bilürəm». Zərgər Mövlana Məhəmməd anı alub həzrət şeyxül-məşayix filaləm Şeyx Sədrəddin (r.r.) xidmətinə apardı və ol həzrət ol vəqtdə həzrət Şeyxün (q.s.) qaimməqamı və xələf ilə xəlifəsi idi. İttifaqən ol çağda həzrət Şeyx Sədrəddin ol dərvişə yaxşıca mültəfit olmayub muradınca baxmadı. Dərviş məlul olub genə özünə təsəlli verdi və dedi: «Ol nəstələr kim, mən həzrət Şeyxdən mülahizə qılubəm, ümidvərəm kim, kəndü oğluna görsədə kim, mənüm haluma şəfəqqət nəzəri ilə baxa və məcal verə kim, bir saət həzrət Şeyxün məzarı üstünə oturayım və məqsudumi hasil edəyim». İki gündən sonra həzrət Şeyx Sədrəddin İsfahanlu Seyyid Cəmaləddin ilə Səravlu Seyyid Harun Zərgər Mövlana Məhəmmədün yanına göndərdi kim, ol dərvişi yanımıza gətür. Mövlana Zərgər ol dərvişi çağırub həzrət Şeyx Sədrəddinün xidmətinə apardı. Həzrət Şeyx dərvişə çox təvazölər edüb icazət verdi kim, həzrət Şeyxün həzirəsinə girüb kəndü halına məşğul olsun. Ol dərviş çün həzirədən çıxdı, rəvayət etdi kim, hər nəstə kim, irağda vaqiə ilən görərdüm, imdi hüzurda mana zahir oldı». **Beyt :**

Pərdənün ardında hər nəstə ki görmüş idi can,
Bihicab cismi-canum anları gördi əyan.

Hekayət. Seyyid Zeynəddin dedi kim, Tərəmlü Mövlana Məcdəddin kim, həzrət Şeyxün müridi idi, bir qatla Şeyxün xidmətinə gələb öz əczi ilə təqsirini həzrət Şeyxə ərz etdi kim, bir bostanım var və ərkek uşağım yok və üç qızın atasım və kəndü əlim ilən ol bağı imarətlərəm

və andan hasil etdüyüm qızlarım ilə ətba'ümə səflərəm və qaçan kim bir müşkil vəqə ögümə gəlür igən aciz qaluram və həzrət Şeyxün xidmətinə gələməzəm yalğuzluq ilə irağlığdan. Həzrət Şeyx mənüm həqqümdə nə buyurdi? Şeyx (q.s.) buyurdi: «Ol pir kim hüzurda tərbiyə verə bilür, qeybətdə də dəxi qılır, təşviş çəkmə». Mövlana Məcdəddin dedi: «Həzrət Şeyxün xidmətindən dəstur olub Rəzqin kəndinə varmağ istərdüm kim, andan Ərdəbilə yarım ağac yoldur. Çün kəndə yetdim, gecə bir vəqə gördüm. Filhal həzrət Şeyx (q.s.) hazır olub vəqəmi həll qıldı. Andan sonra qaçan kim bir vəqəm var idi, şəfaət eyləyüb, qədəm teyyi ilə yanuma hazır olub müşkillərüm həll edərdi. **Beyt** :

Ol qədəm kim, bu cəhanun ərsəsi bir gamıdur,
Gah məğribdə dutar yer, gah məşriqdə olur.

Hekayət. Xacə Əminəddin rəvayət etdi kim, Pirə Püzrağın mütəəlliqələrindən kim, Ərdəbilün vilayətindən bir məşhur dərviş imiş, bir kişi Hicaza varmış imiş və götürdüğü xərcisi dərvişlərə yedürmüş imiş. Qayıdanda xərcisi qalmadüğündən ötrü yoldaşlarından geridə qalmış və məmləkətdə bir yüzyaşar qarı anası var idi və oğlunun gəldüginə gözlərin yola tikmiş idi və yigidün anasından ayrıldığı ilə qürbətdə qaldüğündən ötrü gecə-gündüz könli nigəran və gözləri giryan idi. Aqibət, qədəm iyəsilerdən bir kimsə ol yigitdən sordı kim, pərişanlığun səbəbi nədür və nə yerlüsən? Yigit dedi: «Adərbaycanun məmləkətindənəm, Ərdəbilün vilayətindən və yüzyaşar bir qarı anam var və bilürəm kim, məndən ötrü xatiri nigərandur və xərcisizlikdən yoldaşlardan burada qalmışam». Dedi: «Sənün məmləkətündən bir kimsə qamu gecələr buraya gəlür və ol bu çağda taətə məşğul olur. Sənün müşkil işün andan açılır. Hazır ol kim, çün gecə gələ və namazdan fariğ ola, ətəgindən yapış və kəndü əhvalını ana söylə kim, səni məqsuduna yetürür». **Beyt** :

Gər könülnün mehridin dutsan şəfəq tək damənin,

Sübhi-sadiq tək buləsən aydınlıq ceybidin.

Pəs, ol kişi neçə gecə intizar çəküb, bir gecə ol səadət günəşi ana gözücü anı namazda gördi. Ol qədər qatlandı kim, namazın təmam etdi, qulluğına varub ətəginə yapışdı və kəndü hekayətini ana bildürdi.

Beyt :

Sirişkin göhəri toprağə tökdi,

Ətəginə yapışub dizi çökdi.

Ol Tanrının vəliyyi məsciddən çıxub dedi: «Əlüni əlümə ver və gözünü yum». Dedügi kimi eylədi və neçə qədəm yeridi. Pəs dedi: «Gözün aç». Həman kim gözin açdı, özini öz eli içində gördi. Çün hal böylə məlum etdi, ayağına düşüb iltimas qıldı kim, ol sirrün həqqi için kim, Həqq-təala sana ərzani qılmış, mana söylə kim, sən kimsən?» Çox andlardan sonra dedi: «Ol şərt ilən söylərəm kim, gördüğün sirri kimsəyə faş eyləməyəsen». Qəbul etdi kim, deməyim. Pəs buyurdi: «Mən Ərdəbillü Şeyx Səfiəddinəm». **Beyt :**

Ta kim əsrarun hərimi içrə məhrəm oldılar,

Kə'beyi-məqsudə yetüb eşqə həmdəm oldılar.

Hekayət. Ənzablu Mövlana Bəhaəddin dedi kim, Arranlı Mövlana Mahmuddan eşitdim kim, dedi: «Ol çağ kim, Kə'bənün ziyarətindən fariğ oldum, həzrət Peyğəmbərün (s.) ziyarətinə Mədinəyə vardum ol niyyət ilən kim, neçə müddət anda əglənəm. Mundan ötrü anda qaldum. Yoldaşlarum karvan ilən vardılar, neçə gündən sonra yurt ilə məqamımı həvəslədüm və karvan varmış idi və yoldaş yok idi. Yazıya vardum və fikirdə qaldum kim, yoldaşsız necə varam? Bu xəyalda ikən nagah bir neçə jəndəpuşlar gəlür gördüm. Həman kim yaxşıca baxdum, həzrət Şeyx Səfiəddin idi müridləri ilə. Ol həzrəti görincə yanına varub ayağına düşdüm və öz halımı ana ərz etdim. Buyurdi: «Qayırmaz». Mənüm əlüm dutub, biləsinçə bir parə yol aparub yeritdi. Nagah gözüm açdum, özümü Ərdəbilün şəhərinə yaxın gördüm və anlar gözümdən

qaib oldılar. Mütəhəyyir qalub şəhərə girdüm və həzrət Şeyxün xidmətinə varub ziyarətinə müşərrəf oldum. Ol halətdə bir nə'rə ixtiyarsız çəkmək istərdüm, mübarək əlin mənüm çignümə qoyub dedi: «Əpsəm ol». **Şeir :**

Ol qədəm kim, bu cəhanun ərsəsi bir gamıdur,
Yanına bu yerün üsti söyləgil, nə nəstədür.

Hekayət. Urumlu Piri Cəmaləddin dedi kim, Urumidən bir cəmaət nifaq üzərindən həzrət Şeyxdən bir kəramat istədilər və ol çağ həzrət Şeyx məlikül-übbad Azmanlu Pirə Məhəmmədün evində bir xəlvətdə oturmuş idi. Həzrət Şeyxün mübarək dilinə ixtiyarsız bu beyti keçdi kim, Şeyx Əttar söyləyübdür: **Şeir :**

Eşğ-ra gər serri pədidəsti,
İn dər-e bəste-ra kelidəsti.²⁷²

Çün həzrət Şeyx ol xəlvətdən çıxdı, xəlvətnün qapusu eylə bağlandı kim, sağınaydun kim, dəmirlü qazuq ilə bir-birinə tikübdürlər. Qaçan kim bir sahibiradət gəlüb yalvara idi, ol qapu açılırdı və hacəti andan hasil olurdu və əgər iradətsiz bir kimse qapuya vara idi, ol qapu açılmaz idi. El içində bu mə'na məşhur oldu, amma münkirlər derlərdi ki, xəlvətnün altından bir nəqb urubdurlar və xəlqi aldarlar. Çün bu sözi eşitdüm, icazət verdüm kim, saətdə qapuyı qopardılar və yedi qatla ehtiyat etdilər, qapunun bağlandığı ilə açıldığını gördilər. Münkirlər çün anı gözləri ilə gördilər, bəqayət münfəil olub etiqada gəldilər. Andan sonra iş ol mərtəbəyə yetdi kim, hər kimün yüzinə qapu açılırdı, ol xəlvətdə həzrət Şeyxi görərdi. Görən kişi həman kim istərdi kim, söyləyə: «həzrət Şeyx gəlübdür», - Şeyx görünməz olur idi. Və bu mə'na mükərrər vaqə olurdu. Və xələyiq içində məşhur oldu və dörd yıl həm böylə qaldı. Dörd yıldan sonra həzrət Şeyxün söhbətində bu söz deyildi, deyəndən sonra ol halı bərtərəf oldu. **Beyt :**

Dustnun kuyinədək aşıqlərün var yolları,

Özgələrdən gizlü, amma özlərinə aşkar.

Hekayət. Butəsərlü Mövlana Xəlil rəvayət etdi Bəyləqanlı Mövlana Əlidən kim dedi: «Əmir Çopan ilə bir yasaqda idim və *ordu** Türkçayun qırağında qondılar. Gecə bir əzim qorxu ordunun içində düşdi ol qayətə kim, ol qorxunun əsəri Əmir Çopanun yüzində bəlindi. Həman kim gecə keçdi, ordu köçüb neçə ağac yol ilərü vardılar. Danlası Əmir Çopanun hüzurinə vardum, gördüm igən fərəhlü oturubdur və sufilərün kisvəti başında. Sordum: «Bu, nə halətdür?» Dedi: «Mövlana, dəxi yaxına gəl». İlərü vardum. Dedi: «Bu gecə həzrət Şeyxi (q.s.) nagah ögümdə hazır gördüm və mana dedi: «Qorxma». Və bu börk ilə bu xirqə mana geydürdi və istimalətüm verdi. **Beyt** :

Ol qədəm kim, aləmi-can içrə basardı müdam,
Basdı könül aləmində, xatir etdi şadkam.

Hekayət. Rumlu Mövlana İsa dedi: «Mövlana Salahəddindən eşitdim kim, ol vəqt kim, Məkkənün səfərinə varardum, Diməşqün şəhərinə yetdim. Andakı müsafirlər dedilər kim, biz həzrət Şeyx Səfiəddini həzrət Süleyman nəbinün təxtgahında görüb xidmətinə müşərrəf olduk və gördük kim, anda taliblər ilən xəlayiqi tərbiyə verür idi və tövbə ilə təlqin zikrin tə'lim edər idi və biz dəxi tövbə qılduk. Diməşqlülər çün bu sözi eşitdilər və anda bir xacə kişi var idi yüz əlli yaşlu, anun hüzurinə vardılar və bu sözləri ana təqrir qıldılar. Qoca kişi həman kim bu sözi eşitdi, kəndünün zəifliği ilə qoca olduğundan və yola getmədügündən çok həsrətlər yeyüb dedi: «Mən igən zəif olmuşam və ecz ilə natəvanlıq mənüm məhrumluğımın səbəbi oldı, amma siz alimlər ilən salehlər varunuz və qulluğına müşərrəf olunuz». Bir cəmaət Süleymanun təxtgahına kim, Şamda bir bəllü yerdür, vardılar, həzrət Şeyxi anda gördilər və dəstbusinə sərəfraz oldılar və tövbə ilə təlqin aldılar. Ziyarətdən sonra həzrət Şeyxdən rüxsət alub Diməşqə qayıtdılar. Anlar dəxi gördükləri hekayətlədilər bir cəmaətə, dəxi həzrət Şeyxə. Həm

oraya vardılar, amma həzrət Şeyxi anda görmədilər və ol dövlətdən məhrum qaldılar. **Beyt :**

Qamu kimsəyə bu dövlət ruzi olmaz Tanrıdən,
Bu, səadət işidür, ta kim kimə olur nəsib.

Varanlar qayıtdılar və öz məhrumluğın ol yaşamış qocaya ərz etdilər. Qoca dedi: «Bəli, böylədür kim, çün könül iyəsi bir məqama qədəm basa, ol məqamun qabiliyyətlüləri tərbiyə edər və tövbə ilə təlqin verür və qeyrün gözindən gizlədür».

Hekayət. Marağalu Mövlana Tacəddin Məhəmmədşah dedi: «Marağada bir saleh kişi var idi kim, adı Əli Şixlə idi, sonra bir ulu sahibiradət oldu. Çün Tanrı rəhmətinə vardı, anı yuyub, kəfənə dutub sufilər ana namaz qılurlardı. Həzrət Şeyxi (q.s.) yalın ayağ ilən gördilər kim, anun namazına hazır oldu. Namazdan sonra buyurdi: «Evdüğümdən başmağımı geymədim». Və Ərdəbildən Marağaya qədəm ilən varmış idi. **Beyt::**

Çün müqəddəs vadisində saldı nələyni-hicab,
İki aləm ərsəsin yarım qədəmdürür anun.

BEŞİNCİ FƏSİL

MÜTƏFFƏRİQƏ KƏRAMATLARDA KİM, ŞEYX SƏFİƏDDİNDƏN (Q.S.) ZAHİR OLUBDUR

Hekayət. Həzrət Şeyx Sədrəddin (r.r.) dedi kim, həzrət Şeyx Zahidün fərzəndləri ilə xəlifələri və əshabı Şeyx Zahiddən sonra qamu həzrət Şeyx Səfiəddin ilən müvafiq idilər və mülazimətin edərlərdi, ta üç yıl böyləlik ilən keçincə. Amma çün gördilər kim, həzrət Şeyxün avazəsi ilən mərtəbəsi günbəgün artmaqdadur, anların eski ədavəti yenidən

cuşlanub, qəzəbləri odı şölə urub bir-birinə dedilər kim, həzrət Şeyx Səfiəddinün ululuğı bizim bazarımızı kasid eylədi. Amma Şeyx Səfiəddin bir neçə müddət adətincə həzrət Şeyx Zahidün mütəhhər məzarına ziyarət için varurdu. Ol vəqtdə əzm etdi kim, oraya vara, həzrət Şeyxün qardaşı Xacə Fəxrəddin Yusif həzrət Şeyxün qulluğına varub ərzə qıldı kim, məsləhət dægöl bu çağda bu əzm eyləmək kim, düşmənlər ilən həsudlar xüsumət yayı çəküb fürsətün intizarındadurlar, olmaya kim, bir nöqsan zahir ola. Həzrət Şeyx buyurdu kim, əgər əzəldə müqəddər olmuş ola kim, məni bu çağda anların ədavəti əli ilən varam, Tanrının qəzası rədd eyləmək olmaz və əgər təqdir olmamış, qayırmaz. Pəs, ixlas üzərindən ziyarətə əzm qıldı. Şeyxzadə Cəmaləddin Əli ol həsudlar ilən düşmənlik odı zəbanə urub, ittifaq eylədilər kim, həzrət Şeyxi*, nəüzübillah, həlak eyləyələr və bu niyyət ilən qamu müttəfiq oldılar kim, həzrət Şeyxün xəlvətinə od uralar, ta ol otdan bir məzərrət həzrət Şeyxə dægə. Gecədə gəlüb xəlvətinün qapusu dıxardan ciftlədilər kim, həman kim ot xəlvətdə şölə ura, çıxmaq məcalı bulmaya. Əlqissə, çün ot urdılar, ot yakmaz oldu və şöləsi çıxmaz idi, bəlkim otlar kor olur idi, bavücuti-kim ol yerün evləri ilən xəlvətləri qamu ağac ilən qamışdan idi və günəş ol qamışları qurutmuş idi.

Beyt :

Hər kim ol bu yolə düşdi, sidq ilən urdi qədəm,

Çün qəbul etdi anı dildar, əğyardən nə qəm?

Çün məkrlərindən heç faidə hasil olmadı, həsədləri artub qəsd etdilər kim, həzrət Şeyxi oxlayalar. Neçə münafıqlərə müqərrər etdilər kim, busuda oturub məcalında ol işə məşğul olalar. Busuda oturanlar həman kim əllərin yaya urdılar, saətdə əlləri qurudu. Mundan ümitsiz qaldılar, dəxi müqərrər eylədilər kim, həzrət Şeyxə ağu yedürelər. Bala ağu qatub Şeyxün süfrəsində hazır etdilər. Şeyx Cəmaləddin Əlinün

---

* Əlyazmada: Şeyxə.

xatunu anlarun məkrindən xəbərdar idi, gizlüdə həzrət Şeyxə peyğam göndərdi kim, zinhar, bala əl qatmayasan kim, ağuludur. Əgərçi həzrət Şeyxdə zahir idi, ol baldan yemədi və həm böylə hər yeməkdə kim, anda bir məkr ilə keyd var idi, ol məstürə gizlüdə həzrət Şeyxə (q.s.) e'lam eylər idi.

Beyt :

    Hanğı xatun kim, ol, əhli-dərd ola,
    Yegdür ərəkədən kim, ol, namərd ola.

Çün bu məkrlərdən anlarun məqsudi hasil olmadı, məsləhət böylə gördilər kim, xaçan kim həzrət Şeyx gəmiyə girər, üzgüçi gəmiçilərə müqərrər eyləyələr kim, dənizün içində gəmiyi qərq eyləyələr və özləri üzmək ilən çıxalar və həzrət Şeyx kim, üzə bilməz, haşa, dəniz içində qala. Düşmənlər bu niyyətlə yünül geyəsilər geyüb gəldilər kim, həzrət Şeyx ilən gəmiyə girələr. Həzrət Şeyx batin fərasəti ilən anlarun məkrindən vaqif olub buyurdu kim, həzrət Şeyx Zahid imdicə mana zahir olub buyurdu kim, quru yola var və gəmiyə girmə və ata min. İmdi mənüm atımı gətürün. Çün həzrət Şeyx Zahiddən bu rəvayət nəql etdi, şeyxzadə Cəmaləddin Əli gördi kim, fikir etdügi məkrlər bərhəm yetmədi, həzrət Şeyxi evinə aparub bir saət xəlvətdə oturdılar. Həzrət Şeyx dedi: «Şeyxzadə, mən bilürəm ki, mənüm qəsdlərüm etdün və mənüm kinəmi könlündə yer dutupdur və Tanrı-təala qoymaz ki, sizin muradınızı hasil ola və qəsdiniz mükərrər və ədavətiniz müqərrər oldı. Əgər sənün məqsudun məni öldürməkdür, bir parə ağu gətür, ta mən sənün hüzurunda yeyəyim və muradını hasil olsun və heç kimsə bu mə'nadan xəbərdar olmasun». Şeyxzadə Cəmaləddin Əli çün bu sözləri eşitdi, işlədigindən münfəil olub, xəcalət təri yüzinə axdurub, başını öginə salub, istiğfara gəlüb, ixlasun üstinə gəlüb bir at pişkeş çəkdi və halallıq istədi.

Hekayət. R.r. dedi: «Məliküs-süləha Məqsud İlyasan kim, Ərdəbil şəhərinün salehlərindən idi, bir gün evində əhl ilə əyalları içində oturmuş idi. Nagah həzrət Şeyx Məqsudi çağırdı. Məqsud: «ləbbeyk», - deyüb evindən çıxdı, kimsəni qapuda görmədi. Genə evinə girdi və öz yerində oturdu. Dəxi həm ol ün eşitdi kim, anı çağırdılar. Genə dıxarı çıxdı və heç kimsəni görmədi. Üçüncü qatla eşitdi kim, ana dedilər: «Məqsud, sana deməzmiəm!» Ayağa qalxub cəzmlədi kim, həzrət Şeyx (q.s.) anı çağırur. Yügürə-yügürə həzrət Şeyxə vardı, gördi kim, həzrət Şeyx zaviyəsində oturubdur. Həzrət Şeyx həman kim anı gördi, dedi: «Məqsud, bəri gəl kim, sənünlən işüm var». **Şeir :**

Ol kişiye sözüüm eşitdürürəm
Kim, qulağidür mənüm sarusidə.
Bəhrə alur həzrətümdən ol kişi
Keşigümə ab ilə carub edə.

Hekayət. Həzrət Şeyx Sədrəddin buyurdu kim, bir qatla padşah Əbu Səid xan Ərdəbildə idi. Bağdad xatun iki adam ərmükdən kim, anlara nə erkək demək olur və nə dişi, yaxşı geyəsiləri geydürüb həzrət Şeyxün qulluğına göndərdi və eylə bildürdilər kim, bunlar bəglər oğlanlarıdır, imtahan için kim, görələr həzrət Şeyx tanurmu, yoksa tanımaz. Həman kim anları Şeyxün həzrətinə gətürdilər, qəsd etdilər kim, həzrət Şeyxün əlini öpələr. Həzrət Şeyx əlini özünə çəkdi və saətdə oturduğu yerdən qalxub, özgə yerə varub oturdu. Anlar ilərü vardılar əl öpməgə, Həzrət Şeyx məcal verməyüb buyurdu: «Sizin kimi naməhrəm bizə yaxın olmağ caiz degül». Dedilər: «Biz Bağdad xatunun salamını sizə gətürmüşüz». Həzrət Şeyx buyurdu: «Məndən dəxi ana dua yetürün». Və anları qaytardı. **Beyt :**

Ol könül gözi kim, anun sürməsidür nuri-Həqq,
Aləmün əsrari zahirdür yanında baxicəq.

Hekayət. Pişkünlü Pirə Əvəz dedi kim, əvvəl çağumda həzrət Şeyx ilənlə könlümdə bir nifaq var idi kim, anun müridlərindən eşidürdüm ki, derlərdi: «Bizim Şeyximizün bir əlində uçmağdur və bir əlində damu». Bu sözi eşidürkən nifaqum artar idi və hal ol kim bu söz gərçək idi. Amma çün həzrət Şeyxün qulluğına yetdüm və bu sözi imtahan üzərindən sordum, həzrət Şeyx saətdə əllərin yenindən çıxarub bir əlində bir qavun var idi və bir əlində bir parə ot. İkisi qali üstinə qoydı. Qavunu kəsdük, səkiz dilim idi və biz səkiz kişi anda oturmuşduk. Yedük və ol ot qali üstində həm böylə dururdi və qalini heç yandırılmaz idi. Çün bu halları gördüm, heyran olub özümə dedim: «Bu otı qandan gətürdi və neşün qalini yandırılmaz?» Filhal həzrət Şeyx oturanlara buyurdi kim, bu otı götürün. Hər kim əl uzadub anı götürürdi, əli yanar idi. Mana götürmək buyurdi. Həman kim əlümə aldum, əlümi yandırdi, yerə bırxıdum. Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdi kim, damunun otı müxlisləri yandırılmaz. Əgər səndə nifaq olmasa idi, sənün əlün dəxi yandırılmaz idi. Mə'lum oldi kim, dünyanın otı dəğül idi, zira kim qalini yandırılmaz idi və özgələrin əli yandırurdi. Pəs, həzrət Şeyx (q.s.) mübarək ağzının tükürü ol ota tükürüb öldürdi və buyurdi kim, əgər bu otı öldürməz idim, bu oturanlar ilə çok kimsələrə məzərrəti dəğər idi. Çün bu kəramatları gördüm, iklas üzərindən arı e'tiqadlu olub, nifaqum vifaqa mübəddəl olub kinəlü könlüm vifaq nurindən doldı və güzgü kib səfalu oldi.

Hekayət. Şeyx Əminəddin dedi kim, həzrət Şeyxün rüxsəti ilənlə bir qatla İsfahana varırdum. Bir ağsaq atum var idi kim, əsla ana etimadum yox idi kim, məni oraya aparı. Həzrət Şeyx buyurdi: «Qayırmaz, var». Həzrətinün işarəti ilənlə atlandı. Həzə şəhərdə ikən anun ağsaqlığı bərtərəf oldi. Qırk gündən sonra qayıtdum və bir parə xam bezi gətürdüm. Yaz çağı idi və bezün müştərisi az idi. Ol halətdə həzrət Şeyx (q.s.) buyurdi kim, var və bezlərünü bilə apar. Və hal ol kim

ol çağ Qarabağa bez aparmağın çağı dögül idi. Əlqissə, vardum. Qarabağdakı adamlar dedilər: «Neşün bu çağda bu bezləri gətürdün?» Çün neçə gün anda əgləndüm, Qıtaqdan neçə adamlar gəldilər xam bez almağa. Mənüm dükanumda qondılar, bezlərümi bir uğurda satun aldılar və heç qalmadı. **Beyt :**

Əhli-dildən bir işarət dünyavü üqba dögər,
İki aləmğə kifayətdür olərdən bir nəzər.

Hekayət. Pirə Mömin bəg dedi: «Bir qatla xəlvətdə oturmuşdum və cümə günü məsciddən qayıdanda yolda bir danişməndə yoluxdum. Ol sözlər söylərdi və mən xəlvətdə oturanlar kimi əpsəm olub söz söyləməzdüm. Anun xatiri məndən incidi. Danlası həzrət Şeyxün (q.s.) həzrətinə vardum, vaqiələrümi söyləməgə. Buyurdi kim, bir danişməndi incidübsən, dəxi böylə eyləmə». **Beyt :**

Ədəblülər ilən ədəb saxlağil,
Olarğə dilü can müti' eyləğil.

Hekayət. Bəzzaz Pirə İsmayıl dedi: «Həzrət Şeyx ilən bir məclisdə hazır idük. Bir kişi dedi: «Duşda bir vaqiə gördüm, əmrün olsa, həzrətündə bildürəyim. Həzrət Şeyx buyurdi: «Sənün vaqiən xəlvətdə söylənür». Pəs məclisi xəlvət qıldılar. Andan ilərü kim kişi ağzını söyləməgə açdı, həzrət Şeyx buyurdi: «Vaqiədə gördün kim, əlündə bir yazılmış bitik var ola idi, yarısını yırtılmış. Bir qara qarğa divarun ardından baş qaldurub qəsdün eylədi. Genə divarun ardından bir əl çıxub ol qara qarğanun boğazın dutub məzərrətin səndən dəf' eylədi». Kişi bu sözləri eşidincə saətdə həzrət Şeyxün ayağına düşdi. Həzrət Şeyx buyurdi: «Heç bilürsən ol qara qarğa nə idi və ol əl nə nəstə? Əgər ol olmasa idi, sənün halun iğən xərab idi». Və hal ol kim kişinin məzhəbi etizal imiş, saətdə andan tövbə eyləyüb mö'min oldi. **Beyt :**

Şəriətün yolınə mö'min isən, ey dindar,
Məhəmmədü Əlinün məzhəbində doğru var.

Hekayət. Ərdəbillü Mövlana Nizaməddin dedi: «Bir qatla xəlvətdə oturub zikrün vəzifəsinə məşğul idim. İsfahanlı Mövlana Cəmaləddindən Kəlamüllahun bir cüzvi istədüm və zikrdən sonra anı oxurdum. Bir kimsə həzrət Şeyxə (q.s.) yetürdi kim, Nizaməddin xəlvətdə «Şahnamə» oxur. Çün həzrət Şeyxün xidmətinə müşərrəf oldum, buyurdi: «Oxuduğun xəlvətdə «Şahnamə» idi, yok «Şəhnamə». Qayıрма kim, yanılıbdurlar». **Beyt :**

Könülnün dəftərindən «Şahnamə» oxuruz daim,
Bizim «Şəhnamə»mizdür özgə, şahlar naməsi özgə.

Hekayət. Həm bu Xacə Nizaməddin dedi: «Səravda həzrət Şeyxün (q.s.) qulluğında idük. Cümə günü məsciddən çıxduk, qələbəliğ oldu. Ol qələbəliğ içində mənüm atum bir çuxur abanbara düşdi. Həzrət Şeyx buyurdi: «Nizaməddin, qayıрма kim, əgər sənün atun sağ çıxmasa, mən sana bir at əvəz verəyim». Pəs buyurdi kim, taliblər ol atı çuxurdan çəkдилər. Heç məzərrət ana dəgməmiş idi və hal ol kim ol at yeriməkdə iğən qırrə idi, ol eybi andan bərtərəf oldu». **Beyt :**

Tanrıçün mana bir nəzər qılğil,
Eybümi cümləsin hünər qılğil.

Hekayət. Şeyx Sədrəddin (r.r.) dedi: «Əvvəl çağda həzrət Şeyx (q.s.) bir eski zaviyə yaptı kim, uzunluğu ilə enliği azacuq idi. Amma çün əvvəl məqam idi kim, taliblər için yapmış idi, həzrət Şeyxün kəramatlarından nə qədər kim xəlayiq oraya girərdilər, sığar idi və dar olmazdı və Bərnü Mövlana Əbdülməlik sanamış idi kim, üç ayda Bərnüqün yolundan kim, Təbrizün yoludur, on üç min talib ol zaviyəyə varmışdılar və bunlar qamu ol zaviyədə sığardılar. Və çün Gilanlu Əmir Pəhləvan iltimas qılub, bir ulu zaviyə yaptı, çok olurdi kim, azacuq taliblərdən sığışmaq məcalı bulmazdılar. Və bu, həzrət Şeyxün kəramatlarından idi kim, ol həzrətün yapduğı zaviyə bavücudi - kim

kiçüçük idi, ol qələbə anda sığar idi. Və özgələrin yapdığı azacıq adamlara dar idi və çox vəqt iyəsilər ol zaviyədə öz məqsudi ilə muradına yetübdürlər».

Hekayət. Xacə Əminəddin Xacə Cəlaləddindən rəvayət qıldı kim dedi: «Diməşqdən gəlürkən zəvadəmizün süfrəsi gecə devənün arxasından düşdi və biz andan bixəbər idük. Gecə həman kim mənzilə qonduq, məlum eylədik kim, süfrə düşüpdür. Neçə adam idük, gecə yeməksiz qalduq. Mən dedim: «Ya Şeyx Səfiəddin, aləmin dörd güşəsində sənün süfrən düşübdür. Biz bü gecə ac qalduq. Bizim için yeməgə bir nəstə göndər». Bu sözdə ikən bir halallu quş gördük kim, ögümüzə qondi. Biz həman anı görincə qalxub anı boğazlayub bişürdük və Şeyxün şadlığından yeyüb qamumuz toq olduk». **Beyt :**

Düşübdür aləmin dörd güşəsində süfrəsi,
Ta kimün vardır nəsb ol süfredən ruzi yemək.

Hekayət. Pirə Fəzil kim, bir xəlifənin oğlu idi, dedi: «Atam Pirə Daruridən eşitdim kim, dedi: Həzrət Şeyxün qulluğunda Marağaya varurduq. Gərmrudun yanında bir köprünün üstində bir ağır çəri gördük kim, yetdilər. Taliblərin könli təşvişlü oldı kim, olmaya kim, ol çəri anlara dolaşub birəgüdən bir nəstə alalar, zira kim neçə kimsənin yükində qumaşlar dəxi var idi. Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu kim, qorxmanız, bəlkə atlarınızdan eniniz və atlarınızı bir-birinə bağlanız. Qamumuz atlardan endük və həm orada oturduq. Ol ləşkər baxarlardı və atlarımız gözlərinə daşlar kimi gözüdür və bir-birinə der idilər: «Görünüz kim, ol daşların neçəsi ata və neçəsi adama bənzərlər». Və biz görərdük və eşidürdük və anlar bizi görməzdilər». **Beyt :**

Ögümüzdən ta ki mənlük pərdəsin rəf' eylədik,
Kölgəsində könlümüz afatdan cəm' eylədik.

Hekayət. Naxçıvanlı Pirə Hacıdan eşitdim kim dedi: «Həzrət Şeyx məni Muqana Cürəq ilə Macurəqün kəndinə göndərdi kim, zaviyənin

vəqfi idi kim, taxılları məhsul edəyim və qayıdanda beş altun ədük bəhası mana verdilər. Həman kim həzrət Şeyxün qulluğına vardum, taxılların hesabların qamu ərz etdim. Ol beş altunun sözün heç demədüm. Həzrət Şeyx buyurdu: «Neşün ol beş altunu demədün kim, sənün avucuna qoydılar və sən alub əlüni arduna çevirdün?» Dedim: «Anı ədük bəhası üçün mana verdilər». Buyurdu: «Bəli, böylədür, amma demək gerek kim, anlar dəxi bir duaya yetələr». **Beyt :**

İki kövnün sirləri yanındadır cümlə əyan,
Hər nə kim var batinündə, zahir et, qılma nihan.

Hekayət. Pirə İshaq dedi: «Bir vəqt Yusif Buka kim, bir ulu bəg idi, Ərdəbilə gəlüb zakirləri gördi kim, zikr həlqəsində idilər. Anların başı üstinə durub, iki-üç qatla anlar ilə müvafiqət eyləyüb: «La İlahə illallah», - dedi. Gecə duşda gördi kim, həzrət Şeyx atlu gedər və çox xələyiq ardısına yügürürlər və neçələr əllərin həzrət Şeyxün qancuğasına urubdurlar. Yusif Buka dəxi istərdi kim, Şeyxün qancuğasına əl ura. Həzrət Şeyx qoymayub buyurdu: «Yusif, var, qoyunlar kim, Şahələmdən almalusan, səviyyət ilə həqqü hesab ilə al». Danlası həzrət Şeyx (q.s.) yanuna varub gördüğü vaqəni ərz etdi. Həzrət Şeyx buyurdu: «Var, Şahələmi kim, övrətliğ ilə saxlarsan, yenidən nikah eylə». Və filvaqə böylə idi kim, Şahələm adlu nikahsız anun evində idi. Yusif Buka çün bu doğru sözi eşitdi, vardı və nikahişər'i qıldı». **Beyt :**

Dustnun fitrakinə hər kim ki istər əl urə,
Gərək əvvəl suç ilə üsyan özindən gidərə.

Hekayət. Yalğuzəğaclu Pirə Hüseyin dedi: «Gərmrudlu Mövlana İsmayıldan eşitdim kim, bir qatla üç danişmənd kim, zahir elmilə qane olub, batin elmindən zərrəcə xəbərləri yok idi, Bağdaddan həzrət Şeyxə gəldilər kim, imtahan üçün suallar qıldılar. **Beyt :**

Heç birinün yok idi əsla vüquf ilə xəbər,

Batinün elmindən, amma elmi-zahirdə səmə.

Pəs, taliblər ərz etdilər kim, üç danışmənd Bağdaddan gəlүbdүrlər, buyruğ nədür? İşarət qıldı kim, anları içərü gətürün. Həman kim içərü girdilər, həzrət Şeyx anları tə'zim eyləyüb sordı, pəs dedi: «Məvali, sizin suallarınız var və sormalusınız, amma bir iş edin. Bu gecə üçünüz dəxi bir boş yerə varunuz və hər biriniz özünüz için öz əlünüz ilə bir gori qazunuz və üstini örtünüz. Danla varub qazduğunuz gorların üstinləri açub, yanuma gəlib suallarınız sorunuz, ta mən cavablarınızı verəyim». Anlar bu sözdən hər biri bir xəyal etdilər və bir-birinə dedilər kim, həzrət Şeyxün mundan məqsudi nə ola və hikmət nədür? Aqibət, inkar üzərindən üçü dəxi varub üç gor qazdılar və başların örtildilər. Danlası varub, başların açub gördilər kim, hər gorin içində bir donğuz durubdur. Anları görincə qorxub həzrət Şeyxün (q.s.) yanına vardılar. Həzrət Şeyx buyurdi: «Məvali, gorlarınızı açub gördünüz? Müsəlman dirilmək gərək və müsəlman ölmək gərək kim, gorlar içində böylə canəvərlər çoxdur. Anları gidərmək gərək kim, bəhs ilə cədəldən heç faidə hasil olmaz». Üçləri dəxi həzrət Şeyxün ayağına düşüb tövbə qıldılar». **Beyt :**

Özündən bunları gidərmədin toprağə girərsən,
Munun tək canəvərlər çox biləncə danla görərsən.

Hekayət. Bərniqlü Pirə Əhməd dedi: «Həzə tövbə qılmadın Bərniq kəndində bir qatla bir mə'siyyətə qəsd eylədim. Sətdə həzrət Şeyxi gördüm kim, hazır olub, əsasın mana çəküb ol işdən məni mən' etdi və buyurdi: «Bu mə'siyyətdən keç, yoxsa səni ortadan qırağa bıraxuram». Muni görincə ol işdən keçüb tövbə qılmağa həvəslədim və həzə tövbəyə gəlməyüb duşda gözümü kor gördüm. Ol halətdə çav düşə idi kim, budur, həzrət Şeyx gəlür. Mən deyəydüm: «Zinhar, məni ol həzrətün qulluğına aparunuz». Mana derlərdi: «Sənün gözün görməz, necəlik ilə ol həzrətün xidmətinə varursan?» Mübaliğə ilə yalvarurdum kim, mənüm əlümi dutub xidmətinə yetürünüz. Bir kimsə əlüm dutub

xidmətinə apara idi. Həman kim qulluğına müşərrəf ola idim, çox qələbəliğ həzrət Şeyx ilən bilə idilər və həzrət Şeyx (q.s.) kəlimata məşğul ola idi. Həman kim anun ünün eşidə idim, gözüm aydın ola idi. Pəs məndə bir şur ilə iztirab buluna idi və səma'ə varub deyə idim kim, müsəlmanlar, zəmanun İsaşı gəlүbdür kim, həman kim anun üni mənüm qulağuma yetdi, gözüm aydın oldu. Bu halətdə oyanub, sərasimə olub, həzrət Şeyxün qulluğına varub tövbə qıldum». **Beyt :**

Hər kimə urdi nəfəs ol, İsayi-Məryəm təkii,
Yenidən bir can ana bağışladı Adəm təkii.

Hekayət. Pirə Əhməd dedi kim, Mövlana İsmayıldan (r.ə.) eşitdüm kim, bir qatla bir qələbə cəmaət ilən Kəlxoran kəndinə varduk. Gecə atlarımızı oğurladılar. Danlası həzrət Şeyxə (q.s.) bildürdük kim, atlarımızı apardılar. Buyurdi: «Qayırmaz, səbr edin». Saətdə bir kişi gəlүb anları geri gətürdi, andan xəbər sorduk. Dedi: «Mən gecə gəlүb, atlarınızı oğurlayub bir ağac yoladəkin apardum. Nagah ögүmdə bir uca divar göründi və bir qaranğuliğ kim, göz gözi görməz oldu və heç qoldan yol gözükməz idi, sərgərdan qaldum. Ol halətdə yaxşıca baxdum, bir düz yol gördüm, ol yola düşdüm. Həman kim bir parə yol vardum, gördüm kim, getdügüm yoldan qayıtmışam. Budur kim, atlarınızı geri gətürdüm. Məni əvf eylənz». **Beyt :**

Hər kim ol yanıldı doğru yolini,
Yoldən aparmışdur anı ğulini.

Hekayət. Bərnıqlü Pirə Əhməd dedi: «Məhəmməd Zəkiyan bir qatla atların yazıya göndərdi. Atlar özgələrün əkininə girdilər. Taxıl iyəsi ol atları dutub bir dama urdi. Danlası Məhəmməd Zəkiyan çün atların görmədi, tələbində gəzərdi. Bir ağac yol varub yoruldi. Bir yerdə oturub, uyxu anı aldı. Duşda həzrət Şeyxi gördi kim, ana dedi: «İğən sərgərdan olma kim, sənün atunı kənddə bir dama salubdurlar». Oyanub, ümidvar olub qayıtdı və atları buldı». **Beyt :**

Aləmün əsrari gər gizlüdürür, gər aşkar,
Könlün güzgüsində qamu görünür bihicab.

Hekayət. Təbrizli Xacə Məhəmməd, Xacə Əbdüləzizün qardaşı dedi kim, təbrizli Xacə Sədid sərraf ilə Ərdəbilün çevrəsindən ötərdük və Xacə Sədid bir qatıra minmiş idi və həzrət Şeyxün həqqində etiqadsızlar kimi sözlər söylərdi. Saətdə qatırı anı arxasından bıraxub əli sındı və burnı yarıldı. **Beyt :**

Dilinə heç kimsə qirre olmədi,
Kim, qirranə dil ana sonra gülmədi.

Pəs yüz zəhmət ilə ayağa qalxub həzrət Şeyxün qulluğına vardı. Həzrət Şeyx ana baxub dedi: «Xacə, iyi etiqadlu ol, ta yamanlıq görməyəsen». **Beyt :**

Etiqadun ululərnün həqqinə qılma yaman,
Yoxsa anlardan görəcəksən əzabi-bikəran.

Hekayət. Ustadül-qürra Təbrizli Xacə Məhəmməd kim, Kəlamun hafizi idi və zəmanənün yeganəsi, dedi: «Bir çağ həzrət Şeyx (q.s.) Təbrizə təşrif-i-şərif ərzani qıldı, anun qulluğında idük və kəlimata məşğul idi. Sözlərindən bir qoxu burnuma dəydi kim, anun zövqi çox müddət dimağumda qalmış idi». **Beyt :**

Müəttər oldı dimağum anun kəlamindən,
Sağın ki gülşəni-candən əsərdi can qoxusi.

Hekayət. Əxi Mirmir dedi kim, Şirazlu Mövlana Nasirəddin ki, zahir ülumindən özgə batini mə'na səfasından dolu idi, minbər üstində dedi kim, bir talib vaqiədə görmüş kim, anı dutub damuya aparurlardı. Həman kim damunun damı üstinə apardılar, gördi kim, damunun damı dəlük-dəlük idi. Ol talibi apardılar kim, bir dəlükdən damuya atalar. Çün anı atmağa durdılar, həzrət Şeyxi görərdi kim, gəlüb topuğı ol dəlüğün ağzına qoyub bağlanurdı. Özgə dəlügə aparurlardı, genə həm həzrət Şeyx gəlüb, əvvəlki kimi dəlügə topuğın qoyub bağlanurdı və həm böylə

dəlükdən dəlügə aparurlardı, ta qamu dəlüklər bağlandı. Pəs ol talib sağlığ ilən damudan qurtuldu». **Beyt:**

Ey xoş ol dövlətlü kim, anun ayağı topuğı
Zəhmətindən damunun taliblərini qurtarur.

Hekayət. Şirazlu Kəlū Sə'dəddin dedi kim, neçə yoldaşlar ilən bir yola varurduk. Dedim: «Gəliniz kim, həzrət Şeyxün (q.s.) xidmətinə varub ziyarətinə müşərrəf olalım». Ortamızda bir münkir kimsə var idi, nifaq üzərindən sözlər söylərdi və bizi ol niyyətdən mən' edərdi. Həm ol saətdə bir atlu bizdən keçərdi və ol münafiq həm ol sözdə idi. Keçən at həzə yerirkən ayağı altından bir avuc toprağ qopdurub ol münafiqün ağzına saldı ol qayətə kim, ağzı toprağdan doldı. Mən dedim: «Bu, həzrət Şeyxün kəramatlarındandır». **Beyt :**

Hanğı dil kim, qeybət ilən təprənə,
Kəsməginə tiğ ilə durmək gərək.
Hər ağız kim, eylə sözlər söyləyə,
Toprağ ilən anı doldurmək gərək.

Çün bu kəramatı təvəqqüfsiz zahir oldı, etiقادımız artub hər birimiz bir türlü yemək həvəslədik. Həman kim həzrət Şeyxün mülazimətinə müşərrəf olduk, xadiminə işarət qıldı kim, süfrə gətür. Çün süfrəni açdılar, istəduğümüz yeməklər xamu süfrədə hazır etdilər. Pəs həzrət Şeyx buyurdu: «Filan nəstə filan kimsənün yanına qoy və filan yemək filan kimsəyə». Ta varımız diləduğümüz ögümüzde hazır gördük. **Beyt :**

Kim ki sənün doğru yolınə varur,
İstəduği qamu öginə gəlür.

Hekayət. Həzrət Şeyx Sədrəddin (r.r.) dedi: «Ərdəbillü Təvəkkülü bir yigit idi zahir surəti bəqayət ziba və batini mə'nisində igən dana. Qəzadan sayru olub döşəkdə yatdı. Həzrət Şeyx anun sormağına təvəccöh etdi. Yolda gedərkən Təvəkkülinün atası Ətiq adlu həzrət Şeyxdən (q.s.) iltimas eyləyüb dedi: «Ya Şeyx, Tanrıçün, Təvəkkülinün

sağlığı için bir dua eylə». Təvəkküli eşidüb dedi: «Ya Şeyx, Tanrıyı sevərsən, sağlığı duası mənim üçün eyləmə». Həzrət Şeyx sordu: «Neşün?» Təvəkküli dedi: «Sana məlumdur, nə hacət demək». Şeyx buyurdu: «Əlbəttə, söylə». Təvəkküli dedi: «Mənüm yastuğumdan ərşədəkin bir dirək bağlayubdur və mundan orayədəkin ruhanilər saçığ üçün nurdan qablar əllərində və mənüm canuma mərhəba urarlar və mən istərəm kim, Tanrı əmri ilə nə qədər kim, tezrak isə, sənün himmətündən qürbi-mənzilə ulaşam». **Beyt :**

Çünki qüdsün mənzərin qarşumdə zahir görərəm,
Bu yerün abxanəsində necəliklə durərəm?

Təvəkkülinün atası çün bu sözi eşitdi və etiqadında dəxi qüsuri var idi, xatirinə ağır gəldi. Həzrət Şeyx anun batininün fasid xəyalı mə'lum edüb ana nəzər saldı, pəs dedi: «Gözün aç, gör». Həman kim Ətiq baxdı, həm ol halət kim, oğlı görmüş idi, ana zahir oldı. Pəs dedi: «Ya Şeyx, Tanrıçün, çün hal böylədür, dua eylə kim, oğlum tezrak oraya yetə». Və oğlunun ölməginə riza verdi. Həm ol saətdə Təvəkküli Tanrının rəhmətinə ulaşıdı. **Beyt :**

Bu qəfəsdən uçdı çün ruhi quşi,
Dilbərün küyinə mənzil eylədi.

Hekayət. Şeyx Sədrəddin (r.r.) buyurdu kim, bir qatla bir oğrı həzrət Şeyxün xəlvətinə girüb bir səccadə kim, irşad ilə tərbiyətün şəcərəsi idi və əkabirdən əkabirə və şeyxdən şeyxə və ustaddan ustada həzrət Şeyxə yetmiş idi və andan həzrət Şeyx Zahidə rücu olmuş idi, oğurladı və xəlayiq anı bulmağında çox səylər edərlərdi və əsla sorağın bəllü olmazdı üç günədəkin. Və ol oğrı hanğı yola kim, varmağ istərdi, gözi görməz olurdu və ayağı yola varmaz idi və dərvazələrə yol aparmaz idi və qarşusına yol gözükməz olur idi, öz yerində sərəsimə gəzərdi. Bir saətdə kim həzrət Şeyx dan namazında idi, oğrı xəlvəti xəlvət görüb fürsət qənimət bildi, səccadəni aparub öz yerində qoydı. Həman kim

həzrət Şeyx (q.s.) namazdan sonra xəlvətinə vardı, səccadəni durur gördi. Çün həzrət Şeyxün qaidəsi idi kim, dan namazından sonra gün çıxınca övrad okumağa məşğul olurdu və kimsə ilən sözləşməzdi, ol səccadəni çigninə salub xəlvətindən dıxarı çıxdı, ta taliblər ilə xadimlər anı görüb istəməgindən fariğ olalar. **Beyt :**

Hər ki bir gədr eyləyə əhli-dilə, Tanrı ana
İki aləmnün yoli anun yüzinə bağlaya.

Hekayət. Həzrət Şeyx Sədrəddinün (r.r.) xidmətkarı Xacə Ağə dedi kim, Pirə Davud rəvayət etdi kim, bir talibi-elm həzrət Şeyxün xidmətində hazır idi. Xatirində bir fikir ilə dəğdəğə düşdi kim, mən bir dana kişim, gerek idi kim, həzrət Şeyx pişnamazlıq mana rücu eyləyə idi. Qəzadan akşam namazun çağı oldu. Həzrət Şeyx (q.s.) ana işarət qıldı kim, cəmətün öginə durub pişnamazlıq etsün. Talibi-elm dəxi ilərü varub namazun əqdin bağladı və cəmət anun ardına durub iqtida qıldılar. İntizarda idilər kim, ol «Fatihə» bünyad eyləyə. Kişinün köksi lövhindən «Fatihə» surəsi eylə gözükmez oldu kim, mütləqən heç yadında qalmadı. Ayağa dururkən heyran qaldı. Nə qədər kim sə'y eylədi, oxuyamadı. Çün vəqt gecikdi və duranların intizarı həddən ötdi, həzrət Şeyx (q.s.) «Fatihə»ni bünyad etdi, talibi-elmün yadına gəldi və oxumağa bünyad etdi. Çün namazın təmam qıldı, dönüb həzrət Şeyxün ayağına düşdi və fasid xəyal etdügindən istiğfar qıldı. **Beyt :**

Hərfimiz üstində hər kim tənə barmağın ura,
Gövdəsindən əlləri barmağ ilə kəsdürəlim.

Hekayət. Pirə Dövlətşah dedi kim, Pirə İzzəddin (r.ə.) rəvayət qıldı kim, həzrət Şeyxün qulluğında Sultaniyyənin yolına gedərdük. Həzrət Şeyx (q.s.) dedi: «İzzəddin, gerek kim, şəbgir eyləyüb gecədə yolu kəsdürəsən və əgər yola gedərkən kimsə sana uğrayub bizi əgləndürə, qəbul etməyüb atını tez sürəsən». **Şeir:**

Hər nə kim buyurdi Şeyx, ana müti' olmaq gerek,

Yolə getməkdən gecə-gündüz səri' olmaq gərək.

İttifaqən yolun üstində həzara bəglərindən bir bəg ulusu ilə oturmış idi. Həman kim eşitdi kim, həzrət Şeyx ol yoldan keçər, öginə varub iltimas qıldı kim, həzrət Şeyx (q.s.) anda qona. Pire İzzəddin həzrət Şeyxün işarəti ilə təvəqqüf etməzdi və atını türkən sürərdi. Oymağın bəgi nə qədər kim yalvarurdu, qəbul olmazdı. Həman kim taqəti taq olub, könləgin özünə yırtub, başından börkin qaldurub, yerə çaldı və Pire İzzəddinə dedi: «Ey zalim, mənüm Şeyxümi nəreyə aparursan? Əgər həzrət Şeyx mənüm evimə qona, şükranə için çok qul ilə qaravaş azad edəyim. Əgər qonmasa, acığından qaravaşlarımı xərəbətəxənəyə göndərəyim və anların günahı üqubəti anın boynındadır». Həzrət Şeyx çün bu sözləri eşitdi, zərurət için anda qondi. Ol həzara bəg dedügi kimi bəndələri qamu azad qıldı və özi tövbə eyləyüb şərtinə qonağlığı etdi. **Beyt :**

Hanğı bəndə kol şəhün azadıdır,
Dövlətindən bəndələr azad olur.

Hekayət. Tərəmlü Mövlana Şərəfəddin kim, həzrət Şeyx ana təsəvvüf ləşkərinün bəhadurı oxumış idi, rəvayət qıldı kim, Gilanlı Mövlana Şəmsəddin andan sonra ki ülum iyəsi və mükaşifat came'i və müamilat sahibi idi, igirmi yiladək həzrət Şeyxün (q.s.) ululuğın avazəsi eşitmiş idi və kəramatları müşahidə qılmış idi, Şeyxün həzrətinə (q.s.) yüzini eyləməyüb etiqaad gətürməz idi. Kəramatlarından birisi ol kim, Səravlu Xacə Əbdülməlik rəvayət qıldı Mövlana Şəmsəddindən kim, ol, Təbrizdə bir qatı mərəzə uğradı, vaqədə gördi kim, həzrət Şeyx ana zahir olub, «Rəbbişrəh li sədri»²⁷³ ayəti oxuyub, mübarək nəfəsin anın boğazına üfürdi, saətdə gözin açub sağaldı. **Beyt :**

İsa nəfəsün ta ki mana üfürdün,
Sayru tənümə sağın ki bir can verdün.

Bir kəramat dəxi bu kim, Mövlana Şərəfəddin dedi kim, bir gün Mövlana Şəmsəddin ilə Şirazlı Mövlana Nasirəddin ilə oturmuşduq. Nagah gördük kim, Mövlana Şəmsəddinə bir hal vəqə olub, ayağa qalxub ikram şərti yerinə yetürdi və bizə dedi: «Siz dəxi neşün ikram eyləməzsiz. Budur, həzrət Şeyx divardan bəri gəlüb, mənüm əlümi dutub məhəbbətlər görşətdi». **Beyt :**

Hər kimün dutduk əlin, dəxi irağdə qoyməzüz,

Hər kimə olduk müsahib, söhbətindən doyməzüz.

Bavücudi-kim bu kəramatlar görərdi, Təbrizdən Ərdəbilə varmaz idi. Mən derdüm: «Mövlana, sən bu qədər kəramat ilə zahir dəlail müşahidə qılursan, neşün Ərdəbilə varub həzrət Şeyxün qulluğına müşərrəf olmazsan?» Xatiri gah getməkdə idi və gah durmaqda, ta bir gün dedi «Mövlana, bu gecə əcəb halətlər gördüm». Sordum kim, nə gördün? Dedi: «Gecədən bir dang keçəli, mütaliədən fariğ olub uyqu əsəri mana qalib oldı. İşarət qıldum kim, gəlüb şəm'i götürdilər. Başımı yastuğa qoyub uyudum. Vaqiədə Dərgəzinli Mövlana Abidi gördüm kim, gəldi, əlində bir fanus kim, ol fanusun nuri yüz qatla günəşün nurindən dəxi aydınraq idi. **Beyt :**

Könülnün bürcidən hər gün ki çıxsan,

Gögün xurşidi nurindəndür aydın.

Pəs həzrət Şeyxi gördüm bir bozax nimtənə bir sufun üstinə geymiş idi və əlində bir ağac və Mövlana Tacəddinün başı ilə burnına ol qədər urdı kim, başı yarıldı və Mövlana Tacəddin həzrət Şeyxün ögindən qaçdı. Və həm bu duşu bir gün Mövlana Tacəddinə nəql etdi. Mövlana Tacəddin dedi: «Bir etiqaad gətürübsən, oraya varmayınca qurtulmazsan». Mövlana Şəmsəddin üç qatla istixarə duasın oxuyub namazın qıldı və böylə niyyət etdi kim, Mövlana Tacəddinə vara kim, ana igən mötəqid idi, yoxsa Şeyxün həzrətinə (q.s.) vara. Vaqiədə üç qatla eşitdi kim, bir ün qulağına gəldi kim, dedilər: «Ərdəbillü Şeyx

Səfiəddin (q.s.) yanına var». Və həm bu niyyətdə qaldı, ta ramazan ayı yetdi və yay çağı oldu. Mövlana Şəmsəddin Ərdəbilə varmağa niyyət qıldı kim, bu issi çağında hala oraya varub Şeyxün xidmətinə müşərrəf olalım və hal ol kim havanın issiliğindən bir zə'f Mövlana Şəmsəddinün məzacına zahir olmuş idi, dedi: «Yolda, orucumu yeyüb, bulay kim, bu zə'fdən qurtulam». Genə nəfsi ana dəğdəğə verüb dedi: «Həzrət Şeyx Səfiəddin (q.s.) ulağ göndərməyincə və eşigümdə bağlamayınca varmanam». Gecə duşda gördi kim, həzrət Şeyx (q.s.) iyərlü bir boz at götürüb anun eşigində bağladı bir cüft ağ ədük ilə bilə və (q.s.) buyurdi kim, bu ədügi gey və bu ata min və türken yanuma gəl. Danlası Qazı Fəxrəddin gördüğü kimi mükəmməl bir boz at ilə bir cüft ağ ədük yanuna götürdi və atı eşiginə bağladı və ədügi ilə başmağı yanına hazır etdi kim, bunu gey və bu ata min kim, varalım. Mövlana Şəmsəddin çün bunları gördi, ixtiyarsız olub, dəxi bəhanə qalmadı. **Beyt :**

Duşda gördüm yar ilə həmdəm olupmən şadmən,
Gördüğüm duşu bu gün ümmidvərəm Tanridən.

Zərurətən Ərdəbilə mütəvəccih oldu, həman kim Səidabada yetdi, Mövlana özində bir sihhət gördi və hər mənzilə kim yetər idi, güci ilə qüvvəti artar idi və bəlkim yolda gedərkən Mövlana Şəmsəddinün halı günbəgün mütəğəyyir olur idi. Çün keyfiyyətin sorarlardı, derdi: «Həzrət Şeyxi görərəm kim, ögüsirə yerir». Və hey'ət ilə surəti və geyəsiləri qamusın salıq verürdi. Bir parə yol dəxi kim varduk, Mövlana Şəmsəddinün könlinə peşimanlıq dəğdəğəsi düşdi. Əlqissə, həman kim Sərav gədüginə yetdük, atınun cilovını çəküb, durub dedi: «Mövlana Şərəfəddin, otuz yıldur kim, mən Təbrizün müdərrisiəm, imdi bu aqsaqqalıq çağında sən mənüm boynuma bir ip taxub aparursan kim, yenidən müsəlman eyləyəsən, yeni bu müddətdə müsəlman dəğül imişəm. Mən gəlməyəcəgəm və həm mundan qayıduram». **Beyt :**

Hər kimün ögində vardurur həvayi-nəfsi-şum,
Hər qədəmdə yüz tüman qovğa gətürür başinə.

Mövlana Şərəfəddin dedi: «Mövlana, sana sözün gerçəğini deyim. Gəl müsəlman ol və bu mənlük sifəti özündən gidərə gör. Genə ixtiyar sənündür. Barı mən bu məqsudun Kə'bəsi yolundan yüz döndərmənəm. Sən bilürsən». Və karvanun ardına düşüb vardı. Mövlana Şəmsəddin bir saət anda əgləndi, genə karvanun ardında atını sürə-sürə gəldi.

Beyt :

Eşqün kəməndi boyninə hər kimə oldı bərk,
Lazim gərəkdürür ki, qıla mənlığını tərək.

Genə Mövlana Şəmsəddin dedi: «Çün burayadəkin gəlübəm, əgər qayıdam, xəlq içində məsxərə oluram. Hala gəlürəm, amma mənim yedi yüz, ya min şübhə[m] var, anları ol həzrətdən sormayınca və cavabum eşitməyincə gərək kim, mana tövbə buyurmaya. Əvvəldə ənbıyanun (ə.s.) möcizat ilə övliyanun kəramatlarından soracağam, andan sonra özgə şübhələr». Mövlana Şəmsəddin dedi: «Xoş, böylə olsun». Bu sözlər der ikən Ərdəbilə varduk və Xacə Mühyiəddinün həziyəsinə qonduk. Ol saət həzrət Şeyx (q.s.) xəlvətdə idi və ol həziyənin yanlarında iki xəlvət var idi: biri Marağalu Mövlana İzzəddinün xəlvəti idi və birisi Mövlana Şəmsəddin için boşatmışdılar. Orada yurt dutduk və mənim ədəbüm böylə idi kim, qaçan kim həzrət Şeyxün xidmətinə yoldan varurdum həm böylə belüm bağı paybusinə müşərrəf olurdu. Bu qatla andan ötrü kim, olmaya kim, Mövlana Şəmsəddin yolda dedüklərin gümanlana kim, mən ilərü varub həzrət Şeyxə demiş olam, varmadum. Bir saətdən sonra həzrət Şeyx (q.s.) Pirə Mühyiyi kim, xadim idi, göndərüb dedi: «Həzrət Şeyx varınızı çağırırdı». Mövlana İzzəddin dəxi bizim ilə müvafiqət eyləyüb bilə gəldi. Həzrət Şeyx (q.s.) hovuzxanənin xəlvətində idi. Əvvəlki qapuya kim, həzə xəlvətxanəyə xeyli yol var idi, yetincə Mövlana Şəmsəddinə bir titrəmə düşdi. Çün

həzrət Şeyxün xidmətinə müşərrəf olduk, Mövlana Şəmsəddini igən tə'zim eyləyüb soruşdı, amma Mövlana Şəmsəddinün könündə bir heyrət düşdi kim, dilində söyləmək məcalı qalmadı. Pəs əpsəm oturub dinc oldı. Andan həzrət Şeyx dilgüşay kəlimata və canfəzay nitqə məşğul olub, əvvəlki söz kim, Mövlana Şəmsəddinə dedi, bu idi kim, mö'cizat ilə xəvariqi-adat kim, peyğəmbərlərin sələvatüllahir-rəhman xassəsədür, anları izhar eyləmək vacibdür və kəramat kim, möcüzatun nəticəsi və övliyanun mərtəbəsidür, gizlətmək lazım. Və buyurdu kim, elm yelə bənzər kim, yerdəki nəstələri əsmək ilə hərəkətə gətürür kim, əgər yel olmasa, dənizün suyu yiyir və andan yaman qoxular çıxar və heyvanat həman ki ol qoxuları eşitdilər, ölürlər və anların öldüğündən hava mütəğəyyir olub yerün üstündəki fasid olur. Pəs həm böylə kim yel heyvanatun həyatı və bəqası səbəbi olur, elm dəxi dinün həyatı ilə bəqası mövcibidür kim, elm yeli əsərdüğündən dini diri və baqi saxlar. Pəs Mövlana İzzəddin dedi: «Mövlana, tövbə qılmaq gərəkdir və təqsirlərin üzrinə məşğul olmaq gərəkdir». Mövlana Şəmsəddin (ə.r.) dedi: «Ya Şeyx, əstəğfürüllah, tövbə ver, kim». **Şeir :**

Aləmi-nəfsü həvayə püştü-pa uracağam,

Daməninə övliya dəsti-dua uracağam.

Ola kim bu mövci-qəmdən canumi qurtarayım,

Eşqnün bəhrində bixud dəstü pa uracağam.

Ta ki mənlük zülmətindən qurtulam, bulam səfa,

Könlümün qəlbinə andən kimya uracağam.

Olmuşəm məhv ol cəmalun eşqi bərqində təmam,

Gecə-gündüz dəm zi-»la əhsa» sənə uracağam.

Ta ögümdə bağlayalar gögdəkilər bellərin,

Bəndəliqnün lafi hər sübhü məsa uracağam.

Pəs, Mövlana Şərəfəddin həzrət Şeyxün mübarək əlin əlinə alub dedi: «Ya Şeyx, çün təsəvvüfün şərti budur kim, hər kim müsəlman

olmağ istər ola və anun könündə küfr şübühatı var ola, əvvəl qatla ol şübhələri rəf etmək gərəkdir, sonra imanun təlqinin almaq, amma munda iş tərsə dönübdür. Mövlana Şəmsəddin mənüm ustadumdur və danışmənd kişidür, xatirində çox şübhələr var. İltimas oldur kim, həzrət Şeyx (q.s.) əvvəl anun şübhələrini rəf eyləsün». Həzrət Şeyx buyurdu: «Nola, şübhələrin sorsun. Hər nəstə kim, Şeyx Zahiddən eşitmiş olam, cavabın verəyim və hər nəstə kim, bilməsəm, qoltuğumun altına alub öyrənəyim». Mövlana Şəmsəddin çün bu sözlər eşitdi, iki əlini mənüm budlaruma urub məni dindürməz oldı kim, dəxi heç sözi söyləməyim, və mən çün çox müddət anunlən böylə söhbətlər etmiş idim və dilindən inkar üzərindən sözlər eşitmiş idim, deməkdə mübaliğələr qılurdum. Sonra məclis ana döndi kim, Mövlana Şəmsəddin şübhələrini sora. Nə qədər kim xatirinün səfhəsinə baxardı kim, bir hərf xəyal etdügindən yadına gələ, eylə oxuduğları unutmuş idi kim, mütləqən dinə bilməz idi.

Beyt :

Könlün lövhində hər surət ki, nəqş etdi xəyal,

Eylə məhv oldı kim, andan qalmaq dəxi misal.

Həzrət Şeyx gördi kim, Mövlana Şəmsəddin qaidəsi ilə sözləri söyləməz oldı, məbhut ilə heyran qaldı, buyurdu: «Mövlana, gəl kim, müsəlmanlığ sözün söyləyəlim». Və anun əlini dutub tövbə ilə təlqin verdi. Həman kim həzrət Şeyxün qulluğundan çıxdılar, Mövlana Şərəfəddin dedi: «Mövlana, neşün şübhələrünü sormaz oldun?» Dedi: «Həzrət Şeyxün hüzuri heybəti ilə qorkusu eylə məni dutdı kim, oxuduğum elmləri qamusın unutdum». Pəs, həzrət Şeyx Mövlana Şəmsəddin için xəlvət müqərrər etdi. Mövlana varub xəlvətdə oturdu. Nagah bir uğurda Mövlanaya bir hal vaqə oldı kim, çığırmağa düşüb nə'rələr urdu və geyəsilərini gövdəsində yırtıdı. **Beyt :**

Aşıqlərin rümuzi əqlü könlə sığmaz,

Arif iki cəhanun sağ ilə soldə sığmaz.

Çok çığırmaqdan sonra ol haldan qayıdub filcümlə sakin oldu. Azacıq günlərdə zikri ana dönüb müamilə iyəsi oldu və mərtəbəsi igən ucaldı. Andan sonra Təbrizə qayıdanda bir gün Təbrizün üləmaları ilə fazilləri söhbətində Təbrizlü Qazı Ziyaəddin kimi və Səlmaslu Qazı Seyfəddin təkisi və özgələr oturmış idi. Məclisdəkilər sordılar: «Mövlana, biz qamumuz sənün uşağlar ilə müridləriüz». Mövlana Şəmsəddin dedi: «Yaranlar, əgər mən həzrət Şeyx Səfiəddinün hüzurinə varmaz idim, imanum yox idi». **Nəzm :**

Rüxlərindən dilbərün ayineyi-can bulmuşam,
Ol səfəlu güzgüsindən vəchi- canan bulmuşam.
Ruzigarum küfri-zülfi tək qəra idi müdam,
Dövlətindən hüsünün ənvəri-iman bulmuşam.
Mə'ninün əlfazü nəqşi vardı könlüm lövhidən,
İmdi hərfü sövtsiz yüz türlü bürhan bulmuşam.

Pəs dedi: «Ol nəstə kim, imanun həqiqəti həqqidür, andan qeyridür kim, yıllar mədrəsələrdə mütaliə ilə müzakirədə və qeyl ilə qalda hasil edüb uzucuq zəmanda ömrümüzü ana sərf etmişüz. Andan ilərü oxumuşduk kim, iman bir nəstədür, amma həqiqəti ilə nə olduğunu bilməzdük». Qazı Ziyaəddin ilə Qazı Seyfəddin çün bu kəlamlar eşitdilər, əllərin başlarına urub bu haldan çox həsrətlər yeyüb bir-birinə dedilər: «Çün Mövlana Şəmsəddin kimi bir mütəbəhhir alim kişi böylə rəvayətlər edər və dedükləri eynül-yəqin gözi ilə görübdür, lazım oldu kim, biz dəxi anun müvafiqəti ilə həzrət Şeyxün həqqində etiqadlu olub, itaət kəməri can belinə bağlayalım». **Beyt :**

Ey könül, gəl kim, anun eşqinə qurban olalım,
Hər nə kim əmr etsə, ana bəndəfərman olalım.

Hekayət. R.r. buyurdu kim, ol çağ kim, padşah Özbək Qıpçaq ləşkərin İrana çəkmiş idi və Kür çayının qırağınadək gəlmiş idi, qüdvətül-übbad Pire İzzəddin həzrət Şeyxi (q.s.) gördü kim, bir cida

əlinə alub, Özbəkün ləşkəri öginə salub məmləkətindən sürərdi. Pirə İzzəddin dedi: «Ya Şeyx, bunlar adildürlər». Həzrət Şeyx dedi: «Bəli, padşah öz nəfsi ilə adildür, amma ləşkəri kafirdürlər, bunları sürmək gərəkdir». Danlası məlum oldu kim, padşah Özbək bəglərindən gənəşsiz atına minüb, ləşkərinə arxa olub qaçar kimi atını sürərdi. Bəgləri ilə müqərrəbləri yanına varub dedilər: «Ey xan, nəreyə varursan?» Padşah Özbək dedi: «Siz görməzsiniz bu yaşıl donlu atlıyı kim, məni gərəkgərəkməz sürər?» Dedilər: «Xeyr, biz heç kimsəni görməzüz». Padşah dedi: «Budur, mənüm sağ qolumda durub söylər: «Bu məmləkətdə sənün məcalun yoxdur və mən bu məmləkətin çevrəsində bir hasar çəkmişəm və səni qoymazam». Lazım mən qayıtmak gərəkəm!» Pəs, bəgləri ilə ləşkəri atlanub, qamu ardına düşüb məmləkətlərinə qayıtdılar və dəxi bu məmləkəti görmədi. **Beyt :**

Hanğı şəhrü qəl'ə kanun kutvali ol olə,
Ol həsarü şəhri dutmaq kimün əlindən gələ?

Hekayət. Xacə Əminəddin dedi: «Bir qatla İsfahandan gəlürkən Mahmudabada yetdüm. İlk akşamdan [malları] yüklədüb rəvan oldum. Bir yük qumaşum oğurladılar. Mən bulmağında hər yana gəzərdüm, heç yerdən əsəri bulmadum. İgən pərişan olub həzrət Şeyxdən mədəd ilə himmət istədüm. Ol halətdə bir uyxu mənüm gözüme endi. Saətdə həzrət Şeyxi zahir gördüm kim, buyurdi: «Baba, qayıрма kim, sənün yükün oğrılar oğurlayub, Mahmudabadun filan kəhrizində bıraxubdurlar». Və ol kəhrizi mana görsətdi. Oyanınca həm ol salıq verdügi kəhrizün başına vardum, donumu çıxarub kəhrizün içinə girdüm. İgən qaranğulu nəqblər ilə dəlüklər gördüm, gedəməz oldum. Yuxarı çıxarub vardum və əhvalum qamu Mahmudabadun daruğasına bildürdüm. Adamlar mənümlən qoşdı, kətkənlər kəhrizün içinə göndərdüm, ta yükümi buldılar və həzrət Şeyxün himmətindən yükümi nöqsansız mana yetdi». **Şeir :**

Saldı üsyan quyisinə yükürüm şeytani-şum,
Tanrının həbli məgər kim yükümi andan çəkə.

Hekayət. Bu, bir məşhur hekayətdür kim, ol çağ kim, həzrət Şeyx Gəmrudun Darur kəndində idi, ol qədər cəmaət hazır oldılar kim, kəndün çəp-çevrəsi dağ ilə yazısı ol qədər qələbə oldı kim, adamun çoxluğundan kimsə ziyarət edə bilməzdi. Əmir Əli bəg yüz güclü yigit ilə durub çomaq ilə ağac zərbindən xəlayiqi hücum etməkdən mən' edüb bir yan edərdilər. Çün sadıq taliblər anları mane gördilər, qoşun-qoşun anlara yüz urub, hər bir qoşun Əmir Əli bəgün bir adamı öginə alub ortadan gıdərtilər və əzm etdilər kim, ol ev ki, həzrət Şeyx anda qonmuşdı, qapusın qoparub içəri girələr. Çün həzrət Şeyx ol hücum ilə qələbəliq gördi ki, sufilər ussız başlarından ağılları qopub ixtiyarsız gəlirlər, ayağa qalxub, anları mən' edüb buyurdu kim, əgər ziyarət ilə qarğış istərsiniz, giriniz, yoxsa alqış istərsiniz, çıxınız, ta mən damun üstünə varub qamunıza baxub alqışlayım. Sufilər bu kəlamı eşidincə evdən dıxaru çıxub, həzrət Şeyx günəş kimi damun üstünə tale' oldı və qamusına dua qıldı. Amma çün yazıdaki sufilər hər kimsə bir ümid ilə gəlmişdilər və tövbə qılmağ için durmuşdılar, həzrət Şeyx damun qırağına varub, dulbəndün bir ucını əlinə alub bir ucunu aşığaya uzatdı. Pəs, sufilər ilə taliblər qoşun-qoşun gəlüb, dulbəndün ucunu alub tövbə alurlardı. **Beyt :**

Mələklər göglər üstündə təməna qıldılar Həqdən,
Ziyarət qılmağə Şeyxi, enələr yerə göglərdən.

Hekayət. Bağban Pire Səxi dedi kim, Təbrizlü Pire Əmirdən eşitdüm kim, ol dedi: «Gəmrudun Kavinə kəndində olurduq və yaz çağı Bozkeş dağına yaylamağa varurduq. Bir qatla cəmaət varmışdılar və mən taxılun xirməni için kənddə qalub sayru oldum. Gecə xirmən üstündə könlüm üzüm istədi. Öz-özümə dedim: «Nolaydı kim, bu gecədə bir kimsə bir salxum üzüm mana yetürə idi». Bu xəyal ilə uyudum. Nagah

həzrət Şeyxün avazın eşitdüm kim, buyurdi: «Əmir, üzüm al kim, meyl eyləyübsən». Həman kim gözüm açdum, bir yağluğca üzüm yanumda tökülmiş gördüm. Danlası atam gəlüb yanumda üzüm tökülmiş gördi. Buyurdi: «Bu yolda heç kimsə ötməyübdür, bu tazə üzüm qandan gələbdür?» Mən dedim: «Gecə könlüm üzüm istədi, həzrət Şeyx mənüm için kəramat ilə üzüm gətürdi». **Beyt :**

Tanrı zati məzhəri olur munun tək kimsə kim
Hər ümmidü arzu kim, istəyələr, yetürür.

Hekayət. Ərdəbillü Zərgər Nizaməddin dedi: «Bir Zəki adlu var idi Təbrizlü Əxi Balənün nökrələrindən kim, Ərdəbilün daruğası idi və həzrət Şeyxün həqqində bəqayət münkir idi. Nə qədər kim ana ögütlərlərdi, fəidəsi yox idi. Qəzadan bir gün Kəlxoranun kəndinə aqça yetürmək için varurdi və niyyəti ol idi kim, çün ol kənt həzrət Şeyxə mütəəlliqdür, kəntdəküləri incidə. Atı için bir yeni iyər almış idi. İyəri qaldurub atun arxasına qoydı, bıçaq çəkdi kim, iyərin qulanı dələ. Bıçaqı qulanun dəlügindən çıxub, gözinə dəgüb bir gözi kor oldi. **Beyt :**

Hanğı göz kim böylə məzhəri görəməz, kor yeg,
Hər könül kim, Şeyxi sevməz, bəbəgi binur yeg.

Zəki çün munun tək könlünün nifaqı əsərindən və köksinin xəşmi nişanəsindən gözi ilən gördi, kor gözi ilən nifaqı etiqada bədəl eyləyüb, doğru yola gəlüb, həzrət Şeyxün qulluğına vardı. Həman kim həzrət Şeyx anun kor gözinə baxdı, buyurdi: «Zəki, hər kimsə öz əkdüğündən bəhrə alur: **«Niyyətül-mümini xeyrün min əməlihi və niyyətül-fasiqi şərrün min əməlihi la yəhsidü illa ma yəzrə'ü».**²⁷⁴ **Şeir:**

Əkdüğündən bəhrə alur dünyədə xəlqi-cəhan,
Buğda biçməz kim ki arpa əkdi, bizənnü güman.

Hekayət. Həm bu Zərgər Nizaməddin dedi: «Bir qatla bir Mövlana adlu ordudan Ərdəbilə gəldi kim, Ərdəbilün mövqufatı təsərrüf ilə zəbt eyləyə və Sərraf Hacı Əhmədün evində qondı. Sufilər ilə məsciddəki

cəmaət ana təklif qıldılar kim, həzrət Şeyxün qulluğına varub ziyarətinə müşərrəf olmaq gərəksən kim, sənün işün səlahı mundadur. Amma çün anun başında şeytanlıq sifəti var idi, qəbul eyləməz idi. **Beyt :**

Şeytani-lə'in anı əsir etmiş idi,
Əqlü xirəd anun başındən getmiş idi.

Neçə gündən sonra çox mübaliğələr ilən məscidün əshabı bilə qalxdı kim, Şeyxün həzrətinə varalar. Həman kim zaviyənin dərvazəsinə yetdilər, Pirə Xəlil ilən Baqlanlu Pirə İshaq dedilər: «Həzrət Şeyx bir saət istirahətə məşğul olupdur, hala məcal yox, imdi qayıdınız, bir çağ dəxi gəlünüz». Mövlananun sərkeş nəfsi baş qaldurub, inkarlıq odunun zəbanəsi başına çıxub, dilin uzadub məscidün əshabına kim, anı təklif ilən gətürmüşdilər, bitəqrib sözlər söylədi və hər nə kim dilinə gəldi, izhar qıldı və tündlik ilən zaviyədən çıxdı. Həman kim zərgərlər bazarına yetdi, yağışdan bazar ilə kuylar balçıqlı idi. Mövlana atını sürərkən atı bir dəkkəyə dəgüb, ayağı geridə qalub Mövlanayı arxasından balçığun içinə saldı. Mövlana ol balçığun ortasında ağnaya-ağnaya qalub, donları məlamət olub yüzi-burnı şişdi. Dükənçilər anı güc ilən qaldurub dükənin üstünə apardılar. Evinə göndərüb, bir dəst geyəsi gətürüb, ana geydərüb, balçıqlı geyəsiləri yuməgə karizə göndərdilər. Mövlana çün kəndü halını bu rüsvaylıqda gördi, bildi kim, kəndünün inkarı ilə ədəbsizliyindəndür və bu hal həzrət Şeyxün kəramatlarındandır. İxlas üzərindən ol saət yayağ olub, zaviyəyə varub çok zəmanlar oturdu həzrət Şeyx günortanın namazı için çıxanadəkin. Pəs həzrət Şeyxün ayağına düşüb istiğfar qıldı və əhd etdi kim, əgər Şeyx anunlən xatirin saf eyləyə, tövbə qıla kim, dəxi hərgiz munun kimi işlərə dolaşmayub kimsəni incitməyə. Həzrət Şeyx buyurdu: «Mövlana, kirdi-to gərđi-to».

Beyt :

Hər nə kim qılursən, ögünə gəlür,
Yaxşılıq qıl kim, sonun yaxşı olur.

Hekayət. Seyyid Zeynəddin dedi kim, Seyyid Şərəfəddin rəvayət qıldı kim, ol çağ kim, Xudabəndə Sultan Məhəmməd padşah Sultaniyyədə vəfat oldı, Əmir Çopan Qarabağdan gəldi kim, Sultaniyyəyə vara yas vermağ için. Çün Ərdəbilün çevrəsinə yetdi, bir naibi həzrət Şeyx salamına göndərdi kim, bu gecə qulluğına gələcəgəm. Və Ərdəbilün daruğası ilə qüzatı və əkabiri Siyahrud çayının qırağınadək qarşuya vardılar və ikindünün namazı çağı idi. Bəglər ilə ulular ərz etdilər kim, bu gecə yoldan gəlmişüz, munda əglənəlim, danlası çin sabah həzrət Şeyxün qulluğına varalım. Əmir Çopan dedi: «Böylə olsun». Çün ikindü namazın qıldılar, bir qorxu ilə rö'b Əmir Çopanun könlinə düşüb dedi: «Mən həzrət Şeyxdən qorxaram. Əlbəttə, bu gecə xidmətinə varacağam. Siz məni mən' eyləməyiniz, zira kim Şeyxdən bir qorxu könlümə düşübdür». Bunu deyüb, atlanub rəvan oldı. **Beyt :**

Şahnun ərsəsidə fərz təkisi varma, könül,
Rüx təkisi doğru yola var, özünü qılma yünül.

Seyyid Şərəfəddin buyurdu: «Çün Şeyxün həzrətində namazı əda qılduk, həzrət Şeyx özünü sağ qolına çəküb dilinə keçürdi kim, əgər gələsən, sana yeg və əgər gəlməyəsən, bizə yeg. Bildim kim, həzrət Şeyx bir işarətdədir, amma bilmədim kim, kimünləndür. Bir saətdən sonra Əmir Çopan həzrət Şeyxün qulluğına gəldi və üzrxahlıq etdi və dedi: «Bağışlan kim, niyyətüm sadıq idi kim, bu gecə dəstbusinə müşərrəf olayım. Yanumdakılar məni mövquf etdilər, nagh könlüm qorxdı, bildim kim, əgləndüğümün səbəbindəndür». **Beyt :**

Doğrularğə demək olmaz əgri söz,
Əgrilərnün etdüginə tikmə göz.

Pəs Seyyid Şərəfəddin dedi: «Şeyxün ol işarəti kim, ikindü namazı çağında qıldı, Əmir Çopan əgləndügi için imiş. Pəs həzrət Şeyxdən sordum kim, ol buyurdugün söz kim, «əgər gələsən sana yeg və əgər

gəlməyəsən, bizə yeg» mənasın bizə şəfəqqət eyləsün. Həzrət Şeyx buyurdu kim, əgər gələsən, sana yeg, yəni gəlüb böylə səadətlərə ulaşa, və əgər bizə yeg, yəni əgər gəlməyə, biz Tanrıya məşğul olalı, nə ana. **Beyt :**

Vəslü qürbün zövqi içrə, heyf ola kim, nəgəhan
Özgələrnün söhbətindən bula aşubi-qübar.

Hekayət. Mövlana Məhəmməd rəvayət qıldı atası Mövlana Siracəddindən kim, ol dedi: «Bir qatla həzrət Şeyx Xalxala gəlmiş idi. Atam mana dedi: «Evə var və iki balıq bişürt, al, gətür». Mən evə vardum və anama dedim: «Balıqları odun ilə bişür kim, mən məscidə vardum». Həman kim məsciddən qayıtdum, balıqlar bişürtmiş idi. Anı götürüb Şeyxün həzrətinə apardum. Həzrət Şeyx ol balıqlardan heç yemədi və cəmətə yedürdi. Biz məlul olduk. Ol gün keçdi, danlası həzrət Şeyx dedi: «Mövlana, bu qədər odunlar kim, bağunda var idi, balıqları bizim için təzək ilə bişürtdün». Və hal ol kim anam ol balıqları odun ilə bişürməmişdi və biz bilməzdük». **Beyt :**

Canumizi besləməkçün çok riyazət çəkmişüz,
Ta könül bustanidə toxmi-məhəbbət əkmışüz.

Hekayət. Surəqlü Sultanşahun oğlu Pirə Mahmud dedi: «Bir neçə sufilər ilə Surəq kəndindən Şeyxün həzrətinə varduk. Nəcib adlıdan özge qamu talibləri dəstbusinə müşərrəf qıldı. Namurad Nəcib neçə gün bu mələlətdən ağlar idi. Qayıtmaq çağında çün vida eyləməgə ziyarətinə varduk, Nəcib dəxi gəldi və həzrət Şeyxün mübarək əlin dutub öpdü. Həzrət Şeyx qəhr ilə ana nəzər salub buyurdu: «Ari, murdarı soyarsan, vəcd ilə dəstbusə durarsan». Çün dıxarı çıxduk, Nəcibdən sorduk kim, bu, nə haldur? Nəcib dedi: «Bəli, bir tilkünün dərisin soymuş idim və şəhərə aparub satmış idim. Və hal böylə idi kim, kəklik için bir tor açmış idim. Bir tilkü tora düşüb murdar olmuş idi. Nəfsüm yolum urub dedi: «Munun dərisi bəhaludur». Anı soyub

satdum, həzrət Şeyx vilayət nuri ilə mə'lum eyləyüb məni hayırdı».

Beyt :

Dünya yüzində türlü yeməklər bişüb durər,
Murdarə əl uzatmaya, hər kim bizi sevər.

Hekayət. Marağalu Mövlana Tacəddin Məhəmmədşah dedi: «Bir gün neçə marağalular ilə həzrət Şeyxün qulluğında eski zaviyədə oturmışduq. Buxaralı bir talibi-elm gəlüb dedi: «Ya Şeyx, mənüm hücrəmdən bir kitab ilə bir gilim oğurlayubdurlar». Həzrət Şeyx buyurdi: «Neşün xadımlərə tapşurmadun?» Dedi: «Sağınurdum kim, munda sufilərdürlər. Bilmədüm kim, oğrular imişlər». Gördüm kim, həzrət Şeyxün bənizi müteğəyyir olub, bir nəfəs təəmmül eylədi. Pəs baş götürüb buyurdi: «Talibi-elm qanı?» Kişi ayağa qalxdı. Həzrət Şeyx buyurdi: «Təbriz yolına rəvan ol, Abgərmün gədüginə yavux bir dərre var. Bir qara qul gedər və sənün gilimün ilə kitabun biləsincədür. Geri al. Əgər verməsə, neçə çopanlar oraya yetərlər. Anlara söylə kim, Şeyx məni göndərübdür, ta onlar sana himayət eyləyüb, gilim ilə kitabını andan alalar». Talibi-elm muni eşidincə rəvan oldı və həzə sabah çağı idi və günəş ucalmışdı. İkündü namazı çağı oldı. Həzrət Şeyx namazını əda qılıb, səccadə üstində oturub sufiləri ögütlərdi. Gördük kim, talibi-elm gəldi və gilimi ilə kitabı gətürdi, həm eylə kim həzrət Şeyx təqirir qılmış idi, nəql etdi. Pəs talibi-elm həzrət Şeyxün ayağına düşüb tövbə qıldı». **Beyt :**

Oldı bir yan çün könülnün yüzindən zəngi-hicab,
Aləmün əsrari yanunda gözüdür biniqab.

Hekayət. Mövlana Tacəddin Məhəmmədşah dedi: «Qələbə cəməət ilə yeni zaviyədə həzrət Şeyxün xidmətində oturmışduq və həzrət Şeyx nəsihət eyləməgə məşğul idi. Məliküs-sadat Əhərlü Seyyid Əli dedi: «Babi rəhmətüllah əleyhi». Şeyx dedi: «Lə'nətüllah». Seyyid Əli ahəstə mənüm qulağumda dedi: «Rəva ola kim, bir ulu dərvişün

həqqində lə'nətullah buyura?» Bir zəman andan keçincə Astarabadlu Mövlana Sainəddin yoldan gəldi. Həzrət Şeyx ayağa qalxub anı qucaqladı. Mövlana Sayinəddin dedi: «Ya Şeyx, hər qatla özüm gəlürdüm, amma bu qatla Şeyx Zahid məni göndərübdür. Dün gecə Gilanda idim. Öz evimdə duşda gördüm kim, qazının hamamı birkəsi otdan dolu idi və firiştələr bir kimsənün saçın əlünə alub, oda batdurub genə çıxarırlar və mükərrər ana əzab edərlər. Nəzəbillah min qəzəbillah, ol halətdən bir əzim qorku mənüm könlümə düşdi. Nagah ənsəmdən bir atlu gəlüb qəmçinün ucu boynuma dəgdürdi. Arduma baxdum, həzrət Şeyx Zahidi gördüm. Buyurdi: «Neşün munda durubsan?» Dedim: «Tanrıçün buyur kim, bu, kimdür?» Dedi kim, «Babidür kim, şəriəti xar dutubdur. Andan ötrü ana əzab edərlər». Mövlana Tacəddin dedi: «Çün böylə kəramatı həzrət Şeyxdən müşahidə qıldum, Seyyid Əliyə dedim: «Han, necə görərsən?» Seyyid dedi: «Həqqa, hər söz kim, həzrət Şeyx söylər, eynül-yəqindür». **Beyt :**

Hər kimün eynül-yəqini aydın oldı Tanrıdən,
Gördüğindən söz der, inan, ana sorma nədən.

Hekayət. Həm bu Mövlana Tacəddin Məhəmmədşah dedi: «Bir yıl qələbə cəmaət ilə həzrət Şeyxün qulluğundan Marağaya varurduk. Yazun çağı idi. Bir kəndə yetdük kim, yanında bir eski karvansəra var idi. Yağış yağmağa durdi. Yolda eylə güclü sel axdı kim, keçmək məcalı bulmazduk. Gecə ol eski karvansəraya girüb davarımızı otlamağa salı verdük. Yarımgecə yağış dindi, davarlara ehtiyat için adamımız çıxdı. Bir yaxşı at atların içindən gözükməz oldı. Hər birimiz bir qola varduk. Nagah ol pərişanlıqda mən həzrət Şeyxi gördüm kim, bargirinə minmiş. Buyurdi: «Mən gəldüm kim, sizin atınızı bulayım». Yoldaşlara dedim: «Gəliniz, fariğ oturuniz kim, at bulunur». Pəs, cəmaət sözümi inanub yığıldılar və sabahədəkin eymən yatdılar. Çün sabah bir sufiyi gördük kim, gəlüb atı gətürdi. Keyfiyyətin sorduk, sufi dedi: «Mən filan

kəndindənəm, həzrət Şeyxi gördüm kim, gəlüb mana buyurdi: «Filan kimsələrin atı filan yerdə durair. Var, atı dutub anlara, yetür kim, filan yerdə oturub intizardadurlar». Mən varub, atunızı dutub, budur, gətürdüm». **Beyt** :

Ta ənayə çəkmişüz nəfsü həvanun ərsəsi,
Gamumuz altındadır nəfsü həvanun tövsənin.

Hekayət. Seyyid Zeynəddin dedi: «Seyyid Şərəfəddindən(ə.r.) eşitdim kim, ol rəvayət qıldı kim, bir qatla fümənlü Əmirə Rüstəm Qazı Şəmsəddini neçə əziz kişilər ilə həzrət Şeyxün qulluğına göndərdi kim, həzrət Şeyxi Fümənə dəvət eyləyüb oraya aparalar. Pəs Seyyid Şərəfəddini vəsilə eylədilər. Seyyid ədəb ilən anların sözləri ərz etdi kim, həzrət Şeyx mübarək üzəngüsini rəncidə qılıb, Gilan sarusına təvəccöh eyləsün. Həzrət Şeyx bir gün işarət qıldı kim, atını gətürdilər və səfər niyyəti ilən atlandı və cəmaət dəxi atlandılar və Sədiqə kəndinədəkin yerüdilər. Anda həzrət Şeyx buyurdi: «Seyyid Şərəfəddin, xatirüm Gilana varmağ istəməz, amma sənün xatirün için hala gedərəm». Mən özümə dedim: «La İlahə illallah, həzrət Şeyx buyurur mənüm könlüm getməz, amma gedər». Həman kim zaviyədə qonduq, həzrət Şeyx mana bir hünər görsətdi. Dedim: «Əgər Şeyx varuram desə, mən anun ətəginini dutub derəm: Gilana varmamaq gərək». Danlası həzrət Şeyxə vardum və getməkdən mən' eylədüm. Pəs həzrət Şeyx buyurdi: «Var, Qazı Şəmsəddini cəmaət ilən üzrxahlıq eylə». Dedim: «Ya Şeyx, eylə kim mana təsəlli verdün və vilayət görsətdün, Qazı ilə əshabına dəxi təsəlli ver». Həzrət Şeyx buyurdi: «Böylə olsun!» Həman kim Qazı Şəmsəddin yanına vardum, Qazı dedi: «Həzrət Şeyxi Gilana varmağ məsləhət görmənəm, zira kim gilanlıların əhd ilə vəfaları* bitün dəgül». Cümə günü çün came məscidindən çıxduk, həzrət Şeyx buyurdi: «Varalım və Qazı Şəmsəddini soralım kim, zəhmətlüdür».

---

* Əlyazmada: vəfalarını.

Həman kim Qazınun xəlvətinə girdük, həzrət Şeyx anı sorduğundan sonra bir ağ cübbə mübarək əgnindən çıxarub Qaziya geydirdi. Qazi bir nə'rə çəküb dedi: «Gecə həzrət Risaletpənahı (s.) vəqiedə gördüm ki, həm bu ağ cübbə mana geydirdi. Yenidən həzrət Şeyxə müti' və mürid oldum». Pəs yenidən tövbə aldı. **Beyt :**

Hər nə kim canun gözi görmüşdi gecə uyxudə,
Himmətindən Şeyxün anlar qamu gördüm bu gün.

Hekayət. Həzrət Şeyx Sədrəddin buyurdi: «Pirə Xəlil yigitliği çağında həzrət Şeyxün qulluğına varub tövbə aldı və etiqad gətürdi. Məgər dişi xatununun məhəbbəti həvası könündə caygir olmuş idi. Bir gün ixtiyarsız sevgüsünün evinə girmiş, ol halətdə həzrət Şeyxi orada hazır görmüş kim, anun yüzünə qapuyı örtmüş. Pirə Xəlil ol halı görincə titrəməgə düşüb saətdə ol evdən çıxdı. **Beyt:**

Bu yaman əf'alümüzdən yüz mələlətdür bizə,
Yüklərimiz açsalar yüz min xəcalətdür bizə.

Həman kim həzrət Şeyxün qulluğına yetdi, dedi: «Xəlil, dəxi ədəbsizlik etməyəsen». **Beyt :**

Ədəb ilən diril ki, baş olasan,
Yaxşılıqla cəhanda faş olasan.

Hekayət. Xacə Əminəddin dedi kim, həzrət Şeyx Alğar kəndi abadan eyləndə Səravlu Hüseyin adlı bir kişi var idi kim, divarı yapar idi və bir müəyyən məbləğ ilən müqatibə eylənmişdi kim, ol divarları təmam eyləyə və həqqin qamu almış idi. Bir gün həzrət Şeyxün xidmətinə ərz etdi kim, bir məbləğ filan kimsəyə borcluyam. Əgər həzrət Şeyx bir parə aqça şəfəqqət eyləsün kim, anun borclarını ödəyim, inayətün nəhayəti ola. Həzrət Şeyxün xatiri buyurdi: «Ol aqçadan doptalu bardağ kim, toprağın altında gömübsən, neşün çıxarub borclarını ödəməzsən?» Kişi münfəil olub dedi: «Həqqa kim, övliyanun kəramatı gərçəkdür».

Beyt :

Hanğı göz kim, aydın etdi Tanrı nuri, biqüman,
Yerün altında nə kim vardur, qamu görər əyan.

Hekayət. Mövlana Mühyiəddin dedi: «Bir Xalxallu Cəbrayıl adlu gəlüb, tövbə alub xəlvətə oturdı. Vaqiədə gördi kim, bir bitün büryan yanında qoydılar. Danlası gördüğü vaqiəni həzrət Şeyxə dedi. Buyurdi: «Var kim, oğlun təndürə düşübdür». Həman kim evinə qayıtdı, oğlı təndürə düşüb yanmış idi». **Beyt :**

Əhli-dilnün könli bir güzgü kibidür dolu nur,
Hər nə kim aləmdədür, anun yanında gözükür.

Hekayət. Fərrux Qəvval dedi kim, həzrət Şeyx Abgərmdə kim, Səbələn dağınun dibindədür, bir müridə işarət qıldı kim, həm imdicə şəhərə var filan aşçının dükənina və söylə kim, fərzəndi-Mühyiəddinün qəbiri örtüğü bir kişi yanuna gətürüb, üç altuna girov qoyubdur. Həqqünü al və anı geri ver». Ol mürid şəhərə girüb, ol aşçının dükənina varub həzrət Şeyxün dedüğü aşçıya dedi. Dükənçi saətdə içərü girüb, örtüğü gətürüb verdi və kəndi aqçasın aldı. Mürid anı alınca həzrət Şeyxün qulluğına qayıdub dedi: «Hər nəstə kim, Şeyx buyurdi, qamu gərçək idi. İmdi çün örtüğü buldun, oğrıyı dəxi tap». Həzrət Şeyx buyurdi: «Çün həqqimiz bizə dəydi, lazım dəgül özgülərnün sirrini faş etmək. Amma ol oğrı oğurlamağa dəxi buraya gələcəkdür». Bir gecə dəxi gəldi və fürsət bulmayub qayıtdı. **Beyt :**

Gecələrdə hər nə kim olur qaranğuda nihan,
Könlümüz qarşısında gün tək durur qamu əyan.

Hekayət. Əqimunlu Mövlana Şəmsəddin dedi: «Səravlu Hacı Eynəddindən eşitdüm kim, ol dedi: Mənüm yaşum on yediyə yetincə, Tanrı-təala tələbün tovfıqi mana yoldaş eyləyüb bir kamil Şeyxün tələbində gəzərdüm. Yedi yüz on iki yıl hicrətdən keçincə Xarəzmlü Şeyx Əlinün söhbətinə Sultaniyyədə yetdüm və üç yıl yanında idim və zikrün təlqini andan alub vaqiələrümnün təsəllisin verürdi. Bir gün bir

vaqiəm var idi, ana ərz etdüm, buyurdi: «Oğul, mənüm quşum bu yuvaya yetməyübdür, var, özgə kamili bul kim, inşaallah, muradına vasil olasan». **Beyt :**

Xamu çopanun əli xud yədi-beyza olmaz,

Qamu quşlarnun evi mənzili-Ənqa olmaz.

Pəs, ixtiyar ilən andan ayrılıb beş yıl dəxi tələbün yabanında sərgərdan gəzərdüm və istədügüm kimsədə bulmazdum. Beş yıldan sonra evimə qayıtdum və beş yıl dəxi evimün bucağına üzlet ilə xəlvət ixtiyar etdim. Sonucı, həzrət Şeyx Səfiəddinün xəlifələri ilə talibləri kim, oradan ötərdilər, məni həzrət Şeyxün qulluğına dələlət edərlərdi. Nəfsüm qəbul etməyüb bəxtüm mədədüm verməz idi. **Beyt :**

Qüfli-hirman könlümə urmuşdi təqdirün əli,

Doğru yollar qarşudə, zahir itürürdüm yoli.

Hicrətün yeddü yüz otuzında ərbəinə oturdum. Zilqədənün ayında ayun on doquz gecəsində vaqiədə gördüm kim, bir pir gəldi ortaboylu, surəti böylə və hey'əti şöylə və Şeyxün hey'ət ilə surəti bəyan etdi bir aydınlıq ilən kim, özgə aydınlığa bənzəməz idi. Və işarət ilən məni çağırđı. Ol gün əgləndüm, iki gecədən sonra tələbün odı zəbanə urub, könlümnün cilovın həzrət Şeyxün xidməti sarusına çəkərdi. Oyanub həm gecədə məscidə vardum. Dostlarum qamu anda hazır oldılar. Dan namazı cəmaət ilə qılduk. Çün namazun salamın verdüm, yanumda bir Hacı Mahmud adlu kişi oturmuş idi və ol bir təmizlü həkim idi. Anunlən danışub dedim: «Ərdəbilə varmağa əzm eyləyübəm kim, həzrət Şeyx Səfiəddinün qulluğına müşərrəf olam». Bu söz xud anun qulağına sağın kim bir bəşarət idi, ayağa qalxub bir çərx ilə səma' urdı, genə gəlüb yerində oturub dedi: «Biz dəxi munı istərdük kim, sən oraya varasan və biz dəxi yoldaşun olalı. Danla şənbə gündür, çıxalım». Munı dedim: «Danla yok, biri gün varalım». Mununlan qərar verdük və səfərin yarağın gördilər. Yekşənbə gün çin sabah əshab ilə dostlar qamu orada

yığıldılar və dan namazın əda qılduk. Həman kim ədügi geydüm, genə nəfsüm dəğdəğə verdi kim, getməyim. Yoldaşlar neçəsi ayağ üstinə durub, neçəsi oturmışdılar. Nagah mana bir hal vaqe oldu. Ol halətdə gördüm ki, mənüm başum gövdəmdə dəğül və çevrəmdə gəzər və bir söz söylər. Həman kim ol halətdən özümə gəldüm, ixtiyarsız qalxub, başmağı geyməyüb yola düşdüm. **Beyt :**

Bağlayub belinə canın, çüst qılmış ətəgin,
Kuyinə başsız-ayağısız aşıqi-şeyda varur.

Bir parə yol varınca əshabı yayağ gördüm kim, arduma düşüb gəlürlər. Sordum: «Neşün, yayağ yerirsiniz?» Hacı Mahmud dedi: «Sən dəxi başmağısız gedərsən». Ayağuma baxdum: başmağısız ədügi geymişəm. Başmağum gətürdilər, geyib atlandum. Düşənbə günü günortadan ilərü Şeyxün dəstbusinə müşərrəf oldum. Həman kim yaxşıca baxdum, ol vaqiədə gözükmiş kişini gördüm və Şeyx ol saətdə ruhərvər kələciyə məşğul idi. Əvvəl söz kim, mübarək dilindən çıxdı, bu idi:

Kəşfi başmağ eyləyüb başuna ur.

Və üç qatla bu misra'i təkrar eylədi, andan sonra bir İsfəndiyar adlu kim, bir az müddət Səravda tamğaçı idi, ol məclisdə hazır oldu və tövbə qıldı. Həzrət Şeyx dedi: «Bu, Səravun qurtı idi kim, gəlüb tövbə qıldı». Mən öz könlümdə dedim: «Bu, bir zalimcə idi. Yakışmaz kim, həzrət Şeyx munun tövbəsinə təfaxür eyləyə. Axır bir danışmənd kişi, ya bir müfti dəğüldür kim, adın aparalar». Həman kim mənüm könlümdə bu söz keçildi, həzrət Şeyx yüzini mana eyləyüb buyurdi: «Bəli, böylədür və tövbənün qapusu açuqdur. Gərçək taliblər ilə Tanrının aşıqləri ayrudurlar və özgə taifələr ayru: **«Qəd əlimə küllü ünasin məşrəbəhüm».**²⁷⁵ **Beyt :**

Özgələrnün könli özgə yerdədür,
Öz yolinə aşıqi-sadiq varur.

Genə könlümdə keçürdüm kim, bu dəxi ol zahir kəşflərdəndür kim, imdicə anı mən' edərdi. Dəxi həzrət Şeyx dedi: «Bəli, zahir kəşfi batin kəşfi ilə mövqufdur». Genə xatirümdə keçdi kim, bu iki kəşf mövqufdurlar bir özgə kəşf ilə kim, ikisinün ortasında təmyiz eyləyə bilə. Həzrət Şeyx buyurdi: «Bəli, bü üçüncü kəşf xəlvətə mövqufdur».

Beyt :

Demək olmaz qamu kimsəyə munun tək razlar,
Yadların qulağı eşitməz munun tək sazlar.

Üç gündən sonra zaviyədə həzrət Şeyxün xidmətinə oturmuşduq. Süfrə çəkdilər, cəmaət yeməgə məşğul oldılar. Həzrət Şeyx yüzini mana eyləyüb buyurdi: «Səravlu Hacı bir ağacın başını kəsüb, özgə ağac ilə peyvənd eyləyüb, yemişi dəxi dadlurak olur». Həman kim bu sözi dedi, bildim kim, mənüm zəmirümnün vaqiəsidür kim, kəndümdə görmüş idim və anun həllin etmək və məqsud müridlik peyvəndidür. Andan sonra qalxub xəlvətinə girdi. Danlası mənə xəlvətinə çağırub buyurdi kim, Xarəzmlü Şeyx Əlinün hekayətlərin söylə. Hər nəstə kim, andan eşitmiş idim, bir-bir ərz etdim, ta ol sözədəkin kim, bir gün bir vaqiənin mə'nasın andan sordum, Şeyx Əli dedi: «Mənüm quşum bu yuvaya yetməyübdür». Həman kim bu sözi eşitdi, mübarək gözləri yaşdan dolub buyurdi: «Oğul, anun əmanəti idi kim, səni bizə yetürdi». Pəs, ol vaqiəmi həll qıldı. Yenidən tövbə aldum və əshab dəxi müvafiqət eyləyüb tövbə qıldılar. **Şeir :**

Baş çəkərdi nəfsi-dun anun həvasindən, vəli
Qeydə çəkdi sonucı himmət əli boynin anun.
Türlü-türlü qüflər var idi könlüm gəncinə,
Mərifətlən açdı bir-bir qüflər lütfin anun.

Hekayət. Əqimunlu Mövlana Şəmsəddin dedi: «Pirə Kürd Əmirdən eşitdim kim, bir gün Nasirabadlu Fəqih Əliyi bir yerdə bir söhbətə aparmışdılar. Həman kim süfrəni ortaya gətürdilər, Fəqih Əli əl uzadub

bir tərpsi pulav ilə bir qol qaburğa büryan özünə çəküb götürdi və mana verdi kim, münü apar və filan dərvişə ver kim, Şeyxi zahir gördüm kim, buyurdu kim, müsafir dərviş filan yerdə durur. Həman kim pulav ilə büryanı ol dərvişə apardum, çün məni gördi, nə'rə çəküb dedi: «Səddəqə vəliyyullah». Keyfiyyətin sordum, dedi: «Bu gecə öz-özüm ilə fikirlədim kim, bu sufilər türlü-türlü yeməklər yeyərlər. Əgər anların Şeyxi Həqq iləndür, bu xəlifə mənüm için bir təberrük göndərür. Çün yatdum, uyxuda gördüm kim, neçə sufilər gəlirlər və bir ulu əziz kimsə anların içində yerir». Və Şeyxün hilyəsi ilə surətin təmam söylədi». Anlardan sordum kim, bu büzürgvar kimdür? Dedilər, Şeyx Səfiəddindür. İlərə vardum, salam verdüm. Gülüb dedi: «Dərviş, əgər mənüm xəlifələrüm sana nəstə göndərməyələr, anların həqqində etiqaq gətürməyəsen? Danla çün təberrük yeyəsən, gərək kim iradətün bərk olsun». **Beyt** :

Ne'mətümdən canə hər kim tərbiyə
Verə, iman qüvvətini arturə.

Hekayət. Mövlana Şəmsəddin Pirə Kürd Əmirdən rəvayət qıldı kim, taliblər neçə baş qoyun həzrət Şeyxə töhfə gətürdilər. Anları pərvara bağladılar. Bir gün Fəqih Əli dan namazın əda qıldı, pəs gizlücə mana dedi kim, Şeyxün qoyunlarını oğurladılar. Dedim: «Nədən bildün?» Dedi: «Bu gecə həzrət Şeyxi gördüm kim, dedi: «Taliblərə söylə, nigəranlıq çəkməsünlər kim, ol qoyunlar bizim nəsibimiz dəgül idi. Danlası çopanlar gəlüb dedilər kim, qoyunları oğurladılar». **Beyt** :

Noldi gər qismətimiz olmədi bu neçə qoyun,
Fələgün Sövri dilər kim, bizə qurban olsun.

Hekayət. Mövlana Şəmsəddin dedi kim, Səravlu Ə'mi Hafiz Kəriməddindən eşitdüm kim, bir qatla həzrət Şeyx Sərava gəldi. Kəndlülər qamu qarşuya vardılar. Bir kimsə mənüm əlümi dutub

dərvazəyədəkin apardı. Qələbəliğdən əl öpmək məcal bulmadum. Həman kim Xacə Əfzəlün zaviyəsində nüzul etdi, ziyarət etməğə xidmətinə vardum. Həman kim zaviyəyə girdim, bir kimsə mana dedi: «Ziyarət eyləməğdə ehtiyat ilən ol». Əlümi dutan kişidən sordum kim, necədür? Dedi: «Bir kişi həzrət Şeyxün əli əlinə alubdur və ahəstəlig ilən xəlqi qoyar ziyarət etməğə». Mənüm nəfsüm mana dedi kim, həzrət Peyğəmbər (s.) böylə eyləməyübdür. Gərəkim, bu, bir mütəkəbbir kişi olacaqdur». Pəs, mundan ötrü ziyarət etməyüb qayıtdum və hal ol kim ol vəqtdə məsabih oxurdum və ol gün dərsüm oxumamışdum. Gecə olunca anam dedi: «Yatmaq çağıdır, yatalım». Dedim: «Siz yatınız kim, mən dərsümü təkrar eyləyim». Anlar qalxub, qapuları bağlayub yatdılar. Mən bir saət təkrar ilən məşğul oldum, uyqu məni alub, uyudum. Duşda bir kişi gördüm kim, gəlüb salam verdi. Sordum: «Sən kimsən?» Dedi: «Şeyx Səfiəddin». Ayağa qalxmağa durdum, əlümi dutub, təskin eyləyüb dedi: «Mövlana, bu gün neçə min adam mana ziyarət etdilər. Yorulub igən aciz qaldum. Bəs kim əlüm dutubdur, amma bu qədər ilən ki, bir kimsə şəfəqqət üzərindən mənüm əlümi əlinə ala, sən münkir olub yanuma gəlməyəsən?» Bu sözi deyüb, arxasın çevirüb vardı. Ardına yügürmək istərdüm, uyqudan oyandum. Fikirə düşdüm kim, bu surəti duşda gördüm, yoxsa oyağlığda. Qalxub, qapulara varub əl urdum. Qapular qamu bağlı idi. Danlası çin sabah zaviyəyə vardum, dedilər: «Həzrət Şeyx atlanub mundan keçdi». Yüz tümən həsrət ilə qayğu yedüm kim, bədbəxtligümdən dəstbusi dövlətinə müşərrəf olmadum. **Beyt** :

Yüz tümən həsrət yedüm kim, yetmədüm pabusinə,
Xidmətindən qalmışam məhrum kim, boynum sına.

Hekayət. Mövlana Şəmsəddin dedi: «Xətib Şihabəddin Ərəbşahdan eşitdüm kim, dedi: «Hüseyn adlu bir kişi siyahpuşlar müridlərindən Dehgahda idi. Həzrət Şeyxün müridlərindən bir mürid ana uğrayub

həzrət Şeyxün kəlimatından neçə sözlər ana nəql etdi. Hüseyin, Şeyxün (q.s.) haqqında etiقادlı olub, qara bürki başından qaldurub yerə çaldı. Bu xəbər siyahpuşlara yetdi. Əvəz adlı bir xəlifə göndərdilər anun qəsdin etməyə. Həzə ol xəlifə Hüseyinə yetmədin mən həzrət Şeyxi duşda gördüm kim, Dəcan kəndinin qırağında keçərdi. Mübarək ayağına düşüb dedim: «Səadət ilə nəreyə gedərsən?» Buyurdi: «Gedərəm ol məzlumi ol mübahinün əlindən qurtaram». Və ol kişinin adın apardı. Danlası ol siyahpuş gəlüb, Hüseyinə dolaşub bəhslərdi. Hüseyin anun cavabına heç mültəfit olmazdı. Dedilər: «Neşün anun cavabını verməzsən?» Dedi: «Həzrət Şeyx mana buyurubdur kim, anunlən bəhsləşməyim kim, özgə kimsə gəlüb anun cavabını verür». Həzə bu sözdə idilər kim, neçə türklər gəlüb, Əvəzə yaxşı qulluqlar edüb başını yardılar və Hüseyini anun əlindən qurtardılar. Andan sonra Hüseyindən sordılar kim, hal necədür? Dedi: «Həzrət Şeyxi gecə duşda gördüm kim, mana dedi: «Hüseyin, bir mübahini danla sana uğraşur. Gərəkdir kim, anun cavabına mültəfit olmayasan kim, mən neçə kimsələri göndərürəm kim anun cəzasını verələr». **Beyt :**

E'tiqad ilən o kim yapışsa bir əhli-dilə,
Sanma kim, anı unuda, əməgin zayə qıla.

Hekayət. Mövlana Şəmsəddin dedi kim, Səravlu Pirə Heydər dedi: «Ol çağ kim, cəmaətimiz səravlu Xacə Tahiri Ərdəqana dəvət etdilər, ikrah ilən məni anun yanına aparub, mana tövbə verdi. Tövbədən sonra könlüm anun şeyxliyini qəbul etməzdi və mültəqən anı inanmazdum. Könlümdə keçürdüm kim, əgər Şeyx Səfiəddin vəqiədə mana tövbə ilə təlqin verə, gərəkdir şeyx ol olacaqdur. Bu fikir ilə gecə yatdum, duşda gördüm kim, Şeyx Səfiəddin gəlüb namaza durdı və çok kimsələr ana iqtida qıldılar. Mən dəxi səflərin içinə girüb, ana iqtida eyləyüb namaz qıldum. Salamdan sonra həzrət Şeyx məni kəndü yanına çağırub tövbə ilə təlqin verdi. Çün ol duşdan oyandum, igən xürrəm olub qövmələrimə

dedim kim, həzrət Şeyx məni qəbul eyləyüb tövbə ilə təlqinüm verdi. Üç-dörd gün mundan sonra çav düşdi kim, həzrət Şeyx budur gəlüb Təbrizə varur və Əhmədabad kəndində qonubdur. Həzrətinə vardum, həm ol hey'ət ilə kisvətdə kim, duşda görmişdüm, ol həzrəti gördüm. Həman kim gözi mana düşdi, buyurdi: «Bəri gəl kim, sən bizdənsən». Və tövbə ilə təlqin zahirən verdi. **Beyt** :

Hanğı dilbər istəsə bir aşiqi məftun qıla,
Bir gecə vəsli xəyali qarşusinə göndərür.
Hüsnidən bir cilmə qılır, könlini alur anun,
Sonra ana zahirən kəndü cəmalin görsədür.

Hekayət. Mövlana Şəmsəddin dedi kim, Dəcanlu Pire Əhmədşah dedi kim, yigitliğüm çağında tövbə eyləməğ könlümdə var idi. Mütərəddid idim kim, həzrət Şeyx Səfiəddinün xəlifələri əlindən tövbə alayım, yoxsa Xacə Məhəmməd Köcəcinün xəlifələrindən? Ta bir gecə duşda gördüm kim, bir əl gözücü mənüm başumdan göbəgümədəkin yuya idi. Mən sora idim kim, bu, nə əldür? Bir ulu kimsə mana deyə idi kim, bu qüdrətün əlidür kim, Tanrı-təala mana verübdür. Qalx və tərəddüdi xatirindən gidərüb bəri gəl. Çün uyxudan oyandum, bir yigide dedim ki, mən duşda böylə vaqiə görmişəm və əlün iyəsi böylə hey'ətlü kişi idi. Dedi: «Gördüğün kimsə əcəb əgər həzrət Şeyx Səfiəddin olmaya. Qalx, anun xidmətinə var». Sadiq etiqad ilə qalxub həzrət Şeyxün xidmətinə vardum. Həman kim gözüm ol həzrətün nuranlı yüzünə düşdi, təhqiqlədüm kim, duşda gördüğüm kimsə həzrət Şeyx imiş. Dəstbusinə müşərrəf olub tövbə qıldım. **Beyt** :

Hər kimə munun təkə abi-zülalə əl yetər,
Qılmasun suyla təyəmmüm, xak ilə kana yetər.

Hekayət. Bucəndlü Hacı Nəcməddindən rəvayətdür kim, dedi: «Ərdəbil şəhərində elmi təhsil eylərdüm. Məni evləndürmək məsləhət gördilər. Çün cüzvicə xərci yığışdurdum və cəmaəti hazır etdim ki, bir

qız nikah eyləyim, ol məclisdə gözümə bir uyxu endi. Ol halətdə həzrət Şeyx (q.s.) mana zahir olub məni ol nikahdan mən' etdi. Oyanınca oturanlara üzrxahlıq edüb ol əzimetə bərtərəf etdim. Çün həzrət Şeyxün xidmətinə müşərrəf oldum, buyurdi: «Hacı Nəcməddin, əhvalını mən söyləyim, yoxsa sən bəyan edərsən?» Dedim: «Həzrət Şeyx (q.s.) buyursun». Dedi: «Ol gecə kim ol əqdi bağlamağ istərdün, bu ayəti oxudun: **«İnnəl-ləzinə amənu və əmilus-salihati [kanət ləhüm cənnatül-firdövsü nüzülən]**».²⁷⁶ Çün ol nikahda sənün heç xeyrün yok idi, andan səni mən' eylədük, amma filan kimsənün qızını nikahla kim, sana yaxşıdur». Buyruğı ilən ol dedügi qızı aldum». **Beyt :**

Pərdənün ardında çok əsrar var,
Arifün yanındadırur aşkar.

Hekayət. Mövlana Şəmsəddin dedi: «Bərniq kəndində bir sadıq talibün bir sığırı var idi, Gilana aparub ana dügi yüklətdi. Yolda gəlürkən bir dağın ortasında sığırı bir çuxura düşdi kim, andan xilas olmağ igən müşkil idi. İyəsi igən müztərr ilə pərişan oldı. Ol qatı halətdə dedi: «Ya Şeyx, mədəd eyləyüb qövrümə yet kim, sığırum vardı». Yoldaşları dedilər: «Şeyx munda neyləsün kim, sığırun vardı?» Bu sözdə ikən nagh gördilər kim, talibün sığırı ol çuxurdan ayağa qalxub dərədən yüki ilən yuxaru gəldi. İyəsi anı öginə alub, yoldaşlarına yetüb, karvan Kəlxoranda qondılar. Talib həzrət Şeyxə ziyarət etməgə vardı, gördi kim, həzrət Şeyx zaviyədə gəzər. Utandı kim, ilərü vara, olmaya kim, güstaxlığ ola. Həzrət Şeyx anı öginə çağırub dedi: «Mən Gilana dəxi gəlmək gərəkəm, sənün sığırun saxlamaq için?» Talib dedi: **Beyt :**

Hanğı yerdə kim, pərişan olurəm,
Dəstgirüm səndən özgə kimsə yox.

Hekayət. Hafiz Fəxrəddin dedi kim, bir karvan xirmənün yanında qondılar. Karvanlulardan birisi bir parə taxıl xirməndən çəküb sığırina verdi. Bir talib həm anların içindən ana dedi kim, buğda heyvana

vermə kim, mən həzrət Şeyxdən eşitmişəm kim, buyurdi: «Bizim buğdamız insana mübahdur, gərək kim, davara verməsünlər». Sən siğira verürsən, yaxşı dəgül». Siğir iyəsi dedi: «Mən verürəm, andan artuq olmaya kim, həzrət Şeyx mənüm siğirumu həlak eyləyə». Muni deyüb taxılı siğirun öginə dökdi. Danlası kişinün siğiri öldi. **Beyt** :

Hanğı yolə kim, anı mən' etdilər,
Varmagil kim, sana nöqsanın dəgər.

Hekayət. Əqimunlu Pirə Hacı rəvayət etdi kim, bir kişi Şeyxün həzrətinə vardı və könli inkardan dolu idi. İttifaqən həman kim oturdi, başmağın oğurladılar. Çığırmağ ilən şikayət qıldı. Həzrət Şeyx xadiminə buyurdi kim, başmağının bəhasın versün. Almazdı və derdi: «Öz başmağum gərək. Əgər Şeyx könül iyəsidür, mənüm başmağum buldurur». Və çox mübaligələr qılurdi. Həzrət Şeyx xadiminə işarət qıldı kim, iki dirəm aqça apar kim, bir kişi dərvazənün üstində oturub və böylə don geyübdür. Ana ver və başmağı alub gətür və iyəsinə tapşur». Xadim dərhal yügürüb ol kimsə kim, həzrət Şeyx salığın vermiş idi, dərvazədə oturur gördi. İki dirəm ana verüb, başmağ alub gətürdi və iyəsinə tapşurdi. Kişi çün kəndü başmağını gördi, saətdə qalxub, həzrət Şeyxün ayağına düşüb, tövbə qıldı, inkarı etiqada bədəl oldi. **Beyt** :

Arifün başmağidən hər nə'l kim yerə düşər,
Aşiqün qulağinə ısırğa olur, bigüman.

Hekayət. Dəmürçi Pirə Camal dedi: «Bir qatla həzrət Şeyx ayağ üstinə durmuş idi, taliblər Hacı Samun damı üstində buğda çəkərlərdi. Mən dəxi anlara müvafiqət eyləyüb, bir çuval buğda arxama alub yuxaru aparmağa durdum. Çün çuval ağır idi və mən aciz, nərdibanun ortasına yetcək ayağum sıyrılub, nərdibandan ayrılıb düşəyerdüm. Həzrət Şeyx bang urub buyurdi: «Hay, dutun!» Əlümi bir nərdibana dəgdürüb gövdəm ilə çuval havada böylə müəlləq qaldı. Nə çuval arxamdan ayrıldı və nə əlüm nərdibandan, mədəd yetincə». **Beyt** :

Eşigündən məni sürmə, qılma rədd,
Çün əlüm işdən düşə, qılil mədəd.

Hekayət. Tirabadlu Pirə Hüsaməddin dedi: «Bir yigidə aşiq idim və səbr ilə qərarum ansız yok idi. Gecə anun kuyi başına varmağ əzm eyelədüm. İlk akşam yastuğa baş qoyub yatdum, duşda həzrət Şeyxi əshabı ilə gördüm bir tabut bilələrincə. Həman kim mübarək gözi mana düşdi, buyurdi: «Gəl kim, tabutun içində sənün mə'suqən yatur». Və tabutun başını qaldurdi. Mənüm sevgüm məhbub anun içində yatur gördüm, surəti mütəğəyyir olub, gövdəsinə qurt düşmiş, ağzı-burnı əgilmiş. Həman anı görincə sevdası odı könlümdə savdı». **Beyt :**

Hər kimünçün cənnət içrə hurilər durmuş ola,
Heyf ola kim, fanilarğə özini zaye' qıla.

Hekayət. Pirə Cəbrayıl dedi: «Bir qatla həzrət Şeyxün qulluğına varmış idim, gecə zaviyədə idim. Nagah bir zövq ilə səma' və halet məndə peyda olub, yüzüm bir divara dəgüb qanlı oldı. Həm ol saətdə dedim: «Əgər bu səma'dən isə, bu rüsvaylığ nədəndür?» Həman kim özümə gəldüm, həzrət Şeyxün bərəkətindən yüzimdə nə yaranun əsəri var idi və nə qan gözükür idi». **Beyt :**

Aşiqün gər yüzi gülgün isə, ol qandən dəgöl,
Bağrinün xunabəsidür kim, tərəşşöh eyeləmiş.

Hekayət. Həm Pirə Cəbrayıl dedi: «Bir gün zaviyədə xəlvətlülərin yanına vardum zikr etməğə. Mana yol vermədilər, çıxdum, qapuda oturub çok ağladum. Könlümdə keçdi kim, hekayətümi həzrət Şeyxə ərz edəyim. Bu xəyalda ikən uyxu məni aldı. Çün uyxudan oyandum, özümü zikrün həlqəsində gördüm». **Beyt :**

Həlqənün içində yer verdi sana ruzi-əzəl,
Özüni salma irağ kim, işünə düşər xələl.

Hekayət. Yalğuzəğaclu Pirə Mustafa dedi: «Neçə taliblər Çiğatu qolından gəlüb on iki yaşında bir oğlan bilələrincə gətürdilər. Həman

kim oğlanun gözi həzrət Şeyxə düşdi, bir halət ana vaqə olub, yerə düşüb, fəryad ilə fəğanlar çəkərdi. Qəzadan ol saət həzrət Şeyx namazda idi. Sufilər mundan pərişan oldılar. Çün həzrət Şeyx namazdan fariğ oldı, buyurdu kim, ol oğlanı gətürün. Mübarək əlüni anun köksinə endürdi, oğlan ol halətlərdən və fəryad ilə fəğan çəkməkdən fariğ olub, sufilər anun çıxırduğundan xilas oldılar. Andan həzrət Şeyx buyurdu: «Eşq həman kim canə dəgər, yürək qopmağə düşər». **Beyt** :

Canun quşi qəfəsdə ikən balü pər urər,
Dilbər vüsali şövqide aşiq fəğan çəkər.

Hekayət. Pirə Qubad rəvayət etdi Pirə Şəbandan kim, ol dedi: «Kəşmirlü Pirə Əhməd ilən Ərdəbildə idük və Pirə Əhmədün xəlvəti zaviyənün yanında idi. Bir adam həzrət Şeyxə saldılar kim, Pirə Əhməd için bir şərbət gətürə. Həman kim ol kişi yola düşdi, gördilər kim, həzrət Şeyx gəlür bir çanağ şərbət ilən. Pəs şərbəti Pirə Əhmədə verdi və buyurdu: «Qəvvalı çağırınız». Qəvvalı hazır etdilər, bir qəzəl oxumağa bünyad etdilər. Pirə Əhməd səma'ə qalxdı. Bir saətdən sonra səma'dən oturub, başını dizi üstinə qoyub əpsəm oldı. Həzrət Şeyx buyurdu: «Cəmaətə dəsturdur kim, Pirə Əhməd dünyadan köçdi». Cəmaət çıxdılar. Çün yaxşıca baxdılar, Pirə Əhməd Tanrı rəhmətinə vasil olmuş idi». **Beyt** :

Ey xoş ol aşiq ki, vəslün çağı dilbər elkidən,
İçsə bir şərbət, verə şükranə şirin canını.

Hekayət. Pirə Musa dedi: «Bir çağ həzrət Şeyx Alğar kəndində idi və Şeyx İsmayıl bir məscidi yapar idi. Həzrət Şeyx buyurdu: «Mehrabı əgri qoyubdurlar». Şeyx İsmayıl dedi: «Düzdür». Q.s. buyurdu: «İsmayıl, gəl yanuma». İlərü vardı. Buyurdu: «Gözün aç, bax!» Həman kim İsmayıl baxdı, Kə'bəni qarşuda zahir gördi. Saətdə düşüb, başı Şeyxün ayağına

qoyub dedi: «Bəli, böylədür kim, həzrət Şeyx buyurur». Hazır olan cəmaət qamu tövbə qılıb mürid oldılar». **Beyt** :

Surət ilən aşiq ər mə'şuqədən irəğ olur,
Dilbərün qaşı-gözi daim anun qarşudadır.

Hekayət. Pirə Əhməd dedi: «Bir qatla bir karvan Kəlxoran kəndində qondılar və ol çağ həzrət Şeyx Kəlxoranda idi. Çün sabah karvanlular həzrət Şeyxün yanına gəlüb çığdırlar kim, gecə bizdən bir tay nil oğurlayubdurlar. Həzrət Şeyx buyurdu: «Ol namurad oğrı ilk akşamdan sabahadək gəzüb heç yerə yol aparmaz idi. Varun kim, filan taxılun içində bıraxubdur. Götürüb, iyəsisindən üzr düləyüb, tapşurunuz». **Beyt** :

Hər kim ol oğrılığa əl uzadur,
Yer ilə gög dəxi ana dar olur.

Hekayət. Pirə Hacı dedi: «Həzə tövbəyə gəlmədin ispahiliğ edərdüm. Neçə nöker ilən Təbrizə vardum. Bir gün məni bir yaman yerə çaxır içməgə aparurlardı. Həman kim ol evə girmək istərdüm, peşiman olub geriye döndüm. Gecə həzrət Şeyxi duşda gördüm kim, buyurdu: «Yaxşı qıldun kim, ol yerə varmadun». Andan sonra həzrətə varub tövbə qıldum». **Beyt** :

Andan özgə kimsəyə məşğul olma, ey könül,
Can qulağilən eşit, hər nə buyursa sana ol.

Hekayət. Gərmrudlu Pirə Yəhya dedi: «Bir çağ kəndimizdən bir dürudgər varub Əmir Toğay* için bir ev yaptı. Əmir Toğay yaptığı bəgənüb, xatirinə xoş gəlüb, ana bir ləhin verdi. Mən anı andan satın alub bir don tikdördüm. Anı geyüb Ərdəbilə vardum. Həzrət Şeyx həman kim, məni gördi, buyurdu: «Pirə Yəhya, halal ye və haram gey». Özümdə fikir qıldum kim, həzrət Şeyx nədən bu sözi mana buyurdu. Sonra məlum etdim kim, ol ləhini oğrılardan almış imişlər». **Beyt** :

Barəkəllah, gözi var olsun munun tək kimsəyə

Kim, cəhanun qamu əhvali ana zahir ola.

Hekayət. Tərki Pirə Nizaməddin dedi: «Bir qatla Əbülqasim Tərke gəlmiş idi. Mənüm dədəm Pirə Həmzə əshab ilən anun yanına vardılar. Mən uşağ idim, anlar ilən bilə vardum. Özümə dedim: «Əbülqasim bir şeyx kişidür, əlindən tövbə alım». Həman kim bu xəyalı xatirümdə keçdi, bir kimsəni gördüm kim, qulağımı burdı. Dedim: «Mənüm qulağum dutan kimdür?» Dedi: «Səfiəddin və sən mənümkisən». **Beyt :**

Hər kime ruzi-əzəl bir dövlət olmuşdur nəsib,
Anadan doğalı ol dövlətdürür ana rəqib.

Hekayət. Gərmrudlu Pirə Məhəmməd dedi: «Mama adlu bir bəg var idi həzara ləşkərindən. Dedi: «Sultan Əbu Səid xanun çağında bir çəriyə varmışduk. Yasaqda gec qalduk, ləşkərin zəvvadəsi tükənüb, neçəsi atlarınun damarları qanın alub yeyərlərdi. Məndə üç qurut qalmış idi. Anı yedüm və iki günədəkin heç nəstə əlümə girmədi. Çün aclığum həddən ötdi və taqətüm taq oldı, bir təpənün üstinə varub, başımı bir daşun üstinə qoyub dedim: «Əgər Şeyx Səfiəddin Tanrının həzrətində bir qürb ilə mənziləti var, həm imdicə mana bir əkmək ilən halva verür». Bu söz söylərkən uyudum, bir kimsəni gördüm kim, əlin mana urub dedi: «Mama, dilədüğün nəstələri al». Gözüm açdum, heç kimsəni anda görmədüm, amma yanumda üç çörək durur gördüm, içində doptalu halva. Anı götürüb yedüm. Çün ləşkərdən qayıtduk, həzrət Şeyxün qulluğına varub əlin öpməğ istərdüm. Həman kim mübarək nəzəri mana düşdi, buyurdi: «Mama, dərvişlərdən əkmək diləmək gərəkdir, özgə nəstəni dilə». **Beyt :**

Dilbərindən istəyir hər kimsə öz məqsudini,
Aşiq oldur kandan özgə nəstəni istəməyə.

Hekayət. Gərmrudlu Pirə Mahmud dedi kim, Mövlana İbrahimdən eşitdim kim, həzrət Şeyx bir qatla Zəlbil kəndinün məscidində qonmuş idi və biləsinçə çok qələbəliğ var idi. Çün namazı qıldılar, həzrət Şeyxi

qonaqlığa apardılar. Həzrət Şeyxün səccadəsi unudub, həm anda qoydılar. Mən münkir idim, ol səccadəni oğurlayub gög otun altında gizlətdüm. Ol qonaqlıqda neçə qatla məni istəyüb çağırırdılar, varmadum. Sonra qonaqlu kişi gələub məni apardı. Amma çün mənim köksüm iğən kinəlü idi, qamu taliblərdən aşağıda, toprağ üstündə oturdum. Nagah həzrət Şeyx buyurdu kim, ol talibi-elm kim, anda oturubdur, İbrahim adluya söyləniz kim, biz ixtiyar ilən səccadəmizi sənün için anda qoyduk kim, bir yoxsul talibi-elmsən, ol səccadəni var, gətür, altuna sal kim, toprağ üstündə oturmuşsan». Mövlana İbrahim dedi: «Çün muni eşitdim, qalxub vardum və həzrət Şeyxün ayağına düşüb tövbə qıldum və inkarum etiqada dəğşürdüm». **Nəzm :**

Var idi çok eyb məndə həm nihan, həm aşkar,
Xəlqdən anlarını mən gizlər idim leylü nəhar.
Üstümə göndərirdi bir sahibvilayət Kirdigar,
Xatirümdən anları gidərirdi, ya Rəbb, zinhar.

Hekayət. Gərmrudlu Pirə Şirvanşah dedi: «Qardaşum ilən Ərdəbil şəhərinə varduk müamile için və andan Bərdə'ə varmaq meyl eylədik qoyun almağa. Bir parə qızıl aqçamız var idi, Ərdəbildə itdi. Həman kim Ərdəbildən çıxub Bünyan kəndinə yetdik, bir birimizə dedük: «Qayıdalım, bulay kim, aqçamızı tapalım». Genə dedük: «Nəyə varalım? Hər kim anı tapubdur, qaçan geri verür?» Genə həzrət Şeyxün könlünə istianət aparub ol həzrətün şəfəqqətine həvalə etdik. Bir parə yol dəxi varınca nagah gördük kim, Şeyxün bir müridi gələub itürdügümüz aqçanı bir yağluğa bağlayub, ögümüzə qoyub dedi: «Şeyx (q.s.) sana göndərirdi».

Hekayət. Həm bu Pirə Şirvanşah dedi: «İçimizdə bir danişmənd kişi Davud adlu var idi, kəndimizdən Muqana varurdu. Bir parə aqça biləsincə imiş, yolda itürmüş. Və hal ol kim bu Davud sufilərə münkir idi, rəvayət etdi kim, həman kim ol aqçanı itürdüm, dedim: «Ya Şeyx

Səfiəddin, istianət sana gətürdüm, sən bilürsən». Gedərkən bir bulağın başına yetüb, təharət alub, iki rük'ət namaz əda qılub, baş qoyub uyudum. Duşda bir kimsəni gördüm kim, əlini mənüm qoynuma soxub buyurdi: «Al aqçanı'. Şadiliğdən oyanub istəduğüm aqçaları qoynumda gördüm. Çün bu halı müşahidə qıldum, sərəsimə olub, andan qayıdub, Ərdəbilə vardum və zaviyəyə girüb həzrət Şeyxün ayağına düşdüm. Buyurdi: «Oğul, hər nəstə kim, itürürsən, bizdən istərsən». Çün ol sözləri dəxi eşitdüm, könül ilə candan mö'təqid oldum». **Nəzm :**

Hər nə kim ömrümüzdə itürdük,
Çün sənün dərgəhünğə yüz urduk,
Uməruz lütfüniz inayətidən
Kim, itürdügümüz bizə verəsən.

Hekayət. Pirə Yusif dedi: «Əmüm oğlı bir Sadiq adlu var idi və atası igən xacələmiş yoxsul kişi idi. Biz həzrət Şeyxün (q.s.) xidmətinə varurduk. Sadiq dəxi bizə yoldaş oldı. Atası dedi: «Oğul, mənüm içün bir nəstə munda qoy kim, sən gəlincə kimsəyə möhtac olmayım». Atasının sözün eşitməyüb heç nəstə ana vermədi. Həman kim həzrət Şeyxün xidmətinə yetdük, Sadiq dəstbus eyləməğə vardı. Həzrət Şeyx əlini özünə çəküb buyurdi: «Var, əvvəl atannun rızasın hasil eylə, andan sonra dəstbusımızə gəl: **Rəziyəllah təhtə rizaül-valideyn**». ²⁷⁷ **Beyt :**

Səy eylə könülni yap, pozdurmə könül, mütləq,
Hər kim könül incidür, bizardur andən Həqq.

Hekayət. İbn Hacib Mövlana Şəmsəddin dedi: «Bir qatla böylə ittifaq düşdi kim, həzrət Şeyxün evindən bir qatı avaz mənüm qulağuma dəgdi. Könlümdə keçürdüm kim, bu avaz həzrət Şeyxün xanədanından nədən ötrü böylə qatı çıxdı və bir fasid xəyal etdim. Həman ki yatdum, duşda gördüm kim, zaviyənin dərvazəsi yanında bir böyük ağac tiküpdürlər və ağacın başında bir təxtə qoyulmuş. Dəxi özümü ol təxtənün üstində gördüm. Ol ağac təprənməğə düşdi və qatı-qatı

hərəkətlər eylərdi. Könlümdə böylə keçərdi kim, bu ağac imdicə mənə on ağac yol irəğə bıraxur. Ol qorxudan qarnum ol təxtənün üstində bərk yapışdurub dilümi yalvarməğə açdum. Çığururdum kim, ya Tanrı-təala, mənüm qövrümə yetüb, mədəd eylə! Ol halətdə atamı gördüm, dedim: «Baba, mana mədəd eylə». Dedi: «Ol eşitdügün avazdan və fasid xəyal etdügündən sana vacibdür kim, böylə eyləyələr». Nə qədər kim çığırurdum, kimsə mənüm qövrümə yetməz idi. Nagah həzrət Şeyxi orada hazır gördüm. Mübarək əlini alnına qoyub, mana baxub buyurdi: «Ol eşitdügün avazdan fasid fikirlər etdügündən bu bəlaya uğrayubsan». Dedim: «Ey Şeyx, Tanrıçün qövrümə yet kim, taqətüm taq oldı və bu qorxudan öləcəğəm». Ol saət həzrət Şeyxün xatiri mültəfit olub, ağacın yanına gəlüb mübarək əsasın ağaca dəgdürdi. Ağac təvazö' ilən əgilüb, ahəstəcə mənə yerün üstinə qoydı. Və neçə qatla andlar içdi kim, iki həftəyədəkin köksüm şişüb ağrırdı». **Beyt** :

Və'z ilə Qur'anü pənd eşitmək içündür qulağ,
Hərzə sözləğə qulağ asmaz kimə var isə əql.

Hekayət. Hacinun oğlu Mövlana Şəmsəddin rəvayət qıldı atasından kim, dedi: «Bir gün Şeyxün həzrətində namaz qıldıq. Namazdan sonra həzrət Şeyx buyurdi: «Bir təharətsiz kişi gəlüb bizim ilən namaz qıldı». Saətdə bir yigit ayağa qalxub dedi: «Ol kişi mənəm». Və şeyxün ayağına düşüb tövbə qıldı». **Beyt** :

Əhli-dilnün könli vaqifdür cəhan əhvalidən,
Zinhar, özünü saxlagil yaman əf'alidən.

Hekayət. Həm bu Mövlana Şəmsəddin Məhəmməd atasından rəvayət etdi kim ol dedi: «Bir gün Pirə Xəlil həzrət Şeyxdən şikayət edərdi. Mən özümü uyxuya salub gözümü yumdum, ta ol yaman nəstə söyləməyə və söylədügi mənüm qulağuma dəgməsün. Həman kim həzrət Şeyxün xatirinə vardum, mana buyurdi: «Pirə Əhməd, mənüm

dostum ol kimsədür kim, xaçan ki bir münafiq mənüm qeybətüm eyləyə, ol yatub gözini yumdura». **Beyt :**

Hər kim asmaya qulağ qeybət edənün qalınə,
Özini uyxuya salsa, yegdür anun halinə.

Hekayət. Butəsərlü Mövlana Xəlil atasından rəvayət qıldı kim, ol çağ kim, həzrət Şeyx ab ilə gilün mərkəzindən can ilə dilün aləminə nəql etdi, Məhəmməd adlu bir dərdmənd kişi özgə məmləkətdən həzrət Şeyxün ümidi ilə çox yollar kəsüb Ərdəbilə gəldi. Həman Ərdəbilə yetincə ol halı gördi kim, bitün taliblər yasıdurlar. Yaxın oldı kim, anun canı ol qayğudan çıxa. Sonra Şirvanlu Məhəmmədün xəlvətində qondu və bilə olurdılar. Bir gün nəql etdi kim, həzrət Şeyx Səfiəddin (q.s.) mənüm oğluma kim, anun adı həm Məhəmməd idi, buyurdi: «Məhəmməd, mənüm xəlvətümə girüb səccadə ilə nələynümi götür və dənizün qırağına apar». Və bu Məhəmməd həmişə Şeyxün xidmətinə məşğul idi, dedi: «Nəleyn ilə səccadəni götürdüm və buyurduğı yerə aparub orada oturdum. Nagah bir quş gördüm kim, sağ qolumdan gəlib dənizün qırağında oturdu, ol qədər kim mənüm ilən anun arasında bir hicab qaldı. Mən bir ağac alub ahəstə-ahəstə vardum kim, ana urub uladayım. Həman kim ana yaxın oldum, həzrət Şeyxi gördüm kim, anda oturub təhərət alır. Buyurdi: «Məhəmməd, nəleyn ilə səccadəni gətürdün?» Dedim: «Bəli». İşlədügümdən igən münfəil idim, utana-utana ayağına düşdüm. Gülüb buyurdi: «Oğul, bir vəqt ağac çəküb mənə urmağa durursan və bir vəqt ayağuma düşərsən». Çün təhərət alub xəlvətə vardı, mən atamun yanına varub gördüğümü şərhledüm. Atam ol Məhəmmədə nəql etdi. Məhəmməd münü eşidinçə can ilən bu hekayətə aşiq oldı və doğru sidqi zahir edüb iztirabı otruşdı. **Beyt :**

Yolinün toprağına can danəsi tökdürmişüz,
Ola kim bu danə ilən ol quşi seyd edəlim.

Hekayət. Novdehlü Mövlana Yusif dedi: «Kəndimizdə Məhəmməd adlu bir talib var idi. Namaz çağında namazın qılmadı ol vəqtədəkin kim, namaz vəqti keçdi. Nagah həzrət Şeyxi gördi kim, gəlüb, əsasın ana çəküb buyurdi: «Bala bə-gor, qalx kim, namazun çağı keçdi». Məhəmmədün mundan ötrü bir zövqi peyda olub səma'ə vardı. Mövlana Yusif andan xəbər sordı, dedi: «Həzrət Şeyxi (q.s.) böylə gördüm».

Beyt :

Qəhrinün odində çok heyvan suyi müzmərdürür,
Eylə heyvan suyi kim, ləbi-təşnəsi kövsərdürür.

Hekayət. Həm bu Mövlana Yusif atasından nəql etdi kim, həzrət Şeyx şəhərə varmışdı. Bir gün həzrət Şeyx ayağ üsnə gəlüb gedərdi və ana bənzərdi kim, bir kimsənün intizarındadır. Üç qatla böylə eylədi, dördüncü qatla nagah bir guşədən bir dərviş çıxdı əsası ilə başmağı bir əlində. Həzrət Şeyx həman kim anı gördi, çok təzimin eyləyüb qucağladı. Ol dəxi həzrət Şeyxi qucağlayub, ol başmağlı əli həzrət Şeyxün arxasına apardı. Həzrət Şeyxün geyəsi balçıqlı oldu. Sətdə genə Şeyxi vida eyləyüb qayıtdı. Həzrət Şeyx buyurdi: «Təbərrük gətürün». Genə dedi: «Ana yetməz». Bir kuzə su gətürdilər kim, geyəsini balçıqdan yuyalar. Buyurdi: «Yumanız kim, arıdur və bu kişi imdicə Məkkədən gəlübdür və bu balçıq Məkkə ilə Mədinənin ortasıından anun başmağına dəgübdür». **Beyt :**

Kuyi –canandin gəlür bu qoxu, ya firdövsdən
Kim, müəttər qılır anun zövqi can mümtəhən.

Hekayət. Həm Ədib Yusif rəvayət qıldı kim, mən bir talibi-elm ilən Pire Yusif adlu Şeyxün həzrətinə varduk və həzrət Şeyx mütebərrik zaviyəsində oturmış idi qələbə əshabı ilən və kəlimata məşğul idi və bizə məcal olmazdı kim, mütehhər sözinə qulağ asalım. Amma çün irəğ idük, eşitməzdük. Nagah həzrət Şeyxi (q.s.) kəndü yanımızda gördük,

sevinüb yerimizdən qopduk. Həman kim yaxşıca baxduk, həzrət Şeyxi öz yerində gördük kim, təharətlü səccadəsi üstində oturubdur. **Beyt :**

Görsədür gahi cəmalin, gah yüzün yaşurur,
Mundan ötrü dəmbədəm canumizə qovğa salur.

Hekayət. Bəlbəlanan Pirə Həsən dedi: «Bir qatla həzrət Şeyx (q.s.) Gilana varurdu. Çün Ərdəbilün Gilan dərvazəsindən çıxdı, bir neçə taliblər ilə cilovında idük. Məzarlar üstində adamun iki qurumış sümük düşmüş gördük, biri ağ, biri saru kim, bir-birinün üstinə düşüb genə ayrılırdı, ol qayətə kim, anların sədası zahir olur idi. Həzrət Şeyx (q.s.) həman kim anları gördü, atının cilovını çəküb anlar için dua qıldı. Andan sonra ol iki sümük dəxi bir-birinə düşmədilər. Pəs həzrət Şeyx (q.s.) işarət qıldı kim, ol iki sümügi yerün altına gömdürdilər və Pirə Həsən ol məzarı çox kimsələrə görsədür idi». **Beyt :**

Üstindəki yerün eyləmə xar
Kim, daşü kəsəkdə dəxi can var.

Hekayət. Bərudlu Novruz dedi: «Bir yıl məmələkətdə qızlıq düşdü və biz səksən beş adam taxıl biçərdük. İkindü namazun çağınadək iğən ac qalub böylə vaqe oldı kim, ol gün heç nəstə yemədük, işdən əl çəkdük. Ol saətdə həzrət Şeyxi (q.s.) gördük kim, gəldi və bir kiçi qazğan yemək bir talibün başında biləsincə yerir. İşçilərdən birisi dedi kim, bu qədər yemək kim, bu qazğandadır, ancaq məni doyurur. Pəs həzrət Şeyx atdan enüb öz mübarək əli ilə ol yeməgi çanağlara çəkdi. Ol səksən beş adam qamu andan yeyüb tox oldılar». **Beyt :**

Feyzi-kərəmi çoxdur anun iki cəhandə,
Taliblərə ən'ami yetər mundəvü andə.

Hekayət. Fərrux Qəvval dedi: «Bir gün ikindü namazı çağı bir ispahi kişi gəldi başında ispahilik börki və əgnində həm böylə. Həman kim zaviyənin eşiginə yetdi, başından börki götürüb nökeri əlinə verdi və Şeyxün həzrətinə gəlib iki rük'ət namaz qıldı. Namazdan sonra dedi:

«Mən Əmir Dərbənün nökeriəm». Sultaniyyədə bir nöker ilən yolda gəlürkən zəvvadəmiz tükəndi və Pərdəlizə yetdük və çəp-çevrədə heç kənd yox idi kim, azuqi satun alub yeyüz. İkimiz dəxi igən ac qalmışduk. Dedük kim, hər növ ilə özümüzü köprüyə yetürəlim, bulay kim anda bir dükançı oturmış ola və əlimizə bir yemək girə. Çox səy ilə özümüzü köprüyə yetürdük. Oraya yetincə dükan yox idi, amma beş adam gördük. Anlar dəxi bizim təkli acılığdan çarəsiz qalmışdılar. Yedimiz dəxi yoldaş olub bir-birimizə dedük: «Çün Ərdəbilə varuruz, həzrət Şeyxün (q.s.) vilayətindən munda bir yemək istəruz kim, nəfsümüzü andan təsəlli bula.» Bir parə yol kəsincə Rəbatun çevrəsində panbuğ əkmışdilər. Xəyalladuk kim, bu Rəbatda əkinçilərdən bulay kim bir kimsə əlümüzə girə. Bir parə yol varınca mən ilərü səgirdüm, bir öləngün üstinə yedi çörək ilə issi halva durur gördüm. Mən özümə dedim: «Böylə yerdə issi çörək ilə halva neylər? Məgər kimsə özi için gətürmüş ola və irəğdan bizi görüb, əkməkləri qoyub gizlənmüş ola.» Nə qədər kim Rəbatun çevrəsini təfəhhüslədük, adamdan dəyyar görünmədi. Mə'lumum oldı kim, həzrət Şeyxdən dilədügümüzün süfrəsüdür, yoldaşlarımı çağırub, hər birinün ülüşünü bir çörək ilə bir parə halva verüb yedük və ol acılığdan qurtulduk». Bu sözləri deyince həzrət Şeyxün mübarək əlini əlinə alub, öpüb tövbə qıldı». **Beyt :**

Şərqü qərb içrə döşənmiş süfrəsi,
Əssələdur həm yada, həm tanışa.

Hekayət. Bəniqlü Pirə Əhməd dedi: «Goransərayun kəndində zərgər Əlişahun oğlu Pirə Məhəmməd adlu nəql etdi kim, bir Xətib Məhəmməd adlu Neyləq kəndində Goransəraydə idi, məscidə vardı. Gördi kim, taliblər bəcidd zikr edərlər və heç dinc olmazlar. İstərdi kim, minbər üstinə varub xəlqə vəzləyə. Taliblər məcal verməzdilər. Xətib Məhəmməd dedi: «Mən Tanrının elmləri anun için okumışam kim, xəlqi ögütləyəm». Mündan ötrü sufilərə mən' edüb incidürdi, sonra gördi

kim, sözi kimsə əsləməz. Andan qopub Neyləqün kəndinə qayıtdı. Gecədə həzrət Şeyxi (q.s.) gördi kim, ana zahir olub, mübarək əsasın ana çəküb buyurdi: «Sən sufiləri zikrdən mən' eylərsən?» Xətib Məhəmməd həzrət Şeyxün ögindən qaçub, həzrət Şeyx (q.s.) anun ardına düşüb sürərdi. Bu qaçmaqdan bir quyunun başına yetdi. Nə qədər kim keçməgə sə'y eylər idi, keçəməz idi. Bu qorxu ilə heybətdən əlin uzatdı. Tanrının gəzasından əli yanındakı yatan xatununun ağzına dəgüb iki dişini ufatdı. Sətdə uyxudan oyanub, qövm ilə qardaşını yığışdurub dedi: «Zinhar kim, həm bu gecə mənə həzrət Şeyxün qulluğuna göndərün». Dedilər: «Səbr et kim, sabah olsun». Dedi: «Yox, mən həm bu gecə gedərəm». Yol azuqini mühəyya eyləyüb neçələrün yoldaşlığı ilə həzrət Şeyxün qulluğuna vardılar. Həman kim Şeyxün həzrətinə yetdi, Şeyx (q.s.) buyurdi: «Xəlqə yol görsədürsən və özünü bir alim kişi sağınursan. Neşün quyunun başından keçmədün?» Sətdə həzrət Şeyxün ayağına düşüb tövbə qıldı». **Beyt :**

Doğru yolə varmağ istərsən, könül, məndən eşit,
Doğrulərnün ardına düş, sonra doğru yola get.

Hekayət. Bərniqlü Pirə Əhməd dedi kim, Əlişahun oğlu Məhəmməd dedi: «Kəzrə kəndində həzrət Şeyxün (q.s.) qulluğında idim və zakirlər zikr edərlərdi. Bir Qazı adlu ol kənddə olur idi. Şeyxün (q.s.) həzrətinə gəldi, taliblər zikrdə məşğul gördi kim, hay ilə huyları əflaka yetübdür. Qazı anları mən' edər idi. Həzrət Şeyx (q.s.) cəmaət içində anun cavabına heç mültəfit olmadı. Gecə duşda gördi kim, bir əjdəha anun qəsdindədür və Qazını yutməgə əzm edər. Qazı ol qorxudan çığırurdi və Şeyxə yalvarur idi. Həzrət Şeyx (q.s.) hazır olub, əsasın əjdəhaya çəküb andan mən' edər idi. Qazı ol heybətdən oyanub çığırdı kim, zinhar, mənə həzrət Şeyxün qulluğuna aparınız. Dedilər: «Bu yarımgecə ədəb dəgül ol həzrətin xidmətinə varmağ və yol dəxi verməzlər, qatlan sabahadək». Əlqissə, təskin olub bir sətdən sonra gözi dəxi yumdı.

Genə həm ol əjdəhayı gördi və Şeyxi (q.s.) kim, əsası əlində əjdəhayı mən' edərdi. Sərasimə olub, yerindən qopub çığıra-çığıra həzrət Şeyxə vardı. Əmr oldu kim, yolını veriniz. İçəri girüb dedi: «Ya Şeyx, tövbə ver!» Həzrət Şeyx buyurdu: «Qazı, sən bir əjdəhayı özündən dəf' eyləyəməzsən, özgələrə neşün əfsus eylərsən? Pəs anlar səndən yeg olalar». Andan sonra tövbəsin verüb özgələrə dəxi tövbə verməğ rüxsət verdi». **Beyt :**

Əjdəhayı-nəfs əlindən hər kim istər qurtula,
Söylə anun eşiginə vara, ta eymən ola.

Hekayət. Pirə İbrahim dedi: «Şeyxün həzrəti ilən (q.s.) Marağada idük. Bir gün mübarək arxası divara urub oturmuş idi. Nagah arxasın divardan geriyə çəkdi və dayanmaz oldu. Səbəbin bilməzdük. Çün yaxşıca ehtiyat eylədük, divarun ardında bir övrət oturmuş gördük kim, divara dayanmış idi. Anı andan sorduk». **Beyt :**

Batin gözi hər kimün açıldı,
Heç nəstə ana hicab olmaz.

Hekayət. Kəlxoranun ədibi Haçı İbrahim rəvayət qıldı bir talibdən kim, ol dedi: «Dünyanın malından bir inəkdən özgə iyəsi dəgül idim, ol dəxi itdi. Üç gün, üç gecə gəzüb bulmadum, igən qəmlü olub gecə yatdum, həzrət Şeyxi (q.s.) duşda gördüm kim, buyurdu: «Qalx, övradını yerinə yetür kim, sənün inəgün filan yerdədür. Bir kişi tapubdur üç inək ilən və filan yoldan gətürür.» Qalxub ol həzrətün işarəti ilən övradamı tükədüb ol yola ki, salıq vermiş idi, vardum kim, görəmə gördüğüm duşu gerçək midür, yoxsa yalan? Bir kişi gəlür gördüm dörd inək ilən, inəgümi andan alub sevindüm». **Beyt :**

Gizlü işlər aşkaradur yanında hər kimün
Batini gözi açıldı Tanrının ənvaridən.

Hekayət. Zaviyənün əkməkçisi Bəhaəddin dedi kim, çün Sultan Əbu Səid xan (tabə sərahü) Şeyxün hüzurinə gəldi və həzrət Şeyx ilən

danişdı kim, neçə kimsələr kim, anun qəsdin etmişdilər, öldürdüm. Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu: «Oğul, anların düşmənligi necə sana mə'lum oldu və kim sana onların xainliğı bildürdü?» Dedi: «Həzrət Şeyx bilür kim, mana e'lam qılıbdur.» Pəs dedi: «Hal böyle idi ki, mən Sultaniyyədə uyur idim, həzrət Şeyxi (q.s.) duşda gördüm kim, mana dedi: «Oğul, nə yatubsan, qalx kim, Xorasan yolında imdicə bir qasid gəlür dörd bitik ilə kim, zahirən sana verə. Və bir bitik börkinün altında bir qızıl əskiyə bağlı gizləyübdür kim, səndən gizlü düşmənlərinə verə. «Çün uyxudan oyandım, həzrət Şeyxi zahir gördüm kim, hazır durur və saətdə qaib oldu. Mən filhal atlanub Xorasan dərvazəsinə vardım, bir bəg gəlür gördüm. Həman ki yetdi, dörd bitik qoynından çıxarub verdi. Hər nəstə kim, həzrət Şeyx buyurmuş idi, qamu anda yazılı gördüm. Buyurdum: «Sorunuz kim, biləcə dəxi bitik varmı?» Dedi: «Yox, həman bular idi». Dedim: «Börkinün altını qavun». Bir bitik bir qızıl əskiyə bağlı çıxardılar. Həman kim açdım, məzmunin mə'lum etdim, düşmənlərümi dəf edüb həzrət Şeyxün himməti ilən qurtuldum.

Hekayət. Səravlu Hacı Məhəmməd dedi kim, Günbədanlı Pirə İsadən eşitdim kim, bir qatla həzrət Şeyxün xidmətində Sərava gedərdük. Çün Nohrud çayına yetdük, quru çayun ortasında qonduq və hal ol kim ol çağ əkinlər qamusu yağışa möhtac idilər və yıl igən quru idi. Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu: «Çayun içindən köçüb, bir uca yerə varub oturalım kim, imdicə yağış yağacəkdür». Saətdə bir vəslə bulut görünüb yağmağa durdı ol qəder kim çayı axıtdı. **Beyt :**

Feyzinün bulutidən heyvan suyi yağar müdam,
Suçularnun təşnə dodağı taparlar nazü kam.

Hekayət. Pirə Əhməd dedi: «Həzrət Şeyx bir qatla Həştrudlu Əbdülkərimi necə kimsələr ilə dügi gətürməğə Gilana göndərdi. Vardılar və dügi alub qayıdanda yolda gəlürkən bir gədügə yetüb qar ilə dəmə içində çox zəhmətlər çəktilər. Sonra yüz məşəqqət ilən andan

qurtuldılar, amma zad ilə zəvadələri tükənüb aclıqda qaldılar. Yoldaşlar həzrət Şeyxün düğisindən yedilər və Pirə Əbdülkərim mütləqə heç yeməyüb aclıqda səbr qılırdı. Sonra çarəsiz olub bir avuc çig düği ağzına qoydı. Genə təqvası ana daməngir olub fikirlədi kim, Şeyxdən dəstursiz necə malını təsərrüf edəyim. Ağzından çıxarub genə yerinə qoydı. Həman kim həzrət Şeyxün xidmətinə qayıtdılar, Şeyx (q.s.) buyurdu: «Bunlar üçün süfrə gətürsünlər kim, aclıq çəkübdürlər». Həman kim süfrəyə oturdılar, həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu: «Pirə Əbdülkərim, gədükdə sizə qar yağdı mı?» Dedi: «Bəli». Buyurdu: «Tanrı-təala sizi qurtarubdur». Dedi: «Bəli, Şeyxün himmətündən». Genə buyurdu: «Ac olanda çün ağzuna çig düği qoydun, neşün yeməyüb, ağzundan çıxarub genə yerinə qoydun». Dedi: «Şeyxdən dəstursiz götürmüşdüm». Buyurdu: «Çün yoldaşların yedilər, sən dəxi yemək gərək idün». **Beyt :**

Hər nə kim dünyədə gizlüdür, qamu zahir görür,
Etdüğün fikirü xəyali sanma kim, gizlü qalır.

Hekayət. Haçı Əli atasından Pirə Nəcib rəvayət etdi kim, ol dedi: «Yigitliğüm çağında tövbə eyləmiş idim və işüm bu idi kim, Təbrizə varurdum və bir mətə' aparub satardum. Bir qatla Təbriz məmləkətində sayru oldum, bir həkimün yanına varub zəhmətümü ana bildürdüm. Həkim dedi: «Mən bir əm verürəm, amma gərək kim, iki gün əlüni suya yetürməyəsen». Mən qəbul etdim və andan ötrü iki gün namazum* qəzaya düşdi və iki gün Təbrizdə qaldım. Qayıdanda çün Ərdəbilə yetdüm, Şeyxün həzrətinə (q.s.) varub paybusinə müşərrəf oldum. Həzrət Şeyx mana heç iltifat etmədi. Mən bu fikirün dənizində batub özümə dedim kim, həzrət Şeyxün (q.s.) iltifatsızlığı nədən ola? Nagah həzrət Şeyx (q.s.) başın qaldurub buyurdu: «Neçə kimsələr vardurlar və cühud həkimlərin sözünü eşidüb namazı tərək edərlər, ta kim qəzaya düşər gövdənün əlacı üçün. Bilməzlər kim, qəfəs tuti üçün əzizdür,

---

* Əlyazmada: *namazumi*.

həman kim tuti ol qəfəsdən çıxdı, qəfəsün nə izzəti qalır?» Çün bu sözi eşitdüm, dərhal qalxub, həzrət Şeyxün ayağına düşüb tövbə qıldum. Pəs həzrət Şeyx (q.s.) mənüm ilən xatiri saf qıldı.

Hekayət. Ağacərinün kəndi xətibisi Mövlana Qutluğşah dedi: «Marağalı Mövlana Zeynəddin ilən orduya varurduk və ol çağ ordu Ərdəbilün çevrəsində idi. Mövlana Zeynəddin dedi: «Ərdəbil həzrət Şeyx Səfiəddinün vilayətidür. Əgər kəramatı var isə, imdicə bu səhrada bizə zahir olur, ta anun xidmətinə müşərrəf olalı.» Nagah baxduk, qarşumuzda həzrət Şeyxi hazır gördük kim, bir qatıra minüb, bir piyadə cilovında gəlür. Mövlana Zeynəddin çün ol həzrəti irağdan gördi, düz yoldan atınun cilovını döndərüb yazıya əgri yola vardı və bir ələm biləsincə idi. Amma çün həzrət Şeyxün kəramatı böylə zahir gördük, qarşusına varub xidmətinə müşərrəf olduk. Həzrət Şeyxün (q.s.) həman kim gözi bizə düşdi, buyurdu kim, bu, Mövlana Zeynəddindür kim, düz yolu qoyub əgriyə varur? Bizi istədi, çün gəldük, yüzi döndərdi». Biz çün bu kəramatı eşitdük, ayağına düşdük». **Beyt :**

Doğru yolə hər ki varur, tez bulur məqsudini,
Əgri yolə kim ki düşər, itürür mə'budini.

Hekayət. Ərdəbillü Xacə Təvəkkülü dedi: «Ol çax kim, eski zaviyənin divarını yapardılar, həzrət Şeyx (q.s.) qiblənün qarşusına düz durub buyurdu ki, divarı böylə qoy. Balçığçının könlündə bir tərəddüd keçər idi. Həzrət Şeyx (q.s.) anun təvəqqüfin səbəbi mə'lum edüb buyurdu: «Baxınız kim, Kə'bə gözünüzün qarşusındadır». Balçığçı neçə kimsələr ilən kim, orada hazır idilər, baxdılar, Kə'bəni zahir gördilər kim, ol qolda kim, həzrət Şeyx işarət eylədi, dürüst imarətün qibləsi idi. Görənlər qamu mütəhəyyir olub həzrət Şeyxün (q.s.) ayağına düşüb qiblənün divarını yapdılar». **Beyt :**

Dilbərüm hər qanda isə, qibləmiz ol qoldadır,
Aşiqi-sadiq anun sarusinə səcdə qılır.

Hekayət. Pirə Əbdülkərim dedi kim, atam Xalxallu Namavər kim, Cəngi adı ilə məşhur olmuş idi, rəvayət etdi kim, həzə tövbənün silsiləsinə əl urmamış idim və həzrət Şeyxün dəstbusinə müşərrəf olmayub çox riyazət ilə ibadətə məşğul olurdum və məqamlarda əcaiblər görərdüm və anların mə'nasını fəhm eyləməzdüm. Öz halumda sərgərdan gəzərdüm, alimlər ilə qazılara gördüğüm vəqiələri bildürürdüm. Heç kimsə mənüm müşkillərümi həll eyləməyüb, mənə *Vənistanəqlü** Məhəmmədə rücu' eylərlərdi kim, ol, sənün müşkillərünü həll eyləyə bilür. Məəlqissə, lazım oldı və anun müridləri içinə girüb neçə gün anlar ilən oldum. Anların əməlləri ibahət ilə ulaşmış gördüm və səma'ləri qamu bid'ət əhli kimi idi. Çün anlardan özgə kimsəni tanımazdum, vardum və Məhəmmədün əlini əlümə alub tövbə almağa durdum. Nagah bir ün eşitdim kim, mənə hayxırub buyurdi: «Anun əlini dutma kim, bizim əlimiz dəgül». Ol halətdə mütəhəyyir qaldım kim, bu ün xandandır və kimdən buyruğ olur? Genə qulağuma gəldi kim, mənəm, Səfiəddin, yanımıza gəl. Muni eşidincə əlümi anun əlindən çəküb tövbə eyləmədü. Pəs andan həzrət Şeyx Səfiəddinün (q.s.) xidmətinə varmağa yola düşdü. Çün Ərdəbildə ol həzrətün xidmətinə müşərrəf oldum, həman kim mübarək gözi mana düşdi, dedi: «Yaxşı vardun kim, anun əlini əldən qoyub tövbə eyləmədü, yoxsa gümrahlığda qalub, mübahə olurdun». **Beyt :**

Üfürürlər ölülərə çox kişilər dəm, vəli
Kimsə Ruhullah kimi ölüyi diri eyləməz.

Hekayət. Həm bu Pirə Kərim atasından rəvayət edər kim, Cəngilik ləqəbi mana anun için qoydılar kim, bir qatla xəlvətdə idim, igirmi gün oturdum. Gecə xəlvətümdə vəqiədə bir əjdəhayi gördüm kim, ağzını açub gözümə eylə göründi kim, aşağıdakı dodağ yerdədür və yuxarısı gögə yetübdür. Mana qəsd eylədi. Anun heybətindən yerümdən qopub qaçmağa durdum və özümü gah bu qola və gah ol qola urub düşərdüm.

Bu qovğada həzrət Şeyxün avazın eşitdüm kim, mana xitab eyləyüb dedi: «Qorxmayub anı duta gör». Qorxudan əlümi yenüm içinə aparub, anun ağzına soxub dilini dutdum ki, xitab eşitdüm kim, buyurdi: «Dilini çəküb anı həlak eylə». Buyruğı ilə dilini çıxarub anı öldürdüm. Həm ol saətdə bir kimsə xəlvətimün eşiginə gəlüb dedi: «Qalx kim, həzrət Şeyx (q.s.) səni çağırur». Ayağa qalxub ol həzrətün xidmətinə vardum. Mübarək əlini başuma urub buyurdi: «Cəngi, ər gərəkim, cəngdə bəhadurlik eyləyə». Pəs bundan ötrü Cəngilik adı mana qaldı. **Beyt** :

Hər kim anun tək himayətçisi var,
Öldürə bilür munun tək min hezar.

Hekayət. Əbhərlü Mövlana Fəxrəddin dedi: «Bir qatla Sultaniyyədən qələbə cəmaət ilən Ərdəbilə varurduk. Gecə Sur kəndində qonduq və ol gecə bir qatı yel əsərdi və çün kənd xərab idi və kimsə anda yox idi, bir arı yer oturmağa bulduk. Gecə iğən qaranğı idi. Bir çırağı bir yerdən ələ gətürdük, amma çırağı yandırmağ üçün od əlümüzə girməz idi. İrağdan bir tütün görüldi. Bir adam oraya salduq od gətürməğ üçün. Kişi varub, andan çırağ yandırub, nə qədər kim istərdi kim, gətürə, çün yel güclü idi, müyəssər olmazdı. Könlində keçürdi kim, çün biz Ərdəbilün şəhərinə varuruz kim, həzrət Şeyx Səfiəddinün şəhəridür, əgər həzrət Şeyxün kəramatı var, möhlət verür kim, bu çırağı ol mənzilə yetürəyim. Bu niyyət ilə çırağı yandırub, əl üsnə alub qonduğumuz evə gətürürdi. Bavücuti-kim yel eylə qatı əsərdi kim, ayağ qoymağ olmazdı, çırağı mənzilə yetürdi, amma həman kim ayağı ol evə qoydı, çırağ sındı. Əshab dedilər: «Çırağdan məqsudumuz şəbnişinlik idi. Çün çırağ aydınlığı bərtərəf oldı, nə faidə?» Çırağı gətürən kişi dedi: «Mən evədək Şeyxdən himmət istədüm». Genə ittifaq ilən dedük kim, həm böylə həzrət Şeyxdən (q.s.) mədəd ilən himmət diləyüb çırağı yandırsun və burayadəngic gətürsün və həm böylə yakar qalsun ol qədər kim, biz iki saət anun işığına oturalım. Vardular, yenidən çırağı yandırub gətürdilər

və gecə anun işığında gecədəkin oturduk. Cəmaət çün hal böyle gördilər, e'tiqad üzərindən tövbə eylədilər». **Beyt :**

Kim ki yandurdu çiraği-e'tiqadi kuyidən,
Həşrədək aydındurur, canı çiraği nuridən.

Hekayət. Bir qatla həzrət Şeyx (q.s.) Güştasfi sarusına varurdu kim, Ərşəq* kəndinə yetüb Sultan Əbu Səid xanun parsçıları anda idilər kim, parsları becərüb saxlardılar. Həzrət Şeyx ol gecə ol kənddə istirahət aldı. Danlası ol parsçılar həzrət Şeyx ilə atlandılar. Yolda gedərkən Əlivanun dağında bir sürün dağlı canəvər gördilər. Parsçılar dedilər: «Həzrət Şeyx himmət bağlasun kim, biz ol qoyunlardan neçəsi avlayalım». Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu: «Mən himmət bağlaram kim, siz anlardan heç nəstə almayasınız». Bavücuti-kim qoyunlar yaxın idilər, parsçılar üç pars anlara saldılar. Nə qədər kim cəhd ilə həmlələr etdilər, heç dutmadılar. Parsçılar çün anı gördilər, əcəbdə qalub həzrət Şeyxə gəldilər. Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu: «Bizim himmətimiz oldur kim, cansızlar can bulalar, yok kim canəvərlər cansız olalar». Bu sözi deyüb andan rəvan oldu. **Beyt :**

Şeyxnün çün himməti canlar bağışlar cansıza,
Himməti qaçan rəva görər ki, can bican edə?

Hekayət. Mövlana Yusif dedi: «Bir qatla bir qələbə cəmaət ilə həzrət Şeyxdən (q.s.) rüxsət alub evimizə varurduk. Qardaşum oğlu Zeynəddin adlı bir müstəid talibi-elm yigit idi. Ol məcalda həzrət Şeyx (q.s.) ixtiyar ilə ana tərbiyəti-lüqmə buyurmuş idi və gərəkmez lüqmələrdən mən' etmiş idi. Bir yerə yetdük ki, andakılar bir süfrə ortaya gətürdilər kim, tövbəkarların qursağına layiq dögül idi. Cəmaət ana əl uzatdı. Mövlana Zeynəddin ol yeməkdən bir parə yedi. Aydın könüllülər zahirən gördilər kim, həzrət Şeyx (q.s.) gəlib bir çapalaq Mövlana Zeynəddinün başına urdu. Sətdə ağızındakı yemək boğazını dutub ölümə yaxın oldu, eylə kim dirilik ümidi andan kəsildi. Bir sətdən sonra

özünə gəlüb ol halətdən qurtuldu. Çün dilə gəldi, dedi kim, həzrət Şeyxi gördüm kim, gəlüb başuma bir çapalaq urdı». **Beyt :**

Kimə verdi Tanrı ana tərbiyət əltafidən,
Hər nə kim ana gərəkməzdür, rəva görməz ana.

Hekayət. Pirə Əhməddən kim, Pirə Qasimün nəvələrindən idi, rəvayətdür kim, dedi: «Tövbədən sonra kim çox fütuhlar qapısı yüzümə açılmış idi, bir gün həzrət Şeyxün (q.s.) xidmətində oturmuşduq və həzrət Şeyx (q.s.) öz halında idi və mən dəxi öz halumda idim. Amma özümdə bir batil təsəvvür zahir gördüm. Səətdə həzrət Şeyxi vəqiədə mana zahir olub itab qıldı kim, Məhəmməd, unuttun kim, Gilan bazarında atı səgirdüb saçunı çigninün üstünə salub özünü övrətlərə erz edüb könüldə zinalar eylərdün? İmdi özünü unudub xudpəsəndlik eylərsən. Bu halda ikən başumı qaldurub həzrət Şeyxi (q.s.) zahir gördüm kim, buyurdu: «Təkəbbür heç faidə verməz, iş işləməq gərək, ta hər nəstə kim, özündə görəsən, tapasan». **Beyt:**

Paslu olur çün könlünün güzgüsü,
Hər nə fikir eylər, qamu zayedurur.

SƏKİZİNCİ BAB
HƏZRƏT ŞEYX SƏFİƏDDİN İSHAQUN (Q.S.) HƏMİDƏ
SİRƏTLƏRİNDƏ - İGİRMİ YEDİ FƏSL İLƏN: QAMUSI HƏZRƏT
ŞEYX VƏ MÜQTƏDAYİ-ƏNAM XƏLƏFİLƏ XƏLİFƏSİ ŞEYX
SƏDRÜL-HƏQQ VƏL-MİLLƏT VƏD-DİN MUSA (R.R.)
RƏVAYƏTİNDƏN

ƏVVƏLKİ FƏSİL
HƏZRƏT PEYĞAMBƏRÜN (S.) MÜTABİƏTİNDƏ

Hekayət. R.r. buyurdu kim, həzrət Şeyx İbrahim Zahid (q.r.) həzrət Şeyx Səfiəddinə (q.s.) buyurdu kim, oğul, Səfiəddin, sən ol xəlifələrə kim, qırağlarda oturubdurlar, baxma kim, anların meydanı başı bir məmləkətdür kim, üləmadan kimsə oraya varmazlar. Əgər anlardan bir xilaf vəqə olur, heç kimsə anlara e'tiraz eyləməz. Amma gərək kim, sənün meydanun şəhristanda ola bir yerdə kim, xələyiqün gələn-gedəni və aləmün fazillər ilə alimləri orada mənzil eyləyələr. Zinhar kim, həzrət Peyğambərün (s.) şəriəti ilə mütabiəti könül əli ilə bərk dutasan, ta heç kimsə sana e'tiraz məcalı bulmaya. **Beyt:**

Əgərçi bəhadirsən bu meydandə, vəli, zinhar,

Şəriət dəmənin əldən qoma kim, Həqq sanadur yar.

Və həm böylə buyurdu kim, çün Tanrı-təala irşadı sana həvalə qıldı, gərəkdür kim, həqiqət ilə şəriəti cəm eyləyəsən və həqiqətin lüqməsi şəriətin kisvətində müridlərin qursağına bıraxasan. Bəs həzrət Şeyx Səfiəddin (q.s.) təmami-ömrində şəriətin mütabiətində eylə qədəm basdı kim, bir qıl başınca şəriətin xilafı andan zahir olmadı, nə qövl ilən və nə fe'l ilən.

Hekayət. Bir qatla Ərdəbillü Mövlana Nasirəddin qalın cəmətün

içində qamu üləma ilən fūqəha oturmış idi və həzrət Şeyxün (q.s.) sözləri və müridləri ortaya gətürdilər və hər kimsə tənə üzərində bir söz söylərdi. Sonra qamu müttəfiq olub dedilər: «Mövlana, çün sənün adamun ilə mədədün çoxdur və el səni qəbul eyləyübdürlər, buyur kim, müttəfiq olub, ana qələbə eyləyüb karxanəsini sındıralım». Mövlana Nasirəddin dedi: «Bitəqrib hüccətsiz anlara uğramağ olmaz. Əgər anlardan bir iş kim, şəriətün müxalifi ola, zahir olsun, olur kim, ol hüccət ilən anlara dolaşub işləri bərhəm uralım». Bəs bir qərib kişi kim, igən alim idi və şəriətün adab ilə sünneti yaxşı bilür idi, buldılar kim, bir az müddət həzrət Şeyxün xidmətində olub əhvalları təfəhhüs ilə təhsin eyləsün, bulay kim, həzrət Şeyxdən, ya müridlərindən bir cüzvi nəstə şəriətün xilafına fəraiz ilə sünnetlərdən zahir olub dəstpiç eyləsünlər. Və ol qərib kişi bir yerdən idi kim, heç kimsə anı tanımazdı. Zaviyəyə varub, anda mücavir oldı və gecə ilə gündüz mülahizədə idi kim, nəuzübillah, bir şəmməcük əlinə girə. Və həzrət Şeyxün (q.s.) adəti böylə idi kim, ovqatı çoxı dəxi zaviyənün içində və'z ilə ögütləməğə məşğul idi. Və gecələr gecədəkin həm böylə məclis dutar idi və canbağışlayıcı sözlərə iştiğal edərdi və ol qərib kişi hazır idi kim, bir bəhanə əlinə girə. Altı ay ol zaviyədə oturdı, sufilərün təriqi ilə yerışı qamu şəriətə müvafiq gördi və bir nəstəcük kim, ana əl ura, anlardan zahir olmadı. Sonra öz-özi ilən fikirlədi kim, çün altı ay oldı kim, bunların içindəəm və hərgiz bir qılca naməşru' bunlardan görmədüm, pəs təmami-ömləri bu qaidə ilən dirilürlər və qamu ovqatı gecə-gündüz riyazət ilə mücahidət və taət ilə ibadət və əmmarə nəfsini öldürmək ilən keçürürlər, bunların mütabiəti eyləmək vacibdür. Bitün ixtlas ilən tövbə eyləyüb zikrün həlqəsinə girdi.

Şeir:

Burnına çün dəgdi eşqün qoxusi,
Düşdi andən canına yüz izzirab.
Gördi çün dərvişlərin əhvalini,

Bildi kim, işləridür məhzi-səvab.

Hekayət. Səravun vilayətində Ərdəqan kəndində bir kişi var idi. Bir gün həzrət Şeyxün qulluğında bir beyt yırlardı. Həzrət Şeyx (q.s.) ədəb üzərində buyurdu: «Lal ol!» Saətdə kişi lal oldu və təmami-ömri böylə lal qaldı. **Beyt :**

Övliyanun dilinə hər söz ki, keçdi, bigüman,
Zərrəcə təğyir olmaz, gər desəm, zinhar, inan.

Və həzrət Şeyxün sözləri kim, məclislərdə, ya xəlvətdə buyururdu, eylə dəqiq idi kim, qamu kimsələr anı fəhm edəməzdilər, eylə kim Gilanlu Şəmsəddin dedi kim, Şeyxün sözləri iki kimsə fəhm edərlər: birisi bir igən danışmənd, yoxsa bir kişi ki, qayətdə sadıq ola:

Mə'rifəti fəhm edən bir alimi-kamil gərək,
Yoxsa hər qafil nə bilür, anları fəhm eyləmək?

İKİNCİ FƏSİL HƏZRƏT ŞEYXÜN MƏZHƏBİNDƏ

Hekayət. Həzrət Şeyxdən (q.s.) sual qıldılar kim, nə məzhəbün var? Buyurdu kim, dərvişlərin məzhəbi Həqqün məzhəbidür və fərzənd gərək atasının məzhəbində ola. Çün dədələrimizün məzhəbi kim, siratül-müstəqimdir və mö'min övliyalar ol yola varubdurlar və bir qılca Mustafa ilə Murtaza əleyhimassəlam vətəhiyyət vəlikramun buyurduğundan çıxmayubdurlar, biz dəxi anların ardınca varub doğru yoldan dönməzüz, inşaallah, bir yola varuruz kim, məşşərin günündə nəbi ilə vəsi və Əhli-Beytləri yanında xəcalət çəkməyəcəgüz. **Beyt :**

Başumuz varşə fənayə, doğru yoldan dönməzüz,
Aşiqi-sadiq odur kim, eşidə məndən bu söz.

Və əmri-mə'ruf ilə nəhyi-münkərdə igən mübaliğələr qılurdu və

həmişə buyururdu kim, hər kim anun təqvası ola və şəriəti olmaya, bir yemişə bənzər kim, anun qabuğı olmaya və hər kimdə təriqət ilə həqiqət var ola və şəriəti olmaya, anun nə təriqəti var və nə həqiqəti. Və buyurdu kim, gərçək məşayixdən heç kimsə şəriətə müxalif olmayupdur və hər kim mə'nadan xəbərlüdür, şəriətə xilaf etməz və söyləməz və həmişə əshabına buyururdu kim, bir əkmək kim, yeyərsiniz, həzrət Məhəmmədün (s.) süfrəsindən yeyiniz kim, **«Mühəmməd mizanullah fi ərzihı»**.²⁷⁸ **Beyt :**

Kim ki şər'ün buyruğindən çəkmədi baş, sonra Həqq
Suçların bağışladı, apardı qamudən səbəq.

ÜÇÜNCÜ FƏSİL HƏZRƏT ŞEYX SƏFİƏDDİNÜN (Q.S.) MÜCAHİDƏSİNDƏ

Hekayət. Şeyx Sədrəddin (r.r.) buyurdu kim, həzrət Şeyx (q.s.) ömrünün əvvəlindən axırınadək kəndü nəfsin mücahidə ilə riyazət tövbəsində eylə arıtmış idi kim, zərrəcə şeytanlıq sifati cəsədində qalmamış idi. **Beyt :**

Zər kimi qişsiz məhəbbət kürəsindən çıxmışam,

Eşq bazarında üştə saru bənzümdür danux.

Lacərəm, kimya kimi olub, hər kimə nəzər salardı, gərəkinçə olurdu.

Hekayət. Məlikül-übbad Pire Murad dedi kim, həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu: «Mürid gərək kim mücahidət ilə riyazətdə üç qatla başından ayağınadək dərisin tökülə, ta anun adı mücahidə çəkilməmiş xəlvətlü deyə bilələr». **Beyt :**

Ər gərəkdür kim, bəşərliq rəsmidən arı ola,

Ta ki məqsudü muradi öz muradincə bula.

Hekayət. Əvəz oğlu İzzəddin dedi kim, bir qatla həzrət Şeyx (q.s.) Qarabağa vardı, bir küçüçük arxa kim, Eymənabada yaxındır, yetdi. Orada qonub təharət alub namaza durdı. Namazdan sonra hazır cəmaət Şeyxün həzrətindən sordılar kim, bizim bir müşkilimiz var. Əgərçi güstaxlığdur, amma sormağ vacib olur. Bu neçə müddətdür kim, həzrət Şeyxün qulluğındəüz, dəxi görmədik kim, həzrət Şeyx təharət almış ola». Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu kim, qırq gündür kim, mən bu arxdan təharət almışdum, mundan köçəli bu günədəkin və həm ol təharətdəm». **Nəzm :**

Əzəldən bu təharət biləsincə
Gətürmişlər olar kim, aridürlər.
Olərnün cismi ruhani sifətdür,
Həmana məhzi-lütfi-baridürlər.

DÖRDÜNCÜ FƏSİL **HƏZRƏT ŞEYX SƏFİƏDDİNÜN (Q.S.) RİYAZƏTİNDƏ**

Ol çağ kim mübarək qədəmi təsəvvüf yolına qoymuş, bəlkim anadan doğalı ömrinün axırınadəkin sərkeş nəfsinün başına riyazət yügəni urub muradınca ram eyeləmiş idi və anlardan neçəsi kitabun əvvəlində deyildi.

Beyt :

Çok riyazət çəkdi, ta kim nəfsi-sərkeş oldı ram,
Ağzına urdi həqiqətlən şəriətdən licam.

Hekayət. Şeyx Sədrül-millət vəd-din dedi kim, xəlvətdə bir yastuq ilə döşək salurduq, amma mütləqa anun üstində oturmaz idi və divara dəxi dayanmaz idi, bəlkim mübarək dizləri yerə bərk qoyub riyazətdə cəhd edərdi. Və nəfsə riyazət çəkdürmək bəqayət mübaligələr qılurdu ol mərtəbəyədəkin kim, iftar çağında kim, orucın açar idi, bir şərbət içərdi

və üç tərşə yemək ögində hazır edərdük: birisi buğda aşı və birisi turş aşı və birisi dügi və bunlardan cüzvicə təsərrüf edərdi və nafilə namazından sonra əsla rüxsət verməz idi kim, özgə təamı ortaya gətürələr və heç nəstə namazdan sonra yeməzdi. Bir kəz buyurdi kim, bir gecə nafilədən sonra yeməgə əl uzatdum, həzrət Şeyx Zahidi zahir gördüm kim, mana dedi: «Hərgiz mən nafilədən sonra nəstə yemişəm kim, sən yeyərsən». Andan bəri hərgiz nafilə namazından sonra heç yemədim. Və səhər çağı yemək yemək kim, sünnətdür, bir sucuğaz nuş edərdi və çün xəlvətdə böylə qatıqlıq ilə məşəqqətdə ovqatın keçürürdi, ruhani aləmindən və Tanrılıq müamiləsindən Allah-təaladan ol qədər feyzlər ol həzrətə varur idi kim, xəlvətdən çıxanda gövdəsi eylə qüvvətli idi kim, özgələr eylə sağınurlardı kim, məgər xəlvətdə türlü-türlü yeməklər ilə ne'mətlər nuş edər və hal ol kim ol həzrətün ovqatı xəlvətdə böyləlik ilə keçərdi.

Hekayət. R.r. dedi kim, bir kəz bir sahibvaqiə talib gördüğü vaqiəsi həzrət Şeyxə ərz edəndə dedi kim, həzrət Tanrı-təalanı duşda gördüm kim, buyurdi: «Var, şeyxünə söylə kim, bizim yolımızda sümüklərünü ufatdun və hər məşəqqət kim, andan qatıraq yox idi, sən özünə qoydun və qamusı iradət ilə çəkdün. Mən səndən razı və xoşnudəm və səni xəlqün irşad ilə tərbiyəti için tə'yin etmişəm və hər nə kim övliya qamu ittifaq ilə çəkübdürlər, sən yapayalğuz çəkdün və hər kəramət ilə inayət kim, anlara qamusına vermişəm, sana eyləmişəm. İmddən sonra cismün qüvvəti ilə güci için yeməgə qədərincə məşğul ola gör». Mən çün bu peyğamı həzrət Tanrı-təaladan eşitdüm, vardum, bir qoxulu yemək kim, filcümle dimağa qüvvət verə, buyurtdum. Nafilə namazından sonra həzrət Şeyxə (q.s.) aparub dedim: «Çün həzrət İzzətdən (təala şə'nəhü) əmr olupdur, taət ilə irşad qüvvəti için bunu nuş etmək gərəksiniz». Həzrət Şeyx (q.s.) həman kim ol yeməgə baxdı, ağlayub dedi: «Çün həzrət Şeyx Zahid məni mən' eyləyübdür və həzrət

Tanrı-təaladan əmr olubdur, bu iki buyruğun ortasında mənüm çarəm nədür?». Pəs mübarək ağzını açub mütəhhər dişlərini mana görsətdi. Dişlərinün dibləri qamu məcruh ilə qararmış gördüm və hərarət qayətindən qatılığ odı kim, özünə lazım dutmuş idi, mübarək nəfəsi eylə issi çıxır idi kim, sağınurdun kim, odun zəbanəsidür. Pəs çox mübaliğələr qıldum, ta iki-üç qaşuq ol yeməgün şorbasından tənəvül etdi:

Nuş edübdürlər könülnün qanı daim əhli-dil,
Sanma kim, asanlıq ilə buldılar bu dövləti.

BEŞİNCİ FƏSİL HƏZRƏT ŞEYX SƏFİƏDDİNÜN (Q.S.) FƏRASƏTİNDƏ

kim, həmişə qüdsün bacalarından Tanrının nuri mübarək xatirinə faiz olur idi, ol feyzlərdən bitün xəlayiqün zəmirində əşrafi olur idi və anların şərhləri kitabun səfhələrində ayru-ayru hər biri öz yerində yazıldı *Nəzm* :

Hər kimün nurullah ilə gözi nurani olur,
Ol həqiqət əhlinün yanında bəs rövşəndürür.
Xəlqinün əsrari zahirdür fərasətdə anun,
Zira kim könli anun Həqq gəncinə rövşəndürür.

ALTINCI FƏSİL HƏZRƏT ŞEYX SƏFİƏDDİNÜN (Q.S.) DUALARI İCABƏTİNDƏ KİM, ANLARUN ŞƏRHİ YERLƏRİNDƏ TÜRÜLÜ-TÜRÜLÜ YAZILDI:

Tanrının əltafi gənci çün açıldı aləmə,

Hər nə kim ana gerek idi, ana verdi həmə.

Hekayət. Pirə Cəbrayıl dedi kim, taxılun çağı, ol vəqt kim, həzə danənün içində məğzi bağlamamış idi, bir issi yel əsdi kim, taxıllar zayə eyləməğə yaxın oldı və bu issi yel peyapey əsərdi. Əkinçilər həzrət Şeyxə (q.s.) mədəd ilə himmət istəməğə vardılar. Ol çağ həzrət Şeyx (q.s.) xəlvətdə idi. Anlar eşikdə durub zarilik ilə təzərrö' qıldılar. Həzrət Şeyx (q.s.) içərüdən anların avazın eşidüb keyfiyyətin sordı. Halətlərin ərz etdilər. Həzrət Şeyx mə'lum edüb dodağı altında bir dua oxumaq başlayub, bünyad edüb xəlvətdən dıšra çıkdı. Həman kim xəlvətün qapusına yetdi, ol əsər yel bərtərəf olub sakin oldı. Əkinçilər çün anı mülahizə qıldılar, sevinüb, həzrət Şeyxün mübarək ayağına düşüb şükrələr etdilər. **Beyt :**

Sağın nəfəsi anın bir mö'ciz idi zahir,
Hər ölüyə küfürdi, can verdi ana axir.

YEDİNCİ FƏSİL OL HƏZRƏTÜN XƏLVƏTİNDƏ

«Li mə'əllah»un süradiqatında kim, Həqq-təala buyurubdur: **«Əna cəlisü mən zəkərnı»**, yəni hər kim mənüm zikrüm eylər, mənümlən söhbət eylər. Zikrün məclislərində hərgiz arxası divara dayanmadı, bəlkim təmami-ovqatı böylə idi. Və kitabun əbvabında eylə kim mübəyyən olubdur, yazıldı:

Könülnün xəlvətində məhrəm oldı,
Nəbilərlə vəliyyə həmdəm oldı.

SƏKİZİNCİ FƏSİL HƏZRƏT ŞEYX SƏFİƏDDİNÜN (Q.S.) ZÖHD İLƏ VƏRƏ'İ VƏ TƏQVASINDA

Həzrət Şeyx Sədrəddin (r.r.) dedi kim, həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu kim, haramı tərk etmək vacibdür və halal tələbi lazım və şübhə lüqmələrindən pərhiz etmək sünnet kim, ol təqvadır. Və zöhd oldur kim, azacıq halal ilə qənaət eyləsün və vərə' oldur kim, halal ilə haramun aralarında təmyiz eyləsün və hacət qədərincə iste'mal eyləsün. Bunlar surət ilə zahirə təəllüqdür və batinün təqvası oldur kim, dünyanın məhəbbətini tərk eyləsün və könül anın məhəbbətindən götürə və axirətün ə'malına məşğul eyləyə. Və vərə' oldur kim, könül masivallahdan arısun. Və təqva oldur kim, Tanrı-təaladan qorxa və hər nəstədən kim, həzrət Tanrı-təalanın rızası olmaya, pərhiz etsün. **Şeir :**

Nəfsünə yol bağla kim, meydan budur,
Başuni top eylə, ol meydandə sür.
İki aləmdən dilü canın götür,
Kərlərin təqvavü zöhdi oldurur.

Hekayət. Qutluğ Mələk adlı Keyxatu sultanın qızı bir sahibiradət xatun idi və həzrət Şeyxi (q.s.) inanmış idi və kəramatları ilə müamiləsindən xəbərlü və müridliyə bir ulu müamilə iyəsi olmuş idi və dünyanın malı ilə mənalından həman Ərdəhənün kəndində bir nəftün mənbə'i ilə qənaət eyləmiş idi. Gah-gah ol halal vəchdən həzrət Şeyx (q.s.) üçün bir təberrük, ya bir könlək düzədüb göndərürdi. Həzrət Şeyx (q.s.) göndərdüyündən nə özi təsərrüf edərdi və nə uşaqları ilə müridlərinə yedürürdi və geyəsiləri dəxi geyməyüb geydirməzdi. Həzrət Şeyx Sədrəddin (r.r.) sual qıldı kim, çün Qutluğ Mələk bu nəstələr qamu halal mülkindən göndərür və həzrət Şeyx (q.s.) bilür kim, göndərdüğü halal mə'dənündəndür, neşün yeməyüb, geyməz? Buyurdu: «Oğul, gərçək dersen, halaldur, amma çün padşahzadəlik ilə işpahlılığ ismi anda vardır, könlüm riza verməz və əgər anın könləyində bir namaz qıluram, namazın dadını bilməzəm. Çün donarışda böylədür,

yeməgində dəxi həm böylə olacaqdur. Anunçün nə özüm yerəm və nə müridlərə yedürürəm». **Beyt :**

Ər gərək kim, böylə varə rahi-Həqq,
Ta kim ana dutmasunlar qılca dəq.

Hekayət. Başmağcı Pirə Cəbrayıl dedi: «Ol çağ kim, həzrət Şeyx (q.s.) Bağdaddan məşahid ziyarətindən qayırdı, bir gecə İsfəndiyar kəndində qondu. Mövlana İzzəddinün oğlu Əbdürrəhman həzrət Şeyx üçün (q.s.) həmişə yemək bişürürdü. Ol gecə dəxi adət ilə buğda aşı bişürürdü və qazanun başı xəmir ilə bərkətməmiş idi və mən çadırın içində həzrət Şeyxün ayağı kəndü ətəgümə alub avurdum. İrağdan baxarkən bir it gördüm kim, gəlüb qazanun qırağındakı xəmiri yer idi. Kimsə hazır dəgül idi kim, ana deyəm, ol iti sür. Və özüm dəxi qalxamazdum, olmaya kim, həzrət Şeyx ol istirahətdən qayıda. Məəliqissə, Əbdürrəhman ol yeməgi bişürdü və yemək çəkəndə ol buğda aşdan dəxi adətincə çanağı doldurub süfrəyə hazır etdi. Mən ol dəğdəğədə qalmış idim. Nagah həzrət Şeyx (q.s.) Marağalu Mövlana İzzəddinə yüz eyləyüb buyurdu: «Bu gün məni bişmiş yeməgün yeməgindən mə'zur dutmaq gərəksiniz, amma quru əkmək gətürün kim, andan tənəvül edəyim». Əkmək hazır etdilər. Filcümlə, andan neçə lüqmə nuşi-can etdi. Əbdürrəhman ol buğda aşı atası yanına qoydu. Genə həzrət Şeyxün ayağı ətəgümdə idi. Çün həzrət Şeyxdən ol ehtiraz gördüm, məndə bir fərəh ilə sevinmək zahir oldı. Həzrət Şeyx (q.s.) vilayət nuri ilə mə'lum edüb buyurdu: «Nə dersən?» Dedim: «Allah-təala mö'mini napak yeməkdən həmişə saxlar». **Beyt :**

Hər kim öz könli vərə' suyi ilə qüsl eylədi,
Hər gərəkməz nəstədən Həqq anı eymən saxlədi.

Hekayət. Həzrət Şeyx Sədrəddin (r.r.) dedi: «Bir qatla Barıqlı Xacə Bədəl həzrət Şeyxi qonaqladı. Həzrət Şeyx anun iltimasın qəbul etdi və

ol qalın yeməklər bişürtdi. Həman kim süfrə çəkdi, dedi: «Ya Şeyx, bismillah». Həzrət Şeyx buyurdu: «Hər kimün iradəti var, yesün». Dedi: «Ya Şeyx, iltimasum oldur kim, həzrət Şeyx nuşi-can eylesün». Buyurdu: « Bala bə-gor, çanağ ilə kuzəyə nəft töküb mana dersən, ye. Sən kuzəni görərsən və biz nəfti görürüz». Əlqissə, ol yeməkdən yəmədi. Həzrət Şeyxdən sual qıldılar kim, ya Şeyx, bu Xacə Bədəl kəsb ilən məaşi qazanur». Buyurdu: «Şər'i müamilələrində hilətlər edər». Həman kim yaxşıca gördilər, eylə idi kim, həzrət Şeyx (q.s.) buyurmuş idi. **Beyt :**

Hər kimün könli gözi aydındurur,
Eylə nəstələrdən eylər ehtiraz.

Və həzrət Şeyx (q.s.) həmişə kəsb edərdi və müridlərinə kəsb eyləmək buyurur idi və dilənməkdən mən' edərdi və buyurur idi: «Kəsb etməkdən səxavət ilə taəti arturur, amma dilənçilikdən bəxillik hasil olur və könül dəxi pərişan edər». Və həm böylə həzrət Şeyxün nəziri yox imiş və özgələrün var idi. Buyurdu kim, ələm həyasızlıq ilən utanmazlıq ələmidür kim, özgə məşayixün var və zənbili çevirüb, nəziri alubdurlar. Və zənbil ilə nəzir kahillik gətürürlər. Anun için Şeyx Zahidün dəxi yox idi. Amma bizim ələmimiz qiyamətdə zahir olacaqdur, inşaallah vəhdəhü». **Beyt :**

Çünki durğuzdun ələm bu doquz əflak üstinə,
Kimsədən minnət nəyə çəkmək gərək xak üstinə.

DOQUZUNCU FƏSİL

HƏZRƏT ŞEYX SƏFİƏDDİNÜN (Q.S.) KƏLAMİ ADABINDA

Həzrət Şeyx Səfiəddin (q.s.) gecə-gündüz gizlü ilə aşkar xalayıqün nəsihətinə və taliblər ilə sufilərin təbiyyətinə məşğul idi. Əgər hərəmində idi, əhl ilə əyalı və xadim ilən qulluğçıları bilə nəsihət üzərində idi və sözləri eylə şirin və köüllərə məqbul idi kim, əgər bir

ay, məsələn, həmişə söylərdi, kimse söhbətindən usanmayub tənge gəlməzdi və hər nə kim, buyurur idi, eşidənlərin könlinə gerek böyük isə, gerek kiçi, eylə mətbu' və könuöllərinə mərğub idi kim, can ilə könuöllərinün məxzənində saxlarırdı. Və əgər ahəstəcə söylərdi, oturanlar gerek irağ, gerek yaxın, qamu eşidürlərdi və eşidənlər bəs kim sözləri dadlu idi, andan ayrılmazdılar və hər kimsə ilə anun qabiliyyətincə söz buyururdu. Anun nəfsi şəfaxanəsindən neçə min ölü könuölləri dirilürdi və çürümüş xatirləri tazə qılurdu.

Hekayət. Ədaməllah bərəkətəhü buyurdu kim, Sultan Əbu Səid xan bir qatla həzrət Şeyxdən iltimas qıldı kim, həqiqətdən neçə söz buyursun. Həzrət Şeyx ədl ilə ehsandan özgə heç söz ana söyləmədi. Mən həzrət Şeyxdən sordum: «Nədəndür kim, həzrət Şeyx gərmrudlu-lar ilə həşrudlulara həqiqətdən sözlər buyurur və böylə padşahun söhbətində söyləməz?» Buyurdu:

Əfsanənin içində əsrar sözi sığmaz,

Divanənin yanində heç kimsə incü yığmaz.

«Əgər mən həqiqət sözi anun yanında söyləyəydüm, ol, ol sözlərin müştərisi dəgül idi. Böylə mə'lum eylə kim, eşidici deyicidən söz çəkər, deyici gerek kim, eşidicinün əqli ilə fəhmi görsün, andan anun istədügi ilə gərəklüsü ana versün. Bir kimsə kim, muncuqun müştərisi ola, ana gövhər satmağ olmaz və hər kimə kim, issi odlar yemiş ola və hərərəti artmış ola, ana nabat ilə şirinliğ vermağ bitəqrib ola. Padşahlardan ədl ilə ehsan ummak gerek, andan ötrü anun məclisində ədl ilə ehsandan özgə nəstə söyləyəmədüm». **Beyt :**

Sayrularnun sözlərin qamusı eşitmək gerek,

Rəncini təşxis edüb sonra dəva etmək gerek.

Və qaçan kim kələmətülhəqqi söyləməlü idi, gerek padşah isə, gerek bəg, gerek qazı isə, gerek alim, eylə kim kitabun ortasında yazılıdur, söylərdi və canib görməz idi.

ONUNCI FƏSİL HƏZRƏT ŞEYXÜN (Q.S.) TƏVAZÖ' İLƏ VƏQARINDA

Həzrət Şeyx (q.s.) cəmi fəqirlər ilə salehlərə qayətincə təvazö' edərdi və bavücuti-kim əzəmət ilə şanı və cəlaət ilə ululuğı din ilə ziyadə var idi, özini qamu kimsələrdən həqirrak sağınurdi.

Hekayət. R.r. dedi kim, bir qatla həzrət Şeyxün axır çağında dostlar ilə mühiblər qamu cəm olub, həzrət Şeyxə (q.s.) varub, əllərin həzrət Şeyxün ətəginə urub bəcəm' dedilər: «Tanrıçün qiyamətdə bizə mədəd eylə. Həzrət Şeyx (q.s.) mübarək gözlərində yaş keçürüb buyurdi kim, həzrət Tanrı-təalanun qiyamətdə iki evi var: biri uçmağ və biri damu. Mən bilmənəm kim, hanğısının layiqi olacağam, amma özümdə fikir eylərəm ki, mənim nə əməlüm var kim ol əməl ilən uçmağa layiq olam".

Beyt :

Övliyalar qamu bu bəhr içrədürlər fikirlü

Kim, olərnün yeri danla cənnət olur, ya damu.

Və təvazö' ilə əksüklik məqamında eylə idi kim, fəqirlərin cənazəsinə yayağ və sayrularnun sormağına ixlas üzərindən varur idi və yokluk məqamında böylə idi kim, sözün ortasında hərgiz «mən» demək dilinə keçməz idi və əgər naçar deməlü ola idi, «mün» söylərdi, anun üçün kim «mən» deməkdə bir mənlik var. **Beyt :**

Çünki qoydun mavü mənlikdən qədəm ol aləmə,

Özlüğündən keçə gör, söz dəxi mənlikdən demə.

Və çün deməgün meydanında qədəm basardı və söyləməkdə gərm olurdi, əcaib sözlər söylər idi. Dedilər: «Ya Şeyx, qərib sözlər ilə əcib kəlimatlar söylərsən ki, hərgiz heç kimsədən nəql edə bilməz». Təvazö' üzərindən derdi ki, mən bu Kəlxoranun kəndindənəm və nəstə

oxumamışam və heç bilmənəm, amma ol ulu kimsənün söhbətinə girmişəm və iki-üç kəlmə çox andan ögrənüb sizə söylərəm və taət ilə təvazö'i ol mərtəbədə idi kim, ələddəvam Kəlamüllahun tilavətinə məşğul olur idi və özi varurdu və Siparənün səndüqin açar idi və Müshəfi-məcidi tə'zim ilə alub başına qoyardı. Andan ədəb dodağı ilən öpər idi, sonra əczü miskinlik ilən tilavətinə iştiğal edərdi və xətdən sonra dua eyləyüb, sələvat ilən başına alub, səndüqinə aparub qoyar idi. **Beyt :**

Çünki izzətlərdir Tanrının kəlamı, lacərəm,
Tanrı dəxi ana izzət qıldivü lütfü kərəm.

Hekayət. Ədaməllah bərəkətəhü dedi: «Bir kəz həzrət Şeyxün xadimlərindən birisi Müshəfi-məcidi əlinə alub, qapudan içəri girüb oturdu. Həzrət Şeyx (q.s.) sordu kim, əlündəki nə nəstədür? Dedi: «Kəlamüllahi-məcidi». Həzrət Şeyx (q.s.) həman muni eşidincə ayağa qalxub, ana qəzəb eyləyüb dedi: «Çün qapudan içəri girdün, sələvat göndərmədün, ta biz dəxi mə'lum edüb ayağa qalxa idük və ədəb şərti yerinə yetürə idük. Həzrət Tanrı-təala bu kitabı **«və innəhül-kitabü əzizün»**²⁷⁹ tə'zimi ilə izzətləyübdür bir məxluq için kim, dünyada iki gün batildə dirilür, ayağa qalxarsınız və izzətin dutarsınız, pəs Xaliqün həqq kəlamı için kim, lareybün xəzanəsindən enübdür, izzət ilə tə'zim və ədəb vacibdür". **Beyt :**

Tanrının izzət kəlamı səhl dutma, zinhar,
Anı tə'zim ilə öp, al başa, istərsən vəqar.

Hekayət. Təbrizlü Mövlana Əminəddin dedi: «Xacə Qiyasəddin Məhəmməddən eşitdüm kim, ol dedi: «Padşah Əbu Səid xan neçə qatla dedi: « Padşahlıq mənüm qatımda iğən izzətsiz olupdur". Sordum kim, nədən ötrü?» Padşah dedi: «Ol gün kim, həzrət Şeyx Səfiül-millət vəd-din İshaqun ziyarətinə vardum, ulu zaviyənün içinə kim, bişmiş kirpüçdən yapmışdı, girdüm, dedim: «Munda zöhd sığmaz». Gördüm ki,

yüz min adam orada mövc urarlar və məni ol aləmdə bir tərəcə sanmırdılar. Ol qələbəliq içində dedim: «Nə mən padşah Əbu Səidəm?» Dedilər: «Bəli, amma burada sənün padşahlığun bir çöp də hesab dəgöl, zira kim munda özge nəstə gərəkdür kim, anı hesaba sayalar". **Şeir :**

Eşqün rümuzi yoli əql ilə canda sığmaz,
Heyrət məqami sözi ləfzü bəyandə sığmaz.
Tacü külah şahı neylər o məcmə' içrə
Kim şahlıqla fərman əsla miyandə sığmaz.

Bir saət mundan keçincə nagh həzrət Şeyxi gördüm kim, məni qucağlayub dedi: «Oğul, yanımızda zöhd neylər? Zahid sizsiniz kim, dünyanın həqir məta'inə ki, «**Qül mətaüd-dünya qəlil**»²⁸⁰ baş endürübsiniz, amma bu taifənün himməti ol qədərdür kim, dünya ilə axirətə endürməzlər məqsudlarına yetincə. Pəs zahid siz olasınız".

Aləmi-fəqrün içində var müflislər bəsi
Kim, olarnun yanidə iki cəhan bir tərəcə.

Pəs həzrət Şeyxün (q.s.) əlin öpdüm. Həzrət Şeyx buyurdi: «Oğul, ol nəstələr kim, sən gördün, sənün dövlət ilə səadətündəndür və mənüm anda gördüğüm nəstələri bu aləmə bənzəməz. Andan ötrü bu padşalıq könlümdə savdı". **Beyt :**

Hər nə kim kuyün başində gördilər abdallar,
Şahlar anun xəyali görəməzlər uyxudə.

Və ol həzrətün məclisində həman kim oturduq, nagh Bağdad xatun dəxi gəlüb oturdi. Həzrət Şeyx (q.s.) mübarək yüzi anun yüzi qarşusından çevirüb yüzini vəzirün yüzinə qoydi. Süfrə ortaya gətürdilər. Həzrət Şeyx (q.s.) yeməkdən bir loqmə Sultan Əbu Səidə verdi və bir tikə dəxi vəzir Xacə Qiyasəddinə şəfəqqət etdi. Bağdad xatun dəxi iltimas qıldı kim, bir loqmə ana verə. Həzrət Şeyx (q.s.) iltifat qılmadı. Padşah Əbu Səid xan vəzirinə işarət qıldı kim, həzrət Şeyx bir

lüqmə Bağdad xatuna versün. Həzrət Şeyx (q.s.) naçar ilən sol əli ilən bir loqmə götürüb ənsəsindən ana verməgə əlin uzatdı. Pəs mübarək yüzini Sultan Əbu Səidə eyləyib buyurdi: «Oğul, əgər sənün bir günahkarun zindanda durmuş ola, olurmu kim, özgələrə şəfaət eyləyə bilə?» Padşah dedi: «Yok". Pəs buyurdi: «Tanrı-təala buyurubdur kim, naməhrəmün yüzinə baxmaq haramdur və hər nəstə kim, haram ola, günah ola. İmdi padşah yanımıza gəlүpdür kim, biz anun için bir dua eyləyəli. Həman kim ana baxduk, günahkar oluruz. Pəs necə duamız qəbul olacaqdur?» **Beyt :**

Dedi Peyğambər bu sözi, sadıq isən, gəl inan,
Baxməgil naməhrəmə kim, sanadur külli ziyan.

ON BİRİNCİ FƏSİL

HƏZRƏT ŞEYX SƏFİƏDDİNÜN (Q.S.) HİLM İLƏ HƏYASINDA

Hekayət. Həzrət Şeyx Sədrül-millət vəd-din buyurdi kim, həzrət Şeyxün hilm ilə həyası ol qayətdə idi kim, əgər uşağları, yoxsa yad adamlar, ya özgələr mübarək yüzində bir qatı söz söylərlərdi, anların yüzində təbəssüm edüb gülərdi və hayxırmaz idi və tündlik etməzdi. Və əgər bir zalım, ya bir münafiq həzrət Şeyxün həqqində bir yakışmaz söz söyləyə idi və müridlər anun cəzasına dura idilər, mən' edüb buyururdi: «Ol bizim həqqimizdə yaxşı varmadı, siz heç nəstə demənz kim, əgər siz dəxi bir nəstə söyləyəsiniz, əvəzin eyləmiş olasınız. Səbr eylənz kim, Tanrı-təala əvəzlərin eyləyə».

Hekayət. R.r. dedi: «Bir qatla bir kişi həzrət Şeyx ilən (q.s.) dolaşdı və ədəbsizlik həddən arturdi. Mən anı mən' etməgə durdum, buyurdi: «Baba, anunlən savaşıma kim, biz bu aləmi hilm ilə miskinlik bilə dutmuşuz, incitməkdən könül incir və həman kim könül incidi, çox fəsadlar zahir olur». Və həzrət Şeyxün yüzində bir utanmaq var idi kim,

həmişə mübarək gözi yatdurmış idi və hərgiz xəlqün yüzinə bir söz söyləməz idi kim, eşidən utana. Və ömrində hərgiz öz nəfsi üçün evində ayru yemək buyurtmaz idi. Bir qatla andan dəstursiz xilafi-adət anun üçün bir ayru yemək bişürdilər. Bavücuti-kim könli yemək istərdi, andan yemədi. Mən dedim: «Baba, çün ev sənündür və mülk sənün və buyruğ sənün, neşün nəstə buyurmayub bişürtməzsən?» Buyurdi: «Utanuram kim, öz nəfsüm üçün bir ayru nəstə buyurayım və ol çağ dəxi kim, Kəlxoranda idim və cüftimiz işlərdi, utanurdum öz anamdan nəstə diləməgə». **Beyt :**

Ol hüsnü həya ki, var idi yüzində,
Tanrıda görün nə abrular qazanur.

ON İKİNCİ FƏSİL HƏZRƏT ŞEYXÜN (Q.S.) TƏVƏKKÜLİNDƏ

Hekayət. Həzrət Şeyx Sədrəddin buyurdi kim, ilərüki məşayixün yanında təvəkkül əsbabun tərkidür, yəni ortada səbəb görməmək gərək. Həzrət Şeyx buyurdi kim əsbab dəxi Tanrı-təaladandır və bəndənün nə qədər kim sə'y ilə cəhdi var, taət ilə halal məaşun tələbində eyləmək gərək. Pəs həzrət Allah-təalaya təvəkkül etmək gərək, zira kim səbəbi ortada saxlamak təvəkküli mən' etməz bu dəlil ilən kim, həzrət Rəsulüllahun çağında bir ə'rabi həzrət Peyğəmbərün (ə.) məscidinə varub dedi: «Ya Rəsulüllah, devəmi bağlayımmı, yoxsa təvəkkülə qoyayım?» Həzrət Peyğəmbər (ə.) buyurdi: «Devəni bağla, pəs həzrət Tanrı-təalaya təvəkkül eylə». **Beyt :**

«Bağlagil əvvəl devən, pəs qıl təvəkkül Tanrıya,
Qoymagil əldən səbəb,»- dedi Rəsulüllah ana.

Hekayət. Həzrət Şeyx Sədrəddin (r.r.) buyurdi kim, ol çax kim, həzrət Şeyx əkin-biçin eylərdi, su az idi və sudan ötrü əkinçilərin içində

savaşlar olur idi. Həzrət Şeyx kəndü cüftini deym yerində bağlatdı kim, suyu təvəkkül ilə yağışdandır. Dostları dedilər: «Ya Şeyx, neşün deym yerində toxm əkərsən?» Buyurdi: «Təvəkkülinə bu toxmı əkərəm». Ol yıl ol deymlü taxıl eylə güclü gəldi kim, hərgiz kimsənün xatirində keçməz idi və andan bərlü adət olupdur kim, ol yerdə təvəkkül ilə deym əkərlər. Və buyurdi kim, bu dəxi təvəkküldəndür kim, hər toxm kim, yerə səpərsən, ol danələri dəxi yığışdıramazsan və Tanrı-taalaya e'timad eylərsən kim, yağış suyu ilə təbiyyət ala. Lacərəm, çün təvəkküli böylə idi, ol qədər taxıl andan götürürlər kim, hesabı Tanrı bilür. **Beyt :**

Hər kim ol qıldı təvəkkül Həqqə, Tanrı dəx ana
Diləgüncə önərür qamu anun məqsudini,

Hekayət. Ərdəbil şəhərində bir Xacə Yəhya adlunun çox taxılı var idi və anbarlar doldurmuş idi və andan bir danəcük kimsəyə nə verür idi və nə dəxi satar idi. Həzrət Şeyx ana dedi: «Əgər sən bitün aləmün taxılların anbarlayasan və qapuların bağlayub möhürləyəsən, Tanrı-təalanı bəndənün rizqi verməgindən mə'zul edə bilürsən?» Dedi: «Yok». Buyurdi: «Tanrı-təala xəlqün rizqini yetürür, amma sən bəxillik eylərsən. Sən özünü səbəb eyləyə gör, ta həm səvabun var ola və həm fəidələr görəsən». **Beyt :**

Doludur ənbarun, amma azuqun bir danə yoq,
Bəndənün rizqin verür Tanrı, özünədür yazuq.

ON ÜÇÜNCÜ FƏSİL HƏZRƏT ŞEYX SƏFİƏDDİNÜN (Q.S.) QƏNAƏTİNDƏ

Hekayət. Həzrət Şeyx Sədrəddin (r.r.) dedi: «Bavücudi-kim Tanrı-təala (c.c.) ne'mətdən türlü-türlü ol həzrətə şəfəqqət eyləmiş idi kim, heç nəstəsi əksük dəgül idi, xamusın xəlayiqə sərf edüb canına dəxi

minnət dutardı və hərgiz öz nəfsi üçün heç yemək buyurtmadı və əgər andan sorarlardı kim, nə bişürəlim, buyururdu: « Hər nəstə kim könlünüz istər, bişürünüz kim, mən dəxi andan yerəm». Və hərgiz kəndü əgini üçün heç geyəsi tikdürmədi və hər nəstə kim Həqq-təala verürdi, geyər idi. Vəqt olurdu kim, dərvişlər kimi donlar geyər idi və gah olurdu kim, izzətli nəfis geyəsilər geyər idi və yanında heç təfavüt eyləməz idi».

Beyt :

Kim qənaət gənci tapdı, bulmadı dərvişlik,
Kim fərağət künci buldı, oldu ulu padşah.

Hekayət. Həzrət Şeyx Sədrəddin buyurdu kim, həzrət Şeyx (q.s.) dedi: «Qənaət oldur kim, Tanrı verdüginə razı ola». Və biz gah-gah bazara göndərüb, yeməli nəstələri satun alub yerdük. Həzrət Şeyx (q.s.) bizi andan mən' edüb buyurdu: «Dəxi böylə eyləməni kim, qaçan kim bazardan nəstə almalu oldunuz, nəfsünüz həris və pərakəndə lüqmələrdən xəsis olur. Gərək kim, bu işdən tövbə eyləyüb Tanrının verdüginə razı olasınız». **Beyt :**

Hirsdən keç kim, sənün nəfsünü eylər xarü zar,
Qane ol Həqq verdüginə, istəsən izzü vəqar.

ON DÖRDÜNCÜ FƏSİL OL HƏZRƏTÜN YƏQİNİNDƏ

Həzrət Şeyx Sədrəddin (r.r.) buyurdu kim, həzrət Şeyx buyurdu: «Həqqül-yəqin oldur kim, əşyanun keyfiyyətini qamu bilə və eynül-yəqin oldur kim, göz ilən qamu əşyanı görə. Və könlün yəqini oldur kim, Tanrı ilən bilici ola və məbdə' ilə məadı, yəni gəldügi ilə getdügini bilə və özinün halını mə'lum eyləyə və ol çağ kim, kimsə munun ilə bilici oldu və möv'ud əcəli ilən ömri fani olduğına qail oldu, şeytan anun vücudində

təsərrüf eyləyəməz və bu yəqini hasil olmayınca yəqin dürüst dəgül və yəqin iyəsi ana demək olmaz.

ON BEŞİNCİ FƏSİL OL HƏZRƏTÜN İSTİQAMƏTİNDƏ

Həzrət Şeyx (q.s.) ömrünün əvvəlindən axırınadək təriqətin ə'mali yolına və həqiqətin səccadəsinə sabitqədəm idi və hər nəstə kim, ibadətdə adət eyləmiş idi, tərkin etmədi və sağlığı ilə sayrılıqda və yigitliq ilə qarılıqda öz adətindən zərrəcə dönməz idi ol qayətə kim, xacəliq çağında kim, mübarək məzacına zə'f ilə qüvvətsizlik güclü olmuş idi, kəndü taətindən bir qılca əksülməz idi. Eylə kim ilərüdə kitabda yazıldı: «**Və'büd Rəbbəkə həttə yə'tiyəkəl-yəqinü**». ²⁸¹

Hekayət. Həzrət Şeyx Sədrəddin (r.r.) dedi kim, həzrət Şeyxün (q.s.) qocalığı çağında məzacına zə'f qalib oldı, həkimlər ilə təbiblər söylərdilər kim, bu zə'fün davası oldur kim, bu qatı ibadətlər ilə məşəqqətlər kim, kəndüsine vacib görər, tərək etməlüdür. Qəbul etməyüb buyururdu kim, ol nəstələr kim Şeyxümdən tə'lim alubam, anunlən adət eyləmişəm, tərək eyləməzəm, zira kim əgər anları tərək edərem, andan bətərrək zəhmətlərə uğraram. **Beyt :**

Hanğı şərbət kim, buyurubdur təbib-i-dərdi-dil,
İçmişəm ol şərbət andan, oluram çok münfəil.

Və həman kim vücuduma bir zə'f qalib olur, çün namaza qalxıram, ya taliblərin vaqi ələrinə qulağ asıram, ya səma'ə məşğul oluram, ol zə'fliq məndən gedər və bir səhhət ilə yünülliq özümdə zahir görürəm.

Beyt:

Dərdümi bilməz, təbibə söyləmən, ey dustlar,
Hər nə kim canan buyurur, dərdümə oldur əlac.

ON ALTINCI FƏSİL

HƏZRƏT ŞEYX SƏFİƏDDİNÜN (Q.S.) SƏBRİNDƏ

Hər müsibət ilə yas və pərişanlıq kim, həzrət Şeyxün (q.s.) öginə gəlür idi, bəküllü səbr edüb buyururdu: «Ol nəstələrdən kim, mundan bətərrakdur, həzrət Tanrı-təala saxlasun». Və həmişə münacatda der idi: «Ya Rəbbülaləmin, mülk sənün mülkündür və hökm sənün hökmün və təsərrüf sənün təsərrüfün». Və mütləqa ah ilə nalə çəkməyüb mübarək gözlərindən **«Hazihi rəhmətün cə'ələha Allah fi qülubi ibadihi»**²⁸² sünnətinə yaş axdururdu və bir qayətə: **«İnnəma yərhəmüllahü min ibadihir-rühəma'ə»**²⁸³ silkinə olurdu kim, qəriblərin cənazəsi tabutı bilə hər kimi bilürdü və hər kimi bilməzdi, yaşlu göz ilə varur idi. Ol həzrətdən sual qıldılar kim, çün könül iyəsinün bir fərzəndi olur, neşün anun fəvtinə heyf yeyüb qayğulu olur? Çün yanında mə'lumdur kim, ol dəxi həm bu şərbət içəcəkdür və müaf olmayub öləcəkdür». Cavab buyurdu kim, ol fərzənd bu cismün nütfəsidür, bəlkim cismün bir parəsi. Çün cism cismdən ayrılır, lazım təəssüf yeyüb ana qatı gəlür və ağlamağ ana mərhəmət üzərindədür və bu təəssüf ilə ağlamağ nəfsani şəhvətdən, yəni diləməgindədür. Ol çağ kim, həzrət Şeyxün (q.s.) böyük oğlu Xacə Mühyiəddin (q.r.) Tanrınun (c.c.) rəhmətinə vasil oldu, anun fəraqı otı ilə möhnəti qüssəsi bitün xəlayiqün könlində işlədi. Təvəkküli Mövlana Şəmsəddin anun yasına vardı, gördi kim, təmami-xəlayiq ağlamağdadurlar və səbr ilə sükutun yügəni kimsədə qalmaqubdur, mütəhəyyir qaldı. Həzrət Şeyx həman ana baxınca təsəlli verüb buyurdu: «Mövlana, mətə Rəsulüllah (s.) hər nə kim, Həqq-təala (c.c.) hökm eylər, buyruğ anundur və fərman anun. Əzizlər, şükr etməyim kim, bu fərzənd bir kimsənün fərzəndidür kim, qamu kimsələr anun bəgənilmiş xisalı ilə əf'alı anub, gözlərindən yaş axudurlar, nə bir kimsənün oğlıdur kim, xəlayiq anun yaman əf'alı anub lə'nət eyləyələr, yüz min şükr kim, həzrət Tanrınun taəti bilə varı

yok günah ilən. **Beyt** :

Hər nə kim Həqq anı hökm etmişdürür,
Etməsək şükr, əlimizdən nə gəlür?

ON YEDİNCİ FƏSİL HƏZRƏT ŞEYX SƏFİƏDDİNÜN (Q.S.) ŞÜKRİNDƏ

Hekayət. Həzrət Şeyx Sədrül-millət vəd-din buyurdu kim, həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu: «Əgər kimsənün bir müsibəti öginə gəlür, səbrdən artuq şükr etmək gərəkdür, zira kim gərək səbr eyləyə, gərək eyləməyə, olan olur və faidə verməz, Bəli, gərək kim, səbr ilə şükr eyləsün kim ol, imanun nişanəsidür: **«Əl-imanü nisfani, nisfün səbrün və nisfün şükrün»**.²⁸⁴ Və şükri həman yalğuz dili ilən eyləməsün, bəlkim bitün gövdəsi ilən, ta sabiqlər ilə sadıqlərdən olsun. **Beyt** :

Hər ki şükrün dadı bildi, dəxi ol qəmgin iməz,
Öginə hər nə gəlür, andan gözi nəmgin iməz.

ON SƏKİZİNCİ FƏSİL HƏZRƏT ŞEYX SƏFİƏDDİNÜN OVQATININ QİSMƏTİ GECƏ İLƏ GÜNDÜZ

Hekayət. Həzrət Şeyx Sədrül-millət vəd-din buyurdu kim, həzrət Şeyx (q.s.) dedi: «Gecənün ovqatı böylə qismət etmək gərəkdür kim, gecənün ovqatı əvvəlindən bir dang oturub ovqatı taət ilə sərf etsünlər və bir dang dəxi yatub gövdəsinə istirahət versünlər və üçüncü dang genə qalxub ovqatı taət ilə ibadət və təharət ilə zikr etməgə sərf

etsünlər. Və həzrət Şeyx (q.s.) həmişə ovqatı böyləlik ilə keçürürdü və buyururdu kim, qatılığ ilə məşəqqət bundadır, nə anda kim, bir uğurda yatsunlar və bir uğurda qalxsunlar. Və böyləlik ilə ovqat keçürmək həzrət Şeyxün (q.s.) son çağında idi. Və ol çağ kim, evləndi, əsla arxası yerə qoymaz idi və keçdügi ovqatları ilərüdə deyildi, amma gündüzün ovqatını həman kim dan namazının ədasından fariğ olurdu, övrada oxumağa məşğul olur idi gün çıxanadək və övradı oxuyanda əsla kimse ilə söyləşməzdi. Həman kim gün çıxar idi, övradını tükədüb, evdəki xəlvətinə girüb Kəlamüllahun tilavətinə məşğul olurdu. Tilavətdən sonra yemək ortaya gətürülərdi və hacət qədərincə tənəvül edərdi. Pəs dıxarı çıxub müridlərin tərbiyətinə məşğul olurdu və hazirlər için ögütlər söylər idi günortanın namazı çağınadək. Və əgər xəlayiqün işigüci var ola idi, anı düzəltməğinə dururdu və çok olurdu kim, yemək yeyəndə çok qonaqlar gəlülərdi, ya bir müsəlmanın bir məsləhəti zahir olurdu, yeməgin tərək edüb anlara məşğul olurdu. Və həman kim günortanın namazın qılurdu, ikindü namazının intizarında otururdu və xəlqün tərbiyətinə və irşad etməğinə və anlara doğru yol göstərməğinə məşğul olurdu və sözləri çoxı dəxi əmri-mə'ruf ilə nəhyi-münkərdən keçərdi və məclisində mütləqa müsəlmanların qeybətini keçməz idi, məgər nəsihət üzərində:

Dünya təxti üsnə anda padşalığ var idi,
Xəlqi irşad etməgə həm pişvalığ var idi.
Hər nəfəs kim urar idi, feyzi-ruhülqüdüs idi,
Günəşinin kölgəsi nuri-Xudalığ var idi.

ON DOQUZUNCU FƏSİL

OL HƏZRƏTÜN SƏXAVƏTİNDƏ (Q.S.)

Allah sübhanəhü və təala həzrət Şeyx Səfiəddini (q.s.) səxavət ilə kərəmdə iğən etmiş idi ol mərtəbəyədəkin kim, kərəmi bitün xələyiqün kərəmindən artuq idi və heç kimsənün rütbət ilə mərtəbəsi səxavətdə ana yetməz idi və həzrət Şeyx Sədrül-millət vəd-din dedi kim, həzrət Şeyx buyurdu kim, talibün işi açıldığı nişanəsi oldur kim, səxavət ilə kərəmdə təmam ola və eyi xülqi xəlq ilən öginə ala və bu iki sifət Tanrının təsərrüfidür bəndə səbəbində. Və ol səxavətlərdən kim, Həqq-təala ana vermiş idi, bir şəmməcüki bu idi kim, danlası üçün hərgiz təşviş çəkməzdi və hər nəstəsi kim, var idi, qamusın yedürüb isar edərdi». **Nəzm :**

Kərəm sərvərləründür işi madam,
Qılıbdurlar nəbilər ana iqdām.
Səxavət əhli-dil əndişəsidür,
Əliyyi-Murtazanun pişəsidür.
Bu mə'nada buyurubdur Pəyəmbər,
Kanun ruhinə yüz min afərinlər.
Qayu kafir kim, ol ola kərəmlü,
Müsəlman bəxildən yegdürür o.

Hekayət. R.r. dedi: «Həzrət Şeyx Zahid (q.s.) Şeyx Səfiəddinə (q.s.) demiş idi: «Səfiəddin, sizin şəhərinzdə palçıqçı ustad çün işləməkdə ola, əgər əlindəki kirpüc həm böylə əldə saxlayub işə qoymaya, dəxi anun əlinə kirpüc verürlərmiz?» Dedi: «Yok». Pəs dedi: «Həman kim əlindəki kirpüc işə qoya və dəxi ala və işlədə, divar ucalurmu?» Dedi: «Bəli». Pəs buyurdu: «Səxavət dəxi həm muna bənzər kim, çün Tanrı-təala bir nəstə verə, sən dəxi xəlqdən diriğ etmə, ta dinün işarəti ucala». Pəs bu vəsiyyətdən ötrü dəxi bir nəstə kim, mülkindən, ya özge

yerlərdən hasil olurdu, fəqirlər ilə gələn-gedənə sərf edərdi ol qayətə kim, hər yıl əmlakınun hasilindən özgə, qalın borcları var idi. **Beyt :**

Əlündə hər nə kim vardır, Həqqün yolində sərf etgil,
Yerindən on əvəz yetər sana Tanrıdən, eşitgil.

Hekayət. R.r. dedi və el içində dəxi məşhurdur kim, həzrət Şeyxün (q.s.) tәмami-ömrində nəqdinə zəkāt vacib olmadı, yə'ni aqçası ol qayətə kim, zəkāt ana vacib ola, yetmədi, məgər bir qatla və ol dəxi böylə idi kim, bir kəz üç yüz altun Pire Cəbrayıl tapşurmuş idi. Çün dünyalıkdən xatiri fariğ olmuş idi, zəmirində qalmadı. Bir az müddət mundan keçincə bir gün bir qələbə sadat ana qonağ gəldilər və anların xərci için heç nəstə yox idi, borc eyləməğə lazım oldu. Pire Cəbrayıl dedi: «Mundan ilərü bir nəstə mana tapşurmuş idün». Həzrət Şeyxün (q.s.) xatirinə gəlüb, barmağın dişi ilə dutub gətürməğə buyurdu. Çün hazır etdilər, əvvəl andan zəkātın çıxardı və məsrəfinə sərf etdüdü və qalanı ol məclisində hazirlərə ulaşdı. Kifayətcilər (?) dedilər: «Bugünkü ixracat için bir parə sərf edəlim, qalanı saxlayalım danlası için». Buyurdu: «Yok, qamusın bu gün təfriqə eyləyün ol şükranə için kim, neşün bu qədər aqça bizim yanımızda durmaq gərəkdür kim, andan zəkāt verməlü ola və danla bizi bayların hesabında sayalar».

Hekayət. Genə Şeyx Sədrəddin (r.r.) buyurdu kim, çox gecələr həzrət Şeyx (q.s.) öz nəfsi ilə köylər ilə bucağlarda gəzüb zəiflər ilə fəqirlərin əhvalını təfəhhüs edərdi. Əgər bir ac kimsəni görə idi kim, acliğdan uyumaz, əkmək ilə yemək yanına hazır edüb verür idi eylə gizlü kim, alan anı tanımazdı. Və əgər kimsə özgə nəstəyə hacətmənd ola idi kim, gizlüdə istədüğü ana verür idi və çok var idi kim, kəndü arxası ilə taxılı götürüb dərvişlərin evinə aparur idi və özini bildürtməz idi. **Beyt :**

Buyurdu həzrəti-Tanrı ki, qalın kisvətü dəlqə,
Mənüm tə'zim əmrümçün şəfəqqət eyləniz xəlqə.

Hekayət. Həzət Şeyx Sədrəddin buyurdu kim, çün həzrət Şeyx (q.s.) bitün əmlakı, malı və davarı zaviyəsinə vəqf etdi, zahir ömri sonunda xeyrat üçün borclar eylərdi. Tanrıya varanda min altun borcu qaldı və heç nəstə kim miras adını ana qoyauz kim, borclarını andan ödəyüz, qalmamış idi və həm ol yaxında dəxi həzrət mütəhhərə anam Tanrı rəhmətinə vasil oldı və andan dəxi ol qədər nəstə geri qalmamış idi kim, satub ol borcun əvəzini ola idi. Pəs uşağlar üçün miras heç nəstə qalmadı. **Beyt :**

Dünyalıkdən ətəginə qonmadı toz, lacərəm,
Damənin silkdi cəhandan, həzrətə basdı qədəm.

Və (q.s.) həmişə uşağlarını ögütləyüb bu vəsiyyəti edərdi kim, oğullar, mənüm evim bu zaviyədür. Gərək kim, himmətiniz munun imarəti ilə rəfahətinə sərf edəsiniz və əgər mövqufatdan bunun xərcindən bir nəstə qala, kimə kim xatiriniz qəbul eylər, ana veriniz. Və buyurdu kim, əkmək verəndə dost ilə düşmən və mö'min ilə kafirin aralarında fərq etməyiniz kim, ol livəchillahdur. Və ömrinün axırında bir gün məhəllə ilə küçənün itləri üçün bir qazan yemək bişürtdürüb anlara verürdi və buyurdu kim, əkmək ilə su böylə deyübdürlər və: **«eyyüma müslümin səqa müslimən əla zəma'in səqahü Allah minər-rəhiqil-məxtumi»²⁸⁵** müvafiqətinə bir quyı qazmaq buyurtdı kim, andan bir savuq su hasil olur idi və ıssilik çağlarında buzdən bir küp mövcud etdürmüş idi kim, susızlar andan savuq içsünlər. **Beyt :**

Yerün üsnə doğru idi durduğı, həm getdüğü,
Qürbətən lillah idi həm verdüğü, həm etdüğü.

İGİRMİNCİ FƏSİL

HEYBƏTİNDƏ HƏZRƏT ŞEYX SƏFİƏDDİNÜN

Ol həzrətün heybəti ol qayətdə idi kim, anun məclisində sultanlar ilə

alimlər və bilicilər ilə əkabirlər heç kimsənün məcalı ilə həddi yox idi kim, güstaxlıq edüb bir sözcüqaz söyləyə idi. Və əgər dəxi alimlərin xatirlərinə keçə idi kim, imtahan için neçə suallar eyləyələr, anun söhbətində hədləri yok idi ağızların açmağa və əgər lazimən sormağa dururlardı, heybətindən sözlərini unudurlardı, həman kim məclisindən çıxarlardı, kəndülərinə derlərdi: «Biz özimizə müqərrər eyləmişdik kim, neçə suallar soralım. Bizə nə oldı kim, anda böylə aciz qalduk?» Eylə kim gilanlu Mövlana Şəmsəddinün xəyal etdikləri sualatı ol həzrətün söhbətində qamusın unutdı və ilərüdə anun şərhin deyildi. Və çok olurdu kim, taliblər vaqiələrini ərz etmək çağı məqsudları unudub heyran qalardı və məclisində kimsənün öksürmək məcalı, ya söyləmək fürsəti, ya gülmək həddi, ya söhbətindən çıxmaq qüvvəti yox idi. **Beyt :**

Tanrının heybəti var idi mübarək yüzidə,
Nuri-Həqq zahir idi alnidə, dəxi gözidə.

Hekayət. Əqimunlu Mövlana Şəmsəddin Yanqi Muraddan rəvayət qıldı kim, ol dedi: «Bir gün zaviyədə durmuş idim, Mərheştli Mövlana Əbdüləziz içəri girüb həzrət Şeyxün (q.s.) yerində oturdu. Zaviyənin xadimləri dedilər: «Mundan qalx kim, həzrət Şeyxün (q.s.) yeridür». Ol dedi: «Əpsəm olun kim, yer mənümdür». Bir saətdən sonra həzrət Şeyx (q.s.) gəldi, yok ol kim bir kimsə anı andan qaldura, nagh gördük kim, Mövlana Əbdüləziz başmaqçıxar yerdə düşübdür. Çün həzrət Şeyx namazdan fariğ oldı, buyurdu: «Mövlana Əbdüləziz, neçüksən, səfalumısan?» Dedi: «Heç səfam yoxdur». Həzrət Şeyx buyurdu: «Bəli, bir hindustanlı adam güzgüyə baxdı, yüzini qara gördi, gördüğündən məlul oldı». **Beyt :**

Güzgüdür əhli-dilün könli, eşit,
Baxar isən güzgüyə, yüzün arıt.

İGİRMİ BİRİNCİ FƏSİL

OL HƏZRƏTÜN UCA HİMMƏTİNDƏ

Hekayət. Həzrət Şeyx Sədrül-millət vəd-din dedi kim, həzrət Şeyxün (q.s.) bitün himməti ilə niyyəti həman Tanrı idi və Tanrının işi idi və xəlqi Tanrıya oxumaq pişəsi idi və taliblər ilə sufiləri Həqqə yakın edərdi və mütləqə dünyalık malı ilə mənalına baxmaz idi və dünya ilə dünyayı sevənlərdən müstəğna idi və uşaqları peyvəstə ögütleyüb buyurur idi: «Gərəkdür kim, himmətiniz Tanrıdan özgə heç nəstəyə baş endürməsün və dəxi gərək kim, Tanrıdan həman Tanrıyı istəyəsiniz kim, hər kim Tanrı anunla oldı, dünya ilə axirəti anun tufeylindən hasil olur. Misalı bu kim, əgər kimsə yüzini günəşə qoyub anun yamacına vara, kölgəsi anun ardından varur və əgər arxası günə ura, kölgəsinün ardına varur». **Beyt :**

Hər kim uca oldı anun himməti,
Hasil olur hər nə kedər niyyəti.

Və buyurdi: «Talib yolda ikən hər nəstəyə kim, Tanrıdan özgə başını endürə, həm ol məqamda qalır və məqsəd ilə məqsudinə yetməz, həm böylə kim, quşlar qış çağı qışlağa varurlar və yay çağı yaylağa və hər quş kim, dünyanın ab ilə danəsinə baş endürməyə, tez məqsudinə yetər, yoxsa həman bir ab ilə danəsinə baş endürə kim, gövdənün xəttidür, qane ola, ruhani xəttindən məhrum qalır».

Çün könlünün quşi aç a bali-himmət kuyidə,
İki kövnün danəsinə endürəməz başını.

Hekayət. R.r. dedi: «Bir qatla gilanlu ispəhbod İmadəddin Məhəmməd iltimas qıldı kim, həzrət Şeyx (q.s.) orduya varub anun üçün şəfaət eyləyə. Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdi kim, anun atası ilə dədələri çok kəndlər ilə mallar mana verürlər. Mən qəbul etməzdüm və himmətüm başı anlara endürməzdüm. Əgər ol gün anları qəbul eyləmiş

ola idim, bu gün lazım idi anun dərxağı üçün varmağ. Amma imdi fariğülbalam, gərək varsam, gərək varmasam». **Beyt :**

Hanğı laçın kim, anundur aşiyani qüdsi-pak,
Dünyadə çəkməsə minnət, əhli-dünyadən nə bak?

Hekayət. Ol çağ kim, həzrət Şeyx (q.s.) Təbrizdə Xacə Rəşidün xanəgahında nüzul etmiş idi, andan köçəndə Rəşidlü Qiyasəddin Məhəmməd yetmiş dəst xəl'ət həzrət Şeyx ilə əshabı üçün tikdürmüş idi. Həman kim həzrət Şeyx anı mə'lum etdi, ilk akşam atlanub rəvan oldı və kimsənün məcalı yok idi kim, söyləyə nədən ötrü bu çağ köçərsiniz. Amma çün Əmir kəndinə yetdilər, xəlifələr söylədilər kim, vəzir Qiyasəddin qonağlığı yarağın görüb qalın xəl'ətlər tərtib etmiş idi. Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdi: «Mənüm himmətüm hərgiz böylə nəstələrə mültəfit olmayubdur. Anun üçün elün könlinə şirin və əzizəm kim, qamu aləmdən təmə' götürübəm». **Beyt :**

İzzət istərsən, təmə'dən keç kim, ol məzmunudur,
Kim xələyiqdən təmə' götürdi, izzətli olur.

İGİRMİ İKİNCİ FƏSİL OL HƏZRƏTÜN VƏFASINDA (Q.S.)

Hekayət. Şeyx Sədrəddin (ə.b.) buyurdi kim, könül iyəsi, yəni həzrət Şeyx «**və övfu biəhdillah**»un²⁸⁶ təriqətində sabitqədəm idi və hər əhd kim, bir kimsə ilən qılmış ola idi, əgərçi çox müddət andan keçmiş ola idi, eski olmayub, həm ol əhdün üstində idi. **Beyt :**

Hər kim istər kim, günahi əfv ola ruzi-yəqin,
Əhdinə qılsun vəfa, əgər istəsə imanü din.

Və buyurdi kim, könül iyəsi hər nəstə kim, bağışladı, geri almaz və sultan dəxi hər nəstə kim, bir kimsəyə bağışladı, geri almaz. Və əgər

uşağlıq çağında kimsə anınlən bir yaxşılıq etmiş ola idi, yoxsa bir kimsə ilən müsahib olmuş ola idi, anları unutmayub həmişə anı duada anar idi və çün tərbiyə ilə tövbə və təlqin həzrət Şeyx Zahiddən (q.s.) almışdı, hər kim ol həzrət ilən bir nisbəti var idi, anı igən əziz dutardı. Və Şeyx Zahidün çağlarında ildə iki dəst geyəsi ana başdan ayağadəkin tikdürüb aparur idi və özi şal geyər idi və hər nəstə kim, hasil edərdi, qamu həzrət Şeyx Zahidün ayağında nisar edər idi və xan ilə manı və bud ilə vücudi varı anı iradəti yolında qoymuş idi və həzə ədəb üzərindən qorxulu idi kim, nə'uzübillah, əgər qəbul etməyə idi, neyləyə idi. Və buyururdu kim, əgər bitün ömrümdə saqqalum ilən anı yolunun toprağını süpürmüş ola idim, həzə anı təlqini şükri öhdəsindən çıxmamış olam. **Beyt :**

Qillərüm hər biri bir dil olsa anı şükürün,
Öhdəsindən çıxmənəm, yüz min yaşam hərgiz anı.

Hekayət. R.r. dedi: «Ol vəqt kim, həzrət Şeyx (q.s.) Qarabağa varmışdı və Əmir Dəməşq Xacə ol həzrəti kəndü zaviyəsində aparub qondurmuş idi və həmişə can ilən xidmətin eylər idi, qəzadan həm ol məcalda şeyxzadə Şəmsəddin Cəmalan kim, Şeyx Zahidün nəvəsi idi, çox müddət idi kim, bir iş için orduda gəzüb bəglərə mülazimət edər idi, bulay kim, işi düzülə. Və dörd min aqça xərc eyləmiş idi və Əmir Dəməşq Xacə ilən mülaqat eyləməz idi. İttifaqən bir gün Əmir Dəməşq Xacə həzrət Şeyxün qulluğunda idi, şeyxzadə içəri vardı. Həzrət Şeyx həman anı görincə ayağa qalxub, anı qucağına alub Əmir Dəməşq Xacədən yuxarı oturdu. Əmir Dəməşq Xacə anı andan yuxarı oturduğundan bir nəmə bənizi mütəğəyyir oldı. Həzrət Şeyx (q.s.) bunu vilayət nuri ilən mə'lum edüb dedi: «Əmir Dəməşq Xacə bizim yanımıza nəyə gəlübür? Andan ötrü dəgül kim, əgər mülki yox ola, ana mülk verəlim və əgər ləşkərsiz ola, ana ləşkər qoşalım, bəlkim anı için gəlübür kim, çün bu dərviş bir dərvişün xidmətin eyləyübür, bir dua

eyləsün və bu şeyxzadə mənüm Şeyxümün nəvəsidür və mana vacibdür bu xanədanun həqqüzarlıq eyləməq, zira kim hər nəstə kim, tapupam, ol xanədandən tapupam». **Beyt :**

Bu budaqdur ol ağacdən kim, ana yüz can fəda,
Xidmətindən hasil olmuş hər nə qıldım müddəa.

Pəs həzrət Şeyx (q.s.) bir məsəl buyurdu kim, bir uslu bağban var imiş, bağında bir ağac var idi kim, həmişə yaxşı yemişlər bar gətürürdü. Çün yemişi yetişdi, səbədə alub həzrət padşahi-zəmana apardı. Amma çün həzrət padşaha vardı, naiblər anun əlindən yemişi alub padşahun ögində qoydılar. Padşah yemişin bəgenüb, buyurdu kim, anı xəzanəyə aparsunlar kim, hər nə kim dilxahı olsa, özi için götürə. Çün bağbanı xəzanəyə apardılar, xəzanənin içində gəzüb ol qalın aqçalar ilə nəfis mətə'lar kim, anda var idi, heç nəstə almadi, məgər bir şişə gülab kim, anı götürüb xəzanədən çıxdı. Ol xəbəri padşaha aparub, əhvalı ərz etdilər. Padşah dedi: «Bu kişi ya igən aqıldür, ya külli dəlü. Varsunlar, anı gözləsünlər kim, ol gülabı neylər». Gördilər kim, gülabı aparub bir ağacın dibinə tökdü. Görənlər gəlib padşaha gördükləri ərz etdilər. Padşah dedi: «Varun, anı gətürün». Vardılar, bulub hazır etdilər. Padşah dedi: «Biz səni xəzanəyə göndərdük kim, hər nə kim xatirün istər ola, andan götürəsən. Nədən bu bol xəzanədən həman bir şişə gülabı götürdün və anı dəxi aparub toprağa tökdün? Munda nə hikmət var idi?» Bağban dedi: «Muncılayın yüz min adam eşigində sərgərdan gəzərlər və həzrət padşaha yetəməzlər. Mən ol yemişlü ağacın dövlətindən bu izzəti tapupam. Xəyalumda bu keçdi kim, mən dəxi anun həqqini yerinə yetürəyim. Ol gülabı götürdüm və suyun əvəzinə ol ağacın dibinə tökdüm, zira kim xəzanədəki cəvahir ilə qumaşlar ol ağacın vəsləsinə yaramazdı». Padşah çün bu sözi eşitdi, bəgenüb buyurdu: «Bu aqıl kişidür və vəzirliqə layiq». Saətdə xələt gətürtdürüb, ana geydürüb vəzirliqin ana rücu' eylədi. İmdi, oğul, hər nəstə ki mən

bulmuşam, bunların xanədanından tapubam, onların izzətin saxlamaq
mana vacibdür. Əmir Dəməşq Xacə xan münü eşidincə xatirinə yaxşı
gəlib, etiqadı birə on oldu və şeyxzadə Şəmsəddinün işləri həm ol
məclisdə düzəldi. **Beyt :**

Vəfa kuyinə hər sadıq kim, urdisə qədəm, dər-dəm,
Gəlür qarşusinə yüz min səfa, anı edər xürrəm.

Hekayət. Məlikül-übbad Urumlu Cəmaləddin dedi: «Yedi yüz on iki
yıl hicrətdən gedincə mən həzrət Şeyxün (q.s.) xidmətində olub, həzrət
Şeyxün başmağını saxlamaq mənüm *müvəçəm** idi. Bir gün namaz
qılırdım, ol həzrətün başmağını oğurladılar. Ol çax kim, həzrət Şeyx
yerindən qalxub başmağın istədi, mən başmağı götürməyə durdum,
başmağ görməyüb mütəhəyyir qaldım. Çün həzrət Şeyx (q.s.) mənə
müzterib gördi, buyurdu kim, başmağ apardılar?» Dedim: «Bəli». Buyurdu: «Yaxşı vardılar, zira kim ayağuma iğən dar idi». Dərhal evinün
içərisinə girüb, ədügün geyüb çıxdı və hərəmsərayun çevrəsinə gəzüb
bu beyti oxurdu: **Beyt :**

Ta piyade mirəvəm dər küy-e dust,
Səbz xeng-e çərx dər zir-e-mənəst.²⁸⁷

Bu halətdə bir gilanlu kişi bir oğlını çigininə mindürüb, birisinin əlin
dutub gəldi. Həzrət Şeyx çün anları gördi, xeylicə nigəran olub,
soruşub, ana çox lütfələr qıldı və mətbəxə göndərüb dedi: «Yeməkdən
hər nəstə kim, xatirləri istər, bunlara versünlər.» Beş gündən sonra ol
gilanlu sayru oldu. Həzrət Şeyx hər gün şəfəqqət üzərindən qədəmin
rəncidə qılıb, üstinə varub, şərbətin düzədüb ana içürdü. Pəs mana
buyurdu: «Cəmaləddin, bu, qəribdür və sən dəxi qərib, sən munun
xidmətin şərtincə eyləyə gör». Pəs mən xidmətində durdum. Beş
gündən sonra ölümə yaxınlaşdı. Ol halətdə qapunun üni qulağuma
gəldi. Mən ayağa qalxub qapunu açdım, həzrət Şeyxi gördüm, bir şəm'
əlində gəldi və anun başı üstində oturub ana baxardı. Mən dedim:

«Əcəb çağda səadət ilən munun üstinə yetişdün». Mübarək əlin ana dəgdürüb anı qaldurdu. Ol halətdən döndü. Həzrət Şeyx buyurdu: «Tacəddin, uşağlarınun qayğusın yeməyüb özünü Tanrıya tapşur». Və zikr ana təlqin verdi və mana dəxi zikr eyləməgə işarət qıldı. Bir zəman zikr qıldım, ol dəxi zikrə məşğul olub xoşhal oldu və zövq ilə səfanun içində canın təslim qıldı. **Beyt :**

Çün tanışlıq qoxusi eşitdi, mürği-canini
Tanrının qürbinə uçdı, qoydı bu viranəni.

Pəs həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu kim, mənzilin tərtib edüb su gətürdüm və mübarək əli ilən anı yüməgə durdu. Mən su götürdüm və anun cəsədinə töküüb, ol həzrət yuyardı və kəfənin edüb, özi anun qəbirinə girüb, anı ləhədə tapşurdu. Üç gündən sonra uşaqları üçün geyəsilər tikdürüb anları xadimə tapşurdu. Çün xadimlər bu qədər şəfəqqət ilə mərhəmət ölən kişinün oğlanları ilə gördilər, əcəbdə qalub mütəhəyyir oldılar. İkündü namazından sonra buyurdu: «Heç bilürsünüz kim, bu kişi nə kişi idi?» Dedilər: «Həzrət Şeyx buyursun». Həzrət Şeyx dedi: «Bir qatla Şeyx Zahid (q.s.) çağında ol həzrətin xidmətinə varurdum. Bu kişinün atası şəltügün içində durub su verürdü. Həman kim məni gördü, saətdə çıxub gəldi və məni ziyarət qıldı». Pəs iltimas qıldı kim, Tanrı xatiriçün ol qədər munda əglən kim, səni doyınca görəyim kim, Tanrı bilür kim, sən qayıdanda mən diri olam, ya yok. Anun xatiri için mən xeylicə yamacında durdum və ol mana baxardı. Çün həzrət Şeyx Zahidə (q.s.) vardum, üç ay anda qaldım. Qayıdanda mə'lum etdüm kim, Tanrı rəhmətinə vasil olubdur və bu Tacəddin uşaq ikən atasından yetim qaldı. Amma çün atası mənüm ilən iradət həqqi var idi, oğlunun riayəti andan ötrü qıldım və əgər, inşaallah, Tanrı möhlət verə, oğlunun oğlını dəxi becərəyim». **Beyt :**

E'tiqadun pak isə, bitər vəfa bustanidə
Bir ağac kim, dibi kamü yemişi ehsandurur.

İGİRMİ ÜÇÜNCÜ FƏSİL OL HƏZRƏTÜN SƏFASINDA

Həzrət Allah sübhanəhü və təala ol həzrəti qamu küduratdan hiqd ilə həsəd və riya ilə nəfsani qəzəbindən arı və mütəhhər yaratmış idi və hərgiz ol həzrətün əlindən-dilindən kimsə incinmədi və hərgiz kimsəyə qəzəb etmədi və əgər ol həzrətdən bir nəstə kimsə oğurlaya idi, ya divarun ardından bir yaramaz söz söyləyə idi, anları anların yüzünə gətürməyüb buyururdu kim, ol yükimizi yünül eylədi, neşün anı incidəlim? **Beyt :**

Qəhrinin incinmədi heç kimsə hərgiz ömrində,
Tanrının nuri idi kolmuşdu zahir dünyədə.

Və buyurur idi kim, dinlü, kinlü olmaz, zira kim könüldə din sığınur,
ya kin yeri olur? **Beyt :**

Kin həmişə din ilən düşməndürür
İkisi bir yerdə xaçan cəm' olur?!

Və həzrət Şeyx (q.s.) ta'ətdə bəqayət ixlaslu idi və talibləri ögütlərdi kim, zinhar, riyadan pəhriz ediniz. Və əgər əshablarından bir kimsə sayru olurdu, minməgə davarı ana göndərür idi və yemək üçün dəxi hədiyyə ilətürürdü ki, **ət-təvazü'ü zəkätür-rəf'əti.**²⁸⁸

Hekayət. Şeyx Sədrəddin dedi kim, Şeyx (q.s.) bir qatla Təbrizdə idi və vəzir Xacə Cəlaləddinün zaviyəsində qonmuş idi. Rəşidlü Xacə Qiyasəddin qonaqlıq yarağın tərtib edüb həzrət Şeyxi qonaqlığa çağırmış idi. Qəvvallar yırlamaga durub çalarlardı. Həzrət Şeyxün heybətindən hazır olan cəmət heç kimsənin zəhrəsi yox idi, ayağa qalxub səma' eyləməgə. Xatirlərinə keçdi kim, nolaydı kim, həzrət Şeyx səma'ə qalxaydı, ta biz dəxi səma' eyləyə idük. Bu halətdə həzrət Şeyx

(q.s.) Xacə Qiyasəddinə dedi: «Oğul, biz xəlvətə girəlim və qulağ ilən səma'ə duralım və hazirlər cəsəd ilən səma' eyləsünlər». Xacə dedi: «Ey vallah!». Və həzrət Şeyxün əlin öpdü. Həzrət Şeyx (q.s.) vilayət nuri ilən mə'lum etdi kim, anların xatiri böylə istər. Buyurdu kim, ağırlıq etməmək gərək və hər kimün könli riyazət ilən cismaniyyət əlayiqindən qurtulub, cismani ağırlığı ruhaniyyət yünülliği ilən mübəddəl oldu, ana səbükruh demək olur təsəvvüf əhlinün yanında. **Beyt :**

Ruhun istərsən, münəvvər könlünə vergil səfa,
Kim səbükruh oldu, anda görünür mehrü vəfa.

İGİRMİ DÖRDÜNCÜ FƏSİL OL HƏZRƏTÜN (Q.S.) XÜLQİNDƏ

Andan sonra kim həmidə əxlaqı **«təxəlləqu biəxlaqillahı»** ilən mə'ruf və **«innəkə lə'əla xülüqin əzimin»**ün²⁸⁹ asarında mövcud olmuş idi, bitün xəlayiq ilən hüsni-xülq ilən dirilürdü və həmişə buyurur idi kim, xülq iki türüdü: biri Tanrı ilən və biri xəlq ilən. Ol xülq kim, Tanrı iləndür, oldur kim, sürülmüş sifəti bəgənilməmiş əxlaqı ilən mübəddəl etmiş olalar kim, Tanrı-təala yanında igən əzizdür». **Beyt :**

Tanrının əsraridəndür dedüğüm əxlaqını,
Bəlkim ol xülq ilə aydındur cəhan afaqını.

Və ol xülq kim, xəlq iləndür, anlar ilən yaxşı dirilməkdür, yə'ni müamələ doğru eyləmək və söhbəti doğru dutmaq və işlərinə doğru durmaq və anların xeyir və şər işləri ilən müttəfiq olmaq və bitün xəlayiq ilən könül ilə alın açılmək. Və həzrət Şeyxün (q.s.) əxlaqı bu mə'nalardan kəmalda idi, zira kim xəlayiqün zəhmətlərində qatlanub anlara rahət görsədür idi və həmişə anlara lütf və xülq ilə dirilürdü və gərəklüləri qədərincə mühəyyə qılurdu.

Hekayət. R.r. dedi: «Ol çağda kim, həzrət Şeyx (q.s.) baqi həyatına varmış idi, bir qarı övrət var idi kim, adinə məscidün yolu üstində daim oturur idi. Ol cümənün günü kim, həzrət Şeyxi (q.s.) görmədi, qatı-qatı zarlığ ilən ağlayub der idi: «Xamu adinə günlər bu yolun üstində həzrət Şeyx (q.s.) mana bir nəstə şəfəqqət eylər idi və mən anun verdüğü panbuğa verüb, əgirüb satardum və iki yetim qızun yaraqını andan eyləyüb ərə tapşurubam. İmddidən son kim bizi qayırur?» Muni derkən ökür-ökür, zar-zar ağlar idi. Və həzrət Şeyx sevenlərinə qardaşlar kimi dirilürdi və anların yeməgi ilə içməgi həmişə sərəncam edərdi və buyururdu kim, ilərüki məşayix oturub intizarda idilər kim, müridlər anlar için bir nəstə aparalar və anı özlərinə və gələne-gedənə sərf edərlərdi. Amma bizim himmətimiz muni rəva görməz, bəlkə niyyətimiz budur kim, müridlərə doğru yol görsədüb, sirati-müstəqimə doğruldub, məşqları mühəyya qılalım və bu mə'na ol həzrətün şəfəqqət üzərindən idi kim, özinün budi ilə vücudi və malı ilə mənalı Tanrının bəndələrinə sərf edərdi. Və xacəliğı çağında həmişə dua qılurdu kim, Tanrıdan istərəm kim, mənüm ölümüm çağı bir mövsimdə ola kim, hava xoş ilə xürrəm ola, ta heç kimsəyə zəhmət dəgməyə və bu dəxi Tanrının (c.c.) xülqinə şəfəqqət üzərindən idi. Vallahü ə'ləm.

İGİRMİ BEŞİNCİ FƏSİL OL HƏZRƏTÜN TƏKƏLLÜFİ TƏRKİNDƏ

Hekayət. Həzrət Şeyx Sədrül-millət vəd-din buyurdu kim, həzrət Şeyx (q.s.) dünyanun təkəllüfindən və mənligün lafi ilə gəzaflarından

həmişə irəğ idi və dövlətxanəsinün yaraqı ilə əsbabında heç təkəllüf eyləməz idi və geyəsəlinə mütləqə zinət yox idi, bəlkim himməti təmam gizli ilə aşkar batinün islahına məşğullıq idi.

Hekayət. Həzrət Şeyx (q.s.) çig kirpücdən bir zaviyə yapmış idi, bavücuti-kim anun ortası bəqayət dar idi. Taliblər ilə sufilər igən qələbə ol dar yerdə sığışurlardı və taliblərin çox cəmiyyət ilə aydınlığı andan idi və çox kimsələr andan irşad mənzilə yetmişdilər: «**Ə fə mən əssəsə bünyanəhü əlat-təqva minəllahi və rizvanin**». ²⁹⁰ Amma münafıqlərin kor gözlərinə dar ilə həqir gözükdür idi. Qəzadan Əmir Hacı Sam kim, Gilanun bəglərindən idi və Şeyxün müridləri hesabında dirilürdi, iltimas qıldı kim, həzrət Şeyxün xəlvətsərayında bir ulu zaviyə bişmiş kirpücdən yapdura. Həzrət (q.s.) anun iltiması qəbul qılmaz idi. Çox mübaliğələrdən sonra həzrət Şeyx buyurdu kim, həzə eylə zaviyə gərəkəməzdür və əgər olsa dəxi vəsləmizə yaramaz, zira kim sufilərə ibadətxanə gərəkədür, yok imarət ilə kaşanə». Və ol zəmanda kim, anun xatiri içün rüxsət verdi, buyurdu: «Bu yapmaqdan nə faidə kim, munda özgə nəstə gərəkədür. Amma həzrət Şeyxün (q.s.) həyati-baqidən sonra ol imarəti pozdurub həzirenün darül-hüffazı yerində yaptılar və dəxi həzrət Şeyxün təkəllüfsizliğindən vəsiyyəti bu idi kim, həzrət Şeyx Sədrəddinə qıldı kim, oğul, kəndi satun alma və kəndün satun almağına məşğul olma, zira kim əgər sən kəndün alduğına və anun əkin ilə biçininə məşğul olasan, sufilər ilə taliblərin tərbiyyətinə kim məşğul olacaqdur? Gərək kim, taliblərin könli evi tövbə və təlqin ilə mə'mur edəsən, ta həm dünyanun rahəti və həm axirətün səvabı hasil ola. **Beyt** :

Xəlqnün könlidə ək toxmi-məhəbbət, zinhar,
Kol yerün abü həvasində səfa şaxı bitar.

Hekayət. Pirə Cəbrayıl dedi kim, həzrət Şeyxün (q.s.) təkəllüf ilə riyə tərkindən birisi bu idi kim, bir qatla Əsilan Təvəkküli vardı və həzrət

Şeyx için (q.s.) bir kəsək döşək ilə bir yastuğ döşətdi. Mən istərdüm kim, anları qaldurub qoymım kim, dünyanun əvamün-nas əshabı gözləri ana dəgə. Həman kim könlümdə bu keçürdüm, həzrət Şeyx (q.s.) fərasət ilə məlum edüb məni mən' eylədi və götürməgə məcal verməyüb buyurdi kim, çün Tanrı-təalanun nəzərində ola bilür, Təvəkkülün nəzəri qarşusunda dəxi səhldür. Təvəkküli muni eşidincə götürməgə vardı. Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdi kim, Pirə Cəbrayıl dəxi götürür idi, mən qoymadım. Təvəkküli dedi: «Hər nəstə ki həzrət Şeyx (q.s.) buyurub, məsləhət görər, eyni-səvab, bəlkim məhzi-tətdür». Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdi: «Taliblər, mən böylə işlərdə həzrət Tanrıdan şərmsarlıq çəkərəm». Qərəz kim, özünə bu qədərdən təköllüf ilə tənəüm sanurdi kim, olmaya kim, Tanrıdan utanam. **Şeir** :

Kibriyanun məsnədində hər kim uzatdı ayağ,
Bu ikilik aləmin əsbabınə qoymaz könül.
Zinəti tərək eyləsün, qoysun təköllüflə riya,
Hər kim istər kim, həqiqət əhlidən ola, oğul.

Və həzrət Şeyx (q.s.) yeməkdə ilə geyməkdə təköllüf mütləqə qılmazdı və deməkdə ibarət ilə söz söyləməz idi. Və həzrət Şeyx Sədrəddin (r.r.) buyurdi kim, Qüşeyri risaləsi kim, ilərüki məşayixdən nəql idi azacuq ibarət ilə çok mə'nalu, həzrət Şeyxün qulluğında nəql eylərdüm və həzrət Şeyx (q.s.) dinləyüb buyurdi: «Oğul, bu, könül iyəsilərün sözləridür və yaxşıdır, amma ol kimsəyə kim, eşq ana qalib oldı və bəşəriyyət ilə əql aləmindən qurtuldi, anun sözlərində əsla təköllüf ilə ibarət qalmaz, anunçün kim, ibarət bəyandur və qamu nəstənün bəyanı əql edər: **Nəzm** :

İstədi kim, ibarətə gətürə
Yüzünün şərhi istiarət ilə.
Rüxinün şəm'i bir zəbanə urub,
Əqli yandurdi həm ibarət ilə.

Və könül iyəsilər əgərçi dünyanun təkəllüfi qeydində dəgüldürlər, amma Tanrı-təala anlara xələyiqün gözlərində cülvə verüb, könüllərdə yer eyləyübdür və əf'alı ilə əqvalı qamu kimsələr yanında müstəhsən və məqbuldur və anlarda əgər həman yoxsullıq ola, fəqri vilayət ilə bilə ola və əgər fəqri baylıq ilən ola, fəqri səltənət ilən bilə ola, eylə kim bizim Şeyximiz idi. **Nəzm :**

Olar kim xasseyi-Allahdurlar,
Fəqirliq kisvətində şahdurlar.
Məani məşriqindən çün doğarlar,
Sanasan aftabü mahdurlar.

İGİRMİ ALTINCI FƏSİL HƏZRƏT ŞEYX SƏFİƏDDİNÜN (Q.S.) ZAHİR SURƏTİ HÜSNİ

Allah-təala ol həzrəti yigitlik çağında hüsni bəqayət görk yaratmış idi və cəmalı bir qayətdə idi kim, kəndü zəmanında Yusifi-sani idi və uşaqlıq çağından bülüq həddinədək kəmalı-ismət ilə təharətdə idi və həmişə mərifətün tələbində idi. Və çox dişi eli ol həzrətün məhəbbətindən əllərin xəbərsiz kəsərlərdi, amma ol həzrətün könli anlardan ürküb mütləqa heç hanqısına göz salmaz idi və anlar nə qədər kim məkr ilə al qılurlardı, olay kim anı dama çəkələr, faidə verməyüb məqsudları hasil olmazdı, zira kim həzrət Şeyx (q.s.) kəndü nəfsi şəriətün qeydində müqəyyəd eyləmiş idi və mənanisi bu zindanun quyısından çıxarmış idi və Misri-həqiqətə yüz qoyub könül xətti öz təsərrüfinə gətirmiş idi. **Beyt :**

Çu nəfsün həbsidin çıkdı, həqiqətə əlin sundı,
Könülün Misri xəttində məhi-Kən'an kimi qondı.

Və ol yigitlikdə övliyaüllahun nəzərində həm ol cəmal ilə mütəcəlli və həm ol kəmal ilə mütəhəlli idi məhasini çıxınca və həzrət Şeyx Zahid (q.r.) mübarək nəzəri anun zahir cəmalı ilə batin kəmalında qılurdu.

Beyt :

Sanasan can güzgüsü idi yüzi,
Canları bağışlar idi hər sözi.

Və taliblər ilə gərçək sufilər ol həzrətə Zeynəlməhasin derlərdi və həzrət Şeyx Zahidün (q.r.) xacəliği çağında çün zahir gözləri zəif olmuş idi, gah-gah həzrət Şeyx Səfiəddini (q.s.) öz yanında oturturur idi və mübarək əli Şeyx Səfiəddinün (q.s.) məhasininə endürüb der idi: «Oğul, Səfiəddin, bitün zahir məhsusatdan sənün məhasinündən özgə heç nəstə mənüm xəyalumda qalmayıbdur». Və həzrət Şeyx Səfiəddinün xacəliği çağında çün cəmalı Tanrının ənvarından münəvvər idi, yüzinə baxanların taqəti qalmaz idi və heç kimsənün könli riza verməz idi kim, gözi anun yüzindən bir ləhzə qaldura və həmişə könülləri avlatmağ və canları müqəyyəd etməq işi idi.

Hekayət. Həzrət Şeyx Sədrəddin (q.s.) dedi kim, ol çağ kim, Şeyx Zahid (q.s.) Kəlxoranun kəndində idi, bir gün həzrət Şeyx Səfiəddini məclisinə çağırub andan sordı: «Oğul, Səfiəddin, qanda idin?» Dedi: «Filan kimsələrin söhbətində bir saət oturmuşdum». Şeyx Zahid (q.s.) buyurdu: «Mundan sonra mənüm söhbətümdən özgələrin söhbətinə varma kim, özgə söhbətlərdən heç xeyir ilə yaxşılığ bulmazsan və mənüm dilpəzir söhbətümdən məhrum qalursan, zira kim mənüm söhbətümdən bir qoxu gəlür kim, ol qoxu övliyaüllahun teyyibindədür kim, həzrət Məhəmmədün (s.) asarından olur və övliyaüllah li mə'əllahun xülqindən kəsb eyləyübdürlər». **Beyt :**

Zülfü yüzindən əsər bir qoxu hər dəm canlarə
Kim, dirildür ölüyi, tazə qılır imanlarə.

İGİRMİ YEDİNCİ FƏSİL İLƏHİNÜN HATİFLƏRİ SƏMA'İNDƏ

Hekayət. Həzrət Şeyx Sədrəddin (r.r.) buyurdu kim, həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu: «Bir qatla xəlayiqün çox qələbəliğindən mə'lul olub, şəhərdən çıkub Sədiqə kəndinün xəlvətinə vardum kim, Ərdəbildən orayadəkin yarım ağac artuq yoldur və bir saət orada oturub fərağət ilə rahət istərdüm». **Beyt :**

Dedim xəlvətdə bir saət fərağətlən oturayım,
Bulay kim, vəhdət ilə könlümün məqsudi görəyim.

Ol halətdə nəgah türklərdən bir qoşun atlu gördüm kim, gəlüb otuz adam birrih miskindən qamu müsəlmanlar dutsağ eyləyüb başları ilə əllərin ufadub, neçəsinün qulaqları ilə, burunları kəsdürüb bilələrincədür. Mən çün ol əf'alı gördüm, əhvalum özgə olub, yakın oldı kim, başumdan ussum qaça. Ol saətdə qeybnün hatifindən bir ün qulağuma gəlüb eşitdüm kim, dedi: «Bəli, mənüm sahibdərd bəndələrümnün söhbətindən mə'lul olub, kəndü könlün fərağətin istərsən, ha könlün mələləti dəfi için gözün aç, tamaşa qıl. Biz anun için səni xəlxə görsədüb, eşigünni xəlxün yüzünə açdurubuz kim, xəlxün tərbiyə ilə irşadına məşğul olub, doğru yolu gümrahlara göstərəsən, yok ol kim, könlün hüzuri ilə fərağət tapasan". Çün bu itab Tanrı həzrətindən hatifün vasitəsindən eşitdim, e'tizar dilin açub dedim: «Əstəğfürüllah, əstəğfürüllah, əstəğfürüllah! Dəxi böylə eyləməyim». Pəs ol dutulmuş müsəlmanları ol kafirlərdən satun alub salı verdim və andan sonra dərdlülər ilə yoldaş olub anların tərbiyətinə məşğul oldum».

Hekayət. *Vərzəqanlı** Hacı Əmulə dedi: «Ol çağ kim, həzrət Şeyx (q.s.) Bağdada varurdu, qələbə adamlar qarşulamağa şəhərdən çıkdılar və ol qədər xəlayiq həzrət Şeyxün (q.s.) ayağların öpməgə yerə düşərlərdi kim, qorxarduk kim, anun ayağları altında qalub həlak olalar.

Beyt :

Aşiq istər kim, başi mə'şuq ayağına sala,
Bu bəhanə birlə öz kamincə məqsudin ala.

Amma həman kim Bağdaddan çıxduk, bir yurtda qonmağ istərdük, heç boş yer bulmazduk və kimsə dəxi yer verməz idi. Sonra cüzvi yer dörd altun ilə satun alub qonduk. Çün gecənün yarısı keçdi, nagh həzrət Şeyxi (q.s.) gördüm kim, zövq ilə tərəbə gəlüb xoşvəxt oldı, amma heç kimsənün qüdrəti yox idi ol halətdən sual etmək. Sonra ol zövqün üstində buyurdu kim, həzrət İzzətdən bir hatifün nidasın eşitdüm kim, buyurdu kim, mən həm ol Tanrıyam kim, bir yerdə ol qədər xəlayiq sənün ziyarətünə göndərdüm kim, qorxardun kim, ayağ altında həlak olalar və imdi ol qədər yer bulmazsan kim, yapayalğuz otursan, bəlkə ol qədər yer dörd altun ilə icarə almaq gərəksən».

Hekayət. Bəniqlü Pirə Əhməd dedi kim, Pirə Əmirşahdan eşitdüm kim, çün Gərmrudlu Məlik Həsən vəfat oldı, işlü sufilər ilə kəşf iyəsilər anun əhvalını heç yaxşı görməzdilər, bəlkim anı daim əzablu görərlərdi, ta ol çağadək kim, həzrət Şeyxün üburi Tərkün kəndinə vaqə oldı. Anun məzarı üstində varub anun için dua qıldı. Andan sonra kəşf iyəsilər anun əhvalı yaxşı gördilər kim, ol əzablardan qurtulub rahətdə idi. Andan sordılar kim, ol əvvəlki halun nə idi və imdi ovqatun böylə xoş keçmək səbəbi nədür? Dedi: «Çün həzrət Şeyx mənüm için dua qıldı, Tanrı-təala mənüm suçlarum qamu ana bağışladı». Gərçək sufilər anun ol iki əhvalı gördükləri həzrət Şeyxə ərz etdilər. Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu: «Ol iradəti iyəsi idi, amma iradəti çün sadıq dəgül idi, ana faidə

verməz idi. Anı Tanrı həzrətindən (c.c.) istədim». Həzrət bari-Təalanun hatifi üni qulağuma gəldi kim, anun suçlarını sana bağışladuk. **Nəzm :**

Hər qaçan kim əlüm açsam bir dua eyləməgə,
Ol duadən yüzimə rəhmət qapular açılır.
Xoş nəvalar kuyi-canandən gəlür qulağumə
Kim, mənüm hər bir qılum bir dil olur, təsbih oxur.

Hekayət. Həzrət Şeyx Sədrəddin (r.r.) buyurdu kim, ol çağ kim, həzrət Şeyx Zahid (q.s.) baqi həyatına vasil oldu, həzrət Şeyx Səfiəddin (q.s.) ol fəraqdan igən məlul ilə pərişan oldu və mütləqa taliblərin irşad ilə tərbiyətinə məşğul olmazdı, ta bir gün xirmənin üstündə işlər idi, həzrət İzzətdən bir hatif ol həzrətin qulağına yetürdü kim, biz səni anun için göndərməmişüz kim, xirmənin üstündə taxılı bir-birinə qarışdurasan. Neşün bizim bəndələrimizə məşğul olmayub anlara tərbiyət eyləməzsən? **Beyt:**

Biz səni anun için göndərmədik
Kim, məaşun işi əncam edəsən.
Anı qoy kim, biz zəman olubduruz,
Sən gərək sərkeşləri ram edəsən.

Hekayət. R.r. dedi kim, bir gün bir talib gəlmiş idi öz əhvalını həzrət Şeyxə (q.s.) ərz etməgə. Qəzadan igən qələbəliğdən fürsət düşmədi vəqiəsin söyləmək və ana yol vermədilər. Yoldaşları qayıtdılar, ol dəxi çarəsiz qalub qayıtdı. Ol halətdə həzrət Allah-təaladan mana xitab oldu kim, biz bəndələrimizi irşad etməgə sana həvalə qılduk. Sən anlardan qafil olub ögünə yol verməzsən. Taliblər, gərək kim, mundan sonra qərib taliblərin yolunu açasınız və məqsudsiz döndərməyəsiniz. **Şeir :**

Bir cəvab için könlünün həlqəsinə əl urar,
Aşiqi-sadiq ki ixlas ilə gəlmiş qapuna.
Könlidür ümmidvarü can qulağı müntəzir,
Qoymagil məhrum anı yüzinə, açgil babuna.

Hekayət. Bərniqlü Xətib dedi kim, həzrət Şeyxün qulluğında idük. Nagah xəbər gətürdilər kim, bir talib Tanrı rəhmətinə vasil oldu. Həzrət Şeyx (q.s.) anun cənazəsi bilə qəbiri üstinədəkin vardı. Qayıdanda əshab dedilər kim, bir talib dəxi Həqqə vasil olupdur. Həzrət Şeyx (q.s.) anun nə'şi bilə dərvazəyədəkin vardı. Taliblər sordılar kim, həzrət Şeyx əvvəlki talibün cənazəsinə qəbiri üstinədəkin vardı və ikinci talibün tabutı bilə dərvazəyədəkin qədəmi rəncidə qıldı. Səbəblərin mə'lum etmədik. Buyurdi: «Əvvəlki talibün məzarı üstinədək vardum və anı həzrət Tanrı-təaladan dərxast eylədim. Və ol kim dərvazəyədəkin biləsinə vardum, Tanrı-təalanun hatiflərindən eşitdim kim, dedi: «Anı genə həm anun əməlinə bağışladuk». **Beyt :**

Ey xoşa ol can ki, tapa vəsli-canan müjdəsi,
Vey xoşa ol dərdlü, keşidə dərman müjdəsi.

DOQUZUNCI BAB
HƏZRƏT ŞEYX SƏFİƏDDİNÜN (Q.S.) SAYRULIĞI SƏBƏBİ
VƏFANİ DÜNYADAN KÖÇDÜĞÜ VƏ Ə'LAYİ-CƏNNƏTƏ MƏNZİL
DUTDUĞU ZİKRİNDƏ: İKİ FƏSİL İLƏN MÜŞTƏMƏL

ƏVVƏLKİ FƏSİL
OL HƏZRƏTÜN MƏRƏZİ SƏBƏBİ ZİKRİ

Hekayət. Həzrət Şeyx Sədrəddin (r.r.) buyurdu kim, həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu kim, yigitlüğüm çağında həzrət Şeyx Zahid (q.s.) mənüm çok riyazət ilə məşəqqətüm mücahidəsini görüb buyururdu: «Oğul, bu qayətdə çok zəhmətlər özünə rəva görüb qoyma kim, qocalıq çağında munun əsəri sana zahir olur. Və çəkdüğüm məşəqqətlərindən birisi bu idi kim, hər on dörd gündə bir qatla təharətim yenilərdüm. Eylə kim şərhləri kitabun ortasında deyildi kim, bir qatla Şeyx Zahid (q.r.) həzrət Şeyx Səfiəddini Gilanun padşahı Məlik Əhməd üçün Sultan Qazana şefaət etməyə göndərdi və həzrət Şeyx (q.s.) ol on dörd gündə sudan özgə, heç nəstə yeməyüb içmədi. Lazimən ol riyazətlərin qatılığı qocalığı çağında əsəri zahir oldu. **Beyt :**

Ulular hər nə kim deyübdürlər,
Qamunun mə'nisin bilübdürlər.

Hekayət. Şeyx Sədrəddin (r.r.) dedi kim, çün həzrət Şeyx (q.s.) Təbrizün *Rəşidiyyə xanəqahında** vəzir Xacə Qiyasəddinün iltiması ilə nüzul etdi və igirmi beş gün anda idi və xəlvətdən həman namaz çağlarında dışra çıxar idi və namazdan sonra xəlvətə girərdi və bir neçə gündə vüzunun üstinə vüzu alur idi və yemək ilə içmək və yemişləri təsərrüf etmək tərk etdi. Və yeməgi ancaq bu idi kim, iftar çağında Təbrizlü Xacə Qütbəddinün bir küçücük qazancuğı var idi və anda

şorba bişürərdi. Hazır qılanda iki-üç qaşuqcuq ol şorbanun suyundan içərdi və qalanı Şeyx Sədrəddin üçün göndərür idi və ol, Xacə Əbdülməlik ilə Tərəmlü Cəmaləddin Xızır ilə tənəvül eylərdi. Və çün həzrət Şeyx (q.s.) bəvücudi-xacəliq çağında bu məşəqqətlər özünə qoyar idi, lacərəm, sayrulığına mərəz ilə zəhməti günbəgün artub həbsi-bövl zahir oldı və bu səbəbdən ötrü qasugında məsanə daşı bağlandı və bu zəhmət gecikdi və həm böylə zəhmətlü Ərdəbilə gəldi. Neçə gündən sonra Təbrizdən xəbər gəldi kim, vəzir Xacə Qiyasəddin bir qatı mərəzə mübtəla olubdur. Sağalandan sonra həzrət Şeyx (q.s.) Şeyx Sədrəddin ilə Xacə Əlaəddin Mənsur anun sormağına Təbrizə göndərdi. Qayıdanda çok qələbəliq qarşuladılar. Həman kim şəhərə girdilər, cümə günü idi, həzrət Şeyx Sədrəddin dedi: «Əzbəs kim həzrət Şeyxün xidmətinə müştəqligum var idi, həm böylə yaraqlu evə girməyüb, yoldan came' məscidə varub qulluğına müşərrəf oldum və bu əhval rəcəbün ayında idi. Amma çün ramazan ayı yetişdi, li mə'əllahun xəlvətində oturdı və bayram günü hərərət üzərindən yoğurtı meyl eylədi. Pəs neçə lüqmə əkmək yoğurt ilə nuşi-can etdi. Qəzadan ol ağırlıq kim, qasugında zəhmət verür idi, artdı və bəqayət pərişan oldı və zəhmətün qatılığı eylə güclü oldı kim, hazirlər qamu ümidsiz qaldılar və bu möhnətün müddəti gecikdi. Bu halətlərdə Tanrı-təalanun darüş-şəfasından: **«Və nəzələ min əl-Qur'an ma hüvə şəfa»**²⁹¹ şərbəti mübarək vücudinə içürdilər və ol zəhmətlər filcümle təskin tapdı. Mundan ötrü xəlifələr ilə gərçəklərin xatirləri xürrəm olub şəhərin bazarı ilə kuyi bəzətdilər və xəlayiq qamu bu bəşarət ilə bəşəşətlər qıldılar. **Şeir :**

Səfalu bustanində açıldı türlü reyhanlar

Kim, anun qokusin qıldı müəttər can dimağını.

Genə bir-iki gündən sonra həm ol zəhmət zahir olub gücləndi. Xəlifələr Təbrizə göndərüb həkimlər ilə davalar-şərbətlər hazır etdilər və

çok müalicələr qıldılar. Filcümlə, bir nәмәcük tәskin-tәsәlli tapdı, amma zәhmәti bilkülliye bәrtәrәf olmadı və mәрәz hәм böylә çok zәmanlar qaldı və qatlanub sәbrlәр edәrdi. **Beyt :**

Könüldә yüz bәla dağı, cәfa dağı dağ üstündә,

Çü andandur, könül, qoy kim, o dağ üsnә bu dağ olsun.

Hәzrәt Şeyx Sәfiәddin bu mәрәzdә bir gün Şeyx Sәdrәddinә işarәt qıldı kim, bir bağun divarı kim, hәzrәt Şeyxün qardaşı oğlu Mövlana Qütbәddin kim, qeyri-hәqq ilән özgәнün mülkinә çәkübdür, yıxdur. Şeyx Sәdrәddin dedi: «Mән anun buyruğından cüzvicә tәvәqqüf eylәdüm, zira kim bilürdüm kim, mundan ötrü qövm ilә qardaşların içi mәndән inciyür». Genә hәzrәt Şeyx (q.s.) buyurdi: «Oğul, әgәр mәнüm oğlum isән, dedüğümü yerinә yetür». Çün bu qәdәğән hәzrәt Şeyxdән еşitdüm, ikindü namazının çağы idi. Taliblәri yığışdurub ol divarı yıxdurdum. Mundan ötrü bitün qövmlәrimiz: böyük ilән kiçi mәнümlән düşmән olub heç hanğısının könlü mәнümlән saf qalmadı və hәman yalğuz hәzrәt Şeyxün (q.s.) xatiri mәнüm ilән yar qaldı. Bu halәtdә ikән hәzrәt Şeyxün mübarәk mәzacinә mәрәz güclü olub müztәrib oldı və mән hәzrәtindә durmuş idim və (q.s.)-nün әhvalın böylә pәrişan görәrdüm, öz-özimә dәrdim: «Bu halәtdә bitün qövm ilә qardaşlar mәнümlән düşmән və hәzrәt Şeyxdән özgә (q.s.) kimsә özümә yar görmәнәм. Әgәр hәzrәt Şeyx (q.s.) Tanrının da'isinә icabәt lәbbeykinә deyә və canı şahbazı qürbün mәqamı sarusına: **«İrci'i ila Rәbbiki raziyәtән mәрziyәtән»**²⁹² buyruğı ilән pәrvaz eylәyә, mәнüm halum nә olacaqdur? Bu qәdәр düşmәnlәrün içindә xatirümә gәldi kim, çün munda әglәnmәk olmaz, әlbәttә, bu düşmәnlәrün ortasından çıxub bir qırağa, bәlkim bu mәmlәkәtdән irağa varam, ta anların düşmәnlik әli mana yetmәyә və bir az müddәtdән sonra genә elümә qayıdayım». Dәxi dәdim: «Yok, әlbәttә, bu naxoş xәbәр mana yetәcәkdür və yapayalğuz qәribliğdә bu qüssәdә yanacagәм və taqәtüm taq

olacaqdur. Pəs tədbir budur kim, mən bir parə ağı içəm, ta bu möhnətlərdən qurtulub, atam ilən müvafiqət eyləyüb ol həzrətün müsibəti görməyəm». **Beyt :**

Nigarun vəsilən xoşdur cəhanü cənnəti-rizvan,
Əzizlər firqətin çəkmək ölüm andan bəsi asan.

Mən bu xəyalda ikən həzrət Şeyx (q.s.) gözin açub, mana baxub dedi: «Oğul, necə mənə yandurasan? Bu, nə xəyallardur kim, könlündə keçürürsən?» **Beyt :**

Necə yandurasan ol dil kim, anda doptalu nişdür,
Sevərsən şahı, səpmə duz yürəgə kim, qatı rişdür.

Genə buyurdu: «Oğul, qayğı yemə kim, çün sən bu müstəqim səccadəsi üstində doğru yolda olasan, heç müxalifdən, gərək yad isə, gərək tanış, gərək qövm isə gərək biliş, sana heç məzərrət dəgməyəcəkdür: **«İn tənsürüllahə yənsürüküm, ihfəzillahə yəhfəzükə»**.²⁹³ Axır bir fikir eylə kim, sənün atanun dəxi düşmənlər ilə müxalifləri çok idilər və sənün əmün İsmayıl mənə nə qədər incidürdi kim, sən cüft sürmək gərəksən. Sən xanda və şeyxliq xanda? Və dədən Şeyx Zahidün dəxi qövmləri var idi və anlardan türü-türü möhnətlər ilə məşəqqətlər görərlərdi və aralarında savaşlar olurdu, amma çün mö'təsimbillah idi, Həqq sübhanəhü və təala ol həzrəti **«vəllahü yə'simükə min ən-nasi»**dən²⁹⁴ saxlayıcısı oldu və biz dəxi çün Mustafa (s.) ilə Murtazanun (ə.s.) doğru yoldan dönməyüb, qədəm bərqədəm qoyub bu yolda sabitqədəm idük, lacərəm, Tanrının tovfiqi ilən kərəmi bizə yoldaş olub, iş muradımızca oldu. Oğul, sən dəxi hər yel əsəndə titrəməyüb dağ kib sabitqədəm ol kim, qamu afatdan eymən olacaqsan».

Kuyunda gərçi mən tək eşqündə laf uran çok,
Sabitqədəm gərəkdür, yoksa gələn-gedən çok.

Pəs, həkimlər müalicəyə əl uzadub, hər hünərləri kim, bilürlərdi,

əmələ gətürüb izhar etdilər, faidə verməz idi, bəlkə günbəgün mərəzi artar idi: «**Fə iza əraddəllahü şey'ən heyya əsbabəhü**». ²⁹⁵ **Beyt :**

Gər əcəl yetişməyüpdür, qəm dægül,
Yetişincə nuşdaru əm dægül.

Hekayət. Həzrət Şeyx Sədrəddin (r.r.) buyurdu kim, qaçan kim həzrət Şeyxün mərəzi cüzvicə təskin olurdu, derdi kim, həzrət Tanrı-Təalayı vaqiədə görərəm kim, buyurur: «Han Səfiəddin, mərəzün yünüllüğündən xoşvəxt oldunmı?» Bu vaqiəni görünəcə mərəzi üsnə bir mərəz artardı, ta bir qatla həzrət Şeyx dedi kim, Tanrı-təala mana ilham etdi kim, hər mərəz kim, həkimlərin kitablarında var, qamusın sana həvalə etdim və bavücudi-bu qədər zəhmətlər ilə məşəqqətlər hər namaz için yenidən bir vüzu alur idi və namazın əda qılurdu. Əgərçi kim iğən gücsiz olmuş idi və ayağa qalxamaz idi, təklif ilə ayağa qalxar idi və namaz qılurdu və otururkən namazın qılmaz idi. Nə qədər kim mübaliğələr qılurlardı kim, çün qalxa bilməzsən, otururkən şəriətdə caizdür, namazını əda qıl, qəbul eyləməz idi, bəlkə iki adamı iki qoldan durğuzmuş idi kim, qiyam ilə qüudda ana mədəd verürlərdi və çün əda namazların eylərdi, qəza için dəxi namazlar qılurdu. Nə qədər kim mübaliğələr qılurlardı kim, çün həzrət Şeyxün gövdəsi iğən zəifdür, qəza namazları hacət dægül, qəbul eyləməz idi. Əgərçi kim həzrət Şeyxün qəza namazı dəxi yok idi, andan sonra böylə oldı kim, dəni dünyanun yeməklərin heç yeməz oldı, xüsusən heyvanlıq kim, andan qayətdə ehtiraz eylər idi. Və əgər ehyanən bir qiyməlü şorba bişürüb gətürə idilər, həman kim qursağına girərdi, saətdə qusub rədd eylər idi. Pəs zərurətən həman bir saya nabat şərbəti ilə iktifa qıldılar və çok müddət nabat şərbətdən özgə boğazına heç girmədi və içi eyle pak və arı oldı kim, gövdəliq kəsafətləri mütləqa mübarək cəsədində qalmaq və uyxudan dəxi irağ olub, zahir ehsası könli kimi gecə-gündüz oyağ idi. **Beyt :**

Aləmi-cismaniyyətnün xabü xürdən əl yudı,

Pəs ayağı aləmi-ruhaniyyətliyə qodi.

Həman kim həzrət Şeyx (q.s.) li mə'əllahun vəqtindən genə bu fani dünyaya qayıdır idi, sözləri ilə kəlamı bu idi kim, zinhar, birrih miskinlər ilə qəriblərə yaxşıca baxub riayət eyləniz kim, anların təşvişindən özgə heç nigaranlığım yoxdur. **Beyt :**

Çün bu vadidə qəribüz, munda mənzil dutməzüz,

Pəs qəriblərə nəzər qılmaq gerek, eşit bu söz.

Və himmətinün küllisi və nəhmətinün əsli ibadət ilə sirati-müstəqimə kim, ol, Peyğəmbərin şəriəti fəraiz ilə nəvafilidür, sərf olurdu və bu babdan çok təkrar edərdi. Və həman kim bir saət nəfsün istirahətin istərdi, bu mənzilə kim, imdi mübarək həzirəsidür, gəlüb bir nəfəs istirahət alurdu və sağlığı çağında dəxi adət həm böylə idi kim, qaçan kim bir ləhzə asayış istər ola idi, bu məqama gəlüb otururdu və bu halətdə çün möhtərəm hərəmi kim, həzrət Şeyx Zahidün fərzəndi idi (r.ə.), ol həzrəti kəndü mənzilinə gətürürdü, zira kim anda qələbəliyə idi və xidmətin eyləməz idi, fürsət düşincə öz mütəhhərə hərəminə söylərdi: «Qalx kim, kəndü evimizə varalım». Çün xatunı derdi: «Bu, sənün evindür», - buyurur idi: «Bu ev bizimki dəgüldür, bizim əsli evimiz oldur, qalx, oraya gedəlim». **Beyt :**

Ariyətlü evdə biz xaçanadək oturalım?

Munda çok əgləndük, imdi yurtimizi görəlim.

Və bu sözi özgə kimsəyə söyləməz idi, zira kim vilayət nuri ilə bilürdü kim, hərəmi dəxi tezrak ana yetəcəkdür və həm ol yaxında ol dəxi ol həzrətə vasil olacaqdur.

Hekayət. R.r. dedi kim, həzrət Şeyxün mərəzi müddəti bir yıl ilə on ay çəkildi və sayrılığının uzunluğundan fəraq iyi eşidürdük. Bir gün özümə dedim kim, çün bir könül iyəsi fani dünyadan bəqa aləminə qədəm basar olur, aləmin əhvalı bəküllü mütəğəyyir olur. İmdi çün həzrət Şeyx (q.s.) cənnətül-mavaya varacaqdur, hala aləmin

övza'indən heç qüsur ilə nöqsan və xələl görünməz. Həzrətinə varub dedim: «Ya Şeyx, buyurmuşdun kim, qaçan kim bir könül iyəsi ab ilə gilün mərkəzindən qədəm can ilə dilün aləminə basa, zəmanənün əhvalı bəküllü müteğəyyir və mütəbəddil olur və hala anlardan heç əsər zahir dəgül». Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdi: «Oğul, məndən sonra eylə nəstələr görəsiniz kim, hərgiz heç göz görməmiş ola və eylə sözlər eşidəsiniz kim, heç qulağ eşitməmiş ola». Və ol həzrət aləmin güzgüsində bu əcaiblər eynül-yəqin ilə müşahidə qılurdi kim, bir-iki yıl andan sonra zəmanənün əhvalı təğyir olacaqdur. Pəs, aləmdə bir qəht zahir oldı kim, adam adamun əti yedilər və it ilə pişik aləmdə qalmadı kim, anı aclıqdan yemədilər və hər nəstə kim, əllərinə girərdi, halal ilə haramdan kimsəyə fərq etməzdi və neçə yıllar bu üqubətlər aləmdə qaldı. **Beyt :**

Qəhtdən ol yerə düşdi iş ki, çox dərvişlər
Quzinin əti kimi pişiklə itlər yedilər.

Andan sonra zülm ilə sitəm müsəlmanlara ol qədər vaqə oldı kim, Adərbaycanun elləri çoxı dəxi evləri ilə əmlakı bıraxub, özgə məmləkətlərə düşüb ələxan və ələman qaldılar və qüvvətlər qamu zəifliyə döndi və şəhərlər ilə kəndlər bitün xərab oldı və xələyiqün bağırında həsrət ilə nədamətdən özgə nəstə qalmadı ol qayətə kim, çok məşəqqətlər çəkdüğündən dirilər ölümlərinə razı olub anı özünə bir fövz ilə necah bilürlərdi, bəlkim Tanrıdan ölməkləri təzərrö və zari ilə istərlərdi. **Beyt :**

Gör kim, nə bəlavü möhnət ola,
Kölümdə ümmidi-rahət ola.

Ol qəhtliqədən sonra bir vəba ilə taun rüb'i-məskunun çevrəsini dutdı və aləmdə diri adam az qaldı və neçə yıl həm böylə qaldı ol qayətə kim, cəmi biladda neçə min-min evlərin qapuları bağlandı kim, ol diyardan dəyyar qalmadı və dəxi çok möhnətlər aləmdə gözükdü kim, anları

saymağ olmaz, bəlkim hesaba gəlməz: *«nə'uzübillahi min şərri əzabihi və niqmətihi»*. **Şeir :**

Anlar ki zəmanə qütbidürlər,
Əhvali-cəhan qamu görərlər.
Qaim durur anlar ilə bu yer,
Gər əhli-dil isən, anla bu sirr.
Gər olmayalar cəhanda anlar,
Viran olurü xərabü əbtər.
Hasili-könül iyəsi adəmidür,
Qalanı olarğə fəzləsidür.

Hekayət. R.r. dedi: «Bir gecə öz yurtumda idim. Gecənün yarısında bir kimsə öz əlin qapuya urdı. Mən sərasimə olub, yerimdən sıçrayub türkən-türkən dışra çıxdım. Gördüm kim, həzrət Şeyx (q.s.) bu yerdə kim, imdi mütəhhər həzirəsidür, oturupdur. Mən xadımlərinə dedim kim, imdi mənüm qapımı heybət ilən qaxdılar. Anlar dedilər: «Kimün həddi var kim, bu çağda qapuyı qaxa bilə». Bu sözdə ikən dəxi qapuyı sələbət ilən qaxdılar ol qayətə kim, sana idin kim, yer təprəndi. Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu kim, qapuyı açınız. Həman kim qapuyı açduk, kimsəni görmədük, amma həzrət Şeyxdən eşitdük kim, buyurdu: *«Əleykəs-səlam və rəhmətüllahi və bərəkətühü, eyyühal-mələkül-mə'mur min əmrillahil-məğfur»*. Çün bu kəlamı anun mübarək dilindən eşitdük, bildük kim, ol qapuyı qaxan özgə kimsə və özgə yerdəndür. Pəs buyurdu: «Hacı Əli munda dəgül, bəlkə bu gələn özini Hacı Əlinün surətinə döndərübüdür». Genə dedi: «Sədrəddini çağırınız». Hazır oldum. Dedi: «Sədrəddin, səni anun için çağırđum ki, xəbərdar olasan mənüm getdügümə». **Beyt :**

Özgə şəklü surət ilən bəzədür hər dəm yüzün,
Görsədür aşıqlərin gözinə hər dəm kəndözin.

Hekayət. Pirə Cəbrayıl dedi kim, q.s. buyurdu: «Bu neçə gündə

Mələkülmövti* (ə.s.) Hacı Əlinün surətinə gördüm kim, yanuma gəldi, yok canum alməgə, bəlkim ülfət ilə xatirüm təsəllisi üçün, ta andan ürkməyəm». Andan sonra genə yurtına qayıdub mənzilində oturdu, ta bir gecə həm böylə qapunun həlqəsi təprəndi. Həzrət Şeyx saətdə çıxdı və biz anun ardisıra idük və biz heç kimsəni görmədük, amma həzrət Şeyx (q.s.) buyurdi: **«Əleykəs-səlam və rəhmətüllahi və bərəkətühü, eyyühal-mələkül-mə'mur bi əmrillahi tə'ala»**. Və bu qatla dəxi yaxşı surət ilən gəlmiş idi. **Beyt :**

Sübh yelidür bu, yoxsa nəfxəsi candən gəlür,

Töhfəməiz candur anun çün kuyi-canandən gəlür

Və bu mə'na Nəssi-Tənzilə müvafiqdür: **«Əleyhimül-mələ'ikətü ə la təxafu və la təhzənu və əbşiru bəl-cənnətil-ləti küntüm tu'ədunə»**.²⁹⁶ Və şəkk dəgül kim, mö'minün təhniyyətinə və firdövse qədəm basduğına firistələr bəşarət verməgə gəlürlər və eylə kim əhadisdə məsturdur kim, hurül-eyn cənnətün bacalarında oturub mö'minün ruhi gəldüginə intizardadurlar. Pəs, həzrət Şeyxün (q.s.) susizligi bəqayət məstuli olub peyvəstə su istərdi və həkimlər anı mən' edərdilər. Pəs buyurdi: «Övliyaüllahun susizligi batin susizligindən Mələkülmövtün vüsalına artuqdur». Pəs yarımgecə başmağı Pirə Cəbrayıldan kim, həmişə eşigün mülazimi idi, istədi və ol anda yalquz idi. Andan su dilədi. Pirə Cəbrayılun həddi yok idi kim, buyruğın eşitməyə. Saətdə su mübarək əlinə verdi. Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdi: «Təbiblər dəxi həm böylə Şeyx Zahidə (q.r.) su verməzlərdi, amma mən gizluncə su ol həzrətə verürdüm. Siz dəxi gərək kim, məndən su əksütməyəsiz kim, danla peşiman olacaqsınız». Pirə Cəbrayıl dedi: «Könlümdə keçürdüm kim, əgər bilələr kim, mən həzrət Şeyxə su verdim, mənə əzaba çəkəcəkdürlər». Həzrət Şeyx batin nuri ilən mə'lum edüb buyurdi: «Pirə Cəbrayıl, qayıрма kim, mən deməyəcəgəm kim, mana su verdilər». Andan sonra **«Əbitü ində Rəbbi yüt'imüni və**

yüsqini»²⁹⁷ hökmi ilən dəxi su istəmədi. **Beyt :**

Səqahüm Rəbbühümnün sağərindən içdi bir cür'ə,
Bıraxdı dünyanun eski sifal, dəxi qurtuldu.

Və bu məcalda həzrət Şeyx Sədrəddinün (r.r.) Sultaniyyənün sarusına zərurətən bir səfəri vaqe olmuş idi və peyvəstə həzrət Şeyx (q.s.) həzrət Şeyx Sədrəddinün adın aparur idi və mütləqa unutmaz idi və on iki gündən artuğ bu ab ilə gilün mərkəzində əglənmədi. **Beyt :**

Qalasan min yıl cəhanda, sonucı getmək gerek,
Ey əzizlər, can ilən bu sözi eşitmək gerek.

İKİNCİ FƏSİL HƏZRƏT ŞEYX SƏFİƏDDİNÜN (Q.S.) FANİ DÜNYADAN NƏQL ETDİKLƏRİ ZİKRİNDƏ

Çün ölümün şərbəti cəmi məxluqat gerek-gərəkməz içməlidürlər və əql ilə danış və fəhm ilə biniş burada əmma **«mövtül-alim mövtül-aləm»**dür²⁹⁸ və böylə kimsənün getdüğü aləmdən cəhanun nöqsanı səbəbi olur. Və çün həzrət Şeyxün zahir həyatından bir neçə gün qalmış idi, vəsiyyəət qıldı kim, sufilər, taliblər, gərçək xəlifələr, biliniz kim, irşad səccadəsi. Və taliblərə tərbiyyəət qılğusu islamun xittəsində oğlum Sədrəddinün xassəsidür və heç kimsə anunlən ortağ dəğüdüür və fəqirlərin süfrəsində və zəiflərin xidmətində nə qədər kim sə'yləriniz var, cəhd etmələsiniz və taliblər ilə müridlər gerek kim, ənbiyanun buyurduğundan və övliyanun sirətindən bir qıl başınca təqsir etməyəsiniz və mənüm təchiz ilə təkfinüm məfxərüs-sadat Seyyid Cəmaləddin Əli eyləsün və qüslün şərəiti hər nəstə kim, vacibdür qamu ol yerinə yetürsün. Və Seyyid Cəmaləddin dedi: «Çün biz ol həzrətün təchiz ilə təkfininə məşğul olduk, əgər həzrət Şeyxün təxt üstində

oturmağına zərurət olur idi, derdük: «Ya Şeyx, bir saət oturmağın gerek». Həman kim biz əl uzadurduq, özi qalxar idi. Və əgər yatdurmaları idi, həm böylə derdük: «Yatmaq gerek». Özi yatur idi. Və hər hərəkət kim, qüslədən zərurət idi, ixtiyarsız ol həzrətdən zahir olur idi. Və buyurmuş idi: «Otuz arşun bez yastuğum altında qoymuşam kim, filan kimsə Gəmrüddə anun panbuğın öz əli ilə halal yerdə əkmüş idi və anası öz əli ilə əgirmiş və Pire Bədrəddin anı toxumuş kim, ol taliblərdən bir arı kimsə idi və Şeyx Zahidün (q.s.) könləgi ilə cübbəsi və nimtənə ilə börki həm evdə durur. Gerek kim, anlardan birisi məndən əsirgəməyəsiz və əgər əzizlərin məsləhəti olsa və məcal verələr, məni qəriblərin goristanında toprağa tapşurasınız, yox isə, hər yerdə kim məsləhət görəsiz». **Beyt :**

Əzizlər, çü məni ölü kuyidə görəsiz,
Gerek qəriblərin yanlarında tapşurəsiz.

Və çün iki gün zahir həyatından baqi idi, Kəlamüllahun tilavətinə məşğul olur idi və həmişə söylər idi: **«Səllu əleyhi və səlləmu təslimən»**. Və dəxi heç kəlimat andan zahir olmaz idi, ta məhərrəm ayının on ikincisində, düşənbə günü kim hicrətdən yedi yüz otuz beş yıl keçmiş idi, dan namazdan sonra vüsəl nəsimi can burnına dəgüb, zahir gözlərin yumub, batin nəzəri cananın cəmalı müşahidəsinə açub həm böylə qaldı istiva çağınadək. Pəs: **«Ya eyyətühən-nəfsül-mütmə'innə-türçü'i ilə Rəbbiki raziyətən məzriyətən»**²⁹⁹ nidası ilə müqəddəs ruhi simürği **«Fi məq'ədi sidqin ində məlikin müqtədirin»**³⁰⁰ yuvasına pərvaz edüb, bir qatla qatı avaz ilə bir «Allah» dedi və mübarək ayağların uzatdı: **«İnna lillahi və inna iləyhi raci'unə»**.³⁰¹ **Nəzm :**

Şahun əlindən çü tö'mə yemiş idi şahbaz,
Neçə gün ayrıldı şahdən, qaldı munda mümtəhən.
Qanatın açdı genə, ox kibi uçdı yerinə,
Canı canə vasil oldı, qaldı buradə bədən.

Ol saətdə cəhanun fəzası ol kimsələrün gözlərinə kim, iki cəhan anun yüzində təfərrüc edərlərdi, leyletül-me'rac kimi oldı və gögün zahiri yüzi ol halətdə qaranğu ilə qara bulut örtüldi və gözlərindən bulağlar ilə arxlar kimi yağdı və qəriv ilə fəryad xəlayiqün ümumi içində gözükdi və havadan fəğan ilə vəlvələ üni eşidürlərdi. **Şeir :**

Matəmində yüz tüman göz ilə gög ağlar idi,
Sana idün kim, cəhan əhli-cəhanə dar idi.

Və çün ikindünün namazı çağı oldı, həzrət Şeyxün hərəmi kim, Şeyx Zahidün (q.r.) fərzəndi idi, taqəti taq olub əshabdan iltimas qıldı kim, diləgüm oldur kim, bir qatla dəxi həzrət Şeyxün (q.r.) mübarək cəmalını təfərrüc edəyim. **Beyt :**

Tanrı için, dustlar, bir dəm mana rüxsət verin,
Ta görə bir kəz dəxi anun mübarək yüzini.

Və çün həzrət Şeyx (q.s.) buyurmuş idi kim, dişi xatunlara rüxsət verməyələr kim, anun mübarək cəsədin görələr, anı qoymazlardı. Çox mübaliğələrdən kim, ol möhtərəmə xatun qılırdı, qapuyı açdılar və ərkəklər qamu bağçaya vardılar, ta ol xatun içəri girüb, yüzini ol həzrətün ayağlarına sürtüb. **Şeir :**

Bağırdan naləvü əfğanə düşdi,
Sanasan şəhrdən yabanə düşdi.
Çığırdı eylə kim, yandurdu əflak,
İki əlilə urdu başinə xak.
Sonucı dedi: «Rəhmət sana gəlsün,
Həmişə mənzilün cənnətdə bulsun.
Məni unutmagil, çəkgil yanuna,
Fəda olsun mənüm canum canuna».

Andan sonra dedi: «Ulu xəlifələr, doğru sufilər, gərçək taliblər, bir dua eylərəm, siz ittifaq ilə «amin» söyləniz». Dedi: «Bari-Xudaya, Şeyx Zahidün həqqi hörməti için və bu çok riyazətlər çəkilmiş hazır

xacənün izzəti için kim, məni bu yılun başınadək dünyada möhlət vermə və məni ol həzrətlərə ulaşıdura gör». Axirüləmr, səkiz gün Şeyxdən sonra ol dəxi Tanrının rəhmətinə vasil oldu. Və çün gecədən bir yarı keçdi, İsfahanlı Seyyid Cəmaləddin (r.ə.) ol həzrətün işarəti ilə Şeyxün (q.s.) qüsl ilə təchizinə məşğul oldu və eylə kim həzrət Şeyx buyurmuş idi, tərtib ilə yerinə yetürdi və hazır xəlifələr hər biri qüslədən bir əmələ məşğul oldılar. Ol halətdə həzrət Şeyx (q.s.) bir nəstə oxumağa məşğul oldu. Hazirlərin könlində bir qorxu ilə heybət düşdi. Yaxşıca qulağ asdılar, eşitdilər kim, sərihən dedi: «Allah», ikinci qatla dedi: «Hüvə», üçüncü kərrət bir nəstə dedi və kimsə anlamadı. Bu heybətdən Seyyid Cəmaləddinün gövdəsinə titrəmə düşdi. Pəs özünə dedi: «Bu vaqiələri özgələrə bildürəyim, olay kim, həzrət Şeyx (q.s.) diri ola». Pəs irəğa varub ədəb üzərindən əlini əli üstünə qoyub əpsəm durdılar. Çün çok müddət mundan keçdi və dəxi heç səda çıxmadı, bir-birinə dedilər kim, bu vaqiə ruhun təcərrüdlüğündür. Biz öz işümüzə məşğul olmaq gərəküz». Pəs cəmaət qüslün təməmlüğüna iştiğal etdilər və həzrət Şeyx (q.s.) həm ol halda qaldı. **Nəzm :**

Ortadan çün çıxdı əğyar, imdi vəslün çağıdır,

Fər' çün vardı qırağə, əslün çaği gəlür.

Özgələrnün gözi ta kim görməyələr vəslidust,

Çakdı eşqün bərqi, qeyrün yoki-varı yandurur.

Qandəsiz bəzmi-vüsal əhli, qənimət biliniz,

Qarşunizdə çün nigari-mahpeykər oturur.

Qüslün ortasında istərlərdir kim, dizdonın çıxaralar, ayağlarının baş barmağı bir-birinə yakın olub, əl barmağları ilə dizdonı dutub, yuxarı çəküb bərkitdi. **Beyt :**

Dustlar çoxdur cəhanda ol dilaramun vəliyi

Qamu kimsə məhrəm olmaz, yüzün andan yaşurur.

Və təkfin çağında Şeyx Zahidün qızı (q.s.) bir nimtənə kim, çok

xəlvətlər çağlarında atasının müsaibisi idi və anı geyər idi və iki şaş kim, öz əli ilə əgirmiş idi, göndərdi kim, bunları öz əlüm ilə əgirmişəm, kəfəninə daxil eyləniz. Və çün Şeyx Zahidün mübarək nimitənəsi Şeyx Səfiəddinün əgninə bıaxdılar geydurməgə, həzrət Şeyx (q.s.) mübarək əllərin qaldurub yenlərindən çıxardı və ədəb ilə əllərin uzatdı. **Şeir :**

Çün əzəldən ol nigarun dəlqin etdük ixtiyar,
Həm bu rəngü bu ilə axir cəhandan varuruz.
Zahirü batin anun möhri ilə bəzənmişüz,
Qəbirün içində anun mehri ilə aparuruz.

Və xəlifələrin ittifağı ilə münəvvər mərqədi həm ol yerdə müqərrər oldu kim, qaçan kim, zahir həyatında bir vəqti olur idi, oraya varub oturur idi və zövq ilə sürür və cəmiyyət ilə hüzür sürərdi və ol feyzlər kim, ana nazil olur idi, derdi kim, bu mənzilə dəxi feyzdən bir pay nəsb oldu, eylə kim səma' babında deyildi. Və ol məqamdan bir pəncərə bağçaya və hovuzxanəyə və mütəbərrəkə xəlvətə açılırdı və bir böyük ağac anda tikilü idi və həman kim həzrət Şeyx oraya varurdu, gözi ilə ol ağaca baxar idi. Və seyyidüs-salikin Kürdə İbrahim kim, mükəşifatda kəmalimükəşifə hasil etmişdi, dedi kim, həmişə bu ağacın yapraqlarına: **«İz yəğşas-sidrətə ma yəğşa»**³⁰² məsəli neçə min ruhanilər oturub ol həzrətün cəmalına təfərrüclər edərlərdi, sağın kim neçə yıllar ilərü kim, ol mövze ol mütəhhər rövzəsi ola, ruhanilər müntəzir imişlər kim, bu mənzil ol həzrətün yeri olacaqdır. Pəs seşənbə günü ikindü çağı bu məqamda kim, **«Əl-qəbirü rövzətün min riyazil-cinani»**dür,³⁰³ mütəhhər cəsədi dəfn qıldılar.

Hekayət. Neçə səhihül-qövldən kim, ol həzrətün (q.s.) cənazəsin götürmüşdilər, rəvayət qıldılar kim, çok qələbəliğdən xəlvətsərayda ol həzrətə namaz qılmaq müyəssər olmazdı. Çağırdılar kim, dərvazənin dıxarusında namaz qılınur. Məqsudları bu idi kim, xəlayiq çıxub yer boşala. Pəs cənazəni yerdən götürdilər. Mübarək cəsədi (q.s.) öz

ixtiyarı ilə başı qiblə sarusına döndərüb çevrildi, eylə kim götürənlərin əlində ixtiyar qalmadı və neçələr dedilər kim, mütəbərrik cənazəsi götürənlərin başı üstindən dəxi yuxarı çıxmış idi ol qədər kim, götürənlərin çiginləri cənazəyə yetməzdi. **Beyt :**

Çün vüsalinün şəbistanində basaruz qədəm,
Cismü can anda sığışmaz, əqldür anda hicab.

Hekayət. Əxi Əmir Əli dedi kim, çün istərdük kim, mütəhhər cismi mərqədinə qoyauz, anlardan kim, anı götürmüşdilər, birisi mən idim. Yanımdakılar qamu cənazəni qoyub, iş mana düşdi. Mən bəqayət qorxdum kim, olmaya kim, mən anı saxlaya bilməyüb aciz qalam və nə'uzübillah, əlümdən düşə. Gördüm kim, mənüm əlümdən rəvan olub mərqədə yeridi, eylə qüvvət ilə kim, dəmürlü qazuq kim, tabuta urmuşdılar, yenümə dəgüb yırtıdı və mənüm əlümdə heç mə'lum olmadı kim, nəstə götürübdür ya yok. Mən çün bu halətləri gördüm, ussum gedüb bixud düşdüm. Neçələr mənüm başımı ətəklərinə alub, bir saət həm böylə düşmüş qaldım. **Beyt :**

Ol cism ki cani-məhz kib idi, qodı
Can kimi qədəm nigarnun xəlvətinə.

Pəs Şeyx Sədrəddin (r.r.) bu həzireyi-müqəddəsə kim, qüdsi mənzəri firdövsi-ə'lanun nişanəsidür, yapdı və həzirenün aşağısında qüdvətül-övliya vəl-kamilin Xacə Mühyiəddinün (r.r.) və Şeyxün (q.s.) qövmələri ilə qardaşları mərqədi və həzrət Şeyxün (q.s.) ulu müridlərin məzarları dəxi həm andadur və aləmün ətrafından e'tiqadlular ilə iradəti iyəsilər həmişə *müşəflər** ilə qəndillər və ələmlər ilə şəddələr və nəzirlər ilə şəm'lər oraya aparurlar və ol nuranlı qübbə əqasi ilə ədani və hacətlülər ilə ümidvarların qəbul qibləsi və müstəcab duaları yeridür və hər kim bu dərgaha ixtiyar ilə təvəccöh eyləyüb yalvara, duaları qamu müstəcab olub, hacətləri rəva olur. Və bu qaidə həmişə müqərrər və müstəmərdür və həzrət Şeyx (q.s.) gedəli taliblərin

vəzifəsidür kim, zikrə məşğul olurlar gün çıxanadəkin və çox kimsələr müqərrər və müvəzzəfdürlər kim, **«xalisən livəchillahi və təqərrübən ileyhi»**³⁰⁴ Kəlamüllahi-məcüdün xətmlərin eylərlər və Qur'anun xoşxan hafizləri ələlittisal dövr ilə növbət Qur'anı oxumağa məşğuldurlar və bu həsənə adət ilaləbəd müstəmərr olacaqdur, inşaallah. Və hafizlər ilə zakirlərin donluğu və vəzifəsi dəftərlərdə səbtdür və həmişə verürlər və heç vəqt ovqatdan ol mübarək həzirə zikr ilə taat, ya tilavət ilə ibadətə boşalmaz və həzirənin dəhlizində Qur'an oxuyucular gecəgündüz Kəlamüllahun tilavətinə məşğuldurlar və adinə gecələri həzrət Şeyx Sədreddin (r.r.) yatsı namazı çağrı həzirəyə varur idi və «ha mim əd-Düxan»un surəsi və «Cüm'ə» surəsi oxur idi. R.r. buyurdu kim, əvvəl qatla kim, həzirəyə girdük, fikirdə idük kim, hanğı surə oxuyalım. Məəlqissə, ol gecə bir surə oxuduk. Gecə həzrət Şeyx (q.s.) vaqiədə işarət qıldı kim, «ha mim əd-Düxan»un surəsi oxuyunuz və munda hikmət budur kim, könül iyəsinün əgərçi əşbah hicabı ortadan götürülə, ərvaḥ nuri ilə müridləri islahə gətürüb tərtib eylər. Lacərəm, həzrət Şeyxün (q.s.) işarəti bu surəyə hədisün müvafiqindədür kim, həzrət Rəsulüllah (s.) buyurdu: **«Mən qəra'ə «ha mim əd-düxanə» leylətəlcümü'əti fəqəd ğüfirə ləhü»**.³⁰⁵ **Şeir :**

Könülnün lövhi çünkim pak edəsən,
Rümuzi-qeybi cümlə zahir olur.
Təmami-ömrinün əhvalı bir-bir,
Yanunda güzgülər kibi görünür.

Hekayət. Kəlxoranun ədibi Hacı İbrahim rəvayət qıldı Sərəskanlı Mövlana Bədrəddindən kim ol dedi: **«Cəlairlü Ulu Əmir Həsənə*** xəttün təlimin verürdüm və fasiqliq edüb, yigitligümə qirre olub, sufilərin təriqinə münkir idim ol qayətə kim, anların adları eşidəməzdüm və qanda kim anların birisinə yoluxurdum, əl ilə, dil ilə anları incidürdüm. Amma **Üveys Qərəninün*** məhəbbəti (rəziyəllah ənhi)

könlümdə çox idi. Bir gün bir sufini gördüm kim, bir kişi ilə bəhsləşürdi. Anı bəqayət incitdüm. Həman kim gecə oldı, həzrət Şeyxi (q.s.) vəqədə gördüm, buyurdi: «Bədrəddin, tez dur, imdi bərişmaq çağıdır». Danlası bu gördüğüm vəqəyə heç etibar etmədüm, ta xəyalumda keçdi kim, andan ötrü kim, ol sufiyi incitdüm, bu duşu gördüm. Bir az müddət mundan gedəli könlüm ol mə'siyyətlərdən peşiman olub, bir aydınlıq batinümdə zahir olub, ömrümnün bəqiyyəti fürsəti-qənimət bilüb, tövbə ilə taətə qəsd eylədüm. Dedim: «İmdi bir kimsə gərək kim, mana hadi olub doğru yol görsədə və dərdlərimi davaya yetürüz». Özümə dedim kim, şahun məmləkətinə varmaq gərəkəm kim, bitün ənbiya ilə övliyanun toprağı ilə məşhədi andadır. Pəs bu niyyət ilə şəhərdən çıxub, əzimət qılıb üç günlük yola vardum. Gecə bir yurtda qondum. Həm ol gecə xeyrüt-tabi'in Üveys əl-Qərəni (r.ə.) vəqədə gördüm kim, dedi: «Bədrəddin, nəyəyə gedərsən?» Dedim: «Bir mürşidün tələbində gəzərəm». Buyurdi: «Ey sayəkönüllü, ol kimsə kim, duşda sana dedi bərişmağın çağıdır, sana yetər. Dur, türkən qayıdub var və anun xidmətinə müşərrəf ol kim, üç yıldur cənnətül-mavayi bəzədürlər kim, anun mütəhhər canı gətürəcəkdürlər və canlar qamu anun qarşulamağa varacaqdurlar və anun intizarındadurlar». Çün uyxudan oyandum, mütənəbbih olub saətdə qayıtmağa əzm eylədüm və gecəgündüz yol kəsüb qətrə urardum, ta həzrət Şeyxün xidmətinə müşərrəf oldum. Həm ol saət bir borcun iyəsi kim, qırq altun məndən almalu idi, hazır olub borcın istədi və məndə bir nəstə yox idi kim, ol dəmdə anun borcını ödəyəm. Və qatı təqazalar qılurdi. Mən iğən münfəil olub bəqayət məlul oldum. Həzrət Şeyx mənüm halumdan vəqif olub, xadimi çağırub qulağına bir söz dedi. Xadim gəlib qırq altun mənüm yenümə qoydi. Mən həman kim bunu gördüm, e'tiqadum üstinə e'tiqad artıdı. Pəs can ilə mütə' oldum. **Şeir :**

Görk yüzlülər çü kəndü yüzlərin

Pərdələrdə hüsni məstur edələr.

Türlü-türlü şəm'lər yanduralar,

Yüzlərindən qamu pürnur edələr.

Azacuq gündə həzrət Şeyxün mübarək ruhi bəqa aləminə varub, **«fi məq'ədi sidqin ində məlikin müqtədir»**³⁰⁶ aram buldı.

ONUNCI BAB
OL KƏRAMATLARDA KİM, HƏZRƏT ŞEYX SƏFİƏDDİNÜN (Q.S.)
HƏYATINDAN SONRA ZAHİR OLUBDUR: ÜÇ FƏSİLDƏ

ƏVVƏLKİ FƏSİL
OL KƏRAMATLARDA KİM, VAQİƏLƏRDƏ ZÜHURA GƏLÜBDÜR

Hekayət. Şeyx Sədrəddin (r.r.) buyurdu kim, çün həzrət Şeyx (q.s.) Tanrının həzrəti vüsalına yetdi, anam dəxi (r.ə.) həm ol yaxında baqi həyata ulaşdı, mən fəraqun zəhmətində qatlanamazdum. Özümə müqərrər etdim kim, başımı alub cəhanun ətrafına varayım. Bu xəyalda ikən həzrət Şeyxi (q.s.) vaqiədə görüb, buyurdu: «Nəreyə gedərsən? Yə'ni sənün ixtiyarun sənün əlündə dəgül. Səni burada mərkəz qazuqi kibi bərkətmışəm, xancaru gedə bilürsən?» Çün bu sözi eşitdüm, ol xəyalı başumdan gidərüb əziməti fəsx eylədim:

Qayu mənzil ki, cananumdur anda,
Tənüm munda, dilü canumdur anda.

Hekayət. Bu, bir məşhur hekayətdür kim, həzrət Şeyxdən (q.s.) sonra şeyxzadə Əlaəddin Mənsur ilə Cüveynlü Cəlaləddinə bir kənddən ötrü kim, Ərdəbilün Darmərzün çevrəsindədür, bir niza' ilə xüsumət düşdi və düşmənlığ aralarında uzandı. Və Cüveynlü Cəlaləddin özini Qıfçaq Satılmışa bağlayub özünə him eylədi və Satılmış anun himayətinə çıxub uğraşmağa əl uzatdı. Şeyx Sədrəddin (r.r.) əmusi oğlu Mövlana Şəmsəddini Mövlana Cəlaləddin ilə kim, bir danışmənd kişi idi, Bəzzaz İsmayıl ilə elçiliğə göndərirdi barışmağa. Anlar Satılmışa yetincə nə qədər kim ögütlədilər, faidə verməyüb söz eşitmədi, bəlkim üçü dəxi saxlayub, geri göndərməyüb, dutsağ eylədi və ləşkəri anun kəndinə tarac ilə talana düşdilər. Həzrət Şeyx Sədrəddin

(r.r.) bir neçə ulular ilə rəvan oldu kim, olay kim, barışdura. Həman kim Nəyar* kəndinə yetdi kim, Ərdəbildən orayədəkin bir mil yol var, *türk ləşkəri** gördi kim, kəndü rəxti ilə qumaşları kim, talayubdurlar, aparurlar. Sətdə buyurdi kim, hər nəstə kim, talayubdurlar, anlardan geri alub Nəyar kəndində tapşurdılar kim, iyəsilərinə verələr. Bu türklərdən biri Satılmışa xəbər yetürdi kim, bizi bu yolda taladılar. Satılmış muni eşidincə bəqayət incinüb, donın çıxarub geydi və ləşkərin geyindürüb uğraşmağa gəldi və həzrət Şeyx Sədrəddinün yolu üstinə durub savaşun intizarında idi və hal ol kim həzrət Şeyx Sədrəddin Alaraq kəndinə varmış idi. Çün alaraq bu keyfiyyəti mə'lum etdilər, uğraşmağ donların geyüb savaşmağa bərk durdılar və həzrət Şeyx Sədrəddin ilən şəhərə qayıtmağa bədrəqə oldılar. Həman kim Nəyar kəndinə yavux oldılar, türk ilə xıfçaqun ləşkəri gördilər kim, yolun üstində durub səf çəkübdürlər. Alaraq çün anları bu sifət ilən gördilər, canğıtdılar kim, həzrət Şeyxün pak ruhından mədəd istəyüb anlar ilən uğraşuruz. Həzrət Şeyx Sədrəddin anlara mən' eyləyüb savaşmağa rüsxət vermədi və həzrət Şeyxə yalvarub buyurdi kim, zakirlər zikri bünyad eyləyüb bəcidd söyləsünlər. Pəs, zakirlər şövq və zövq üzərindən zikrə məşğul oldılar və zikrin ünindən dağ ilə səhraya zəlzələ saldılar. Satılmış çün zikrün avazların eşitdi, sordı kim, bu nə qovğadır?» Dedilər: «Şeyx Sədrəddinün sufiləri zikri ünüdür». Dedi: «Vay kim, bağırurum ağrıdı və bu avazlar məni öldürəcəkdir». Və qarnın iyərinə qoyub ləşkərinün ortasından bir təpənün üsnə çıxdı. Türklər uğraşmağa yeridilər. Sufilər kim, həzrət Şeyx Sədrəddin ilən bilə idilər, həzrət Peyğəmbərə (s.) sələvat verdilər. Bu halətdə Satılmışun oğlu Təcən adlı bir əbləq ata minmiş idi. Atınun ayaqları yerə batdı, güc ilən anı çıxardılar, genə batdı və at səqət düşdi. **Beyt** :

Yayağ oldu kim, anlarlən savaşa,
Savaşmadın başı uğradı daşa.

Bu mə'nadan iğən qorxub Mövlana Şəmsəddin ilə Mövlana Əlaəddini qoya verdilər və barışmaq sözi kim, mundan ilərü həzrət Şeyx Sədrəddinün tərəfindən idi, anların tərəfinə dönüb iltimas qıldılar və aracılar ortaya düşüb sülh etdilər və sonucı işlədüklerinden peşiman olub məğlub qayıtdılar və r.r. mübarək dövlətxanəsinə vardı və Cüveynlü Cəlaləddin ol gecə Satılmışı duşda gördi kim, həzrət Şeyx (q.s.) ana buyururdi: «Ol düşmənlilər kim, Şeyx Zahidün xanədanına qılurdun, yetər dəgül idi kim, imdi mənüm xanədanuma dəxi qılursan?» Və qəzəb üzərindən bir cida Satılmışun köksinə eylə bərk urdi kim, cəbiri arxasından çıxdı. Danlası Satılmış kəndü öldüğünü cəzm eylədi və dedi: «Şeyx Səfiəddin məni öldürdi, amma istəməyəm kim, şəhərdə olayım. Yəgi oldur kim, məni şəhərdən çıxarub yazıya aparasınız». Və Muqanun sarusına əzm etdi. Üç köç kim, şəhərdən çıxdılar, yolun üstində qarun içində yüz min fəlakət ilən can verdi. **Beyt** :

Dəgüldür yayü ox hacət ol avcınun ki, hər saət
Tümən yüz min dilü canlar bıraxur bir nigah ilən.

Hekayət. Gərmrudlu Pirə Əhməd dedi: «Bir yigit var idi Fəxrəddin adlu kim, Dizniləq kəndinün səbəbi için həzrət Şeyx Sədrəddin ilən (q.s.) bir nameşru' niza' edərdi, zira kim ortağ idilər. Və Kəndüvan kəndində yaxşı işlü bir tövbəkar kişi Pirə Əmirşah adlu var idi. Ol kişi həzrət Şeyx Zahidi (q.s.) duşda gördi və ol vəqtdə Şeyx Səfiəddinün (q.s.) ömri axırında baqi həyatına vasil olmuş idi, buyurdi: «Pirə Əmirşah, var, Fəxrəddinə söylə kim, Sədrəddin ilən batil niza'lar etməsün, yoxsa böylə eyləyəm kim, bir qara sığır kimi şişə və gözləri çıxa, eylə kim, əhli ilən külfəti qamu andan qaçalar». Munı deyincə mütəhhər məhasininə əl sürtdi. Pirə Əmirşah danlası bu peyğamı Fəxrəddinə yetürdi və anı ol peyğam ilən qorxutdı. Fəxrəddin bu sözi heçə sayub e'tibar etmədi və həm ol niza'un üstində durub dedi: «Qoy hər nəstə kim, gəlməlüdür, gəlsün». **Şeir** :

Sandı kanun dedügi bir yeldürür,
Bilmədi kim, canına atəş urur.

Az müddət mundan keçəli Fəxrəddinün gövdəsi yoğun olub şişməgə bünyad etdi və eylə oldı kim, taqəti qalmadı və qılıc ilə bıçaq özine çəkərdi və peyvəstə özine qəsd eylər idi və çığırdüğundan əyalı ilə külfəti qamu andan qaçarlardı və çığıрмаğun gücindən gözləri hədəqəsindən dışra çıxub yüz min bədbəxtlik ilən öldi. **Şeir :**

Sovləti dağə əgər desə yeri,
Heybəti gögə desə kim, durgil,
Gög kibi dağ yeriyə, durmaya heç,
Dağ kimi gög ola qaimi-biqil.

Hekayət. Bərniqlü Pirə Əhməd dedi kim, bizim kəndimizdə Pirə Əhməd adlu bir kişi var idi ki, bir sığırın bəhasından kim, satmış idi, əlli altun aqça bir həmyana qoyub evün üstürağına gizlətmış idi. Bir Musa adlu qonşısı da var idi. Mundan vaqif olub, gecə varub, ol aqçanı oğurlayub qaçdı. Danlası Pirə Əhməd aqça qoyduğu yeri dəlinmiş və aqçası yerində yox gördi. Pərişan olub aparanı bilməz idi. Bu mələlətdə yatdı, gecə həzrət Şeyxi (q.s.) uyxuda gördi kim, buyurdi: «Əhməd, fikirlü olma, qalx, *Miyanəyə** var kim, ol kimsə kim, sənün aqçanı oğurlayubdur, bir qəssabın dükənində oturubdur və ol aqçaları xərcləməgə durur və əlləri sənün aqçanı dəlükdən çıxarmağa yaraludur və aqçanı belinə bağlayubdur. Belindən həmyanı çıxart və öz həqqünü geri al». Pirə Əhməd çün uyxudan oyandı, qalxub Şeyxün (q.s.) buyruğı ilən *Miyanəyə* vardı və oğrısı qəssab dükənində oturur gördi, həm böylə kim həzrət Şeyx (q.s.) buyurmuş idi, belindən həmyanı bağı çizüb, öz aqçası alub qayıtdı. **Beyt :**

Abü gildə hər nə kim var, əhli-dil anı görür,
Aləmün əsrari sanma kanlara gizlüdürür.

Hekayət. Həm bu Pirə Əhməd dedi: «Ol çax kim, həzrət Şeyx (q.s.)

baqi həyatına vasil olmuş idi, bir Rükən adlı türkün kəndinə kim, Gərmrudun vilayətlərindən idi, gəldi və şeyxliq qılmaq və müridləri dutmaq bünyad etdi və xəlayiqün gizlü zəmirindən xəbər verürdi. Çox kimsələr anı inanub, anunlən ittifaq eyləyüb ana etiqaq gətürdilər və Simnanlı Əbülqasimün taifələri kim, ayaqları doğru e'tiqadun təriqindən axsar idi, rəğbət eyləyüb mürid ilə mö'təqidi oldılar, bəlkim neçə çig sufilər dəxi ana uydılar. **Beyt :**

Şeytan oları özi kip etdi,
Azdurdı oları, özi itdi.

Bir az müddət mundan ötincə bir gün bir Dulə adlunun evində bir toy idi və çox kimsələr anda hazır idilər və bu Dulə dəxi Simnanlı Əbülqasimün taifələrindən imiş və andan dönüb bu Rükənün miridi olmuş idi. Və bu yolurucu Rükən anların içində hazır olub, kəltərə sözlərə və müzəxrəfat kəlimata məşğul idi və Pirə Əvəzşah dəxi ol məclisdə hazır idi. Söhbətün ortasında mürəqib olub həzrət Şeyxi (q.s.) vaqiədə gördi kim, ana buyurdu: «Pirə Əvəzşah, oturanlara söylə kim, bu kişi bir divdür və siz qamunuz munun sözi ilə mürtedd olmuşsınız». Pirə Əvəzşah bu kəlamı ilə peyğamı izhar etməkdən təəllül ilə təvəqqüf qıldı. Genə həzrət Şeyxi vaqiədə gördi, həm ol halətdə kim, ol dedügi sözi zahir edüb mükərrər etdi kim, sana deməzmiəm kim, bunlara söylə kim, bu kişi divdür, sözünü inanmanız kim, siz anun sözi ilə mürtedd olmuşsınız. Pirə Əvəzşah baş qaldurub əshabına dedi: «Sufilər, siz kimün müridisiniz?» Neçəsi dedilər: «Həzrət Şeyx Səfiəddinün (q.s.) müridiüz». Dedi: «Mən imdicə iki qatla həzrət Şeyxi (q.s.) vaqiədə gördüm kim, buyurdu: «Hazirlərə söylə kim, bu kişi bir divdür, sözlərini inanmanız kim, siz anun sözi ilə mürtedd olmuşsınız». Eşidənlər neçəsi qəbul etdilər və neçələr inkar üstinə durdılar. Pəs, mundan ötrü aralarındaərbədələr bünyad oldu. Ev iyəsi Dulə Pirə Əvəzşah ilə qalxub ol evdən dıxarı çıxdılar. Pəs, Dulə Pirə Əvəzşaha dedi: «Kəndü

evinə yetməyəcəksən». Yəni Rükünün kəramatından. Pirə Əvəzşah dedi: «Mən xud evimə yetəcəgəm, amma səni həzrət Şeyxün könlinə həvalə qıldım». Və andan kəndü kəndinə - Bərniqə vardı. Amma çün anlar həzrət Şeyxün peyğamı eşitmədilər, anun vilayətindən həm ol saət bir rö'b ilə qorxu Rükünün könlinə düşdi kim, dəxi anda otura bilmədi və həm ol gecədə qalxub avara oldı və ol tilsim ufandı. **Beyt** :

Zərq ilə hilə neçə günlükdürür,
Hər nə gəldi yel ilə, yelə varur.

Və andan sonra heç kimsə anun xəbəri ilə əsərindən salıq vermədi. İki gün mundan keçəli Dulənün əli-ayağı məfluc olub dutmaz oldı və həm bu halətdə qaldı. Nə qədər kim əlaclar qıldılar, heç faidə verməyüb gövdəsi mütləqa işdən qaldı. **Beyt** :

Hər nə dedilər əhli-dil, inan,
Deməgil kim, bu, yaxşıdur, o, yaman.

Çok müddət mundan gedincə, həzrət Şeyx Sədrəddin (r.r.) ol Tərk kəndinə varub Məlik Məs'udun evində qondı. Buyurdi ki, Duləni çağırın. Çün Dulə Şeyx Sədrəddinün xidmətinə müşərrəf oldı, dedi: «Tanrıyı seversən, mənüm qövrümə yet və Pirə Əvəzşaha buyur ki, mənüm ilən xatiri saf eylesün». Dulə Pirə Əvəzşahı çağırub dedi: «Tanrıçün mana bir çarə bul,» Pirə Əvəzşah anun tədbirindən çarəsiz qalub dedi: «Çün heç əlac faidə verməz, çarəsi nə olacaqdur?» Genə həm həzrət Şeyxi (q.s.) vaqiədə gördi kim, buyurdi: «Dulə mənüm oğlumnun - Sədrəddin yanına aparun, ta yenidən tövbə eyləyüb sağalsun». Pirə Əvəzşah bu sözi Duləyə dedi. Dulənün xatiri bu peyğamdan sevinüb ümidvar oldı. Püs, Duləni həm böylə məfluc götürüb həzrət Şeyx Sədrəddinün xidmətinə apardılar və tövbə qılub, təlqin alub oturdi. Saətdə əlləri ilə ayaqları sağalub dutar oldı və qüvvət dutub halı yaxşı oldı. Çün ömri son nəfəsinə yetdi, əhli ilə külfətinə dedi: «Həzrət Şeyx Səfiəddin (q.s.) bu son nəfəsümdə mənüm qövrümə yetüb himayət ilə mədədüm eylər

və Əbülqasimlü heç nəstənün əmi dəgüdürlər». Bu sözlər derkən təslim oldı». **Beyt :**

Cür'əsindən dilbərün həm dərd buldum, həm dəva,
Qətreyi-camində anun var ağu, həm şəfa.

Hekayət. Pirə Əhməd dedi: «Həştrudlu Pirə Əbdülkərim dedi: Çün həzrət Şeyx (q.s.) əbədi həyatına yetdi, Marağalu Pirə Baba həzrət Şeyx Sədrəddin ilə (r.r.) sərkeşlik bünyad edüb özindən artuq sözlər söylər idi. Mən həzrət Şeyxi (q.s.) vaqiədə gördüm kim, buyurdi: «Var, Marağalu Babaya söylə, mənüm oğlum Sədrəddin iki cəhanun sədridür və bu irşad ilə tərbiyə səccadəsi xass anundur. Anunlən ədəb bilə dirilsün və xatiri incitməsün və əgər söz eşitməz olur, hər nəstəsi kim, var, andan alub xarlıq ilə zarlıq əlinə verürəm və zaviyəsi buzavun yerin eylərəm». Pirə Əbdülkərim bu vaqiəni Marağalu Babaya yetürdi. Marağalu bu sözi heçə sayub e'tibar etmədi və həm ol sərkeşligün üstinə cəhl ilə durdi. Sonucı, halı bir yerə yetdi kim, muridləri qamu andan dönüb mütləqa ana iltifat etməzdilər və zaviyəsi sığır ilə buzavun yeri oldı və uşaqları qamu dilənçilige düşdilər. **Beyt :**

Hər közindən artuğ ilən uğraşa,
İşidür zaye anun başdan-başa.

Hekayət. Səravlu Xacə Məhəmməd dedi kim, İsfahanun yolında Sabat kəndində qonduk. Çok həramilər gəlüb kəndi hasarladılar və on iki gün peyvəstə savaşı idi. On ikincisi gündə kim, böyük uğraş olurdi, mən ol qovğanun içində həzrət Şeyxə (q.s.) sığınub mədəd ilə himmət istədüm. Çaşt çağı gözüm yumub vaqiədə həzrət Şeyxi gördüm kim, buyurdi: «Təşviş çəkmə və mənüm ardumda durub namaz qıl». Mən həzrət Şeyxün (q.s.) ardına durub, iqtida qılıb namaz qıldum. Salamdan sonra oyanub bu vaqiəni kəndlülərin qamusına dedim. Eşidənlər təmamət sevindilər, məgər bir dövlətsiz Dövlətşah adlu kim, ol cəmətün içində durub bu sözi inkar qulağı ilən eşidürdi. Bu halətdə

ikən gördük kim, hərəmilər ixtiyarsız basılıb hər biri bir yana vardılar və biz salamatlıq ilə qurtulduq və ol kənd hasardan xilas oldu. Ol dövlətsiz Dövlətşah bavücudi-bu əlamətlər, həm eylə inkarun üstində idi, neçə gündən sonra ol inkarlığın səbəbindən gövdəsi bitün ala oldu. **Beyt :**

Hər kim ol bir iş edər gizlüdə, axir faş olur,
Batininün xübsidür hər nəstə kim, zahir bulur,

Hekayət. Əhərlü Pirə İzzəddin dedi kim, ol çağ kim, Şeyx Sədrəddin (r.r.) Əhərdə Təbrizlü Şeyx Şihabəddin Mahmudun ziyarətinə varmış idi, bir kişi Əvəz adlı kim, Dədə Məs'udun silsiləsindən idi və anda anun qaimməqamı idi, dedi: «Mən Məlik Əşrəfün buyruğı ilə nökərləri yanında dutsağ idim və ayağlarım zəncirlü və peyvəstə manə əzab edərlərdi. Ol halətdə uyub həzrət Şeyxi (q.s.) gördüm kim, gəlüb ayağlarumdan zənciri çizdi. Həman kim gözüm açdum, ayağumdan zənciri ayrılmış gördüm, irağa düşüpdür. Dərhal qalxub rəvan oldum və qaçmağa yüz urub, keşikçilər heç kimsə mənüm halumdan xəbərdar olmayub qafil qalmışdılar. **Beyt :**

Bağlı işlərin güşadi Həqq bilür səndəndürür,
Yolları azğunların həm rəhnəma lütfün olur.

Hekayət. Həzrət Şeyx Sədrəddin (r.r.) dedi kim, Kə'beyi-müəzzəmənün ziyarətindən qayıtmağda yoldaşlarımızdan bir Hacı Həmzə adlı Səravun ölkələrindən Vadiül-ərusda gizlincə minmiş devəsi ilə ərəblər yoldan oğurlayub qafilədən irağ yerə apardılar və neçə ay anların içində giriftar qaldı və anların əlindən qurtulmağdan ümitsiz qaldı. Bir gecə həzrət Şeyxi (q.s.) duşda gördi kim, bir aslan biləsinçə var idi. Ana dedi: «Qalx, get». Ol dedi: «Neçə gedəyim kim, munda əsir qalmışam». Şeyx buyurur idi: «Gəl, bu aslana minüb rəvan ol». Hacı Həmzə ol həzrətin buyruğı ilə aslana minüb, aslanı sürə-sürə yerüdür idi. Həman kim oyandı, duşdan əcəbdə qaldı. Danlası Məkkənün bəgi oğlu Əclan adlı Bağdad sarusına varurdu. İttifaqən mənzili ol ərəblərin

eline düşdi. Hacı Həmzənün xatirində keçdi kim, ol aslan kim, gecə həzrət Şeyx (q.s.) məni ana mindürdi və bunların əlindən qurtardı, bu yigit olacaqdır kim, əmirəlmö'minin və imamülmüttəqin və hadiülmüzəllin Əli İbn Əbi Talibün (ə.) nəslindəndür. Yanına varub kəndünün əhvalın təmam ana bildürdi və gördüğü vəqiesi surəti qamu zahir etdi. Ol bəgün oğlu anı anların əlindən qurtarub biləsincə Bağdada apardı və andan sonra kim, kəndində adamları anın yasını dutub aşın vermişdilər və dirilik ümidi andan götürmüşdilər, nahaq evində bulandı. Qövmələri qamu anın gördüğündən sevinüb əhvalın sordılar. Ol, bu sərgüzəştlərin anlara dedi. **Beyt** :

Lütfinün çün xəlqədür məhzi-nicat,
Qurtarur yüz qüssədən bə'dəl-məmat.

Hekayət. Səravlu Pirə Yusif dedi kim, atam Hacı İsmayıldan eşitdüm kim, ol çax kim, Gilanun dənizində gəmiyə mindük və Ürüsə* gedərdük, bir yerdə kim xəterlü idi, gəmimiz iki daşın ortasından keçməlü idi və orada gəmilərə çox nöqsan dəgər idi. Gəmimiz orada qaldı və dənizin mövcləri peyapey gəlür idi. Gəmidəkilər dirilikdən ümitsiz qaldılar. **Beyt** :

Muradlarınca çün yel əsməz idi,
Götürdilər dirilikdən ümmidi.

Ol halətdə mürəqib oturmış idim. Bir kimsəni gördüm kim, gəlüb dedi: «Həzrət Şeyx (q.s.) buyurur: «Qayırmən kim, Sədrəddini sizi qurtarmağa göndərdüm». Baxdum, Şeyx Sədrəddini gördüm kim, dənizə minüb yaşıl don geymiş gəldi və gəmiyi daşlardan qurtarub yeritdi. Bu şadlıqdan gözüm açdum, gəmiyi həm ol halətdə gördüm, amma könlüm nicat ümidinə göz tiküb intizarda idim. Nahaq bir əzim mövcə gəlüb, gəmiyi bu qoldan ol qola döndərüb hərəkətə gətürdi və murad yeli əsüb, gəmiyi yeritdi və salamatlıq ilən ol müxatirədən qur-

---

* Farsca mətndə: *Ulras*.

tulduk. **Nəzm :**

Zahirdəvü batində, dünyadəvü üqbadə,
Ümmidimiz oldurur, anı taparüz candan.
Hər yerdə ki biz qalduk, çağırduk anı dər-dəm,
Andə olubən hazır, oldur bizi qurtaran.

Hekayət. Bərniqlü Pirə Əhməd dedi kim, ol çağ kim, həzrət Şeyx (q.s.) bəqa aləminə nəql etmiş idi, övliyanun çeşm ilə çırağı Xacə Şihabəddin kim, Şeyx Sədrəddinün (r.r.) oğlu idi, Ərdəbildən Dizniləq kəndinə varmağ əzm eylədi. Yolu Mufəqun kəndinə düşdi. Kəndlülər kimsə anun qarşusına varmadılar. Pirə Səyavuş adlu bir talib anda idi və anun gəldüğündən xəbərsiz idi. Məsciddə yaturkən həzrət Şeyxi (q.s.) vaqiədə gördi kim, dedi: «Mənüm fərzəndüm bu kənddən ötdi və heç kimsə ana qarşulamadı və izzətin saxlamayub xidmət şərtini yerinə yetirmədilər. Bu kəndə bəlalar enəcəqdür və qamu xərab olacaqdur». Çün oyandı, kəndlülərin içinə varub dedi: «Şeyx Sədrəddinün oğlu və Şeyx Səfiəddinün (q.s.) nəvəsi bu kənddən keçdi. Neşün ana qarşulamayub, öginə varmadınız və xidmətin etmədiniz?» Sordılar kim, sən necə bildün? Dedi: «İmdi həzrət Şeyxi (q.s.) vaqiədə gördüm və böylə sözlər buyurdu». Dedilər: «Hər nəstə ki, gəlməlüdür, gəlsün». Həzə Xacə Şihabəddin iki mil andan irəğ olmayub, gök bulutsuz və günəş zahir və hava xoş idi. Nagah bir rə'd qopub ildırımlar çakdı və bir əzim dolular yağdı və Mufəq kəndinün taxılları ilə bağları yemişi qamu tökdürüb tələf etdi. **Beyt :**

Döndi dövlət hər kimün qapusidən, dəxi anun,
Olmayacəkdür hüzurü afiyət, muni bilün.

Hekayət. Mövlana Mühyəddin dedi: «Mana bir zəhmət uğrayub, iki ayağum məfluc olub dutmaz oldı və neçə yıl böyləlik ilə keçürürdüm və nə qədər kim davalar etdüm, heç faidə vermədi. Məni Təbrizə apardılar və nə qədər kim həkimlər müalicələr qıldılar və ixracat vaqe oldı,

mütləqə sağalmadı. Pəs həkimlər müalicədən aciz qaldılar. Sonra sağalmağdan ümitsiz qalub, Tanrının təqdirinə riza verdüm. Ol halətdə həzrət Şeyx Sədrəddinün (q.s.) xidmətində Səpələn dağının yanındakı Abgərmə varduk, neçə gün anda əgləndük, dəxi heç faidə hasil olmadı və ol Abgərmün bulağı yanında bir küçüçük bulağı dəxi var kim, anun issiliği bir nəməcük andan əksükdür və savuxlığa yakın ol suya çimdüm. Andan ötrü sinirlərüm ağrıdı. Dedim kim, məni andan götürüb böyük bulağa kim, xeyli issidür, apardılar. Anda bir daş var kim, həzrət Şeyx Zahid ilə Şeyx Səfiəddin (q.s.) ana dayanmış idilər. Arxamı ana urub, bir saət fərağət uyudum. Vaqiədə həzrət Şeyxi (q.s.) gördüm kim, sallana-sallana, gülə-gülə gəlürdi. **Beyt :**

Gözüm yumdum, nigarun yüzi gördüm,
Xuraman, gülə-gülə qarşu gəldi.

Həman kim mana yaxın oldı, mana baxdı. Mən ağladum. Mübarək əli mənüm çignümə qoyub buyurdi: «Qorxma, bu bulağların çevrəsində nəyə gəzərsən? Var, Xacə Sədrəddinün könli çevrəsinə gəzgil kim, anun könli səndən inciyübdür». Çün uyxudan oyandum, həzrət Şeyx Sədrəddinün (r.r.) xidmətinə vardum və yalvarmağa düşdüm. Ol həzrət mənüm yalvarmağıma rəhm edüb, suçum bağışlayub, zəhmətüm sağalmağa yüz urdı və yaxşı oldum». **Beyt :**

Sormuşam, ta bir nəfəs ol abi-heyvan tək ağız,
Sanasan kim, yenidən ölü ikən can bulmuşam.

Hekayət. Xacə Əminəddin dedi: «İsfahan şəhərində Xacə Münirün karvansərayında idim. Ol çax kim Çahardangə ilə Düdangənün aralarında xüsumət ilə düşmənlik var idi və İncülü Əmir Mahmudşahun oğlu Əmirşah Əbu İshaq Düdangənün himinə ləşkər çəküb oraya gəlmiş idi, aralarında uğraş olub, Çahardangə Düdangə basub, Əmir Mahmudşahun oğlu gecə şəhərə girdi talatmağa. Və mən oturduğum karvansəra Çahardangənün hesabında sayılurdi. Mundan ötrü bir əzim

qorxu mana qalib oldu. Həm ol gecə həzrət Şeyxi (q.s.) duşda gördüm kim, mənüm hücrəmün qapusında durub dəgənəginə dayandı. Çün gecədən üç saət keçdi, ləşkər şəhərə girdilər və Münir karvansərayun qapusına od urdılar və bitün hücrələri taladılar. Mənüm hücrəmdən özgə, qalanı qamu qarət qıldılar. Danlası bir Qutluğşah adlu mənüm hücrəmə qəsd etdi və hücrənün qapusın ufatməgə durdı. Mən həzrət Şeyxün ruhinə dayanub, mədəd ilə himmət istədüm. Bu halətdə bir Fəxrəddin adlu anda bulunub, qılıcın çəküb, Qutluğşaha qapuyı ufatmaqdan mən' etdi və qoymadı kim, mənüm hücrəmə dəgə. Mundan ötrü Qutluğşah aciz qalub, vardı kim, öz tabınlarını gətürə. Mən saətdə fürsət qənimət bilüb, ol hücrəni boşadub, hər nəstə kim, anda idi, çıxardum. Həman kim Qutluğşah cəmaəti ilən gəldilər, hücrəni boş gördilər. Pəs orada oturub, çaxır içməgə məşğul olub, həman kim sərxoş oldılar, ortalarından bir yigit qalxub, qılıcın çəküb Qutluğşahı parə-parə qıldı». **Beyt :**

Lütfi ilən hər kimə him eyləyə,
Xəsmi filhal iki nim eyləyə.

Hekayət. Həzrət Şeyxün qardaşı oğlu Xacə Cəlaləddin (r.ə.) dedi: «Bir qatla İsfahanda bir qatı mərəz ilə zəhmətə giriftar idim və igən zəif ilə qüvvətsiz olub, dirilikdən ümitsiz qalmışdum. Bir gecə həzrət Şeyxi (q.s.) vaqiədə gördüm kim, gəlüb, mənüm əlümi dutub məni durğuzdı və məni dutub silkdi və məndən bir toz töküldi. Danlası çün özümə baxdum, gövdəmdə heç məzərrət ilə zəiflik görmədüm və ağırlıgum külli səhhətə dönüb yerimdən sapasağ qalxdum». **Beyt :**

Hər kim anun tək həkimi var ola,
Qoyamı kim, gövdəsi bimar ola?!

Hekayət. Pirə Sərrac dedi: «Bir qatla bir suyun qırağına vardum. Bir naməhrəm xatun ol suyun qırağında donı yuməgə oturub gördüm.

Nəfsün rəğbəti ilə anun sarusına neçə qədəm vardum, genə peşiman olub qayıtdum. Gecədə həzrət Şeyxi (q.s.) vəziyədə gördüm kim, bir odlu zəncir mənüm ayağlaruma qoydı. Bu qorxudan oyanub ayağlarımı qabarmış gördüm. Yalvarməgə düşüb dedim: «Ya Şeyx (q.s), mana tövbə ver kim, ta dünyada diri olam, tövbənün üstində bərk durub sindürməyim». Bu yalvarməkdə genə uyudum. Dəxi həzrət Şeyxi (q.s.) gördüm kim, gəlüb mana tövbə ilə təlqin verdi». **Beyt :**

Kim ki qıldı tövbə, ta diridürür,
Tövbənün üstində bərk olmaq gərəkdir.

Hekayət. Pirə Sərrac dedi: «Bir qatla bir imarəti yapmağ üçün palçığa ayağ urardum. Bir sümük ayağuma batub yareləndi. Ol səbəbdən ötrü günorta ikindü ilə akşam və yatsı namazların qılmadum. Gecə həzrət Şeyxi (q.s.) vəziyədə gördüm kim, hazır olub buyurdi: «Sizin iradətləriniz nədən əksük oldi? Mənüm könlüm Tanrının nəzərgahı yeridür. Allah-təala mənüm könlümdə dedi: «Sərrac namazların qılmadı». **Beyt :**

Aləmün əsrarinə könlümdürür bir tərcüman,
Hər nə kim aləmdə olur, ol mana qılır bəyan.

Hekayət. Həm bu Pirə Sərrac dedi kim, Xətib Əlidən könlüm incinmiş idi və barışmazdum. Duşda gördüm kim, həzrət Şeyxi evimə qonağlığa aparurdum. Həman kim bəndəxanəni müşərrəf qıldı, bir su istədi. Mən su gətürüb mübarək əlinə verdüm. Anı içdi, genə istədi. Genə verdüm. Dəxi dilədi. Hazır etdim və nə qədər kim, verürdüm, nuşi-can eylərđi. Sonra buyurdi: «İstərsən kim, dəxi istəməyim, Xətib Əli ilə barış».

Beyt :

Sənün təharətün üçün su içərəm bu qədər,
İçün xəbasi sə'y eyləgil, qamusi gidər.

Hekayət. Pirə Sərrac dedi: «Bir gecə məsciddə cəmaət halva gətürdilər. Hazirlər neçəsi yedilər və neçələr yemədilər. Mən andan bir

parə götürüb evimə apardum. Külfətüm məni andan yeməgə mən' etdi. Mən andan bir parə qızuma verdüm və bir parə bir övrətə yedürdüm kim, evimizdə olurdu. Gecə həzrət Şeyxi duşda gördüm, həm ol mənzildə kim, andan halva götürmüş idim, durmuş ola idi və qumdan bir çuval dolu mənüm arxama yüklədüb der idi: «Yeri!» Həman kim ayağ götürüb yerə qoyardum, iki ayağum dizümədək yerə batar idi. Mən bu mə'nadan bəqayət qorxdum. Pəs həzrət Şeyx dedi: «Ol yetimlərin halvayı kim, aparub müsəlmanlara yedürdün, mükafatı bu olacaqdur: **«Əl-ləzinə yə'külunə əmvaləl-yətama zülmən innəma yə'külunə fi bütunihim narən»**.³⁰⁷ Var, tövbə qıl və dəxi böylə füzulliklar qılma».

Beyt :

Böylə ağır yük kim, anı götürəməz heç eşək,
Gər yetimlər malı yersən, anı götürmək gerek.

Hekayət. Pirə Əhməd, Əmir Hacıdan rəvayət qıldı kim, dedi: «Həzrət Şeyx Sədrəddin (r.r.) bir könlək anam üçün Həkiməyə göndərmiş idi. Əxişah Məlik gəlüb kəndimiz Kəzrədə qondi. Kəndlülər qamu qaçdılar. Anun nöqərləri evlərdə gəzüb talarlardı. Anlardan birisi bizim evimizə girdi və ol könləgi götürüb apardı. Çün anam evimə döndi, təfəhhüs qılıb könləgi görmədi, igən pərişan olub aciz qaldı. Gecədə həzrət Şeyxi (q.s.) gördi kim, dedi: «Xatun, təşviş çəkmə kim, könləgün *Munəq** kəndində Əmir Hacınun yanındadır». Həman kim oyandı, atama bu duşu təqrir qıldı kim, həzrət Şeyx (q.s.) mənüm könləgüm buldurub dedi: «Əmir Hacınun yanındadır kim, Əxişah Məlikün nöqərləri götürmüşdilər və ol anların xurcinlərindən çıxarub yanında saxladı». Çün Munəq kəndinə varduk, əhval həm böylə idi kim, həzrət Şeyx (q.s.) buyurmuş idi». **Beyt :**

Layiq olmaz qamu kimsəyə bu xəl'ət, ey əziz,
Bir təharətlüyə layiqdür kola əhli-təmiz.

Hekayət. Kəlxoranlı Ədib İbrahim rəvayət qıldı Əlyanlu Pirə Əbu

Səiddən kim, bir gün çox türklər bizim kəndimizdə qondılar və evlərimizi nüzul etdilər və hər nəstə kim, əllərinə girərdi, talarlardı. Ol halətdə bir kişi dedi: «Əgər həzrət Şeyxün (q.s.) Tanrı yanında bir izzəti var, kimsə mənüm evimə girməyəcəkdür». Bir saətdən sonra dörd kişi anun eşigində atdan endilər. Evün iyəsi dedi: «Mənüm e'tiqadum zəif oldı, zira kim bunlar qondılar». Saətdə anların tabınbaşısı adam saldı kim, anlar dördi dəxi atlanub filan işə varsunlar. Munı görincə xürrəm olub sevindüm. Çün gecə yetişdi, həzrət Şeyxi (q.s.) vaqiədə gördüm kim, dedi: «Oğul, dərvişlərin ol qədər qədri var kim, əgər türklər enələr, anları atlandurub döndərələr». **Beyt :**

Könülnün evi çün pak eylədün bir çör ilə çöpdən,
Nigarun yeri olur qeyrdən pak, oldı çün məskən.

Hekayət. Taliblərdən birisi hekayətlədi kim, mənüm atam həzrət Şeyxün (q.s.) müridi idi və səfərdə oldı və bir parə borcu qaldı. Və mən bilməzdüm kim, borcunun əvəzi var, ya yox və məndə dəxi nəstə yox idi borcunu yödəməgə. Fikirlü oldum kim, tədbirüm nə olacaqdur kim, borc alıcı güclü kişi idi. Bu qüssədən taətüm vəzifələrindən bir nəstə məndən fövt oldı. Həzrət Şeyx (q.s.) gecə vaqiədə gördüm kim, buyurdi: «Qayğu yeməyüb qalx, taətə məşğul ol kim, atan borcunun əvəzin filan yerde gizlədübdür». Oyanub, həzrət Şeyxün (q.s.) salıq verdügi yerə varub, dedügi tapub borcından eymən oldum. **Beyt:**

Dünyanın gizlülərində yoxdurur bir hərf kim,
Dəftərinün səfhəsində yazmayubdurur həkim.

Hekayət. Kəlxoranlı Xacə Mustafa Giləşəhrlü Pire Əhməddən rəvayət qıldı kim, ol dedi: «Gəmiyə girmişdük və Hələbün şəhərinə varurduk. Tanrının qəzasından bir müxalif yel qopub, mövcələr peyapey olub gənimizi qərqaba saldı və gəmicilər ümitsiz qalub düz yolu itürdilər. Mən ol halətdə həzrət Şeyxə (q.s.) sığınub mədəd istədüm. Filhal gözüm yumdı, vaqiədə həzrət Şeyxi (q.s.) gördüm kim, gəlüb

buyurdu: «Gəl bu sağ qola». Və özi ilərü düşüb yol görsədürdi. **Beyt** :

Surətü mə'nidə sənsən rəhnəma,
Dünyavü üqbadə sənsən pişva.

Çün ol halətdən oyandum, gəmiciyə dedim: «Gəminün yügəni sağ qolun tərəfinə çək». Ol dedi: «Düz yol sol qolun sarusındadır». Mən mübaliğələr qılurdum və ol eşitməzdi. Sonra dedim: «Həzrət Şeyx (q.s.) vaqiədə mana görünüb, bu sağ qola işarət qıldı və özi ögümüzde rəvan oldı». Gəmicisi muni eşidincə gəminün yügəni sağ qoluna döndərüb yeritdi. Azacuq yol kim kəsdük, dənizün qırağı ilə quru yeri gördük və ol qərqabdan qurtulduk». **Beyt** :

Böylə möhnətlər içində kim, mən oldum mübtəla,
Qövrümə gər yetməse lütfi anun, yüz vay mana.

Hekayət. Həm Xacə Mustafa dedi kim, Gilanda Rəşt şəhərində bir əvan kişi Süleyman adlı var idi kim, yavuzluğda elün şəhrəsi idi və aləmin xəlqi qamu kafir sağınurdu və dimağında bu yaman etiqad bərk olmuşdu. Oğlı atasına dedi: «Duşda bir qalın moğol ləşkəri gördüm, bəqayət qorxdum. Nagah bir münəvvər yüzlü, müəttər geyəsilü, yaşıl donlu gəldi və bir dəgənək əlində. Mən ana sığınub kölgəsində eymən oldum. Andan sordum kim, sən kimsən?» Dedi: «Şeyx Səfiəddinəm». Pəs dedi: «Tövbə qıl və Məkkəyə var». Çün uyxudan oyandum, dedim: «Bu, bir duş idi, yalan ilə gərçəkliğin bəllü dəgül». Genə bir qatla həm böylə Şeyxi gördüm kim, yaşıl könlək geymiş idi və əsası əlində və qəzəb ilə dəgənəgi mana çəküb dedi: «Tövbə qılıb Həccə var». Genə çün e'tiqadı qələt idi, bu duşu dəxi heçə sayub tövbə qılmadı. Üçüncü qatla həm həzrət Şeyxi (q.s.) vaqiədə gördi kim, əsası ana çəküb təhdid ilə dedi: «Əgər tövbə qılmayub Həccə varmazsan, bu dəgənəgün cəbiri ənsəndən keçürürəm». Süleyman dedi: «İmdi bir ay keçdi kim, Hicazun karvanı gedübdürlər və mənüm heç yoldaşum bilinməz və ol qədər dəxi güc ilə qüvvətüm yoxdur kim, yolun azuqına yetə və

əyalımın nəfəqəsi dəxi yoxdur». Şeyx buyurdu: «Qayırmaz, sən həman yola düşüb, təşvişlənmə». Çün uyxudan oyandı, qalxub belini bərk bağlayub, əyalı ilə danışmayub Sultaniyyəyədəkin vardı və anda karvana ulaşıb, Bağdada yetüb Həccün karvanı ilə Mədinə ilə Məkkəyə varub, Həccün fəraiz ilə nəvafili yerinə yetürüb, heç əksükligi yok idi və bu şükranə ilə iki Həcc eylədi və halı yaxşı olub, imdi Hacı Süleyman ilə məşhur olupdur. **Beyt :**

Çünkü dövlətin hümayi kölgə saldı başinə,
Dinü dünya dövləti oldu anun yoldaşinə.

Və Rəştün şəhərində bir səqqa kişi var idi kim, şəhərlülərə su verür idi və özgülərə yox, zira kim kəndü fasid etiqadı ilə qamu xəlqi kafir sağınurdu. Bu Hacı Süleyman anun yamacına durub səqqalıq bünyad etdi və şəhərlülərə su verməz idi, bəlkim həman qəriblərə verürdi və həmişə xalis e'tiqad ilə sələvat göndərür idi və ovqatı iyi ə'f'al ilə keçürürdü. **Beyt :**

Dövləti-bidari gördü uyxudə,
Qoymadı yavuz sifətlər kəndüdə.

Hekayət. Xacə Mustafa dedi: «Bir qatla Gilanun *Köçisfahanından* * gəmiyə girdük Astarabada varməgə. Əlli gün dənizün üstündə yeridük, sonucı bir sərsər yeli qopub, dənizi cuşa gətürüb, gəminün çadırı parə-parə qıldı və gəmiyə fürsət verməz idi ləngərləməq və yıldurum çakmaqa bünyad oldu. Qurtulmaq ilə dirilikdən qamumuz ümidsiz qalduk və üç gün yel bizim gəmimizi elə qopdurub aparur idi kim, heç bilməzdük kim, nərədəüz və nərəyə gedəcəgüz və sonucı qurtulacaquz, ya qərq olacaquz? **Şeir :**

Gəmimiz gəh yokuşdə, gəh enişdə,
Bilməzdük ki, sərsərdür nə işdə?
Könüldən düşdilər əfğanə qamu,
Kim, işi düşmiş idi canə qamu.

Yarımgecədə məndən bir gülmək üni çıxdı. Gəmicilərdən birisi tən dili mana açub dedi: «Böylə halətdə kim, gəmidəkilərin qamu işləri cana yetübdür, nə gülməgün çağıdır? Çün sən həmişə həzrət Şeyx Səfiəddindən (q.s.) laf urarsan, barı imdi andan yarlıg istə, bulay kim, bir mədəd eyləyüb bizi qurtara». Mən ana dedim: «Heç təşvişlənmə kim, həzrət Şeyxdən (q.s.) mədəd ilə yarlıg istəyübəm». Ol halətdə ixtiyarsız bir vaqie mana göründi kim, həzrət Şeyxi (q.s.) gördüm və mana dedi: «Bu kişi sana zəhmət verür və dil tənəsi ilə sənə incidür». Və əsası ana çəkdi. Pəs mana dedi: «Danla çaşt çağı qurtulacaqsınız». Və həm böylə tündlik ilə qəzəbün üstində oturdı. Və həzrət Şeyx Sədrəddin (r.r.), Pirə Eynəddin ol həzrət ilə bilə idilər və bir kişi dəxi anlar ilə yoldaş idi. Və gəmiyi çəkdilər danadəkin. Çün ol halətdən oyandum, sevinə-sevinə bu hekayəti gəmidəkilərə dedim. Və gəmiyi gördük kim, muradca yerir. Həman kim sabah oldu, ol bulut ilə qaranğılıg bir yan olmuş idi və dənizün qırağı* gözükdü və hal ol kim dənizün içində gəmilərin yolu bir yerə düşər kim, keçəndə ta bir küçüçük nav ilə neçə qatla ol yolu ehtiyat eyləməyələr, böyük gəmiyi yergitməzlər. Gəmimizi gördük kim, asanlıg ilə ol qorxulu yerdən dəxi keçmiş və həzrət Şeyxün himməti bərekətindən dənizdən xilas olduk».

Nəzm :

Hər qaçan kim bir bəlayə uğradun,
Şeyxi çağır, himmət andən istəgil.
Kim, sənə, əlbəttə, andən qurtarur,
Mən muni sınımışam yüz qatla, bil.

Hekayət. Xacə Mustafa həzrət Şeyxün (q.s.) qardaşı oğlu Xacə Cəlaləddindən rəvayət etdi kim, ol dedi: «Bağdada varurduk. Nalusun gərivəsində qar içində qalduk və qarun çok yağmağdan uzunqulağlar qamunun ayaqları qarda batub yolu itürdük və ölümə yaxın olduk və

---

* Əlyazmada: qırağını.

qecərçimiz heyran olub yolu itürdi. Qamumuz pərişan ilə müztərr qalduq. Ol halətdə mana atun üstində bir uyxu zahir oldı. Həzrət Şeyxi (q.s.) gördüm kim, gəlüb mana dedi: «Cəlaləddin, sağ qolun tərəfinə yeri». Bu işarəti görincə gözüm açdum, qecərçiyə kim, sol qolun tərəfinə gedərdi, dedim: «Mən həzrət Şeyxi vaqiədə gördüm kim, buyurdi, yolunuz sağ qoldadır, sol qola getməiniz». Qecərçi qəbul eyləməz idi, sonucı, gərək-gərəkməz, sağ qola meyl edüb, həzrət Şeyxün işarəti ilə himməti bərəkəti bilə bir parə yol kim varduk, düz yolu bilinüb, davarlarımızı sürüb, mənzilə yetüb qurtulduq». **Beyt :**

Hər kimün var böylə rəhbər, hər yola basər qədəm,
Gümrah olmaz, mənzilə yetər, dəxi ana nə qəm?

Hekayət. Tərəmlü Mövlana Cəmaləddin dedi: «Həzrət Şeyxi (q.s.) vaqiədə gördüm bir nimtənə geymiş və belini bərk bağlamış, bir nəstənün intizarındadır. Dedim: «Ya Şeyx, bu nə halətdür?» Buyurdi: «Həzrət Şeyx Zahidün qızı Bibi Fatimə, yəni Şeyx Sədrəddinün anası, bu təmizsizlərin içindən qurtaruram». Çün uyxudan oyandum və xəlvətdən çıxdum, eşitdüm kim, dedilər: «Həzrət Bibi Fatimə Tanrı rəhmətinə vasil olubdur». **Beyt:**

Ey xoşa ol kimsə kim, munun tək qəmxari var,
Dünyavü üqbədə bir dəm ansızın dutmaz qərar.

Hekayət. Səravlu Xacə Məhəmməd dedi: «İsfahanun yolında bir gecə bir mənzildə kim, həramilərdən eymən dəgül idi, qonduq və karvanlular xamu qorxu ilə təşvişdə idilər. Ol halətdə bir uyxu mənüm gözlərimə endi. Həzrət Şeyxi (q.s.) vaqiədə gördüm kim, dedi: «Qorxmanız kim, heç təşviş yoxdur və həramilərdən eymənsiniz». Oyanub bu vaqiəni yoldaşlaruma bildürüb, ol qorxudan həzrət Şeyxün bəşarəti ilə eymən olduk». **Beyt :**

Böylə mənzillərdə kim, başlardurur bir tərəcə,
Vay, əgər olmasa idi lütfi anun zərəcə.

Hekayət. Səravlu Xacə Əbdülməlik dedi: «Həzrət Şeyxi (q.s.) uyxuda gördüm kim, bir darağ mana verüb dedi: «Bu darağ ilən saqqalunu darağla». Və hal ol kim mənüm heç darağum yox idi və saqqalımı darağlamağ çağında özgəldən darağ istərdüm. Danlası Əhmədabadlı Hacı Əmirə gəlüb bir darağ mana verdi kim, təmam ol darağa bənzərki kim, həzrət Şeyx gecə vəqiədə mana şəfəqqət eyləmiş idi». **Beyt :**

Anun xəyali ilən canum aşinalıq edər,
Cəmalı işvəsi yüz türlü dilrübaliq edər.

Hekayət. Sultaniyyəlü Pirə Bədrəddin dedi: «Reyün ölkəsində bir əkabir kişi var idi Seyyid Əbdülmüttəlib adlı. Bir Hacı Bala adlı kişi Əmir Uyğurun nöqərləri ilən Seyyid Əbdülmüttəlibi öldürüb, andan qaçub Təbrizə vardı Əmir Şeyx Həsən Çobanun çağında. Və genə ol Hacı Bala Təbrizdən Sultaniyyəyə vardı. Mən gecə həzrət Şeyxi (q.s.) qələbə cəmaət ilən atlı gəlür gördüm və Seyyid Əbdülmüttəlib öz əli ol həzrətin üzəngisinə bərk urub derdi: «Ya Şeyx, sən mənüm cəddümnün (q.s.) qayimməqamısan. Məni nahəqq ilən öldürübdürlər, qanımı istəgil». Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdi: «Səni öldürənün başı bir itün başı kimi daşun altında xaşxaşca etdürəyim». Və bu vəqiə düşənbə gecəsi idi. Danlası eşitdim kim, Hacı Bala genə Rey məmləkətinə varur bir kişinün qəsdinə. Yolda gedərkən Çəlavilər qövminə kim, ol ətrafun həramiləridürlər, yoluxur. Hacı Bala anlara qəsd edər, anlardan birisi bir daş Hacı Balaya atar. Daş anun başına dəgüb, düşüb başı bir özgə daşa dəgə, sətdə beynin burnından çıxub həlak oldı. Çəlavilər anun üstinə varub, ol qədər daşlar anun başına urdılar kim, həzrət Şeyxün dedügi kimi başı xaşxaşca oldı. **Beyt :**

Hər kim ol yüzünü gördi, tapdı bir can yenidən,
Eydi-vəslünə yetişüb oldı qurban yenidən.

Hekayət. Gilanlı isfəhbödü'n nöqəri Şah Əli adlı dedi: «İki ay Bıqlu

Davud məni qardaşım ilə Həştrudun vilayətində bir quyuya salub dutsağ eyləmiş idi və yoğun ağac ilə ayağlarımıza bənd və bir ağır zəncir boynumıza taxub, quyunun başı dutdurub həman bir dəlük əkmək ilə su vermək üçün qoymış idi. Bir gecə bir övrət quyının dəlügi başı üstünə gəlüb dedi: «Öz canunuz üçün bir çarə bulunuz kim, danla müqərrər eyləyübdürlər kim, sizi öldürələr». Biz həman kim muni eşitdik, dirilikdən ümidimiz* kəsilib çarəsiz qalduk, Tanrı-təalaya sığınub, andan özgə heç pənahımız qalmadı. Gecə xamı nalə ilə əfğana düşüb, həzrət Şeyxdən (q.s.) mədəd istəyüb, lütfinə ümidvar olduk. Səhər çağı gözümüz bir ləhzə yumdı. Nagah qardaşım məni oyatdı. Baxduk, quyunun içi igən aydın gördük. Dedim: «Bu, nə haldur?» Dedi: «İmdicə həzrət Risaletpənahı (s.) həzrət Şeyx (q.s.) ilən vəqiədə gördüm kim, ayağ üstündə durub. Şeyxün əlində bir əsa var idi, dedi: «Ya Peyğəmbər (s.), baxarsınız kim, bu namuradlar nə əzabdadurlar?». Həzrət Peyğəmbər (s.) buyurdu: «Qalxun, mundan çıxun». Yaxşıca baxduk, ayağlarımızdan kündə və boynumuzdan zəncir ayrılıb bir yana düşüpdür. Və bu halət səhər çağı idi və keşikçilər neçə adam quyının başında yatmışdılar. Qardaşım qalxub, ayağların mənüm çignümə qoyub quyudan çıxdı və igirmi gündən sonra mən dəxi qurtuldum. **Şeir :**

Nəfsnün qeydində mən zəncirdəəm,
Dünü gün anunlə darügirdəəm.
Ya Rəsulüllah, məni qurtarə gör,
Rəhmət edüb məni cənnətğə yetür.

İKİNCİ FƏSİL KƏRAMATLARDA KİM, HƏZRƏT ŞEYX

---

*Əlyazmada: *ümidimizi*.

SƏFİƏDDİNDƏN (Q.S.) FANİ HƏYATINDAN SONRA SƏRİHƏN SİFƏTİNİ GÖRÜBDÜRLƏR

Hekayət. Bərniqlü Pirə Məhəmməd dedi kim, Mövlana İsmayıldan eşitdüm kim, dedi: «Həzrət Şeyxün (q.s.) fani həyatından son neçə tövbəlülər ilə rovzəsinin ziyarətinə Ərdəbilə əzm eylədük. Yazun çağı idi və Sepidrudun suyu iğən artmış idi və keçit yok idi. Dedük: «Rizəhün köprüsinə, ya Pərdəlizün köprüsindən keçəli». Canğıcılar bu canğıda idilər kim, yaxın yolda sel yol verməz və köprülərdən keçmək yolımız iğən irəğ düşər. Bu xəyaldə gecə yatduk. Həzrət Şeyxi (q.s.) duşda gördüm kim, buyurdi kim, yolu özünizə irəğ etməyin və həm bu keçitdən keçün kim, seldən heç ziyan sizə dəgməz». Oyanub gördüğüm duşu yoldaşlara dedim. Pəs, ittifaq ilə düz yola düşüb rəvan olduk. Həman kim yetdük, seli gördük kim, iğən güclü gəlür. Həzrət Şeyxün sözünə e'timad eyləyüb suya urduk və çayun suyu iki bölmüş idi. Kiçisindən keçdük və böyügi iğən heybətli idi, qorxarduk girməgə. Və ikisinün ortasında heyran qalduk, həzrət Şeyxə sığınub mədəd istədük. Ol halətdə həzrət Şeyxün (q.s.) sifəti zahirən gördük kim, hazır olub əli ilə suya işarət qıldı. Sətdə ol güclü ağır su yerində durub, iki kəsilib, birisi yuxaruda qalub və birisi aşağıda. Və ortada yol açıldı və biz ol yoldan keçüb salamatlıq ilə çıxduk». **Beyt :**

Bağlamaq-açmaq sənün əlündədür,
Bir işarət qıl kişimiz açılır.

Hekayət. Bərniqlü Pirə Əhməd dedi kim, xəzanəci Əmir Əli, Cəlair Əmir Şeyx Həsənün sarusından Gərmrudda daruğa idi. Gürzəlülərdən neçə kimsəni dutmuş idi və anlardan neçəsi həzrət Şeyxün tövbəkarları idilər. Çün həzrət Şeyx (q.s.) Darurə varurdi, Əmir Əli həzrət Şeyxün qarşısına vardı. Ol halətdə həzrət Şeyxün qulluğuna bildürdilər kim, Əmir Əli sufilərdən neçəsi dutubdur. Həzrət Şeyx (q.s.) şəfaət etdi.

Əmir Əli anları qurtarub qoya verdi. Çün həzrət Şeyx (q.s.) beqa aləminə vardı və Əmir Şeyx Həsənün halı ana döndi kim, fələgün gər-dişindən Bağdada düşdi və Əmir Əli dəxi anunla bilə idi. Çün dünyadan köçməli oldu, göz açub əhi ilə əyalına və uşaqları ilə külfətinə söylədi kim, mə'lum ediniz kim, filan gün Gərmrudda həzrət Şeyxün (q.s.) şəfaəti kim, Gürzənün kəndlüləri için qıldı, qəbul qılıb, anları ana ba-ğışladum. İmdi kim mənüm son nəfəsümdür, həzrət Şeyx (q.s.) üstümə hazır olub, budur qarşumda durub mədəd ilə şəfaətüm eylər». Muni deyüb dünyadan köçdi. **«İnna lillahi və inna ileyhi raci'unə».**³⁰⁸ **Beyt :**

Böylə sərvədən mədəd yaxşıdurur,
Hər nə kim andən gəlür, yaxşı gəlür.

Hekayət. Bərniqlü Pirə Əhməd dedi kim, kəndimizdə bir Dövlətşah adlu kim, bizə qövm idi, var idi. Ol çağ kim, vəba ilə taun aləmün dörd guşəsi dutmuş idi, bu Dövlətşah həzrət Şeyx Sədrəddinün (r.r.) əlində tövbə qılmış idi. Çün vəba ilə taun tükəndi, ol eymən olub, tövbəni ufadub, yaramaz işlərə məşğul oldu. Qardaşı Məhəmməd adlu anı ögütləyüb mən' etdi və dedi: «Çün həzrət Şeyx Sədrəddinün mübarək əlindən tövbə qılmışsan, həm ol tövbənin üstündə ol və sabitqədəm olub əhdi sıma». Dövlətşah dedi: «Ölümün qorxusundan ötrü tövbə qıldum. Çün taun tükəndi, tövbəni neylərəm?» Və həm ol yaman işlərə israr edərdi, ta bir gecə həzrət Şeyxi (q.s.) vaqiədə gördi kim, izzət üzərindən dedi: «Dövlətşah, mənüm oğlum Sədrəddinün əlindən tövbə qılıb, genə sındurursan. Bir bəla sana yetəcəkdir kim, aləmün ibrəti olasan». Üç gündən sonra bir mərəzə mübtəla oldu kim, gövdəsi eylə titrədi kim, sağınurdun kim, sinirləri bir-birindən ayrılıb hər biri bir yana düşəcəkdir. Və həm bu halətdə qaldı ölənədəkin. **Beyt :**

Dağları salur ayağdən sövləti-qəhri anun,
Həmləsindən bir mucək xaçan özini saxlaya.

Hekayət. Xacə Ziyaəddin dedi: «Bir qatla Cürəqdən Ərdəbilə

varurduk. Bir gecə Muqanda Bəlalun bəndində qalduk. Çün gecənin yarısı keçdi, andan köçdük. Gədəgə yetincə bir qar ilə dəmə bünyad oldu, ol qayətə kim, dirilikdən ümidimiz kəsildi. **Beyt :**

Qar içində yer təməm oldı nihan

Kim, sanurdun rəstəxiz oldı əyan.

Həzrət Şeyxə (q.s.) sığınub mədəd ilə himmət lütfindən istədik. Ol halətdə həzrət Şeyxün (q.s.) sifəti zahirən gördük kim, ögümüzə yerir idi. Biz həman kim ol həzrəti ilərümüzə yerir gördük, ardına düşüb yeridik. Ol gedər idi və biz dəxi anun ardısına varurduk, ol qədər kim, bizi ol vətədən çıxarub düz yolun üstinə yetürdi. Nagah gözimizdən napədid oldı. Pəs, karvan salamatlığı ilə ol zəhmətlərdən qurtulub mənzilə yetdilər». **Beyt :**

Ol qaranğu gecələrdə kim gözükməz doğru yol,

Aləməyə yüzünüz olursa hadi bizgə, bəs.

Hekayət. Əqimunlu Mövlana Şəmsəddin dedi, Azadlu Pirə Əli dedi: «Yigitligüm çağında Seyyidi Əhmədilərnün aşıqlərindən idim. Andan sonra varub Kiləkabadlunun Pirə Əmin əlindən tövbə qıldım, amma qaçan kim halum xoş olurdu, ixtiyarsız Seyyidi Əhmədün adı dilümdən çıxar idi. Bir gün Pirə Əmin mana dedi: «Həman kim sana ol halət zahir olur, həzrət Şeyx Səfiəddin (q.s.) çağır. Neçə vəqtdən sonra çün ol halət* ana gözükdü, həzrət Şeyxi (q.s.) çağırdu, dedi: «Gördüm kim, bir ağ laçın çignümə qondı və bir çapalaq ənsəmə urdu və sərih avaz ilə dedi: «Necə Seyyidi Əhmədi deyəsən? Var, Şeyx Sədrəddinün yanında kim, ol səni bir işə durğuzur». Həman kim muni görüb eşitdüm, qalxub, həzrət Şeyx Sədrəddinün (r.r.) xidmətinə varub, yenidən tövbə alub işə məşğul oldum». **Beyt :**

Çoxdurur bu yolun üsnə oğrılar, hazır bulun,

Oğrılarnı öldürün, sonucı, oturub gülün.

---

* Əlyazmada: *haləti*.

Hekayət. Bərniqlü Pirə Sərrac dedi: «Ol vəqt kim, vəba ilə taun aləmi dutdı və çok adamlar ol vəbada həlak oldılar, mən öz-özümə dedim kim, olamı kim, həsudlar deyələr bu qədər xəlayiq öldilər və Sərrac dəxi illətlü olub, sağalub ölmədi. Və bu mə'nadan ötrü mana göz dikdürələr. Buyurtdum kim, mənüm için bir döşək saldılar və varub döşəgün üstində yatdum. Nagah həzrət Şeyxün sifəti (q.s.) gördüm kim, bu ibarət ilən dedi: «Nə qədər kim mən səni ayağa durğuzuram, sən yatarsan». Munı ol həzrətdən eşidincə heybətdən qalxdum və dəxi yatmadum». **Beyt :**

Hər kimə lütfi dəstgir olsun,
Döşək üsnə dəxi nəyə yatsun?!

Hekayət. Həm bu Sərrac dedi: «Bir qatla Gərmrudda Sepidruddan atam ilən sudan keçərdük və su güclü idi. İkimizi dəxi su alub gedər oldı. Mən ol halətdə çığırub həzrət Şeyxdən (q.s.) mədəd istədim. Saətdə həzrət Şeyxün sifəti zahir olub, gördüm kim, bizi dutub qırağa yetürdi. Bir qatla dəxi həm bu çayda devəyə minmiş idim. Su ol qədər güclü idi kim, devənün cihazından keçdi. Çığırub həzrət Şeyxi (q.s.) çağırdum. Genə həzrət Şeyxün sifətini gördüm kim, gəlüb, devənün nüqtəsin dutub qırağa çəkdi və məni qurtardı». **Beyt :**

Ömrümüz nüqtəsidir anun əlində daim,
Çəkməsə, böylə məhəldə necəlik qurtuluruz?!

ÜÇÜNCÜ FƏSİL TÜRLÜ-TÜRLÜ KƏRAMATLARDA KİM HƏZRƏT ŞEYXÜN (Q.S.) FANİ HƏYATINDAN SONRA ZAHİR OLUBDUR

Hekayət. Həzrət Şeyx Sədrəddin (r.r.) dedi: «Ol çağ kim, mütəbərrik həzrənün bünyadın qoyarduk, iradəti iyəsilər e'tiqad üzərindən çok

aqçalar saçaq için götürüb saçdılar. Bir neçə aqça mægər bir taqun üstinə düşdi kim, kirpüc ilə kirəcdən ariyət için yapmışdılar mütəhhər mərqedün üstinə, ta imarət yapmaqda kirəc ilə kirpücün düşmişləri münəvvər mərqedü üstinə tökülməsün. Xadim Əlişahun oğlu təmə' için yuxaru varub ol aqçaları götürdi. Aşağa enəndə bir çuxura kim, imarətin paybəsti için qazmışdılar, düşüb, neçə daşlar dəxi üstinə tökülüb, başı neçə yerdə sındı və çok qanlar axdı və həlaka yaxın oldı. Sonra bir əzim cərahət oldı. **Beyt :**

Ol kimsə kim, başlar ayağınə salurlar,
Kim qoysa ayağ üsnə, başı yarılacaqdur.

Həzrət Şeyx Sədrəddin (r.r.) dedi: «Həzrət Şeyxdən (q.s.) mədəd istəyüb anun səhhətin dilədüm, zira kim çün yapduğumuz xeyrün bənnası idi, əvvəl qatla bir kimsə həlak olmaq fal ilən yaxşı dəgüldür. Genə həzrət Şeyxün (q.s.) lütfi mədəd eyləyüb, anı ol vətədən qurtarub, yarası səhhətliğə döndi». **Beyt :**

Bir çanağdən içdi nuşi niş ilən,
Sapasağ oldı anun ehsanidən.

Hekayət. Əxi Məhəmməd kim, Mirmir ilə məşhur idi və həzrət Şeyx Sədrəddinün mülazimi [idi], dedi kim, çün mənüm dövlətümnün günəşi iqbal məşriqindən tale' olub, həzrət Şeyx Sədrəddin (r.r.) həzirenün sərkarlığı ilə xidməti mana rücu' etdi, vəsiyyət qıldı kim, qaçan kim bir zərurətün düşsə, hicabsız hacətünü həzrət Şeyxə (q.s.) qıl, ta ol həzrətün (q.s.) vilayəti ilə kəraməti təfərrüc edəsən. Buyurdugi kimi andan sonra xaçan kim bir hacətüm var ola idi, həzrət Şeyxə (q.s.) izhar edüb, məqsudum hasil olurdu. Beş-altı yıl kim, ol xidmət mana rücu' idi, hərgiz heç nəstədən əksüklüğüm yox idi və bu müddətdə nə qədər kim işcilər divardan, ya bacadan, ya anarı barıdan düşər idilər, heç kimsəyə heç zəhmət ilə ağığ vaqe olmazdı, mægər neçə kimsədən kim, qövl ilə, ya fe'l ilə bir ədəbsizlik zahir olur idi və anlardan neçəsi

yazduralım. **Nəzm :**

Şahun hərəminə kimsə qoymadı qədəm,
Kim, sonucı, başını anun kəsmədilər.
Hər kim dodağın xaki-dərindən yaşlar,
Dünya ilə üqbadə səfa zövqi sürər.

Hekayət. Pirə Zəkəriyyə dedi kim, həzirəni imarət eyləyəndə mən damdan düşdüm. Aşağa gəlürkən ölümü özümə cəzm etdim. Nagah bir qoca kişini gördüm kim, mənə havada dutub asanlıq ilən yerə endürdi, ol qayətə kim, bir qıl başınca vücuduma heç zəhmət dəgmedi. Həman kim eymən oldum, gözüm açub heç kimsəni görmədüm. **Beyt :**

Damımızdan kimsə düşməz toprağə,
Gər səfalüsən, muni fəhm eyləgil.
Sə'y eylə inkari özündən gidər,
Karturur ömr ilə cahun ayü il.

Hekayət. Həzrət Şeyx Sədrəddin (r.r.) buyurdi: «Ol gün kim, mütəbərrik həzirənün binasın bünyad edərdüm, xəlayiqün hücumu ilən qələbəliqi ol qayətdə idi kim, Ərdəbilün şəhərində heç kimsə millətün əhli ilə millətsizlərdən qalmaq kim, qamu işləməğə gəlmişdilər, ol həddə kim, sadıq dişi övrətlər qamu çadırı gəlüb e'tiqad üzərindən daş ilə toprağ çəkərlərdi. Və şəhərdə kimsə qalmamış idi Xərəqanlı Sədrəddindən özgə kim, əgərçi müridlərdən idi, amma nifaq üzərindən e'tiqadında bir fəsad var idi. Həzrət Şeyx Sədrəddin çün bu qələbəliq gördi kim, qamu bitün e'tiqad ilən şəhərdən çıxub işlərlərdi Xərəqanlı Sədrəddindən özgə, anı həzrət Şeyxün ruhinə həvalət etdi. Məlikül-xüləfa *Səqsinlü** Pirə Həsən (r.ə.) dedi: «İnkərlü Xərəqanlı evindən çıxmıyubdur, nifaqınun cəzasın görəcəkdür». Bu vaqiə çaharşənbə günü idi. Həm ol gündə Xərəqanlı bir mərəzə mübtəla olub, adinə günü həlak oldi. **Beyt :**

Eşqnün darüş-şəfasindən o kim yüz döndərür,

Yüz bəlayə mübtəla olmaginə razi olur.

Və həm böylə həzirənün binası çağında marağalu bir yigit var idi, igən güclü, orada işlərdi. Bir gün cənabətli mütəbərrik məzarun qarşusunda işdə idi. Nagah bir quləncə giriftar olub düşdi. Anı andan arxa ilən götürüb evinə apardılar. Sonucı, üç gün diri idi. **Beyt** :

Pakə varan pak olan kimsə qədəm bərk eyləsün,
Kim varur napak orayə, başını tərək eyləsün.

Hekayət. Gilanlu Pirə Cəlaləddinün oğlu kədxuda İsfəndiyar dedi: «Bir gecə Məhəmməd Əsilanun damı üstinə yatmış idim. Səravlular bangçı Pirə Süleyman ilən Səfi və neçə övrətlər dəxi anda yatmışdılar. Çün gecənün yarı keçdi, məni oyatdılar. Çün gözüm açdum, həzrət Şeyxün mübarək qübbəsindən bir nur zahir olub, gördüm kim, imarətün çəp-çevrəsi qamu aydın qılmış idi. Genə bir nur çıxdı əvvəldən aydınraq. Üçüncü qatla bir nur zahir oldı kim, başını gögə çəkdi və bitün məhəllələr ilə evlərin içi rövşən oldı ol qayətə kim, divarların kirpüclərin sanamağ olurdu. Genə ol nurun başı əgildi və biz ana heyran ilə müstəğrəq qalduk və sübhün çağınadək həm böylə dururdu». **Beyt** :

Hər kim ol nuranludur həm dünyadə, həm üqbadə,
Nuri zahirdür, vəli mö'min gərək kim, eşidə.

Hekayət. Bu, bir məşhur hekayətdür kim, həzrət Şeyx (q.s.) dünyadan rihlət etdügi çağda tullular kim, Ərdəbilün bölüklərindəndür, alarəqlülər ilən kim, Ərdəbilün kəndlərindəndür, eski düşmənligi var imiş və Şeyxün zahir kəramatı ilən anların əhvalı qətl ilə tüğyana döndi, eylə kim kitabun əvvəlində deyildi. Çün həzrət Şeyx (q.s.) baqi həyatına vasil oldı, tullular dedilər: «Ol tavuq kim, qızillu yumurta qoyar idi, uçdı». Alarəqlülərin çün mədədi ilə himi həzrət Şeyx idi və həzrət Şeyx (q.s.) pərdəyə girdi, dəxi nəyə ümidvardurlar, bir qalın ləşkər yasayub Alarəq kəndinə vardılar. Alarəqdən bir yigit Məlixə adlu həman kim ol Tulun

ləşkəri gördi, ata minüb, ilğayub həzirəyə vardı, gördi kim, sufilər Kəlamüllahun xətminə məşğuldurlar. Tullularun hekayəti və ləşkər çək-dükləri və namə'qul sözlər söylədikləri dedi. Həzrət Şeyx Sədrəddin (r.r.) saətdə atlanub carlatdı kim, hər kim atlana bilür, atlansun. Ərdəbillülər qamu atlandılar. Həman kim Alarəqün kəndinə yaxın oldılar: «**və qəd yənbəği qülübühümür-rü'bə**»³⁰⁹ tullulara bir qorxu düşüb, alarəqlülər anları basub, neçələri öldürdilər və mütləqə ərdəbillülərin əli ilə silahı anlara dəgmedi.

Beyt :

Ərlərin himinə varan daim,
Zəfəri nüsrətə qərin olur.
Könül əhlinə kim ki arxa verür,
Yüzi quyi düşər, cəzasi görür.

Hekayət. Börkçi Əmirə kim, Cəlairlü Əmir Şeyx Həsənün buyruğı ilə Ərdəbilün mütləq hakimi idi, hökumət məsnədində oturmış idi və həzrət Şeyxün (q.s.) talibləri ilə müridlərinün vəzifəsi bu idi kim, əmir-məruf ilə nəhyi-münkərdə bəcidd mübaliğələr qılurdu və eli çaxur içməkdən və zina qılmağdan və özgə namə'qul işlərdən bəküllü mən'lər edərdi. Börkçi Əmirənin namövzun xatirinə bu məşru' işlər ağır gəlürdi, dilini uzadub bu taifənin həqqində yaramaz sözlər söylər idi. Pəs, sufilərin xilafına qaravaşlar ilə pisyüzlü övrətlər xərabatxanədə oturtdı və niyyət qıldı kim, orduya varuram, qayıdanda həzrətinün yamacında çaxırxanə ilə xərabatxanə yapdurub qondururam. Bu niyyətləri qilub orduya vardı. Qəzadan ol vəqtdə Çobanlı Əmir Şeyx Həsən Rumdan çıxub, Cəlairlü Əmir Həsəni basdurub qaçurdu və həzrət Şeyxün (q.s.) qeyrəti işlədüb, Börkçi Əmirə ol izzətlü hökumətdən məzəllət tofrağına düşüb, dəxi hərgiz Ərdəbili görməyüb, Bağdadda yüz xarlıq ilə can tapşurdu. **Nəzm :**

Biləsinçə ol yaman niyyətləri

Toprağə apardı yüz xari ilən.
Zinhar, olma yamanniyyətli kim,
Niyyəətə baxar Xudayi-zülmənən.

Hekayət. Xacə Əbdüləli kim, vəzarətdə mərtəbəsi igən uca idi, bitün salehlər ilən məşayixün müridləri bilə düşmənlik ilən xüsumət üzərində idi və Təbrizli Köçəçlünün Xacə İbrahim övladı bilə ədavət qılıb, işləri bərhəm urub, karxanələri zirü zəbər edüb pərişan qıldı. Andan sonra həzrət Şeyx Səfiəddinün uşağları ilə övladı bilə külli ədavətün binasın bünyad etdi və anları pərişan etməgə bəcidd ilən durdı. Və düşmənlığınün səbəbi bu qıldı kim, Xacə Əlaəddin Mənsur, Məlik Əşrəfün hüzurində mənüm qeybətüm eyləyübdür. Nə qədər kim üzrxahlıq edərlər, qəbul eyləməz idi və həm bu ədavətün üstində bərk durdı. **Beyt :**

Ögüt eşitməz idi ol nabəkar,
Özinə düşmənlik etmişdi qərar.

Ta həzrət Şeyx Sədrəddin (r.r.) Təbrizə vardı, Əbdüləli düşmənlige bərk durub gecə-gündüz Məlik Əşrəfün yanında bu taifənin qeybətini eylər idi və Məlik Əşrəfün bitün e'tiqadı döndərməgə sə'ylər eylər idi. Məlik Əşrəf anun sözünü qəbul etməyüb anı hayxırurdu kim, dəxi muncılayın sözləri yanumda söyləmə, bəlkə könlündə böylə xəyallar dəxi keçürmə kim, din ilə dünyada yaxşı dəgül və dövlətnün xərablığı səbəbi olur. Əbdüləli mütənəbbih olmayub, həm ol sözün üstində durub, *Tuslu Xacə Nəsirəddinün** sözləri istişhada gətürürdü kim, Hulaku xana dedi kim, *Bəni-Abbaslu Müstə'simi** öldür». Hulaku xan qəbul etməyüb derdi: «Anı öldürmək vacib dəgül, zira kim əgər anı öldürsəm, Gün qararub və Ay dutulur». Nəsir Tusi dedi: «Sən məni zəncirlə və anı öldür. Əgər Gün qararub Ay dutula, məni siyasət eylə». Və muncılayın qəsdlər qılır idi kim, heç kafir bəgənməyə və tün ilə gün bu namə'qul işün üstində bərk durmuş idi və Məlik Əşrəf kəndü etiqadından

dönməzdi. Amma çün Əbdüləli məmləkətün zəbt ilə nəşəqün mədarı idi, lazimən hörməti saxlamaq gərək idi və özi mütləqən həzrət Şeyx Sədrəddinün (r.r.) xidmətinə varmaz idi. Və çün həm neçə gündə ana vəzarət müqərrər olmuş idi, bir ulu toy eyləyüb, əzim şilanı çəküb, iki yüz min altun xərc etdi və türlü-türlü xidmətlər kim, tərbiyətün mövcibi ola, yerinə yetürdi və izzəti igən artdı. Bir gecə həzrət Şeyx Sədrəddinə yetürdilər kim, Əbdüləli demiş: «Əgər Məlik Əşrəfün ittifaqın istər, gərək kim sabah orduya gəlüb Məlik Əşrəfi görsün». Şeyx Sədrəddin (r.r.) dedi: «Mən anı görməyəcəgəm və Məlik Əşrəfə dəxi yolun üstində yoluxuram». Və sabah ertə məzarların təvafına məşğul oldu. Və ol gün Əbdüləlinün vəzarətindən igirmi birinci günü idi. Həman kim günortanın namazı çağı oldu, şəhərdə çav düşdi kim, Əbdüləlinün dövləti yüzi quyı olub, malı ilə əsbabı qamu qarət etdilər və hər kim anun müttəfiqi ilə mütəəlliqi idi, evini taladılar. Qəvval Ustad Əlişah dedi: «Ol saətdə Əbdüləlinün hüzurində yırlardım və ol həzrət Şeyx Səfiəddin ilə Şeyx Sədrəddinün (q.s.) həqqində yaramaz sözlər söylər idi. Mən anları eşidüb yaxın oldu kim, könləgümü əgnümdə parə-parə edəyim və anun cavabını verəməzdüm. Pəs anı həzrət Şeyxün (q.s.) vilayətinə həvalə qıldım. Çün anun evindən çıxdım, bir atlu gördüm kim, kəndü qoşunından ilərü atını səgirdür. Dedim: «Nə xəbər?» Dedi: «Əbdüləlinün dutmağına varuruz». Mən borkümü başumdan götürüb havaya atdım və Təbrizün əkabiri əzbəs kim Əbdüləlinün etiqaadsızlığın görmüşdilər, çün bu kəramatı həzrət Şeyxdən gördilər, etiqaqları etiqaadun üstinə artub, həzrət Şeyx Sədrəddinün (r.r.) qulluğına varub şükranələr verdilər. Və Məlik Əşrəf xəcalətini gidərməginə və mələlətin rəf' etməginə göndərdi və həzrət Şeyx Sədrəddin yüz e'zaz ilə xass məclisinə hazır edüb, məl'un vəzirinün fasid etiqaadı zahir qılıb üzrxahlıqlar qıldı və üç [qatla] kəndü başını həzrət Şeyx Sədrəddinün (r.r.) ayağına qoyub dedi kim, sənün vilayətin Əbdüləlini dutdurdı və

dövləti nəkbətə döndərdi. Bəglərin məsləhəti yox idi anı dutdurmaq, amma batini xübsi anın işini xərab etdi və dövləti gıdərđi. **Şeir :**

Batinün xübsi ardına varma
Kim, sonucı işün xərab eylər.
Sə'y qıl yaxşı niyyət eyləyə gör,
Kətdüğün niyyəti sana yetər.

Hekayət. Kəlxoranlılar Əmin ilə Pir Hüseyin dedilər: «Giləşəhərdə Rəştün məmləkətində bir namərd kişi var idi kim, həzrət Şeyxün (q.s.) həqqində çox nasəzalar söylərdi. Taliblər istərlərdi kim, anın cəzasını verələr. Genə anı həzrət Şeyxün izzətinə həvalə qıldılar. Həm ol yaxında bir goriştanun üstində gəzərdi, neçə itlər ana yoluxub, dutub, öldürüb, ətini yedilər və bu hekayət bir əzim şöhrət tapdı». **Beyt :**

Kamil insan həqqinə kim oldisə sözi yaman,
Lacərəm, anın əti itlər yerlər, bigüman.

Hekayət. Həm bu ravilər rəvayət etdilər kim, Rəştə Əhməd adlı bir qəssab kişi var idi, etiqađı bəqayət fasid idi və sufilərin həqqində yaman sözlər söylər idi. Xaçan kim bıçağın ətə urardı, bir nasəza söylər idi. Bir gün neçə yigitlərin məclisində oturmuş idi. Bir uğurda çığırub dedi: «Boynuma bir ip taxub çəkərlər, zinhar kim, boynumdakı ipi kəsüb məni qurtarınız». Müsahibləri kimsəni görməzdilər, amma baxarlardı kim, anı qəhr ilə çəkərlər və ol fəryad edərdi və neçə qədəm kim anı çəkərdilər, xəfə olub boğuldı və bu hekayət el içində şöhrət tapdı. **Beyt :**

Kim ədəbsizlik edər, anın sözi iridürür,
Böylə ipü böylə zəncirdə, sonucı boğulur.

Hekayət. Qəzvinlü Nəsrullahın oğlı müstövfi Xacə Şəmsəddin dedi: «Ol çağ kim, Məlik Əşrəf İsfahanın sarusına varmış idi, mən anınlən bilə idim və andan icazə istədim kim, Qəzvinün tərəfinə varam. Yolda gedərkən nagah buyruğ oldu kim, Gilanun sarusına varam. Çün Gilanun Kəsgərindən Astarabada əzm etdim, qəzadan Lisar ilə Çakiköginün

ortasında bir əzim düşmənlik ilə xüsumət var idi və Əmir Məhəmmədi öldürmüşdilər. Pəs çəriləri cəm ilə tərtib etdilər kim, bir-birinün üstinə şəbixun çəkələr və mən bir neçə nöker ilə dağlarda qaldım və ol vətərdə giriftar. Və anların adəti böylədür kim, şəbixunun çağında hər nəstə kim, gözləri ana düşər, insan ilə heyvandan qamuları öldürürlər. Halətdə mənüm mal ilə əsbabum qamu talayub paylaşdılar və öldürməgə həm qəsd etdilər. Mən ol qatı halətdə Tanrının təqdirindən. **Beyt :**

Ölmək özümə müqərrər etdim,

Bu fikir özümə mükərrər etdim.

Bu qovğanun içində həzrət Şeyxdən (q.s.) mədəd ilə himmət istədim, sətdə iki atlu gördüm sufilərin kisvətində kim, qarşumuzda görüldü. Mən anları bilməyüb tanımazdım, amma anlar mənə andan xilas etdilər və Səraylu Pirə Calaləddinün evinədək apardılar, ol məhalik vətərdən qurtardılar və eymən yerə yetürdilər. Və mə'lum ilə mühəqqəq eylədim kim, əgər həzrət Şeyxün (q.s.) ruhi mədəd eyləməz idi, mütləqa can ilə malı çıxarmayub qurtulmazdım». **Beyt :**

Gözədürüz sizi, ey ixlas iyəsilər, yəqin,

Xanda çağırdu bizi, ol yerdə hazırüz həmin.

Hekayət. Gəmrudlu Pirə Murad dedi: «Bir qatla Tulun səfərinə varurdum. Həman kim gədüginə yetdim, bir qar ilə duman qopdı kim, ölməgə yaxın olduk və ol çağ həzrət Şeyx (q.s.) bəqa aləminə varmış idi. Ol həzrətün pak ruhindən mədəd ilə himmət istədim. Nagah bir ağ gögərçin gördüm kim, gəlüb qarşumda qondu və ahəstə-ahəstə yerir idi bir qəcərçi kimi və biz anun ardisıra varurduk yatsı namazun çağınadək və ol gecə ol gədükdə qonub sakin olduk. Amma ol gədükdə qar ilə duman bir qayətdə idi kim, ağacları ufadur idi və ol yerdə kim, biz qonmuşduk, heç yox idi və ol gögərçin görünməz oldu. Pəs salamatlıq ilə qurtulduk». **Beyt :**

Şeyxnün ruhi mädəd gər qılmasaydı ol gecə,
Ölmüşdüm, kimsə yox idi deyə halun necə?

Hekayət. Səravlu Xacə Məhəmməd dedi: «Bir qatla İsfahanda eylə kim anların adətidür kim, iki ləşkər olub bir-biri ilən savaşırlar, üç gündə yedi yüz adam qılıc ilən keçürdilər. Xəlqün ovbaşı ilə başsız cümrilər əl uzadub karvansəraylarda bazərganların hücrələri qarət etdilər. Mundan ötrü qorxular mana müstövli olub pərişan oldum. Bir börk kim, həzrət Şeyx (q.s.) mana şəfəqqət eyləmiş idi, bir suya urub, ol suyu karvansərayun çevrəsinə səpdüm. Tanrı-təala anun bərəkəti ilən ol zərəri ol karvansəraydan irağ eyləyüb eymən qalduk və heç məzərrət anlardan bizə dəgmədi». **Beyt :**

Lütfünüzdür qurtaran qovğalar içindən bizə,
Himmətündür qamu yerlərdə yetən qövrümüzə.

Hekayət. Bu, bir məşhur hekayətdür kim, bitün xəlayiqün yanında zahir və bahirdür və qamu kimsələr görübdürlər kim, Çobanlı Məlik Əşrəf əvvəldə bəqayət bu xanəvadəyə müti ilə münqad idi və həmişə əkabirün yanında söylər idi kim, mənüm bu ulu dövlət ilə həşəmət qamu həzrət Şeyx Səfiəddinün lütfi nəzərindən idi və nola idi kim, mən ol həzrətün həzirəsində bir xadim ola idim kim, Şeyx Sədrəddinün başmağını götürüb saxlaya idim. Və həzrət Şeyx Sədrəddinə ol qədər izzətlərdi kim, Təbrizün əkabiri qarşusunda neçə qatla həzrət Şeyx Sədrəddinün budı öpdü və çün etiقادında əsla heç xələli yox idi və **«təvazü'ü lillahi rəf'üllahi ülvə»**nün vasitəsi ilən dövləti günbəgün artar idi və çok yıllar bu niyyət ilən verilürdi və: **«Lə'in şəkərtüm lə'əzidənnəküm»**nün³¹⁰ ağacından iyi yemişlər dərərdi. Sonucı, küfranun nəticəsindən: **«Və lə'in kəfərtüm innə əzabi ləşədidi»**ün³¹¹ üqubəti gördü və əhvalı böylə idi kim, həsudlarından neçəsi Məlik Əşrəfün etiقادı döndərməgdən sə'ylər eylərlərdi. Və münafıqlər zahir ittifaq surətində özlərini görsədüb, batinləri dobtalu cəhl ilə nifaq idi və

həmişə Məlik Əşrəfün yanında əfsadları zahir qılıb, ərzə qıldılar kim, bitün məliklər ilə hakimlər kim, məmləkətin çevrələrindədurlar, Şeyx Sədrəddinün (r.r.) müridləri ilə mö'təqidləridurlar, əgər anlara azacıq işarət eyləyə, anlar qamu bir uğurda anun buyruğı ilə ləşkərləri cəm' eyləyüb məmləkət ilə dövlətdə nöqsan dəgər. Pəs, bu mə'na Məlik Əşrəfün dimağında yer eyləyüb, könlində bir qorxu düşüb, buyurdu kim, Təbrizün əkabiri, bəlkim Adərbaycanun uluları çağırub, Rəşidiyyənün mədrəsəsində şəhrbənd etdi. Xəlayiq bu mə'nadan inciyüb nə qədər kim dualar qılurlardı, qəbul olmayub, ol mədrəsənün içində riyazətlər çəküb gün keçürürlərdi. İttifaqən həzrət Şeyx Sədrəddin (r.r.) bu məcalda Təbrizə vardı, həm ol fasid xəyallar kim, Məlik Əşrəfün dimağında var idi, hərəkətə gəlüb, göndərüb anı Rəşidiyyənün mədrəsəsinə çağırdu və hökm etdi kim, bu mədrəsədən çıxmanız kim, sizinlə söhbətlər edəlim və çox puç təvazö'lər zahir edərdi. Amma batində igən xəyanətlü idi və düşmənlik ilə ədavəti zahir eyləməzdi. Və həzrət Şeyx Sədrəddin (r.r.) kəndü vəzifəsi ilə gecə-gündüz taət ilə ibadət və xəlvətdə məşğul idi. Amma əkabir ilə ulular kim, ol mədrəsədə şəhrbənd idilər, özlərinə müqərrər qıldılar kim, çün Məlik Əşrəf bu xənəvadə ilə yamanlıq edər, əlbəttə, mükafatı ilə cəzasın görəcəkdür. Çün neçə ay bu hal ilə keçdi, giriftarların əzabı ilə məşəqqəti nəhayətə yetdi kim, Məlik Əşrəf müqərrər eylədi kim, əl altında bir parə ağı həzrət Şeyx Sədrəddinə içürələr. Tanrı-təalanun lütfi ilə mərhəməti həzrət Şeyxi ol məkr ilə gədrdən vaqif eyləyüb, yaman niyyətləri zayə' oldı. Ol məcalda Yəhya Odacı xatunı kim, Məlik Əşrəfün yaxın qövmlərindən idi, vaqiədə həzrət Şeyx Səfiəddini (q.s.) gördi kim, əsasın Məlik Əşrəfə çəküb anı hayxırdı kim, mənüm oğlum neşün saxlayub qoya verməzsən? Mən bu qədər məmləkət ilə hökuməti sana görə bilürəm, sən mənüm oğlumı mana qıymazsan? Məlik Əşrəf deyə idi: «Mən anı dutmayubam, bəlkim istərəm [anun] ilən

söhbətlər ilə səma'lər edəyim». Həzrət Şeyx (q.s.) üç qatla dedi: «Sən anı qoya ver» Pəs əlindəki əsayı divara urdı. Anun sələbətindən divar başından dibinədək yarılub iki buldı. Bu heybətdən Məlik Əşrəfün gövdəsinə titrəmə düşüb, özini həzrət Şeyxün ayağına salub, üzrlər diləyüb deyə idi: «Xilas edəlim». Həzrət Şeyx (q.s.) der idi: «Gərçək dersən?» Derdi: «Bəli». Və bu sözi mükərrər oldı. Pəs, əsasını götürüb işarət eyləyə idi və divar bitün olub öz halına gedər idi. Pəs, həzrət Şeyx (q.s.) rəvanə olub derdi: «Əgər qoya verdün, xub, yoxsa bilürəm». Danlası bu duşu Məlik Əşrəfə bildürdi. Bu xəbərdən anun könlinə həzrət Şeyxdən bir qorxu düşüb, göndərüb, həzrət Şeyx Sədrəddini mədrəsədən çıxarub, ikisi dəxi bir boş yerə varub üzrxahlıqlar etdi və istiğfarlar edüb rüsxət verdi kim, mütəhhər həzirəyə varsun. Mundan neçə ay keçüb, genə ol çig sövdalar başında hərəkətə gəlüb, Arğunşah adlu bir kişi həzrət Şeyx Sədrəddinün (r.r.) çağırmağına saldı. Həzrət Şeyxün (q.s.) vilayətindən Arğunşahdan ilərü xəbər gəldi kim, Məlik Əşrəf ol həzrəti çağırmağa adam göndərüb, budur gəlir. Həzrət Şeyx Sədrəddin (r.r.): **«əl-firarü mimma la yütaqü min sünənil-mür-səlinə»**³¹² sünnetinə əməl eyləyüb, həzirədən köçüb, Gilanun sarusına varub, bir qırağda üzlet dutub, fərağət ilən oturdu. Genə neçə müddət mundan keçəli, Məlik Əşrəfün könli vəsvəsəsi mütəhərrik olub, həm ol gümrahlıq üstinə varub, bitiklər yazdurub, qilaz ilə şidad andlar içüb, seyyidlər ilən göndərüb hüzurinə çağırdı və niyyətinün səfası və məvəddətün ziyası bəyan etdi kim, əlbəttə, kəndü həzirəsinə gəlüb sakin olsun və taliblər ilə sufilərə irşad ilə tərbiyə eyləsün.

Həzrət Şeyx Sədrəddin (r.r.) anun andlarına etiqaad eyləyüb, zahir yüzi **«hübbül-vətən min əl-iman»**un³¹³ hökmi ilən öz məqamı ilə yurtına yüz qoyub, həzirəyə təşrif-i-şərif-i-ərzani qılıb, neçə ay anun təvabe'ləri ilən müdara qıldı. Genə könülicidici batil xəyallar Əşrəfün dimağından baş çıxarub, fəsadı sevdası hərəkətə gəlüb, peyğam

göndərdi kim, istərəm kim, həzrət Şeyxün (q.s.) xidmətinə müşərrəf olayım və şövqamizlü kitablar və iştiyaqlu bitiklər göndərdi. Həzrət Şeyx Sədrəddin getmək ilə getməməgün ortasında mütəfəkkir olub derdi: «Çün bitün islamun əhli ilə bucağlarda oturanlar anun şərrindən eymən dəgüdürlər, bəlkim qamusını dutub evlər içində məhbus eyləyübdür və neçələri eli ilə yurtları bıraxub, qaçub aləmdə sərgərdan gəzərlər, imkanı var kim, ol həzrət ilən genə həm ol fe'llər eyləyə». Nagah adinə günü cümə məsciddən qayıdanda qalın taliblər ögüsürə həzirəyə varurdi. Yolun ortasında elçilər gəlüb, nifaq yüzləri toprağa qoyub, dilləri dua ilə sənaya açub Əşrəfün bitik ilə peyğamun yetürdilər. Mə'lum oldı kim, Məlik Əşrəf genə nifaqun üstinə bərk durub bir xəyanət eyləməq istər. Həzrət Şeyx Sədrəddin əqlün məşvərəti ilən məsləhət böylə gördi kim, ol taifənün ortasından kənara dönüb eylə çıxa kim, heç kimsənün xəbəri olmaya. Lazimən bir gecə xəbərsiz dostları ilən köçüb, Gilanun axır məmləkətinə varub sakin oldı. Çün Məlik Əşrəf bu yaman niyyətlərindən bir şərbət kim, təbiəti müqtəzası idi, içmədi, dimağı qəzəbün odından cuşa gəlüb, hiylənün yakasından baş çıxarub, al ilə məkrün qapusın açdurub, səma' ilə söhbətlər bünyad etdi, bulay kim bu təzvir ilən həzrət Şeyx Sədrəddini dama çəkə. Və həzrət Şeyx Sədrəddin (r.r) gecə ilə gündüz kəndü adətincə ibadət ilə tətbinə məşğul olurdi və «**əs-səbrü miftahül-fərəc**»ün³¹⁴ kilidi ilə ol qapuyı açar idi. Bir müddət mundan gedincə həzrət Şeyx Sədrəddinün qeyrət əli işləməğə gəlüb, xəsmün ömri budağı sındurub naçiz eylədi. **Şeir :**

Çü əldən işi çıxdı, qeyrət etdi,

Ədunun işlədügi ibrət etdi.

Neçə səbr eylədi, düzəlmədi iş,

Sonucı xəsmün içi eylədi riş.

Pəs həzrət Şeyxün kəramatları zahir olub, həzrət Şeyx Sədrəddinün (r.r.) işləri günbəgün tərəqqidə idi. Və bir gecə vaqiədə gördi kim,

xəlvətsərayında bir ulu ağac tikilü var ola idi kim, ol ağacın yuxarısı yoğun və aşağısı çox zəif ilə incigə idi, amma qubquru idi və həzrət Şeyxi (q.s.) gördü kim, iki əli ana urub, bir ayağı dəxi anun üstünə qoyub dibindən qoparməgə durdı və ana dəxi işarət eyləyüb derdi: «Sən dəxi gəl, yardım ol». Həzrət Şeyx Sədrəddin dedi: «Mən dəxi güc eyləyüb mədədin verürdüm, amma qorxum andan idi kim, olmaya kim, ağac düşəndə həzrətin hücrələrinə dəgüb bir ziyan eyləyə». Ol halətdə ol ağac dibindən qopub xəlvətsərayın taqı sarusına düşdi, amma heç nöqsan ilə məzərrət heç yerə dəgdürmədi və düşmüş ağac yerə düşəndə eylə oldı kim, xaşxaşca və bir-birinin üstünə tökülüb zirü zəbər oldı. Pəs vaqiənin tarixi yazub saxladum. Az müddət mundan keçəli padşah Canı bəg ləşkərin Adərbaycana çəküb *çopanlularnun** qurtlıqları giderüb aləmi anların şərrindən eymən etdi.

[Hekayət.] Bərniqlü Mövlana Yusif dedi: «Həzrət Şeyxi (q.s.) duşda gördüm, bir əzim çəri yığışdurub, bir adamın əlində bir odlu gürz var idi və iranlılardan çox adamı gördüm, qacmağa dururlardı. Sordum: «Bu qaçanlar kimlərdürlər?» Buyurdi: «Bunlar mənüm ilən müxalif idilər, qamusın qaçdurub avara qıldım». Və bu müddətdə kim, həzrət Şeyx (q.s.) xəlayiqi müştilər, padşah Canı bəg ləşkərinün yarağında idi və həzrət Şeyx Sədrəddinün xəbəri və yurtı ilə məqamını bıraxub, yadlar məmləkətinə varub, qısılub afaqda nuranlı sübhün aydınlığı kimi məşhur olmuş idi və padşahi-məğfuri-mənsur ləşkəri ilən Tanrı-təala nüsret ilə fütuh qapuları yüzlərinə açdurub, *Babüləbvabdan** çıxdılar və həzrət Şeyx Sədrəddin (r.r.) gəldügi bəşarəti yazdurub göndərürdi».

Hekayət. Məlikül-hüffaz Hafiz Şəmsəddin dedi: «Mən padşahın rikabında idim və qamu yurtlar ilə mənzillərdə həzrət Şeyxi (q.s.) vaqiədə görürdüm kim, belin bağlayub ləşkərinün ögində yerir idi. **Beyt** :
Cəhanun canı yetərdi rikabında anun canlar,
Müti olan anun buyruğı ilə hökminə xanlar.

Və çün Tanrının nüsreti ilə padşah Canı bəg neçə min ləşkər ilə Ərdəbildə qondi, andan iləri həzrət Şeyx Sədrəddinün (r.r.) ardınca adamlar salmış idi və neçə gün anun gəldüginə və xidmətinə müşərrəf olduğu üçün orada əgləndi və çün cəhangirliğinün işi üstində idi, anda əglənmək məsləhət dəgül idi və bu yandan Məlik Əşrəf ləşkərin yığışdurub, Canı bəgün uğraşına göndərüb, özi ləşkərinün ardısına Təbrizdən köçüb, Kündru kəndinədək vardı və seyyidül-füqəra Əbhərlü Əmir Əhməd kim, Məlik Əşrəfün xanəgahında mütəvəlli idi, dedi: «Məlik Əşrəf dedi ki, yekşənbə günü cəmədiülaxir ayınun səkizində Bakulu Mövlana Nəcməddin ilə Qazı Əmir Əlinün hüzurində çox əkəbir ilə dedi: «Bu yıl öz halımı yaman görərəm, zira kim bu gecə həzrət Şeyxi (q.s.) duşda gördüm qalın dərişlər ilə kim, dəgənəkləri qamu mana çəkmişdilər və həzrət Şeyx Səfiəddini gördüm kim, anların ögüsünə qeyrətün üstində dururdu. Mənüm işüm yaman olacaqdur». Dedüğüm gün ayun on ikisində seşənbə günü inkisar ilə basılmaq tozu anun ləşkərinün yüzünə səpiləndi». **Beyt :**

Səadətdən çü nüsret bəstə olur,

Ulu aslanlar əli xəstə olur.

Ləşkəri qamu basılı pərakəndə olub, qayıtdılar. Məlik Əşrəf çün çərisinün gövdələri xəstə və kəndü diləduği kimi könuşləri sınılmış gördi, durmaq məcalı görməyüb, qaçmaq ixtiyar qılıb, iki-üç yigit ilə Naxçıvana vardı və anı anda dutub, yüz məzəllət ilə zəncirə çəküb Təbrizə gətürdilər və Təbrizdən Səgünbədanun çayı qırağına padşah Canı bəgün dərgahına yetürdilər və həzrət Şeyxün (q.s.) vilayəti anı giriftar etdi. Sadiq müridlər və gərçək taliblər xürrəm olub sevindilər və çün dərişlərinün könuş incinüb və könuş iyəsinün xəteri andan pərişan olmuş idi, ol hökumət ilə əzəmətdən ol fəlakətə düşüb, bəglik ilə padşahlığı əsirlik ilə xariliğə döndi. **Beyt :**

Əhli-dillən hər kim ol qıldı yamanlıq, son olur,

Xarü zarü xəlq içində yüz mələmətlən ölür.

Həzrət Şeyx Sədrəddin (r.r.) Gilandan Tanrının tovfıqı ilə talibləri bilə səadət və iقبال bilələrincə qayıdub münəvvər həzirəyə gəldi və ziyarətdən sonra orduya meyl eyləyüb padşah Canı bəgün söhbətinə yetmək niyyət etdi. Və ol gün Məlik Əşrəfi orduya gətürdüklerinin ikincisi günü idi və bir çadırdə kim, Əşrəf anda zəncirlü idi, həzrət Şeyx Sədrəddinün yolu üstinə vaqə olmuş idi və zakirlərin üni ilə qələbəliği qamu orduda qəlqələ düşmüş idi. Ol səadətsiz Məlik Əşrəf sordı kim, bu qovğa ilə qələbəliğ nə nəstədür? Dedilər kim, Şeyx Sədrəddinün (r.r.) kövkəbəsidür. Könlindən həsrət ilə nədamət ahı çəküb dedi: «Hey, dəriğ, yanılmışam». Bəli, hər nəstə kim, özində istərdi, Şeyx ilən bilə gördi və gərəkməz nəstələri kim Şeyxə (r.r.) həvalət eyləməğ dilərdi, özində gördi. Sonra məskənət üzərindən (r.r.)-nün həzrətinə adam salub şəfaətin qılmağa iltimas qıldı. Suçlarını bilüb, üzrxahlıq dili açub, təqsirləri dilərdi. Pəs həzrət Şeyx Sədrəddin (r.r.) saflu könül ilən himməti anun şəfaətin qılmağa bağladı. Həzrət Şeyxün xəlifələri ilə taliblər kim, hər biri aləmün yeganəsi idilər, məsləhət görməzdilər. Sonra tədbirləri bu oldı kim, anun işi Tanrı-təalanun təqdirinə qoyalar. Pəs, həzrət Şeyx Sədrəddinün (r.r.) ordudan çıxdığı üç-dörd gündən sonra Əşrəfi öldürüb xəzanələri kim, çox zəhmətlər ilən yığmış idi və çox kimsələri ol səbəbdən zülmün odı ilən yandurmış idi, ana heç faidə eyləməyüb, özgələrə nəsib oldı* . **Beyt :**

Gördün ki, nə qıldı Əşrəfi-xər,
Ol yazuğ apardı Canı bəgi-zər.

---

* Əlyazmada: olmadı.

ON BİRİNCİ BAB
HƏZRƏT ŞEYX SƏFİƏDDİNÜN (Q.S.) ƏZƏMƏTİ İLƏ ŞÖHRƏTİ
VƏ
XƏLİFƏLƏRİ KİM, YERÜN DÖRD GUŞƏSİNDƏ MÖVCUD
İDİLƏR: ÜÇ FƏSİL İLƏN MÜN'ƏTİF

ƏVVƏLKİ FƏSİL
HƏZRƏT ŞEYX SƏFİƏDDİNÜN (Q.S.) MƏ'NƏVİ ƏZƏMƏTİNDƏ
KİM, BATİN İYƏSİLƏR MÜKAŞİFƏ NƏZƏRİ İLƏN, YA VAQİƏ İLƏN
GÖRÜBDÜRLƏR

Hekayət. Şirvanlu Mövlana Məhəmməd kim, Dəştavənd ilən məşhur idi, rəvayət qıldı kim, bir qatla şeyxzadə Cəmaləddin Əlinün xatirində həzrət Şeyx Səfiəddinün həqqində bir söz kim, etiqadun süstliği mövcibi idi, keçərdi və ol mə'ni batinində gizlədüirdi. Sonucı ol nəstə kim, batinində idi, zahirdə gördi. Və hal böylə idi kim, ol sözi həzrət Şeyx Zahidün qulağına yetdi, saətdə Cəmaləddin Əlini çağırub yanında hazır etdi. Çün atasının qulluğında qorxulu durdı, həzrət Şeyx Zahid (q.s.) mübarək ətəgin qaldurub, Cəmallədin Əlini ətəgi altına çəküb, başı kəndü yakasından çıxarub mübarək dili anun gözinə çəkdi və buyurdi: «Baxgilən». Cəmaləddin Əli baxdı, yedi qat gögləri hicabsız gördi və Şeyx Səfiəddinün sifəti (q.s.) sidrətül-müntəhada ərşün qarşusunda durub Tanrı-təala ilən münacatda gördi. **Beyt:**

Bu həzə anun kəmalindən kəmin mənzildürür,
Zira kanun pərdəsində böylə işlər çoxdurur.

Şeyxzadə Cəmaləddin çün anu gördi, özine titrədi. Şeyx Zahid (q.r.) buyurdi: «Oğul, gərək kim, bu yolun talibləri mərtəbəsində həsudlik etməyəsen, xassə böylə kimsənün həqqində. Sən mənüm xələf ilə əziz

oğlumsan, amma taliblərin xidmətin ixtlas ilə etmək gərəksən, ta kim məqsəd ilə məqsuduna yetəsən». **Beyt** :

Hərfü sövtün aləmidür bu ki gördün bu dəmi,
Ta kimün gözi görür anun məni aləmi.

Hekayət. Əqimunlu Mövlana Şəmsəddin rəvayət qıldı Bucəndlü Hacı Fəxrəddindən kim, tövbə qılduğumun əvvəlində yılda dörd-beş qatla həzrət Şeyx Səfiəddinün həzrətinə (q.s.) varudum. Təbrizdə bir dayım var idi. Bir gün mənümlən bəhsləşüb dedi: «Sən bir talibi-elm ilə Hacı kişi olasan, varub bir kimsənün əlindən tövbə alubsan kim, anun igən dəxi elmi yoxdur. Təbrizdə ol qədər kimsə yoxdur kim, sən anun əlindən [tövbə] qılasan kim, hər yıl bu qədər yol Ərdəbilə neçə qatla varmağın gərəkdir». Mən dedim. **Beyt** :

Aşiqün mə'suqidürür qibləsi,
Qibləsindən necə döndərə yüzi?!

Nə qədər kim ana həzrət Şeyxün (q.s.) kəmalatından vilayət ilə kəramatlar bəyan edərdüm, çün könündə ixtlas yok idi, batində əsər qılmazdı. Sonra dedim: «Dayı, sən bir uslu kişisən, zəhmət çəküb bir qatla mənüm ilə yoldaş olub gəl kim, Ərdəbilə varub həzrət Şeyx görgil və anunlən bir-iki söhbət eyləyüb, dilpəzir kəlimatı dinlə. Əgər bəgənməyəsən, mən dəxi oraya varmayub anun müridliğin tərək edəyim». Bu çağı ilə razı olub, qalxub Ərdəbilə varduk. İkündü namazınun çağı idi. Həzrət Şeyx mütəbərrikə zaviyəsinə gəlüb, ikimiz dəxi ziyarət ilə dəstbusinə müşərrəf olduk və namaz qıduk. Namazdan sonra həzrət Şeyx kəndü xəlvətinə girdi. Və dayımın çox dostlar ilə tanışları var idi, gəlüb mən ilə anı evlərinə apardılar. Həman kim ol yerlərə varduk, dayımdan sordum: «Şeyxi (q.s.) necə gördün?» Dedi: Sənün Şeyxün bir görk yüzlü, göğçək gövdəli kişi gördüm kim, təmizlü arı donlar geyübdür və gövdəsi xoş güclüdür. Amma dərvişlərin müamiliəsi və batinlü mə'nalarda anda nəstə görmədüm. Çün akşam

namazı çağdı oldu, dedim kim, qalx, zaviyəyə gedüb namaz qılalım. İkimiz dəxi varub, zaviyədə akşam namazı əda qılduk. Nagah dayım bir nə'rə urub, yerə düşüb, ussi bəküllü başından uçdı. Mən bir xadim ilə anı götürüb, bir xəlvətə aparduk və anun halı böylə oldu kim, candan gövdəsində həman bir cüzvi rəməq qalmış idi. Həzrət Şeyx namazın qılıb xəlvətinə girdi. Mən qorxub ağladum kim, mənüm dayımın halı nə olacaqdur? Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu: «Qayırmaz, var kim, ussi başına gəlmiş». Həman kim dayımın yanına qayıtdum, anı gördüm kim, özünə gəlüb, amma halı özgə olub, mütəğəyyir oturubdur. Sordum kim, bu, nə halət idi? Dedi: «Nə sorasan, çün namazın əqdin bağladum, həzrət Şeyxi gördüm ki, başı gögdən dəxi yuxarı keçmiş idi və bir çigni məşriqə və biri məğribə yetmiş idi. Çün anı eylə gördüm, ussum uçub düşdüm». Pəs, anı götürüb həzrət Şeyxün qulluğına vardum və ol, öz halı ilə gördüğü həzrətə dedi. Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu kim, ol nəstə kim, gördün, sənün qursağın qədərincə idi. Dayım bu sözi eşidincə qalxub, insaf verüb tövbə qıldı. **Beyt :**

Gözlərinün qüvvətincə hüsni fəhm edər baxən,
Yoxsa anun hüsni hər göz görəməz təhqiq ilən.

Hekayət. Gəmrudlu Pirə Yəhya dedi kim, atam Pirə Süleyman dedi: «Bir gün Şeyxün həzrətində oturmuşdum, gözüm qızıl altundan bir nərdibana düşdü kim, yerdən gögədək qoyulmuş idi və həzrət Şeyx ol nərdiban ilən gögə çıxardı». **Beyt :**

Tələbnün qəsri üsnə getmək olmaz bu ayağ ilən,
Səfalu damun üsnə varmağ olur din çırağ ilən.

Hekayət. Gilanlı Əxi Cəbrayıl qardaşı Pirə Məhəmməddən rəvayət etdi kim, ol dedi: «Əvvəl qatla kim, həzrət Şeyxün xidmətinə yetdim, həman kim həzrət Şeyxün (q.s.) ayaqları yerün altında, yəni təhtüs-sərada və başı göglərin yuxarısında və sağ çigni Qafun dağına yetüb-dür və sol çigni həm böylə. İxtiyarsız məndən bir çığırmaq çıxdı və

ussum başumdan uçdı. Bir saətdən sonra kim özümə gəldim, həzrət Şeyx məndən sual etdi kim, çıxırduğun səbəbi nə idi? Gördüğimi ol həzrətə bildürdüm». **Rübaiyyət:**

Bir nəstə ki, əql andan oldi heyran,
Gördi bu gözüm zahir ilə anı əyan.
Əqlü xirədüm acizü bihuş oldı,
Vəsfın edəməzmən, nə qılam şərhu bəyan.

Hekayət. Əndarudlu Mövlana Yusif dedi: «Bir qatla həzrət Şeyxün qulluğına vardum. Məni xəlvətinə çağırdı və kəlimata məşğul oldı. Mənüm xatirümdə bir hekayət keçdi. Diləgüm ol idi kim, həzrət Şeyx (q.s.) mənüm xəyal etdügümdən bir xəbər verə. Həzrət Şeyx (q.s.) mübarək başın öginə salub bir saət əpsəm oldı. Genə başın qaldurub bu beyti oxudu. **Beyt :**

Əttar əz-in mə'ni həmidarəd be-del dər-aləmi,
Çon minəbinəd məhrəmi, del bər soxən oftade şod.³¹⁵

Munu söyləyüb vəcd ilə halətün üstində ayağa qalxub neçə qədəm yeridi və mübarək əllərin üç qatla silkdi və bu beyti təkrar etdi. Baxdum, evün divarı ilə bacası hərəkətə gəlүbdür. Bir halət mana vaqe oldı. Həman kim həzrət Şeyxə baxdum, gördüm kim, bitün aləm ol həzrətdən dolmuş. Heyrətüm heyrət üstinə artdı. **Şeir:**

Bu kaf ilə nun xittəsədə ab ilə xak,
Bu gərdişi-dövrənla mədari-əflak.
Məşkuti-bəsərlə çeşmi-sərü sirrimiz ,
Andan dolu gördi, ey zehi surəti-pak.

Və həzrət Şeyx (q.s.) ol məclisdə heç demədi. Mən xidmətindən qayıdanda məni bir bucağa çağırub, hər nəstə kim diləgüm idi, mana bildürdi». **Beyt :**

Hərfnün mülkidə hər nəstə zəmirüm yazdı,
Anlar qamu yazılmış idi könlində.

İKİNCİ FƏSİL
HƏZRƏT ŞEYX SƏFİƏDDİNÜN (Q.S.) ZAHİR ƏZƏMƏTİ
ZİKRİNDƏ KİM, XƏLAYİQ EYNÜL-YƏQİN GÖZİ İLƏN GÖRÜB,
MƏ'LUM EDÜBDÜRLƏR

Və bu babda sözlər çoxdur kim, kitabun əvvəlində bablar içində yazılıdır. Böylə sözlər kimi kim, həzrət Şeyx Zahid (q.r.) dedi: «Səfiəddin, oğul, Tanrı-təala (c.c.) səni xəlqə görsədübdür, pəs özünü gizlədəməzsən». Və həm böylə dedi: «Səfiəddin, bitün münafıqların çövganların ufatdum və topı sənün meydanuna bıraxdum». Və dəxi ol kim, həzrət Şeyx Zahid (q.r.) həzrət Şeyx Səfiəddini (q.s.) Marağaya göndərürdi və ol, üzrlər gətürüb derdi: «Mən xanda və bu xətərlü iş xanda? Və mən səndən necə ayırayım?» Şeyx Zahid (q.r.) dedi: «Oğul, Səfiəddin, mən dəxi səndən ayrılmaq istəmənəm, amma Allah-təala (c.c.) səni xəlqə bildürüb görsətdi və xəlayiqi sana həvalə qıldı». **Beyt :**

Xəlqi irşad etməğə sənsən əminü rahbər,
Tanrı görsətdi səni xəlqi-cəhanə sərbəsər.

Və həm böylə uşağlığı çağında duşında bir günəş başı üstində gördi kim, cəhan andan aydın idi və həm böylə vaqiədə görmüşdi kim, quru ağacı tikər idi və saətdə gögərüb ucalur idi, bəlkim quru çubuqlar kim, əlindən düşərdi, dərhal gögərürdi. Və böylə nəstələr kim, ol həzrətün əzəməti ilə cəlaləti (q.s.) vazihən dəlail ilən və satı'ən bürhan ilən zahir və bahir idi və anlardan neçəsi məstur və məzkurdur və bu kitabı mütalie eylərkən anlar mə'lum olur. Pəs, bu səbəbdən ötrü Tanrının fütuhi və İlahinün əzəməti anun alında gün kimi görünür idi kim, hanğı qola kim, yüz ururdi və hər məmləkətə kim, varur idi, Tanrının nüsrəti asarı və Rəbbaninün lütfi ilə şəfəqqəti binası tərbiyə ilə irşadı andan zühura gəlürdi. **Şeir:**

Tanrının nüsreti idi anun ilən daim,
Peykəri-rayətinün ayəti-sübhani idi.

Və həzrət Şeyxün (q.s.) eşrafi müridlərinün əhvalında həm ol həzrətün əzəməti nişanələrindən idi, ol cümlədən bu kim, kitabun beşinci babda yazılıdır kim, şeyxzadə Cəmaləddin Əli həzrət Şeyx ilən (q.s.) münazirələr çağında həzrət Şeyx Səfiəddin (q.s.) buyurdu kim, irşad etməq ol kişiyyə yaraşur kim, əgər anun dörd müridi ola kim, anlardan biri məşriqdə və biri məğribdə və birisi şimalda və birisi cənubda olalar, anların halından qafil olmayub anlara tərbiyə eyləyə və əgər onların dördü dəxi bir gündə, bir saətdə əcelləri yetə və köçməq çağları ola və ol saətdə şeytan onların imanına təmə' eyləyə, dördinə dəxi mədəd eyləyə, böylə kim imanları böylə aparalar kim, əgər ol mərtəbədə olmasa, səccadə ilə irşad ana haram ola və qiyamətün günü qarayüzlü toprağdan baş qaldura və həzrət Tanrı-təaladan şərmsarlik çəkə. **Şeir :**

Hər kim irşad ilə təqvasi övhəddə olmaya,
Kim əcəl günində saxlaya mürid imanını.
Həşr günində qarayüzlü çıxsa toprağdan,
Rəhmətindən Tanrının novmid qala canını.

Və həzrət Şeyx buyurdu kim, əgər şeyx kəndü müridlərindən bir ləhzəcə qafil ola, şeytan onların yolını saətdə ura. Amma çox olur kim, müridün kəmalı ol qayətdə ola kim, irşad sifətini kəsb eyləmiş ola və özünü iblisün şərrindən saxlaya bilə. Və çox ola kim, müridün ol haləti yox ola kim, həzrət şeyxinün sifətini mə'lum eyləyə, amma şeyxi anı zayə' etməyüb, qamu əhvalda işini qayıra və ol süt əmən uşağ kimi kim, kəndü atasını bilməyüb, tanımaz, amma anası anı əmzirür və halından xəbərdar olur. Və həzrət Şeyxün (q.s.) əzəməti nişanəsi biri bu idi kim, xəlvətlər çağında aləmun dörd guşəsindən ol qədər taliblər ol həzrətə varurlardı kim, həzrət Şeyx Sədrəddin (r.r.) rəvayət qıldı kim, bir qatla

xəlvətün çağında ətrafdan ol qədər sufi taliblər hazır olmuşdılar kim, zaviyənin xəlvətləri ilə mülhəqatları və məhəllələrin məscidləri içində eylə doptalu idi kim, yerimək məcal yox idi. Və həzrət Şeyx (q.s.) Xacə Mühyiəddini (r.ə.) əkməgün üstinə durğuzmuş idi kim, xəlvətlülərə əkmək verə, amma özgə yemək tövbəkarlıqların evlərində bişürürlərdi və məhəllələrin məscidləri içində oturanlara yetürürlərdi və bu yeməklərin məsəlihi xamu zaviyədən aparırlardı. Xacə Mühyiəddin (ə.r.) dedi: «Xəlvətdə oturanların hər birinə bir əkmək verür idim, özgə təamlardan ayru, gündə beş min əkmək verürdüm». **Beyt :**

Bu həzə bir qətrə idi dənizindən Şeyxnün,
Sanamağ olmaz kəmalı vəsfi dil ilə anun.

Və həm böylə hər xəlvətün çağında iki-üç min xəlvətlü artuğ-əksük xəlvətdə otururlardı və özgə yerlər ilə məqamlarda ayru-ayru müridlər otururlardı və ol həzrətün xəlifələri yanında çok taliblər xəlvət edərlərdi və çün vəqiələrin həll eyləməgə həzrət Şeyxün hüzurinə möhtac olurlar idi, hazır xəlvətlülərin vəqiələrin həll qılır idi ilərüki çağlar kimi. Və qaib xəlvətlülərə kim, biladun ətrafında otururlardı, həman kim vəqiələrini həll eyləməgə möhtac olurlardı, Şeyxün iltifatı ilənlərə bir hal vəqə olurdu kim, ixtiyarsız vəqiələri həll olurdu. **Beyt :**

Həll olurdu qamu müşkillər anun mehri ilən,
Qoymaz idi kimsəni məhrum kəndi lütfidən.

Hekayət. Şahzadə Qutluğ Məlik çün həzrət Şeyxün xidmətindən irəğ idi, anun həmvərə müşkil vəqiələr öginə gəlürdi və həzrət Şeyxün hüzurinə ərz etmək zərurət düşər idi, müşkilləri bitigə yazdurub, mötəmidlərinün əllərinə verüb həzrətə göndərürdi. Çün həzrət Şeyx (q.s.) anun bitiginə baxub mütaliə qılırdı, Qutluğşah Məlikün vəqiələri həm anda həll olurdu. **Beyt :**

Ta nigarun yüzi nuri dünyadə zahir olur,

Tanrının ənvari can ilə könüldə gözüdür.

Və həzrət Şeyxün (q.s.) təyyibat kəlimatı və nəfəsi ilə sözi eylə issi idi kim, hər kimün qulağına yetərdi, saətdə könül ilə huşi ana tapşurub müti' olur idi və irşad ilə tərbiyəti karxanəsi eylə issi idi kim, mə'na müamilələri qapusı qamu kimsələrə mükəşifə ilə müşahidə bilə taliblər ilən müridlərə fəthül-bab olub, kəmalun iyəsi olurdu. **Beyt :**

Hər kimün batdı ayağı bu tələbnün gəncidə,
Olmadı məhrum, sonra buldı ali mərtəbə.

Və gah olur idi kim, kəlimatı məclisində eşidənün əhvalı ana görsədürdü. Pəs eşidən saətdə başı həzrət Şeyxün ayağına qoyub, ətəgin ümid əli ilən dutardı, eylə kim lütfünün nəzəri babında kitabda yazılıdır. Və vəqt olur idi kim, bir nəzər ilən kəşfinün əhvalı dönüb zikri təbdil olurdu və gah olurdu kim, ağzından bir nəstəcük çıxarub, bir kimsənün ağzına qoyub halı özgə olur idi, Pirə Xızırın halı kimi kim, ağzından nabatı çıxarub anın ağzına qoyub, halı mütəğəyyir olub mükəşifə iyəsi oldı və bu dəxi lütfün babında məzkurdur.

Hekayət. Rəvayət etdi həzrət Şeyx Sədrəddin Mövlana Nəcməddindən: «Həzə həzrət Şeyxün (q.s.) zahir həyatından otuz yıl baqi qalacaq kim, ol nəql etdi Marağalu Mövlana İzzəddinün dilindən kim, ol dedi: «Həzrət Şeyxün iki min min ilən səkkiz yüz min müridləri var idi. Mövlana İzzəddindən sordum kim, bu sanamağı xandan mə'lum eyləyübsən? Dedi: «Ol kimsədən kim, xamu kimsənün qövrinə yetüb, yanında xamu əyandur».

Hekayət. Həzrət Şeyx Sədrəddin dedi: «Çün həzrət Şeyxün çaği cəmiyyət ilə fərağət çaği idi, qamu məmləkətin ətrafında həzrət Şeyxün adamları çox idi və taliblər ilə sufilər kim, hər yandan həzrət Şeyxə varurlardı, qiyas ilən sanamağ olmaz. Amma bir şəmməcük həsr ilə təxmin üzərindən budur kim, Bərniqlü Mövlana Əbdülməlik dedi kim, üç ayda müridlər ilə taliblər kim, həman bu Bərniq yolundan həzrət Şeyxə

tərəddüd edərlərdi, on üç min mürid idilər və Bərnıq yolu ol yollardan kim, Ərdəbilə varur, çox yollardan bir yoldur».

Hekayət. Şeyx Sədrəddin (r.r.) dedi: «Qardaşum Xacə Mühyiəddin ilə Seyyid Şərəfəddin və İsfahanlı Seyyid Cəmaləddin və Baqlanlı Pırə İshaqdan eşitdüm kim, dedilər: «Ol çağ kim, həzrət Şeyx (q.s.) Ürumiyə varur idi, həman kim Torğay məmləkətinə yetdi kim, Torğaydadur və yüz kənd var idi. Ol qədər müridlər *çağatu** ilə *tağatu* və *ləc* və *dəryaz** və *sulduz** həzrət Şeyxə gəldilər kim, atlarının tozu gögə baş çəkmiş idi və aydın günəşün nuri gözükməz oldı və çok qələbəliğdən xəlqün gəzməginə məcal qalmadı və həzrət Şeyxün vücudi çox ziyarət etməğindən zəhmətdə idi. Ol ətrafun ellərindən üç böyük oymağın bəgləri nökerləri ilə həzrət Şeyxün (q.s.) xəlqün qələbəliğindən saxlardı və hücumından mən' edərlərdi və mütləqa faidə verməz idi.

Beyt :

Pərvanə ki öz canını tərkin qıldı,

Od yanmağdan anun nədür pərvəsi?!

Çün müridlərin çoxluğu tövbə qılmağ için çoxaldı, ittifaq eyləyüb, ol üç bəg beş yüz-altı yüz adam gətürürlərdi və tövbə alub gedərlərdi. Dəxi həm böylə növbət ilə artuq-əksük gəlüb, tövbə silsiləsin dutub, tövbə qılurlardı və çün həzrət Şeyx (q.s.) tövbə ləfzin derdi, neçə xəlifələr qatı avaz ilə həm ləfzi söylərlər idi, ta ol silsilə dutanlar eşidüb derlərdi. Və ol üç bəglərdən bir bəg müridləri həzrət Şeyxün yanından bir bəgə dəxi yetürüb, bir qövldən rəvayət qılıb, bir qoşun dəxi alub gətürürdi və həm böylə ol qalın ol müridləri tövbəyə yetürürlərdi. Və həm bu ravilər dedilər kim, ol gündə tövbə alanlar altmış min, ya yetmiş min adam idilər və ol səfərdə çün həzrət Şeyx ol el ilə ulusların içindən ötər idi, oymağular süfrələr ilə yeməklər tərtib edüb yolun üstində hazır edərlərdi. Həzrət Şeyx (q.s.) anlara nəzər eyləyüb, genə həm ol xəlayiqə ulaşıdurur idi və Seyyid Cəmaləddin ilə İsfahanlı Mövlana

Şərəfəddini yeməklər ilə süfrələrə durğuzmuş idi kim, səviyyət ilə paylaşsınlar. Və yolun hər yarım mildə bir süfrə türlü-türlü yeməklərdən həzə Şeyx (q.s.) yetmədin yolun üstündə hazır edüb döşəmişdilər. Həman kim həzrət Şeyxün nəzəri anlara yetər idi, xəlifələri anları xələyiqə ulaşıdurlardı. Və həm bu ravilər dedilər kim, bir gün sanaduk türlü-türlü yeməklərdən özgə, min büryan gətürmüşdilər və halvalar ilə ballar həddən artuq. Əmir Çobanun bəglərindən birisi ol məcəlda hazır idi. Ol halətləri görüb, mütəhəyyir olub dedi kim, əgər padşah Əbu Səid xanun buyruğı olsa, on gündə neçə mühəssillər ilə bu qədər yemək bərhəm yetürəməzlər. Səltənət ilə padşahlıq budur, nə ol ariyyət bəglik kim, özgələrdə var». **Şeir :**

Qüdrətün fərraşları hər gecə ənvəri-hüda
Şahlıq şəm'i anun fəqr evinə yandurdilər.
Kafü nunun kargahində tikər hər günü dün,
Səltənətliq donları boyinə ustadi-qədər.

Hekayət. Həzrət Şeyx Sədrəddin (r.r.) dedi: «Ol çağ kim, həzrət Şeyx (q.s.) Darur kəndinə kim, Şeyxün müridləri evi idi, aparurlardı, çün Məndişin kəndinə yetdi kim, Ərdəbildən orayadək yarım ağac yol idi, Marağalu Mövlana İzzəddin Marağadan yetdi və Ərdəbilün danişməndlərindən Zərgər Mövlana Şəmsəddin Məhəmməd həzrət Şeyxün qulluğında idi. Amma gah-gah batinində həzrət Şeyxün (q.s.) işlərində bir dəğdəğəsi olur idi. Q.s. ol gecə Xurə Şiranun kəndinə Ərdəbilün vilayətlərindən qondi. Danlası bir uzax mənzil Gərmrudun Baysunğurabadadəkin yeridi. Zərgər Mövlananun batinlü sövdaları dimağına dəgüb öz könlinə dedi: «Böylə uzun mənzildən atı sürməğ nə faidə, zira kim igən ac qalacağuz». Bu fikirdə ikən gördi ki, bir qələbə adam gəlüb, qalın yeməklər həzrət Şeyxün həzrətinə çəkdilər. Həzrət Şeyx (q.s.) Zərgər Mövlanaya yüz eyləyüb dedi: «Mövlana, neşün təşviş çəkirsən? Hər kim pirləri ilə bilə ola, aclıq təşvişin neşün çəkmək

gərəkdür?» **Beyt :**

Hər kimün könli səfalu xanlərə mehmandurur,
Zahir ilə batinün ne'mətləri bər-xandurur.

Və çün Gəmruda yetdi, beş-altı min atlu ilən yayağ ol həzrətün rikabında idilər və çün həzrət Şeyx (q.s.) Şahrüddan keçdi, İlyasan qövmi ilə Sevindüklülər və Savçılar kim, ol yazıların ulusları idilər və qamu həzrət Şeyxün (q.s.) müridləri sərxoşlar devələr kimi başlarından xəbərsiz yügürə-yügürə ziyarətə gəlüb, qələbəliğdən məcal olmaz idi kim, həzrət Şeyxün (q.s.) ayaqları ilə əllərin öpələr. Və xəlayiqün çoxluğu dənizün mövcləri kimi bir-birinün üstinə düşərlərdi və çox kimsələr ayaqları altına düşüb həlaka yaxın olurlardı, ba-vücudi-kim xəlayiq ağac ilə çomaqun zərbi ilən irəğ edərlərdi. Zərgər Mövlananun gözi heyran olub özünə derdi: «Böylə kimsənün həqqində əgər məndə bir inkarlıq surəti var ola, ol həzrətdə nə nöqsan, bəlkim mana külli ziyandır həm dünyada və həm axirətdə». Pəs inkarı iqrara dönüb sadıq etiqadlı oldu və çox kimsələr özlərin atların qarını altında bırxub, özlərin həzrət Şeyxün üzəngüsünə yetürüb paybusin edərlərdi. **Beyt :**

Ayağı öpmək üçün başlarə qodılar ayağ
Ki, fürsətün çağidə paybusini edələr.

Ol cümlədən bir yigit var idi yoğun gövdəli, igən güclü. Nə qədər kim səy eylərdi, dəstbusinə yetmək fürsəti tapmaz idi. Çün taqəti taq oldu, yerdən sıçrayub, həzrət Şeyxün ardına atının üstünə minüb, yəkəsin dutub Şeyxə ziyarət qıldı. Şeyxün (q.s.) yanındakılar anı urməgə qəsdin etdilər. Həzrət Şeyx (q.s.) anlara mən' eyləyüb, buyurdu kim, dolaşmanız». **Nəzm :**

Vəqt olur kim susiz ölən kişi
Oynada bir içim su üçün can.
Düşməyə çün əlinə anun su,
Dəniz içrə sala özini həman.

Hekayət. Xəzanəci Əmir Əli kim, Cəlairlü Əmir Şeyx Həsənün müqərrəblərindən idi, çün bu halətləri gördi kim, xəlayiq özlərini ixtiyarsız həzrət Şeyxə(q.s.) urarlardı, qalxub, nöqərləri ilə qılıcları çəküb, xəlayiqi irəğ edüb mən' edərlərdi, faidə verməz idi və canoynadıcı aşıqlər qılıcdan qorxmıyub, yüzləri ilə başlarına qılıc dəgüb yaralanurdı, ta özlərini həzrət Şeyxün ayağına yetürməyüb, qərar dutmazlardı. Və çün həzrət Şeyx (q.s.) Darur kəndinə yetdi, Darurı müşərrəf edüb, Darurlu Pirə Məhəmmədün zaviyəsində nüzul etdi. Qalın cəmaət ziyarət etməğə əzm etdilər və şövqün çoxluğundan ussız zaviyəyə girmək mütəvəccih oldılar. Xəzanəci Əmir Əli qapuçılar kimi eşikdə durub xəlayiqi girməkdən mən' edərdi. Aşiq taliblərin taqəti taq olub, ana yüz qoyub dedilər: «Axır bu Əmir Şeyx Həsənün eşigi dəgül, bu, mürşidün eşigidür». Bir uğurda ittifaq ilə güc eyləyüb, Əmir Əliyi nöqərləri ilə ayağ altına alub, zaviyənin qapusını qoparub girməğə qəsd etdilər. Həzrət Şeyx (q.s.) çün xəlqün çoxluğu ilə qələbəliği ol qayətə gördi kim, əgər girməğə məcal verməyələr, zaviyəni yerindən qoparalar, naçar ayağa qalxub buyurdi: «Sufilər, anı istərsiniz kim, ziyarət eyləyüb alqış alarsınız, yoxsa ziyarət ilə qarqış?» Dedilər: «Tanrıçün, ziyarət ilə alqış». Pəs buyurdi: «Zaviyədən çıxınız, ta mən damun üstinə çıxub, özümü sizə görsədüb qamunıza dua eyləyim». Sufilər həzrət Şeyxün işarəti ilə zaviyədən çıxub dıxaruda intizarda durdılar. Həzrət Şeyx əlli adam ilə dam üstinə çıxdılar. Nə qədər kim gözün gördüğü qüvvəti var idi, yazıda adam dururlar idi və bir-birinin üstinə mövc urarlardı. Pəs, çün cəmaətin gözi ol günəş kimi cəmalə düşdi, canlarından şövq ilə nə'rələr çıxdı, neçələrinün tövbə qılmağı xatirinə keçdi. Qələbəliğdən çarəsi ol oldı kim, iki dulbəndün ucların bir-birinə bağlayub, bir ucı damdan aşağıya bıraxalar və duranlar dulbəndün ucunu dutub tövbə eyləyələr. Və bu sifət ilə həzrət Şeyxün (q.s.) tövbə kəlməsi ol əlli adamun dillərindən kim, həzrət Şeyxün

mübarək ləfzindən eşidürlərdir, qəbul eylərlərdir. Ol gün igirmi min adam təlqin lütfi ilə müşərrəf oldılar və çün həzrət Şeyx (q.s.) damun üstindən anlara nəzər saldı, taliblərin hay ilə huyi üni gögə yetdi. **Nəzm**
:

Qalduralar çün nigarun yüzidən pərdələri,
Ey xoş ol aşiq ki, bir baxmağla canın oynadə.
Bir bakişlən gəh verür can, gəh alur, ey dustlar,
Kimsə görkəymü munun tək yüzi gögçək dünyadə?

Həzrət Şeyx qəvvalları çağırub yırlamaga buyurdi. Bir qovğa ilə fəğan ol cəmaətlərdən qopdi kim, ayağları tozından gögün yüzi örtüldi.

ÜÇÜNCÜ FƏSİL

HƏZRƏT ŞEYX SƏFİƏDDİNÜN (Q.S.) CƏHANGİR NEÇƏ XƏLİFƏLƏRİ ZİKRI KİM, YERÜN YÜZİNDƏ İDİLƏR

Çün həzrət Həqq sübhanəhü və təala bu müsəddəs büsatınun səhni və müqərnəs qübbənün müsəttəhi əzəmət ilə tərbiyətün sədəsı Həqqün də'vəti için həzrət Şeyx (q.s.) «*əciybu da'iyəllahə*»³¹⁶ qəbira xittəsinün səmax kaxına və xəzra məzəlləsinə yetürdi və məşariq ilə məğaribi irşad nuri ilə aydın qılıb, bitün xəlayiqi ixlas üzərindən bu könüllər qibləsinə mütəvəccih olub, qəbulun səadətinə yetərlərdi. Və əgər aləmün dörd guşəsində kimsənün bu qabiliyyəti ilə səlahiyyəti var ola idi və irəğ olduğundan həzrət Şeyxün qulluğına vara bilməz olsa idi həzrət Şeyx (q.s.) mübarək qədəmi ilə sair olub, özi varub, anun xətiri ələ gətürüb, tərbiyəti kimyası ilə anun qamu işləri altun kimi qılıb, adına xəlifəliq sikkəsi urdı və ol ətrafda hidayətün rayəti durğuzub Həqqün də'vəti ol xəlayiqün ortasına bıraxurdi və çok məmləkətləri zahir hüzeni ilə batin qədəmi ilə gərəğ nəzəri ilə, gərəğ kəsbi ilə xəlifələrinə açılırdı. Eylə kim kəramatlarınun fəslində yazıldı və xəlayiqi qurtarmaq afatdan ol cəmaətlər kimi kim, Kə'bə ilə Minada həzrət Şeyxün (q.s.) müridlərin görmüşdilər və firəngün oğlı Əfraha adlu ilə özgələrdə məzkurdur. **Beyt** :

Hər vərəq kim, dəftərinə baxəsən, mə'lum olur
Kim, kəramati kəmalinün nə qayətdədürür.

Hekayət. Həzrət Şeyx Sədrəddin (q.s.) buyurdi kim, seyyidül-xüləfa Səqsinlü Pirə Həsən (r.ə.) kim, həzrət Şeyxün ulu xəlifələrindən idi və iqlimi zahir kəramatlar ilə dutmuş idi və adil padşah Özbək xanun ulusunda igən məşhur olmuş idi. Və anun ibtida halı böylə idi kim, həzrət Şeyx Səfiəddini bir gecə vaqiədə gördi kim, ana tərbiyət eyləyüb tövbə ilə təlqini verür idi, amma bilməz idi kim, ana tövbə verən və tərbiyəti

qılan kimdür. Danlası bu sözi ərdebillü əkməkçi İbrahimə kim, orada sakın idi, deyərdi kim, bu gecə böylə kimsəni duşumda gördüm kim, mənı cəzb eyləyüb tövbə ilə təlqin verdi. **Beyt :**

Anun xəyal ilə eşqbazi eyləyübəm,
Vüsali dövlətidə eyşü nazi eyləyübəm.

Və anun hiylə ilə sifəti qamusın dedi. Əkməkçi İbrahim çün ol sifətləri eşitdi, dedi: «Bu kimsə kim, sən duşda görübsən, Ərdəbillü Şeyx Səfiəddindür (q.s.). Əgər tovfıq sana rəfiq olur, gərək kim özini Ərdəbilə yetürüb, həzrət Şeyxün (q.s.) xidmətinə müşərrəf olub muradını qulluğundan hasil edəsən, sana yaxşıdur. Pirə Həsən münü eşidincə ayağa qalxub, Ərdəbilün sarusına qədəm urub, həman kim həzrət Şeyxün söhbətinə müşərrəf oldı, həm ol cəmal ilə kim, xəyalı anun vaqiədə görmüş idi, eynül-yəqin gözi ilə zahir gördi. Pəs oyağ ikən yenidən tövbə ilə təlqin alub, ayağı sülukun yolına qoyub həzrət Şeyxün (q.s.) mənzuri oldı». **Beyt :**

Urdı anun himməti *Gülgün** səməndinə ayağ,
Yaxın oldı həzrətə, oldı yamanlərdən irağ.

Bir gün Pirə Həsən kəndü vaqiəsini həzrət Şeyxə (q.s.) ərz etdi. Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu: «Məgər siyadət nə səbi səndə var?» Pirə Həsən dedi: «Bəli». Həzrət Şeyx dedi: «Neşün imdiyədək söyləməz idün?» Dedi: «Anun için kim, çün həzrət Şeyx seyyidlərə çok izzətlər eylər, qorxdum kim, mənüm ilə həm ol izzət ilə dirilə və mənüm işüm açılmaya. Mən istərəm kim, miskinlər kimi diriləm, ta həzrət Şeyxün (q.s.) qulluğında miskinliq ilə bir mərtəbə ilə mənzilə yetəm». **Beyt :**

Səltənətnün mütəkkasinə o kimsə dayanur
Kim, həmişə məskənətnün astanində yatur.

Qəzadan bir gün Pirə Həsən gördi kim, həzrət Şeyx (q.s.) neçə müridləri dünyanın zahir işlərinə rücu eylədi və anlar riyazət çəkməkdə igən kahil idilər və çürük-çürük sözlər söylərlər. Çün anları həzrət

Şeyxün (q.s.) eşigində görərdi, etiقادında bir nəstə zahir olub, özgə xəyallar edərdi. Çün həzrət Şeyx (q.s.) bu mənə andan mə'lum etdi, buyurdi: «Pirə Həsən, Marağalu Pirə İzzəddinün söhbətinə var». Pəs lazım həzrət Şeyxün buyurduginə əməl eyləyüb, Pirə İzzəddinə vardı. Pirə İzzəddin anun xatirində bir fətür gördi, dedi: «Pirə Həsən, adət böylədür kim, tilsimün ardında gənc gizlüdür. Əgər bir kimsə gənci bulmağ istər, gərək kim, həman zahir tilsimün görməginə razı olmayub, istəməgi tərək etməyə. Ol kimsələr kim, həzrət Şeyx (q.s.) anları dünyanun zahir məsalihinə buyurur, bu gəncün tilsimidürlər kim, ol küncün üstinə durğuzubdur və gənci istəyənlər riyazətün dizi ardına baş qoyub, Tanrının ənvarına göz tikübdürlər və bunlar anların fərağəti səbəbidürlər, ta fərağət ilən otura bilələr». Pirə Həsən çün bu kəlamı Pirə İzzəddindən eşitdi, ol pərakəndəliğ xəyallar batinindən gedüb, işi açıldı, sonucı, padşah Özbəkün bitün ulusu xəlifəliği anun olub, mərtəbəsi ucaldı və ol məmalikün etiquadlular tövbə ilə inabətün yüzi xamu ana eyləyüb, işləri kəmalə yetdi. **Şeir :**

Hər kanun təxti ayağində yatur, daim anun

Məmləkətlər bəgliği ruzi olur, muni inan.

Günəşi şövqi ki, tabandur həmişə ay tək,

Abü gilnün xittəsində gözüdür daim əyan.

Hekayət. Həzrət Şeyx Sədrəddin dedi: «Əhməd Məddah nəql etdi kim, yigitliğüm çağında Səlmasdan həzrət Şeyxə (q.s.) vardum və həzrət Şeyxün qarşusunda durub ol həzrətə baxardum və heç nəstəni oxumayub bilməzdüm. Andan sonra ol həzrətün bərəkəti himmətindən səvadum açılıb, oxuyucu olub, könlümnün bulağından həyat suyu baş çıxarub, Tanrı-təala fürsət verüb, yüz on dörd qəsidə həzrət Şeyxün mədhində söylədüm və ta həzrət Şeyx (q.s.) zahir həyatda idi, ovqatum dilədüğüm kimi keçərdi və çün həzrət Şeyx (q.s.) baqi həyatına vasil oldu, qayğudan başımı alub aləmün gəzməginə yüz urdum. Səfərin

ortasında Hörmüzə düşdüm və anda sərəsimə gəzərdüm və əlüm ilə
kisəm dünyalıqdan boş qalub, ovqatum iğən pərişan keçərdi. Nagah bir
gün şəhərə çav düşdi kim, dənizdən bir böyük gəmi budur, gəldi.
Hörmüzün adamları qamu gəminün təfərrücinə varurlardı. Mən dəxi ol
cəmətün ortasına girüb dənizün qırağına vardum və pərişanlığımınun
islahi ol cəm'ün tamaşasına keçürürdüm. Qəzadan ol cəmətün içində
neçə görk surətli, bəğenilmiş sifətli kişilər gördüm kim, həzrət Şeyx
Səfiəddinün (q.s.) kisvətində idilər. Çün anları kisvətdə tanış gördüm,
yanlarına varub salam qıldum. **Beyt :**

Ruhnun güzgüsində xeyli-xəyali gördüm,
Ol xəyal içrə anun nuri-cəməli gördüm.

Anlar mənüm dilümi və mən anların dilini bilməzdüm. Ortada bir
kəlməçi müqərrər eylədik kim, bu kəlməçi həm anların içindən idi və
qamu dilləri bilüb, türlü-türlü xətlər: ərəbi ilə türki və çinli ilə hindli və
həbəş ilə zəngli, parsi ilə rumlu bilüb yazardı. Anlar kəlməçiyə işarət
qıldılar kim, xamu xətləri yaz, görsət, görəyim kim, hanğısın bilürsən?
Parsi xətti ixtiyar etdüm. Pəs sordı kim, imdi hər nəstə kim istərsən, sor.
Mən dedim: «Bu cəmət hanğı məmləkətdən gəlirlər?» Dedi:
«Sərandibün anarısından». Dedim: «Mundan anların ölkəsində nə
qədər yoldur?» Dedi: «Mundan iləri iki yıl gəlürdük, amma bu qatla üç
yıldə gəlmişüz». Dedim: «Bunlar nə taifə dandurlar?» Dedi: «Bunlar
qamu sufilərdürlər». Dedim: «Kimnün müridləridürlər?» Dedi: «Şeyx
Səfiəddinün (q.s.) mürididürlər». Dedim: «Bunlar Ərdəbilə
varubdurlar?» Kəlməçi anlardan sordı, dedilər: «Yox, Ərdəbilə
varmayubuz, amma bizim elimizdən bir kişi Ərdəbilə varub, Kəlxoranun
kəndinə yetüb, həzrət Şeyx Səfiəddinə mürid olubdur və bir neçə mürid
ol həzrətün qulluğında xəlvətə girübdür və həzrət Şeyx ana tövbə
verübdür və imdi bizim elimizdə xəlqə tərbiyə ilə irşad eyləməgə
məşğuldur və əlli müridi var və ululuğı ol qayətdədür kim, padşahnişan

olupdur və əzəməti ol həddədür kim, hər kim, istər, padşahlığa tikər və hər kim istəməz, padşahlıqdan mə'zul edər və biz ol kimsənün müridlərindənüz». Əhməd Məddah dedi: «Çün anlardan öz məqsudumi hasil etdim, dedim: «Mən Ərdəbildənəm və həzrət Şeyx Səfiəddinün (q.s.) məddahiəm və yüz on dörd qəsidə ol həzrətün mədhində söyləmişəm». Çün həzrət Şeyxün (q.s.) keyfiyyəti və mənüm əhvalımı ol həzrət ilə eşitdilər, qalxub, mənüm gözümü öpüb dedilər ki, bu göz ol həzrətün cəmalı görübdür. Və mən həzrət Şeyxün (q.s.) əzəməti ilə şövkəti əhvalın söylərdüm və anlar qulaqları xamu mana verüb etiqađ üzərindən eşidürlər. Pəs, iltimas qıldılar kim, ol qəsidələrdən kim, həzrət Şeyx için demişsən, birisin oxuy. Oxudum, kəlməçiyə yazmağ buyurdular. Yazandan sonra mə'naların anların lüğəti ilə bəyan edər. Və anlar yetmiş kişi idilər, hər biri bir pərgalə qumaş ilə üç misqallu qızıdan bir əşrəfi mana verdilər. Pəs məndən sordılar: «Çün sən anun məddahısən, Ərdəbildən necə buraya düşdün?» Çün bu sözi eşitdim, başımı aşığa salub gözlərdən həsrət yaşı axıtdum. **Beyt** :

Gözlərdən yaşlar axardı hicridən anun,
Yandırurdi firqəti odi bitün canü tənün.

Sordılar kim, halını söylə və ağıladuğunun səbəbi bəyan eylə. Dedim: «Andan ötrü elimdən ayrılıbam kim, həzrət Şeyx (q.s.) Tanrı rəhmətinə vasil olub, bəqa aləmi ixtiyar eyləyüb, Tanrı-təalanun civarına varubdur». Həman kim məndən bu sözi eşitdilər, özlərini toprağa bira-xub başlarına küllər tökdilər. Pəs dedilər kim, umurduk kim, bizdən, bulay kim, kimsə varub ol həzrətün xidmətinə müşərrəf ola idi. İmdi ümidimizdən ümitsiz olub, umduğumuzun budağı quruyub çarəsiz qalduk». Pəs, Əhməd Məddah kəndünün əhvalın qamu nəzm eyləyüb demiş idi: «Çün həzrət Şeyx (q.s.) bəqa aləminə vardı, aləmin xəlqindən yüz çevirüb başaçuq, ayaqyalın gəzərdüm və əhvalum fəlakətə döndi, ta ol çax kim, həm həzrət Şeyxün vilayəti məni ol

qayğudan qurtarub eymən etdi». **Şeir :**

Çəkmişəm çox möhnətü qəm ol nigarun hicridin,
Şükr kim, könlüm gidərdi vəsli ilə möhnətin.

Hekayət. Bərniqlü Pirə Əhməd rəvayət qıldı Mövlana İsmayıldan kim, ol dedi: «Marağalu Mövlana İzzəddin ilə həzrət Şeyxün (q.s.) qulluğında idük və həzrət Şeyx (q.s.) dilpəzir kəlimata məşğul idi. Sözün ortasında dedi: «Xəlifələr, Xacə Sədrəddinə dua qılınız kim, Şeyx Zahidün təxti ilə mənüm yerümi bir türkün oğlu aparmış idi. Sorduk kim, ol türk oğlu nərədə olub və yurtı ilə məqamı hanğı qoldadır? Buyurdi kim, mundan anadək əgər bir yügrük at olsa və gecə-gündüz yeriyə, on bir ayda ana yetər».

Hekayət. Əkməkçi Pirə Bəhaəddin rəvayət qıldı Seyyid Həsəndən kim, ol çak kim, həzrət Şeyxün ziyarətinə Ərdəbilə varmış idi, dedi: «Sultaniyyədə bir yerdə qonağ idim. Neçə adam hacılar anda hazır idilər. Dedilər: «Biz Məkkənin təvafında Xətaylu yedi adam gördük kim, təvaf edərlərdi. Sürətləri qamu rəna və təsəvvüfün kisvəti içində ziba. Çün Həccün ərkanından fariğ oldılar, anlardan sorduk kim, siz xirqə ilə kisvəti kimün əlindən geyübsiniz və tövbəni kimdən alubsınız? Dedilər: «Biz Şeyx Səfiəddinün müridləriüz». Dedük: «Siz Şeyxi nərədə görmüşsünüz?» Dedilər: «Biz həzrət Şeyxün xidmətinə varmamışuz və bizim elimiz Xətaynun məmləkətində olur və biz yetmiş adam həzrət Şeyxi (q.s.) vaqiədə gördük və ol həzrətün əlindən tövbə ilə təlqin alduk. **Beyt :**

Bu dənizgə gövhəri çıxarmağ için dalmışuz,
Bu dilü can arzuyi canla satun almışuz.

Və çün bir müşkilimiz düşər, həzrət Şeyxi zahirən görürüz kim, gələb müşklərimizi həll eylər». Və Sultan Əbu Səid xanun çağında elçilər kim, Xətaydan gəldilər, ol sufilərin bitikləri kim, həzrət Şeyxə yazmışdılar, gətürdilər. **Beyt :**

Ey səbə, bu bəndədən yüz bəndəlik ana yetür,
Paybusin eyləyəndən son cəvabini gətür.

Və mədəd ilə himmət istəyüb demişdilər kim, bu kafiristanda kafirlər
ilən həmişə qəzadəüz. Pəs həzrət Şeyx (q.s.) taliblərə buyurdu kim,
anlar üçün duayi-bəxeyr eyləsünlər kim, qatı yerdədürlər və gözlərindən
yaşları axıtdı». **Nəzm :**

Nərgisinün iltifatındandırur,
Eşqnün canı həmişə şadman.
Bir kirişmə ilə anun qənzəsi
Canü dilni xürrəm eylər yüz tüman.

Hekayət. Kəlxoranlı Ədib İbrahim Səravlu Nəcməddindən rəvayət
eylər kim, dedi: «Bir qatla Saravlu Seyyid Şərəfəddin ilən həzrət
Şeyxün qulluğında idük və çox cəməət dəxi anda hazır idilər. Nagah
qible sarusından yedi gögərçin gəlüb bağçanın divarı üstində qondılar.
Həzrət Şeyxün (q.s.) nəzəri anlara düşüb buyurdu kim, ev xəlvət
eyləsünlər. Xamu kimsələr çıxub irağda durdılar. Ol gögərçinlər ədəb
üzərindən bir-bir divardan enüb, evün içinə girüb, bir saətdən sonra
çıxub həm ol divarun başında oturur idi, ta ol yedi gögərçinlər bir-bir
ayru-ayru bu dəstur ilən Şeyxün xidmətinə girüb, sonucı qalxub genə
həm ol yol ilən ki, gəlmiş idilər, vardılar. Hazirlər bu mə'nadan
mütəəccib olub, Seyyid Şərəfəddin (r.ə.) həzrət Şeyxdən sordu kim,
sufilər bu halətdən heyrandurlar, bunun sirri bizə bəyan eylə. Həzrət
Şeyx (q.s.) buyurdu: «Bunlar bizim xəlvətlülərimizdürlər, Hindustanun
tərəfindən gəldilər və vəqielərini sordılar və yenidən təlqin alub
qayıtdılar». **Nəzm :**

Kuyinün başində koldur övliyanun mənzili,
Qüdsnün tayirləri anda açarlar ballar.
Hər birinün var bir meydanü bir cövlan edər,
Vardurur hər birisində razlar-əhvallar.

Sonra buyurdi: «Seyyid, nə fikirdəsən? Ol qədər müridlər bəhr ilə bərrdəürlər kim, anların sanı Tanrıdan özgə kimsə bilməz». **Şeir :**

Ey sənün eşqün odinün şö'lesi,
Aləmün içi dolu bəhr ilə bərr.
Bəs ki könüllərdə çoxdur mehriniz,
Şövqdən heç kimsə bilməz pavü sər.

Hekayət. Məlikül-xüləfa Pirə Bədrəddin İgnəçi Məhəmmədün dilindən rəvayət etdi kim, ol dedi: «Həzə həzrət Şeyxün əlindən tövbə qılmadın mübarək hüzurinə müşərrəf olmuşdum. Baruxkəndün şəhərində bir gün bir sunun qırağında təharət alurdum. Bir kişi gördüm kim, gəlüb salam verdi. Andan sordum: «Sən kimsən?» Dedi: «Həzrət Şeyx Səfiəddinün müridiəm». Dedim: «Həzrət Şeyxi (q.s.) nəredə görmüşsən?» Dedi: «Mən ol həzrəti zahir gözi ilə görməmişəm, amma mənüm Şeyxüm həzrət Şeyxi görübdür və səni çağırur». Qalxub, anınlən varub bir səfalu kişi gördüm kim, Şeyx Nəcməddin* Kübranun* müridi idi. Həman kim məni gördi, ayağuma düşüb, sonra gözümü öpdü və dedi: «Bu kişinün gözi mənüm Şeyxüm gözünü görüpdür». **Beyt :**

Gözlərümnün nuridür ol göz ki, görmüş yüzini,
Canum olsun ana qurban kim, öpüpdür gözünü.

Pəs dedi: «Mən həzrət Nəcməddin Kübranun müridiəm. Əvvəldə anı duşda gördüm, iltimas qıldum kim, ab ilə gilün aləmində bir kimsəni istərəm kim, bu müamilədən mana tə'lim verə və sirati-müstəqimi görsədə». **Şeir :**

Müqtədanun aftabin istərəm,
Ehtidanun abü tabin istərəm.

Şeyx Nəcməddin Kübra duşda həzrət Şeyx Səfiəddini (q.s.) mana görsətdi və məni ana tapşurdi. Mən anınlən əlindən tövbə eylədüm və təlqin aldum və tövbə verməgə mana işarət qıldı və icazə verdi. Danla bu hekayəti müsahiblərimə deyərdüm kim, mənüm Şeyxüm Ərdəbillü

Şeyx Səfiəddindür kim, vaqiedə anun əlindən tövbə almışam. Amma qaçan kim, bir vaqie, ya bir halum vaqe olur, həzrət Şeyx (q.s.) mana zahir olub müşkillərüm həll eylər. İmdicə həzrət Şeyxi gördüm kim, dedi: «Ol kimsələrdən kim, məni görübdürlər, bir kimsə çayun qırağında oturub təharət alır. Anun söhbətinə müşərrəf ol». Əlhəmdülillahi-Rəbbülaləmin kim, bu ismətdən məhrum qalmadum. Pəs, bir saət anunlən söhbət edüb, sonra vida eyləyüb bir-birimizdən ayrılduk. Və anun yüz müridi var idi. Və andan son Xətay məmləkətinün sarusına vardum, qayıdanda gördüm kim, beş yüz müridi var idi. Və Məhəmməd dəxi anun əlindən tövbə aldı və andan Sultaniyyəyə vardı. İki aydan sonra hər nəstə kim, var idi, qövmlərinə ulaşıdurub, əyal ilə ətfalı vida eyləyüb, həm ol kişinün söhbəti iştiaqına anun elinə vardı». **Beyt :**

Pərtövi-nuri-hüdadən dörd rüknü şeş cəhət,
Eyləmiş idi müşərrəf, qılır idi tərbiyə.
Vəs-səlamü vəs-səlatü əla Mühəmmədin və alihi.

ON İKİNCİ BAB
HƏZRƏT ŞEYX SƏFİƏDDİNÜN (Q.S.) MÜRİDLƏRİ
KƏRAMATINDA: İKİ FƏSİL İLƏN

ƏVVƏLKİ FƏSİL
ULU XƏLİFƏLƏRİ ZİKRİNDƏ

Nəzm :

Yüzi nurindən etmişdi münəvvər yedi iqlimi,
Kəmalilən mükəmməl eyləmişdi aləmi yeksər.
Alubdurlar dənizlər feyzlər ol bəhri-irfandən,
Kolarnun hər birindən çıxar türlü mənilər.

Anlardan biri əş-şeyxül-kamil vəl-qütbül-mükəmməl sahibül-ayatül-bahirə şəmsül-həqq vəl-millət vəd-din əz-Zahididür.

Hekayət. Həzrət Şeyx Sədrəddin (r.r.) dedi kim, Gərmkuhda idük kim, Hacı Şəmsəddinün zaviyəsi ilə mərqədi andadır. Qayıdanda bizim ilən suyun qırağınadək gəldi. Anda bizi vida eylər idi və biz gəmiyə girərdük və ol, dənizün qırağında durmuş idi. Nagah bir od anların evlərinə düşdi və ol yerün evləri qamu qamışdandır. Pəs odun zəbanəsi şö'lə urub evləri xamu yandırdı. ***Beyt :***

Damudən bir şö'bə çıxdı, urdı şö'lə nagehan,
Bir məqamə kim, şərəfdən cənnətə bənzər idi.

Və yaxın idi kim, od Şeyxün (r.ə.) zaviyəsinə düşə və Gərmkuhun evləri qamu yana. Cəmaət həzrət Şeyx Hacı Şəmsəddinün hüzurinə çığıra-çığıra gəldilər və mədəd ilə himmət istədilər. Hacı Şəmsəddin yüzini gögə eyləyüb dodağların təprətdi və ixlas üzərindən bir raz kim, anun Tanrı ilən var idi, ərz etdi. Sətdə ol odlar kim, şö'lə urub dağlar kimi yanar idi, yanmağdan qaldı və xəlayiq anun qorxusundan qurtuldılar. ***Beyt :***

Nə ola ol nurnun yanındə narun şö'ləsi?

Tanrı lütfi bəndənün suçündən artuqdur bəsi.

Hekayət. Həzrət Şeyx Sədrəddin dedi: «Bir qatla Pir Haşim adlu kim, Güştəfinün bəglərindən idi və Çopanlularun kəndində idi, əmüsi ilə Sultan adlu kim, Güştəfinün hakimi idi, savaşı ilə düşmənlik var idi. Çopanlular bir qalın ləşkər götürüb Şeyxün niyyəti ilə Gərmkuha kim, Sultan anda idi, çəkdilər, olay kim, anı dutalar. Sultan bu mə'nadan xəbərdar olub özgə qoldan çıxdı. **Beyt :**

Qaranğı gecə içində qılıclar şö'lə urərdi,

Cidələrnün başı ol heybət ilə gögə yetərdi.

Haşimün xəyalı ol idi kim, məgər əmüsi Sultan, Hacı Şəmsəddinün evinə qaçupdur. Ləşkəri ilə anın evinə vardılar və Şeyxün oğlu Müinəddini dutub soydılar və anı lələsi ilə dögüb incitdilər. Müinəddin atası yanına şikayətə varub dedi kim, məni lələm ilə dögdilər və məni soyub geyəsilərim apardılar. Atası Hacı Şəmsəddin buyurdu: «Baba, qayırmaz. Əgər anlar səni incitdilər, Tanrı-təala anlara cəza verə». Çün Haşimə mə'lum oldu kim, Sultan anda dəgöl, saətdə andan qayıdub nava girdilər və dənizün üstinə gəmiləri sürdilər. Həman kim iki ağac yol qədərincə yeridilər, Sultan qarşusundan ağır ləşkər ilə gözükdü. Bir-birinə yetincə, uğraşub Haşimi dutdılar, öldürüb başını navdan asdılar və nöqərlərini kim, Müinəddin ilə lələsi birlə incidüb soymışdılar, qamusın öldürüb başların gəminün önindən asdılar və qayıdub öz elinə vardılar». **Beyt :**

Hər kim ol qıldı yamanlığı, tez cəzasini görür,

Bu, mükafatın yeridür, Tanrı böylə buyurur.

Hekayət. Hacı Mahmudşah dedi: «Hacı Şəmsəddinün xidmətində oturmışduk. Bir Gülüstan adlu kişi dəxi ol məclisdə hazır idi. İxtiyarsız andan gülmək zahir oldu. Hacı Şəmsəddin sordu kim, bu, kimdür?

Dedilər: «Munun adı Gülüstandur». Dedi: «Bu, Gülüstan dəgül, goristandır, munda nə gülməgün çağıdır? Burada Tanrı ilə Rəsulun sözləri keçər, nə nəstə gördi kim, gülər?» Qəzadan həm ol yaxında bir kişi İbrahim adlı anı qul olduğına də'vi qıldı. Ol andan qaçub, Rudbara varub anda öldi və əhl ilə əyalı qamu öldilər və anlardan əsər ilə xəbər qalmadı». **Beyt :**

Kim könül iyəsi yanındə bir ədəbsizlik edə,
Xanümanın gidərə, sonra cəhənnəmğə gedə.

Anlardan biri dəxi vilayət dənizinün dürri və hidayət göginün bədri, nəvrüd-dövhətis-Səfəviyyə və nurül-millətil-Mustafaviyyə, sələlətüs-sultanil-məşayix vəl-arifin Xacə Mühyiəddin (r.r.) idi.

Hekayət. Gərmrudlu Mövlana Fəqih Əli dedi: «Atam ilən, Mövlana Tacəddin Həsən və qardaşum Musa bilə ol çax kim, mərhum Səid Xacə Mühyiəddin (nəvvərəllah məzcə'əhü) Tanrının rəhmətinə vasil olmuş idi, həzrət Şeyxə (q.s.) varduk. Bizim üçimizün xəlvəti Xacə Mühyiəddinün mərqədi yanında müqərrər etdi və biz anda qonduk. Əvvəlki gecədə həzrət Şeyx buyurdi: «Fərzənd Mühyiəddini gördüm kim, danişməndlər donın geymişdi və başını gögə qaldurub bir nəstə dilərdi. Sordum: «Neylərsən və Tanrıdan nə dilərsən?» Dedi: «Baba, qonşılarımı Tanrıdan dilərəm». Əleyhirrəhmət.

Anlardan biri dəxi həzrət Şeyx Səfiəddinün qardaşı kaşifül-kəşfin-nə'əm vəl-mücərrədül-fəridil-müvəhhidil-məcrid Səlahəddin Rəşid (r.r.) kim, ixtiyar ilən əhl ilə əyalı tərək edüb, Yəmən məmləkətinə varub, irşad ilə tərbiyətin adabına məşğul olub, Şamun məmləkətinə dəxi qədəm ilən varub taliblərə tərbiyə edərdi və həzrət Şeyxdən özgə, qövm ilə qardaşlarından və əhli ilə əyalından kimsə anı görməzdi, amma qədəm ilən hər beş namaz çağı gəlüb qardaşı ilən namazın əda qılurdi və genə öz yerinə varurdi. **Beyt :**

Xəyal kimi anun bir qədəm var idi nihan,

Yerirdi, seyr qılurdu tәмami-mülki-cәhan.

Hekayәt. İsfahanlı Mövlana Cәmalәddin Ne'man dedi: «Hәzrәt Şeyxün (q.s.) ardına hәmişә namaz qılurdum və ikinci sәfdә eylә dururdum kim, yüzüm tәmam hәzrәt Şeyxün arxası qarşusunda idi və hər qatla kim, namaz qılurdum, bir ağ saqqallu, uzun boylu kişi görәrdüm kim, hәzrәt Şeyxün sağ qolında namaz qılurdu. Hәman kim sola salam verürdüm, dәxi anı görmәzdüm. Çok uzun müddәt bu fikirdә idim kim, bir qatla anun әtәgin dutub, kim olduđını mә'lum edәyim, müyәssәr olmazdı. Aqibәt, hәzrәt Şeyxdән xәbәrin sordum. Buyurdu: «Qardaşum Sәlahәddin Rәşiddür kim, hər beş namazun çağında qәdәm ilән Yәmәndән gәlüb mәнüm ilән namaz qılır, genә hәm qәdәm ilән yerinә varur». Vә anun әhvalı yedinci babda әvvәldән axıradәk kitada yazılıdır.

Anlardan biri sahibül-mәqamatil-aliyyә hәzrәt Şeyxün qardaşı ođlı Xacә Fәxrәddin Yusif idi.

Hekayәt. Şeyx Sәdrәddin (r.r.) buyurdu: «Mәнüm әmüm Xacә Fәxrәddin Yusif andan son kim, Şәbankarәdә neçә müddәt hökumәt ilә bәglik qılmış idi, sonucı Әrdәbilә qayıtdı. Hәzrәt Şeyxün әhvalı ilә övza'i və issi-issi taliblәрün işlәri və çәkdüđi riyazәtlәri görәrdi, әcәbdә qalurdu, amma etiqad gәtürmәz idi və ixlas üzәrindән müti' olmazdı və vәqt olur idi kim, taliblәрün zövq ilә şövqi görәrdi, gülüb etiqad eylәmәzdi. **Beyt :**

Gәrәkdür bir könül sidq ilә rövşән sübh tәk kanun,

Qaranđılıđ gidәrә canidән, gündüz qıla peyda.

Çün bu mә'nalar andan mükәrrәр zahir oldı, hәzrәt Şeyxün (q.s.) qulađına yetürdilәр, qeyrәtün başından dedi: «Ol gözsizdür və görmәz». Sonra gözinә bir pәrdә enüb gözi görmәz oldı ömrinün axırınadәkin. Sonucı, iradәt anun yekәsini dutub, tövbәнün silsilәsinә çәküb, tövbә qıldı və riyazәt çәkmәgә durub müamilә iyәsi oldı. **Beyt :**

Xәlqün içindә әziz oldı sonuc,

Taət edüb dutdı çox müddət oruc.
Qıldı hissün pərdəsi nabudü pəst,
Aləmi-qüds eylədi cayi-nişəst.

Və kəndü müamiləsi üstindən yaxşı şeirlər söylədi və kəşf ilə kəramatun iyəsi oldı, eylə kim Daşəmi (r.ə.) çox müddət həzrət Şeyxün əmri ilə pişnamazlık edərdi. Bir gün Xacə Fəxrəddin Yusif anun ardında namaz qılurdu, axır dedi: «Daşəmi, namazda nə fikirdəsən kim, şeytanı gördüm kim, namazda sənün ilə oynar idi». Daşəmi çün bu sözi andan eşitdi, dedi: «Bir yerdə kim, müqtədə böylə görə, pişnamazlık tərkin etmək vacibdür». Və dəxi hərgiz pişnamazlık etmədi.

Beyt :

Vari tozlardan qədəm silkmək gərəkdür hər kim, ol
Qılmaq istər bir təvəccöh mənziline dilbərün.

Və Xacə Fəxrəddin Yusif qatı riyazətlər çəkməgə məşğul idi, ta bir ramazanun igirmi altıncı gecəsində kim, qədrün gecəsi idi, xəlvətdə oturub günortanın namazı cəmaət ilə qılıb, zaviyənin sol tərəfində pəncərənin qarşısında durub duran cəmaətə dedi: **Beyt :**

Həlak-e ma be-biyaban-e eşğ xahəd bud,
Kocast yar ke, ba-ma serr-e səfər darəd?³¹⁷

Məliküs-sadat Seyyid Əmir Əhməd, Seyyid Zeynəddinün atası pəncərədən dıxaru durmuş idi, cavabında dedi: «Mən». Pəs, Xacə Fəxrəddin Yusif kəndü xəlvətinə girüb içərdən qapusun bağladı və ikindü ilə akşamun namazı çağı dıxra çıxmadı. Bu xəbər həzrət Şeyxün qulağına yetürdilər kim, Xacə Fəxrəddin Yusif günorta xəlvətə girdi və içərdən qapu bağlayub ikindü ilə akşam namazı için çıxmadı. Nə qədər kim qapuya əl urarlar, cavab verməz. Həzrət Şeyx (q.s.) buyurtdı kim, xəlvətin qapusunu qopardılar, gördilər kim, ayağların ətəginə çulğayub Həqqə vasil olupdur. **Şeir :**

Hicrdə canə yetən üşşaqi-bixab ilə xor,

Vəslnün ümmidi ilə can necə verməyələr?

Anı andan qaldurub evinə yetürdilər. Gümanladılar kim, olamı kim, bir zəhmətə uğramış ola. Həkimləri çağırdular, ittifaq ilə dedilər kim, diridür. Həzrət Şeyx xəlvətdən dışra çıxub üstinə gəldi. Çün həkimlərin qövlün eşitdi kim, zəhməti səktə mərəzinə rücu etdilər, anları hayxırub dedi: «Əpsəm olun kim, zindədillərin ölümü böylədür». **Beyt :**

Hər könül kiçdi munun tək arxdən abi-həyat,
Diridür iki cəhandə, görməyəcəkdür məmat.

Pəs, anun axirət yarağına buyurtdı. Həman kim qəssal anı təxtə üstinə qoydı yuməgə, anun yüregindən bir hərəkət zahir oldı kim, gövdəsi təprətdi. Qəssal anı baxınca yuməgindən əl çəküb əpsəm durdı. Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdi: «Öz işündə ol kim, aşıqlərin ölümü böylədür». **Beyt :**

Aşıqlərin ölməgi kəndü yaninə dirlik olur,
Bəlkim anun ölməgi bir yenidən dirlikdürür.

Anlardan biri əs-səriyyül-kamil sahibül-kəramat fil-axir vəl-əvvəl Səravlu Xacə Əfzələddindür (r.ə.). **Beyt :**

Ol kim, anun adıdur iki cəhandə paydar,
Vol kim, rütbət mənzilində şə'nidür çox namdar.

Hekayət. Səravlu Xacə Əbdülməlik dedi: «Bir qatla həzrət Şeyx Səfiəddin (q.s.) Şeyx Zahid ilə Gilanun meşələrinə gedərlər idi. Həzrət Şeyx Zahid (r.r.) atlu idi və anlar yayağ. Xacə yeni yetişmiş bir yigit idi və həzə yüzi səfhəsində reyhanlar baş çıxarmamış idi. Namaz çağı oldı. Həzrət Şeyx Zahid atdan enüb dedi: «Oğul, Səfiəddin, atımı saxla, ta mən namazımı qılayım». Həzrət Şeyx Səfiəddin kəndü pirinün atın dutub durdı. Çün Şeyx Zahid namazda idi, həzrət Şeyx Səfiəddin atun yügəni Xacə Əfzəlün əlinə verüb, Şeyx Zahidün ardına durub namaza məşğul oldı. Xacə Əfzəl özünə dedi: «Məndə dəxi təharət var, anlara iqtida eyləyim». Pəs, atun cilovını bir ağaca bağlayub namaza durdı.

Qəzadan bir oğrı busudan çıxub atı oğurladı. Çün namazdan fariğ oldılar, Şeyx Zahid dedi: «Atı oğurladılar və sən namazını kəsmədün». Xacə Əfzəl dedi: «Yok». Şeyx Zahid (r.r.) dedi: «Zehi Xacə Əfzəl, zehi Xacə Əfzəl». Bu xacəliğ ləqəbi andan bəri ana müqərrər oldı. Nagah oğrıyı gördilər kim, kəfənin boynına bıraxub at ilən gəlür. Həman kim yetdi, Xacə Əfzəlün ayağına düşdi. Xacə Əfzəl dedi: «Şeyx oldur». Və özini geriyə çəkərdi. Oğrı dedi: «Bəli, anı Şeyx olduğunu bilürəm, amma sən mənim yolumu dutub, gah dəniz ögümə götürürdün və gah qılıc ilə ox mana çəkərdün və yeriməgə məcal verməz idün. Zərurətən qayıtdum və atı, budur, geri gətürdüm». **Beyt :**

Çün günəşün nuri güzgü yüzini aydın edə,
Güzgü dəx yerün yüzü pürzibü pürayin edə.

Hekayət. Xacə Əbdülməlik dedi: «*Ucanlu** İsmayıldan eşitdim kim, bir qatla Xacə Əfzəlün evində bir qatılığ var idi. Dedim: «Xacə, çün sənün dualarun müstəcabdur, neşün Tanrı həzrətindən nəstə diləməzsən, ta məaşınız asanlığ ilən keçə?» Xacə Əfzəl çün bu sözi eşitdi, dedi: «Şələ, dur, bəri gəl». Çün İsmayılun əlində-ayağında titrəmə zəhməti var idi, bu ad ilən oxundu. Çün yanına vardum, əlümi dutub quyısının üstinə apardı. Tuluğı quyıya saldı. Həman kim yuxaru çəkdi, tuluğun içi qızıl ilə gümişdən və cəvahirdən dolu gördüm. Dedi: «Şələ, gəl, gör». Və iki-üç avuc anlardan götürüb, mana görsədüb genə quyıya tökdü. Dedi: «Bizim nəzərimiz bunlarda dəgül, biz Tanrıdan həman Tanrıyı istəruz». **Beyt :**

Hər kimün könli yüzü ol aləmi-mə'nidədür,
Xaçan olur iltifati zərü simə gəncü dürr?

Hekayət. Səravlu Xacə Şərəfəddin dedi: «Xacə Əfzələddin Səravun vilayətinə Əhmədabadun kəndi yanında bir cəmaət ilən keçərdi. Taliblər ziyarət etməgə gəlürldi. Xacə Əfzəl ol halətdə bir kişi gördi kim, arxa ilən yatub. İlərü varmayub mültəfit olmadı və salam dəxi vermədi. Xacə

Əfzəl ana baxub dedi: «Bu kişi isitməlidir». Filhal kişinin isitməsi gəlüb, otuz yıl həm ol isitmədə idi ölümünədək». **Beyt:**

Cahil olma, ulularlə saxlagil daim ədəb,
Xatiründə var isə kim, edəsən irfan tələb.

Anlardan biri əl-kamilül-müttəqin vəl-vasil bil-həqq vəl-yəqin Pirə İzzəddin idi kim, anun köksindən taptab ilə cuş və xuruşi qamu kimsələrdə məlum idi.

Hekayət. Pirə İzzəddinin oğlu Xacə Abdullah dedi: «Mənüm atam Muqanda Hümaşəhrədə idi və bir təxtinənün üstində oturmuş idi və neçə adam dəxi ol təxtinənün üstində oturmuşdılar. Pirə bir su istədi. Çün su ana verdilər, kuzəni əldən qodı. Saətdə ol kuzə ol təxtinənün üstindən düşdi. Bəxtiyaran Pirə Məhəmməd orada hazır idi. Pirə İzzəddinə dedi: «Mən həzrət Şeyx Səfiəddini (q.s.) imtahan eylərəm. Əgər bu kuzə kim, bu yuxarudan düşdi, sınımamış ola, həzrət Şeyx Səfiəddin şeyxi-bəhəqqdür». Pirə İzzəddin dedi: «Varun, kuzəni yuxaru götürün kim, həzrət Şeyx Səfiəddin, əlbəttə, şeyxi-bəhəqqdür və kuzə bitündür». Çün varub kuzəni yuxaru apardılar, kuzə sınımamış idi. Bəxtiyaran Məhəmməd dedi: «Səddəqə vəliyyüllah, məlum oldı kim, həzrət Şeyx (q.s.) şeyxi-kamili-mükəmməldür». **Beyt :**

Biz həm ol əhdindəüz kim, etmişüz ruzi-ələst,
Mundən ötrü canumuz mə'murü düşmən xarü pəst.

Andan sonra Pirə İzzəddin (r.ə.) dedi: «Kuzə xud bitündür, amma vay kuzənin iyəsinə kim, imdicə həzrət Şeyx buyurdu: «İzzəddin, bu təxtinə sənün başuna yıxılacaqdır». Muni deyüb dedi: «Siz qalxub aşağıya enin ki, həzrət Şeyx böylə buyurdu kim, siz enəsiniz və mən oturayım». Bəxtiyaran Məhəmməd dedi: «Nə lazımdır kim, kişi kəndü əziz canı tələfün mə'rəzəsinə qoya? Çün həzrət Şeyxünüz doğru deyübdür, sən dəxi qalxub bu yuxarudan aşağıya en, ta sana dəxi zəhmət dəgməyə». Pirə İzzəddin dedi: «Ustadun buyruğundan kim,

Tanrı-təalanun təqdiri ilə müvafiq ola, keçmək olmaz. Siz aşağıya varun ki, mən otururam, ta görəyim kim, Tanrının təqdiri nə olur?» Nə qədər kim mübaliğələr qıldılar, heç eşitməyüb yerindən qımıldanmadı və dedi: «Tanrının qəzası yoldadır». Və Pirə İzzəddin ol yuxarıda yapayalğuz qaldı. Həman kim bir saət keçdi, ol təxtinənün imarətinə qıj-qıj düşüb üstürağı düşdi və dörd guşəsi töküldü və Pirə İzzəddin dəxi düşdi. Cəmaət yügürüb anı ol tökülmiş ağaclarun içindən çıxardılar. Xəstə-bəstə, pərişan, gövdəsi yaralı üç gün, üç gecə köksinün zəhməti ilə gövdəsi ağrığından nalədə idi və ussı gedüb genə gəlürdi. Qaçan kim özindən gedərdi, oturanlar dirilik ümidi andan götürürldi. Üç gündən sonra həzrət Şeyxi vaqiədə gördi kim, buyurdi: «Pirə İzzəddin, zəhmətdəsən?» Dedi: «Bəli». Buyurdi: «Təşviş çəkmə kim, Tanrı mədəd eyləyüb, sağlıq göndərür, amma sağluğunun səbəbi oldur kim, issi kül ol yerə kim, ağrır, bağlayasan». Həzrət Şeyxün buyruğı ilə issi küli ağrıyan yerə bağladı. Sətdə sağaldı, eylə kim heç ələmi anda qalmadı. Andan sonra Ərdəbilə varub, həzrət Şeyxün qulluğına müşərrəf oldı. Andan ilərü kim, ol, söz söyləyə, həzrət Şeyx (q.s.) buyurdi: «İzzəddin, yolda imtahanlar var. Ər gərək kim sabitqədəm ola. Yaxşı vardun kim, qəzadan qaçmadun, zira kim qəzadan qaçan hərgiz heç yerə yetməyübdür, və ol issi kül dəxi yaxşı idi».

Hekayət. Xacə Abdullah dedi: «Ərdəbillü börkçi Qərib bir qonağlıq edüb atam Pirə İzzəddini evinə çağırđı. Həman kim süfrə ortaya gətürdilər, Pirə İzzəddin anun süfrəsinə əl uzatmadı. Qərib bu mə'nadan məlul olub mübaliğələr qılurđı kim, əlbəttə, ol yeməkdən bir parə nuş eyləsün və Pirə İzzəddin qəbul eyləməz idi. Sonra çün çok mübaliğələr qılurđı, Pirə İzzəddin Qəribün əlin dutub, ol yeməgə yetürüb, avucın doldurub dedi: «Qalx, dıxarıya var, gör, avucun içində nə nəstə var?» Qərib həman kim evdən çıxub avucın açdı, qandan dolu gördi. Qayıdub, Pirə İzzəddinün əlinə-ayağına düşüb üzrlər dilərdi. Pəs

dedi: «Bu yeməgün bəhasın bir börkün bəhasından kim, bir əvana satmış idüm, eyləmişdüm». **Beyt** :

Bu riyazətxanədə hər kim qənaət eylədi,
İzzəti artdı, özünə çox himayət eylədi.

Kimsə ilən qılmədi hərgiz yamanlıq cəhl ilə,
Girdi hər nə əlinə, xəlqə inayət eylədi.

Hekayət. Cəlisül-məşayix Hacı İmad rəvayət qıldı Sabuncı Pirə Bəhaəddindən kim, ol dedi: «Bir qatla Pirə İzzəddin bir kimsənün ardına göndərüb söhbətinə çağırtdı. Ol kimsə qəbul etməyüb dedi: «Bir üzrüm var». Çün bu söz Pirə İzzəddinə yetdi kim, ol kimsə gəlməkdə üzr götürübdür, dedi: «Bəli, anun üzri var». Sətdə kişidə dişilərün üzri* zahir olub, qan axub heç durmaz idi. Pirə Bəhaəddin dedi: «Neçə qatla mən anun geyəsileri heyzün qanından yudum». **Nəzm** :

Tilkülikdən dəm uran aslanlarə
Ər isə, dişi hesabində olur,
Ərlərə ər kimi diril, Nuh isə,
Dişi olur böylə gər ərkəkdürür.

Hekayət. Pirə Fəzlullah dedi: «Mən Ərdəbildə idim və Pirə İzzəddin Hümaşəhrdə. Bir gecə dandan ayru hamama vardum. Həman kim geyəsiçixar yerə girdüm, hamamcının xatunı gördüm kim, anda hazır oldu və igən görk surətli övrət idi. Çün göüm ana düşdi və həzə gecə idi və hamam boş. Ana dedim: «Sən dəxi hamama gir». Qəbul eylədi. Mən hamama girdim və ol dəxi ardundan gəldi və hovuzun qırağında oturtdı. Mən ana əl uzatdum. Nagah bir şapalaq eylə yüzümə urdılar kim, düşüb, qulağumdan, burnumdan qanlar axdı, ussum qaçdı. Ol buxudlıqda Pirə İzzəddini gördüm kim, qəssablar kimi bir dulbənd belinə bağlamış idi və bir misqəl bıçaq belində asılı və bir yalın bıçaq

---

* Əlyazmada: *üzrini*.

əlində. Məni dutdı və gövdəmi bir-birindən ayırurdu. Eylə sağınurdum kim, mən ölmüşəm. Həman kim dan çağı oldu və xəlayiq hamama girdilər və məni böylə qanun içində bulaşub gördilər, qorxub dedilər: «Bir kimsəni hamamda öldürübdürlər». Anların ünindən və hamamun qapuları avazından ussum başuma gəlüb, saətdə hamamdan çuxub Hümaşəhrə rəvan oldum. Çün şəhərə yaxın oldum, Pirə İzzəddinə xəbər apardular kim, Fəzlullah Ərdəbildən gəldi. Pirə İzzəddin dedi: «Ögümə gəlməsün kim, ana məclisə gəlmək rüxsət yok». Üç gün, üç gecə yanına varmaq yol vermədilər. Ol üç gündə eşigində oturub gecələr ehya qılırdım. Özümə dedim: «Əgər Şeyx Səfiəddin ilə Şeyx Zahidün (q.r.) Tanrı-təalann dərgahında qürbləri var, Pirə İzzəddin məni çağırub suçlarımı bağışlar». Saətdə bir kimsə gəlüb dedi: «Pirə İzzəddin səni çağırur». Mən sevinüb, qalxub xidmətinə vardım. Həman kim məni gördi, dedi: «Fəzlullah, ol yetər dəgül idi kim, işlədün kim, Şeyx Zahid ilə Şeyx Səfiəddin dəxi səfi' eylərsən. Əgər həzrət Şeyx Səfiəddinün (q.s.) hamamda təriqət əli sana yetməz olur idi, fisq ilə fücürə düşüb, bitün əməllərün ilə fe'llərün fəna yeline verürdün». **Beyt** :

Fisqü fücür qılma ki, şeytanun işidür,
Hər kim qılır füsüq, pirindən irağ olur.

Hekayət. Pirə Fəzlullah dedi: «Həmaşəhərdə Pirə İzzəddinün xidmətində idim, andan Qarabağ saruya varmağ əzm eylədim. Pirə İzzəddin dedi: «Qarabağa varma». Eşitməyüb vardım. Yolda isitməm məni dutdı. Məəlqissə, Qarabağa vardım və bir işüm kim, var idi, düzələb, iki vəslə dəmür satun alub belümə bağladım. Hümaşəhərə qayıtmağa əzm etdim. Yolda gedərkən bir qanlı gördüm. İyəsindən sordum: «Nərəyə gedərsən?» Dedi: «Hümaşəhərə gedərəm». Dedim: «Məni bilə apar». Dedi: «Nola». Genə dedim: «Məni qanlıya mindür». Qanlıcı məni atlandurmağa əli mənüm belümə dəgdürdi. Bir ağır nəstə belümdə bağlı gördi, gümanladı kim, ol, qızılun səbikəsidi. Qanlıyı düz

yoldan sol qolına çəkdi. Mən ol saət isitmədə idim və isitmənün ağırlığından ussız düşmişdüm. Ol haletdə Pirə İzzəddini gördüm kim, dedi: «Fəzlullah, hazır ol kim, qanlıcı səni öldürmək istər». Gözüm açub qanlıcının əlində bir yalın bıçaq gördüm kim, durub məni boğazlamakdadur. Mən canun qorkusundan ol iki vəslə dəməri belümdən çizüb, qanlıcıya verüb dedim: «Munı saxla». Həman kim qızıl sanduğı təmür olduğu gördi, məni qanlıdan endürüb yaxşıca ağacladı və həm ol yazılarda bıraxdı. Çox zəhmətlər ilə məşəqqətlərdən Hümaşəhrəyə qayıtdum. Həman kim Pirə İzzəddinün nəzəri mana düşdi, gülüb dedi: «Fəzlullah, sana demədüm kim, Qarabağa varma? Eşitmədün, ta ol nəstələri gördün. Əgər bir saət dəxi həzrət Şeyxün mədədi sana yetməse idi, arabaçı səni öldürür idi». **Beyt:**

Məkrəmətdə dilüni bürhani-qatidür sənün,
Qurtarur yüz dərdməndi qüssələrdən himmətün.

Hekayət. Pirə Fəzlullah dedi: «Hümaşəhrədə bir kişi bir qoç Pirə İzzəddin için gətürdi. Buyurdi kim, bu qoçı bağa apar. Mən aparub bağladum və gecə ehyadə idim və Pirə İzzəddin (r.ə.) kəndü haletində idi. Eşitdim kim, iki qatla dedi: «Qoç, ur! Qoç, ur!» Üçüncü qatla dedi: «Qoç, eylə ur kim, dəxi qalxmasun». Həman kim gündüz oldı, mana dedi: «Qalx, bağa var kim, bir oğrı varmış idi qoçı oğurlamağa. Qoça buyurdum kim, anı ur. İki qatla urdı, yok güc ilə. Oğrı həm böylə durub getməzdi. Üçüncü qatla dedim: Eylə ur kim, dəxi qalxmasun. İmdi anı eylə urubdur kim, ussız düşmiş. Anı oyat, ta ussı başına gəlsün və qoçı ana ver kim, anun için mana xitab ilə itab etdilər kim, bir qoçdan ötrü bir adamı öldürürsən». Mən bağa varub gördüm kim, bir kişi anda düşübdür. Əlümi ol kişiye qoyub, anı oyatdum. Qalxub məni gördi, türkən mənüm ogümdən qaçdı. Mən Pirə İzzəddinün yanına varub dedim: «Anı oyatdum, həman kim məni gördi, qarşumdan qaçdı». Dedi: «Var, anı bulub, qoçı ana təslim eylə». Dedim: «Anı nərədə bulayım?»

Dedi: «Filan çaxırxanədə». Vardum və anı salıǵ verdüǵi çaxırxanədə bulub, biləmcə aparub, Pirənün buyruǵı ilən qoçı ana tapşurub, üzrxahlıǵ dəxi qıldım». **Şeir :**

Kim ki qurban qıldı nəfsün kuyi başındə anun
Sanma kim, ol öldi, bəlkim zindeyi-cavid olur.

Hekayət. Pirə Fəzlüllah dedi: «Pirə Məhəmməd ilən Hümaşəhrədə Pirə İzzəddinün söhbətində idük. Nagah Pirə İzzəddin öz yerindən sıçrayub yalın ayaǵ ilən yügürdi. Biz başmaǵını götürüb ardından yügürdük, ta Hümaşəhrənün təpəsindən keçdük və bir ağac yarım yol yügürdük. Bir gədüǵə yetdük. Ol gədükdə neçə türkləri gördük kim, bir dişi xatunı kim, Hümaşəhrədə məşur idi, qapup oraya aparmışdılar kim, anunlən, nəuzübillah, bir fəzihət eyləyələr. Həman kim ana əl uzatmaq istərlərdi, biz oraya yetdük. Türklər həman bizi görincə övrəti qoyub qaçdılar. Pirə İzzəddin məni göndərdi və ol övrəti alub, dulbənd başına örtüb biləbizcə Hümaşəhrə gətürdük. Pirə İzzəddin dedi: «Han, övrət! Tanrı hazırdu və pirlər dəxi hazırduurlar, ya yok?» Və ol dişiyi öz evinə göndərüb Pirə İzzəddin kəndü mənzilinə qayıtdı». **Beyt :**

Gidərdün çün könülnün güzgüsindən pərdələr, şəksiz,
Fərəhdən açılır yüz türlü qapu yüzünə axir.

Hekayət. Cülfa Bədrəddin dedi: «Bir gün neçə gökcək surətlülər Pirə İzzəddinün xidmətinə gəldilər. Pirə İzzəddin əlin uzadub ol qalinün kim, üstinə oturmış idi, bir avuc tobraq götürüb mana verüb dedi: «Var, qonaǵlar için yaxşı yeməklər tərtib eylə». Çün dişxaru çıxdum, dedim: «Bu tobraǵı neylim?» Genə dedim: «Əlbəttə, bir hikmət munda var». Ol tobraǵı yağluǵumun ucına bağlayub dedim: «Məndə aqça var, ərc edəyim, sonra Pirə İzzəddindən əvəzin alayım». Çün bazara vardum, dedim: «Yaǵluǵı açub görəyim kim, hal nədür?» Çün yağluǵımı açdum, torpaǵlar qamu qızıldan yeni sikkəlü aqçalar olmuş. Gərəklü nəstələri satun alub, həzə çok aqçalar qaldı. Əzm etdim kim, dəxi xərcləyim, Pirə

İzzəddinün ünün eşitdim kim dedi: «İsraf etmə». Qayıtdum və qonaqlara süfrə çəkdüm. Süfrədən sonra qonaqlar qalxub getdilər. Pirə İzzəddin mana dedi: «Ol aqçadan hacət qədərincə xərc etmək gərək. Anun için sana bildürdüm. İmdi aç, mə'lum edəyim kim, nə qəder baqi qalubdur». Yağluğun ucını açub ana görsətdüm. Dedi: «Sənün olsun». Və Pirə Bədrəddin anları saxlamış idi ölənədəkin və anun kəfəni ilə axirətün yaraqı andan eylədilər». **Beyt:**

Hər kim ol bu qapudə sidq ilə toprağı ələr,
Yok əcəb gər himmət ilə eyləsə toprağı zər.

Hekayət. Sabuncı Pirə Bəhaəddin Pirə İzzəddin için qonaqlıq yaraqın görüb evinə çağırdı. Səma'lər etdilər və xatunı kim, evərcilik(?) edərdi, xatirində keçürdi kim, Pirə İzzəddin səma' eyləmək için gəlүpdür və bizə zəhmət dəgər kim, çok tərbiyətlər etmək gərəküz. Bu, nə dərvişlik ola? Bu xəyalı xatirində keçərkən qazanı təndürə qoymak istərdi. Qazan əlindən düşüb, sular odun üstinə tökülüb, buxarlar çıxub əlləri dirşəginədəkin yandı və dəriləri xamu yerə töküldi və həman qızıl eti qaldı, ol qayətə kim, Pirə Bəhaəddin buyurtdı kim, əlindən tökülmiş dəriləri qüsl edüb goristanda yerün altında gömdürdilər. **Nəzm:**

Hər kim ol, bu həzrətün həqqində güstaxlıq qıla,
Ol ədəbsizlikdən əlinün dərisin tökülə.

Pirə Bəhaəddin çün bu halı gördü, igən pərişan olub hər növ ilə kim var idi, bir tərtib dutub süfrə ortaya gətürdi. Pirə İzzəddin anı yanına çağırub dedi: «Pirə Bəhaəddin, neşün məlulsan?» Dedi: «Bəli, bir məlaletüm var». Pirə İzzəddin dedi: «Sənün xatunun qazanı təndürə qoyanda dərvişlərin həqqində yaramaz fikirlər edərdi. Lacərəm, iki əli yandı». Çün qonaqlıq axır oldu və ev boşaldı, Pirə Bəhaəddin xatunun əlləri bir qayətdə gördi kim, dəridən anda heç baqi qalmamış idi və mərhəm dəxi qoymaq olmaz idi. Lazimən bir ağac başı üstinə və bir ağac ayaqları altına yerə bərkitdilər və ağaclarun uclarına bir çadır

bağladılar kim, sinək zəhmət verməyə. Və iki gün ol zəhmətdə idi. Bir gecə Pirə İzzəddinün əshabı xidmətində gecəni ehya qılıb zikr edərdi, amma zikr eylə qılmazdılar kim, anda bir zövqi ola. Pirə İzzəddin anlara dedi: «Nədən bu gecə zikri yaxşı söyləməzsiz?» Dabbağ Pirə Yaqub dedi: «Pirə Bəhaəddin munda dəgül kim, övrətinün müsibətinə məşğuldur və bir kimsə kim, zikri yaxşı söyləyə, hazır dəgül». Pirə İzzəddin dedi: «Bəli, övrətinün bəlasına məşğuldur». Pirə Yaqub ayağa qalxub, dulbəndi başından götürüb yerə qoydı və dedi: «Pirə Bəhaəddin yaxşı kişidür, anı bağışlayub dua qıl kim, anun övrətinün əli sağala». Pirə İzzəddin dedi: «Həzrət Şeyx Səfiəddinün vilayəti andan artuqdur kim, muncılayın işlərdə qala». Pirə Yaqub dedi: «Dişi elidür, eylə etmək gerek kim, əlində yara yeri bilinməyə». Danlası Pirə Bəhaəddin övrəti yanına vardı kim, əhvalını mə'lum eyləyə kim, necədür. Gördi ki, yatub uyuyubdur. Anı oyadub, əlini dutub təprətdi. Xatunı gözin açub dedi: «Neşün məni oyatdun kim, imdicə Pirə İzzəddini gördüm kim, gəlüb əlümə bir nəfəs üfürdi. Saətdə əlüm sağalub yaxşı oldu». Övrətinün əlinə baxdı, nə yara gördi və nə yaranun yeri. Pirə Bəhaəddin bu şadılığdən qalxub Pirə İzzəddinün yanına vardı. Həman kim Pirə İzzəddinün gözi ana düşdi, dedi: «Bəhaəddin, xatunun yaxşı oldımı? Söylə kim, dəxi dərvişlərin həqqində yaman fikir etməsün». Pəs qövmi ilə qardaşlarınun xatunları varub gördilər kim, əlləri sağalub, heç yaranun nişanı dəxi yoxdur. **Qit'ə:**

Aşiqün könli həvasi gər dəgərsə damuyə,
Gözlərinün əşkidən sərçəşməyi-heyvan edə.
Vər səba dilbər küyindən dəm ura afaqdə,
Ölülər diri qıla, dirilərə mehman edə.

Hekayət. Xacə Abdullah dedi: «Bir qatla Pirə İzzəddin Əxi Nəcəfinün evində idi kim, anun eski müsahiblərindən idi. Əxi dedi: Bu döşənmiş qaliblərin səbəbindən zəhmətdəəm kim, enləri qısadur və

evin içisi örtülməz». Pirə İzzəddin ol saət bir halda idi. Ol halun üstindən dedi: «Qəvvalı çağırınız». Əxi Nəcəfi bir qəvvalı hazır etdi və ol yırlamağa durdu. Pirə İzzəddinün vəqti xoş olub səmə'ə vardı, ayağı qalilərin ucına dəydi. Saətdə qalilərin qısalığı bərtərəf olub, enləri eylə uzandı kim, qıraqları bir-birinə yetüb, bəlkə artuğ oldu». **Beyt:**

Hər qədəm kim ol büsatün üstinə aşiq qoyar,
Yok əcəb gər aləmi dolursə andən sərbəsər.

Hekayət. Pirə Zəkəriyyə dedi: «Ərdəbillü çəkməçi Kəmalun bir atı Hümaşəhrədə itdi və iki ay andan keçdi və andan heç xəbər ilə əsər bilinmədi. Bir gün Pirə İzzəddinün yanına varub dedi: «Tanrı için qövrümə yet kim, atum iki aydur kim, itubdur». Pirə İzzəddin dedi: Mən sənün axtacınam, nə biləyim kim, xandadır?» Dedi: «Munun tədbiri sən eyləməksən». Və çox mübaliğələr qılırdı. Pirə İzzəddin müraqibət başı yəkəsinə çəküb bir saətdən sonra baş qaldurub dedi: «Var kim, sənün atun filan dərədə otlar». Kəmal ləhzədə rəvan olub, salıq verdüğü dərəyə varub, atını gördi kim, orada durur. Yügenə çəküb gətürdi».

Rübai:

Hər didə kim, ol eyni-əyanı gördi,
Aləmdə bitün sirri-nihanı gördi.
Güzgüsidə hər nə var, müşəxxəs oldu,
Oturmuş ikən cümlə cəhanı gördi.

Hekayət. Pirə Zəkəriyyə rəvayət qıldı Əxi_Sultanşahdan kim, ol dedi: «Çün Pirə İzzəddin (r.ə.). Muqanun Hümaşəhrində Tanrının rəhmətinə vardı və anun tabutı andan götürüb Ərdəbilə aparduk, gecə Muqanun gərivəsinə yetdük. Qaranğu idi və yoldaşlar qamu zəhmət çəkərdilər və yaxın idi kim, yolu itürələr. Bu halətdə anun tabutından bir aydınlıq gözükb ol yazıları qamu rövşən etdi və həm böylə nur verür idi, ta gərivədən çxduk». **Beyt:**

Hər kim anun güzgüsü arıdurur,

Nur anun yüzünün asarıdurur.

Hekayət. Qəvval Pirə Fərrux dedi: Pirə İzzəddin atası Pirə Yunis dedi: «Çün qaranğulu gecələr anun tabutı bilə varurduk, bir nur fanus kimi anun tabutı üstindən görünür idi və biz ol nurun aydınlığına yol kəsərdük və vəqt olurdu kim, kirici tabutun ağırlığından şikayət edərdi. Zahir görərdi kim, cənazə bir arşun davarun arxasından yuxaru idi:

Hər kim, ol qıldı həvanı tərku fərd oldı, sonuc,
Götürür nə'shi həva, götürənə qılmadı güc.

Və rəvayət edərlər kim, çün həzrət Şeyx Sədrəddinün (r.r.) dilindən keçdi kim, anun mərqedi həzrənin içində olacaqdur, çok taliblər görübdürlər kim, cənazəsi götürənlərin çignindən qalxub yerir idi».

Beyt:

Eşqinün tayirlərinün cilvələri özgedür,
Hər nəfəs bir tövr ilən aşiq gözinə gözüdür.

Anlardan biri əs-salikül-vasil vən-nasül-kamil Gavərlü Pirə Yusifdür (r.ə.).

Hekayət. Məliküz-zakirin Pirə İsa rəvayət etdi kim, Pirə Yusifnün (r.ə.) halı ibtidası ol yıl kim, qəht ilə qızlıq aləmdə amm idi, bir dərviş için bir qonağlıq yaraqın gördi və yeməkdən hər nəstə kim, evində var idi, anun öginə çəkdi. Çün süfrə axırına yetdi, ol dərviş bir tikə yemək götürüb anun ağızına qodı. Nagah bir yetim uşağlı gördi kim, anun ardında durmuş idi. Ol ağızındakı tikəni çıxarub anun ağızına qoydı. Gecədə bir hal ana vaqə oldı kim, üç gün, üç gecə başı ilən səma' eylər idi. Üç gündən sonra Məkkəyə varmağ niyyət etdi və saətdə rəvan oldı və həm böylə on yedi gün ilə on yedi gecə şeyda aşıqlər kimi gedərdi. Çün özinə gəldi, özinə ayıtdı: «Bu yola azuqsız ilən davarsız necə getmək olur?» Genə andan qayıdub, on yedi günlüq yol kəsüb evinə gəldi və bu otuz dörd gündə heç yemək yeməyüb su dəxi içmədi. **Beyt:**

Hər kim ol datdı həqiqət süfrəsinün yeməgi,

Bu məcazun yeməgi yanındadır topraq təki.

Çün kəndinə, kəndü evinə varur idi, bir kişi anı görüb şeydalıq asarı anda zahir gördi, dedi: «Heyif böylə yigitdən kim, dəlü oldı». Geriyə baxub ol kişiye dedi: «İnşaallah, Tanrı-təala sana dəxi böylə dəlülik verə». Həm ol gecə ol kişiye tofıq rəfiq olub anun kimi baş ilən səma' eylər idi. **Beyt :**

Toprağə gər yet sə bir qətrə munun tək çeşmədən,
Toprağ olur zəri-xilas, bitürür *dürri-Ədən**.

Hekayət. Pirə İsa rəvayət etdi kim, bir gün Pirə Yusifün xatirinə gəldi kim, *Səhənd** dağında bu qışun üç aylığında ibadət ilən keçürəyim. Və yüzini Səhənd dağınun sarusına qoyub vardı və çün dağın üsti igən qarlu idi, ol dağda bir bucağda bir ğar kim, eşigində bir bulağ var idi, təhərət almağa buldı. Amma qarun çoxluğundan bulağadək yol gözükməz olur idi. Yolun üstində nişanelər qoydı kim, asanlıq ilən ol bulağın üsnə vara bilə və qışun savuxluğında ol dağda qatılıq ilən keçürürdi. Rəvayət qıldı kim, bir gün bulağın başına varmağda yolda xatirümdə keçürdüm kim, böylə qatı qışda bu iş kim, mən eylərəm, heç kimsə eyləyəməz. Bu söz könlümdə keçərkən yolu itürdüm. Nə bulağa vara bilürdüm və nə ğara qayıtmağa yol gözükdir di. Ol qarun içində heyran qaldım. **Rübaiyyət:**

Hər kim özinün eybinə görüci dəğül,
Gər itürə yol, kimsədən olmaya məlul.
Hər necə hünərlüsən, güvənmə özünə,
Ta kim bulasın xəlq içində izzi-qəbul.

Çün sərgərdanlığım nəhayətə yetdi və heç yol ilə çarə gözükməz idi, başımı açub, Tanrıya yalvarub, insafun ayağı üstinə durub istiğfar eylədüm. Ol halətdə gözüm düz yola düşüb, qayıdub xəlvətə girdüm. Və gecələr dağlu türlü-türlü canəvərlər xəlvətün çevrəsində oturlardı, gündüz olan qalxub öz yollarına varurlardı: **«Mənistə'nəsə billahi ləm**

yəstəvhiş minhü şey», yəni hər kim Tanrı ilə üns dutdı, heç nəstə ana vəhşət eyləməz. Və bu üç ayda hər on yedi gündə bir qatla yemək yer idi və ol dəxi dügidən cüzvi nəstə idi. Həman kim qış keçüb, yaz gəldi, biləsincə aparduğı azuqı tükəndi və çün nəfsi yemək təqazalardı, yazınun bitən otları yer idi. Bir az müddət mundan keçəli gövdəsinə baxdı, dərisinün bənzi otlar yeməkdən ötrü yaşıl olmuş gördi. Bu illətdən ötrü evinə qayıtmağ əzm etdi, amma gövdəsi ol qayətədəkin zəif idi kim, bir neçə qədəm kim, gedər idi, aciz qalub bir saət oturur idi. Neçə gündən sonra bu hal ilə evinə vardı. **Beyt :**

Başını tərək eyləyən kişi yetər məqsudinə,
İstəməkdən ölməyən böylə degil, məqsudi nə?

Hekayət. Həm Pirə İsa dedi kim, Bali Dəri kəndində bir yigit Davud adlu var idi kim, Pirə Yusifün tövbəkəri idi. Xaçan kim Pirə Yusifün xidmətinə varurdu, Pirə Yusif üçün ayağa qalxar idi. Ana dedilər: «Sən bir əziz qoca kişisən. Bir yigit üçün niyə qalxarsan?» Pirə Yusif dedi: «Mən bu izzəti ilə tənziimi anun işi ilə müamiləsi üçün eylərəm, yok anun yigitliginə». Və Pirə Davud bir qatla xəlvətdə oturmuş idi. Könündə keçürdi kim, Pirə Yusif bir qoca kişidür. Çün dünyadan köçüb axirətə varacaqdur, mən anun yerində oturacağam. Həman kim bu xəyal xatirinə keçdi, şəkli ilə surəti ənsəsinə döndi və ayağı ilə əli titrəməgə düşüb məfluc oldi. Çığırub dedi kim, zinhar, məni Pirə Yusifün yanına aparun. Anı götürüb Pirə Yusifün xidmətinə apardılar və hərəkətsiz düşmüşdi. Çığırub: «Zinhar, zinhar!»-derdi. Pirə Yusif dedi: «Əhvalını söylə». Pirə Davud dinməzdi. Dedi: «Əlbəttə, söyləmək gərəksən». Dedi: «Öz işündür, nə deyim». Sonra anı götürüb evinə apardılar və nəuzübillah, ala zəhmətinə uğrayub pis oldi və şəhərdən irəğ bir yurt anun üçün müqərrər edüb, anı oraya aparub oturdılar və həm ol zəhmətdə öldi. **Beyt :**

Zahir ilə batini hər kim ədəblən bəzənə,

İkisin zəbt etməsən, məğbun olursan, bizə nə?

Hekayət. Pirə İsa dedi: «Bir qatla bir qalın ləşkər Gavzən kəndinə talatmək üçün gəldilər. Gavzənlülər kəndi bıraxub qaçdılar. Biz neçə adam yurtda qalduk. Həman kim çəri yetişdilər, biz dəxi qaçduk və fürsət düşməzdi kim, Pirə Yusifi xəbər eyləyəlim. Və ol öz zaviyəsində mürəqib oturmışdı. Türklər gələb kəndün evlərin qamu axtarub, əllərinə girən nəstələr taladılar. Pirə Yusifi damı üstinə varub, zaviyəsine baxardılar, amma anı görməzlərdi. **Şeir:**

Kim Həqqün himinə girdi, qurtulur afatdən,
Qeyrnün gözindədür məsturü, qalır sağ-əsən.

Və zaviyənin qonşıda bir bağça var idi və Pirə Yusifün on bal kəndusi anda durur idi. Gözləri ana yetdi, varub ol kəndləri yerindən qaldurub, balların çıxarmağa durdılar, bir-iki kəndünün başını götürdilər. Balun aruları ol qəder qələbə etdilər kim, anların iki gözləri ilə donlarına girdilər və sancmağa durdılar və ol ləşkəri gərə-k-gərəkməz ol kənddən qaçurdılar. Və anlardan heç kimsə kənddə arunun qorxusundan qalamadı və kəndi türklərdən boşatdılar. Sonra biz dağdan enüb, könlümüz təşvişdə idi kim, aya Pirə Yusifün halı nəyə yetmiş ola. Həman kim zaviyəsine girdük, gördük kim, ol öz halı ilə mürəqib oturubdur və türklərin gəldüğü, ya getdüyündən heç xəbəri yok imiş». **Beyt :**

Hər kim ol Tanrı iləndür, pərvası yok,
Özgənin şurü şərindən könlində qovğası yok.

Hekayət. Həm bu Pirə İsa dedi: «Bir qatla dəxi bir ağır ləşkər Gavzən kəndinə gəldilər və kəndi talatmək xatrlərində var idi. Kəndlülər zərurətən qarşularına durub ox ilə yaya durdılar. Bu halətdə Pirə Yusif yalnız çıxdı kim, ol ləşkərin yanına varub ögütləyə. Övrəti ərinün ətəgin dutub getməgə qoymazdı. Pirə qəbul etməyüb, yalnız çıxub türklərin yamacına vardı. Türklər həman kim anı irağdan gördilər, atlarından enüb, yanına varub ayağına düşdilər və zinhar vermağ üçün

barmağların qaldurdılar və suçları bağışlamaq iltimas qılurlardı. Pirə Yusif anlara dedi: «Nə istərsiniz?» Dedilər: «İmdi kim sən ortaya gəldün, bizə heç nəstə gərəkmez. Bəs kəndlülərə işarət qıldı kim, bir malhazəri götürün. Kəndlülər filcümlə bir malhazəri hazır edüb anlara göndərdi. Anlar ittifaq eyləyüb, malhazərini yeyüb qayıtdılar». **Beyt :**

Hər kim ol dərvişlərdən bir nəzər alubdurur,
Basılır gər yüz tuman ləşkər yamacına gəlür.

Hekayət. Ziyaəddin Fərəcullah dedi: «Pirə Yusif rəvayət etdi kim, bir qatla atam bir qonağlıqdan çıxub evinə yalğuz gəlür idi. Yolda neçə atlu hərami ana uğrayub atı ilə geyəsini almağa durdılar. Anların tabınbaşı Şəms adlu bir yigit idi. Qəsd etdi kim, deyə atdan en, saətdə dili tutuldu. Yanına vardı endürməginə, özi atından yığıldı. **Beyt :**

Bu meydan ərləri ilə hər kim, ol uğraşmağa varur,
Uzatmadın həzə əl yüz məlamətlə zəbun olur.

Tabınları çün anun halın gördilər, qorxub, anun qəsdindən peşiman olub, Şəmsi həm ol halətdə ol yerdə goyub hər kimsə öz yolına vardı.

Beyt :

Hər kim ol buldı bu mühlikdən nicat,
Eylə san kim, yenidən buldı həyat.

Oğrılar çün evlərinə qayıtdılar və Şəms varmadı, atası ilə anası Şəmsün əhvalın sordılar. Olduğu vəqiedən anlara xəbər verdilər. İkisi dəxi qalxub, Pirə Yusifin evinə varub şəfaət ilə zariliklər qıldılar. Pirə Yusif anlara rəhm eyləyüb həzrət Şeyx Səfiəddinün yüzi suyu bərəketi həzrət Tanrı-təalanun dərgahına şəfi' eylədi. Bir hatifün avazın eşitdi kim, Şəmsün ömri tənabı kəsilibdür və ölməkdən çarə yoxdur, amma imanı yoldaşdır. Saətdə dilin açılıb, şəhadət kəlməsi deyüb canı tapşurdu.» **Beyt :**

Hər kim ol boynın uzadur böylə sərvərlər bilə,
Ayağından toprağə düşə başı dər sər qıla.

Hekayət. Həm bu Ziyaəddin Fərrux dedi: «Atamun çağında Pirə Yusif (r.ə.) Məs'ud adlu bir kişi var idi yaman işlü bir əyyar kim, ol yanun adamları qamu anun dili ilə fe'lindən məlul olub zəhmətdə idilər. Bir gün özünə dedi: Hənək yüzi ilə kim istərəm varayım, görəyim kim, bu Pirə Yusif xəlayiq üçün nə söylər?» Qalxub annun zaviyəsinə vardı. Həman kim gözi Pirə Yusifə düşdi, çığırub ussız düşdi. **Beyt :**

Odun içində düşən nalələri cəsdəndürür,

Oturən çaxır içənlər ilə sərxoşluk qılır.

Çün huşu başına gəldi, Pirə Yusifün ayağına düşüb tövbə qıldı. Pəs Pirə Yusif həzrət Şeyxün (q.s.) könlindən bir nəzər Məs'udun işinə qıldı. Məs'ud yedi adam ilə yedi gün, yedi gecə oturub zikr eylədilər və anların zikri təbdil olub, işləri muradlarınca oldı». **Beyt :**

Oldı qan çox kimsənün bu yoldə könli, ey rəfiq,

Ta kimün vardır nəsibi ol nigarə yetməğə.

Hekayət. Ziyaəddin Fərəcüllah rəvayət qıldı kim, bir qatla Pirə Yusifi Həştrudun vilayətinə Vəstanəq kəndinə apardılar. Bir talibi-elm kişi Mövlana Cəbrayıl adlu anda var idi və çox şagirdlü idi və təsəvvüf əhlinün münkiri idi və bu taifə ilə çox ədavətliq ilə düşmənliq qılır idi. Bir gün şagirdlərinə dedi: «İttifaq ilə Pirə Yusifün yanına varalım və andan üç sual soralım. Əgər cavabları müvafiq verdi, bizdən qurtulur və əgər yaxşıca cavab verməyə, həm bu məclisdə anı zəbun eyləyüb, anı yalançı çıxarub, zəbun edəlim». Amma bilməz idi kim, anun misalı ilə özgələrin işi kim, əməl etdiklərindən axirətün azuqi hasil olmaya, ana bənzər kim, bir kimsə daşun üstünə əkin eyləyə, yoxsa yüklərin arxun suyuna yüklədə. Məəlqissə, Mövlana Cəbrayıl talibi-əlmələri ilə varub, eşigində durub, girməgə rüxsət istədi. Xadim varub Pirə Yusifə xəbər apardı. Girməgə rüxsət verdi. Mövlana Cəbrayıl içəri girüb, əlini Pirə Yusifün əlinə qoyub sürtər idi. Həman kim Pirə Yusifün əlini dutdı, Mövlana Cəbrayılun bənizi mütəğəyyir olub sarardı və ayağdan düşüb

ussi başından uçdı. **Beyt :**

Hər kim ol sadıqdürür, doğrular ilən doğrudur,
Olmayan doğru bu yolda özünə nöqsan qılır.

Bir saətdən sonra çün özünə gəldi, qalxub tövbə qıldı. **Beyt :**

Hər kim ol cami-səfadən içdi bu abi-həyat,
Hərgiz ölməz, iki aləmdə diridür laməmat.

Çün məclisdən dıışra çıxdılar, talibi-elmlər ana dedilər: «Mövlana, sana nə oldı kim, həzə bir sual etmədin və cavab eşitmədin tövbə qıldun? Ol laflar kim, urardun, nəreyə vardı?» Mövlana Cəbrayıl dedi: «Çün əlümi Pirə Yusifün əlinə qoydum, ol üç məsələ kim, xəyalumda keçərdi, Pirə Yusifün başı üstində divarda yazılı gördüm və aşağısında cavabları mərqum idi. Yəqinüm dürüst oldı kim, həqq anların tərəfindədür və əməlsiz elmləri oxumaqdan nə faidə?» Və sonucı anun halı bir məqama yetdi kim, dedi: «Hər kim ayağı bu sirati-müstəqimə qoymadı, imanı xələddədür». **Beyt :**

Hər kimün var dini dərdi, məndən ana min səlam,
Olmayan bu dərdə sabir, verməgil ana səlam.

Hekayət. Pirə İsa dedi: «Əleyhirrəhmət bir qatla Pirə Yusif məni olub bir boş yeri buldurub, anda bir xəlvət yeri qazub, neçə müddət anda ovqat keçürdük. Qəzadan bir ləşkər gəlüb, ol yazılar ilən dağı dibində hər yana gəzərlərdi. Nagah gözləri sufilərə düşdi kim, anda oturmışdılar. Fürsəti qənimət bilüb qəsd etdilər kim, varub sufilərin geyəsilərini alalar. Həman kim xəlvətə girdilər, ana əl uzatdılar, əlləri həm böylə quru qaldı və hərəkətdən düşdilər. Anlardan fəğan çıxub qorxu-qorxu ilən xəlvətdən dıışaru çıxdılar. Həman kim bir parə yol ol xəlvətdən irəğ oldılar, əlləri sağalub, əvvəlki kimi oldı».

Anlardan biri Marağalu Babadur.

Hekayət. Hacı İmadəddin dedi: «Marağanun daruğası bir gün bir suçsızı dutub dögər idi. Pirə Baba anun yanına adam salub şəfaət qıldı.

Daruğa qəbul etməyüb, cavab göndərdi kim, sən var, öz şeyxliğinizi eylə». Pirə Baba dedi: «Xub, mən öz işümə varayım, amma sən dəxi fe'lünnün cəzasın görəcəksən». Bir ləhzə mundan keçincə daruğanun sancusu dutdı, çığırmağa düşüb igən pərişan oldı, nöqərləri muni görünce Pirə Babanun xidmətinə varub dua eyləməq için şəfaət qıldılar. Pirə Baba dedi: «Mən neyləyim? Həzrət Şeyx Səfiəddin işin işlədi». Pəs daruğa həm ol zəhmətdə öldi». **Beyt :**

Hər kim aslanlar ilə eylər bəhadürlik, bilin,
Kol cəhan yüzində kəndü ömridin bizardur.

Hekayət. Dolanlı Mövlana Əbdülcabbar dedi: «Marağada Pirə Babaya Qur'an oxudurdum. İki talibi-elm yanına gəldilər və andan bir nəstə almağa təmə' etdilər. Çün hazır nəstə yok idi, anların cavabında ümmi olduğundan ötrü dedi: «Mənüm nə vəfqüm var və nə idrakum». Yəni məndə nə vəqf var və nə idrar. Talibi-elmələr çün dilinün ibarətində qüsür gördilər, birisi məsxərəliq üzərində yoldaşına dedi: «Gəldük və xəlifənin sözi ilə istilahi gördük və ibarəti dəxi eşitdük: «vəqfi» «vəfq» oxur və «idrarı» «idrak» buyurdu. Çox güldi və dilini səfahət üzərindən açub bitəqrib sözlər söylədi və ol biri heç demədi. Pəs ikisi dəxi qalxub getdilər. Çün bir saət mundan keçdi, Pirə Baba dedi: «Mövlana Əbdülcabbar, yurəgüm titrər. Əcəb dəgöl əgər ol məsxərəliq eyləyən talibi-elmə nəstə olmamış ola. Qalx gedəlim, ana namaz qılalım». Pəs bu mə'nadan əcəbdə qaldım. Həman kim evdən çıxdım, anı ölmüş gördük. Pəs yaraqına durub, təchiz ilə kəfənin eyləyüb toprağa tapşurdım». **Beyt :**

Cəhl ilə həmaqətdən başında idi yellər,
Dərvişlərə dolaşdı, oldı yer ilən həmsər.

Hekayət. Tirabadlu Cəbrail dedi: «Marağalu Pirə Baba ilən Ərdəbilə varurdım. Şeytan məni məharlayub, bir dişi elinün əlinə verüb qətərə çəkdürmüş idi və könlüm ana nigəran idi. Çün Ərdəbilə yaxın

oldum, öz-özüdə fikirlədim kim, bu Pirə Baba bir qəttal kişidir. Bu yaman fe'l eylə kim, məndə var, bu kişi ilə necə Şeyxün hüzurinə varayım. Gecə vəqiədə gördüm kim, Pirə Baba gəlüb və sevdüğümün əlin dutub, bəqayət bəzəklü yanuma gətürüb dedi: «Ha, al sevdüğünü, görəyim kim, mununlan nəreyə yetə bilürsən?» Mən çün anı vəqiədə gördüm, ol yaman işdən tövbə qılıb, istiğfar eylədim». **Beyt :**

Könli çün ayağdur anun, hər nə könlündə keçər,
Anadur mə'lum, zinhar, əgri fikir eyləməgil.

Hekayət. Pirə Zəkəriyyə dedi: «Bir qatla Marağalu Pirə Baba gecə Ərdəbildə bir məhəllədə ötərdi. Bir it ana dolaşub, qarşusunda durub çığırur idi. İtə dedi: «Sən ölüpsən və iyəsün dəxi ölüpdür». Ol it saətdə ayağdan düşüb öldi və iyəsi həm ol gecədə vəfat etdi». **Beyt :**

Eylə vadidə kim, aslanlar çətük kibidürür,
İt nə itdür kim, ana dolaşubən əfğan qılır.

Anların biri Darurlu Pirə Məhəmməddür.

Hekayət. Pirə Fəzil ilə neçə taliblər dedilər: «Bir yıl Məyanəqün çayında bir güclü sel axdı ol qayətə kim, keçmək məcalı verməz idi. Pirə Məhəmmədə dedilər: «Suyun yolını arıtmak gərəkdir. Qaçan kim çayda sel axa, köprünün altından çıxsa, zira kim andan ilərü su güclənüb düz yolu kim, köprüyə varur idi, bərtərəf eyləyüb, öz qüvvəti ilə bir özgə yol kəsmiş idi və mundan ötrü keçit bulunmaz idi». Pirə Məhəmməd dedi: «Bəli, Şeyxün himməti ilə bir bənd muna bağlamaq gərəkdir». Muni deyüb, suyun qırağına varub, ayağından ədügi çıxarub, suya girüb bir bəndün yerini görsətdi kim, mundan orayadəkin bəndi yapdurmaq gərəkdir. Və ol vəqt yazun çağı idi və çayda əzim sel axar idi və bəndi bağlamağın çağı dəgül idi. Dedilər kim, səbr eylən yay aylarınadək kim, su azala, pəs bu işi sərəncam edəlim». Pəs, Pirə Məhəmməd bəndün yeri və suyun yolu xəlqə görsədüb sudan çıxdı. Həm ol gecə su artub, güc eyləyüb, bir təpə kim, əvvəlki çayda yolına hicab olub, qoymaz idi

kim, su doğru yola vara və ol cəhətdən su özge yola varur idi və iki-üç min adam gerek idi kim, anı yerindən giderələr, ortadan götürdi və əvvəlki çayın yolına doğru varub köprünün altından çıxdı və hacət olmadı kim, yenidən bir sədd bağlayalar». **Nəzm :**

Hər kanun çayından içüpdür suyi,
Utanur, axur su anın yüzidin.
Əhli-dilnün xidmətin qılmışlara
Hər nə derlər keçmə anlar sözidin.

Hekayət. Pirə Əfzəl dedi: «Atam Pirə Məhəmməd həzrət Şeyxün zahir həyatından sonra həzrət Şeyx Sədrəddinün (q.s.) xidmətinə vardı və xəlvətdə oturdu. Qayıdanda bir neçə taliblər Kisenün kəndinə yetdilər və ol kəndün içində oturanlar çoxı dəxi gürcilər idilər. Və ol saətdə gürcilər çaxır içməgə məşğul idilər. Həman kim gözləri taliblərə düşdi, qalxub anlara dolaşmağa durdılar. Anların ortasında bir Çərkin adlı bir aznavur var idi. Atına minüb taliblərin üstünə yeridi. Sufilər dedilər: «Cün bunlar gürcü və sərxoşdurlar, bizim millətdeşimiz degildürlər, olmaya kim, bir bitəqrib hərəkət ortada zahir olsun. Bunlar ilə müdara eyləməlüüz». Əl təprətmədilər. Pəs gürcilər bunları dutub, Pirə Məhəmməd yapayalğuz qalub irağdan durdu. Həman kim Çərkin yetdi və gözi Pirə_Məhəmmədün yüzünə düşdi, ədəb ilə iki ayağın üstünə quru durdu. Pirə Məhəmməd dedi: Çərkin, ol qəzəb ilə gəldüğün nə idi və bu təvazö ilə böylə quru durub, nədür? Çərkin dedi: «Tanrı için istərəm kim, səni ziyarət eyləyim, amma ağzum arı dəgül». Pirə Məhəmməd dedi: «Qayırmaz, bəri gəl». Çərkin gəlib Pirə Məhəmmədə ziyarət qıldı. Taliblər çün hal böylə gördilər, qamu Pirə Məhəmmədün yanında yığıldılar. Anların ortasında Pirə Əmiryar odlu çox riyazətlər çəkmiş bir kişi var idi, Pirə Məhəmmədə dedi: «Çün Çərkin qeyri-millət və sərxoşdur, neşün məcal verdün ziyarət qılmağa?» Pirə Məhəmməd dedi: «Bir gün ola kim, Tanrı-təala bunlara islam tovfıqi verə. Sənin

mundan ötrü təkəbbürlüq ilə baş qaxımaq layiq dögül». Sonra ol Pirə Əmiryar bədbəxt olub, şeytan anun yəkəsin dutub harama saldı. Və ol kəndün eli e'tiqad ilən qamu müsəlman olub, xoşhal ilən müsəlmanlıqda dirilüb həm ol e'tiqad ilən öldilər».

Anlardan biri Kəşhirlü Pirə Əhməd idi.

Hekayət. Elün içində mə'ruf və məşhur idi bu kəramat kim, Pirə Əhməd bir qatla Vərzəqan kəndində bir yola varur idi və yol çamurlu idi. Bir atlu ol çamurun içində atını səgirdür idi. Ana dedilər: «Atını ahəstəcə yerit kim, Pirənün donına balçıq dəgməsün». Ol atlu bu sözə qulağ asmayub öz halında atını səgirdi. Neçə qətrə çamur Pirə Əhmədün ətəginə dögdi. Pirə ol atluya mütəğəyyir olub keçdi, amma ol atlu neçə qədəm varınca atından düşüb həlak oldı. **Şeir :**

Qürurlüq tövsənün atına mindi,
Sağındı kim, təkəbbür bir hünərdür.
Muni bilmədi kim, dərvişlər ilən
O kim başın qoşar, saətdə ölür.

Anlardan biri İlvanəqlü Pirə Yusif idi.

Hekayət. Ərdəbillü Mövlana Nəcməddin dedi: «Bir qatla mən bir şair ilən Pirə Yusifün yanına varurduk və igən ac idük. Dedük: «Əgər Pirə Yusif həzrət Şeyxün (q.s.) tərbiyətin alubdur, bizim için tazə çörək götürür». Həman kim hüzurinə varduk, ol nəstə kim, bizim diləgümüz idi, götürüb dedi: «Ac olanlar yemək böylə yerlər, yəni xoş iştaha ilən yeniz». **Beyt :**

Hər nə kim güzgüdə yigitlər görərlər, pirlər
Qamusi mə'lum edərlər xakə salsalar nəzər.
Vəs-səlam əla mənittəbə'əl-hüda.

İKİNCİ FƏSİL HƏZRƏT ŞEYX SƏFİƏDDİNÜN (Q.S.) AŞAĞA

XƏLİFƏLƏRİNÜN KƏRAMATLARI MÜRİDLƏRİ İLƏ

Anlardan biri Əqimunlu Mövlana Nəcməddin idi.

Hekayət. Əqimunlu Mövlana Şəmsəddin, Adman Pirə Məhəmmədün dilindən rəvayət etdi kim, həzrət Şeyxün (q.s.) xidmətində Bağdaddan çıxduk. Mövlana Nəcməddinün bir mərəzi var idi. Həzrət Şeyx məni çağırub buyurdi: «Biz bu gün Bağdaddan çıxaruz, Mövlana Nəcməddini kimə tapşurursan?» Dedim: «Buyruğ həzrət Şeyxündür». Buyurdi: «Sən munda əglən, danla anı Tanrıya tapşurub, ardımızca gəl». Pəs Mövlana Nəcməddini vida eyləyüb saətdə dövlət ilə rəvan oldılar. Mən Mövlana Nəcməddinün yanında qaldum və ölümün əlamətləri heç anda bilinməz idi. Mən fikirlü olub dedim: «Həzrət Şeyx buyurdi, danla anı Tanrıya tapşur. Munun mə'nası nə olacaqdur? Bu kişinün halı yaxşıdur». Gecə bir adam anun yanında saxlamağa qoyub mən xəlvətə girdim. Danlası ertə üstinə varub, bir ənar biləmcə aparub verdüm. Andan bir parə yedi və halı yaman dəgül idi. Həman kim yanından qalxub çıxmağa durdum, məni çağırdı. Həman kim yaxınına vardum, bir: «Allah»,-deyüb təslim oldı. Mə'lum oldı kim, həzrət Şeyxün ol dedügi kim, danla anı Tanrıya tapşur, muradı bu idi. Pəs, anun təchiz ilə təkfinin eyləyüb toprağa tapşurdum. Üç qatla sərihən eşitdüm kim, dedilər: «Mərhəba, ya vəliyyüallah, mərhəba, ya vəliyyüallah, mərhəba, ya vəliyyüallah!» **Şeir :**

Ey xoş ol saət ki canandən munun tək söz gələ,
Ol nəfəs kim ortadə canun hicabi olmaya.
Eşigində tapşururmin can, vəli qorxum odur
Kim, bəgənməyüb anı mana itabi olmaya.

Anlardan biri Kürdə İbrahim idi.

Hekayət. Anun məşhur kəramatlarındandır kim, çün andan iltimas

qılurlardı, bəlkim andlar verürlərdi kim, könlün quşını avaza götür, gözlərinün qapaqları bərhəm urmayub, ağzını açub, dilini təprətməyüb, içərusindən min türlü avazlar çıxar idi kim, bülbülün quşu avazından yaxşıraq idi və vəcd əshabı zövq ilən ana qulağ asarlardı. **Rübai:**

Tavuslärün qanatı xoş zibadur,
Eşqün quşi cilvəsi dəxi rə'nadur.
Bülbül dili yazun çağı xoş guyadur,
Amma bu çıxan ün qamudən ə'ladur.

Hekayət. «Rəvayət edərlər kim, Pirə İbrahim Vərzəqanun kəndində bir kimsə ilən sabunxanədə ortağ idi. Çün anun hasilindən aqçalar yanına götürürlərdi, ol bir arxun qırağına varub, bir ayağın sunun içinə uzadub, hasil olduğu aqçanı ətəginə qoyub sərraflardı. Hər keçməz aqça kim, görür idi, suya atar idi. Sordılar kim, neşün böylə eylərsən? Derdi: «Hər nəstə kim, mana yaxşı dəgül, özgələrə bəgənmezəm». **Şeir:**

Hər nəstə bəgənmez isən anı özünə,
Zinhar kim, özgə kimsəyə görmə rəva.

Alardan biri ədimüş-şəbih vəl-ədil Ərdəbillü Pirə İsmayıl idi. Şeyx (q.s.) anun həqqündə buyurupdur kim, İsmayıl Tanrının övliyalarındanur.

Hekayət. Ol vəqt kim həzrət Sultan Şeyx sədrül-millət vəd-din Musa irşadun səccadəsi üstində oturub, xəlayiqi gümrahlıqdan döndərüb doğru varmağ tərbiyə edərdi, isfahanlular ol həzrətdən İsfahana aparmağ için bir xəlifə iltimas qıldılar kim, ol qolda talibləri tərbiyə qıla. Həzrət Şeyx Sədrəddin (r.r.) Pirə İsmayılı müqərrər edüb anlar ilən varmağa icazə verdi kim, oraya varub ol həzrətin niyəbəti ilən tövbə verə. Pəs isfahanlular Pirə İsmayıl ilən Ərdəbildən İsfahana qayıtmak rəvan oldılar. Həzrət Şeyx yarım ağac yol anunlən bilə vardı. Pirə İsmayıl həzrət Şeyx Sədrəddinün əlin dutub bir vida eylədi kim, andan mə'lum olur idi kim, dəxi bir-biri görməyəcəkdürlər və genə öz

eline qayıtmağ olmaz. Pəs rəvan oldı. Çün İsfahana yaxınlaşdı, qalın adamlar qarşulamağa çıxdılar. İsfahanlılar anı Rənanun kəndində endürdilər. Bir mərəz ana yoluxub, bir neçə gün sayru olub, sonra Tanrı rəhmətinə vasil oldı və həzə heç kimsə andan tövbə almayub, söhbətin dinləməyüb anı tanımamışdılar. Pəs anun məzarı bir bağda müqərrər eylədilər kim, bir selün yolına yaxın idi və Hacı Kazir ana töhfə eyləmiş idi. Anun yaxındakı adamlar mərqədindən nur çıxmaq görərlərdi. İsfahanlı xamu ol nuri görendə müt'i və münqad olub könülləri safi e'tiqad ilən aydın oldı. **Şeir:**

Anun toprağidən Tanrı çıxardı nur xəlq için
Ki, görələr anı, münqad olalar e'tiqad ilən.

Çün iki yıl vəfatından keçdi, nağah bir güclü sel oxub, anun qəbirin ortaya alub qər q etməğə yaxın oldı. Kavəştlü Xəlil kim, anun müsahiblərindən idi və Rənanun kəndindən neçə kimsələr anı vaqədə gördilər kim, dedi: «Məni mundan özgə yerə nəql eyləniz kim, bu yerləri su alacaqdur və viran olur». Pəs cəmaət ittifaq eyləyüb anı özgə yerə nəql etməğə durdılar. Qələbə adam hazır oldılar. Çün anun gövdəsi qəbirdən çıxardılar, saətdə su axub qəbiri sudan doldurdu. Çün tabutunun başın açdılar, iki yıldan sonra bənizi tazə və yüzində bir tər düşmiş gördilər. Təbərrük için qoşun-qoşun gəlüb tabutunun ziyarətin edərlədi.

Beyt :

Hər kimün vardur anun yanında bir yüzi suyi,
İki aləmdə diridür yüzi, bənizi tazədür.

Bir saətdən sonra qalın cəmaətlər gəldilər. Çün anun hekayətin eşitdilər, əcəbdə qalub dilək etdilər kim, anlar dəxi anun yüzini görələr. Həman kim tabutunun başın götirdilər, Pirə İsmayılı tabutda görmədilər.

Beyt :

Xəlvətində dilbərün uşşaq ilə var cilvələr,
Leyk əğyarun gözindən pərdəlüdürlər olar.

Hazirlər ecəbdə qalub dedilər kim, boş tabutı nərəyə aparalım. Ol gün aqşamadək bu fikirdə idilər. Sonuc bir kişi tabutun başın götirdi, Pirə İsmayılı tabutda gördi. Xəlqdan qəriv qopdı. Pəs igən izzət ilən andan götürüb, özgə yerə aparub dəfn etdilər və üstinə bir imarət yaptılar. **Şeir:**

Aşiqlərin bir yolu var mə'suqənin kuyinədək
Kim, əql ilə fəhm ol yolu bilməzlər, etmə munda şəkk.

Anlardan biri Hacı Bilaldur. Bir həbəşi kişi idi və zaviyədə həzrət Şeyx için (q.s.) bangçılıq edərdi və daim xəlvətdə idi və heç kimsə ilə ixtilat eyləməyüb yapayalğüz xəlvətində ovqat keçürür idi. Və xəlvətinün qapusu cüzvicə açuq qoyar idi, ta əgər bir kimsənin xatiri anunlən söhbət eyləmək istər id, çün bilür idi kim, həman kim ol gələn kişi içərü girür, anun ovqatında fitrət düşər, bəlkim könli pərişan edər, özini təğafilə urar idi və əmdən bir söz söylər idi kim, gələn kişi eşidincə anun söhbətinə və xəlvətinə girməgə məcal bulmazdı. **Beyt :**

Xəyalı yarı n hər kimsə kim könlindədür munis,
Dəxi heç kimsə ilə söhbət etməz istəməz məclis.

Çün Hacı Bilal vəfat oldı, dodağları gülməgə açub şəhadət barmağı götürüb, barmağlarından ayru dutub gördilər. Həman kim anı yuməgə təxtə üstinə qoydılar, qəssal anun yuməgi için qaçan kim istərdi kim, anı çevirə, der idi kim, Hacı Bilal, sağ qola, ya sol qola, ya arxaya çevril. Dedügi kimi çevrülirdi və əlləri nərəyə kim, derlərdi qoy, qoyar idi. **Beyt :**

Hər kim ol, bu dirilikdən buldı can,
İki aləmdə diridür cavidan.

Anlardan biri: Bədəlan Pirə Məhəmməd idi kim, bəgənilmiş sifətli kişi idi. Həzrət Şeyx Sədrəddin (r.r.) bir gün ana dedi: «Pirə Məhəmməd, həman kim sən dünyadan köçüb axirətə vardun, mən səni özgə yerə aparmanam, bəlkim həzirənin yaxınında dəfn eyləy-

cəgəm». Bu muştuluqdan Pirə Məhəmməd igən sevinüb xürrəm oldı. Bir az müddət mundan keçincə həzrət Şeyx Sədrəddin (r.r.) həzrət Şeyx Zahidün (q.s.) ziyarətinə Siyavruda vardı. Pirə Məhəmməd dəxi ol həzrət ilən yoldaş oldı. **Beyt :**

Götürəmüzəm o yüzdən gözlərüm, Tanrı bilür,
Zira ol yüzün nurindən gözlərüm aydındurur.

Bir gün həzrət Şeyx Sədrəddinün xidmətinə varub dedi: «Qulluğunda Ərdəbilə varmağ niyyətüm var, amma Ərdəbilə yetməyəcəgəm. Kərəmündən umaram kim, əgər yolun üstində öləm, məni müqərrər eylədüğün yerə göndərüb tapşurasan». Pəs bir zə'f ana uğrayub Ərdəbilə varmak rəvan oldı. Gilanun gərivəsi ortasında Tanrı rəhmətinə vardı. R.r. Pirə Məhəmmədün oğlu ilə İlyası çağırub buyurtdı kim, anun nə'şini götürüb Ərdəbilə aparsunlar və Hacı Naxçıvanlunun məzarı yanında torpağa tapşursunlar. **Beyt:**

Dirilikdə nəstə kim, istər idi,
Ölmüş ikən anı buldı aqibət.

Anlardan biri: Suslu Pirə Məhəmməd idi.

Hekayət. Gilanlı Pirə Baba dedi: «Bir İbrahim adlu kişi istərdi kim, Pirə Məhəmmədi imtahan eyləyə. Qonşısından bir tavuq kim, yumurtaları üstinə yatdurmışdılar, oğurlayub bişurdi və özgə yeməklər ilən bir xana qoyub Pirə Məhəmmədə göndərdi kim, mə 'lum eyləyə kim, Pirə Məhəmməd anı bilür, ya yok. Həman kim Pirə Məhəmmədün evinə apardılar, Pirə Məhəmməd içərü aparmağa rüxsət verməyüb dedi: «Həm dıxaruda qoyun və mənüm yanuma_gətürməiniz». Pəs həm anı gətürənlərə yedurdi. Anların qursağlarında durmayub saətdə quşdılar. İbrahimün məkri bilənlər munı görüb, e'tiqada dönüb Pirə Məhəmmədin Ayağına düşdilər. Pirə Məhəmməd dedi: «Çün bu cəmaət iradətilən gəlmişdilər, böylə haram yeməgi bilə gətürmək gərəkməz idi». Qəzadan ol kimsələr kim, bu iş eyləmişdilər, qamu əhli ilə əyal və

uşaqları ilə qövmnləri az vəqtdə həlak oldılar. **Beyt :**

Hər kim anun xatiri eylər munun tək fikirlər,
Lacərəm, canına anun yüz qəmə möhnət dəgər.

Anlardan biri Gərmərudlu Pirə Əli Dal idi.

Hekayət. İlvənəqlü Pirə İshaq ilə İdris dedilər kim, Əli Dal Təbrizdə karvansəranun üçüncü təbəqəsində oturub zikrə məşğul idi. Ol karvansərada oturanlar dedilər: «Pirə, bizə zəhmət vermə». Ol anların sözlərinə iltifat etməyib həm öz işinə məşğul idi. Sonra anlar dedilər tənə yüzi ilə: «Əgər şeyxüni seversən, bu yuxarudan özünü aşağıya bırak». Pirə Əli Dal həman kim bu sözi anlardan eşitdi, qalxub, zikr eyləyə-eyləyə özünü yuxarudan aşağıya atdı. Çün yerə endi, karvansəranun ortasında iki ayağ ilə durdı. Görənlər əcəbdə qaldılar. Genə dedilər: «Bu, səhldür. Əgər şeyxi seversən, bu aşağıdan uçub yuxaru gəl». Genə zikr eyləyüb karvansəranun aşağısından quşlar kibi qanatların açub, uçub yerinə qayıtdı. **Beyt :**

Anun həvası quşi çün qanatların açar,
Təmami-şərq ilə qərbün nəhayətinə yetər.

Anlardan bir Bərniqlü Pirə Əvəzşah idi.

Hekayət. Bərniqlü Pirə Əhməd dedi: «Qardaşum Pirə Əvəzşah ömrünün axır çağında kim, vəfatı zamanı idi,gözin açub dedi:» Həzrət Peyğəmbər (ə) gördüm kim, ərşfərsay qədəmi rəncidə qılıb və həzrət Şeyx (q.s.) qulluğında gəldilər və həzrət Şeyx mana dedi: «Səndən bir əmanət bizdədür və ol, ibadət ilə riyazətlərdür, bu halətdə genə sana tapşururam, ta biləcə axirətə aparasan». Bu sözi deyüb, şəhadət kəlməsi izhar qılıb Tanrı rəhmətinə vasil oldı». **Beyt :**

Yüz tüman canlar fəda olsun munun tək bir erə
Kim, əcəl çağı bitün iman ilə canın verə.

Anlardan biri Pirə Məhəmməd kim, Çərkəs ilə məşhur idi.

Hekayət. Pirə Bədrəddin dedi kim, Pirə Məhəmməd yazıda əkin için

sığır sürərdi şüxm eyləməgə. Bir gün yoldaşları ana dedilər: «Acuz və kənd irəğdur». Pirə Məhəmməd dedi: «Nə istərsiniz?» Dedilər: «Bizə ət gərəkdür». «Çərkəs Pirə Məhəmməd bir qarğaya işarət qıldı. Qarğa saətdə uçub bir dəvşəni dutdı. Anlar yügürüb, ol dəvşəni anun əlindən alub,boğazlayub, bişürüb yedilər.»

Hekayət. Həm bu Pirə Bədrəddin dedi: «Çərkəs Məhəmməd bir qatla yapayalğuz bir yola varur idi. Dörd atlu ana yoluxub, geyəsilerine göz tiküb, anı dutub soydılar». Çün çıplaq qaldı, ayağını yerə vurub dedi: «Atlar getməsünlər.» Dördü dəxi yerlərində qupquru durdılar və mütləqa ayaqları yerdən götürəməz idilər. Sonucı atlular hər nəstə kim, Pirə Məhəmməddən almışdılar, neçə nəstələr dəxi üstinə qoyub Pirəyə gəturdilər və zinhar diləyüb üzrxahlıqlar etdilər. Pirə Məhəmməd dedi: «Mənüm geyəsilerümü ayru qoyub özlərinizi götürün». Böylə eylədilər. Həm ol saət anların ayağı tərpenüb, sağalub yeridilər.» **Nəzm:**

Hər kim atlandı könülnün atına,
Yüz tüman rəhmət anun ovqatına.
Saxla anun heybətindən canunu,
Varmagil illa ədəblən qatına.

Anlardan biri Ərdəbillü Kəlləçi Əhməd idi kim, qamu gecələr ayağa durub, gündüz gah zakirlərin çevrəsinə və gah məhəllələrdə və gah goristanlarda_gəzüb zikr eylərdi və həmişə kəlləçliğdən kim, halal kəsbi idi, bir nəstə hasil eyləyüb, müqəşşər badam ilə özgə noqlar sufilər ilə taliblərə kim, dimağları riyazət çəkməkdən zəif olmuş idi, verür idi. Və əgər gecə bir zəif ilə yoxsul, ya bir fəqir ilə qərib məscidlərdə, ya pozux yerlərdə görür idi, anlara eylə nəstələr verür idi kim, anı tanımazlar idi və həman kim gecənün yarısı olur idi, dərvazələrə varub namaz bangın verürdi. Andan sordılar: «Bu yarımgecə nədən ötrü namaz bangın çağırursan?» Dedi: «Bir xəbərdən eşitmişəm kim, həman kim bangı namaz bangın çağırur, əzabun firiştələri ölülər əzabından əl çəkərlər.

Anun için namaz bangın çağıruram». **Beyt :**

Ey xoş ol dövlətlü kim, dil ilə əli qüvvəti,
Ölülər ilə dirilərğə yetər bol rahəti.

Hekayət. Bu hekayət igən məşhurdr kim, çün Pirə Əhməd Tanrının rəhmətinə vasil oldu, həzrət Şeyx (q.s.) anun cənazəsi ilə yarım ağac yol Məndişin göristaninədək yayağ vardı. Çün anı toprağa tapşurdılar, həzə üstinə toprağ tökülmədin həzrət Şeyxün bir halı oldu. Ol saətdə Şeyxün bir talibi kim, kəşf iyəsi idi, bir nə'rə çəküb fəryad çıxardı kim, Əhmədi apardılar. Həzrət Şeyx anı hayxırub dedi: «Əpsəm ol». **Beyt :**

Qaçan yatur sinəndə ol könül kim, Həqqədür yavux,
Qəfəsdə quş qaçan qalır, qapusin gördi çün açux.

Dəxi anlardan biri Pirə Kəmal idi kim, Dəlü Kəmal ilə məşhur olmuş idi.

Hekayət. Pirə Zəkəriyyə dedi: «Dəlü Kəmal bir qatla dağda qaldı Gilanun gərivəsində və gecə oldu və savuxlıq çağı idi və könlegi Ərdəbildə bir qıfıllu evün içində durur idi. Danlası çün anası ol evün qapusın açdı, oğlunun könlegini görmədi, ehtiyat eylədi. Evün heç bacası ilə dəlügi yox idi və qapu bağlı. Əcəbdə qalub heyran oldu. İki gündən sonra çün Kəmal qayıtdı, könlegi əgnində gördilər kim, kirlüce saxlar idi. Anası dedi: «Bu könlek munda idi, necəlik sənün yanuna gəldi?» Kəmal dedi: «Ay ana, bizim bir gizlü yolımız var kim, qapular ana hicab olmaz». **Beyt :**

Sorma aşiq hanğı yol ilə yetər mə'budinə,
Özge yol vardır olərnün məqsədü məqsudinə.

Anlardan biri Əsadlu Pirə Əhməd dedi kim, yazılar ilə dağlarda gəzən canəvərlər anunlən üns dutmuşdılar. Və anun adəti idi kim, anlara həmişə duz verür idi.

Hekayət. Gərmrudlu Məlik Qubad dedi: «Neçə taliblər ilə bir qatla Pirə Əhmədün söhbətinə əzimət qılduk. Gecə idi və yolda divarların

darlığına yetdük. Qış çağı və yer buz bağlamış idi. Ol darlığda atlar zəhmət ilə gedərdi. Çün Pirə Əhməd dan namazın qıldı, hazır cəmətə dedi:» Yol buzlu idi və gələnlərə zəhmət imiş». Çün hüzurinə müşərrəf olduk, bir Əlişah adlu bizim ilə yoldaş idi. Həman kim Pirə Əhmədün nəzəri ana düşdi, dedi: «Bu kişidən ilhad iyi gəlür və mülhidlərin içində öləcəkdür». Sonucı ol kişi mülhidistanə varub, həlak oldı». **Beyt:**

Güzgüsində zahir idi, ol kişinin halını
Hər nə kim dedi, sonucı dedügi tək oldı ol.

Anlardan biri Naxçıvanlı Pirə Mahmud idi.

Hekayət. Əqimunlu Hacı Hafiz dedi: «Bir neçə taliblər ilə Şirazlu Mövlana Nasirəddin ilə oturmışduq. Bir kişi Gilanlu Mövlana Şəmsəddindən şikayət etdi kim, həzrət Şeyxün (q.s.) həqqində inkarlıq izhar eylər və sufilərin işlərin bəgənməyüb anlara dil uzadur və hər kimsə bu dəstur ilə bir söz andan nəql etdilər. Pirə Mahmud çün bu sözlər anlardan eşitdi, dedi: «Həzrət Şeyxün (q.s.) könli sirri ilə kim, Mövlana Şəmsəddin anun avıdur və torına giriftar və on gün mundan sonra baş ilə ayağı yalın həzrət Şeyxün qulluğuna varacaqdur». Eşidənlər günün tarixin yazdurdılar. Onuncı gün Mövlana Şəmsəddin Mövlana Nasirəddinün xidmətinə göndərdi kim, mənüm munda artuq taqətüm qalmadı. Həzrət Şeyxün qulluğuna varacaqam, gərək kim, siz dəxi məndən sonra özünüzü yetürəsiniz». **Beyt :**

Hər kim əhli-dilğə qulluğ eylədi, naqis dəgül,
Dilinə hər nə keçərsə, sonucı vaqe olur.

Anlardan biri Muqanlı Pirə Süleyman idi.

Hekayət. Əxi Mir Əli dedi: «Pirə Süleyman ilə Sultaniyyəyə vardum. İkinci gecə həm ol şəhərdə idük. İkimiz dəxi başımız bir yastuğa qoymışduq. Həman kim uyudum, vəqiədə gördüm kim, dörd atlu yüzləri niqablu gəldilər və Pirə Süleymanı qaparlardı. Mən çıxırırdum kim, Pirə Süleymanı apardılar. Bu halətdə uyxudan oyanub

oturdu. Pirə Süleyman mana dedi: «Bu çıxırmağ nə idi?» Dedim: «Böylə vaqieni gördüm». Dedi: «Qorxma kim, məni aparacakdurlar». Həm ol gün sayru olub üç gündən sonra şəhərin bəgləri ilə ulular anun sormağına gəldilər və ol heç dinməzdi. Çün yer boşaldı, dedim: «Pirə Süleyman, Tanrını an və tövhid kəlməsin zahir qıl». Bir saətdən sonra gözün açub dedi: «Bir su gətür». Hazır dedüm. Qalxub, təharət alub, dörd rük'ət namaz əda qılıb dedi: «Ey Əmir Əli, həzrət Şeyx (q.s.) durubdur və mən anun gözindən gözüm götürəməyəm. Qardaş, mənim halum özgələr əgər bilməzlər, sən dəxi bilməzsən və böylə sözlər söylərsən. Sanursın kim, mən bilməzəm ki, qafil dəgüləm». Bu sözi söyləyincə iman gətürüb təslim oldı. **Şeir:**

Çün yüzindən ol pəri bürqəni bir yan eyləyə,
Görəcək aşiq yüzi özini qurban eyləyə.

Qüslü eyləyəndə Pirə Bədrəddin dedi: «Qəssalun darağı anun saqqalı darağında bərk oldı». Ol gözün açdı. Qəssal qatı qorxub yüzi quyu düşdi. Mən ana istimalət verüb, qalxub Pirə Süleymanın ayağın öpdü. Pəs darağ rəvan olub işin təmam oldı. Sultamiyyənin bitün əkabiri ilə salehləri və bəglər ilə şəhərin kədxudaları yığılub igən izzət ilə anı götürüb goristana apardılar. Pirə Bədrəddin dedi: «Ol saət kim, anun cənazəsin gətirdilər, gün açux idi və günəş nurlu və mütləqa bulut yox idi. Yolda gedərkən anun cənazəsinə bulutsız rəhmət yağışı yağar idi, eylə kim cənazənin yoldaşları zahir gördilər.» **Beyt :**

Gəldilər cənnət yolundan hurlar, su səpdilər
Yolına, olmaya kim, toz qopa, qona yüzinə

Və hərgiz anun məzarı üsfi imarət qəbul etmədi. Qaçan kim ağac ilə kirpüçdən imarətlər edərlər, danlası kim varurlardı, görürlər kim, kirpüçlər ilə ağaclar ayru-ayru, hər biri bir yana düşüpdür. **Beyt :**

Çünki nurun pərdəsinə yetdi ol,
Bu hicabi-xaki bir yan etdi ol.

Anlardan biri Xacə Dehilü* Pirə Kəmaləddin idi.

Hekayət. Gərmrudlu Pirə Mahmud dedi: Ol çox kim iradət əli tövbənün silsiləsinə urmamış idim, uyxuda gördüm kim, həzrət Şeyxün (q.s.) xidmətinə yetdim. Məliküs-sadat Səravlu Seyyid Şərəfəddin (r.r.) əlümi dutub Şeyxün həzrətinə apardı tövbə qılmağa. Dedi: «Ya Şeyx, Mahmuda tövbə ver». Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdi: «Nə, ol gecə ana tövbə ilə təlqin verübən». **Beyt :**

Həmana ol gecə bədr idi, bişəkk,
Muradum hasil oldı istəyicək.

Amma ol gecə kim ol duşu gördüm, danlası məscidə vardum dan namazı qılmağa. Həman kim Pirə Kəmalun gözi mana düşdi, dedi: «Mahmud, tövbən qutlu olsun». Dedi! «Nə, tövbə?» Dedi: «Nə, bu gecə Həzrət Şeyx (q.s.) əvvəl mənüm yanumda idi, məndən otüb sana vardı». **[Şeir:]**

Kim ki ruhun güzgisinə gözi düşdi, aqibət,
Can ilə ruhun yüzi güzgidə gördi bircəhət.

Anlardan biri Sərəskanlu Mövlana Əbdülməcid idi kim, həzrət Şeyx (q.s.) anı «Fəqih Sufi» xitabı ilən ögmiş idi.

Hekayət. Bu, bir hekayədür el içində məşhur kim, Mövlana Əbdülməcid Sərəskanun kəndində olur idi və anda bir cəmaət Köcəci Xacə Məhəmmədün miridləri var idilər və çün Köcəclünün neçə taifələrində təriqət ilə şəriətdə və naməhrəmdən ehtiraz eyləməmək bir qüsur var idi, Mövlana Əbdülməcid anlara əmri-mə'ruf ilə nəhyi-münkər buyurur idi. Mundan ötrü aralarında təəssüb ilə müxalifət var idi. İttifaqən bir qatla bu Xacə Məhəmmədi Sərəskan kəndinə qonağlığa apardılar və anun müridləri qonağluqlar ilə söhbətlər etdilər və ol təhdid ilə mən'lər kim, Mövlana Əbdülməcid anlara edərdi, Köcəclü Xacə Məhəmmədün yanında ərz etdilər. Dedi: «Siz bu Mövlana Əbdülməcidi mana görsədün, ta mən anı görəyim. Mövlana Əbdülməcid anun yanına

varmaz idi. Xacə Məhəmməd qalxub, Mövlana Əbdülməcidün hüzurinə varub dedi: «Mənüm müridlərimün mən'in etmək səbəb nədür?» Mövlana Əbdülməcid dedi: «Sənün adaşun ulu Xacə Məhəmməd (r.ə.) bir əziz kişi və Tanrının övliyalarından imiş, anuna imdi çün ol taifədən neçəsin görərəm kim, səriətə müxalif olub namazı qılmazlar, bəlkim cüməni mən' edərlər və hər kim namazı tərək edə, ana əmri-məruf ilə nəhyi-münkər vacib olur». Xacə Məhəmməd çün bu kəlamı andan eşitdi, mülzəm olub insaf verdi və müridlərinün qüsürinə mö'tərif oldı. Pəs qəvvalları hazır edüb yırlaməgə durdılar və səma' qopdı və çün Mövlana Əbdülməcid səma'da isindi, başından dulbəndi götürüb yuxaru atdı. Dulbəndi evün üstürağına dəgüb həm anda bərk durdı. Köcəcilər gülməgə durdılar və hənəklər etdilər kim, dulbəndi üstürağda qalub, anun başı yalın qaldı. İmdi dulbəndi endürmək içün bir nərdiban gərək və bu dəxi yünüllügdən dələlət eylər. Çün səma' axır oldı və səma'cılar yerlərində oturdılar, dulbənd yuxarudan enüb Mövlanun başında oturdu. Hazirlər çün bu haləti gördilər, e'tiqada dönüb sələvatun hayühuyı sufilərə düşüb qovğa qopdı. Xacə Məhəmməd həman kim munı gördi, mö'təqid olub üzrlər dilədi və anların aralarında müvafiqət ilə yarlıq bərk olub hazır cəmaət mö'təqid oldılar. **Şeir:**

Anun dərvişi himmət başı sultanlığa endürməz.

İki aləm anun yanında bir çöp də hesab olmaz.

Kəməndinün giriftarı səriri-ərş edər mənzil

Kim, ol mənzil yəqinün əhli yanında xərab olmaz.

Anlardan birisi zübdətül-alit-tahirin İsfahanlu Seyyid Cəmaləddin idi.

Hekayət. Şeyx Sədrəddin buyurdu: «Bir qatla mən Seyyid Cəmaləddin ilən mətbəxün təndüri başında durmuşduk və təndüri bəqayət qızdurmışdular əkmək bişürmək içün və odun şö'ləsi zəbanə urar idi. Mən anunlən hənək üzərində mütayibələr qılırdum. İxtiyarsız

əlüm dulbəndi ilə börkinə kim, həzrət Şeyx (q.s.) vermişdi, dəgüb ikisi dəxi başından təndürün içinə düşdi. Çün təndürün dibi igən çuxur idi, əl ilən çıxarmaq müyəssər olmazdı. Dəmürlü kəfçəsi gətürənədəkin bir zəman təvəqqüf oldı. Həman kim dulbəndi çıxardılar, heç ziyan olma-yub yanmamış idi, bəlkim rəngində dəxi qüsür bulmamış idi. **Şeir :**

Qanda kanun nuri asari ola,
Qaçan ana nar edə bilür ziyan?

Anlardan biri Şirazlu Əxi Şihab idi.

Hekayət. Pirə İzzəddin ilən Pirə Xızır və Pirə Əvəzşah Mahmudabada varurlardı. Yolda gedərkən Pirə İzzəddin Əxi Şihabun tə'rifin edərdi. Yoldaşları dedilər: «Ol həmişə xələyiqi sögər, necəlik ilən riyazətlər çəkmiş ola?» Pirə İzzəddin dedi: «Gəliniz, anı sınalım, ta siz biləsiniz kim, Əxi Şihab necə kişidür?» Pirə İzzəddin dedi: «Mən andan üzüm istədim». Pirə Xızır dedi: «Mənüm içün qavun gətürsün». Pirə Əvəzşah dedi: «Mana bal gərəkdür». Çün Əxi Şihabun evinə qondılar, ləhzədə Pirə İzzəddinün yanına üzüm qoydı və Pirə Əvəzşah içün bal gətürdi və dıxarı çıxdı. Bir-iki saətdən sonra qayıdub Pirə Xızıra dedi: «Sən həmişə mana zəhmət verürsən. Bu güz çağında mən sənün içün qavunu xandan gətürəyim?» **Beyt :**

Kim ki könüldən xəbər aldı, qamu nəstə bilür,
Zira kim könül qamu əsrardən vaqifdürür.

Rübaiyyə:

Hər kim bu kitabı dinləyə sidq ilən,
Kəsb eyləyə hüsni-xülq mə'nisindən.
Məhşər günidə şəfaətin edərlər,
Peyğambərü şahi-din Hüseyn ilə Həsən.

Rübaiyyə:

Yüz şükr ki, şirin söz ilə datlu kəlam
Şeyxün mədədindən oldı bu nüsxə təmam.

Hər kim məni bir «Fatihə» ilən ansun,
Əfv eyləyə Tanrı suçların yövmi-qiyam.

ƏRƏBCƏ İFADƏ VƏ CÜMLƏLƏRİN VƏ FARSCA ŞEİR PARÇALARININ TƏRCÜMƏSİ

1. Hər şeyə öz yaranışına görə şəkil və surət verib. (Taha: 50)
2. Əvvəl də, axır da, zahir də, batin də Odur. (Hədid: 3)
3. Və biz Adəm övladını şərəfli və hörmətli etdik. (İsra: 70)
4. Allah aləmlərə möhtac deyildir. (Ənkəbut: 6)
5. Sən olmasaydın, fələkləri yaratmazdım.
6. Adəm su və palçıqdan yaradıldığı vaxt mən artıq peyğəmbər idim.
7. Ali-Məhəmmədi (s.) (Peyğəmbər ailəsini) tanımaq adamı cəhənnəm odundan qoruyar, bu ailəyə məhəbbət adamı əzablardan xilas edər, ali-Məhəmmədə dostluq münasibəti isə doğru yola yaxınlaşdırar.
8. Görkəmli adamların sultanları ölkələrdə, orbitlərin xülasəsi dövrlərdədir. Cəsur adamların seyyidi (ağası) ağsaqqallardır. Dayaqqlar şərq və qərbdə olar. Seçilmiş adamların ən yaxşısı isə axşam-səhər namaz qılanlardır. Ayələrin sahibi hər işin əvvəli və sonunda vardır. Sirlərin hamısı düzgün yoldadır. Ucalıqda və ağıl-kamalda şöhrət qazanmış şəxs ulu olar, onun sözü ox kimidir, haqqın sübutudur və dilindən yalnız doğru-düzgün söz çıxar.
9. Məndən sonra peyğəmbər yoxdur (olmayacaq).
10. Təqva libası xeyirlidir.
11. Allahın izni olmayınca heç kəsə ölüm yoxdur. O, vaxtı müəyyən edilmiş bir yazıdır. (Ali-İmran: 145)
12. Biz uşaq ikən ona hikmət verdik. (Məryəm: 12)
13. Xəstələndiyim zaman mənə yalnız O şəfa verir. (Şüəra: 80)

- 14.** Mənim övliyalarım qübbələrimin (göylərimin) altındadır, onları məndən başqa kimsə tanımaz.
- 15.** Mö'min mö'minin güzgüsüdür.
- 16.** Onun eşqinin qığılcımı ürəyimə saçdı,
Eşq bazarımın gözəlliyini pozdu.
- 17.** Eşqinin atəşi qeyrətdən ürəyimə
Qızmış şir kimi hücum etdi.
- 18.** Allah sizə əmanətləri öz sahiblərinə qaytarmağınızı əmr edir.
(Nisa: 58)
- 19.** Biz Allaha məxsusuq və Onun hüzuruna qaydacağıq. (Bəqərə: 156)
- 20.** Vəhdət meyindən bir qurtum damağıma yetdi.
O qurtumdan yenidən cana gəldim.
- 21.** Allaha çağırana səs verin. (Əhqaf: 31)
- 22.** Biz səni yer üzünün xəlifəsi etdik. (Sad: 26)
- 23.** Niyə gəlmirsən və dərqli başımı qucağına almırsan?
Mən əlacsız qalmışam, niyə əlimdən tutmursan?
- 24.** Onlar Tövratda və İncildə haqqında yazılan ümmətin peyğəmbərinə, rəsuluna tabe olurlar. (Ə'raf: 157)
- 25.** Haqqa qayıdış ən birincidir.
- 26.** Elə bir şey yoxdur ki, Ona şükr etməsin.(İsra: 44)
- 27.** Bu Turan çölündə bir ov ovlayalım
Ki, dünyada bir yadigar qoyalım.
- 28.** Sənə nifrət etsəm də, nə xeyir, nə də şər deyirəm,
İlahi, sən özün bilirsən, başqa heç nə.
- 29.** Allah bizi onun qayıdışından və əhdindən qorusun.
- 30.** Allah bizi əzabın pisliyindən və əziyyətin şərindən qorusun.

31. Allah bizi əməllərin qəbahətindən və işlərin rüsvayçılığından qorusun.

32. Atdığını maşa ilə at.

33. Atdığın zaman sən atmadın. Allah atdı. (Ənfal: 17)

34. Qələbə Allahdandır.

35. Allah öz mərhəməti ilə bizi Onun cəzasından və qisasından qorusun.

36. Allahın dostlarının heç bir qorxusu yoxdur və onlar qəm-qüsse görməzlər. (Yunus: 62)

37. Xilas olunanlar böyük təhlükə altındadırlar.

38. Bu, mənim doğru yolumdur. (Ən'am: 153)

39. Sizi Allahın yolundan sapdıracaq yollara uymayın. (Ən'am: 153)

40. O, dedi: Allahın Peyğəmbəri (s.) bir xətt çəkdi, sonra dedi ki, bu, Allahın yoludur. Sonra ondan sağ və sol tərəflərdə xətlər çəkdi və dedi ki, bunlar da yollardır, lakin onların hər birində şeytan vardır və (hörmətdən düşmüş alçaq adamları) o yollara çağırır.

41. Bu, mənim doğru yolumdur. Onu tutub gedin. Sizi Allahın yolundan sapdıracaq yollara uymayın. (Ən'am: 153)

42. Həqiqətən, axır dönüş sənin Rəbbinədir. (Nəcm: 42)

43. Oraya daxil olan kəs əmin-amanlıqdadır. (Ali- İmran: 97)

44. Allahın dostlarının heç bir qorxusu yoxdur və onlar qəm-qüsse görməzlər. (Yunus: 62)

45. Allahın bəla toruna salmayacağına özlərinə zərər edənlərdən başqa heç kəs arxayın ola bilməz. (Ə'raf: 99)

46. Kim Rəbbi ilə qarşılaşacağına ümid bəsləyirsə, yaxşı iş görsün. (Kəhf: 110)

47. Siz üreyinizdə olanı zahirə çıxarsanız da, çıxarmasanız da, Allah sizinlə haqq-hesab çəkər. (Bəqərə: 284)

48. Peyğəmbər (ə.) demişdir: Allah mənim ümmətimin ürəyinə vəsvəsə gətirən (yoldan azıb günah işlətmək) nə varsa onları bağışlayar, əgər hələ onları əməli işdə tətbiq etməyiblərsə və ya onu təbliğ etməmişlərsə.

49. Ey xatircəm olan kəs! Dön Rəbbinə, sən Ondan, O da səndən razı olaraq. Bəndələrinin zümrəsinə daxil ol! Cənnətimə varid ol! (Fəcr: 27, 28, 29 və 30)

50. Allah canları onlar öldüyü zaman ölməyənlərin canlarını isə yuxuda alar. Ölümünə hökm olunmuş kimsələrin canlarını saxlayar, digər kimsələrin canlarını isə müəyən müddətədək qaytarar. (Zümər: 42)

51. «Pərvərdigara! Mənim elmimi artır» - de. (Taha: 114)

52. Elə bir toxum, elə bir şey yoxdur ki, məhz açıq-aydın kitabda olmasın. (Ən'am: 59)

53. Allah sənəin əvvəlki və sonrakı günahlarını bağışlayacaq. (Fəth: 2)

54. Allahın Peyğəmbəri (s.) buyurmuşdur: Mənim qəlbimdə şeytan var və Allahdan bağışlanmağımı istəyirəm və gündə yetmiş dəfədən artıq Ona tövbə edirəm.

55. Həqiqətən, namaz çirkin və pis əməllərdən çəkindirər. Allahı zikr etmək [bütün başqa ibadətlərdən] daha böyükdür. (Ənkəbut: 45)

56. Gözlər onu [görüb] dərk etmər. (Ən'am: 103)

57. Allahı qədərincə qiymətləndirmədilər. (Ən'am: 91)

58. Peyğəmbər (s.) demişdir: Allah-təala buyurmuşdur: Kim mənə düşmənçilik edərsə, ona müharibə ilə xəbərdarlıq edərim. Mənə əlavə dua-namazlarla yaxın olanları isə sevirim. Və onları sevirsə, onlara qulaq asmağa qulaq, görməyə göz, vurmağa əl, hərəkət etmək üçün ayaq olaram, nə istəsələr – verərim və dərhal ona kömək edərim.

Onlar Allahı hələ layiqincə qiymətləndirməmiş, yəni Onu layiqincə tanımamışlar.

59. Sübhanəllah, biz Səni hələ layiqincə tanımamışıq.

60. Əgər [bunu] bilmirsinizsə, kitab əhlindən soruşun. (Nəhl: 43)

61. O gün insan qaçacaq öz qardaşından, anasından və atasından. (Əbəsə: 34 və 35)

62. Bütün sirlərin aşkar olacağı o qiyamət günü. (Tariq: 9)

63. Allah möminlərin canlarını və mallarını cənnət müqabilində satın almışdır. (Tövbə: 111)

64. Biz əmanəti göylərə, yerə və dağlara təklif etdik. Onlar onu götürməkdən qorxub çəkildilər. İnsan isə onu götürdü. İnsan zəifdir. (Əshab: 72 və Nisa: 28)

65. Nə yer nə də göy mənə mömin insanın qəlbindən geniş gəlmədi.

66. Sonra onu başqa bir məxluq olaraq yaratdıq. (Mü'minun: 14)

67. Biz insanı tərtemiz palçıqdan yaratdıq. Sonra onu nütfə halında möhkəm bir yerdə yerləşdirdik və laxtalanmış qana çevirdik. (Mü'minun: 12,13 və 14)

68. Sonra onu başqa bir məxluq olaraq yaratdıq. (Mü'minun: 14)

69. And içirəm özünü qınayan nəfsə! (Qiyamət: 2)

70. Məgər Biz sənə köksünü açıb genişlətmədikmi. (İnşirah: 1)

71. O kəslər ki ayaq üstə olanda da, oturanda da, uzananda da Allahı xatırlar, göylərin və yerin yaradılması haqqında düşünər.

72. Ya Peyğəmbər! Rəbbin tərəfindən sənə endirilmiş olanı təbliğ et. Əgər [bunu] etməsən, Allahın risaletini yerinə yetirmiş olmazsan. (Maidə: 67)

73. Rəbbinin məqamından qorxanları iki cənnət gözləyir. (Rəhman: 46)

- 74.** Biz öz qüdrət nişanələrimizi onlara həm xarici aləmdə, həm də onların öz daxilində mütləq göstərəcəyik. (Füsilət: 53)
- 75.** O kəslər ki sözü dinləyib onun ən gözəlinə uyarlar. (Zümər: 18)
- 76.** Ey iman gətirənlər! Allahdan qorxun. Ona yol axtarın. Allah yolunda cihad edin ki, bəlkə, nicat tapasınız. (Maidə: 35)
- 77.** Allahdan öz bəndələri içərisində ancaq alimlər qorxar. (Fatir: 28)
- 78.** Kim evindən çıxıb Allah və onun Peyğəmbərinə tərəf hicrət etsə, sonra isə ölüm onu haqlasa, həmin şəxsin mükafatını Allah Özü verir. (Nisa: 100)
- 79.** Onun mükafatını Allah verir. (Nisa: 100)
- 80.** Allahın mərhəmətinin əlamətlərinə bax ki, torpağı öləndən sonra necə dirildibdir.
- 81.** Sonra bədənləri və könülləri Allahı yad etməklə dincəlir. (Zümər: 23)
- 82.** Məgər Allahın köksünü islam dini üçün açmaqla...(Zümər: 22)
- 83.** Gecə qaranlığı [İbrahimi] bürüdükdə o, bir ulduz görüb: «Bu mənim Rəbbimdir»- dedi. (Ən'am. 76)
- 84.** Allah-təala buyurdu: «İbrahimə göylərin və yerin mülkünü, səltənətini göstərdik ki, tam qənaətlə inananlardan olsun». (Ən'am: 75)
- 85.** Dedi: «Batanları sevmirəm». (Ən'am: 76)
- 86.** Ayı dogarkən gördü. (Ən'am: 77)
- 87.** Mən göyləri və yeri Yaradana tərəf üzümü çevirdim. (Ən'am: 79)
- 88.** O kəslər ki Allahı zikr etməklə ürəkləri rahat olduğu halda iman gətirmişlər. Qəlblər yalnız Allahı zikr etməklə aram tapar. (Rə'd: 28)
- 89.** Nəfsini özünə Tanrı edən kimsəni gördünmü? (Casiyə: 23)
- 90.** Günahlarını e'tiraf edənlər yaxşı bir əməllə pis bir əməli bir-birinə qarışdırmışlar. (Tövbə: 102)
- 91.** Pislikləri və təqvanı ona ilham etdi (Şəms: 8)

- 92.** Yaxşı bir əməllə pis bir əməli qarışdırmışlar. (Tovbə: 102)
- 93.** Göz nə [sağa-sola] yayındı, nə də uzağa getdi. (Nəcm: 17)
- 94.** Həqiqətən, axır dönüş sənin Rəbbinədir. (Nəcm: 42)
- 95.** Ürəklərində əyrilik olanlar fitnə-fəsad salmaq və istədikləri kimi mənə vermək məqsədilə mütəşabih ayələrə uyarlar. (Ali-İmran: 7)
- 96.** Allahdan başqa onun təfsirini bilən yoxdur. (Ali-İmran: 7)
- 97.** Bizim uğrumuzda cihad edənləri öz yollarımıza qovuşduracağıq. (Ənkəbut: 69)
- 98.** Onlardan kimisi özünə zülm edər, kimisi mö'tədil olar, kimisi də yaxşı işlərdə irəli keçər. (Fatir: 32)
- 99.** Bil ki, Allahdan başqa heç bir Tanrı yoxdur. (Məhəmməd: 19)
- 100.** Peyğəmbər (s.) demişdir: Mənə adamlarla görüşmək əmr olundu ki, onlar «Allahdan başqa tanrı yoxdur və Məhəmməd (s.) Onun rəsuludur» şəhadətini desinlər, namaz qılıb zəkat versinlər. Əgər onlar bundan sonra öz qanlarını və mallarını yalnız İslam yolunda sərf etsələr, bütün haqq-hesablarını Allah verər.
- 101.** Bu dünyada kor olan axirətdə də kor olar. (İsra: 72)
- 102.** De ki: «Bu mənim yolumdur. Açıq-aşkar bu dəlillə Allaha çağırırıq». (Yusif: 108)
- 103.** Onlara bir xeyir yetişdirdikdə: «Bu, Allahdandır» - deyərlər, bir pislilik üz verdikdə isə «Bu, səndəndir» - söyləyərlər. (Nisa: 78)
- 104.** De ki: «Hamısı Allah tərəfindəndir». (Nisa: 79)
- 105.** Adəm Rəbbinə asi oldu və yoldan çıxdı. (Taha: 121)
- 106.** «Ey Rəbbimiz! Biz özümü zülm etdik». (Ə'raf: 23)
- 107.** O, öz Rəbbinin əmrindən çıxdı. (Kəhf: 50)
- 108.** Cənnət əhli bu gün keflə, əyləncə ilə məşğuldur. (Yasin: 55)
- 109.** O gün insan qaçacaq öz qardaşından, anasından və atasından. (Əbəsə: 34 və 35)

110. Bu gün onların ağızlarını möhürləyirik. Etdikləri əməllər barəsində onların əlləri Bizimlə danışar, ayaqları isə şəhadət verər. (Yasin: 65)

111. (Ənfal: 2)

112. (Ənfal: 2)

113. (Ənfal: 2)

114. O kəslər ki namaz qıllarlar. (Ənfal: 3)

115. Və verdiyimiz ruzidən sərf edərlər. (Ənfal: 3)

116. Onlar həqiqi mö'minlərdir. (Ənfal: 4)

117. Onların öz Rəbbi yanında dərəcələri vardır. (Ənfal: 4)

118. Gözəl ruzi. (Ənfal: 4)

119. Əcəlin gəlib çatana qədər Rəbbinə ibadət et. (Hicr: 99)

120. (Hicr: 42)

121. Şükr edən bəndə olmarammı?

122. Hökmdarlar bir ölkəyə [zorla] girdikləri zaman onu xarabazara çevirər, ə'yan-əşrafını da zəlil edərlər. (Nəml: 34)

123. İman gətirənlərin qəlblərinin Allahın zikri üçün yumşalması vaxtı gəlib çatmadımı? (Hədid: 16)

124. Allahın zikrindən sonra dəriləri ilə qəlbləri yumşalar. (Zümər: 23)

125. Həqiqətən, yaxşı əməllər pis işləri yuyub aparar. (Hud: 114)

126. Kim Rəbbi ilə qarşılaşacağına ümid bəsləyirsən, yaxşı iş görsün. (Kəhf: 110)

127. Sizin dünyadan mən üç şeyi sevdim: yaxşılıq, qadınlar və gözümün qarası olan namaz.

128. Sizlər də mənə kimi olun! Mən Rəbbimin yanında gecələyirəm, O da mənə yedirdir və içirdir.

129. Peyğəmbər (s.) demişdir: Elə bir saat olmayacaq, deyilməsin ki, yerdə-göydə Allah vardır.

130. Peyğəmbər (s.) demişdir: İbadət on hissədən ibarətdir, onlardan doqquzu halallıq istəməkdir.

131. «Ey Peyğəmbərlər! Təmiz, halal nemətlərdən yeyin və yaxşı işlər görün». (Mü'minun: 51)

132. Günahı bağışlanmışla oturub yeyenin də günahı bağışlanır.

133. Allah sənin əvvəlki və sonrakı günahlarını bağışlayacaq. (Fəth: 2)

134. Allah bizi bundan qorusun.

135. Allah kimi düz yola yönəltmək istəsə, onun köksünü islam [dini] üçün açıb genişləndirər, kimi azdırmaq istəsə, onun ürəyini daraldar. (Ən'am: 125)

136. İman gətirənlər ölmürlər.

137. Mənim övliyalarım mənim qübbələrimin (göylərimin) altındadır, onları məndən başqa kimsə tanımaz.

138. Vətən sevgisi imandandır.

139. Allahın fitri olaraq insanlara verdiyi din. (Rum: 30)

140. Allahın fitri olaraq insanlara verdiyi dini heç vəchlə dəyişdirmək olmaz. (Rum: 30)

141. Yoxsulluq hər iki dünyada üz qaralığıdır.

142. Bəzi üzlərin ağ, bəzi üzlərin isə qara olacağı gündə. (Ali-İmran: 106)

143. Üzü ağ olanlar Allahın mərhəməti içərisində qalacaqlar. (Ali-İmran: 107)

144. Biz ona şah damarından da yaxınıq. (Qaf: 16)

145. Yuxu ölümün qardaşdır.

146. İnsanlar da qızıl və gümüş mə'dənləri kimi mə'dənlərdir.

147. Allahın zikrindən sonra dərilləri ilə qəlbləri yumşalar. (Zümər: 23)

148. Əvvəl də, axır da, zahir də, batin də, Odur. (Hədid: 3)

149. Allah alış-verişi halal, sələm almağı isə haram etmişdir. (Bəqərə: 275)

150. Kim alim ilə iki addım atarsa, onunla iki dəfə oturub-durarsa, ondan iki kəlmə söz eşidərsə, ona iki cənnət vacib olar.

151. Yaxşı işlər görənləri cənnət və daha artıq mükafatlar gözləyir. (Yunus: 26)

152. Mömin şəxs xurma ağacı kimidir, yalnız yaxşı şeylərlə qidalanır və işi də (meyvəsi də) yaxşı olur.

153. Rəbbin bal arısına vəhy etdi. (Nəhl: 68)

154. Qəlblərinə iman yazılmış kəslər. (Mücadələ: 22)

155. İnsanlar üçün şəfa olan (müxtəlif) rəngli bal. (Nəhl: 69)

156. Mömin şəxs xurma ağacı kimidir.

157. Rəbbin bal arısına vəhy etdi. (Nəhl. 68)

158. Allah sizi də, sizin düzəldiklərinizi də yaratmışdır. (Saffat: 96)

159. Allah sizə əmanətləri öz sahiblərinə qaytarmağınızı əmr edir. (Nisa: 58)

160. Həqiqətən, Allah bu ümməti hər yüz ildən bir dirildərək onlara dinlərini təzədən xatırladar, öyrəder.

161. O, hər gün bir işdədir. (Ər-Rəhman: 29)

162. Zaman iti qılınc kimidir.

163. Bu, Allahın lütfüdür, onu istədiyinə verər. Və Allah... (Maidə: 54)

164. Kim Məni tutarsa və həmişə Mənim yanımda olarsa və Məni zikr edərsə, mələklər onları yataqlarında da, yolda gedərkən də müşayiət edər, lakin, ya Hənzələ, saatda üç dəfə.

- 165.** Bilin ki, Allah insanla onun qəlbi arasına girər. (Ənfal: 24)
- 166.** Onun hicabı işıqdır. Əgər açılsa, üzünün ulduzları alışıb yanar, çünki onu yaradanın nəzəri onun üstündən tükənməyibdir.
- 167.** Biz ona şah damarından da yaxınıq. (Qaf: 16)
- 168.** Allaha doğru gedən yollar xəlq olunmuşların nəfslərinin sayı qədərdir.
- 169.** Bağışlanan nemət Allahdandır.
- 170.** O kəslər ki qeybə inanır. (Bəqərə: 3)
- 171.** Bizə əşyaları olduğu kimi göstər.
- 172.** Şeytan Adəm övladının qanını axıdır.
- 173.** Rəbbimin rəhm etdiyi kimsə istisna olmaqla, nəfs pis işləri görməyi əmr edər. (Yusif: 53)
- 174.** İnsan tanıdığı nə varsa, onunla dost olar.
- 175.** İnsan tanımadığı nə varsa, ona müxalif olar.
- 176.** Yaratmaq da, əmr etmək də Ona məxsusdur. Aləmlərin Rəbbi olan Allah nə qədər uca, nə qədər böyükdür! (Ə'raf. 54)
- 177.** De ki: «Ruh Rəbbimin əmrindəndir». (İsra: 85)
- 178.** Siz harada olsanız, O, sizinlədir. (Hədid: 4)
- 179.** Ürəyin Məryəmi mənim üfürməyimdən ruh doğdu,
Uşağım İsa kafərdən doğuldu.
- 180.** Badəni gətir ki, çoxdandır sənə xumar olmuşam
Dərviş köynəyi geysəm də sənənin mağaranın yarı deyiləm.
- 181.** «Mən sizin Rəbbiniz deyiləmmi?» (Ə'raf: 172)
- 182.** Ağır cam gətir ki, işim qədəhdən keçdi,
Sənənin cəsəretli və böyük işlərində qulamam.
- 183.** Hər kəs öz çeşməsini tanıdı. (Bəqərə: 60)
- 184.** Qəribədir ki, şüşə sınıbdır, [ancaq] mey tökülmür.

- Necə tökülsün və bilsin ki, mən sənin yanındayam.
- 185.** Ürək püxtələşib, o, əzəmət beşiyinə bağlıdır,
Ağılla canın qaydası da müxtəlif və rəngarəngdir.
- 186.** Hər kəs bir dəfə doğulur, mən dəfələrlə doğulmuşam.
- 187.** Sən o uşaqsan ki, beşiyində
Səni əyər, o, sənin dayəndir.
Əgər böyüsən, zahir [aləmini] görərsən,
Hər iki aləmin xarici, çölü sən ayağının altındadır.
- 188.** Bir zaman məndən bir dünya doğar,
Bir zaman dünya kimi xalq doğaram.
- 189.** Sərxoş bir «kafir balasıyam», sanki bir ruhani gözəl
Kilsədən nadan kimi sərxoş halda çölə çıxdı.
- 190.** Bəşər üçün bəşərdən azad olmuşdu (doğmuşdu),
Elə ki kamala yetdi, evinə nöqsan gəldi.
- 191.** Ey bağban, ey bağban, niyə mənə sarılıbsan,
Əgər mən sənün üzümünü yemişəmsə, sən də mənim dərviş
heybəmi aparıbsan.
- 192.** Məni doğan ana ilə yenidən cütləşmişəm,
Bilirəm ki, anamla zina etdiyim üçün məni atəşpərəst
adlandıracaqlar.
- 193.** Ruhlar səfərbər olunmuş əsgərlərdir.
- 194.**
Kim həqiqət yolunda həqiqətdən bir əlamət qoymadısı,
Aləmdə təqlid edilən oldu, bütün canlıların başçısı oldu.
- 195.** Əttar iki dünya ortasından xilas olan kimi
Başqa bir dənizə qərq oldu və daima xoşbəxt oldu.
- 196.**
Camaat rahatca oturub, mən isə ürəyin bəlasındayam,

Ürək dərddli oldu, ürəyin davasını kimdən axtarım?

197. Mən onu Allahın qorxusundan itaətkar və narahat gördüm.

198. Eşqin şəhərindən keç ki, min ürək görəsən,
Ürəyin əsə-əsə hər yerə get ki, deyəsən vay ürəyim.

199. Ürəyin rəyi olmadan heç yerə getmək olmaz,
Ürək sultanıdır, ürəyin rəyindən üz döndərmək olmaz.

200. Bizim gizli məclisimizə yad adamı gətirməyin ki,
Ürəyin macərəsinin əhvalatını eşitməsin.

201. Gözün örtüyünü əgər canın başından qaldırırsan,
Ürəyin səmasına əbədi nemət qonar.

202. Əgər örtük götürülərsə, yəqinlik hasil olar.

203. Məst və dəli-divanə gözəlim ay kimi
Məscidin qapısından səbh tezdən daxil oldu.
Qara gözlü, qara saçlı, qara ürəkli
O günahkar qara geyinmişdi.

204. Ey nurlu ay, qaranlıq quyusundan çıx,
Can aləminin Misrinə gəl, orada sultanlıq taxtında otur.

205. O anda məndən əgər İlahi söz eşitsən, nə qorxu?
O, mən deyildim, O idi, inkar edə bilməzsən.

206. Onun üzündə ulduzlar yanır, çünki Allahın nəzəri onun
üzərindən tükənməyibdir.

207. «Ya Musa! Aləmlərin Rəbbi olan Allah mənəm!» (Qəsəs: 30)

208. Elə ki günəşin əksi aynaya düşür,
O anda ondan soruş, demə ki, dəmirəm.
Günəşin qarşısında olcaq zərrə kimi məhv oluram,
Əgər «mən günəşəm» desəm, məni üzürlü sayın.

209. Öz ürəyimə nəzər saldım,
Həmin yeri gördüm, orada yox idi.

- 210.** Lal gəlməyincə əbədilik zülalını necə yeyər?
Sənin eşqinlə yanan həyat suyunu necə içər?
- 211.** «Bəla» qulağı nazdan əl çəkərək,
«Həst» məşuqəsinin sırğasını qulağına taxmışdır.
- 212.** «Mən sizin Rəbbiniz deyiləmmi?» (Ə'raf: 172)
- 213.** Gah fəxrədən bütün aləmin tacı ucalır,
Gah acizlikdən bu dünyanın ayağaltı torpağı alçalır.
- 214.**
Zahiri gözəlliyi sevən adamların gözündə xacə getdi,
Lakin xacə başqa rəngdə üst paltar düzəldər.
- 215.** Bizim varlığımız olmamışdan qabaq
Sənin varlığın bizdən ayrı olmamışdır.
- 216.** Hər xoşluq ki səndən yox oldu, kədərlənmə,
Çünki o, başqa bir görkəmdə qarşına çıxar, yəqin bil.
Bu yaxşı iş, sözsüz, şəkillərdə gələr,
Su ilə gilin arasında şəkildən şəkilə düşər.
- 217.** Bu, sizin əlinizdən çıxana kədərlənməməyiniz və sizə verilənə
də sevinib qürrələnməməyiniz üçündür. (Hədid: 23)
- 218.** Ətəyini əlimə alarkən
Onun əlini paltarımın qolunda gördüm.
- 219.** Kim özünü tanısa, Rəbbini də tanıyar.
- 220.** Həmişə müğlərin (atəşpərəstlərin) məbəbində
oturanların dini
Nə gözəl din və nə ləyaqətli ibadətdir.
Yaxşıdan, pisdən; küfrdən, dindən; elmdən, əməldən
Çıxıram ki, bayırda yerlər çoxdur.
- 221.**
Uşaq olarkən hər iki dünyadan kənarda olduğum üçün

Hara uça bilərəm, qanadım ki, yoxdur?

222. Hər iki aləmin biri mənim üçün bir quş dəni kimidir,
Onu da çeynəyib ağızımdan çıxarıram.

223. Allahın rəng küpündən canımı boyayaram,
Sonra Məsihin canının rənginə dönərəm.

224. Bu göz və çırağ iki nurdur ki, hər biri
Bir-birinə çatsa, kimsə ayıra bilməz.

225. Onu gözlə dərk etmək olmaz. Sübhanəllah, biz Səni layiqincə
tanımamışıq.

226. Ey Həccə gedənlər, haradasınız, haradasınız?
Məşuqə də buradadır, gəlin, gəlin.

227. Bəndələrim Məni səndən soruşduqda, söylə ki, Mən onlara
yaxınam. (Bəqərə: 186)

228. Biz ona şah damarından da yaxınıq. (Qaf: 16)

229. Məşuqə qonşuda - divarın o tərəfindədir,
Siz isə səhrada çaşqın qalmısınız, nəyin hayındasınız?

230. Nə varsa, hər şey mütləq Odur,
Can, canan, ürək, dilbər və din.

231. Xəzinə xarab yerdə olsa, daha yaxşıdır,
Xarab yerdə qaldığı üçün xəzinə olar.

232. Mən, mənim yolumda qəlbi sındırılmışların yanındayam.

233. Qeyrəti dünyada heç nə qoymadı,
Sözsüz ki, göz bütün əşya oldu.

234. Eşqin əgər yolu görünseydi,
Bu bağlı qapını qıfillardı.
Heç kim eşqin qapısına çata bilməz,
Kaş ki, heç kim çatmayaydı.

235.

- Gözdə və canda oturma ki, bu, aşağı, o isə yuxarıdır,
Ayağını bu ikisindən də kənara qoy, nə burada ol, nə də orada.
- 236.** Kim ki səhrada olar, zəlzələdən arxayın olar,
Dənizdə danın isə paltarının oğurlanmağından qorxusu olmaz.
- 237.** O gözəl süpürgəni əlimə verdi,
Dedi ki, dənizin tozunu sil.
Sonra o süpürgəni yandırdı,
Dedi ki, sən oddan süpürgə çıxar.
- 238.** Sonra «la» süpürgəsi ilə
Fırlanan göyün üzündən ulduzu süpürək.
- 239.** Siz qadınları atıb şəhvətlə kişilərin üstünə gəldiniz. (Ə'raf: 81)
- 240.** Qur'an sən üçün bir höccətdir (dəlildir).
- 241.** Həqiqətən, şeytan sizin düşmənidir. (Fatir: 6)
- 242.** Şübhəsiz ki o [şeytan] və onun qəbiləsi sizləri sizin onları görə bilmədiyiniz yerlərdən görürlər. (Ə'raf: 27)
- 243.** «La İlahə illallah» - mənim qalamdır, kim qalama girərsə, Mənim əzablarımdan tam himayə olunar.
- 244.** Allah öz mərhəməti ilə bizi Onun cəzasından və qisasından qorusun.
- 245.** Heç bilənlərlə bilməyənlər eyni ola bilərlərmi? (Zümər: 9)
- 246.** O, çox bilikli, dərrakəli bir əməli-saleh insandır.
Hər kişinin qiyməti bizim yanımızda
Və elm əhli yanında onun yaxşılıq etdiyinə görədir.
- 247.** Nəfsini özünə Tanrı edən kimsəni gördünmü? (Casiyə: 23)
- 248.** Allahın Peyğəmbəri (s.) demişdir: Allah öz bəndəsinin tövbəsinə çox sevinər. Əgər sizlərdən kimsə Ona tövbə edərsə, sanki səhrada

dəvəyə minmiş kimi olar və səhradan qurtarar, dəvənin üstündə yeməyi və içməyi də hazır olar, kölgəsində dincəlməyə ağac da tapar.

249. Allahın qadağan etdiyi.

250. Onları Rəbbi yanında gözəl mükafat gözləyir. (Yunus: 2)

251. Hər bilik sahibinin fəvqündə bir bilici də vardır. (Yusif: 76)
(əslində: «və fəvqə zi küllin və fəvqə külli zi ilmin əlim»).

252. Biz göyün qapılarını sel kimi axan bir yağışla açdıq. (Qəmə: 11)

253. Badəni gətir ki, çoxdandır sənə xumar olmuşam
Dərviş köynəyi geysəm də sənin mağaranın yarı deyiləm.

254. Badəni gətir ki, çoxdandır sənə xumar olmuşam.

255. Allahdan başqa özlərinə dost qəbul edənlərə bənzəyirlər.
(Ənkəbut: 41)

256. Xarabalıqda da olsa, tikdiyın binanın əsasını möhkəm qur.

257. Şeytan içində yumurta qoydu, bala çıxartdı, bala da onun
boğazını yararaq çıxdı.

258. Allah gözəl olduğundan gözəlliyi sevir.

259. Gecələr namaz qılmaq əməli-saleh adamların adətidir.

260. Günah işlər görməkdə davam edərək ölüm yetişən anda «mən
indi tövbə etdim» deyənlərin tövbəsi qəbul olunmaz. (Nisa: 18)

261. Eşq mənim qarşımda olduğu üçün ondan hökmən fəryad
edərəm.

262. Sizə bu gün söyüşlər ünvanlanmayıbdır.

263. Kimə hikmət bəxş edilmişsə, ona çoxlu xeyir verilmişdir.
(Bəqərə: 269)

264. Haqq gözün qarası ilə görünərək, ağı üzərində yazılmalıdır.

265. O, səninlə əgər eşq oyunu oynasa, ey qulam,
Onun eşqi öz sənəti ilə daima olar.

- 266.** Sübhanəllah! Sənin şə'nin nə əzəmətlidir!
- 267.** Mənim içimdə Allahdan başqa heç kim yoxdur.
- 268.** Kökü yerdə möhkəm olub budaqları səmaya ucalmış. (İbrahim: 24)
- 269.** Günahı bağışlanmışla oturub yeyənin də günahı bağışlanar.
- 270.** Allahım Onu vali tutana vali olsun, Ona qayıdana əvəzini qaytarsın. Onun səltənətinin və yaxşılığının kölgəsi adamların başından eskilməsin.
- 271.** Qəbir evi ya cənnət guşəsi, ya da cəhənnəm quyusu olar.
- 272.** Eşqdə əgər bir sirr gizlənsəydi
Bu bağlı qapıya açar olardı.
- 273.** Rəbbim! Köksümü açıb genişlət. (Taha: 25)
- 274.** Mömin adamın niyyəti gördüyü işdən gördüyü işdən xeyirlidir, mürtəd adamın niyyəti gördüyü işdən pisdür. Kim nə əkərsə, onu da biçər.
- 275.** Hər kəs öz çeşməsinə tanıdı. (Bəqərə: 60)
- 276.** İman gətirib yaxşı işlər görənlərin mənzili Firdovs cənnətləri olacaqdır. (Kəhf: 107)
- 277.** Allahın bəndəsindən razı qalması valideynlərin razılığından keçir.
- 278.** Məhəmməd Yerdə Allahın tərəzisidir.
- 279.** Həqiqətən , bu, izzətli kitabdır.
- 280.** [Onlara] söylə: «Dünyanın ləzzəti və faydası azdır». (Nisa: 77)
- 281.** Və öləncən Rəbbinə ibadət et. (Hicr: 99)
- 282.** Bu, Allahın öz qullarının qəlblərində yaratdığı rəhmdillikdir.
- 283.** Allah Özünün rəhmdil bəndələrinə rəhm edəndir.
- 284.** İman iki hissədən ibarətdir: yarısı səbr, o biri yarısı şükr-sənadır.

- 285.** Hər hansı müsəlman susuz müsəlmana su verərsə, Allah onu xalis müşk-ənberlə ətirləndirər.
- 286.** Allaha verdiyiniz əhdi yerinə yetirin. (Nəhl: 91)
- 287.** Dostun yanına piyada getdiyim üçün
Göyün yaşıl, ağ atı mənim altımdadır.
- 288.** Təvazökarlıq ucalığın zəkətidir.
- 289.** Doğrudan da, sən böyük bir əxlaq sahibisən. (Qələm: 4)
- 290.** Binasını Allah qorxusu və rızası üzərində quran. (Tövbə: 109)
- 291.** Qur'andan şəfa nazil olundu.
- 292.** Dön Rəbbinə, sən Ondən, O da səndən razı olaraq. (Fəcr: 28)
- 293.** Əgər siz Allaha yardım göstərsəniz, O da sizə yardım göstərər.
Allahı qoruyun (hifz edin) ki, O da sizi qorusun.
- 294.** Allah səni insanlardan qoruyar.
- 295.** Allah istədiyi şeyin səbəbini əvvəlcədən hazırlayır.
- 296.** Onlara [mələklər nazil olub belə deyəcəklər]: «Qorxmayın və kədərlənməyin, sizə və'd olunan cənnətlə sevinin». (Füsilət: 30)
- 297.** Allahımın yanında olsam, məni yedirdər və içirdər.
- 298.** Alimin ölümü aləmin ölümüdür.
- 299.** Ey xatircəm olan kəs! Dön Rəbbinə, sən Ondən, O da səndən razı olaraq. (Fəcr: 27 və 28)
- 300.** Haqq məclisində, qadir hökmdar Allahın hüzurunda. (Qəmər: 55)
- 301.** Biz Allaha aidik və Ona tərəf qayıdacağıq. (Bəqərə: 156)
- 302.** O zaman Sidrəni nələr bürümüşdü! (Nəcm. 16)
- 303.** Qəbir cənnət bağlarından biridir.
- 304.** Allahın qarşısında səmimi olan Ona yaxın olar.

305. Kim cümə gecəsi tüstünün qaranlığında Ha mim əd-düxanə oxusa, Allah onu bağışlar.

306. Həqq məclisində, qadir hökmdar Allahın hüsurunda. (Qəmər: 55)

307. Həqiqətən, yetimlərin mallarını haqsızlıqla yeyənlərin yedikləri qarınlarında oda çevriləcək və onlar alovlu cəhənnəmə girəcəklər. (Nisa: 10)

308. Biz Allaha aidik və Ona tərəf qayıdacağıq. (Bəqərə: 156)

309. Onların ürəklərinə qorxu saldı. (Əslində: «və qəzəfə qülubihimür-rü'bə». Əhzab: 26)

310. Əgər şükr etsəniz, sizə olan ne'mətimi artıracağam. (İbrahim: 7)

311. Əgər nankorluq etsəniz, Mənim əzabım, həqiqətən, şiddətlidir. (İbrahim: 7)

312. Allah Elçisinin sünətlərindən qaçmaq olmaz..

313. Vətən sevgisi imandandır.

314. Səbr sevincin açarıdır.

315. Əttarın ürəyində bir dünya özünə yer edibdir,
Çünki bir yaxın adamı yoxdur, sözü ürəyində qalıbdır.

316. Allahın carçısını qəbul edin. (Əhqaf: 31)

317. Bizim həlak olmağımız eşq səhrasında olacaqdır,
Bizimlə səfər sirri olan yar hanı?

İZAHLAR*

Abgərm - Qəzvin və Həmədan arasında yerləşən yaşayış məntəqəsi. Əsərdə dağ adı kimi (Səbələn dibi) göstərilir.

Ağa Cərik - Təbriz vilayətinə aid olan kənd. Ağa Cəri də adlanır.

Axsitan - Şirvanşahlar dövlətində bu adda iki hökmdar olmuşdur: I Axsitan (1160-1197) və II Axsitan (1244-1260). Bu hökmdarlardan birincisi daha məşhurdur. Əfzələddin Xaqani (1126-1199) ona mədhiyələr həsr etmiş, Nizami Gəncəvi isə «Leyli və Məcnun» məsnəvisini bu hökmdarın sifarişi ilə yazmışdır. Tərcümənin məzmununa görə burada söhbət II Axsitandan gedir, çünki Şeyx Zahid Gilaninin yaşadığı dövr bu hökmdarın hakimiyyət illərinə uyğun gəlir.

Amasiya - Yaxın Asiyada qədim şəhər. Hazırda Türkiyədə və Ermənistanda bu adda yaşayış məntəqəsi vardır.

Arğun xan/Arğun padşah - Elxanilər dövlətinin dördüncü hökmdarı (1284-91) olmuşdur.

Arran - Qafqaz Albaniyasının ərəb mənbələrində adı. Çağdaş ədəbi dilimizdə «Aran» formasında işlədilir və isti iqlimi olan ərazini bildirir.

Astrabad - İndiki İran ərazisində, Gilan tərəfdə şəhər.

Aynı - Ərdəbil vilayətində kənd.

---

* İzahların hazırlanmasında Qulamrza Təbatəbai Məcdin «Səfvətüs-səfa»ya yazdığı şərhlərdən istifadə olunmuşdur.

Babül-əbvab - Dərbənd şəhəri. Orta əsrlərdə ərəb coğrafiyaşünasları Dərbənd şəhərini belə adlandırırdılar.

Bağdad xatun - Əmir Çobanın qızı. Atasını onu 1323-cü ildə Şeyx Həsən Cəlairiyə («Böyük Həsən»ə) ərə vermişdir. Sonradan Sultan Əbu Səid onu ərindən boşatdırıb almışdır. Əbu Səid Bağdad xatunun həm atasını, həm də qardaşlarını (Dəməşq Xacə və Şeyx Mahmud) öldürtdürür. Buna görə də Bağdad xatun Əbu Səidi zəhrələtdirərək öldürmüşdür. Bağdad xatun özünə Xudavəndegar ləqəbini seçmişdir. Bənzərsiz gözəlliyi olan bu qadın Sultan Arpa xanın (1335-1336) əmri ilə 1335-ci ildə öldürülmüşdür.

Bağdadlı Şeyx Cüneyd - Əbülqasim Cüneyd bin Məhəmməd, məşhur ilahiyyatçı alim və sufi şeyxi. 910-cu ildə Bağdadda vəfat etmişdir.

Balə Həsən Binisi - təxminən XII əsrin sonu, XIII əsrin əvvəllərində yaşamış sufi şəxsiyyətlərindən biridir.

Barüq - Ərdəbil vilayətində kənddir. Bu adda kənd Marağa və Sərab şəhərləri yaxınlığında da vardır.

Bayəzid Bistami - Təyfur bin İsa Əbu Yəzid Bistami (öl. 875) ən məşhur sufi şeyxlərindən biridir. İrənin şimal-qərbində yerləşən Bistam şəhərindəndir. Bütün ömrünü burada keçirmiş və doğma şəhərində də vəfat etmişdir. İslamda mistisizmin banilərindən sayılır. Ölümündən sonra «Sultanül-arifin» ləqəbini qazanmışdır. Onun 500 məşhur kəlamı gəlib çatmışdır.

Benis/Binis - Təbriz yaxınlığındakı kənd. Şəbüstərdən 4 km aralıda yerləşir.

Beris - Ərdəbil vilayətinin şərq hissəsində kənd. Şəhərdən 22 km aralıda yerləşir.

Bercis - Müştəri (Yupiter) planeti. Günəş sistemində ən böyük

planet.

Beyza/Bəyza - İranda Fars vilayətində şəhər. Ağ rəngdə qalası olduğu üçün bu şəhər orta yüzilliklərdə belə adlanmış («bəyza» ərəb dilində ağ deməkdir). Hazırda Şiraz vilayətində bu adda qəsəbə vardır. İndiki Həştərxanın yerində də Bəyza adlı şəhər olmuşdur və onun da adı «ağ» mənasını daşıyılmış.

Bədəxşan - hazırda bir hissəsi Tacikistanda, bir hissəsi isə Əfqanıstan ərazisində olan dağın və yaşayış məntəqəsinin adıdır. Bu ərazi yaqut kimi qırmızı rəngli qiymətli daşı-lə'li ilə tanınır. Klassik ədəbiyyatda «lə'li-Bədəxşan» ifadəsi şəklində çox işlənir.

Bələvan - Gilanla Ərdəbil arasında yerləşən kənd.

Bəni Abbaslu Müstə'sim - Abbasilər xilafətinin sonuncu hökmdarı (1242-1258).

Bərkə xan (1209-1266) - Qızıl Orda xanı (hakimiyyət illəri-1255-1266). Monqol xanı Çingiz xanın (1155-1227) nəvəsi, Cuci xanın (öl. 1227) oğludur. Bərkə xan Azərbaycana hücumlar etmiş, lakin Elxanilərlə vuruşmada məğlub olmuşdur.

Bərnəq/Pərnəq/Pirneq - Ərdəbil vilayətində kənd. Tərcümədə yalnız Bərnəq şəklində işlənmişdir.

Bərzənd - Azərbaycanda qədim şəhərlərdən biri olmuşdur. Ərdəbildən təxminən 85 km şimalda yerləşmiş. Hazırda Ərdəbilin kəndlərindən biridir.

Bəlyan dağı -Təbriz şəhərinin məhəllələrindən biri olan Vəlyankuh. Bu məhəllə dağa yaxın olduğu və orada çoxlu vəli (müqəddəs şəxs) dəfn olduğu üçün belə adlandırılmışdır: «Vəlyan» /»Vəliyan»-*vəlilər*, «kuh» *dağ* deməkdir. «Bəlyan» Vəlyan sözünün fonetik dəyişikliyə uğramış formasıdır. Nişati isə onun ikinci tərəfini tərcümə etmişdir.

Bilasuvan - Biləsuvar şəhərinin digər bir adıdır.

Bistam - İranın qədim şəhərlərindən biridir. Məşhur sufi şeyxi *Əbu Yəzid Bistami* bu şəhərdəndir.

Bişkin - indiki Meşginşəhr. Cənubi Azərbaycanda Ərdəbil yaxınlığındakı şəhər.

Bozğuşlu Şeyx Nəcibəddin - XII əsrdə yaşamış sufi şeyxi. Kitabda da göstərilədiyi kimi, Şirazda doğulmuş və burada yaşamışdır. Milliyyətə Azərbaycan türküdür. Məşhur Azərbaycan alimi, görkəmli sufi şeyxi Şihabəddin Sühreverdinin (1145-1234) şagirdi və davamçısı olmuşdur. 1280-ci ildə vəfat etmişdir. Türkçə «İki ayna ortasında bir alma» adlı kitabı vardır. Burada ona verilən irfani sualların cavabı verilmişdir.

Bukavul - Elxanilər dövründə hərbi vəzifə. Bu vəzifəni tutan şəxslər-bukavullar divandan ayrılmış ixracatı və yürüslərdə əldə edilmiş qəniməti hərbi hissələr arasında bölür, ordu hissələrinin təminatı ilə məşğul olurdular. Monqol mənşəli bu söz şəxsi qvardiya mənasında da işlənir.

Canı bəg - Qızıl Orda xanı. 1342-1357-ci illərdə hakimiyyətdə olmuşdur. 1357-ci ildə qoşunu ilə Təbrizi tutmuş, elə həmin il öldürülmüşdür.

Ceyhun - indiki Amu-Dərya çayının qədim adı.

Cəbrail/Cəbrəil - vəhy yetirən mələkdir.

Cəğatu/Cağatu - Cənubi Azərbaycanda, Marağa vilayəti ərazisində çay adı. Hazırda Zərinərud adlanır, Urümiyə gölüne tökülür. Cənubi Azərbaycanda bu adda tayfa da olmuşdur.

Cəhrəm - İndiki İran ərazisində tarixi şəhər. Qədim adı Gəhrəm olmuşdur. Firdovsi «Şahnamə» əsərində bu şəhərdən bəhs etmişdir. Şiraz şəhəri yaxınlığında yerləşirdi. Hazırda da bu adda yaşayış məntəqəsi vardır.

Cəlairlü Şeyx Həsən («Böyük Həsən») - Cəlairilər dövlətinin

banisi, ilk hökmdarı (1341-56). Elxanilər dövründə Rum vilayətinin hakimi olmuşdur. Tərcümədə Cəlairlü Ulu Əmir Həsən kimi də verilmişdir.

Cəmşid - əfsanəvi şah. Guya 700 il padşahlıq etmişdir. Qədim İran şahlarından Pişdadiyan sülaləsinin 4-cü şahı olmuşdur.

Cibril - Allahın ən yaxın mələyi. Bax: *Cəbrail*.

Cüneyd Bağdadi - Əbülqasim Cüneyd bin Məhəmməd Bağdadi (öl.910). Milliyyətçə farsdır. İslam mistik fəlsəfəsində əsas cərəyanlardan birinin banisidir. «Rəsail» adlı əsəri vardır.

Çarpərdlü Mövlana Fəxrəddin - mövlana Fəxrəddin Əhməd bin əl-Həsən Çarpərdi adı ilə məşhurdur. İnb əl-Hacibin qrammatikaya dair «Şafie» adlı əsərinə yazdığı şərh ilə tanınır. Məşhur təfsirçi alim Qazi Nasirəddin Beyzavinin (öl. 1286) şagirdi olmuş və onun təfsirinə şərh yazmışdır. Şeyx Səfiəddin Ərdəbilinin ona böyük rəğbəti olmuşdur. Təbrizdə yaşamış və 1345-ci ildə burada vəfat etmişdir.

Çingiz xan (1155-1227) - vahid monqol dövlətinin banisi, məşhur sərkərdə.

Çopaniyan/Çobaniyan - türk-monqol mənşəli nəsil. Suldus (sulduz) tayfasından törəmiş bu nəsil Elxanilər dövründə Urmiya gölü ətrafında toplaşdı. Bu nəslin ən görkəmli nümayəndələri *Əmir Çoban* və onun nəslindən olan Şeyx Həsən Çobani, Məlik Əşrəf sayılırlar. Çobanilər azərbaycanlıların etnik tərkibinə daxil olmuşlar.

Çopanlu Əmir Həsən - Əmir Çobanın nəvəsi Şeyx Həsən Çobani («Kiçik Həsən»). O, Elxani hökmdarı Əbu Səidin öldürülməsindən (1335) sonra hakimiyyət uğrunda mübarizəyə qoşularaq 1338-ci ildə *Məhəmməd Xudabəndənin* (Ulcaytunun) qızı *Satibəy xatunu* hökmdar elan etmiş və ölkəni onun adından idarə etməyə başlamışdır. 1343-cü ildə arvadı İzzət Mələk tərəfindən öldürülmüşdür.

Çopanlu Məlik Əşrəf - Elxanilər dövründə dövlətin idarəsində

mühüm rol oynamış Çobanilərdən biridir. Süleyman xanın dövründə (1340-1343) baş əmir olmuşdur. 1344-cü ildə Elxanilərdən Ənuşirəvanı «Adil» ləqəbi ilə taxta çıxararaq (1344-1355), dövlətin idarəsini öz əlində toplamış, qəddarlığı və zalımlığı ilə tanınmışdır. 1357-ci ildə Təbrizi tutan Qızıl Orda xanı Canı bəyin əmri ilə edam edilmiş, bununla da Çobanilərin siyasi hakimiyyətinə son qoyulmuşdur.

Dara – İrənin qədim sülalələrindən olan Sasanilərin son hökmdarı.

Dəməşq Xacə - Çobanilər tayfasının başçılarından olmuş *Əmir Çobanın* oğludur. Elxani hökmdarı *Əbu Səidin* (1305-35) zamanında Azərbaycan və İraqı-Əcəmdə əmir olmuşdur. Əbu Səidin əmri ilə öldürülmüşdür.

Dəryaz - tayfa adı.

Duzluq - Muğanda tarixi kənd.

Dürri-Ədən - Ədən dürrü (gövhəri). Ədən Ərəbistanın şərqində yerləşən dənizin adıdır. Bura qiymətli dürləri ilə məşhur imiş. Ədən həm də vaxtilə həmin ərazidə yerləşən ölkənin adı olmuşdur.

«Ehyai-ülum» - Əbu Hamid Məhəmməd Qəzalinin (1058-1111) məşhur əsərinin adıdır. İslam aləmində böyük şöhrət qazanan bu əsər 4 hissədən, 10 kitabdan ibarətdir.

Erdiyə/Ərdiyə - Ərdəbildə Kəlxoran kəndinə bitişik kiçik bir kənd. Hazırda Erdi adlanır.

Esfənc - Təbriz-Ərdəbil yolunun üstündə yerləşən yaşayış məntəqəsi. Təbatəbai Məcdin yazdığına görə bu məntəqə, çox güman ki, indiki Basmənc qəsəbəsinin əski adıdır.

Əbdülqasim Kərəgani - məşhur sufi şeyxlərindəndir. Şeyx Əbu Səid Əbilxeyrin (967-1048) müasiri olmuşdur.

Əbhər-Cənubi Azərbaycanda, Zəncan şəhəri yaxınlığında qəsəbə.

Əbi Hüreyrə-Məhəmməd peyğəmbərin (s.) səhabəsi olmuşdur. Əsl

adı Əbdüşşəms olan bu şəxs islamı qəbul etdikdən sonra Əbdürrəhman adını seçmişdir. Pişik balasını çox sevdiyi və özü ilə gəzdirdiyi üçün Peyğəmbər (s.) ona Əbi (Əbu) Hüreyrə («Pişik balası atası») ləqəbini (künyəsinə) vermişdir. 60-cı ildə Mədinədə vəfat etmişdir. Güclü hafizəsi olan bu şəxs çoxlu hədis bilirmiş. Məşhur hədis toplusu müəllifi İsmayıl Buxarinin (810-870) yazdığına görə 200 səhabə onun hədislərini yığıb toplamışdır.

Əbu Abdullah Xəfif-X yüzillikdə yaşamış sufi şeyxi. Bütöv adı Şeyx Kəbir Abdullah Məhəmməd bin Xəfif şəklindədir. Şirazda doğulmuş və burada yaşamışdır. Vəfat tarixi müxtəlif qaynaqlarda 980-981 və 1000-1001-ci illər göstərilir.

Əbu Bəkr Nəssac-XI əsrdə yaşamış sufi şeyxi. Mənbələrdə imam Qəzalinin (1058-1111) müəllimi olması göstərilir. 1094-cü ildə vəfat etmişdir.

Əbu Məhəmməd Rəvim-X əsrin sufi şeyxlərindən biridir. 915-ci ildə Bağdadda vəfat etmişdir. Məşhur sufi şeyxi Cüneyd Bağdadinin (öl.909) yaxınlarından olmuşdur.

Əbu Məhfuz əl-Kərxi-IX yüzillikdə yaşamış sufi şeyxlərindən biridir. İbn Firuz Bağdadi kimi də tanınır. Əslən xristian olan əl-Kərxi imam Rzanın (ə.) tövsiyəsi ilə islamı qəbul etmiş, sonradan məşhur sufi şeyxi olmuşdur. Təxminən 815-ci ildə Bağdadda vəfat etmişdir.

Əbunnəcib Sührevərdi (1097-1168)- görkəmli Azərbaycan sufi alimi. Cənubi Azərbaycandakı Sührevərd qəsəbəsində doğulmuş, Bağdadda vəfat etmişdir. Bağdaddakı Nizamiyyə mədrəsəsinə başçılıq etmişdir. Təsəvvüfə dair ərəb dilində yazdığı «Adabül-müridin fit-təsəvvüf» və «Qəribül-məsabih» adlı əsərləri vardır. Sufiliyin mötədil qoluna mənsub olmuşdur. Onun əmisi Şihabəddin Əbu Həfs Ömər Sührevərdi (1145-1234) də görkəmli sufi alimi olmuşdur.

Əbu Səid Bahadur xan (1305-35) - Elxani hökmdarlarından biridir.

1316-1335-ci illərdə hakimiyyətdə olmuşdur. Gürcüstan hakimi Əmir Qurumişinin qiyamını yatırarkən göstərdiyi igidliyə görə Bahadur xan adlandırılmışdır. 1335-ci ildə Azərbaycana hücum etmiş Qızıl Orda xanı Özbəkin qarşısını almaq üçün Qarabağa gəlmiş və burada yerli əmirilər tərəfindən zəhərləndirilərək öldürülmüşdür. Mənbələrdə onun öldürülməsində arvadı Bağdad xatunun əli olması göstərilir.

Əbu Yəzid (Bayəzid) Bistami - bax: Bayəzid Bistami.

Əbülabbas Nəhavəndi - XI yüzillikdə yaşamış sufi şeyxidir. Əxi Fərəc Zənganinin piri olmuşdur.

Əbülğənaim Rükəddin Sücasi-XIII əsrin böyük şeyxlərindən biri olmuşdur. Şeyx Əvhədəddin Kirmani, Şəms Təbrizi onun şagirdləri olmuşlar. Şeyxin nisbəsindəki Sücas Cənubi Azərbaycanda Zəncan şəhəri yaxınlığındakı kəndlərdən birinin adıdır.

Əhər-Cənubi Azərbaycanın qədim şəhərlərindən biridir. Əhər çayının sahilində, Təbriz şəhərindən 95 km şimal-şərqdə, dağ ətəyində yerləşir.

Əxi Fərəc Zəngani-XI əsrdə yaşamış sufi şeyxi. 1064-cü ildə vəfat etmiş bu şəxsin tam adı Şeyx Şəqiq Fərəc Zənganidir.

Əxlat-Van gölü (Türkiyənin şərq hissəsində) yerləşən şəhər. Elxanilər dövründə bu dövlətə tabe olan əsas şəhərlərdən biri idi.

Əqmiyun-Cənubi Azərbaycanda, Sərab şəhəri yaxınlığında kənd.

Əlvərz-Ərdəbildə kənd.

Əmir Çoban-türk –monqol mənşəli sultuz (sulduz) tayfasının nümayəndəsidir. Bu tayfa onun adı ilə Çobanilər kimi tanınır. Elxanilər dövründə baş əmir (əmirül-üməra) olmuşdur. *Qazan xanın** (1295-1304) hakimiyyətə gəlməsində mühüm rol oynamışdır. Arğun xan dövründə (1284-91) baş əmir təyin olunmuşdur. Kiçik yaşlı Əbu Səidin hakimiyyəti zamanı (1316-1335) dövləti faktiki olaraq Əmir Çoban idarə etmişdir. 1328-ci ildə Əbu Səidin əmir ilə öldürülmüşdür.

Əmir Əli Paşa-Elxani hökmdarı Əbu Səid Bahadır xanın dayısı Əmir Əli Padşah. Farsca mətndə Əmir Əli Padşah şəklindədir (s. 741), tarixi mənbələrdə də belədir. Əbu Səidin ölümündən sonra, dövlətin bütün işləri onun əlində toplanmışdı. 1336-cı ildə öldürülmüşdür.

Əmir Qurumuşi-Elxanilər dövründə indiki Gürcüstan ərazisində əmir-canişin olmuşdur. 1319-cu ildə Sultan Əbu Səidin (1316-35) hakimiyyəti zamanı ona qarşı qiyam qaldırmış və öldürülmüşdür.

Əmir Qutluğşah-Elxani hökmdarı Qazan xanın (129-1304) əmirlərindən biri olmuşdur. 706-cı ildə öldürülmüşdür.

Əmuqin-Ərdəbilin mərkəzində yaşayış məntəqəsi. Ağmiyan da adlanır.

Əndərab-Cənubi Azərbaycanın Sərab vilayətindəki Heris kəndinin bir hissəsidir. Sərabın cənubunda, şəhərdən 5 km aralıda yerləşir.

Ənəs bin Malik-Məhəmməd peyğəmbərin (s.) səhabə və xadımlərindən biri olmuşdur. Uzun ömür sürmüş bu şəxs 711-ci ildə vəfat etmişdir. Müslim və Buxarinin hədis kitablarında onun 2286 hədisi vardır.

Ənqa-Qaf dağında yaşayan əfsanəvi quş. Zümrüdi-ənqa, Simürğ adları ilə də tanınır. Təsəvüfdə saf eşq ənqa ilə müqayisə edilir. Füzuli ənqa ilə bağlı yazır:

Cifeyi-dünya degil hər kəs kimi mətlubimiz,

Bir bölük ənqələriz Qafi-qənaət bəkləriz.

Maraqlıdır ki, Nişati də ənqa sözü verilən beytdə Qaf dağının adını çəkmişdir.

Ərbəini-Qəzali-adətən, 40 hədisdən ibarət olan kitab «ərbəin» adlanır. İmam Qəzalinin (1058-1111) bu adda kitabı olsa da, gəlib çatmamışdır.

Ərdəbil-Cənubi Azərbaycanın ən qədim və mühüm şəhərlərindən

biridir. Şeyx Səfiəddin burada vəfat etmiş, sonradan onun qəbiri üzərində türbə ucaldılmış və memarlıq kompleksi tikilmişdir. Kompleksin zəngin kitabxanası Türkmənçay müqaviləsinə (1828) əsasən Peterburqa aparılmışdır.

Ərdəqan-Cənubi Azərbaycanda, Sərab şəhəri yaxınlığında kənd.

Ərşəq-Cənubi Azərbaycan ərazisində tarixi vilayət olmuş Meşgin şəhəri yaxınlığındakı kənd.

Əttar-Şeyx Fəridəddin Əttar Nişaburi (1120-130). Farsdilli sufi poeziyasının ən görkəmli nümayəndələrindən biridir. Sufizmə dair «Əsrarnamə», «Məntiqüt-teyr», «Pəndnamə» və s. kimi məsnəviləri və «Təzkirətül-övliya» adlı nəsr əsəri ilə məşhurdur.

Əvarif-Şihabəddin Ömər Sührəvərdinin təsəvvüfə aid kitabıdır. 63 bəbdən ibarət olan bu kitabı Arifi adlı bir şəxs orta əsrlərdə türkcəyə çevirmişdir.

Əvhədəddin Kirmani (öl. 1237)-dövrünün tanınmış sufi şeyxlərindən biridir. Şeyx Rükəddin Sücasinin müridi olmuşdur. Məşhur filosof, «vəhdəti-vücuda» nəzəriyyəsinin yaradıcısı İbn Ərəbi (1165-1240) öz əsərlərində ondan bəhs etmişdir. Şeyx Səfiəddin onun bəzi şeirlərini şəhr etmişdir.

Fəxrəddin İraqi (1213-1289)-dövrünün tanınmış sufi şairlərindən biridir. Həmədanda doğulmuş, sonralar Hindistanda və Kiçik Asiyada yaşamışdır. Ən məşhur əsəri fars dilində yazdığı «Ləməat»dir. Əbdürrəhman Cami (1414-1492) bu kitaba şərh yazmışdır (Əşəatül-Ləməat). F.İraqinin farsca şeirlər divanı və «Üşşaqnamə» adlı məsnəvisi də vardır.

Fərguş-Cənubi Azərbaycanda Sərab şəhəri yaxınlığında yaşayış məntəqəsi.

Fəhləvi-Ərdəbildə yerli əhəlinin danışdığı məhəlli dildə yazılan şeirlər və mahnılar.

Fəridun/Firidun-İranda qədim əfsanəvi padşahlardan biridir. Cəmşidin nəvəsi, Pişdadiyan sülaləsinin 6-cı hökmdarı olmuşdur.

Firəngistan-Orta əsrlərdə müsəlman Şərqi Avropa ölkələrinə verilən ümumi ad.

Fumən-İndiki İranda cənubunda, Rəşt tərəfdə kiçik yaşayış məntəqəsi

Gavrud-İndiki İran ərazisinin şimal-qərb hissəsində yerləşən vilayət. Mərkəzi Əminabad şəhəridir.

Gülpayigan-İranda şəhər. İsfahan şəhəri yaxınlığında yerləşir.

Gülgün-Nizami Gəncəvinin «Xosrov və Şirin» məsnəvisində (eləcə də Xosrov və Şirinlə bağlı əfsanədə) Şirinin atının adı. Klassik ədəbiyyatda ən sürətlə qaçan at mənasında işlənir.

Gürqan-Ərdəbil vilayətində Kəlxoran tərəfdə kənd. İndiki İran ərazisində Xəzər dənizi sahillərində bu adda tarixi vilayət də olmuşdur. Bundan əlavə İranda şimalında bu adda məşhur şəhər vardır. Əsərdə isə Gürqan məhz Ərdəbil tərəfdəki kənd adı mənasında işlənmişdir.

Güştasfi/Güştaspi-Azərbaycanda tarixi vilayət. Araz və Kür çayları arasında, Xəzər dənizinə yaxın ərazidə yerləşmiş.

Hali-Şeyx-Nişati bu ifadə ilə tərcümənin Təbriz nüsxəsinin yazılmağa başlanma tarixini əbcəd hesabı ilə göstərmişdir. «Hali-Şeyx»dəki hərflər əbcəd hesabı ilə 949/1543-cü ilə bərabərdir. Bu əlyazma 949-cu ildə yazılmağa başlanmış və düz bir ildən sonra-950/1544-cü ildə Şirazda tamamlanmışdır.

Heris-Cənubi Azərbaycanda, Hərvabad şəhəri yaxınlığında kənd.

Həlyəkəran-Lənkəran yaxınlığında yaşayış məntəqəsi. Şeyx Zahid Gilani burada doğulmuşdur. Tarixi qaynaqlarda Həbəkəran kimi qeyd olunmuşdur.

Hənzələ ibn ər-Rəbi əl-Əsədi-Peyğəmbərin (s.) səhabəsi və katibi

olmuş, sonradan Cəməl döyüşündə həzrət Əliyə (ə.) qarşı çıxmışdır. Əbu Rəbii adı ilə də tanınır.

Həsən Bəsri - Əbu Səid Hüseyn bin Yəsar Bəsri (641-728) dövrünün məşhur zahidi və fəqihi olmuşdur.

Həştrud - Səhənd dağının ətəyində yerləşən kənd.

Hicaz - Ərəbistan yarımadasının qərb hissəsinin adı. Məkkə və Mədinə şəhərləri burada yerləşir. İndiki Səudiyyə Ərəbistanının bir hissəsi, əyaləti.

Hindilan - Cənubi Azərbaycanda, Miyanə şəhristanında kənd.

Hirbəhrəq - Ərdəbil yaxınlığındakı kənd. Hazırda Hir adlanır.

Hörmüz - İranda, Fars körfəzində yerləşən şəhər.

Hülaku xan (1217-1265) - Çingiz xanın nəvəsi, Elxanilər sülaləsi və dövlətinin banisi. 1256-1265-ci illərdə hökmdar olmuşdur. 1259-cu ildə onun əmri ilə Marağa rəsədxanası yaradılmışdır.

Hüseyn Mənsur/Mənsur Həllac - məşhur sufi şeyxi Hüseyn bin Mənsur Həllac (öl. 919). «Ənəlhəqq» sözüne görə dar ağacından asılmışdır. Hüseyn Mənsur bu sözü «Mən yoxam, Haqq-taala vardır» mənasında işlətməmiş, lakin o dövrün ruhaniləri onu başqa cür yozduqları üçün şeyxin edamı haqqında hökm çıxarmışlar.

Xacə diyə/Xacə deh-Cənubi Azərbaycanda *Miyanə* şəhəri yaxınlığında kənd.

Xacə Qiyasəddin Məhəmməd-Qiyasəddin Məhəmməd Rəşidi. Elxani hökmdarı Əbu Səid Bahadır xanın (1335-1336) və Arpa xanın (1335-1336) hakimiyyətləri zamanı vəzir olmuşdur. Tərcümədə Rəşidlü Xacə Qiyasəddin kimi də verilir. Məşhur vəzir Xacə Rəşidəddinin (1247-1318) oğludur.

Xalxal-İranda Gilan şəhərinin qərbində dağlıq ərazidə yerləşən yaşayış məntəqəsi.

Xanbəli-Gilan ərazisində yaşayış məntəqəsi.

Xəlil-İbrahim peyğəmbər. Haqq və iman yolunda bir çox sınaqlardan üzuağ çıxdığı üçün Xəlilullah («Allahın sevimlisi») ləqəbi ilə məşhurdur. Həcc ziyarətinin əsası bu peyğəmbərin zamanında qoyulmuşdur.

Xərəqan-İndiki İran ərazisində bu adda bir neçə yaşayış məntəqəsi var: Təbriz yaxınlığında, Qəzvinlə Həmədan arasında və Bistam yaxınlığında.

Xəta-İndiki Çinin türklər yaşayan hissəsi.

Xızır/Xızr - zülmətə gedərək dirilik suyu içmiş peyğəmbər və ya vəli. Klassik ədəbiyyatda ölməzlik rəmzi kimi işlədilir. Bir çox xalq dastanlarında qəriblərin dadına yetişir. Burada da həmin mənada işlənmişdir.

Xiya - İndiki Meşginşəhr. Cənubi Azərbaycanda Ərdəbil yaxınlığında yerləşir. Əslində Xiyav olmalıdır. Nişati bu sözün sonundakı «vav» hərfini ilə kimi tərcümə etmişdir: Xiya ilə Bişkin. Əslində Xiyav-Bişkin olmalıdır.

Xurşid - Günəş.

Xütən - Çində şəhər. Əhalisinin gözəlliyi və qiymətli müşkü ilə məşhurdur.

Xüşkrud - Ərdəbil vilayətində dağlıq ərazidə yerləşən kənd.

İbad - dördüncü imam həzrət Əbu Məhəmməd Əli bin Hüseyin əs-Səccad (ə.). Daha çox imam Zeynəlabidin kimi tanınır. 713-cü ildə Mədinədə vəfat etmişdir.

İbn Abbas - Abdullah bin Əbdül- Müttəlib (öl. 688) hədis və Qur'anın təfsiri üzrə ilk alimlərdən sayılır. Məhəmməd peyğəmbərin (s.) əmisi oğludur. Abbasilər sülaləsi onun nəslindəndir.

İlyas-Qur'anda adı çəkilən peyğəmbərlərdən biridir. İlyas da Xızır peyğəmbər kimi əbədiyaşar sayılır.

İnaq-Elxanilər dövründə hərbi vəzifə.

İmam Qəzali-Əbu Hamid b. Məhəmməd ət-Tusi (1058-1111)-islamda ən böyük ilahiyatçı alim, fəqih, filosof sayılır. Ən məşhur əsəri «Ehyayi-ülumid-din» sayılır.

İrəncin-Elxani hökmdarı Əbu Səid zamanı Diyarbəkri hakimi olmuş, mərkəzi hakimiyyətə qarşı üsyan qaldırmışdır.

İsfərəncan-İranda, Gürgan vilayətində kənd.

Kafü nun-ərəb hərflərinin adlarıdır. Bu iki hərflə ərəbcə *kun* (ol) sözü düzəlir. Qur'ana görə (Bəqərə: 117; Yasin: 83) kainat və bütün varlıqlar Allahın *kun* (ol) əmri ilə yaradılmışdır. Təsəvvüf ədəbiyyatında bu iki hərfin rəmzi mənası İlahi qüdrətin hikmətinə işarədir.

Keyvan – Saturn (Zühəl) planeti. Günəş ətrafında dövr edir və uzaqlığına görə ondan altıncı yerdə durur.

Keyxatu-Elxani hökmdarıdır (1291-95). Baydu xan tərəfindən öldürülmüşdür. Onun vaxtında «çav» adlı kağız pul dövriyyəyə buraxılmışdır.

Kələkabad-Cənubi Azərbaycanda, Sərab vilayətinin Heris bölgəsində kənd.

Kəlxoran-Ərdəbil şəhərinin 3 kilometrliyində yerləşən kənddir. Şeyx Səfiəddin bu kənddə doğulmuşdur.

Kəndru-Təbriz vilayətindəki Bostanabad rayonunda kənd.

Kərəc-İranda qədim şəhər adı. Həmədanla Nəhavənd arasında yerləşirmiş. Elxanilər dövründə vilayət mərkəzi olmuşdur. Hazırda İranın paytaxtı Tehran şəhərinin yaxınlığında bu adda qəsəbə də vardır. Tərcümədə Xalxalın yaxınlığındakı Kərəc kəndindən də danışılır.

Kəndüvan – Ərdəbilin qərb hissəsində, şəhərdən 36 km aralıda yerləşən kənd. Cənubi Azərbaycanın Miyanə şəhəri yaxınlığında da bu adda kənd vardır.

Kəsra – Sasanilərin paytaxtı olmuş Mədain şəhəri. Kəsra həm də Sasani hökmdarlarından Ənuşirəvanın (531-579) və Xosrov Pərvizin (590-628) ləqəbi olmuşdur.

Kəzəc – Cənubi Azərbaycanda, Miyanə şəhəri yaxınlığında kənd.

Kəşşaf – Mahmud bin Ömər Əbülqasim Zəməxşərinin (1075-1144) Qur'anın təfsirinə aid məşhur kitabının adıdır. 1134-cü ildə tamamlanmış bu təfsir kitabı tam şəkildə gəlib çatmışdır. Zəməxşərinin qrammatikaya və ədəbiyyata aid əsərləri də vardır.

Kirdigar – Yaradan, Xaliq-Allah.

Köçisfəhan – İranda, Rəşt şəhəri yaxınlığında rayon mərkəzi.

Qaan – Ginciz xanın övladlarına verilən ümumi ad. Onlardan Ogotay Qaan 1229-cu ildə Çini və İrani işğal etmişdir.

Qaf – Əfsanəvi simurq (ənqa) quşunun yaşadığı dağın adıdır. Təsəvvüfdə Qaf nəfsin mənəvi yüksəliş məqamına deyilir. Qaf dağının Qafqaz dağları olması güman edilir.

Qazan xan – Qazan Mahmud, Elxanilər dövlətinin görkəmli hökmdarlarından biridir (1295-1304). İslamı qəbul etmişdir. Onun dövründə bir sıra islahatlar keçirilmişdir.

Qazı Mühyəddin Təbrizi – XII əsrin əvvələrində yaşamış şəriət alimi. Əslən qəzvinlidir. Azərbaycanın baş qazısı olmuşdur. Xarəzmşahların Təbrizdəki qətlərinin qarşısını almışdır.

Qəlan – Elxanilər dövründə, əsasən, Şirvan vilayətinə aid vergi növü.

Qəpçur/qopçur – Elxanilər dövründə vergi növü. Monqol dilində «otlaq» deməkdir. Bu vergi növü əvvəllər yalnız köçəri maldarlar üçün idi, sonra isə bütün əhaliyə şamil edildi. Mal-qara saxlayan hər bir şəxs 100 baş mal – qaradan 1 baş heyvan vergi qismində dövlətə ödəyirdi.

Qəzvin - İranın şimal-qərbində yerləşən qədim şəhərlərdən biridir.

1548-1597-ci illərdə Səfəvilər dövlətinin paytaxtı olmuşdur.

Qurçi - Elxanilər dövründə hərbi vəzifə. Fikirimizcə, *bəlaquçi* sözünün dəyişikliyə uğramış formasıdır. *Bəlaquçi* döyüş zamanı itkin düşənləri, azmış mal-qaranı toplayıb sahiblərinə çatdıran qoşun hissəsinə deyilirdi.

Qurum - Kırım.

Quşeyri - Əbülqasim bin Xəvəzan (986-1072). Quşeyri Xorasanın məşhur ilahiyyatçı alimi və sufi şeyxi olmuşdur. Sufizmə dair «Risalə fi elmüt-təsəvvüf» əsəri ilə məşhurdur.

Qutluq - Əmir Mahmud İsan Qutluq. Elxani hökmdarı Əbu Səid zamanı Rumda və Təbrizdə hakim olmuşdur.

Qütbabad - Ərdəbildə kənd. Şeyx Səfiəddinin doğulduğu Kəlxoran kəndindən cənubda yerləşir.

Lədün - Təsəvvüfdə Allahdan vasitəsiz gələn bilik və ilhama deyilir. «Qeyb və mərifət elmi»də adlanır. Lədün elmi çalışma və səy yolu ilə əldə edilməz və hamıya nəsib olmaz. O yalnız Allahın xüsusi bəndələrinə məxsusdur, Haqqın lütfü ilə gələn vergidir. Lədün həm də Allahla bağlı bilik və sirləri öyrənən elmə deyilir.

Ləngərkonan - İndiki Lənkəran şəhərinin qədim adı.

Lövhi-məhfuz - lüğəvi mənası «qorunan, sirri gizli saxlanılan lövhə» deməkdir. Qur'andan alınma istilahdır. Qur'ana görə (85:22) bu lövhə göyün yeddinci təbəqəsində yerləşir və orada dünyada olmuş və gələcəkdə olacaq hər şey yazılmışdır. İlahi sirlərə yaxın olan pak insan qəlbi də «ləvhi-məhfuz» kimidir. Beytdə də məhz bu fikir vurğulanır.

Malatya - Türkiyənin cənub-şərqində şəhər.

Mahmudabad - Azərbaycanda orta əsr şəhəri. Elxani hökmdarı *Mahmud Qazan xan* Xəzər dənizi sahilində (indiki Masallı rayonu ərazisində) saldırmış və öz adına adlandırmışdır.

Malavan - İranda Gilan tərəfdə kənd.

Marağa - Cənubi Azərbaycanın qədim şəhərlərindən biri. XIII əsrdə Elxanilər dövlətinin paytaxtı olmuşdur. Nəsirəddin Tusinin (1201-1274) rəhbərliyi ilə 1259-cu ildə burada yaradılmış məşhur rəsədxananın kitabxanasında 400 min əlyazma kitabı saxlanılmış.

Məhəmməd Xudabəndə Ulcaytu - Elxani hökmdarı Qazan xanın (1295-1304) qardaşıdır. 1304-16-cı illərdə hökmranlıq etmişdir. O da Qazan xan kimi islamı qəbul etmiş və Xudabəndə ləqəbini almışdır. Azərbaycan şairi Nəsir Bakui bu hökmdara müxəmməs həsr etmişdir.

Mələkülmövt - ölüm mələyi, Əzrail.

Mərənd - Cənubi Azərbaycanın qədim şəhərlərindən biridir. Təbrizdən 60 km şimal-qərbdə, Savalan dağının ətəyində yerləşir.

«**Mərsad**» - Nəcməddin Əbubəkr. Razinin (XII-XIII əsrlər) təsəvvüfə dair kitabının adıdır.

Məsih - İsa peyğəmbər.

Miyane – Cənubi Azərbaycanın qədim şəhərlərindən biridir. Təbriz-Tehran yolu üstündə yerləşir.

Mövlana Qütbəddin - Əzdüdəddin Əbdürrəhman bin Əhməd Şəbankərə (öl. 1352).

Mövlana Rumi (1200-1273) - məşhur sufi şairi, «Məsneviyi-mənəvi»nin müəllifi Cəlaləddin Rumi.

Muqancuq - Cənubi Azərbaycanda, Marağa şəhəri yaxınlığında kənd.

Munəq - Cənubi Azərbaycanın qədim şəhərlərindən olan Miyane yaxınlığında kənd.

Musayi-İmran - Musa peyğəmbər.

Muşiqin - İndiki İran ərazisində, Qəzvin şəhəri yaxınlığında kənd.

Muzəni - Əbu İbrahim İsmayıl bin Yəhya Muzəni. İmam Şafeinin

(767-820) şagirdi olmuşdur. Əslən Misirli olan bu şəxsin dilindən bir sıra hədislər toplanmışdır.

Münkər - insan öləndən sonra qəbirdə ölünü sorğu-suala çəkən iki mələkdən biri.

Müşəf - Qur'ani-kərim.

Müstəsim - Abbasilər xilafətinin sonuncu xəlifəsi (1242-1258).

Müştəri – Yupiter (Bercis) planeti. Günəş ətrafında dövr edən ən böyük planetdir. Klassik ədəbiyyatda xoşbəxtlik rəmzi kimi işlənir.

Müvəçə - Ərəb mənşəli «müvəccəh» (vəzifə) sözünün türkləşdirilmiş formasıdır.

Nəkir - insan öləndən sonra qəbirdə ölünü sorğu-suala çəkən iki mələkdən biri.

Nəsai - Əbu Əbdürrəhman Əhməd bin Şüeyb Nəsai (840-916). Dövrünün şeyxülislam olmuşdur. Xorasan yaxınlığındakı Nəsa qəsəbəsində doğulmuşdur. Fiqh və hədisə dair əsərləri vardır. Ən məşhur əsəri hədis toplusu «*Sünəni-Nəsai*»dir*. Tərcümədə də söhbət bu əsərdən gedir.

Nəsibeyn - Vaxtilə Dəclə və Fərat çayları arasında yerləşən qədim şəhər. Mosul-Şam (Dəməşq) yolunun üstündə yerləşirmiş.

Nəsir bin İbrahim əz-Zahid əl-Müqəddəsi (987-1096) - Dövrünün məşhur fiqh alimi olmuşdur. Ömrünün çoxu Dəməşqdə keçmişdir. Burada imam Qəzali (1058-1111) ilə görüşmüşdür.

Nəyar - Ərdəbilin yaxınlığında kənd.

Niləq - Cənubi Azərbaycanda, Hərvabad şəhəri yaxınlığında kənd.

Nir - Ərdəbil şəhərinin kənarında, dağlıq hissədə yerləşən kənd.

Nuşniq/Nuşnəq -Ərdəbil vilayətində kənd.

Oman/Omman - Ərəbistan dənizində körfəz. Omman da *Ədən* kimi qiymətli daşları-dürləri ilə məşhurdur. Beytdə də buna işarə edilir.

Ordu - Elxanilər dövründə monqol və türk qəbilələrində ordu düşərgəsi. Həmin dövrdə ordu iqamətgahı, paytaxt mənasında da işlənmişdir.

Oyrat - orta əsrlərdə qərbi monqol tayfa birləşmələrini (derbet, bait, torqut və b.) birləşdirən ümumi ad (termin).

Özbək - Qızıl Orda xanı. 1313-42-ci illərdə hakimiyyətdə olmuş, Azərbaycana yürüşlər etmişdir.

Pürg - İranda Kerman şəhəri yaxınlığında yerləşən şəhər.

Rey - İranda çox qədim şəhərlərdən biri olmuşdur. Monqolların hücumu zamanı dağıdılmış və şəhər əhalisi o zaman kiçik bir şəhər olan Tehrana köçmüşdür.

Rəşidlü Xacə Qiyasəddin - bax: Xacə Qiyasəddin Məhəmməd.

Rəşidiyyə xanəgahı - Təbrizdə XIV əsrin əvvəllərində tikilmiş xüsusi şəhərcik-akademiya şəhərciyi. Xanəgahı Elxanilər dövründə vəzir olmuş görkəmli tarixçi Rəşidəddin Fəzlullah Həmədani (1247-1318) tikdirmişdir. Burada 60 min əlyazma kitabı saxlanılmışdır.

Ruhullah - İsa peyğəmbərin ləqəbidir.

Ruhülqüdüs - Allahın dörd böyük mələyindən biri olan Cəbrəil.

Rum - Kiçik Asiya, Vizantiya. İndiki Türkiyə ərazisi orta əsrlərdə bu adla tanınırdı. Rum klassik ədəbiyyatda həm rəssamlıq və incəsənətin vətəni, həm də gözəllik, ağılıq mənalarında işlənir.

Satıbəy xatun - Elxani hökmdarı Sultan Məhəmməd Xudabəndə Ulcaytunun (1295-1304) qızı. Çobanilərdən Şeyx Həsən Teymurtaş oğlu Çobani («Kiçik Həsən») 1338-1339-cu illərdə Satıbəy xatunu hökmdarlıq taxtında oturdaraq ölkəni onun adından idarə etmişdir.

Səbəlan/Səpəlan - Ərdəbil şəhəri yaxınlığındakı dağ. Rəvayətə görə, dağa bu adı atəşpərəstlər vermişlər. Atəşpərəstlər, adətən, bu dağın ətəyində ibadət edərmişlər. Əsərdə də buna işarət edilir.

Səbzabad - İndiki İran ərazisində, Ərak şəhəri yaxınlığında kənd.

Səfiyyəllahi-Adəm/Səfiyyəül-Adəm - bəşərin atası (Əbül-bəşər) Adəm peyğəmbər. Adəm peyğəmbərin ləqəbi Səfiyyəllahdır (Allahın seçilmiş, Allahın səmimi dostu).

Səhənd - Cənubi Azərbaycanda, Təbriz yaxınlığında məşhur dağ. Onun yaxınlığında eyni adlı kənd də vardır.

«Səhiheyn» - Buxari (810-870) və Müslimün (821-875) «Səhih» adlı iki hədis kitabı bu ümumi adla tanınır.

Səhihi-Buxari - Məhəmməd bin İsmayıl Əli Abdullah əl-Cufinin (810-870) məşhur hədis kitabı.

Səhihi-Müslim - Əbülhüseyn Müslim bin əl-Həccac Nişaburinin (821-875) məşhur hədis kitabı.

Səqsin - vaxtilə Xəzər dənizinin şərq sahilində yerləşən qədim şəhər.

Sə'libi təfsiri – Qur'anın məşhur və mötəbər təfsirlərindən biridir. Sə'libi 1035-ci ildə vəfat etmişdir.

Səncəbəd - Ərdəbil şəhəri yaxınlığında kənd. Bu kəndin adı, çox güman ki, Səngabaddır («səng» fars dilində «daş» deməkdir).

Sərav - Təbriz və Ərdəbil şəhərləri arasında kiçik şəhər. Hazırda Sərab adlanır.

Sərəndib - Hindistanın cənubunda ada, indiki Şri Lanka (Seylon). Adəm peyğəmbər cənnətdən qovulandan sonra bir müddət burada yaşamışdır.

Səvr - Öküz bürcü.

Sultan Əhməd - Əhməd Təgudar /Tekudar. Elxanilər dövründə qısa müddətdə (1282-1284) hakimiyyətdə olmuşdur. Elxani hökmdarı Abaqa xanın (1265-1282) oğludur. İslamı qəbul etmişdir. 1282-ci ildə Arğun xan (1284-1291) tərəfindən öldürülmüşdür.

Sultaniyyə - Cənubi Aərbaycanda Zəncan yaxınlığında şəhər. Əsası 1290-cı ildə Elxani hökmdarı Arğun xanın dövründə (1284-1291) qoyulmuşdur. 1304-cü ildə Elxani hökmdarı Sultan Ulcaytu Xudabəndə (1304-1316) şəhəri abadlaşdırıb adını Sultaniyyə qoymuş və paytaxtı Təbrizdən buraya köçürmüşdür.

Si parə - Qur'ani-kərim. Qur'anın ayrıca cildlər şəklində olan 30 cildi.

Sis - Cənubi Azərbaycanda, Şəbüstər qəsəbəsi yaxınlığında kənd.

Suldus/Sulduz-türk-monqol mənşəli tayfa. Çobanilər bu tayfadandırlar.

Sultan Mahmud-Qəznəvilər sülaləsinin görkəmli nümayəndəsi Mahmud Qəznəvi (970-1013; hökmranlıq illəri-998-1013). Onun Ayaz adlı qulu ilə möhkəm dostluq etməsi klassik ədəbiyyatda geniş yayılmışdır.

Sultan Məhəmməd Ulcaytu - Bax: Məhəmməd Xudabəndə Ulcaytu.

Sücas - Cənubi Azərbaycanda Zəncan şəhəri yaxınlığında qəsəbə. Elxani hökmdarı Arğun xanın qəbri bu qəsəbənin yaxınlığındakı Sücas dağının ətəyindədir.

Süləmi - Əbdürrəhman Məhəmməd bin Hüseyin Süləmi (937-1021)-sufizmin görkəmli nümayəndələrindən biridir. Qüşeyri onun şagirdi olmuşdur.

Sünəni-Nəsai - Altı məşhur hədis kitabından biridir. Kitabın müəllifi Nəsai 915-ci ildə vəfat etmişdir.

Sümərin -Ərdəbil vilayətində kənd.

Süvəyn - Cənubi Azərbaycanda, Miyanə şəhəri yaxınlığında kənd.

Şam - Aralıq dənizinin şərqində, Suriya və Fələstinin tutduğu ərazi.

Şeyx Əbu Əli əd-Dəqqaq - X-XI əsrlərdə yaşamış sufi şeyxidir. 1015-ci ildə Nişaburda vəfat etmişdir.

Şeyx Əbu Səid - Fəzlullah bin Əbül-Xeyr Mihəni-dövrünün məşhur sufi şairi olmuşdur. 1048-ci ildə vəfat etmişdir.

Şeyx Əhməd Cam (öl. 1141)-dövrünün sufi şəxsiyyətlərindən biri olmuşdur.

Şeyx Əvhədi - bax: **Əvhədəddin Kirmani**.

Şeyx Məcdəddin Bağdadi - Xarəzmşahlar dövründə (1127-1231) yaşamış sufi şeyxi. Həm də dövrünün tanınmış həkimi olmuşdur.

Şeyx Nəcməddin Kübra - Şeyx Nəcməddin Əbülcənnab Əhməd bin Ömər Kübra (1145-1221) dövrünün ən görkəmli sufi şəxsiyyətlərindən biri olmuşdur. Xivəkdə (Xarəzmdə) anadan olmuş, Urgəncdə xanəgah düzəltmiş və ona başçılıq etmişdir. Monqolların bura hücumu zamanı öldürülmüşdür. Kübraviyyə sufi təriqəti onun adı ilə bağlıdır. Ərəb dilində yazdığı əsərləri ilə yanaşı, farsca rübailəri də vardır.

Şeyx Ruzbehan - XII əsrin sufi şəxsiyyətlərindən biridir.

Şeyx Sədiyi-Farsi - Müslihəddin Əbu Məhəmməd Sədi Şirazi (öl. 1292). Yaxın və Orta Şərqi ən tanınmış söz ustalarından biridir. Məşhur «Gülüstan» və «Bustan» əsərlərinin müəllifidir.

Şeyx Sənai - Əbdülməcrid Məcdud bin Adəm (1070-1040)-farsdilli sufi poeziyasının ilk görkəmli nümayəndəsi. «Hədiqətül-həqiqət və şəriətüt-təriqət» adlı əsəri ilə məşhurdur. Sənai bu əsəri ilə Yaxın Şərqi ədəbiyyatı tarixində didaktik poema janrının əsasını qoymuşdur. Xaqani və Nizami yaradıcılığına güclü təsiri olmuşdur.

Şeyx Şihabəddin Mahmud Təbrizi - XIII əsrin məşhur sufi şeyxlərindən biridir. Şeyx Şihabəddin Əhəri kimi tanınır, çünki əslən Əhər şəhərindəndir. Rükəddin Sücasinin şagirdi və kürəkəni olmuşdur. Qəbri Əhər şəhərindədir.

Şeyx Zahid Gilani - Tacəddin İbrahim bin Şeyx Rövşən Zahid Gilani-XIII əsrin görkəmli sufi şeyxlərindən biri, Şeyx Səfiəddinin

mürşidi və qayınatası.

Şəbankarə - İranın mərkəzində, Fars vilayətində yaşayış məntəqəsi.

Şərəfabad - Cənubi Azərbaycanda, Miyane şəhəri yaxınlığında kiçik kənd.

Talış - Əmir Çobanın nəvəsi, Sultan Əbu Səidin hakimiyyəti zamanı Fars əyalətinin hakimi olmuşdur.

Tarəm - Cənubi Azərbaycanda, Gilan və Qəzvin arasında vilayət. İranda, Kirman şəhəri yaxınlığında bu adda kiçik şəhər də vardır. Tərcümədə də söhbət bu şəhərdən gedir.

Taşəmür / Taştimur - Elxani hökmdarı Əbu Səid (1316-1335) zamanında əmir olmuş, 729/1328-ci ildə Sultaniyyədə qətlə yetirilmişdir.

Teymurtaş - Çobanilər nəslindəndir, Əmir Çobanın oğludur. XIV əsrin 30-cu illərində Rumda əmir olmuşdur.

Təğatu - Marağa yaxınlığında çay adıdır. Təğtu da adlanır.

«**Təzkirətül-övliya**» - farsdilli sufi poeziyasının görkəmli nümayəndələrindən biri olan Şeyx Fəridəddin Əttarın (1120-1230) nəslə yazdığı əsəridir. Məşhur övliyalara haqqında olan bu əsər XV yüzillikdə türkcəyə tərcümə olunmuşdur.

Tir - Merkuri planeti. Günəşə ən yaxın olan planetdir.

Tirabad - Cənubi Azərbaycanda, Miyane şəhəri yaxınlığında kənd.

Toğay - Əmir Hacı Toğay-XIII əsrin 40-cı illərində Diyarbəkər hakimi olmuşdur.

Tur - Ərəbistanda Sina yarımadasında dağ. Musa peyğəmbərə İlahi nuru bu dağda görsənmişdir.

Tus - Xorasan vilayətində Məşhəd yaxınlığında şəhər. Firdovsi Tusda doğulmuşdur.

Tuslu Xacə Nəsirəddin-məşhur Azərbaycan alimi Nəsirəddin Tusi

(1201-1274).

Türk ləşkəri - Türk qoşunu. Tərcümənin bir neçə yerində türk qoşunlarının ayrı-ayrı kəndlərə basqın etməsindən danışılır. Mətnin məzmunundan anlaşılır ki, burada «türklər» dedikdə monqol-tatarlar nəzərdə tutulur. Məlum olduğu kimi, XIII yüzillikdə Azərbaycanı tutmuş monqol-tatarların bir çoxu etnik tərkibcə türklər idi. Məhz buna görə də tərcümədə onlar «türklər» adlandırılmışdır.

Ucan - Azərbaycanda Təbrizdən cənubda yerləşən orta əsr şəhəri. Eldəgəzlər dövründə iri şəhərlərdən biri olan Ucan monqol hücumları zamanı əvvəlcə tənəzülə uğradı, sonradan yenidən inkişaf etdi. Elxani hökmdarı Ulcaytu 1304-cü ildə burada keçirilən qurultayda elxan elan edilmişdi. Hazırda Təbriz vilayətində Bostanabad qəsəbəsi yaxınlığında kənddir.

Urum-Urumiyə - Cənubi Azərbaycanın məşhur şəhərlərindən biridir.

Üveys Qərəni (öl. 657) - əslən Yəməndəndir. Məhəmməd peyğəmbəri (s.) görməmiş və dərk etməmişdir. Sonradan Əli bin Əbu Talibi (ə.) dəstəkləmiş və Siffin döyüşündə öldürülmüşdür.

Vəncan - Cənubi Azərbaycanda Miyanə şəhəri yaxınlığında kənd.

Vənistanəq (Vənistanək) - Cənubi Azərbaycanda, Ərdəbil vilayətinin Muğan bölgəsində kənd.

Vərzəqan - Cənubi Azərbaycanda Əhər şəhəri yaxınlığında kənd.

Vicucin - Ərdəbil şəhəri yaxınlığında kənd.

Viyənd - Ərdəbildə Kəlxoran tərəfdə kənd.

Yalğuzaqac - Cənubi Azərbaycanda Həmədan yaxınlığında kiçik kənd.

Yasavul - Elxanilər dövründə hərbi vəzifə. Yasavullar qoşun hissələrini döyüş meydanına apararaq əsgərləri döyüşə hazır vəziyyətdə saxlayırdılar.

Yədi-bəyza - hərfi mənası «ağ əl» deməkdir. Musa peyğəmbərin möcüzəli, sehirlə əlinə işarədir. Musa peyğəmbər əlini qoynuna salıb çıxaranda əlindən işıq saçarmış.

Yəsrib - Mədinə şəhərinin ilkin adı. Məhəmməd peyğəmbər bu şəhərə köçdükdən sonra Mədinə (hərfin «şəhər» deməkdir) adlandırılmışdır.

Yüzağac - Cənubi Azərbaycanda, Marağa şəhəri yaxınlığında yaşayış məntəqəsi.

Zal - Zabilistan hakimi, Firdovsinin «Şahnamə» əsərinin surlərindən biri. Əfsanəvi pəhləvan Rüstəmin atasıdır.

Zəngan - indiki Zəncan şəhəri. Cənubi Azərbaycanda, Qəzvin şəhərinin yaxınlığında yerləşir.

Zənganlı Əxi Fərəc – bax: **Əxi Fərəc Zəngani**.

Zərəncin - Cənubi Azərbaycanda tarixi şəhər olan Kağəzkonan yaxınlığında kiçik kənd.

Zülyədəyn - Peyğəmbərin (s.) səhabəsi olmuşdur.

MÜNDƏRİCAT

Ana dilimizin dəyərli yazılı abidəsi	3
Dibaçə	27
Müqəddimə	38
Əvvəlki fəsil: Həzrət Peyğambərün (s.) xəbərində kim, ümmətləri həzrət Şeyx Səfiəddinə (q.s.) rücu eyləyübdür tərbiyə ilə irşad etməyə	38
İkinci fəsil: Xəbərlərdə kim, övliya həzrət Sultan Şeyx Səfiəddin (q.s.) həzə zühur olmadın nişan Vermişdilər	39
ƏVVƏLKİ BAB. Həzrət Şeyx Səfiəddinün	

hali-ibtidasını bəyan edər, on bir fəsil ilə deyilür	46
Əvvəlki fəsil: Həzrət Şeyx Səfiəddinin İshaqun nəsəb zikrində	46
İkinci fəsil: Həzrət Şeyx Səfiəddinün (q.s.) doğmağ çağı kəramatlarında	52
Üçüncü fəsil: Həzrət Şeyx Səfiəddinün viladətində	53
Dördüncü fəsil: Həzrət Şeyx Səfiəddin İshaqun (q.s.) uşaqlıq çağı hekayətində	54
Beşinci fəsil: Həzrət Şeyx Səfiəddinün tələb ilə tovfıq əhvalında	56
Altıncı fəsil: Həzrət Şeyx Səfiəddin qütbül-əqtab Şeyx Zahidün (q.r.), yetdügində.....	75
Yedinci fəsil: Şeyx Səfiəddinün (q.s.) əhvalı ilə kəramatları kim, Şeyx Zahidün çağında zühur olubdur	83
Səkkizinci fəsil: Ol həzrətün xəlifəliyi və tövbə ilə təlqin verduğı taliblərə Şeyx Zahidün icazəti ilə	120
Doquzuncu fəsil: Həzrət Şeyx Səfiəddinün xirqəsi əsnadı həzrət Peyğambərədəkin (s.)	138
Onuncu fəsil: Həzrət Şeyx Zahidün kəramatlarında və bu fəsil də iki növdür	139
On birinci fəsil: Həzrət Peyğambərün (s.) işarəti ilə ümmətlərinə Şeyx Səfiəddini irşad eyləməgində	203
İKİNCİ BAB. Həzrət Şeyx Səfiəddinün kəramatlarında kim, xəlayiqün nıcatında təəllüqdür və bu üç fəsildür	236
Əvvəlki fəsil: Ol kəramatlar kim, dənizlər içində və	

gəmilərdə vəqə olubdur	236
İkinci fəsil: Şeyx Səfiəddinün (q.s.) xəlayiqi dağlarda qarun və yabanlarda duman içində qurtarmağ kəramatlarında.....	247
Üçüncü fəsil: Şeyx Səfiəddinün (q.s.) kəramatlarında kim, zindan ilə sayruliğlarda xəlayiqə zahir olubdur.....	258
ÜÇÜNCÜ BAB. Həzrət Şeyx Səfiəddinün kəramatlarında kim,lütf ilə qəhrün üzərində zahir olubdur, üç fəsil ilə deyilür.....	278
Əvvəlki fəsil: Xass lütfün nəzərində	278
İkinci fəsil: Həzrət Şeyx Səfiəddinün (q.s.) ünf ilə qəzəb kəramatlarında	288
Üçüncü fəsil: Kəramatlarında kim, həzrət Şeyx Səfiəddindən (r.r.) vəqə olubdur lütf ilə qəhrün ortasında	329
DÖRDÜNCÜ BAB. Həzrət Şeyx Səfiəddinün kəlamı kim, buyurubdur təhqiqatda: altı fəsil ilə	354
Əvvəlki fəsil: Kəlamüllahnun ayatı təhqiqləri: üç qisim ilə.....	354
İkinci fəsil: Həzrət Şeyx Səfiəddinün təhqiq sözləri kim, həzrət Peyğəmbərün (s.) neçə hədislərində buyurubdur və neçə suallar kim, ol həzrətdən sorubdurlar: müştəməl iki tərəf ilə	381
Üçüncü fəsil: Məşayixün sözləri ilə ibarət təhqiqi kim, həzrət Şeyx Səfiəddin (q.s.) buyurubdur həzrət Şeyx Sədrəddinün rəvayəti ilə	410
Dördüncü fəsil: Əbyatun təhqiqində kim, həzrət Şeyx Səfiəddin (q.s.) buyurubdur həzrət Şeyx	

Sədrəddinün rəvayəti ilə	438
Beşinci fəsil: Nəsihətlər ilə zəvacirlərdə kim, Şeyx Səfiəddin İshaq buyurubdur.....	466
Altıncı fəsil: Neçə mənsurə kəlimatdan kim, həzrət Şeyx Səfiəddindən (q.s.) zahir olubdur, Şeyx Sədrül-millət vəd-dinün rəvayəti ilə azacıq ibarət ilə mənilərdən dolu	486
BEŞİNCİ BAB. Kəramatlar kim, həzrət Şeyx Səfiəddindən (q.s.) sadir olubdur heyvanlar ilə özgə nəstələrdə və ol üç fəsildə deyilür	490
Əvvəlki fəsil: Cinnün əhvalında	490
İkinci fəsil: Kəramatlarda kim, həzrət Şeyx Səfiəddin (q.s.)-dən zahir olubdur heyvanların əhvalından	500
Üçüncü fəsil: Həzrət Şeyx Səfiəddinün (q.s.) kəramatlarında kim, heyvanlar ilə özgə nəstələrdə zahir olubdur.....	514
ALTINCI BAB. Həzrət Şeyx Səfiəddinün səma' ilə vəcdində.....	527
YEDİNCİ BAB. Türlü-türlü kəramatlarda kim, həzrət Şeyx Səfiəddindən zahir olubdur: beş fəsildə	538
Əvvəlki fəsil: Xəlqün zəmirindən xəbər vermək.....	538
İkinci fəsil: Həzrət Şeyx Səfiəddinün kəramatlarında kim, gələn vəqiələr kim, həzə zühura gəlmədin buyurubdur	607
Üçüncü fəsil: Həzrət Şeyx Səfiəddinün (q.s.) kəramat ilə mükaşifətində ölülərnün əhvalından.....	624

Dördüncü fəsil: Həzrət Şeyx Səfiəddinün kəramatlarında kim, qədəmə mütəəlliqdür	629
Beşinci fəsil: Mütəffəriqə kəramatlarda kim, Şeyx Səfiəddindən (q.s.) zahir olubdur	641
SƏKİZİNCİ BAB. Həzrət Şeyx Səfiəddin İshaqun (q.s.) həmidə sirətlərində, igirmi yedi fəsil ilə: qamusi həzrət Şeyx və müqtədayi-ənam xələfilə xələfəsi Şeyx Sədrül-həqq vəl-millət vəd-din Musa (r.r.) rəvayətindən	704
Əvvəlki fəsil: Həzrət Peyğambərün (s.) mütəbiətində	704
İkinci fəsil: Həzrət Şeyxün məzhəbində	706
Üçüncü fəsil: Həzrət Şeyx Səfiəddinün (q.s.) Mücahidəsində	707
Dördüncü fəsil: Həzrət Şeyx Səfiəddinün (q.s.) Riyazətində.....	708
Beşinci fəsil: Həzrət Şeyx Səfiəddinün (q.s.) Fərasətində	710
Altıncı fəsil: Həzrət Şeyx Səfiəddinün (q.s.) duaları icabətində	710
Yedinci fəsil: Ol həzrətün xəlvətində	711
Səkişinci fəsil: Həzrət Şeyx Səfiəddinün zöhd ilə vərə'i və təqvasında	711
Doquzuncu fəsil: Həzrət Şeyx Səfiəddinün (q.s.) kəlamı adabında	714
Onuncu fəsil: Həzrət Şeyxün (q.s.) təvazö ilə Vəqarında.....	716
On birinci fəsil: Həzrət Şeyx Səfiəddinün (q.s.) hilm ilə həyasında	719

On ikinci fəsil: Həzrət Şeyxün (q.s.) təvəkkülində	720
On üçüncü fəsil: Həzrət Şeyx Səfiəddinün (q.s.) Qənaətində.....	721
On dördüncü fəsil: Ol həzrətün yəqinində	722
On beşinci fəsil: Ol həzrətün istiqamətində	723
On altıncı fəsil: Həzrət Şeyx Səfiəddinün (q.s.) Səbrində.....	724
On yedinci fəsil: Həzrət Şeyx Səfiəddinün (q.s.) Şukrində	725
On səkizinci fəsil: Həzrət Şeyx Səfiəddinün ovqatının qisməti gecə ilə gündüz.....	725
On doquzuncu fəsil: Ol həzrətün səxavətində (q.s.)	727
İgirminci fəsil: Həzrət Şeyx Səfiəddinün heybətində	729
İgirmi birinci fəsil: Ol həzrətün uca himmətində	731
İgirmi ikinci fəsil: Ol həzrətün vəfasında (q.s.)	732
İgirmi üçüncü fəsil: Ol həzrətün səfasında	737
İgirmi dördüncü fəsil: Ol həzrətün (q.s.) xülqində	738
İgirmi beşinci fəsil: Ol həzrətün təkəllüfi tərkində	740
İgirmi altıncı fəsil: Həzrət Şeyx Səfiəddinün (q.s.) zahir surəti hüsni	742
İgirmi yedinci fəsil: İlahinün hatifləri səma'ində	744
DOQUZUNCU BAB. Həzrət Şeyx Səfiəddinün sayrılığı səbəbi və fani dünyadan köçdüğü və ə'layi-cənnətə mənzil dutduğı zikrində: iki fəsil ilən müştəməl.....	748

Əvvəlki fəsil: Ol həzrətün mərəzi səbəbi zikri..	748
İkinci fəsil: Həzrət Şeyx Səfiəddinün (q.s.) fani dünyadan nəql etdikləri zikrində.....	757
ONUNCI BAB. Ol kəramatlarda kim, həzrət Şeyx Səfiəddinün (q.s.) həyatından sonra zahir olubdur: üç fəsildə	766
Əvvəlki fəsil: Ol kəramatlarda kim, vaqiələrdə zuhura gəlübdür	766
İkinci fəsil: Kəramatlarda kim, həzrət Şeyx Səfiəddindən (q.s.) fani həyatından sonra sərihən sifətini görübdürlər	787
Üçüncü fəsil: Türlü-türlü kəramatlarda kim, həzrət Şeyxnün (q.s.) fani həyatından sonra zahir olubdur.....	791
ON BİRİNCİ BAB. Həzrət Şeyx Səfiəddinün (q.s.) əzəməti ilə şöhrəti və xəlifələri kim, yerün dörd guşəsində mövcud idilər: üç fəsil ilə mün'ətif..	808
Əvvəlki fəsil: Həzrət Şeyx Səfiəddinün (q.s.) mə'nəvi əzəmətində kim, batin iyəsilər mükaşifə nəzəri ilə, ya vaqiə ilə görübdürlər	808
İkinci fəsil: Həzrət Şeyx Səfiəddinün (q.s.) zahir əzəməti zikrində kim, xəlayiq eynül-yəqin gözi ilə görüb, mə'lum edibdürlər	812
Üçüncü fəsil: Həzrət Şeyx Səfiəddinün (q.s.) cəhangir neçə xəlifələri zikri kim, yerün yüzində idilər.....	821
ON İKİNCİ BAB. Həzrət Şeyx Səfiəddinün müridləri kəramatında: iki fəsil ilə	830

Əvvəlki fəsil: Ulu xəlifələri zikrində	830
İkinci fəsil: Həzrət Şeyx Səfiəddinün aşağı xəlifələrinün kəramatları müridləri ilə.....	857
Ərəbcə ifadə və cümlələrin və farsca şeir parçalarının tərcüməsi	871
İzahlar	891
Arxaikləşmiş türk sözləri lüğəti	917

*Kompüter icraçıları: Samir VƏZİROV,
Səidə MƏMMƏDOVA*

Kompüter dizaynı: Suad ƏHMƏDOV